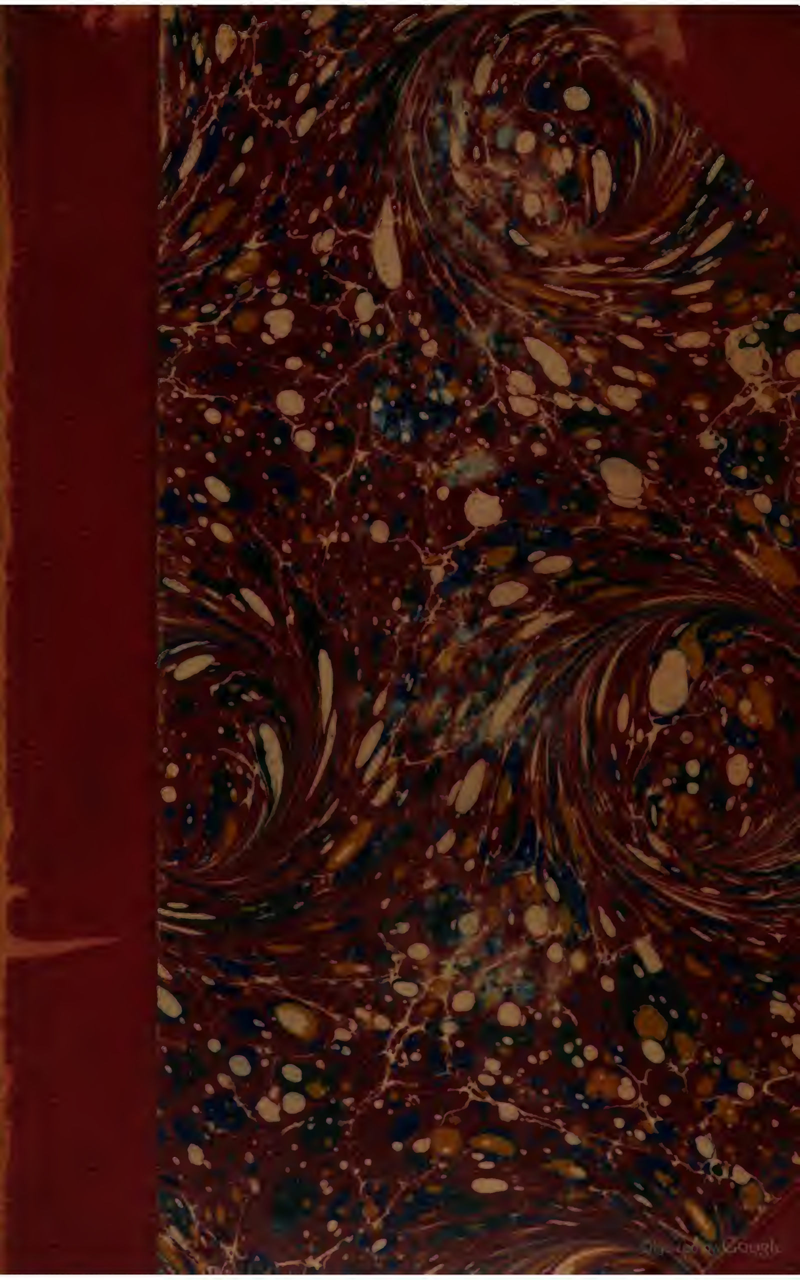

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Förste Aargang.

Kjöbenhavn.

Otto Schwartz's Boghandel.

1860.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Medarbeidere i denne Aargang.

Aars, J., stud. philol. Christiania.
Aubert, L. C. M., Professor. Christiania.
Berg, C., Overlærer. Kjøbenhavn.
Bruun, Chr., Secretair ved det Store Kongelige Bibliothek. Kjøbenhavn.
Cavallin, Chr., Docent. Lund.
Ek, Joh. Gust., Professor. Lund.
Fibiger, O., Collaborator. Kjøbenhavn.
Forchhammer, Joh., Overlærer, Dr. Aalborg.
Holm, E., Dr. Kjøbenhavn.
Jessen, C. A. E., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Lange, Fr., Prof., Dr. Kjøbenhavn.
Lyngby, K. J., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Lysander, A. Th., Adjunkt. Lund.
Madvig, J. N., Prof., Conferentsraad. Kjøbenhavn.
Pio, Jean, Cand. philol. Kjøbenhavn.
Schiern, Fr., Prof., Dr. Kjøbenhavn.
Thomsen, C., Collaborator. Flensborg.
Thomsen, Grimur, Dr. Kjøbenhavn.
Ussing, J. L., Prof., Dr. Kjøbenhavn.
Wiehe, F. W., Overlærer, Dr. Aarhuus.

Indhold.

Anmeldelser.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexicalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei).

Idet herved første Hefte af Tidskrift for Philologi og Pædagogik *sendes ud i Verden, er det Redaktionen en Trang at gjøre Rede for, hvilket Formaal Tidskriftet har sat sig og hvorledes det er blevet til.*

Allerede længe har man her i Danmark følt Savnet af et Organ, der kunde knytte Philologerne sammen, og Planer om at grundlægge et Tidskrift, hvorved dette Maal kunde naaes, ere oftere blevne drøftede i snevrere Kredse. I Samtaler med norske og svenske Philologer hørte man samme Savn og samme Ønske udtalt; men at grundlægge særskilte Tidskrifter med samme Formaal i hvert af de tre Riger, lader sig vanskeligt gjøre. Kun ved en Forening af Kræfterne tør man vente, at Antallet af de skrivende og læsende Philologer vil blive saa stort, at et Tidskrift kan faae den dobbelte Understøttelse, det behøver, og kun paa denne Maade kan man opnaae en Vexelvirkning mellem Philologerne i disse Lande og derigjennem arbeide for et frodigt sprogvidenskabeligt Liv i Norden. Alene en saadan Forbindelse kan give Philologerne i alle de tre Riger den Støtte udadtil, hvortil vi under vore smaa Forhold nok kunne trænge. At virke for en saadan Udvikling er Tidskriftets Formaal. Men ved Siden af dette

reent videnskabelige Maal have vi et andet ikke mindre vigtigt. Det er gjennem Skolen, at Philologen træder i den nærmeste og inderligste Forbindelse med Livet, og idet vi ønske at styrke Bevidstheden om dette Forhold og hævde den sproglige og historiske Videns Betydning for Skolen og derigjennem for Livet, have vi optaget Pædagogiken i vort Tidskrift. Ogsaa i denne Henseende tør vi haabe, at det vil have sin Gavn, at Tidskriftet omfatter alle de tre nordiske Riger. Stadige gjensidige Meddelelser om pædagogiske Spørgsmaal have altid deres Betydning, og selv den Forskjel, der finder Sted med Hensyn til de nordiske Skoleforhold, har sin Fordeel, idet for Exempel Spørgsmaal, der ere under Forhandling i et af Rigerne, kunne faae Lys og Klarhed igjennem Erfaringer, der ere vundne i et af de andre. I det pædagogiske Tidskrift „för Sweariges Lärowerk", som netop nu begynder i Upsala, haabe vi at finde en Medhjælp til Udbredelse af klar Indsigt i de skandinaviske Landes Skoleforhold.

Efterat have antydet den Plan, som Tidskriftet stiller sig i Retning af sine to Hovedformaal, skulle vi fremhæve en tredie reent bibliographisk Side som Tidskriftet vil søge at gjøre gjældende. Ethvert i de nordiske Lande udkommende Skrift, der hører ind under Tidskriftets Omraade, vil blive anført, saa vidt muligt med større eller mindre Indholdsangivelse. Hvad de øvrige Lande angaaer, ville vi stræbe i lige Forhold at angive de vigtigere Værker, som udkomme i Tydskland, Frankrig, England (Holland og Belgien).

Det var en norsk Philolog, som hernede gav det endelige Stød til at tage alvorligt fat paa Sagen. I et Møde af samtlige philologiske Candidater i Kjøbenhavn vedtoges det dernæst at grunde et Tidskrift for Philologi (i Ordets

videste Betydning) og P æ d a g o g i k (navnlig forsaavidt den angaaer den sproglige og historiske Viden). Ordningen af Sagen lagdes i Haanden paa undertegnede Redaktionscomitee.

Comiteen ansaa det for en af sine første Pligter mundtlig at forhandle med Philologerne i L u n d, det eneste af de andre nordiske Universitetsstæder, hvor en saadan Forhandling var mulig. Et Par af dens Medlemmer reiste derfor derover, og i et temmelig talrig besøgt Møde blev Planen forelagt og modtaget med megen Interesse. Kraftig Bistand til det fælleds Foretagende blev lovet, en Comitee blev senere nedsat, bestaaende af P r o f e s s o r E k, P r o f e s s o r H a g b e r g, D o c e n t L y s a n d e r, D o c e n t C a v a l l i n og L e c t o r B r a g, og allerede det første Hefte vil vidne om den Iver, hvormed Sagen er omfattet af de lundensiske Philologer.

Da Planen saaledes havde antaget en bestemtere Form, skrev Comiteen til Christiania og Upsala. I Christiania dannedes en Comitee, bestaaende af A d j u n k t T h a a s e n, C a n d. p h i l o l. O. R y g h og S t u d. p h i l o l. P. O. S c h ö t t, og til det 2det Hefte tør vi haabe Bidrag fra Norge; i Upsala endelig har D o c e n t A. B r o m a n taget Sagen i sin Haand, og Bidrag ere ogsaa derfra lovede os.

Uagtet saaledes det første Hefte ikke indeholder Bidrag fra alle de tre nordiske Riger, haabe vi dog, at dets Indhold vil give en Forestilling om, hvorledes vi tænke os vor Plan gjennemført i det Enkelte. For det Første kommer Tidskriftet til at indeholde originale Afhandlinger af philologisk og pædagogisk Indhold; dertil knytte sig dels orienterende Oversigter vedrørende Spørgsmaal, der have særlig Betydning i Øieblikket, dels mindre Notitser, Oplysninger, Forespørgsler o. s. v.; derpaa følge større eller mindre Anmeldelser; endelig Fortegnelse over nylig udkomne Skrifter.

Tidskriftet vil udkomme i Kjøbenhavn som Fjerdingaarsskrift i 4 Hefter ialt paa c. 20 Ark til en Pris af 3 Rd. dansk (6 D. Rigsg., 1½ norske Species). Subscriptionen er bindende for hele Aargangen. Bidrag indsendes for Danmarks Vedkommende ordentligvis til Boghandler Schwartz *i Kjøbenhavn (Adr. „Til Redaktionen af Tidskriftet for Philologi og Pædagogik"). I Sverrig og Norge modtage de respective Comiteer Bidragene.*

Kjøbenhavn, den 25. Juni 1859.

C. Berg. f. T. Formand.

O. Fibiger.

J. Forchhammer. f. T. Sekretær.

E. Holm.

K. J. Lyngby.

Ett nytt uppslag i frågan om författaren till dialogus de oratoribus.

Af *Joh. Gust. Ek.*

Den långvariga striden i detta afseende befinner sig nu på den punkt, att

1) tanken på Quintilianus eller Plinius den yngre såsom författare är allmänt öfvergifven och att meningarne nu mera äro delade blott mellan Tacitus och icke Tacitus.

2) men äfven mellan dessa i så måtto stridiga meningar råder den öfverensstämmelsen, att ingen nekar, det ju Tacitus *både gjort* så beskaffade studier, att dialogen ur den synpunkten kunde antagas vara hans arbete, och någon tid sysselsatt sig med vältalighetens utöfning, således varit både theoretiskt och practiskt qualificerad för ett sådant författarskap.

3) är man äfven derom ense, att sakinnehållet i dialogen är så beskaffadt, att ingenting i det afseendet förekommer, som icke låter sig med de i Taciti historiska skrifter uttalade åsigter och meningar väl förena.

4) i det närmaste ense är man derom, att på handskrifternas vitsord icke rätt stor vigt får läggas, då de handskrifter, som uppgifva Tacitus såsom författare, antagas alla vara af yngre datum och från en enda ej mycket äldre källa härledda.

5) äfven derom är man i det närmaste ense, att mellan stilen i dialogen och i Taciti historiska skrifter förefinnes en större olikhet, än som af endast ämnenas olika art låter förklara sig.

Striden vänder sig således antingen uteslutande eller hufvudsakligen omkring den punkten, huruvida stilens olikhet kan, såsom å ena sidan antages, förklaras af en

större skilnad i ålder, så att dialogen skulle tänkas vara en ungdomsskrift och de öfriga skrifterna tillhöra en längre framskriden mannaålder; eller, såsom å andra sidan påstås, en sådan skilnad i ålder dels ur historiska skäl är otänkbar, dels, äfven om den förefunnes, icke skulle kunnat medföra en sådan stilens skiljaktighet.

Det kan då synas, som för att bringa saken något närmare sitt afgörande hade man att i första rummet pröfva giltigheten af de grunder, på hvilka tidsskilnaden förnekas. Men då vi för egen del icke kunna fullt instämma med någondera af de stridande parterna, enär vi visserligen icke anse det omöjligt att ådagalägga sannolikheten af en tidsskilnad på vid pass 15 år, men å andra sidan icke tro, att hvilken tidsskilnad det vara må kan föra en författare från en stil sådan som dialogens, tänkt såsom den vid en yngre ålder hos honom på naturlig väg utbildade charakter i framställningen, till den stil, som är för historieskrifvaren Tacitus utmärkande, så blir vår utgångspunkt en annan. Vi hafva att begynna med ansett oss böra tvifla på sjelfva det tvifvel, som på grunden af stilens olikhet uppreser sig emot författare-identiteten. På denna sceptiska väg hafva vi kommit derhän, att midtunder all den stilens yppighet och bredd, som i dialogen är märkbar, vi likväl ertappat sådana individuela egenheter i uttrycksätt och uppfattning — för att ännu icke tala om det egentliga språkbruket, hvartill vi sedermera skola komma — som endast undantagsvis hos någon af Taciti samtida anträffas, men deremot förefinnas likadana både i dialogen och i Taciti historiska skrifter. De momenter, vi i detta afseende hafva anmärkt, äro följande:

1) Den af Tacitus i synnerhet i de första böckerna af Annalerna älskade omvexling i ordningen mellan nomen gentile och cognomen. Exempel härpå äro: Gallus Asinius, Ann. I. 8; I. 13. Gallus Annius, Hist. V. 19. Messala Valerius, Ann. I. 8. Pollio Asinius, ib. I. 12. Clemens Julius, ib. I. 23. Justus Catonius, ib. I. 29. Pius Aurelius, ib. I. 75. Capito Atejus, ib. III. 75. Labeo Antistius ib. Lucanus Annæus, ib. XV. 49. Primus Antonius, Hist. II. 86. Varus Quintilius, ib. IV. 66.

Härtill anträffas följande motsvarigheter i dialogen: Justus

Fabius, c. 1. Marcellus Eprius, c. 8. Crispus Vibius, ib. Secundus Pomponius, ib. Afer Domitius, ib. Turpio Ambivius, c. 20.

Antalet är visserligen ringa, men de fleste namn, som i dialogen förekomma, äro så kända, att antingen blott nomen eller blott cognomen uppgifves, såsom: Virgilius, Horatius, Cicero, Cæsar, Brutus, Coelius, Calvus, Catilina, Milo, cet.

Skulle nu någon föreställa sig, att denna omkastning vore ett tidens maner och icke Taciti personliga, så bevisas motsatsen af följande exempel från hans mest bekanta samtida:

Quintilianus har: Asinius Pollio, Inst. or. X. 1. Domitius Afer, ib. Pomponius Secundus, ib. Vibius Crispus, ib. Cæsius Bassus, ib. Det derefter i samma cap. förekommande Bassus Aufidius förklaras lätt af motsättningen till det förra, ungefär så: Bassus ille alter Aufidius. Med Attacinus Varro, X 1. är, likasom med Rusticus Arulenus hos Plin., förhållandet ett annat. Redan hos Cicero förekommer på detta sätt ett agnomen, som egentligen är en beteckning af födelseorten, framför cognomen. Ex. Leontinus Gorgias, de or. I. 22; ib. III. 32. Jfr. Ep. ad Fam. II. 9 al.

Suetonius har: Asinius Pollio, Cæs. c. 55. Asinius Gallus, Claud. c. 41. Valerius Messala, Octav. c. 58; ib. c. 74. Atejus Capito, Gramm. c. 22. Antistius Labeo, Octav. c. 54. Vibius Crispus, Domit. c. 3.

Plinius har: Asinius Gallus, Ep. VII. 7. Asinius Pollio, ib. V. 3. Pomponius Secundus, ib. VII. 17. Titinnius Capito, ib. I. 17; VIII. 12. Herennius Senecio, ib. I. 5. Metius Modestus ib. Fabius Justus, ib. Cæcilius Celer; ib. Satrius Rufus, ib.

Vid den genomläsning af Plinii epistlar, jag för ändamålet verkställt och hvartill det särskilta intresset föranledde mig, att jag redan på förhand fann det sannolikt, att Plinius, som sjelf erkänner Tacitus såsom sitt mönster i stilen, skulle snarare än någon annan hafva efterbildat detta maner, fann jag endast följande: Fronto Catius, Ep. II. 11; VI. 13. Cornutus Tertullus, II. 11; II. 12. Massa Bæbius, III. 4. Rufus Verginius, VI. 10. De få öfriga exempel, som ännu kunde nämnas, synas mig, likasom det redan (vid Quintilianus) anförda Rusticus Arulenus (I. 5), ligga inom ett annat område.

Vi komma nu till momentet

2) en för Tacitus egendomlig beräkning af ett historiskt datum. Man räknar, såsom bekant är, Augusti anträde till regeringen antingen från slaget vid Actium 723 a. u. c. eller från antagandet af namnet Augustus 727 a. u. c. På förra sättet räknar Taciti samtida Suetonius: jf. Octav. 8 . . . novissime solus per [annos] quatuor et quadraginta rempublicam tenuit. På sednare sättet åter Lapis Narbonensis, Orosius m. fl. Nu träffar det sig så, att Tacitus, såsom kan synas af Ann. I. 9. idem dies accepti quondam imperii princeps et vitæ supremus räknar begynnelsen af Augusti regering från hans första consulat, (hvartill han blef vald den 19. Augusti 711) — ty endast med denna beräkning sammanträffar på dagen regeringstillträdet och bortgången ur lifvet (d. 19 Augusti 767) — och att denna beräkning återkommer alldeles likadan dial. 17. sex et quinquaginta annos, quibus mox divus Augustus rempublicam rexit. Ty Augusti regeringstid blir icke 56 år med någon annan utgångspunkt än 711.

Sådana drag tillsammans med de egenheter i språkbruket, som sedermera skola anmärkas, betrakta vi såsom individualitetens mest omedelbara uttryck och tro oss just derföre berättigade, att, då de peka åt ett håll och stilen, den under medveten reflexion fritt bildade uttrycksformen, åt ett annat, låta det oreflecterade, omedelbara vittnesbördet gälla mer.

Äfven utan att nu gå längre och söka, hvad som säkerligen skulle låta sig finna, flere bevis på omedelbar, från sjelfva författarens naturell utgående öfverensstämmelse, hvarigenom den i ögonen fallande yttre, reflecterade olikheten skulle förlora ännu mer af den vigt, man derpå lagt, tro vi oss redan genom det här anförda hafva bragt frågan på den punkt, att det numera endast återstår att söka en annan och rimligare förklaringsgrund, än den hittills begagnade (tidsskilnaden) för denna ännu quarstående yttre olikhet. Och äfven denna förklaringsgrund tro vi oss hafva funnit. Redan den omständigheten, att Plinius d. y. framställer den något äldre vännen Tacitus såsom sitt mönster i stilen (Ep. VII. 20), midtunder det han erkänner, at han också imiterar Cicero (Ep. I. 5; VIII. 8), gör det uppenbart, att äfven Tacitus under någon del af sitt lif måste gifvit sig af med en dylik imitation. Men en sådan stil var på Plinii och Taciti tid för ingen ett på naturlig väg utbildadt charakteristiskt uttryckssätt, utan i stället något konstgjordt, ett utifrån antaget maner.

I ett sådant kunde man, då man såsom Plinius och Quintilianus icke hade en tillräckligt utpreglad individualitet, för att våga något på egen hand, en gång för alla fastsätta sig; men med en sjelfständigare sinnesdaning kunde man också, särdeles då ett stort, ett ödesdigert innehåll ville bryta sig igenom, känna bandet af ett förgånget tidehvarfs framställningsform alltför tryckande. Man kunde också finna omöjligheten att genomföra och göra gällande en mönster-stil, som med all sin skönhet och periodiska afrundning icke längre passade för samtidens förslappning, hvilken fordrade helt andra retmedel så i språket, som i lifvet. Det är detta vi tro hafva varit Taciti ställning. Med Plinius arbetade han en tid practiskt i den Ciceronianska vältalighetens anda. Äreminnet öfver hans företrädare i consulatet Verginius Rufus (Plin. Ep. II. 1) och actionen mot Marius Priscus (ib. II. 11) måste hafva varit någonting i den riktningen. Det kan man sluta deraf, att Ciceronianen Plinius satte dem så högt, han, som redan fann det skönt och erinrande om forntiden (pulchrum et antiquum), att senaten i och för det målet tre dagar å rad var samlad och först på natten åtskildes. Och att Tacitus derjemte också theoretiskt uppträdt i samma väg kan man med ej mindre visshet sluta af den bekanta anecdoten i Plin. Ep. IX. 23. Ty hvad Tacitus der yttrat till sin interlocutör: du känner mig och det af mina studier (litterära arbeten) kan, då interlocutören tog för gifvet, att han måste vara ettdera, antingen Plinius eller Tacitus, icke gälla Taciti historiska arbeten, skrifna i en helt annan stil, än att någon förvexling vidare kunde ega rum, och måste dessutom syfta på en sådan skriftställareverksamhet, hvarmed de begge sysselsatt sig. När nu de mest utarbetade af Plinii bref äro de, i hvilka han yttrar sig öfver vältaligheten och öfver sin egen method såsom talare i allmänhet eller redogör för sitt förfarande i särskilta fall, så ligger det nära tillhands att antaga, det någon skrift af liknande syftning och beskaffenhet måtte varit af Tacitus utgifven samt af interlocutören läst och befunnen til åsigter och framställningssätt öfverensstämmande med hvad Plinius skrifvit. En sådan skrift kan nu dialogus de oratoribus hafva varit. Men vi behöfva icke stanna vid detta kan; vi våga påstå, att det måste varit denna skrift, den och ingen annan. Ty att någon ännu okänd författare skulle hafva skrifvit dialogen, är otänkbart. Dertill vittnar den om för mycken talent. Och af de mest kända, Plinius den yngre, Quintilianus och Suetonius,

har ingen till samma grad, som dialogens författare, lyckats tillegna sig det Ciceronianska tidehvarfvets framställningssätt, utan dialogen erkännes allmänt såsom den yppersta imitation af Ciceros stil, som forntiden har att uppvisa. Men närmast intill dialogen står i detta hänseende Plinius. Följaktigen intager dialogen just den förmedlande ställning mellan Cicero och Plinius, som motsvarar Plinii eget erkännande, att han på samma gång vill imitera Cicero och en af sina egna samtida, som då naturligtvis måste tänkas föregå med exempel just åt det hållet. Och denne sin närmaste föregångare nämner han vid namn: det är Tacitus. Det fattas blott, att han också hade nämnt skriften.

På detta sätt kunna vi bland annat förklara det factum, att bland Taciti samtida det uteslutande är hos Plinius, man anträffar några exempel på den förut anmärkta omställningen af nomina propria, i afseende på hvilken ingendera kan sägas hafva imiterat forntiden, men hvilken utgör ett föreningsband mellan både historieskrifvaren och dialogförfattaren och Plinius. Det var en nyck hos Tacitus, hvartill naturellets likhet förde äfven Plinius (ita similitudo naturæ ferebat. Ep. VII. 20).

För öfrigt behöfva vi blott erinra derom, att just på grund af stilens likhet dialogen en tid ansågs vara Plinii arbete; en åsigt, som visserligen nu är öfvergifven, men som, efter hvad här blifvit ådagalagt, utgör ett stöd mera för antagandet att Tacitus är författaren.

Hvad nu beträffar möjligheten, att samme författare kan, i olika arbeten och i synnerhet i arbeten af väsentligt olika genre, i stilistiskt hänseende vara sig sjelf mycket olik, så stå vi visserligen på helt olika botten med alla våra föregångare i så måtto, att vi anse stilen i dialogen aldrig hafva varit för Tacitus naturlig, utan ett antaget maner; men vi kunna icke destomindre, ja snarare desto mer göra oss til godo det bevis för en sådan möjlighet, man från sednare tider hemtat, då man erinrat derom att t. ex. Justus Lipsius, som i yngre dagar gjort Cicero till sitt mönster i stilen, vid mera framskriden ålder gick till ytterlighet i att imitera Tacitus. Hvad Lipsius kunde göra två gånger, nemligen tillegna sig andras sins emellan mycket olika stilistiska maner, det må väl Tacitus, utan att derföre kunna beskyllas, (såsom just samme Lipsius har gjort) för att hafva affallit från sig sjelf, hafva kunnat göra en gång. Och när han sednare

öfvergaf detta maner, gjorde han dermed icke ett affall från, utan en återgång till sig sjelf.

Vi komma nu till ett vigtigt, äfvenledes hittills förbisedt moment, nemligen till undersökningen om icke bakom stillens stora olikhet i det hela döljer sig i det enskilta språkbruket en så beskaffad öfverensstämmelse mellan dialog-författaren och historie-skrifvaren, att man äfven på den vägen kan vinna stöd för antagandet af författare-identiteten. Vi tro oss hafva funnit en sådan öfverensstämmelse och vilja nu derpå framställa några prof uti phraser och constructions-sätt, som å ena sidan äro för Tacitus egendomliga eller åtminstone för det tidehvarf, hvars stil Tacitus efterbildar, fremmande, å andra sidan anträffas likadana hos dialog-författaren och historie-skrifvaren.

(1) Dial. c. 1. ut nostris temporibus. I denna inskränkande betydelse och likaledes utan prædicatsverbum anträffas partikeln ut Germ. 30 multum, ut inter Germanos, rationis ac sollertiæ.

(2) Dial. c. 2. qvamvis i betydelsen af quamquam: quamvis maligne plerique opinarentur. Jfr. Ann. XI. 20 insignia triumphi indulsit, quamvis bellum negavisset.

(3a) Dial. c. 3. maturare editionem festino. Med detta skenbart pleonastiska språkbruk kan med skäl jemföras Ann. III. 3 magnitudinem mali perferre visu non toleravit. — (3b) ib. modo-nunc (i st. f. modo-modo) jfr Hist. II. 51.

(4) Dial. c. 4. Et Maternus cet. I afseende på detta bruk af et vid öfvergångar jfr. Ann. I. 11 Et ille varie disserebat. Hist. II. 44 (init.) II. 61 (init.)

(5) ib. mihi satis superque sudatum est. Till detta passiva och impersonella språkbruk finner jag ett motstycke Ann. III. 6 gnarum id Tiberio fuit.

(6a) Dial. c. 5. excusent (för se excusent Orell. ur hdskr.) jfr. Agric. 42 audiit preces excusantis. — (6b) ib. amittit studium (Orell.) jfr. Ann. XIII. 46 nec posse matrimonium amittere.

(7) ib. vel (Orell. ur hdskr.) in judicio sive in senatu sive apud principem. En liknande variation, men med vel i det mellersta membrum Ann. XIV. 7 sive servitia armaret vel militem accenderet sive ad senatum et po-

pulum pervaderet. (Detta vel kan likväl annorlunda förklaras).

(8) Dial. c. 6. novam et recentem curam. Hvad först sammanställningen af novus och recens beträffar jfr Ann. IV. 65. nova et recentia jura. Beträffande åter cura i denna betydelse af utarbetning, arbete (concret) jfr Ann. III. 24. si effectis, in quæ tetendi, plures ad curas vitam produxero.

(9) ib. sollicitudo lenocinatur voluptati jfr Germ. 43. Harii insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur.

(10) ib. quamquam ferantur jfr Ann. IV. 17. illi quamquam abnuerent.

(11a) Dial. c. 7. codicilli i bet. cabinetts-order jfr. Agric. 40. Ann. I. 6. — (11b) ib. in civitate minime favorabili jfr. Ann. II. 37 favorabili in speciem oratione. Hist. II. 97 favorabilem proconsulatum egerat.

(12) Dial. c. 8. paupertas et angustiæ rerum nascentes eos circumsteterunt. I enahanda tropisk användning förekommer verbet Hist. I. 17 circumsteterat palatium publica exspectatio. IV. 79 circumsteterat Civilem et alius metus.

(13) ib. quod non a principe acceperint nec accipi possit, der quod på förra stället är accuss. objecti, men på det sednare måste tänkas såsom subject jfr. Ann. II. 83 quædam statim omissa sunt aut vetustas oblitteravit, der quædam förekommer i likadan användning.

(14) Dial. c. 9. carmina et versus .. neque conciliant neque .. alunt; voluptatem autem consequuntur. Detta afbrott i constructionen, hvarigenom till consequuntur måste tänkas ett nytt subject (poëtæ l. carminum auctores) har sitt motstycke Germ. 20 sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis aut nutricibus delegantur.

(15) Dial. c. 10. quum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquar, in urbem venit. Till denna omkastning (från land till folk) vid uppräknande träffas motsvarigheter Ann. II. 60. Libya, Aethiopia, Medisque et Persis Bactriano et Scytha potitum. Ann. III. 2 magistratus Calabriæ Apulique et Campani.

(16) ib. nomen inserere famæ jfr Ann. II. 2. ignobilitatem suam magnis nominibus inserit. Hist. II. 61 Mariccus quidam inserere sese fortunæ .. ausus est.

(17) ib. tamquam minus obnoxium sit offendere poëtarum, quam oratorum studium. Meningen som af både Forcelli, Freund och Klotz blifvit missförstådd, är tydligen: liksom poeternas yrke vore mindre utsatt för anstöt, än talarenas. I afs. på detta poëtiskt friare bruk af Infinit. kan jemföras i synnerhet Ann. XIV. 56 factus natura et consuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis.

(18) ib. fortuitæ et subitæ dictionis impetu. Jfr. Germ. 11 nisi quid fortuitum et subitum incidit.

(19) ib. in quibus expressis, si quando necesse sit erinrar något om Ann. I. 19 necessitate expressa, quæ per modestiam non obtinuissent.

(20) Dial. c. 12. introspicere altius jfr. Ann. III. 25 altius disserere.

(21) Dial. c. 16 manifestus est jamdudum in contrarium accingi. Denna högst egna brachylogiska construction träffas likadan Ann. II. 57 postque rarus in tribunali Cæsaris Piso et, si quando adsideret, atrox et dissidere manifestus.

(22) Dial. c. 17. longum et unum annum. I afseende på denna prægnanta användning af et (= et tamen), hvarvid motsättningens egen kraft af sjelfva bindepartikelns svaghet starkare framhållas, kan jemföras Hist. II. 20 speciosis et irritis nominibus. Ann. I. 38 turbidos et nihil ausos.

(23) ib. Asinius pæne ad extremum (Augusti principatum) duravit. I denna ovanliga användning (om person) anträffas durare också Ann. III. 16 qui nostram ad juventam duraverunt.

(24) Dial. c. 18. rudes et informes. Här i tropisk mening: i egentlig åter finnas de sammanställda Ann. XII. 35 rudes et informes saxorum compages, likasom Dial. c. 20 rudi cæmento et informibus tegulis.

(25) tuum tamen promissum immutasse non debet, jfr Hist. IV. 73 statui pauca disserere, quæ profligato bello utilius sit vobis audisse, quam nobis dixisse.

(26) Dial. c. 25. omnium concessu (Orell.) jfr Ann. XII. 14 concessu fratrum. Så annorstädes hos Tacitus: distinctu pinnarum; dispositu provisuque civilium rerum.

(27) Dial. c. 25. sanitatem eloquentiæ ferunt jfr. Hist. II. 65 lætitiam et gratulationem vultu ferens.

(28) Dial. c. 27. citra (i bet. af præter [l. sine]) vanl. hos Quint. och Plin. d. y. förekommer såsom här (citra damnum) äfven Agric. 1 citra fidem.

(29) Dial. c. 28. haurire i bet. af cupide arripere här liksom Agric. 4 studium philosophiæ acrius .. hausisse.

(30) Dial. c. 29. natus infans delegatur græculæ ancillæ jfr Germ. 20. nec ancillis aut nutricibus delegantur.

(31) ib. insumere operam in evolvenda antiquitate; men c. 7 insumere operam versibus alldeles så som Ann. III. 44 libellis accusatorum insumeret operam.

(32) Dial. c. 32. ad tempus jfr Ann. I. 1 dictaturæ ad tempus sumebantur.

(33) Dial. c. 37. hanc illi famam circumdederunt jfr. Agric. 20 egregiam famam paci circumdedit. Hist. IV. 11 qui principatus inanem ei famam circumdarent. Dels är circumdare i allmänhet ett af de verber, som hos Tac. ofta återkomma, dels synes denna tropiska användning circumdare alicui famam vara honom uteslutande tillhörig.

(34) ib. in ore hominum agit jfr. Hist. III. 36 in ore vulgi agere; om också till betydelsen Hist. II. 73 erat in ore famaque Vespasianus står det här förevarande stället närmare.

Undanräkna vi nu också härifrån n. 6 a, 6 b, 7 och 26, der likheten beror på antagandet af Orellis läsart, så återstå likväl tillräckligt många och, som vi tro, tillräckligt talande bevis för en, hos olika författare knappast förklarlig, öfverensstämmelse uti alls icke vanligt, utan fast mer högst egendomligt språkbruk. Såsom sådana anse vi oss kunna särkilt utmärka n. 3, 8, 12, 15, 16, 21, 22, 27, 29, 30 och 33.

Så mycket lärer man väl nu medgifva oss, att dialogen icke företer en fullt homogen daning, utan har inströdda här och der i det mäktigare lagret af väl efterbildad forntid icke så få streck af en afgjordt yngre formation. Är nu redan detta en högst ovanlig sammansättning af ett till den grad universelt element, som den stil, hvilken genom makten af Ciceros vältalighet blef snart sagdt hela tidehvarfvets collectiva tillhörighet, och ett annat till den grad individuelt, som de här angifna språkprofven, så låter detta ännu förklara sig såsom en antagen och

i det hela väl utförd rôle med visa enskilta återfall till den egna personligheten; och vi hafva i det fallet här en tillämpning af den gamla satsen: naturam expellas furca, tamen usque recurret. Men någonting rentaf vidunderligt, ja för tanken ofattligt vore en i stilens allmänna charakter trogen efterbildning af en äldre periods framställningssätt, i hvilken individualiteten snart sagdt försvinner, organiskt förbunden med ett om också blott i spridda drag förhandenvarande individuelt element, så vida äfven detta skulla tänkas såsom efterbildning. Ty ingen lärer väl någonsin tänkt på att afsigtligt i samma arbete efterbilda så olikartade och sinsemellan stridiga riktningar. Alltså, för så vidt det lyckats oss att ådagalägga, att i dialogen ingå icke så få, utan tvifvel ofrivilliga, prof på Tacitinsk egendomlighet, synes det också dermed vara en afgjord sak, att denna skrift af ingen annan än Tacitus kan vara författad. Den ende, man eljest kunde tänka på, vore verkligen Plinius, som både ville imitera forntiden och Tacitus; men då detta, såsom redan är visadt, måste förstås så, att det mera syftar på Tacitus såsom sjelf imitatör, mindre i hans individuella maner, så blir äfven Plinius omöjlig.

Om de senest udgravne Thermer i Pompeji.

Af *J. L. Ussing.*

Man hører undertiden Philologer klage over at der Intet er at gjøre i deres Videnskab, og at de i denne Henseende ere langt uheldigere stillede end Naturforskerne, som ved Reiser til ukjendte Lande, ved mikroskopiske Undersøgelser o. s. v. daglig modtage nyt Stof til Bearbeidelse. Jeg vil ikke indlade mig paa at gjennemføre denne Sammenligning, men kun gjøre opmærksom paa at der mangler Meget i at vor Kundskab til den classiske Oldtids Leven og Væren har opnaaet den tilbørlige Klarhed og Fylde, og at der er Gaader nok endnu for Forskeren at løse. Ogsaa vi have vore mikroskopiske Undersøgelser; desværre foretages de ofte med et sløvt Øie, og blive kun phantastiske Drømme, som Videnskaben maa vise fra sig. Ogsaa os yder Jordens Skjød

bestandig nyt Stof til Bearbeidelse; Indskrifter, Mønter, alle Slags Huusgeraad, Konstværker af større og mindre Værd, Grave og Templer, ja hele Stæder bringes frem for Dagens Lys. Vi maae kun beklage, at saadanne Opdagelser ofte gjøres af Dilettanter, der ikke kunne gjøre tilbørlig Rede for dem, at Uvidenhed, Skjødesløshed og Vindesyge stundom ødelægger, hvad der burde bevares, adsplitter, hvad der burde holdes sammen, eller skinsyg ruger over den fundne Skat, saa at den er, som om den ikke var funden.

Dette Sidste er tildeels Tilfældet paa det Sted, som man nærmest kommer til at tænke paa, naar der tales om at gamle Stæder kaldes frem fra Jordens Skjød, i Pompeji. Som bekjendt, er omtrent Trediedelen af denne Stad befriet for sit Askedække, og den neapolitanske Regjering fortsætter bestandig Udgravningen, men rigtignok med saa ringe Mandskab, at der kan hengaae 200 Aar inden den bliver fuldendt. Dog ere vi langt fra at misunde de følgende Slægter de Skatte, der blive dem forbeholdte; de ville maaskee i mange Stykker forstaae dem bedre end vi. Men hvad vi med Rette kunne anke over, er den Hemmelighedsfuldhed, hvormed de nyeste Udgravninger blive behandlede. De Fremmede, der besøge Pompeji, blive ikke førte derhen, ja selv Stedets gamle Custoder faae ikke Lov at nærme sig til dem. Den militære Øvrighed, som i de senere Aar har Befalingen over Pompeji, har anseet en saadan Afspærring for nødvendig for et forebygge Tyverier; og de neapolitanske Archæologer befordre det samme System, som det sikkreste Middel til at forebygge at Udlændinge komme dem i Forkjøbet med at bekjendtgjøre de fundne Nyheder. Naar fremmede Konstnere faae Tilladelse til at aftegne dem, have de ofte i flere Aar været udsatte for Vind og Veir; Malerierne ere afblegede, og Stykker af Husene, som endnu stode ved deres første Udgravning, ere nedstyrtede. Det forstaaer sig af sig selv, at Neapolitanerne selv ere nærmest til at udgive og bekjendtgjøre de pompeianske Fund, og vi skylde Avellino, Becchi og de andre Udgivere af Museo Borbonico Tak for hvad de i denne Henseende have ydet; men Hovedværket over Pompeji bliver dog Franskmanden Mazois'. For Øieblikket udgiver Fiorelli en kolossal Plan af Pompeji paa mange Blade, og Niccolini et Pragtværk over de pompeianske Monumenter. Dette sidste indeholder imidlertid ikke blot de hidtil uudgivne Bygninger, Malerier o. s. v. men en endnu større Deel allerede bekjendte,

og disse pyntelige og kostbare Afbildninger staae i Troskab ofte tilbage for de ældre. Det er derfor naturligt, at Bibliothekarerne betænke sig paa at anskaffe et saadant Værk; her i Kjøbenhavn findes det endnu ikke. — Den pompeianske Badeanstalt, hvorom jeg efter Opfordring af Tidsskriftets Udgivere her skal meddele nogle Bemærkninger, blev først fundet i 1853 eller 54. I Marts 1858, da jeg besøgte Pompeji, var Udgravningen deraf fuldendt, men den var endnu afspærret for Publicum, thi Niccolini havde endnu kun udgivet nogle faa af de dertil hørende Blade. Som en særegen Begunstigelse blev det mig tilladt at besøge Stedet en Gang, men med det udtrykkelige Paalæg, at jeg Intet maatte optegne. Det er paa Udgravningsberetningerne i Minervinis Bullettino archeologico Napoletano i Forbindelse med det Billede, som et saa flygtigt Besøg kunde efterlade i Hukommelsen, at nærværende Skildring støtter sig.

Det er bekjendt, hvilken overordentlig stor Rolle Badene spillede i de gamle Romeres Liv. Fra den Tid da den romerske Cultur var fuldstændig udviklet, gik enhver Romer i det Mindste een Gang om Dagen i Badet; enhver velhavende Romer havde en Badstue i sit Huus, og store offentlige Badeanstalter gave Alle og Enhver Leilighed til for en saare ringe Betaling (en quadrans) at nyde den meest udsøgte Legemspleie, man kunde tænke sig. Fra Agrippa af have de romerske Keisere og Stormænd søgt at overbyde hinanden i kostbare Badeanlæg, af Størrelse som smaa Byer, og udstyrede med en Pragt, der stod ved Siden af Keiserpalladsernes. Thermerne bleve Romernes Hoved-Forlystelsessteder, og Lediggængernes Opholdssted en stor Deel af Dagen. De kolossale Ruiner af Titus', Caracallas, Diocletians og andre Thermer, der endnu ere tilbage i Rom, vidne selv i deres mishandlede Tilstand tilstrækkelig om hvilke uhyre Kræfter der bleve satte i Bevægelse for at tilfredsstille Romernes Luxus i denne Henseende. Det var i Hovedstaden, at denne naaede sit Høidepunkt, men den udbredte sig over det hele Rige, lige til de mindste Flækker. Den yngre Plinius fortæller (Ep. 2, 17, 26), at der i den ubetydelige Landsby Laurentum fandtes ikke færre end 3 Badeanstalter, hvor han kunde tage hen at faae sig et Bad, naar han engang kom uventet til sin Villa, og ikke havde Lyst til at bie til hans egen Badstue blev opvarmet. Paa utallige Steder, jeg kunde næsten sige, ved enhver By, hvor der er fundet Ruiner fra Oldtiden,

har man ogsaa fundet Ruiner af Bade, men man har ikke agtet paa saa almindelige Sager; de ere blevne plyndrede, tilintetgjorde og tilkastede som værdiløse Muurbrokker, saa at de nyere Tiders Lærde, der ønskede at danne sig et klart Billede af de Gamles Bade, trods den store Rigdom af Ruiner, dog bestandig savnede et nogenlunde vel bevaret Mønster fra Oldtiden. I Diomedes' Villa ved Pompeji fandt man baade Badstuen og Svømmedammen vel bevarede; men det var en Privatmands eget indskrænkede Locale. Vilde man danne sig en Forestilling om de store offentlige Badeanlæg (Thermer), maatte man tye til de mishandlede Ruiner i Rom, og til Vitruvs Regler for Opførelsen af Bade (5, 10). Man beraabte sig ogsaa paa et foregivent antikt Malerie, forestillende Gjennemsnittet af en Badeanstalt, og forsynet med Indskrifter til at angive de forskjellige Deles Navn og Bestemmelse. Det skulde være fundet i Titus' Bade, og er endnu af W. A. Becker i hans Gallus (1ste Udg. Taf. III, 3; 2den Udg. 3die B. S. 73), og af Overbeck (Pompeji S. 159) blevet betragtet som antikt. Men det er aabenbart kun et i det 16de eller 17de Aarh. foretaget Forsøg paa ved Tegning at anskueliggjøre Vitruvs Regler, og kan altsaa slet ikke gjælde for noget Vidnesbyrd.

Endelig fandt man i 1824 de offentlige Bade i Pompeji, og Gaaden syntes løst. Det var maaskee den bedst bevarede Bygning i hele Pompeji. Loftshvælvingerne vare næsten ubeskadigede; Broncebænkene og Ildbækkenerne, Lamperne, ja selv Glasruderne fandtes paa deres Plads. Bygningen var nylig bleven istandsat, da Pompeji blev ødelagt, og straalede med hele Nyhedens Glands. Nu er denne rigtignok forsvunden, men de 1824 fundne Thermer vedblive dog at være en af de interressanteste Ruiner i Pompeji. Jeg tør antage, at disse ere Størstedelen af Læserne bekjendte, enten fra Beckers Gallus, eller fra et af de mangfoldige Værker om Pompeji, som ere udkomne efter den Tid (navnlig Mazois, Gell, og de mere udbredte Værker af Bréton, Overbeck, og i den engelske Samling af Værker »for useful knowledge«). Jeg vil her kun erindre om Hovedtrækkene. Badeanlægget bestaaer af 2 Afdelinger, hver med sin egen Indgang, den ene for Kvinder, den anden for Mænd. Den sidste er den største og pynteligste, og bestaaer foruden Badeværelserne af en Gaard med Søilegange paa de 3 Sider, der danne rette Vinkler med hinanden; den fjerde Side, der formedelst Grundens Begrændsning ligger skjævt for de andre, har deels

af denne Grund, deels for ikke at udelukke Solen, ingen Søilegang. Det forreste Værelse, Afklædningsværelset (Apodyteriet) for dem, der vilde tage koldt Bad, er et langagtig firkantet Rum med Tøndehvælving over og Steenbænke langs med Siderne. Indenfor dette ligger det kolde Badeværelse, et cirkelrundt Rum med et stort ligeledes cirkelrundt Vandbassin i Midten, hvori man stiger ned ad 2 eller 3 Trin (Baptisterium); den kredsrunde Vægflade afbrydes af 4 halvrunde Blindinger, og det hele Rum dækkes af en kegleformig, blaamalet Kuppel. En anden Dør fra det forreste Værelse fører ind til det saakaldte Tepidarium, hvor Luften opvarmedes af et stort Fyrfad. Ogsaa dette er et langagtig firkantet Rum med en rigt decoreret Tøndehvælving, der bæres af en Række smaa Atlanter. Det var bestemt til foreløbigt Opholdssted for dem, der vilde tage varmt Bad, et nødvendigt Overgangsled, hvor man kunde vænne sig til den stærke Hede, man snart skulde ind i. Her beholdt man ofte Klæderne paa til man kom i Sved; her klædte man sig af og blev salvet, og gik saa ind i den varme Badstue, Caldariet. I dette var der sørget for en betydelig Varmegrad. Gulvet hvilede paa smaa Piller (suspensuræ), for at den varme Luft fra Ovnen kunde trænge ind under det, og Væggene vare i lige Maade hule, for at den varme Luft kunde omgive det hele Rum. Det er et aflangt Værelse med Tøndehvælving, firkantet afskaaret ved den ene Ende, halvrundt ved den anden. Hist findes det varme Badekar (alveus*)); i den modsatte Ende, under Halvkuppelen, et stort rundt Marmorbækken paa en Fod (labrum), bestemt til at vadske Hoved og Hænder i. Den halvkredsformige Omgang omkring dette omtales hos Vitruv under Navnet schola labri. Bagved Caldariet ligger Ovnen med Kjedlerne, overeensstemmende med Vitruvs Forskrift, 3 i Tallet, den nederste med varmt, den mellemste med lunkent, den øverste med koldt Vand, saaledes indrettede, at naar den første tømtes, fyldtes den strax fra den anden, og denne atter fra den tredie.

De tilstødende Fruentimmerbade indeholdt tilsvarende, men færre Afdelinger. Ved Stabiæ fandt man derimod Thermer med en ganske lignende Anordning, som den ovfr. beskrevne, saa at man troede at have faaet et sikkert Mønster for Badeanlæggene

*) Solium synes at betegne et lignende Kar, naar dets Størrelse er afpasset efter et Menneskes Legeme, hvorimod alveus er større, forsynet med Trin, og beregnet paa at benyttes af Flere.

i det første Aarh. efter Christus. Man undrede sig imidlertid over de pompeianske Thermers ringe Udstrækning, og ahnede strax, at dette ikke kunde være det eneste Anlæg af denne Art i Pompeji; men først 30 Aar senere blev Formodningen stadfæstet af Virkeligheden.. De i 1854 opdagede Thermer ere større end hine, og frembyde en mangfoldigere Indretning, medens dog Hovedtrækkene ere de samme. De bidrage saaledes ikke Lidet til at give vore Forestillinger om de Gamles Bade større Sikkerhed og Fylde. Desværre ere de ikke saa vel bevarede som hine. Det er bekjendt, at Pompeji led meget ved et Jordskjælv Aar 63, og at dettes ødelæggende Virkninger endnu 16 Aar senere, da Staden gik under, vare synlige paa mange Steder. Disse Thermer have formodentlig lidt ved den omtalte Leilighed; vi see i det Mindste, at man var ifærd med at underkaste dem en fuldstændig Istandsættelse i Aaret 79; ja Arbeiderne vare ikke engang synderlig langt fremrykkede. I et af de firkantede murede Badekar (solia) vare Marmorpladerne, hvormed Bunden havde været belagt, nylig borttagne; det underliggende Kalklag viste tydelig Sporene af dem; man læste Stykker af en Indskrift, og saae, de havde tjent til Fodstykke for en Statue af Keiser August, inden de vare anvendte paa dette Sted. Den store aabne Svømmedam (piscina) var paa samme Maade berøvet sin Marmorbeklædning, og lignende Træk møde paa flere Steder. Man kunde tænke sig, at disse Plader kort efter Stadens Ødelæggelse vare opgravne for at benyttes andensteds; men andre Kjendsgjerninger vise, at denne Bygning ikke er bleven plyndret paa en saadan Maade. Et stort og kostbart Broncefyrfad er saaledes fundet, ikke i Tepidariet, hvor det hørte hjemme, men i en Exedra indenfor Søilegangen, hvor det kun kan være hensat midlertidig, og i en afsides Gang fandt man støttet op til Væggen en Steenplade med en Indskrift, der omtalte Thermernes Udvidelse og Istandsættelse. Minervini meente, den var bestemt til at opsættes ret snart, naar Bygningsarbeiderne vare færdige; men, som ovfr. bemærket, man var langt fra at være færdig, og det synes urimeligt at indhugge en saadan Indskrift længe før der er Brug for den. Den maa sikkert henhøre til en tidligere Restauration, og er nylig nedtaget nu, da nye Bygningsarbeider skulde foretages. Den lyder saaledes: C. Vulius C. f. P. Aninius C. f. II. v(iri) j(uri) d(icundo) laconicum et destrictarium faciund(a) et porticus et palæstr(am) reficiunda locarunt ex d(ecurionum) d(ecreto), ex ea pequnia, quod eos e lege in

ludos aut in monumento consumere oportuit, faciun(da) coerarunt, eidemque probaru(nt). De forunderlige Sprogfeil forbavse den, der kun er vant til Læsning af klassiske Forfattere; i Indskrifterne forekomme saadanne oftere. Om det hidtil ukjendte Ord, destrictarium, samt om de andre Oplysninger, denne Indskrift kan give os, vil der ndfr. blive talt.

Disse Bade have ingen særkilt Afdeling for Kvinder; de have kun været bestemte for Mænd, men de have flere Badstuer, og have overhovedet kunnet tjene mange Flere. De have ligesom de tidligere bekjendte Thermer 3 Indgange fra 3 forskjellige Gader, Hovedindgangen fra Holconius-Gaden, der fører ned til Forum, en fra Via della porta Stabiana, og en fra en lille Gade, der fører ned til den trekantede Plads med det gamle Tempel. Alle tre Indgange ere smykkede med Pilastre af Tufsteen. Gaarden er ligesom hist omgivet med Søilegange paa de tre Sider, men den er meget større. Det er en rummelig Plads, der godt kunde benyttes til Legemsøvelser for Ungdommen, og vi see virkelig i den nysomtalte Indskrift, at den har været bestemt dertil. Det var en Palæstra. Vitruv siger rigtignok (5, 11), at saadanne bruges ikke i Italien, og det er en fra Grækenland laant Plan, han lægger til Grund for sine Regler; men vi vide, at ogsaa Romerne brugte forskjellige Legemsøvelser, navnlig alle Slags Boldtspil, og her see vi, at i det Mindste i det halv græske Pompeji kaldtes Pladsen, hvor slige Øvelser foretoges, Palæstra. I Sammenligning med Vitruvs Plan er vor Palæstra imidlertid meget fattig, og det vilde være forgjæves at søge efter de af ham angivne Afdelinger. Det er en langagtig firkantet Plads med Søilegange paa de 3 Sider; den fjerde Side, der formedelst Grundens Skjævhed ikke er parallel med den ligeover for liggende, har ingen Søilegang. Grunden bestaaer af faststampet Jord med Muurbrokker, Potteskaar o. s. v. imellem. Man fandt her to store og en lille Steenkugle, saa at det synes som om her har været drevet et Kuglespil af lignende Art som det nutildags i Italien saa yndede Bocciaspil. Langs med den Side, hvor der ingen Søilegang er, strækker sig i dens Sted en 8½ Fod bred Forhøining brolagt med store Fliser af graa Steen, et Fortog (semita eller margo), hvor Folk kunde gaae omkring uden at hindres af de gymnastiske Øvelser paa Pladsen, saaledes som Vitruv anbefaler (5, 11, 3: Ita qui vestiti ambulaverint circum in marginibus non impedientur ab unctis se exercentibus). Paa den anden Side af dette Fortog er der

en stor, langagtig firkantet Svømmedam, Piscina, hvor man efter Legemsøvelsernes Slutning kunde afvadske Støvet, Sveden og Olien.

I Caracallas Bade findes en stor og pragtfuld Svømmedam af samme Art, og i Diomedes' Villa udenfor Pompeji er der en lille saadan, ligeledes firkantet og under aaben Himmel. Vi have ovfr. omtalt, at denne Piscina har mistet de Marmorplader, hvormed Bunden og Trappetrinnene vare belagte, formodentlig paa Grund af Restaurationsarbeidet; men de livlige Malerier paa Bagvæggen staae der endnu. Paa hver Side af Svømmedammen findes et smukt decoreret Rum, der har været under Tag, men aabner sig med en stor Bue imod den aabne Palæstra og med en lignende imod Svømmedammen. Her har man altsaa kunnet være Tilskuer ved de Øvelser, der foretoges begge Steder. Malerierne paa Væggene i disse Exedrer, for at bruge et antikt Navn, ere ligesom paa Væggen bagved Svømmedammen, især ægyptiske Forestillinger; Nilen med Crocodiller og ægyptiske Vandplanter, Sfinxer o. a. l. findes i en broget Mangfoldighed imellem hinanden. Saadanne Billeder syntes at stemme med Badet, og vi vide af lignende Exempler baade i Pompeji og andensteds, at det var Noget, man i hine Tider fandt særdeles Smag i.

Søilegangen, der omgiver Palæstren, tager sig særdeles godt ud paa den Side, der ligger lige over for Svømmedammen, hvor den frembyder en uafbrudt Række af 19 Søiler. Paa de to andre Sider finde vi derimod hist og her en temmelig smagløs Afbrydelse. Hvor man vilde have Søilemellemrummet bredere end det regelmæssige, som f. Ex. indenfor Hovedindgangen, satte man i Stedet for 2 Søiler brede firkantede Piller med Halvsøiler paa begge Sider. Af Bjælkeværket er paa disse Steder Intet bevaret; men det skulde ikke undre mig, om der imellem hvert Par Piller i Stedet for en retliniet Architrav havde været en lav Bue, som i den prægtige Sal i Casa di Meleagro. Søilerne ere doriske, af den Art som vi oftere finde i Pompeji. Skafterne ere røde paa den nederste Trediedeel, men for Resten hvide; Kapitælets Skaal er rigt smykket med udskaarne Blade; Bjælkeværket spinkelt, som sædvanligt. Et Stykke af Krandsgesimsen er endnu bevaret, (ja selv Noget af Taget over de bagved liggende Badstuer: Noget som ellers saare sjelden er Tilfældet. Da Bygningen først blev udgravet, stod der betydelig Mere; Billedet deraf skal være bevaret i en Photographie, saa at det

ikke er umuligt, at det engang kan blive udgivet. Over Søilegangen selv har der været et fladt Tag, eller en Terrasse (solarium). Der fandt man et smukt Soluhr af Travertin. Det har den samme Form som de andensteds i Italien og i Athen fundne Solskiver; paa Fodstykket staaer følgende oskiske Indskrift: Mr. Atiniis. Mr. kvaisstur eitiuvad. multasicad. kumbennieis. tangi(nud). aamanaffed; der vel maa oversættes paa Latin saaledes: Marius Atinius Marii filius quæstor ære multaticio conventus decreto faciendum curavit.

Bagved denne Søilegang med de 19 Søiler ligger den egentlige Badeanstalt, hvortil man kan gaae ind baade fra Palæstren og fra Via della porta Stabiana. Fra Palæstren kommer man ind i et lille Værelse, der maa have tjent til Afklædningsværelse for dem, der vilde bruge det kolde Bad, thi indenfor det ligger Baptisteriet. Dette er, ganske ligesom i de tidligere bekjendte Thermer, et cirkelrundt Rum med et tilsvarende Vandbassin i Midten, 4 halvrunde Blindinger i Væggen og en kegleformig Kuppel. Men den maleriske Udsmykning er rigere; paa Væggene er der malet en Myrthelund med Vaser, Fugle og liggende Nympher, og den blaa Kuppel er oversaaet med gyldne Stjerner. Fra Gaden af kommer man igjennem et lille Forværelse ind i et rummeligt og rigt udmalet Afklædningsværelse med Steenbænke paa Siderne, ligesom Apodyteriet i Thermerne fra 1824. Dette staaer paa den ene Side i Forbindelse med det ovfr. omtalte Afklædningsværelse til Baptisteriet, paa den anden med Caldariet, og har derfor formodentlig været et Tepidarium, hvor Luften har været opvarmet ved store Fyrfade. Caldariet eller den varme Badstue har som sædvanlig hule Vægge, og dets Gulv hviler paa smaa Piller (suspensuræ). Det er et langagtig firkantet Rum, men har ikke, som de Exempler vi tidligere have seet, en halvrund Afslutning i den ene Ende, lige saa lidt som her er noget fast Vadskebækken eller labrum; i den anden Ende finde vi derimod det murede Badekar (solium), hvis borttagne Marmorbeklædning, som ovfr. omtalt, havde efterladt sig saa tydelige Spor, at endog Indskriften, der havde staaet paa den, kunde læses.

Fra dette Caldarium kommer man ind i et lignende Værelse, hvis ene Ende heelt indtages af et muret Badekar (alveus), og derfra i et qvadratisk Værelse, som var dækket med en halvkugleformig Kuppel. Bagved det første af disse to Værelser findes Ovnen og de sædvanlige tre Vandkjedler. Ovnens Nærhed

viser, at man har villet give disse Værelser en betydelig Varmegrad. Jeg har derfor ingen Tvivl om at ogsaa her har været hule Vægge og Piller under Gulvet, skjøndt dette ikke er angivet. Det er formodentlig disse to Rum, der i den ovfr. anførte Indskrift kaldes Laconicum et destrictarium, hiint det qvadratiske, dette det aflange Rum. Ordet Laconicum bliver i Almindelighed misforstaaet; man tillægger Caldariets halvrunde Ende dette Navn. Dette følger ingenlunde af Vitruv 5, 11, 2: »concamerata sudatio, quæ habeat in versuris ex una parte laconicum, ex adverso laconici caldam lavationem«. Lakoniket har ligget ved Siden af det almindelige Svedeværelse, men ikke været en Deel deraf. Hos Vitruv 7, 10, 2 omtales det som et eget Værelse med en halvkugleformig Kuppel over, og 5, 10, 5 foreskrives, at denne Kuppel skal have en Aabning i Midten, der lukkes med et Bronceskjold, som ved Kjæder kan trækkes til eller sænkes, for at skaffe den Varmegrad til Veie, man ønsker, altsaa en Ventil. Dette Sted er blevet fuldstændig misforstaaet af den, der har udført den ovfr. omtalte Tegning, som har været antaget for et antikt Malerie; han har gjort Laconicum til en Ovn. Der er imidlertid ingen Tvivl om at det er et Svedebad; et lakonisk Bad sagde de Gamle, hvor vi sige et russisk. Hvis jeg med Rette har benævnt det her omtalte Værelse som Laconicum, er det maaskee det første Exempel paa et saadant, som hidtil er eftervíist iblandt Oldtidens Ruiner. Destrictarium er et hidtil ukjendt Ord; men der er ingen Tvivl om dets Betydning. Det kommer af destringi, at skrabes med Badeskraben (strigilis), og vilde saaledes paa Græsk hedde Apoxysterion. Det er altsaa det Rum, hvor den i Lakoniket udpressede Sved blev skrabet af med de nævnte Redskaber, og det varme Badekar er forhaanden for at yde Legemet den sidste Renselse og Pleie.

Paa den anden Side af Ovnen ligge 3 andre Badeværelser, som ere lidt større end de hidtil omtalte. De have deres Indgang fra Palæstrens bageste Søilegang. Det forreste er naturligviis Afklædningsværelset, det næste et Tepidarium eller Sudatorium, det inderste et Caldarium med alveus i den ene Ende og labrum i den anden; men heller ikke her finde vi nogen halvrund Afslutning; Værelset er ligesom de andre langagtigfiirkantet.

Ved Siden af det sidst omtalte Afklædningsværelse ligger en tredie Afdeling af Badene, hvortil man kan gaae ind baade fra den bageste Deel af Palæstren og fra den lille Gade, der

fører ned til det gamle Tempel. Kommer man ind fra denne, eller ad den egentlige Indgang, føres man ind i en lang Gang, ved Siden af hvilken der ligge 4 smaa Værelser hver med sin egen Indgang. Det har været særskilte Badeværelser for dem, der ikke vilde bade sig i Selskab med Andre, men være alene. De ere meget smaa, og den ene Trediedeel indtages af et muret Badekar. Væggene vise kun de raae Mure; man har end ikke begyndt paa at decorere dem. Dette er det første Exempel, man har fundet paa saadanne særskilte Badeværelser.

Imellem disse og de større fælles Badstuer, altsaa ogsaa bagved Palæstren findes et stort Rum med en Vandrende langs med Siderne, der er forsynet med Afløb under Grunden. Det har aabenbart været et Pissoir. Gulvet bestaaer kun af stampet Jord. Væggene ere vel malede, men saa simpelt som muligt; hele Decorationen bestaaer af sorte, gule og hvide Bølgelinier i regelmæssig Vexlen. Publicum har heller ikke viist synderlig Respect for denne Prydelse. Navne og Smaabemærkninger, der ere mere smudsige end moersomme, ere skrevne med Kul hist og her paa Væggen.

Der kunde endnu være mange interessante Bemærkninger at gjøre om disse Bade; men da vi mangle Afbildninger til at anskueliggjøre Billedet, har jeg troet at burde indskrænke mig til denne flygtige Skidse.

Om indskud af *b* og *d* imellem medlyd på gammel Svensk og tildels på gammel Dansk.

Af *K. J. Lyngby.*

I en afhandling »om det ældste fællesnordiske Sprogs Udseende« siger P. A. Munch (Annaler for nord. oldkynd. 1846, side 270) om det ældste Danske og det ældste Svenske: »Assimilationen *nþ* og *lþ* til *nn* og *ll* kjendes ... ikke; der skrives *anþær*, *gulþ*«. I Forn-Svenskans och Forn-Norskans språkbyggnad siger han i § 14: »I F.-Sv. sättas ... mycket ofta *ld*

och *nd* äfven för *ll, nn,* s. *falda* f. *falla, sandr* f. *sannr.* Detta torde kunna uppställas som regel, om bruket icke vore mycket varierande.« Prof. Munchs exempler ere nu rigtignok höjst uheldige, da hverken *anþær, gulþ* eller *falda* for *falla* synes at forekomme; i det mindste hedder det *annær* Vestgøta-lag I. J. 13, 3; *gull* samme lov I. J. 6, 1; *falla* (flertal) Østgøta-lag Eþs. 1, 4. Imidlertid kan det ikke nægtes, at det ligger nær i former som *mundær,* Bjærkøa-ret 14, 2, og *tændær,* Valdemars sjællandske lov 2, 6, at se en overensstemmelse med gotisk *munþs* og *tunþjus,* altså at anse disse svensk-danske former for ældre end de islandske former *munnr* og (entallet) *tönn.* Der lader sig indvende derimod, på den ene side, at til gotiske former med *nþ*, som *anþar,* svare former med *nn,* som det anførte *annar,* på den anden side, at *nd* også findes, hvor gotisk har *nn*, som *brindir,* Vestmanna-lag I. Kr. 5, 5, men gotisk *brinniþ*. Her skal det forsøges at bevise, at brugen ikke er »mycket varierande«, som Munch siger, men at det hele forklares ved en simpel, også i andre sprog anvendt, regel; men inden denne kan fremsættes, er det nødvendigt at omtale et andet lydforhold, der har indflydelse på den.

Det ældre Islandske skrev i visse tilfælde et blot *r* efter en medlyd, hvor man senere skrev *ur.* På gammel Svensk og Dansk bliver selvlyden i almindelighed skrevet, men dog har såvel den danske som den svenske udtale, hver på sin vis, bevaret et minde om det oprindelige forhold. På dansk findes stødtonen (standsende eller stødende tonehold) sædvanlig i oprindelige enstavelsesformer, f. ex. i *en ager, en lever, tømmer* = (gl.) isl. akr, lifr, timbr, forskellig fra *sager* = isl. sakir. Også på svensk findes en forskel mellem udtalen af de oprindelige enstavelsesord og de oprindelige flerstavelsesord; de svenske grammatikere sige, at *åker, lefver, timmer* udtales med »akut accent«, men *vänner, söner* (= isl. vinir, synir) med »den grave accenten«. Forholdet omtales hos Rydqvist, Svenska språkets lagar II, 139—141 og 165, 166. Forholdet strækker sig videre end til *r*; således har *axel* = isl. öxl, skulder, acut accent, men *axel* = isl. öxull (hjul-) axel, grav accent, Rydqvist II, 20, anm. Den indskudte hjælpelyd er formodentlig svagt udtalt, som et shva, hvilket dels kan væntes ifølge oprindelsen, dels synes at ligge i Rydqvists ord: »*Kinder, änder, händer* ..... blifva ... af oss uttalade som vore de skrifna *kindr, ändr* o. s. v. (jfr. Isl. *kinnr, endr* o. s. v.)«, II, 165. Jeg vover ikke som

fremmed at lægge nogen vægt på, at det endog har forekommet mig, ved at høre begge ordene udtale af en Svensk, at forskellen slet ikke lå i første stavelse, men i sidste, da *axel* = öxl blev udtalt med halvlyd (*ax'l*), *axel* = öxull med lydelig selvlyd i anden stavelse. Hvorledes halvlyden udtrykkes foran *r* i gammel-svenske håndskrifter (*ir*, *er*, *ær*, *ar*), omtales hos Rydqvist I, 308; i Gutalag skrives sædvanlig blot *r* (*sitr*). Et exempel på denne hjælpeselvlyds vaklende natur er det, at den i skånske kirkelov, således som den findes i det Arna-Magnæanske håndskrift nr. 37, 4to (aftrykt i Thorsens udgave af Skånske lov side 77 følg.), sædvanlig retter sig efter rodstavelsens selvlyd; exempler:

	akar	
sottor	*bondor*	*nættær*
skiutur	*brytyr*	*liggir.*

Denne egenskab ved håndskriftet har Schlyter bemærket i sin udgave af skånske lov, side XVI; dog har han for at få et exempel med *e* med urette medtaget *weter*, da dette er = isl. veitir. Den, der har skrevet det, har på ét sted først skrevet *takir*, men siden udpuncteret det og sat *a* ovenover *i* (Thorsen side 81, anm. d).

På gammel Svensk *og* gammel Skånsk *bliver*

1. *et* b *indskudt imellem* m *og* r,
2. *imellem* m *og* l,
3. *og et* d *indskudt imellem* ll *og* r, *og*
4. *imellem* nn *og* r;

går en halvlyd foran r, *hindrer den ej indskydelsen.*

Her skal nu anføres beviser, ved hvilke jeg dog for en del kan indskrænke mig til at henvise til Rydqvists Svenska språkets lagar. Her anvendes følgende forkortninger:

VGL. = Vestgøta-lagen,
ØGL. = Østgøta-lagen,
Upl. L. = Uplands-lagen,
Vestm. L. = Vestmanna-lagen,
G. L. = Guta-lagen,
G. S. = Guta-sagan (Historia Gotlandiæ),
alle i Collins og Schlyters udgaver.
Sk. L. (Schl.) = Skånske lov (Skåne-lagen), Schlyters udgave,
Sk. L. (Th.) = Skånske lov, Thorsens udgave,
Sk. K. L. = Skånske kirkelov i A. M. 37, 4to, hos Thorsen i

udgaven af skånske lov side 77—89 på siderne med ulige tal.

1. Et *b* indskydes imellem *m* og *r*.

I navneord:

hamar (klippe, hammer), i hensynsform ental *hambri*, hf. fl. *hambrom*, Rydqvist II, 41.

sumar (sommer), hensynsform *mæþsumbry* (= *miþsumbri*), Rydqvist II, 41.

strombær (ström), nf.; *strom*, gf., Rydqvist II, 26.

holmbær (holm), nf.; *holmi*, hf., Rydqvist II, 27.

limbær (lem), nf.; *lim*, gf., Rydqvist II, 55.

Flere exempler Rydqvist II, 25, 26, 27; om sagen i almindelighed taler han side 35 og 43. Indskydelse i et fremmed navn: *adambær* (Adam), Upl. L. Kk. 1 pr.

I udsagnsord:

cuma (komme), (nf.) G. L. 28, 6; (fl.) Vestm. L. I. Kr. 7; men i nutidens ental *cumbr* G. L. 2, 2; *combir* Vestm. L. I. Kr. 6, 1; *cumbær* Sk. L. (Schl.) 105 = *kumbær* Sk. L. (Th.) 5, 25.

sembr. G. S. 6 *þa en mannum sembr* (når folk enes om); ØGL. G. 1 *æn þom sæmbær a* (hvis de enes).

2. Et *b* indskydes imellem *m* og *l*.

himil (himmel), *vnder himblinom*, Rydqvist II, 39.

gamal (gammel) ØGL. G. 19, 1; *gamblum* (hf. fl.) ØGL. B. 11, 1; *æftir the gamblæ skra* Sk. K. L. side 89.

3. Et *d* indskydes imellem *ll* og *r*. I ældre Vestgøta-lag skrives tildels *þ*, men det betyder næppe noget, da der i dette håndskrift også forekommer (*norþæn*) *af lanþe*, R. 1 pr.

I navneord:

koldær (kuld) VGL. A. 5. 6 (men *kollær* Upl. L. Æ. 12); *havir moþir tua collæ* VGL. A. 2, 1.

-ualdær, hf. *-uælli* (= völlr, velli), Rydqvist II, 145.

I tillægsord:

aldær (al, hel), *brindær garþær aldær — ællr ok aldær by* Upl. L. V. 24, 1; *by allan* (gf.) samme lov V. 6 pr.; *all lan* (alle tånte ting) VGL. I. R. 10; *ok [fore] all andilik mal* Upl. L. Kk. 13, 2; *mæth allum houoth lot sinum* Sk. K. L. side 81; *allir mæn* VGL. I. Md. 1, 2; *aldrayotæ þing* samme lov I. R. 3, 2; *æftir bon aldra skanungæ* Sk. K. L. i begyndelsen.

fuldær þiufnaþær ØGL. Vaþ. 32, 1; *fulþer* VGL. I. R. 9 pr.; *bote þreia markær fulla* ØGL. R. 5, 1.

uildær ØGL. B. 7 pr.; men *willir* (ligeledes nf. ent.) Vestm. L. I. B. 40, 5. Mod reglen er *wild diur ællær wildæ fughlæ* Sk. L. (Schl.) 101 = *uild diur ællær uildæ fughla* (Th.) 5, 19. Ligeledes *vilð* (intk. fl.) VGL. II. Dr. 39.

I et udsagnsord:

falla (navnef.) G. L. 24, 5; (flertal) ØGL. Eþs. 1, 4; derimod *faldr* G. L. 23, 1; *faldær* ØGL. Kr. 8, 1, Upl. L. M. 11, 1, Sk. L. (Schl.) 98; hos Thorsen på dette sted 5, 17 rigtignok *fallær*, men *falder* 5, 1.

4. Et *d* indskydes imellem *nn* og *r*; i et par ord kan komme *þ* med udskudt *n*.

mundær (mund), hensynsform *munni*, Rydqvist II, 22.

brundær (brønd), men *i brun*, Rydqvist samme sted.

mandr (mand) G. L. 6, 1; *maþr* samme sted; *mann* (gf.) samme sted; ellers *mander*, *maþer*, *man*, Rydqvist II, 169.

tan (tand) Upl. L. M. 28, 1; *tan* Sk. L. (Schl.) 100 = (Th.) 5, 18; *tannum* (hf. fl.) G. L. 17, 1; *tendr* G. L. 19, 25; *tændær* Upl. L. M. 30, 4. Sml. Rydqvist II, 155, hvor *tand* vel anføres, men uden bevissted.

kin- (kind) i sammensætning i lovene; Codex Buræanus har i flertal *kindar* d. e. *kind*ᵃ*r*; Rydqvist II, 155, hvor formen *kind* er uden bevis.

sandr (tillægsord), næmlig *þa en nequar verþr at þi sandr* (når nogen bliver overbevist derom) G. L. 4; *sandær þiuffær* Upl. L. M. 38; *sandær* Sk. L. (Schl.) 108 = (Th.) 5, 38; *sanþær* VGL. Þ. 5, 1; *þa en frels cuna verþr at þi san* G. L. 2, 2; *wari san* (intk. fl.) *at sak sinni* Vestm. L. 1. Kr. 9, 3.

annar (anden) Vestm. L. I. B. 15; *aldra annara manna vereldi* G. L. 15; *andra naat* (gf.) Vestm. L. I. Kr. 4, 2; *andrir kirchiu menn* G. L. 3, 3; *som fore aþro fæ sino* Vestm. L. II. M. 1, 1; *aþrir* G. L. 28, 5.

I udsagnsord:

brinna (nf., brænde, ardere) ØGL. Kr. 5 pr., *brindær inne* samme lov Æ. 6, 2 (men *brænnir* indvirkende B. 30); *brændær* Sk. L. (Schl.) 214 = (Th.) 14, 1; samme sted *bran* (fortid).

rindær innan hiul (løber et hjul indenfor) ØGL. B. 18; lidt efter *rinna all fiughur* (løbe alle fire).

(*hann*) *vinnj hanum siex manna aiþ* G. L. 16, 2, men lidt efter *vindr ai drotin aiþi uppi haldit* (formår herren ikke at tilvejebringe eden).

Flere exempler kunne findes hos Rydqvist I. 176—179.

Den her fremstillede regel svarer til de bekendte indskud i andre sprog, græsk *μεσημβρία* af *ἡμέρα*, *ἄνδρες* = *ἀνέρες*, der forekommer hos Homer; exempler på alle fire slags indskud frembyde de romanske sprog: 1) italiænsk *membrare* af latinsk *memorare;* 2) italiænsk *sembrare* af latinsk *simulare* med *l* forandret til *r*; fransk *humble* = lat. *humilis;* 3) spansk *valdré*, fremtid af *valer* (= latinsk *valere*); 4) spansk *tendré* = fransk *tiendrai*, fremtid af sp. *tener* og fr. *tenir*. Sml. Diez, Grammatik der Romanischen Sprachen, 1ste del (2den udgave) s. 200 f., 194 og 206. Der er imidlertid den forskel, at på gammel Svensk og Dansk sættes *d* kun til efter fordoblet *l* og fordoblet *n*, så at det mulig er det sidste *l* eller *n* (det vil, da *l* og *n* i virkeligheden næppe fordobledes, sige den sidste halvdel af *l* og *n*), der går over til *d*. Det omtalte *d* indtræder lige så vel i ord, der på gotisk have *ll* og *nn* (gotisk *alls*, *fulls*, *brunna*, *manna*, *kinnus*, *brinnan*, *rinnan*, *spinnan*, *vinnan*) som i ord, der på gotisk have *lþ* og *nþ* (gotisk *vilþeis*, *munþs*, *anþar*, *tunþus*). Gotiske ord med *lþ* og *nþ* få under andre omstændigheder *ll* og *nn* som på Islandsk, gotisk *gulþ* = *gull* (ØGL. G. 1), gotisk *gaminþi* = *minni* (G. L. 24), got. *kunþa* = *konni* (Upl. L. Æ. 11, 2, nu på Svensk *kunde*). Derimod er der ét ord, hvor gotisk *lþ* svarer til islandsk *ld*, næmlig got. *falþan* (folde) = isl. *falda*, hvis fortidsform dog også skal have kunnet hedde *fell* (S. Egilsson, Lexic. poet. under *falda*); heraf formodentlig navneordet *falda* G. L. 20, 14; i ét ord vakler Islandsk imellem *nn* og *nd*; gotisk *finþan*, *fanþ*, *funþun* = isl. *finna*, *fann*, *funnu* og *fundu* (Gislason, Um frumparta side 206); *funnin* Upl. L. M. 9 pr. Resultatet bliver altså, at det omhandlede *ld* og *nd* ikke føre tilbage til former, der ere ældre end det islandske *ll* og *nn;* tværtimod forudsætter det *ll* og *nn* som grundlag. Det eneste ord, som mulig kunde være at undtage, er tillægsordet *uildær* = gotisk *vilþeis*, da *wildæ fughlæ* forekommer, men *d* kan være kommet ind fra formen *uildær*. Uregelret står der i Stadfæstelsen på Uplands-lagen *fore þæssum faldum* kort efter at der har stået *ny fall*, og i Upl. L. M. 6

pr. *afald* og *aff fald* med *ld* for *ll*, formodentlig på grund af formen *faldær*.

Indskud, som de, vi her beskæftige os med, findes endnu på Gutland i fremsættende nutid. Exempler: 1) *kuma,' kumbur;* 3) *falla, faldur;* 4) *brinna, brindur; vinna, vindur.* Det *t*, der i fortidsformens udlyd fremtræder efter *n* i *brant, vant,* skyldes derimod formodentlig indflydelsen fra ord som *bant* af *binda*. I Dalarne siges *kumb* i nutid af *kumå*, men *simm* af *simma* (svömme); fremdeles siges *briþ* af *brinna*, *wiþ* af *winna;* disse sidste former ere formodentlig dannede således: af *brinnr* kom ved indskydelse *brin(ð)r* og deraf atter ved udskydelse *bri(n)ð(r);* dog må jeg tilstå, at jeg ikke kan se af min kilde, om disse former foruden for 1ste person også gælde for 3dje, som jeg har forudsat. De her anførte gutlandske og dalske former ere hentede fra Säve, De starka verberna i Dalskan och Gotländskan, Upsala 1854.

I Valdemars sjællandske lov (A. M. 455, 12mo) finder jeg som oftest *kumær,* dog undertiden *kumbær* (begge dele kunne ses 3, 13, Thorsen side 61), *i frambræ (armlægh)* 2, 13, *andrum* 2, 14; i 2, 6 findes *tan* to gange (*kin tan, for tan*) og *tændær* 4 gange. I jyske lov (Thorsens udgave = det flensborgske håndskrift) findes *kumær* 2, 74, *fallær* 2, 47, *finnær* 2, 76 uden *b* og *d*, derimod *andræ* 3, 6 ved umiddelbar berøring af *n* og *r; bindær* 2, 91 er = isl. *bindr* og vedkommer os ikke her. Det bliver altsaa uvist, om indskudet af *d* imellem *ll* eller *nn* og *r*, hvor *r* havde en halvlyd foran sig, har strakt sig til Jylland, ja endog, om det har strakt sig til de danske øer.

I nuværende Svensk træder omvendt *ll* hyppig i stedet for oldnordisk *ld: fålla, hålla, kall, qväll, sällan, vålla* (= oldn. falda, halda, kaldr, kveld, sjaldan, valda); på den anden side skrives *vild,* og *guld* ved siden af *gull.* Med hensyn til *nn* og *nd* adskiller skrivebrugen dem omtrent som paa oldnordisk, skønt »*nd* i *land* nästan alltid, i *landet* ofta uttalas såsom *nn*« (Rydqvist, Den historiska språkforskningen i Vitterh., hist. och antiqu. academiens handlingar XX, 121); dette har givet anledning til skrivemåden *utländning*, i hvilket ord *ndn* allerede forekommer i Gustav den 1stes bibel (Rydqvist, anførte sted side 120); altså er vel overgangen af *nd* til *nn* allerede begyndt dengang. Man skriver nu på Svensk *kind, tand*, hvad enten *d* nu er kommet ind fra det gammel-svenske flertal eller blot ved Usikkerhed i skrivningen, fordi *nd* kunde udtales som *nn.* Bestemtere minder *annan,* flertal *andra* om det gammel-svenske forhold.

Vi komme derpå til nuværende Dansk. Omtrent siden reformationen har man skrevet *ld* såvel for oldnordisk *ll* (falde) som for oldnordisk *ld* (holde), samt *nd* såvel for oldnordisk *nn* (mand) som for oldnordisk *nd* (hund). Desuden svarer *nd* i et par ord til islandsk *tn* (*vatn*, *botn*). I disse tilfælde må man ikke tænke på nogen virkelig overgang af *ll* til *ld*, af *nn* til *nd*; overgangen i udtalen er den omvendte; det er *ld* og *nd*, der taber eller assimilerer sit *d*. I udlyden (*muld*, *mund*) udtaler man aldrig *d*; når nogen tror, at han udtaler det, da er grunden den, at stødtonen lader ham mærke en forskel mellem disse ord og ord som *kul*, *hun*. Uden *d* skrives de ord, hvori oldsproget har enkelt *l* og *n*: *hellig*, *sönner* (heilagr, synir), eller hvor *ll* og *nn* er opstået ved assimilation: *molle* (jyske lov 1, 57 *mylnæ*, islandsk mylna), *igennem* (af i gegnum); ligeledes findes *ll* skrevet i ord af fremmed oprindelse: *billig*, *spille*, *stille* (af tysk oprindelse), *pille* (af italiænsk *pelare*, der atter kommer af *pelo* = latinsk *pilus*, hår; formodentlig er Plattydsk mellemled).*) Ordene *al*, (*hal*), *imellem*, *vælling* (*af vella*, *koge*), *han*, *kan* skrives imod reglen, ligeså *heller*, *hellere*, hvor *ll* endog står for *ld* (heldr), samt retsudtrykket *uvillige mænd* af *vild*, gunst, partiskhed; tidligere skrev man *hand*; i Kristian den 5tes danske lov (Schyths udgave) skrives således *hand*, *hun*. Imod reglen til den anden side er det, at man skriver *svend* = isl. svein-n. Rask mener (Retskrivningslære § 150), at *ld* i *fald* er opstået ved en omsætning af det *dl*, der findes i den nærværende islandske udtale af *fall* (som *fadl*); denne forklaring må forkastes, fordi denne skrivebrug slet ikke er gammel dansk; endnu urigtigere, men vel blot fremkaldt af en forglemmelse, er det, når han forklarer *svend* af den nuværende islandske udtale af *sveinn* som *sveidn*, thi *nn* hører i dette ord ikke til stammen, og de danske ord udgå fra genstandsformen. Ikke engang i ordene *vand*, *bund* er der sket nogen omsætning, men *t* (vatn, botn) er udstødt eller assimileret med det følgende *n*. Det er altså min mening, at forholdet med det nuværende *ld* og *nd* er det, at udtalen gik én vej, skrivningen den modsatte; da man udtalte *binde* (*binda*) på samme måde som *finde* (*finna*), skrev

---

*) Derimod *pande* med *nd*. Dette ord kommer formodentlig, med Plattysk som mellemled, af latinsk *patina*; sml. Müllenhoff i Groths Quickborn under *pann*, „Pfanne, Stirne“; forholdet imellem de to betydninger ligner forholdet imellem italiænsk *testa*, fransk *tête*, hoved, og latinsk *testa*.

man omvendt *finde* på samme måde som *binde*, næmlig begge med *nd*. Aldeles ligeartet med udstødelsen af *d* i dette tilfælde er bortkastelsen af *b* efter *m* i *lam*, *kam* (*lamb*, *kambr*). Der er endnu en tredje ligeartet overgang, der slet ikke har givet sig tilkende i skrivebrugen, det er overgangen af udtalen af *ng* som to lyd (= gammel græsk γγ, nygræsk γκ, måske ogsaa γγ) til *ng* som én lyd (= *n* foran *k* i *tænke*); islandsk *springa* har først ganeclassens næselyd og dernæst *g*; dansk *springe* har blot ganeclassens næselyd og ingen anden medlyd efter den; når Rask har troet, at der endnu fulgte en medlyd efter (næmlig åndende *g*, Retskrivningslære § 60), da er det denne enkelte medlyds sidste halvdel, som han med urette har ansét for en særegen medlyd. Imidlertid må man formodentlig have kunnet mærke en forskel imellem de lyd, som man skrev *ld*, *nd*, og de lyd, man skrev *l*(*ll*) og *n*(*nn*); en sådan forskel kunde gøres på flere måder; i visse sprogarter udtales nu isl. *ll* (og *ld*) samt *nn* (og *nd*) omtrent som *lj* og *nj*, forskellig fra rent *l* og *n*; ligeså kunde ved *n*-lyden den foregående selvlyds udtale gennem næsen mulig frembringe en forskel; endelig kunde man i udlyden undertrykke eller lydeliggøre *l*-ets og *n*-ets sidste halvdel; noget sådant, som jeg dog ej fuldstændig kan forklare, må ligge til grund for Gerners bemærkning (Epitome philologiæ Danicæ, Kbhvn. 1690, side 31, anmærkningen under siden): »En deel« [Jyder] »som de omkring ved Randers lesper oc med deris Tunge, oc baade skriver oc staver uret. *ut* Kanne p. Kande, Span, Tøn, p. Spand, Tønde, *ita* ganske [,] iblant, han, den, Men [,] vente, Sven pro gandske, iblandt, vendte, Svend, 2c. hand, dend [,] Mand.« Der gives ellers et par tilfælde, hvori man virkelig plejer at udtale *d*, skönt måske ikke alle göre det i alle ordene; 1) *d* er lydeligt imellem *l* og *r*, samt imellem *n* og *r*, altså efter den gamle regel, kun må berøringen være umiddelbar; exempler: *ældre*, *forældre*, *skildre* (?), *andre*, *forandre*, *hindre*, *mindre*, *vandre*; 2) *d* er lydeligt foran afledningsendelsen *-ig*: *fyldig*, *gyldig*, *heldig*, *sildig*, *vældig*, *behændig*, *fuldstændig*, *mandig*, *myndig*, *syndig*, *yndig*; grunden er formodentlig den, at de fleste af disse ord ikke tilhøre det daglige livs sphære og man derfor har læst dem, som man skrev dem; *behændig* er tysk *behende*. Der gives endnu et tilfælde 3) hvor *t* bliver föjet til i udtalen efter *l* og *n*, men dette tilfældes forklaring tilhører böjningslæren. Man siger *faldt* af *falde* (*falla*), ligesom man siger *holdt* af *holde* (*halda*); ligeledes siger man

randt af *rinde* (*renna*), ligesom man siger *bandt* af *binde* (*binda*). Da næmlig navneformen havde antaget samme efterlyd, antog også fortidsformen det, men på omvendt måde; forholdet fremstilles ved denne opstilling, hvor de former ere udhævede, hvis udtale (ikke skrivning) har fortrængt den modsatte:

falde	faldt, isl.	*falla*	fèll
holde	*holdt*	halda	*hèlt*
rinde	randt	*renna*	rann
binde	*bandt*	binda	*batt.*

Nogen lighed med denne tilföjelse af *t* har den københavnske udtale af ordet *bold* med *lt* (og stødtone); denne udtale ser jeg mig dog ikke istand til at forklare. När man siger *kendte* = oldn. *kendi*, da er *nd* ikke gået over til *nt*, men endelsen *te* har trængt sig ind fra ord som *søgte, købte.* — De ord, som i oldsproget havde *ld* udtales altså nu ens med dem, der havde *ll*; de, der havde *nd*, ens med dem, der havde *nn*. Forskellen iagttoges derimod nöje på gammel Dansk; f. ex. i jyske lov 3, 4 *skiold*, men *full*; i 3, 2 *bondæ, sændæ*, men *man.* Denne forskel er svunden, men den er ikke svunden uden at efterlade sig følger. Foran *ll* og *nn* blev *a* bevaret; foran *ld* gik *a* altid, foran *nn* stundom over til *å*:

falde = falla, *holde* = halda,
mand = mann (gf.), *hånd* = hand-ar (ejef.);

når man siger *vold* (= oldn. völlr), har det formodentlig den grund, at *v* ved fremadvirkende omlyd har omlydt *a*, ligesom *våge* er opstået af isl. *vaka*, *vogn* af *vagn*; grunden til, at man siger *bold* med *å*, véd jeg ikke; i navneordet *bold* er det måske *u*-omlyd som i oldn. *böllr.* Fremdeles er forskellen imellem det oprindelige *nn* og det oprindelige *nd* skyld i, at *u* i *mund* (oldn. gf. *munn*) udtales med *o*-lyd, men *u* i *hund, stund* med skarpt *u* (*hundr, stund*). Tabet af forskellen imellem oprindeligt *nn* og oprindeligt *nd* har stundom sammenblandet ord, der ej vedkom hinanden. Saaledes svarer udsagnsordet *vinde* både til oldn. *vinna* og til oldnordisk *vinda*; det første i forbindelsen vinde sejr, det andet i betydningen vinde garn. Når man siger, at *lægge vind på noget* (svensk *lägga sig vin* (*vinn*) *om, vinlägga sig*), da har *vind* i denne betydning (omsorg, flid) intet at göre med det almindelige ord *vind* (= isl. vindr), men havde fra først af intet *d*, da det kommer af *vinna;* i Kong Birgers stadfæstelse af Uplands-lagen står der *at han laghþi win a*; se Rydqvist II, 83, og sml. Aasens norske ordbog under *vinn.* I

ordsproget *morgenstund har guld i mund* betyder *mund* hånd; islandsk *morgunstund hefur* (*ber*) *gull i mund;* rimet kræver også i det danske ordsprog skarpt *u*, medens *o*-lyden i det sædvanlige *mund* fører tilbage til *munnr.* Grunden til, at oldnordisk *enni* gav plads for *pande,* er måske den, at det var udsat for forveksling med *endi* (ende); Lucidarius har *ænneth* om panden (hos Brandt 46[15]); dog forekommer også *pannen* deri (8[21]), men om hjærneskallen, ligesom Valdemars sjællandske lov 2, 12 har *hiærnpannæn.*

Det *ld* og *nd*, som forekommer på gammel Svensk og gammel Dansk og som ikke svarer til islandsk *ld* og *nd*, men til *ll* og *nn*, står altså ikke i nogen forbindelse med gotisk *lþ* og *nþ*, og paa den anden side er det kun ved svage bånd knyttet til det *ld* og *nd*, som i nuværende dansk skrivebrug svarer til islandsk *ll* og *nn*.

Strøbemærkninger.

Af *J. N. Madvig.*

Man har gjort mig den Ære at anmode mig om et Bidrag til det første Hefte af nærværende Tidsskrift og jeg har lovet det, idet jeg gjerne vilde, at der skulde findes et Vidnesbyrd om den Deeltagelse og Glæde, hvormed jeg hilser et Foretagende, som fremkaldes væsenlig af en yngre Slægts Interesse for de Studier og den Gjerning, der for mig have saa stor Betydning. Men da jeg hverken har en sammenhængende Afhandling af passende Omfang liggende færdig eller Leilighed til nu at udarbeide en saadan, maa jeg, saa godt jeg kan, afgjøre min Forpligtelse ved Meddelelsen af et Par mindre Bemærkninger, hvoraf maaskee de to kunne have en vis særlig Interesse derved, at de angaae Steder, som enhver Skolemand stundom skal forklare. De ere alle forekomne i mine Forelæsninger, de to første i indeværende Semester.

1. *Platons Protagoras 327 D. Pherekrates's Komoedie οἱ ἄγριοι.*

Paa det angivne Sted af Platons Protagoras lader Platon den Sophist, af hvem Dialogen har Navn, sige, at alle Menne-

sker, der leve i ordnede borgerlige Samfund, ere indtil en vis Grad dannede til Retfærdighed og maae erkjendes for at besidde Noget deraf, naar de sammenlignes med Mennesker, der tænkes ikke at have været under saadan Tugt, men at være nogle Vilde (*ἄγριοί τινες*), saadanne som dem, Digteren Pherekrates „ifjor opførte (lod optræde i den Komoedie af dette Navn, som opførtes) ved Lenæerhelligdommen." Han tilføier derpaa, at Sokrates, hvis han kom imellem slige Mennesker, ligesom Menneskehaderne imellem hiint Chor, vilde være glad ved at træffe paa en Eurybatos og Phrynondas (ellers Typerne for den frækkeste Uretfærdighed) og vilde jamre sig i Længsel efter de i Athenen levende Menneskers Slethed (som dog ringere og taaleligere). (*Ἡ σφόδρα ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνθρώποις γενόμενος, ὥσπερ οἱ ἐν ἐκείνῳ τῷ χόρῳ μισάνθρωποι, ἀγαπήσαις ἄν, εἰ ἐντύχοις Εὐρυβάτῳ καὶ Φρυνώνδᾳ, καὶ ἀνολοφύραι᾽ ἂν ποθῶν τὴν τῶν ἐνθάδε ἀνθρώπων πονηρίαν.*) Den heri liggende Antydning af Indholdet af Pherekrates's ogsaa andensteds nævnte Komoedie, af hvilken Meineke (Fragm. Poet. Comoed. Antiquæ I, 254 ff.) anfører 12 Brudstykker, have baade Platons Fortolkere for det platoniske Steds Forklarings Skyld søgt at give en bestemt Skikkelse og de, der have skrevet om den gamle attiske Komoedies Levninger, navnlig Meineke i hans Historia critica Comicorum Græcorum p. 73 ff., have forsøgt det Samme med den Interesse, som knytter sig til Dannelsen af en Forestilling om et tabt Kunstværks Heelhed af faa og svage Antydninger og Levninger. De have imidlertid, som mig synes, ikke ganske truffet det, der baade svarer til Antydningen hos Platon og til den gamle Komoedies Form og Vedtægt. Den kunstige Bygning, som Heinrich (1813) i en egen Afhandling opførte med den Art af Genialitet, der væsenlig bestaaer i Mangel paa Besindighed og Kritik, er det overflødigt at omtale efter Meineke; Heindorf (1810) var allerede paa en i ethvert Tilfælde bedre Vei, som ogsaa Meineke følger. Begge disse Lærde gjøre „Menneskehaderne" til Choret i Komoedien; men medens Heindorf lader dem træffe sammen med nogle fra dem selv forskjellige „Vilde", og der gjøre belærende og afskrækkende Erfaringer, sammenblander Meineke (S. 80) Menneskehaderne og de Vilde. En lidt nøiere Betragtning af Stedet hos Platon vil let overtyde om, at Sokrates imellem de aldeles lovløse Mennesker sammenstilles med „Menneskehaderne imellem hiint Chor" (*οἱ ἐν ἐκείνῳ τῷ χόρῳ μισάνθρωποι,*

nemlig *οἱ ἐν ἐκ. τ. χ. γενόμενοι μισ.*), saa at Menneskehaderne ikke ere en Bestanddeel af Choret, men en Modsætning dertil, medens Choret aabenbart er de Vilde (*ἐν ἐκείνῳ τῷ χόρῳ* visende tilbage til *οἱ ἄγριοι*). Dette er nu ogsaa aldeles nødvendigt efter den attiske Komoedies Form. En attisk Komoedie kunde ikke dreie sig om Chorets Skjæbne og de Erfaringer, det gjorde; Choret var et Sideelement til Hovedpersonerne og Handlingen. Paa den anden Side kunde en saadan heel Klasse som „de Vilde" kun optræde og finde en Plads som Chor, og at de vare dette, viser Komoediens Navn, der, som ved de otte af Aristophanes's opbevarede elleve Komoedier, er taget af Choret. Hele Allusionen og Sammenligningen hos Platon bliver nu ganske klar, naar man tænker sig, at i hiin Komoedie et Par Menneskehadere, kjede af al Athenens og Civilisationens Slethed, droge ud imellem vilde Mennesker for at finde et bedre Hjem (omtrent som Peisthetairos og Euelpides i Aristophanes's Fugle, men af andre Bevæggrunde), men fandt sig slemt skuffede. For at de kunde træde i direct Berørelse med de Vilde, der samlede udgjorde Choret, maatte sagtens fra disses Side en enkelt Høvding eller flere, som Fugleherskeren hos Aristophanes optræde som Person.

2. *Platons Protagoras 346 B. Simonides's Digt til Skopas.*

I den spidsfindige Forklaring, som Sokrates (spøgende) giver af Simonides's Digts Sammenhæng og Tankegang, lader han Simonides, der havde sagt: Jeg roser og elsker alle, hvo som ikke med Villie gjør noget Stygt; mod Nødvendigheden kæmpe ikke engang Guderne (*πάντας δὲ ἐπαίνημι καὶ φιλέω, ἑκὼν ὅστις ἔρδῃ μηδὲν αἰσχρόν· ἀνάγκῃ δ' οὐδὲ θεοὶ μάχονται*), ved en urigtig og unaturlig Ordforbindelse sige: „Jeg roser og elsker med Villie alle, hvo som o. s. v." (*ἑκών* henført til det Foregaaende). I den hertil knyttede Betragtning bemærker han da: *πολλάκις δέ, οἶμαι, καὶ Σιμωνίδης ἡγήσατο καὶ αὐτὸς ἢ τύραννον ἢ ἄλλον τινὰ τῶν τοιούτων ἐπαινέσαι καὶ ἐγκωμιάσαι, οὐχ ἑκὼν ἀλλ' ἀναγκαζόμενος.* Disse Ord oversætter og forklarer man nu, saavidt jeg seer, eensstemmigen: „Ofte troede, tænker jeg, ogsaa Simonides selv at maatte, ikke med god Villie, men nødtvungen, rose og prise enten en Tyran eller en anden af den Slags Mennesker," idet man beraaber sig paa, at Infinitiven *δεῖν* stundom udelades efter *ἡγοῦμαι* og Verber

af beslægtet Betydning. Denne Ellipse hører nu ganske vist til de opdigtede (— kun *ἀξιοῦν* betyder aldrig hos Platon og hans Samtidige simpelt hen at mene, men at ansee for rigtigt, forlange o. s. v., saa at *δεῖν* ikke behøves —), og *ἡγοῦμαι ποιῆσαι* betyder for en Græker ene og alene: jeg troer at have gjort; s. min græske Syntax § 172 a og de hertil hørende Bemerkungen über einige Punkte der griechischen Wortfügungslehre, Göttingen 1848, S. 29 ff., og der behøves heller slet ingen anden Forklaring, ja den er den ene Sammenhængen fuldkommen tilfredsstillende. Simonides, siger Sokrates, skrev hine Ord med Bevidstheden om, hvad han som Digter af Seierssange ofte havde gjort (maattet gjøre). — Jeg har gjort opmærksom paa denne lille Feiltagelse, der forresten beroer paa Mangelen af den først af mig opstillede Begrændsning af Infinitivaoristens Tidsbetydning, for til Rettelsen at føie et Par Ord om Simonides's Digts virkelige Tankegang og Sammenhæng, saaledes som den fremgaaer af de forskjellige Brudstykker og Antydninger hos Platon. Eftertrykket deri laa nu vist ikke, saaledes som man ogsaa nylig, optagende et hos Platon i Forbigaaende henkastet Indfald, har meent, paa den fine Modsætning imellem at blive og at være god, saaledes at Simonides, der selv sagde, at det var vanskeligt at blive god, skulde have dadlet Pittakos, fordi han havde sagt, at det var vanskeligt at være god, hvor Daddelen altsaa skulde ligge i, at han blot havde sagt vanskeligt, da han burde have sagt umuligt, Noget, der aabenbart lægges udenfra ind. Simonides maatte som den betalte Leilighedsdigter i dette Digt besynge en Mand, i hvis Liv og Vandel, han vidste, at der efter hans græske Landsmænds Mening var Pletter og Skygger; ligesom Pindaros i flere end eet Digt, ignorerer han ikke, hvad han saaledes vidste, rørte sig hos hans Digts Tilhørere og Læsere, men gaaer apologetisk ind paa Sagen, idet han lærer Mildhed og Billighed i Bedømmelsen. „Det er vanskeligt, begynder han, at blive en i Sandhed god Mand, uden Daddel;" (herpaa ligger Eftertrykket;) det er, vedbliver han (344 C.) efter de menneskelige Vilkaar ikke muligt andet, end at en Mand ligger under og bliver slet (begaaer enkelte urigtige Handlinger), naar uimodstaaelig Omstændigheds Magt (*ἀμήχανος συμφορά*) overvælder ham; Manden er derfor i sin Færd afhængig af Lykke og Skjæbne og ikke altid sig selv liig; bedst og længst gode ere de, hvem Guderne elske (344 E., 345 C.); Simonides vil

derfor ikke søge og kræve det Umulige, men være tilfreds med og rose den, der blot ikke frivilligen handler slet; Nødvendigheden kunne ikke engang Guderne modstaae (345 C. D.); for ham er Alt skjønt, hvori ikke noget reent Hæsligt er indblandet (346 C.). Fra dette Standpunkt og med denne Maalestok kan han nu ikke bifalde Pittakos's Sætning, at det er vanskeligt at være god (i Almindelighed, naar der ikke gjøres Krav paa en over de menneskelige Forhold liggende absolut Fuldkommenhed).

3. *Virgils Æneide 1ste Bog V. 321—324.*

Det gjør et besynderligt Indtryk, naar man i et gammelt Skrift, som i Aarhundreder har været læst i Skolerne, som mangfoldige Gange er paa Tryk forklaret og oversat i alle nyere europæiske Sprog, støder paa et Sted, ved hvilket Ingen har yttret mindste Tvivl eller fundet mindste Vanskelighed og om hvilket man dog føler sig overbeviist, at det, saaledes som det almindelig forklares, indeholder aabenbare Forkeertheder, der ikke kunne tilregnes Forfatteren. Man studser og giver kun langsomt og modstræbende efter for Grundenes Magt, og efterat man er bleven fuldkommen enig med sig selv, føler man en vis Sky for at fremtræde med en Paastand, der indirecte anklager saamange andre Læsere og Bearbeidere for lidt Tankeløshed. Man gjør da vel i at begynde med den Tilstaaelse, at man selv adskillige Gange er gaaet hen over Stedet ligesom Andre uden at støde an. Fra en anden Side er det endda ikke saa aldeles uforklarligt, at en saadan Overseen af, hvad der ligger nær, en enkelt Gang kan finde Sted i de allerbekjendteste Oldtidsskrifter, der ere stadig Skolelæsning. Hos de Allerfleste udøver den tidlig paa Skolebænken tilvante Opfatning af et Sted en Indflydelse, der holder Reflexion borte, hvor den ellers vilde indtræde; mange udmærkede Philologer komme desuden sjelden i en modnere Alder til i det Enkelte at gjennemprøve just slige Skrifter eller Dele af Skrifter, f. Ex. i Anledning af Forelæsninger. Muligt er det jo ogsaa, at En eller Anden kan have havt Tvivl, men undertrykt den. I det ovenfor nævnte Sted af Virgil spørger, som bekjendt, Venus, der i Skikkelse af en skjøn jomfruelig Jægerinde møder Æneas og Achates, disse, for at indlede en Samtale, om de ikke have seet en af hendes Jagtsøstre:

Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monstrate, mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.

Venus skildrer altsaa sin Jagtsøster som bærende Pilekoggeret og en Losses Skind opbundet om Livet. Denne Skikkelse er utænkelig og kunde ikke falde Virgil ind, først fordi de gamle Digtere og Kunstnere aldrig have fremstillet deres Jægerinder, den skjønne Dianas Efterlignerinder, klædte i Dyrehuder, der tilhøre den raa Krafts og Vildhedens Repræsentanter, imellem Guderne Pan, Herakles, og stundom den vilde Bacchos, imellem Qvinder stundom Bacchantinderne, dernæst fordi Venus selv, hvem Jagtsøsteren i den hele ydre Fremtræden maa ligne, er skildret (318 ff.) med Buen, med flagrende Haar og med opkiltet let Jagtdragt *(nodo sinus collecta fluentes)*, som en spartansk Jomfru, ikke med Dyrehud. Til denne Forkeerthed i det fremstillede Billede selv kommer den forkeerte Modsætning mellem *errantem — aut spumantis apri cursum clamore prementem*. Æneas og Achates kunde ikke ved den hurtig forbifarende Jægerinde opdage og Venus ikke spørge om en Modsætning imellem en Omflakning eller Faren vild (hvorledes man nu vil oversætte *errantem)* og en Forfølgelse af Vildtet; Forfølgelsen medførte selv en Omstreifen *(errare)*. Hvori den virkelige af Digteren tilsigtede Modsætning ligger, vise de to med mellemstaaende *aut* i samme Casus sammenstødende Navne paa Dyr, der begge vare Gjenstand for dristig og ædel Jagt *(lyncis aut apri)*, begge med tilføiet Charakteristik *(maculosæ — spumantis)*. Jeg paastaaer altsaa, at Virgil har forbundet *lyncis aut apri cursum clamore prementem* og ved *et* føiet denne Skildring af Jagtbeskæftigelsen til Antydningen af Jagtdragten *(succinctam pharetra)* og sat begge Dele i Apposition til det almindelige *errantem*. „Siger mig, om I have seet en af mine Søstre streifende om her," (endnu er det ubestemt, af hvilken Art denne Søster er; nu følger Beskrivelsen:) „ombunden med Koggeret og forfølgende en plettet Los eller et skummende Vildsvin." Der bliver tilbage at gjøre Rede for *tegmine*. Virgil kan maaskee have sagt „en paa Huden plettet Los," saa at *tegmine* hører bestemmende til *maculosæ*; men denne Tilføielse er unegtelig overflødig og mat, og det er derfor høist sandsynligt, at Virgil har skrevet, som der staaer i det ikke daarlige Haandskrift Mentelianus primus (og maaskee,

naar nærmere sees efter, i flere og ældre, hvorom Ribbeck vil skaffe os Vished): *maculoso tegmine lyncis*, en Los med plettet Hud, en Omskrivning for Versets Skyld istedenfor det blotte *maculosæ lyncis,* der er aldeles virgiliansk (*per mille coloribus arcum,* den tusindfarvede Bue, o. s. v.).

4. *Horats's Oder, 2den Bog, 18, V. 11—14.*

Den Bemærkning, jeg forudskikkede ved det foran omhandlede Sted af Virgil, er der al Anledning til at gjentage ved dette Sted af Horats. Jeg troer ikke, at det tidligere er faldet Nogen ind, eller i det Ringeste ikke, at det er yttret af Nogen, at i de bekjendte Vers om Horats's Tilfredshed med sin Stilling og med hvad der er gjort for ham af Mæcenas:

nihil supra
Deos lacesso nec potentem amicum
Largiora flagito,
Satis beatus unicis Sabinis,

Ordet *satis* var Andet end Adverbiet eller at Ordene skulde oversættes anderledes end: „rig nok ved mit eneste sabinske Landgods." Først i Conrector Lembckes Udgave af Horats's Oder og Breve (Kbhvn. 1855) er dette Sted efter en af mig oftere fremsat Forklaring forsynet med følgende korte Anmærkning: „*Sabinis* forb. m. *satis*, min Sabinereiendom (*sata*, Marker)." Jeg forundrer mig næsten over min Vens Mod til, ved saa kort (efter Udgavens hele Indretning) at give denne Forklaring, at udsætte sig for den Daddel, at han ved en mærkværdig Tankeløshed har forvexlet Adverbiet *satis* med Ablativen af *sata*. Forvexlingen er rigtignok, men i omvendt Form, begaaet af alle de øvrige Fortolkere og Oversættere. Studerende, som have seet Forklaringen i Lembckes Udgave og hørt, at den skrev sig fra mig, have spurgt mig om Grunden til at forstaae *satis* saaledes som Ablativ af *sata*, og jeg skal da kort angive den. Den ligger med fuld Nødvendighed og saaledes, at der for den antike Læser ikke opstod mindste Tvivl eller Tvetydighed, i Fleertallet *Sabinis* og i *unicis*. Horats bekræfter paa flere Steder (Brevene, 1, 14, 3; 1, 16, 1 ff.; 1, 18, 104 ff.) tydelig nok, hvad der staaer i Svetons Levnetsbeskrivelse, at han eiede een sabinsk Landeiendom, efter Romernes Udtryksmaade, eet Sabinum. Nu er der vel Ord, som de latinske Digtere meget frit bruge i Fleertallet om det enkelte Begreb eller den enkelte

Ting; men til disse Ord høre ingensinde Navnene paa ydre bestemte Localiteter, endsige Eiendomme; Ingen har nogensinde sagt *Tusculana* for *Tusculanum* om en Eiendom ved Tusculum, ligesaalidt som *Capuæ* eller *Campaniæ* for *Capua, Campania.* Altsaa kunde Horats ikke betegne sin sabinske Eiendom ved *Sabina* (substantivisk), og endnu mindre kunde han gjøre det saaledes, at han tilføiede det Eenheden bestemt og stærkt udhævende *unica.* Dette *unica* udelukker ogsaa enhver Forklaring af *Sabina* om flere sabinske Landeiendomme (i Modsigelse med Efterretningerne) eller om den enkelte som tænkt opløst i flere Stykker; thi Betegnelsen af Nøisomheden gaaer aldeles tabt, naar Horats istedenfor een Eiendom nævner Eiendomme i eet Landskab; det maatte nemlig da *unica Sabina* være (udelukkende en yderligere Besiddelse af *Lucana, Campana* o. s. v., skjøndt udentvivl imod Sprogbrugen); denne Betegnelse fremkommer derimod rigtigt og kraftigt ved Udtrykket *sata unica Sabina*, min eneste Sædemark i Sabinerlandet. Den romerske Læser averteredes ved *unicis Sabinis* aldeles tilstrækkeligt om og tvanges til den rigtige Opfatning af *satis*; kun vi, der idelig læse eller høre Adverbiet, men i vore sparsomme Indtryk af romersk Tale sjelden støde paa Ablativen eller Dativen *satis* og som ikke have en levende Følelse for, hvad der ligger i *unicis Sabinis* kunne troe, at Digterens første Læsere maatte studse og vakle i Opfattelsen af *satis.* De standsede ikke meer og forbandt ikke meer *satis beatus* end Virgils Læsere i 3die Ecloge V. 82 *(Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis)* fristedes til at forbinde *dulce satis* i Betydningen „södt nok". At nu istedenfor det lidt matte *satis beatus* (— *beatus,* der er noget Andet end det simple *dives,* har ikke, især for Digteren, en meer eller mindre tilstrækkelig Grad —) træder det kraftige *beatus* (rig ved min ene Sædemark), bør heller ikke forbigaaes. Naar jeg iøvrigt seer, med hvilken Iver de nyeste Fortolkere af Horats's Satirer vise fra sig den dem (af Professor, forhenværende Rector Thortsen og samtidig af en tydsk Philolog) tilbudte Løsning af alle Vanskeligheder i Satirernes anden Bog 2, 29 ved i Ordet *magis* at erkjende det sjeldnere Substantiv istedenfor Adverbiet (hvorved rigtignok Leiligheden til adskillige utrolige grammatikalske Kunststykker tabes), saa veed jeg, hvad der ogsaa vil skee ved dette Sted i Oderne.

Conjecturalkritiske Opgaver.

Af *J. N. Madvig.*

Conjecturalkritik, overhovedet Verbalkritik, skal ikke drives af enhver Philolog; men da vi idelig maae bruge Conjecturalkritikens Resultater, skal (skulde) enhver Philolog have en rigtig Forestilling om, ad hvilken Vei, i hvilke Tilfælde med fuld Sikkerhed og i andre Tilfælde med hvilken Tilnærmelse til Sikkerhed Opgaven kan stilles og løses og Resultatet findes. Ligesom jeg derfor overhovedet baade i Praxis og Theori har stræbt efter at paavise og kræve en videnskabelig Methode i Verbalkritikens, specielt Conjecturalkritikens Udøvelse, saaledes har jeg navnlig ogsaa oftere peget hen paa Analogien imellem den conjecturalkritiske Opgave og den algebraiske Ligning, idet det ogsaa ved hiin kommer an paa først at bevise, at i et vist Sted de omgivende og concurrerende Factorer for at frembringe en med sig selv stemmende og i Sammenhængen indpassende Mening kræve paa et Punkt noget Andet, end der staaer skrevet, og dernæst at ordne og fastholde disse bestemmende Factorer saaledes, at Søgningen af det, der savnes, falde indenfor bestemte Grændser (Ord af en vis Betydning o. s. v.) og det Fundne finder en sikker og afgjørende Prøve for dets Rigtighed i selve Indpasningen og Tilslutningen, medens jeg tillige altid har stræbt at udskille de Tilfælde, hvor Factorerne ikke ere tilstrækkelige til en aldeles sikker Løsning, maaskee ikke engang tilstrækkelige til bestemt Afgjørelse af Spørgsmaalet, om en Feil virkelig finder Sted. Kun maa det erindres, at den rigtige Methode og Opstilling af Factorerne ikke umiddelbart giver Kritikeren (som Mathematikeren) selve Løsningen; den Tanke, den specielle Vending af Tanken, det Ord, den Form, der behøves og passer, skal søges paa en overordentlig viid Mark, hvis Enkeltheder selv den meget Lærde ikke altid har nærværende paa rede Haand; herfra skal det falde den Søgende ind, naar Sindet er oplagt og vant til at see sig om. Til at klare og oplyse hele dette Forhold og til at godtgjøre Sikkerheden af den rigtige Methodes Resultater er det oftere forekommet mig hensigtsmæssigt at henstille for Andre, især Yngre, som Opgaver med Antydning af Conjecturens Nødvendighed og af den Retning, hvori der skal søges, saadanne Steder, i hvilke en aldeles sikker og slaaende Forbedring allerede er gjort, for ved Gjentagelsen af den samme Løsning at frem-

bringe Tiltro og Overbeviisning. Men bruger man hertil Rettelser, der allerede findes i trykte Skrifter, vil den, der skulde ove sig, let lede efter Rettelsen der istedenfor hos sig selv og han vil savne den Tilskyndelse og den Art af Løn, som ligger i at finde Noget, der vel forudsættes fundet af den, der stiller Opgaven, men dog endnu intetsteds er sagt eller bekjendtgjort. Man maa da bruge hidtil ikke bekjendtgjorte, altsaa i Almindelighed sine egne, sikkre Rettelser af utvivlsomme Feil. Alt kommer nu rigtignok an paa, at man ikke skuffer sig selv med Hensyn til Feilens og Rettelsens Evidents. Jeg haaber ikke at have gjort dette ved efterfølgende Steder af græske og latinske Skribenter, paa hvilke jeg ønsker og venter, at en og anden yngre Philolog vil forsøge sig; mine Rettelser har jeg meddeelt en af dette Tidsskrifts Redacteurer, Dr. Forchhammer; de skulle blive trykte i næste Hefte under mit eget Navn, hvis ikke en Yngre tager dem fra mig.

1. *Platon Philebos S. 58 B.*

I Udviklingen af de forskjellige Arter og Trin af Indsigt og Viden (*ἐπιστήμη*) siger Sokrates til Protarchos, at *ἡ τοῦ διαλέγεσθαι δύναμις* ikke vilde vedkjende sig dem, hvis de foretrak nogen anden *ἐπιστήμη* for den. Denne Yttring fremkalder det Spørgsmaal af Protarchos, hvilken Kunst og Indsigt man skal forstaae herved (hvilket Indhold den gaaer ud paa): *Τίνα δὲ ταύτην αὖ δεῖ λέγειν*; hvorpaa Sokrates svarer: *Δῆλον ὅτι ἣ πᾶσαν τήν γε νῦν λεγομένην γνοίη. Τὴν γὰρ περὶ τὸ ὂν καὶ τὸ ὄντως καὶ τὸ κατὰ ταὐτὸν ἀεὶ πεφυκὸς πάντως ἔγωγε οἶμαι ἡγεῖσθαι ξύμπαντας, ὅσοις νοῦ καὶ σμικρὸν προσήρτηται, μακρῷ ἀληθεστάτην εἶναι γνῶσιν.* I Ordene *δῆλον ὅτι ἣ πᾶσαν* — *γνοίη* ligger en Feil aldeles tydelig for Dagen; thi om man end indskjød det for Optativen *γνοίη* aldeles nødvendige *ἄν* (som i Relativsætningen vilde give en skjæv Tanke: en Viden, der vel turde —), saa er det dog den forkeerteste Betegnelse, der kan tænkes, af Dialektiken, at den kjender alle de øvrige Indsigter, ligesom de i det foregaaende omtalte enkelte Arter af Indsigt umulig kunne betegnes ved *πᾶσα ἡ γε νῦν λεγομένη*. Den følgende Sætning (*τὴν γὰρ περὶ τὸ ὄν* o. s. v.) viser heller ikke hen til en foregaaende Angivelse af den antydede Indsigts og Kunsts Art, — thi denne Angivelse indeholdes i denne Sætning selv, — men til en ved *γάρ* bekræftet Yttring om, at det da ikke kunde være vanskeligt at finde, hvilken det var, Sokra-

tes meente, at kjende den, han antydede (*τήν γε νῦν λεγομένην*). Hvorledes fremkommer denne rigtige Mening ved Rettelse af *ἢ πᾶσαν*?

2. *Thukydides III, 38, 2.*

I Kleons Tale mod Mytilenæerne hedder det, at han undrer sig, om Nogen vil opstille den Paastand (*ἀξιώσει ἀποφαίνειν*), *τὰς μὲν Μυτιληναίων ἀδικίας ἡμῖν ὠφελίμους οὔσας, τὰς δὲ ἡμετέρας ξυμφορὰς τοῖς ξυμμάχοις βλάβας καθισταμένας.* Der skal aabenbart betegnes en urimelig og selvmodsigende Paastand, hvori ikke paa begge Sider samme Forhold antages. At nu Athenæernes Ulykker (*αἱ ἡμέτεραι ξυμφοραί*) blive til Fordærv for de Forbundne (*τοῖς ξυμμάχοις βλάβαι*), danner slet ingen saadan Modsætning til det første Led (at Mytilenæernes Uret er nyttig for Athenæerne); det er overhovedet slet ingen Forbindelse imellem disse to Ting og der er ikke mindste Anledning til her at berøre Athenæernes Uheld og deres Forhold til de Forbundne. Det nytter derfor heller ikke, som man har villet, at tilsætte et *οὐ*. Krüger har søgt at faae en Modsætning ud ved istedenfor *τὰς δὲ ἡμετέρας ξυμφοράς* at sætte *τὰ δὲ ἡμέτερα ξύμφορα,* vore Interesser; men foruden det lidet Sandsynlige i Forandringen fremkommer heller ikke derved paa nogen Maade en rigtig Modsætning og Modsigelse, og Athenæernes „Interesser" have heller ikke Noget at gjøre her. Der kan overhovedet intet nyt Subjectsbegreb indtræde, men Modsætningen til *τὰς τῶν Μυτιληναίων ἀδικίας* er *τὰς τῶν Ἀθηναίων, τὰς ἡμετέρας.* Ere, siger Kleon, Mytilenæernes Forurettelser og Overgreb, som Nogle ville bilde os ind, endog nyttige for os, saa maa det Samme gjelde om Forurettelser fra vor Side; de kunne da ikke være de Forbundne til Skade (men maae være dem til Nytte). Da altsaa de enkelte Dele i de to Sætninger eller Led correspondere saaledes, at til *τὰς μὲν Μυτιληναίων ἀδικίας* svarer *τὰς δὲ ἡμετέρας*, med hvilket Pronomen man urigtig har forbundet *ξυμφοράς,* og *τοῖς ξυμμάχοις* til *ἡμῖν*, saa spørges, hvorledes man bærer sig ad for af det Øvrige *ξυμφορὰς — βλάβας καθισταμένας* at faae det til *ὠφελίμους οὔσας* svarende (modsatte og modsigende) Prædikat.

3. *Thukydides IV, 86, 3.*

Brasidas fralægger sig i sin Tale hos Akanthierne den Hensigt eensidig at begunstige et enkelt politisk Parti i de Stæder,

der slutte sig til ham: *οὐ γὰρ ξυστασιάσων ἥκω οὐδὲ ἀσαφῆ τὴν ἐλευθερίαν νομίζω ἐπιφέρειν, εἰ τὸ πάτριον παρεὶς τὸ πλέον τοῖς ὀλίγοις ἢ τὸ ἔλασσον τοῖς πᾶσι δουλώσαιμι.* Var Meningen: „Jeg bringer ikke en forvansket (*ἀσαφής*) Frihed", vilde *νομίζω* være aldeles overflødigt; men for at passe denne Mening ind, maa man endda tage sin Tilflugt til en, trods Thukydides's Stiils Haardhed i Talerne, aldeles umulig Ellipse, idet man lader den tilføiede Betingelsessætning referere sig til en uden nogensomhelst Antydning underforstaaet Sætning: *οἵαν ἂν ἐπιφέροιμι.* Hvorledes faaer man ved en yderst let Rettelse af *ἀσαφῆ* en Hovedsætning ud, hvortil *εἰ — δουλώσαιμι* passer? „Jeg troer, at jeg ikke —, hvis jeg gjorde enten den ene eller anden Deel af Borgerskabet til Træl af den anden."

4. *Pausanias, Beskrivelse af Grækenland, II, 2, 2.*

Τάφους δὲ Σισύφου καὶ Νηλέως — οὐκ ἂν οὐδὲ ζητοίη τις ἐπιλεξάμενος τὰ Εὐμήλου. Forbindelsen *οὐκ ἂν οὐδέ* for *οὐδ' ἂν* er urigtig (skjøndt naturligviis *οὐκ* ellers saare ofte forstærkes ved paafølgende *οὐδέ*) og Haandskrifterne have *οὐδ' εἰ.* Hvad ligger skjult i *οὐδ'*, hvorved *εἰ* bliver rigtigt? Man maa tænke paa en særlig Stilling af *ἄν*, der ikke kan løsrives fra *ζητοίη*.

5. *Aristophanes, Thesmophoriazusæ 150.*

Den qvindagtige og qvindeklædte Tragoediedigter Agathon beraaber sig paa, at Digteren maa indrette sit Væsen efter sine Dramer; naar han f. Ex. skriver Qvindedramer, maa ogsaa hans Legeme have Andeel i det qvindelige Væsen:

149. *Χρὴ γὰρ ποιητὴν ἄνδρα πρὸς τὰ δράματα,*
Ἃ δεῖ ποιεῖν, πρὸς ταῦτα τοὺς τρόπους ἔχειν.
Αὐτίκα γυναικεῖ' ἢν ποιῇ τις δράματα
Μετουσίαν δεῖ τῶν τρόπων τὸ σῶμ' ἔχειν.

Digterens Væsen bør stemme med de Digte, han (just) skriver, ikke med dem, han bør skrive; i *δεῖ ποιεῖν* V. 150 er en Feil; hvilken?

6. *Ciceros Tale de domo sua Cap. 51, 131.*

Censor, penes quem maiores nostri, id quod tu sustulisti, iudicium senatorum de dignitate esse voluerunt, Concordiæ sig-

num volebat in curia curiamque ei deæ dedicare. Saaledes skriver Halm. Den i Mellemsætningen udtrykte Mening er simpel og bekjendt; men *senatorum de dignitate* istedenfor *de dignitate senatorum* (eller *de sen. dign.*) er aldeles uciceroniansk; i den almindelige Læsemaade *senatus de dignitate* er samme Feil og tillige et aldeles skjævt Udtryk; om Senatets Værdighed dømte Censoren ikke, men om den enkelte Senators Værdighed til Plads i Senatet. Det alene paalidelige Pariserhaandskrift har: *iudicium senatorde dignitatehis esse voluerunt.*. Hvilket rigtigt Udtryk for Tanken ligger heri?

7. *Livius XL, Cap. 12 § 11.*

I den Tale, hvormed Livius lader Philip af Makedoniens Søn Demetrius forsvare sig imod Broderen Perseus's Anklage for et Attentat paa dennes Liv, beklager Demetrius sig over, at Perseus har indblandet en anden, denne Sag aldeles uvedkommende Beskyldning mod Demetrius for at staae i hemmelig Forbindelse med Romerne mod sin Fader. Denne Klage, siger Demetrius, burde enten, da den ikke reiser sig af nu fremkomne Omstændigheder, være fremført tidligere eller, da dette ikke er skeet, ogsaa nu være holdt udenfor Sagen og enten opgivet eller opsat til en anden Tid, *ut perspiceretur, utrum ego tibi an tu mihi, novo quidem et singulari odii genere, insidias fecisses.* Det Spørgsmaal, der nu foreligger, kunde ikke ved hiin Forbigaaelse eller Opfattelse, *perspici*, gjennemskues, men det kunde fremtræde renere, mere uforstyrret og ublandet prøves. Der staaer heller ikke i Haandskrifterne *perspiceretur*, men *persequeretur.* Hvorledes findes heri Udtrykket for det Rigtige?

8. *Senecas 26de Brev, § 8 (8 og 9 Haase).*

Seneca pleier i en Deel af denne Samling af saakaldte Breve i hvert Brev at meddele en indholdsrig og piquant udtrykt Yttring af en eller anden Philosoph og betegner dette ofte som en Art Gjeld, der for hvert Brev skal afgjøres. I en Række Breve anvender han Sententser af Epikur, der efter Senecas Dom ved Siden af et forkasteligt System havde en Mængde skjønne enkelte Tanker. Saaledes her: *Interim* (indtil jeg kan betale med egne Tanker eller dog med mine Venners,

Stoikernes) *commodabit Epicurus, qui ait: Meditare mortem vel, si commodius sit, transire ad divos. Hic patet sensus. Egregia res est mortem condiscere.* Saaledes har Haase udgivet med en Rettelse *(ad divos* for *ad nos),* og dog aldeles meningsløst; thi den Udødeligheden negtende og i Virkeligheden atheistiske Epikur talte ikke om at gaae til Guderne; det aldeles upassende „hvis det er beleiligere" (hvori ogsaa Conjunctiven *sit* er urigtig) vil jeg ikke omtale og heller ikke gjennemgaae den almindelige Læsemaades (*ad nos)* øvrige Feil og Mangel paa Mening. Hovedsagen er, at Epikurs korte kraftige Bud *meditare mortem,* der derpaa gjentages i en ny lidt længere Oversættelse: *Egregia res est mortem condiscere,* ikke kan have noget Anhang, der kan ligge i Ordene *vel si commodius* o. s. v., men at disse Ord maae indeholde og skjule Noget, der angaaer den dobbelte Oversættelse. Ordene *hic patet sensus* passe ligesaalidt for sig til at indlede en ny Oversættelse. Hvad Grundlaget angaaer, fastholde alle paalidelige Haandskrifter (navnlig Fickerts to ældste parisiske) dette: *vel si commodius sit transire ad nos hic patet sensus*; Ordene *vel nos ad eam* efter *ad nos* ere en ganske sildig Interpolation. Feilen ligger i sit og patet og Veiledning til Rettelsen findes i 9de Brev § 18 (hos Haase § 20), 23 § 8 (9) og 97 § 11 (13).

Til pædagogisk Orientering.

Af *Fr. Lange.*

---

1. *Den principielle Debat. Udgangspunktet.*

Da Redactionen for dette Tidsskrift anmodede mig om Meddelelser for Tidsskriftets pædagogiske Afdeling, gav jeg, skjønt i Øieblikket hverken forberedet eller Herre over min Tid, dog med Beredvillighed mit Tilsagn, ikke blot fordi jeg efter min hidtidige pædagogiske Virksomhed næsten maatte ansee mig som forpligtet i denne Retning, men ogsaa, og det endnu mere, fordi der i den Omstændighed, at det nye Tidsskrift, som er kaldet tillive af Skolemænd, ønsker at aabne sine Sider ogsaa

for reent pædagogiske Betragtninger, synes mig at indeholdes et glædeligt Forbud paa, at det endelig engang vil kunne komme til en principiel pædagogisk Debat. Thi naar Trangen først er bleven levende hos Skolemanden til theoretisk og gjennem Betragtningen at gjøre sig Rede for sin Opgave og sin Kunst, saa ligger det i Sagens egen Natur, at Debatten herom ikke ret længe vil kunne udholde at blive staaende paa det blot subjektive Standpunkt, blive staaende ved Udvexlingen af blotte Meningsforskjelligheder, men snart, ogsaa for sin egen Skyld, vil føle Trangen til det objektive Fodfæste og den almindeligere Gyldighed, som kun den principielle Erkjendelse er istand til at give.

Men forsaavidt, som nu Talen bliver, eller dog forhaabentlig vil blive om Trangen til et pædagogisk Princip, hvor er da et saadant Princip at finde, eller hvad kan den pædagogiske Theori overhovedet i Øieblikket tilbyde som Støttepunkt og Udgangspunkt for en selvstændig Erkjendelse? Thi at Ingen, hverken enkelt Mand, eller Tidsalder kan overlevere en Anden et fuldstændigt System af Erkjendelser til Efterlevelse, og at Ingen uden at anklage sin egen Sløvhed og aandige Uformuenhed kan gaae ind i det Overleverede som i det Færdige og eengang for alle Afsluttede, men kun kan bruge det som Underlaget for en fri og eiendommelig Udvikling af sig selv og af sit Eget, derfor behøve vi her ikke at føre noget videre Beviis. Vi spørge altsaa, hvor er det Princip, den principielle Formel, der i alt Fald foreløbig og indtil videre kan tjene som Hypothese, som det fornuftmæssige Underlag, for en bevidst Stræben hen til en pædagogisk Erkjendelse? Og her møder os nu allerførst som en saadan principiel Formel, eller som den ledende hypothetiske Tanke, Sætningen om den opdragende Skole, eller om Opdragelsen til Selvopdragelse, som den, der er den yngste og sidste i Rækken af de principielle Erkjendelser, som den pædagogiske Theori under sin Udviklingsproces har afsat ligesom sine aandige Frugter, og som Vidnesbyrd om sin Livskraft. Og naar der allerede i denne Omstændighed ligger en Anbefaling for den, fordi det i det Mindste foreløbigt maa antages sandsynligt, at den, som den, der ligger vor Tid nærmest, vil svare til Øieblikkets Fornødenhed, og vi jo dog under ingen Omstændighed kunne være berettigede til at gaae uden om den, og vilkaarligt eller uden foregaaende Prøvelse af den, at vælge nogen af de tidligere Formler til Udgangs-

punkt, saa bliver den saaledes naturligt vakte Forventning fuldkommen stadfæstet allerede ved det første Bekjendtskab, som vi gjøre med den. Thi saasnart Formelen om den opdragende Skole bliver sat i Bevægelse, og vi forsøge at tydeliggjøre os, hvad den vil, og hvorhen den sigter, saa føle vi strax, at den umiddelbart fører os lige ind i de Betragtninger, som netop indeholde Sagens egentlige Afgjørelse, Modsætningen mellem Underviisning og Opdragelse, mellem Oplysning og Dannelse, mellem Fagskole og almindelig Skole, og endelig, ved at opstille Individuets Selvopdragelse som Skolens sidste og egentlige Formaal, fører os ind i Livets ethiske Bestemmelser, og idet den saaledes lader Skolen forstaae sig selv som ethisk Skole, tillige paa een Gang lader den føle sin Berettigelse og sin Forpligtelse som den, der paa sin Maade arbeider hen netop til det samme Formaal, hvorom Livets ideelle Kræfter mere og mere samler sig fra alle Sider som om et fælleds Formaal, nemlig til Erkjendelsen af, at det menneskelige Liv først da bliver et sandt og fuldt Liv, naar det forstaaer sig selv, som det, der i sig baade har Selvbestemmelsen og Selvansvaret.

Vi have altsaa her et pædagogisk Princip, men saaledes kun som et foreløbigt, som et udenfra givet, og udenfor os staaende, ja som saadant have vi allerede havt det næsten et heelt Aarhundrede igjennem. Det, som det gjælder om, er altsaa at inderliggjöre Principet, tilegne os det, eller rettere, at gjøre det til vor Lov. Thi alt Princip er efter sin Natur herskende. Det forlanger Hengivelse, Lydighed, Underkastelse. Men dertil kan det fornuftigviis ikke komme uden Overbeviisning og forudgaaende Prøvelse gjennem den principielle Debat, der baade er en Debat om selve Principet, for at komme til en fuldstændig og kritisk Forstaaelse af, hvad det er, som Principet egentlig vil, og dernæst en Debat om alle Enkelthederne i det pædagogiske Liv, Stort og Smaat, fra det givne Princips Standpunkt af, for at komme til en alsidig Forstaaelse af, hvorledes Principet vil og kan realisere sig i det Enkelte, en alsidig Orientering i Principets Methode og Kunst. Alt dette staaer endnu tilbage at gjøre.

Men naar der her maaskee kan reise sig en Indvending, ja en Anklage mod selve Principet, fordi det, skjønt udtalt og udmalet, som vi ovenfor bemærkede det, næsten for et Aarhun-

drede siden, dog endnu ikke blot ikke har havt Kraft til at tilegne sig et almindeligere Herredømme over Skolen, men ej engang har formaaet at fremkalde nogen alsidigere Debat, nogen almindeligere Kamp for eller imod, saa ligger Forklaringen heraf, og Retfærdiggjørelsen af Principet i og for sig tydeligt nok i de eiendommelige, uheldige Omstændigheder, hvorunder Principet først blev opstillet, og den ligesaa uheldige Maade, hvorpaa det første Forsøg skeete til praktisk at føre det ind i Livet. Thi da Rousseau, som i sin Tid først proklamerede det opdragende Princip, fra sit Standpunkt af havde brudt med Alt det Bestaaende, brudt med Kirken, med Staten, med de overleverede videnskabelige Systemer, med det sociale Livs konventionelle Dannelse, og for at udfrie Individuet, eller rettere for at gjøre dette stærkt nok til at udfrie sig selv af det Væv af Fordomme og Løgne, hvori den fremskridende Civilisation stedse mere og mere havde hildet det, konsekvent nok troede at maatte grunde den opdragende Underviisning saa godt som udelukkende paa Forstaaelsen af »Tingene«, det vil sige, af Naturens Phænomener og Love, eller paa de physiske og mathematiske Discipliner, saa var det opdragende Princip allerede ved sin første Tilbliven saa behæftet med Eensidighed og Misforstaaelse, at det vel maa ansees for en Lykke, at Principet i den her givne Opfatning ikke havde Magt til at trænge sig ind i Livet, og tillige i og for sig bliver let forklarligt, at det end ikke var istand til at fremkalde nogen alsidigere Debat, hvortil da naturligviis den Usikkerhed og Forvirring, som næsten samtidig hermed greb alle Tilstande og Stemninger, maatte bidrage Meget. Og da dernæst Pestalozzi for mere end et halvt Aarhundrede siden, under udvortes Omstændigheder, der endnu stedse kun vare lidet gunstigere, men under en langt større og mere bevidst Opmærksomhed og Forventning fra alle Sider, overtog det Hverv at bringe Opdragelsens og »Selvopdragelsens« Princip til Virkelighed i Skolen, eller at gjennemføre det skolemæssigt, viste det sig snart, at Principet ingenlunde var heldigere med sin anden Repræsentant end med sin første. Thi idet Pestalozzi ved Siden af den oprigtigste Begeistring for Sagen og den uegennyttigste personlige Opoffrelse manglede næsten Alt, hvad der udfordredes til Løsningen af en saa vanskelig Opgave, og paa eengang havde at kjæmpe baade med ydre Hindringer og med sin egen Tænknings Uklarhed, sit

Sinds lidenskabelige Utaalmodighed og endelig med en næsten fuldstændig Mangel paa praktisk Sands og organiserende Talent, blev Skolen snart et fuldstændigt Vrængebillede af sin egen Tanke. Men omendskjønt dette i og for sig aldeles ikke beviste Noget mod selve Principet, fordi Feilen mulig var den, at man paa tumultuarisk Viis vilde bruge Principet forinden man tilfulde havde forstaaet dets Væsen og Fordringer, saa kunde det dog ikke være Andet, end at den Skuffelse, som her blev beredt de høitspændte Forventninger, maatte svække Troen paá den bebudede Reform og drage Opmærksomheden bort fra det Princip, der i det Mindste af Navn stilledes i Spidsen for den, som dens egentlige Bærer. Man vendte altsaa i Almindelighed tilbage til, eller maaskee rettere, man blev i Almindelighed staaende ved den tidligere undervisende Skole, og ved den tilvante Forestilling om Skolen som den, der skulde meddele Barnet Kundskaber og give det et Udstyr med paa Veien for de forskjellige tilkommende Livsstillinger og Livsbestemmelser, en Forestilling, som desuden stod i den bedste Overeensstemmelse med Tidens stedse mere og mere realistiske og mod Livets Positiviteter vendte Retning. Og naar der desuagtet var og endnu stedse er Mange, hvem Læren om den opdragende Skole forekommer at have en god Klang, saa synes man snart at have lært at berolige sig selv med den Tanke, at det, der søgtes, egentlig allerede er fundet, idet nemlig Læren om den opdragende Skole i sig selv ikke er Andet end en lykkelig Opdagelse af det, som udgjør og altid har udgjort Underviisningens egentlige og sande Betydning. Med andre Ord, man tager Læren om Opdragelse og Selvopdragelse til Indtægt, eller rettere, man tager den som et Rov uden at bekymre sig videre om dens eiendommelige Væsen og dens særegne Fordringer. Man kunde jo synes blot ved at tilegne sig Navnet at have fundet en Formel, hvormed man som ved en Trylleformel kunde hæve Skolen udover dens lave og forældede Standpunkt.

Som en Følge af alt Dette er det opdragende Princip uden egen Skyld kommen ind i en ganske særegen uheldig Stilling. Det er blevet gammelt uden nogensinde at have været ungt. Det er blevet hyldet af Mange og overseet af endnu langt Flere, uden at nogen af Parterne har gjort sig den Uleilighed at gaae ind paa en egentlig Undersøgelse af dets Væsen. Det

har Venner og Fjender og kjender desuagtet hverken til Angreb eller til Forsvar, men kun til Ligegyldighed. Og naar maaskee hine Venner, i en dobbelt Forstand blotte Venner af Navnet, netop ere at betragte som dets værste Fjender, fordi de have forraadt det og daglig forraade det ved ligesom at overlade det til dets egen Vanskjæbne, og ikke agte den Forpligtelse, som naturligt hviler paa dem, til med Ord og i Gjerning at arbeide hen til Principet i dets sande Lys og bringe det ind i Livet, saa har Principet paa den anden Side en ikke ringe Modstand at bekjæmpe i den Misstemning og Mistroe, som i vor Tid, den fortrinsviis praktiske Tid, gjør sig gjældende imod al theoretisk og principiel Betragtning, og som anseer det for den sande praktiske Viisdom at holde Spørgsmaalene om Princip og Principer, med al den Uro, Tvist og Tvivl, som de nødvendigviis maae medføre, saa langt, som muligt, borte fra den praktiske Virksomhed. Fra dette Synspunkt af hedder det nu om Skolens Opgave, at Sagen jo simpelthen først og fremmest er den, at Barnet lærer Noget, men at dette naturligviis maa skee baade paa en fornuftig Maade og i et fornuftigt Omfang, med Skjønsomhed og uden urimelige, overdrevne, eensidige, uberettigede Fordringer. Saafremt Skolen er sig dette bevidst eller i alt Fald understøttes af et fornuftigt og aarvaagent Tilsyn, vil det aldrig kunne feile, at jo Underviisningen tillige vil øve en velgjørende Indflydelse paa Barnets aandige Udvikling og Dannelse overhovedet, eller, med andre Ord, uden den megen Talen derom og uden alle videre Ophævelser, i Gjerningen bliver opdragende. Men idet man saaledes gjør Skjønnet til den høieste Instants, saa overseer man, at Skjønnet ideelt taget aldeles ikke har nogen Berettigelse, naar det ikke støtter sig til eller udgaaer fra en principiel Erkjendelse, og reent praktisk taget, at Skjønnet som saadant eller som det, der efter sin Natur er en fuldkommen individuel Magt, en reen personlig og subjectiv Yttring, altid maa virke opløsende og adskillende, medens kun Principet, som Udtrykket for den objective og almeengyldige Erkjendelse, er istand til at samle og forene Kræfterne, saa at det, naar vi tænke os Skolens Skjønsomhed understøttet udenfra og dens Skjøn i de enkelte Tilfælde for en større eller mindre Deel lagt udenfor den, saaledes som Tilfældet jo virkelig er og nødvendigviis maa være, hvergang den overordnede Myndighed træder til

med sine Regulativer eller med sit kontrollerende Tilsyn, dog vilde være umuligt, selv for det fornuftigste og i aandig Forstand myndigste Tilsyn, at gjøre sit, det individuelle Skjøn i Sandhed gjældende ligeoverfor den Andens, den enkelte Lærers individuelle Skjøn, naar de ikke mødtes i og kunde gjøre sig forstaaelige for hverandre i det fælleds, objektive Princip. Enhver anden Art af Paavirkning vilde, med hvor stor en Humanitet og Besindighed den end blev øvet, dog altid i sin sidste Grund være despotiserende, og vil som saadan, i det Høieste for en Tid, kortere eller længere, kunne fremkalde en haandværksmæssig Dygtighed, organisere en Værkstedsgjerning, hvori den enkelte Lærer efter Arbeidsfordelingens Lov gjør sit fagmæssige Arbeide med fagmæssig Afsluttethed, ubekymret om, hvor det Hele vil hen og uden Følelse af Ansvar derfor, men aldrig være istand til at skabe en fri, konstnerisk Virksomhed, eller at forvandle Skolen til et organisk Hele og at danne en virkelig Lærerstand, det vil sige en saadan, hvori enhver enkelt Lærer er sig bevidst, at han i det enkelte Fag, som han med Selvbestemmelse har overtaget, ikke blot er et selvstændigt Led i den hele Skoles Organisme, men ogsaa virkelig for sin Deel repræsenterer det Hele og ikke som enkelt Lærer har denne eller hiin enkelte Opgave, men netop den samme Opgave, som hele Skolen overhovedet.

Men dersom vi ville en saadan Skole og en saadan Lærerstand, saa maae vi ogsaa ville et Princip, og som den nødvendige Forudsætning herfor en principiel Debat. Og naar Andre her maaskee ville føle sig opfordrede til at bestride det opdragende Princips Gyldighed, saa vil jeg fra mit Standpunkt af og i Fortsættelse af mine tidligere Bestræbelser søge at give yderligere Bidrag til Orientering i dette Princips Væsen og Fordringer, og til den Ende her begynde med »didaktiske Bemærkninger,« ikke med et Afsnit af en Lærebog i Didaktiken, men netop kun med didaktiske Bemærkninger, som, idet de umiddelbart føre ind i det reent Personlige i Forholdet mellem Lærer og Discipel, fortrinsviis ville kunne tjene til at gjøre Læreren opmærksom paa, hvor stor, ja hvor afgjørende en Betydning netop hans egen Personlighed og hans Evne og gode Villie til at gjøre sig Rede for denne og at gaae i Rette med den, vil have for Gjennemførelsen af det opdragende Princip, der ved at gjøre Skolens Opgave til den at understøtte og lede

den psychologiske Proces, gjennem hvilken Barnet skal udvikle sig til at kunne opdrage sig selv, ikke støtter sig til andre og nye Læremidler, end de for længe siden givne, men kun forlanger, at de skulle bruges i en anden og ny Aand, og saaledes ikke kan begynde med en udvortes Reform men med en Reform fra inden af, eller en Reform af Læreren selv.

(Fortsættelse følger i næste Hefte.)

Anmeldelser af nye Skrifter.

Terentses Lystpil, oversatte af Dr. H. K. Whitte. Randers 1858. I. Andrierinden.

Det er ikke uden Betydning, at vor Tid, hvor der ogsaa hos os rokkes fra saa mange Sider ved den classiske Dannelse, har givet os en Række gode Oversættelser af den antike Litteraturs Mesterværker. Poul Møllers, Wilsters, Brøndsteds og Dorphs Oversættelser af Homer og de græske Dramatikere have udbredt Kjendskabet til og Beundringen for disse Værker ogsaa til dem, der ikke kunne læse dem i Grundsproget, og derved vel i det Hele taget vakt eller befæstet Agtelsen for den Litteratur og Cultur, hvori den classiske Dannelse indfører den Unge. De latinske Digtere have hidtil været mere stedmoderligt behandlede, og vi savne i høi Grad virkelig smagfulde Oversættelser selv af de ypperste iblandt dem. Selv om man nu ikke vil stille Terents saa høit, kan dog sikkerlig den, der, som nu Rector Whitte, begynder en Oversættelse af denne Digter, gjøre Regning paa en velvillig Modtagelse, naar han tilfredsstiller de Fordringer, man i vor Tid er berettiget at stille til Oversætteren af et Digterværk. Disse Fordringer ere nu unægtelig ikke ganske smaa; han maa ikke blot som Philolog være hjemme i det fremmede Sprog, men ogsaa som Digter kunne behandle sit Modersmaal, og give sin Oversættelse den Farve, som er eiendommelig for Originalen.

Hvad den philologiske Side angaar, synes Rector W. at have holdt sig til Texten, som den foreligger i Elberlings Udgave. Om Ritschls og Fleckeisens Arbeider ere benyttede paa enkelte Steder, maa staa hen; derom gives ingen Oplysninger. Med fuld Ret er der i hvert Fald intet Hensyn taget til den længere Slutningsscene paa Stykket, som findes i flere Haandskrifter og i den sidste Tid igjen er blevet fremdraget af Ritschl og Fleckeisen; thi om den end er antik, er Tanken, at Tilskuerne skulle beroliges med Hensyn til Charinus' Skjæbne for pedantisk og Udførelsen for smagløs til at kunne tiltroes Terents. I det Hele er Oversættelsen correct. Et

og Andet lod der sig vel disputere om; hvorvidt I. 5. 62. Hanc mi in manum dat kan oversættes ved: Hun lægger hendes Haand i min, eller om Critos Replik, som han forbittret over Simos Insinuation henvender til Chremes: Videat qui siet (V. 4. 16) kan gjengives ved det indrømmende Lad ham det. Et og Andet vil vel Rector W. selv strax indrømme, er urigtigt, som naar V. 4. 23, 24.

— — Tum is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit. Ibi ego audivi ex illo, sese esse Atticum.

oversættes ved: — — Han, som modtog ham,
Var min Slægtning; han har sagt mig, at det en Athener var.

En Særhed møde vi strax i en Anmærkning, der knytter sig til Personlisten: „Da den sædvanlige Udtale af flere Navne er urigtig og for en stor Deel uforenelig med de fulgte Verseformer, er den antike saavidt muligt benyttet". Derfor læses Chremés, Dromó, Critó, men derimod Símo; paa Græsk hedde disse Navne: *Χρέμης, Δρόμων, Κρίτων, Σίμων*; men medens Jota er kort i *Κρίτων* er det langt i *Σίμων*. Naar vi vilde følge den af Rector W. opstillede Regel, skulde vi altsaa kalde Kjærlighedsguden Erós, og ved de Navne, hvor Quantiteten af næstsidste Stavelse ikke kan bestemmes af Øiet, f. Ex. i Navne som Plato, Ino o. s. v., maatte en Detailforskning afgjøre, hvor vi skulde lægge Accenten. Det gaar dog umuligt an. En Kamp kan føres, om et antikt Navn paa Dansk skal have Accenten paa næstsidste eller trediesidste Stavelse, fordi Sproget tilsteder begge Dele. (Alcibíades eller Alcibiádes); men hverken Arístophanes eller Aristophanés vil det danske Sprog tillade [1]), og sandelig heller ikke et jambisk Vers, som det, Rector W. giver os V. 2. 19.

S. Dromó! — D. Hvad nu? — S. Dromó! — D. Saa hør dog! — S. Hvis du siger meer. — Dromó!

I disse Navne netop fremtræder det Sære dobbelt, da den almindelige Udtale ligesaagodt passer ind i de fulgte Versformer, som den af Rector W. udtænkte.

I en Henseende er det unægteligt langt lettere at oversætte de latinske Dramatikere end de græske: fordi Chorsangene mangle; men en Oversætter af Terents og Plautus møder til Gjengjæld herfor i Dialogen en dobbelt Vanskelighed, som han ikke finder hos Grækerne, dels den store Frihed, selv i de simplere jambiske Vers, der gjør det vanskeligt for vort Øre at høre den Takt og Tone ud af det enkelte Vers eller hele Verspartier, som Digteren har langt ind deri; dels det jevnlige Spring fra et Slags Vers til et andet

---

[1]) En tilsyneladende Undtagelse danne de Ord, der ere blevne os saa hjemlige, at vi have bortkastet Endelsen (us, os, ius, ios), netop kun hvor den fulgte paa den Stavelse, vi accentuere i det fulde Ord: Homer, Horats, August; af Romulus danne vi derimod ingen kortere Form, saalidt som af Aristides. (Af Antonius er med tilbagetrukket Accent dannet Anton; men netop derfor bruges Forkortningen aldrig, naar man taler om en Antonius fra Oldtiden, Triumviren f. Ex.).

(fra Jambiske til Trochæiske og tilbage), uden at vi kunne føle den ledende Grund. Men kunne vi ikke føle Grunden, ville saadanne Spring i Oversættelsen staa som Feil. I første Acts 4de Scene kunne vi føle, hvorfor de 6 første Vers ere af en Character, de to sidste af en anden; thi Mysis, der har udtalt sine Betragtninger over Lesbia, faaer paa engang Øie paa den aandeløse Pamphilus; den Overgang maatte en Digter kunne gjengive i en Oversættelse. Men naar der i første Acts anden Scene mellem lutter jambiske Vers findes to trochæiske V. 7 og 8, er det os saa ufatteligt, at man føler sig stærkt opfordret til ved en lille Forandring Non unquam quoiquam og At nunc jam faciet ogsaa at gjøre disse to Vers til jambiske. Ikke mere end 3 Vers længere fremme har Bentlei, ne Trochaicus inter Jambicos veniret, forandret Ne esset spatium til Ut ne esset spatium, og det er blevet almindelig Læsemaade; men de to andre trochæiske Vers har man ladet staa uanfægtede. Om nu endogsaa den Udgiver, der uden Betænkning retter V. 11, har Betænkeligheder ved at rette V. 7 og 8, bør en Oversætter vist ikke betænke sig paa at fjerne den Slags Ujevnheder, men stræbe at bringe Ro ind i sine Vers, ved at bevare samme Versemaal, saalænge samme Stemning bevares; først da kan der komme Liv ind i Versificationen, naar man føler Pulsslaget. Vil Oversætteren bringe Afvexling ind i et større f. Ex. jambisk Parti, har han endda Midler til at gjøre sine Vers lettere eller tungere, — hvis han er, hvad han skulde være — Digter. Men det er Hovedmanglen ved Rector W.'s Oversættelse, at det trods den versificerede Form er et høist prosaisk Værk. Stykket er gjengivet saavidt muligt Linie for Linie, trochæisk Vers med trochæisk og jambisk med jambisk; man føler overalt det Mechaniske, og trods al Correcthed blive de enkelte Vers matte og sjælløse. Vi ville slet ikke tale om de smaa lyriske Partier. — Noget vist Forpint spores ogsaa i Replikkerne; ingen Sætning maa dog nedskrives, uden at den falder naturligt i en Skuespillers Mund; men hvilken Skuespiller vilde sige Simos Replik III. 2. 9:

Hvem kan, som kjender dig, vel tvivle, dig det udgaaer fra?

eller Davus' IV. 3. 13, 14:

Fordi jeg vil, hvis jeg skal sværge Herren paa,
Jeg ei har lagt ham, kunne det helt freidigt. —

Endnu kun et Exempel, for at vise, hvorledes det mest iørefaldende er overhørt: I Dialogen mellem Simo og Chremes III. 3. 34, 35:

Si. Qui scis ergo istuc, nisi periclum feceris?
Chr. At istuc periclum in filia fieri grave est.

føler dog Enhver øieblikkelig, at man ikke, uden at tabe al Finhed, kan sætte et Ord af samme Betydning i Stedet for det andet periclum. I Rector W.'s Oversættelse hedder det:

Si. Hvor kan du uden af Erfaring vide det?
Chr. Men med sit Barn at gjøre det Forsøg er haardt.

De Gamle vare i deres Bedømmelse af Terents enige om, at han manglede den egentlige vis comica. Vi savne ikke blot Plautus'

Kraftord, men ogsaa hans vittige Lynglimt. I hele Andria findes ikke en eneste Vittighed. Hvad der udmærker Terents er en høi Grad af Finhed og Elegance; uden den vilde Terents Intet være, uden den bliver en Oversættelse af Terents Intet. Ved Siden af denne lectus sermo udhæves hans voces sedatae; man sporer helt igjennem, at Comedierne ere skrevne om ikke af, saa dog for Scipio og Lælius. Ingensteds hører en Samling af Kraftord saa lidt hjemme som i Terents, og Yttringer, som passe ypperligt i Plautus' Sprog stikke besynderligt af hos Terents.

Følgende Samling hentet fra Rector W.'s Oversættelse turde vel være mere plautinsk end terentiansk: I. 1. 38: numquam praeponens se illis — aldrig hoven. I. 2. 7: numquam quoiquam nostrum verbum fecit — aldrig har han givet os paa Ho'det. II. 1. 37: fugin' hinc — Se du skrubber af. II. 6. 18: puerilest — kun Vrøvl. II. 6. 24: tace — hold Mund. III. 2. 33: inventumst falsum — det var Løgn. IV. I. 5. 2: conari manibus pedibus — spænde paa med Hænder, Fødder. IV. I. 5. 9: Nil ad te — Hvad rager det dig.

Det vilde være ubilligt at sige, at der intet Godt er ved Rector W.'s Oversættelse. Der findes fuldtonige Vers, gode Repliker, heldigt valgte Udtryk; men Manglerne ere saa mange og gjennemgribende, at de neppe ville veies op af det Gode; især da vi i Guldbergs Oversættelse fra Aarhundredets Begyndelse have et Værk, der trods sine Svagheder er smagfuldt og correct. Der sporer man dog, at Oversætteren er Digter.

Joh. Forchhammer.

Ny kritisk bearbetning af Livius och Horatii Oder anmäld och genom upplysande prof åskådliggjord af N. W. Ljungberg, Eloqu. et Poës. Lector vid Göteborgs Kongl. Gymnasium. (Aftryck ur Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar 4 H.) Göteborg, Hedlund et Lindskog. 1858.

Det oförtrutna arbetet i vetenskapens, konstens, ja till och med blott i den practiska nyttans tjenst är sin heder värdt: och man kan icke ens då neka det sin aktning, när krafter, som i annan riktning kunnat bättre användas, offras åt föremål, dem de icke äro vuxna. Man kan beklaga bristen på grundlig sjelfpröfning, men måste icke desto mindre skatta högt denna ihärdighet, som icke låter afskräcka sig af de hopade svårigheter, dem ett arbete utanför kallelsen alltid måste medföra. Likväl finnas vissa områden så uteslutande förbehållna några få af naturen särdeles begåfvade genier, att ett inträngande der af alla andra blir en otillbörlighet, som drager öfver sig

ej blott misslyckandets straff, utan oftast äfven åtlöjets, för det man velat flyga högre, än vingarne bära. Ett sådant område är poesien. Den, som icke är född till skald, anstränger sig förgäfves att genom arbete blifva det. Ett annat är text-critiken. En arbetad vers och en arbetad conjectur äro begge lika misslyckade.

Den skrift, vi här anmäla, bär nu å ena sidan alla spår af arbete, ja af svett och möda, men å andra lika många och afgjorda spår af ett arbete emot naturens anvisning. Dertill framträder den med stora anspråk, då förf. icke otydligt låter förstå, att han åsyftat ingenting mindre, än att i stället för de i omlopp varande texter af Livius och Horatius, hvilka skola till språk och composition förete de „tätaste" och största ofullkomligheter, genom sitt critiska förfarande åstadkomma „en text, som genomgående bär det tillerkända mästerskapets oförfalskade prägel."

Detta stora anspråk rättfärdigas så litet af de gifna profven, att Herr L:s skrift nästan ur ingen annan synpunkt förtjenar att här nämnas, än såsom en practisk varning för critikens missbruk, en undervisning genom exempel, huru critiken icke bör handhafvas.

En liten granskning af Herr L:s Horatius skall göra detta påtagligt.

Med en djerfhet, som lemnar både Bentlei och Hofman-Peerlkamp långt efter sig, utströr Herr L. en massa af conjecturer, oftast på ställen, der allsingen ändring behöfves. Han har icke skyggat tillbaka hvarken för Bentleis dom öfver „emendaturientium prurigo" eller för Madvigs kraftiga protest: „Odi enim, ut qui maxime, inania conjecturarum ludibria hominum aut imperitorum aut levium, certe arte destitutorum; præter ipsam vanitatem vel præcipue ob eam causam, quod necessariam partem criticæ in invidiam adducunt.".

Hela förfarandet är i sjelfva verket så våldsamt och i de allrafleste fall riktadt, icke emot en felaktig text, utan emot skalden sjelf, som på ett otympligt sätt corrigeras, att dessa förmenta emendationer visst icke kunna räkna på någon framtid; men just ur den af Madvig antydda synpunkten, att det sätter critiken och med den hela philologien i misscredit, för att icke tala om vådan för det uppvexande slägtet, som icke sjelft kan döma i sådana frågor, att uppammas i en falsk lära och föras till tvifvel på hela den gamla litteraturens äkthet, bör det likväl icke helt och hållet med tystnad förbigås.

Behandlingen är, för att i korthet charakterisera den, sådan, att, om vi allt hittills icke egt Horatii text och man såsom en nyhet förelade oss densamma i tvenne olika gestalter, af hvilka den ena vore lectio recepta och den andra Herr Ljungbergs bearbetning, ingen menniska med vanliga philologiska studier skulle tveka att såsom en mycket förderfvad, af critiken ännu ej vidgjord text förkasta den sednare och deremot antaga den förra, såsom i allt hufvudsakligt äkta. Så till tanken slapp, ofta nog orimlig, till versbyggnaden knagglig, till språkformen prosaisk och någon gång för den sedliga känslan vidrig är den af Herr L. föreslagna text.

Se här några prof:

Od. I. 1. 2. Lectio recepta: O et præsidium et dulce decus meum. .

Ljungberg: O deprense diu haud velle decus meum. .

hvilket tillsamman med v. 35 i L:s bearbetning (se nedanföre) är en så insidiös och nästan på afundsjuka å Mæcenas sida öfver Horatii skaldegåfva syftande tanke, att den är både skalden och hans beskyddare ovärdig, äfven om den icke bestämdt vederlades af Ep. I. 1. 2, 3, 10, hvilket ställe vittnar derom, att Mæcenas låg öfver Horatius i rentaf motsatt riktning, nemligen att han fortfarande måtte skrifva vers, sedan han sjelf funnit det vara tid att upphöra; — och af Ep. I. 7. 11 der Hor. i tilltal till Mæcenas kallar sig „vates tuus". Deremot öfverensstämmer den antagna läsarten så väl med

Od. II. 17. 3, 4: . . . . Mæcenas, mearum
Dulce decus columenque rerum.

och med Ep. I. 1. 103: . . . . rerum tutela mearum
Quum sis. . . .

som den, då sådana tänkesätt i förhållande till Mæcenas utomdess öfverallt uttalas, väl ingenstädes är bättre på sin plats, än i begynnelsen af denna dedicationssång. För öfrigt hvilken hårdhet både i construction och versbildning: o deprense diu haud velle decus meum! Eller hos hvilken författare, äfven under språkets sämre tid, kan Herr L. uppvisa en construction sådan som: deprense haud velle?

Med samma knagglighet i versformen fullföljes denna onaturliga tankegång genom v. 35 quod sumis lyram ibidem at tu, ubi mi ingeris (i st. f. quod si me lyricis vatibus inseres).

I de enskiltheter, der skaldens tanke är respecterad, går hela åtgörandet mestadels ut på att vinna en prosaiskt riktigare förbindning genom diverse småpartiklar, (ofta mycket olämpligt inflickade i slutet på versen), såsom: at, ut, si, sic, et, tam, quam eller omställdt quam, tam (Od. III. 4. 73, 77) och i synnerhet drifves mycket ofog med gamla och nya interjectioner: ah, en, hu(!)

Har i första sången det ädla och vackra förhållandet mellan H. och M. blifvit af Herr L. vanställdt genom en Mæcenas pådiktad afundsjuka öfver Horatii skaldestorhet, åtminstone så, att Mæcenas skulle misstycka, att skalden för sin poesi försummade sina vänner, så blir samma förhållande genom Herr L:s behandling af Od. I. 20. 1, 2 och 10, 11, 12

Vile potu abdes mî avidis Sabinum hoc
Cantharis scurræ . . .

och Tu bibes si uvam, mera nec Falerna in
temperans vatis neque Formiana — o
Paucula — tolles (!!!)

icke mindre förorenadt genom en v. 1, 2 Mæcenas och en v. 10—12 skalden pådiktad knusslig hushållsaktighet.

Ytterligare prof på, huru tanken genom Herr L:s textbehandling blir slappare och sämre, än med den vanliga läsarten, någon gång rent af förvandlas till nonsens, träffas Od. I. 2. 15, 18, 19; I. 11. 3; I. 12. 2, 3, 13, 18, 34, 45, 46, 51, 52, 55, 59, 60; I. 14. 16, 19; I. 17, 13, 20, 23; I. 22. 13; I. 23. 4, 5; I. 24. 1, 3, 4, 11, 12; I. 28. 8, 11—13, 23, 24, 36; I. 31. 16; I. 32. 3, 4, 15; I. 37. 4, 15; I. 38. 5, 6 (samt i noten derstädes II. 2. 1, 2;) II. 1. 3, 15, 21, 31, 38; II. 6. 1; II. 8. 1, 2, 24; II. 13. 21—23, 27, 29, 30; II. 15. 9—18; II. 19. 6, 7, 9, 10, 27, 28; II. 20. 13, 19; III. 3. 7, 9—12, 27, 57; III. 4. 9, 11, 41, 42, 49, 58; III. 11. 15, 17—19, 29. 30, 41, 47, 48, 51, 52.

Conjectur, som innehåller en materiel orimlighet, är den i förbigående (not. till II. 1. 3) gifna beträffande Sat. I. 6. 26 jussumque trigona i. st. f. vulg. lusumque trigona, med den tillagda förklaringen sc. a medicis ut mihi valetudinis causa usurpandum. Man jemföre blott Sat. I. 5. 48, 49.

Lusum it Mæcenas, dormitum ego Virgiliusque
Namque pila lippis inimicum et ludere crudis

ty der betecknas bollspelet såsom för Horatii helsa otjenligt.

Conjecturer, som innehålla grammatiska obehörigheter, äro: Od. I. 2, 15 och I. 12. 45 pî för pii; II. 15, 12 och III. 11. 48 cesse för cessisse; II. 13. 23 adî för adii; II. 1. 38 refrictum för refricatum; I. 28. 11 revixe för revixisse; ib. v. 13 concesse för concessisse; III. 3. 34 duxe för duxisse; I. 2. 39 Marsi peditis ruentum, der enl. L. ruentum skulle vara „appositum" till peditis och vara berättigadt på grund af det collectiva i det ordets betydelse. III. 4. 42 destis för deestis; I. 37. 28 hu! (en ny interjection).

Conjecturer, vittnande om bristande insigt i prosodi och metrik, äro:

Od. I. 2. 18 Jactat ultorem, hac, vagus ut sinum intra elabitur ripæ—ajo ego—non probum, ante uxorius amnis, der den brytning af ett ord mellan 2ne verser, som får ega rum endast vid öfvergången från den 3dje Sapph. minor till Adonius, är införd äfven vid öfvergången från v. 2 till v. 3. Samma fel förekommer I. 20. 11, 12 (in-temperans).

I. 28. 12 Ter puerum testans illum alter

der den i 2dra regionen behöfliga dactylen, (då den tredje har sponda), icke förefinnes.

ib. v. 13 der i slutet: concesse allatret, så vida meningen är att det skall läsas con | cess' al | latret, enahanda fel förefinnes. Man kan likväl misstänka, att Herr L. velat läsa: con | cēssĕ ăl | latret.

ib. v. 8 Titho | nūm păvīt | usque marem ros.

Conjecturer med en våldsam omkastning af satsdelarne och en onaturlig tankens sönderhackning genom interpunction äro

II. 8. 1, 2 ulla si, in bardi os, tibi, peierato
Poena, Hicaurine, nocuisset unquam.

II. 13. 13, 14 Quid quaque vitæ, numquam homini satis
Cautum, instet hora, est.

Till i sedligt hänseende förkastliga ändringar räkna vi:

I. 5. 12, 13, der i st. f. . . . Miseri, quibus
Intentata nites. . .

hvilket så väl ansluter sig till och motiveras af det föregående, Herr L. tillåter sig att insätta: Miseri, quibus
Incontenta vides. . .
med den tillagda så väl i sig oanständiga, som för denna i sjelfva verket täcka sång obehöriga förklaringen: „incontenta sc. membra virilia (Ungespanntes Gewehr)"; och dertill tror han sig hafva rätt derföre att: „Quintilianus Horatium in nonnullis interpretari noluit"(!)

Af enahanda beskaffenhet är den i förbigående (not. till II. 11) gjorda conjecturen till Corn. Nep. Præf. Nulla Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non ad suetum jam (för vulg. scænam) eat mercede conducta.

Om felaktig uppfattning af lectio recepta, med deraf föranledd obefogad ändring vittnar bland mycket annat Herr L:s behandling af I. 2. 21—24, der det betydelsefulla upprepandet af audiet blifvit bortfuskadt genom Jam audiet på förra stället och förändringen till Dum audeat på det sednare; och quo graves Persae melius perirent i noten förklaras så: „ut eo jam post breve tempus melius quam ante adhibito graves" cet. Att quo är abl. instrum. och melius perirent en i formen af oratio obliqua hållen behandling af samma tanke, som uttalas Liv. I. 13 Melius peribimus (= melius erit nos perire) — derom har Herr L. ingen aning.

Vid Od. II. 1 är först och främst hela sångens syftning felaktigt uppfattad, då det inledningsvis heter: „Poëta conatur Asinium Pollionem ab historia . . . publicanda deterrere"; och vidare v. 37 Musa procax missförstådt, såsom vore dermed tilltalad Pollios sångmö och icke skaldens egen: och på dessa misstag grunda sig de med denna sång företagna ändringar.

Frågar man oss nu slutligen, om icke bland så mycket obrukbart åtminstone något dugligt, något, som förtjenar att taga vara på, är att hemta, så blir vårt svar, att endast på tre ställen träffas conjecturer, som icke obetingadt kunna anses för försämringar. Dessa ställen äro I. 2. 10 palumbis för det vanliga columbis — en mycket oförarglig ändring, hvarpå redan Bentlei var betänkt, men ej ansåg den synnerligen nödig. Vidare II. 7. 10 Sensi rejecta non bene parmula för Sensi relicta cet. Men utom det, att icke heller denna conjectur är ny, utan redan af Schrader föreslagen, så är den nästan lika betydelselös som den förra. Ja, vi gå ännu längre och påstå, att den är olämplig. Ty då flykten är medgifven, lärer det icke göra mycket till saken, om den skedde med skölden kastad på ryggen eller — på marken. Och till det tillagda non bene passar i sjelfva verket relicta så mycket bättre, som det ju snarare varit en förtjenst, än ett fel, att, då man beslutat fly, likväl söka bevara skölden. Läser man rejecta, borde

således beteckningen af felet bört uteslutande till sjelfva flykten och sköldens icke blott omkastning, utan just bevarande, skarpare betonats, ungefär så här:

Tecum Philippos et miseram fugam
Sensi retenta tunc quoque parmula.

Det tredje stället är III. 4. 9, 10 der Herr L. läser:

Me — fabula haud est — Vulture in Apulo, ut
Jam altricia extra limina pes tulit. . .

Den förra conjecturen fabula haud est för fabulosæ lemna vi derhän, ehuru uttrycket hvarken är Horatianskt eller ens Latinskt. Genom den sednare är ett försök gjordt att komma ifrån den bekanta svårigheten, att skalden skulle på samma gång vara uti Apulien (Vulture in Apulo) och utanför Apulien (altricis extra limen Apuliæ). Men antaget nu också, att pes tulit vore en så god gissning som någon annan t. ex. som Dauniæ, patriæ, Aquilliæ, Polliæ i st. f. Apuliæ, så är dock altricia limina en alltför djerf på samma gång mataphor och metonymi och ger dertill en alltför obestämd tanke.

Den härmed afslutade granskningen har under fortgången vuxit till en större utförlighet, än vi hade åsyftat. Skulle detta också icke ur de förut anförda synpunkterna låta rättfärdiga sig, så torde man hålla oss utförligheten till godo, då vi öppet förklara, att vi med granskningen också velat inlägga en protest mot den föreställningen, såsom skulle Herr L:s arbete representera den critiska ståndpunkten hos Sveriges Philologer.

J. G. Ek.

Romerska Litteraturens historia med särskildt afseende på stilens utveckling. Efter källorna utarbetad och framstelld. Första bandet. De fem första seklerna af Romarväldats tillvaro i deras literärhistoriska betydelse tecknade af A. Th. Lysander, Docent i Latinska språket och litteraturen vid Universitetet i Lund.

På Svenska hafva vi hittils icke egt någon sjelfständig behandling af Romerska litteraturens historia, hvarken någon större af egentligt vetenskaplig halt, eller någon mindre, för det oundgängligaste examensbehofvet beräknad. Så mycket mera glädjande är det att i den skrift, vi här anmäla, framträdt början till ett arbete, om hvilket vi väl kunna hoppas, att det, när det engång blir fulländadt, skall kunna mäta sig med det bästa och fullständigaste, som någon Europeisk litteratur i denna väg eger. Den sakkunnige läsaren skall lätt finna, att i denna skrift intet vigtigare blifvit obegagnadt, af hvad som i nyare tider blifvit skrifvet i denna och

närbeslägtade grenar af den Latinska philologien, äfvensom å andra sidan, att den, kanske mera än någon föregående Romersk litteraturhistoria, är ett sjelfständigt och i sig helgjutet arbete, grundadt på förf.s med lika outtröttlig flit som klarhet i åskådning och omdöme företagna studier af de klassiska källorna och af antikens lif öfverhufvud. Det är här ingalunda vår mening att ingå i någon recension af arbetets innehåll och resultater, hvartill ock skulle fordras andra krafter. Men såsom den vigtigaste företeelsen inom vår Svenska philologie har bokens framträdande måst omnämnas i denna tidskrift. Hvad derutöfver här kommer att yttras om arbetets plan och charakter har intet annat ändamål än det blotta annoncerandet, nemligen att fästa Nordiska philologers uppmärksamhet på det samma.

Förf. har ej, ss. Bernhardy och Klotz, låtit sin historia om Romarnes litteratur föregås af inledande betraktelser öfver Romerska nationens allmänna charakter, öfver utvecklingen af dess bildning och institutioner m. m. Ej heller har frågan om det Latinska språkets, skriftsystemets, litteraturens uppkomst (af Grekiska eller icke-Grekiska elementer, genom inverkan af andra folkslag, och af hvilka? o. s. v.) i ifrågavarande arbete blifvit berörd, såsom vidlyftigt gjorts af Klotz, i korthet af Bernhardy. Att så ej skett och särskildt, att det ej skett inledningsvis, sammanhänger på det närmaste så väl med förf.s skarpa begränsning af litteraturhistoriens begrepp och uppgift, som med det utförliga sätt, hvarpå han behandlat sjelfva den Romerska litteraturens begynnelseperiod, under hvilken den framträdt mera såsom en skapelse af Folket sjelf, än såsom ett verk af enskilda författare. Litteraturhistorien är nemligen, enligt förf.s bestämning, oaktadt den står i det närmaste ömsesidiga sammanhang med nationens allmänna historia, med kulturens och framför allt med språkets historia, likväl en från alla dessa skiljd vetenskap. Den är en till de öfverlemnade språkmonumenterna på det närmaste sig anslutande framställning af det sätt, hvarpå Romarne i skrift uttryckt sina tankar, men enkannerligen af de vexlande förhållanden, i hvilka tankeinnehåll och form hos dem stått till hvarandra, d. v. s. den är stilens historia. Af denna bestämning följer, att litteraturhistorien måste börja der, hvarest dessa momenter först finnas förenade, d. v. s. med de äldsta förhandenvarande litteraturprodukterna, under det frågan om språkets och kulturens uppkomst och härkomst i och för sig, såsom hörande till litteraturens elementära förutsättningar, faller utom denna vetenskap, och litteraturens sammanhang med språkets och culturens samtidiga tillstånd och utbildning utvecklar sig ur och genom betraktelsen af literaturprodukterna sjelfva.

Af det sätt, hvarpå förf. bestämt sin vetenskaps uppgift, framgår hans indelning af den Romerska litteraturhistorien. Den period, som företer stilens båda momenter, tankeinnehållet och formen, utvecklade och sammanfattade till et harmoniskt helt, den fulländade stilens, de helgjutna författarepersonligheternas period, föregås af ett tidehvarf, i hvilket berörde momenter endast stå i ett yttre, tillfälligt förhållande till hvarandra, bestämdt af författarnes sträfvande att antingen gifva formen en ensidig utbildning med åsidosättande

af innehållet, eller tvertom. Och liksom denna söndring var en följd af den kamp, hvari den Romerska nationaliteten sträfvade att med sig införlifva de Grekiska, formella och materiella bildningselementerna, så efterföljes Romerska litteraturens gyllene tid af en period, då under inflytelse af främmande idéer och nationaliteter stilens sköna harmonie söndersprängès och under enahanda process af ensidig formalism och materialism Romarnes litteratur dör bort för att lemna rum åt nya kulturformationer.

Men framför hela denna process af de båda momenternas söndrade utveckling, deras harmoniska enhet och deras upplösning ligger en tidsrymd, då den stilistiska formen ännu icke framträdt såsom att sjelfständigt moment emot innehållet, utan båda ännu hvila sammanslutna i det naturliga uttryckssättets omedelbara enhet. Charakteren af denna inledningsperiod är, i allmänhet sagdt, det stillösa, d. v. s. å ena sidan det naturligt råa, formlösa, å den andra det naturligt enkla, träffande, innerliga, med ett ord det uttrycksfulla. Den har inga författarepersonligheter, men väl har den i skrift efterlemnat skiljda yttringar af sjelfva folkets tänkande och diktande verksamhet. De särskilda litteraturarterna gå på denna ståndpunkt in i hvarandra, prosan och versen sammanfalla i den häfdvunna formeln, i tänke- och ordspråket, i folksagan och folkvisan (tillsammans benämnda carmen). Den eger ingen litteratur i egentlig mening, men den största litterär-historiska betydelse derutinnan, att den visar oss i sitt frö och blandade med hvarandra de elementer, som under följande perioder utveckla sig till skiljda, organiska former, rikligare i samma mån, som de stå i närmare sammanhang med nationens anda och egendomligheter. Genom så väl i inledningen, som annorstädes, inströdda träffande jemförelser med fenomener så inom vår egen som inom andra folks begynnande literatur har förf. på ett särdeles lefvande sätt åskådliggjort charakteren af denna, som han benämner den Romerska literaturens skapelsehistoria.

Bernhardy yttrar i sin Grundriss d. Römischen Litteratur (pag. 169): „Die Geschichte der ältesten Römischen Litteratur wird zum Theil eine Chronik des sprachlichen Nachlasses sein und sie kann nicht umhin mit den frühesten Sprachdenkmälern Roms zu beginnen, die doch ihrer Natur nach eher den Archiven und Antiquarischen Sammlungen als einem Litterarischen Berichte zufallen". Doc. Lysander har i motsats till Bernhardy gjort allvar med att lemna oss en sådan „chrönika" eller, såsom sjelf benämner det, (p. 296) en bouppteckning öfver de fem första seklernas litterära arf. Hvad således Bernhardy behandlat på 20 sidor, af hvilka större delen utgöres af kritiska noter och citater, och hvad Klotz behandlat mera under formen af allmänt kulturhistoriska problemer, utgör här innehållet af en bok på 300 sidor, i hvilken inga afvikande meningar granskas och „citater af nyare författare äro sällsynta." Vi finna här i första rummet en förteckning på allt, som från nämnde sekler blifvit oss i skrift öfverlemnadt, äfvensom på de förlorade litteraturprodukter, hvilka enligt klassiska intyg tillhört perioden, begynnande med de enklaste uppteckningar af fakta (de olika slager af fasti

och acta, annales maximi o. s. v.) och slutande med de litterära produkter, hvilka ss. sådana ega mest värde, af hvad perioden har att erbjuda, med folkpoesien och enkannerligen folkdramat. Imellan båda dessa ändpunkter ligga de öfriga i skrift bevarade yttringarne af Romerska folkets kulturlif i politiska, religiösa och sociala förhållanden (religiösa formler och sånger, sortes, elogia, laudationes funebres, måltidssånger de clarorum virorum laudibus, næniæ, lagarne, vältaligheten, divinationslitteraturen, folksägnerne, ordspråken o. s. v.). Och, för att blifva vid den af förf. begagnade bilden, utredningen och värderingen af arfvet är ej mindre noggrann än förteckningen. Med samvetsgrann pröfning af alla klassiska vittnesbörd har förf. klart och utförligt redogjort för de olika slagen af tidehvarfvets begynnande litteratur, skildrat hvart och ett till dess egendomliga beskaffenhet, i dess sammanhang med Romerska folkets lif och institutioner och framför allt i dess betydelse för de följande seklernas utbildade litteratur. Han har sålunda visat icke blott, hvad hvarje slag af litteratur var under denna period, utan ock, huru det, der detta varit fallet, med bibehållande af väsendtligen samma enkla form gestaltade sig under de följande perioderne. Så sluter sig till framställningen om Annales maximi redogörandet för acta diurna, till historien om den äldsta divinationslitteraturen en sammanhängande framställning af de sibyllinska oraklernas historia, i afdelningen om folkdramat är ej blott dess begynnelse i Versus Fescennini och Saturæ utan ock fabulæ Atellanæ fullständigt behandlade. Förf.s inledningsperiod kan så till vida sägas vara en afdelning ej blott till tiden utan ock till arten. — Slutligen har förf. ej blott lemnat oss bouppteckningsinstrumentet, utan ock en stor del af arfvet sjelf, i det han i texten infört stundom en alldeles fullständig samling af ifrågavarande litterära fornlemningar, alltid tillräckliga prof för att gifva läsaren begrepp om deras innehåll och charakter. Om ock detta behandlingssätt gjort, att vissa sidor eller afdelningar icke äro annat än register, om man ock i det enskilda på ett par ställen skulle kunna anmärka, att inryckandet af aktstycken är något mera än tillräckligt, så tro vi icke desto mindre, att hvarje läsare skall skänka sitt bifall åt, att icke säga, känna sig tacksam för denna method, som ej utgår från allmänna synpunkter för bedömmandet af litteraturens ställning och utveckling under ifrågavarande period, under hvilkas fullföljande här och der ett klassiskt exempel anföres ss. stöd för förfs. åsigt, utan i främsta rummet leder oss till och förklarar de klassiska källorna sjelfva. Man befrias genom denna method från dessa lärdt reflekterande och kritiska characteristiker, hvilka tyckas göra anspråk på att för författaren och läsaren gälla något utom och öfver kännedomen af saken sjelf i sin concreta mångfald, man befinner sig icke inne ibland den nyaste philologiens stridsfrågor utan midt ibland de antika monumenterne sjelfva. Förf. har ej meddelat läsaren en samling kritiska studier öfver andras arbeten, utan af sin omfattande beläsenhet i äldre och nyare litteratur skapat ett historiskt verk, hvars hufvudsakliga beståndsdel är-

klar och enkel berättelse, ett verk, som vill läsas i sitt sammanhang och bedömmas som ett helt.

I öfverensstämmelse härmed står ock bokens yttre form, så väl i afseende på materialets fördelning, som i afseende på stilen. Hvad den förra beträffar, sönderfaller boken ej, enligt den vanliga collegieformen uti text, som innehåller sjelfva det thetiska af författarens åsigter och i noter, som innehåller bevisen för dem i kritik, citater o. s. v., utan hela materialet är väsendtligen sammanarbetadt till en text. Denna upptager ock de flesta citaterna, hvilka merendels äro mera än blotta hänvisningar. Hvad det sednare angår, så röjer sig den talentfulle Svenske stilisten lika mycket i den konstlösa enkelhet, hvari det hela af berättelsen är hållen, som i den glänsande diktion, hvilken förf. utvecklar i characteristikerna och öfversigterna. Vi veta ej, i huru många band Förf. ämnar skänka oss den säkert af alla Philologer med längtan motsedda fortsättningen af sitt arbete, men med säkerhet kunna vi förutse, att, huru många än dessa må bli, förf. skall lemna studerande på alla ståndpunkter en lättlästare handbok i Romerska litteraturens historia, än Bernhardys tungt vetenskapliga verk och Baehrs stillösa compositioner.

Chr. Cavallin.

Udvalg af Horats' Satirer og Epoder, udgivet til Skolebrug af Edv. Lembcke, Conrector ved Haderslev lærde Skole. Kjøbenhavn, Reitzel 1858.

Dette Udvalg anmelder sig selv som et Tillæg til den Udgave af „Horats Oder og Breve", som Conrector Lembcke tidligere har besørget (Kjøbenhavn 1855). At der af Satirerne og Epoderne gjøre et Udvalg, maa man finde i sin Orden, da der unægtelig findes Digte deri, som ere fuldkommen ulæselige i en Skole; men man kunde maaske nok beklage, at Udvalget er holdt vel knapt. Af Satirernes første Bog ere 4—9de Sat. (incl.) optagne, af anden Bog 1. 2. 5. 6. 8, af Epoderne 1. 2. 4—7. 9. 10. 13. Navnlig ville vistnok Mange foruden Anmelderen med Beklagelse se, at 1ste og 10de Satire i første Bog ere udelukkede fra Udvalget og saaledes, hvad der let bliver Følgen, aldrig ville blive læste i vore Skoler. Derimod vil neppe Nogen fortænke Udgiveren i, at han i et Udvalg har forbigaaet de 4 ulæselige Vers 1. 5 82—85.

Udgaven er behandlet væsentlig som de andre, der skyldes „en Forening af Skolemænd". Danske Noter under Texten give Indledninger til de enkelte Digte, de fornødne Forklaringer (dennegang lidt mere righoldige, da der ikke, som ellers er Regel, findes noget Navneregister) og Henvisninger til Madvigs Grammatik [1])

---

[1]) Burde ikke de talrige Henvisninger i vore Skoleudgaver, navnlig til Madvigs Grammatik, betydeligt indskrænkes? Har ikke Erfaringen

Bojesens Antikviteter, Tregders Litteraturhistorie og Thriges gamle Historie. I Forklaringerne finde vi mange fine Vink til Forstaaelsen af Overgange i Tanken eller af særlige Udtryk og Vendinger; ofte ogsaa Oversættelser af enkelte Ord eller Talemaader. Hvor fortræffeligt nu ogsaa ethvert Vink er, der leder Disciplen til at tænke videre, bliver det i pædagogisk Henseende et stort Spørgsmaal, om det er rigtigt, at give de ligefremme Oversættelser i en saa stor Udstrækning, som L. gjør det. Naar saaledes (for at tage et Par Exempler blandt mange i 9de Satire i første Bog) i V. 4. Quid agis? er oversat: Hvorledes gaaer det? — V. 5. Ut nunc est — Efter Omstændighederne. — V. 16. Nil opus est — Det er ikke værd. — V. 39. Valeo — Kan taale. — V. 43. Victor — Overmand, saa maa man indrømme, at det latinske Udtryk ypperligt er gjengivet; men et andet Spørgsmaal er, om der derigjennem er gjort Undervisningn en sand Tjeneste? Konsten at give en god Oversættelse bestaar jo deri: fra den ordrette Oversættelse, som Ordkjendskabet eller Ordbogen giver, gjennem Eftertanke at naa til den tankeretteste eller ved Sprogtakten at gribe den sprogretteste. Jo mere Disciplen er selvvirksom under denne Kamp, desmere vil hans Tænkning vinde i Skarphed, hans Følelse i Finhed; men rækker man ham fra først af det færdige Udtryk, slaar han sig til Ro derved, Selvvirksomheden er udelukket og Kampen gjort umulig. Dog — her er kun Tale om et Mere eller Mindre; Disciplen beholder nok endda tilbage at øve sine Kræfter paa, inden han faar en virkelig god Oversættelse af en af Horats' Satirer.

En slem Omstændighed ved Lembckes Udgave af Horats' Oder og Breve var den store Mængde Trykfeil af alle Arter, i Texten ikke mindre end i Noterne, som kun for en ringe Deel kunde undskyldes med at Trykningen foregik i Kjøbenhavn, medens Udgiveren levede i Haderslev. Man skal have ondt ved at finde en Skolebog, hvor Correcturen er saa slet besørget. Det er sagtens derfor, at nærværende Udvalg af Satirerne og Epoderne er trykt i Haderslev under Udgiverens Øine. I Elegance har Bogen tabt derved, i Correcthed langtfra vundet nok. Texten er vel temmelig fri for grove Feil, men baade den og navnlig Noterne vrimle af mindre Skjødesløsheder: manglende eller urigtige Skilletegn og Tal, Parentheser og Citater, der indledes, men aldrig endes o. s. v. Ret characteristisk er det, hvor i Satire I. 5. de 4 Vers ere oversprungne. I Texten gaaer man fra Vers 81 over til V. 86 og saaledes tælles der videre Satiren ud; i Noterne gaar man derimod fra V. 81 over til V. 82 og tæller saaledes videre; og et Sted midt imellem alle de gale Tal staar saa igjen et Tal, der svarer til Texten. En langt værre Art af Uoverensstemmelse mellem Texten og Noterne

---

vist, at det overveiende Antal af Disciplene blive afskrækkede ved den blotte Masse af Henvisningerne og derfor ikke efterser Noget, medens den samvittighedsfulde Discipel jevnlig føler sig skuffet ved at gjense bekjendte Regler og derfor trættes?

er det, naar i Sat. II. 1. 79, hvor Haandskrifterne vakle mellem diffindere og diffingere, den første Læsemaade staaer i Texten, den anden i Noterne. Saaledes staar i Epode 9. 17 i Texten At hunc (Ad hunc?) frementes, medens i Noterne Feas Conjectur: At hoc frementes forklares.

Særlig Interesse[1]) lover Udgaven derved, at Conferentsraad Madvigs Forelæsninger over et Udvalg af Horats Satirer ere blevne benyttede. Fælleds for M.'s og L.'s Udvalg er I. Bogs 4. 5. 6. 9de Satire og II. Bogs 1ste. Derom bemærker L.: „Hvor jeg i disse har fundet bedre og rigtigere Fortolkninger end andensteds, har jeg ikke kunnet undlade at benytte dem ved mit Arbeide, og Forfatteren har velvilligt givet mig sin Tilladelse dertil; men jeg maa underrette Læseren om min Kilde." Men herved bliver det, og Læseren finder ikke paa noget enkelt Punkt Oplysning om, hvilke Fortolkninger der skyldes Conferentsraad Madvig. De af M.'s Disciple, der have haabet i det Hele at faa den af M. fastsatte Text, ville finde sig skuffede; thi paa mange og ikke uvæsentlige Punkter afviger L. fra M. Dog det vilde blive for vidtløftigt her at gaa i Detailler Sat. I. 4. 79 læser Madvig inquit, Lembcke inquis, men henviser til M.'s L. G. § 494 b. Anm. 5 Slutn. hvor Brugen af inquit (ikke inquis) uden bestemt Subject omtales! I Sat. I. 5. 91 har L. optaget M.'s Fortolkning „aquae non ditior urna": Vandkrukken ere ikke mere velforsynet, hvor urna altsaa bliver Subjectet i en selvstændig lille Sætning; men det nødvendige Skilletegn efter urna mangler, og dog burde særlig Opmærksomhed netop her være anvendt, da Udeladelsen af Skilletegnet passer til den tvungne Fortolkning, hvorefter aquae non ditior urna forbindes med den følgende Relativsætning. Saadanne Unøiagtigheder ere dobbelt kjedelige i en Skolebog, og bringe kun altfor let Lærere og Disciple til at overse de gode Sider, der ikke saaledes strax falde i Øinene.

Joh. Forchhammer.

---

[1]) Forøvrigt fremhæver L. kun Professor C. A. Thortsens Læsning og Fortolkning af Sat. II. 2. 29 (fremsat i hans Magisterdisputats: »de conjunctivo modo ejusque usu in lingua Latina«. Hauniae 1827. Excursus I. p. 152.):

Carne tamen, quam vis, distat nil hac magis illa.

Hvad Kjødet angaaer, som er det, du vil have, er jo dog den ene Ret (magis) ikke forskjellig fra den anden.

Corssen: Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache. Eine von der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin gekrönte Preisschrift. I. Aussprache und Vokalismus. Berlin 1858.

Ifrågavarande skrift torde efter Schneider (Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Berlin 1819.) vara det förnämsta, om ej enda, försöket att behandla den Latinska elementarläran i hela dess omfång och med hänseende till dess resultater för etymologien och formläran. Mellan båda dessa skrifter ligga år rikare än kanske någon annan period inom philologiens historia på arbeten af genomgripande betydelse inom och utom det latinska språkstudiets område, hvilkas resultater för det behandlade ämnet här hafva blifvit med lika stor urskillning som fullständighet till ett helt samlade och begagnade. Det är, i allmänhet sagdt, den språkjemförande och språkhistoriska synpunkten, som betingar det stora framsteg, hvilket Corssens arbete eger framför föregångarnes. På samma gång som denna språkjemförelse tillfört den latinska ljudläran en rikedom af nytt material, har den indirect befordrat den genom att uppvisa och bringa till användning nya principer och nya methoder för densammas behandling. Det kunde nemligen ej vara annorlunda, än att den jemförande behandlingen af språkformationer, som med all sin omisskänneliga slägtskap i stammar och formsystem företedde så många och väsendtliga olikheter, måste föranleda ett sträfvande att uppsöka lagarne för de ljudöfvergångar, som betinga olikheterna såväl emellan de särskilda språken som emellan stamslägtade ord inom samma språk. Dessa lagar kunde vara grundade dels i allmänhet i språkets förkärlek för vissa ljud, dels i dess sträfvande att begagna vissa ljudmodificationer i stammen för att urskilja olika ord eller ordformer (t. ex. vocalstegring, reduplication), dels i dess bemödande att närma eller aflägsna från hvarandra de närstående ljuden för undvikande af hårdhet i sammanträffandet å ena sidan och af enformighet å den andra (assimilation og dissimilation). Beskaffenheten åter af dessa sistnämnda öfvergångar måste bli beroende af de särskilda konsonant- och vocalljudens större och mindre frändskap sins emellan och med hvarandra, och deras deraf följande så väl benägenhet och obenägenhet att ingå förbindelser, som förmåga att modificera hvarandras uttal. Men uppvisandet af dessa lagar för hvad man i nyare tider kallat språkljudens Pathologie förutsätter i sin användning på ett särskildt, endast i skrift quarlefvande språk den ofta svårtillgängliga kännedomen om bokstafstecknens qualitativa og intensiva betydelse för uttalet i samma språk, liksom en nyckel till förklaringen af ljudöfvergångens phenomener ligger uti språkets accentuationssystem eller den vigt, som det i uttalet inrymmer åt det ena eller andra elementet af ordet (stammen eller ändelsen, den första eller sista beståndsdelen i et sammansatt ord).

Vi hafva här, fastän nästan i omvänd ordning, antydt verkets innehåll och indelning. Ämnadt att i sammanhang med ljudläran

behandla det Latinska accentuationssystemet och lagarna för den äldsta Romerska verskonsten, innehåller det i denna första dels första afdelning, efter att ha (efter Mommsen, Unteritalischen Dialekte) redogjort för Latinska alphabetets härkomst (från Syd-Italiens Grekiska kolonier), en efter bokstäfvernas naturliga klasser indelad framställning af det Latinska uttalet under språkets särskilda perioder. Källorna för denna framställning äro i främsta rummet inskrifter, särdeles de i sednaste tider af Mommsen, Ritschl m. fl. utgifna och förklarade. Vidare de kritiska texter till Plautus m. fl. förf., hvilka genom Ritschls, Fleckeisens, Ribbecks försorg blifvit utgifna efter förut obegagnade codices. Härtill kommer nu å ena sidan det material, som är hos Schneider nästan det enda, nemligen intyg från forntidens grammatici och jemförelser med Grekiskan, å den andra jemförelser med de Italiska Dialekterna (Umbriskan, Oskiskan och till någon del Volskiskan), samt slutligen den allmänna Indogermaniska språkcomparationens resultater. Såsom ett exempel vilja vi anföra förfs. behandling af bokstäfverne *c* och *q*. Sedan han med afseende på *c* bevisat, att det i allmänhet framför alla vocaler uttalades ss. *k*, löser han den svårighet, som yppar sig derigenom, att i en mängd ord *c* åtföjldt af *i* och en vocal omvexlar med *t*, genom att uppvisa hos *i* naturen af en halfconsonant, hvilken liksom den sjelf efter hand fått ett sibilerande ljud (t. ex. på senare inskrifter Zesu f. Jesu) också egde förmåga att med sig a s s i b i l e r a den föregående gom- och tungbokstafven. För denna åsigt finner C. stöd ej mindre i det Grekiska *θάσσων* f. *ταχίων* (i Skr. jân) *τάσσω* f. *ταγ-ιω* (jô), än i Italienskan der *c*, *g*, *t* endast i slika förbindelser öfvergått till tsch eller tj. Med afseende på *q* bevisar C. mot R. Lepsius, som ansett qu ursprungligen vara en beteckning för ett sammansatt consonantljud (*kp*), att det uppkommit af ett enkelt *k* (Skr.), men att detta *k* genom ett tätare och dåfvare uttal af sig sjelf utvecklat ett halfconsonantiskt, halfvocaliskt u- eller v-ljud, hvilket i somliga språk (Grekiskan och åtskilliga Italiska dialekter) utbildadt till en labial tenuis utträngt den ursprungliga gutturalen, under det Latinets uttal betecknar sjelfva öfvergångsmomentet.

I andra afdelningen handlar Förf. A) om Diphthonger suppkomst genom vocalstegring och sammanstötande vocalers öfvergång i hvarandra, d. v. s. contraction. B) Om vocalers förändring 1) för form- och ordbildningens behof (Ablaut) 2) till följe af vocalernas frändskap med vissa consonanter. C. visar här, att i Latinet sådan frändskap eger rum mellan *o* och *v*, mellan *u* och läppbokstäfver, mellan *i* och tungbokstäfver, mellan *e* och *r*, samt att denna sistnämnde vocal ss. den lättaste och färglösaste intagit de andres plats så väl framför dubbla consonantljud, som i consonantiska och vocaliska ändelser, hvilken språkets böjelse gifver nyckeln till förklaring så väl af åtskilliga delar i dess formsystem under den classiska perioden (t. ex. facile, fuere) som till samma systems upplösning och utseende i Italienskan (t. ex. hela singularis af carcer i It. carcere, vixit, vixet, vixe, visse), 3) genom frändskap mellan vocaler (Assimilation [Umlaut] och Dissimilation), 4) genom vocalers öfvergång

till lättare ljud i andra delen af composita och vid reduplication. Grunden til denna språkföreteelse finnar förf. deruti, att det latinska språket ursprungligen öfverallt och sedan så långt de fastställda accentuationslagarne det tilläto, betonat den första delen af sammansätningen. — Slutligen handlas C) om vokalernes förkortning. Med ledning af Ritschls, Fleckeisens och Ribbecks forskningar med afseende på Roms äldsta skalder bevisas här, att de Latinska korta ändelser, hvilka i Sanskrit och Grekiskan motsvaras af långa, också i Latinet ursprungligen och ända till andra puniska kriget haft sådan fullvigtig quantitet och att deras quantitet sedan stått midt emellan lång och kort, hvarföre de ock af det Augusteiska tidehvarfvets skalder kunnat i vissa ställningar brukas såsom fullt långa, ehuru den fullt korta varit regel, hvartill också hvardagsspråket mest lutade. Orsaken till förkortningen finner C. åter i vid nämnda tid inträdda bestämdare accentuationslagar, hvilkas utveckling kommer att bli föremål för den följande delen af hans verk.

Af denna korta öfversigt torde vara klart, att, om vi säga, att den högre ståndpunkt, ljudläran i C.s behandling intager, grundar sig på en rikare språkcomparation, vi härmed ej blott mena jemförelse med olika språk i egentlig mening, utan i främsta rummet en jemförelse inom Latinska språkets eget historiskt sammanhörande område. Om också af C. den Latinska ljudläran är betraktad i den allmänna språkcomparationens och språkvetenskapens ljus, så står den dock på sjelfständig Latinsk grund. Och dess största företräde framför t. ex. Benarys Römische Lautlehre ligger just derutinnan, att alla dess resultater grunda sig på en, så vidt förhandenvarande språkmonumenter det medgifvit, genomförd historia om Romerskt uttal och vocalism från äldsta tider till den period, då Latinet upplöser sig i de Romaniska språkene. Och liksom denna historiska betraktelse löser många motsägelser genom att till tiden åtskilja det olikartade, så förstår den ock att i dialektåtskillnader (folksspråket och de bildades språk, Latinsk och Syditalisk dialekt) uppvisa förklaringsgrunden till vacklande skriftsätt på olika tider o. s. v. Den visar således, från hvilken tid de riktningar, som äro egendomliga för det classiskt Latinska skriftspråket, började uppkomma (Diphthongernes fördunkling, *u* för *o* o. s. v.), när de fullkomligt gjort sig gällande, och huru språkets consequenta fortgående i dessa riktningar fört till det stammarnes och formsystemets utseende, som Italienskan företer. Den visar å andra sidan icke blott, att i vissa fall ett vacklande skrifsätt under hela perioden antyder ett vacklande uttal eller ett uttal, för hvilket skriftspråket ej egde nog bestämda beteckningssätt (t. ex. uttalet af *au* midt emellan diphtong och enkelt *o*), utan ock att vissa egendomligheter hos det äldsta och outbildade skriftspråket bibehållit sig i folkets uttal i motsats till de bildades, och, när detta började undanträngas, å nyo göra sig gällande i ett folkdialekten följande skrifsätt, liksom de från folkspråket öfvergått i Italenskan (*o* ist. f. *u* i molto, annoro, bortfallande af m och s i ändelser m. m.). Den visar slutligen, huru många för Italienskan nya egendomligheter redan äro antydda

eller börjat göra sig gällande i de sednare seklernas Latin (t. ex. öfvergången af *g*, *c*, *j*, *t* till sibilanter, af *x*, till ss o. s. v.).

Särdeles klart framstå denna ljudläras resultater för formläran. Den process, hvarigenom inom de Latinska A- O- I-declinationerne de ursprungligen consonantiska och diphthongiska ändelserna (ois ais eis o. s. v.) öfvergått till enkla vocalljud med eller utan efterföljande consonant, och hvarigenom hela det Italienska declinationssystemet blifvit reduceradt till de vocaliska ändelserna a, i, o, e ligger här till nästan alla sina led tydlig framför oss. Af interesse är också Förf.s förklaring af conjunctivernas och de dermed snarlika futuriformernes bildning, neml. genom ett *ια* inskjutet mellan stammen och personalbeteckningen. Såsom i Grekiskan *ειη-ν* och i Umbriskan p o r t a i a (portet) af stammarne e(s) och porta; så bildar latinet medelst „Umlaut" siem, audies, faciem (Cato). I de vanliga formerna legam, leges, amet är sålunda i insvunnet liksom i de Plautinska pervenat, convenat (pag. 304). Denna förklaring tyckes oss derutinnan ega ett afgjordt företräde framför Bopps, Curtii (Die Griechischen Tempora und Modi) och Benarys, att den medgifver tillämpning på alla den Latinska conjunctivens former.

Hvad ljudlärans betydelse för etymologien beträffar, har C. åt. nöjt sig med att uppvisa de allmänna analogierna, och icke såsom Benary gjort till sin uppgift att gifva från den comparativa ljudlärans ståndpunkt en förklaring på de enskilda stammarnes utseende i Latinet. Dock saknas ej heller hos C. exempel på sådana etymologiska upplysningar. Vi nämna ss. exempel förklaringen af oboedire (pag. 197), nisus och nixus (pag. 43).

Chr. Cavallin.

Bemærkninger om Trajans Regeringsprinciper, fremkaldte ved en Afhandling af Dr. Grimur Thomsen i Dansk Maanedsskrift.

Af ***E. Holm.***

I det nylig udkomne Juni-Hefte af Dansk Maanedsskrift findes en Afhandling af Dr. Grimur Thomsen om Trajans Brevvexling med den yngre Plinius. Trajan hører utvivlsomt til Keisertidens mærkeligste Personligheder, og vi faae igjennem denne Brevvexling paa en særlig interessant Maade et Indtryk baade af hans Personlighed og af Principerne for hans Regeringsmaade, som tilmed har en dobbelt Betydning, da Kilderne til hans Historie ere saa fattige. En populair Skildring af, hvad denne Brevvexling viser os, kan da ikke Andet end modtages med Interesse af dem, der ønske Kundskaben om Oldtidens mærkeligste Mænd og Tidspunkter almindeligere udbredt, end den er. Dr. Thomsen er desuden en Forfatter, der veed

at behandle sit Æmne med Livlighed, omend hans Sprog ikke sjælden er noget søgt.

Forfatteren har ogsaa her leveret en Afhandling, der læses med Interesse. Han har, hvad der er en meget rigtig Anordning, først givet en almindelig Skildring af Trajan som Personlighed og Regent, og dertil føiet et Udvalg af Brevvexlingen med Plinius i Oversættelse for derigjennem at belyse, hvad han har anført som Characteristik af Keiseren. Naar jeg da, som jeg strax vil sige, her træder i Opposition til hans Afhandling er det, fordi jeg uagtet det Gode ved den ikke har kunnet føle mig tilfredsstillet af den, fordi den efter min Overbeviisning i et Hovedpunkt indeholder en urigtig Opfattelse af Trajans Betydning som Regent og desuden lider af flere væsentlige Feil i det Enkelte.

Trajan er saa almindelig bekjendt og det med Rette som en ædel Personlighed, at jeg ikke skal opponere imod Forfatterens Lovtaler over ham i den Henseende. I sædelig Henseende var han ikke ubesmittet af sin Tids Laster (Dio Cassius 68, 7); men det er dog sandsynligt nok, at han virkelig har udmærket sig ogsaa i den Retning fremfor de Fleste af sine Samtidige. At han tillige var en i høi Grad udmærket Regent, er sikkert, og jeg skal villig indrømme, at han har arbeidet ivrig paa at hæve det i moralsk Henseende dybt sjunkne Folk; men naar det gjælder om at see, hvori hans Betydning for Romerrigets politiske Udvikling bestaaer, maa jeg ganske erklære mig for uenig med Forfatteren. Og dette er et Hovedpunkt i hele Afhandlingen.

Vi maae først klare os Standpunktet, hvad Rigets Grundinstitutioner angaaer, da Trajan besteg Thronen. Dr. Thomsen siger derom (S. 428): „Roms Grundinstitutioner stode endnu paa gammel Marv (!) og end ikke Neros Uredelighed eller Vitellii Sløvhed havde formaaet at opløse de gamle Vedtægter og de nedarvede Minder. Onde og tøilesløse Magthaveres giftige Tand havde kun trængt ind i Statsorganismens Overflade; det Indre var endnu livskraftigt." Jeg skal kun i Forbigaaende gjøre opmærksom paa det Uheldige i at lægge nogen Vægt paa Vitellius; det havde kun været en elendig Organisme, som en saa kort Tid regerende Fyrste, der tilmed ikke var almindelig anerkjendt som Keiser, havde kunnet kaste overende. Men Opfattelsen af at Statsorganismen var livskraftig endnu, saaledes at den igjennem nogle enkelte fortræffelige Keiseres Regering kunde bringes paa Fode igjen, er urigtig. Netop fortræffelige Regenter maatte søge at omstyrte den gamle Statsorganisme endnu mere, end den allerede var det; thi den passede ikke længere og havde ikke passet til Keiserdømmet. For August var der næppe Andet at gjøre end hvad han gjorde; det var et mærkværdigt Talent, hvormed han vidste at forene Despotiet med de gamle Former; en total Omvæltning af det Gamle havde for ham været altfor farlig. Men jo mere Keiserdømmet fastnede sig, desto nødvendigere maatte det blive at omorganisere; thi Resterne af de republikanske Former vanskeliggjorde en virkelig kraftig, centraliseret Regering. Under det første Aarhundredes slette Keisere skete kun

Lidet for en saadan Reform. Det gjaldt jo dem og deres frigivne Yndlinge kun om at nyde, røve og myrde; dette lod sig meget godt gjøre, medens man endnu bevarede Skinnet af det Gamle. Saaledes overlevede ganske vist Statsorganismen Nero og Domitian; men Livskraft havde den mindst af Alt, Formerne vare døde og kunde kun blive levende igjennem en gjenopvaagnende Republik.

Spørgsmaalet bliver da, hvorledes Trajan optræder ligeoverfor denne Rest af de gamle Former; heri er det, hans Betydning for Rigets Forfatningshistorie skal vise sig. Dr. Thomsen fremsætter (S. 431) den Anskuelse, at Trajan søgte at fremkalde en bedre Tingenes Tilstand blandt Andet igjennem: „Fremmanelsen af Fortidens store Minder. Disse førte han synlig frem for sin Tid ved at hævde Republikens gamle Institutioner og Embeder i deres oprindelige Skikkelse. Prætorer, Censorer, Senatorer og Consuler bleve indsatte i deres gamle Rettigheder og Trajan førte saaledes lidt efter lidt Augusts Tidsalder tilbage, idet han for Alvor haandhævede hine gamle Værdigheder, ikke som August for at skjule den nye men for at forædle den allerede gamle Enevoldsmagt". Kort efter (S. 432) siger han: „Saa stærk var de gamle Institutioners Magt, at der kun udfordredes en frisindet Cæsar for ligesom at udfylde den republikanske Regeringsforms tomme Cadre og tilbageføre den gamle Tid," og snart efter (S. 432—33) hedder det: „I det Hele gik Trajans Bestræbelser ud paa at føre Romerfolket tilbage til den republikanske Fortids styrkende Kilder." Det er altsaa aabenbart Forfatterens Mening, at Trajans Regering vidner om stærke Tendentser i republikansk Retning. Men denne Opfattelse kan ikke forsvares. Der findes aldeles Intet i vore Kilder, der kan retfærdiggjøre den. Ganske vist var Trajans Optræden deels i Almindelighed jævn og folkelig, deels overholdt han i adskillige Retninger de republikanske Former stærkere, end de tidligere Keisere havde gjort; men man maa vogte sig for at tillægge dette for stor Betydning. Baade af naturlig Humanitet og af klog Politik stræbte Trajan aabenbart efter at danne en fuldstændig Modsætning til Domitian og de andre slette Keisere. Han vilde og kunde ikke undvære Folkets Kjærlighed; Tillid skulde først og fremmest vende tilbage, og saa fast hang bestandig Romerne ved de gamle Former, at Agtelsen for disse endnu var et godt Middel for Keiseren til at gjøre sig populair. Demoraliseret som Folket var, tog det let Skinnet for Virkeligheden. Og af disse Grunde viser Trajan sig samvittighedsfuld med Hensyn til Formaliteter ved Consulvalg*), derfor kalder han Prætorerne Collegaer (Plin. Paneg. 77) o. s. v.; men de republikanske Former have ikke

*) Dr. Thomsen siger S. 432, at Trajan undslog sig for at overtage Consulatet 3die Gang, indtil Senatet ved en authentisk Fortolkning af lex Papiria overvandt hans Betænkeligheder. Hvor Forfatteren faaer denne lex Papiria fra, begriber jeg ikke, thi en saadan Lov existerede slet ikke. De leges Papiriæ, der omtales hos de Gamle, ere af ganske andet Indhold (cfr. Paulys Realencyclopædi).

den mindste Smule mere Virkelighed under ham, end de tidligere havde havt. Jeg seer meget godt, at Forfatteren kan paaberaabe sig et antikt Vidnesbyrd for sine Anskuelser i den Retning, nemlig Plinius's Panegyrik. Men et Skrift som dette, saa fuldt af den meest overdrevne Smiger (cfr. f. Ex. Cap. 80 og Cap. 93) maa man være yderst varsom med at benytte. Forfatteren maatte let kunne see, hvor tomme Phraserne i dette Skrift om Trajans Republikanisme ere. Han maatte kunne see, hvor huult det er, naar Trajan indstændig opfordres til at overtage Consulatet (Pan. Cap. 60), som om det havde nogen virkelig Betydning enten med Hensyn til Senatsforhandlingerne eller Retsvæsenet, som om Trajan ved den Værdighed fik det ringeste Tillæg af reel Værd til sin Myndighed. Plinius veed dog andre Steder meget godt at omtale Keiseren som den, der i sin Person indeslutter hele Magten (Pan. Cap. 56 og 72), og hvor det gjælder ham om at takke Keiseren for sin egen Embedscarriere, omtaler han Consulatet reent ud som en keiserlig Gave, hvad det da ogsaa var (Cap. 91). Men naar Consulvalget paa den Maade aldeles afhang af Keiseren, kan man ikke tale om, at Consulerne bleve indsatte i deres gamle Rettigheder. Og det stod i det Hele paa den Tid kun daarligt til med Prætorers, Censorers, Senatorers og Consulers Magt.

Hvad for det Første Consulmagten angaaer, da var den svundet ind til et Forsæde i Senat og Folkeforsamling og en meget indskrænket Iurisdiction. Commando i Krigen hørte ikke med dertil mere; Keiseren selv havde Imperator-Magten og førte enten selv Commandoen eller overlod den til, hvem han vilde. Forsædet i Folkeforsamlingerne havde naturligviis aldeles Intet at sige, da disse selv vare uden al Betydning; Love vedtoges der ikke mere, og den vælgende Magt var sjunket ned til en tom Bekræftelse af, hvad Keiseren enten selv havde bestemt eller ladet Senatet bestemme. Forsædet i Senatet havde ogsaa kun saare Lidet at betyde; deels kunde Keiseren, naar han vilde, tage Initiativet, deels kunde Consulen kun lade de Sager komme under Behandling, som Keiseren tillod. Om nu Trajan i slige Tilfælde har været human og tidt holdt sit eget Magtsprog tilbage, er aldeles uden forfatningsmæssig Betydning.

Endnu ringere staaer det til med Censorerne, der jo ogsaa skulle være indsatte i deres gamle Rettigheder (S. 431), thi de existerede slet ikke! Allerede under August var det sidste Gang, at 2 Privatmænd vare Censorer (Dio Cass. 54, 2). Prætorer fandtes der vel endnu; men deres Magt var svundet ind ligesaavel som Consulernes; den væsentlige Deel af deres gamle Magt med Hensyn til Retsvæsenet var frataget dem, og de benyttedes for en stor Deel af Keiserne til administrative, men ikke synderlig selvstændige Hverv. Der lader sig da Intet bygge paa Plinius's Udtryk: „pleraque ad prætores remittebat" (Paneg. Cap. 77). Det staaer saa løst og ubestemt og kan kun opfattes som en rhetorisk Overdrivelse; vi vide aldeles Intet, der kunde tale for, at Trajan

virkelig havde forøget Prætorernes Myndighed i nogensomhelst væsentlig Henseende.

Og nu hvad Senatet, den ene Hovedmagt i den gamle Forfatning, angaaer, da kan der ligesaalidt tales om, at det fik sin gamle Myndighed igjen. Trajan viser det Opmærksomhed (Pan. Cap. 54, 62, 68), tager det ofte paa Raad med, søger at vinde det for sig ved Venlighed; men det er ogsaa Alt. Det er i det Hele forunderligt, at Forfatteren ikke har seet, hvorledes Trajan kun kunde give de gamle Institutioner Liv og Fylde ved at give Afkald paa en Deel af Keisermagten. Keiserdømmet maatte da ved hans Død staae som et mindre absolut Herredømme end tidligere. Hans Regering vilde komme til at danne en bestemt Modsætning saavel til de følgende som til de tidligere, den vilde staae som et politisk Experiment uden Resultat og være et forunderligt Feilgreb, fordi et Rige som det romerske Keiserdømme kun kunde holdes sammen ved Absolutismen. Men under Hadrian, der dog gjorde Meget for at indskrænke de gamle Formers Betydning, høre vi slet Intet om, at der skeer Noget, hvorved han træder i Opposition til Trajans Principer, eller hvorved han fravrister Senatet og de gamle Embedsmænd, hvad denne skulde have indrømmet dem. Ville vi da see, hvordan det under Trajan i Virkeligheden stod sig med de gamle Rettigheder, hvori Senatet skulde være indsat, maae vi lægge Mærke til, at det var Keiseren selv, der udnævnte Senatorerne, at, som jeg allerede tidligere har antydet, Senatets Beslutninger ligesaavel nu som tidligere ganske afhang af ham, i det Mindste saavidt han vilde gjøre sin Villie gjældende, og hvad særlig dets dømmende Magt angaaer, skal jeg fremhæve, at Trajan aabenbart har modtaget Appellationer fra det; i det Mindste blev Appel fra Senat til Keiser først ophævet ved et Edict af Hadrian (Dig. 49, 2, 1 § 2); det fremhæves i det Hele som en Roes ved Trajan, at han viste stor Iver som Dommer (cf. Plin. Ep. VI, 31); men netop derved maatte han indskrænke Senatets Indflydelse. Og hvad særlig Senatets Myndighed ligeoverfor Provindserne angaaer, da vandt det heller ikke her nogen forøget Magt under Trajan. Denne erobrede som bekjendt flere nye Provindser til for Riget, baade Dacien, Armenien, Mesopotamien, Assyrien og Arabien; men ligesaalidt han som nogen anden Keiser overlod Senatet en saadan ny Provinds, han lod dem alle bestyre ved sine egne legati. Ja selv en af de vigtigste gamle Provindser, Bithynien, fratog Trajan Senatet, og det var kun en ringe Erstatning, han gav det ved at skjænke det Pamphylien. Men netop dette Punkt har Forfatteren ganske overseet, han kalder Plinius Proconsul (S. 435), istedenfor at Plinius netop var keiserlig Legat i Bithynien.

Jeg kommer herved til at omtale en anden feilagtig Anskuelse hos Forfatteren, men som hænger nøie sammen med, hvad jeg i det Foregaaende har søgt at paavise som urigtigt. Efterat han har udviklet, hvorledes Trajan ved Afkald paa sine Prærogativer søgte at vække Folkets Frihedsfølelse, siger han (S. 433): „derfor udøvede Trajan sin Myndighed fornemmelig ved Valget af Personligheder, som vare

skikkede til at give Consuls og Prætorsnavnet Vægt og Glands. Han holdt derfor et skarpt Øie med Comitierne og strøg uværdige Candidater af Valglisterne; i dette ene Punkt gik han udenfor Republikens gamle Love*)". Hvorliden Magt der i Virkeligheden knyttede sig til Prætor- og Consulværdigheden, har jeg ovenfor nævnt, og det kunde derfor ingenlunde være paa den her angivne Maade, at Keiseren fornemmelig udøvede sin Myndighed. Naturligviis har han ønsket dygtige Mænd til Consuler og Prætorer, baade paa Grund af den Anseelse, der endnu hæftede ved Navnet, og meget mere, fordi Provindsstatholderne udtoges af dem, der havde beklædt disse Embeder. Men sin Myndighed udøvede Keiseren deels ved sin egen kraftige Optræden i alle Anliggender af Betydning, deels ved sine egne Embedsmænd og legati. Forfatteren har ganske overseet, at præfectus urbanus og præfectus prætorio ere Embedsmænd af Betydning under Trajan; de nævnes udtrykkelig paa hans Tid, og der er aldeles Intet, hvoraf Forfatteren kunde slutte, at han havde indskrænket deres Magt. De have da sandsynligviis meget større virkelig Myndighed end Consuler eller Prætorer. Man kan heller ikke sige, at Trajan indskrænkede de Frigivnes Indflydelse i den Grad, som Forfatteren mener, thi efter ham (S. 428) indsatte Trajan dem paa deres ved Republikens ældre Love bestemte Plads. I og for sig var dette ugjørligt; thi hvad var dengang Keiserens private og hvad var hans offentlige Anliggender? Man kan meget godt paa de romerske Keisere og da ogsaa paa Trajan anvende Ludvig XIV's bekjendte Ord: l'état c'est moi og Plinius selv, der taler med saa megen Glæde om sin Tids republikanske Former, bruger netop et tilsvarende Udtryk om Trajan (Paneg. 72 uni tibi, in quo et respublica et nos sumus). Men netop af den Grund laae det nær for Keiserne at anvende selv saadanne Undergivne, som hans Frigivne vare, i Embeder, vi ikke kunne kalde Andet end offentlige. Saaledes gjorde ogsaa Trajan; der omtales i Plinius's Brevvexling med ham deels en Frigiven Maximus som keiserlig procurator (ep. 85 (17) og epp. 27 og 28 (36 og 37)), deels en anden ved Navn Lycormas, der aabenbart benyttes af Keiseren i en officiel Sendelse (epp. 63 (13) og 67 (15)). En heelt anden Sag er det, at Trajan ikke indrømmede dem en saadan skandaløs Indflydelse, som de tidligere havde havt og ikke heller gav Nogen af dem et af Statens høieste Embeder. Tvivlsomt er det vist forøvrigt, om nogen Frigiven, hvad Forfatteren siger, virkelig tidligere har været Consul. — Hvad nu Provindsbestyrelsen angaaer, i denne Tid et af de allervigtigste Anliggender, da udøver Keiseren den i sine egne Provindser ved sine legati, og at han ligeoverfor Senatets Provindser skulde have opgivet Noget af sin Proconsularmyndighed vide vi Intet om; det er der aldeles ingen Grund til at antage. I hvilket Omfang Trajan har udøvet sin Control, kan ikke bestemt angives; men efter hvilke almindelige Principer

*) Jeg citerer her ikke Alt, men har kun anført det Vigtigste.

hans Provindsadministrstion førtes, kunne vi dog danne os en Mening om igjennem Plinius's Brevvexling.

Her er netop et Punkt, hvor man kunde ønske større Nøiagtighed hos Dr. Thomsen. Som Udviklingen er hos ham, faaer enhver Læser Indtrykket af, at vi i Plinius have en ordinair Proconsul og i hans Brevvexling en Række Forespørgsler og Svar, som de under Trajans Regering have været almindelige imellem Statholder og Keiser. Men denne Opfattelse er ganske urigtig. Først vil jeg blot gjøre opmærksom paa det Forunderlige i, at Forfatteren, der jo opfatter Plinius som Proconsul eller, hvad der er det Samme, som Statholder i en af Senatets Provindser, uagtet der i Brevvexlingen ikke berøres noget Forhold til Senatet og han selv i de ubetydeligste Sager indhenter Keiserens umiddelbare Befalinger, dog har kunnet fremsætte sin Anskuelse om, at Senatet fik sine gamle Rettigheder igjen under Trajan. Det er ligesaa forunderligt, at han kan sige (S. 450), at en Proconsul, der altsaa conseqvent efter hans Anskuelser maatte have ikke Lidt af Proconsulmagten fra Republikens Tid, næppe stod høiere end en Stiftamtmand hos os. Men Sagen er rigtignok i dette Tilfælde, som jeg ovenfor har sagt, at Plinius var Keiserens Legat, og at Provindsen dengang netop blev Senatet frataget. En anden Feil er det, at Forfatteren ikke har fremhævet, at vi her have med ganske extraordinaire Forhold at gjøre. Provindsen skulde omorganiseres; deri maae vi søge Grunden til de idelige Forespørgsler fra Plinius's Side. Bithynien synes at have frembudt særegne Vanskeligheder; der omtales saaledes i flere af de Breve, Dr. Thomsen har oversat, en vis Tendents hos Provindsens Beboere til at danne politiske Clubber, der havde voldt Landet Skade (cfr. ogsaa ep. 92 (93), som ikke er iblandt de oversatte). Hermed stemmer det, at flere Statholdere kort iforveien vare blevne anklagede af Bithynerne, og vi finde, at endnu Hadrian maatte sende en særlig dygtig Mand derhen som Legat, fordi Forholdene krævede en overordnet Indsigt hos Statholderen (Dio Cass. 69, 14). Paa denne Maade kunne vi forstaae al den Detail, der findes i Brevene og faae et velgjørende Indtryk af Trajans eminente Dygtighed; ellers blev det kun et lidet tiltalende Billede, vi vilde faae af hans Administration. Vilde han paa den Maade i Almindelighed befatte sig med Provindsernes Bestyrelse, maatte han drukne i Cancelliforretninger, og at blande sig saaledes i Alt vilde kun vidne om lidet Administrationstalent. Trods det Extraordinaire, der altsaa er ved Forholdene, er det sikkert nok, at man alligevel kan lære hans Principer for Provindsbestyrelsen i Almindelighed at kjende af Brevvexlingen. Bithynien blev naturligviis organiseret efter de samme Principer som andre Provindser. Det er da ganske sandt Alt, hvad Dr. Thomsen siger om Trajans Humanitet, faderlige Omsorg og Bestemthed; men ved Siden deraf forekommer det mig, som man ogsaa faaer Indtrykket af, i hvilken paafaldende Grad Trajan vilde lade Provindsbeboerne selv i ubetydelige Ting føle den keiserlige Villie. Lad ogsaa Noget være fremkaldt af en vis Mistillid til Bithynerne, saa

forklarer det dog ikke Sagen nok; thi egentlige Uroligheder havde der ikke været. Der findes fra Trajans Side aldeles ingen Interesse for nogen Udvikling af Frihedsaand i Stæderne; men snarere en Bestræbelse for at trænge den tilbage. Derfor den stærke Optræden imod Alt, hvad der kunde see ud som politiske Clubber eller udvikle sig dertil, selv om det blot er et Brandcorps i Nicomedia, derfor det skarpe Tilsyn med Stædernes Finantser, selv saadannes, der havde en saakaldet friere Stilling. Meget er ganske vist blevet forbedret ved den idelige keiserlige Indskriden; men de communale Friheder svinde tillige betydelig ind. Det gjælder Keiseren om at faae Eenhed og Fasthed; men derfor maa Friheden ogsaa vige. Dog ligefremt Brud paa gamle Privilegier tillader Trajan ikke. At det nu ikke blot er i Bithynien, vi træffe dette skarpe Tilsyn, kunne vi see af, at Keiseren ogsaa til Hellas sendte en Mand, Maximus, for at controllere de frie Stæder der. Plinius opfordrer netop denne, der er hans gode Ven, til at vise Humanitet her, hvor han træder paa Resterne af gammel Storhed (epp. VIII, 24).

Skulde jeg nu i Korthed fremsætte min Mening om Trajans Betydning, hvad Rigets indre Forhold angaaer, i Modsætning til de Anskuelser, jeg her har bekjæmpet, da anseer jeg den for at ligge i, at Trajan reorganiserede Riget efter de forfærdelige Storme, der vare gaaede hen over det under Domitian, at han skaffede Fasthed tilveie i Regeringen og vandt Folkets Tillid, men fulgte bestemt monarchiske Principer — de eneste, det var muligt at følge, hvis der skulde komme Eenhed og Fasthed i det Hele, — at han af klog Politik benyttede de gamle Former, saavidt de lode sig forene med hans Planer, men at de ligesaafuldt vare et Skin nu, som de havde været det under de tidligere Keisere. Han danner paa den Maade et Grundlag, hvorpaa der bygges videre under Hadrian og Antoninerne. I den Tid gaaer det gjennem Udviklingen af Keiserens private Raad og Dannelsen af officia palatina stærkt ned ad Bakke med de republikanske Rester; men trods dette er det let at finde adskillige Træk, hvoraf man ligesaa godt kunde tillægge disse Keisere halvt republikanske Tendentser som Trajan. Jeg skal blot gjøre opmærksom paa den Agtelse, de tidt vise Senatet. Men det er bestandig lige tomt og betydningsløst.

Ogsaa hvad Trajans Optræden som Regent udadtil angaaer, har jeg en Bemærkning at gjøre. Forfatteren siger (S. 430) at Trajan saae grant, hvordan det gik tilbage med Verdensstaden, at han forudsaae dens snarlige Undergang og Underkastelse under Barbarernes Horder, med mindre Romerfolket kunde vækkes og forynges. Hvorfra han slutter sig til disse Anskuelser hos Trajan, seer jeg ikke, og jeg troer ikke derpaa. De lade sig ikke bringe i Samklang med Trajans hele Optræden som Erobrer. Havde han virkelig næret en saadan Ængstelse, kunde ingen Politik været slettere end den at udvide Rigets Grændser ud over Donau og Euphrat. Det var i ethvert Tilfælde ikke klogt af Trajan at gaae saavidt i sine Erobringer som han gjorde, og Hadrian handlede ganske rigtigt i at rykke Rigsgrændsen tilbage; men det er umuligt, at Trajan kan have følt,

hvor svagt Riget var. Hvad kunde da tænkes mere forkeert end i Dacien at grundlægge en Provinds, hvor man idelig maatte være forberedt paa voldsomme Angreb fra alle Sider, eller urimeligere end at tirre Partherne ved at frarive dem deres rigeste Provinds. Først maatte det have været Trajan om at gjøre at faae Romerfolket forynget og vækket, men det kunde tage en lang Tid.

Jeg har her fremsat, hvad jeg anseer for det Rigtige med Hensyn til Trajans Regeringsprinciper i Modsætning til de Anskuelser, Dr. Thomsen har udtalt. I det Enkelte at gjennemgaae og recensere hans Afhandling skal jeg ikke indlade mig paa; men jeg har blot endnu et Par Bemærkninger at gjøre med Hensyn til de af Plinius's Breve, han har citeret eller meddeelt os i sammenhængende Oversættelse.

Side 436 citerer han et Sted af ep. 111 (112), hvor han taler om det Offentlige saaledes, at Enhver maa opfatte det som den romerske Stat; men det er her en Provindscommune, der tales om (smlign ep. 110).

Side 438 taler han om Bithynernes Ret til at „tage Sæde i Senatet". Det er et uheldigt Udtryk, da Læseren naturligt herved kommer til at tænke paa det romerske Senat, medens Talen er om Senatorerne i de bithyniske Stæder.

Side 439 taler han om, at der anlægges Sag imod „en vis Dio for Majestætsforbrydelse". (Plin. ep. 81 (85)). Det er et mindre heldigt Udtryk, da denne Dio ikke er nogen Anden end den berømte Dio Chrysostomus, en af sin Tids største græske Forfattere. Jeg vil i den Anledning gjøre opmærksom paa, at netop Dios Skrifter ere en vigtig Kilde til Trajans Tids Historie. Man faaer igjennem dem et stærkt Indtryk af Tillid til Trajan, og man føler hvor stærke Brøst Tiden led af ogsaa i hans, den græske Asiaters Øine. Kun i Trajans kraftige Styrelse saae han en Lægedom for Tidens Onder, og naar han taler om de forskjellige Forfatninger, er Eneherredømmet da ogsaa den, han opfatter som den bedste.

Dette er imidlertid mindre vigtige Udsættelser; men meget slemt er det, at der i Oversættelsen af flere af Brevene har indsneget sig meningsforstyrrende Feil og det netop paa vigtige Steder. Dette gjælder saaledes om det Brev fra Plinius til Trajan, som Forfatteren har oversat Side 439, og hvor der tales om at anbringe offentlige Penge. Plinius foreslaaer Keiseren at nedsætte Rentefoden og søge Folk, der da ville modtage Pengene tillaans; hvis det ikke lader sig gjøre, henstiller han til Keiseren, om han ikke troer, d i s t r i b u e n d a m (esse) i n t e r d e c u r i o n e s p e c u n i a m, i t a u t r e c t e r e i p u b l i c æ c a v e a n t. Dr. Thomsen oversætter Stedet saaledes: „Overvei .... om det Offentliges Fonds bør fordeles imellem Dekurionerne, for af disse at anvendes til Statens rette Tarv". Men det er urigtigt; caveo bruges i Forretningssproget om at stille Sikkerhed; og i t a foran u t viser, at u t ikke kan oversættes ved „for at". Det skal hedde „imellem Dekurionerne, saaledes at de stille Staten en gyldig

Sikkerhed". Forfatteren synes at være kommet til den feile Oversættelse derved, at han har misforstaaet Ordet decuriones. Han forklarer det nemlig i en Note som Navn for visse Opsynsmænd i Keisertiden over offentlige Grunde og Bygninger; men denne Betydning har det, saavidt jeg har kunnet see af Lexica, aldrig. Her er det i ethvert Tilfælde, hvad Forfatteren et andet Sted (S. 445) rigtig forklarer det ved, Navnet for Senatorerne i Provindsbyerne. Dette Brev har netop en særegen historisk Betydning, hvorfor det er meget uheldigt, at Forfatteren har misforstaaet Stedet. Som bekjendt fulgte den senere Tids Keisere, navnlig efter Constantin den Store, et forfærdeligt Plagesystem ligeoverfor Dekurionerne, der maatte bære Communernes Byrder uden nogensinde at kunne slippe derfor. I Modsætning dertil er det interessant at see Trajan optræde som den, der ikke vil have nogen Tvang anvendt; under ham og de nærmest følgende Keisere er det endnu overveiende en Hæder at blive Dekurion.

Jeg har endnu en Bemærkning at gjøre med Hensyn til Forfatterens Oversættelse og Forklaring af Udtrykket duodenis assibus, at det skulde betegne 60 Procent. Den hele Beregning, hvorved der maa tænkes paa, at den forrentede Capital udgjorde 100 Sestertier, er for kunstlet, og det er utænkeligt, at Rentefoden i Almindelighed dengang har været saa høi. Det var da umuligt, at de græsk-asiatiske Byer kunde blomstre i den Grad ved Handel og Industri, som vi vide, de gjorde ogsaa paa denne Tid. Stedet frembyder unægtelig en stor Vanskelighed, da Rentefoden i Keisertiden sædvanlig beregnedes maanedsviis; men hvis Læsemaaden er rigtig, er der ikke Andet for at gjøre end at antage, at vi her undtagelsesviis have Renten beregnet aarsviis. 12 Procent var netop den almindelige Rentefod under Keiserne.

S. 442—43. ep. 33 (42). I dette Brev, hvor Talen er om Oprettelsen af et Brandcorps i Necomedia, er der ogsaa kommet en underlig Feil frem. Plinius lover Keiseren, at hvis han vil tillade Oprettelsen af et saadant Corps, vil han sørge for, at intet Medlem deraf jure concesso in aliud utatur. Det gaaer slet ikke an at oversætte det ved „beskjæftige sig med noget Andet". Det var i og for sig en underlig Bestemmelse, og det staaer der heller ikke. Meningen er, at Plinius vil sørge for, at de ikke bruge deres Ret, nemlig at danne et collegium, til noget Andet f. Ex. til politiske Uroligheder, hvad netop Keiseren var bange for. I Keiserens Svar er „brevi" feilagtig oversat ved, „for en kort Stund" istedenfor „om en kort Tid", hvad Meningen ogsaa nødvendig kræver.

S. 446 ep. 108 (109) og 109 (110). Her har der igjen indsneget sig en slem Misforstaaelse. Forfatteren mener, at der tales om Pengesummer, som flere bithyniske og pontiske Byer havde tilgode hos det Offentlige; men det kan man ikke faae ud af Texten. Talen maa være om de Penge, der skyldes vedkommende Communer af Private. Det indlyser klarest af Trajans Svar til Plinius. Naar der staaer: „hvilken Ret de bithyniske og pontiske Byer have med Hensyn til de Penge, quæ ex quaque causa reipublicæ debebuntur,

maa afgjøres efter Loven i enhver af dem", da kunne de her anførte latinske Ord kun oversættes ved „som af en eller anden Grund skyldes Communen" men aldrig som Forfatteren gjør det ved: „som de af en eller anden Grund have tilgode hos det Offentlige". Det er ogsaa langt naturligere at tænke sig Communerne som de Privates Creditorer igjennem Salg og Auctioner end som Statens; og med Hensyn til Statens Forhold til dens Creditorer var det næppe rimeligt, at der saaledes vilde være forskjellige Bestemmelser paa de forskjellige Steder. Hvorledes Forfatteren faaer de Ord „det Offentlige" ind, begriber jeg ikke, da der Intet forekommer i Texten, som kan oversættes derved.

S. 447. ep. 120 (121). Det er urigtigt at oversætte diploma ved Pas, thi det er meget mere, det er en Fuldmagt, hvorved der indrømmes en Reisende Befordring ved det keiserlige Postvæsen. Det seer næsten comisk ud, naar efter Forfatterens Oversættelse Plinius kommer til at sige, at han hidtil ikke har meddeelt Nogen Pas uden i Keiserens Ærinde. Læseren faaer et forunderligt Indtryk af Samfærselen paa den Tid. — Amita, der forekommer i samme Brev, betyder heller ikke „Bedstemoder" men „Tante".

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

L. Müller, Dr. phil. Undersøgelse af græske Mønter med Tegnet Tau til Typ. (Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1858, November).

Atten græske Mønter med Tegnet Tau (*T*), enkelt eller tredobbelt, til Typ, for største Delen til Hovedtyp, gjøres til Gjenstand for Undersøgelsen. Antagelsen, at *T* skulde være Begyndelsesbogstavet af et Stednavn eller et Personnavn, forkastes af flere Grunde. Derimod kunde det betegne Møntsorten: Trihemiobolion (1½ Obol) kunde passe til 1 og 2, Tritartemorion eller Tritemorion (¾ Obol) til 3, 6, 7, 8, 9?, 10, Tetartomorion eller Tartemorion (¼ Obol) til 4 og 5. Det tredobbelte *T* findes kun paa Tritartemoria (ɔ: 3 Tartemoria). Da imidlertid ogsaa herimod væsentlige Indvendinger kunne reises, er Forfatteren tilbøielig til at antage »*T* i det egentlige Grækenland for et Symbol paa en Guddoms-Triade, som svarede til Triskele i Storgrækenland og paa Sicilien«, et Symbol, der da sættes i Forbindelse med det ægyptiske og asiatiske saakaldte Hankekors. Paa Mønterne 14—18, som utvivlsomt ere fra Tarent, er Forfatteren mere tilbøielig til at antage *T* som Værdimærke (de kunne være Tartemoria).

Med Afhandlingen følger en Plade, indeholdende Afbildninger af de 18 Smaamønter, udførte af J. M. Petersen.

J. L. Ussing, Professor. Bemærkninger over nogle endnu ikke udgivne Grave ved det gamle Caere. (Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger o. s. v. 1859, Januar).

I Februar 1858 besøgte Professor Ussing det gamle Caere og var saa heldig at finde tvende interessante Grave, aabnede Aaret i Forveien og ikke tidligere beskrevne. Den første kalder Forfatteren Graven med de ellevekantede Piller: en Forhal, hvis Loft støttes af to Piller, med en Stenbænk langs Væggen; i Baggrunden 3 Gravkamre. Det Mærkeligste ere Pillerne i Forhallen med 11 ligestore Sider og firkantede, eiendommeligt dannede Kapitæler. Den anden kaldes Graven med StukrelIefferne. To svære firkantede Piller bære Loftet i Gravkamret, og i Væggene findes der over den omløbende Stenbænk firkantede Fordybninger, som ogsaa ere bestemte til Begravelser. Graven er paa det Rigeste udsmykket med Relieffer, der for det Meste ere udførte i en tyk Stuk, og forestille Vaaben og Redskaber af forskjellig Art ophængte paa Væggene, m. m. Efter al Sandsynlighed have disse Stukrelieffer ogsaa været malede; men nu er Farven forsvundet.

To Plader ledsage Afhandlingen, stukne efter Tegninger af Architekt C. F. Rasmussen, som ledsagede Prof. U. til Caere. Den første indeholder en Grundtegning af Grotta dell' Alcova, der allerede er aabnet i 1846, og en Aftegning af en af de firkantede riflede Piller, som støtte dette Gravkammers Loft; den anden giver en Grundtegning og et Gjennemsnit af Graven med de ellevekantede Piller tilligemed en Aftegning af en af disse.

J. N. Madvig, Conferentsraad. Bemærkninger om to Huller og nogle Forvanskninger i Texten af Livius' romerske Historie. (Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selskabs Forhandlinger o. s. v. 1859, Februar).

Conferentsraad Madvig, der er beskæftiget med at redigere en talrig Række af Textforbedringer til Livius, fremlagde som Prøve Bemærkninger om nogle faa Steder i 8de og 9de Bog; først et Par Steder, hvori Florentinerhaandskriftets Fortrin fremfor Pariserhaandskriftet træder klart frem. IX. 30, 3. duo imperia (urigtigt efter romersk Forestilling og Sprogbrug). I Florentinerhaandskriftet stod oprindeligt duosferia, hvorefter skal læses duo ministeria. — VIII. 23. 10 læser Florentinerhaandskriftet: legati Romani cum sē, non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent jam Publilius. Ordene ituros se respondissent ere tilføiede i Randen af en senere Haand. Ved Tabet af et Blad i Grundhaandskriftet er der opstaaet et Hul, som man saa har søgt at dække ved de indskudte Ord; men Forbindelsen bliver urimelig. — IX. 39. 4 er et lignende Hul. Ordene interea res in Etruria gestae mangle i Florentinerhaandskriftet og staae først i Randen af Pariserhaandskriftet. — VIII. 8. 19. Hvor stod Slaget ved Veseris? Livius siger: haud procul radicibus Vesuvii montis. M. efterviser, at Slaget ikke kan være forefaldet saa sydligt, men i Nærheden af Liris, maaske ved Bjerglandet omkring Vescia (Vescini montis). Om Feilen skyldes Livius eller Afskriverne, kan ikke afgjøres — IX. 16. 13 victoremque cursu omnium aetatis suae fuisse ferunt et seu virium vi seu exercitatione multa cibi vinique eundem capacissimum. Det er en Latterlighed at sige, at L. Papirius Cursor enten ved Øvelse eller sine Kræfters Kraft havde erhvervet sig Evne til at taale saare megen Mad og Vin. Ved Sammenligning med Zonaras fremgaaer det, at Livius har skrevet noget Andet: victoremque cursu omnium aetatis suae fuisse ferunt seu crurum vi seu exercitatione multa, cibi vinique eundem capacissimum.

Den danske Riimkrønike. Udgivet af **C. J. Brandt.** Kbhvn. 1858. (Schönbergs Forlag). VI + 188. 8.

Den danske Riimkrønike er en Samling af Riim om Kongerne fra Dan til Christian den 1ste. Den ældste fuldstændig bevarede Udgave er trykt hos Ghemen 1495. Efter Ghemens Udgave er Molbechs besørget (1825). Brandts Udgave grunder sig derimod paa et Haandskrift fra det 15de Aarhundrede i det kongelige Bibliothek i Stokholm, saavidt dette strækker sig, men det begynder først inde i Rimene om Amleth og bryder af i Rimene om Valdemar Atterdag, samt mangler desuden noget i Midten. Det, der mangler i dette Haandskrift, har B. fornemmelig udgivet efter Ghemens Udgave. Øiemedet har været at skaffe en almeenlæselig Udgave. Ordene ere derfor omskrevne efter nyere Skrivebrug for at gjøre Læsningen lettere. Forældede Ord og Former ere forklarede under Siden. — Bogstavrette Prøver af det Stokholmske Haandskrift, der her er lagt til Grund, findes hos Brandt, Gammeldansk Læsebog I, 181—89.

Henrik Susos Gudelig Visdoms Bog i dansk Oversættelse fra det 15de Århundrede, udgivet af **C. J. Brandt.** Kbhvn. 1858. (Selskabet for Danmarks Kirkehistorie). XII + 210. 8. 1ste Hefte af: Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen).

I den Arna-Magnæanske Samling findes et Haandskrift fra 15de Aarhundrede (783, 4to), som næppe er blevet omtalt og mindre benyttet, før B. i sin Gammeldanske Læsebog meddelte Prøver deraf (S. 149—162, 166—180). Det indeholder Oversættelser især af Mystikeres Skrifter. Håndskriftet henføres af B. til Grindeslev Kloster i Salling. Det første Stykke i Haandskriftet er Susos Gudelige Viisdoms Bog, som her første Gang er udgivet i sin danske Skikkelse. Dominicaneren Henrik Suso (†, saavidt man veed, 1365) er en af de berømteste blandt de tydske Mystikere fra 14de Aarhundrede. Skriftet om »Gudelig Viisdom« er et af hans bekjendteste og mest udbredte Værker. Han har først skrevet det paa Tydsk, men siden omarbeidet det paa Latin. Den jydske Munk har kun kjendt Skriftet i dets latinske Skikkelse, som han nøie har fulgt. Hans Oversættelse meddeles af B. i en bogstavret Udgave; opløste Forkortninger angives med Cursiv. Det er Bestemmelsen, at flere Hefter af Dansk Klosterlæsning i Middelalderen skulle følge dette.

K. J. Lyngby. Om Nordfrisisk i Bøkking og Hvidding Herreder. Kbhvn. 1858. (I Commission hos Eibe). 57 S. 8.

Indeholder Grundtrækkene af en Sproglære. De vigtigste Bogstavovergange mellem Oldfrisisk og det nuværende Maal i Bøkking Herred fremstilles med tilføiede Exempler. Dernæst fremstilles det vigtigste af Bøiningslæren; denne er langtfra at være fuldstændig, kun det allernødvendigste er medtaget; af de stærke Udsagnsord anføres f. Ex. et Par af hver Aflydsklasse. De oldfrisiske Former anføres ved Siden eller ovenover. Det har været Forfatterens Hensigt at vise, at det nuværende Nordfrisiske kan føres tilbage til den Form, der viser sig i de oldfrisiske Love, uagtet disse ere forfattede i det sydlige Frisland mellem Zuydersøen og Veserens Munding. Retskrivningen, der her er anvendt for de nordfrisiske Ord, følger Lyden.

K. J. Lyngby. Bidrag til en sønderjydsk Sproglære. Kbhvn. 1858. (I Commission hos Eibe) VIII + 108. 8.

Efter at Forfatteren har fremsat en Inddeling af de danske Sprogarter (Jydsk, Ømaalet, Skaansk [Bornholmsk]), behandler han Forskjellen og Grænd-

sen mellem Nørrejydsk og Sønderjydsk; dernæst den sønderjydske Sprogarts Forgreninger, især med Hensyn til Lydforholdene. Herefter kommer en Sproglære for Brøderup, Kjær Herred. Lydlæren er heri yderst kort, Bøiningslæren temmelig fuldstændig, f. Ex. de fleste stærke Udsagnsord anføres. Der anstilles jevnlig, tildeels under Siden, Sammenligning med Formerne i Flensborg Bylov. Forfatteren modsiger den almindelige Antagelse, at der i Vest- og Sønderjydsk skulde kunne paavises Levninger fra en forhistorisk ikke-nordisk Periode. Betegnelsen følger Lyden; Ændringer i Lyd betegnes ved Bimærker over Linien, Toneholdet ved Bimærker under Linien.

C. P. Hansen. Ualð Sölðring Tialen. Møgeltønder 1858 (i Commission hos Dröhse i Tønder). 66 S. 8.

Bogens Titel betyder gamle Sildring-Sagn Den indeholder på Frisisk (i Sprogarten paa Sild) Sagn og Fortællinger, deels af mere mythologisk Art (om Havmanden Ekke Nekkepen, om de Underjordiske), deels af mere historisk Art (f. Ex. om Sørøveren Pidder Lüng). Bag i Bogen er tilføiet en Oversættelse af vanskeligere Ord. Disse Sagn tilligemed noget mere findes paa Tydsk i samme Forfatters Friesische Sagen und Erzählungen, Altona 1858.

Biskupa sögur. 1sta bindi. Kbhvn. 1856—1858. (Det islandske literaire Selskab). XC + 952.

Kristnisaga (S. 1—32) er udgivet her af Jón Sigurðsson, de øvrige Sagaer af Guðbrand Vigfússon, der ogsaa har skrevet Fortalen. Man har hidtil kun brydt sig lidt om Biskupssagaerne; og dog vide vi kun lidet andet, end hvad der staaer i dem, om det, der er skeet paa Island i 12te Aarhundrede, i Begyndelsen af det 13de, Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. En Deel af de her udgivne Sagaer ere her for første Gang trykte. Her følges for det meste Normalorthographi; et Par Stykker ere trykte bogstavret efter Haandskrifterne. Fortalen handler deels om islandske Haandskrifter i Almindelighed, deels om Haandskrifterne og Affattelsen af de her udgivne Sagaer.

K. Gislason. Oldnordisk Formlære. 1ste Hefte. Kbhvn. 1858. (Det nordiske Literatur-Samfund). 96 S. 8. (XXIIIde Hefte af Nordiske Oldskrifter).

Lydlæren indeholder deels de oldnordiske Lydforholds store gjennemgribende Hovedtræk, deels de specielle Uregelmæssigheder, der forekomme i Haandskrifterne. Med Hensyn til det første Punct træder en Adskillelse af to Overgange, Brydning og Svækkelse, istedetfor det, der hos Grimm hedder »Brechung«. Der paavises en hidtil ikke paaagtet *u*-Omlyd (*á*—*ó*). Med Hensyn til det andet Punct er Fremstillingen meget detailleret; dog henvises ikke til selve Stederne i Haandskrifterne, men disse Henviisninger ville findes i samme Forfatters Skrift: Um frumparta Íslenzkrar túngu i fornöld, Kbhvn. 1846. I Navneordenes Bøiningslære har Forfatteren ombyttet Rasks System med et andet, der støtter sig til Bopp. G. adskiller skarpt det gamle og nye Islandske, det sidstes Former anføres i Anmærkninger. I Eenstavelsesords Afledning gaaer G. ud fra Roden, ikke, som saa mange andre, fra Bøiningsformer af Udsagnsordene.

Philologisk og pædagogisk Bibliographie.

Meddelt ved *Jean Pio,* philol. cand.

A. De i Danmark, Norge*) og Sverrig fra 1. Jan.—1. Juli 1859 udkomne philologiske og pædagogiske Skrifter.

1) Nordiske Sprog og deres Literatur.

Almqvist, C. J. L., Swensk Rättstafnings-Lära, Innefattande Reglor för alla i språket förek. fall, upplysta genom Exempel, Undantags-förteckningar och Skrifföfningar. 13de Uppl. Stockh. f. d. Östlund & Berl. Boktr. (Boktr. förl.) 62 + 2 pp. 16. h. 16 Sk. Bco.

Bjursten, H., Öfversigt af svenska språkets och literaturens historia. Till skolungdomens tjenst utgifven. I. Lärobok. 12. (95 pp.). Stockh., N. Marcus. h. (J. L. Brudin förl.) 85 öre.

Brodén, J. J., Förberedande Kurs i grammatik med tillämpning på modersmålet. 2dra uppl. Stockholm. P. Norstedt & Söner. 106 pp. 8. h. 1 Rd.

Egilsson, S., Lexicon poëticum antiquæ linguæ septentrionalis. Edid. societas Regia antiqq. septentrionall. Hafn. Fasc. IV. 192 pp. Imp. 8. 2 Rd.

Grettis Saga ved G. Magnusson og G. Thordarson oversat af G. Thordarson. 2det Hefte. 242 pp. 8. Kbhvn. Gyldendal. (Nord. Oldskrr. XXV.). 1 Rd. 48 Sk.

Lyngby, K. J., Bidrag til en sønderjydsk Sproglære. 116 pp. 8. (Eibe). Kbhvn. 64 Sk.

Molbech, C., Dansk Ordbog. 2den forøg. og forbedr. Udg. 9de Hefte. Støv—Udvikling. 320 pp. 8. Kbhvn. Gyldendal. 1 Rd.

Möller, P., Ordbok öfver Halländska Landskapsmålet, 8. XXIV. o. 231 pp. Lund. Gleerup. 1 Rd. 72 Sk.

Nielsen, C. J., Kortfattet dansk Retskrivningslære, et praktisk Hjælpemiddel ved Underviisning i Borger- og Almueskoler. 20 pp. 8. Kbhvn. Stinck. 12 Sk.

Petersen, N. M., Bidrag til den danske Literaturs Historie. IV. Holbergs Tidsalder (1700—1750). 3die Hefte. Udg. af den danske hist. Forening. 144 pp. 8. Kbhvn. Schubothe. 1 Rd.

Roggen, B., Ordklasser og Sætningsdele. (Trykt som Manuskript). Christiania. Chr. Schibsted. 6 Sk.

Säwe, C., Ph. mag., Gutniska Urkunder: Guta Lag, Guta Saga och Gotlands Runinskrifter språkligt behandlade. Acad. Afh. Stockholm. Norstedt & Söner. XLII. + 81 pp. 8. h. 1 Rd. 50 öre.

Snorre Sturlassöns norske Kongers Sagaer. Oversatte af P. A. Munch. Godtkjøbs-Udg. 5te Hefte. W. C. Fabritius i Christiania og G. E. Petersen i Trondhjem. 15 Sk.

2) Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Grammatiske Skrifter.

Berg, C., Schematiske Darstellung der griech. Formenlehre, übers. u. theilweise bearb. v. O. Fibiger. 80 pp. 8. Steen. Kbhvn. 72 Sk. Indb.

Trojel, F. C. L., Materialier til latinske Stiløvelser for de lavere Klasser. Kbhvn. Schubothe. 8. VI + 165 pp. Indb. 90 Sk.

*) Med Hensyn til den norske philol. og pædag. Literatur, da kan jeg ikke svare for Fuldstændigheden af mine Angivelser, saasom det ikke er lykkedes mig ad Boghandelens Vej at faa paalidelige Optegnelser desangaaende. Imidlertid haaber jeg i næste Halvaars Bibliographie at kunne supplere det muligvis Manglende.

J. P.

b) Politisk og Cultur-Historie, Mythologie, Archæologie etc.

Bohr, H. G., Lærebog i den gamle Historie. 5te Udg. 208 pp. 8. Kbhvn. Reitzel. Indb. 86 Sk.

Lysander, A. Th., Romerska literaturens historia, med särskildt afseende på stilens utveckling. Efter källorna bearbetad och framställd. 1 b. De fem första seklerna af romarväldets tillvaro. I deras literär-historiska betydelse tecknade. 8. 337 s. Malmø. Wendt & Co. 2 Rd. 24 Sk.

Thomsen, Grimur, Dr., Kajser Trajans Brevvexling med Plinius Secundus (i Steenstrup's Dansk Mskrift. 2den Række 1859. Gyldend. I. p. 424 ff.).

Ussing, J. L., Prof., Ravennas Historie og Monumenter (i Steenstrup's Dansk Mskrift. 2den Række 1859. Gyld. I. pp. 121 ff. 245 ff. og 357 ff.).

— Bemærkninger over nogle endnu ikke udg. Grave ved det gl. Cære; (i Overs. over det kgl. danske Vidensk, Selskabs Forhandl. 1859. 8. Nr. 1 og 2 pp. 1—13) med 2 Tavler.

— Yderligere Bemærkninger om Traktaten mellem de lokriske Stæder Chalion og Oeanthea. ibid. pp 14—18.

Berg, C., Atlas over den gamle Verden i 6 Kaart, udg. til Skolebrug. (Graveret af A. Bull). Kbhvn. Steen & Søn. Tv.-Fol. h 1 Rd. 56 Sk.

c) Forfattere.

Caesar. Kommentarier till Caesar af A. Friegell 3:e h. 8:o (p. 41—64). Upsala. Wahlström & C. h. 30 öre

Horatii oden. Öfvers. och komment. af L. F. Kumlin. III. Kommentarier 12:o (3 + 364 pp.). Stockh. J. Marcus. 3 Rd.

Libri Judicum et Ruth, sec. vers. Syriaco-hexapl., ex cod. Mus. Brit., nunc primum editi, Græce transl., nostisque illustrati. Fasc. I. Lib. Jud. 1—5. Præm. dissertatio de regulis gramm., quas sec. est Paulus Tellensis etc. Auct. Th. S. Rørdam. 4. VIII + 94 pp. Hafn. O. Schwartz. (Doctordisp.). h. 1 Rdl. 64 Sk.

Livius. J. N. Madvig, Dr. Bemærkninger om to Huller og nogle Forvanskninger i Texten af Livius's rom. Historie. (I Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selskabs Forhandl. 1859. 1 og 2. p. 21 ff.).

Ovidius Naso, P., Metamorfoserne eller förvandlingarne, i pros. öfvers., från tyskan, jemförd med originalspråket. (5:e h.) 12:o (s. 267—344). Stockh. O. G. Alstedt. h. 75 öre.

3) Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik.

Grönlund, J. U., Lärobok i engelska språket, efter prof. H. Ollendorff's nya method utarbetad. 2:a öfvers. o. tillökta uppl. 12:o (501 pp.). Stockholm. Hæggström. h. 3 Rd.

— Nyckel till lärobok i engelska språket etc. 12:o (160 pp.) ibid. pb. 1 Rd 25 öre.

Hauschild's franske Elementarbog. 2det Kurs. Bearb. og overs. paa Dansk af N. K. S. 8. 120 pp. Kbhavn. Reitzel. 64 Sk.

Rung, G. F. F., tydsk Elementarbog. 6te uforandr. Udg. 8. 128 pp. Kbhavn. Reitzel. 48 Sk.

4) Pædagogiske Skrifter.

Lange, F., Et pædagog. Indlæg i Anledning af de seneste Bevægelser paa Skolens Enemærker (særsk. Aftr. af »Fædrelandet«). 24 pp. 8. (Gyld.). 16 Sk.

Schneekloth, Hjemmet og Skolen. Gammelt og Nyt for Forældre og Lærere. 1ste Hefte. 96 pp. 8, Thaarup. Kbhvn. 32 Sk.

B. De vigtigste nye, i Udlandet udkomne philologiske og pædagog. Skrifter.

I. Tidskrifter (philolog. og pædag.).

Bibliotheca Philologica, oder geordn. Uebersicht aller auf dem Gebiet des class. Alterth.-Wiss. wie der älteren und neueren Sprachwiss. in Deutschl. u. d. Ausl. neu erschien. Bücher, herausg. v. Vandenhöck & Ruprecht. XI Jhrg. 2tes Heft. Juli—Decbr. 1858. 8. Göttingen.

Centralblatt f. d. gesammte Unterrichtsverwaltung in Preussen. Im Auftr. des Ministers der Unterrichts-angelegenheiten u. unter Benutzung d. amtl. Quellen hrsg, v. Stiehl. Jahrg. 1859. 12. Hefte. 8. Berlin. Hertz. 2 Rthlr. 10 ngr.

Jahrbücher, neue, f. Philologie u. Pädagogik. Begr. v. J. Chr. Jahn. Gegenwärtig hrsg. v. R. Dietsch u. A. Fleckelsen. 29. Jhrg. (ell. 79 og 80 Bd.) à 6 Hefte. Lpzg. Teubaer. 8. n. 9 Rth.

Langbein, W., Pädagog. Archiv. Centralorgan für Erziehung u. Unterr. in Gymnasien, Realsch. u. Progymn. 1. Jahrg. 1859. Stettin. Müller. 8. Aarl. 10 Heft. 5 Rth. 10 ngr.

Museum, rhein. f. Philol. hrsg. v. F. G. Welcker u. Fr. Ritschl. N. F. XIV. 4 Hefte. 8. Frkft. a. M. Sauerländer. n. 4 Rth.

Zeitschrift f. d. Gymnasialwesen im Auftr. d. Berlin. Gymnasiallehrer-Vereins u. unter Mitwirk. desselben sowie anderer Schulmänner hrsg. v. Dr. Mützell. 13. Jhrg. 1859. 12. Hefte. 8. Berlin. Enslin. n. 5 Rth.

— f. d. österreichischen Gymnasien. Redd.: J. G. Seidel, H. Bonitz, J. Mozart. 10. Jhrg. 1859. 12. Heft. 8. Wien. Geroid. n. 5⅓ Rth.

— f. Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft. Hrsg. v. Dr. Lazarus u. Dr. Steinthal. 1. B. 6. Hefte. 8. Berlin. Dümmler. à Hft. n. ½ Rth.

II. Almindelig og comparativ Grammatik.

Delfortrie, E. J., Mémoires sur les analogies des langues Flamande, Allem. et Angl., ou Étude comparat: de ces idiomes. Louvain. 4to. (Extrait du t. XXIX des mémoires couronnés de l'Academie). 7 fr.

Grimm, J., De l'origine du language. Trad. p. F. de Wegmann. 56 pp. 8. Paris. Franck. 2 fr.

Lamy, Th., M. Renan. La révélation et les langues Semitiques. 8. Louvain. Fonteyn.

Pott, A. F., Etymol. Forschungen auf d. Gebiete d. Indo-Germ. Sprachen, unter Berücksicht. ihrer Hauptformen: Sanskrit, Zend-Pers., Griech.-Latein., Litauisch-Slaw., German. und Keltisch. 2te Aufl. in völlig neuer Ueberarb. 1. Thl. Präpositionen. Lemgo. Meyer. 8. XXVI, 859 pp. m. 1 Steintaf. 5 Rth.

III. Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Grammatiske Skrifter og Ordbøger.

Benseler, Dr. G., Griech.-Deutsch. Schul-Wörterbuch zu Homer, Herodot, Aeschylos, Sophokles etc. Lex. 8. IV + 820 pp. Lpzg. Teubner. 2 Rth.

Burnouf, E., et Leupol, Méthode pour étudier la langue Sanscrite, 8. Paris. Duprat. 3 fr. 75 c.

Freund, G., Grand dictionnaire de la langue Latine trad. de l'Allemand, revu et considérablement augm. par N. Theil. T. 1. (A—Fuvi). 1 vol. 4to. Paris. Didot. 35 fr.

Laas-d'Aguen, E. M. P., Nouveau dictionnaire français-grec-moderne. 12mo. Paris. Maisonneuve & Co. 15 fr.

Ludewig, H. E., The Literature of American Aboriginal Languages. With Additions and Corrections by Prof. Turner. Edited by N. Trübner. London. Trübner & Co. 8. XXIV + 258 pp.

Mohammed, G., Colloquial dialogues in Hindustani with short grammar of the language and a Vocabulary. 12mo. Lond. Thacker. 2 s. 6 d.

Pictet, Adolphe, Les Origines indo-européennes, ou les Aryas primitifs, essai de paléontologie linguistique. 1mière partie. 8. VIII + 547 pp. Paris. Cherbuliez. 9 fr.

R*** (ɔ: Rangabé), Esquisses d'une grammaire du Grec actuel. Athènes. Wilberg. 1857. 8. 94 pp. 1 dr. 50 l. (ɔ: 58 Sk.).

Σχαρλάτου τοῦ Βυζαντίου λέξικον τῆς καθ᾽ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου μεθηρμ. εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν καὶ τὸ γαλλικόν. Ἔκδοσις δευτέρα. Athen. 1857. XIV + 505 pp. 8.

Wiliams, M., Original papers illustrating the History of the application of the Roman Alphabet to the languages of India. 8. 696 pp. with an illustr. map and tables. London. Longman. cloth. 12 s.

Ζαμπελίου, Σ. Βυζαντίναι μελέται περὶ πηγῶν νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Ἐκδιδ. ὑπὸ Χ. Ν. Φιλαδελφέως. Athen. 1858. 8. 696, 98 pp. 5 Rd.

b) Politisk og Cultur-Historie, Mythologie, Archæologie etc.

Ampère, J. J., César. Scènes historiques. Paris. 8. 420 pp. 3 Rd. 72 Sk.

Boeckh, Aug., Gesammelte kleine Schriften. 2. Bd. hrsg. v. T. Ascherson. Lpzg. Teubner. 8. VII + 486 pp. n. 3 Rth.

de Broglie, A. l'église et l'empire Romain au IV. siècle. III et IV. Paris. Didier. à 7 fr.

Browne, History of Rome. Vol. II. From A. D. 96 to the fall of the western Empire. 8. London. (Soc. pro. chris. Know.). 5 s.

Cognat, J., Clément d'Alexandrie, sa doctrine et sa polémique. Paris. Dentu. XI + 510 pp. 8. 6 fr.

Colebrooke, H. T., Essays on the Religion and Philosophy of the Hindoos. 8. Williams and N. 10 s. 6 d.

Duméril, De senatu Romano sub impp. Augusto Tiberioque; 2. Ed. 8. 83 pp. Durand. Paris.

Fariau de St.-Ange, E., Virgile et Horace, ou le siècle d'Auguste, essais poétiques et historiques. Paris. Didier. 12mo. 3½ fr.

Fischer, Thdr., Lebens- und Charakter-Bilder griech. Staatsmänner und Philosophen aus George Grote's griech. Geschichte übers. u. bearb. I. VIII + 440 pp. 8. Königsb. Bornträger. 2 Rth.

Framjee, Dosabhoy, The Parsees, their history, manners, customs and Religion. Lond. Smith, Elder & Co. 8. XII + 286 pp.

Julien, Stanislas, Les Avadanas, Contes et Apologues indiens inconnus jusqu'à ce jour, suivis de fables, de poésies et de nouvelles Chinoises, trad. 3 voll. 16mo. Paris. Duprat. 9 fr.

Koechly, Hm., Akademische Vorträge und Reden. I. Zürich. Meyer & Zeller. 8. III + 440 pp. 2 Rth. 10 ngr.

Maury, A., Frgmt. d'un mémoire sur l'histoire de l'astrologie et de la magie dans l'antiquité et au moyen âge. 4to. 36 pp. Paris. Didot.

— L'histoire des religions de la Grèce Antique depuis leur origine jusqu'à leur complète constitution. 3. vol. 8. Paris. Lagrange. à 7½ fr.

Mone, Fr., Dr., Griechische Geschichte. I. 5 u. 6 Lfg. Berlin. Heinecke. 8. à n. ⅔ Rth.

Müller, K. O., History of the literature of Greece; from the mss. of the late Prof. K. O. Müller transl. and compl. by G. C. Lewis and J. W. Donaldson. London. Parker. 3 vols. 8. 36 s. The new portion separ. 2 vols. 20 s.

Müller, Max, Essai de mythologie comparée. Trad. de l'Anglais. 8. 104 pp. Paris. Durand. 3 fr.

Niebuhr, B. G., Vorträge üb. röm. Alterthümer. Hrsg. v. Dr. Isler. 8. XXIV + 672 pp. Berlin. Reimer. 2¾ Rth.

Rich, A., Dictionnaire des Antiquités Romaines et Grecques accomp. de 2000 gravures d'après l'antique. Trad. de l'Anglais sous la direction de M. Cheruel. 12mo. Paris. Didot.

Roget de Belloguet, Ethnogénie Gauloise ou mémoires critiques sur l'origine et la parenté des Cimmeriens, des Belges, des Ligures et des anciens Celtes. 8. Paris. Duprat. 6 fr.

Schmitz, Lh., Geschichte Griechenlands v. d. ältesten Zeiten b. z. Zerstör. Korinths; n. einem Anh. über die Civilis., Relig., Literatur u. Kunst d. Gr. M. 131 engl. Holzschr. Lpzg. Baumgärtner. 8. XV + 574 pp. mit 1 Karte u. 1 Holzschntaf. 2 Rth.

Schömann, G. F., Griech. Alterthümer. 2ter Band. 8. 528 pp. Berlin. Weidm. n. 1 Rth. 6 gr.

Schwegler, Dr. A., Gesch. d. griech. Philosophie, hrsg. v. Dr. C. Köstlin. Tübingen. Laupp. VIII + 271 pp. gr. 8. 1 Rth. 3 ngr.

c) *Forfattere.*

Aeschyli tragœdiæ recens. Godofr. Hermannus. Ed. 2da. II. voll. Berol. Weidmann, n. 5 Rth.

Aristophanis Comœdiæ. 2 vols. 18mo. J. H. Parker. (Oxford Pocket Classics). Cloth, 6 s.

Avesta; die heiligen Schriften der Parsen. Aus d. Grundt. übers., m. steter Rücksicht auf die Tradition v. F. Spiegel. 2. Bd. Vispered u. Yaçna. m. 4 tff. Abb. Lpzg. Engelm. 8. CXXXVI + 224 pp. m. 1 Holzschntaf. 2 Rth. 12 ngr.

Bucolicorum Græcorum, Theocriti, Bionis, Moschi Reliquiæ. Ed. H. L. Ahrens. T. II. Scholl. cont. 8. Lpzg. Teubner. 2 Rth. 24 gr.

Cæsar. Alesia, étude sur la septième campagne de César en Gaule. Paris. Lévy frères. 249 pp. 8. m. 2 K. 6 fr.

— Alesia. Résumé du débat, réponse et conclusion, suivie d'un appendice renfermant des notes inédites écrites de la main de Napoléon I. sur les Commentaires de Jules César, par E. Desjardins. Paris, Didier. VIII + 168 pp. 8. 3 fr.

Cicero, de oratore. Für den Schulgebrauch erkl. v. K. W. Piderit. 3. Hfte. Lpzg. Teubner. à 12 ngr.

Ciceronis, M. Tullii, orationes; with a commentary by George Long. Vol. 4. London. Whittaker. 733 pp. 8. 18 s.

— Oratio in Verrem, de suppliciis. Edition publiée avec un argument et des notes en français, p. O. Dupont. Paris. Hachette. VIII + 83 pp. 12mo. 40 c.

Demosthenes, with a Commentary, life etc. by S. Whiston, 8. vol I. with Plates. London. Whittaker. cl. 16 s.

Ésope, fables choisies, expl. littéralement et trad. p. le Prof. Leprévost. 12mo. 80 pp. Paris. Hachette. 75 c.

(af Les Auteurs Grecs expl. d'après une méthode nouvelle par deux traductions Franç., l'une littéralement et juxtalinéaire, l'autre correcte et précédée du texte Grec, avec des sommaires et des notes, par une société de Professeurs et d'Hellénistes).

Euripides. Ex rec. Fr. Paley; accessit verborum et nominum index. Vol. II. Greek and Latin Text. 18mo. Cambridge (Whittaker). 290 pp. 3 s. 6 d.

Grammatici Latini ex rec. H. Keilii. Vol. 3. Fasc. 1. Et. s. t. Prisciani Instit. Gramm. libri VIII ex rec. M. Hertzii, Vol. II, Lpzg. Teubner. 8. 4 Rth.

Herodotus, a new translation with notes. Assisted by H. Rawlinson and J. G. Wilkinson. Illustr. London. Murray. 4 vols. 8. à 18 s.

Hesychii, Alexandrini, lexicon recens. M. Schmidt. Vol. 2. Fasc. 1. 4to. Jena. Mauke. 20 ngr.

Homère, Odyssée, expliquée literal., trad. en français et ann. par Sommer. 12mo. 6 voll. Paris. Hachette. à 4 fr.
(s. Ésope. etc.).

Homerica Carmina. Imm. Bekker emend. et annot. 2 voll. 8. Bonn. Marcus. n. 4 Rth.

Horace, Odes et épodes. T. II. Expl. litéral. par M. Sommer, trad. et annotées p. A. Desportes. 12mo. VI + 311 pp. Paris. Hachette. 2 fr. 50 c.
(af: les Auteurs Latins expl. d'après une méthode nouvelle par deux traductions françaises, etc., avec des sommaires et des notes p. une société de professeurs et de Latinistes).

Renan, E., Le livre de Job, trad. de l'hébreu. Étude sur l'âge et le caractère du poëme. Paris. 8. CXVI + 200 pp. 4 Rd. d.

Pantschatantrum s. quinquepartitum de moribus exponens. Ex codd. edid., commentt. critt. auxit J. Kosegarten. P. II. (text. Sanscr. ornatiorem tenens) p. I. Greifsw. Koch. 4to. 64 pp. 1 Rth. 18 ngr.

Pervigilium Veneris. Annot. et emend. F. Buecheler. Lpzg. Teubner. 16mo. 63 pp. n. 8 gr.

Pindare. — Villemain, Essais sur le génie de Pindare et sur la poésie lyrique dans ses rapports avec l'élévation morale et religieuse des peuples. 8. 618 pp. Paris. Didot.

Plotin, les Ennéades, trad., accomp. de sommaires et de notes, et précéd. de la vie de P., et des principes de la théorie des intelligences, de Porphyre. p. M. Bouillet. T. 2. 8. Paris. Hachette. à 7½ fr.

Sallusti Crispi, G., quæ supersunt. Rec. R. Dietsch. I. Commentt. Libri de Catilinæ conjuratione et de bello Jugurth. Lpzg. Teubner. 8. VIII + 368 pp. n. 2 Rth. 12 gr.

Ewald, H., Abhandl. ü. Entstehung, Inhalt u. Werth der Sibyllin. Bücher. Gr. 4to. Göttingen. Dietrich. 1 Rth.

Taciti, P. Cornelii, opera quæ supersunt ad fidem cdd Medic. ab J. G. Baitero denuo excuss. ceterorumque optt. libb. rec. et interpr. Jo. G. Orellius. Vol. I. (Annales). XXXII + 592 pp. Lex. 8. Ed. 2. Zürich. Orell. Fuessli + Co. 3⅓ Rth.

Thucydides; ex rec. J. G. Donaldson. (Cambridge Greek and Latin Texts) II. London. Bell and Daldy. 7 s.

IV. Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik og Lexicographie.

Berčić, J., Chrestom. lingvæ vetero-slovenicæ charact. glagolit. e codd., codd. frgm. et libris impressis. Prag. Calve. 8. XXIV + 162 pp. 1 Rth. 10 ngr.

Bernays, Dr., German Grammar. Cheaper edit. Lond. Parker. 8. 3 s. 6 d.

Boltz, Dr. A, Neuer Lehrgang d. Russ. Sprache. 2 Thle. 3. Aufl. Berlin. Schulze. VIII + 286 pp. 8. m. 1 T. fol. à n. ¾ Rth.

Demmler, Fr., a Compend. Grammar of the modern German Language. New edition. London. Longman. 8. 176 pp. cloth. 5 s. 6 d.

Grimm J., u. W. Grimm, deutsches wörterbuch. 3. Bd. 1 Lfg. (e—einöde). 4to. Leipzig. Hirzel. à n. ⅔ Rth.

Guizot, M., Dictionnaire universel des synonymes de la langue Française. 5. édit. revue et considérablement augmentée. 1. P. (A. H.) 8. XLIII + 379 pp. Paris. Didier. 6 fr. 50 c.

Hardeland, A., Versuch einer Grammatik d. Dajack'schen Sprache. Bearb. u. hrsg. im Auftr. d. Niederl. Bibelgesllsch. Amsterdam. 8. VIII + 374 pp. 3 Rth.

King Alfred's Anglo-saxon Version of the compendious history of the World. By J. Bosworth. 8. Longman. (London). cloth 16 s.

Lhomond, Éléments de la grammaire Française. Nouv. Ed. 12mo. VI + 82 pp. Paris. Picard.

Livet, C. L., La Grammaire Française et les Grammairiens au seizième Siècle. 8. VIII + 536 pp. Paris. Didier & Co. 7 fr. 50 c.

Moebius, Thdr., Analecta Norræna. Auswahl aus d. isländ. u. norweg. Literatur des Mittelalters. I. (Text). Hinrichs. Lpzg. 8. XII + 320 pp. 2 Rth.

Sanders, Dn., Wörterbuch d. deutschen Sprache. Mit Belegen v. Luther bis auf die Gegenwart. 1 Lfg. Lpzg. O. Wigand. 8. p. 1—80. 20 ngr.

V. Pædagogik.

Langbein, W., Dr. Carl Mager's Leben, aus seinen Schriften, Briefen u. aus authent. Privatmittheilungen dargestellt. 8. VI + 80 pp. Stettin. Müller. n. 12 gr.

F. Dübner, la Routine en France dans l'enseignement Classique au dixneuv. siècle. 18mo. 33 p. Paris. Rason & Co.

— court exposé d'une méthode à suivre dans l'enseignement élément. du Latin et du Grec. Paris. Lecoffre. 12mo. 52 pp. 1 fr.

Nekrologer.

Niels Vinding Dorph er født i Stege d. 25de Marts 1783, hvor hans Fader var Herredsfoged; blev Student fra Vordingborg Latin-Skole i April 1801; theologisk Candidat 1804; underkastede sig 1809 den philologiske Embedsexamen; blev samme Aar Adjunct og 1818 Overlærer ved Viborg Kathedralskole; blev 1827 beskikket til Conrector og 1829 til Rector ved den lærde Skole i Horsens. Paa Grund af en vedblivende Brystsvaghed blev han efter Ansøgning 1833 entlediget fra denne Virksomhed, hvilken han i sin Autobiographi omtaler som den for ham kjæreste af alle. 1840 erholdt han Titel af Professor. 1856 blev han Direktør for det kongelige Theater, men søgte næste Aar om Afsked fra denne Post. Han døde 1858 d. 10. November. — Dorph var en efter danske Forhold usædvanlig productiv Videnskabsmand, især efterat hans praktiske Virksomhed som Skolemand var ophørt, og arbeidede med stor Lethed i flere Retninger*). Men hans Hovedbetydning for Efterslægten maa søges i hans Oversættelse af græske Dramer, en Retning, som synes fremkaldt hos ham ved Samlivet med Oehlenschlæger, Sibbern og især Brøndsted, medens denne oversatte Aischylos' Trilogi Oresteias. Dorph traadte til dette Arbeide, efterat han ved Oversættelser af franske, engelske og tydske drama-

*) Meditationes nonnullæ de antiqvissimis Etruriæ incolis, 1816; Paucula qvædam veterum de rubigine segetum, 1817; Horats' Oder oversatte, 1820; Tragoedier af Collin (Regulus og Mæon) metrisk oversatte, 1823; Q. Horatii Flacci Opera in usum scholarum ed. 1823; Rotvelsk Lexicon, 1824 (de Jydske Zigeunere og en rotvelsk Ordbog, 1837); Latinsk Grammatik, 1825 (2det Opl. 31; 3die 41); P. Virgilii Opera, ad optimorum librorum fidem rec., 1829; Chrestomathia Ciceron., 1835; Niels Klims underjordiske Reise af L. Holberg, fra Latin overs. af D., med histor. og liter. Oplysninger af Werlauff, 1841 (2den Udg. 57). For Theatret oversatte D. fra Engelsk: Vestindianeren, 5 Akt. af Cumberland; den skinsyge Kone, 5 Act. af Colman d. Ældre og Garrick; Feiltagelserne, 5 Act. af O. Goldsmith; Bagtalelsens Skole, 5 Act. af Sheridan; Dristig vovet heelt vundet, 4 Act. af Centlivre. Fra Fransk: De to Familier, Syngespil i 3 Act. af de Planard; Matrosen, 1 Act. af Sauvage og Lurieu: Jean, Skuespil i 3 Afdel. af Théaulon og Signol; Valeur et Compagni, 1 Act. eft. Bayard o. Devorme. Fra Tydsk: Fred med de Døde, i 3 Act. af Raupach. — Endelig, fra 1851 af, Oversættelser af Aischylos' Prometheus, Perserne, de Bønfaldende, de Syv mod Theben, 1851; Sophokles' Tragedier, 1851—52; Aristophanes' Fugle, Ridderne, Freden og Vesperne, 1856—58 (det sidste Stykke efterladt i Manuskript). — Desforuden har D. besørget en stor Deel af Brøndsteds og O. Worms efterladte Skrifter udgivne.

tiske Værker, af Horatses Oder og Holbergs Niels Klim havde erhvervet sig den Routine og Smagfuldhed, som lade passende Udtryk fra Modersmaalet naturligt og af sig selv strømme til forat gjengive de fremmede Ord og Vendinger. Han var allerede en bedaget Mand, da han slog ind paa denne Vei, som han i lexikalsk Henseende havde forberedt sig til ved at forfatte en fuldstændig græsk Ordfortegnelse med dansk Oversættelse paa meer end to hundrede skrevne Ark. — Skulle vi i Korthed angive det Fortjenstfulde ved disse Oversættelser af de græske Dramer, da ville vi sige, at dette fremfor Alt bestaaer i, at de ere læselige, saa at selv de vanskelige Partier af Chorsangene strømme os friske og aabnede imøde; dernæst i, at de ere virkelige Oversættelser og ikke meer eller mindre subjective Omskrivninger og vilkaarlige Meningsangivelser. Endelig for det Tredie deri, at Sproget er ægte dansk og i det Hele smukt. Som ethvert Arbeide, har ogsaa dette sine Skyggesider. Skjøndt Dorph efter sin Alder var usædvanlig ungdommelig og frisk, da han arbeidede paa disse Oversættelser, spores dog hist og her Mangel paa Evne til at lade Originalens finere lyriske Sving komme frem i den danske Gjengivelse; og paa saadanne Steder møder os en vis tør og undertiden smagløs Anvendelse af danske Udtryk. Dernæst troe vi, at det Metriske i de antike Dramer lidt mere kunde være kommen til Gjennembrud i Oversættelsen. I denne Henseende staaer Dorph paa samme Standpunkt som Wilster.

Johan Christian Subcleff Espersen er født d. 12te Februar 1812 i Rønne paa Bornholm, hvor hans Fader var Snedker; blev Student 1830; tog den philologiske Embedsexamen 1840; constitueredes som Lærer ved Metropolitanskolen 1841; blev 1846 Overlærer ved samme Skole; foretog 1854 med Understøttelse af det Kongel. Videnskabernes Selskab en Reise til sin Fødeø for omhyggeligere at undersøge paa Stedet den bornholmske Dialect. 1857 blev han ansat som Rector ved den høiere Realskole i Rønne. Men det var kun i to Aar, at det blev ham forundt at virke i en selvstændig Stilling. Den 4de April d. A. døde han efter et kort Sygeleie af en Hjertesygdom, som han i længere Tid uden selv at kjende den egentlige Grund til sit Ildebefindende havde lidt af. I den korte Tid, hvori han var Skolens Bestyrer, havde han i høi Grad vundet sine Landsmænds Tillid og bragt Skolen i en fast og sikker Gang. — Espersen tilbragte sin Ungdom i meget trange Kaar og de ledsagede ham næsten til hans Livs Ende. Hans Charakteer fik derved meer og meer Resignationens Præg, som forøgedes ved store huuslige Sorger, da Døden efterhaanden bortrev de fleste af hans Børn. Der udviklede sig hos ham noget Blødt og Eftergivende, der egentlig ikke laa i hans kraftige Charakteer; og det var kun ved enkelte Leiligheder, naar hans Sjæl kom i stærkt Oprør ved

Menneskenes Færd, at han tydeligt, men sagtmodigt viste sine Omgivelser, at han var en Mand, der ikke lod sig rokke hverken ved det ene eller ved det andet fra det, som han ansaa for Sandhed og Retfærdighed. Hans videnskabelige Dygtighed gav Forsynet ham kun Leilighed til at vise to Prøver paa. Den ene er en skarp og træffende Kritik af Appians Betydning som Historieskriver*). Den anden — en Ordbog og Betragtninger over den bornholmske Mundart — er endnu ikke overgivet Offentligheden, men vil — saa haabe vi — stadfæste den Dom, at vi i Espersen tabte en reen og skarpsindig Videnskabsmand. Som Skolemand var E. alvorlig, i høieste Grad samvittighedsfuld og ret vel udrustet med det for en Ungdomslærer saa nødvendige Lune. Derimod manglede han noget Evne til med Liv og Lethed at følge Disciplene, naar disse forlod den Maade, hvorpaa og det Synspunkt, hvorunder han navnlig som Historielærer sædvanligt fremstillede Begivenhederne o. s. v. — Ogsaa Poesien havde i Espersen en ikke uheldig Dyrker. Navnlig gaaer der gjennem hans faa lyriske Sange i den bornholmske Sprogart en reen og ædel Simpelhed, f. Ex. i »liden Elna«.

---

*) De excerptis et fragmentis aliqvot Appiani commentatio critica et historica ad rationem, qvæ ei cum Dionysio Halicarnassensi intercedit, explicandam præcipue accommodata. Hauniæ. 1851.

Oversigt over de nyopdagede Fragmenter af Taleren Hypereides.

Ved *O. Fibiger*.

Lige indtil den nyeste Tid stod Taleren Hypereides for os som et Navn i den græske Literaturhistorie, til hvilket der knyttede sig den almindelige Forestilling om en ved sjelden Veltalenhed og patriotisk Sind fremragende Personlighed, men om hans særegne Eiendommelighed som Taler og om de Egenskaber, der bragte hans Samtidige til at sætte ham jævnsides med Demosthenes, gave de faa og korte Fragmenter saa godt som ingen Oplysning. Et sjeldent lykkeligt Tilfælde har sat os istand til nu at danne os et i alle væsentlige Retninger selvstændigt Billede af denne Taler og til at udfylde det hidtil manglende Led i Rækken af de ti i den alexandrinske Canon optagne attiske Talere.

I den Overbeviisning, at det ikke vilde være uden Interesse for Tidskriftets Læsere at modtage en samlet Oversigt over de til forskjellige Tider i det sidste Decennium gjorte Fund af Papyrushaandskrifter indeholdende mindre og større Dele af hypereideiske Taler har jeg forsøgt ved Benyttelse af de til min Raadighed staaende Hjelpemidler at samle paa eet Sted det der ellers maatte søges paa mange. Jeg fremhæver udtrykkeligt (hvad forøvrigt det Følgende selv tilstrækkeligt vil vise), at et Forsøg paa at yde et selvstændigt Bidrag til Vurderingen eller Forklaringen af de nys fundne Taler, ligger uden for min Plan, hvilken ikke gaaer videre end til at give et simpelt historisk Referat, der deels kan lette Oversigten over det foreliggende Stof, deels maaskee hos en eller anden vække Lysten til at gjøre et nærmere Bekjendtskab med en Forfatter, der i mere end een Henseende frembyder særlig Interesse.

Hvad der før Aaret 1847 var fundet, eller rettere offentliggjort af Papyrushaandskrifter, var hverken særdeles meget i Omfang eller af fremtrædende Betydning. Baade i Turin og Paris fandt s større Samlinger af saadanne Haandskrifter. I Aaret 1841 udgav Letronne som Prøve paa disse Papyrushaandskrifter en Afhandling under Titlen: »Fragments inédits

d'anciens poëtes grecs, tirés d'un papyrus appartenant au musée royal, avec la copie entière de ce papyrus, suivis du texte et de la traduction' de deux autres papyrus appartenant au même musée«; den findes vedheftet den i den didotske Samling af græske Forfattere 1846 udkomne Udgave af Aristophanes. Det første af disse Haandskrifter, der forøvrigt kun er et Fragment, synes at have udgjort en Deel af en Afhandling om Dialektiken (traité de dialectique); som Exempler paa de forskjellige Regler, der vare fremsatte i det Foregaaende, anføres en Deel, for det meste korte Steder af græske Digtere. Disse Steder, der i det Hele beløbe sig til 24, ere deels allerede tidligere bekjendte, deels hidtil ubekjendte. Foruden et efter al Sandsynlighed uægte Citat af Thespis findes der Steder af Ibykos, Sappho, Anakreon, Pindar, Euripides, Timotheos samt af unavngivne Digtere. Det andet Haandskrift indeholder en i flere Henseender interessant Annonce fra Lagidernes Tid, ved hvilken to bortløbne Slaver efterlyses og en Douceur udloves til den der bringer dem tilbage. I det tredie Papyrushaandskrift finde vi en Klage over Vanhelligelsen af et Gravsted ved Theben i Ægypten.

Af denne korte Indholdsangivelse fremgaaer, at disse tre Haandskrifter ikke give noget betydeligt Bidrag til Forøgelsen af vort Kjendskab til den græske Literatur*). At det Samme gjælder om den allerstørste Deel af de græske Papyrushaandskrifter, som opbevares i musée royal i Paris, fremgaaer af en Passus i Letronnes Fortale, hvor han yttrer, at »presque tous les papyrus grecs trouvés en Égypte, qui ont été publiés jusqu' ici, se rapportent à des contrats de vente ou à des contestations judiciaires.« Den Udgave af samtlige Pariser Papyrushaandskrifter, som Letronne i Fortalen til den her omtalte Afhandling stiller i Udsigt, og af hvilken han lover et interessant Udbytte for Archæologien, Historien og Philologien, synes ikke at være kommen til Udførelse; idetmindste har jeg forgjæves søgt Oplysning derom baade paa Bibliothekerne og gjennem Bogfortegnelser.

Efter hvad her er meddeelt skulde man just ikke være tilbøielig til at antage, at ægyptiske Papyrushaandskrifter vilde

*) Derimod finde vi i dem flere værdifulde Oplysninger om enkelte Punkter af Grækernes daglige Liv i Ægypten. Navnlig yder det andet Haandskrift adskillige Bidrag til Kundskaben om Møntforholdene paa hiin Tid.

komme til at spille nogen særdeles fremragende Rolle i den philologiske Literatur; mindst af Alt ventede man vel ad denne Vei at komme i Besiddelse af ikke blot større og mindre Fragmenter, men endog af en heel Tale af en Forfatter, hvis Værker hidindtil havde været ansete for tabte. Det er engelske Videnskabsmænd, hvilke vi skylde disse sidste betydningsfulde Fund.

I Foraaret 1847 kjøbte Englænderen A. C. Harris af en Antiquitetshandler (dealer in antiquities) i Theben i Øvre-Ægypten et Papyrushaandskrift; efter en omhyggelig Undersøgelse fandt han, at det indeholdt en Deel Fragmenter af den Tale, som Hypereides i Harpalossagen havde holdt mod Demosthenes. Næste Aars Foraar besøgte han paany Theben, hvor han forgjæves bestræbte sig for sikkert at udfinde det Sted, hvor Haandskriftet var blevet udgravet af de arabiske Arbeidere. Kort efter offentliggjorde han sit Fund: »Fragments of an oration against Demosthenes respecting the money of Harpalus. Published by A. C. Harris of Alexandria, M. R. S. L. London 1848.« Værket, der er i bred Folio, bestaaer foruden Titelbladet af 11 Steentryksplader. Endnu samme Aar bleve disse Brudstykker behandlede af A. Böckh: »Neu aufgefundene Bruchstücke aus Reden des Hypereides«, Halle 1848 (Særskilt Aftryk af Allgemeine Literaturzeitung 1848 Nr. 223—227). Da den engelske Originaludgave ikke findes paa noget af Bibliothekerne i Kjøbenhavn, har jeg i den følgende Fremstilling udelukkende maattet slutte mig til Böckh's Angivelser.

De af Harris udgivne Fragmenter fandtes paa en eller maaskee to Papyrusruller, der indeholdt et stort Antal smalle Spalter ved Siden af hinanden; de fuldstændigst opbevarede af disse, som baade have Begyndelse og Ende, indeholde 27 à 29 Linier. Baade foroven og forneden var der ladet betydelig Plads aaben. Skriften er den samme som i den alexandrinske Tid brugtes i Bøger; de enkelte Ord ere ikke adskilte; kun ved Slutningen af en større eller mindre Sætning er der ladet et lille Mellemrum aabent; Linierne ende aldrig midt i en Stavelse; dog bliver en apostropheret Stavelse snart henført til Liniens Slutning, snart draget over til den følgende Linie. Hverken Accenter eller andre grammatiske Tegn ere benyttede. Ved Enden af Linien er der undertiden sat en lille Krølle, blot for at udfylde Linien, og mellem Linierne i Begyndelsen af disse en lille horizontal Streg, hvorved der betegnes, at indenfor denne eller med Slutningen af den foregaaende Linie en Sætning er endt; hermed

stemmer da det ovenfor omtalte lille Mellemrum; dog findes paa et enkelt Sted denne Streg urigtigt anbragt. Iota subscriptum findes snart, snart mangler det; det staaer altid i Række med de øvrige Bogstaver. Abbreviaturer forekomme ikke; kun findes i Enden af en Stavelse ofte ῶ for ων. Af og til er Noget udslettet, oftere er Noget udeladt eller en Forandring skrevet ovenover Linien. Den engelske Udgiver har ladet Brudstykkerne følge efter hinanden i tilfældig Orden, og da kun faa Spalter ere ubeskadigede foroven og forneden, er det forbundet med særegne Vanskeligheder at træffe en rigtig Anordning; dog er det lykkedes for Böckh at forbinde idetmindste to Stykker. Mange Linier ere i høi Grad mutilerede, og den ueensartede Skrift gjør det vanskeligt at supplere dem, saameget mere som Antallet af Bogstaver i Linien viser sig at være høist forskjelligt. Af 11 af Brudstykkerne lader der sig Intet udbringe; der bliver da 21 Stykker tilovers. Den engelske Udgivers Antagelse, at disse Brudstykker høre til Hypereides's Tale mod Demosthenes i den harpaliske Sag, tiltræder Böckh fuldstændigt, med Undtagelse af tre Stykker, som beviisligen ikke have kunnet høre til denne Tale, om det end synes utvivlsomt at de ere af Hypereides*).

Inden jeg gaaer over til at omtale de større og mere sammenhængende af Brudstykkerne i Papyrus Harrisianus turde det være hensigtsmæssigt at give en sammentrængt Oversigt over de historiske Forhold, der danne Baggrunden for Hypereides's Tale mod Demosthenes. Kilderne til vor Kundskab til den harpaliske Sag ere som bekjendt hovedsageligen Deinarchos's Taler, Diodor og Plutarchs Skrift om de 10 Taleres Liv. I det Følgende er Grotes Fremstilling lagt til Grund.

Harpalos havde allerede længere Tid forinden han forlod Asien sikkret sig Sympathier hos Athenaierne. Ved at sende rige Kornladninger havde han vundet Folkets Gunst, ja endogsaa opnaaet athenaiisk Borgerret, og i den berømte Phokions Svigersøn Charikles, en havesyg og uredelig Person, havde han sikkret sig en Støtte ved at overdrage ham Omsorgen for Opførelsen af et Monument til Ære for en af hans afdøde Elskerinder Pythionike, en indfødt Athenaierinde, i hvilken Anledning

*) Om disse tre Brudstykker vil der være Leilighed til at tale længere nede, da det næste Fund af hypereideiske Fragmenter har kastet et lige saa uventet som interessant Lys over dem.

han havde stillet betydelige Summer til Charikles's Raadighed. I Begyndelsen af 324 f. Chr. seilede han fra Asien directe til Sunion, da han paa Grund af sin uredelige Embedsførelse frygtede for en Undersøgelse ved Alexanders snart forestaaende Tilbagekomst; han medbragte en betydelig Sum Penge (efter Diodors Angivelse 5000 Talenter) samt en Leiehær paa 5000 Mand. Fra Sunion sendte han strax Bud til Athen for at bede om Optagelse og Beskyttelse. Efter forskjellige Debatter blev det ham endelig tilladt at løbe ind i Peiraieus med et enkelt Skib efterat han havde sendt det øvrige Skibsmandskab bort til Tainaron og Kreta. Han medbragte til Athenen den betydelige Sum af 700 Talenter. Ankommen til Athenen søgte han at vække Folket til en Opstand mod Alexander, og denne hans Opfordring synes at have fundet Anklang hos en ikke ringe Deel af Befolkningen, hos hvilken Harpalos stod i Gunst paa Grund af de ovenfor omtalte Kornsendinger. Foruden Charikles vidste Harpalos ogsaa ved Bestikkelser at vinde andre indflydelsesrige Partimænd; i Hypereides, en Mand der stedse var optraadt som en ivrig Modstander af den makedoniske Politik, og der som Taler kappedes med Demosthenes i Anseelse, vandt han en Støtte for sin Sag. Men andre ansete Statsmænd, navnlig Phokion og Demosthenes, søgte af al Magt at bringe Folket fra at laane Øre til Harpalos's Opfordringer. Hvor stærkt end Demosthenes's Had til Makedonerne var, stillede det sig dog klart for denne saa besindige og omsigtige Statsmand, at det under de foreliggende Forhold vilde være Vanvid at indlade sig i en Kamp med den mægtige Makedonerkonge. Demosthenes's Veltalenhed seirede og Harpalos formaaede ikke at vinde Folket for sit Forslag.

Imidlertid var der ankommen Gesandter fra Antipater og Olympias, der fordrede Harpalos's Udlevering; den samme Fordring stilledes samtidigt af den makedoniske Admiral Philoxenos, der var kommen med en Flaade fra Asien. Paa Phokions og Demosthenes's Raad blev det bestemt ikke at udlevere Harpalos, hvorimod Demosthenes foranledigede en Folkebeslutning, at Harpalos skulde sættes fast og de af ham medbragte Summer tages i Forvaring paa Akropolis indtil der fra Alexander indløb specielle Ordrer angaaende Harpalos. Ved dette Skridt paadrog Demosthenes sig naturligviis i høieste Grad Hypereides's og Harpalos's andre Tilhængeres Vrede. Harpalos undslap imidlertid kort efter af Fængslet, udentvivl til Demosthenes's største

Tilfredshed, da Staten paa denne Maade lettest blev bragt ud af det vanskelige Dilemma, i hvilket den befandt sig. Han flygtede til Kreta, hvor han kort Tid efter blev myrdet af en af sine Tilhængere.

Da Beslutningen om Harpalos's Fængsling var gaaet igjennem, fik Demosthenes en Borger (i Fragmenterne betegnes han som ὁ χορευτής) til i Folkeforsamlingen at forelægge Harpalos det Spørgsmaal, hvor stort Beløbet af den Sum var, som skulde bringes til Akropolis. Harpalos svarede 700 Talenter, og denne Sum angav Demosthenes for Folket. Men da Pengene nogen Tid efter bleve talte paa Akropolis, viste det sig, at der ikke fandtes mere end 350 Talenter. Dette vakte umaadelig Opsigt, og der udbredte sig almindelig en Mistanke om, at den manglende Halvdeel af Totalbeløbet var bleven anvendt til Bestikkelser af Talerne; navnlig vendte Mistanken sig mod Demosthenes og Hypereides.

Under disse Forhold stillede Demosthenes det Andragende, at Areopagos skulde anstille en Undersøgelse for at udfinde dem, der havde ladet sig bestikke af Harpalos, for at disse derpaa kunde blive stillede for Domstolene. Først efter 6 Maaneders Forløb aflagde Areopagiterne deres Beretning, efterat de havde holdt Huusundersøgelse hos de Fleste af Talerne. Beretningen indeholdt en simpel Navneangivelse af en Deel Borgere med Tilføielse af hvormeget enhver havde modtaget. Paa denne Liste fandtes ogsaa Demosthenes opført for en Sum af 20 Talenter og Demades for 6000 Guld-Staterer. Der udnævntes derpaa 10 offentlige Anklagere, der skulde føre Anklagen for Dikasteriet. Blandt disse Anklagere var Hypereides, der ikke havde været opført paa Areopagiternes Liste. Demosthenes var den Første der blev forhørt; han blev erklæret for skyldig og dømt til at betale Staten 50 Talenter. Da han ikke kunde udrede denne Sum, blev han kastet i Fængsel, fra hvilket han dog efter faa Dages Forløb saae Leilighed til at undslippe; han gik til Troizene, hvor han levede i Landflygtighed nogle Maaneder indtil Alexanders Død.

For den, der ønsker at gjøre et fuldstændigt Bekjendtskab med de i Papyrus Harrisianus indeholdte Brudstykker, vil, selv hvor den engelske Originaludgave ikke er tilgjængelig, Böckhs ovenfor citerede Afhandling give en fuldstændig Oversigt; her har jeg antaget det for hensigtsmæssigt at give de større og mere sammenhængende Fragmenter, navnlig saadanne, til

hvilke der knytter sig en særegen historisk eller antikvarisk Interesse. Jeg følger i dette Udvalg den af Böckh antagne Rækkefølge, om end denne hyppigt kun beroer (og efter Sagens Natur maa beroe) paa en temmelig løs Combination; de indklamrede Bogstaver og Ord ere Böckhs Supplementer*); for at spare Plads har jeg ikke ladet de enkelte Fragmenter aftrykke i smalle Colonner, saaledes som de findes i Papyrushaandskriftet, men blot adskilt de enkelte Linier i Spalterne ved en vertikal Streg (|); hvor et Fragment udfylder mere end en enkelt Spalte har jeg betegnet Overgangen fra den ene Spalte til den anden ved en dobbelt Streg (‖).

Böchk gjør Begyndelsen med Nr. XVI af den engelske Udgave, deels fordi dette Stykke afgiver et fuldstændigt Beviis for at de i Papyrusrullen indeholdte Brudstykker udgjøre Dele af den Tale, som Hypereides holdt for Domstolen mod Demosthenes i den harpaliske Sag, deels fordi det refererer sig til Undersøgelsen om Beløbet af de af Harpalos medbragte Summer, altsaa til den af Areopagos foretagne foreløbige Undersøgelse og til de Forhandlinger i Folkeforsamlingen, som derved foranledigedes. Det indeholder Resten af tre Spalter, i hvilke de øverste Linier mangle, medens de nederste alle ere opbevarede. Den første Spalte er aldeles fragmentarisk; man seer kun at der i den er Tale om den makedoniske Admiral Philoxenos, der var sendt for at fordre Harpalos udleveret; den anden og tredie Spalte lyder saaledes: — — — — — *αὐτῶν* | *[ὡ]ς [ἔ]οικεν, ὁπόσα ἦν,* | *ἀλλ' ἵνα εἰδῇ ἀφ' ὅσων* | *αὐτὸν δεῖ τὸν μισ[θὸ]ν* | *πράττεσθαι. καὶ καθή* | *μενος κάτω ὑπὸ* | *τῇ κατατ[ο]μῇ, [ο]ὕπερ* | — — — — — *ἐκέ-* | *λευ[ε]* — — *[θε]ον τὸν* | *χορευτ[ὴν ἐρωτῆ]σαι* | *τὸν Ἅρπαλον ὁπόσα* | *εἴη τὰ χρήματα τὰ ἀ-* | *νοισθησόμενα εἰς* | *τὴν ἀκρόπολιν· ὁ δ' ἀ* | *πεκρίνατο ὅτι ἑπτα-* ‖ — — — *[τη]λικ[αῦτ' αὐ]* | *[τὸ]ς ἐν τῷ δ[ήμῳ]* | *πρὸς ὑμᾶς εἰ[πὼν περὶ τῶν]* | *ἀν[α]φερομέν [ων — — α]-* | *κο[σ]-ίων ταλά[ντων]* | *καὶ π[ε]ν[τήκοντα καὶ]* | *ἑ[πτ]ακοσίων, [περὶ*

---

*) Herom bemærker Böckh, at dog ikke ethvert udenfor Klammerne staaende Bogstav overalt er fuldstændigt opbevaret, men at ofte kun et utydeligt Spor af det var tilovers, hvorved Læsningen stadig besværliggjordes, ligesom at paa den anden Side ofte ogsaa et Bogstav er sat i Klammer, af hvilket endnu et Spor var tilovers. Om sine Supplementer erklærer Böckh udtrykkeligt, at de ere »auf den ersten Wurf hin gesetzt« og indrømmer, at der endnu stedse er Plads aaben for andre Forsøg.

τῶν] | εἴκοσι ταλά[ντων οὐ] | δέν[α λ]όγον ἐπ[οιήσα] | το — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
| ἐν τῷ δήμῳ ἑ[πτα] | κόσια φήσας εἶν[αι] | τάλαντα νῦν τὰ ἡ[μί] | σῃ ἀναφέρεις κα — — — —

Det ovenfor omtalte Beviis for at de fundne Fragmenter henhøre til Hypereides's Tale mod Demosthenes findes hos Harpokration, fra hvem det atter er gaaet over til Photios og Suidas; under Glossen κατατομή har han den Bemærkning: Ὑπερείδης ἐν τῷ κατὰ Δημοσθένους· — καὶ καθήμενος κάτω ὑπὸ τῇ κατατομῇ. Betydningen af κατατομή er tvivlsom; efter Babingtons Antagelse betegnes derved en bred, mellem Theatrets concentriske Siddepladser og med disse parallelt løbende Gang.

De i den tredie Spalte omtalte 20 Talenter synes at være dem, som Demosthenes blev beskyldt for at have modtaget. Ved τὰ ἡμίσῃ er Iota subscriptum paafaldende; men Böckh bemærker, at der flere Steder i dette Haandskrift efter Alexandrinernes Sædvane findes en fra det Almindelige afvigende Brug af Iota subscriptum, navnlig i πλείῳ, οὕτῳ, κάτῳ og ἐγγυτάτῳ.

Herefter lader Böckh nogle Stykker følge, der staae i nær Forbindelse med det foregaaende, idet de ligeledes referere sig til den af Areopagos anstillede Undersøgelse. Den første Spalte af Stykket Nr. VII giver kun enkelte usammenhængende Ord; den anden giver noget, skjøndt ikke meget mere; den lyder med Undtagelse af de to første Linier, af hvilke kun enkelte Bogstaver ere bevarede, saaledes: καὶ ἀνα[φερόμενα χρή]- | ματα ἅπα[ντα] εἰς [τὴν] | ἀκρόπολιν, ἃ [ἦ]λθ[εν] | ἔχων Ἅρπαλος εἰ[ς τὴν] | Ἀττικήν, ἐν τῇ αὔρι[ον] | ἡμέρᾳ Ἅρπαλο — — — | δὴ ἀποδεῖξαι τὰ [χρή] | ματα ὁπόσα ἐστ[ίν] | — — — [ὅ]πως πυθο — — | — — ιομεν — — —

Af de hidtil anførte Stykker vil man vel saa nogenlunde kunne danne sig en Forestilling om de fundne Fragmenters Form og Omfang; af Hensyn til Pladsen skal jeg derfor indskrænke mig til af de øvrige kun at anføre de længere og mere sammenhængende med Forbigaaelse af dem, der kun ved betydeligere Supplementer lade sig bringe i læselig Form.

Af den engelske Udgaves Nr. I er den første Spalte temmelig fuldstændig; alle Linierne findes og de nødvendige Supplementer indskrænke sig til enkelte Bogstaver. Den lyder saaledes:

αὐτοῦ ἀγῶνος οἴε | ται δεῖν ὑμᾶς παρ[α] | κρούσασθαι διαβάλ[λ]ων | τὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ | καὶ τοὺς ἄλλους ἀγῶ | νας

ἅπαντας ἀφελέ | σθαι ζητεῖ τοὺς τῆς | πόλεως· ὑπὲρ ὧ[ν] δεῖ | ὑμᾶς νυνὶ βουλεύσα | σθαι προσέχοντας | τὸν νοῦν καὶ μὴ τῷ | λόγῳ ὑπὸ τού[τ]ου ἐ | [ξα]πατηθῆναι. τὰς γὰρ | ἀποφάσεις ταύτας τὰς | ὑπὲρ τῶν χρημάτων | Ἁρπάλου πάσας ὁμοί | ως ἡ βουλὴ πεποί | [η]ται καὶ τὰς αὐτὰς κα | τὰ πάντων, καὶ ο[ὐ]δε | μιᾷ προσγέγραφεν | δ[ιὰ] τί ἕκαστον ἀπο | φ[αί]νει, ἀλλὰ ἐπ[ὶ] κε | φαλαίου γράψασα ὁπό | σον ἕκαστος εἴληφεν | [χ]ρυσίον· τοῦτ' οὖν | [ὀφε]ιλέτω ... ἰσχυ[ρ] | — — — — ενη . παιν .

Det viser sig tydeligt, at der i dette Fragment er Tale om den af Areopagos (ἡ βουλή) afgivne summariske Beretning (ἀπόφασις) om hvormeget hver enkelt af de bestukne Talere havde modtaget af Harpalos. Begyndelsen troer Böckh at kunne supplere: οὐ μόνον τοῦ καθ' ‖.

Stykket Nr. IV bestaaer af tre Spalter: den første, der har een Linie mere end de andre, lader sig ikke restaurere; den anden er, paa enkelte Bogstaver og en Deel af den sidste Linie nær, fuldstændigt bevaret; ogsaa af den tredie Spalte mangler kun lidet. De to sidste Spalter lyde saaledes:

ρας ἔλαβε. σὺ δ' ὁ τῷ | ψηφίσματι τοῦ σώ | ματος αὐτοῦ τὴν φυ | λακὴν καταστήσας | καὶ οὔτ' ἐγλειπομέ | νην ἐπανορθῶν | οὔτε καταλυθείσης | τοὺς αἰτίους κρίνας | προῖκα δηλονότ[ι] τὸν | καιρὸν τοῦτον τετα | μίευσαι, καὶ τοῖς μὲν | ἐλάττοσι ῥήτορσιν | ἀπέτινεν ὁ Ἅρπαλος | χρυσίον τοῖς θορύβου | μόνον καὶ κραυγῆς | κυρίοις, σὲ δὲ τὸν τῶν | ὅλων πραγμάτων | ἐπιστάτην παρεῖδεν. | καὶ τῷ τοῦτο πιστόν; | τοσοῦτον δ', ὦ ἄνδρες | δικασταί, τοῦ πράγμα | τος καταπεφρόνηκεν | Δημο[σ]θένης, μᾶλ | λον δέ, εἰ δεῖ μετὰ | παῤῥησίας εἰπεῖν, ὑ | μῶν καὶ τῶν νό | μων, ὥστε τὸ μὲν | πρῶτον ὡ[μολόγει] ‖ ὁ μ[ιαρὸς εἰληφέ] | ναι τὰ χρή- ματ[α ἔφη δὲ] | καταχεχρῆσθαι αὐτὰ | ὑμῖν προδεδανεισ | μένος εἰς τὸ θεωρι | κόν, καὶ περιὼν Κνω | σίων καὶ οἱ ἄλλοι φί | λοι αὐτοῦ ἔλεγον ὅτι | ἀναγκάσουσι τὸν ἄν | θρωπον οἱ αἰτιώμε | νοι εἰς τὸ φανερὸν | ἐνεγκεῖν ἃ οὐ βούλετα[ι], | καὶ εἰπεῖν ὅτι τῷ δή | μῳ προδεδάνιστ[αι] | τὰ χρήματα εἰς τὴν | διοίκησιν· ἐπειδὴ | δ' ὑμῶν οἱ ἀκούσαν | τες πολλῷ μᾶλλον | ἠγανάκτουν ἐπὶ τοῖς | κατὰ τοῦ πλήθους | τοῦ ὑμετέρου λόγο[ις], | εἰ μὴ μόνον ἱκ[α] | νὸν εἴη αὐτῷ [τὸ] | δεδωροδοκη[κέναι]

Indholdet af dette Fragment refererer sig tydeligt nok til den ovenfor omtalte, af Demosthenes foranledigede Folkebeslutning om Harpalos's Fængsling, samt til Demosthenes's Deelagtighed i dennes Flugt. Særskilt er at bemærke, at i tredie Spalte προδεδανεισμένος er brugt for προδεδανεικώς; strax efter mang-

ler i *περιϊών* det ene Iota, men Exempler paa det Samme forekomme efter Böckh flere Steder hos de attiske Komikere. Om Knosion s. Aischin. *περὶ παραπρ.* § 149 og Athen. XIII, 593 A, hvilken sidste omtaler ham som en af Demosthenes elsket Yngling, der tillige stod i utilladelig Forbindelse med Demosthenes's Hustru.

Stykket Nr. II, af hvis tre Spalter kun den mellemste nogenledes lader sig supplere, handler om Motiveringen af Straffen: *κλημάτων, καὶ [κή] | ρυγμα περὶ [αὐτ]ῶ[ν] | ἐποιήσατο, ὅ [περὶ] | τοῦ ἀποδόντ[α]ς ἃ ἔλαβ[ον] | ἀπηλλάχθαι τιμω | ρίας καθ' αὐτῶν καὶ | ζητήσε[ω]ς ἔγραφον. | τοὺς δὴ τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς | ἀδική-σαντας καὶ δω | ροδοκήσαντας, ἀδεί | ας δ' αὐτοῖς δοθείσης | μὴ ἀποδόντας τὸ | χρυσίον τί χρὴ ποιεῖν; | ἐᾶν ἀτιμωρήτους; | ἀλ[λ'] αἰσχρόν, ὦ ἄνδρες | δικαστ[αί, ἰ]δίων ἕνε | κα ἐγκλ[η]μάτων πό | λεως σωτηρίαν κιν | [δυνε]ύειν. οὐ γάρ ἐ | [στι]ν ὑμᾶς τ[ο]ύτων | [ἀπ]οψηφίσα[σ]θαι μὴ | — — — — — — δεξα- | — — — — — — — [μ]α | — — — — — — [ε]ν.*

Om Enkelthederne i dette Stykke yttrer Böckh, at det første Ord *κλημάτων* er en Rest af *ἐγκλημάτων*. Til *ἐποιήσατο* kort efter er Folket eller det areopagitiske Raad Subjekt. Det følgende *ἔγραφον* refererer sig til Hypereides som Forfatter af Bekjendtgjørelsen. De mod Slutningen af Stykket omtalte *ἐγκλήματα ἴδια* ere de Beskyldninger, som i den harpaliske Sag rettedes mod enkelte Borgere, medens Staten var uden Skyld; for disse Enkeltes Skyld, der gik ud paa at bringe Staten i fjendtligt Forhold til Alexander, skulde man ikke sætte Statens Velfærd paa Spil.

Stykket Nr. XIV, der bestaaer af tre Spalter, indeholder et nyt Moment til Motiveringen af de Anklagedes Straf: de, der nu stode for Domstolen, havde tidligere anklaget mange baade Private og Embedsmænd, som paa deres Anklage vare blevne idømte svære Bøder for ubetydelige Forseelser; nu, da de selv ere anklagede for en saa grov Forbrydelse, maae de billigviis dømmes til en langt haardere Straf end hine. Den første Spalte er stærkt mutileret; de to andre lyde saaledes:

[κ]αὶ μὴ [ῥ]ᾴ[θυμο]ν ἔ | [σ]ται τὸ λαμβανόμε | νον. καὶ Δη-μοσθένη | καὶ Δημάδην ἀπ' αὐτῶν | τῶν ἐν τῇ πόλει ψη | φισ-μάτων καὶ προξε | νιῶν οἶμαι πλείῳ | ἢ ἑξήκοντα τάλαντα | ἑκάτερον εἰληφέναι | ἔξω τῶν βασιλικῶν | καὶ τῶν παρ' Ἀλεξάν | δρου· οἷς δὲ μήτε ταῦ | τα ἱκανά ἐστιν μήτ' ἐ | κεῖνα, ἀλλ' ἤδη ἐπ' αὐ | τῷ τῷ σώματι τῆς | πόλεως δῶρα εἰλή | φασι, πῶς οὐκ

ἄξι | ον τούτους κολ[άζ]ειν | ἐστίν; ἀλλὰ τῶν μὲν | ἰδιωτῶν ὑμῶν [ἐ]ὰν || τηλικαῦ[τ' ἀδικήσαν] | τες τὴν πόλ[ιν μηδὲ] | μιᾶς τιμω-[ρίας τεύ] | ξονται. καὶ Κόν[ων] | μὲν ὁ Παι[α]νιεύς, [ὅτι] | ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ ἔλα[βε] | τὸ θεωρικὸν ἀ[ποδη] | μοῦντος, πέντ[ε δρα] | χμῶν ἕνεκεν [ἐκε] | τεύων ὑμᾶς τάλαν | τον ὦφλεν ἐν τῷ | δικαστηρίῳ τούτων | κατηγορούντων· | καὶ Ἀριστόμαχος ἐ | πιστά-της γενόμε | νος τῆς Ἀκαδημίας, | ὅτι σκαφεῖον ἐκ τῆς | παλαί-στρας μετενεγ | κὼν εἰς τὸν κῆπον | τὸν αὐτοῦ πλησίον | ὄντα ἐχρῆτο καὶ ἔφη

Af Böckhs Bemærkninger til dette Stykke medtager jeg følgende. Det forøvrigt ikke ganske sikkre *ῥάθυμον* i Begyndelsen af Fragmentet staaer maaskee i Betydningen af *ἀμελές* eller *ἀκίνδυνον*. Til Oplysning af *τῶν βασιλικῶν* tjener Deinarch. mod Demosth. § 10: . . . *τὴν προτέραν ζήτησιν τὴν ὑπὲρ τῶν τριακοσίων ταλάντων τῶν παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως ἀφικομένων ζητεῖν κ. τ. λ.* og § 15: *ὅς* (Demosthenes) *οὐκ ἐκ τῶν βασιλικῶν μόνον εἰληφὼς χρυσίον φανερός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως κεχρηματισμένος.* Mellem det der er opbevaret af anden Spalte og Begyndelsen af den tredie Spalte var Tankegangen denne: naar en Privatmand eller en Embedsmand gjør sig skyldig i en mindre Forseelse, straffes han haardt; det bliver derfor utaaleligt, om disse, der i saa høi Grad have forsyndet sig mod Staten, skulde slippe for Straf. Hvad Hypereides beretter om Konon kaster Lys paa et Sted i Deinarchs Tale mod Demosthenes (§ 56): *πάλιν τὸν τὴν πεντεδραχμίαν ἐπὶ τῷ τοῦ μὴ παρόντος ὀνόματι λαβεῖν ἀξιώσαντα, καὶ τοῦτον ἡμῖν ἀπέφηνε* (nemlig *ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου*); vel hedder det hos Deinarchos, at den Anklagede var bleven frikjendt, men den Modsigelse, hvori denne Angivelse staaer til Hypereides's Yttring, anseer Böckh for mere tilsyneladende end virkelig, idet den Anklagede, istedetfor at idømmes en større Straf, slap med en extraordinær Pengebøde. Forøvrigt kan sammenlignes Harpokration s. v. *θεωρικόν: ὅτι δὲ οὐκ ἐξῆν τοῖς ἀποδημοῦσι θεωρικὸν λαμβάνειν, Ὑπερείδης δεδήλωκεν ἐν τῷ κατ' Ἀρχεστρατίδου.* Det synes, at Harpokration enten har forvexlet Hypereides's Tale mod Demosthenes med den mod Archestratides, eller at det her berørte Forhold har været udførligere omtalt i den sidstnævnte Tale. Udtrykket *ἐπιστάτης γενόμενος τῆς Ἀκαδημίας* forklares ligeledes af Harpokration s. v. *ἐπιστάτης: ἐλέγετο δ' ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ ὁ ἐφεστηκὼς πράγματι ὁτῳοῦν, ὡς Ὑπερείδης*

τε ἐν τῷ τατὰ Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνης ἐν τῷ κατὰ Κτησιφῶντος φανερὸν ποιοῦσι.

Nr. VIII, som indeholder Rester af tre Spalter, i hvilke foroven ingen Linie mangler, indeholder Betragtninger af lignende Natur som de i det foregaaende Stykke og sættes derfor vel med Rette umiddelbart efter dette; den første Spalte er temmelig stærkt mutileret, dog troer Böckh at det er lykkedes ham at restituere Tankegangen, om han end ikke vil staae inde for hvert enkelt Udtryk. Stykket lyder som følger:

[ο]ὐ [γ]ά[ρ] ἐστιν ὁμοίως | [ἄδικο]ν εἴτις ἔλα | [βεν], ἀλλ' εἰ ὅθεν μὴ | [ἐξῆν]· οὐ]δ[έ] γ' ὁμοί[ω]ς | [ἀδικο]ῦ[σι]ν οἱ ἰδιῶται | [λαμβάν]οντ[ε]ς τὸ χρυσίον | [καὶ οἱ] ῥήτο[ρ]ες καὶ οἱ | [στρατη]γοί. διὰ τί; ὅτι τοῖς | [μὲν ἰ]διώταις Ἅρπα | [λος ἔνε]κεν φ[ιλίας] | [ἐδίδ]ο[υ χ]ρυσίο[ν] — — ‖ στρατηγοῖς καὶ τοῖς | ῥήτορσιν ὠφελεῖ | σθαι, οὐ τῶν νόμων | αὐτοῖς δεδωκότων | τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ τῆς | ὑμετέρας πραότητος | καὶ φιλανθρωπίας, | ἓν μόνον παραφυλάτ | τοντες, ὅπως δι' ὑμᾶς | κ . . . . . ευ — — | σ — — — — — ‖ τις ἀρχήν τιν' [ἄρχων] | δι' ἄγνοιαν [ἢ δι' ὀλιγω]- | ρίαν ἁμάρτῃ — — — | ὑπὸ τούτων κ[ατη] | γορηθεὶς ἐν τ[ῷ δικα] | στηρίῳ ἢ ἀπο[θανεῖ] | ται ἢ ἐκ τῆς πατ[ρίδος] | ἐκπεσεῖται, αὐτ[οὶ δὲ] | [τὰ μέγισ]τα ἀδικ[ήσαντες] | [δίκην δώσουσ]ιν οὐδ[εμίαν] | — — — — ρια — — —

Den manglende Slutning af den første Spalte har indeholdt en Betragtning over at Feltherrerne og Talerne, i Modsætning til Privatmænd, modtoge Penge til Bestikkelse og derved berigede sig; hertil refererer sig *ὠφελεῖσθαι* i Begyndelsen af den anden Spalte; at der foran *στρατηγοῖς* forrest i anden Spalte har staaet *τοῖς*, forstaaer sig af sig selv. Hvorledes Nominativen *παραφυλάττοντες* har sluttet sig til det Foregaaende, er ikke klart. *ρια* i sidste Linie af tredie Spalte antager Böckh for *τιμωρίαν*.

Herefter lader Böckh nogle Brudstykker følge, der have Hensyn til andre politiske Forhold end dem, der umiddelbart staae i Forbindelse med den harpaliske Sag; rimeligt synes det, at de have henhørt til den Deel af Talen, der fulgte efter Behandlingen af Hovedsagen; dog lader Intet sig afgjøre med Sikkerhed. Det nedenunder aftrykte Nr. VI bestaaer af fire Spalter; i de tre af dem mangler foroven ingen Linie.

— — — . . . . . | — — [ὑπ]ὲρ αὐτῶν ἐ | [πὶ τούτ]οις τὴν εἰρή- | [νην ἐπ]οιησάμεθα | — — — — [β]ουλευω | — — — τ]ῶν ὑ[φ']ἡ- | [μῶν] . . . — νχ. ‖ αὐ[τ]ῷ παρ' ἑκάστου | ἡμῶν γίγνεσθαι. καὶ | τὸ μέν κατηγορεῖν | ἐν τῷ δικαστηρίῳ | καὶ ἐξε-

λέγχειν τοὺς | εἰληφότας τὰ χρήμα | τα καὶ δεδωροδοκη | κότας κατὰ τῆς πατρί | δος ἡ [βουλ]ὴ [π]ρο[σέτα] | ξεν [ἡμῖν τοῖς αὐ-τῶν] | κατη[γόροις]· τὸ δ[ὲ] — — | — — — [τοὺς ε]ἰληφότας | [τὰ χρήματα] ἡ βουλὴ | [ἡ ἐξ Ἀρείου π]ά[γ]ου ἡ | [ἀποφήνασα πρὸς τ]ὸν δῆ | [μον προσέτα]ξεν· τὸ | [δὲ] — — — — ‖ πάγου· ἐὰν δὲ ἡ ψῆ | φος μὴ ἀκόλουθ[ο]ς | γένηται τοῖς νόμοις | καὶ τοῖς δικαίοις, τοῦ | το δή, ὦ ἄνδρες δικα | σταί, παρ' ὑμῖν ἔσται | καταλελειμμένον. | διόπερ δεῖ πάντας | ὑ[μᾶς] — — — ‖ τὰς δῶ[ρα κατὰ τῆς] | πατρίδος καὶ [τῶν] | νόμων. μηδ[ὲ τοῖς] | δακρύοις τοῖς Ἀγ[νω] | νίδου προσέχετε [τὸν] | νοῦν, ἐκεῖνο λο-[γιζό] | μενοι ὅτι ἀτυχ[ήσαν] | τι μὲν — — — —

Af Böckhs Bemærkninger til dette Stykke skal jeg blot fremhæve følgende. I den anden Spalte mener han, at *ἡ βουλὴ προσέταξεν* er at forstaae om de femhundredes Raad, da i det Følgende det areopagitiske Raad tydeligt adskilles derfra. Foran *τοὺς εἰληφότας* i samme Spalte kunde der muligviis have staaet *συλληφθῆναι;* man maatte da antage, at Areopagos allerede før Domfældelsen havde udstedet et Arrestdecret mod de Anklagede. At den anden Spalte sluttede med *ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου* eller en anden Casus deraf, er indlysende. Den tredie Spalte sluttede med *τοὺς εἰληφό-*. Hagnonides omtales paany i Stykket Nr. XII, som vil blive anført længere nede; jvnfr. Westermann Gesch. der Beredsamk. Bd. 1 § 54. 72.

Stykket Nr. V indeholder den øverste Deel af tre Spalter, i hvilke ingen Linie mangler foroven; den foregaaende Spalte sluttede upaatvivleligt med *πολι-*

τεύῃ, καὶ οὐχ ἅπασιν | οἴει φανερὸν εἶναι | ὅτι φάσκων ὑπὲρ τοῦ | [δήμου] λέγειν ὑπὲρ | [Ἀλεξά]νδρου φανερῶς | [δημηγ-]ορεῖς; ἐγὼ γὰρ | [εἶπον κα]ὶ ἔμπροσθεν | [καὶ πρὸς] πάντας ὅ,τι | [πεποί]ηκας καὶ περὶ Θη | [βαί]ων καὶ περὶ τῶν | [ἄλ]λων ἁπάντων, | [κ]αὶ ὅτι χρήματα εἰς | [φέροις] δοθέντα ἐκ τῆς | — — — [σε]ως σαυτῷ | — — — ποιησαμε- | — — — — αστα | πρὸς τ[ὴ]ν Ἑλ[λ]άδα | προσέπ[ε]σεν, ὥστε | μηδένα προαισθέ- | σθαι· τὰ δ' ἐν Πελοπον | νήσῳ καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑλ | λάδι οὕτως ἔχοντα κα | τέλαβεν ὑπὸ τῆς ἀφί | ξεως τῆς Νικάνορος | καὶ τῶν ἐπιταγμά | των ὧν ἧκεν φέρων | παρ' Ἀλεξάνδρου περί | τε τῶν φυγάδων καὶ | περὶ τυ[ῦ] τοὺς κοι | νοὺς συλ[λ]όγους Ἀχαι | ὧν τε κ[α]ὶ Ἀρκά[δω]ν ‖ ταῦτα σὺ π[άντ' ἔγραψας] | ἐ[ν τ]ῷ ψηφ-[ίσματι], | [σ]υλλαβὼν τὸ[ν Ἅρπα] | λον, καὶ τοὺς μὲ[ν συμμά]- | χ[ου]ς ἅπαντας [πρε] | [σ]βε[ύ]εσθαι πεπ[οίη] | κας ὡς Ἀλέξ-ανδρ[ον, ὡς] | οὐκ ἐ[χ]οι τας ἄ[λ]λ[ην] | οὐδεμίαν ἀποσ[τρο]- |

φήν, τοὺς δὲ [ἄλλους], | οἳ αὐτοὶ ἂν ἦκο[ν ἑκόν] | τες πρὸς ταύ[την τὴν] | δύναμιν, ἔχοντε[ς] | τὰ χρήματα καὶ τοὺ[ς] | στρατιώτας, ὅσου[ς] ἕ[κα] | στος αὐτῶν εἶχεν, | τούτους σύμπαντας | οὐ μόνον κεκώλυ | κας ἀποστῆναι [ἐ]κ[εί] | νου τῇ συλλήψει τῇ [τοῦ] | Ἁρπάλου, ἀλλὰ καὶ | — — — [ἕκα]στον — — —

Ved *χρήματα εἰσφέροις* i den første Spalte tænker Böckh paa en *εἰσφορά*, som Demosthenes skulde have ydet ved Hjelp af Summer, som han havde modtaget i Bestikkelse. Den strax efter følgende Lacune kunde maaskee udfyldes med *Θηβῶν ἁλώσεως*, hvilket vilde stemme med at ogsaa Deinarch tillægger Demosthenes Andeel i Thebens Undergang. (m. Demosth. § 10. 18). Den i den anden Spalte omtalte Nikanor var sendt af Alexander med et Tilhold til de forskjellige græske Stater om at kalde de Landflygtige tilbage; dette Tilhold blev kundgjort ved de olympiske Lege i Sommeren 324. v. Diod. Sic. XVIII, 8. Deinarch. m. Demosth. § 81. Nærværende Sted citeres af Harpokration: *Νικάνωρ, Ὑπερείδης ἐν τῷ κατὰ Δημοσθένους.* Det i Begyndelsen af den tredie Spalte omtalte Psephisma er det samme som nævnedes i det tidligere citerede Brudstykke Nr. IV. Længere nede danner *ἄλλους* Modsætningen til *τοὺς συμμάχους;* det synes fortrinsviis at være at forstaae om Anførerne for de ved Tainaron samlede Leietropper (Diod. Sic. XVII, 111). *ταύτην τὴν δύναμιν* refererer sig til de Forbundnes Hær, ligesom det længere nede staaende *ἐκείνου* gaaer paa Alexander.

Herpaa lader Böckh følge Stykket Nr. XI; det indeholder fire Spalter, i hvilke der foroven ikke mangler nogen Linie; den første Spalte er saa godt som aldeles tilintetgjort og tilsteder ikke nogensomhelst paalidelig Restauration; de tre andre lyde saaledes:

μος ἐποίησεν ὥστ' | αὐ[τὸ]ς ὑπὸ τῆς τ[ύχ]ης | ἀφαιρεθείς, τὸν στέ | φανον ἡμῶν ὃν ἔ | δωκεν οὐκ [ἀφ]είλετο. | οὕτως οὖν ἡμῖν τοῦ | δήμου προσενηνε | γμένου οὐ πάντα δί | [καὶ ἂν] αὐτῷ ἡμεῖς | [ὑπη]ρετοῖμεν καί, | [εἰ δέοι, ἀ]ποθνή[σ]κοι | μεν ὑ[πὲρ] αὐτοῦ; ἐγὼ | — — — κατα | — — — — ε | — — — — θο- | — — — — ια ‖ αν καὶ λόγον δύνα | μιν ἀποδεικνύμε | νος διατετέλεκας, καὶ | ὅτε μὲν ἦτον τὴν | βουλὴν ἀποφαίνειν | τοὺς ἔχοντας τὸ χρυ | σίον, πολεμικὸς ὢν | καὶ ταράττων τὴν πό | λιν, [ἵ]να τὴν ζήτη[σ]ιν | ἐκκρούοις, ἐπειδὴ δὲ | ἀναβάλοιτο τὸ [ἀ]πο- | φῆναι ἡ βουλὴ οὔπω | φάσκουσα εὑρηκ[έ] | ναι, τότ' ἐν τῷ δήμῳ | συνχωρῶν Ἀλεξάν | δρῳ καὶ τοῦ Διὸς κ[αὶ] | τοῦ Ποσειδῶνο[ς καὶ] | τῆς Δήμητρο]ς πο — — — ‖ ... ὅτ[ε] — — — |

ἐβουλε[ύεσθε περὶ τοῦ | στῆσαι εἰκό[να Ἀλεξάν] | δρου βασιλ[έως, προσθῆ] | κῃ τῇ τοῦ Θε[οῦ] — — — | το — — — — | Θει — — — — | καὶ ε — — — αγ] | γελίαν — — — | πίας — — —

Til det strax i Begyndelsen af den anden (her den første) Spalte staaende αὐτός antager Böckh ὁ δῆμος for Subjekt; af dette er Stavelsen μος øverst i Spalten tilbage; Uklarheden i Ordene αὐτὸς ὑπὸ τῆς τύχης ἀφαιρεθείς beroer kun paa Mangelen af det Foregaaende. Det i Slutningen af tredie (anden) Spalte staaende πο– antager Böckh enten for at være πολλάκις, hvorefter der da har fulgt et Verbum, af hvilket Genitiverne vare afhængige; eller ogsaa er det en Rest af ποιούμενος eller et lignende Ord, i hvilket Tilfælde Genitiverne kunne have været styrede af et derpaa følgende Substantiv. Meningen af det i fjerde (tredie) Spalte Indeholdte var aabenbart, at Demosthenes, da der delibereredes om at opstille en Billedstøtte af »Ἀλεξάνδρου βασιλέως« har andraget paa Tilføielsen af »τοῦ θεοῦ«. Hermed stemmer Deinarch m. Demosth. § 94: καὶ τότε μὲν γράφων καὶ ἀπαγορεύων μηδένα ἄλλον νομίζειν θεὸν ἢ τοὺς παραδεδομένους, τότε δὲ λέγων ὡς οὐ δεῖ τὸν δῆμον ἀμφισβητεῖν τῶν ἐν οὐρανῷ τιμῶν Ἀλεξάνδρῳ.

Stykket Nr. X indeholder kun een Spalte, i hvilken der foroven ikke mangler nogen Linie:

μὴ νομίζ — — — | τῆς τούτω[ν δωρο] | δοκίας τὰ τυ[χόντα τῶν] | πραγμάτω[ν] — — — | . εσθαι. ο[ὐ γὰρ ἀφανές] | ἐστιν ὅτι [ἐκεῖνοι] | οἱ ἐπιβουλεύοντε[ς] | τοῖς Ἑλληνικοῖς πρ[ά]- | γμασιν τὰς μὲν μι | κρὰς πόλεις τοῖς ὀ | λίοις συνσκευάζο[ν] | ται, τὰς δὲ μεγάλας | τοὺς δυναμένους | ἐν αὐταῖς ὠνούμε | [νοι, ο]ὐδ' ὅτι Φίλιππος | [τηλικ]οῦτος ἐγένετο | [ἐξ ἀρχ]ῆς [χρ]ήματα δια | [διδοὺς εἴ]ς [τ]ε Πελο | πόννησο]ν καὶ Θετ | [ταλίαν] κ[α]ὶ τὴν ἄλλην | [Ἑλλάδα], καὶ τοὺς ἐν | — — — οντας ἐν | — — — . ν καὶ προ .

Hvorvel dette Brudstykke omhandler andre politiske Forhold er det dog ikke uden Relation til Sagen; der er nemlig i det Tale om de mislige Følger af Bestikkelighed.

I det følgende Stykke Nr. XIX mangler der Linier baade foroven og forneden. Det indeholder denne ene Spalte

λ[α] — — — | λέγ[ω]ν καὶ αἰτ[ιώμε] | νος, ὅτι Ἀλεξάν[δρῳ] | χαριζομένη [ἡ βου] | λὴ ἀνε[ιπ]εῖν αὐ[τὸν] | βούλεται· ὥσπ[ερ μὴ] | πάντας ὑμᾶς ε[ἰδό] | τας ὅτι οὐδεὶς [τὸν] | τοιοῦτον ἄν[δρα οἷός τ'] | ἐστιν πρίασθ[αι, εἰ ἄλ] | λον τινὰ μὴ [πεῖ] | σαί ἐστιν μη[δὲ] | [χρυσίῳ] διαφθε[ῖραι].

Demosthenes havde, som det synes, beskyldt Raadet for at det vilde tilkjende en Mand en Æresbeviisning, sandsynligviis en Krands, blot i den Hensigt at vise Alexander en Opmærksomhed; denne Mand tager Hypereides i Beskyttelse.

Stykket Nr. XVIII er i meget høi Grad mutileret og tilsteder neppe nogen paalidelig Restitution. Nr. XV derimod giver et ikke ganske ubetydeligt Udbytte; det indeholder to Spalter, der foroven begge ere mutilerede, forneden er den anden fuldstændig, idet der under den sidste Linie endnu findes Rand. Stykket Nr. III indeholder den umiddelbare Fortsættelse af Nr. XV; det indeholder to Spalter, i hvilke der for oven ikke mangler nogen Linie, men af den anden Spalte er kun Begyndelsen af Linierne bevaret; med Udeladelse af denne ulæselige Spalte lyde de to Stykker saaledes:

— — — — [ὑπὸ] | [Δη] μοσθένο[υς ἀπο] | σ[τα]λείς, [παρὰ δ' Ὀλυμ] | πιάδι Καλλίας ὁ [Χαλ] | [κ]ιδεὺς ὁ Ταυροσθέ- | νους ἀδελφός· τούτους | γὰρ ἔγραψε Δημοσθέ | νης Ἀθηναίους εἶ | ναι, καὶ χρῆται τούτοις | [π]άντων μάλιστα. | [κα]ὶ οὐδὲν θαυμαστόν | [μοι]· ὁπότε γάρ, οἶμαι, | [ἐν λιπο]ναυτῶν μέ | [ρει εἴη], εἰκότως φί | [λους] τοὺς ἀπ' Εὐρίπου | [κέκ]τηται. εἶτα σύ ποι | [κιλί]ας πρὸς ἐμὲ τολ | [μᾷς] — — — λα | — — — — — || ν — — — — — — | τρ — — ιο — — | ν . . ν[υ]νὶ τηλικοῦ[τος] | ὢν ὑπὸ μιρακίων | κρινόμενος περὶ | δωροδοκίας. καίτοι ἔδει τοὐναντίον ὑ | φ' ὑμῶν παιδεύεσθαι | τοὺς νεωτέρους | [τ]ῶν ῥητόρων, καὶ | [εἴ] τι προπετέστερον || ἔπραττον, ἐπιτιμᾶ | σθαι καὶ κολάζεσθαι· | νῦν δὲ τοὐναντίον | οἱ νέοι τοὺς ὑπὲρ | ἑξήκοντα ἔτη σω | φρονίζουσιν. διό | [π]ερ, ὦ ἄνδρες δ[ικαστ]αί, | δικαίως ἂν ὀργίζοι | [σθ]ε Δημοσθένει, | εἰ κα[ὶ δ]ό[ξη]ς ἱκανῆς | [καὶ π]λούτου πολλοῦ | [διά γ' ὑμ]ᾶς μετέσχη | [κεν, νῦν] δ' ἐπὶ γήρω[ς] | — — — λεται τῆς | — — — — — ὑμεῖς | — — — — νεσθε ἐ- | — — — — ισχυ — — | — ουσ. μ. ἑστηκότα | [τὰ τῶν] Ἑλλήνων ὅτε | — — ν κατέχει . ο | — — εἶτε, εἰ τοιοῦ[τ]ος | — — — δημαγωγοὺς [καὶ] | στρ]ατηγοὺς καὶ φ[υ]λ[αρ]- | [χου]ς τῶν πραγμ[άτων] | — — — . . — —

Om den i Begyndelsen af den første Spalte omtalte Kallias s. Aischin. m. Ktes. § 85 ff. og Deinarch. m. Dem. § 44. Længere nede i samme Spalte (ved *ἐν λιποναυτῶν μέρει εἴη*) vilde man, mener Böckh, snarest falde paa at læse — — *ν αὐτῶν*; men derved vilde ingen Mening fremkomme; det er indlysende, at der ikke kan læses *αὐτῶν*, da det ellers strax efter vilde hedde ikke *τοὺς ἀπ' Εὐρίπου*, men *τούτους* (de samme, om hvilke

det foregaaende *αὐτῶν* maatte forstaaes). Böckh læser derfor *ναυτῶν*, og mener, at der er Tale om en Søvæsenet vedrørende Gjenstand, hvorved da Udtrykket *τοὺς ἀπ' Εὐρίπου* er foranlediget; han finder deri følgende ondskabsfulde Spot udtrykt: »naar han mangen en Gang deserterede fra Flaaden, har han naturligviis gjort sig Folkene fra Euripos til Venner«, idet der nemlig netop ved Euripos var Leilighed til at bortfjerne sig fra Flaaden, naturligviis til Euboia. Turde man antage et Participium *λειποναυτῶν* eller *λιποναυτῶν*, saa kunde man ogsaa formode: *ὁπότε γάρ, οἶμαι, [λειπο]ναυτῶν με[τασταίη]*. I Lacunen foran den anden Spalte anseer Böckh det for sandsynligt, at det Sted har staaet, som Priscian XVIII, 25 (S. 219 Kehl.) citerer af denne Tale: *ἀλλὰ τοὺς νεωτέρους ἐπὶ βοήθειαν καλεῖς, οὓς ὕβριζες καὶ ἐλοιδόρου ἀκρατοκώθωνας ἀποκαλῶν* (jvnfr. Athen. XI, 483, E og Pollux VI, 25); maaskee stod ogsaa her det af Athenaios X, 424 D citerede Sted: *εἰ μέν τις ἀκρατέστερον ἔπιεν, ἐλύπει σε*. Overgangen til det Følgende synes at være gjort ved den Bemærkning, at de Yngre meget snarere vare imod Demósthenes.

Baade det nys Anførte og det følgende Stykke Nr. XII antager Böckh har staaet henimod Slutningen af Talen. Nr. XII indeholder Stykker af to Spalter; i den anden af disse mangler forneden ingen Linie; foroven ere de begge ufuldstændige.

— — — *ο* — — — — — — | *[βασι]λέως [τὴν] γῆν, ἀλ* | *[λὰ καὶ] τὴν εὐδαιμονί* | *αν τὴν ὑπάρχουσαν* | *ὑμῖν ἐν τῇ χώρᾳ* | *καὶ κοινῇ πᾶσι καὶ ἰδίᾳ* | *ἑνὶ ἑκάστῳ, καὶ εἰς* | *τοὺς τάφους τοὺς τῶν* | *προγόνων, τιμωρή* | *σασθαι τοὺς ἀδικοῦν* | *τας ὑπὲρ ἁπάσης τῆς* | *πόλεως, καὶ μήτε* | *[λό]γου παράκλησιν* | *[μήτε]* — — — ‖ — — — — — *[ἐ]* | *φοδι* — — — — — — | *οὗτος δ' ἂν* — — — — | *οὐ δίκαια ποιησ* — — | *ὥσπερ καὶ οἱ [λησταὶ]* | *οἱ ἐπὶ τοῦ τροχο[ῦ κλαί]* | *οντες, ἐξὸν αὐ[τοῖς]* | *μὴ ἐμβαίνε[ιν εἰς]τὸ πλοῖον· οὕτω [καὶ]* | *Ἁγνωνίδης καὶ Δη[μο]* | *σθένης τί π[ρ]ο[θήσει]*; | *κλαιήσει, [καὶ δεήσεται]* | *μὴ λαμ[βάνειν δίκην]*

Böcks Bemærkninger til dette Stykke anseer jeg det for hensigtsmæssigt at gjengive for største Delen in extenso.

Brudstykket i den første Spalte er en Deel af en stor Sætning; om Bygningen af denne Sætning giver Phrasen *καὶ εἰς τοὺς τάφους τοὺς τῶν προγόνων* et Vink. Der maa nemlig være gaaet forud en anden Akkusativ med *εἰς*, og alt hvad der stod foran de angivne Ord hører til en Bisætning, der sluttede sig til hiin Akkusativ; disse Akkusativer med *εἰς* maatte være af-

hængige af et Verbum, saaledes at det Hele omtrent havde følgende Form: *δεῖ ὑμᾶς ἀποβλέψαντας εἰς τὴν τῶν προγόνων ἀρετήν, οἳ ὑμῖν οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν παραδεδώκασι, σώσαντες ἐκ τῆς ‖ βασιλέως τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ* o. s. v. Stor Lighed hermed har Deinarch m. Dem. § 109: *μὴ οὖν ἄχθεσθε αὐτοῦ κλαίοντος καὶ ὀδυρομένου. πολὺ γὰρ ἂν δικαιότερον ἐλεήσαιτε τὴν χώραν, ἣν οὗτος καθίστησιν εἰς τοὺς κινδύνους τοιαῦτα πράττων, ἣ τοὺς ἐξ αὐτῆς γεγενημένους ὑμᾶς ἱκετεύει, παραστησαμένη τὰ ὑμέτερα τέκνα καὶ γυναῖκας, τιμωρήσασθαι τὸν προδότην καὶ σώζειν ἑαυτήν, ὑπὲρ ἧς οἱ πρόγονοι καλοὺς καὶ πολλοὺς κινδύνους ὑπομείναντες ἐλευθέραν αὐτὴν ὑμῖν παραδεδώκασιν, ἐν ᾗ πολλὰ καὶ καλὰ παραδείγματα λέλειπται τῆς τῶν τελευτησάντων ἀρετῆς. εἰς ταύτην ἀποβλέψαντας, ὦ Ἀθηναῖοι, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ γινομένας πατρίους θυσίας καὶ τὰς τῶν προγόνων θήκας φέρειν δεῖ τοὺς εὖ φρονοῦντας τὴν ψῆφον.* Istedetfor *τὴν γῆν* er vel *τὴν χώραν* langt almindeligere; dog findes ogsaa *γῆ* brugt i denne Betydning.

Den anden Spalte frembyder ved første Blik store Vanskeligheder for Forstaaelsen. I Begyndelsen af Stykket kunde man tænke paa at supplere *ἄν[ομα καὶ]* eller *ἀν[όσια καὶ]*; dog kan der ogsaa have staaet noget heelt Forskjelligt. — *ὥσπερ καὶ οἱ λῃσταί]* her var gjort en Sammenligning, der, som saa ofte, vel sluttede sig til det Foregaaende, men som dog paany optoges i det Følgende, saaledes at Sammenligningen svævede ligesom midt imellem det Foregaaende og det Efterfølgende. Ved *οὐ δίκαια ποιησ...* antydes en eller anden Forseelse; længere nede (*κλαιήσει*) er der Tale om Graad, begge Dele med Hensyn til Demosthenes; da nu den midt imellem disse Yttringer liggende Sammenligning refererede sig baade til den foregaaende og til den efterfølgende, saa maa der allerede ved den foregaaende Omtale af Forseelsen være sagt, at Misdæderen, naar han senere skulde drages til Ansvar, græd; saaledes forklarer *κλαιήσει* sig naturligt: Demosthenes vilde græde over den ham tilkjendte Straf. Heraf fremgaaer det almindelige Indhold af Sammenligningen: saaledes som ogsaa andre Misdædere jamre og græde, naar de lide deres Straf. Men af *ἐξὸν αὐτοῖς* fremgaaer, at der i Sammenligningen tillige har været sagt, at Misdæderne jo ikke havde havt nødig at gjøre sig skyldige i deres Retsovertrædelse, hvilket naturligviis refererede sig til Demosthenes, der jo heller ikke havde havt nødig at lade sig bestikke, hvilket vel ogsaa allerede har været berørt i det Foregaaende. Taleren vil her-

med sige, at man ikke skal lade sig røre af Medlidenhed; Misdæderen havde jo ikke behøvet at gjøre sig skyldig i nogen Overtrædelse; at han siden, naar der blev Tale om Straf, jamrede og græd, burde ikke komme i Betragtning. Spørgsmaalet bliver nu, om hvilken Art af Misdædere der i Sammenligningen var Tale. Dette antyder Vendingen: *ἐξὸν αὐτοῖς μὴ ἐμβαίνειν εἰς τὸ πλοῖον;* det er Sørøvere, *λῃσταί*, der ikke behøvede at bestige deres Skib for at drage ud paa Rov. Af Ordet *λῃσταί* er der virkelig ogsaa Spor tilbage. Ved Sammenligningen med en Røver stilles den Bestukne i det meest hadefulde Lys. — Om *τρόχου* smlgn. Aristoph. Plut. 878. Fred. 451. Lysistr. 843. Antiph. de cæd. Her. § 42. Længere nede staaer over *Ἀγνωνίδης* Streger, som Tegn paa at Ordet skal udslettes; dette gjælder uden Tvivl ogsaa det foregaaende *καὶ*, der af Böckh er tilføiet og som sikkert har staaet i Haandskriftet.

(Fortsættes i næste Hefte).

Belysning af nogle Steder i Horatses Satirer.

Af *L. C. M. Aubert.*

Hor. Sat. 2, 5, 90—91.

Difficilem et morosum offendet garrulus: ultro
Non etiam sileas.

Det er Henførelsen og Meningen af *ultro*, hvorom Fortolkerne her ere uenige. Men ingen af de forsøgte Henførelser eller Forklaringer af denne Partikel kan tilfredsstille. Bentlei, hvem man har villet imputere Forbindelsen *garrulus ultro* (forstaaet *sponte*) forbigaaer netop dette Ord ganske. At denne Forbindelse forøvrigt er meningsløs (forsaavidt *garrulus* altid er *sponte loquax*) er rigtigt paaviist. Men ei stort heldigere er Doederleins, Wuestemanns og senest Krügers Henførelse: *ultro offendet* med Forklaringen *non modo non delectabit, sed offendet ultro* (»ovenikjøbet«). Det er en vilkaarlig Ellipseforklaring; forkastelig paa Grund af Utydeligheden, da ingen saadan Relation er antydet, og vistnok ganske fremmed for Sprogbrugen af *ultro*. Det er der-

hos rigtigt bemærket (af Teuffel), at ogsaa en saadan Forbindelse er uden videre Mening, forsaavidt »*garrulus neminem*, *nedum morosum, delectabit*«. Ikke heller antydes da nogen Tankesammenhæng med det Følgende. De, som henføre *ultro* til det Følgende, have dog neppe været stort heldigere. Heindorf, Orell, Teuffel forstaae det, henført til *non sileas*, i Betydningen »*sponte, sine ulla causa*, uden ydre Foranledning« (»schweige auch nicht von selbst«), hvorved tydeligt *etiam*, som ved *sileas* maa betegne Gradation (»endogsaa«), miskjendes, som og Ordstillingen lades upaaagtet, og det derhos lidet staaer i Samklang med Advarselen: *garrulus offendet*, at han skal snakke saalænge, til den Anden directe eller indirecte beder ham holde Munden. Textafvigelsen *ultra* i nogle Mss. maa vel være uden for Tale. Nogen Relation for *ultra* lader sig ikke paavise, og Ritters Forklaring deraf »videre«, altsaa det samme som *porro*, strider ganske sikkert mod Sprogbrugen, for ikke at tale om Forklaringen »*nimium*«, *ultra quam satis est* (Baxter, Fea, Düntzer), som er »ultra«-modern og dristig, skjøndt Anledningen dertil er givet af Scholiastens udentvivl blot misforstaaede Bemærkning *nec nimium sis taciturnus*, hvor *nimium taciturnus* vel blot forklarer *sileas*, ligesom *nimium loqui* i Forveien forklarer *garrulus*.

Sagen er, at det her ene rigtige *ultro* aabenbart er misforstaaet, som det overhoved i den lexicalske Behandling ikke er rigtigt forklaret og i det hele tiltrænger en Revision. Det er bekjendt, at allerede de gamle Grammatikere ofte vakle i Bestemmelsen af denne Partikels Betydning paa givet Sted. Den saa hyppigt, itide og i Utide, i Anslag bragte Betydning »frivilligt, af sig selv« kan vistnok ikke frakjendes Partiklen, da den jo ligger til Grund for den sildigere Tids deraf dannede Adjectiv *ultroneus* (Seneca), men næst at bemærke, at Betydningssammenhængen her endnu tiltrænger tydeligere og sikrere Paaviisning end hidtil har fundet Sted,[1]) maa jeg dernæst paastaa, at denne Betydning saavelsom den anden: *insuper* ofte bringes i Anslag, hvor den er aldeles uhjemlet og vilkaarlig, og dernæst at den oprindelige locale Betydning, i egentlig og overført Mening, har en langt videre Anvendelse, end det almindeligt erkjendes. *Ultro*, oprindeligt i adverbial Modsætning til *citro*, som

---

[1]) Betydningen »af sig selv, frivilligt« er vel at forklare fra et givet Subjects Standpunkt om hvad der sker fra den dette Subject modsatte Side uden hans Tilvirkning.

ikke bruges udenfor denne, betyder altsaa egentlig „til hiin, den modsatte Kant" (*ultro citro ferri, commeare*). Undertiden er vel denne Localbetydning modificeret til at betegne paa Stedet, som i: »*verbis ultro citroque habitis, data ultro citroque fide, injuriæ ultro citroque factæ*« etc. Det maa alt saaledes efter sit oprindelige Begreb klarligt kunne bruges i Begrebernes Modsætning og betegne: „modsat, paa (til) den modsatte Side". Og denne Mening af *ultro* er vistnok at gjøre gjeldende i langt videre Udstrækning, end det almindeligt antages, idet den knapt nok anerkjendes i Lexica. Rigtigt forklarer dog Forcellini det: *e contrario* ved de to, i Indhold lignende Steder Plaut. Aul. 3, 5, 57 *Ubi disputata est ratio cum argentario, etiam plus ipsus ultro debet argentario* og Cic. pr. Quinct. c. 23 *qui cum ipse ultro deberet* etc. (hvor Guilielmi paastaaer Cicero har havt Plautus's Sted for Øie). Men saaledes maa det vistnok ogsaa forstaaes paa mangfoldige andre Steder, hvor det i Almindelighed vistnok hverken erkjendes eller engang er tænkt paa. Saaledes vel ogsaa i Terents Ad. IV, 3, 3 seqq.:

Nisi si me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant,
Sibi fieri iniuriam ultro, si, quam fecere ipsi, expostules,
Et ultro accusant

hvor Faernus vistnok urigtigt forklarer „*insuper*" ligesaa ubeføiet som ved Ter. Eun. 1, 1, 24—25. Paa begge Steder er *ultro* sikkert nok: „omvendt, modsat" (nemlig: af hvad der skulde ventes, af det naturlige og ligefremme Forhold). Ganske saa ogsaa Ter. Eun. 4, 7, 42 fl.:

novi ingenium mulierum.
Nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt ultro . . . .

hvor vel baade *insuper* og *sponte* ingen Mening vil give. Saaledes staaer vel ogsaa det samme *ultro accusare* hos Livius 1, 5: *insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones . . . Remum captum regi Amulio tradidisse ultro accusantes,* vistnok rigtigt af Kreyssig (Glossar. Livianum) saa forklaret: *ipsi cum latrones essent* (ↄ: *accusandi*), *tamen Remum tamquam latronem accusabant.* Partiklen *ultro* har her ofte en Prægnants og Tankefylde, som de er vanskeligt ved enkelt Udtryk i vort Sprog at gjengive. Men „ovenikjøbet", som paa saadanne Steder ofte tyes til, er dog indlysende unøiagtigt og giver en falsk Opfatning. Men ganske paa samme Maade staaer Partiklen udentvivl i følgende Steder af Livius: 3, 65 *cavendo ne metuant, metuendos ultro se efficiunt.* Krüger, som citerer dette Sted til vort Sted i Horats som

parallet i Partiklens Brug, forklarer *ultro* hos Horats: „meget mere, mere endnu", („ikke blot ikke fornøie, men meget mere gjøre vred"), her hos Livius: *quod plus est.* Ja visselig *plus est metui quam metuere,* det er endog netop det modsatte, og det vil upaatvivleligt Livius ved *ultro* betegne. Lignende Sted er Liv. 5, 37: *ultro honorem habitum violatoribus iuris,* hvor vistnok i Almindelighed forklares „ovenikjøbet" (*insuper*), her med et Slags Mening („ikke blot ikke udleverede dem til Straf, men ovenikjøbet viste dem Ære") dog uden nogen tydelig Relation og i sig ei begrebsrigtigt ved den underforstaaede Negation. Meningen af Partiklen er dog vel tydelig: „modsat, omvendt" (istedetfor at udlevere dem til Straf). Saaledes og Liv. 21, 28: *Galli postquam, vim facere conati, ultro* (ɔ: tvertimod, i dets Sted) *pellebantur.* Liv. 23, 38 *ultro bellum Philippo Romani inferebant, quum ipse facturus esset* ɔ: „omvendt, modsat".

I Tacitus Hist. 1, 7 *a legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiverunt, crimen ac dolum ultro compositum* er Brugen af *ultro* ganske paralel med det gjentagne *ultro accusare* ovenfor (de selv vare skyldige, men dog — omvendt af det rigtige Forhold — paadigtede de ham Beskyldning for Forræderi). Saaledes vel ogsaa ibid. 1, 62 *cum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat*; sandsynligt ogsaa ibid. 1, 32 *denique eundi ultro, si ratio sit, eandem mox facultatem,* efterat ovenfor er sagt: *non eundum ad iratos censebat.* Th. Kiessling siger her: *ultro ut ubique* (!) „aus eigener Bewegung", *non i. q. insuper,* hvad ingen Gjendrivelse tiltrænger, men Walthers: *insuper* „überdiess, ausserdem" kan heller ikke være rigtigt og svarer ei heller til Forklaringen: *postquam poenitentiæ malorum et bonorum consiliorum spatium datum.*

Rothe alene — saavidt mig bekjendt — har til Tac. Agr. 19: *assidere clausis horreis et emere ultro frumenta ... cogebantur* været opmærksom paa denne Partiklens Sprogbrug navnlig hos Tacitus; men en eensidig Abstraction og for stærk Generaliseren fremtræder i hans Paastand, at „hvor man nogetsteds finder *ultro* og navnlig hos Tacitus, kan man reducere det til Udtrykket af en Virksomhed der, hvor man skulde vente en Passivitet". (Partiklen kan med dette Modsætningsbegreb naturligt ligesaavel bruges i det omvendte Forhold, som f. Ex. ovenfor Liv. 21, 28 ... *ultro pellebantur,* hvor netop Passivitet istedetfor den bebudede Activitet). Sagen er altsaa — flere Exempler tiltrænges vel neppe for Resultatet — at *ultro,* forskjelligt fra *rursus* og

contra kan betegne Modsætning, hvor ei to men tre Led distingveres (contradictorisk Modsætning), saaledes som her, hvor det Rette ligger imellem to modsatte Feil (cfr. Hor. Satt. 1, 1, 107 *termini, quos ultra citraque rectum consistere nequit*); *etiam* antyder her, som ellers, Gradation: „endogsaa". Meningen er altsaa: „Paa den anden (modsatte) Side maa du ikke endogsaa tie ganske stille" (gaa saa vidt, at du endog tier ganske stille).

Hor. Satt. 2, 8, 52—53:

illutos Curtillus echinos (sc. monstravit incoquere),
Ut melius muria, quod testa marina remittat.

fortjener en kort Belysning paa Grund af den ganske eiendommelige grammatiske Construction. Denne er vistnok af den ellers lidet grammatiske Orell abnet og tildeels rigtigt belyst ved græsk Paralel, men ikke fuldstændigt opfattet og fastholdt og tildeels igjen confunderet ved Henviisning til *ut multo suavius* i V. 89 som Paralel. Ialfald er det i hans Bemærkning indeholdte Vink, saavidt det kan sees, blevet uden Frugt hos de følgende Fortolkere. Naar Teuffel saaledes mener, „at Krüger har viist, at *quod* sprogligt fuldkommen (cfr. V. 89) lader sig retfærdiggjøre", da skal man vistnok have ondt for at finde dette i Krügers Anmærkning til *ut melius*, der lyder saadan: „zwar Apposition zu *echinos* (vgl. V. 89 *ut multo suavius*), doch im Genus dem nachfolgenden *quod* angepasst, als wenn es hiesse: *quoniam melius (muria) sit (id), quod* etc." Men hvorledes kan da Adjectivet *melius* her være Apposition til *echinos*, da det efter hans egen følgende Omskrivning af Tanken er Prædicat til det ved Relativsætningen: *quod . . . remittat* udtrykte Begreb? medens derimod *ut multo suavius*, hvad baade Numerus og Genus viser, staaer substantivisk og fra latinsk grammatisk Standpunkt ialfald maa tages som virkelig Apposition, om end *ut* i og for sig udtrykker et lignende Tankeforhold med hiint Sted (den subjective Grund).

Det eiendommelige grammatiske Phænomen her er det, at man paa dette Sted har en fuldstændig, maaskee enestaaende Efterligning af den eiendommelige græske Construction ved Angivelse af den subjective Grund: ὡς med fuldstændig absolut accusativisk Participialconstruction (ὡς med Subject og Prædicat i Accusativ). Orells anførte Paralel ὡς κρεῖσσον ὄν er ialfald for-

saavidt ufuldstændig, at han ikke har tilføiet det nye Subject i Accusativ. Forøvrigt fortjener det maaskee endnu at bemærkes, at denne særegne, stærkt elliptiske og vanskeligt forklarlige græske Construction, der betegner den subjective Grund og i Mening falder sammen med et *νομίζων* og følgende Acc. c. Inf., sandsynligt dog ligger til Grund ogsaa for Brugen i Latin af *ut* med følgende Adjectivapposition i subjectiv causal Betydning, som f. Ex. foruden i denne Satires 89 *ut multo suavius*, Hor. Epp. 1, 17, 39 *hic onus horret, ut parvis animis et parvo corpore majus.* Thi skjønt denne Construction fra latinsk grammatisk Standpunkt maa erkjendes som Apposition, saa lader dog denne med *ut* til Objectet tilføiede Apposition, der indeholder en concret Charakteristik af Objectet selv, sig vanskeligt som ellers, hvor *ut* staaer med causal Apposition, betragte som udgaaet fra Forkortning af en virkelig Sammenligningssætning (som t. Ex. *acutus, ut Poenus,* hvor der blot henvises til en Regel ɔ: *ut Poenus homo acutus est*), men er vel at betragte som et særeget grammatisk Phænomen, hvis Grund maaskee er at søge i ubevidst Indflydelse af den omtalte græske Construction, hvorfra den latinske vel er grammatisk forskjellig, dog egentlig blot deri, at Hovedordet ei gjentages pronominalt til dette Adjectiv, men dette altid slutter sig som Apposition til det forrige Ord. I Latin har denne Brug af *ut* med Adjectiv i causal Mening nærmest Paralel med det causale *ut* ved Relativsætningen.

Endnu skal jeg belyse et med Hensyn til rigtig grammatisk Opfatning dunkelt og omtvistet Sted, Hor. Satt. 1, 10, 21 flg.:

> . . . *O seri studiorum! quine putetis*
> *difficile et mirum* etc.

Siden Bentlei læses af alle Udgivere her, saavidt vides *quine putetis,* medens tidligere, som i mange Haandskrifter, læstes *putatis* (saa utvivlsomt Priscian), og saa fordrer Hand Hor. Turs. 4, 77 restitueret, fordi „Indicativet i dette Udtryk er sædvanligt". Spørgsmaalet om Modus er her mindre væsentligt; derom i Korthed senere. Men den grammatiske Vanskelighed for Fortolkerne, som dog rigtignok ingen burde være, viser sig at ligge i *quine.* At Bentlei selv ei klart har fattet Constructionen, uagtet han sammenligner et utvivlsomt ganske paralelt Sted af Ter. Ad. 2, 3, 8—9, viser sig tydeligt nok af hans Bemærkning. Terentses Sted lyder saadan:

. . . illius opera, Syre, nunc vivo: festivom caput!
Quine omnia sibi post putarit esse præ meo commodo,

Ved dette Terentses Sted har Bentleis Kritik været vaklende, forsaavidt han i selve Udgaven af Terents giver Stedet: *quine . . . putavit,* som det sideordnede *transtulit* i følgende Vers ialfald viser er den simplere, om ei just nødvendige Construction, men nu her til Horatses Sted ved at citere Terentses fordrer *quine . . . putarit* efter Donat og Faernus's og to engelske Haandskrifter.

Bentlei siger nu, at *ne* i *quine* paa Terentses og Horatses Sted enten er overflødigt (παρέλκον) eller, hvad han synes os at foretrække, spørgende; ialfald ikke, som Priscian forklarer det, affirmativt. Priscian tager nemlig *ne* her som Forsikringspartikel (= *næ*), her i Relativsætningen ganske vist mod denne Partikels bestemte Sprogbrug, og lidet passende til Meningen. At Priscian ved saadan Opfatning maa have læst eller fordret læst *putatis,* er vel ellers klart nok. Heindorf og de følgende Fortolkere, for her ei at nævne Baxter og Gesner, forklare nu, som bekjendt, Stedet her som en Sammensmeltning af 2 Constructioner: *qui putetis* (Relativ Causalsætning) og *putatisne*? med saare liden Rimelighed, fordi dette ere 2 grundforskjellige Constructioner, der baade grammatisk og logisk ligge saare langt fra hinanden, endog ere hinanden modsatte; og noget analogt Exempel have de ikke engang forsøgt paa at opdrive. Hos Heindorf er nu denne Forklaring saameget besynderligere, som han selv citerer et Sted af Catull, ogsaa af Faernus til Terents's Sted i Forbigaaende (ved Ordene *ut: quemne ipsa reliqui*) henviist til, som i ydre Form ialfald er ganske paralelt, men hvor Heindorf dog umuligt kan tænke paa en saadan Sammenblanden af de to Constructioner, han anfører, da Meningen selv forbyder det. Dette Catulls Sted er c. 64, 180 seqq.:

An patris auxilium sperem? quemne ipsa reliqui
Respersum iuvenem fraterna cæde secuta?
Conjugis an fido consoler memet amore?
Quine fugit lentos incurvans gurgite remos?

Dette Catulls Sted er af Prof. Ussing (i Poetarum aliquot Latinorum sell. carmina cur. Madvig. denuo edidit Ussing) i sig klart og fyldestgjørende fortolket. Constructionen selv i sin Almindelighed er dog af Ussing i Detaillen ikke belyst, udentvivl fordi han, hvad han og med Rette syntes at kunne gjøre, ansaa den for i sig klar. Hans Bemærkning om Constructionen kan nemlig ei siges fuldt at belyse denne. „Svarene" hedder det i

sig rigtigt, „ligge i de tilføiede Relativsætninger. Det enklitiske *ne* er føiet til det relative Pronomen (*quemne* og *quine*) for at vise, at det endnu hører ind under Spørgesætningen og ligesom fortsætter den." Rettere vilde det maaske have hedt, at Svaret ligger i et nyt Spørgsmaal om en Omstændighed, som for det første Spørgsmaal er afgjørende (hvilken Omstændighed er udtrykt i Relativsætningen). Altsaa paa begge Steder egentlig: *num ejus* etc. (Gjentagelse af det forrige Spørgsmaal), *qui* etc. Dette Horatses Sted berører Ussing til Catull ikke, men henviser blot til Hyppigheden af denne Construction hos Plautus og Terents. Constructionen er vistnok ogsaa hos Plautus saa hyppig, at Fortolkerne her til Horats liden Undskyldning have for at have misforstaaet den. Constructionen hos Horats her er alene rigtigt forklaret af Reisig (og Haase) i Reisigs „Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft" p. 473 (hvortil ogsaa Wuestemann i Gjentagelsen af Heindorfs Udgave henviser), dog neppe tilstrækkeligt tydeligt eller udtømmende, skjønt for dette Horatses Sted vistnok nogenlunde tilfredsstillende. Det hedder hos Reisig: „Es wird *ne* sogar an das Relativum angehängt: *quine.* Durch das Relativum soll eine Beschreibung gegeben werden, und *ne* giebt dieser Beschreibung in der Form der rhetorischen Frage den Charakter der Heftigkeit, so dass es ist: *nonne hic.* Stellen aus Plautus u. Terenz s. bei Cruq. zu Hor. S. 1, 10, 21 *o seri studiorum*, *quine putetis*" (Paralelsteder af Plautus og Terents anføres i Parenthes af Haase). Naar Reissig henviser til Cruquius's Horats, da er dette vel en feilagtig Erindring af ham. Ialfald forklares i Cruquius's 2den Udgave af Horats (fra 1611) *ne* affirmativt, som hos Priscian, og sammenlignes med *οἶγε*, og intet Paralelsted af Plautus eller Terents anføres. Reisigs Forklaring (*nonne hic*) er, som sagt, anvendt paa Horatses Sted, tilfredsstillende (her nemlig: *nonne vos* sc. *seri studiorum estis*, *qui putetis*), men i sin Almindelighed ikke nøiagtig og t. Ex. Catulls Sted omfattes ikke af Reisigs Forklaring. Reisigs Forklaring har til Horatses Sted ialfald ikke været tilstrækkelig for Hand, som i Hor. Tur. eller den latinske Partikellære (som, i Forbigaaende sagt, vistnok er saa langt fra at tilfredsstille Trangen til en saadan, at den snarere gjør en ny Behandling af de latinske Partikler paatrængende nødvendig), uagtet han anfører en Række af Paralelsteder af Plautus og Terents, hvilke han for en Deel fortolker rigtigt, dog aldeles har misfortolket dette Sted, som han oversætter: „Ihr glaubt doch

nicht, dass es etwas grosses und wunderbares sey", hvoraf visselig Ingen skal faae noget Rede i Constructionens egentlige Mening. I Sammenhæng med denne Fortolkning paastaaes, at Indicativen *putatis* bør gjenindsættes, som det brugelige i dette Udtryk, og at Bentlei feiler i at antage Ter. Ad. 2, 3, 9 for paralelt, da der maa staae *quin* (*festivum caput, quin*). At den sidste Paastand er uefterrettelig, er let at erkjende, da *quin*, som betegner Gradation i Tanken, der ingen Mening har, medens det er let at see, at den følgende Relativsætning (*quine*) indeholder en Motivering af det rosende Udraab *festivum caput*. I Hands Forklaringsforsøg af *ne* ved Relativet (*quine*) er nu det ligesaa urigtigt, at han kun sjeldent citerer den foran *quine* staaende Sætning, som dog egentlig altid er nødvendig for at see Meningen af dette Relativ med *ne*. I Begyndelsen paa ret Vei, hvor han taler om en Sammentrækning af Talen og derhos forklarer at *quine* staaer for *estne ille qui, tune es qui*, er han dog med det samme paa Afvei, fordi den Forklaring blot passer til et Par Steder hos Plautus og Terents. I Reglen nemlig bestaaer Talens Korthed jo deri, at *ne* antyder Gjentagelsen af hele det foregaaende Spørgsmaal, eller det foregaaende Udsagn (Udraab) gjentaget som Spørgsmaal. Men selv i dette almindelige og regelmæssige Tilfælde er Tankeformen dobbelt efter den dobbelte Brug af Spørgepartiklen *ne*, idet denne snart betyder *nonne* (antyder den Spørgendes Affirmation), snart *num* (antyder den Spørgendes egen Benægtelse som paa Catulls Sted). At et Spørgsmaal maa gaa foran, som Ussing til Catulls Sted synes at antage, som da, efter hans Udtryk, ved *quine* fortsættes, er ikke nødvendigt; det kan og være et Udraab, som her hos Horats: *o seri studiorum* og Ter. Ad. 2, 3, 8 *festivum caput!* (paa begge Steder sættes rigtigere Udraabstegn end det blotte Komma) og endelig ogsaa en simpel kategorisk Sætning, og blot i dette sidste Tilfælde kan, hvad Hand alene forklarer, *quine* oftere være at forstaae som forkortet for *estne is, qui* (rettere: *eumne dicis, qui*; „*tune es qui*" vil efter Sagens Natur vanskeligt forekomme) og alene her er et virkeligt, ikke rhetorisk Spørgsmaal tilstede. Hvor *ne* ved *quine* betegner Gjentagelse af den foregaaende Sætning, som (rhetorisk) Spørgsmaal, der indeholder Relativsætningen Grunden til den Spørgendes Benægtelse eller (almindeligst) Bekræftelse af denne (eftersom *ne* er at forstaae *num* eller *nonne*). Nogle Steder af Plautus og Terents ville tilstrækkeligt oplyse det her Paastaaede. Plaut. Truc. 2, 6, 52 flg.:

. . . . . . *Poenitetne te, quot ancillæ sient iam?*
Quine etiamnum super adducas, quæ mihi comedint cibum?
hvor Stedets Mening i Almindelighed vistnok, neppe Constructionen ret er forstaaet. Her besvarer hiin, som Ussing til Catull forklarer, sig selv med Relativsætningen, indflettet i det nye Spørgsmaal; *ne* er her *nonne*. Fuldstændigt skulde det for *quine* egentlig lyde saa: *nonne poenitet te (nonne dicendum est, te poenitere), qui* etc. Meningsløst paastaaer Hand (l. l.), at her bør staa *quin etiamne* med lige liden Mening i *quin* og *ne*; sjøndt Verset forøvrigt er metrisk usikkert og *etiamnum* blot Conjectur. — Pl. Mil. glor. 4, 1, 25—26:

. . . Pyrg. *Cupio hercle equidem. si illa volt.*
Pal. *Quæne cupiat?*

hvad tydeligt nok vil sige: *nonne ea volt, quæ cupiat* (eller ad sensum med Hensyn til Tvivlen i *si illa volt* i den pointerte Dialog: *dubitasne num illa velit. quæ cupiat*). — Plaut. Rudens 1, 5, 15: *quæne eiectæ mari sumus ambæ, obsecro,* efterat det foran har hedt: *ergo æquius vos erat candidatas venire hostiatasque.* Her er at forstaae: *num nos æquum est venire* etc., *quæ*. Det Komma som i Udgaverne staaer efter *obsecro* istedetfor afsluttende Spørgsmaalstegn, viser at Constructionen ei er fattet, da fra det følgende *unde* et nyt Spørgsmaal igjen begynder. — Pl. Mil. glor. 1, 1, 13 *quemne ego servavi* etc. er vistnok: *dicisne eum, quem* ligesom Ter. Phorm. 5, 8, 29—30:

Argentum rursum iube rescribi, Phormio.
Ph. *Quodne ego discripsi porro illis, quibus debui?*

hvor naturligt *num rescribi id vis* eller *idne dicis*; og saaledes hyppigt i Dialogen. — Plaut. Cist. IV, 2, 6 *quamne in manibus tenui atque accepi has ante ædis Cistellam?* er stærkt elliptisk og prægnant (om den Æske, hvis Tab hun er ulykkelig over) at forstaae: *eamne perdidi, quam?* Partiklens Brug her er ialfald utydeligt forklaret ved Hands forøvrigt ei uadæquate Gjengivelse: „hab ich das Kästchen nicht in Händen gehabt?" — Haardere er Constructionen Plaut. Cistell. IV, 1, 1—2, skjønt her ei elliptisk:

Nullam ego me vidisse credo magis anum excruciabilem
Quam illæc est: quæ dudum fassa est mihi, quæne inficias eat?

ɔ: *nonne (summe) excruciabilis est, quæ inficias eat, quæ dudum fassa est mihi?* — Pl. Amph. 2, 2, 72—73:

. . . So. *Paullisper mane*
Dum edormiscat unum somnum. Amph. *Quæne vigilans somniat?*

ɔ: *num ea edormiscat somnum, quæ vigilans somniat* (enkelte Mss. *somniet*). De anførte Steder ville være tilstrækkelige til at belyse den angjeldende Sprogbrug og til at vise, at hvor Relativsætningen angiver Grunden til den ved det rhetoriske Spørgsmaal betegnede Affirmation eller Negation, er Conjunctiven — mod Hands Paastand — fuldt saa sædvanlig som Indicativ, og bør ved Horatses Sted, som det der har størst Auctoritet, beholdes. I Prosa findes Forbindelsen neppe, efter Haases Bemærkning, og det anførte Sted af Val. Max. 9, 13, 1 *quemne aliquis merito dixerit* kan vistnok ei være rigtigt, men efter Haases Forslag er enten blot *quem*, eller *quem nonne* at læse. Det er dog uden Bemærkning medoptaget som Exempel hos Hand.

Endnu skal jeg blot gjøre opmærksom paa en gammel indgroet Feil i Hor. Epp. 2, 2, 52:

sed quod non desit habentem
Quæ poterunt unquam satis expurgare cicutæ,
Ni melius dormire putem, quam scribere versus?

hvor *desit* hverken fra Formens eller Betydningens Side giver Mening eller lader sig forsvare. De forsøgte Forklaringer deraf ere tildels rene monstra. Saaledes t. Ex. Baxters: *mire pro: quantum non sinat, ut egeam*; Orells: *postquam habeo, quod mihi satis sit, quodque deesse non debeat ad vitam commode agendam* (det kan man kalde Betydningsfylde i *non desit*!). Ritter dog med mere Enhed: *quod deesse non debet, h. e. quantum satis est ad usum modicum*, skjønt lige vilkaarligt. Disse Forklaringsforsøg tiltrænge ingen Gjendrivelse. Jeg antager, at Enhver, som først bliver gjort opmærksom derpaa, vil finde det indlysende, at *desit* her i Texten er en gammel Feil for *defit*. Den sjeldnere Verbalform *defit* kunde saa saare let ogsaa af den Grund forvexles med den saa ulige hyppigere: *desit*. Forcellini gjør under dette Ord opmærksom paa, at Kritikerne have bemærket, at ved mangfoldige Steder i Tibull, Ovid, Statius o. A., hvor der burde læses *defit*, er der af ukyndige Afskrivere skrevet *desit*. Dette er utvivlsomt et saadant Sted. At Horats her sigter til eller tænker paa den solide Grundvold for sine ydre Kaar, han har faaet i Sabinergodset, er sandsynligt. Det er her den omvendte Forvexling af Verbum *sum* og *fio*, som upaatvivleligt finder Sted Ter. Heaut. 1, 1, 95—96:

Decrevi tantisper me minus iniuriæ
Chreme meo gnato facere, dum fiam miser,

hvor, hvad jeg forlængst ved Leilighed har gjort opmærksom paa, for *fiam* maa staa *siem* eller *fuam.*

Christiania den 26de Juli 1859.

Til pædagogisk Orientering.

Af *Fr. Lange.*

---

2. *Didaktiske Bemærkninger.*

Hvem er kaldet til at være Lærer, opdragende Lærer? Eller hvilke naturlige Gaver maae vi forudsætte hos den, der skal blive en god Lærer? Thi at det ikke er nok dertil, at jeg veed og kan det, som den Anden ikke veed og kan, er vel i og for sig indlysende, ligesom det paa den anden Side igjen er indlysende, at jeg ikke kan være en Andens Lærer uden at besidde denne Overlegenhed i Kundskaber og Færdighed, fordi kun den er istand til at give den Myndighed, Auktoritet, som er et særeget Mærke ved Forholdet mellem Læreren og Disciplen. Men om det nu end er naturligt, at der allerede i Bevidstheden om denne Overlegenhed ofte ligger en Opfordring for mig, ja selv en Forpligtelse til at lære en Anden, saa er dog den Tilskyndelse, som jeg her føler, mere en Erkjendelsens og Overbeviisningens Sag end Udtrykket af en naturlig Trang, mere en Beslutning end en Drift. Og dog er det netop først den reent naturlige Trang og Driften, der skaber Læreren og Lærernaturen. Men her skjelne vi nu tvende Momenter, tvende Grundtræk, der dog i Virkeligheden altid smelte sammen til Eet. Først Trangen til at meddele sig gjennem Ordet, Sproget, eller rettere Talen, der er Sproget i indskrænket Forstand, opfattet som blot Meddelelsesmiddel. Dernæst Trangen til at beskjæftige sig med og indvirke paa Barnet, en Sands for den ejendommelige, primitive Maade, hvorpaa det sjælelige Liv udvikler sig hos den Unge. Altsaa først naar begge disse Momenter forene sig til Eet, kommer den opdragende Lærer frem. Thi Trangen til

at meddele sig maae i og for sig ogsaa forudsættes som naturlig for Faglærerens, Docentens, Videnskabslærerens Virksomhed. Men vi tale her kun om Børnelæreren, om den opdragende Lærer, hos hvem Trangen til Meddelelse først da faaer sin rette Betydning, naar den forener sig med, eller rettere, naar den træder i Tjeneste hos den naturlige Sands for det sjælelige Liv i Barnet. Og saaledes peger allerede den første Betragtning af Lærerens reent naturlige Forudsætninger paa een Gang baade hen til den beskedne og underordnede Stilling, han er kaldet til at indtage, og tillige til den Tilfredsstillelse, som denne er istand til at yde ham. Thi hvis det kun var Trangen til Meddelelse, der bestemte ham, og han blot forstod sig selv som Faglærer, saa kunde det ikke være Andet, end at han ved atter og atter at maatte bevæge sig i det samme indskrænkede Maal af Meddelelser og atter og atter at maatte sige det Samme næsten paa den samme Maade, snart maatte komme til at betragte Skolemandens Arbejde som det aandløseste og meest eensformige af alle Arbejder. Saasnart derimod Sandsen for Barnets sjælelige Udvikling kommer til, og Læreren forstaaer sig selv som opdragende og sine fagmæssige Meddelelser som dem, der kun have Værd, forsaavidt som de tjene til Barnets Udvikling, faaer Skolens Arbejde ogsaa under den uundgaaelige Gjentagelse og snævre Begrændsning sin hele Mangfoldighed og Friskhed, og forynges bestandig, fordi det jo bliver nyt og ejendommeligt formet i og med enhver ny Discipel, som tilføres den.

Men medens Læreren saaledes oprindelig staaer paa en Naturbestemmelsens Grund, og har sin største Kaldelse gjennem Driften, kan han ikke blive staaende derved. Han er ikke et Naturprodukt, og hvormeget end Naturen har gjort for ham, er det dog tilsidst ham selv, som gjør sig til Lærer. Thi naar Naturen overalt, hvor den har vakt en bestemt Drift, tillige har nedlagt en medfødt Lethed, en naturlig Evne til at tilfredsstille Driften, og den naturlige Trang saaledes ikke blot er en Gave, men en Begavelse, saa faaer denne først da sin fulde Betydning baade for Individuet, der har modtaget den, og for det menneskelige Liv, naar Individuet forvandler den fra naturlig Gave til bevidst Begavelse, og idet han forstaaer dens Betydning for Livets ideelle Opgave og stiller sig og sin Naturlighed til dennes Tjeneste, tillige erkjender sin Forpligtelse til at uddanne denne til den størst mulige Fuldkommenhed. Saaledes bliver Fordringen da her, at hvad der oprindeligviis er blot naturlig Trang til

Meddelelse, og som saadan hos de forskjellige Individualiteter snart yttrer sig som Lyst til og Glæde ved at meddele, snart som Tilfredsstillelse ved at føre Ordet og ved at gjøre sine Forestillinger, sine Kundskaber eller vel endogsaa sig selv gjældende, undertiden maaskee som et Velbehag ved at høre sig selv tale, og fremdeles at det naturlige, medfødte Anlæg, som plejer at ledsage Trangen, efterhaanden ligesom hæves op over det reent naturlige Standpunkt og uddannes til bevidst Dygtighed og Færdighed i at meddele; ligesom paa den anden Side den naturlige Trang til at beskjæftige sig med Barnet ikke maae blive staaende ved Moerskaben over den barnlige Naivetet eller den blot følelsesfulde Deeltagelse og gemytlig legende Indblanding i Livets sjælelige Fornødenheder, eller Tilfredsstillelse ved for godt Kjøb at være den Overlegne og Myndige, men gaae over til en bevidst Forstaaelse baade af den barnlige Naturs ejendommelige Udviklingsmaade og af Beskaffenheden af det Formynderskab, hvormed Skolen overtager at understøtte og lede denne Udvikling. Men idet vi saaledes kalde Læreren fra det naturlige Standpunkt til det bevidste, berøve vi ham hverken den Tilskyndelse eller den Styrke, som ligger i den naturlige Begavelse, ligesaalidt som vi fordærve ham den Glæde og Tilfredsstillelse, som altid ledsager Følelsen af at man følger sin Natur. Thi Driften ophører ikke at være Drift, fordi den lærer at forstaae sig selv, og Nydelsen, som jeg har af at gjøre mit Kald, bliver vel mindre egoistisk, men ikke mindre stor, fordi jeg kommer til Erkjendelse af, at mit Kald ikke blot er et Kald for mig selv, men i Livets Tjeneste, og fordi jeg som en Følge deraf føler min Forpligtelse til at gjøre mig Rede for, ja ligesom gaae i Rette med mig selv og min Naturlighed, om hvorledes jeg bedst kan fyldestgjøre det Kald, der er udgaaet til mig.

Vi forlange altsaa, at den Lærer, som ledet af sin naturlige Tilbøjelighed bestemmer sig til at være Børneskolens Lærer, være opdragende Lærer, foruden at besidde Fagkundskaber og være Fagmand tillige skal have dannet sin naturlige Trang og Gave til at meddele sin Kundskab til bevidst Meddelelsesevne og til didaktisk Kunst. Men naar vi naturligviis ogsaa til Fagskolens Lærer, Docenten i det specielle Fag og Videnskab, stille den samme Fordring, at han foruden at besidde Kundskaben tillige skal besidde Evne til at meddele den, saa faaer dog den samme Fordring, betragtet fra begge disse Skolers forskjellige Standpunkt af, en meget forskjellig Betydning. Thi medens

Fagskolen, Specialskolen, efter sit Væsen er undervisende og som saadan netop har Kundskaben selv til sin Opgave, og Foredragets Kunst, dets Klarhed, Tydelighed, Livlighed o. s. v. just har sin Fortjeneste deri, at den forskaffer Kundskaben Indgang, og udbreder den til saa Mange som muligt, er den almindelige Skole, Børneskolen, i Modsætning hertil opdragende, og idet den som saadan ikke har Kundskaben, men Individuet selv til sin egentlige Gjenstand, og Kundskabens Meddelelse fra dens Standpunkt af kun er Midlet, men vistnok ogsaa det uundværlige Middel til at udvikle Barnets aandige Kræfter og forberede det til at kunne overtage sin egen Selvudvikling og Selvopdragelse. Men saaledes faaer Lærerens Meddelelsesevne og Meddelelseskunst her en særegen Betydning, og bliver selv et Moment med i Skolens Opdragelse. Thi det at Meddelelsen er klar, tydelig, livlig o. s. v., har nu ikke blot den Fortjeneste, at anbefale Kundskaben til Barnet og bringe Barnet til med desto større Lethed og Beredvillighed at gaae ind paa den, men den har tillige den endnu større Fortjeneste, at vænne Barnet til, bevidst og ubevidst, at forlange den samme Klarhed, Tydelighed, Livlighed af sig selv og af sin Opfattelse af det Meddeelte, og i sin egen Gjøren Rede derfor gjennem Svaret. Og naar vi fremdeles forlange, at Meddelelsen skal være grundig, nøjagtig, fuldstændig, saa er fra det opdragende Standpunkt af, saaledes som jeg allerede andensteds i Skolen og Livet Pag. 267 har sagt det, „ingen Underviisning grundig uden den, som gaaer ud paa at gjøre Barnet grundigt, eller at udvikle dets naturlige Trang til overalt at see Phænomenet i Forhold til dets Grund og Forudsætning, og at bringe det dertil, at Barnet føler en Ulyst og en Utilfredsstillethed ved at henvises til det blotte Ord eller afvises med halv Beskeed. Paa samme Maade er kun den Meddelelse fuldstændig og nøjagtig, som gaaer ud paa at gjøre det til en Fordring hos Barnet selv at ville see Enkeltheden i Forbindelse med dens Betingelser og Omstændigheder, og paa den anden Side igjen at ville see den i dens ejendommelige Begrændsning og bestemte Udsondring fra det Beslægtede eller Lignende, saa at Barnet føler en Uro og et Savn ved at blive staaende ved den løsrevne eller uklare Forestilling." Med andre Ord, medens Fagskolen altid er realistisk og ogsaa da, naar den arbejder hen til en reent ideel Erkjendelse, gaaer ud paa det positive reelle Udbytte, er den opdragende Skole væsentlig formalistisk og gaaer ud paa gjennem de Realiteter, som den med-

deler, eller gjennem sin Underviisning at udvikle Barnets egen selvstændige Kraft og Færdighed til at forme sin Erkjendelse og, om jeg saa maa sige, til selv at kunne tage paa et Phænomen, tage paa en Forestilling, et Begreb, en Idee, og selv at kunne omgaaes med dem, bearbejde dem, sætte sig ind i dem, tilegne sig dem. Kun saaledes bliver Skolen virkelig opdragende. Men naar det saaledes ikke blot er Meddelelsen i og for sig, det kommer an paa, men ogsaa selve Meddelelsesmaaden, og ingen Underviisning vil være istand til at udvikle Barnets egen formelle Dygtighed eller dets Evne til selvstændig Tænkning, med mindre Lærerens Meddelelsesmaade er ham baade et Forbillede og en Anviisning, saa faaer Fordringen til Lærerens Meddelelsesevne og didaktiske Kunst en ganske særegen Betydning for den opdragende Skole. Thi medens Fagskolens Lærer, hvis han maaskee mangler Foredrag, mangler Talent til Meddelelse, ofte kan erstatte dette og bringe sine Tilhørere til at glemme det over Fylden og Betydningen af selve det meddeelte Indhold, eller hvis han i sin Iver for at komme til det, som for ham er Hovedsagen, forsømmer det kunstneriske Hensyn og bliver ukorrekt og desultorisk, kan undskyldes med, at han i det Mindste indtil en vis Grad er berettiget til at stole paa, at hans Tilhøreres selvstændige Faginteresse og den almindelige Fagdannelse, som de medbringe, ville sætte dem istand til ogsaa saaledes at følge Foredragets Gang, og tilegne sig dets reelle Udbytte, saa er Sagen en ganske anden i den opdragende Skole, hvor hverken Mængden eller Vigtigheden af det meddeelte Underviisningsstof nogensinde kan erstatte den Betydning, som Meddelelsens Maade og Kunst har til at udvikle Barnets egen sjælelige Virksomhed, og hvor Læreren ikke er berettiget til at forudsætte og gjøre Regning paa nogen anden Interesse og Modenhed hos Barnet end den, som han selv forstaaer at vække og befæste hos det, og hvor han derfor ingen Undskyldning har, naar han overseer, hvorledes enhver Mangel paa Bestemthed, Sikkerhed, Tydelighed o. s. v. i hans egen Meddelelse nødvendigviis maae bidrage Sit til at forvirre Barnet i dets Udviklingsgang og sløve baade dets Modtagelighed, og dets Evne til at bearbejde det Modtagne.

Men medens det altsaa maae erkjendes for en aldeles berettiget Fordring til den opdragende Lærer, at han skal besidde didaktisk Kunst, fordi den opdragende Skole kun saaledes kan naae sit ejendommelige Formaal, saa kan det ikke være Andet, end at denne Fordring til Kunst som saadan, eller udtalt i sin

hele Almindelighed, maae have noget Ubestemt og Svævende ved sig, ikke blot fordi Kunsten som fri, individuel Virksomhed baade maa træde frem i forskjellige Grader, snart som større, snart som mindre, og kunne virkeliggjøre sig paa meget forskjellig Maade, alt efter den kunstneriske Personligheds hele naturlige Ejendommelighed og forskjellige Maade at være paa, men ogsaa fordi Resultatet af Lærerens Kunst eller den Paavirkning paa Barnet, som den tilstræber, naturligviis er betinget af Forskjellighederne i Barnets Modtagelighedsevne og ejendommelige Aandsretning. Men naar den nærmeste Opgave i praktisk Henseende bliver den, ligesom at præcisere Fordringen og give den en bestemtere Form, saa kan det ikke skee ved at angive Fordringen med en Række i det Enkelte gaaende Bestemmelser og Regler, der, hvor sindrig de end vare udtænkte, dog langtfra at sikkre og styrke den kunstneriske Virksomhed snarere vilde binde og lamme den. Det, som det gjælder om, er tvertimod at kalde Fordringen tilbage til den størst mulige Enkelthed og Eenfold og fra det opdragende Princips Standpunkt af at paavise det, der ligesom udgjør Fordringeus egentligste og inderste Kjærne, eller det, uden hvilket ingen didaktisk Kunst og intet didaktisk Resultat kan tænkes. Først naar Læreren har forstaaet Fordringen i denne dens sidste Grund og med Selvbestemmelse har gjort den til sin Lov, faaer han igjen den fulde Frihed til at gjennemføre Fordringen paa sin ejendommelige Maade og til selv at udforme de nærmere Bestemmelser for sin Kunst eller modificere det almindeligt Gyldige saaledes, som han efter de givne Omstændigheder finder det hensigtsmæssigt. Og ligesom det kun er saaledes at Lærerens didaktiske Virksomhed i Sandhed bliver fri og selvstændig, saa er det ogsaa paa den anden Side kun saaledes, at det didaktiske Resultat eller selve Barnets sjælelige Udvikling kan komme til sin Ejendommelighed og fulde Naturlighed, fordi det kun er ligeoverfor den frie og i sit Forhold til Systemets Regler uafhængige Lærer, at Barnet kan lære at tage det Givne paa en fri og selvstændig Maade.

Spørge vi altsaa, hvilket der er det simpleste og i praktisk Retning det bestemteste og meest betegnende Udtryk for Fordringen til den didaktiske Kunst, saa sige vi, at dens Opgave væsentlig er den at opdrage Barnet til Opmærksomhed og Flid, og at den Skole, der formaaer at føre Barnet hertil, i og for sig har godtgjort sin Kunst, uanseet hvor store eller hvor ringe aandige Kræfter den til den Ende har sat i Bevægelse, og hvor

mange eller hvor faa Læremidler den har brugt dertil. Opmærksomhed og Flid ere de to almindelige psychologiske Bestemmelser, under hvilke Individuet, saavel Barnet som Manden, tager sin hele aandige Udvikling. Uden dem er ingen Udvikling mulig. Med Opmærksomheden begynder først det aandige Liv. Den første Yttring af Barnets Opmærksomhed er den første Yttring af den naturlige Trang, den instinktmæssige Drift, hvormed Individuet sig selv ubevidst begjærer at komme ud af den aandige Isolation og at træde • ind i et Samkvem med det almindelige Liv; og idet den ubevidste Trang til Opmærksomhed efterhaanden udvikler sig til større og større Bevidsthed og gjennem sine flere eller færre Erfaringer er kommet ·til en tydelig Følelse af den Tilfredsstillelse, den Nydelse og Næring, som ligger i de Indtryk af det almindelige Liv, som det modtager ved Opmærksomheden, bliver den til Fliden, der, idet den som saadan opgiver den Passivitet, der endnu klæber ved Opmærksomheden, og bliver activ, ikke længer blot modtager Indtrykkene, men selv tager dem, og tager stedse flere og flere endogsaa med Anstrængelse og Selvfornægtelse, fordi det aner, føler, erkjender, at det kun er saaledes at det kan faae et eget Indhold og komme til Selvstændighed og til Gyldighed i Livet. Saaledes blive altsaa Opmærksomheden og Fliden de egentlige Bærere af den Enkeltes aandige Liv og derigjennem tillige af det universelle Aandsliv, og idet de ved deres ligesom centripetale Kraft trænge den Enkelte ind i det almindelige Liv og sætte ham i et Vexelvirkningsforhold til dette, saa at han til samme Tid og i samme Grad, som han optager Livets Indhold i sig, igjen bringer det tilbage til Livets fælleds Masse, men ligesom i forarbejdet Tilstand, bringer det tilbage som sit Indhold, som sine Forestillinger og Ideer, sine Erkjendelser og Følelser, sine Anelser, Forhaabninger, Ønsker, Forsætter, sin Frygt og sin Glæde, og stiller alt Dette til Livets Tjeneste, blive Opmærksomheden og Fliden de uundværlige Betingelser for al aandig Udvikling. Kun ved dem er det almindelige Liv til for den Enkelte og den Enkelte igjen for det almindelige Liv. I den samme Grad, som de sløves og aftage, bliver den Enkelte staaende udenfor Livet, falder han ud af Livet, døer han i aandig Forstand. Men i det almindelige Liv fremkommer der saaledes et Hul, en Formindskelse af de aandige Kræfter, et Savn, der stundom for en Tid lang kan lamme den hele Udviklings Gang, og som vilde true den med en fuldkommen Opløsning,

dersom det ikke kunde gjenføde sig ved Hjælp af en ny og frodig Eftervæxt eller med de friske Kræfter, som tilførtes det af den hvergang tilvoxende Slægt. Og naar det netop er med Hensyn paa denne Eftervæxt og paa Betydningen af dens Tilslutning til Livet at vi opstille Fordringen paa Opmærksomhed og Flid, saa træder her igjen Forskjellen paa Fagskolen og den opdragende Skole tydelig frem. Thi medens Fagskolen paa en mere speciel og derfor ogsaa mere iøjnefaldende Maade arbejder hen til at udruste den Enkelte for Livets Tjeneste, forudsætter den Opmærksomheden og Fliden som værende tilstede hos sine Disciple og bygger paa denne Forudsætning. I Modsætning hertil forudsætter den opdragende Intet undtagen selve Muligheden og godtgjør sit vistnok beskednere, men derfor ikke mindre vigtige Kald for Livet ved at arbeide hen til at gjøre Opmærksomhed og Flid til Vane, Fornødenhed, Pligt for den Enkelte.

Vi tænke os altsaa Barnet som det, der med instinktmæssig Drift forlanger at komme ind med i det almindelige aandige Liv og at faae sin Andeel deri, og Læreren, den opdragende Lærer, som den, der ved sin Meddelelses Kunst ikke blot skal forstaae at give Barnet et Indhold, men tillige lære det selv at tage dette Indhold. Og naar vi derfor for yderligere at bestemme Fordringen til didaktisk Kunst paa den simpleste og meest praktiske Maade sige, at den opdragende Lærer maae forstaae at fortælle, beskrive, forklare, men disse samme Fordringer naturligviis ogsaa stilles til Faglæreren, fordi ogsaa han er Mellemmand mellem det almindelige Liv og den Enkelte, saa viser Forskjellen mellem Fagskolen og den opdragende Skole sig atter her som en stor og gjennemgribende. At fortælle vil sige at fremstille en Handling, Begivenhed, f. Ex. et Livs Historie, et Æventyr, et Feldttog, et Slag, en Underhandling o. s. v. i den successive Udvikling af sine forskjellige Momenter, og Fortællingens Kunst bestaaer i at bringe Ro og Eenhed ind i det Bevægede, og ligesom ved en perspektivisk Ordning af de samtidigt virkende og ofte hinanden krydsende Momenter, eller ved en rigtig Betragtning af det Over- og Underordnede, af Aarsag og Følge, af Hensigt og Midler, og ved den rette Fordeling af Lys og Skygge at gjøre Begivenheden i dens Heelhed og i dens Enkeltheder anskuelig og overskuelig. I Modsætning til Fortællingen har Beskrivelsen altid det Hvilende og Afsluttede til sin Gjenstand, jeg beskriver f. Ex. en Charakteer, en Situation, en

Bygning, et Landskab, en Valplads, en Dyreform, en Blomst, og Beskrivelsens Kunst gaaer ud paa ligesom at bringe Liv og Bevægelse ind i det Afsluttede og Færdige, og ved at opløse det i dets enkelte Træk og igjen at samle disse til et anskueligt Hele, søger den at paavise den ledende Tanke, den Grundidee, som gaaer igjennem det eller dog, hvor ingen saadan er tilstede, dets almindelige Sammenhæng med og Forhold til Livet, eller dets maaskee tilfældige Betydning for og Indflydelse paa Handlingen og Begivenheden. Endelig træder Forklaringen til overalt, hvor det gjælder om at rede det Indviklede ud fra hinanden eller at kaste Lys over det Dunkle. Vi forklare den indviklede Tankegang, Betydningen, Hensigten, Brugen, Nytten af det ubekjendte og derfor utydelige Phænomen, Sammenhængen i den uregelmæssige Ordforbindelse, Meningen af det vilkaarlige eller sjældne Udtryk o. s. v. Og idet Forklaringen saaledes overalt træder i Fortællingens og Beskrivelsens Tjeneste, bestaaer dens Kunst i hvergang, ogsaa med Hensyn paa Tilhørerens forskjellige Standpunkt, at have den rette Skjønsomhed for, hvori Vanskeligheden egentlig ligger, og det rette Greb paa hvergang gjennem Illustrationer, Analogier, orienterende Vink, Experimenter o. s. v. at hidføre netop de Hjælpemidler og Oplysninger, som ere de hensigtsmæssigste og meest slaaende til ikke blot at bortræsonnere, men virkelig fra Grunden af at hæve de tilstedeværende Vanskeligheder. Alt dette forlange vi nu i samme Grad og med samme Ret baade af Fagskolens Lærer og af den opdragende Lærer; men naar hiin gjør det, gjør han det for at bringe Faget, Kundskaben og det Brudstykke af det almindelige Liv, som det indeholder, ind i Tilhøreren og bringe det til Virksomhed og Gyldighed i ham; naar derimod den opdragende Lærer gjør det, gaaer han ud paa ved Hjælp af Kundskabens Meddelelse at bringe Barnet ind i Livet og forberede det til at kunne og ville arbejde med og for Livet og forstaae at finde sin Plads i det. Med andre Ord, naar begge Lærere ved deres Kundskaber og Fagdygtighed baade ere Repræsentanter for det almindelige Liv og Mellemmænd mellem det og den Enkelte, saa har Fagskolens Lærer fyldestgjort sin Opgave, naar han har forstaaet at bibringe ham den Kundskab, den Erkjendelse, det Fag, for hvilket han selv med eget Valg har bestemt sig, eller hvorpaa han med Selvbestemmelse har besluttet at ville bygge sit eget Liv og sin Medvirksomhed for det almindelige Liv; medens derimod den opdragende Lærer, der staaer i

et Formynderskabs Forhold til Barnet og vælger og bestemmer for ham, hvad han skal lære, først da har fyldestgjort sin Opgave, naar han gjennem sin Underviisning og sin Meddelelses Kunst, gjennem sin Fortællen, Beskriven, Forklaren, lærer Barnet at see og høre paa den rette Maade, lærer ham overalt at føle Fornødenheden af at opsøge Midtpunktet og ligesom søge ind til det, hvorfra den hele givne Forestilling udgaaer, Hovedpunktet, hvorunder alle Enkelthederne lade sig samle, Fornødenheden af og Vanen til overalt at agte paa Betoningen og Sammenhængen og til den Ende at see sig for og høre sig for og spørge ogsaa sig selv. Først da naar Læreren saaledes forstaaer sin Opgave som den ligesom forfra at føre Barnet ind i Arbejdet og at lære det at arbejde, bliver han i Sandhed opdragende og for sin Deel Lederen af den psychiske Udvikling hvorigjennem Barnet selv skal tage sin hele fremtidige Dannelse.

Men naar det saaledes atter og atter træder frem, hvor forskjellig den Opgave er, som er stillet Fagskolens og den opdragende Skoles Lærer, idet hiin har Videnskaben, Kundskaben, Erkjendelsen i og for sig til Formaal for sin Meddelelse og Meddelelseskunst, medens denne derimod har selve Barnets individuelle Udvikling til Formaal og Videnskaben, Kundskaben o. s. v. kun til Middel for dette Formaal, saa kan det ikke være Andet end at Begges Meddelelses Kunst, skjøndt vi, saaledes som ovenfor er skeet, i en vis Forstand og ganske almindeligt kunne stille de samme Fordringer til den, dog i det Hele maae træde op paa en ganske forskjellig Maade. Vi tale her ikke om, hvorledes det opdragende Standpunkt ikke blot tillader Læreren, men endogsaa ligefrem nøder ham til at forlade Fagskolens reent videnskabelige Vej, eller hvorledes den opdragende Lærer, netop fordi han overalt ved sin Underviisning stræber hen til den sjælelige Udvikling af Individuet og til at give det et Støttepunkt for dets ethiske Dannelse, og derfor benytter Religionsunderviisningen til at uddanne Troens Evne, eller Sandsen for Mysteriet, Underviisningen i de mathematiske og physiske Discipliner til at uddanne Sandsen for Phænomenet, Underviisningen i de historiske Discipliner til at uddanne den ideelle Sands, Sprogunderviisningen til at uddanne Sandsen for Ordet, eller fordi han saaledes aldrig bliver staaende ved Kundskabsmeddelelsen i og for sig, men altid forlanger et Udbytte af den for den ethiske Dannelse, netop derfor har en fuldkommen Raadighed

over Faget og Frihed til at benytte det Indhold, som det tilbyder ham, at vælge og at forkaste dets Enkeltheder, at udhæve og at sammentrænge dem, alt eftersom han i ethvert Tilfælde erkjender det tjenligt for det, der for ham er Underviisningens egentlige Øjemeed. Jeg har allerede andensteds udførligere søgt at eftervise dette (nemlig i »Skolen og Livet« Pag. 275 ff.) og skal her ikke forfølge denne Betragtning videre og dèt saa meget mindre, som den, hvor charakteristisk den end er til det Heles Forstaaelse, dog nærmere vedrører den pædagogiske Methodik end det reent didaktiske Moment, hvormed vi her nærmest have at gjøre. Kun saameget ville vi her endnu tilføje, at det er saaledes at den opdragende Skole bliver Elementarskole, hvormed Meningen da ingenlunde er den, at det er Skolens Opgave at bibringe Barnet Elementerne af disse eller hine Discipliner, men Meningen tvertimod er den, at den opdragende Skole ved at benytte Kundskabsmeddelelsen som Middel til den ethiske Dannelse selv paa sit højeste Trin eller som det, vi f. Ex. kalde lærd eller fuldstændig Skole aldrig kan eller skal ville gaae ud over Kundskabens Elementer. Med andre Ord, Udtrykket Elementarskole betegner ikke den opdragende Skoles Fortjeneste, men kun den naturlige og nødvendige Begrændsning af det Omraade, inden hvilket den skal bevæge sig. Men naar vi altsaa vende tilbage til det i strængere Forstand didaktiske Spørgsmaal, Spørgsmaalet om selve Meddelelsens Form, saa viser det sig her strax, at medens det opdragende Standpunkt giver Læreren en Frihed og Raadighed over Stoffet, som Fagskolen ikke er i Besiddelse af, paalægger det derimod med Hensyn paa Formen den opdragende Lærer mangehaande Baand og Forpligtelser, som paa den anden Side ere fremmede for Fagskolens Lærer. Thi idet den opdragende Lærer paa ganske ejendommelig Viis stiller sig ligeoverfor et Individuum, som allerede er ifærd med at tage sin sjælelige Udvikling, tilbyder det at lede denne eller dog at deeltage i dens Ledelse, overtager et Ansvar eller dog et Medansvar for Udfaldet deraf, saa bliver det en uafviselig Fordring, at Læreren for det Første skal forstaae Barnets særegne Standpunkt, dets forskjellige Modenhed og Modtagelighedsevne, og hvadenten han fortæller eller beskriver eller forklarer, skal forstaae at afpasse sin Meddelelse lige indtil det enkelte Udtryk efter Barnets Evne, forstaae at stige ned til Barnet, forstaae at drage ham op til sig, forstaae overalt at træffe den rette Midte, fordi kun det, som meddeles Barnet paa denne

Maade, er istand til at nære det og udvikle dets Trang til Selvarbejde eller lære det at være opmærksomt og flittigt, medens Alt, hvad der ligger over eller under dets Begreb i lige høj Grad vil adsprede og forvirre det. Og naar allerede denne Fordring med den hele Række af Hensyn, som den medfører, paa en ejendommelig Maade rykker den opdragende Lærer og hans Discipel nærmere til hinanden og giver det didaktiske Forhold et særeget Præg af personlig Indgriben og sig Indblanden i et andet Væsens aandige Tilværelse, saa bliver dette endnu mere Tilfældet ved den anden Fordring, der maae stilles til den opdragende Lærer med den samme Nødvendighed, som den foregaaende, og som en naturlig Konsekvents af denne, nemlig at han skal forstaae at forsikkre sig om, hvorvidt Barnet virkelig har forstaaet det Meddeelte, forstaae at bedømme, hvorvidt det har anvendt den fornødne Opmærksomhed og Flid paa at tilegne sig det, forstaae at controllere Barnets Arbejde og at danne sig en bestemt Anskuelse af dets psychiske Standpunkt, den Grad af Modenhed, som derigjennem kommer tilsyne. Med andre Ord og reent praktisk taget, den opdragende Lærers didaktiske Kunst bevæger sig imellem Lektien, Pensum, det opgivne og foresatte Arbejde, hvad enten nu dette gives gjennem det mundtlige Foredrag, eller ved Hjælp af Lærebogen, og paa den anden Side Overhøringen, Affordringen af det hvergang Lærte, ligemeget hvad enten Barnet gjør mundtlig eller skriftlig Rede derfor.

Men her kommer nu det frem, som vi allerede i Begyndelsen af disse Bemærkninger have udhævet, at det ingenlunde er den naturlige Trang til at meddele, eller Meddelelsens Gave og Kunst, som alene giver Læreren sit Kald, men at hertil endnu maae komme som det andet og ligesaa væsentlige Moment en naturlig Trang til at beskjæftige sig med Barnet som saadant, en Glæde ved, en Interesse for, en Forstand paa at gribe ind i og have Indflydelse paa Barnets sjælelige Udvikling. Thi naar det ikke kan være Andet, end at Læreren ved saaledes at være henviist til den snævert begrændsede og eensformige Bevægelse mellem Lektien og Overhøringen og i sin Egenskab af Mellemmand mellem Barnet og Livet at være ligesom indeklemt mellem Meddelelsen af Kundskabens Elementer og Barnets ofte ringe Modtagelighed derfor, lettelig kan blive sløv og aandløs, og naar i Virkeligheden alle de Anklager, som til alle Tider ere blevne rejste mod Skolens Mangler, dens Aandløshed, Pedan-

terie, Mechaniskhed og Slendrian væsentligen have samlet sig i Klagen over den evige Lektielæsen og Overhøren, som om det var i den haardnakkede Vedhængen ved disse overleverede Former at Skolens egentlige Nød bestod, saa vilde i Virkeligheden Intet være usandere eller mere fordærveligt for Underviisningens Kunst, end om vi vildledte af den vistnok vel meente, men slet forstaaede Iver, som kommer til Orde i denne Anklage, vilde troe at burde opgive disse Former som forældede, og gaae paa Jagt efter nye, friere og aandrigere Former for Underviisningen. Lektien og Overhøringen have til alle Tider været og ville til alle Tider blive den almindelige Skoles Grundformer, fordi de, som vi ovenfor sagde, ere de naturlige og nødvendige Udtryk af det ejendommelige Forhold, som her bestaaer mellem Læreren og Disciplen, og naar de naturligviis kunne misbruges, og Anklagen i saa Fald er en fuldkommen berettiget, saa gjælder det netop om at faae det rette Syn paa Misbrugen og paa den rigtige Brug, og erkjende, hvorledes disse Former uagtet deres tilsyneladende Stivhed og Eensformighed i Virkeligheden besidde en saadan Spændighed og Bevægelighed, at de ere istand til at modificeres paa den meest mangfoldige Maade og tilstede al den Frihed i Brugen, som Hensynet til Forskjellighederne i Barnets psychiske Standpunkt og dets Modenhed kan forlange. Men et saadant Blik for disse Formers hele Betydning og en saadan Forstand paa deres Brug vindes kun fra det opdragende Standpunkt af, og naar dette igjen i sin sidste Grund altid bæres af en Naturbestemmelse, og Ingen er istand til at indtage det og holde sig paa det uden at have det naturlige Kald dertil, som ligger i Driften og Trangen til at beskjæftige sig med og interessere sig for den barnlige Natur og dens psychiske Udvikling, saa ligger heri den bestemteste Opfordring til den almindelige Skoles Lærer at prøve sig selv, hvorvidt han af Naturen har et Kald og en Begavelse i denne Retning, og dernæst med Selvbestemmelse at uddanne sin naturlige Tilbøjelighed til bevidst Interesse for og Indsigt i den psychologiske Udviklings Gang. Uden dette vil han selv med det største Talent for Meddelelsens Kunst i og for sig aldrig kunne blive opdragende Lærer og aldrig lære at forstaae at omgaaes rigtigt med Lektiens og Overhøringens Former. Og her er nu Talen naturligviis ikke om, at Læreren skal besidde, eller i alt Fald skal begynde med at besidde den dybere psychologiske Erkjendelse, som kun et langt Livs Erfaringer og et selvstændigt Studium er

istand til at give. Fordringen, den praktiske Fordring, bliver fornuftigviis kun den, at Læreren foruden den vakte Sands, som kun er Naturens Gave og den schematiske Oversigt over de forskjellige sjælelige Evner og sjælelige Tilstande, som hans almindelige Dannelse tilbyder ham, skal besidde en livlig Opmærksomhed og, om jeg saa maa sige, en god Villie til at samle Erfaringer og til at lade sig belære af sit Samliv med Barnet. Hvor disse naturlige Forudsætninger ere tilstede, er Læreren paa den ligefremme Vej til at blive opdragende Lærer. Hans egen Natur og Forholdets Natur vise ham med samme Konsekvents hen til dette Standpunkt. Men naar det ikke kan være Andet, end at han paa sin Vej herhen eller under sin egen Uddannelse som Lærer, vil komme i Berøring med Andre og anderledes begavede Naturer og med andre fra et forskjelligt Standpunkt af begrundede Anskuelser og møde Indvendinger og Modstand og derigjennem føler sig ængstet og lammet af Tvivl og Uvished, saa bliver Fordringen til ham ogsaa her, at han ikke maa slaae sig til Ro i sin Naturlighed eller stole paa dens Kraft alene, men gjennem en alsidig Overvejelse gjør sig Rede for sit Standpunkts ideelle Betydning og Berettigelse. Først da, naar den naturlige Begavelse og den theoretiske Erkjendelse falde sammen, og naar Læreren ifølge heraf gjør den ham naturlige Gjerning som en ideel Gjerning, gjør den i Ideens Tjeneste, faaer Gjerningen sin fulde Berettigelse og den hele Sikkerhed og Styrke, som ligger i Følelsen af denne Berettigelse.

Vi sige altsaa, at det kun er den opdragende Lærer, som forstaaer at omgaaes rigtig med Lektien og Overhøringen, og at alle de Misbrug af dem og alle de Ulemper, som derved til alle Tider ere bragte og endnu bestandig bringes over den almindelige Skole, væsentlig have deres Rod i de Anskuelser og Fordringer, der fra Fagskolens aldeles forskjellige Standpunkt have trængt sig ind i den almindelige Skole. Og her træder det nu strax frem, hvorledes det væsentlig er Brugen af Bogen, Lærebøgerne i de forskjellige Fag, Brugen af det trykte Ord, hvorom Vanskelighederne og Misforstaaelserne samle sig, og hvori de fornemmelig finde baade Foranledning og Næring. Thi saalænge Lektien, som foresættes Barnet, meddeles det mundtligt, gjennem det levende Ord, saalænge altsaa det, der er det Ejendommelige i det didaktiske Forhold, det reent personlige Møde og den reent personlige Berøring er uforstyrret tilstede, og Læreren og Barnet, stillede Ansigt til Ansigt ligeoverfor hin-

anden, kunne have et levende Indtryk af, hvorvidt de forstaae og forstaaes, meddele og gjengive, saalænge vil Læreren, ligesom underkastet Barnets Kontrol, ikke let fristes til at meddele og affordre Barnet Andet og Mere, end det, som Barnet hvergang, eller efter sin forskjellige Modenhed, er istand til at forstaae og gjengive. Den gjensidige Forstaaelse er her den eneste naturlige Maalestok og Lov, og det vil ikke falde Læreren ind, naar han ikke er aldeles tankeløs eller adspredt at ville fremskynde Kundskabsmeddelelsen paa Forstaaelighedens Bekostning. Saasnart derimod Bogen, det trykte Ord, trænger sig ind imellem Læreren og Barnet, fjerner den dem fra hinanden og gjør et Brud paa det levende og umiddelbare, personlige Forhold mellem begge. Det er ikke længer Læreren, som fortæller, beskriver, forklarer, men en Trediemand; og hvor fortræffeligt Lærebogen end kan være affattet, ligger det dog i dens stereotype Natur, at den hverken som Lærerens levende Ord kan være afpasset efter og svare til Barnets forskjellige og foranderlige Tarv, eller paa den anden Side altid kan falde sammen med Lærerens individuelle Fordringer og ikke altid siger netop det, som han vilde have sagt, eller siger det paa den Maade, som han vilde have sagt det paa, og det saaledes ikke kan være Andet, end at der kommer noget Koldt og Fremmed ind i Forholdet, og at navnlig Overhøringen, der fra nu af jo maae blive det væsentlige og meest fremtrædende Berøringspunkt mellem Læreren og Barnet, idet Læreren ikke længer kan forlange en fuld Forstaaelse af sig selv og sit Eget, men kun ligesom en tilnærmelsesviis og omtrentlig Forstaaelse af det Fremmede, lettelig faaer Præget af noget Upersonligt, Ufrit, Stivt og Dødt. Men dette er nu ikke i og for sig Bogens Skyld, og vi vilde visselig tage meget fejl, hvis vi troede, at det ligefremme Middel til at hæve disse Misligheder var at bortfjerne Lærebogen fra Skolen og overdrage den hele Kundskabsmeddelelse til det levende Ord alene. Lærebogen er en Fornødenhed for Skolen, og det allerede af den Grund, fordi det, saa vigtigt det er for Barnet at lære at forstaae og følge og fastholde det levende Ord, dog ikke er af mindre Vigtighed for ham, ogsaa med Hensyn paa hans fremtidige Dannelse at have lært at omgaaes med og sætte sig ind i det trykte Ord, og at kunne skjelne mellem Bogstaven og Meningen eller ligesom læse mellem Linierne. Lærebogen er et Gode for Skolen fordi den ved de Støttepunkter, den tilbyder den mundtlige Meddelelse og navnligen Gjentagelsen, Repetitionen

af det tidligere Lærte, baade kan fremskynde Underviisningens Gang og give den en større Fasthed og Sikkerhed. Men naar der med Hensyn paa alt Dette vistnok kan være en fuldkommen berettiget Grund til at anklage en stor Deel af de almindelige Lærebøger og til at forlange andre, baade med Hensyn paa Indhold og Form bedre, og navnlig til at spørge om, hvorvidt Lærebogen istedetfor, hvad der nu almindelig er Tilfældet, at træde op som den egentlige Kundskabskilde, snarere burde indskrænke sig til, som Støttepunkter for den mundtlige Meddelelse at træde frem i en mere underordnet og tjenende Form, f. Ex. som Erindringsord, Schemata, Tabeller o. s. v., saa maae vi fremfor Alt fastholde, at ingen Lærebog nogensinde vil være saa god, at den ikke vil kunne misbruges, og kun de færreste saa slette, at de ikke kunne bruges, naar kun Læreren forstaaer at bruge den. Men dette gjør han kun da, naar han indseer, at det eneste naturlige Middel til paa een Gang at benytte de Goder, som ogsaa den mindre fuldkomne Lærebog kan tilbyde, og tillige at gjenoprette det personlige og umiddelbare Forhold, som Bogen truer med at forstyrre ved at stille sig imellem Læreren og Barnet, bestaaer deri at Læreren paa sin Side igjen stiller sig imellem Bogen og Barnet. Med andre Ord, og reent praktisk taget, Læreren maae aldrig foresætte Barnet en Lektie uden at han først har gjennemgaaet den for ham og efter Barnets forskjellige Modenhed snart paa en udførligere Maade og ved en fuldstændig Bearbejdelse af Lektien, snart kun ved indledende og forberedende Bemærkninger eller ved blotte orienterende Vink og Antydninger har sat det istand til og stillet det paa det rette Standpunkt for at forstaae Lektien og vaaget over, at der hverken i dennes Indhold og dens hele Artikulation, eller i dens Form, i Stilen, Phrasen, Ordet, er Noget, som kan være uklart, utydeligt og forvirrende for Barnet. Men naar denne Fordring i og for sig maa synes indlysende og det kun er saaledes, at Læreren, istedetfor at være en blot Lektiehører i Virkeligheden bliver til den opdragende Lærer, og naar der maaskee ikke let vil være nogen Lærer, som vil benægte Berettigelsen af denne Fordring i dens hele Almindelighed, eller theoretisk taget, saa er det paa den anden Side ingen Hemmelighed, hvormeget den almindelige Skoles Praxis ofte gaaer i en anden Retning, og hvorledes Læreren, vildledet af Fagskolens Anskuelse og utaalmodig efter at bibringe sine Disciple det størst mulige Maal af Kundskaber, forsmaaer den langsomme Gang og den tilsyne-

ladende smaalige Syslen, som hiin Fordring paalægger ham, og, idet han trænger Barnet fra Lektie til Lektie, tillige trænger ham ind i Tankeløshed og Udenadslæren — den slette Udenadslæren nemlig, thi vi maae ikke oversee, at der ogsaa er en god og hensigtsmæssig og nødvendig Udenadslæren — medens han ofte beroliger sig ved det Haab, at Barnet i al Fald senere nok vil komme til at forstaae, hvad det nu ikke har forstaaet, et Haab, der da baade er fuldkommen illusorisk, eftersom jo dog det, der er skeet ved at trænge Barnet ind i Tankeløshed og Uklarhed, aldrig kan gjøres uskeet, og tillige er et aldeles uberettiget Haab, fordi det bygger paa en Grund, som det ikke selv har beredet.

Men hvor farligt end dette Misbrug af Lektien er, som saaledes udgaaer fra Misforstaaelse, Uagtsomhed og Slendrian, saa bliver Faren dog endnu langt større, naar Misbrugen, saaledes som Tilfældet ofte er, skyder sig ind under og besmykker sig med et tilsyneladende grundigt pædagogisk Raisonnement og træder op med Fordring paa at være den eneste rette Brug. Det er ganske vist, at ogsaa Gjennemgaaeningen kan misbruges, og at Læreren ved at give Barnet for Meget og ved at føre det for meget og for længe i det aandige Ledebaand og vænne det til overalt at søge en Andens Hjælp, overalt at spørge om en Andens Mening og Dom, nødvendigviis maa sløve Barnet og nedlægge Spiren hos det til Uselvstændighed, Umyndighed, Arbejdsskyhed og Udygtighed til Arbejde. Men det er paa den anden Side lige saa vist, at vi ved for tidligt at unddrage Barnet vor Hjælp og Vejledning, eller ved at forlange det selvstændige Arbejde af det, forinden det har Modenheden og de nødvendige Forudsætninger dertil, ligesaafuldt staae i Fare for at forstyrre og forkrøble Barnets aandige Væxt. At Læreren arbejder med og for Barnet, eller at han gjennemgaaer Lektien med og for ham vil ikke sige, at han skal gjøre Noget for, istedetfor, Barnet, gjøre Noget af det, som Barnet selv skulde gjøre; ja, Meningen er ikke engang den, som man maaskee i Almindelighed nærmest forbinder dermed, nemlig at Læreren saaledes skal lette Barnet dets Arbejde. En saadan Anskuelse er i sin sidste Grund en reen Faglæreranskuelse, som kun vurderer Arbejdet efter dets positive, reelle Udbytte, og som vi af al Magt maae søge at fjerne fra den opdragende Skole. Alt sandt Arbejde har sin Anstrengelse, ogsaa Barnets, og det er netop i denne Anstrengelse, at Arbejdets dannende og udvik-

lende Kraft indeholdes. Alt sandt Arbejde er selvstændigt, ogsaa Barnets, thi kun saaledes er det hans eget. Men naar Selvstændigheden kun kan erhverves igjennem Anstrengelsen, bliver det ikke Lærerens Opgave ved sit Arbejde at tage Anstrengelsen bort fra Barnet, eller at gjøre det Arbejdet let, men tvertimod hvergang at opfordre Barnet til al den Anstrengelse, som det paa sit Standpunkt og efter sine Forudsætninger er istand til at opbyde. Og naar Arbejdet paa denne Maade vistnok i en anden Forstand kan siges at blive Barnet lettere og lettere, saa er den sande Betydning deraf den, at selve Anstrengelsen bliver ham lettere i samme Grad, som hans Kræfter udvikles, og de Forudsætninger, de Forkundskaber, med hvilke han gaaer over fra det ene Arbejde til det andet og næste, blive flere og flere. Med andre Ord, Læreren maa forstaae, at Barnets Arbejde skal være ligesom den aandige Diæt, hvis første Lov er Naturlighed, Naturmæssighed, eller hvor Alt gaaer ud paa til enhver Tid tilstrækkeligt at beskjæftige Barnets aandige Fordøjelsesevne og give det fuldt op at bestille, fordi kun dette kan gjøre det sundt og stærkt, medens derimod saavel Manglen paa den naturmæssige Anstrengelse, som Tvangen til en unaturlig Overanstrengelse i lige Grad vil hidføre en Slaphed og Mangel paa aandig Fordøjelsesevne. Men naar Skolen ofte har miskjendt Betydningen af Selvarbejdet og Anstrengelsen og har forseet sig ved altfor meget at foretygge Lektien for Barnet og gjøre dets Arbejde væsentlig kun til en Gjengivelse, til et Hukommelsesværk, saa forseer den sig ikke mindre, naar den i Modsætning hertil opstiller det som en didaktisk ufejlbar Regel, at Disciplen, i alt Fald den ældre Discipel, skal vænnes til at arbejde sig igjennem Lektien paa egen Haand uden Lærerens Mellemkomst og saaledes, at Lærerens Medvirksomhed først træder senere til, ligesom ved den anden Læsning, berigtigende, fuldstændiggjørende, afsluttende. Thi saa sand end denne Regel er i sin hele Almindelighed taget, og saa vist det er, at Barnet hverken lærer Noget, eller voxer nogen aandig Væxt uden Selvarbejde og Selvanstrengelse, saa vist er det ogsaa at denne Regel i Praxis bliver falsk og fordærvelig, naar vi forsøge at gjennemføre den uden Hensyn til, om de nødvendige Betingelser ere tilstede, eller om Barnet ogsaa virkelig i ethvert givet Tilfælde har de nødvendige Forkundskaber og en saadan Fordannelse, at den Anstrengelse, som forlanges af det, hvergang er en naturmæssig Anstrengelse, eller en saadan, som paa een Gang baade er svær,

fordi den fordrer Arbejde og Selvfornægtelse, fordrer en fuld og hengiven Brug af Kræfterne, og tillige en let, fordi den forlangte Anstrengelse ikke overstiger Barnets Kræfter, og fordi den tillige ligesom ganske umiddelbart lønner Barnet med den Følelse af Tilfredsstillethed, som er uadskillelig fra enhver naturmæssig og vellykket Anstrengelse. Thi dersom Læreren, forat vi skulle tage et Exempel, og det et Exempel fra det Lærefag, hvor Misforstaaelsen træder tydeligst frem, og Misbrugen desuagtet maaskee forekommer hyppigst, nemlig Sprogunderviisningen, dersom, sige vi, Læreren her sender Barnet hjem med en Lektie, til hvis saakaldte selvstændige Læren det endnu ikke er i Besiddelse endog af en nogenlunde tilstrækkelig Glosekundskab, og hvor det med Hensyn paa Forstaaelsen af Indholdet, Meningen, Tankegangen og alle de Vanskeligheder, som her komme frem ved det Ubekjendte, Usædvanlige og Fremmede i Udtrykket, Stilen og den hele Fremstillingsmaade, navnlig ved Læsningen af de gamle Sprog, ikke har og ikke kan have nogen tilstrækkelig Forberedelse i sine almindelige og indskrænkede Forkundskaber og Dannelse, men forladt af Lærerens naturlige, personlige Mellemkomst, og alene henviist til de Hjelpemidler, som nu vilkaarlig nok benævnes de naturlige, Ordbogen og Grammatiken, som det ofte endnu ikke har Færdighed og Modenhed nok til at benytte paa den rette Maade, eller i al Fald til den tvivlsomme Understøttelse af Anmærkningerne i denne eller hiin Skoleudgave, der efter Tingens Natur altid staaer i Fare for snart at give for Meget, snart for Lidet, saa bliver den Fordring til selvstændigt Arbejde og Selvanstrengelse, der paa denne Maade stilles til Barnet, ofte til en unaturlig Fordring og en Overanstrengelse af Barnets Kræfter med alle de forskjellige fordærvelige Følger, som denne nødvendigviis fører med sig. Og naar der i vor Tid ofte rejses den Anklage mod Skolen, at den overlæsser og overbebyrder Barnet med de mange og store Fordringer, som der gjøres til Massen af Barnets Kundskaber, saa ville vi vel ikke benægte, at der ogsaa i denne Henseende kan være nogen Grund til Betænkelighed og Frygt; men vi tage intet Øjeblik i Betænkning at paastaae, at den egentlige og nærmeste Grund til Klagen over Overbebyrdelsen netop ligger i den unaturlige og overanstrengende Fordring, som vi ofte gjøre til Barnets Hjemmearbejde, ligger i en reen didaktisk Misforstaaelse af, hvorledes det selvstændige Arbejde bliver til. Men ville vi da, at Læreren skal vende tilbage til den Fremgangsmaade, som

tidligere var den fremherskende, at han skal gjennemgaae Lektien for den attenaarige, ligesaafuldt som for den tiaarige Discipel, eller af Frygt for hans Overanstrengelse, hans Misforstaaelser og Fejltagelser skal vedblive indtil det Sidste at føre Barnet i det sikkre Ledebaand? Tilvisse, Intet vilde mere end dette staae i den fuldkomneste Strid med den opdragende Underviisnings Væsen, og saameget vi end frygte for de skadelige Følger af den misforstaaede Iver for det selvstændige Arbejde, og saameget vi end troe, at det efter de mange forhaandenværende Tegn og Mærker maa være os tilladt at nære en Mistanke om, at der bag ved det psychologiske Raisonnement, hvormed den retfærdiggjør sig, ofte skjuler sig en reen Faglærerinteresse og et Haab om, en Beregning paa ved Hjælp af Disciplens Selvarbejde at kunne skride saameget desto raskere frem og i en saameget kortere Tid at kunne overfare en større Kundskabsmasse, maae vi dog i og for sig betragte det som et Gode, at Erkjendelsen af, at det kun er det selvstændige Arbejde, som virkelig fortjener Navn af Arbejde, herigjennem er kommet til Orde, om end foreløbig under en Form, som ikke kan bestaae. Og her synes det da, at Misligheden tilsidst har sin Grund deri, at Sagen i Almindelighed staaer for os saaledes, som om Barnets Skoleliv og Skolearbejde væsentlig deelte sig i tvende Tidsafsnit, det selvstændige og det uselvstændige Arbejdes Tid. Hiint forlange vi af det ældre Barn; af det yngre troe vi kun at kunne forlange det uselvstændige Arbejde, det skal kun modtage, gjengive det Modtagne og derigjennem forberedes til i den ældre Alder at kunne tage paa egen Haand og gjengive det Tagne som sit Eget. Men det uselvstændige Arbejde kan i og for sig aldrig forberede til det selvstændige, Uselvstændighed aldrig opdrage til Selvstændighed. Og naar det er ganske vist, at allerede det at blive ældre, og i Forbindelse dermed at have oplevet flere Indtryk og gjort flere Erfaringer ogsaa udenfor Skolelivet og Lektierne, baade i Almindelighed taget giver det ældre Barn en større Modenhed, og tillige giver dets Arbejde en større Selvstændighed end det yngres, saa er Sagen den, at Skolen maae være sig bevidst, at dette som saadant ikke er dens Fortjeneste, men et Naturens Værk og en Følge af den reent naturlige Udviklings Gang, der altid stræber hen til Selvstændighed, og idet dens egen Fortjeneste netop bestaaer i at imødekomme, understøtte, frigjøre denne Naturens Bestræbelse, maa den indsee, at dens Underviisning kun da er sand, naar

den ligefra Begyndelsen af lægger an paa det selvstændige Arbejde, eller naar den forstaaer at den for at forberede Barnet til det mere og mere selvstændige Arbejde og give det de Forkundskaber og den Fordannelse, hvortil denne kan støtte sig, ogsaa af det yngre og yngste Barn skal forlange al den Selvstændighed, som det er istand til at lægge i sit Arbejde. Men medens denne paa mange Maader og med Hensyn paa den hele aandige Modenhed, Bevidsthed, Villieskraft o. s. v. nødvendigviis er mindre end det ældre Barns Selvstændighed, saa er den dog væsentlig af samme Art og Natur som denne. Thi den sjælelige Akt, hvormed det yngre Barn fastholder den lille, af Læreren gjennemgaaede Lektie i sin Hukommelse og lærer den udenad, eller hvormed han indprænter sig de opgivne Gloser og de foresatte Aarstal, eller hvormed han indpræger sig den af Læreren foreviste og forklarede Gjenstand eller Afbildning, eller dernæst under Overhøringen gjør Rede for det Lærte og gjengiver Fortællingen, Beskrivelsen, Forklaringen, saaledes som han har faaet den af Læreren eller af Bogen, som Noget, han har tilegnet sig og som sin egen, er ligesaavel, eller kan dog ligesaavel være af selvstændig Natur, som det ældre Barns senere og modnere Selvarbejde, og dersom det ikke er det, saa er det ikke Barnets, men Skolens Skyld. Og her viser sig nu den fulde Betydning af de Fordringer, som vi ovenfor have gjort til Underviisningen, at den skulde være klar, tydelig, bestemt o. s. v. og det ikke blot for saaledes at skaffe Lærestoffet en lettere og sikkrere Indgang hos Barnet, men ogsaa, fra det opdragende Formaals Standpunkt af, for at lære Barnet selv at stille de samme Fordringer til sit eget Arbejde, idet det netop er disse Egenskaber, der formaae at gjøre selv det mindste Arbejde til et selvstændigt Arbejde og til en virkelig Forøvelse for og Forberedelse til det større og mere anstrængende Arbejde. Men det vil her tillige blive tydeligt, at Læreren aldrig vil kunne stille disse Fordringer enten til sig selv eller til Barnet uden ved at følge en beregnet, jevn og langsom, meget langsom Overgang fra det mindre til det større Arbejde, fordi det kun er saaledes, at Læreren kan komme til at forstaae og blive istand til at sætte sig ind i det enkelte Barns ejendommelige Art og Væsen, og at afpasse sin Virksomhed som Mellemmand mellem Lektien og Barnet derefter. Og paa den anden Side er det atter kun under det rolige, stadige og langsomme Arbejde, at Barnet kan komme til at forstaae Læreren, faae det fulde Ind-

tryk af hans personlige Paavirkning, eller komme til at forstaae Arbejdets sande Natur, komme til en Fornemmelse af, at det at lære Noget, ligesom ethvert andet Arbejde, kun da er sandt, naar det gjøres som en personlig Gjerning, der paa eengang hengiver sig til sin Gjenstand og paa samme Tid drager sig tilbage derfra med en Følelse af en personlig Tilfredsstillelse og et personligt Udbytte, medens derimod den travle Utaalmodighed, der iilfærdig driver Barnet fra Lektie til Lektie baade forhindrer, at det kan komme til et sandt personligt og umiddelbart Forhold mellem Barnet og Læreren, og at Barnet kan komme til at føle sig selv som Personlighed ligeoverfor det foresatte Arbejde.

Vi opfatte det altsaa som en uafviselig Fordring til den opdragende Lærer, at han uafladelig skal stille sig som Mellemmand mellem Barnet og Lektien, uafladelig skal arbejde med Barnet, forberede og kontrollere dets Arbejde, skal gjennemgaae og overhøre, men vi forlange tillige, at Læreren med et rigtigt Skjøn for Barnets forskjellige Standpunkt, forskjellige Kræfter og forskjellige Modenhed skal forstaae hvergang at anvende disse Gjennemgaaeningens og Overhøringens bestandige Grundformer paa meget forskjellig Maade, og endelig, at han skal være sig bevidst, at det, som det overalt og under alle Forskjelligheder gjælder om, er at afværge den Overlæsselse og Overbebyrdelse, som er en nødvendig Følge af, at vi forlange et Arbejde, en Anstrængelse af Barnet, hvortil det ikke er tilstrækkelig forberedet, ikke har Kræfter og Modenhed nok, eller med andre Ord, at det som det gjælder om, er at gjøre Arbejdet og Anstrengelsen naturlig, fordi det kun er en saadan, som i Virkeligheden kan bære og begrunde den selvstændige Udvikling og den gradvise, sikkre Fremgang. Dersom Skolen overseer dette, og dersom den enten af Ængstelighed ved den langsomme Underviisningsgang, og fordi den frygter, at den paa den Maade ikke vil være istand til at bringe Barnet til det foreskrevne Maal af Kundskaber, og ikke indseer at Langsomheden fra Begyndelsen netop er det, som gjør det muligt senere at gaae raskere og hurtigere frem, eller endog af en uklar Forestilling om Forholdet mellem det uselvstændige og det selvstændige Arbejde lader sig foranledige til at gjøre et Spring i, et Brud paa den naturlige, jevne Trinfølge, saa vil den med al sin Iver og gode Villie i Virkeligheden blive alt Andet end opdragende. Vi have i den almindelige Skole med to meget forskjellige Arter af Hoveder at

gjøre, de theoretiske og de praktiske. Hine ere Skolens gode Hoveder, i alt Fald de gode Lærehoveder, der med større eller mindre Lethed kunne gaae ind paa Ordet og i det Mindste foreløbigen kunne blive staaende ved Ordet og lade sig nøje med Ordet; Skolens Yndlinge og Haab, dem, der synes at kunne forstaae Alt og Alle, dem, der ligesom ere skabte til Bogen, dem, der altid have Svaret paa rede Haand og ville gjøre gode Examiner, gjøre Skolen Ære. Det er aabenbart, at det er denne Klasse af Hoveder, som Skolen kan læsse Meget paa uden at synes at overlæsse dem, eller af hvem Skolen kan forlange et Spring, tilsyneladende uden at forvirre dem. Men naar vi vistnok ofte see, at de iblandt dem, som have et afgjort Kald til hvad vi pleje at kalde Studeringerne, og som i denne Henseende ere de bedst begavede, kunne gaae ind paa enhver af de Fordringer, som Skolen stiller til dem uden nogen iøjnefaldende Overanstrengelse, og ikke blot kunne lære Meget, men virkelig ogsaa kunne drage et Udbytte deraf for deres hele aandige Udvikling overhovedet, og naar Skolen, saalænge den fortrinsviis kun seer hen til disse, sine bedste Disciple og fra dem af tager Maalestokken for de Fordringer, som den overhovedet troer at kunne gjøre til sine Disciple, en Fristelse, der altid ligger meget nær, i Virkeligheden vil kunne troe at have det bedste Vidnesbyrd for sin didaktiske Kunst, saa maae vi ikke lukke Øjnene for det, som da i og for sig er tydeligt nok for alle dem, der ville see det, nemlig, hvor ganske anderledes Sagen stiller sig med Hensyn paa den allerstørste Deel selv af disse Disciple, de mindre Begavede og selv de jevnt Begavede, og hvilke Ulemper og Misligheder der her bringes ind over den Enkelte og over Skolelivet i det Hele. Vi ville her ikke dvæle ved de mangfoldige Tilfælde, hvori Disciplen for at spare sig selv en Anstrengelse, som han føler overstige sine Kræfter, til Trods for Skolens strænge Forbud dog tager sin Tilflugt til Andres, udenfor Skolen Staaendes Hjælp og lader sig Lektien foretygge af dem, eller tyer f. Ex. til trykte Oversættelser, hvorved da det maaskee ikke er det Værste, at den hele tilsigtede Selvstændighed i Arbejdet saaledes fuldkommen illuderes, men det endnu er langt værre, at det hele personlige Forhold mellem Skolen og Disciplen i moralsk Forstand bliver aldeles forstyrret, og fra et Tillids- og Lydigheds-Forhold bliver til et Forhold af Forstillelse og Underfundighed. Men naar vi altsaa nærmest blot kunne tale om de Tilfælde, hvori Disciplene med mere Troskyldighed og Selvfor-

nægtelse virkelig gaae ind paa Skolens Fordringer og gjøre sig Umage for at tilfredsstille dem, saa vil det efter det Foregaaende ikke være vanskeligt at forstaae Aarsagen til, at vi saa ofte see, at en stor Deel af dem, navnlig de tungere og langsommere Hoveder, i Løbet af Skoleaarene mere eller mindre tabe Lysten, Modet, Interessen, Livligheden, eller vel endogsaa efterhaanden samle sig en Modbydelighed for, og en Uvillie imod de saakaldte Studeringer og mod al boglig Syssel, der da ofte først kommer frem og bliver tydelig efter Forløbet af Skoletiden, medens paa den anden Side de hurtigere og flygtigere Hoveder paa en meget betænkelig Maade blive bestyrkede netop i det, som er deres Naturers svage Side, idet de ved Skolens paatrængende Opfordring til at overtage en Anstrængelse, hvortil de ikke ere tilstrækkeligt forberedede, vænnes til, ja faae en Færdighed i at skynde sig med Arbeidet, rive fra sig, snakke sig fra det, jadske det af, faae en Færdighed i at famle sig frem, at gjætte sig frem, og at kunne finde sig i at blive staaende ved og lade sig nøje med den uklare Forestilling, den halve Forstaaelse, det blotte Ord istedetfor Tingen og Tanken; hvorved det da i Sandhed kun er en ringe Trøst, og blot fra det rene Faglærerstandpunkt af kan være en Beroligelse, at Disciplen jo dog allerede Dagen efter gjennem Lærerens Overhøring og Efterhjælp kan faae det Rette at vide og faae sine Misforstaaelser berigtigede, eftersom det dog maa være i og for sig indlysende, at om endogsaa alle de Urigtigheder, som Barnet under sin saakaldte selvstændige Forberedelse har sat sig i Hovedet, maaskee — og maaskee ikke — derved kunne fjernes, vil dog selve det snart sløvende, snart forvirrende Indtryk, som Barnet har modtaget under et saadant Arbejde, aldrig derved kunne gjøres ugjort. Det er kun Livet selv, som ved sin mægtige opdragende Paavirkning, og ved de uafladelige Fordringer, som den stiller til Individuets Kræfter, efterhaanden vil kunne oprejse det, som Skolen ved et didaktisk Misgreb har gjort Sit til at nedbryde.

Vende vi os endeligt til de praktiske Hoveder, da viser Virkningen af Skolens Misforstaaelse sig paa en meget forskjellig, men ikke mindre skadelig Maade. Thi idet de praktiske Hoveder ikke besidde den forøvrigt jo vistnok tvetydige Gave at kunne blive staaende ved Ordet, Abstraktionen, Reglen, men istedet derfor forlange Tingen selv, forlange det konkrete Tilfælde, det faktiske Sammenhæng, og idet de med den Utaalmodighed, som er deres Natur egen, ikke kunne lade sig nøje med,

om endogsaa kun foreløbigen, at henvises til den uklare Forestilling og den halve Forstaaelse, saa vil det snart komme dertil, at de med den praktiske Naturs ejendommelige Energie sætte sig til Modværge mod Skolens Fordringer og unddrage sig dem enten ved en passiv Modstand, idet de blive ligegyldige, efterladende, dovne; eller, hvis de ere af en ivrigere Natur, indtræder snart et formeligt Brud med Skolen, idet de forlade den og tye hen til en mere specielt forberedende Underviisning, der lover at føre dem mere direkte og ligesom ad en Gjenvej til det Specialfag, hvortil de troe at have meest Anlæg, eller de gaae i al Fald fra den lærde Skole, Skolen med det fuldstændigere Læreapparat, Skolen med Latinen og Græsken, over til Realskolen, der med sine færre Læregjenstande og lavere Fordringer synes at love dem et friere og mindre trælsomt Skoleliv. Men saaledes har Skolen for sin Deel væsentligen bidraget til at udelukke Barnet fra den fuldstændigere og alsidigere Dannelse, hvortil Adgangen var aabnet for det, og den har desuden ligeoverfor den almindelige Mening understøttet den falske Anskuelse, der skiller den almindelige Skole i to, principielt forskjellige Arter af Skole, de Studerendes og de Ikke-Studerendes Skole, den lærde Skole og Real-Skolen, medens dog den sande, opdragende Skole altid i Væsen kun er een, hvor forskjellig end dens Læremidler ere og medens det fra dens Standpunkt af maa være fuldkommen indlysende, at Underviisningen i Latin og Græsk ikke blot er bestemt for dem, der skulle studere, eller som ere kaldede til Bogen, og kunne gjøre en god Examen deri, men overhovedet, i og for sig og uden alt Hensyn til det fremtidige Brug eller Ikke-Brug deraf, har en stor og dannende Betydning for alle dem, der med større eller mindre Fremgang have det Held at kunne deeltage deri. Dog den videre Forfølgelse af denne Betragtning vilde føre os for langt ud over de naturlige Grændser for disse didaktiske Bemærkninger og jeg skal derfor afholde mig derfra, og det saameget mere, som jeg allerede andensteds har søgt udførligere at imødegaae de i denne Henseende kun altfor almindeligt herskende Misforstaaelser.

Ligesom nu Skoleunderviisningen, saaledes som vi i hele det Foregaaende have søgt at eftervise det, forudsætter baade særegne naturlige Anlæg hos Læreren og tillige en kunstnerisk Udvikling af disse, fordrer baade Natur og Kunst, baade Drift og Bevidsthed, saaledes er dette paa samme Maade Tilfældet med Skoledisciplinen, Skoletugten. Men her maae vi strax skjelne

mellem tvende Arter af Tugt, eller rettere mellem tvende forskjellige Hensyn, hvori vi bruge Ordet Tugt. Thi naar vi forlange af Skolen, at den skal tugte, optugte Barnet, eller meddele det Tugtens Aand og gjøre det sædeligt, det vil sige, sætte det istand til at ville og at kunne optugte sig selv, saa er det ikke ved sine Formaninger og Opmuntringer, sine Advarsler og Irettesættelser, sine Trudsler og Straffe og hvad vi ellers indbefatte under Navnet Tugt — Skoletugt i indskrænket Forstand — og betragte som dens Hjælpemidler, at Skolen virkelig er istand til at gjøre Barnet sædeligt. Dette kan den i Sandhed kun ved selve sin Underviisning, ved selve sine Lærefag, eller ved at forstaae at lade den Tugtens Aand og den Opfordring til Selvtugtelse, som indeholdes i disse, træde tydeligt frem for Barnets Bevidsthed og gjøre sig gjældende hos det. Med andre Ord, Skolen bliver først da en Sædelighedens Lærer, naar den erkjender sig selv som en Eenhed, i hvilken Kundskabens Sag og Sædelighedens Sag ikke ere at adskille fra hinanden, og naar den forstaaer, at det netop er de samme Læremidler, hvormed den paa den ene Side optugter Barnets Tænkning og Erkjendelsesevne ved at føre det ind i Tankens og Livets almindelige Love og hvormed den paa den anden Side optugter Barnets Følelse og Villie ved at lede det til en Fornemmelse af og en Tro paa den sædelige Verdensorden, hvorunder ogsaa det selv er indbefattet. Men naar vi saaledes i Almindelighed med Rette kunne sige, at Skolen bliver desto mere sædeligt dannende, jo bedre dens Underviisning er, eller jo mere den forstaaer ved sin egen Kraft at kalde Barnet til Opmærksomhed og Flid, saa ere dog i Virkeligheden de Tilfælde, i hvilke Læreren ligeoverfor den barnlige Naturs Letsindighed og Flygtighed eller dens Sløvhed og Trods o. s. v. bliver nødsaget til ligesom at forstærke sig ved hine Tugtens ydre Hjælpemidler, saa mangfoldige eller rettere sagt saa almindelige, og høre under alle Omstændigheder saa ganske til Mulighederne, at der for Enhver, der bestemmer sig til at være Lærer, ikke blot er fuld Anledning, men ogsaa en fuldstændig Forpligtelse til ogsaa i denne Henseende at prøve sig selv, hvorvidt han besidder de naturlige Gaver til at omgaaes med disse Tugtens Hjælpemidler paa den rette Maade, og til at overveje og gjøre sig Rede for, i hvilket Forhold ethvert af dem staaer til det almindelige didaktiske Formaal, som de skulle tjene og befordre. Og denne Selvprøvelse er saa meget desto mere nødvendig, som det, der her for-

dres, ikke er en enkelt Naturens Gave, saaledes som naar vi ovenfor forlangte en naturlig Meddelelsesgave og en Sands for den barnlige Naturs Ejendommeligheder; men det, som her fordres af Naturen, er intet Mindre end en heel ejendommelig Personlighed, en særegen Blanding af naturlige Gaver og Charakteerbestemmelser, en Forbindelse af Ro og Livlighed, af Alvor og Mildhed, af Taalmodighed og Iver, af Strænghed og Overbærenhed. Og naar disse Fordringer maaskee kunne synes for mange og store, saa maae vi ikke skjule for os selv, at det dog jo i Virkeligheden kun ere de saaledes udrustede Personligheder, der kunne træde op med den overlegne og sikkre Holdning, som ved paa eengang at vinde og imponere Barnet ene er istand til at give Læreren det naturlige og udisputable Herredømme over det, eller, med andre Ord og reent praktisk udtrykt, at det kun er dem, der ere i Stand til at styre den Enkelte og at holde sammen paa Klassen mere med Munden end med Haanden, mere med Øjet end med Munden. Hvorfor er Læreren saa ofte sær, gnaven, vranten? hvorfor saa ofte heftig, opbrusende, lidenskabelig i Ord og Gjerning, haard o. s. v.? Dersom Læreren havde gjort sig selv fuldstændig Rede for hvad det vil sige, at Skolen er ethisk Skole, og at han selv som Lærer har den Opgave at lede Barnets sjælelige Udvikling i ethisk Retning, saa vilde han intet Øjeblik tøve med at bearbejde sin egen Natur og at rense sin Personlighed for de uethiske Momenter, der maaskee endnu klæbe ved den, og som ikke kunne Andet end nedbryde hans egen Virksomhed og forvirre Barnets Udviklingsgang. Thi Barnet er, saalænge det er ufordærvet, altid en moralsk Rigorist, let til at saares og til at tage Forargelse, og ligesaa utrættelig i at gjøre sine Bemærkninger, som ubøjelig i at uddrage sine Consekventser deraf. Og om end disse ofte ere eensidige og ubillige, eller om Barnet end maaskee meget godt veed at tie med dem og at holde dem hos sig selv, saa bliver Forholdet mellem det og Læreren ikke derfor mere sandt eller mere opdragende. Men naar det endeligen ofte hedder, at Skoletugten i vore Dage har større Vanskeligheder at overvinde, end nogensinde før, eller at vor Tids stedse tiltagende Flygtighed og Letsindighed, dens Mangel paa Alvor og højere Interesser, dens ustyrlige Higen efter Ubundethed og personlig Uafhængighed, dens Mangel paa Pietet og paa Agtelse for den aandige Overlegenhed og Auktoritet paa mange Maader allerede hos Barnet har svækket den naturlige Sands for Følgagtighed,

Lydighed, Underordning i den Grad, at selv den blotte Tanke om et virkeligt disciplinært Forhold mellem Læreren og Barnet, eller om en Skoletugt i sand Forstand maa synes en Umulighed, saa skulle vi ikke gaae ind paa det Meget, som her kunde siges for og imod, og hverken indlade os paa at bejae eller benægte disse Paastande i deres hele Almindelighed. Kun saameget ville vi bemærke, at hvis hine Anklager virkelig vare sande, og hvis det var saa, at Lærerens Stilling i denne Henseende var vanskeligere og misligere nu end før, saa vilde der netop heri ligge den største Opfordring for Læreren til at styrke og rense sin egen Personlighed, og det saa meget desto mere, som han ikke kan oversee, hvor stor en Betydning Skolens Virksomhed ogsaa i denne Henseende har for Livet overhovedet, idet det er en væsentlig Deel af den Mission, den har for Livet, at den ogsaa skal være en Planteskole for den Lydighedens Aand og den Agtelse for Auktoriteten, uden hvilken Samfundslivet vilde falde fra hinanden og opløses i blotte Enkeltheder.

Blandinger.

Smaating.

Af *F. W. Wiehe.*

I den hos os almindeligst brugte Skoleudgave af Xenophons Anabasis (Bergs og Fibigers) har jeg aldrig fundet mig tilfredsstillet ved den efter Krüger optagne Forklaring af nedenanførte Steder; og uagtet jeg seer, at den Fortolkning, jeg ønskede at gjøre gjældende, ikke egentlig er ny, ligesom maaskee ogsaa mangen anden Lærer under sin egen Undervisning er falden paa den samme Forklaring, saa troer jeg dog, at det kan have sin Berettigelse at fremdrage hvad godt der muligvis kan være blevet overseet eller glemt til en rigtigere Forstaaelse af et i vore Skoler saa almindelig læst Skrift.

Xenophons Anabasis I, 3, 16.

Sammenhængen er følgende. Da de græske Lejetropper i Kilikien begyndte at formode, at Kyros vilde føre dem imod Perserkongen, erklærede de sig uvillige til at følge ham længere. Deres Anfører Klearch, som mærkede, at det ikke lod sig gjøre at tvinge dem, forsøgte nu ved List at omstemme dem. Han lod i den Hensigt efter en hemmelig Aftale nogle optræde

i Soldaternes Forsamling med urimelige Forslag, for at det ved Gjendrivelsen af disse kunde vise sig, hvor mislig deres Stilling vilde blive ved nu at skille sig fra Kyros. Saaledes foreslog en, at man strax skulde vende tilbage til Grækenland og til den Ende forlange Fartøjer af Kyros til at sejle hjem paa; vilde han ikke give dem disse, saa skulde de forlange en Vejviser af ham, som kunde føre dem sikkert igjennem Landet; hvis han heller ikke vilde indlade sig derpaa, saa skulde de skynde sig at besætte Bjerghøjderne, førend Kyros eller Kilikerne hindrede dem Overgangen. Efter en kort Bemærkning af Klearch om, at han ikke kan paatage sig Anførselen ved dette Foretagende, fortsættes nu saaledes: ***Μετὰ τοῦτον ἄλλος ἀνέστη, ἐπιδεικνὺς μὲν τὴν εὐήθειαν τοῦ τὰ πλοῖα αἰτεῖν κελεύοντος, ὥσπερ πάλιν τὸν στόλον Κύρου μὴ ποιουμένου, ἐπιδεικνὺς δὲ ὡς εὔηθες εἴη ἡγεμόνα αἰτεῖν παρὰ τούτου, ᾧ λυμαινόμεθα τὴν πρᾶξιν. Εἰ δέ τι καὶ τῷ ἡγεμόνι πιστεύσομεν ᾧ ἂν Κῦρος δῷ, τί κωλύει καὶ τὰ ἄκρα ἡμῖν κελεύειν Κῦρον προκαταλαμβάνειν***; I de første udhævede Ord har man taget ***πάλιν τὸν στόλον ποιεῖσθαι*** i Betydning af at drage tilbage igjen, og da ***μή*** saa forstyrrer Meningen, har man foreslaaet dette udslettet. Jeg troer ikke det gaaer an at lade ***πάλιν τὸν στόλον ποιεῖσθαι*** simpelthen betyde det samme som ***ἀπέρχεσθαι***, da jo ***στόλος*** betyder »Udrustning«, »Tog«, »Krigsforetagende«, men ved at vende tilbage kunde Kyros ikke siges at foretage sig noget ***στόλος***, da han jo tvertimod derved opgav det. Den rigtige Mening synes mig at fremkomme ved at beholde ***μή*** og tage ***πάλιν*** som Tidsadverbium: »som om nu atter Kyros ikke havde noget Felttog for.« Det gjorte Forslag var gaaet ud fra den Forudsætning, at Kyros vilde fortsætte sit Tog mod Kongen (ellers behøvede jo Grækerne ikke at skille sig fra ham); men skulde man nu forlange hans Fartøjer til at sejle hjem paa, saa maatte man atter antage, at han ikke vilde fortsætte Toget. — I det følgende har man oversat saaledes: »Men hvis vi ogsaa ville tro den Vejviser, som Kyros giver os, hvad hindrer det ham (ligesom han kan lægge os andre Hindringer ivejen, saaledes) ogsaa i Forvejen at lade Bjerghøjderne besætte for os (til vor Skade). Men dette indeholder en Modsigelse; thi naar de vilde tro Kyros' Vejviser, saa kunde de ikke antage, at han vilde lægge dem Hindringer ivejen paa anden Maade, og omvendt: antages Muligheden af det sidste, saa kunde de heller ikke tro hans Vejviser. Der siges altsaa egentlig: »Dersom vi ville tro Kyros, — saa kunne vi dog ikke tro ham.« Hertil kommer, at den anvendte Forklaring af ***καὶ*** foran ***τὰ ἄκρα*** i denne Sammenhæng bliver højst tvungen og unaturlig. Al Vanskelighed synes mig at hæves ved en forandret Konstruction. Tager man nemlig ***Κῦρον*** som Objekt for ***κελεύειν*** og ***ἡμῖν*** som dativus commodi (ikke incommodi), saa bliver Meningen denne: »Men skulle vi virkelig tro den Vejviser, Kyros giver os, hvorfor da ikke ogsaa opfordre ham til at besætte Bjerghøjderne for os?« Ville vi overhovedet, siger han, begaa den Urimelighed at sætte Lid til Kyros i samme Øjeblik som vi fordærve alt for ham, saa kunne vi ligesaa godt (***τί κωλύει***) drive Urimeligheden til sin Konseqvents og anmode Kyros om at være saa god ogsaa at sikkre os Overgangen over Bjerghøjderne (mod Kilikerne nemlig).

Xenoph. Anab. I, 9, 13.

Xenophon skildrer her Kyros' Bestræbelser for at sikkre Retstilstanden i sin Provinds og anfører som Exempel, at man ofte langsmed Landevejene

kunde se lemlæstede Forbrydere fremstillede til Skræk og Advarsel, hvorpaa tilføjes: *ὥστ' ἐν τῇ Κύρου ἀρχῇ ἐγένετο καὶ Ἕλληνι καὶ βαρβάρῳ μηδὲν ἀδικοῦντι ἀδεῶς πορεύεσθαι ὅποι τις ἤθελεν, ἔχοντι ὅ τι προχωροίη*. De sidste Ord har man oversat: »si haberet, cur iter faceret, naar han havde en antagelig Grund til at rejse, ikke var mistænkelig.« Men jeg tvivler paa, at *προχωρεῖν* nogensinde er = *πορεύεσθαι*, iter facere; det betyder jo ellers »rykke frem«, »gjøre Fremskridt« eller upersonligt: »det gaaer an«, »lader sig gjøre«, »er belejligt«. Desuden, hvis disse Ord skulle indeholde en *Betingelse* for at rejse trygt i Landet, saa synes de at staa temmelig overflødigt efter det foregaaende *μηδὲν ἀδικοῦντι*, hvortil de i al Fald burde være knyttede ved et *καί*. Tager man derimod *προχωροίη* upersonligt, saa fremkommer den Mening, at enhver, som ingen Uret gjorde, kunde rejse trygt, hvorhen han vilde, *og have med sig hvad der var ham belejligt, hvad ham lystede*, uden at frygte for at blive udplyndret af Røvere. Paa denne Maade bruger netop Xenophon selv *προχωρεῖ* paa andre Steder, f. Ex i Cyrop. III, 2, 29: *ὁπόσα σοι προχωρεῖ*, *saameget du kan*, og I, 2, 4: *ἡνίκ' ἂν ἑκάστῳ προχωρῇ*, *naar det er enhver belejligt*. Krüger anfører selv denne Fortolkning, men forkaster den uden at give nogen Grund.

En Anmærkning til et Sted hos den ældre Plinius.

Af ***Fr. Schiern.***

I Naturalis historiæ lib. II, c. 1 gjør Plinius, hvor han taler om Kysterne af Bosporus Thracius, denne Bemærkning: »*Alitum quippe cantus canumque latratus invicem audiuntur, vocis etiam humanæ commercia, inter duos orbes manente colloquio, nisi quum id ipsum auferunt venti.*«

Man har fundet denne Angivelse aabenbar urigtig, man har spottet over den Overdrivelse, hvori Plinius her skulde gjøre sig skyldig. »*Il y a là, sans doute*« saaledes indvender til Exempel en lærd Franskmand, »*un peu d'exagération, ou il faut croire que les hommes et les oiseaux avaient, dans l'antiquité, la voix beaucoup plus forte qu'ils ne l'ont aujourd'hui.*

Under et Ophold i et græsk Hotel i Pera i September 1857 traf jeg sammen med nogle unge franske Adelsmænd, der misfornøiede med Tingenes Gang i deres Fædreland, havde tilbragt nogle Aar med antiquariske Undersøgelser paa en Reise i Orienten, og som nu vare komne fra Kairo, Sinai og Arabien til Konstantinopel, for derfra at vende tilbage til Hjemmet. Opmærksomgjorte paa Stedet hos Plinius grebe de gjerne Leiligheden til at prøve Muligheden af denne Oldtidens Angivelse om Bosporus, som Byron ved at svømme over Hellesponten fra Sestos til Abydos havde prøvet Muligheden af Sagnet om Hero og Leander. Forsøget anstilledes, idet man i en stille Nat deelte sig i tvende Partier paa begge Sider af Strædet, og det blev da fundet

at være rigtigt, at Raabet fra Europa kan høres i Asien, Raabet fra Asien i Europa.

Da man paa et andet Sted hos Plinius træffer disse Ord: »*Thracius Bosporus latitudine D passuum, qua Darius, pater Xerxis, copias ponte transvexit*« (Hist. nat. l. VI, c. 24), tilføier jeg, at de Punkter, der tillode at sande Rigtigheden af den førstanførte Angivelse af Plinius, dog laae lidet nærmere ved Pontus Euxinus end de tvende Punkter, der nu i Almindelighed betragtes som Endepunkterne for den af Mandrokles, den samiske Bygmester, for Darius anlagte Bro. Denne tænker man sig nemlig nu gjerne paa det Sted, hvor Strædet ved Konstantinopel gjælder for at være snevrest, og hvor derfor ogsaa Gallierne, Gotherne, Saracenerne og Korsfarerne senere antages at have iværksat deres Overgange, det vil sige mellem Fortet Anatoli Hissar, som Mohammed I. allerede under Keiser Manuel Palæologus's Regjering anlagde paa den asiatiske Side af Strædet, og Fortet Rumili Hissar, ved hvis Opførelse paa den europæiske Side i Aaret 1451 Muhamed II. indledte Konstantinopels Indtagelse. Mellem Foden af disse Forbjerge er iøvrigt Strømmen fra det sorte Hav ogsaa saa stærk, at Broen neppe her kunde have staaet i lige Linie, og denne hensættes ligeledes noget nordligere af selve Herodot (IV, 87), idet han bemærker: »Stedet i Bosporus«, »hvor Kong Darius lod Broen anlægge, er efter min Regning midt imellem Byzants og Helligdommen ved Mundingen.«

Fra Dr. Grimur Thomsen har Redaktionen modtaget efterfølgende Artikel, og den har troet at handle i Læsernes Interesse ved strax i dette Hefte at lade den blive ledsaget af de nærmere Oplysninger, hvormed Forfatteren til »Bemærkninger o. s. v.« har troet at burde hævde sin Opfattelse som den rette.

I.

I Anledning af Herr E. Holms Bemærkninger i „Tidskrift for Philol. og Pædagogik" förste Hefte „om Trajans Regjeringsprinciper".

Af ***Grimur Thomsen.***

Skjøndt ikke Philolog, vovede jeg i Steenstrups Danske Maanedskrift (Juni Heftet 1859) at indrykke en Afhandling om Trajans Tid, idet jeg, støttende mig paa Kilderne, søgte at paavise det med den nævnte Cæsar i den romerske Keisertid indtraadte frisindede Vendepunkt. I Tidskrift for Philologi og Pædagogik 1ste H. har Herr E. Holm af min Afhandling taget Anledning til at give en Fremstilling af den samme historiske Periode, der i Principer, saavelsom i Enkeltheder, ganske afviger fra min Opfattelse.

Naar Herr E. Holm forudskikker en forbigaaende Anerkjendelse af det »Gode« i min Afhandling, saa tør jeg kun betragte det, som et Trøstens Ord til den, man tugter, eller en »rhetorisk Overdrivelse«, som Forf. har lært af Plinius. I Modsætning til min falske Lærdom om Trajans Frisindethed og Agtelse for Republikens gamle Former, fremstiller Herr H. Trajan som en absolut Hersker i god Betydning, der hyldede »bestemt monarchiske Principer« (T. f. Ph. o. P. S. 76). Jeg tillader mig at tvivle om Trajan selv havde forstaaet den Tale om monarchiske Principer. Imidlertid indrømmer Herr H. (l. c. S. 71): »— Ganske vist var Trajans Opstræden dels i Al»mindelighed jævn og folkelig, dels overholdt han i adskillige Ret»ninger de republikanske Former stærkere, end de tidligere »Keisere havde gjort[1]), men«, føjer Herr H. til, »man maa vogte sig for »at tillægge dette for stor Betydning.« Senere bemærker Forf. om Trajan: »Han vilde og kunde ikke undvære Folkets Kjærlighed; Tillid skulde først og »fremmest vende tilbage, og saa fast hang bestandig Romerne ved de »gamle Former, at Agtelsen for disse endnu var et godt Middel »for Keiseren til at gjøre sig populair«,[2]) men føjer derpaa kort efter til, at »de republikanske Former havde ikke den mindste Smule mere Virke»lighed under ham, end de tidligere havde havt.« — Enten ligger heri en Kamp mellem Herr H.'s bedre Erkjendelse og en forudfattet Mening, eller (jeg overlader ham selv Valget) han har intet klart Begreb om politiske Formers Betydning for en Statsforfatning. En »absolut« Hersker kan umulig overholde »republikanske Former«, endsige kalde dem tillive, naar de engang ere blevne tilsidesatte, uden Fare for de »monarchiske Principer«. Allerede om Vespasian hedder det i Taciti *Dialog. de Orator.* »at han tilveiebragte den offentlige Orden og Frihed *(tranquillitatem et libertatem)*,« og hvad var Nervas og Trajans Tid, uden en Fortsættelse af Vespasians og Titus's Regjering, efter den under Domitian skete Afbrydelse? Men selv om det havde været Trajans Hensigt paa Ruinerne af en hensygnet Republik at indføre den Absolutisme, hvormed Herr H. mener at »et Rige, som det romerske kun kunde holdes sammen« (l. c. S. 73), da maatte han have baaret sig anderledes ad, end han gjorde; han maatte da have gjort en Ende paa de gamle Statsmyndigheder, der, om de end mere bestode af Navn end af Gavn, dog ved deres blotte Existens paa mange Maader begrændsede Cæsarmagten. Augustus var nødt til at respectere dem, for umærkelig at tilsnige sig Magten; thi den republikanske Bevidsthed havde nylig, ved Julius Cæsars Drab, tydelig nok godtgjort sin Styrke; men ligeoverfor et saa demoraliseret Folk, som Romerne vare ved Slutningen af Domitians Regjering, vilde det, rigtignok paa Statens Bekostning, ikke have været vanskeligt for en dygtig Regent at afskaffe selv den sidste Rest af de republikanske Institutioner. Men naar en saa god og klog Hersker, som Trajan, tværtimod overholdt disse Former »stærkere, end tidligere Keisere«, saa kan det ene have været, fordi han, som praktisk Mand, i Modsætning til Herr H., kun saae Midlet til Romerfolkets Vækkelse og Statens Gjenfødelse i en forøget Frihed, og ikke i hvad vi vilde kalde et Statscoup, eller i nogen Befæstelse af »monarchiske Principer«, et Begreb, som Cæsartiden, i Forbigaaende sagt, ikke kjendte, førend henved 200 Aar senere,

[1]) udh. af mig.
[2]) udh. af mig.

under Diocletian.[1]) Hertil kommer, at Trajans Jævnhed, hans Stræben efter i enhver Henseende at opføre sig som Borger imellem Borgere er et ubedrageligt Tegn paa, at han endnu ikke hældede til den senere romerske Tids orientalske (persiske) Absolutisme. Tiber holdt sig fjærn i Frygtens Majestæt; Domitian gjorde sig usynlig; men Trajan søgte at udslette ethvert ydre Spor af Cæsarværdigheden. Naar Herr H. i det Hele endnu synes at antage, at store Riger kun kunne styres ved Absolutisme, saa nærer jeg det Haab at et fortsat Studium af Roms egen og Englands Historie med Tiden vil overbevise ham om det Modsatte. — Herr H. indrømmer selv, at Romerne bestandig hang ved de gamle Former, og han vil da formodentlig ogsaa indrømme, at dette fornemmelig gjaldt om de bedste Romere, selv i Cæsartiden. Lad os exempelviis tage Tacitus, hvem den britiske Statsmand Fox kaldte *the last republican of Imperial Rome.* Troer nu Herr H. at Tacitus, igjennem hvis Skrifter der gaaer et dybt Suk over Republikens Tilbagegang, en vedholdende Klage over den tabte Frihed, troer Herr H. virkelig, at Tacitus i Vita Agricolæ vilde have lovpriist Nervas og Trajans Tid, som han har gjort, hvis denne Tid havde været en Befæstelse af »monarchiske Principer«? Vilde han da have talt om *hanc beatissimi seculi lucem?* Vilde han, efter med bittert Alvor at have skildret den under tidligere Cæsarer herskende Ufrihed, have udbrudt: »— *Nunc demum redit animus, et quamquam, primo statim beatissimi sæculi ortu, Nerva Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem imperii Nerva Trajanus, nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur adsumpserit: natura tamen infirmitatis humanæ tardiora sunt remedia quam mala*« —? Forfattere, hvis Udtalelser have Vægt, saasom Gibbon, have heraf draget den Slutning, at Nervas og Trajans Tid ikke var noget kunstigt »politisk Experiment«, men en naturlig Reaction i frisindet Aand og, overeensstemmende med de romerske Institutioners Natur, i republikansk Retning, imod tidligere Keiseres lovløse Despoti. Herr H. burde ogsaa mindes, at naar Nervas og Trajans Bestræbelser vitterlig gik ud paa at overholde de bestaaende Love, saa kunde dette kun føre i republikansk Retning, eftersom de republikanske Institutioner aldrig vare blevne ophævede ved Lov. Derimod har det aldrig kunnet være min Mening, at Trajan fuldstændig skulde have ført den gamle republikanske Tid tilbage, jeg har kun yttret, at »Trajan, ikke som August, for at skjule den nye, men for at forædle den allerede gamle Enevoldsmagt, hævdede Republikens gamle Institutioner og Embeder i deres oprindelige Skikkelse,« samt i det Hele opfattet Trajans Tid som den romerske Storheds »anden og sidste Høst« der jo nødvendigviis staaer tilbage for den første. Den gamle Tid kunde naturligviis ikke føres tilbage, thi den gamle republikanske Dyd og Energi var ikke tilstede i Folket, men ligesaa anerkjendt er det af alle mig bekjendte Forfattere, indtil Herr Holm, at Nerva, Trajan og tildels Antoninerne arbeidede hen til Romerfolkets moralske og politiske Gjenfødelse ved Iagttagelsen af de bestaaende Love og Vedtægter. Om »monarchiske Principer« endelig kunde der ikke være Tale, thi disse forudsætte en Legitimitet i Enevoldsmagten, som ikke var forenelig med Roms bestaaende Love. Cæsarmagten var en vedvarende faktisk Usurpation, som Nerva og Trajan rehabili-

[1]) Smign. Gibbon, Decline & Fall of the Roman Empire, II, c. 33; Lactantius, de morte Persecutorum.

terede ved Agtelsen for Republikens Love. Allerede om Nerva hedder det i Xiphilins Fragment af Dio, at han »Intet af Vigtighed foretog sig uden at raadføre sig med Senatets Ypperste«, og i samme Aand regerede Trajan, der endog, ifølge *Hist. Aug. Adr.* IV, ikke udnævnte sin Efterfølger, fordi Retten dertil tilkom Senatet[1]), hvorfor Adrians Valg ogsaa skyldtes Trajans Enke Plotina. Det er derfor utvivlsomt, at Senatet, under disse Keisere, kunde have erholdt Magtens bedste Part tilbage, hvis det ikke havde været blevet demoraliseret ved den lange Lovløshed, og følgelig savnet Betingelserne til Magtens rette Brug. Herr H. vil undskylde mig, naar jeg her anfører en Ytring af Gibbon, en Forfatter, som Herr H. vistnok baade kjender og respecterer:

»*The forms of the civil administration were carefully preserved by* »*Nerva, Trajan, Hadrian, and the Antonines, who delighted in the image of* »*liberty, and were pleased with considering themselves as the accountable* »*ministers of the laws. Such princes deserved the honour of restoring the* »*republic, had the Romans of their days been capable of enjoying a rational* »*freedom.*« — Decline and Fall of the Roman Empire, I, p. 127.

Og længe efter Trajans Tid, under Keiser Tacitus, seer man ikke blot at Consulen sammenkalder Senatet, for at foretage Valg paa en Cæsar, men at denne endog erkjender at være Senatets Tjener, som modtager Magten *ex auctoritate senatus*, der dengang endog var saa stor, at Intet Hensyn toges til et uregelmæssigt Ønske fra Keiserens Side, om at see sin Broder udnævnt til Consul. (Hist. Aug. Flav. Vop. in Tacito c. IV). Herom bemærker ogsaa Gibbon, at Tacitus bestræbte sig for, »to restore at least the image of the ancient republic, as it had been preserved by the policy of Augustus and the virtues of Trajan and the Antonines «

Dette er nu kun en nyere Autoritet, men ved Siden deraf har Herr H. allerede indrømmet, at jeg kan paaberaabe mig et antikt Vidnesbyrd for mine Anskuelser om Trajan, men erklærer samtidig, at paa denne Autoritet, Plinius den Yngres Panegyrik, »lader sig Intet bygge,« at de »staae saa løst og ubestemt,« og »kunne kun opfattes som en rhetorisk Overdrivelse,« samt endelig, at »vi (Herr H.) vide aldeles Intet, der kunde tale for, at Trajan havde forøget Prætorernes Myndighed i nogensomhelst væsentlig Henseende.« Ja, naar de sparsomme Kilder, vi besidde, ikke staae til Troende, og naar Bedømmelsen af en fjern Tid skal være prisgiven til en moderne Granskers større eller mindre Aandsklarhed, større eller mindre Paalidelighed, saa bliver det idetmindste aldeles nødvendigt, at vedkommende Granskere give uomstødelige Beviser paa begge disse Egenskaber. — Herr H. skriver S. 71 med udhævet Tryk: »— de (Censorerne) existerede slet ikke (paa Trajans Tid)! Allerede under August var det sidste Gang, at 2 Privatmænd vare Censorer (Dio Cass. LIV, 2).« Hvorledes forholder det sig nu hermed? I selve Plinii Breve finde vi, at Censorerne paa Trajans Tid endnu bestandig existerede i Provindserne, thi hvor kunde Plinius ellers (Epist. X, 83) sige: »da jeg af de designerede Censorer blev spurgt om min Mening, o. s. v. *(ego a destinatis censoribus quid sentirem interrogatus)*;« og med Hensyn til Rom maa bemærkes, at om Censuren end, ifølge Dio, fra Augusts Tid af, ikke mere blev overdragen til »tvende Privatmænd (ἰδιῶται) paa eengang (ἅμα) — hvilket

[1]) — *auctoritate patrum, consensu militum.* — Tacit. ann. XIII, 4.

lille Ord. Herr H. i sit Citat udelader — saa følger deraf dog ikke, at den regerende Cæsar altid var den ene, eftersom *ἰδιώτης* eller *privatus* var i Rom Enhver, der ikke beklædte en af Statens høieste Poster. Sagen er, at Censuren, efter Augusts Tid, i Reglen blev cumuleret med andre Embeder. Vel finde vi i Sueton. Titus, VI, at Titus var Censor sammen med sin Fader, og det er ikke usandsynligt, at Cæsar selv ofte var den ene Censor, fordi han derved erhvervede en lovmæssig og formrigtig Indflydelse paa Senatets Sammensætning, samt paa andre Tribunmagten, som saadan, fremmede Administrationsgrene; men netop for Trajans Vedkommende er den mærkelige Kjendsgjerning tilstede, at han, i Lighed med August, vægrede sig ved at modtage Censorposten, da denne blev ham tilbudt (Plin. Paneg. XLV), og Alting taler saaledes for, at Censuren paany blev dels Privatmænd, dels andre Embedsmænd overdragen. Jeg veed meget vel, at Herr Holms Yttring ikke savner Autoritet, idet man endog har støttet sig paa Plinius den Ældres *Hist. Nat.* og Censorinus *de Die natali*; men naar man veed, at Keiser Decius, Noget over eet Hundred Aar efter Trajan, endnu lagde en sær Vægt paa Censorpostens i Tidernes Løb aftagne Vigtighed, naar man endnu seer den omtale under Diocletian (*Hist. Aug. Flav. Vop. Carinus*, XX), samt navnlig, naar man erindrer, at de paa Trajans Tid existerede i Provindserne, saa kan det forlanges netop af Philologen, der er særlig kaldet til at anvende Kritik, at han ikke, ensidig støttende sig paa et enkelt Citat, stryger en saa vigtig republikansk Institution, som Censuren. Hvad der navnlig foranledigede mig til at opregne Censorerne blandt de af Trajan i deres gamle Rettigheder indsatte Embedsmænd, var den Omstændighed, at han selv havde undslaaet sig for at beklæde det omhandlede Embede, og i sin Person cumulere det med andre Værdigheder.

Herr H. modsiger dernæst min Yttring om, at Trajan »indsatte Senatorerne i deres gamle Rettigheder,« og reducerer Keiserens Frisindethed i denne Henseende til »Opmærksomhed« og »Venlighed«. Herr H. erkjender altsaa ikke, at den af Plinius fremhævede »Ærefrygt for Senatet *(senatus reverentia)*« er mere end »Opmærksomhed« og at Trajans udtrykkelige Erklæring til Ansøgere om Embeder *»ita a principe sperarent honores, si a senatu petissent«* (Paneg. LXIX) er Noget mere end blot »Venlighed«. Herr H. lægger altsaa heller ingen Vægt paa den af Eutropius fremhævede Kjendsgjerning »at i Trajans hele Regeringstid blev kun een Senator dømt, *atque is tamen per senatum, ignorante Trajano* (Brev. Hist. Rom. IV). Det var da ikke noget Afkald paa den af tidligere Cæsarer anmassede Magt, at Retten under Trajan havde sin Gænge, endog ham selv uafvidende? — Naar Herr H. i det Hele viser Ringeagt for Plinii Panegyrik, som Autoritet, fordi den er en Lovtale over Trajan, saa burde han komme i Hu, at netop fordi det nævnte Skrift er en Lovtale, vel at mærke holdt af en frisindet og oplyst Mand, Taciti Ven, over en anden frisindet og oplyst Mand, Trajan, og i dennes Nærværelse, og netop fordi Panegyriken lovpriser Trajans, af andre gamle Forfattere noksom fremhævede Agtelse for den romerske Republiks nedarvede Institutioner, — netop derfor har det en uafviselig Betydning, som Beviis for, at det var den Roes, Trajan baade fortrinsvis fortjente og fortrinsvis skattede; eller hvor kunde en Mand, som Plinius, have været saa smagløs, eller antage Trajan for saa indskrænket, at han kunde byde sin keiserlige Ven en vitterlig usand og overdreven Roes, der nødvendig maatte have fornærmet den Lovpriste.

Dette siger simpel Menneskeforstand os, selv om vi ikke vidste, at Plinii Panegyrik af dennes Samtid og Eftertid blev fremhævet som en Modsætning til de foragtelige Lovtaler over tidligere Keisere.

Omtrent paa samme Maade forholder det sig med Herr Holms Paastand om, at Plinius blev sendt, ikke som Proconsul, men som Trajans Legat, til Bithynien. Herom hedder det i *Plinii Vita:* »*Plinius altero post consulatum anno in Bithyniam a Bassa proconsule direptam, proconsul a Trajano mittitur.*« Sandheden er den, at Cæsarernes Legater undertiden ogsaa kaldtes Proconsuler, naar de vel at mærke havde Proconsularmyndighed. Den af Herr. H. gjorte skarpe Distinction imellem Senatets og Cæsarernes Provindser holder i Gjerningen heller ikke Stik, og hvorledes vilde det desuden stemme med Herr H.'s politiske Dogma »at et Rige, som det romerske, kun kunde holdes sammen ved Absolutismen«? Naar Rigets Provindser paa den af ham angivne Viis havde været delte imellem den »absolute« Cæsar og det republikanske Senat, hvor var da det Heles »Sammenhold« blevet af? Sagen er, at Delingen nærmest var af en rent finantsiel Natur; Indtægterne af visse Provindser tilhørte, om jeg saa maa sige, Cæsars Civilliste; af andre Statskassen, *fiscus*. Herom vil Herr H. hos Gibbon kunne erholde nøiagtige og authentiske Oplysninger. — Herr H. meddeler, at han i Paulys Real-Encyclopædie Intet har fundet om en *lex Papiria*, angaaende Gjenvælgelsen til Consul. Dette kan saa være, jeg kjender ikke det citerede Værk. Men i Plinii Panegyr. LVII have vi begge læst Følgende: »— *in hac civitate tertium consulatum princeps generis humani ut prægravem recusasti? Tantone Papiriis etiam et Quintiis moderatior Augustus, et Cæsar, et pater patriæ?*« Hvem var nu den Papirius, hvortil Plinius her sigter? Rimeligvis den C. Papirius, der, ifølge Dion. Halicarn. udøvede saa stor en Indflydelse paa de romerske Love, som selv baade havde været Consul og Pontifex maximus, og efter hvem *jus Papirianum* (see Codex Theodosianus) er opkaldt. Denne Lovkyndige modtog i sin Tid Consulatet tredie Gang, uagtet det, efter hans eget Udsagn, ikke stemte med den romerske Forfatnings Aand. Imidlertid har den nævnte Papirius maaskee ikke selv sat nogen udtrykkelig Lov af det anførte Indhold igjennem, men at han var og betragtedes som en authentisk Fortolker af dertil sigtende Love fremgaaer blandt Andet af Pomponius de orig. Jur. Pand., og er her Hovedsagen. Det er mig en Gaade, hvorledes Herr H. saa bestemt kan nægte, at en lex Papiria af det omhandlede Indhold existerer, thi den kunde godt have været til, omendskjøndt den ikke findes iblandt de senere optegnede romerske Love. Herr H. veed ligesaagodt som jeg, hvor ufuldstændigt vort Kjendskab er til Republikens Love, der dels vare ophævede, dels omændrede, dels af sig selv bortfaldne, da Theodosii og senere Justinians Lovbøger bleve ordnede.

Med Hensyn til min Oversættelse af *decuriones*, skal jeg blot gjøre Herr H. opmærksom paa, dels at Talen paa det citerede Sted, saavidt jeg skjønner, neppe kan være om Provindssenatorer, dels at netop et af de Lexica, som Herr H. paa Grund af dets ringe Omfang, maaskee ikke kjender, men hvor med vi Ikke-Philologer pleie at hjælpe os, nemlig Lünemanns (Schellers) mindre latinsk-tydske Ordbog, ved Siden af Betydningen Provindssenator, ogsaa oversætter *decurio* ved »Aufseher«, Opsynsmand. Derfra til Opsynsmand over Grunde og Bygninger er der, som man vil see, ikke langt. *Diploma* har jeg for Kortheds Skyld gjengivet med »Pas«, der, t. Ex. i Frankrig under

Richelieu, netop som de romerske Diplomer gav Postbefordringsret, naar de vare undertegnede af Kongen selv (*passes royales*). Naar jeg, hvor Talen er om Penge, som Private skylde *reipublicæ* har gjengivet dette Ord ved det Offentlige, saa har jeg den franske Professor Nisard paa min Side, der oversætter det ved *trésor public du peuple romain*, men jeg foretrækker dog Herr Holms Forslag her at oversætte det ved »Communerne«. At jeg burde have oversat *amita* ved »Tante«, samt at jeg kan have feilet i Opfattelsen af »*ita ut*«, og iøvrigt overseet flere Enkeltheder, indrømmes gjerne; men jeg har paa den anden Side gjort mig Flid for at indsee hvad jeg skrev om, og opfatte den romerske Tid og særlig Trajans Tidsalder rigtig, samt paa Bedømmelsen deraf at anlægge en antik, ikke en moderne, Maalestok. Jeg har ikke været vilkaarlig i Kildernes Afbenyttelse, ved at tillægge dem Beviiskraft, hvor de stemte med min forudfattede Mening, men frakjende dem samme, hvor de afveg derfra, og jeg hengiver mig derfor til Slutning til det glade Haab, at Herr H., om ikke strax, saa dog med Tiden, vil nærme sig mere til mine Anskuelser om Trajan og hans Regeringsprinciper, — forsaavidt som jeg kan kalde de Anskuelser »mine«, der ere alt Andet end nye. Herr Holms Opfattelse deraf er derimod ny; et andet Spørgsmaal er, om den nogensinde bliver gammel.

II.

Modbemærkninger.

Af *E. Holm.*

Da jeg kun kan ansee Dr. Thomsens Forsøg paa at forsvare sin Afhandling for fuldstændig mislykket, maa jeg trætte Tidskriftets Læsere med en Modartikel. Opfattelsen af en saa mærkelig Personlighed som Trajan har for stor Betydning til, at man kan Andet end med Bestemthed imødegaae forkeerte Anskuelser i den Retning, især, naar de, som i dette Tilfælde, fra først af ere fremsatte i et udbredt populært Tidskrift, hvis færreste Læsere ere istand til at have en begrundet Mening om, hvorvidt de lade sig videnskabelig forsvare eller ikke.

Jeg vil begynde med det, Dr. Thomsen forundrer sig over som et politisk Dogme af mig, at et Rige, som det romerske var i Keisertiden, kun kunde holdes sammen ved Absolutismen. Det er besynderligt, at denne Anskuelse kan forbause ham; allerede Dio Cassius har for c. 1650 Aar siden udviklet den, forsaavidt han kunde forstaae Forholdet,[1]) og den har siden ofte været udtalt. Veed Dr. Thomsen virkelig ikke, at den romerske Republik gik til Grunde, ikke blot, fordi det romerske Folk dengang var demoraliseret, men ogsaa fordi Republikens Form ikke passede til det store Rige? Veed Dr. Th. virkelig ikke, at der behøvedes en Repræsentativforfatning, for at en saa stor Stat skulde kunne holdes sammen under en fri Forfatning; men en saadan kjendte, som Alle vide, Oldtiden ikke (et svagt Forsøg dertil fra

---

[1]) cfr. Mæcens Tale i 52de Bog og 53, 19, hvormed kan sammenlignes 41, 1 og 2 og 47, 39 sl.

Honorius's Regering omtales i Guizots Europas Civilisationshistorie, 2den Forelæsning). Alt var concentreret til Rom, og kun ved at være der personlig tilstede kunde man udøve jus suffragii eller opnaae Embeder. Veed Dr. Th. heller ikke, at det rom. Rige indbefattede meget forskjellige Nationaliteter, og det ovenikjøbet to, der stode saa skarpt ligeoverfor hinanden som den latinske og den græske? Den Splid, der maatte fremkomme af disse Grunde vilde sprænge enhver Republik, undtagen saalænge Romerne havde Kraft til at holde de andre Dele af Riget under et utaaleligt Tryk. Saasnart Romerfolket maatte rekrutteres fra hele Italien endsige fra Provindserne, maatte Republiken gaae tilgrunde. Og gaae vi ned til Trajans Tid, dengang Borgerretten var udbredt over en stor Deel af Riget, troer da Dr. Th., at en Republik endnu kunde existere efter de gamle Former, naar den hele Masse spanske, galliske, afrikanske og græske Borgere alle tilsammen Intet vilde kunne formaae i Sammenligning med Pøbelen i Rom? Seer man ikke, at det romerske Keiserdømme netop med sin absolutistiske Characteer var et nødvendigt Overgangsled fra de antike elementaire Stads- og Statsformer til de nyere Statsforfatninger, saa er man fuldstændig desorienteret i den romerske Historie. Det kunde ikke hjælpe at ville vænne Romerne til mere Frihed og styrke dem ved at føre dem tilbage til Republikens gamle Institutioner; thi disse passede ikke mere. Netop derfor kunde dygtige Politikere som Trajan og Hadrian ikke tænke paa at give dem deres gamle Betydning. Og troer Dr. Thomsen, at Fyrster, der selv vare fødte i en Provinds, virkelig vilde gjenindføre en Forfatning, hvorved deres Fædreland var blevet bragt i en fuldstændig politisk Afhængighed af Byen Rom? Ikke blot Lyst til selv at herske, men netop Omsorg for Riget maatte føre dem til en absolutistisk Politik. Dr. Th. har ikke lagt Mærke til, at Romerfolket nu var et heelt andet end Befolkningen i Rom; han har intet Øie havt for den Overvægt, Provindserne havde faaet ligeoverfor Rom og Italien. Enten maatte derfor Riget beherskes af en Fyrste med absolut Magt eller spaltes i det Mindste i to Hoveddele efter de to Hovednationaliteter og repræsentative Forfatningsformer indføres, som man dengang ingen Forestilling havde om. Hvorfra Dr. Thomsen faaer den Anskuelse, at jeg i det Hele skulde mene, at store Riger kun kunne styres ved Absolutisme, er mig ikke klart, da jeg aldeles ikke har udtalt den Sætning; men naar han henviser mig til Englands Historie som den, der ved Siden af Roms kan vise, at et stort Rige meget vel kan bestaae uden Absolutisme, da vidner denne Paralleliseren af Rom og England om en paafaldende Uklarhed hos ham. England har netop havt, hvad det romerske Rige manglede, det har havt en Repræsentativforfatning, der paa en særlig lykkelig Maade har kunnet udvikle sig efterhaanden, og det har havt een afgjort overlegen Nationalitet. Forskjellen er slaaende, og det er ubegribeligt, at en Mand med politisk Dannelse ikke har kunnet see det.

Jeg har sagt, at Trajan var en absolut Regent og fulgte bestemt monarchiske Principer, men tillige i adskillige Retninger overholdt de republikanske Former stærkere end de tidligere Keisere (hvorved jeg forøvrigt maa undtage August). Dr. Thomsen tvivler, om Trajan vilde have forstaaet den Tale om monarchiske Principer. Høist forunderligt! Man vidste godt i Keisertiden, hvad et Monarchi var; derom kan Dr. Thomsen forvisse sig ved at efterlæse Dio Cass. LIII, 19, hvor denne, den høitstaaende romerske Embedsmand, fremstiller Keiserdømmet som et Monarchi (μοναρχία ἀκριβής); monarchiske Principer

ere paa den Tid ganske simpelt de Principer, hvorefter et saadant Monarchi styres, de falde sammen med absolutistiske. Det er dog en forunderlig Sætning, at der endelig hører Legitimiteten til for at følge monarchiske Principer. En anden Sag er det, at en anerkjendt monarchisk Statsret forudsætter Legitimiteten, og en saadan manglede det romerske Keiserdømme endnu længe. At en absolut Hersker ikke skulde kunne overholde republikanske Former, naar disse vel at mærke ere betydningsløse, uden at bringe sin Enevælde i Fare, lader sig ikke benægte, thi en stor Deel af Keiserhistorien viser det. Vi maae erindre, at Keiseren besad hele Statsmagten concentreret i sig, deels ved Imperatormyndigheden, der var den væsentligste, deels ved Cumulationen af de andre Embeder; han kunde da meget godt overlade Senatet og de gamle republikanske Embedsmænd den Smule Magt, der lod sig udøve, naar Keiseren ikke alene factisk, men ogsaa lovmæssig kunde skride ind, saatidt han vilde, naar han i Provindsbeboerne havde en vigtig Støtte (cfr. Tac. Ann. I, 2), og navnlig naar han i sin vældige Hær, som aldrig Senatet eller de gamle Embedsmænd fik den ringeste Myndighed over, havde en Magt, der gjorde ethvert virkelig republikansk Forsøg umuligt. Dette har ogsaa været Guizots Mening, naar han i sine »*essays sur l'histoire de France*« S. 10 netop med Hensyn til den Deel af Keisertiden, der her har Interesse for os, siger: »*il restait encore dans le monde romain des habitudes de liberté que le despotisme n'avait eu ni le temps ni le besoin de détruire*«. Hans Begreber om politiske Formers Betydning for en Statsforfatning ere vel altsaa ogsaa forvirrede! At de gode Keisere altid viste en vis Agtelse for Senatet og de høiere Embedsmænd, skete deels af Humanitet ligeoverfor de Personer, der beklædte disse Værdigheder, deels fordi det var et Middel til paa en nem Maade at vinde Popularitet. Som jeg tidligere har sagt, tog det demoraliserede romerske Folk let Skinnet for Virkeligheden. At Trajan var jævn af Sæder og ikke omgav sig med nogen Herskerglands, — skjøndt han rigtignok havde en mægtig Garde, — betyder aldeles Intet med Hensyn til de Principer, hvorefter han regerede Riget. Det Samme gjælder næsten alle de gode Keisere i de to første Aarhundreder. Jeg troer vistnok ligesom Dr. Thomsen, at det ingenlunde havde været vanskeligt for Trajan eller Hadrian at gjøre Ende paa de gamle Former; men, som jeg yttrede, de havde ingen Grund dertil af Hensyn til deres egen Magt, og en saadan pludselig Omvæltning havde kun kunnet fremkalde en meget besværlig Forandring i alle administrative og retslige Forhold. Det kunde da vanskeligt falde en Keiser som Trajan ind, at tænke paa Sligt, især da han overveiende havde Interesse for Krigen og tilbragte sine fleste Regeringsaar i Felten. Saasnart der i Hadrian kom en Keiser med overveiende Talent for Administrationen, see vi ogsaa den Forandring begynde, hvorved det keiserlige Raad med Juristerne kom til at danne et langt kraftigere Centrum for Administrationen end tidligere. Netop under Hadrian begynde de gamle Former at undergraves, men langsomt, saaledes som det nødvendigviis maatte skee ved et saa forviklet Maskineri. At nu virkelig Trajan var en absolut Hersker, som jeg har fremstillet ham, er ikke, hvad Dr. Thomsen debiterer, en ny Paastand af mig. Tvertimod! Jeg skal gjøre opmærksom paa, at man hos de dygtigste nyere Skribenter, der have behandlet den romerske Forfatnings Historie under Keiserne, aldeles ikke vil finde omtalt med et Ord en saadan Reaction i republikansk Retning, som Dr. Thomsen antager, og som jeg nu seer, ogsaa

skal gjælde de 3 store Keisere efter Trajan. Jeg vil henvise til Walters Geschichte des römischen Rechts 1ste Deel, Beckers omfattende Haandbog i de romerske Antiqviteter med Marquardts Fortsættelse og Naudet »*des changements operés dans toutes les parties de l'administration Romaine*« I. Jeg skal fremdeles gjøre Dr. Th. opmærksom paa, at Guizot, hvis Autoritet dog ikke er til at kimse ad, i sine Essays sur l'histoire de France S. 10 udtaler sig i Almindelighed om de første Aarhundreder af Keisertiden paa følgende Maade: »*toute libre intervention des citoyens dans le gouvernement disparut et il n'y eut plus ni à Rome ni loin de Rome aucun acte politique à faire.*« Længere nede siger han om Borgerretten: »*ce droit n'était plus rien dans l'ordre politique*«, og længere nede samme Side taler han om »*la disparition complète des droits et de la vie politique.*« Dr. Th. vil af Side 11 see, at Guizot her netop nærmest tænker paa Tidsrummet efter Nervas Død; og det er vel altsaa indlysende, at han maa være i den samme Vildfarelse som jeg. Nok en Medskyldig har jeg i en anden ligesaa berømt Historiker nemlig Amedée Thierry, der i sin histoire de la Gaule sous l'administration Romaine I. S. 175 siger netop med Hensyn til dette Tidsrum: *la souveraineté des Césars, encore republicaine sous Auguste, sénatoriale sous Tibère, avait fini par n'être plus qu'une p u r e m o n a r c h i e, quoique cette monarchie sous des hommes tels que Nerva, Trajan et leurs successeurs renfermât, suivant le mot de Tacite »une heureuse combination du pouvoir et de la liberté.*« Et andet Sted i samme Værk (II, 40) kalder Thierry det 2det Aarh. i den romerske Keiserhistorie en Tid »*où la liberté politique a perdu jusqu'à son nom*« og som Beviis derfor siger han »*dès le temps de Trajan on appellait liberté le gouvernement impérial sous un bon prince.* (Tac. Agr. 3).« Ogsaa Nisard (sur les poëtes Latins de la décadence II.) har opfattet Tiden saaledes; jeg henviser til hele Afhandlingen om Tacitus og navnlig til pag. 433 og 444. Med disse Forfattere samstemmer Roth (*de re municipali Romanorum* S. 27—28), naar han siger om Keiserne Trajan, Hadrian og Antoninerne, at de ved at understøtte Provindsbyernes Finantser bragte »*solatium amissæ reipublicæ*«. Og hvad nu endelig Gibbon angaaer, som synes at være Dr. Th.'s vigtigste Autoritet, da udtaler han sig ingenlunde saa bestemt for en Reaction i republikansk Retning i denne Tid, som Dr. Thomsen opfatter det. I det Mindste siger han ligefrem (I. S. 127), at under disse Keisere var »*the Roman empire governed by a b s o l u t e p o w e r under the guidance of virtue and wisdom.*« Dermed stemmer det, at han længere nede paa samme Side taler om »*that a b s o l u t e p o w e r, which they had exerted for the benefit of their people.*« En absolut Magt var da uforenelig med, at de republikanske Institutioner gjenindførtes i deres oprindelige Skikkelse. Og netop i de Linier, Dr. Th. citerer, taler Gibbon kun om »*the image of liberty*«; en virkelig Frihed tænkte disse Keisere naturligviis ikke paa at indføre, blandt Andet ogsaa fordi Romerne ikke vare »*capable of enjoying a rationel freedom*«. Een bekjendt Forfatter er der, hos hvem det har interesseret mig at finde en Deel af de samme Anskuelser, som Dr. Thomsen har fremsat, og det er Guldberg, den bekjendte Minister, som har udtalt dem i Indledningen til sin Oversættelse af Panegyriken. At en saa indgroet Absolutist i Midten af forrige Aarhundrede kunde tage Feil af Forholdene i Keiserdømmet, at han opfattede selv de mindste Indrømmelser fra Keisernes Side som en stor Liberalitet, at han let kom til at lægge meget mere i de republikanske Former,

end der laae i dem, er forstaaeligt nok. Han lader ogsaa conseqvent August og Tiberius (i den første Deel af hans Regering) have en virkelig Ærefrygt for de republikanske Rester og vil ikke have dem opfattede som absolute Herskere. Derimod er det forbausende, naar man i vore Dage vil tale om, at de republikanske Former under Keiserne vare mere end et Skin.

At Trajan og de andre store Keisere i Tiden imellem Domitian og Commodus overholdt de bestaaende Love og netop derved bragte lykkeligere Dage tilbage, har jeg aldrig nægtet; endnu mindre har jeg talt om noget Statscoup; Forfatningen under Trajan var den samme som under Domitian. Men Dr. Thomsen begaaer den store Feil, at han anseer de da bestaaende Love for identiske med Republikens Love; det vare de ingenlunde. Et heelt Aarhundredes Lovgivning laae imellem, og skjøndt Keiserdømmet oprindelig var grundet paa Usurpation, besad Keiserne paa denne Tid dog en fuldstændig lovlig Magt. Den var bekræftet dem saa tidt paa en saadan Maade, at man kun meget uegentlig kan tale om Republikens Forfatningslove som endnu bestaaende. Jeg skal blot henvise Dr. Th. til den bekjendte Indskrift »*lex*« eller »*senatus consultum de imperio Vespasiani*«; Ingen kan da nægte, at den Magt, denne udøvede, var lovmæssig. At antage Republikens Institutioner ɔ: Folkeforsamlinger, Senatsforsamlinger og de gamle Embedsmyndigheder for hævdede i deres oprindelige Skikkelse vilde være det Samme som at troe paa en Omvæltning, hvorved Keisermagten var bleven knækket. En saadan Antagelse, hvorefter den historiske Udvikling i 2det Aarh. maatte blive en heelt anden, end den hidtil har været anseet for, med store Forandringer, der igjen førte tilbage til det absolute Herredømme, som Dr. Thomsen i det Mindste indrømmer, var betegnende for den senere Tids Keiserdømme, en saadan Antagelse maatte i det Mindste være bygget paa afgjørende Forfattersteder. Og hvad anfører Dr. Thomsen derfor? Han lægger navnlig Vægt paa de bekjendte Ord af Tacitus, som jeg nylig har anført i et Citat af Thierry. Men den *libertas*, som her tales om i Modsætning til den tidligere Tids Forhold, antyder aldeles ikke Andet end den Frihed og lovlige Sikkerhed, den Enkelte nu nød i Sammenligning med Trældommen under Domitians forfærdelige Regering. Det er den Frihed, Tacitus et andet Sted (Hist. I, 1) siger, man havde til »*sentire, quæ velis et quæ sentias dicere*«. Denne Frihed — skjøndt Yttringen er overdreven, hvad de Christnes Skjæbne viser — kunde godt finde Sted under en human Absolutisme. Allerede det var saa store Ting, at en Historieskriver, hvis Mund havde været lukket under Tyranniet, derfor kunde prise Tiden. Det Samme gjælder om den *tranquillitas et libertas*, der omtales i Dial. de oratoribus. Ganske saaledes har ogsaa Nisard opfattet Tacitus's Stemning (sur les poëtes Latins de la décadence II, 433), og det Samme gjælder om Thierry, som det kan sees af det ovenfor citerede Sted. Dr. Thomsen lægger megen Vægt paa, at der igjennem Tacitus's Skrifter gaaer »en vedholdende Klage over den tabte Frihed.« Men — maa man spørge — hvis Trajans Regering virkelig førte Frihedens Institutioner og Former tilbage i deres oprindelige Skikkelse, hvorfor sørgede da Tacitus, der jo netop skrev under Trajan? Vendte Friheden virkelig tilbage, hvorfor klagede han da saa vedholdende, over at den var tabt? Saae han da ikke, som »den practiske Mand«, Keiser Trajan efter Dr. Thomsens Fremstilling, at der var Udsigt til Romerfolkets Gjenfødelse igjennem den tilbagevendende Frihed?

Det Sted, Dr. Th. citerer af Xiphilinus om Nerva, vedkommer for det

Første ikke Trajan, og beviser dernæst Intet. Der staaer nemlig ikke, hvad Dr. Th. siger; Ordene ere *ἔπραττε δὲ οὐδὲν ὅτι μὴ μετὰ τῶν πρώτων ἀνδρῶν*[1]; altsaa Senatorerne nævnes ikke. Der ligger i dette Sted aabenbart en Antydning af det, der er bekjendt lige fra Augusts Tid, at Keiserne ved Siden af Senatet ofte havde et Raad af Statens ypperste Mænd. Dette Raad havde, hvad enten der blot sad Senatorer deri eller ogsaa Andre, en privat Character, og det var det, der under Hadrian fik en mærkelig Udvikling. De eneste antike Vidnesbyrd, Dr. Thomsen kan beraabe sig paa som Støtte for sin forunderlige Opfattelse af Trajan, ere som jeg har sagt, nogle Steder i Panegyriken, men som ved en kritisk Vurdering af dette Skrift tabe al Betydning. Dr. Thomsen opfatter det som en reen Vilkaarlighed af mig at fælde en saadan Dom om dette Værk. Men forunderlig nok udtaler han blot i Almindelighed sin Despect for min nedsættende Dom om Panegyriken som historisk Kilde. Jeg har imidlertid ikke uden Beviser fremsat min Paastand, jeg har anført bestemte Steder, der indeholde en ubehagelig, outreret Smiger, og jeg har nævnt bestemte Modsigelser i Skriftet, idet flere Steder fremhæve Trajan som den, af hvis Myndighed Alt afhang. Hvorfor har Dr. Thomsen ikke forsøgt at gjendrive disse Beviser? Netop hele Sproget i Panegyriken er et saadant, som det kun kan føres ligeoverfor en absolut Hersker uden at blive meningsløst. Dr. Thomsen synes at opfatte min Mening ogsaa i denne Henseende som ny. Den er imidlertid udtalt ofte, f. Ex. i Fortalen til Gierigs Udgave af Panegyriken, som er Hovedudgaven, og i Bernhardys romerske Literaturhistorie. Ja! selve Gibbon, hvis Meninger Dr. Thomsen med Rette har saa stor Respect før, udtaler netop sin Beklagelse over, at vi med Hensyn til Trajans Historie have saa daarlige Kilder, idet vi ere nødte »*to collect the actions of Trajan from the glimmerings of an abridgement or the doubtful light of a panegyric*« (I, 121). Han har altsaa det samme Syn paa Skriftet som jeg og Andre, og det mangler altsaa ogsaa ham her paa simpel Menneskeforstand. Men hvor er det muligt Andet end at fatte Mistanke til Lovtaler, hvor det blandt Andet gaaer saavidt, at efter Talerens Ord Guddommen nu rolig kan blive i sin Himmel, efterat han har sendt Trajan som sin Statholder paa Jorden? At Panegyriken, der forøvrigt aldrig er holdt i sin nuværende Form i Senatet (Plin. ep. III, 18), gjorde Lykke hos de Samtidige, vide vi kun fra Plinius selv (III, 18); men det tvivler jeg alligevel ikke om, thi Smigeren var næppe stærkere, end det i den Tid var almindeligt,[2]) og i formel Henseende var Talen sandsynligviis bedre, end de Fleste kunde skrive den. Men netop det, at Talen gjorde Lykke, at en saa stor Smiger kunde behage, vidner om den Absolutismens Taage, der med faa Undtagelser laae over Alle. Og skulde en saadan virkelig findes, hvor den gamle Tid havde blot begyndt at røre sig igjen? Dr. Thomsen vil med Hensyn til Senatet ligeoverfor min Anskuelse lægge Vægt paa Paneg. 69 som formeentlig overbevisende. Dette Sted er langt fra at modbevise mine Yttringer om, at Keiseren kun viste Senatet Opmærksomhed ved at tage det paa Raad med, naar han ønskede det, uden principmæssig at indskrænke sin egen Magtfylde. Tvertimod modbeviser det Sted, Dr. Th. anfører, som det i det Hele

---

[1]) Jeg citerer efter Bekkers Udgave.

[2]) cfr. til Exempel de græske Hædersindskrifter fra dette Tidsrum, og sammenlign dermed den hele gjængse Keisercultus.

oftere gaaer med hans Beviser, hans egen Mening; thi det angiver netop Senatets Stilling med Hensyn til Embederne som underordnet Keiseren (*ita a principe sperarent honores, si a senatu petissent*); det er Keiseren, der bortgiver Embederne, Senatet, der anbefaler og indstiller Candidaterne. Kalder Dr. Thomsen Sligt en Tilbageførelse af gamle Rettigheder fra Republikens Tid? Hvad Stedet af Eutropius angaaer, da lægger jeg aldeles ingen Vægt derpaa; det er, som jeg har sagt, og hvad Dr. Thomsen kan skaffe sig Underretning om ogsaa andre Steder (Carl Hoeckh Römische Geschichte I, 405, Zumpt: de legibus judiciisque repetundarum», Berliner Akademiets Skrifter fra 1845 S. 504), klart af Digesterne, at der paa Trajans Tid var Appel fra Senatet til Keiseren, og derimod kan dette enkelte Sted ikke komme i Betragtning, da vi ikke vide nærmere om denne Sag, og den kan have været af en ganske extraordinair Beskaffenhed (særlig grov Forbrydelse, som var «in confesso»), hvorfor Senatet har ladet Dødstraffen exeqvere, maaskee i Keiserens Fraværelse. Endelig paastaaer Dr. Thomsen, at Trajan ifølge Hist. Aug. Hadr. IV «ikke udnævnte sin Efterfølger, fordi Retten dertil tilkom Senatet»; men Dr. Thomsen citerer paa uforsvarlig Maade, thi paa det citerede Sted staaer der aldeles ikke dette. Der angives blot flere meget forskjellige Beretninger om, hvordan det gik til med Hadrians Succession. Een af Beretningerne var da den, Hr. Thomsen nævner; men den fremsættes aldeles ikke som sikkrere end de andre. Sagen er, at det hele Spørgsmaal ingenlunde er klart. Hvad jeg ellers har fremført som bestemte Træk af Senatets Afhængighed ligeoverfor Keiseren gjør Dr. Th. intet Forsøg paa at modbevise.

Dr. Th. søger, men paa en yderst uheldig Maade, at modbevise min Paastand om, at Censorerne ikke existerede paa Trajans Tid. Han er her dog saa god at indrømme, at min Mening ikke mangler Autoritet, hvad der unægtelig er sandt, thi som jeg har fremstillet Forholdet, findes det baade i Haandbøgerne, der behandle den romerske Forfatningshistorie, i Spanheims Afhandling derom i hans Værk de usu et præstantia nummorum veterum II, 472 ff. og i Hovedafhandlingen derom af Huschke (über den Census der früheren Keiserzeit). Hvorledes forholder det sig nu med Dr. Thomsens Beviser for at denne Anskuelse er urigtig? Det Sted, som det navnlig undrer ham, at jeg, der som Philolog skulde være særlig kaldet til at anvende Kritik, ikke har taget Hensyn til, er Plin. ep. X, 83. Jeg kan kun sige dertil, at det vidner om en saa stor Mangel paa Kritik at bygge paa dette Sted, at jeg vilde skamme mig, hvis jeg havde gjort det. Her tales nemlig om Censorer i Provindsbyerne, Communalembedsmænd, der ere vidt forskjellige fra Censorerne i Rom og Intet have med den egentlige Rigscensus i Provindserne at gjøre (cfr. Becker (ɔ: Marquardt) III, 1, 386, Huschke: über den Census S. 56). Her forekomme de i Byer med græsk Communalforfatning; men lignende Embedsmænd møde os i alle romerske Colonier og municipia, blot under et andet Navn nemlig IIviri- eller IVviri qvinqvennales. Paa den Maade have vi Censorer i Hundredeviis i det romerske Keiserdømme. Vi kunne maaskee med det Første ogsaa vente os den nye Opdagelse af Dr. Thomsen, at Dictaturet bestod eller gjenindførtes i sit gamle Omfang i Keisertiden, da der forekomme Dictatorer som communale Embedsmænd i italienske Byer (cfr. Spartian Hadr. c. 19 og flere Indskrifter: Marquardt III, 1, 351). Lige saa galt staaer det sig med Forfatterens andet Støttepunkt fra Trajans Tid, nemlig Plinius's Paneg. c. 45, hvorefter Keiseren havde vægret sig ved at overtage Censuret (censuram

accipere) fordi han hellere havde villet virke ved sit Exempel end ved at straffe. Hvorledes kan man af dette Sted slutte, at der har været private Censorer, endsige at de ere blevne indsatte i deres gamle Rettigheder? At Keiserne, skjøndt Magten til at holde Censur var indbefattet i deres øvrige Myndighed (cfr. Dio Cass. 53, 18), undertiden have overtaget et særligt Censur[1]) og undertiden endog Titlen censor, har Ingen nægtet.[2]) Dette er Dr. Thomsens Beviissteder fra Trajans Tid! Vi have forøvrigt fra denne Keisers Tid Efterretning om en Census, der er bleven afholdt i Aquitanien, og den bekræfter ganske den almindelige Anskuelse om Forholdet, idet vi see, at denne Census holdes af en keiserlig Legat, altsaa i Keiserens Navn. (Orelli inscr. 3659). Der er da, maa Enhver sige, ingen Grund til at forkaste Dio Cassius's bestemte Vidnesbyrd om, at det under August var sidste Gang to Private vare Censorer (cfr. ogsaa Dio Cass. 53, 17 og 53, 18). Hvorfor Dr. Th. bebreider mig, at jeg ikke havde oversat det lille Ord ἅμα, indseer jeg ikke. Det er ganske ligegyldigt, hvad enten man siger, at det var sidste Gang 2 Private vare Censorer eller Censorer sammen. Meningen er aabenbart den samme, ligesom det er ganske ligegyldigt, hvad enten man siger: i Rom stode to Consuler i Spidsen for Staten eller to Consuler sammen. Men Dr. Thomsen gjør nu den i Philologien ganske nye Meddelelse, at Censuren efter Augusts Tid i Reglen blev cumuleret med andre Embeder, og at der ved ἰδιώτης hos Dio skal forstaaes en Mand, der ikke beklædte et af Statens høieste Embeder. Begge Dele ere fuldstændige Postulater, og Dr. Thomsen undlader klogelig at anføre Beviser derfor. Hvad angaaer de Steder, hvor der enkelte Gange nævnes Censorer i det 3die Aarhundrede, da bevise de naturligviis aldeles Intet med Hensyn til Trajans Tid. Det er muligt, at Decius, som Trebellius Pollio fortæller, (Valerianus I og II) har villet indrømme en Censor en saadan Dom over Sæderne, skjøndt det er yderst paafaldende; men Valerianus svarer paa det anførte Sted med Rette, at et saadant Embede oversteg en privat Mands Kræfter. Hans Ord til Keiseren: »*hæc sunt, propter quæ Augustum nomen tenetis: apud vos censura desedit: non potest hoc implere privatus*« vise tydelig, at det var et ganske extraordinairt Indfald af Decius her at lade Senatet vælge en Censor (»*nam id Decii posuerant in senatus amplissimi potestate*«). Hvad Beviiskraft skal nu et saadant Sted have med Hensyn til Censuret under Trajan? Ligesaalidt beviser det, at Diocletian hos Vopiscus kalder sig selv censor. Dr. Thomsen maa altsaa undskylde, at jeg endnu bestemt maa erklære, at Censorer i den ældre Forstand af Ordet ikke existerede under Trajan!

Høist curiøst er det, at Dr. Th. endnu ikke vil indrømme, at Plinius var keiserlig Legat i Bithynien men derimod ikke proconsul. Som Støtte for sin Mening citerer han et Sted af et Skrift, han kalder »Plinii vita«. Man skulde da antage, at det var et antikt Skrift, han citerede; men det er meget charakteristisk for Dr. Thomsens hele Beviisførelse, at et saadant Skrift

---

[1]) Lipsius har derfor ved det anførte Sted af Panegyriken med Rette sammenlignet dermed Censurerne under Claudius, Vespasian og Domitian. Schwartz har i sin store Udgave af Panegyriken ved dette Sted netop udviklet Forholdet med Censuren overeensstemmende med den af mig fremsatte almindelige Anskuelse.

[2]) Hvis Hr. Thomsen ønsker nærmere Oplysninger om Censuret under Keiserne, henviser jeg ham til Huschkes ovenfor anførte Afhandling Side 51 ff. eller Beckers Haandbog II, 2, 245 og II, 3, 300.

fra Oldtiden aldeles ikke existerer! Det maa altsaa være et moderne Skrift, han citerer. Jeg har gjennemgaaet forskjellige Levnetsbeskrivelser af Plinius, der findes foran Udgaverne, men som alle ere efter 1500. I et Par, der staae foran Elzevierudgaven, findes Plinius nævnt som »*missus proconsulari potestate*« eller som *proconsul*. I de nyere staaer derimod det Rigtige, saaledes som allerede Masson i sit Plinii vita (1709) har fremstillet Sagen. Jeg skal blot henvise Dr. Thomsen til Beckers (ↄ: Marquardts) Haandbog III, 1, 150, hvor han vil see, at min Paastand er rigtig, da vi endnu have en Indskrift fra Trajans Tid, hvorpaa Plinius nævnes som Keiserens Legat i Bithynien. Dr. Th. siger: »Sandheden er, at Cæsarernes Legater undertiden ogsaa kaldes Proconsuler, naar de vel at mærke havde Proconsularmyndighed«. Dr. Thomsen maa undskylde mig: dette Postulat er ikke Sandhed, thi det er baade urigtigt og fuldstændig meningsløst. Et saa simpelt Forhold som det imellem Keiserens og Folkets Provindser kan jeg ikke trætte Tidskriftets Læsere med at udvikle, da det er enhver Philolog velbekjendt. Dr. Thomsen maa jeg henvise til de almindelige Haandbøger (f. Ex. Beckers (ↄ: Marquardts) og Walters[1]) tidligere nævnte Værker). Jeg skal blot gjøre opmærksom paa, at den formelle Forskjel, der var imellem Provindserne, aldeles ikke svækkede den absolute Eenhed i Riget paa Grund af det fuldstændige Afhængighedsforhold, hvori Senatet stod til Keiseren. Af reel Betydning er Forskjellen for Resten i militær Henseende, da der kun stod Hære i Keiserens Provindser. Dr. Thomsen kjender kun een Forskjel af nogen Betydning, nemlig den finantsielle, idet, fortsætter han, Indtægterne af visse Provindser tilhørte Cæsars Civilliste, af andre Statskassen, fiscus. Hoist uheldigt begaaer Dr. Thomsen her en slem Feil, idet han kalder fiscus for Statskassen, den var derimod netop den keiserlige Civilliste; først fra Severernes Tid blev den Statskassen. Skal Gibbon maaskee ogsaa være Autoritet for denne Feil, siden Dr. Thomsen her henviser mig til ham! Jeg lagde nogen Vægt paa, at Dr. Th. kaldte Plinius Proconsul, deels paa Grund af den efter hans Standpunkt uheldige Sammenligning med en Stiftamtmand hos os, deels fordi det aabenbart antydede, at Forfatteren ikke havde lagt Mærke til den vigtige Begivenhed, at Trajan fratog Senatet Bithynien, Noget den, der skriver om Plinius's Brevvexling, ikke bør forbigaae. Det er forbausende, at ikke netop denne Brevvexling har kunnet klare Forfatterens Blik med Hensyn til Trajans Regeringsprinciper; er det ikke et Beviis paa den centraliserende Absolutisme hos ham, at han saaledes vil gjennemtrænge Alt? Troer Dr. Thomsen virkelig, at en Proconsul i Republikens Tid havde saa lidt selvstændig Myndighed ved Organisationen af en Provinds, at han ikke engang paa egen Haand kunde tillade Oprettelsen af et Brandcorps i en Provindsby?

Prisen for hele Forfatterens Polemik bærer imidlertid, hvad han anfører til Forsvar for den af ham antagne lex Papiria. Hvordan der nemlig i det af ham citerede Sted af Panegyriken ligger nogen Hentydning til en Lovgiver ved Navn Papirius, er for det Første ikke til at see. Den almindelige Forklaring af Stedet[2]) er, at der ved Papirius tænkes paa Papirius Cursor, som beseirede Samniterne, og ved Quinctius (hvem Forfatteren underligt nok ikke gjør til Lov-

[1]) Walter § 293 Anm. 12 advarer netop imod den feile Anskuelse, at de keiserlige Legater ogsaa havde heddet „legati pro consule«.

[2]) cfr. f. Ex. Lipsius's, Cellarius's, Gesners, Schäfers og Gierigs Udgaver, hvor det forklares paa den samme Maade. Nogen anden Forklaring har jeg ikke kunnet finde.

giver) paa T. Quinctius Capitolinus, en berømt Mand fra Midten af 4de Aarhundrede. Fortolkerne ere komne til dette Resultat, fordi der umiddelbart iforveien tales om Mænd, der havde beklædt Consulatet i Republikens ældre Tid quinquies eller sexies. Det Første passer netop paa Papirius Cursor, det Sidste paa Quinctius Capitolinus. Dr. Thomsen fremsætter derimod den forunderlige Anskuelse, at der tænkes paa den Papirius, der efter et Sted af Pomponius i Digesterne (I, 2, 2, § 2) og efter Dionysius Halicarn. (III, 36) havde udgivet en Samling Love fra Kongeperioden.[1] Men hvad kommer dog en saadan Lovsamling det her paagjældende Spørgsmaal ved? Gav man i Kongeperioden Love om, hvor tidt en Mand maatte være Consul? Denne Papirius skal efter Dr. Thomsens Ord fremdeles have modtaget Consulatet tredie Gang, uagtet det efter hans eget Udsagn stred imod den romerske Lovgivnings Aand. Det er stor Skade, at Dr. Thomsen ikke her anfører, hvoraf han veed det. Men det vilde rigtignok falde ham særdeles vanskeligt, thi dette »factum« er et fuldstændigt »non factum«. Hvad vi vide om denne Papirius, reducerer sig til, hvad der findes i de citerede Steder hos Dionysius og Pomponius. Efter Pomponius levede han paa Tarquinius Superbus's Tid, altsaa sandsynligviis ogsaa i Republikens første Tid, og dermed stemmer Angivelsen hos Dionys, at han *μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων* udgav denne Samling; der kan efter Sammenhængen kun tænkes paa, at det skete snart efter Kongeperiodens Ophør; efter Dionysius's Beretning var han pontifex maximus (*ἱεροφάντης*). Vi ere altsaa paa en Tid, hvor vi have fuldstændige Consulfasti, og der maatte man da finde en Mand, der 3 Gange havde været Consul. Men han findes aldeles ikke nævnt (cfr. Fasti i Zumpts Annales). Hvoraf veed da Dr. Thomsen, at han beklædte Consulatet saa ofte? Man nødes til at troe, han har sluttet sig dertil af selve det paagjældende Sted hos Plinius, men han kommer derved ind i en aldeles vilkaarlig Fortolkning. Fremdeles skulde denne Papirius, der som vi saae, levede i Republikens første Aar, selv om han, hvad Dr. Th. dog nu indrømmer, maaskee ikke satte en Lov igjennem af det her omhandlede Indhold, dog have været anseet for en authentisk Fortolker af Love, der angik Retten til oftere at beklæde Consulatet, og Dr. Thomsen henviser som Beviis derfor til Pomponius de orig. Jur. i Pandekterne. Man kan kun antage, at han aldrig har seet det Sted, han citerer, thi der staaer ikke et Ord derom hos Pomponius!! Stedet er: *Ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit (ɔ: Romulus); tulerunt et sequentes reges. Quæ omnes conscriptæ extant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus, Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. Is liber, ut diximus, appellatur jus civile Papirianum, non quia Papirius de suo quidquam ibi adjecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit.*[2]) Foruden i det Sted nævnes Papirius kun en anden Gang hos Pomponius kortelig som *juris peritus*. Lovene om, hvor tidt en Mand maatte beklæde Embeder i Rom ere, som man kan see i de gjængse Haandbøger over de romerske Antiquiteter, af et meget yngre Datum. Den første Lovbestemmelse derom synes at have været fra Aar 342 f. Chr. (cfr. Beckers Haandbog II, 2, 29), men noget sikkert Navn derpaa kjende vi ikke. Vi

---

[1]) Walter § 402. Anm. 7: Später machte man daraus gar eine lex Papiria, Servius ad Aen. XII, 836.

[2]) cfr. med Hensyn til jus Papirianum Bangs Romerret I, 52—54.

komme altsaa efter Dr. Thomsens Anskuelser om hiin Papirius til det paafaldende Resultat, at han gjaldt som den authentiske Fortolker af Love, der bleve givne i det Mindste 150 Aar efter ham!!

Hvad endelig Oversættelsen af Ordet *decurio* angaaer, da er det forunderligt, at Dr. Th. ved en Sammenstilling med den senere Tids Forhold i Provindscommunerne ikke indseer, at det nødvendigviis maa opfattes som Navnet for Communens Senatorer. Det have ogsaa Fortolkerne indseet, og det forklares derfor i Udgaverne saaledes, som jeg har gjort det (cfr. Gierigs Udgave). Dr. Th. har fundet Ordet oversat i Lünemanns Lexicon ved »Aufseher«, hvad han saa gjør til Opsynsmand over Grunde og Bygninger. Imidlertid er, som han vistnok selv indseer, et saadant mindre Lexicon ingen Autoritet, og jeg skal blot henvise ham til Paulys Realencyclopædi, det fuldstændigste Lexicon i alt Sligt. Han vil deraf see, at Ordet foruden sin Betydning i den ældste Tid som Forstander for en patricisk decuria, kun har beholdt Betydning af Forstander i det militaire Sprog, idet det er Navnet paa en underordnet Cavalleriofficier, og i Hofsproget som Forstander for en Deel af Hofpersonalet. Da nu ingen af disse Betydninger her passer i ringeste Maade, indseer Dr. Th. vel, at han »nolens volens« maa indrømme Rigtigheden i min Udsættelse.

Jeg troer nu at have gjendrevet Alt, hvad Dr. Thomsen har havt at anføre til Støtte for sin Opfattelse af Trajans Regeringsprinciper, og jeg skal tilsidst blot udtale det Haab, at han maa indsee, hvilket forunderligt Selvbedrag han har været hildet i, naar han har troet med Fornemhed at kunne affærdige mine Meninger som »nye«, og naar han har kunnet troe om sig selv, at han har været samvittighedsfuld i sin Benyttelse af Kilderne.

Et Par Bemærkninger om de af de lærde Skoler i Danmark udgivne Indbydelsesskrifter til den aarlige Hovedexamen.

Af *C. Thomsen.*

Naar de af de lærde Skoler aarligen udgivne Skoleefterretninger skulle være til nogen virkelig Nytte, da maae de utvivlsomt være af en saadan Beskaffenhed, at de uden at volde altfor stor Besvær kunne give Publicum i Almindelighed og Disciplenes Forældre og Værger i Særdeleshed en efter Omstændighederne tydelig Forestilling om, hvad den enkelte Skole præsterer, hvorledes den ordner og fordeler Underviisningsstoffet, under hvilke Forhold den i Aarets Løb har arbeidet, samt hvilke Midler den i forskjellig Retning er i Besiddelse af og hvorledes disse ere blevne benyttede, og paa samme Tid, som de opfylde denne Bestemmelse, ville de tillige afgive et brugbart Meddelelsesmiddel mellem de forskjellige Skoler og deres Lærere indbyrdes, give disse Leilighed til at sammenligne deres egen Fremgangsmaade med Andres, foranledige, at Forsøg, der ere foretagne af en enkelt Skole, blive gjorte til Gjenstand for Forhandling og maaskee for yderligere Prøvelse andensteds, kort sagt, virke vækkende og belærende paa Lærerne i Almindelighed. Spørger man nu, om f. Ex. de iaar af de lærde Skoler udgivne Programmer tilfredsstille disse Fordringer, da kunne vi ikke nægte, at det forekommer os for ikke saa ganske faa Skolers Vedkommende at være en især

for den udenfor Staaende temmelig vanskelig Opgave at danne sig en nogenlunde tydelig Forestilling om den Maade, hvorpaa og de Forhold, hvorunder den enkelte Skole søger at løse sin Opgave. Det synes næsten, som om man ofte fortrinsviis lægger Vind paa at give de fordrede Meddelelser i den størst mulige Korthed, uden at betænke, at den Meddelelse, der for den vedkommende Skoles Rector og Lærere kan være ganske fuldstændig, ikke sjelden for den, der ikke nøie kjender hver enkelt Skoles indre Økonomi, er aldeles utilfredsstillende, undertiden tvetydig, en enkelt Gang endog vildledende.

Uagtet Skoleefterretningerne i det Hele bære Præg af en vis Eensartethed, saa synes man dog ikke at være ganske enig om, hvilke Meddelelser Skolerne ere skyldige at give; saaledes finde vi f. Ex. i eet Program aldeles ingen Oplysning om Fagenes Fordeling mellem Lærerne, og at ogsaa en Meddelelse om dette Punkt har sin Betydning, vil neppe Nogen benægte; det er dog ikke uden Interesse at see f Ex. Forholdet mellem Antallet af Philologer, Mathematikere, Theologer o. s. v. ved en Skole, at see, hvorvidt de enkelte Fag ere i Hænderne paa Mænd, der have gjort sig Studiet og Behandlingen af samme til deres Livsopgave, eller om de ere overdragne til Mænd, for hvem deres Skolevirksomhed mere er en midlertidig Beskjæftigelse, indtil de kunne træde over i andre Stillinger; fremdeles, i hvilke Klasser og i hvilke Fag Underviisningen er betroet til yngre og i hvilke til ældre Lærere; endvidere, om der, saaledes som det oftere før har været Tilfælde og vel ogsaa endnu kan finde Sted, gives Lærere og Fag, der saa at sige gaae paa Omgang, idet en Lærer under idelig Vexlen eet Aar har disse, et andet Aar hine Fag. Paa Manglen af disse Oplysninger bødes der ikke derved, at der fortælles, at en constitueret Lærer er bleven udnævnt til Adjunct o. s. v. Et Par Skoler have ikke engang fundet det fornødent at meddele noget Schema, der kunde vise, hvormange ugentlige Timer der har været tildeelt hvert Fag i de enkelte Klasser.

Med Angivelsen af de i Aarets Løb gjennemgaaede Pensa findes hist og her forbunden en Fremstilling eller idetmindste en Antydning af den ved Underviisningen fulgte Methode; undertiden er i den med Skoleefterretningerne følgende Afhandling dette Æmne blevet behandlet i større Udførlighed for et enkelt Fags Vedkommende, og saaledes have de senere Aars Programmer fra en privat Skole i Kjøbenhavn indeholdt en Række Afhandlinger om Underviisningen i Modersmaalet, for hvilke tilvisse ikke blot Lærerne i dette Fag ville være saare taknemmelige; andre Skoler derimod foretrække selv for saadanne Fags Vedkommende, hvis Behandling ikke støtter sig paa nogen Tradition eller paa lang Tids Erfaring, at meddele i den allerkorteste Form blot en Angivelse af de læste Pensa, de skrevne Stile o. s. v., men denne Korthed er opnaaet ofte paa Tydelighedens Bekostning. Naar det saaledes undertiden hedder om Underviisningen i Latin: »af Madvigs Grammatik er læst det for Klassen Bestemte«, da seer man jo rigtignok, at vedkommende Lærer i denne Henseende har opfyldt de Fordringer, som Rector og Skolen har stillet til ham, men hvad og hvormeget »det for Klassen Bestemte« udgjør, det faae vi ikke at vide; vi kunne heller ikke (idetmindste ikke altid) see det af tidligere Programmer, og dog er det jo netop det, som man kunde ønske at faae at vide. Paa nogle Steder angives nøiagtigere Antallet af de i det forløbne Aar skrevne Udarbeidelser og Stile, paa andre nøies man med at sige, hvormange der ere skrevne hver Uge, ja man finder undertiden endog ved samme Skole og for samme Fag begge Angivelsesmaader benyttede iflæng ved de forskjellige Klasser, men det vil være indlysende, at Angivelsen af det ugentlige Antal ikke kan være fyldestgjørende, idet mange tilfældige Omstændigheder kunne faae Indflydelse paa Aarets endelige Sum. Skal der gives en fuldstændig Oplysning, vilde vistnok ogsaa f. Ex. den latinske Stiils omtrentlige Længde, angivet efter Linietallet i en trykt Bog, der jo dog i Reglen benyttes, være at meddele. Endnu skulle vi exempelviis nævne, at een Skole anfører som gjennemgaaet »Velschows Geographi med Udvidelser og Tillæg«, men hvor betydelige og af hvad Art disse »Udvidelser og Tillæg« ere, om de angaae den physiske eller den politiske Geographi, samt om den Maade, hvorpaa de meddeles Disciplene (gjennem mundtligt, frit Foredrag

eller efter Dictat), derom meldes Intet. Disse Exemplers Tal kunde betydelig forøges, hvis det var nødvendigt, og hvis de ikke af sig selv paatrængte sig endog ved en flygtig Gjennemlæsning af dette eller hiint Program. Maaskee vil man sige, at Publicum ikke sætter synderlig Priis paa disse »Skoleefterretninger«; kan gjerne være, men hvis er da Skylden, Publicums eller Skoleefterretningernes? Naar disse indeholde virkelige Oplysninger, naar endog den ledsagende Afhandling beskjæftiger sig med et eller andet Spørgsmaal, der angaaer Skolen og Underviisningen, da søges de sandelig med Begjærlighed ikke blot af Lærere. Ja, men naar Skoleefterretningerne hvert Aar skulde give detaillerede Oplysninger om Alt, hvad der angaaer Skolens Virksomhed, vilde da Følgen ikke blive en unyttig Gjentagelse hvert Aar af omtrent Eet og det Samme? Det vilde ikke være nødvendigt; naar en Skole eengang i det Enkelte har gjort Rede for sin Fremgangsmaade og alle sine Forhold, da vil man, saalænge som disse blive uforandrede, kunne nøies med en Henviisning dertil, saaledes som ogsaa enkelte Skoler allerede nu bære sig ad; skulde ogsaa nu og da en Gjentagelse blive uundgaaelig, saa var det da heller ingen Ulykke; der er jo ogsaa nu Skoler, hvis Indbydelsesskrifter noget nær det ene Aar ganske ere som det andet.

Det vilde sikkerlig være af Interesse at have en samlet Oversigt over de Pensa, som ved de forskjellige Skoler læses i hver enkelt Klasse, thi i Henseende til Stoffets Fordeling er der en ikke ringe Forskjellighed. Medens saaledes nogle Skoler i IV. Klasse i Latin endnu benytte en Læsebog (Silfverbergs eller Berg og Møllers) og dertil læse en Deel af en Bog af Cæsar de bello Gallico, er en anden Skole istand til i den tilsvarende Klasse at læse foruden een Bog af Cæsar største Delen af Sallusts Catilina, der atter ved en tredie Skole gjennemgaaes i næstøverste eller vel endog i øverste Klasse. Ligeledes medens der i een Skoles øverste Klasse (yngre Afdeling) skrives 59 latinske Stile og 10 Versioner, skrives der i en anden Skoles tilsvarende Klasse 71 Stile og 37 Versioner. At give en fuldstændig, sammenlignende Oversigt herover er imidlertid af ovenfor antydede Grunde ikke let muligt, og et Forsøg derpaa vilde i ethvert Tilfælde føre ud over de Grændser, vi have afstukket for nærværende Bemærkninger. Vi maae nøies med at give nedenstaaende Sammenstilling af det Timeantal, som ved de forskjellige kongelige Skoler er henlagt til hvert enkelt Fag. Vi have ikke medtaget de private Skoler i Kjøbenhavn, fordi disse optage Disciple i en langt tidligere Alder end de kongelige Skoler, og en umiddelbar Sammenstillen af hine med disse altsaa vilde give urigtige Resultater.

Hvad iøvrigt de af os anførte Tal angaaer, da maae vi udtrykkelig bemærke, at de ikke, saaledes som de i Indbydelsesskrifterne selv anførte, angive alle de ugentlige Timer, der i hver Skole ere anvendte paa de enkelte Fag, uden Hensyn til, om Skolen har parallelle Klasser eller ikke; vore Tal angive Summen af de ugentlige Timer, der gjennem Skolens 7 Hovedafdelinger (Klasser) ere tildeelte de enkelte Fag, for at i samme et fuldstændigt Cursus kan blive gjennemgaaet. Selvfølgelig ere altsaa de 2aarige Klassers (VII st. og 5 R.) Timer regnede dobbelt, og naar nu de af os anførte Tal multipliceres med Gjennemsnitsantallet af Skoleaarets Uger, da vil man have Summen af alle de Timer, hvori en Discipel, der gjennemgaaer en Skoles Klasser i den regelmæssige Tid, modtager Underviisning i de enkelte Fag for at fuldende det Kursus, som Afgangsexamen forudsætter.

Inden vi slutte disse Bemærkninger, kunne vi ikke undlade at beklage os over den, som det forekommer os, altfor vidt drevne Sparsommelighed, som nogle Skoler vise ved at sende et saa ringe Antal Programmer omkring til de øvrige Skoler, at kun en Deel af disses Lærere dermed kunne forsynes. Man har i denne Henseende nævnt os Exempler paa en saa fabelagtig Karrighed, at vi ikke vove udtrykkeligen at anføre dem, af Frygt for at der skal ligge en Feiltagelse til Grund. Men afgjort er det, at det Antal, som mange eller rettere sagt de fleste Skoler sende, langtfra kan tilfredsstille Lærernes Ønsker, og det var dog vel neppe noget ubilligt Forlangende, at hver Lærer burde kunne faae et Exemplar fra hver Skole. Den Udgift, som Trykningen af 100 eller 150 Exemplarer yderligere vilde medføre, er dog altfor ringe til at komme i Betragtning.

		Aalborg Skole.	Aarhuus Skole.	Flensborg Skole.	Frederiksborg Skole.	Haderslev Skole.	Herlufsholm Skole.	Horsens Skole.	Metropolitanskolen.	Nykjøbing Skole.	Odense Skole.	Randers Skole.	Ribe Skole.	Roeskilde Skole.	Slesvig Skole.	Sorø Skole.	Viborg Skole.
Disciplenes Antal	i Fællesklasserne......	55	49	166	•	59	•	•	•	•	46	•	•	•	84	31	•
	i Realklasserne.......	24	29	44	•	28	•	(18)	•	(6)	44	(5)	•	(3)	17	48	(5)
	i de studerende Klasser..	73	62	56	•	70	•	(94)	•	(72)	70	(91)	•	(120)	35	98	(63)
Totalantallet af Disciple......		152	140	266	72	157	105	112	202	78	160	96	67	123	136	177	68
Klassernes Antal..........		10	10	17	7	11	7	7	9	7	11	7	7	8	11	10	7
Lærernes Antal...........		17	16	24	12	14	13	13	18	11	19	14	13	13	16		11

Ikke i særegne Realklasser, men sammen med de studerende Disciple findes der ikke-studerende Disciple i Horsens (i 3 Klasser), i Nykjøbing (i 3 Klasser), i Randers (i 1 Klasse), i Roeskilde (i 2 Klasser), og i Viborg (i 2 Klasser).

	Dansk.	Tydsk.	Fransk.	Engelsk.	Latin.	Græsk.	Hebraisk.	Religion.
Aalborg Skole . . .	27 (22)	24 (26)	16 (17)	(16)	50	24	5	16 (
Aarhuus Skole . . .	23 (22)	21 (26)	15 (19)	(16)	54	27	4	19 (1
Flensborg Skole . .	26 (23)	26 (23)	11 (12)	10 (19)	48	25	4	19 (1
Frederiksborg Skole	24	22	15	•	58	27	4	18
Haderslev Skole . .	21 (23)	20 (22)	16 (14)	12 (19)	48	26	5	16 (1
Herlufsholm Skole .	23	20	13	•	51	25	6	17
Horsens Skole . . .	24	21	18	•	55	27	6	17
Metropolitanskolen .	24	20	14	•	56	28	6	18
Nykjøbing Skole . .	26	21	16	•	54	25	4	22
Odense Skole . . .	25 (22)	21 (26)	16 (21)	(16)	49	24	6	21 (
Randers Skole . . .	23	23	16	•	58	26	4	20
Ribe Skole	25	23	17	•	54	25	4	16
Roeskilde Skole . .	23 (?)	22 (?)	15 (?)	•	53	27	4	17
Slesvig Skole . . .	21 (19)	27 (25)	11 (18)	16 (20)	55	30	4	22 (
Sorø Skole	23 (21)	23 (27)	16 (21)	(15)	54	24	6	17 (
Viborg Skole	23	21	17	•	54	27	4	18

De i Parenthes anførte Tal angive Summen af de ugentlige Timer, der ere henlagte til Underviisningen for Realdisciplene, de andre Timerne for de studerende.

Af de 21 og 14 Timer, der ved Flensborg Skole ere henlagte til den historiske Underviisning, ere de 7 og 8 bestemte til Fædrelandshistorie, de øvrige 14 og 6 til Verdenshistorie, dog saaledes, at i de 14 Timer tillige Fædrelandshistorien repeteres (i øverste Klasse); for de øvrige Skoler findes ikke nogen saadan særlig Angivelse.

For Haderslev Skole er opført det Timeantal, som man der ifølge Programmet for 1858 (i enkelte Fag dog kun tilnærmelsesviis) vil søge fastholdt

Historie.	Geographi.	Regning, Arithm., geometr. Tegning og Geometri.	Naturlære.	Naturhistorie.	Skrivning.	Tegning.	Sang.	Gymnastik.
20 (14)	14 (14)	30 (36)	6 (6)	13 (12)	10 (16)	5 (9)	16 (12)	16 (12)
21 (18)	13 (13)	35 (33)	6 (8)	13 (15)	11 (15)	6 (10)	16 (12)	16 (12)
21 (14)	13 (10)	49 (49)	8 (5)	13 (10)	12 (13)	6 (8)	14 (8)	14 (8)
25		30	8	15	11	6	8	16
17 (13)	12 (12)	32 (34)	6 (6)	12 (12)	7 (11)	6 (12)	•	11 (9)
31		31	6	14	10	7	16	16
28	12	32	6	14	10	6	8	16
23	13	32	7	14	10	5	16	16
21	12	34	7	13	10	5	16	16
33	(28)	34 (34)	6 (6)	13 (12)	10 (11)	7 (15)	16 (12)	16 (12)
20	12	33	6	14	9	4	?	?
21	14	31	6	15	10	5	14	16
22 (?)	13 (?)	32 (?)	6 (?)	12 (?)	10	8	?	?
27 (21)	15 (14)	31 (37)	6 (6)	8 (14)	11 (15)	6 (14)	•	18 (14)
34	(26)	38 (34)	8 (8)	13 (16)	10 (14)	4 (12)	?	16 (12)
19	12	31	6	13	14	?	?	?

for hvert Fag. Forberedelsesklassen er ikke medtaget ved Beregningen, ligesom heller ikke Forberedelsesklassen i Slesvig og 1 Fælleskiasse i Flensborg, da en tilsvarende Klasse ikke findes i Kongerigets Skoler.

Angivelserne for Roeskilde Skoles Vedkommende kunne for de fleste Fag ikke være ganske sikkre, da man gjennem dens Skoleefterretninger kun kan komme til det sandsynlige Timeantal.

VII. Klasses tvende Afdelinger blive i Metropolitanskolen i alle Fag underviste hver for sig, i andre Skoler ikkun for enkelte Fags Vedkommende; saaledes næsten allevegne i Mathematik, Naturlære og Hebraisk, enkelte Steder tildeels i Latin, Græsk, Historie og Religion.

Om Opgaverne i forrige Hefte.

De conjecturalkritiske Opgaver, Conf. Madvig fremsatte i 1ste Hefte af dette Tidskrift, have fremkaldt ikke faa Besvarelser, idet 10 saadanne ere blevne Redaktionen tilsendte. De 7 af disse omfatte alle Opgaverne; af dem er den ene indsendt af Cand. Schreiner i Christiania, en af Collaborator Thomsen i Flensborg, en af Cand. Pingel, en af Cand. Nutzhorn, en er undertegnet C. T., 2 ere af Forfattere, der ikke ønske sig navngivne. — Foruden dem er der indsendt en Besvarelse af Cand. Bang til alle Opgaverne undtagen den anden og tredie, af »En Studerende« til alle undtagen den 8de, og af »2 Studerende« til alle undtagen den 4de.

Den første Opgave har Madvig tænkt sig besvaret saaledes, at der istedenfor *ὅτι ἢ πᾶσιν* skal læses *ὅτι πᾶς ἂν* etc. Denne Løsning er ogsaa angivet i 3 af de indsendte Besvarelser (C. T., Cand. philol. Pingel, En Studerende); og er ogsaa funden i de andre 7 Besvarelser, med Undtagelse af at der efter disse skal læses *ὅτι ἅπας ἂν*.

Ved den anden Opgave stemmer kun een Besvarelse (Pingel) med den Læsemaade, Madvig antager for den rette, hvorefter *βλάβας* skal udslettes, idet dette Ord maa tænkes tilsat, da *ξυμφορὰς* urigtigt blev forbundet med *ἡμετέρας*. De Fleste (de 2 Anonyme, C. T., En Studerende, Cand. philol. Schreiner fra Christiania) have foreslaaet at indskyde et *καὶ* foran *βλάβας*, de Øvrige (Cand. philol. Nutzhorn, 2 Studerende, Collaborator C. Thomsen i Flensborg og eventuelt C. T.) læse *βλαβερὰς* istedenfor *βλάβας*.

Den 3die Opgave er af næsten Alle (undtagen den ene Anonyme) løst saaledes som Madvig har tænkt sig det, idet de foreslaae at læse *οὐδ' ἂν σαφῆ*. Den ene af de anonyme Indsendere foreslaaer derimod at læse *ἀσαπῆ* (»som kan holde sig«).

Ved den 4de Opgave læse alle Indsenderne det Samme som Madvig, nemlig *οὐκ ἂν οἶδ' εἰ ζητοίη τις* (sml. Madvigs Græske Syntax § 139 b. Anm.).

Den 5te har Madvig tænkt sig besvaret saaledes, at der skal læses *ἃ δὴ ποιεῖ* og saaledes foreslaaes ogsaa læst i alle de indsendte Besvarelser undtagen i 2 (C. T. og Schreiner) hvoraf den ene gaaer ud paa, at der skal læses *ἃ ἀεὶ ποιεῖ*, den anden paa at der skal læses *ἂν ᾖ ποιῶν*.

Den 6te er med 1 Undtagelse af Alle besvaret, som Madvig har tænkt sig det, idet de ere enige i at ville læse »*senatoriæ dignitatis*«. En af Indsenderne (den ene Anonyme) vil derimod læse »*senatori de dignitate eius*«.

Ved den 7de har der ligeledes næsten været Eenstemmighed for at læse, hvad ogsaa Madvig anseer for det Rette, nemlig »*per se quæreretur*«. Een (Schreiner) foreslaaer »*ut purius quæreretur*«.

Om den 8de have alle Indsenderne været enige og læse ligesom Madvig »*sic transire ad nos hic potest*«.

Om Ablativ ved andet Sammenligningsled efter Comparativ i Latin.

Af *L. C. M. Aubert.*

1.

Om Betegnelse af det andet Sammenligningsled efter Comparativ ved Casus i Latin (og Græsk) og denne Casus's Betydning, belyst ved Sammenligning med stambeslægtede og fremmede Sprog.

Hvor to Subjecter sammenlignes ved ulige Grad i samme Prædicering, der derfor overhoved blot sættes een Gang, og hvor altsaa det enkelte modstillede Subject i Almindelighed alene i Formen udgjør det andet Sammenligningsled, hvor altsaa ingen Sætningsforbindelse (eller Sammenligningsconjunction) var absolut fornøden, men Sammenligningen endnu kunde holde sig inden den enkelte Sætnings Form, der synes det ganske naturligt, at man kunde finde en obliqve Casus tilstrækkelig til at betegne Underordnings-Forholdet af det andet Led. Det samme Underordningsforhold kunde vel vistnok ogsaa betegnes ved en Præposition. De Præpositioner imidlertid, som ved Comparationen findes anvendte ved Latin og Græsk, udtrykke dog nok ikke nogensinde et saadant directe logisk underordnet Forhold af det andet Led med Hensyn til Prædiceringen; men betegne vel blot selve Jevnførelsen eller Sammenligningen. At *præ* saaledes paa Latin ikke, som det vistnok efter sin øvrige Sprogbrug vel kunde gjøre (nærmest i Sammensætning, cf. *præstare* o. l., dog og *præ cæteris)*, og som det nok almindeligt antages, betegner Fortrinet for (»fremfor«), men blot selve Sammenligningen (altsaa blot: »i Sammenligning med,« »stillet foran, ligeoverfor«), vil maaskee bedst indlyse af den hyppige Forbindelse: *contemnere, spernere, nihili* v. *parvi pendere præ*, (*sordere præ* Hor.), A. Gell. 1, 2, 4 *præ se uno ceteros omnes — rudes et agrestes prædicabat,* hvor *præ* netop staaer ved det Led, som gives Fortrinet (cf. Hand. Hor. Turs. T. IV p. 524); saa at der derfor ingen Grund er til at opfatte f. Ex. *præ nobis beatus* (Cic. fam. 4, 4, 26) anderledes (smlgn. Cic. pro C. Rab. 5, 14 *quæ si in illo*

minima fuissent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur ɔ: »i Sammenligning med,« ikke »fremfor«). Noget sikkert Exempel paa Forbindelse af Comparativ med *præ* findes ikke efter Hands Paastand l. l., idet han ikke erkjender det nu i Udgg. almindeligt saa læste Sted Cæs. bell. gall. 1, 32: *hoc esse miseriorem gravioremque fortunam Sequanorum præ reliquorum* for tilstrækkeligt hjemlet af Mss. (*præ* efter ham blot 1 Oxon.; ellers Mss. *quam*)[1]. Men selv om denne Forbindelse virkelig maa ansees constateret, følger dog neppe deraf nødvendigt, at *præ* derfor mere maatte tillægges Betydningen »fremfor« — hvorved en Pleonasme vilde opstaae — men det kan derfor ligegodt betegne simpelt: »i Sammenligning med.« Derimod findes, som ogsaa af Hand er erkjendt, oftere Exempler paa Forbindelse af Comparativ med Sammensætningerne: *præut* og *præquam*, dog blot i det før- og efterclassiske Sprog (Plautus, Terents, Aul. Gellius, t. Ex. 16, 1, 3, som er af Interesse ogsaa ved Udtrykkets Udførlighed og Fuldstændighed). Saal. Plaut. Men. 5, 5, 33 *modestior nunc quidem est de verbis, præ ut dudum fuit.* id. Amph. 1, 1, 218 *parum etiam, præ ut futurum est, prædicas.* (Mere sammentrukket Mil. gl. 1, 1, 19 *nihil hercle hoc quidemst, præ ut alia dicam (ɔ: præ ut alia sunt, quæ dicam), tu quæ nunquam feceris.* Ter. Eun. 2, 3, 8 *ludum jocumque dices fuisse illum alterum, præ ut hujus rabies quæ dabit (ɔ: præ ut erunt, quæ h. r. dabit).* Pl. Men. 2, 3, 24 *folia nunc cadunt, præut si triduum hoc hic erimus tum arbores in te cadent ɔ: præut fiet* etc.) — Af disse Partikelforbindelser er den første *(præut)* altid let at supplere til fuldstændigt Udtryk; *præquam* er oftere dunkel hos Plautus, og den sidste af disse Partikler kunde synes ved Comparativ (t. Ex. Plaut. Most. 5, 2, 25 *jam minoris omnia facio præquam quibus modis me ludificatus est,* og ialfald A. Gell. 16, 1, 3 *Quæ sententia etsi laxioribus paulo longioribusque verbis comprehensa est præquam illud Græcum*

---

[1]) Hand modsiger sig dog selv nedenfor, p. 527, hvor han af Apulej. 8. p. 202 citerer: *præ ceteris feris mitior cerva* og Apul. 8. p. 210 *sed unus præ ceteris et animo fortior et ætate iuvenior . . . exsurget* og Gell. 1, 3, 5 *visum est esse id quod feci præ hoc, quod erant alia, toleratu facilius* (et Sted, som er mærkeligt ved den fuldstændige og umiddelbare Sammenligning af Prædicering med Prædicering, istedetfor Subject med Subject middelbart gjennem Prædiceringen). Videre Pl. Epid. 3, 4, 89 *præ aliquo minoris fieri.*

quod diximus etc.) at være pleonastisk[1]. Men ved nærmere Betragtning af samtlige disse Steder tør det dog nok være det rette, at tage *quam* simpelt som det relative Gradsadverb (saa tydeligt Most. 4, 2, 42: *nihil hoc quidem est, triginta minæ, præ quam alios dapsiles sumtus facit)* og statuere samme oprindelige fuldstændige Udtryk som ved *præ ut* (cf. Pl. Stich. 2, 3, 38 *præ quod tu velis)*, kun at enkelt Sted *quam* vel har modal Betydning, saaledes som ofte ved *tamquam* for *ut* (saa vel Pl. Aul. 3, 5, 33: *sed hoc etiam pulcrum est præ quam ubi sumptus petunt)*. I Pl. Amph. 2, 2, 1 *satis parva res est voluptatum in vita atque in ætate agunda, præ quam quod molestum est* synes *quam* — si locus sanus — aldeles overflødig (som i Stichus 2, 3, 38 det mangler). Men erkjendes maa det dog, at ogsaa i disse Forbindelser *præ* blot betegner Sammenligning, ikke Fortrin (maaskee med Undtagelse af eet Sted hos Plautus — si lectio certa — Merc. 1, 1, 22 *nec pol profecto quisquam sine grandi malo, præ quam res patitur, studuit elegantiæ* (synes trods Hands Benægtelse at maatte forstaaes: »fremfor, mere end den Grad, som hans Formue tilsteder«.) Men ialfald er disse Udtryk for Sammenligningen i den Henseende af Interesse, at de vise Spor til et fuldstændigere Udtryk ved Sammenligningen, end Sprogbrugen almindelig opviser, nemlig at Sammenligningen finder Sted umiddelbar mellem de ulige Grader af Prædiceringen, ikke blot, som ellers almindeligt, mellem de ved denne sammenlignede Subjecter, noget, som nedenfor vil gjenfindes ved de romanske Sprog. Nogen umiddelbar Underordning af det andet Sammenligningsled er altsaa imidlertid endnu ikke ved *præ* betegnet. Dette samme Forhold finder vistnok ogsaa Sted ved det græske *παρὰ* (altid med Ac.)[2], at det (»ved Siden af, bredved«) blot i Almindelighed udtrykker Sammenstillingen. Saaledes Xen. Mem. Socr. 1, 4,

---

1) Dette statueres om *præ* ved Comparativ overhoved af Periz. til Sanct. Min. IV, 6. (2, p. 255) A. 12.

2) Ogsaa *πρὸς* = ad, »i Sammenligning med.« Derhos findes ogsaa *πρὸ* med Comparativ t. Ex. Plat. Symp. p. 179. A. *πρὸ τούτου τεθνάναι ἂν μᾶλλον ἕλοιτο* og Hdt. 6, 12. 1, 62. cf. Matthiä 1337, altsaa med virkelig Pleonasme; ogsaa *ἀντὶ*, »istedetfor« findes med Comparativ, cf. Matthiä § 450 A. 1. Enkelt Gang ogsaa *ἐπὶ* hos Homer (Od. 7, 216 *οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο ἔπλετο*) og Herodot (4, 118 *ὑμῖν δὲ οὐδὲν ἐπὶ τούτῳ ἔσται ἐλαφρότερον*) »ovenpaa, bagefter,« cf. Matth. § 455, A. 3.

14 *παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα ὥςπερ θεοὶ οἱ ἄνθρωποι βιοτεύουσι.* Saaledes ogsaa *καταφρονεῖν παρὰ* (t. Ex. Pl. Apol. Socr. p. 28. C) ganske d. s. s. *contemnere præ.* Dog er der ved *παρὰ* vistnok Vaklen, saaledes at undertiden derved et virkeligt Fortrin udtrykkes, ialfald hvor det staaer uden noget Comparativ; om ogsaa med dette, er vel tvivlsomt (*παρὰ* er da at forklare »forbi« ɔ: fremfor). Saaledes Pl. Ion p. 539 E (citeret hos Matthiä p. 1381): *ἃ τῷ ῥαψῳδῷ προσήκει καὶ σκοπεῖσθαι καὶ διακρίνειν παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους* vil dog vel sige: »fremfor« = *μᾶλλον ἢ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις.* Ogsaa det af Zeune til Viger (ed. G. Hermann, p. 650) citerede Sted af Aristid. pro quatuorviris p. 321 *ἡγοῦμαι δὲ καὶ πρὸς ἀμφοτέρας καὶ παρ' ἀμφοτέρους ἂν εἶναι Θεμιστοκλέα* viser Spor til en saadan Mening af *παρὰ.* I Thucyd. 1, 23 *ἡλίου ἐκλείψεις πυκνότεραι παρὰ τὰ ἐκ τοῦ πρὶν χρόνου μνημονευόμενα* kan, ligesom i: *αὐτὸς δὴ παρ' ἑαυτὸν δεινότερος καθ' ἡμέραν γίγνεται* (hos Viger p. 650), vistnok blot en Sammenligning være betegnet, ligesom og Hdt. 7, 103 *γενοίατ' ἂν καὶ παρὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀμείνονες,* hvor *παρὰ* vel er d. s. s. ellers *ἢ κατὰ* = quam pro. (Hos Plato (v. Matthiä p. 1381) findes *ἄλλο παρὰ, ἕτερον παρὰ,* hvor *παρὰ* (»forbi, foruden«) udtrykker Forskjellen ligesom *ἤ*, og altsaa samme Fælledsskab i Construction findes, som ellers mellem Comparativ og *ἄλλος* og *ἕτερος,* der ogsaa kunne staae med Genitiv.) —

Nogen constant Brug af Præposition til at betegne Sammenligningsforholdet ved Comparativ har dog i Latin ligesaalidt som i Græsk udviklet sig, men, som bekjendt, anvendes dertil i begge Sprog en enkelt Casus uden Præposition, i Latin Ablativ, i Græsk Genitiv. Paa Grund af de mange forskjellige Forhold, som i begge Sprog udtrykkes ved den hertil anvendte Casus, som derhos i begge Sprog er forskjellig, var det naturligt, at Forklaringerne af saavel den ene som anden Casus's specielle Betydning i dette, som det kan synes, temmelig isolerede og uden directe Analogi staaende Tilfælde af deres Brug maatte falde ud temmelig forskjellige, forsaavidt man overhoved indlod sig paa nogen Forklaring, og ikke blot lod sig nøie med at nævne selve Factum, hvilket hos mange Grammatikere for Græskens Vedkommende er Tilfældet. Saaledes bliver Comparationens Genitiv i Græsk ei forklaret i Madvigs græske Syntax, ei heller hos Curtius, ei heller tidligere hos Buttmann i 11te Udg. 1824. Men derimod hos Rost forklares det som et

Aarsagens Genitiv (»fordi i Beskaffenheden af den sammenlignede Gjenstand ligger Grunden til den andens høiere eller ringere Egenskab«). Matthiä p. 1012 synes at ville forklare Comparationens Genitiv af Præpositionsellipse (»vor diesem Genitiv (ɔ: bei Comparativ) steht zuweilen noch die Præposition πρὸ und ἀντὶ«). Men Matthiä henfører dog forhen udtrykkeligt Genitiv ved Comparativ til den hos ham meget vidtløftige og vage Kategori »Hensynsgenitiv« (p. 816—846 med mange underordnede specielle Analogier). Karow: de ratione, qua in diversissimis diversissimarum gentium lingvis fit comparatio (Dr. Diss. Breslau 1855) forklarer p. 11 lignende: σοφώτερός ἐστι τοῦ διδασκάλου prudentior est, quod attinet ad magistrum, ratione habita magistri i. e. prudentior magistro. Schömann »über die Vergleichungspartikel der griech. u. d. verwandten Sprachen« (i Hoefer, Zeitschr. f. d. Wissensch. d. Sprache 4, 2) udtrykker sig om Genitiv i Græsk, Ablativ i Latin ved Comparativ meget svævende: »beide, obwohl nicht ganz in gleicher Weise, dienen dazu, den Begriff des vorhergehenden gesteigerten oder geminderten Attributs durch die Angabe des Gegenstandes, in Beziehung auf welchen jenes zu denken sey, zu bestimmen.«

Men navnlig er det Tilfældet ved Comparationens Ablativ i Latin, at man om denne Casus's Betydning i dette Tilfælde hos de forskjellige Grammatikere finder de forskjelligste Forklaringer. Af Madvigs Forklaring i hans latinske Grammatik § 271. A. seer man egentlig slet ikke, med hvilken anden Betydning af Ablativ han sammenstiller Ablativ ved andet Sammenligningsled: »Ablativen synes egentlig at betegne, at den høiere Grad viser sig ved og paa det Andet, der tages med til Sammenligningen.« Man kan af disse Ord nok neppe bestemt sige, om han forklarer denne Ablativ som instrumental eller local (og om derhos Ellipse af noget subjectivt statueres). Reisig: »Vorl. über lat. Sprachw.« p. 700 forklarer Comparationsablativen af Ablativens Betegnelse af en Aarsag (*doctior Cajo* heisst: »Cajus mit seinen Ungelehrtheit ist die Ursache, dass der Andere gelehrter ist.«) Sandheden heraf kan vel Ingen erkjende. Ramshorn p. 444 forklarer Comparationens Ablativ som en Ablativus conditionis ɔ: »det som forudsættes, naar en Tilstand skal finde Sted,« og den oversættes specielt paa tydsk: »in Ansehung« (med Hensyn til) og Ablativus conditionis overhoved skal paa Tydsk kunne gjengives: »in Ansehung an, nach, mit,

zu.« Han blander dog nok paa dette Sted flere forskjellige ved Ablativen udtrykte Forhold sammen uden nogen bestemt enkelt Analogi. Weissenborns Forklaring § 262: »Den Gjenstand, hvorfra den høiere Grad bliver bestemt, staaer som Maalestok for Egenskaben i Ablativ« forklares ikke af eller henviser til nogen analog Brug af Ablativen, skjønt rigtignok Udtrykket: »Maalestok, hvorefter« i den foregaaende Paragraph bruges til at forklare foruden i andre Tilfælde (*re*, *nomine*, *numero* etc. i Hensynets Ablativ) Ablativen ved *æstimare*, *judicare*, *dirigere*, *describere*, *potiri* (hvilken Brug af Ablativen vel med Ret hos Madvig § 254, A. 5 henføres under den instrumentale Ablativ: »det, hvorefter Vurderingen skeer (Vurderingens Middel og Maalestok).« Men naar Weissenborn ibid. forklarer Exemplet: *Cajus major est Marco:* wenn Marcus in Hinsicht der Grösse zum Massstab genommen wird, ist Cajus grösser«, saa er det vel klart, at han ei vil, at Ablativen her udtrykker noget umiddelbart Forhold til Comparativen (som i det andet Tilfælde til Verbet), men derimod til selve Dommen eller Udsagnet, saa at Forholdet først medieres gjennem et tiltænkt subjectivt Begreb. Men saaledes faaer Ablativen efter hans Forklaring nærmest Analogi med den af Madvig under Ablativus causæ moventis henførte Brug af Ablativerne: *testimonio*, *judicio*, *sententia* t. Ex. *Curio mea sententia vel eloquentissimus illis temporibus fuit,* hvor Ablativen tydeligt nok ei betegner noget directe Forhold til det objective i Udsagnet, men vel til det subjective, eller Udsagnet og Dommen selv, eller, som det hos Madv. hedder: »Ablativ betegner her det, i Kraft af hvilket noget dømmes og siges«. — R. Kühner p. 82 forklarer, som Weissenborn, Ablativ ved Comp. som »Maalestokken, hvorefter man maaler, bedømmer eller gjør (?) noget«, hvorunder han henfører ei blot Ablativen ved de af Weissenborn opregnede Verber, men ogsaa de af Madv., som Abl. causæ moventis forklarede Ablativer (cf. supra): *sententia, opinione,* foruden en heel Deel andre, *more, lege* (ogsaa *re, nomine, verbo, numero* etc. ɔ: Hensynsablativ Madv. § 253). Saa ogsaa A. Grotefend (§ 50 og 51): »Ablativen ved Comp. betegner den sammenlignede Gjenstand, som ved Forestillingen om mere og mindre ligesom tjener til Maalestok.« Som »Maalestokken, hvorefter« betragtes der og Ablativen t. Ex. i *esse re, nomine, major natu, puer ætate* (ɔ: det bekjendte Restrictionens eller Hensynets Ablativ, som indskrænker Prædicatet til en Deel af Subjectets Sphære). G. Grotefend (1 p.

335) forklarer Ablativen ved Comparativ simpelthen af Ellipse af Præpositionen *præ*, »voraus« (som G. I. Vossius p. 61, og Ruddimann (ed. Stallb.) 2, p. 101, cf. og Sanct. Min. 2, 259 og Periz. til Sanct. Min. 2, 255. n. 12, der forklarer Abl. elliptisk enten af forstaaet *comparatus cum*, eller af Præp. *præ*, som staaer med pleonastisk Mening). O. Schulz p. 432 forklarer denne Ablativ som Ablativus Limitationis og oversætter: in Vergleich womit, in Rücksicht worauf. Ved Abl. Limitationis seer man (foreg. pag.) at han forstaaer »Hensynets Ablativ« (Madv. § 253), som af A. Grotefend, Weissenborn og Kühner ogsaa var indblandet (ogsaa hos Ramshorn, endnu mere forvirret). Nogen tydelig Analogi for Comparationens Ablativ vil dog nok Ingen kunne finde i disse Forklaringer. Zumpt p. 483 (5te Udg.) forsøger slet ingen Forklaring. G. T. A. Krüger (fuldstændig Omarbeidelse af A. Grotefends Grammatik) § 372 forklarer Comparationens Ablativ af det overførte Begreb af Rumsforholdet »hvorfra«, men paa ganske særegen Maade; *major patre* ɔ: »større fra Faderen af (betragtet)«, altsaa »i Sammenligning med Faderen« eller »større end Faderen«. Heller ikke efter denne Forklaring skal altsaa Ablativen udtrykke noget umiddelbart Forhold til Comparativen, men alene til Ellipsen af noget Subjectivt, her vilkaarligt suppleret »betragtet«, hvoraf da Ablativen, betegnende det rumlige Forhold »hvorfra« i overført (!) Betydning skal hænge. W. Corssen i Ztschrift f. vergleich. Sprachforsch. von Kuhn, 3 Jahrg. p. 264, forklarer Ablativen her som en instrumental; »*arbor est altior flore:* der Baum ist hoch vermittelst der Blume;« durch die Anschauung der Blume gelange ich zur Wahrnehmung der Höhe als hervorstechende Eigenschaft des Baumes«, hvor altsaa heller ikke noget umiddelbart Forhold til Comparativen statueres, men Forholdet blot medieres gjennem dobbelt Ellipse endog af det Subjective; i det Ablativen *flore*, som blot betegner subjectivt: Anskuelsen af Blomsten, skal betegne Grunden til Iagttagelsen af Høiden ved Træet, hvad i og for sig vistnok ikke er rigtigt. Karow i det ovenciterede Skrift p. 10 bifalder in abstracto en saadan Betegnelse af Forholdet ved andet Sammenligningsled (ɔ: som instrumentalt, hvilket han anvender ved Brugen af den gothiske Instrumentalis og den i Oldnordisk denne Casus erstattende Dativ ved Comparativ), paastaaer altsaa, at en Instrumentalis vilde være den meest passende Relation ved Comparativ, altsaa t. Ex. *major sum per illum* i. e. *altero quodam meo ministro et adjutore.*

Selv forklarer han dog Ablativen ved Comparativ i Latin (Sanskrit, Ossetisk) som det oprindelige Ablativ, der udtrykker Udgangspunkt, Fjernelse (*unde et quo loco aliquid ortum accipi oporteat)* men, med samme Ellipse af et subjectivt medierende Begreb, som Krüger: *major sum illo* i. e. *major sum, si inde ab illo me accipias et consideres,* altsaa uden umiddelbar Relation til Comparativen. Samme Opfatning, som Krüger (Karow) har Diez, Roman. Sprachlehre 3, p. 366 af en tilsvarende Construction i de romanske Sprog, hvorom mere senere, dog tvivlende og vaklende mellem den og en anden Opfatning. Han forklarer nemlig t. Ex. *l'uomo è piu grande della donna:* der Mann ist grösser von dem Weibe hier betrachtet, in Ansehung des Weibes. Man seer let af Mængden af de foregaaende Forklaringer, som gaae ud paa Ellipse af noget Subjectivt, stærkt minde om de tidligere Grammatikeres, Sanctius's, Ruddimans og Perizonius's Ellipseforklaring. — I Anmærkning nedenunder, hvor Krüger i Korthed berører Andres Opfatning af denne Ablativ, som Aarsags, instrumental eller Hensyns Ablativ, henviser han, besynderligt nok med Hensyn paa sin Forklaring, til Sammenligning med andre Sprog og beraaber sig i den Henseende paa Billroth § 192, saa at man skulde troe, at dennes Forklaring traf sammen med Krügers. Dette er dog langtfra at være Tilfældet. Her forklares nemlig af Billroth: *hic liber melior est illo* »denne Bog er bedre fra hiin af ɔ: den lader hiin tilbage i Fuldkommenhed, har den efter (bag) sig.« Billroth mener, at den samme Forestilling ligger til Grund for denne Construction, som t. Ex. i *forma ante alios pulcer* (Virgil) og *beatus præ nobis* (hos Cicero; det sidste ialfald høist usikkert, v. s.), blot at i denne Construction med Ablativ tydeligere end i hine Udtryk de to Punkter, hvorpaa de sammenlignede Gjenstande staae, tænkes som Punkter paa Fuldkommenhedens fortløbende Linie. Han sammenligner videre Hebræernes Betegnelse af selve Comparativen ved Hjælp af Præpositionen מִן (fra) med Positiv: »stor fra hiin af,« og henviser derom til Ewald hebr. Grammatik S. 262, der ytrer sig saa: »מִן er Sammenligningsord mellem Høiere og Lavere; idet det angiver, at den første Sag (Gjenstand) fjerner sig fra den anden med Hensyn paa et Tredie (ɔ: tertium comparationis, Prædiceringen), er høiere: »god er Viisdom fra Guld af« ɔ: fjernende sig fra Guld, altsaa mere end Guld. Derfor staaer Ablativ i Sanskrit og Latin ved Comparativ; Hebræerne sætte blot Ablativ, saaledes

som Sanskrit ogsaa kan, uden bestemt Form for Comparativ.« Man erkjender let, at denne Opfatning af Forholdet er væsentlig forskjellig fra Krügers (Karows) og ikke beroer paa nogensomhelst Forklaring af Ellipse, hvoraf Casusen hænger, men derimod sætter denne i umiddelbart Forhold til selve Comparativen. Billroth selv vakler endnu (i Anm.) mellem denne af Ewald udviklede Opfatning af Comparationens Ablativ og Forklaring af denne Casus som instrumental (»fordi ved enhver Sammenligning den ene sammenlignede Sag er Middelet, hvorved den høiere Grad af Fuldkommenhed, som den anden har, bliver tydelig«) med den tilføiede synderlige Udvikling, t. Ex.: »denne Bog er bedre ved hiin,« det vilde sige: ved hiin Bog indlyser det, at dette er en udmærket god Bog,« altsaa atter Mediering af Forholdet gjennem vilkaarlig Ellipse af noget subjectivt, som dog her langtfra skjænker nogen rigtig Mening; men noget virkeligt umiddelbart comparativt Forhold blev da ikke betegnet. Imidlertid finder dog Billroth, »at de ovenanførte Analogier fra andre Sprog — Hebræisk og Sanskrit (»hvortil endnu i Græsk kommer Genitiv, som i intet Fald kan ansees som en Casus instrumenti«) gjør den forrige Forklaring ovenfor sandsynligere.

Nägelsbach til Hom. Il. 1, 114: *ἐπεὶ οὔ ἑθέν* (ɔ: *αὐτῆς, Κλυταιμνήστρας*) *ἔστι χερείων*, hvor han af Brugen af det uadskillelige Localadverb *-θεν*, der hos Homer ved pronomina personalia (og oftere) optræder som Genitivendelse, noget overilet slutter, at denne Casus i Græsk overhoved er Betegnelse af Punktet, hvorfra noget udgaaer (terminus a quo), forklarer Comparativconstructionen med Genitiv i Græsk i det foreliggende Exempel saaledes: »Chrysis er ikke den slettere, fra hende, fra Clytemnestra af betragtet, denne taget til Maalestok for Bedømmelsen,« er altsaa paa samme Afvei og bruger samme Ellipseforklaring som Krüger (Karow). Ablativen i denne Brug i Latin er, siger han, den saakaldte (af hvem?) Ablativus normæ; *major sum te* ɔ: »jeg er efter dig maalt, den større,« som man seer med samme vilkaarligt antagne Ellipse af det Subjective, nærmest som hos Weissenborn; derimod lader det ikke til, at han forklarer Ablativen i Latin ved denne Construction analogt med Genitiven i Græsk, hvad dog for ham ellers laa saare nært ved hans Paastand om den græske Genitivs oprindelige Mening.

Dette af Billroth efter Ewald, eller rettere af Ewald forklarede Tankeforhold ved Comparationens Ablativ er vel uden al Tvivl det rigtige og sande, hvad vel egentlig tilstrækkeligt

indlyser af dets egen Simpelhed og Naturlighed. Til at opfatte Comparationen eller Tilvæxt i Grad af en adjectivisk Prædicering hos en Gjenstand fremfor en anden som en Bevægelse, Fremadskriden eller Fjernelse fra denne ringere Grad (dette Egenskabens lavere Standpunkt), dertil udfordres vel neppe nogen høi Grad af den livlige Phantasi, som overhoved ved Sprogdannelsen selv eller den første Sprogudvikling har viist sig virksom. Hvor naturlig en saadan Opfatning af og et saadant Udtryk for dette Forhold var, det viser ei blot de beslægtede Sprogs Analogi men ogsaa ganske fremmede Sprogs analoge Udtryksmaade i et langt videre Omfang, end det af Ewald og Billroth er fremhævet.

Først altsaa bruges i Søstersproget Sanskrit (og det beslægtede Ossetisk) Ablativen til at betegne det andet Sammenligningsled. Ablativen (hvis Mærke er sluttende *t*) i Sanskrit udtrykker ellers Fjernelse fra et Sted (Stedsforholdet, hvorfra), hvad Bopp, Vergl. Gr. (2te Ausg. § 183. a.), urgerer som denne Casus's sande oprindelige Bestemmelse; den kan i Sanskrit endnu overføres til at betegne det aarsaglige Forhold; ogsaa — med en nærmere Overførelse — betegne Forskjel (ɔ: Frastand) cf. Pott etymol. Forschungen (1ste Ausg. 2. p. 267: *twad anja* = *te alius, σοῦ ἄλλος*). Ablativ singul. er dog i Sanskrit som særegen Form og Casus endnu kun tilbage af de paa *ă* udlydende Stammer *(ât)*, men erstattes forøvrigt ved Genitiv (i Fleertal falde Dat. og Abl. sammen — *bhjas*). Allerede her altsaa seer man historisk Begyndelsen til Sammenflyden af disse to Casus, som i Græsk senere fuldstændig er gaaet for sig. Det samme Phænomen viser sig ogsaa i det med Sanskrit nærmest beslægtede Send-Sprog, skjønt her i svagere Grad. Medens nemlig i Send (Bopp V. G. § 180 pr. fin.) Ablativen i Singular (sluttende *ḍ*) lader sig paavise for alle Declinationer (Stammer), findes der dog oftere til et Substantiv i Ablativ føiet Adjectiver i Genitiv, og ikke sjelden staaer ved Substantivet Genitiven i Ablativens Sted. Her er da efter Bopps Anskuelse (cf. Pott 2, 631) i Sanskrit gjennem Overgang fra sluttende *t* (eller *ḍ*), som ei godt taaltes, blot lydlig Sammenflyden af to oprindeligt forskjellige Casus tilstede. Conseqventsen heraf for Græskens Vedkommende, hvor aldrig i Udlyden nogen *t*-Lyd kan staae, men enten bortfalder eller gaaer over til *ς* (som i *τερατ*, *κερατ* etc., overhoved Massen af neutra paa *ας*), den nemlig, at ogsaa i dette Sprog, af samme Stamme, som hine, den oprindelige

Ablativ alene lydligt er flydt sammen med Genitiv, hvilken Form i Græsk altsaa er en Sammensmelten af to oprindeligt forskjellige Casus, er besynderligt nok intetsteds (som jeg ialfald har kunnet opdage) i Bopps vergl. Gram. udtalt, uagtet han endog forklarer de græske Adverbier paa *ως* som Søsterformer til de Sanskritske Ablativer paa *â-t* af *ă*-Stammerne, hvilke nemlig ogsaa anvendes adverbialt (de staae efter Bopp lydligt i samme Forhold som *δίδω-σι* til *dadâ-ti* (saaledes *ὁμῶς* — skr. *samâ-t* egtl. »af lignende,« hvormed i Begreb ogsaa af B. kunde sammenlignes lat. *ex æquo*). Man vil let erkjende, at dette dog er den sandsynligste Forklaring af den Ablativfunction eller den Betegnelse af Localforholdet: »hvorfra,« som af Alle i den græske Genitiv erkjendes at være tilstede. Forskjellig herfra er vistnok Potts Anskuelse af Ablativens Forhold til Genitiven overhoved, ei blot for Græskens Vedkommende. Han antager nemlig (2. p. 631—32), at Ablativ og Genitiv Singular — »hvad ellers er et meget sjeldnere Tilfælde end det omvendte« — af een oprindelig Casus har deelt sig i to, og at den for begge til Grund liggende Urgestalt er det i Sanskrit og Latin ogsaa endnu fuldstændigt forekommende Suffix Skr. *-tas*, Lat. *-tus* (f. Ex. *divinitus, coelitus*), hvoraf ogsaa Bopp udleder Ablativsuffixet *t* i Skr., *d* i gammelt Latin, nemlig saaledes, at dette, forkortet til *ts*, snart opgav den ene, snart den anden Consonant. En Hovedstøtte for sin Anskuelse om den oprindelige Identitet af Ablativen og Genitiven finder Pott endnu deri, at Ablativformen paa *t* i Skr. blot har vedligeholdt sig ved *ă*-Stammerne og netop for disse den fra de øvriges forskjellige Genitivendelse *(sja)* er egen (dog undtaget *amusja)*. Hvad Argument deri kan ligge, er dog neppe let at fatte. Pott altsaa antager, deri enig med Nägelsbach (v. supra), det græske Genitiv for een oprindelig Casus med oprindelig Betegnelse af »hvorfra,« og maa da videre statuere, at denne Genitivens oprindelige Betydning i de Sprog, som have beholdt Ablativen, er bleven ganske fortrængt af en overført eller figurlig Brug. Det synes dog nærmest, som det alene kan være det græske Sprogs Forening af begge Casus i een, som har bragt Pott paa denne Mening om Genitivens og Ablativens Identitet overhoved. Forgjæves vil han vel i Latin[1])

[1]) For Latinen er dette tildeels ialfald af ham erkjendt 2, p. 633: »Latinerne bruge ingen virkelig Genitiv (»hvorfra«) i locativ Betydning (»hvor«), skjønt Ablativ.

eller andre Sprog, som have en Ablativ, stræbe at paavise nogen saadan oprindelig local Betydning af Genitiv (cf. Pott 2, 631 og 636). Og da nu Latin og Send have Ablativ, foruden det fragmentariske Ablativ i Sanskrit, saa maa han dog erkjende denne Casus's Udvikling for ældre end Sprogadskillelsen og altsaa ogsaa for oprindelig tilstede i Græsk. Dette gjør han vistnok ogsaa cf. 2. p. 176. 264—266 og p. 619, hvor han endog erkjender ikke blot Adverbialendelsen *θε* (sic) (som han sammenstiller som oprindelig Form (?) med det latinske Ablativ-suffix *d* og *de* i *unde*), hvad Andre ogsaa gjøre, (ogsaa i *ἐμέθεν, σέθεν, ἕθεν; θεν* er af Bopp § 223 identificeret med den i Skr. undertiden forekommende Form af Suffixet: *dhas*), men ogsaa *ποδαπός*, *ἀλλοδαπός*, *ἡμεδαπός*, *τηλεδαπός* for Levninger af det oprindelige Ablativ (med Præpositionen *ἀπό*, som efter sit Begreb styrer denne Casus). Man fristes virkeligt til at troe, at Potts egentlige Grund til at paastaae begge Casus's oprindelige Identitet, paa Grund af hvilken den ene altsaa kunde bortkastes som noget *overflødigt*, netop er at søge i hine 3 Pronominalformer: *ἐμέθεν* etc., som alene have motiveret Nägelsbach til at statuere Fjernelsesforholdet som det græske Genitivs oprindelige og egentlige Betydning. Brugen af *hine* Pronominalformer som simpelt Genitiv (ei blot ved Comparativ) er maaskee paafaldende, men rimeligt dog saa at forklare, at disse Levninger af en oprindelig Ablativ, som ellers ei længer i Sproget brugtes, sammenstilledes i Brug med Genitiv, som jo forøvrigt havde optaget Betegnelsen af det samme Forhold, som Ablativen ellers betegnede. Bopps Forklaring om lydlig Sammensmelten af oprindeligt forskjellige Casus synes langt rimeligere, end Potts lidet motiverede Paastand om oprindelig Identitet af begge. Men hvorlidet motiveret Potts Mening om Forholdet mellem Genitiv og Ablativ end kan være, saa er ialfald det alligevel klart, at ogsaa han i Græskens Brug af Genitiv (der hos ham overhoved *oprindeligt* betegner Fjernelsesforholdet, cf. 2, 636) ved andet Sammenligningsled har seet en directe Parallel med den latinske Ablativ i samme Brug, hvilken han ogsaa gjentaget forklarer som Udtryk for Fjernelsesforholdet, cf. 2, p. 266—67, hvor han, blandt Beviser for den generelle Ablativens Grundbetydning »hvorfra,« ogsaa anfører Brugen ved Comparativ: »*plus decem annis*, fr. *plus de dix ans* = mehr von 10 an, darüber hinaus«, og derhos ogsaa dens Brug til at betegne Forskjellighed, *twad anja, te alius, σοῦ ἄλλος* v. s.; cf. og Pott 2,

140 hvor, noget mere søgt og ei ganske conseqvent med de øvrige Ytringer om Comparationens Ablativ, fr. *plus de dix ans,* lat. *plus decem annis* (»im Abl.«) forklares: »mehr, wenn man von zehn zu rechnen anfängt, also über die Summe hinaus.« Om Comparativconstructionen i Latin og Græsk ytrer Pott 2, p. 318 sig saa: »ved Comparationen finder Sammenligning, Ligeoverforstillen, men til samme Tid Paavisen af en Maalsforskjel Sted; derfor har Disjunctivpartikelen her (i Græsk ἤ nemlig = *quam* efter Comparativ) en lignende Function, som efter Comparativ Genitiv i Græsk, Ablativ i Latin og Sanskrit (מִן = *ab* i Hebraisk), i hvilke Casus og Structurer Adskillelse, Afsondring (Trennung, Abscheidung) bliver udtalt«.

Men denne de beslægtede Sprogs Analogi strækker sig til de fra det latinske Sprog udgangne Døtresprog, de romanske, om end denne Analogi her ikke saa almindeligt er erkjendt. Ogsaa i disse samtlige kan Forholdet til det andet Sammenligningsled betragtes som en Fjernelse, med større eller mindre Udstrækning i Sprogbrug ved de enkelte Idiomer. Efter Diez[1]) Roman. Sprachl. 3, 363 fll. kan ved fælleds Verbum i underordnet Led Forholdet til den sammenlignede Gjenstand ogsaa — foruden ved *que, che* — betegnes ved Fjernelsespræpositionen *de* (it. *di*); ved forskjelligt Verbum er *que, che* almindeligt. Dog selv ved forskjelligt Verbum forbindes i Spansk og Portug. den afhængige Sætning ved Comparativ med *de lo que, do que* (uden Negation): *aquel es mas rico de lo que se piensa* (det ubestemte eller abstracte Relativ *que* maa her vistnok opfattes som Pronomen); *es mas perezoso (ɔ: paresseux) de lo, que se piensa* (hos Karow). Ved fælleds Verbum i begge Sammenligningsled sættes særskilt i Spansk og Portugisisk almindeligt *que*, dog i Portug. ogsaa da ofte: *do que.* Denne omstændeligere Udtryksmaade ved forskjelligt Verbum kan ogsaa findes i Italiensk (Diez: *ella fessi lucente più assai di quel ch'ell'era*). Fuchs Lehrbuch der span. Sprache (hos Karow) forklarer her med de spanske Gramatikere *de* af en vilkaarligt antaget Ellipse:

[1]) Lewis »on the origine of the Romance languages« forklarer Brugen af *de* (*di*) efter Comparativ mod Rainouard (som Gr. Rom. p. 55 anfører denne Construction som efterlignet af Græsk, hvor Genitiven dog ei forklares) saaledes, at der oprindelig sagdes: »at En er bedre, være af de to«) og derfra skulde det være en let Overgang at sige: »at En er bedre af den Anden« (partitivt!). Behøver neppe Gjendrivelse.

»*en comparacion*«. Rigtigere ialfald (det afhænger af hans Opfatning af Genitiven) sammenligner Reckes ausführl Gr. (citeret hos Karow) II, 186 med det græske og slaviske Genitiv; det slaviske bruger nemlig ogsaa Genitiv ved 2det Sammenligningsled (om Genitiv i Slavisk kan betyde Fjernelse, veed jeg ikke). Det Wallachiske har slet ingen til det fælleds romanske *que (che)* svarende Partikel, men bruger *de cĕt* = ital. *di quanto (Georgie este mai inalt de cĕt mine = maior est me)*. Ved samme Verbum kan, som sagt, Comparationsforholdet ogsaa betegnes med Præpositionen *de (di)*, dog ei i samme Udstrækning i alle Dialecter (i Fransk mere indskrænket); i alle dog, hvor der skal lægges til eller trækkes fra et en Gjenstand tillagt Talbegreb t. Ex. der er flere (færre), meer (mindre) end 5 Heste: *sono più (meno) di cinque cavalli;* her bruges i alle Dialecter (ogsaa fransk) *de* (it. *di*); *il y a plus de quinze jours, moins de la moitié;* it.: *l'uno ha più forza dell'altro, la terra è più grande della luna.*

Denne Brug af Præpositionen *de (di)* ved Comparationen er ganske sikkert ikke, som Diez 3, 366 ytrer som det ene tvivlende Alternativ (det andet v. supra), en umiddelbar, instinctartet Overførelse af det gamle Ablativ paa det omskrivende Genitiv (cf. Diez 3, p. 126). Thi, skjønt Diez vistnok fra et strængt historisk Standpunkt har nogen Ret til at parallelisere det gamle Sprogs Genitiv med de romanske Sprogs Brug af Præpositionen *de (di)* — skjønt rettest egentlig dog blot til at paavise, hvilke Udtryk substituere det antike Genitiv, men ikke til at kalde denne Substitution selv Genitiv[1]) — saa erkjender dog Diez selv, 3. p. 126, at den antike Ablativ ogsaa fortrinsviis udtrykkes ved *de (di)*, ital. ogsaa *da* = ab, som i glsp. *fruire de* = frui med Abl., *usare de* ligesaa; som ogsaa, at Begrebet af Præp. *de* har udvidet sig overmaade meget, og p. 150 fll. paralleliseres Brugen af det samme *de* med latinsk Abla-

---

[1]) Det kunde vel og indrømmes ham at kalde denne Præposition »et absolut Udtryk af Genitiv,« forsaavidt Genitiven aldrig paa anden Maade betegnedes; men dette er dog, efter hvad han selv oplyser, ikke Tilfældet i Sprogenes historiske Udvikling, da i provenz. og Glfr ved Personer det possessive Genitiv ofte udtrykkes ved hvad med hebraisk Parallel kunde kaldes Status constructus, hvoraf endnu Spor findes t. Ex. i *hotel-dieu, église St. Pierre, musée Napoléon*, og ligesaa med Præpositionen *à* (til), hvis Brug han ellers kalder Dativ, nyfransk endnu t. Ex. *chape* (Kaabe) *à l'évêque* (ordspr. *disputer la chape à l'évêque* = de lana caprina).

tiv (f. Ex. ved Middel, Berørelse, Hensynsablativ), skjønt besynderligt nok ikke med Comparationens Ablativ.

Det nygræske Sprog endelig betegner andet Sammenligningsled enten med *παρὰ* og Nominativ (ved eget Verbum i andet Sammenligningsled med *παρὰ* og følgende indeclinable Relativpronomen *ὁποῦ* cf. Karow) eller *ἀπὸ* med Accusativ, hvor Fjernelsesbegrebet dog ogsaa er indisputabelt: *ἡ γυναῖκα ὡραιοτέρα εἶναι ἀπὸ τὸν ἄνδραν* — Qvinden er skjønnere fra Manden (Karow falsk: fra Manden af taget cf. supra). Det paatrænger sig i alle disse Sprog, at det udtrykte Forhold er Fjernelse, idet Comparativ har Begreb som et Bevægelsesverb. Ogsaa Pott: »etym. Forsch. 2te Aufl. (völlig neue Umarbeitung)« 1. p. 43—44[1]) betragter *de* i det Romanske som identisk med Compar. Ablat. i Latin. Bestyrkelse derpaa finder han i middelalderlig Latin: *plus a tres pedes* ɔ: *plus tribus pedibus* og: »*si plus a quatuor lapidibus fuerint inventi.*« L. Roth (Philol. 1, 543) paaviser af middelalderlige Dyrefabler: *melior a catello* og modsat med germanisk Construction: *fortior accipitri*, *prior tibi.*

Men ogsaa andre for største Deel aldeles ubeslægtede Sprog paavise overraskende parallele Udtryk. Castrén p. 188 (hos Pott) oplyser, at i det Samojediske ogsaa Comparativ construeres med Fjernelsescasus. Efter Karow p. 20 paastaaer Castrén (Versuch einer ostiak. Sprachlehre p. 35) dette ogsaa om Ostiakerne. Perserne bruge (Karow p. 12) ved Comparation en Partikel (*ez* v. *zi*), som betyder a v. ex, ved Positiv (altsaa som Hebræer, Chaldæer og Syrer). Efter Karow p. 23 udtrykkes den sammenlignede Gjenstand i den tyrkiske Dialect Osmanli ved Ablativsuffixet: *den* (ved Comparativ eller Positiv). Det Jakutiske (Karow p. 24) har foruden Ablativ til Betegnelse af Comparationen en egen Casus comparativus (Boethlingk: die Sprache der Jakuten, Petersb. 1851, p. 70. 163. 238), som efter Karow i Betydning svarer til Ablativ. Ogsaa i Mogolisk og Kalmukisk sættes den sammenlignede Gjenstand i Ablativ (betegnet ved Postpositionen *etse* = ab, ex) ved Positiv (Karow p. 24): »Aben er stor fra Musen;« ligesaa i Mantschuisk, hvor comparativt Adverb bruges ved Partikelen *tschi* d. s. s. *etse.* Ogsaa det grøn-

---

[1]) »Ablativen, siger Pott her, udtrykker den graduelle Forskjel eller Overskudet« (rettere vel: Fremskridtet eller Fjernelse); her dog urigtigt: »det, hvorved de adskille sig, afvige fra hinanden.«

landske og labradorske skal ved Comparationen (Karow p. 28) benytte Ablativ (i Singular dannet ved Partikelen: *mit*, i Fleertal: *nit)* og Adjectivet i Positiv. I det Peruanske (Quichua) efter Karow p. 30 sættes Suffixum adventivi, som det kaldes: *manta*, der betegner Stedsforholdet »hvorfra,« uden Forandring af Adjectivet (cf. Tschudi, die Ketschua-Sprache, Wien 1853). Ligesaa sætter en Dialect i Provindsen Bahia, Kiriri (Mamiani, Gram. der Kiriri Sprache, deutsch von H. C. v. d. Gabelentz, Leipz. 1852), Præpositionen *bo*, = ex og ab, foran andet Sammenligningsled ved Positiv.

Men ogsaa indenfor de gamle Sprog selv lader sig nok endnu nogen Analogi paavise for denne Betydning af de ved Comparationen anvendte Casus (Abl. og Genitiv). Constr. af *alius*[1]) med blot Abl. (Hor. Epp. 2, 1, 240 *alius Lysippo*, ibid. 1, 16, 20 *alium sapiente bonoque*, Cic. fam. XI, 2 *aliud bello, aliud libertate*, Tib. 3, 4, 80 *hoc alium virum*, Plaut. Poen. prol. 22 *alia his*, Phædr. 3 prol. 41 *alius Sejano)* forklarer Madvig § 304, A. 3 bevirket ved Analogi af Comparativ, hvorved dog selve Forholdet, som Casusen betegner, ikke forklares. Madvigs Paastand om Indflydelse af Comparativconstructionen eller Analogi med denne ved *alius* faaer et Skin af Rigtighed ved Sjeldenheden af denne Construction af *alius*, da denne Sjeldenhed vistnok er en Hindring for at vende Paastanden om. Thi for øvrigt ligger en anden Analogi for denne Construction af *alius* nærmere, nemlig af de Ord, som udtrykke Frastand, Forskjel, Fjernelse, hvilke i Latin efter Madvigs egen Indrømmelse § 275, A. 4 hos Digterne, men ogsaa ellers i videre Sprogbrug, end af Madvig antaget, staae med blot Ablativ istedetfor Præpositionen *a* (cf. om det samme Fjernelsens Ablativ Madvig 261 med Anm. 3. og 268 b). Saaledes *alienus* (M. 268 b), *abhorrere*, hos Cicero *abesse* (*urbe*), *abire* (*magistratu*), *decedere* (*provincia*), *excedere (corpore)*, Corn. N. *depellere*, og *movere* almindeligt *(tribu, Senatu, loco)* foruden de af Madvig 261 b. anførte, som bruges saa hos Digterne og enkelte sildigere prosaiske Skribenter: *distare, distingvere, dignoscere, secerno, separo.* — Men det maa dog være et andet Fælledsbegreb end det vage og abstracte af den blotte Sammenligning (der jo ligesaagodt eller bedre

---

[1]) Ogsaa *alter* hos Plautus, Asin. 2, 4, 85: *nec me Athenis est alter hodie quisquam, cui credi recte æque putent* (citeret af Sanctius 2, 261 ed. Bauer).

kunde motivere Brugen af Dativ, cf. *differre, diversus* etc.), som i begge Tilfælde (ved Comparativ og ved *alius*) motiverer Constructionen med Ablativ. Selve Begrebet af Sammenligning forklarer ei Brugen af denne Casus; thi Sammenligningen udtrykkes jo ellers ved *alius* (*similis ac*) ved *atque*, ved Comparativ ved *quam*. Og dette Fælledsbegreb, som ligger til Grund for begge Constructioner, Ablativ ved Comparativ og ved *alius* (*alter* Pl.), maa dog vel være Begrebet af Forskjel (ɔ: det overførte af: Frastand) og Fjernelse, saaledes som ogsaa *ἕτερος, ἄλλος* og *διάφορος* (*ἀλλοῖος, ἀλλότριος*) parallelt paa Græsk staae med Genitiv.

At derimod Plautus construerer selv Lighedsbegreber *æque, adæque*, (Lucan (citeret af O. Schulz p. 434) endog *tantum: parva modo serpens, sed qua non ulla cruentæ tantum mortis habet*, rimeligst ved Anakoluthi, i Tanke paa negativt Comparativ) med Ablativ, er vistnok en udskeiende Analogi af Comparativ, som dog har sin Parallel i den ligesaa udskeiende Analogi, hvorefter *atque* staaer ved Comparativ.

Några ställen hos den Attiske talaren Antiphon.

Af *Joh. Gust. Ek.*

---

1. I Antiph. Tetral. 1 γ 3 är det, efter mitt omdöme, nödvändigt att fatta *τοὺς μὲν γὰρ ὅ τε φόβος ἥ τε ἀδικία ἱκανὴ ἦν παῦσαι τῆς προθυμίας* såsom betecknande de samme, som närmast förut kallades *οἱ ἧσσον κινδυνεύοντες*, alltså dem, hvilka antingen allsintet eller åtminstone mindre än den anklagade haft att frukta af den aflidne, i fall han fått lefva, och hos hvilka således ingen särskilt fruktan eggade till brottets begående, men deremot den allmänna fruktan för följderna och tanken på det orätta i brottet gjorde tillfyllest för att qväfva ett möjligen förhandenvarande begär at föröfva gerningen. Med denna tolkning försvinner allt behof af textens ändring, vare sig til *παῦσαι τῆς προμηθίας* (Bekker) eller till

πλῆσαι τῆς προθυμίας (Linder, de rer. dispos. ap. Antiph. et Andoc. Upsal. 1859). Och endast på detta sätt kommer man ifrån orimligheter vid det andra momentets tolkning. Ty då åsyftas med *τοῖς δὲ ὅ τε κίνδυνος ἥ τε αἰσχύνη μείζων οὖσα τῆς διαφορᾶς, εἰ καὶ διενοήθησαν ταῦτα πρᾶξαι* desamme som förut hette *τῶν μᾶλλον ἐν φόβῳ ὄντων*, således just den anklagade, hvilken hotad som han var af en redan anhängig gjord rättegång befann sig i så stor fara och vanära, att han icke behöfde göra afseende på skilnaden (tillökningen i fara och vanära), om han också beslutade sig för att begå detta nya brott. Hos honom eller allmännare fattadt hos folk i hans ställning, heter det, vore just denna, redan före det nya brottets begående, tillvarande större fara och vanära egnade (tillräckliga) att stilla den bättre röstens vrede (d. ä. det från brottet afrådande samvetet) — således att egga till brottet.

De, som nu med eller utan textens ändring anse den anklagade eller dem, som tänkas såsom kunnande komma sig före med brottets begående, åsyftas i förra membrum, och dem, som tänkas icke hafva kunnat dertill besluta sig, åsyftas i det sednare, — de tvingas att hos alla dem, som icke begått brottet, och hvilkas både antal, namn och följaktligen äfven personliga egenskaper äro och måste vara för den talande obekanta, antaga både en känd grad af misshällighet i förhållande till den aflidne, och en känd försynthet. De måste nemligen fatta det så: »för de andra vore... den försynthet, de hyste, hvilken var större än den misshällighet, som fans dem emellan« o. s. v. Till denna orimlighet, att ett större antal obekanta menniskor (man vet icke rätt huru stort) skulle varit af den talande i massa betecknade såsom folk af känd försynthet, leder den uppfattning, mot hvilken jag här uttalat mig.

2. I. Antiph. Tetral. I *δ* 5 *τούτων δὲ μᾶλλον ἃ εἰκὸς ἦν δρασάντων, οἱ μὲν ἐπὶ τοῖς ἱματίοις διαφθείραντες αὐτοὺς οὐκ ἂν ἔτι εἰκότως ἀφίοιντο, ἐγὼ δὲ ἀπήλλαγμαι τῆς ὑποψίας* är det utantvifvel ett stort missförstånd om man tror sig genom att läsa *ἃ οὐκ εἰκὸς ἦν* vinna en bättre mening. Man behöfver blott fatta skarpt i ögonsigte, hvilka som kunna åsyftas med *τούτων* neml. den mördades anförvandter och för öfrigt taga *εἰκὸς ἦν* icke i betydelsen »verisimile erat« utan »par erat«, så är all svårighet aflägsnad. Att med *τούτων* icke kan menas några andra än den dödes anförvandter och således icke *οἱ ἐντυχόντες* (de tillfälligtvis tillstädeskomna) synes 1) deraf att redan

§ 3 står τούτων såsom beteckning för anklagarena eller den dödes anförvandter; 2) deraf att τῶν μὲν ἐντυχόντων (§ 4) och τούτων δὲ här befinna sig i afgjord motsättning och således icke kunna vara desamma.

Sammanhanget i det närmast föregående är detta: »De (mina anklagare, den dödes anförvandter) säga, att det vore likaså sannolikt, att någon af de vid mordtillfället händelsevis tillstädeskomna skulle stannat och noggrant forskat efter banemannen och derom framfört underrättelse i de aflidnes hem, som att han (hvar och en af dem) skulle hafva lemnat dem och gått sin väg. Jag åter menar, att ingen skulle vara så varmhjertad och dristig, att han icke i ett sådant fall snarare skulle fly, än med spaningar efter gerningsmännen blottställa sitt lif.« Följer så det ifrågavarande stycket, hvilket med läsarten οὐκ εἰκὸς ἦν (Linders conj. l. c. p. 34) ger följande mening: »Hade nu dessa (de händelsevis inträffande) gjort så som anklagarena ansett sannolikt vara, hvilket icke är sannolikt, så skulle förmodligen gerningsmännen icke längre gå fria och jag ej vara utsatt för misstanke.« Deremot med den vanliga läsarten: »Men hade nu dessa (mina anklagare, den dödes anförvandter) istället (μᾶλλον) gjort hvad dem vederborde, så skulle« o. s. v. Articulationen är således denna: hade de i stället att tala om en sannolikhet, som icke är sannolik och som följaktligen ingenting inverkar på utredningen, hvem som är gerningsmannen, velat göra hvad dem vederborde, nemligen hört efter, om några med mordet samtidiga illgerningar blifvit anmälda, hvilka kunnat lemna en ledtråd äfven för denna undersökning, så skulle o. s. v. Denna articulation blir i Grekiskan så mycket mer epigrammatisk, som sannolikheten och tillbörligheten (hvad dem vederborde) der betecknas genom samma ord, εἰκὸς. Vi hafva också på sådant sätt ett mycket betydelsefullare moment i riktningen af hvad på konstspråket kallas κακῶς διαθεῖναι, än som kan vinnas med οὐκ εἰκὸς ἦν. — Se vi slutligen på det närmast följande, så blir äfven dermed articulationen god, om den antagna läsarten bibehålles och så tolkas, som naturligast är: »men om några med mordet samtidiga illgerningar blifvit anmälda, hvem vet det? ty ingen har brytt sig om att deröfver forska.« Just detta moment synes mig gifva den bästa belysning öfver hvad de (slägtingarne till den aflidne) icke gjort (οὐ δρασάντων) fastän det var just hvad dem vederborde (ἃ εἰκὸς ἦν) och af dem snarare kunnat väntas,

än det af personer, som tillfälligtvis kommit tillstädes, kunde väntas, att de skulle stannat för at spana efter gerningsmannen. — Deremot låter den här anförda fortsättningen icke väl förbinda sig med det föregående, så som detta med conjecturen *οὐκ εἰκὸς ἦν* måste fattas.

3. I Antiph. Tetral. II. *β* 2: *ὑπὸ δε σκληρᾶς ἀνάγκης βιασάμενος καὶ αὐτὸς εἰς τὸν ὑμέτερον ἔλεον, ὦ ἄνδρες δικασταί, καταπεφευγὼς δέομαι ὑμῶν, ἐὰν ἀκριβέστερον ἢ ὡς σύνηθες ὑμῖν δόξω εἰπεῖν, μὴ διὰ τὰς προειρημένας τύχας ἀποδεξαμένους μου τὴν ἀπολογίαν δόξῃ καὶ μὴ ἀληθείᾳ τὴν κρίσιν ποιήσασθαι* är det i synnerhet *ἀποδεξαμένους*, som gör svårighet; och om det ordets rätta fattning här på stället hafva meningarne varit så delade, att några ansett ett *ἀπηνῶς* eller *σκληρῶς* behöfva tillsättas, andra fasthållit den prægnanta betydelsen af benigne excipere, under hvilken *ἀποδέχεσθαι* stundom förekommer, och trott alla svårigheter dermed vara afhulpna att hufvudtanken fattas så: »Vos oro, ne, si propter eas, quas supra dixi, res adversas, defensionem meam benigne exceperitis, opinione, non veritate rem dijudicandam censeatis.» För min del anser jag väl upptaga (»benigne excipere») vara en för detta sammanhang alldeles omöjlig tanke. Ty den som förut beklagat sig öfver vissa för honom menliga omständigheter (bristande vana att uppträda i det offentliga och svårighet att uttrycka sig), och som just i dessa menliga omständigheter ser en fara att få skenet emot sig (*δόξα πρὸς τῶν λέγειν δυναμένων ἐστίν*), kan omöjligen räkna på, att domarena skola för dessa menliga omständigheters skull väl upptaga hans försvarstal. Och hade han kunnat derpå räkna, så hade han icke behöft bedja dem att döma, icke efter *δόξα* utan efter *ἀλήθεια*. Nu icke blott beder han härom, utan tager uttryckligen sin tillflykt till domarenas medlidande, hvilket den icke gör, som förväntar, att domarena skola i trots af skenet, eller i trots af förutfattade meningar, väl upptaga hvad han till sitt försvar andrager. Med det nu sagda torde så mycket vara ådagalagdt, att det är en orimlighet att så tolka stället: »Jag ber eder, att I icke, i fall I för de ofvannämnde (olycklige) omständigheternas skull väl upptagen mitt försvar, måtten anse saken böra afgöras efter edert förmenande, utan efter verkligheten.» Detta är Hr. Linders tolkning (l. c.). Nu skulle det mycket förvåna mig, om, såsom det vill synas, ingen kommit att tänka på att man här kunde hafva ett schema *ἀπὸ κοινοῦ*, så nemligen att

δόξῃ καὶ μὴ ἀληθείᾳ kunde antagas höra både till *ἀποδεξαμένους* och *τὴν κρίσιν ποιήσασθαι* och just derföre fått sin plats emellan dessa begge momenter. Ty då uppkommer den obestridligen enda sunda mening, som kan detta ställe afvinnas: vos oro, ne propter illas, quas dixi, res adversas (l. incommoditates) specie, non potius veritate defensionem meam excipientes judicium faciatis d. ä. »jag ber Eder, att I icke på grund af denna min ofördelaktiga ställning måtten efter skenet snarare än efter verkligheten upptaga mitt försvar och fälla eder dom.« Här förbereder det ena till det andra: den ofördelaktiga ställningen (svårigheten att uttrycka sig, ovanan att uppträda offentligen) kunde lätteligen föranleda att han syntes i sak underlägsen, att han fick skenet emot sig. Genom den andra tolkningen åter sammanställas oförenliga och dertill omotiverade momenter. Den anklagade skulle först förutsätta, att domarena voro mot honom välvilligt stämda (och det af en rätt besynnerlig anledning), men straxt derpå bedja dem, att de icke måtte döma honom efter deras »mening«, som ju under nyss gjorda förutsättning skulle vara en välvillig mening!

På sådana constructioner *ἀπὸ κοινοῦ* har man i Latinet (och utan tvifvel äfven i Grekiskan) många exempel. Äfven i det afseendet liknande, att det gemensamma momentet ställes emellan de två, till hvilkas bestämning det är ämnadt, äro följande ställen hos Horatius, neml. Od. III. 6. 41—43 *Sol ubi* ... *juga demeret bobus fatigatis amicum tempus agens.* III. 8. 19, 20 *Medus infestus sibi luctuosis dissidet armis.*

Hade på det här förevarande stället *δόξῃ καὶ μὴ ἀληθείᾳ* stått före både *ἀποδεξαμένους* och *διὰ τὰς κ. τ. λ.*, hvilket visserligen hade varit i så måtto lämpligare, som då icke ens någon construction *ἀπὸ κοινοῦ* behöft anlitas, så hade 1) den olägenheten uppkommit, att det prohibitiva och det blott negativa *μὴ* kommit hvarandra för nära och icke kunnat hållas tillräckligt åtskils; 2) hade det moment, som just var ämnadt att motivera bönen, att de icke måtte döma efter skenet, utan efter verkligheten (neml. den föranledning till ett sådant dömande, som kunde antagas ligga i *τὰς προειρημένας τύχας*), blifvit ryckt ifrån sin naturligaste plats, som var närmast intill det prohibitiva *μή*. — Hade åter *δ. κ. μ. α.* blifvit ställdt emellan *τύχας* och *ἀποδεξαμένους*, hvilket till och med ännu bättre läte sig göra, så vore likväl dermed betydelsen af denna bestämning för

sjelfva hufvudmomentet τὴν κρίσιν ποιήσασθαι alltför mycket obscurerad. Ty låg det makt uppå, att uppfattningen af den anklagades försvar icke påverkades af skenet, utan höll sig till verkligheten, så låg det dock ännu större makt uppå, att ingen sådan inverkan af skenet vid sjelfva domslutet gjorde sig gällande. Härmed torde både de särskilta momenternas ordning i och för sig vara till fullo rättfärdigad och constructionen ἀπὸ κοινοῦ vara bevisad af denna ordning ingenting lida, utan fastmer dermed stå väl tillsamman.

Funkhænel (i Neue Jahrb. f. Ph. u. P. Apr. 1859) har försökt en omställning af det förra μὴ och en ny interpunction: διὰ τὰς προειρημένας τύχας ἀποδεξαμένους μου τὴν ἀπολογίαν μὴ δόξῃ, καὶ μὴ ἀληθείᾳ, τὴν κρίσιν ποιήσασθαι — och menar, att dermed skulle allting vara väl beställdt. »Der Sinn wäre klar (heter det): oro vos, ut non opinione, ac non potius ex veritate judicetis.» Ja! hvem visste icke det? men det mellanliggande διὰ τὰς προειρημένας τύχας ἀποδεξαμένους μου τὴν ἀπολογίαν, hvaruti just svårigheten ligger, — derom har »der klare Sinn» icke ett ord. Dessutom har sjelfva constructionen, sådan han lemnar den, det redan här ofvan anmärkta felet, att de båda μὴ (det prohibitiva och det blott negativa) komma hvarandra för nära.

Det vill synas som Baiter-Sauppe haft den rätta uppfattningen i tankarne. Åtminstone omöjliggöres denna icke genom deras interpunction (de hafva nemligen icke c o m m a efter ἀπολογίαν) såsom både genom Funkhænels och Bekkers och Linders.

4. I Antiph. Tetral. II β 8 ὁ δὲ παῖς βουλόμενος προδραμεῖν τοῦ χώρου διαμαρτὼν ἐν ᾧ διατρέχων οὐκ ἂν ἐπλήγη finner jag Reiskes ändring (χρόνου i st. f. χώρου) vara en väsentlig förbättring. Det sednast gjorda försöket att hjelpa sig med lectio vulgata visar bäst, huru behöflig ändringen är. Med bibehållande af χώρου kan man nemligen icke utfå någon annan mening, än »att gossen ville löpa fram (βουλόμενος προδραμεῖν) på en plats, inom hvars gränser (ἐν ᾧ) han fritt skulle kunna löpa af och an (διατρέχειν).» Enligt denna uppfattning skulle således f r a m l ö p a n d e t vara ett och s p r i n g a n d e t a f o c h a n ett annat. Men till antagandet af en sådan skilnad mellan προτρέχειν och διατρέχειν fins ingen anledning. Fastmer synas både dessa två och de för öfrigt i denna tetralogi med dem omvexlande ὑποτρέχειν, ὑπέρχεσθαι betyda i hufvudsaken detsamma, utan att på detta f r a m, g e n o m (= ö f v e r jfr. δια-

βαίνω), **under** (= **intill**) ligger någon distinctif vigt. Att tänka på en **lekplats** (och något sådant skulle väl åsyftas med »fritt springa af och an«) förbjuder § 4: »om spjutet (heter det der) blifvit fördt utom gränserna för sin bana och sårat honom, så skulle vi utan invändning medgifvit oss skyldiga till dråp.« Anklagaren bestrider ingenstädes den till grund för hypothesen (»om spjutet« o. s. v.) liggande positiva uppgiften, att **spjutet följde den riktning det borde**; alltså skulle efter den ifrågavarande uppfattningen gossen hafva valt sig en lekplats i sjelfva spjutens kasthåll (portée), hvilket är orimligt. Deremot, då anklagaren talar om tilldragelsen så (γ 6) att gossen just i det ögonblicket (*ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ*) blef kallad af läraren, (som höll på att uppsamla spjuten), men genom den kastandes vårdslöshet och misstag om tiden, som åtgick för uppsamlingen, träffades; den anklagade åter så, som här ofvan angifves, så är detta tydligen icke **olika saker**, utan endast de båda parternas **olika uppfattning** af samma sak. Hvad är då naturligare, än att, då de å ömse sidor ville skjuta skulden på hvarandra, de också å ömse sidor framställde misstag om **tiden** såsom anledning till olyckan? — att ynglingens fader således säger: olyckan hade icke skett, om icke gossen misstagit sig om **tiden** (rätta ögonblicket) då han, utan att träffas, kunnat springa fram; gossens fader deremot: olyckan hade icke skett, om icke ynglingen misstagit sig om **tiden**, som åtgick för spjutens uppsamlande, och skjutit för tidigt.

I anledning af J. N. Madvigs »Strøbemærkninger.«

Af *Joh. Gust. Ek.*

Den anmärkning, som behandlar Virg. Aen. I. 321—324 inledes af en allmän reflexion om det besynnerliga intryck, det gör, när man i en gammal skrift, som i århundraden varit läst i skolorna, mångfaldiga gånger i tryck förklarad och öfversatt på alla nyare Europeiska språk, stöter på ett ställe, vid hvilket ingen tviflat eller funnit minsta svårighet — och om hvilket man dock känner sig öfvertygad, att det, så som det allmänne-

ligen fattas, innehåller uppenbara förvändheter, hvilka icke kunna författaren tillräknas. För egen del skulle jag finna intrycket icke blott besynnerligt, utan nedslående, genom den möjlighet, dermed ju vore gifven, att ännu mycket utom det här anmärkta kunde på samma sätt vara taget på god tro och vid en noggrannare pröfning befinnas likaledes böra annorlunda fattas.

Genom det enskilta tviflet vore sålunda dörren öpnad för ett allmänt tvifvel om snart sagdt hela philologien, hvars fleste data, äfven de som länge ansetts fullt constaterade, således kunde åtminstone misstänkas för at behöfva en ny revision.

Då nu så är och då för philologien verkligen så mycket beror på befogenheten af detta tvifvel, skall den vidtfrejdade man, hvars skarpsinnighet vi hafva att tacka för dessa nya väckelser, likasom för så många föregående, säkerligen icke taga det illa upp, om ett försök göres att i hufvudsaken förfäkta den häfdvunna uppfattningen.

Vi vända oss då till stället hos Virgilius, så lydande:

Ac prior: Heus, inquit, juvenes, monstrate, mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.

Här skall det för det första vara den omfrågade jägarinnans utstyrsel, nemligen med en lodjurshud, som gör den vanliga uppfattningen omöjlig, emedan forntidens skalder och konstnärer aldrig skola hafva framställt sina jägarinnor klädda i djurshudar. Nu hemställer jag likväl, om icke Aen. XI. 575—577, der Camilla så skildras:

Spiculaque ex humero parvæ suspendit et arcum:
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent

kan antagas gifva om också blott ett enstaka bevis för en motsatt åsigt och på samma gång ett stöd åt den häfdvunna tolkningen, hvarigenom *maculosæ tegmine lyncis* tages såsom medhörande till jägarinnans utstyrsel? — För att från en annan sida vinna ljus öfver saken, har jag ansett mig böra undersöka, om *tegmen* någonsin skulle förekomma om *huden*, såsom *djurets egen naturliga betäckning,* men jag har icke funnit något ställe, der ordet så användes, utan endast såsom *konstig betäckning* för menniskor, bildad af det dödade djurets afdragna hud. Denna omständighet synes mig lägga hinder i vägen för den nya uppfattningen, enligt hvilken motsättningen skulle vara, icke

errantem.. aut.. prementem, utan *maculosæ lyncis aut spumantis apri*, och det förra momentet *maculosæ tegmine lyncis* beteckna: *ett i anseende till huden fläckigt lodjur.* Också vill det förekomma mig, såsom vore *fläckigheten* ett alltför lugnt charaktersdrag och alltför litet utmärkande situationen (att djuret är jagadt), särdeles gentemot det mycket betecknande *spumantis* vid *apri.* Så alldeles förvänd (»forkeert«) kan jag slutligen icke heller finna motsättningen mellan *errantem* och *prementem:* det förra skulle ju kunna vara ett *lugnare kringströfvande* utan något bestämdt mål, det sednare åter det *hurtiga förföljandet* — och mellan två sådana handlingar kunde ju både den frågande (helt naturligt) och de tillfrågade (utan svårighet) göra skilnad?

I Hor. Od. II. 18. 14 gör onekligen pluralen *unicis Sabinis* en stor svårighet, i synnerhet som det legat så nära til hands för skalden att skrifva *satis beatus unico Sabino*, i fall hans tanke verkligen var denna: »tillräckligt säll med min enda Sabiner-landtgård«. Att således *unicis Sabinis* icke kan vara poetisk frihet för *unico Sabino*, derom är jag med M. fullkomligt ense. Deremot synes det mig vara en verklig hårdhet att, förr än alla andra utvägar förgäfves blifvit försökta, draga *satis* från *beatus* och icke låta det vara ett detta bestämmande adverbium. Sjelfva ställningen och versens rhythmiska cæsur synes snart sagdt tvinga at taga dem på samma sätt tillhopa som t. ex. i v. 22 *parum locuples continente ripa;* jfr. *ignotus heres* (v. 6), *benigna vena* (v. 10), *et uxor et vir* (v. 28), *rapacis Orci* (v. 30).

Nu synes mig verkligen en utväg återstå, som icke blifvit försökt, nemligen den att med utgångspunkten hemtad från Od. III. 4. 21, 22

Vester, Camenæ, vester in arduos
Tollor Sabinos . . .

taga *Sabinis* för abl. icke af neutr. *Sabina*, utan af masc. *Sabini* såsom beteckning för *Sabiner-landet.* Vi finge då: »tillräckligt säll med endast — Sabinerlandet.« Detta vore visserligen en epigrammatisk vändning i så måtto, att genom *unicis* tydes på en inskränkning, men genom *Sabinis* deremot på allt annat än inskränkning; men vid sådana godmodigt uddiga hopställningar äro vi hos Hor. icke ovana. För öfrigt och hvad

beträffar *Sabinerlandet* i stället för *Sabiner-landtgården*, så må ju, då den allvarsamme, prosaiske Cicero kunde skämtvis tala om att *köpa* Puteoli (Ep. ad. Att. VII. 3), också Horatius här genom en skämtsam förstoring af sit egovälde kunna tala om att *ega* Sabiner-landet. Det var ju också icke så mycket besittningen af en jordegendom, som gjorde honom *rik*, han här ville beteckna — han kunde då hafva sagt: *satis locuples unico Sabino* — utan det var bekantskapen med och vistandet i en romantisk bergsbygd, der han fritt kunde ströfva omkring och dikta och drömma, som gjorde honom *säll*. Till denna bekantskap hade Mæcenas' frikostighet banat honom väg. Landtgården var för honom såsom skald icke en viss begränsad jordrymd, öfver hvilken han egde att styra och ställa, utan den var del af ett landskap, hvilket han i sin helhet kunde kalla sitt, för så vidt han derutaf ingenting annat behöfde eller fordrade, än en obehindrad njutning af dess naturskönhet med de inflytelser i riktningen af en förhöjd lefnadslust och en lifligare poetisk stämning, ett skönt landskap är egnadt att utöfva. På denna väg tycker jag mig hafva kommit till ljus öfver valet af uttrycket: *unicis Sabinis* »det enda Sabiner-landet,« hvilket Mæcenas, genom att på en fläck deraf bereda skalden ett hem, kan sägas hafva åt honom upplåtit i hela dess utsträckning, för det bruk, han såsom skald kunde deraf göra — snarare än *unico Sabino*, der tanken skulle begränsas af den lilla landtgårdens egor och dess tillräcklighet för skaldens utkomst, således blifva för detta ställe väl mycket prosaisk. I sammanhang härmed synes mig också *satis* i betydelsen *marker, sädesfält* föra tanken på något, hvarvid skalden den gången allraminst fästade sig, nemligen *afkastningen, jordens sädesbördighet*. Och slutligen förekommer det mig, som vore just adverbium *satis* af det närmast föregående så motiveradt, att, den efterföljande tanken måtte för öfrigt vara formad huru som helst, man ovilkorligen väntar detta *satis* såsom dess inledning — exempelvis: *satis larga sunt, quæ habeo.*

Vi hafva i detta hänseende ett parallel-ställe Epod. 1. 25 följ.

Non ut juvencis illigata pluribus
Aratra nitantur mea,
Pecusve Calabris ante sidus fervidum
Lucana mutet pascuis,
Neque ut superni villa candens Tusculi
Circæa tangat moenia.

Satis superque me benignitas tua
Ditavit — —

ty på begge dessa ställen motiveras och förberedes det positiva uttrycket af belåtenhet, med hvad Mæcenas gifvit, genom förnekningen af alla önskningar om mera eller annat — och skilnaden är blott den, att på sednare stället är det mera den prosaiska sidan af saken, nemligen landtgårdens tillräcklighet för skaldens utkomst, som skildras.

Såsom ytterligare skäl för antagandet, att *satis* här verkligen är ämnadt att vara det bekanta adverbium, och icke det mera sällan förekommande substantiviserade neutrum plur. af participium *satus*, torde måhända ännu kunna tilläggas, att detta sednare (*sata*, - *orum*) för öfrigt aldrig förekommer hos Horatius; samt att på intet af de 6 ställen, der ordet hos Virgilius anträffas (Ecl. 3. 82; Georg. I. 113, 325; II. 350; IV. 331; Aen. II. 306) det har betydelsen af *marker*, *sädesfält*, *åkrar*, utan antingen betecknar den *vexande säden* eller *trädplanteringar*, med ett ord icke *jorden*, utan hvad derpå vexer. Hos Apulejus Metam. IX. 8 är förhållandet enahanda.

När så är, synes det kunna antagas, att äfven för ett Romerskt öra ett sådant språkbruk som *sata Sabina* i betydelsen *Sabinska sädesfält* skulle låtit fremmande och ovanligt; och att det, för att förekomma allt missförstånd, till det minsta varit behöfligt, att de båda orden stått hvarandra närmare, ja, så nära som möjligt. Men denna möjlighet låg också alltför nära tillhands, för att icke, då den likväl blifvit obegagnad, just deraf en anledning till tvifvel på den nya tolkningens riktighet må kunna hemtas. Det kunde och borde nemligen då hetat:

Satis Sabinis unicis beatus.

Skulle nu någon sanning ligga i denna min uppfattning, så erkänner jag dock villigt, att utan den föranledning att på nytt taga stället i ögonsigte, som Madvig nu gifvit, jag sannolikt skulle låtit bero vid den vanliga tolkningen. Således är, hvad i detta försök kan vara förtjenstfullt, medelbarligen hans verk.

Den vanliga tolkningen fattade jag likväl icke så, som skulle *Sabina* vara blott enallage numeri för *Sabinum*, utan mera adjectiviskt: *Sabina quæ sunt mea* l. *mea illa*, *quæ in Sabinis habeo* — och jag fann i pluralen ett slags accommodation efter det förutgående *largiora*; ungefär så: *satis larga hæc sunt*, *quæ in Sabinis habeo*, *ut beatus mihi videar.*

---

1. Om Betegnelsen af Selvlyds Tidsmaal i et Gammel-Engelsk Skrift.
2. Om Rasks Opfatning af Selvlydenes Tidsmaal i de ældre germaniske Sprog.

Af *C. A. E. Jessen.*

I Oldengelske (Angelsaksiske) Haandskrifter findes spredte Forsøg paa at betegne Forskellen mellem kort og lang Selvlyd ved at sætte Tegnet ˊ over den lange; i Brugen heraf hersker imidlertid stor Skødesløshed og Unöjagtighed. Tegnet er vel ikke andet end den i Latin brugelige Streg ¯; den mer og mindre skraa Stilling har næppe noget at betyde; imidlertid findes Acutus ˊ ogsaa i latinske Indskrifter som Længdetegn (Corssen, Aussp. d. l. Spr. I. p. 10—11). Fra en senere Tid haves et engelsk Skrift: The Ormulum, ed. with a glossary by R. M. White. 2 vols. 8vo. Oxford 1852, hvor Betegnelsen af Tidsmaal er forsøgt med ikke ringe Omhu. Dets Affattelsessted, eller dog Forfatterens Fødeegn, bestemmes temmelig nöje ved dets Sprogform: det falder udenfor den Northumbriske Dialects Omraade, dog indenfor de af Dansk stærkt paavirkede Egne, altsaa i den nordøstlige Del af Landet Syd for Humber, følgelig i en Angelsk Landsdel, tilhører forsaavidt en Dialect, der i Omdannelse og Tilnærmelse til nyere Form var rykket forud for de sydvestlige Egnes. Haandskriftets Tid bestemmes efter ydre Mærker (White p. LXXII) til Begyndelsen af 13de Aarh.; Sprogformen sammenlignet med andre Skrifters fra de Egne (saasom Slutningen af A. S. Krøn.) tillader ikke at sætte det yngre. Forfatteren kalder sig Orm eller Ormin, og var efter eget Sigende Augustinermunk. Hans Værk, der er ufuldendt, eller ufuldstændig bevaret, er et Slags Homilier i Verseform over Evangelietexter. Verseformen er strængt metrisk, i Jamber, hvert Vers paa 15 Stavelser, altsaa med kvindelig Udgang, samt med mandlig Cæsur efter 4de Fod[1]); man kan derfor med Udgiveren dele det i 2 Vers, ét paa 4, ét paa 3 Fødder; ja, efter Punc-

---

[1]) Dette er, hvad Englænderne kalder: »common metre« eller »service metre«, »psalm metre«.

teringen i et Facsimile af Haandskriftet maa dette vel have været Skriverens Opfatning, t. Ex.:

þiss boc iss nemmnedd Orrmulum.
forrþi þatt Orrm itt wrohhte.
eller: *icc hafe wennd inntill Ennglissh.*
goddspelless hallȝhe lâre.

Hverken Enderim eller Stavrim bruges. Retskrivningen er mærkelig fast og ensformig, sammenlignet med andre gl. engl. Skrifters. Selvlydsfordobling bruges slet ikke. Medlydsfordobling finder Sted efter kort Selvlyd 1) i Indlyd mellem 2 Selvlyd i de samme Tilfælde som i A. S., som: *sellenn*, *tellenn*, *seggenn*, *winnenn*, *sunne* (Sol), samt, hvad der bliver særegent for Ormulum: 2) altid i Udlyd: *þiss, iss, þatt, itt, icc, mann, all*; *comm!*, *tacc!*, Datid Ental som *badd*, *gaff*, *cwaþþ*; ogsaa altid i tonløs Stavelse: *nemmnedd*, *goddspelless*, *kingess*, *findenn*, *findeþþ*; 3) i Indlyd foran en anden Medlyd er den ligeledes overmaade hyppig, ja Regel: *nemmnedd*, *Orrm*, *forrþi*, *wennd*, *Ennglissh*, *wrohhte*, *sharrp*, *gessthus*, *drinnkenn*, ogsaa i tonløs Stavelse: *findesst*, *beresst*, men forsömmes ogsaa tit: *findenn*, *singenn*, *talde*, *sendenn*, *ende*; og samme Ord kan findes paa begge Maader: *hirrde* og *hirde*, *hirrd* og *hird*; Forsömmelsen retter sig ikke efter Regler, men findes dog tiest i Forbindelserne *nd*, *ld*, og atter, som det synes, tiest efter *i*, *u*, hvilket leder til den Formodning, at den ikke blot kommer af Skødesløshed, som om Skriveren blev ked af at overholde Fordoblingen i den Stilling, hvor dens Vidtløftighed faldt mest i Öjne, eller af Mangel paa gennemtænkt Plan hos Forfatteren (der forøvrigt paalægger Afskrivere ikke at forandre hans Retskrivning), men af, at Grændsen mellem kort og lang Selvlyd foran Medlydsforbindelser ikke mer altid var klar for Øret ɔ: af at de Forlængelser og Udvidelser, som nu finder Sted i *find*, *found*, *child* o. s. v., begyndte at göre sig gældende; af Skrivemaaden *ou* for *u* ses, at de gælder i 14de Aarh.; paa Orms Tid kunde da Tilnærmelser hertil finde Sted. Formodningen bestyrkes ved, at O. skriver *child* i Etl. men *chilldre* i Flt. Ogsaa Forlængelser som i *told*, *old* er vist temmelig gamle, men andre som i *sharp* idetmindste i Sydengland bevislig langt yngre (smlgn. *talde*, *sharrp* ovenfor). Omvendt ser man, at Forkortelser foran yngre (ikke oprindeligt) Medlydssammenstød er ældre end Orms Tid, navnlig i Datider som *wennde* (tænkte), *sohhte*, *herrde*, *weppte*, *sleppte*, og i *þohhte*, *þuhhte*; ogsaa Formen *hallȝhe* ovenfor hører herhen. I *soffte*

(tdsk. sanft) vides bestemt et *n* at være udfaldet; foran Medlydsforbindelser har dette altsaa maaske slet ikke medført Forlængelse, der derimod indtræder og bevares i Ord som *swiþe*, *fif*. — Efter lang Selvlyd (og de Selvl., O. regner for lange, er alle de, der i germ. Sprog i skandinaviske og engelske Textudgaver trykkes med ´ over, eller istedenfor dette med Tvelydstegn, og i tydske Udgaver med ^ istdfr. ´), medmindre den har lidt den nysnævnte Slags Forkortning, skriver O. aldrig Fordobling i nogen Stilling: *boc, gast*, *lare*, *fot*, *writenn* (Nutidsformer), *wrat*, *for*, *tok*, *bærenn* (Datid Flt.), *takenn* (Tegn), *moþerr*, *dæþ*, *wif*; naar en saadan en yderst sjælden Gang findes, som *dæþþ* v. 203, saa er dette aldeles ikke begyndende Forkortelser som i *death* i den nuværende Udtale, hvilke bevislig først indtræder flere Aarhundreder senere, tildels i den allernyeste Tid, men blot Skrivfejl, som ingen Skriver kunde undgaa, og som ligesaavel kan findes i Ord, hvor aldrig nogen Forkortelse er indtraadt, som *wiff* v. 19851; begge disse Ord skrives ellers regelret.

Dette Fordoblingssystem bliver paa 2 Puncter utilstrækkeligt. 1) Foran Medlydsforbindelser kan ifølge de omtalte Forsömmelser Selvlydens Tidsmaal ikke altid ses i Skrift; den er bestemt kort, hvis den første Medlyd i Forbindelsen er fordoblet, men kan i modsat Tilfælde være kort eller lang. Over lang Selvlyd sætter O. undertiden, efter oldengelsk Mønster, Tegnet ´, hvorved Længden bliver dobbelt betegnet: *fót*, *látenn*, og benytter sig stundom heraf til at udhæve Forskellen mellem Ord, der i andre Henseender skrives ens, som *tákenn* Tegn, mods. *takenn* tage; han sætter efter et vilkaarligt Indfald stadig Tegnet til ved *út*, skönt det ikke er udsat for Forveksling, men ellers ikke stadig over det samme Ord, hver Gang det forekommer. Mærkelig nok bryder han sig ikke om at udfylde Mangelen ved Fordoblingssystemet i nysnævnte Tilfælde, ved just foran Medlydsforbindelser at bruge Tegnet over lang Selvl. Tegnet kan ligge vandret eller skraat, kan sættes 2 Gange ved Siden af (i liggende Stilling: over) hinanden, ligesom med Eftertryk, stundom endog 3 Gange; alle disse Forskelligheder betyder ingenting, og bruges iflæng ved det samme Ord, udelades derfor i det Følgende. — 2) Hvor A. S. ikke fordobler mellem 2 Selvlyd, af hvilke den første ikke taaler Tegnet ´, fordobler han heller aldrig Medlyden: Nutider som *takenn, farenn, etenn, berenn, gifenn*, Tillægsformer som *writenn, bigripenn, forrlorenn, takenn, borenn*, Datid Flt. som *writenn, bigripenn*, *forrlurenn*, Ord som

name (Navn), *sune* (Sön), *tale* (Tal). Man kunde derfor tro, at Selvlyden her var lang, stemmende med Rasks Opfatning af den gamle Udtale, og med den Forlængelse, der i dette Tilfælde tiest indtræder i de nyere Sprog, og der i Engelsk er ældre end 15de Aarh., næmlig ældre end Selvlydenes Forstummelse i tonløse Stavelser[1]). Her har imidlertid O. udtalt kort Selvlyd; da det mellem 2 Selvlyd, hvoraf den første er kort, den anden ganske tonløs, er umuligt at udtale Medlyd anderledes end i danske Ord som »bytte, Lykke« ɔ: saaledes at begge Medlydens Halvparter høres, og da O. i denne Stilling sondrer enkelt Medl. fra dobbelt som i *sellenn, seggenn*, saa er dermed bevist, at denne sidste havde en anden Udtale end i Dansk, næmlig en saadan som i Italiænsk, Latin, Græsk (ɔ: en saadan, der danner Positio, medtager 4 halve Medlyds Tid). Han kunde da i denne Stilling ikke betegne Selvlydens Korthed ved paafølgende Fordobling, fordi Fordobling i denne Stilling allerede havde en anden Betydning; han tör derfor ikke betegne, at *i* i *widewe* (Enke) er kort, ved at sætte *dd*, skönt han ingen Hindring finder herfor i den sammentrukne Form *widdwe*, fordi der ikke var Tale (i Oldengelsk) om at høre en virkelig dobbelt Medlyd foran en anden Medlyd. Denne 2den Mangel ved Fordoblingssystemet har O. fundet det fornødent at afhjælpe ved i dette Tilfælde at sætte ˘ over Selvlyden: *tăkenn* (tagen), *wrĭtenn* (skreven), *năme* (Navn). Dog bruges ligl. dette Tegn ikke stadig, ikke engang hyppig, men, hvorpaa Vægten ligger, aldrig udenfor den nævnte Stilling. — Jeg hidsætter de Ord, hvor ét af de 2 Tegn forekommer, efter Whites Glossar, med Tilföjelse af enkelte Exempler, som dèr er glemte:

á altid. *án, á* en, *an-án* ud i ét, *forrþenáness* engl. for the nonce. *áre* Ære, *árenn* ære. *béne* Bön. *bédeþþ* byder. *bát* bed. *brídgumess* Brudgoms. *winnde-clút* Svøb. *cómenn* kom, Flt. Dat., *cóme* Komme (m. H. t. Tegnet smlgn. isl. kváma). *dríj-crafftess* Trolddomskunster. *fór* for, Datid. *fír* Ild. *flǽt* flød. *fót* Fod, *fét* Fødder. *gát* Ged, *gǽt* Geder. *góde* gode. *grǽt* stor. *hát* Løfte. *hát* hed, i Flt. *háte. hét, bihét* lovede, *hátenn* kaldt. *hóleþþ* styrter? (goth. holon stemmer ikke i Bet.). *í* jeg. *ét* aad (smlg. m.

[1]) I den northumbr. Dial maa disse Forlængelser være endnu ældre, da i den de tonløse Selvlyd for största Delen synes stumme allerede c. 1300, hvorved Anledningen til Forlængelsen falder bort. Dog bliver Endelsen *-es* her længere ved at være en Stavelse end i Sydengelsk.

H. til Tegnet isl. át, d. aad, oldhöjt. Skrivem. âz Graff I. p. 526, Sanskrit āda. Den af Grimm opstillede goth. Form at er en Opdigtelse, og fret Luc. 15, 30 maa være af fra-et, ikke af fra-at). *lǽtenn* lade, tænke, Forest. M. *lǽte*, Bydm. *lǽt*, Dtd. *lét*, Flt. *létenn*, *forr-létenn*. *láte* Lader (smlgn. isl. lát = læti), *láteþþ* bær sig ad. *lítell* af samme Grundf. s. isl. lítill, goth. leitils, mods. oldhöjt. luzil, A. S. lytel; vel ligefrem optaget fra Nordisk (ved Sammentrækning ɔ: foran yngre Medlydssammenstød, forkortes som i Isl.: *little*). *lóme* hyppig (A. S. gelóme, smlgn. m. H. t. Tegnet oldhöjtydsk Smstngsled -luomi). *lútenn* lude. *mále* Afgift. *mán* Men. *efenn-méte* af samme Maal som. *míne* mine. *móneþþ* Maaned. *mót* maa. *nǽfrǽr* aldrig för. *náþe* Naade. *píne*. *ráþenn* raade. *rédenn* læse. *ríme* Rim, Versemaal. *ríseþþ* rejser sig. *róte* Rod. *sǽte* Sæde. *síde* sid (br. s. Biord). *skét* hurtig (smlg. isl. skjótr). *swát* Sved. *swét* sød, *swéteþþ* søder. *tákenn*, *forr-tákenn* Tegn. *téne* 10 (smlgn. m. H. t. Tegnet isl. -tán). *tíme* Tid, Time. *tókenn* tog, Datid Flt. *út*, *úte*, *þurrhútlike*, *útterrlike*, *bút*, *bútan*. *wáke* svage v. 10161. *whíle* Stund. *wíde* vidt. *wíte* Straf. *wát* véd, *nát* véd ikke. *wrítenn* skrive, *wrát* skrev. *tíne* istdf. *þíne* dine (findes m. Tegn over tilfældigvis kun efter *t*, *d*, hvor *þ* bliver til *t*).

bĭde Bön. *bĕreþþ* bærer. *bĭte* Bid. *cŭde* Drøv. *dăle* Dal. *bigrĭpenn* greb, Datid Flt. *hătenn* hade, *hătesst* 2 P., *hăte* Had. *hĕre* Hær. *hĕre*, *heŏre* deres. *hĭre* hende 8685. *kĭne-dom*, *kĭnerice* Kongedömme. *lădenn* læsset. *lăte* sildig. *lĭfeþþ* lever. *lĭre* Tab. *lŏfenn* rose. *mĕle* Mel. *mĕte* Mad. *mĭneþþ* minder. *mŭne* monne. *năme* Navn. *răþe* hurtig, v. 19898. *rŏtenn* raadne 4781. *stĕde* Sted, *stĕde-fasst*. *stĕle* stjæler, Forest. M. Etl. *tăkenn* tage, tagen. *tăle* Tal. *wăkemenn* Vogtere. *wĕre* Mand. *wĭle* vil (ligl. A. S. 3 P. wile med ét *l*), *wĭlenn* ville (1 *l* mod A. S. Analogi). *wĭtess* Propheter, *upwĭtess* 7083. *wĭtenn* vide, *wĭte* Forest. M. *wlĭte* Aasyn. *wrĭtenn* skrev, Flt., skreven, *wrĭte* Skrift. *full-þrĭfenn* fuldvoxen.

Imod disse med de andre gl. germ. Spr. stemmende Tilfælde har enkelte uregelrette Exempler ingenting at sige, da man ikke kunde vente, de vilde udeblive; de kan være Følge af fejl Opfatning hos Skriveren, af Skrivfejl, af Fejllæsning, da det ikke altid maa være let at skelne de 2 Tegn, naar det ene ikke er lige nok, det andet ikke krumt nok, en Streg fra Linien ovenfor ogsaa kunde komme til at se ud som en Accent, og endelig af virkelig forandret eller vaklende Udtale. Disse Tilfælde er: Ved Siden af det rigtige *fére* Evne, Lejlighed, isl. færi [Føre],

v. 1251, 4429, findes *fĕre* 6135. *fĕle* mange, skrives ogsaa *féle* mod goth. filu. Ved Siden af de rigtige Former af *lætenn* lade findes ogsaa *lĕtenn* i Nutidsformer og i Tillgsmde, enten af en ganske uafhængig Grundform, eller en sporadisk Forkortelse (smlgn. tydsk lässen). *onnd-lǽt* 12939, *onnd-létt* 16170 lader sig ikke føre til samme Grundform som goth. wlits, A. S. and-wlite, isl. and-lit, t. Antlitz, men forholder sig dertil som en guneret Form; jeg kender ingen tilsvarende andensteds. *tór* vanskelig 7165, isl. tor-. *jét* endnu. *hírne* Hjörne 1677, ligefrem Fejl. *sét* sat 3796; Fejl; ellers altid *sett*. *síje* Sejr 11481, 11421, urigtig Opfatning, frembragt ved, at *ij* gjorde Indtryk paa Øret som langt *i*. *recle-fátt* Røgelsekar 1736, grov Skriv- eller Læsefejl. *fétless* Kar, hypp., kan jeg ikke forklare. *an-lĕpij* enkelt, maa være = tydsk -läufig, skulde altsaa ventes m. Længdetegn. *chĕle* Kulde, skulde efter oldhöjtydsk kuoli ventes m. Længdetegn. *sĭþe* Gang, trods udfaldet *n*. *nujju* nu allerede, *nu* forkortet som Sammensætningsled. (Hvis *bodĕ-word* i Gloss. virkelig findes i Texten, er det Skrivfejl, da Tegnet ellers aldrig staar over tonløs Selvl., og Meningen har været at sætte det over *o*).

Man finder: *inne, winnenn, sinne* (Synd), *sunne* (Sol) og *ĭne, wĭnenn, sĭne, sŭne* ɔ: den fuldstændig articulerede Udtale af dobbelt Medl. mellem 2 Selvl. er tidligst bleven utydelig ved Næselyd; disses Fordobl. kan derfor byttes med Tegn for kort Selvl. fulgt af enkelt Medlydstegn, dette sidste udtalt som det dobbelte i Dansk. *wĭlenn* ovenfor er modtagelig for lignende Forklaring.

Hvor ved 2 Smaaords Sammentrækning en Selvlydsudstødelse indtræder, synes Længdetegn tillige at skulle vise denne Udstødelse: *þút* = *þu itt*, *þóþre* = *þe óþre*. I *tálde* (efter *t*, *d*) = *þe alde* har enten Udstødelsen virket Forlængelse, eller Tegnet viser kun Udstødelse. I *whasítt* = *whase itt*, hvis det er en sikker Læsem., kan Tegnet kun vise Udstødelse.

I nogle fremmede Navne, som *Acáb*, *Cand*, *Golídt*, *Salím*, *Ytamár*, ligl. i *proféte*, *dromélus*, tjener Tegnet öjensynlig som Tontegn, smlgn. Vers som: *Saúl wass hofenn upp to king,* omend tillige som Længdetegn.

Ord med kort Selvl. foran enkelt Medl. i næstsidste Stavelse staar paafaldende sjælden i Versets kvindelige Udgang; dog f. Ex. *lofe* 1445, *oferrswifenn* 1884, 1848.

Datider som *badd*, *bigatt*, *cwaþþ*, *namm*, *forhall*, *barr*, modsat Flt. *gæfenn*, *bærenn*, og Forest. M. *bæde*, viser, at Rasks

Skrivemaade: *bǽd, cwǽð, bǽr* o. s. v. er urigtig[1]) — Datid *let, bihét* viser Urigtigheden af R.'s Skrivem. *let, het;* A. S. Sprogl. 1830 § 236 nægter R., og det særlig af Hensyn til Isl., at Selvl. her er »lang«, hvorved han har glemt, at han skulde nægte, den var »lukket«; for i isl. *lèt, hèt* er Selvl. efter hans egne Regler lang paa Grund af den enkelte Medl. Forøvrig tilstæder sproghist. Grunde ikke engang at regne isl. *è* sammen med de »aabne« Lyd. I *fell* bevarer O. den dobbelte Medl. fra Nutiden. *held* af *haldenn* hører til de Tilfælde, hvor hans Betegnelse er utilstrækkelig.

Orms Adskillelse af korte og lange Selvlyd falder sammen med Adskillelsen af de 2 Selvlydsrækker i de gamle germaniske Sprog. De tydske Linguister, der skiller disse 2 Rækker efter Tidsmaal (Quantitet), finder her fuldkommen Medhold. Rask nægter, at Adskillelsen har med Tidsmaal at göre; den 1ste Række, den andre lader bestaa af korte Selvl., characteriserer han som »aaben, smal, enkelt«, den 2den som »lukket, dyb, bred, tvelydagtig«, og mener, at i begge kan findes baade kort og lang Selvl. R. har ikke givet Beviser for sin Lære; om den end ikke manglede indre Overensstemmelse med sig selv, maatte den dog forkastes af sproghistoriske Grunde, til hvis fulde Fremstilling her mangler Plads. En kort Prøvelse af Lærens indre Overensstemmelse følger her, da jeg ikke ved af, at en saadan er leveret andensteds.

R. er enig med alle andre i at tillægge samme Stavelse (Rod-, Ton-stv.) af samme Grundform Selvl. af samme Række i alle gl. germ. Spr. (med saadanne Indskrænkninger som Udstødl. af Medl. og lign. medfører). Skönt Grænsen mellem de 2 Rækker i alle nyere germ. Sprog er flyttet, saa ikke 2 af dem stemmer, er han enig med alle andre om at hævde dens Bevarelse i de ældre; vi saa den nylig bevaret endnu i Beg. af 13de Aarh. i det Spr., der blandt alle germ. har været forrest i Omdannelse; i Höjtydsk ses dette endnu langt senere, mindst til ind i 14de Aarh., ved Hjælp af Metrikken, næmlig af Maaden, hvorpaa Bistavelsers Betoningsgrad retter sig efter Rodstavelsen; i Isl. er Grænsen den Dag idag kun lidt flyttet. I alle germ. Spr., mindst

---

[1]) Om dens Urigtighed i Frisisk se Lyngby: om Nordfris. p. 40.

til c. 1200, tildels senere, maa R. da, uden Hensyn til Tidsmaal, gennemføre en Adskillelse, der bliver urørt ved Selvlydenes stadige Vandring i Scalaen; hvor 2 Arter Selvl. ikke kan paavises, falder Lærebygningen, er saa meget mere aldeles tilintetgjort, hvor Lyd i den ene Række kommer til at congruere med Lyd i den anden.

	a	
æ	*ö*	*å*
e	*ø*	*o*
i	*y*	*u*

R.'s Lære om Selvl. i Dansk. — De danske Selvl. passer[1]) fuldstændig ind i Chladnis almengyldige Grund-Scala, som R. optager, Retskrivlre 1826. p. 40. — p. 25, 28, 27 siges om *i*, *y*, *u*, at de i visse Ord, som *Vise*, *flyde*, *suse*, lyder anderledes end ellers, næmlig som *ij*, *yj*, *uv* (ɔ: *uw*) (at denne Iagttagelse er urigtig, kan vi her se bort fra); denne Lyd, som R. ligeledes tillægger *í*, *ý*, *ú* i de gl. germ. Spr., kaldes Isl. Sprgl. 1811 p. 4, 5, Isldskns Oprdlse. 1818 p. 163, men ikke i de senere Sproglærer, det »lange« *i*, *u*; hvor der gives Exempler paa den i Dansk, har de altid lang Selvl., ogsaa i de senere Værker: Isl. Sprogl. 1832 § 4, 6, 7, A. S. 1830 § 13, Fris. 1825 § 15, ligl. Slde Afhdlgr. II. p. 16, III. p. 56, o. s. v.; ét Sted: Isl. Sprgl. 1818 p. 12 siges, at langt *u* undertiden, som i *gudelig*, ikke er Tvelyd; at tale om forskellig Lyd af *u* i *suse* og i *gudelig* er imidlertid falsk Iagttagelse. At Tvelydene *i*, *y*, *u* egenlig falder udenfor Scalaen, udsiger R. ikke ligefrem. — Kort *i*, *y*, *u* frakender R. allevegne (naturligvis med Rette) tvelydagtig Udtale, baade i Ord som *I*, *vi* (Retskrivlre p. 26), *Bid*, *vild*, *fy* (Slde Afhdl. II. p. 16), *tys*, *Hyld*, *Bud*, *Gud*, *fuld* og i Ord som *til*, *viss*, *tynd*, *Fyrste*, *kun*, *knurre*; om *i*, *y*, *u* i gl. germ. Spr. siges, at de lyder som *i*, *y*, *u* i alle disse Ord, der bruges som Explr. mellem hverandre, hvorved Forskellen mellem *i* i *vi* og *til*, *y* i *fy* og *Fyrste*, *u* i *Bud* og *knurre*, er tilsidesat; og Retskrivlre p. 192—195 bliver den ligeud nægtet; sammesteds nægtes ligeud, at *i* i *til* lyder = *e*, *y* i *Fyrste* = *ø*, *u* i *knurre* = *o*, at *bunden* lyder = *Bonden*, o. s. v. Dette er noget mer end falsk Iagttagelse; det er en dröj Trods mod Kendsgerninger. Med R.'s Ord p. 194 »at han, skönt indfødt Dansker, ikke kan

---

[1]) Efter Fradrag af Forbindelserne *ej*, *öj*, hvor *e* betegner en Mellemlyd mellem *æ* og *a*, *ö* en mellem *ö* og *å*. R. erklærer Lydene = *æ*, *ö*; en falsk Iagttagelse; ingen Dannet udtaler *e* i *nej* som i *hen*, *ö* i *höj* som i *Sön*; det gælder ikke blot om Københavnere. I Almuens Udtale findes Lydene *æ*, *ö* her bevaret; i simpel københ. Udt. indtræder *a*, *å*, der vel efterhaanden vil trænge igennem.

høre Forskellen« mellem 2 Slags kort *u* o. s. v., kan sammenholdes, at han endnu 1817 i A. S. Sprogl. uden Betænkning giver *knurre* og *hos* jævnsides som Exempler paa Lyden af det »aabne« *u* i A. S.; et Expl. som *hos* vogter han sig for i de senere Sproglærer, af gode Grunde; det er næmlig gaaet op for ham, at han »umulig kan indrömme« (Retskrvlre p. 194), at man hører »lukt« *o* i *bunden, hugge* o. s. v., hvilket hans Lære om Selvl. i de gl. germ. Spr. ikke taaler. Naar han erklærer Udtale af *i, y, u* = *e, ø, o* for københavnsk (den er ikke særegen for København), saa fortier han, at det er en endnu værre Omstændighed for hans System, at baade Københavnere og de øvrige Danske i andre Ord giver kort *i, y, u* den skarpe Lyd som i Italiænsk; den taaler hans System, som vi straks skal se, endnu langt mindre i 1ste Række (han fortier allevegne i sine Skrifter, at den derimod behøves i 2den Række). Da han ikke kan bruge denne skarpe Lyd, maa han alligevel Retskrlre p. 193, 190, 192 (smlgn. Isl. Sprogl. 1832 § 4, 7, o. a. St.) nødes til at sige, at »aabent« *i, y, u* ligger »meget nær« ved *e, ø, o*. At han, hvis den sidste Bestemmelse ramte Sandheden, maatte nødes til at omdanne Chladnis Scala ved at indskyde »aabent« *i, y, u* som Mellemrække mellem *e, ø, o* og skarpt *i, y, u* (lydende som i Italiænsk), forbigaar han atter med Tavshed. — Jeg kommer dernæst til R.'s Behandling af Selvl. i de gl. germ. Sprog.

Islandsk. — 1ste Række: *a ö e i o u y*. 2den Række: *á au ó ú* og *æ ey ei í œ ý*. R. sætter, Isl. Sprogl. (kortf. Vejledn.) 1832 § 2-13, oldnordisk Udtale = den nyisl. med den uundgaaelige Indskrænkning, at *y, ý, ey, œ* ikke, som nu, lød ens med *i, í, ei, æ*, samt *u, au* anderledes end nu (*au* enten som *öw* eller som *ow*)[1]. — Grænsen mellem de 2 Rækker er forvansket ved den Udtale, Selvl. oprindl. af 1ste Række har faaet foran *ng, nk* samt *lg, lk, lf* o. s. v. (som *þíng, úlfr*, se Gislason Forml. § 37-38), samt ved Udt. af *vá* som *vo* (R. Isl. Sprgl. 1818 p. 7), hvilket derfor maa fjærnes fra Systemets oprindelige Skikkelse. — R.'s Udtalebestemmelser danner følgende Lydskema:

---

[1]) De sproghistoriske Grunde for, at den nyisl. Udt., selv med disse Indskrænkninger, ikke kan have gældt paa Colonisationstiden, og i det øvrige Norden aldrig, kan ikke nærmere fremsættes her. Heller ikke kan jeg her udvikle, hvorl. flere af R.'s Bestemmelser for de enkelte Tegns Lyd i Goth., A. S., Fris., dels er usikre, dels urigtige, dels utilstrækkelige.

1ste Række						2den Række					
Lyd			skrives			Lyd			skrives		
	a			*a*			*aw*			*á*	
						aj			*æ*		
æ	*ö*	*å*	*e*	*ö*	*o*	-	*öj*, *öw*	-	-	*ey*, *au*	-
-	-	-	-	-	-	*ej*	*øj*	*ow*	*ei*	*æ*	*ó*
i	*y*	*u*	*i*	*y*	*u*	*ij*	*yj*	*uw*	*í*	*ý*	*ú*

At hans Ord lader os i Tvivl, om han sætter *i*, *y*, *u* i 1ste Række helt ned i Scalaen, eller som Mellemrække, er omtalt.

Tidsmaal (§ 27 samt Slde Afhdl. III. p. 209, o. a. St.): alle Lyd i begge Rækker baade lange, foran enkelt Medl., og korte, foran Medlforbdlsr.; om Tvelydene (2den Række) maa dette vel forstaas saal., at deres 1ste Led kan være langt og kort, 2det Led »rullende« og ikke rullende. Det er dette nyisl. Tidsmaalsforhold, R. vil overføre paa de gl. germ. Sprog.

R.'s Udtalebestemmelse indeholder en falsk Iagttagelse, eller en Fortielse, idet *í*, *ý*, *ú* ubetinget sættes = *ij*, *yj*, *uw;* hvorvidt dette er rigtig, naar de er lange, lader jeg staa hen; er de korte, höres intet *j*, *w:* i *þíng*, *rísta*, *úlfr* lyder *í*, *ú* aldeles = *i*, *u* i *vi*, *Bid*, *Bud*, hvilke R. frakender *j*, *w*. Saaledes bliver Lyden skarpt *i*, *y*, *u* i 2den Række nødvendig for R.'s System, men kan nu slet ikke taales i 1ste Række, i hvilken *i*, *y*, *u* nu, naar de ikke maa være = *e*, *ø*, *o*, nødv. bliver Mellemrække. — At R. ikke tror, at hans forménlige danske *ij*, *yj*, *uv* kan være korte, er omtalt.

Gothisk. — Prisskrft. om Isl Opr. 1818 maa vi se bort fra; for p. 163 kaldes goth. *ei* det »lange« *í*, og der skelnes mellem »kort og langt« *u* paa den Maade, at *diups*, trods de 2 Medl., tillægges langt *u*, og det af Hensyn til *ú* i isl. *djúpr*; her er Theorien altsaa ikke overført paa Goth. (men p. 57 fremsat for Isldskns Vedkommende). — Goth. Sprogl. i Hndskrft. (yngre end 1822, da Grimms Gram. 2. Udg. nævnes) fastsætter: 1ste Rke: *a* udt. som i Dansk, *i*, *u* aabne. 2den Rke: *e* tvelydagtig, omtr. = isl. *ei*. *o* tvel. = isl. *ó*. *ei* = isl. *í*. »lukket« *u* = isl. *ú*. *iu* = isl. *jú*, eller snarere = *iw*, og dette senere (med andet Blæk) rettet til *ý*. Tegnene *ai*, *au* sættes ganske rigtig = dansk *æ*, *å*, isl. *e*, *o*, og regnes vel altsaa, i Henhold til Isl., til 1ste Række. — Altsaa:

1ste Række						2den Række					
Lyd			skrives			Lyd			skrives		
	a			*a*			-			-	
æ	-	*å*	*ai*	-	*au*	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	*ej*	-	*ow*	*e*	-	*o*
i	-	*u*	*i*	-	*u*	*ij*	*yj*	*uw*	*ei*	*iu*	*u*

Tidsmaal: »enhver af disse 10 Lyd lang og kort«, aldeles efter den isl. Regel.[1])

Sondring af »aabent« og »lukt« *u* er gjort af Hensyn til Isl., fordi goth. *u* svarer baade til isl. *u* og *ú*. — Samme Grundsætning er ikke fulgt m. H. t. goth. *ai*, der svarer til isl. 1) *e (i, ja)*, 2) *ei* (meg. sj. *á*), og goth. *au*, der svarer til isl. 1) *o (u)*, 2) *au*; R. lader *ai* lyde ens i *bairan* og *waian*, *au* i *baurans* og *laun*. Her er hans Lære tilintetgjort: Lyd i 1ste og 2den Række congruerer, og det i det ældste germ. Spr. R.'s System vilde kræve at tillægge *ai*, *au* hver 4 Udtaler 1) kort og langt *æ*, *å* i 1ste Række, 2) i 2den Række en anden kort og lang Lyd, der kun kunde blive Tvelyd; dette har R. ikke gennemført, for han véd, at ydre Grunde forbyder at tillægge *ai*, *au* hos Ulfilas mer end én kort og lang Lyd hver. Hans System kommer her tilkort. — Om Forholdet mellem *i (y) u* og *í, ý, ú* gælder det ved Isl. sagte.

Optegnelserne til Alamannisk og Frankisk (hvilke han sondrer urigtig) er i ubrugelig Stand. Men hans System vilde overføres væsenlig paa samme Maade paa Overtydsk som paa Nedertydsk.

Nedertydsk. — Angelsaksisk Sprgl. 1817 maa vi se bort fra: R. er her villig til at tro, at *a* og *á* kun skiltes ved Længde, en Forskel, han ikke har Lov til at betegne med Accent. Desuden er han ikke bleven var, at *æ* falder i begge Rækker. — A. S. Sprgl. 1830, Frisisk 1825, Optegnelser til Oldsaksisk (i mindre ordenlig Tilstand) characteriserer: *a, e, o, i, y, u, í, ý, ú* som i Isl., *é, ó* ikke som Tvelyd (*ó* skilles, A. S. p. 8, udtrykkelig

[1]) I tonløs Stavelse erklærer han dem allevegne for »korte«; han glemmer. at han, der gaar ud fra Isl., kunde tilstæde lang Lyd, men ikke Lyd af 2den Række i Bistavelser. Naar han i Goth. faar *ei, e, o (ai, au)* i disse, hjælper det ham ikke at nægte, at de dèr kunde være lange, da han heller ikke maatte have dem korte.

fra isl. *ó*), *á* ikke som Tvelyd, men som »dybt« *a*. Disse stiller sig paa følgende Pladser i Scalaen:

1ste Række			2den Række		
	a			-	
				á	
e	-	*o*	-	-	-
-	-	-	*é*	-	*ó*
i	*y*	*u*	*í*	*ý*	*ú*

I O. S. og Fris. falder *y*, *ý* bort. I A. S. kommer *æ*, *ǽ* til.

Han kommer atter tilkort: A. S. *æ*, forskellig fra *e*, der er = dansk *æ*, maa lyde som *a* i engl. *fat;* skiller *ǽ* sig nu herfra ved Længde, har han ikke Lov til at mærke det med Accenten (*æ* burde hos R. allerede kunne være kort og langt); skiller det sig fra *æ* som Tvelyd (»*ǽ* has either had a longer and broader, or a more diphthongal pronunciation«, dog »perhaps not quite like the Icelandic *æ*«), saa betegner Accenten i ét Tilfælde Tvelyd, men (i A. S.) ikke i de øvrige (*á*, *é*, *ó*).

Tidsmaal: *e*, *o* erklæres for »korte og lange« (A. S. § 13, Fris. § 14), ifølge Exemplerne (*stelan*, *beran*, *boren*, *boga*), i Afvigelse fra Isl., kun lange foran enkelt indlydende, ikke foran enkelt udlydende Medl.[1]) (I A. S. § 229 »a long *e* or *i* before a single characteristic« hører »long« vel til *e*, men kunde strængt taget ogsaa gælde *i*). De øvrige i 1ste Række forbigaas med Tavshed, hvorved de, i Modsætning til den bestemte Ytring om *e*, *o*, stiltiende indrömmes ikke at kunne være lange, i Afvigelse fra Isl.; de i 2den Række indrömmes paa samme Maade kun at være lange, i Afvigelse fra Isl.; dette bekræftes ved Ytringen: »*a* and *á* were not only distinguished by the length«, og ved den nysnævnte om *æ*, *ǽ*.

Om Grunden til R.'s Fortielser og Usikkerhed kan næppe tvivles: hans System taaler hverken at vedtage eller forkaste de 2 sidste Afvigelser fra Isl. 1) Deres Vedtagelse bliver en fuldstændig Vedtagelse af de tydske Linguisters Theori, med den ene Indskrænkning, at *e*, *o* kan være lange foran enkelt indlyd. Medl., hvilken Indskrænkning altfor öjensynlig er gjort, for at dog en lille Smule skulde blive tilbage af R.'s egen Lære; for alle de øvrige Lyds Vedkommende finder Adskillelse efter Tidsmaal Sted mellem de 2 Rækker. Dette tager sig saa ilde ud, og

---

[1]) Denne Afvigl. fra Isl. kan her være os ligegyldig; R. maa have vedtaget den af Hensyn til den engl. Udtale af Ord som *well* (A. S. *wel*), *on*, *lot*.

stemmer saa slet med de hyppige Overgange mellem *e, o* og *a, i, u,* og med de lange Selvl., der i den senere Udvikling (*take, week* Uge, *evil, door*) kan svare til A. S. *a, í, y, u* ligesom til *e, o*[1]), at R. umulig for Alvor kunde holde paa Adskillelse af *e, o* fra *a, i, y, u,* men idetmindste maatte fastsætte, at ogsaa de 4 sidste kunde være lange; saa afviger han fra Tydskerne og fra Orms Skrivemaade kun ved at erklære Lyden for lang i det ene Tilfælde, hvor O. fandt det fornødent at bruge Tegnet ˘ (som *bĕreþþ* o. s. v.); i Svaret til Grimm 1826, Slde Afdlgr. III. p. 209, ignorerer R. aldeles nogensomhelst Afvigelse fra Isl. for Frisiskens Vedkommende. — R. maa tænke sig disse Afvigelser fra hans Lære om Isl. og Goth. som senere udviklede; de bliver alligevel lige saa mange Genoprettelser af det allerældste med Sanskrit, Send, Græsk, Latin fælles Forhold: i disse Sprog svarer i Ord af fælles Grundform kort Selvlyd til germ. 1ste Række, lang til 2den; en saadan Proces vilde være en sproghistorisk Umulighed. — 2) Forkaste Afvigelserne fra Isl. turde R. heller ikke; derved var Forskellen mellem *a* og *á* udsat for at bortfalde, da Bevis for, at *á* var »dybt« *a*, mangler; ligeledes blev Forskellen mellem »aabent« *i, u* og *é, ó* forsvindende, da *é, ó* ikke turde göres til Tvelyd; R. turde derfor ikke sige, at *á, é, ó* kunde være korte, *a, i, u* lange, for at dog én haandgribelig Forskel skulde blive tilovers; men det bliver uheldigvis en Forskel efter Tidsmaal.

Recapitulation. — R.'s Adskillelse af de 2 Rækker kunde tages i 3 Betydninger: 1) »Aaben« og »lukt« (ouvert, fermé) i den Betydning, disse Ord i romanske Sprog har m. H. t. *e, o,* i Dansk tillige m. H. t. *i, y, u,* maatte R. udvide til *a,* og kalde det dybe »lukt«, ogsaa (i A. S.) til *æ,* hvor det dog bliver umuligt at sige, hvad »lukt« *æ* skulde betyde. Blot med denne Adskillelse vilde Lyd i den ene Række bestandig congruere med Lyd i den anden, og R.'s System blive meningsløst, fordi »aaben« og »lukt« kun er relative Begreber: »aabent« *e, ø, o* er *æ, ö, å,* »aabent« *i, y, u* er *e, ø, o*; »aabent« eller »lukt« *a, æ, ö, å* bliver Nonsens. — 2) Tvelyd i 2den Række, enkelte Lyd i 1ste, er egenlig det R. vilde have ud, fordi det gælder i den nuvær. isl. Udt.; at *í, ý, ú,* idetmindste naar de er korte, ikke kan være Tvel., har jeg fremsat; men det vilde R. næppe indrömme.

[1]) Orms Skrivebrug viser ingen Modsætning mellem *e, o* og *a, i, y, u.*

Denne Adskillelse er mulig i lydlig Henseende: Tidsmaalet kan nu fastsættes, hvordan man saa vil, da Rækkerne altid bliver adskilte, og 2 Arter Selvl. hævdes; i sproghistorisk Hens. er den aldeles umulig; den tilsidesætter den oprindl. Modsætning mellem Grundlydene *ai*, *au* (isl. *ei*, *au*) og de andre Led i 2den Række; R. har selv ikke turdet gennemføre den i A. S., Fris., O. S., og har derfor i disse ikke kunnet raade frit med Tidsmaalsbestemmelserne. — 3) Ved at indskyde Mellemrækker i Chladnis Scala, næmlig aabent *i*, *y*, *u* mellem de to nederste Rækker, aabent *e*, *ø*, *o* mellem de to næste, saa man fik 5 Rækker foruden *a* med sine to Afændringer höjt og dybt *a* ɔ: ved Hjælp af et lignende Skema som det for de norske Dialecter (Aasens Gram. p. 18) fik man Plads til alle mulige Lyd i de gl. germ. Sprog, og tillige fri Raadighed til at fastsætte Quantiteten hvordan man saa vilde. Denne Plan har R. aldrig havt; og om det end var muligt at faa noget Lignende ud af hans Udtalebestemmelser for A. S., har det dog ikke fremstilt sig saaledes for ham selv, da han ellers bestemt vilde have benyttet sig heraf til at gennemføre sin Tidsmaalstheori i A. S. Adskillelsen paa denne 3die Maade er atter lydlig mulig, sproghistorisk umulig; den sondrer vel Lydene, men ikke 2 Arter Selvl.; den kunde ikke i saa mange Sprog i Aartusinder staa urørt under Selvlydenes Vandring i Scalaen.

R.'s Adskillelse af de 2 Rækker er umulig; der bliver da kun én mulig tilovers: den efter Tidsmaal. De sproghistoriske Beviser for denne er afgörende, men kan ikke finde Plads her. Af ydre Beviser er de vigtigste: for Oldengelsk: Orms Skrivemaade. For Oldnordisk: d. ældste orthograph. Afhandl. i Snorra Edda; den sondrer, ifølge Exemplerne, Længde og Korthed efter de 2 Rækker, og tillægger Ord som *goð*, *dura* kort Selvl. trods den enkelte Medl., ganske som Orm. For Höjtydsk: Brugen af ^ i 2den Række, öjensynlig som Længdetegn, i flere af de ældste Hdskrftr.; den gamle Metrik, der viser hvorledes Bistavelsers Betoningsgrad afhænger af Rodstavelsens Tidsmaal.

Det er en uklar Forestilling, at Tidsmaal nogensinde har været af anden Art end f. Ex. i Dansk og Tydsk. Lang og kort Selvl. har ikke forholdt sig anderledes end i *hade* og *Hat*; 2 Medl. har naturligvis altid medtaget mer Tid end 1 ɔ: dannet Positio. Omdannelser i Quantitet i nyere germ. Sprog betyder kun, at ikke alle de samme Selvl. er korte eller lange nu som

forhen; intet Lydforhold ved Selvl. er tabt; virkelig dobbelt Medlyd er derimod nu indskrænket til Sammensætninger (Pa*kk*ammer). Naar Grimm (Gram. 3 Ausg. p. 213 f. 527 f.) elegiserer over das Verschwinden der Kürzen, er dette Begrebsforvirring. Kortere Stavelser kan ikke frembringes end *Blatt*, *Blätter*, der ikke er forlængede ved Fordobling; *tt* udtalt saal. danner ikke Positio; Ord som *bin*, *ob* er ikke kortere end *Blatt*, fordi de skrives med 1 Medl., og ikke enestaaende Bevarelse af kort Stavelse. Det er meningsløse Floskler at sige om nyere Forlængelse (som *Bote, Wagen;* p. 213): »in allen solchen wörtern gilt nun ein einförmig betonter laut, den man weder kurz noch lang nennen kann«! »als das gefühl für die flüchtige kürze abnahm und den eindruck der länge mit dem des tons vermengte«! Sin Klage over »diese vergröberung der aussprache und des gehörs« kunde han spare.

P. A. Munch bruger efter Tydskerne Navnene kort og lang Selvl. om de 2 Rækker, tillægger (Fornnorsk o. Fornsvensk § 7) *a* Navnet »kort *a*«, men Lyd som i *fader*, hvor det er langt, *á* Navnet »langt *a*«, men Lydene nyisl. *á*, sv. *å*, hvilke slet ikke er *a*. Heri kan maaske ses et Forsøg paa at følge begge Theorier paa éngang.

R.'s Lære kan, skönt han har søgt at tildække det, ikke bruge Lydene skarpt (ɔ: lukket) *i*, *y*, *u*, som i *Bid*, *fy*, *Bud*, i 1ste Række. Disse Lyd i Ord med Selvl. opr. af 1ste Række findes: i Dansk, Svensk (hvor *u* er flyttet i Scalaen), norsk Dial. (Aasen § 47), Islandsk (*þíng*, *úlfr*), men ikke i Tydsk[1]) (*Biss, füllen, Hund,* med *e, ø, o; i* foran *ch* nærmer sig maaske til Lyden *i*), vel ikke i Hollandsk, egenlig vel ikke i Engelsk, dog at en Lyd nærved eller lig skarpt *u* høres i et Par Ord med Selvl. opr. af 1ste Række (*full*, *wolf*), og at *i* undertiden (foran *sh*, *ch*?) synes nær eller lig skarpt *i*. De maa i mange, men ikke i alle, Tilfælde være af yngre Oprindelse. At de fandtes i de gl. germ. Spr., og at Tegnene *e, o* tildels har havt den Lyd, R. tillægger Tegnene *i, u*, kan uddrages af følgende Sammenstilling, hvor O. S., A. S., Fris., udelades, fordi deres Selvl. er lig, eller fører tilbage til, de oldhöjtydske, Dansk og Svensk medtages, hvor de afviger fra Islandsk:

[1]) Om Dialecterne tör jeg ikke sige noget.

	Grundlyd *i*	Grundlyd *u*		Grundlyd *a*	
Sanskrit	*bi-bhidima* vi kløvede *bhin-nas* kløvet.	*bu-budhima* vi kendte.	*admi* jeg æder. [*adāmi*[1]]	*bharāmi* jeg bærer.	*badhnāmi* jeg binder. [*bandāmi*[1]]
Rasks Böjn.	3,2	3,3	2,1	2,1	3,1
O. H. T.	*bizun* *bizaner*	*butun* *botaner*	*izu* *ezaner*	*biru* *boraner*	*bindu* *bundaner*
Isl.	*bitum* *bitinn*	*buðum* *boðinn* oldsv. *buþin* d. *buden*	*et* *etinn*	*ber* *borinn* oldsv. *borin, burin* nysv. *buren*	*bind* *bundinn*
Goth.[2]	*bitum* *bitans* vi bed bidt.	*budum* *budans* vi bød buden.	*ita* *itans* jeg æder ædt.	(*baira* / *baurans*) *stila* / *stulans* j. bærer j. stjæler baaren. stjaalen.	*binda* *bundans* j. binder bunden.

Grundl. *i*, *u* maatte opr. være lukkede (Westergaard Snskr. Forml. § 12 sætter dem som i *Sild, Gud*) 1) fordi Grundl. maatte ligge i Scalaens Yderpuncter, 2) fordi *ī*, *ū* (*í*, *ú* i de faa tilsvār. Former i Germ.) kan være forlænget og fordoblet *i*, *u* (Wstg. § 18, 24); men Forlængelse af aabent *i*, *u* vilde føre til *e*, *o* (her kommer R.'s Lære i den uopløselige Modsigelse, at den nu hverken kan faa den »lukkede« Lyd i 1ste eller 2den Række). — Bevægelsen i Germ. fra Grundl. *a* nedefter i Scalaen henimod *i*, *u* (der især synes afhængig af et ældre Betoningssystem end det nuværende)[3]) er gaaet gennem Mellemled, paa ét af hvilke Bevægelsen kunde standse, f. Ex. *e*, *o* ɔ: aabent *i*, *u*, hvilke Lyd kan skrives *e*, *o* ell. *i*, *u*. — Man maa m. H. t. følgende Bevisførelse ikke tabe af Sigte, at Lydene i de nyere Sprog atter flytter i Scalaen, at navnlig den nyisl. Udtale maa være forskellig fra den gle: *i*, *y*, *u*, *e*, *o* lød (i de Ord, vi her har for) i den gle lige efter Tegnet, men lyder nu som dansk *e*, *e*, *ø*, *æ*, *å*; i Tydsk beholder de, undtagen *e*, den rette Lyd, naar de forlænges, men lyder som dansk *e*, *ø*, *o*, *æ*, *å* naar den korte Lyd endnu gælder (i *ich esse, gebäre* er Nvms. Selvl. senere trængt ind; *issest, isst, gebierst, gebiert* bevarer det oldhöjt. Selvlydsforhold);

[1]) Germ. Grundform, der her afviger fra Sanskrit, hvorimod Skr. *babandha* (jeg bandt) tillige er germ. Grundform.

[2]) NB i de goth. Explr. betegner *ai*, *au* Lyden kort *æ*, *å*.

[3]) Efter Holtzmann, über den Ablaut, 1844 (omtalt i Bopps vergl. Gram. 2. Ausg. II. p. 480).

i Svensk og Dansk indtræder forskelligartede Omdannelser; i Sv. har *u*, kort og forlænget, flyttet sig i Scalaen.

Beviset for den lukkede Lyds Tilstædeværelse i 1ste Række hviler nu A) paa Modsætningen *bizaner*, *bitinn*: *ezaner*, *etinn*. Disse indeholder ingen Betingelser til forskellig Udvikling, kan altsaa ikke være udgaaede fra ligeartede Grundformer; Forskellen mellem deres Selvl. kan aldrig have været udslettet ɔ: *ezaner*, *etinn* aldrig have havt *i* i 1ste Stavelse. Den alm. Forestilling, at *e* (hvor det ikke er Omlyd) altid er opstaaet af *i*, holder ikke Prøve[1]). Sagen ordner sig saaledes: 1) Grundl. *i* (lukket) bevares i alle gl. germ. Spr.: *bizaner*, *bitinn*, i de nyere kun sporadisk, navnlig i Dansk: *Bid*; meg. sj. indtræder i de gle. *e*, isl. *beðinn* af *bíða*. 2) Grundl. *a* kan af følgende *a* (goth. *-ans*, isl. *-inn*, Grundform *-anas*) hindres fra at naa til Scalaens Yderpunct, standser da ved *e*: *ezaner*, *etinn*, Nvm. *ezan*, *eta*; *j* og visse Medlydsforbindelser endog med *a* efter, samt *i*, *u* i Endelsen, tilstæder Bevægelsen at naa til Yderpunctet lukket *i*, *u*: isl. *sitja*, *binda*, o.h.t. *sizzan*, *bindan*; *biru*, *birit*; i Dansk og Sv. kan *i* gribe mer om sig end i Isl.: *give*. B) Med mindre Sikkerhed paa Modsætn. *buþin*, *buden*: *borin*, *baaren* i Oldsvensk og i Dansk. Dansk har *buden*, *bruden*, *frussen* (det sidste med Lyd *o*), men *baaren*, *skaaren*, *stjaalen* (Medlydene er rigtignok forskelligartede). Oldsv. har *buþin*, *skutin*, *brutin*, *frusin*, ogsaa m. *u* i Nysv., men *borin*, *skorin*, *stolin* jævnsides med *burin*, *skurin*, *stulin*, hvor Nysv. kun har *u*. Man slutter med Rimelighed: 1) Grundl. *u* (lukket) bevaret. 2) Grundl. *a* i Tlgsm. Böjn. 2,1 gaaet til *o*, siden i Svensk videre til *u*, i Dansk tilbage til *å*. — I Tydsk og Isl. derimod: 1) Grundl. *u* kun bevaret foran Endelse med *i*, *u*: *butun*, *buðum*, men rykket op til *o* foran Endelse med opr. *a*: *botaner*, *boðinn*, samt i 1stavelses Ord: *ge-bot*, *boð*, med mindre det i disse er sket, för de tabte Endelsen. 2) Grundl. *a* behandles som i Dansk (og opr. i Sv.); foran følgende *a* naar Bevægelsen ikke til Yderpunctet, men kun til *o*: *boraner*, *borinn*; foran visse Medl., Medlydsforbindelser, samt Endelser m. *i*, *u*, naar den helt ned til lukket *u*: *bundaner*, *bundinn*, *numinn*; *bundun*, *bundum*.

Det var utænkeligt, at en Forskel, der m. H. t. *i* er bevaret i alle germ. Spr., m. H. t. *u* upaatvivlelig i Dansk og Oldsvensk,

[1]) Hvad Grimm sammenfatter under den meningsløse Terminus »Brechung«, er en Mængde grundforskellige Forhold.

skulde være udslettet i Gothisk, skönt den dèr ikke ses i Skrift; man nødes derfor til at antage, at *i* lød lukket som i *Bid* i *bitans*, aabent som i *binde* i *itans, stila;* ligl. at *u* lød lukket som i *Bud* i *budum*, aabent som i *bunden* i *stulans*. Begge Slags *i* og *u* skelnes i Skrift fra Lydene *æ, å*, der indtræder for dem begge foran *r, h: þaihans, baira; tauhans, baurans.* At *r* ogsaa i de andre Sprog tidlig kunde have fremkaldt Lydene *æ, å* istfr. *e, o*, er rimelig nok.

Den Lyd vi har fundet for goth. *itans, stulans* er netop den *etinn, stolinn* maa have i gl. Isl., hvor lige saa lidt som i de øvrige Sprog *e* (udenfor Omlyd) og *o* (der skifter med *u*) kan have lydt *æ* og *å*, og netop den R. tillægger *i, u* i alle gamle germ. Sprog; disse maa da flyttes til Yderpuncterne »lukket« *i, u.*

---

3. Gammeldanske Lydforhold oplyste ved de i den ældre Engelske Literatur indkomne Danske Ords Form.

Følgende Iagttagelser støttes, som de under Nr. 1, bedst til Skrivemaaden i Ormulum.

P. A. Munch opstiller (Afhndl. i Annal. f. n. O. 1846. Nordisk Runeskrift 1848. Fornnorskans och Fornsvenskans Språkbyggnad 1849) som ældgammel Modsætning mellem Dansk og Norsk-Islandsk, at de sidstes Tvelyd *ei, au* i hint erstattes ved *e, ø*, støtter dette til vaklende Stavemaader i Runeindskrifter (et ugyldigt Bevis), slutter, at allerede paa Indvandringens Tider den saakaldte »södra eller östra afdelningen« (Fornn. o. Fornsv. p. 2, 4) maa have »prononcerat diphthongerna mer hopknipet«, og mener (Fortale p. XIII), at de skandinaviske Sprogs Enhed bliver at henlægge til en Tid der »ligger bakom all nordisk historia«, da »våra förfäder må hända icke ens kände Scandinaviska halfön, utan ströfvade omkring på österns slätter«. Denne Sætnings Sammenhæng med en anden (s. St. § 1), at de samme Indskrifter faar at göre med en (aldeles umulig) Sprogtilstand, hvor kun »de 3 korta urvocaler *a, i, u*« skulde findes: »de äro ock de enda, som finnas på de äldsta och bästa runstenarna«, har M. ikke forklaret. — En anden af M.'s Opdagelser af Grundmodsætning mellem »den södra ell. östra« og »den norra ell.

vestra afdelningen« har K. J. Lyngby i dette Tidskr. 1ste Hefte bedömt, og grundig eftervist M.'s Misforstaaelse.

Indledende Bemærkninger. — Oldengelsk var i hele England kun ét Sprog: Angel-Saksisk, nærmest i Slægt med Frisisk, i ét og alt et nedertydsk Sprog. Modsætning mellem angelske og saksiske Dialecter fremtræder ikke; derimod sondrer den nordangelske, northumbriske, Dialect sig ved enkelte, sent udviklede Ejendommeligheder fra de sydangelske og saksiske, men er, ligesom disse, trods de danske Erobringer i 9de—11te Aarh., endnu i 10de Aarh. ublandet med Dansk. Engelsk, Alménsprog og alle Dialecter, Skotsk (the Lowland Scotch) indbefattet, er, efter Fradrag af den uhyre Tilsætning af romanske Ord, i Ord- og Formforraad en Udvikling af dette nedertydske Grundlag; dog er i de nordlige og østlige Dialecter indkommen en hel Del nordiske Ord, naturligvis nærmest fra Dansk[1]), der imidlertid dengang ikke har været kendelig forskellig fra Norsk; disse Ord kendes i den ældre Literatur tit straks paa deres vildfremmede Form, der ikke kan føres tilbage til nogen oldengelsk; deres Tal er ikke noget imod de i Dansk indkomne tydske Ords; kun faa af dem er trængt ind i det nuvær. Skrift- og Almenspr., fordi dette nærmest er udviklet i de sydligste angelske og østlige saksiske Egne, hvor den danske Indflydelse var ringere. Ligesom enhver Udledning af danske Ord og Former fra A. S. maa afvises (smlgn. bl. a. Lyngby i sønderjydsk Sprogl. p. 14 f.), saaledes maa udhæves det vildledende i saadanne Sammenstillinger af engl. Ord med nordiske, som dem P. Hjort giver i engl. Conjugationssystem 1843, om hvis Beviskraft m. H. t. virkelig Optagelse fra Dansk han rigtignok selv p. 79 er saa forsigtig at nære nogen Tvivl. Mindre forsigtig har J. A. Worsaae været i sit ellers saa lærerige Værk, Minder om de Danske og Nordmændene i Engl. Skotl. Irl. 1851, hvor p. 118—119 o. f. en Liste over forménlig nordiske Ord i engl. Dial. leveres. Den der i saadan Hensigt gör Sammenstillinger af engl. Dial., engl. Skriftspr. og Nordisk i følgende Smag: *bid invite byde. heald incline hælde. blend mix blande. mind remember mindes. gang go ganga. gar make göre. earn eagle Örn. wong agricultural division Vænge. barn child Barn* o. s. v., er ikke bleven var,

---

[1]) Om det skandinaviske Element i Westmoreland, Cumberland, maaske i de skotske Lavlande, har været ligesaameget norsk som dansk, er ikke let at afgöre.

hvad det er han selv gör; han har ikke leveret indkomne nordiske Ord, men Exempler paa större, tildels paa anden, Brug af de fra A. S. overleverede Ord, end i Skriftspr. Den der sammenstiller: skotsk og northumbrisk *fader*, engl. *father*, dansk *Fader* (Hj. p. 100. Jamieson's skotske Ordb. Fort. o. a. St.), har netop givet det eftertrykkeligste Bevis paa Modstand mod danske Former: *fader* bevarer *d* som A. S. *fæder*; i dansk *Fader* er *d* = *ð* = engl. *th*; dog er den engl. Form *father* ikke kommen fra Dansk, da den just viser sig i de mindst danske Egne, og næppe för 15de Aarh., da *th* fremkom af *d* i *hither*, *thither*, *together*, *father* o. s. v. Heller ikke bliver *maw Mave* dansk paa Grund af *w*, som om dette i Dansk skrev sig fra Knud den Stores Regering. Særlig advares mod Lysten til at finde nuværende Jydsk i Engelsk, saal. i Udtalen af *w*, der opr. gjaldt i alle germ. Spr., eller i *cow*, som om dette lød = *Ko* paa Jydsk (*ow* i Engl. fører just til Grundform med *ú*); alt saadant beror paa urigtig Iagttagelse (som *cow*, *Ko*; *styan Stien* Wrs. d. n. St.), eller paa endnu urigtigere Slutninger (*yen jen* ɔ: *en*, s. St.); naar Ord lyder ens i Engelsk og Jydsk, kan man næsten være vis paa, at de følgelig ikke er kommen fra Dansk, da de saa vilde lyde forskellig. Selv om det overvejende Tal af de Vikinger, der overströmmede England, har været fra Halvøen, saa har de dog ikke talt den Slags Jydsk.

I følgende Skema opføres under Engelsk Lyden, ikke Skrivemaaden.

Grundlyd	Isl.	Dansk	A. S.	Orms Dial.	Engelsk	
1 *ai*	*ei*	*e*	*á*	*a*	*o* langt, *å* kort	
			ǽ især Oml.[1])	*æ*, *e*	*i* langt, *æ* kort	
2 *au*	*au* *ey* Oml.	*ø*	*eá* *é*, *ý* især Oml.	*æ*, *e*	*i* langt, *æ* kort	
Explr. 1	*stein*	*Sten*	*stán*	*stan*	*stone*	*shone*
			dǽl	*dæl*, *del*	*deal*	*any*
2	*dauðr*	*død*	*deád*	*dæd*	*hear*	*dead*.
	heyra	*høre*	*héran*	*herenn*		

I Dansk kan for *e* indtræde *i* (foran *st*) baade i Lyd og Skrift: *Gnist*, eller blot i Skrift: *friste*; Lyden *æ* indtræder f. Ex. i *Svend*[2]).

[1]) practisk, næppe historisk, Omlyd, da ældre *á* i *rǽran* o. s. v. er ubevislig.

[2]) Ordet *rejse*, erigere, synes ufatteligt, hvis det ikke er en gennem Bøger indkommen barbarisk Forblanding med det af Tydsk optagne *rejse* proficisci.

I Rækken 2 kan *ö* indtræde for *ø: Dröm.* — I Engelsk er i 1 Lyden fra *a* gennem *å* gaaet til *o: stone, bone, rose, oak, goat* (i *wrath, broad* langt *å*), Forkortelser bevarer *å*: *shone, cloth, wroth;* og fra *æ* gennem *e* til *i: rear, deal, wheat, sea,* hvor Forktlsr. bevarer *æ (e) any, flesh, breadth;* i 2 gennem *æ* og *e* til *i: hear, leaf, east, ear, leap, need, believe,* Forktlsr. bevarer *æ (e): dead, death, red, bread.* — Explr. hos Orm: 1 *bát, stan, lac, wrat, ras, dæl* og *del,* 2 *ære, dæd, dæþ, chæs, forrlæs, ejhe, herenn.* — Lydene *j* og *w* er i A. S. og Engl. aldrig Bevarelse af *i, u* i Grundl. *ai, au; j* i Efterlyd udvikles, allerede i A. S., af *g: day* (Orm: *dajj*[1])), og er nu stumt, *w* ligl. af *g: law,* eller er overleveret fra A. S.: *grow,* og er ligl. nu stumt; *w* er ikke stumt i *ow, ou* af opr. *ú, u: now, found;* her har O. endnu *ú, u,* da *ow, ou* først fremkommer længere hen i 13de Aarh. — Heraf følger:

1. Ordene *bejjsk. grejjþenn. hejjlenn. lejjkenn lejjkess* Fltl. *lejjtenn. rejjsenn,* Endelsen *-lejjk* i *rihhtwislejjk,* hos Orm, er ikke indfødte, da de saa maatte have *a, æ* ell. *e* for *ejj,* men er de nordiske Former: *beiskr. greiða.* et *heila* af *heill.leika. leikr. leita. reisa. -leikr,* naturligvis med engl. Böjngs.endlsr. Af *rejjsenn* kommer *to raise,* der, hvis det var opr. engelsk, maatte hedde *rease,* eller i Henhold til A. S. *a-rásian: rose;* ogsaa Medl. gör det til et nordisk Ord, da A. S. *ræran* har omdannet *s* til *r;* heraf engl. *rear* (oprejse), hvilket ikke, som P. Hjort p. 83 tror, har det mindste at bestille med *røre* isl. *hræra,* der svarer til A. S. *hréran,* som nutildags vel vilde lydt *reer,* men er gaaet ud af Sproget. Af *hejjlenn* kommer *to hail,* medens *to heal* (m. anden Betydn.) er udgaaet fra A. S. *hælan,* hos O. *hælenn.* — *grejjfe* er den oldnord. Form *greifi,* hvorimod det forældede *reeve* og *-riff* i *sheriff* støtter sig til A. S. *geréfa.* — Fra andre Skrifter hidsætter jeg: 3 early Engl. metrical romances ed. Robson for the Camden Society 1842. fra Lancashire, forfattede c. 1300 (efter Glossaret): *graythed* Dt. *laykes. wayth* = oldn. *veiðr. laythe* = oldn. *leiðr* (men nuvær. *loath* af A. S. *láð*). *rayket* fór af oldn. *reika.* Psalter ed. the Surtees Society 1843, northumbrisk, Begdls. af 14de Aarh.: *raisand* 112,7. *fraisted* fristede, isl. *freista* 10,7; 16, 3. *graiþede* 9,8. *gnaisted* 2,1 »fnøs«, egl.

[1]) O. bruger det egne A. S. Tegn for *g* = *j, gj,* men alm. lat *g* = *g.*

gnistrede, isl. *gneist* (norsk *gneista* Aasen). The Thornton Romances ed. Halliwell for the Camd. Soc. 1844. fra Yorkshire c. 1440: *graythede* I. v. 123. *layte* lede 255. *gayte* Geder 659. 847. 314. ualm., ellers bruges den A. S. Form. *swayne* oldn. *sveinn* I, 700; *swain* bruges endnu i Poesi. Promptorium Parvulorum (engl.-lat. Ordbog) ed. Way. Camd. Soc. 1843. fra Norfolk c. 1440. *reysyn. beytynge of bestys with howndys.* Jamieson's Ordbog til den skotske Lit.: *graythe. laik. laith. waith. fraist.* Hermed stemmer A. S. Krønnike (se Index i Ingrams Udg.): Svend Tveskæg og Sv. Estridsen kaldes *Swegen, Swægn;* ligl. findes *Swegen, Swegn, Swein* i Documenter (Codex Diplomaticus A. S. ed. Kemble Nr. 767, 784, 779 &c.); og *Suain,* se Petrie & Sharpe, Monumenta Hist. Brit. vol. I. p. 752 C. i latinsk Text. (*ge, gi, g, i* er de Maader, hvorpaa Lyden *j* skrives i A. S.[1]); endv. *Haithaby* i latinsk Text, Monum. Hist. Brit. I. p. 502 D, se ogsaa Thorsen, Slesvigske Stadsretter, Forerindring p. 15. — Stedordene: Orm *þejj, þejjm, þejjre.* Lancash. Rom. *þay, þayre* I. str. 6. Ps. *þai, þaim, þair* 2,2. 13,3. og nuvær. *they, their* kan vanskelig slippe for at blive nordiske Former, skönt efter Ordbøgerne et *þæge* skal være fundet i A. S. Hndskrftr. I den gl. Lit. findes tillige i alle Landsdele, og i de sydvestligste i 12te—13de Aarh. vel udelukkende, de A. S. Former *þá, þám, þǽm, þára, þǽra* bevarede som *tho, them* (der gælder endnu), *þære, þere,* desuden hvor A. S. *á* endnu ikke er blevet til *o,* som hos Orm, *þa, þam, þare.* (For d. 3de findes i hele den gl. Lit. det A. S. Stedord *hi, him, hira* bevaret). *thir* disse, i Skotsk, afleder Jamieson af oldn. *þeir* med bevaret *r,* hvilket baade Selvl. og Betydn. forbyder; det maa ved Assimilation og Smtrækng. være opstaaet af A. S. Ef. *þissera;* smlgn. gl. tydske Former som *dirre.*

2. Ormulum: *nowwt. rowwst. dowwnenn. sowwþess* Fltl. er ikke indfødte, da de saa maatte havt *æ* ell. *e* for *oww,* men er oldn. *naut. raust. dauna. sauðr*[2]). Engl. *neat* Nød, Fæhøved, er = A. S. *neát,* ikke nordisk. *bejjtenn* slaa, straffe, kan ikke komme af A. S. *beátan,* men passer til Selvl. i oldn. *ek beyt* af *bauta* efter 2,2, hvoraf findes Tlgsm. *bautinn* (eller til et afledet *beyta,* 1,2)

[1]) Nordiske Navne i A. S. Skrifter omsættes ellers tit til en tilsvarende A. S. Form, hvor en saadan gives; skönt *swán* næppe bruges, som A. S. Navn, omsættes »Svend« rigtig til *Suanus* Monum. Hist. Brit. p. 588 A, 602 A. — *Olaf* gengives *Anlaf, Unlaf, Olaf:* Lævning af *n* i nasal Selvl. gengiven ved Tegnet *n*? *Anlaf* er næppe A. S. Navn.

[2]) behøver ikke at være særlig norsk og svensk.

(se Egilsson, der rigtig sammenstiller A. S. *bedtan*, men aldeles urigtig tillige tror det i Slægt m. isl. *bíta*). *skejjred* splittet, *toskejjresst* du splintrer, synes at forudsætte et oldn. *skeyra* (smlgn. gl. Sv. *sköra*?). — Lancash. Rom.: *saumhellus? yauland* brölende af oldn. *gaula? naute* Kvæg II. str. 15. *layn* dølge, oldn. *leyna*. *kayrit* vendte, drog I. str. 53, oldn. *keyra*. Psalt.: *traist* fortrøste sig, 2,13. 10,1, oldn. *treysta*. *un-nait* forgæves 7,2. 5,10, oldn. *neytr*. *ayked* forøgede 104,24 passer til Selvl. i oldn. *ek eyk*, ikke til Nvm. *auka*, eller til et *eykja* (den opr. engl. Form *eke*, forøge, findes 113,14). Thornt. Rom. *layne* I. v. 515. *nayte* 185, oldn. *neyta*. Jamieson: *gowk* Gøg. *stour* Pæl, oldn. *staur*. *roust*. *traist*. *layne*. Stednavnet *Scrouteby*, Lincolnshire, se Index i Cod. Dipl. vol. VI, maa hænge sammen med oldn. *skraut*; *Souð-lacu*, ligl. i Lincolnsh., henfører Kemble til A. S. *súð*, hvilket vilde vise vedkommende Documenters Uægthed, da *ou* af *ú* først fremkommer henved 1300; det betyder vel snarere »Faaredam« af *sauðr*.

Af disse Kendsgerninger sluttes: 1) endnu indtil Knud d. Stores Tid, i 11te Aarh., da de danske Indvandringer standsede, hørtes i Dansk de gamle Tvelyde, *au* ikke med den nuvær. isl. Udtale (da O. saa havde skrevet *ejj* = *øj*, og ikke *oww*); 2) *au* havde, som i Isl., en Omlyd, smlgn. *bejjtenn*. *layn*. *nayte*. *kayrit*. *traist* med *nowwt*. *rowwst*. *sowwþess*. *dowwnenn*. *gowk*. *stour*; dens 1ste Del maa have været et *ö*, som Englænderne dengang (*ø* fandtes i 9de—10de Aarh. endnu i Northumbrisk, ikke i Sydengelsk) ikke kunde udtale, og altsaa maatte omsætte til en nærliggende Lyd. I Dansk er Omlyden siden bleven borte, ved at baade den og Grundlyden blev til *ø*, ganske som i gl. Engl. den A. S. Oml. *é*, *ý* af *eá* blev borte, idet begge blev til *e*, og ligesom i Isl. (Gislason Forml. § 41) Oml. *ǿ* af *á* (dette naturligvis udtalt som langt *a*, hint som langt *ä*) blev borte ved at begge blev til *aw*; den samme Omlyd kan have gældt i hele Norden, og være bleven borte ved at *á* ogsaa udenfor Omlyd senere blev til *å*.

Heraf følger endvidere: hvor i visse enkelte Tilfælde ældre engl. *e*, nu med Lyd *i*, træffer sammen med dansk *e* af Grundl. *ai*, dèr kan Ordet netop aldeles ikke være kommet fra Dansk. Orms Skrivemaade *del* er det eftertrykkeligste Bevis paa, at Ordet ikke er dansk, da det saa maatte skrives *dejjl*. *wreth* Ps. 2,5. 6,2 er = A. S. *wráð*, og *wrath* 17,8 = A. S. *wráth*, nuvær. *wrath*; var hint dansk, vilde det være skrevet *wraith*. — O. har

en uregelret Form *gom* for A. S. *geám*; den ser ud som nederlandsk ell. plattydsk; samt et *jemsle* med Afld.endlse som i Isl. *geymsla*, men med Rodselvlyd stemmende med A. S. *géman*, *gýman*.

I yngre Skrifter, og overhovedet i den skotske Liter., der er ung og bevaret i sene Hndskrftr., bliver ved Sprogets Udviklingsgang disse Forhold tildels udslettede, idet nye Tvelyd udvikles, gamle sammendrages, og Brugen af Digrapher for enkelte Lyd bliver alm., navnlig af *ai*, *ay* for Lyden *æ*. — Den skotske Dial. følger ikke de sydlige i Omdannelse af A. S. *á*; dette lød ikke som dybt *a*, (Rasks Mening), men snarere som höjt *a*, da det vakler til *æ*, næppe til *o*; det gik siden gennem rent *a*, dybt *a*, *â* til *o*, tidligst i de sydligste Egne. I Skotsk maa det længe være bleven staaende, og derefter i modsat Retning gaaet til *æ*, hvilken Lyd maa kunne skrives med *ai*, der saaledes kan træffe sammen med dansk *e*, hvorved altsaa Ords Oprindelse bliver skjult, hvis de har Selvl. af Grundl. *ai*. At dette ikke faar med Danskhed, eller Nordiskhed, at göre, ses af de Ord: *sair* Saar, *air* Aare, *air* tidlig, aarle, hvor A. S. og O. N. *á* træffer sammen; af *qhais* hvis, ældre *whas*; af at *ai* skrives for det foran *r* forlængede *a*: *bairn* Barn, og i udanske Ord: *gaist* Aand. *gae* gaa, finder jeg med *e*. Blot *a* findes ved Siden af *ai*, og synes nu at gælde i visse Ord, f. Ex. *ane*, *bane*; muligvis en Tvedeling i Udviklingen af A. S. *á*.

Nogle andre Forhold. — 1) Den nyisl. Udt. af *á*, *æ*, *ó*, *œ* som Tvelyd har aldrig gældt i Oldnordisk, og maa i Isl., og hvor den m. H. t. *á* sporadisk kommer frem i Norge og Sverrig, være yngre end 11te Aarh.; hermed stemmer Orm: *raþ*. *orrraþ*. *wand-raþ*. *raþenn*. *naþe*. *braþ* af oldn. *ráð*. *ráða*. *náð*. *bráðr*; samt *gætenn* (passe, vogte) af *gæta*. *epeþþ* (raaber). *fere* af *æpa*. *færi*; *radd* (bange) af *hræddr* m. forkortet og forvansket Selvl. Den isl. Udt. maatte O. gengivet: *rawwþ*, *ejjpeþþ* o. s. v. Det vilde altsaa f. Ex. være splintergalt at henføre *sajtun* i Lancash. Rom. (forlige, forest. M.) til isl. *sætta*; det er med afledende *-en* dannet af A. S. *saht*, hos O. *sahhte*; det gl. engl. Tegn for *j* og *gj* er her brugt = tydsk *ch* med Lyd som i *Recht*. — O. har et mig ufatteligt Ord *kaggerrlejjk*, Brynde, 2 Gange, som ikke kan være oldn. *kærleikr*, der selv med den nyisl. Udtale maatte faaet en anden Form: *chajjrlejjk*, med den gamle *kærlejjk*. 2) *á* har i Dansk i 10de—11te Aarh. vist ikke været *â*, ja i 13de næppe naaet videre end til dybt *a*; dette kan ikke strængt

bevises af *raþ, raþenn* o. s. v., da O.'s Dialect har manglet langt *â*, altsaa maatte erstatte det i fremmede Ord med en anden Lyd, hvor da *a* laa lige saa nær som *o*, der ikke findes. 3) Tidlig Overgang af *a* til *e* udenfor Omlyd: *þeþenn. wheþenn-warrd*; Thornt. Rom. *thethyne* I, 25, o. s. v. smlgn. isl. *þaðan, hvaðan.* Aasen nævner *deda* i norsk Dial. — Medlyd: 4) Lyden *ð* i Dansk overfor *d* i Nedertydsk: *raþ, raþenn* (O. bruger *þ* for *ð* med); den A. S. Form *ræd, rædenn*, hvortil hører nuvær. *read* (læse), har O. ligl. 5) Opr. *nþ* ikke bevaret i Dansk; *sannenn* at sande, smlgn. A. S. *sóð*, sand. Lyngby i dette Tidskr. 1. Hfte. Hermed stemmer Navnet *Gunnilde*, Knud d. Stores Søsterdatter, se Index i Ingrams Udg. af A. S. Krøn. 6) Udstødelse af *w: epeþþ* i Modsætn. t. A. S. *wépan*, hos O. *wepenn*, nu *weep.* Navnet *Orrm* modsat A. S. *wurm*, hos O. *wurrm*, nuvær. *worm.* Ligl. *Ormisby* i Norfolk (Cod. Dipl.), og *Ulf* i Krøn. og hypp. i Cod. Dipl. (Nr. 819 &c.). 7) Endelse *-r* i Nvnf. Hank.: *hajherr* (duelig), oldn. *hagr* (ikke *hægr*, der maatte blevet til *hejherr*), ved fejl Opfattelse optaget, som om *r* hørte til Stammen. — Tidsmaal. 8) Selvlyd af 1ste Række ikke, som nu i Isl., lang foran enkelt udlydende Medlyd: *occ* og, isl. *ok; summ* (Bindeord), som, isl. *sem; toþþ* Urenhed? Flt. *töð* af oldn. *tað* Skarn? isaafald tillige Exempel paa Omlyd fremkaldt af *u.* Om *till* er optaget fra Dansk, er næppe muligt at afgöre. Fra disse afviger det förnævnte *tor,* samt *war* pus, hvis det er af oldn. *var.*

Anmeldelser.

De rerum dispositione apud Antiphontem et Andocidem, oratores Atticos, commentatio. Scripsit Carolus Guilielmus Linder. Upsaliæ 1859.

Redactionen af denna tidskrift har anmodat oss att meddela något om den classiskt-philologiska disputations-litteraturen i vårt land. Vi tro oss bäst gå denna önskan till mötes, då vi till recension upptaga ofvanskrifna afhandling, hvilken såsom specimen för

en profession rimligtvis måste anses för det märkligaste, som under innevarande år inom nämnde område här producerats[1]).

Författaren bestämmer (pagg. 6. 9) afhandlingens uppgift så, att han säger sig vilja redogöra för dispositionen af Antiphons och Andocidis tal och derpå tillämpa de grundsatser och reglor, som innehållas i den s. k. Anaximinis rhetorik. För att kunna göra denna tillämpning har förf. ansett sig böra lemna en genomgående, summarisk öfversigt af talens innehåll („brevi in conspectu ponere, exponere, describere orationes" pagg. 64. 73), hvilken innehållsförteckning upptager största delen af afhandlingen. Jemte dessa på det närmaste sammanhängande delar af arbetet har förf. i ett betydligt antal noter meddelat dels textkritiska, dels mer eller mindre kritiskt exegetiska anmärkningar, hvilka, såvidt de icke hafva något inflytande på talens exposition och disposition, lämpligen torde kunna särskildt för sig tagas i betraktande. Vi vilja ock först nämna något om dessa anmärkningar.

Hvad textkritik angår, äro säkert alla ense om dessa tvenne ting: För det första är en emendation endast då lyckad, när den är lätt d. v. s. grundar sig på ett utbyte af skrifttecken mot andra som lätt dermed kunnat förvexlas och sådan, att den tanke uppkommer, hvilken sammanhanget fordrar och hvarje enskildt ords betydelse och construction medgifver För det andra kan visserligen ingen klandras, om han trots alla emendationsförsök behåller den läsart, han förefunnit; men, om denna förefunna läsart försvaras eller tydes på ett sätt som strider emot talets sammanhang eller språkets bruk, förtjenar denna djerfhet i försvaret ej större bifall än den, hvilken röjer sig i otidiga emendationer. Författaren af ifrågavarande afhandling har icke funnit sig särdeles tillfredsställd af de ändringar, som förut blifvit gjorda i texten till Antiphon och Andocides, utan på åtskilliga ställen hellre betjenat sig af mycket mindre lyckliga förklaringar. Härpå ett par exempel:

a) I anm. 157 till § 24 af Andoc. Or. I. försvarar förf. den vanliga läsarten *ἅ με κατηγόρησαν* med det skälet, att „talaren i många fall rättar sig efter hvardagsspråkets bruk" — en förklaring, som grundar sig på den obevisade förutsättningen, att man i Attiskt hvardagsspråk sade *κατηγορεῖν τινά τι*.

b) Andoc. I. § 19. anm. 156. Med förkastande af Wyttenbachs conjectur: *Οὔτω γὰρ καὶ δίκαιον ἀπολογεῖσθαι, ἀναμιμνήσκοντα τοὺς τῶν κατηγόρων λόγους ἐξελέγχειν*, bibehåller förf. den vanliga läsarten *Οὐ γὰρ καὶ δίκαιον* et cet. och fattar det hela såsom en fråga. „Quum" säger han, „post *ἐξελέγχειν* signum interrogandi posuerimus, si ante *ἐξελέγχειν* intelligetur *ὥστε*, causa non erit, cur verba mutentur. Nonne enim, inquit orator, vel (!) justum est ita se defendere, ut in memoriam revocet refutandi causa ea, quæ adversarii dixerint". För giltigheten af denna förkla-

[1]) Vi hafva tagit oss till grundsats att icke beröra de ställen i förfs. afhandling. om hvilka förut något blifvit i tryckt skrift anmärkt. Från denna grundsats hafva vi blott på 2 ställen sett oss befogade att afvika.

ring förutsättes således, att i Grekiskan en ensam infinitivus utan att stå i förbindelse med ett verbal- eller adjectiv-uttryck, hvars betydelse af en riktning, verkan eller dylikt sådant föranleder, skulle kunna utmärka en följd eller en afsigt. Förutsättningen är falsk.

c) I § 9 af Andoc. or. I. hade Emperius i satsen: *Τὰ μὲν οὖν δίκαια γιγνώσκειν ὑμᾶς ἡγοῦμαι καὶ λόγους παρεσκευάσθαι* rättat *ΛΟΓΟΥΣ* till *ΑΥΤΟΥΣ*. Ändringen är både befogad och lätt. . „At I redan af Eder sjelfva ären beredde att fälla en rättvis dom, derom är jag öfvertygad och det är just i förlitande derpå, jag stannat qvar här, seende, at I i alla mål befliten Eder om att döma efter ed och samvete. Men jag ber Eder att välvilligt, utan fördom och småaktig granskning af orden höra mitt försvar." — Förf. vill emellertid ej veta af Emperii conjectur, utan föreslår tvenne andra utvägar. Den ena är att bibehålla texten alldeles oförändrad och öfversätta: „Ea igitur, quæ justa sunt, vos agnoscere arbitror orationesque (argumentationesque in me vanas) præparatas et instructas esse" et cet. Häremot kan jemte åtskilligt annat (sås. det tunga i constructionen om *τὰ δίκαια* och *λ. παρεσκευάσθαι* coordineras såsom objecter till *γιγνώσκειν*, och det skrufvade i öfversättningen *λογ. παρεσκ.*) anmärkas, att *τὰ δίκαια γιγνώσκειν*, som på många ställen hos dessa talare just betyder „justas sententias dicere", ej „ea, quæ justa sunt, agnoscere" (cfr. § 1 och 123 af detta tal, Antiph. Or. V. § 8), af Andocides sjelf i samma period förklaras med *ψηφίζεσθαι κατὰ τοὺς ὅρκους*. Ty hvad Andocides erfarit i andra fall måste väl vara enahanda med det, som han af domarne hoppas i sin egen sak. Att domarne insågo det som i ifrågavarande fall var rätt och billigt och att motståndarnes påståenden voro blotta dikter, det kunde Andocides ej yttra, utan att säga något som både var orimligt och för domarne förnärmande — orimligt derföre, att han i § 8 yttrat, at domarne skulle komma till den insigten, om de ville höra sakens sammanhang — förnärmande, då han i samma andedrag beder „*μήτε ἀντίδικοι κατάστητέ μοι*" et cet., hvarmed han utan omsvep antyder, att de ständigt rättvise domarne „voro intagna emot honom. — Den andra utvägen är enl. förf. att förflytta *καὶ λόγους παρεσκευάσθαι* till slutet af föregående period, en textändring, som, åtminstone då den göres på fri hand, är djerfvare än Emperii. Den har ock annat emot sig. Då skulle neml. Andocides i § 8 mot sin vana säga samma sak tvenne gånger: „I skolen finna, hvad anklagarne uppdiktat om mig och att deras påståenden äro blotta dikter." Vidare skulle då talaren säga i § 9 „Jag tror (el. är öfvertygad) att I" (icke: skolen dömma, utan) „dömmen" (hvilket måste i detta sammanhang vara = plägen dömma), „och i förlitande derpå har jag stannat qvar, seende att I plägen dömma efter ed och samvete." Sammanhanget visar tydligen, att Andocides, som förut sagt, att domarne skulle bli öfvertygade om anklagelsernas falskhet, och som sedermera beder de rättvisa domarne att höra honom utan fördom, i de ifrågava-

rande orden måste uttala sin visshet om intet annat, än hvad samma domare ville och skulle göra sedan saken blifvit utredd.

d) Det heter i början af Andocidis tal de suo reditu: (Om i andra frågor olika meningar läte höra sig, skulle jag ej finna det besynnerligt) *ὅπου μέντοι δεῖ τὴν πόλιν ἐμέ τι ποιῆσαι ἀγαθόν, εἴ τις ἑτέρως βούλοιτο ἐμοῦ κακίων, δεινότατον ἁπάντων χρημάτων ἡγοῦμαι εἰ τῷ μὲν δοκεῖ ταῦτα, τῷ δε μή, ἀλλὰ μὴ πᾶσιν ὁμοίως*. I Baiters och Sauppes upplaga läses i stället för *εἴ τις ἑτέρως* — *ἢ εἴ τις ἕτερος*, hvarigenom följande mening — högst sannolikt den ursprungliga — uppkommer: „Men der det gäller att jag skall göra staten någon tjenst, eller om någon annan, en sämre person än jag, dertill erbjöde sig, så anser jag det högst oförsvarligt, om någon olikhet i meningar gör sig gällande." Andocides börjar att tala om sig sjelf, men rättar sig sedan så, att han ej ville inskränka satsens giltighet till sin person, utan utsträcker den till alla, utan afseende på deras personliga beskaffenhet. „At", säger förf., „*εἴ τις ἑτέρως* necessario requiritur. Nam non in hac ponenda deliberatione versatur orator, utrum ipse reipublicæ bene faciat an (skall detta vara en öfversättning af *ἢ* i *ἢ εἴ τις ἕτερος*?) alter male", (nej visserligen icke! Men om man såsom förf. läser — — *ἑτέρως* och fattar *κάκιον* såsom förklaring dertill, så blir denna oriktiga uppfattning den enda möjliga; med Baiters läsart är den omöjlig), sed quum ipse commodi aliquid afferre velit reipublicæ, si quis aliter atque ipse agat" (Andocides ville bene facere reipublicæ, hans förmodade motståndare agebat aliter, alltså — ut male faceret), „indignum esse affirmat, si diversæ futuræ sint decernentium sententiæ. Certe (?) non ab Andocide *κακίων* scriptum est. Fortasse leg. *κακίον* (läs: *κάκιον*), ut sit *ἐμοῦ κακίον* vocis *ἑτέρως* uberius explicandæ causa additum." Detta raisonnement torde redan vara nog belyst. Dessutom blefve ju med förf.s sätt att se saken optativen *βούλοιτο* alldeles omotiverad. Ty hvarföre skulle Andocides genom optativen beteckna det (jfr. § 2) fullt faktiska innehållet i denna sats (att ett parti motarbetade hans afsigter, „si quis aliter agat") såsom ett blott subjectivt antagande, då han ej ansett sig behöfva annan modus än indicativen, då han — åtminstone enl. förf.s uppfattning — talar om den befarade olikheten i domarnes röster (*εἰ τῷ μὲν δοκεῖ* et cet. = „si diversæ futuræ sint et cet.")

När man ser denna författarens obenägenhet för gjorda conjecturer, skulle man tro sig kunna sluta dertill att han vore lika obenägen för att göra conjecturer. Men så är det icke. Följande exempel torde visa det:

1) I Anaximenis rhetorik pag. 175 i Spengels Ed. (se disput. pag. 9) der de allmänna „sedes argumentorum" uppräknas, heter det *ἅπασαι δὲ αἱ πράξεις μετέχουσι ἀμφοτέρων, ὥστε μηδετέραν τῶν ὑποθέσεων ἔχοντα λόγων ἀπορεῖν*. Sammanhanget leder lätt till den gissningen, att detta uttryck („så att man ingendera af uppgifterna (den att tillstyrka och den att afstyrka) kommer i förlägenhet" —) är att fatta sålunda: „Så att man för ingendera af de två motsatta uppgifterna" — — eller „så att man icke kommer i förlä-

genhet, hvilkendera af dessa uppgifter man än har sig förelagd". Det i constructionen ovanliga, som kan föranleda en orimlig öfversättning i ett nyare språk, är den omständigheten, att negationen slutit sig till objectet för participiet *ἔχοντα* — hvilket icke skall förnekas — i stället för att sluta sig till *ἀπορεῖν*. Att man i Grekiskan behöfver leta efter en sådan construction är säkert. Dock förekommer ett liknande fall hos Isocrates (ad Dæmonicum § 16): *μηδέποτε μηδὲν αἰσχρὸν ποιήσας ἔλπιζε λαθεῖν. καὶ γὰρ ἂν ἄλλους λάθῃς σεαυτῷ συνειδήσεις*, der utan fråga: „Hoppas att bli dold, då du aldrig något ondt gjort" vore en oriktig och orimlig öfversättning. Är det isocrateiska stället obestridt, så torde ej heller här ändring behöfvas. Men skall sådan ske, så hade förf. ej bort förkasta Spengels conjectur (att stryka *ἔχοντα*) för att sjelf göra en mycket sämre[1]). Ty 1°. kan *μηδέ* omöjligen betyda, hvad förf. påstår, nullo modo d. v. s. en emphatisk negation af en omständighet för sig betraktad, utan det utmärker alltid att en sak, om hvilken man det mindre väntat, negeras jemte andra[2]). För att bli öfvertygad härom behöfver man ingen Hartung, men då förf. för betydelsen af *μηδέ* citerar denne grammatiker, må anmärkas att han, der tal är om denna partikel, säger, att den utmärker „Eine Steigerung, wenn das Eine durch das Andere überboten wird" och straxt derpå öfversätter ordet med „auch nicht". 2°. Hade Anaximenes blott velat säga „hafvande hvar sin uppgift af tvenne motsatta", så hade han enligt all säkerhet sagt helt simpelt: *ἐναντίας ὑποθέσεις*.

2) I anm. 130 till § 51 af Antiph. Or. V. ville förf., liksom Reiske i § 49, (se anm. 130, i perioden: *ὁ μὲν γὰρ δοῦλος δυοῖν λόγοιν ἔλεγε, τότε μεν ἔφη* et cet.) efter *τούτους μὲν* i perioden: *μερὶς ἑκατέρῳ ἴση ἐστίν· τούτοις μὲν τὸ φάσκειν* insätta ett *γάρ* på grund deraf att Antiphon „solet post propositam aliquam sententiam causam ejus, quod proposuit, per *γάρ* particulam afferre". Den plägseden har väl Antiphon gemensam med alla Grekiska författare och om saken ej hos Antiphon vore vanlig, så torde den snart bli det genom emendatorers åtgöranden (cf. förf.s anm. 130). Utan tvifvel hade ett *γάρ* på de ställen, som äro i fråga, varit fullt passande, men vill man taga för grundsats att hos de gamle författarna insätta ett ord öfverallt der det kunde fylla sin plats, så kunde man t. ex. af samma skäl anse sig befogad att insätta ett *Nam* fremför *unum* i Cic de off. I. 3 init. derföre, att i § 9 af samma capitel, i de Off. II. § 53 och på oräkneliga ställen hos Cicero en redogörelse för en förut antydd indelning inledes med ett *Nam* eller *enim*.

3) I anm. 138 till §§ 91—94 föreslår författaren en omflyttning i texten så att hvad som läses i § 94 *τοῦτο μὲν γὰρ ἐμοὶ πειθομένους* et cet. skulle insättas omedelbart efter § 91. Då blefve sammanhanget följande: „— — sådana mål der ett fällande

---

1) *ὥστε μηδὲ ἕτερον ἑτέραν τῶν ὑποθέσεων ἔχοντα λόγων ἀπορεῖν* i. e. „ut nullo modo nesciant" et cet.

2) Också icke, icke en gång, icke heller, Lat. ne — quidem.

utslag ej kan ändras är skadan större, om man inser att man felat och måste ångra sig. Och redan hafva åtskilliga af Eder fått ångra att de fällt sakförda. Men aldrig hafven I ångrat att I i sådana mål låtit Eder bedraga, om det ock är alldeles rätt, att I haden fällt dem, som bedrogo Eder." (öfversättning efter lectio vulgata ἀπολωλεκέναι). § 94. „Ty om I lyden mig, så står det Eder öppet att ångra Er och ett botemedel häremot fån I i det förnyade tillfället att straffa." — Enhvar finner, att denna sednare period alls icke passar såsom motiv för den förra. I § 91 talar Antiphon i allmänhet om, att det ἐν τοῖς ἀνηκέστοις är bättre att fria än att fälla. Med den nu anklagade var ett särskildt förhållande, nemligen att målet blifvit af anklagarne lagstridigt behandladt och att saken således kunde komma före ännu en gång under sin rätta rubrik, då domrarne också kommo i tillfälle att ändra ett friande utslag. Detta egde ej rum med mål i allmänhet och kunde således ej heller (förmedelst γάρ) uppställas såsom skäl till ett mildt beteende i dessa. — Deremot passa orden fullkomligt i det sammanhang, der de ursprungligen stå: „Eder tillkommer att ej låta öfvertala Er till det ej rätt är (d. v. s. närmast att ej dömma mig för mord då jag blifvit anklagad efter en oriktig lag § 9, och på grund af icke edsvurna vittnens utsagor § 12 o. s. v.). Ty om I lyden mig, fån I snart tillfälle att på behörigt sätt åter behandla målet."

4) I det tredje af Andocidis tal § 17—18 råder denne Athenienserna att deltaga i freden — nu, då de förnämste krigförande makterna erbjuda villkor, som äro grundade på alla Grekiska staters sjelfständighet, „i främsta rummet Lacedæmonierna, som i början af kriget — — voro herrskande både till lands och sjös, men enligt dessa fredsvillkor äro intetdera. Och sådana concessioner göra de ej tvungna af oss utan till förmån för hela Greklands sjelfständighet. Ty de hafva ej mindre än tre gånger segrat i drabbningar, ena gången vid Corinth öfver hela de förbundnas församlade styrka, hvarvid de således icke lemnat något skäl (ell. någon förevändning) öfrigt, utan derutinnan (d. v. s. visat att det låg derutinnan) att de ensamma voro alla öfvermäktiga (οὐχ ὑπολιπόντες πρόφασιν οὐδεμίαν, ἀλλ' ἐν τῷ κρατιστεύειν μόνοι ἁπάντων) derpå i Boeotien under samma förhållanden, slutligen efter intagandet af Lechæum öfver hela Argivernas och Corinthiernas styrka och öfver den delen af oss och Boeotierna, som i slaget deltog." — Vi tro att denna tydning af lectio vulgata ger den mening åt författarens ord som är mest sannolik och att det zeugma, vi antagit för att supplera och förklara det concisa uttrycket icke är för hårdt, när det gäller att commentera en Thucydidis samtida. (cfr. Antiphon III. γ. 10. οὐδὲ τὸ μειράκιον καθαρὸς τῆς αἰτίας ἐστίν, ἀλλ' (han skulle varit det) εἴπερ τούτου μὴ ἀκοντίζοντος ἀλλ' ἀτρέμα ἑστῶτος ἀπέθανεν ὁ παῖς). Dock medgifves att uttrycket blir lättare, om man med „Luzacius" läser ἄλλ' ἢ τὸ (Inom parenthes sagdt tro vi, att man bör skrifva ἄλλ' ἢ då detta uttryck, som betyder annat än = utom, enligt all sannolikhet är = ἄλλο ἤ, ej = ἀλλὰ ἤ. Conjunctionen ἀλλά hade, såsom accentuationen

visar, för språkmedvetandet temligen fullkomligt förlorat sitt ursprungliga sammanhang med *ἄλλος* annan) — *κρατιστεύειν* alls intet skäl utom det — — Se förf.s anm. 115. Men förf. vill hvarken godkänna handskrifternas eller Luzacii läsart, utan läser *ἀλλ' ἢ τῷ κρατιστεύειν*. Om han nu öfversatte detta uttryck instrumentalt, så vore mot läsarten („utom derigenom att de ensamme voro alla öfvermäktiga") blott det att anmärka, att man i det fallet, då väl *τῷ κρατιστεύειν* vore att förbinda med *νενικήκασι* heldre skulle vilja ha det ursprungliga *ἀλλά* (utan) tillbaka i st. f. *ἀλλ' ἤ*. Men, säger förf., denna infinitivus med artikelns dativus utmärker en „syftning". Således „de hafva segrat — — ej lemnande något enda skäl öfrigt, utom (det att de gjort det?) för att ensamma bli herrar öfver alla." Man finner att 1) om man i detta fall skall läsa *ἀλλ' ἤ* blir det brachylogiska i uttrycket ännu hårdare än med handskrifternas läsart är fallet. 2) Skulle Andocides då säga att Lacedæmonierna segrat eller fört kriget i helt annan afsigt än historien ger vid handen. Ty det är bekant nog, att Lacedæmonierna emot sin vilja och för egna gränsers försvar (*ἐν κινδύνῳ τὴν πόλιν νομίζοντες*[1]) inläto sig i det krig, som afbröt Agesilai framgångar i Asien.

5) Den rättelse, förf. föreslår i anm. 141 neml. att i § 4 af Antiphons tal „super Choreuta" i st. f. *Τοσαύτην γὰρ ἀνάγκην ὁ νόμος ἔχει, ὥστε καὶ ἄν τις κτείνῃ τινὰ ὧν αὐτὸς κρατεῖ καὶ μὴ ἔστιν ὁ τιμωρήσων* et cet. läsa *κἂν μήτις ᾖ* torde bli obehöflig, om man coordinerar denna sista lilla sats med relativsatsen *ὧν αὐτὸς κρατεῖ* och icke med den hypothetiska *ἄν τις κτείνῃ*. Att relativet i den följande satsen måste suppleras i annan casus än i den föregående af de båda coordinerade, gör ingen svårighet. Cfr. Krueger Griech. Gramm. § 60, 6 Anm. 2, der följande ställe hos Xenophon citeras: *Ἀριαῖος ὃν ἡμεῖς ἠθέλομεν βασιλέα καθιστάναι καὶ ἐδώκαμεν καὶ ἐλάβομεν πιστὰ μὴ προδώσειν ἀλλήλους, καὶ οὗτος* et cet. Dessutom passar *μήτις* föga väl tillsammans med det bestämda *ὁ τιμωρήσων*.

6) Anm. 147. Sauppe har i § 23 af Antiphons tal de choreuta föreslagit att framför infinitiverna *ἐρωτᾶν καὶ ἐλέγχειν*, hvilka i perioden uppträda nog asyndetiskt, läsa *καί*, hvarigenom de skulle coordineras med *ἰέναι* såsom objecter till *ἐκέλευον*. Förf., som ej finner det troligt att Antiphon skrifvit så, som det står i lectio vulgata, föreslår att i st. f. *καὶ ἰέναι ἐκέλευον* läsa *ἰέναι κελεύων*. Det är nu svårt att inse, huru ett bättre sammanhang skulle kunna tillvägabringas i satsen derigenom att man derjemte finge tvenne asyndetiska participier: *κελεύων — λέγων*.

Utrymmet förbjuder oss att anföra flera prof på författarens textkritik. Innan vi gå till sjelfva afhandlingens text, vilja vi ännu göra ett par anmärkningar med afseende på det rent exegetiska innehållet af noterna.

---

[1]) Xenoph. Hellenica IV. 2. 1.

1) I § 14 af Antiphons tal de cæde Herodis säger denne talare, att Atheniensarnes lagar rörande mord äro erkändt förträffliga. „Ty de äro både mycket gamla och hafva aldrig blifvit förändrade, hvilket är ett stort bevis för deras höga värde. ὁ γὰρ χρόνος καὶ ἡ ἐμπειρία τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα ἐκδιδάσκει τοὺς ἀνθρώπους". Här tolkar förf. (not. 120) τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα med τὰ ἁμαρτήματα och förklarar det hela så: „jam dudum cognita in illis sunt et notata omnia, quæcunque solent esse, delicta et peccata. Nam de his non nisi dies et plurimus usus homines docet." Af dessa två satser är det så långt ifrån att den ena bestyrker den andra (sås. nam skulle antyda), att svårligen den första kan vara sann, om den sista är det. Ty är det så, att blott tid och rik erfarenhet kan lära menniskorna hvilka brott som böra i lagen förbjudas och beifras, så kunna lagar svårligen från urminnestider innehålla alla dessa bestämningar, således ej heller (i fall detta är ett villkor för lagars förträfflighet) vara goda, om de ej med tiden och med stigande erfarenhet ökas och förändras. Fattas deremot τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα såsom det oriktiga ell. olämpliga i sjelfva lagarna, så blir den lilla slutmeningen ett godt stöd för den satsen, att lagarnes höga ålder bevisar deras höga värde. „Tid och erfarenhet upplysa menniskorna om det som icke är ändamålsenligt". (Hade således lagarna innehållit något dylikt, så skulle de blifvit ändrade eller afskaffade).

2) Författaren bestrider i anm. 134 Mætzners öfversättning af § 76 i samma tal: „οὔτε γὰρ ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν εὐρόπως εἶχεν αὐτῷ. ἱκανὰ γὰρ ἦν ἐνέχυρα, ἃ εἴχετο αὐτοῦ. Satis enim multa erant pignora, quæ ibi (αὐτοῦ Mitylenis) tenebantur." „Imo vero", säger förf., satis multa pignora eum — αὐτοῦ — firme tenebant." Men nu betyder ἔχεσθαι τινός ingalunda: hålla något fast, utan: hålla sig fast vid något. Således: panter (barn och egendom) hvilka voro fästade vid honom. Men var det fallet, så kunde väl mannen resa och föra panterna med sig? Detta sednare var deremot omöjligt, om de voro fästade vid stället, och endast i detta fall voro de panter.

3) Anm. 144. § 18 (Antiph. super choreuta) — — „καὶ θηρεύειν καὶ ἐπὶ σμικρὸν ὑπονοεῖν τὰ λεγόμενα. καὶ ἐπὶ σμικρὸν est vel in minimis, ut ὑπονοεῖν ex θηρεύειν pendeat." Utan tvifvel blir constructionen tyngre i detta fall, än om θηρεύειν och ὑπονοεῖν medelst καὶ coordineras. Om θηρεύειν plägar construeras med infinitif, är oss obekant; men uti Andocidis tal de Mysteriis § 9 förekomma dessa två verber sammanställda på följande sätt: τάδε ὑμῶν δέομαι, μήτε ὑπονοεῖν τὰ λεγόμενα μήτε θηρεύειν τὰ ῥήματα, hvilket gifver ett kraftigt stöd för det antagandet att de äfven här äro coordinerade, och icke det ena af det andra beroende.

4) Antiph. I. § 22 init. förklarar förf. sålunda ὑπὲρ δὲ τῆς ἀποκτεινάσης δεήσεται ἀθέμιστα καὶ ἀτέλεστα καὶ ἀνήκουστα καὶ θεοῖς καὶ ὑμῖν, δεόμενος ὑμῶν (scil. κακοτεχνῆσαι ταῦτα)

ἅ αὐτὴ ἑαυτὴν οὐκ ἔπεισε μὴ κακοτεχνῆσαι". Om nu κακοτεχνῆσαι icke kan ha afseende på annat än stjufmodrens skändliga anläggning mot sin mans lif, så skulle enligt förf.s uppfattning denna qvinnas son sägas bedja domarne „om att begå samma brott (rättare: att hafva begått) som hon ej förmått sig sjelf till att icke begå". Likväl vill det synas, som förf. sjelf, då han nedanföre i samma anm. 84 hänvisat på VI. 47 i denna del af sin anm. erkänt riktigheten af Lehners m. fl. förklaring att ett πείθεσθαι måste, om icke tillsättas, så dock tänkas såsom sakobjekt, vid δεόμενος. Rättast och enklast torde det brachylogiska i uttrycket förklaras sål.: bedjande Eder om hvad hon sjelf ej gjort, neml. trott att hon ej förehaft sådana stämplingar (d. ä. viljande förmå eder att tro, hvad hon icke trodde sjelf, att hon var oskyldig till sådana stämplingar).

5) Anm. 154 § 8. Σποπῶ μὲν οὖν ἔγωγε, ὦ ἄνδρες, πόθεν χρὴ ἄρξασθαι τῆς ἀπολογίας· „σκοπῶ conjunctivi modi est". Detta är högst osannolikt. Ty det vore ett fall, til hvilket knappt från hela Grekiska prosans område ett motstycke kunde uppvisas, neml. en 1 pers. conj. brukad absolute, utan att satsen innebär en fråga och utan förbindelse med en till andra person ställd uppmaning, i hvilket sammanhang t. ex. (φέρε) ἴδω blir ungefär = låt mig se. Med ett ord, en 1 pers. sing. conj. såsom uttryck för en sjelfuppmaning eller ett beslut är främmande för Grekiska språket. Ännu mindre kan naturligtvis detta σκοπῶ tolkas med deliberandum est.

Härmed lemna vi förf.s noter, med hvilka vi så länge uppehållit oss derföre att de enligt vår mening ega minst lika mycken philologisk vigt och betydelse, som sjelfva afhandlingens text. Öfvergå vi nu till denna, så framställer den sig först för oss såsom en exposition af innehållet i Antiphons och Andocidis tal. Den som vill lemna en dylik innehållsöfversigt har visserligen i förhållande till öfversättaren en lätt uppgift i så måtto, att ingen af honom fordrar annat än ett troget angifvande af textens ungefärliga mening i allmänhet, men å andra sidan, om den skrift, hvilken på detta sätt skall behandlas, utgör ett i sig sammanhängande raisonnement fordras utan tvifvel en klar blick öfver detta hela för att i korta, men dock originalets tankeföljd antydande rubriker sammanfatta det väsendtliga i den mångfald, texten innehåller. Här måste onekligen i många enskildheter epitomatorns egen mening om hvad som är väsendtligt eller icke, hafva sitt fria spelrum, likasom i det hela hans arbete ej kan undandraga sig att bedömmas efter det ändamål, för hvilket innehållsförteckningen göres. Är således i ifrågavarande afhandling expositionen oriktig eller för ändamålet otillräcklig, så är och den rhetoriska dispositionen, för hvilken den tjenar som material, icke att lita på. Men den minsta fordran på expositionens riktighet i det enskilda är väl den, att den intet skall upptaga, som ej förekommer i den del af texten, hvartill den hänvisar, och rätt återgifva det, som den upptager. Med hänseende till denna

fordran vilja vi anmärka följande ställen, och torde det vid en del af dem för den sakkunnige läsaren vara tillräckligt, om vi sammanställa talarens text med förf.s innehållsuppgift:

1) Ant. II. *β.* § 6. *Εἰ δὲ καὶ μὴ ἐπὶ τοῖς ἱματίοις διεφθάρη ἀλλ' ἑτέρους ἰδὼν ἄλλο τι κακὸν ποιοῦντας, ἵνα μὴ μηνυτὴς τοῦ ἀδικήματος γένηται, ἀπέθανε ὑπ' αὐτῶν, τίς οἶδε;*	„Sin minus" (propter vestem interfectus est), „fieri potuit, ut alium quærentes in eum inciderent interfectores".
2) Ant. II. *β.* § 10. *Οὕτω μὲν ἃ κατηγόρηταί μου πάντα ἄπιστά ἐστιν· ἀπολύεσθαι δὲ ὑφ' ἡμῶν εἰ καὶ εἰκότως μὲν ὄντως δὲ μὴ ἀπέκτεινα τὸν ἄνδρα, πολὺ μᾶλλον δίκαιός εἰμι.*	„Si non nisi verisimile est, a me occisum esse virum, absolvi me oportet, si verum non est, occisum a me virum esse, multo etiam magis oportet".

Man finner att denna öfversättning åtminstone icke innehåller textens mening. Förf. fortsätter i noten 97.

ἐγὼ γὰρ φανερὸν ὅτι μεγάλα ἀδικούμενος ἠμυνάμην· οὐ γὰρ ἂν ἐδόκουν εἰκότως ἀποκτεῖναι αὐτόν.	„Nam et apertum est, me, quippe qui magna injuria ab illo affectus sim, injuriarum poenas ab eo repetiturum fuisse (intell. si etiamnunc viveret: *ἠμυνάμην* ut in re præterita), aliter enim non probabiliter videretur a me occisus esse."

Altså: derföre, att den anklagade skulle hafva utkräft laglig hämd (straff) — ty det måste vara förf.s mening — af sin vederdeloman, om denne fått lefva, derföre var det sannolikt, att han, förr än saken kommit för rätta, sjelf skulle dräpt honom på öppen gata och dermed utsatt sin egen person för en mördares straff. Tvärtom hade i det fallet hans handlingssätt varit orimligt och hans skuld till mordet osannolik (bådadera heta på Grekiska *οὐκ εἰκός*). Annat var förhållandet, om han från den mördades sida var föremål för verkliga oförrätter, men för hvilka han hvarken fått eller trodde sig kunna få upprättelse på laglig väg.

Vår mening om detta ställes förklaring är följande: Anklagaren hade i sitt tal §§ 5—6 frågat „cui bono", det vill säga, hvem som haft mesta skäl att mörda mannen, och påstått, att den sakförde, som genom processer med den nu mördade förlorat en stor del af sin förmögenhet och hotades med än större förluster, „*συνειδὼς μὲν αὑτῷ τὸ ἀδίκημα ἔμπειρος δ' ὢν τῆς τούτου δυνάμεως μνησικακῶν δὲ τῶν ἔμπροσθεν εἰκότως μὲν ἐπεβούλευσε εἰκότως* (d. v. s. på för honom sjelf fullt giltiga skäl) *δ' ἀμυνάμενος ἀπέκτεινε τὸν ἄνδρα.* Af detta *εἰκότως* begagnar sig nu svaranden helt

sophistiskt, när han i ifrågavarande § säger: „Om jag dertill med skäl (skulle hafva dödat mannen) men ej i verkligheten dödat honom, så är jag mycket mera förtjent af ett frikännande utslag. Ty klart är, att jag värjde mig för stora oförrätter, som mig af honom tillfogades. Ty annars skulle man ej tycka mig med skäl (= med fog) ha dödat honom, (haft skäl till att döda honom)."

Mot denna uppfattning af ordet *εἰκότως* reserverar sig nu åter anklagaren i sitt andra tal *γ.* § 8, när han säger, att den anklagade, som hotades med förlust af sin stora förmögenhet, visserligen haft skäl nog att undanrödja sin vederdeloman, men att gerningen i allt fall vore ett skändligt brott (*εἰκότως μὲν ἀνοσίως δέ*). Eller kanske man också här skall öfversätta: visserligen, sannolikt, men ändå — ogudaktigt? — Att den brachylogi, hvilken vi antagit i uttrycket *εἰ καὶ εἰκότως μὲν ὄντως δὲ μὴ ἀπέκτεινα*, väl är förenlig med Antiphons stil, visar ett nästan enahanda exempel i Ant. III. *γ.* 6.: *ἀκουσίως οὐκ ἧττον ἢ ἑκουσίως ἀπέκτεινε τὸν παῖδα* = ofrivilligt dödade han honom, men lika väl, som han skulle gjort, om det skett med berådt mod. Cfr. § 7.

3) Ant. III. *α.* § 1. *Τὰ μὲν ὁμολογούμενα τῶν πραγμάτων ὑπό τε τοῦ νόμου κατακέκριται ὑπό τε τῶν ψηφισαμένων, οἳ κύριοι πάσης τῆς πολιτείας εἰσίν· ἐὰν δέ τι ἀμφισβητήσιμον ᾖ, τοῦτο ὑμῖν, ὦ ἄνδρες πολῖται, προστέτακται διαγνῶναι.*

Causæ eæ, quæ quo in jure sint inter omnes constat, vel legibus et suffragiis dijudicantur: eæ, de quibus controversia est, non item.

Den, som blott läser förf. Latinska paraphrase (hvilken för öfrigt öfverensstämmer med C. Müllers högst opålitliga öfversättning af Oratores Attici i Pariserupplagan af år 1847) lärer billigtvis förvåna sig öfver talarens sats, att icke alla mål afdömas (dijudicantur) legibus et suffragiis (hvilket sednare ord i för sig liksom *ψηφίζεσθαι* utan den bestämning, som detta här jemte *οἱ νόμοι* fått i *οἱ κύριοι* et cet., lika väl kan ha afseende på domarnes som lagstiftarnes röster). En blick på det Grekiska originalet är tillräcklig för att öfvertyga oss derom, att detta innehåller något helt annat. Ty för det första betyder *κατακρίνειν* icke dijudicare utan damnare, för det andra äro både *κατακέκριται* och *ψηφισαμένων* uttryck för tempus præteritum. Meningen är denna: „Sådana handlingar, hvilkas sakbestånd är klart och erkändt, äro (redan) dömda af lagarna och af dem, som stiftat dem. Men der någonting kan omtvistas, der är det Eder ålagdt att pröfva".

4) I expositionen af Antiphons tal de cæde Herodis § 11, 12 pag. 50 heter det: „In foro sub dio de me judicari oportebat" — hvarvid således förutsättes, att rättegången hvarken skedde sub dio eller in foro. Nu är dock förhållandet det, att Antiphon i § 10 klagar öfver, att rättegången hölls *ἐνταυθοῖ ἐν τῇ ἀγορᾷ* „här på forum", och i § 11 deröfver, att den icke anställdes sub dio.

Härutinnan hade Hirschig funnit en motsägelse och derföre strukit ut ἐν τῇ ἀγορᾷ. Förf. förkastar denna emendation och bevisar med många citater, icke hvad som skulle bevisas, nemligen att detta ἐν τῇ ἀγορᾷ här ej innebär någon motsägelse, utan att en sådan epexeges, som dessa ord utgöra i förhållande till ἐνταυθοῖ, är förenlig med Grekiskt språkbruk.

5) I expositionen af βεβαίωσις i samma tal pag. 54—55 afdelningen B, hvilken har til öfverskrift: Ipsa βάσανος servi qualis fuerit, men under hvilken likväl också hänföres redogörelsen för den frie mannens vittnesmål, säger förf. att 5) a) innehåller en vederläggning af 3) a). Detta är falskt, ty i 3) a) är frågan om hvad anklagarne falskligen uppgifvit såsom den torterade slafvens vittnesbörd, då deremot 5) a) hänvisar till paragrapher i talet, som uppvisa osannolikheten af hvad slafven, tvungen genom torturen, verkligen sagt.

Denna exempelsamling skulle kunna betydligt ökas. Dock vilja vi utom de anförda endast påpeka trenne ställen, hvarest innehållet icke blott är mer eller mindre missförstådt, utan der det i förf. exposition är ett helt och hållet annat än i originalets. Dessa ställen äro 1) § 38 i Ant. de cæde Herodis, hvarest talas om det misstänkta derutinnan, att anklagarne undanrödjt det vittne, på hvars utsagor de stödde sig, men förf. tolkar sålunda: (colligi potest) „ex ejus testimonio a me, non ab illis argumenta et indicia stare." 2) Andoc. de mysteriis § 24, hvarest förf. paraphraserar: „si conscius hujus sceleris mihi fuissem, non hic mansissem, judiciumque subiissem", något som hvarken förekommer i denna eller i någon annan § af talet. § 24 innehåller intet annat än en uppmaning till domarne att, då den svåraste anklagelsegrunden blifvit vederlagd, vara förvissade derom, att de öfrigas haltlöshet lika säkert skall kunna ådagaläggas. 3) Samma tal § 146—150. Härom heter det hos förf. pag. 73: „III. Quid mihi noceatur, si condemner, considerate. πρὸς ἔλεον." Det vill ungefär säga: betänker, huru skadligt det är för mig att bli afrättad. Ty frågan är för Andocides περὶ σώματος, § 5. Andocides säger dock något helt annat. I § 146 innehålles följande: Dömmen I mig till döden, så är hela Andocidi och Leogoras utrotadt, af hvilket dock staten aldrig haft någon skam, ej heller någon medborgare kan säga sig i det enskilda eller offentliga hafva lidit något ondt. Derpå talar han i § 147 ytterligare om sina förfäders förtjenster och beder i § 148 att detta minne måtte komma honom till godo, då han ej har några lefvande anhöriga, som kunna bedja för honom, utan (§ 149) är hänvisad endast på domarnes barmhertighet (ὑμεῖς με παρ' ὑμῶν αὐτῶν αἰτησάμενοι σώσατε), hvilka, då för brist på medborgare, Thessalier och Andrier upptagas i staten, ej böra beröfva samhället dess egna redan pröfvade söners tjenster. Sist heter det (i § 150): Μὴ τοίνυν μήθ' ὑμᾶς αὐτοὺς τῶν ἀπ' ἐμοῦ ἐλπίδων ἀποστερήσητε μήτε ἐμὲ τῶν εἰς ὑμᾶς, hvarpå Andocides uppmanar „τοὺς φυλέτας τοὺς ᾑρημένους αὐτῷ συνδικεῖν" att framträda. Jfr. äfven öfversättningen af Antiph. III. δ. § 7 och Andoc. I. § 103—105.

Men för författarens ändamål gör det icke tillfyllest, om innehållsförteckningen ej lider af några felaktigheter; skall man af den få en rätt föreställning om det rhetoriskt konstmässiga hos Antiphon och Andocides, så måste den väl äfven både fullständigt och troget återgifva talens naturliga disposition. Detta sker icke om den

1) endast upptager hvad talaren påstått i de §§, til hvilka hänvisas, men ej huru dessa påståenden bevisas. När förf. t. ex. i *βεβαίωσις* af Antiph. II. *γ*. 2—8 har följande afdelningar: „I. c) Fieri non potuit, ut ii, qui minus periculi adirent, potius quam ii, qui plus, insidias ei struerent. § 3. II. a) Injuria negat reus fidem servi testimonio esse habendam. § 4. b) Nec verisimilius est eum cædi abfuisse, quam interfuisse. § 5. IV. Quod postulat, ut propter apertam in se suspicionem ne suspicione opprimatur, non recte dicit" — så hade visserligen dessa förnekningar kunnat vara fullt tillräckliga, om förf. skrifvit ett blott och bart „argumentum" till Antiphons tal, men i en schematisk öfversigt af talets logiska och rhetoriska disposition äro de otillräckliga.

2) Om olika bevis och bevisningspunkter äro med hvarandra sammanblandade eller någon uteglömd, eller det sammanhöriga åtskiljdt. Härpå kunde många exempel anföras, ss. Antiph. III. *β*. „Lex nos liberat. § 9 — Quare fas est nos pro noxiis non haberi. § 10." (I texten heter det: (då sålunda både sakens faktiska sammanhang och lagen frikänner oss) *οὐδὲ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἕνεκα δίκαιον τοιούτων κακῶν ἀξιοῦσθαι ἐσμέν*.) och Andocidis Or. contra Alcibiadem, der det heter: § 41. *σύντομος ἀνάμνησις*. § 42. *εὖ διαθέσθαι*, ehuru båda paragropharne innehålla ett uppräknande af Andocidis förtjenster af det allmänna, hvarmed afsigten rigtigt nog är „*εὖ διαθέσθαι*". Jfr. ock §§ 13—15 af samma tal, hvilka enl. förf. alla handla „de dote, quam duplicem a socero exegit". Af större vigt äro emellertid de anmärkningar, som måste göras mot författarens behandling af § 25—29 i Ant. Or. V. Den är, som följer:

„(*βεβαίωσις*)

I. *ἐκ τῶν γενομένων τὰ εἰκότα* (propositio). Ex factis quid collegerint accusatores" —

I texten heter det: *Τὰ μὲν γενόμενα ταῦτ' ἐστίν· ἐκ δὲ τούτων ἤδη σκοπεῖτε τὰ εἰκότα.* Men efter dessa ord följer i § 25 alls intet om anklagarnes bevis eller slutsatser, utan talaren anför der mot trovärdigheten af deras anklagelse ett *τεκμήριον*, bestående deri „att, om de haft något skäl för sina påståenden skulle de anklagat honom förr än han fått lemna Mitylene." Häraf kan man sluta till, att orden *ἐκ τῶν γενομένων τὰ εἰκότα* ej kunna öfversättas så, som författaren det gör, utan betyda: betrakten nu från synpunkten af d. v. s. sluten nu af dessa bestyrkta facta till sakens naturliga sammanhang. Men om vi ock ville emot all rimlighet antaga, att orden kunde så tolkas och att i § 25 allt utom sjelfva propositio kan utan skada för dispositionens fullständighet förbigås, så blir förf.s innehållsöfversigt icke derför rimligare. „Anklagarnes slutsatser" skulle vara följande:

1) terra, non mari periisse virum § 26—27.
2) in mare demissum summersumque eum aqua esse § 28 — μαρτυρία.
3) in ipsa nave necatum esse, quod ex sanguine in nave reperto concludunt § 29. σημεῖον.

Då man naturligen måste antaga, att de rhetoriska termer för bevis et cet., hvilka förf. vidfogar de af honom uppställda större eller mindre afdelningarne af talen, hafva afseende på det sätt, hvarpå hvarje afdelnings innehåll blifvit af den, det påstått, bevisadt, så måste man ock här tro att med det μαρτυρία, som är ställdt efter den andra af anklagarnes beskyllningspunkter, antydes att detta deras påstående af dem blifvit styrkt förmedelst vittnes utsago. Men förf. har i en från trycket utgifven skrift upplyst derom, att med detta μαρτυρία antydes, att den anklagade genom μαρτυρίᾳ ådagalagt falskheten af sina vedersakares påståenden. Då måste man först fråga: Skall med det σημεῖον, som står vid punkten 3), också antydas, att den anklagade genom sådant bevis ådagalagt falskheten i denna beskyllning? För det andra står det i alla fall fast, att anklagarne just i saknad af alla bevis „ur saken sjelf" och sedan de funnit haltlösheten af det σημεῖον, som i § 29 anföres, i det som de inför rätten påstodo, icke stödde sig på några slutsatser alls utan på den torterade slafvens aftvungna bekännelser, hvilka innehållas i afdelningarne 1) och 2). Rubriken „Ex factis quid collegerint" et cet. är således och blir felaktig.

Det återstår oss nu att taga i betraktande den rhetoriska analys, hvilken förf. efter Anaximenis lärobok[1]) anställer med Antiphons och Andocidis tal för att sålunda uppvisa det nära förhållande och det ömsesidiga inflytande, som egt rum emellan den Grekiska talarekonsten och den Grekiska vältalighetsläran. Denna analys är nu af följande art. Förf. har i inledningen till sin disputation, pagg. 9—11, efter Anaximenes redogjort för de olika „loci et sedes argumentorum" samt för de olika slagen af bevis. I enlighet härmed har han ock här och der i afhandlingen genom rhetoriska termer utmärkt, hvilken „locus" eller hvilket „probationis genus" talarne användt (*δίκαιον, νόμιμον, συμφέρον, εἰκός, ἔλεγχος* o. s. v.). Att nu alla dessa momenter af rhetorisk invention förekomma hos talarne, det kan nu visserligen icke lemna något nytt bidrag till historien om den Grekiska talarekonstens konstmässiga utbildning, ej heller till att sprida ljus öfver särskildt dessa talares konst och talent („ad facultatem eorum oratoriam illustrandam" se disput. pag. 6). Ty liksom man kan vara fullt viss på att hos Antiphon finna alla de olika slag af satser, som omtalas i Kruegers Grekiska grammatik, men derföre svårligen någon, som illustrerat en upplaga af Antiphon med vidfogade termer ur satsläran, sådana som: condicionalsats, relativsats o. s. v., kunde anses ha bevisat

---

[1]) Såsom bekant är, är denna rhetorik skrifven minst 50 år sednare än det yngsta af Antiphons eller Andocides' tal.

någon systematisk grammatiks inflytande på Antiphons sätt att skrifva Grekiska, så kunde man på förhand vara viss på att till hvarje bevis, som Anaximenes mäktat anföra, ett exempel skulle låta sig finna hos Antiphon, men deraf följer ännu icke, att Antiphon format sina tal efter ett rhetoriskt system sådant som Anaximenis. En sådan slutsats vore endast då berättigad, om förf.s analys visat, att olika i sig naturligt sammanhängande delar af talen innehållit stricte det slag af bevis ensamt, som förf. deri funnit, och att de olika bevisen följt på hvarandra i den ordning, Anaximenes föreskrifver (Anax. pagg. 220 v. 30 sqq. 221. v. 15 sqq. Spengels Ed.), så att man af dessa tvenna omständigheter kunnat se, huru talarne både räknat och ordnat bevisningsmomenterna efter et visst schema; vidare, om förf. bevisat icke allenast att hos talarne bevis och loci finnas använda, på hvilka man enligt Grekiskt språkbruk kan lämpa Anaximenis rhetoriska termer, utan ock att talarne utfört dessa loci på det sätt, som rhetorn föreskrifver; slutligen om det visade sig, att talarne med en skolmässig noggrannhet gjort sig till regel att utstyra sina bevisningspunkter med γνῶμαι, σχήματα och dylik rhetorisk ornat, som fordras af Anaximenes pag. 221 ff. Men att ådagalägga detta synes oss förf. ej ha försökt. Och hvad som gäller om momenterna uti „inventio" gäller ock om sjelfva dispositionen eller talens hufvudafdelningar och deras behandling. Förf. har i sin inledning, pagg. 13—15, med en ofantlig mängd citater visat, med hvilka termer Anaximenes betecknat dels dispositionens eget begrepp, dels dess hufvudmomenter, äfvensom sedermera i Antiphons och Andocidis tal nödtorfteligen uppvisat dessa allmänna beståndsdelar, men att behandlingen hos de Attiske talarne röjer inflytandet af en skolmässig rhetorik eller att den öfverensstämmer med Anaximenis lära mera än t. ex. med Ciceros eller Quintiliani, det synes oss dermed icke bevisadt. Också har förf. i sin afhandling gjort föga bruk af Anaximenes. Han åberopas vid alla talen tillsammans 21 gånger, af hvilka de 16 citaterna äro hemtade från de 28 sidor, som handla om dispositionen, och 5 från de 42, som handla om „inventio" och „elocutio". Och dessa citater hänvisa vanligen ej till någon regel för behandlingen af någon locus, utan till en rhetorisk term, som mer eller mindre lämpligt kan användas på det ställe hos talaren, som är i fråga. Hade förf. till exempel i detalj velat jemföra Andocidis tal contra Alcibiadem med Anaximenis reglor för γένος ψεκτικόν (Anax. cap. 35), så tro vi, att ingen skulle funnit någon öfverensstämmelse emellan talarens behandling af sitt ämne och rhetorns föreskrifter.

Rörande riktigheten af författarens rhetoriska analys kunna följande anmärkningar göras. Anaximenis definitioner på de rhetoriska termerna äro vanligtvis mycket allmänna och obestämda, och å andra sidan hos talarne „puncta argumentorum" så inväfda i hvarandra, att de förra ofta passa in på flera än en af de afdelningar, hvari talen enligt författarens disposition sönderfalla. Men å andra sidan äro samma definitioner till sina ordalag så enkla och lättfattliga, att det tyckes vara svårt för en skarpsinnig man att använda

termerna på ställen, der förfarandet ej på något sätt kan försvaras. Detta synes oss förf. likväl stundom hafva gjort. T. ex. α) Andoc. Or. IV. § 41. ἀνάμνησις. Med denna term menar Anaximenes „en kort recapitulation af det, som förut är yttradt", men på detta ställe påminner Andocides Athenarne om de tjenster han förut såsom medborgare gjort sitt land, om hvilka intet förut i talet är nämndt. β) Andoc. III. § 35. „ἔθος". När Anaximenes talar om ἔθος såsom en locus probationis menar han, att den, som råder till något, visar dess öfverensstämmelse med bruket. Kategorien skulle således här kunnat användas, om Andocides visat det vara brukligt, att αὐτοκράτορες πρέσβεις hänskjöto ärendet till folkets afgörande. Det gör han dock icke, utan säger sig hafva förfarit så derföre, att Atheniensarne brukade att tadla allt. Cfr. användningen af samma term And. III. p. 2., af εἰκός And. III. § 19, Antiph. III. δ. 6. 7., af σημεῖον Andoc. I. § 130, 131. Såsom ett stort exempel på felaktig disposition anmärka vi slutligen

γ) Andoc. Oratio pro suo reditu, sådant det af förf. behandlas. Att propositio eller πρόθεσις är en uppgift, som upplyser, hvarom fråga är, vill väl ingen neka. Men det er så långt ifrån att detta blir kunnigt i § 1, der förf. ställer talets πρόθεσις, att ingen läsare kan ana, hvarom frågan är, förr än han kommer till § **22**, der talaren beder Atheniensarne om att till kraft och verkan återställa Menippi decret, hvarigenom han (Andocides) fått ἄδεια för sina förbrytelser. Det är också detta, som innehålles i talarens slutliga προαίρεσις, och talets titel visar, att man i forntiden i denna bön funnit det, hvartill talaren vill förmå (προτρέπειν) Atheniensarne, således talets πρόθεσις. Men förr än Andocides drager fram med denna sin bön, dels urskuldar han sig för sina begångna felsteg, dels omtalar han de stora tjenster, han gjort det allmänna, dels låter han Atheniensarne veta eller ana, huru vigtig utgången af denna sak vore för staten. Detta är innehållet af §§ 1—21, hvilka således, om talet skall uppdelas efter ett rhetoriskt schema, alla måste höra till προοίμιον. — Men låtom oss nu se, huru förf. på sitt sätt uppdelar talet! Han låter προοίμιον räcka till § 10, derpå vidtager berättelsen (ἀπαγγελία). Visserligen innehålla ock §§ 10—16 berättelser, men de innehålla i och med detsamma bevis för det, som Andocides i sin inledning vill styrka, neml. att han är en välsinnad och nyttig, fast olycklig medborgare, liksom ingen kan neka, att §§ 20, 21 också innehålla berättelser. Men i ett tal kan icke hvarje omtalande af facta kallas berättelse*n* κατ' ἐξοχήν, utan blott den, som med afseende på den kommande bevisningen utreder sakförhållandet. — I § 17—26 kommer βεβαίωσις, förnämsta stycket i talet och i dispositionen. Denna måste naturligtvis bevisa det, som innehålles i πρόθεσις. § 1. Alltså — „indigne agi, si quis sibi beneficiis rempublicam affecturo repugnandum censeat"; detta bevisar Andocides

1) genom ett „παράδειγμα", som innehåller, att Andocidis förra tjenster mot staten äro högre tack värda, än embetsmännens;

2) genom ett bevis ἐκ τοῦ εἰκότος, som innehåller, att senaten

bättre än folkförsamlingen torde kunna pröfva de anbud, Andocides gjort till statens bästa;

3) genom ett bevis ἐκ τοῦ συμφέροντος, som innehåller, att Andocides förut gjort staten stora tjenster;

4) genom innehållet i § 22, hvilken utgör talets rätta πρόθεσις.

Den sista delen af förf.s afhandling sysselsätter sig med transitiones, eller de olika sätt, hvarpå öfvergången från det ena momentet i talet till det andra betecknas. För kännedomen af den Grekiska talarekonstens art och character kunde väl en sådan redogörelse ej bli särdeles fruktbärande, men väl kunde den blifvit det för så väl kännedomen som den praktiska behandlingen af Grekiskan, i fall förf. (såsom Seyffert i sina scholæ Latinæ) lagt den till grund för en sammanhängande framställning af den phraseologi och de partiklar, som i dylika vändningar begagnas af de klassiska prosaisterna. Förf. inskränker sig emellertid till att uppräkna en otalig mängd ställen, der οὖν, μέν och δέ begagnas i dylika transitiones.

Slutligen ett ord om „Anaximenes". Vi hafva så benämnt författaren till „Rhetorica ad Alexandrum", och det kan ej falla oss in att motsäga de erkända auctoriteter inom den Grekiska rhetorikens litteratur, som så ifrigt stridt för att få nämnde skrift vindicerad åt Anaximenes från Lampsacus. Men det har synts oss anmärkningsvärdt, om skriften skulle tilhöra en för-Aristotelisk allmänt känd techniker (Westermann, Geschichte der Griech. Bereds. § 69), då den utom sitt sena datum i den väsendtliga punkt afviker från de Aristoteles' föregångare, hvilka philosophen (Rhet. lib. I. cap. 1., pag. 5. Spengels Ed.) klandrar, att den företrädesvis behandlar γένος δημηγορικόν, under det annars Rhetorerna före Aristoteles lemnade detta γένος alldeles obearbetadt. Vidare är det falskt, när förf., för att lemna ett nytt stöd åt den bekanta conjecturen i rhetorikens begynnelseord, å sidan 8 påstår, att i rhetoriken ad Alexandrum εἶδος ἐγκωμιαστικόν och ψεκτικόν underordnas under γένος δημηγορικόν, då tydligen rhetorn skiljer dessa εἴδη från δημηγορίαι så väl i hela behandlingen, som med uttryckliga ord i cap. 2. pag. 202 och cap. 35. pag. 225.

Lund den 28de November 1859.

Chr. Cavallin.

Den nye Ordning af det høiere Skolevæsen i Sverig.

Af *C. Berg.*

I disse Dage er kommet hertil første Hefte af „Tidskrift för Sveriges läroverk". Tidskriftet, der udgives i Upsala med kongelig Understøttelse, redigeres af Lektorerne C. W. Callerholm, A. T. Broman og Z. Göransson. Til Tidskriftets Plan hører: „*Behandling af vigtigare frågor rörande undervisningen med uteslutande af folkskolan, practiska uppsatser rörande de särskilda undervisningsämnenas methodik, recensioner öfver förhandenvarande läroböcker, meddelanden af värdefullare afhandlingar af främmande länders pedagoger, de i dessa länder vidtagna förändringar i pedagogisk lagstiftning och undervisnings-system, statistiska uppgifter om förändringar inom Sveriges lärarecorps o. s. v.*" Aargangen skal bestaae af sex Hefter, fire Ark i hvert, og koster 3 Rd. svensk Rmt. for en Aargang. Indholdet af 1ste Hefte er: *Betänkande i skolfrågan till Kongl. Maj.t. afgifvet af 1858 års Läroverkskomité; Afgangspröfningen af C. W. Callerholm; Förslag till plan för en tidsenlig bearbetning af Sjögrens latinska lexikon af A. Falk; Om undervisningen i botanik vid elementarläroverken af I. Arrhenius; Om lärarebildningen af Johan I. Elfving; Litteratur. Notiser från elementarläroverken (Döde; Utnämnde och befullmäktigade).* — Redaktionen for „Tidskrift for Philologi og Pædagogik" ønsker at underrette Tidskriftets Læsere om de mere betydningsfulde Artikler, der efterhaanden maatte fremkomme i det upsalensiske Tidskrift, og vil derved stræbe at henlede ogsaa danske og norske Skolemænds Opmærksomhed paa dette Foretagende. Dog troer den, at der ikke, i det mindste hvad Fleertallet af danske Skolemænd angaaer, hersker saa nøie Kundskab til det svenske Skolevæsen, at den, med sikkert Haab om at blive forstaaet, kan begynde uden videre at give et kort Referat af de i dette Hefte indeholdte Bidrag, hvoraf navnlig det første berører mange Punkter, der ogsaa have øieblikkelig Interesse for vore Skoleforhold. For altsaa at have en nogenlunde fast Fod at staae paa med Hensyn til hvad der tør antages for bekjendt, har jeg, hvem det nærmest paaligger at give disse Referater, anseet det for rettest i dette Hefte at give en Fremstilling af det høiere Skolevæsen i Sverig nærmest saaledes som det ligger for os i den „*förnyade stadga för rikets allmänna elementar-läroverk*" *29. Januari 1859*, der i mange Punkter afviger fra Forordningen af 14de August 1856. En interessant Fremstilling af det lærde Skolevæsen i Sverig indtil 1848 har Prof. M. Hammerich givet i Indbydelsesskriftet til den aarlige Hovedexamen ved Borgerdydskolen paa Christianshavn 1848. Aaret efter var det, at de Reformer begyndte at træde frem i faste Bestemmelser, som endelig førte til den ovenfor omtalte Lov.

I de sidste 40 Aar har man i Sverig gjennem fire meer eller mindre nye Forordninger (16de Decbr. 1820; 6te Juli 1849; 14de Aug. 1856 og endelig 29de Jan. 1859) stræbt at bringe større Eenhed tilveie i det høiere Skolevæsen og træffe saadanne Forandringer med Hensyn til Skolens Læregjenstande og Skolens indre Bestyrelse, som kunde tilfredsstille Livets nye Fordringer. Og det kan ikke andet ehd glæde, naar vi see, at Sverigs Underviisningsvæsen ved disse af dets betydeligste Skolemænd tilraadede Reformer i mange Punkter er traadt vore og Norges Skoleforhold nærmere. Men medens man hos os ved Forordningen af 13de Mai 1851 har meent at kunne lade hele Lærerforholdet være det samme som det var for 50 Aar siden, har man i Sverig ogsaa søgt at træffe tidsvarende Forandringer heri, skjøndt jeg rigtignok, endnu hvad Forordningen af 1859 angaaer, maa underskrive *Aftonbladets* Yttring i Anledning af Skoleloven for 1856: „att hvad vi än i vissa afseenden må hafva vunnit genom den nu utfärdade nya skolordningen, icke är det skolens emancipation från prelaturen."

Hele Underviisningen i den høiere Skole (*Elementarläroverket*) meddeles efter samme Plan. Elementarläroverket har til Endemaal, deels at meddele borgerlig Dannelse udover Omfanget for Almueskolens (*folkskolans*) Virksomhed, deels at grundlægge de videnskabelige Indsigter, som skulle udvikles videre ved Universitetet eller Fagskolerne (*högre tillämpningsskola*). Elementarläroverket er deelt i de høiere og lavere Skoler. De høiere, der bestaae af syv Classer, ere deels saadanne, hvor der i de to øverste Classer meddeles Underviisning i alle til Elementarläroverket hørende Læregjenstande, deels saadanne, hvor der indenfor de nævnte Classer kun meddeles Underviisning i de Læregjenstande, som tilhøre Realdannelsen. I de lavere, hvor Disciplene ere fordeelte i fem, tre eller to Classer, meddeles en Deel af den Underviisning, som først kan afsluttes i de høiere, hvortil Disciplene gaae over fra de lavere Skoler. Læretiden i hver af de fire laveste Classer er beregnet til eet Aar, i hver af de tre følgende til to Aar; dog bør de to øverste Classer i de Skoler, hvor et tilstrækkeligt Antal af Disciple er forhaanden, udgjøre hver to eetaarige Afdelinger, der undervises hver for sig. Altsaa paa samme Maade som f. Ex. syvende Classe i Metropolitanskolen hos os er deelt i to eetaarige Classer, der særskilt undervises i alle Fag. — Lærestoffet er i *nederste (første) Klasse:* I Religion: Bibelhistorie, første og andet Hovedstykke af Katechismus, udvalgte Bibelsprog og Psalmer; i Modersmaalet: Oplæsning af udvalgte Stykker, Fortællinger af den nordiske Sagnhistorie, mundtlig fremstillede af Læreren og gjenfortalte af Disciplene, de første Grundsætninger af Sproglæren, Øvelse i Retskrivning; Mathematik: Arithmetik, de fire Regnearter i hele Tal og Øvelse i Hovedregning; Geometrisk Anskuelseslære; Naturvidenskaberne: i physisk Geographi det Almindeligste om Verdensdelene; Sverigs, Norges og Danmarks physiske Geographi; Historie og Geographi: Sverigs, Norges og Danmarks politiske Geographi. I *anden Classe:* Religion: Fortsættelse og Slutning af Bibel-

historien, tredie og fjerde Hovedstykke af Katechismus, udvalgte Bibelsprog og Psalmer; i Modersmaalet: Oplæsning af udvalgte Stykker, Fortællinger af Sagnhistorien som i foregaaende Classe, Formlæren og det Almindeligste af Sætningslæren hovedsageligt gjennem mundtlige og skriftlige Øvelser, Øvelser i Retskrivning; i Tydsk: Læseøvelser og Formlære, de grammatiske Begreber meddeles under Jevnførelse med Modersmaalet; i Mathematik: i Arithmetik de fire Regningsarter i Brøk, Øvelse i Hovedregning, geometrisk Anskuelseslære; Naturvidenskaberne: physisk Geographi fortsat og sluttet; i Botanik Beskrivelse og Undersøgelse af et mindre Antal Planter (20—30), Planternes Inddeling efter Linné, Indsamling af 50 Planter; Historie og Geographi: Fortællinger af Fædrelandets Historie efter Lærerens mundtlige Foredrag (en kort Lærebog benyttes som Støttepunkt for Disciplenes Hukommelse); Europas politiske Geographi efter en mindre Lærebog. — I disse to Classer er Underviisningen fælles for alle Disciple (Disciple af fremmed Troesbekjendelse ere fritagne for Religionsunderviisningen, hvis deres Forældre eller Formyndere ønske det). Fra 3die Classe af, hvor Underviisningen i Latin begynder, indtræder forsaavidt en Adskillelse, at de, der ikke skulle læse Latin og Græsk, beskjæftiges med andre Fag, medens de undervises i de øvrige Fag sammen med dem, som læse de classiske Sprog. „Indtræder der Vanskeligheder ved denne fælles Underviisning, maa, saavidt Læreanstalten har tilstrækkelige Lærere dertil, Underviisningen i større eller mindre Dele af Læregjenstandene meddeles særskilt til dem, der læse de classiske Sprog og særskilt til dem, som ere fritagne for Læsningen heraf."

De, som læse de classiske Sprog.	De, som ikke læse disse Sprog.
I tredie Classe læses:	*I tredie Classe* læses:
I Religion: Bibelhistorien, Repetition; Femte Hovedstykke af Katechismus og Repetition af det Hele; Udvalg af Bibelsprog og Psalmer.	I Religion: Det samme som den studerende tredie Classe.
I Modersmaalet: Læseøvelser; Formlære; Sætningsøvelser og Retskrivning efter Diktat; Øvelser i skriftligt at gjengive læste eller mundtligt meddeelte Fortællinger.	I Modersmaalet: Læseøvelser; Formlære; Sætnings- og Interpunctionslære med dertil hørende Øvelser; mindre Opsatser deels i Brevform deels i Form af Fortælling eller Beskrivelse; Retskrivning efter Diktat.
I Latin: Læseøvelser; det vigtigste af Formlæren; extemporerede Sætningsøvelser i Forening med Vocabellæsning.	Engelsk: Læseøvelser; Formlære.
I Tydsk: Læseøvelser; Grammatik.	I Tydsk: Som i den studerende tredie Classe.

I Mathematik: Arithmetik: Reguladetri; Geometri: en Deel af Euclids første Bog.

I Naturvidenskab: Botanik: Kundskab om Planternes ydre Organer, Foreviisning af udvalgte Planter, hovedsageligt med Hensyn til Rodens, Stammens og Bladets Terminologi; Indsamling af endnu 50 til 100 Planter.

Historie og Geographi: Fortsættelse af Fædrelandets Historie og Europas politiske Geographi fra forrige Classe.

I fjerde Classe læses:

I Religion: Læsning af det nye Testamente; Katechisation.

I Modersmaalet: Læseøvelser; Sætnings- og Interpunktionslære; mindre Opsatser over lettere Emner, i Form af Fortælling eller Beskrivelse.

I Latin: Cornelius Nepos; Formlære; Syntax: Læren om Casus; Sætningsøvelser som i foregaaende Classe.

I Græsk: Læseøvelser og Formlære.

I Tydsk: Læseøvelser af en passende Chrestomathi eller af lettere Forfattere; Grammatik; Skriveøvelser paa Skolen.

I Mathematik: Reguladetri; Geometri: Euclids to første Bøger.

I Naturvidenskab: Botanik: Fortsættelse af Læren om Plantens ydre Organer efter et større Antal udvalgte Planter, især med Hensyn paa Blomstens og Frugtens Terminologi; Indsamling af endnu 100 Planter.

I Mathematik: Arithmetik: Reguladetri, med Anvendelse paa Rentesregning m. m.; Geometri i det Omfang, som indbefattes i Euclids første Bog.

I Naturvidenskab: Botanik, som i den studerende tredie Classe; Zoologi: Indledning til Kundskab om Dyreriget, Begyndelsen af Læren om Pattedyrene.

Historie og Geographi: som i den studerende Classe.

I fjerde Classe læses:

I Religion: som i den studerende Classe.

I Modersmaalet: Læseøvelser, Sætnings- og Interpunktionslære med talrige Anvendelser; Opsatser, Øvelser og Retskrivning som i forrige Classe.

I Engelsk: Læsning efter en passende Chrestomathi eller af lettere Forfattere; Fortsættelse af Formlæren.

I Fransk: Læseøvelser; Formlære.

I Tydsk: som i den studerende Classe.

I Mathematik: Arithmetik, Repetition; Geometri, i Omfang saameget, som indbefattes i Euclids fire første Bøger; Algebra: de fire Regnearter i hele Tal og Brøk.

I Naturvidenskab: Botanik, som i den studerende Classe.

Zoologi: Indledning til Kundskab om Dyreriget, Begyndelse af Læren om Pattedyrene.

I Historie og Geographi: Fædrelandets Historie fortsat og afsluttet; Europas politiske Geographi afsluttet; Grundtrækkene af de øvrige Verdensdeles Geographi.

I femte Classe (toaarig) læses:

I Religion: Læsning af det nye Testamente; Katechisation; Kirkehistorie.

I Modersmaalet: Læseøvelser; Sætningsøvelser til Sammenligning deels med Tydsken deels med Latinen med Hensyn til Modersmaalets Bygning og Form (skaplynne); Opsatser som i forrige Classe.

I Latin: Cornelius Nepos; Cæsar de bello Gallico to Bøger; Udvalg af Ovids Metamorphoser; Syntax: Tempus- og Moduslæren med extempererede Øvelser; et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Græsk: Formlære; Læseøvelser; Xenophons Anabasis to Bøger.

I Tydsk: Læsning af udvalgte Forfattere; Grammatik; skriftlige Øvelser paa Skolen.

I Fransk: Formlære og Læseøvelser.

I Mathematik: Arithmetik afsluttes og repeteres; Geometri: Euclids tredie og fjerde Bog tilligemed Repetition af de foregaaende; Algebra: Ligninger af første Grad med een ubekjendt.

I Naturvidenskab: Botanik: Kundskab om Plantens indre Organer, deres Udvikling og Virk-

Zoologi: Fortsættelse af Læren om Pattedyrene; Læren om de øvrige Hvirveldyr.

I Historie og Geographi: som i den studerende Classe.

I femte Classe (toaarig) læses:

I Religion: som i den studerende Classe.

I Modersmaalet: Læsning af udvalgte Stykker af gode Forfattere; Sætningsøvelser til Sammenligning med de fremmede Sprog med Hensyn til Modersmaalets Bygning og Form; Opsatser over lettere Emner efter Lærerens Anviisning med Hensyn til Behandlingen.

I Engelsk: Læsning af en passende Chrestomathi eller udvalgte Forfattere; Grammatik; Skriveøvelser paa Skolen.

I Tydsk: Læsning af udvalgte Forfattere; Grammatik; et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Fransk: Læsning af en passende Chrestomathi eller lettere Forfattere; Grammatik; Skriveøvelser paa Skolen.

I Mathematik: Proportionslære, med dens Anvendelse paa Geometrien; Algebra: det Vigtigste af Læren om Potenser og Rødder, Ligninger af første og anden Grad med een ubekjendt, tilligemed Problemer.

I Naturvidenskab: Botanik, det samme som i den studerende Classe.

somhed; Indsamling af endnu 100 til 150 Planter.

Zoologi: Fortsættelse af Læren om Pattedyrene; Læren om de øvrige Hvirveldyr.

I Historie og Geographi: Gammel Historie og Geographi; Repetition af Geographien.

I sjette Classe (toaarig) læses:

I Religion: Læsning af det nye Testamente; Katechisation; Oversigt over de bibelske Bøgers Indhold og Historie; Troeslærens Hovedsandheder efter en kort Lærebog og med Henviisning til den hellige Skrift; en Deel af det nye Testamente i Grundsproget.

I Modersmaalet: Læsning af udvalgte Stykker af den svenske Litteratur, med Underretning om Forfatterne og deres Arbeider; Stykker af norsk og dansk Litteratur; hveranden Uge en Opsats efter Lærerens Anviisning med Hensyn til Behandlingen, eller en udførlig Oversættelse fra fremmede Sprog; Taleøvelser.

I Latin: Nogle af Ciceros Breve og Taler; Udvalg af Ovids Metamorphoser; to Bøger af Livius; tre Bøger af Virgils Æneide, Grammatik i Forening med Extemporalier; et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Græsk: Tre Bøger af Xenophons Anabasis; tre Bøger af Homers Odyssee; Syntax; det vigtigste af den episke Dialects Formlære.

I Tydsk: Extemporeret Læsning.

Zoologi: det øvrige af Dyreriget.

Physik: Fremstilling af de physiske Grundbegreber, tillige som Indledning til Kemien.

I Historie og Geographi: Verdenshistorien i kortere Oversigt; Geographi: Repetition, udførligere Beskrivelse af de vigtigere Kulturlande.

I sjette Classe (toaarig) læses:

I Religion: Det samme som i den studerende Classe undtagen Læsningen i Grundsproget af det nye Testamente.

I Modersmaalet: som i den studerende Classe, kun leveres en Opsats hver Uge.

I Engelsk: Læsning af udvalgte Forfattere; Skriveøvelser paa Skolen.

I Tydsk: Extemporeret Læsning; hver Uge et skriftligt Hjemmearbeide.

I Fransk: Læsning af udvalgte Forfattere; Formlæren og det vigtigste af Syntaxen; Skriveøvelser paa Skolen.

I Mathematik: Proportionslære og dens Anvendelse paa Geometrien; Algebra: det vigtigste af Læren om Potenser og Rødder; Læren om Ligninger af anden Grad med een ubekjendt, tilligemed Anvendelse paa Problemer.

I Naturvidenskab: Botanik: Grundtrækkene af Læren om de naturlige Plantefamilier; Zoologi: det øvrige af Dyreriget; Physik (een Time): almindelig Physik og Læren om Lyden, tilligemed Problemer.

I Historie og Geographi: Middelalderens almindelige Historie; Fædrelandets Historie fra Begyndelsen af Gustav d. førstes Regjering i udførligere Fremstilling; fortsat Repetition af Geographien.

I syvende Classe (toaarig) læses:

I Religion: Fremstilling ligesom i foregaaende Classe af Troeslærens Hovedsandheder; Læsning af det nye Testamente i Grundsproget.

I Modersmaal: Læsning som i foregaaende Classe; en udførligere Opsats hver Maaned; Taleøvelser.

I Latin: to Bøger af Livius; tre Bøger af Virgils Æneide; een Bog af Ciceros Qvæstiones Tusculanæ; tre Bøger af Horats' Oder; et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Græsk: sex Bøger af Homers Iliade; een Bog af Herodot; een Dialog af Platon; Grammatik i Forening med Extemporalier.

I Fransk: Læsning af udvalgte Forfattere; Grammatik; Skriveøvelser paa Skolen.

I Mathematik: Ligninger af første og anden Grad med flere ubekjendte, tilligemed Problemer; Læren om Progressioner og Logarithmer tilligemed Øvelse i Brugen af Logarithmetabeller; Geometriske Problemer; Stereometri.

I Naturvidnskab: Botanik, som i den studerende Classe; Zoologi, Repetition. Almindelig Physik tilligemed Læren om Lyden, Varmen og Lyset, tilligemed Problemer. Kemi: Læren om Affiniteter og om de kemiske Forhold; uorganisk Kemi til Læren om de egentlige Metaller.

I Historie og Geographi: den nyere Tids Historie, udførligere fremstillet; Fædrelandets Historie fra Begyndelsen af Gustav d. 1stes Regjering; Geographi som i foregaaende Classe.

I syvende Classe (toaarig) læses:

I Religion: Læsning af det nye Testamente; Fremstilling af TroeslærensHovedsandheder; Oversigt over den christne Kirkes Udvikling.

I Modersmaal: som i den studerende Classe, kun at der to Gange hver Maaned leveres en udførlig Opsats.

I Engelsk: Extemporeret Læsning. Skriveøvelser paa Skolen.

I Fransk: Læsning af udvalgte Forfattere; Grammatik; et skriftligt Hjemmearbeide hver anden Uge.

I Mathematik: Ligninger af første og anden Grad med flere ubekjendte; Problemer; Læren om Progressioner og Logarithmer, tilligemed Øvelse i Brugen af Logarithmetabeller. Geometriske Problemer; Konstruction af analytiske Udtryk; Elementerne af Plan-Trigonometrien.

I Naturvidenskab: Physik: Læren om Varmen og Lyset, Magnetismen og Elektriciteten; Problemer; Repetition.

I Fransk: Læsning af udvalgte Forfattere; Et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Mathematik: Analytiske Udtryks Construction; Plan-Trigonometri; Elementerne af den analytiske Geometri; Repetition fornemmelig gjennem Problemer.

I Naturvidenskab: Physik: Læren om Magnetismen og Elektriciteten; Problemer; Repetition; Theoretisk Mekanik; Kemi: de vigtigste af de egentlige Metaller og deres Foreninger; organisk Kemi i kort Oversigt; de første Grunde af Mineralogi og Geologi.

Underviisningsschema

Fuldstændig høiere Skole.

Læregjenstande.	I	II	III	IV	V	VI Cl.		VII Cl.	
						1 Afd.	2 Afd.	1 Afd.	2 Afd.
Religion	6	5	3	3	3	2	2	2	2
Modersmaal	8	4	2	2	2	2	2	2	2
Latin	„	„	10	8	8	8	8	7	7
Græsk	„	„	„	6	5	6	6	5	5
Hebraisk (frivilligt)	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Tydsk	„	6	4	2	2	1	1	„	„
Fransk	„	„	„	„	3	4	4	5	3
Engelsk (frivilligt)	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Mathematik	8	5	4	5	4	4	4	4	4
Naturvidenskab	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Historie og Geographi	3	5	5	4	3	3	3	3	3
Philosophisk Propædeutik	„	„	„	„	„	„	„	„	2
Skjønskrivning og Tegning	3	3	2	„	„	„	„	„	„
	30	30	32	32	32	32	32	30	30

Anm. Ikke fleer end tre Læsetimer maa følge umiddelbart efter hinanden; og derviisningstiden for Musik og Gymnastik. Mellem hver Time gives 5

I Historie og Geographi: den nyere Tids almindelige Historie; Fædrelandets Historie fortsat og afsluttet.

I philosophisk Propædeutik: Psychologi; Logik.

I Hebraisk: Grammatik; fire Capitler af Genesis; ti Psalmer.

I Engelsk: Læren om Udtalen; Grammatik; Læseøvelser.

I Historie og Geographi: Den nyere Tids Historie fortsat og afsluttet; Fædrelandets Historie afsluttet.

I philosophisk Propædeutik: Psychologi; Logik.

Vi see altsaa, at hvad hos os kaldes Naturhistorie, saavelsom Tydsk og Geographi, afsluttes som i danske Skoler i sjette Classe, baade i Realclasserne og i de studerende, medens Fransk, der først er kommen til i femte Classe (i Realclasserne i fjerde), endnu vedbliver ogsaa i den studerende syvende Classe. Men Tydsk har kun een Time om Ugen i de to sidste Aar (sjette studerende Classe), medens det hos os har indtil fem. Engelsk og Hebraisk er, hvad de studerende Classer angaaer, en frivillig Sag og læses kun i de to sidste Aar af Skoletiden.

Hertil kommer Underviisning i Musik, Tegning og Gymnastik, som ingen Discipel kan unddrage sig, undtagen ganske særlige Grunde fremføres for Skolens Rektor og godkjendes af denne. Ordningen af disse Fag bestemmes af Skolens Rektor i Forbindelse med vedkommende Lærer og maa godkjendes af Ephorus.

for en Uge.

Real - Afdeling.

Læregjenstande.	I	II	III	IV	V	VI Cl. 1 Afd.	VI Cl. 2 Afd.	VII Cl. 1 Afd.	VII Cl. 2 Afd.
Religion	6	5	3	3	3	2	2	2	2
Modersmaal	8	4	4	3	3	3	3	3	3
Tydsk	"	6	5	3	2	2	2	"	"
Engelsk	"	"	3	3	3	2	2	3	3
Fransk	"	"	"	3	4	5	5	5	5
Mathematik	8	5	7	8	7	6	6	6	6
Naturvidenskab	2	2	3	3	Nat. H. 2	1	1	"	"
					Physik 2	3	3	2	2
						Kemi 2	2	Kemi Mineral. 3	3
Historie og Geographi	3	5	5	4	4	4	4	4	4
Philosophisk Propædeutik	"	"	"	"	"	"	"	2	2
Skjønskrivning og Tegning	3	3	2	2	2	2	2	2	2
	30	30	32	32	32	32	32	32	32

der maa ikke læses fleer end sex Timer om Dagen. Dog regnes heri ikke Uneller 10 Minuters Hviletid.

I de to nederste Classer bestrides Underviisningen helst af en enkelt Lærer. I de øvrige Classer (i det Mindste i de høiere Skoler) besørges Underviisningen af Faglærere[1]). Lærerne ved de høiere Elementarskoler ere: Rektor, Lektorer og Adjunkter; ved de lavere: Rektor og Colleger. Desforuden er der ved hver Skole særskilte Lærere i Musik, Tegning og Gymnastik. En Lektor, der tillige er Domkapitels Medlem, er forpligtet til at læse 18 til 20 Timer om Ugen; en Lektor, som ikke er Domkapitels Medlem, 20 til 22, Adjunkt og Collega 28 til 32; en Rektor ved en høiere fuldstændig Elementarskole 12 til 16; ved de øvrige høiere Elementarskoler 16 til 18; ved de lavere Elementarskoler med fem Klasser 20 Timer; med tre Klasser 24; med to Klasser 30. Ved hvert Skoleaars Begyndelse skal en fuldstændig Læseplan[2]) udarbeides af Rektor og Lærere i Forening og stadfæstes af Ephorus, der derpaa ufortøvet skal indsende den fuldstændige Plan til Ecklesiastik-Departementet (tildeels svarende til vort Kultusministerium).

Læsetiden, der er deelt i to Terminer, Høst- og Vaarterminen, begynder August og sluttes Juni. (Dagen bestemmes af Rektor og Ephorus.) Den udgjør 36 Uger. Ferierne ere 3 Uger om Julen; 1 Uge i Paasken; Lørdag til Tirsdag (incl.) i Pintsen, og den store Høstferie Juni—August.

Hver Morgen er der Bøn og Bibellæsning førend og udenfor de egentlige Underviisningstimer, og maa der ikke anvendes herpaa meer end en halv Time. Ligeledes er der Bøn og Sang efter sidste Time hver Dag. Lærerne lede denne Andagtsøvelse. Under Tilsyn af een eller flere Lærere overvære Disciplene om Søn- og Helligdagene den offentlige Gudstjeneste, og efter Gudstjenesten holdes „Predikoförhör“ med Disciplene paa Skolen af Lærerne efter en bestemt Orden.

Optagelsen i Skolen skeer regelmæssigt kun i Begyndelsen af hver Læsetermin og ved Vaarterminen kun, naar den, der ønsker at optages, kan nøiagtigt gjøre Rede for det, som er læst i Høstterminen af den Klasse, som han vil optages i. I første (nederste) Classe optages ingen før han har fyldt sit niende Aar, og kan læse reent og flydende Svensk, saavel med latinske som gothiske Bogstaver; har læst Luthers lille Katechismus og har nogen Kundskab til Bibelhistorien; kan skrive læseligt latinsk Skrift, regne Addition og Subtraktion i hele Tal og kan Multiplikationstabellen. Børn af fremmed Troesbekjendelse maa ligeledes aflægge Prøve paa deres Religionskundskab. Med Hensyn til Optagelse i de høiere Classer anstille Lærerne Prøven; ere Meningerne deelte, afgjør

[1]) Læreren i Religion er ordentligviis Lærer i Hebraisk.

[2]) Ämnesläsning, saaledes som den anvendes ved den 1828 stiftede »Nya elementarskolan i Stockholm,« hvis Særkjende er den frie Flytning af Disciple efter deres forskjellige Fremgang i de forskjellige Fag (udførligt omtalt i det ovenfor anførte Program af Prof. Hammerich SS. 27—42), maa indføres i Skolerne, naar Lærerne og Ephorus ere blevne enige derom. Dog skal Ephorus først indsende Sagen til Kongens Stadfæstelse.

Rektor det; dog skal Disciplen altid have bestaaet i Latin, hvis han har lært dette Sprog, og i Mathematik. Ønsker en Discipel at afgaae fra den lavere Skole til den høiere, maa han ved Terminens Begyndelse, om fordres, underkaste sig en Prøve ved den høiere Skole; befindes han ikke moden til den Classe, som han fra den lavere Skole var bestemt til, skal den Skoles Ephorus, hvorfra han er afsendt, af Rektor derom underrettes. Disciple, der have tilbragt to Aar i en eetaarig Classe eller tre Aar i en toaarig, men endnu ikke ere modne til Opflytning i en høiere Classe, blive fjernede fra Skolen. Om Disciples Afgang, der have gjennemgaaet et fuldstændigt Lærekursus, vil blive talt længere nede. Ved hvert Skoleaars Slutning afholdes før Sommerferien en offentlig Examen, hvor tillige fremvises alle af Disciplene i Aarets Løb forfattede skriftlige Arbeider. Strax efter Examens Ophør bekjendtgjøres offentligt Omflytningen indenfor Skolen, samt de Belønninger og den Understøttelse, der som Følge af Examen osv. er tilkjendt Disciplene. I det mindste 8 Dage før Examen udgives et Indbydelsesskrift, der skal indeholde de vigtigere Begivenheder, som have tildraget sig i det forløbne Aar ved Skolen, de Læremethoder og Lære- og Læsebøger, som anvendes, ligeledes de i hver Classe læste Pensa o. s. v. Ligeledes paaligger det Rektor ved en fuldstændig høiere Skole at meddele lignende Efterretninger angaaende de øvrige i Stiftet værende lavere Skoler. Er i samme Stift flere fuldstændige høiere Skoler, deles Efterretningerne om de lavere Skoler mellem disse. I det Mindste hvert tredie Aar skal Indbydelsesskriftet indeholde en af Rektor eller af en Lærer forfattet videnskabelig Afhandling. — Ogsaa ved Slutningen af Høstterminen holdes offentlig Examen ved de lavere Skoler og ved de fem nederste Classer i de høiere Skoler, og Ephorus kan forordne, at der tillige anstilles Examen i de øvrige Classer af den høiere Skole. Men almindelig Omflytning skeer kun ved Aarsprøven, dog saaledes, at de Disciple, der i enkelte Fag ikke vare modne til Opflytning ved Aarsprøven, kunne efter Høstferiens Slutning (Høstterminens Begyndelse) forlange atter at stedes til Prøve og blive, hvis de nu befindes at have indhentet det Forsømte, opflyttede. — Ved hver Læretermins Slutning modtage Disciplene et af Rektor eller Klasselærerne undertegnet Vidnesbyrd om deres Opførsel, Flid og Kundskaber. For Opførsel ere Charaktererne: *Mycket God, God, Oklanderlig, Mindre stadgad;* for Flid og Kundskaber: *Berömlig, Med beröm godkänd, Godkänd, Försvarlig, Otillräcklig (Ringa).*

Hvad Orden og Tugt angaaer, er intet særligt fra vore Skoler at bemærke. Som hos os er det Disciplene ogsaa i de øverste Classer strængt forbudt at besøge offentlige Steder (Vertshuse, Billardstuer o. l.); ligeledes er Kort- og Tærning-Spil om Penge eller Penges Værd strængt forbudet baade i Hjemmet og ude. Al Skade, der forvoldes paa Inventariet i en Classe og hvis Ophavsmand ikke kan udfindes, erstattes af alle Classens Disciple. Skulde alle Diciple i en Classe erklære sig lige skyldige i en begaaet Udaad og ikke ville angive den eller de egentlige Skyldige, bliver en vis Deel af dem alle straffede som Ophavsmænd. Straffegraderne ved Sko-

lerne ere tre: 1) den, som hver Lærer kan paalægge og udføre; 2) efter Rektors Bestemmelse; denne bekjendtgjøres og udføres i Nærværelse af den enkelte Classe eller hele Skolen; 3) efter Lærercollegiets Bestemmelse; denne forkyndes og udføres i Ephorus og hele Skolens Nærværelse og Dommen med Undersøgelsen indføres i en Protokol.

Om Lærernes Udnævnelse. Med Undtagelse af Rektor ved den høiere fuldstændige Skole (om hvem s. ndfr.) besættes alle faste Lærerposter af Biskop og Consistorium[1]) i det Stift, hvori Skolen er beliggende, efter følgende Bestemmelser. Naar en Lærerplads (Lektor-, Adjunkt-, Collegapost) skal besættes, indgiver Rektor efter Raadslagning med Lærercollegiet Forslag om de Læregjenstande, som meest passende for Skolen bør tildeles den nye Lærer, og bør der herved tages Hensyn til at visse Læregjenstande forenes med hinanden, Religion med Hebraisk, Latin med Græsk, eller et af disse Fag med Modersmaalet, Physik med Mathematik og Kemi med Naturhistorie. Den Ansøgende maa bekjende sig til den „rene evangeliske Lære" og foruden naturlige Anlæg for Underviisningsfaget og Kundskaber i sine respektive Fag have erhvervet sig nogen Øvelse som Lærer. Han maa have opnaaet 23 Aars Alderen og underkastet sig „kandidat-examen" ved et indenlandsk Universitet. Til Lektorposten kan ingen indgive Ansøgning uden at han har aflagt „fullständiga och godkända prof för promotion inom filosofiska fakulteten vid inländskt universitet". Til de øvrige Lærepladser ved Skolen gjelde Ansøgninger ogsaa fra dem, der kun have „aflagt godkänd filosofie-kandidat-examen." De Ansøgende skulle, forat den værdigste kan vælges, aflægge følgende offentlige Prøver for Stiftets Consistorium, forsaavidt de ikke allerede tidligere have underkastet sig saadanne: 1) Ansøgerne til en Lektorpost, der altsaa allerede have taget en philosophisk Grad, bør udgive og forsvare en Afhandling eller Theser i hver af de Læregjenstande, som høre ind under det ledige Embede. Afhandlinger i Theologi og i klassisk Philologi skulle affattes og forsvares paa Latin; er Faget Modersmaalet eller levende Sprog, bruges ligeledes til Afhandlingen og til Forsvaret Modersmaalet eller det fremmede Sprog. Ved Afhandlinger med Hensyn til de øvrige Fag kan Ansøgeren vælge mellem Latin eller Svensk. Afhandlingen eller Theserne skulle være trykte og uddeelte til Consistoriales otte Dage før Disputationen. Foruden de to sædvanlige Opponenter bør Biskoppen eller nogle af Consistoriales ligeledes tage Deel i Akten, ligesom det staaer enhver af de Nærværende frit for at fremstille sig som Opponent. 2) Enhver, der søger en Lærerpost, skal deels selv gjennemgaae visse Partier af sit eller sine Fag for Disciple i den i Stiftstaden beliggende Skole, deels examinere dem i visse af deres Pensa: de, som søge en Lektorpost, skulle undervise øverste Classes Disciple i tre Fag, hvoraf de to ere blevne bestemte, da Posten blev opslaaet som vacant, det tredie maa vælges af ham selv. — De,

[1]) Sædvanligt ere flere af Stiftsskolens Lektorer, naar de tillige ere geistlige Embedsmænd, Medlemmer af denne Stiftets geistlige Øvrighed.

som søge en Adjunkt- eller Collegapost, maae foretage det samme med den femte Classe i tre forud bestemte Fag og desuden, hvis de ønske det, i eet eller flere andre, som de selv vælge. Dog ere de, som søge Collegaposter ved de paa Reallinien fuldstændige Skoler, pligtige at aflægge disse Prøver i øverste Realclasse. 3) De Ansøgende, som aflægge Prøve i Latin, Græsk, Religion, Philosophi eller Historie, skulle desuden uden foregaaende Forberedelse gjennemgaae og rette et af Disciplene paa Latin forfattet Arbeide; ligeledes skulle de, som melde sig som Lærere i levende Sprog, rette et i disse Sprog forfattet Arbeide; desuden skal enhver, der søger om et Lærerembede, rette en paa svensk af Disciplene forfattet Opsats. 4) Forat udnævnes til Rektor maa man have aflagt latinsk Disputationsprøve; desuden skal den, der vil være Rektor ved det høiere Elementarlæreværk have aflagt „godkändt Lektorsprof"; og den, som vil være Rektor ved det lavere, ligeledes Adjunkt- eller Collegaprøve. Enhver Prøve skeer ved Stiftstadens Skole i Læseterminen for aabne Døre efter offentlig Bekjendtgjørelse. Biskop og Consistoriales skulle være tilstede. Efter Prøven afgive disse deres Kjendelse i en Protokol (laudatur, cum laude approbatur, approbatur, admittitur, improbatur). Det staaer Consistoriales frit for at indkalde sagkyndig Mand udenfor Consistorium, som da har Sæde og Stemme i Consistorium ved Afgivelse af Kjendelsen[1]). Naar alle Ansøgende have aflagt Prøve, afgiver først Biskoppen til Protokollen sin begrundede Mening om den meest værdige, dernæst de øvrige Medlemmer ligeledes deres Grunde for dens eller dens Værdighed; hvorpaa den Ansøgende udnævnes, der har faaet de fleste Stemmer. Biskoppen har to Stemmer og ved lige Stemmer gjør han tillige Udslaget. Fast Ansættelse (fullmakt å läraresyssla) faaer kun den Ansøgende, der tidligere i det mindste et Aar har gjort Tjeneste som Lærer ved Universitetet eller ved en Skole. Er dette ikke Tilfældet, erholdes først fast Ansættelse efter et Aars Tjeneste. — Med Hensyn til Lærere i Musik og Tegning gjelde som Forskrifter, at den, der søger en Musiklærertjeneste ved den høiere fuldstændige Skole, maa fremvise Vidnesbyrd fra det kgl. musikalske Akademi paa, at han har i det mindste „godkända" Kundskaber saavel i Harmoni og Sang som i Behandlingen af Violin, Violoncel og Fortepiano; til Musiklærertjeneste ved de øvrige Skoler, maa Ansøgeren fremlægge Beviis for „godkänd" ved en ved det musikalske Akademie taget Examen. Ansøgerne om Lærerposter i Tegning skulle fremlægge Beviis fra det kgl. Akademi for de frie Konster paa, at han behørigt har gjennemgaaet Akademiets Elementartegnings- samt Antik- og Model-Skoler; kjender Grundene for Landskabstegning og kan tegne Landskab efter Naturen; kjender Grundene for Perspectivet og kan med Cirkel og Lineal udkaste Tegninger derefter.

Tilsynet med Skolen. Biskoppen er Ephorus for alle i

[1]) Har den Ansøgende eengang for samme Consistorium aflagt godkjendte Pröver, staaer det ham frit for enten at underkaste sig en ny Pröve eller at lade det blive ved den eengang aflagte, hvis fem Aar ikke ere gaaede.

hans Stift beliggende af Staten indrettede høiere Skoler. Som saadan er det hans Pligt at sørge for ved regelmæssig at indfinde sig i Skolerne og bivaane Examina, at alle de forhen omtalte Bestemmelser nøie iagttages. Er noget ikke tilstrækkeligt fastsat ved Lov, tager han Beslutning derom, indtil kgl. Bestemmelse kan indhentes. Han sørger for Embedernes Besættelse. Han kan give Lærerne Tjenestefrihed, dog ikke i længere Tid end en Læsetermin. Han bestemmer efter Forslag af Rektor og Lærere Valget af Lærebøger. Ved Udløbet af hvert Skoleaar skal han til Ecklesiastik-Departementet indsende Beretning om Stiftets Elementarskoler. Denne Indstilling, der indføres i Consistoriums Protokol, maa før Midten af Juli være indsendt til Departementet. „Ephorus nyder af Rektor og samtlige Lærere, som den høieste Foresatte, ubetinget Lydighed i Tjenesten." For at føre Overopsyn med en Skole, der ikke ligger paa det Sted i Stiftet, hvor Ephorus er bosat, kan han udvælge en Inspektor, der da skal nyde samme Anseelse som Ephorus selv. Ved hver Skole er der nu en fast[1]) Rektor, hvem hele Skolens nærmeste Styrelse er anbetroet. Rektor ved den høiere Læreanstalt udnævnes af Kongen blandt Lærere, som udmærke sig ved Lærdom og prøvet Erfaring, efter Indstilling af Ephorus. Ved den lavere Skole ansættes Rektor af Biskop og Consistorium. — Rektor udvælger blandt Lærerne til sine Medhjælpere Classeforstandere (Classelærere), hvem det paaligger at have nærmest Tilsyn med Disciplenes Opførsel og Flid, at optegne Fraværelser, udfærdige de udførlige Vidnesbyrd, som ved Læseterminens Slutning (efter det i Loven bestemte Schema) meddeles hver Discipel, samt at gaae Rektor tilhaande i Alt, hvad der vedkommer den enkelte Classe. Rektor i Forbindelse med Classelærerne sørge for at Hjemmearbeiderne fordeles lige paa de enkelte Dage og at ingen Overanstrængelse finder Sted. Rektor er ansvarlig med Hensyn til hele Skolen (Undtagelser skulle senere blive nævnede) for Biskop og Consistorium. Ham paaligger det 1) at føre Diarium[2]), 2) føre Fortegnelsen over de i Skolen

[1]) Tidligere valgtes der ved de høiere Skoler hvert Aar blandt Lektorerne af Lærerne en Rektor for det kommende Aar. Ved Forordningen af 14 Aug. 1856 blev bestemt, at Rektor ved disse Skoler skulde udvælges — uden Ansøgning — af Kongen paa 5 Aar blandt Lektorerne efter Forslag af Biskop og Consistorium.

[2])

År och Datum.	Expeditioner.			Af Rektor lärjungarne lemnad frihet från undervisningen.				Lärares frånvaro från undervisningen.			
				För hela Läroverket.		Särskildt f. öfverst. Kl.					
	An-komna.	Af-gångna.	Åt-gärd.	Antal timm.	Orsak.	Antal timm.	Orsak.	Lärarens namn.	Antal timm.	Anmäldt förfall.	Annota-tioner.

værende Disciple (efter et bestemt Schema), 3) holde Lærercollegiets Protokol i tilbørlig Stand, 4) inden 8 Dage efter hver Termins Slutning indsende til Ephorus Examens Schema osv. osv. I særegne Tilfælde skal enhver af Rektor given Forskrift efterkommes, indtil Ephorus's Bestemmelse kan indhentes.

Lærer-Collegiet. Medlem af Collegiet er enhver ordinarie Lærer. Lærere i Musik, Tegning og Gymnastik tage kun Deel i Raadslagning og Beslutning i de Spørgsmaal, der angaae deres egne Fag. Rektor sammenkalder Collegiet, er „föredragande", samt i Ephorus's eller Inspektors Fraværelse „ordförande", og staaer altid til Ansvar for Protokollen. Lærere ved Skolen, som ikke ere Medlemmer af Collegiet, maae, hvis Rektor saa synes, være tilstede og tage Deel i Raadslagningen, men stemme ikke. Underviisningen, Skoletugten, Understøttelser og Alt, hvad der ellers vedkommer Skolen i Almindelighed, henhører under Collegiet. Ved lige Stemmer afgjør „ordföranden" Sagen. Ephorus skal, hvis han er paa Stedet, underrettes af Rektor om Sammenkomsten. Er han tilstede, deeltager han som „ordförande." Dog maa han ikke deeltage i Afstemningen i de Sager, der skulle undergives hans egen Prøvelse og Stadfæstelse. Det samme gjelder om Inspektor. Kan Rektor ikke tiltræde Collegiets Beslutning, maa Sagen henstilles til Ephorus's Afgjørelse. — Med Hensyn til Lærernes Forhold indbyrdes kunde endnu mærkes den Bestemmelse, at i Skoler, hvor Lektor (eller anden ordinarie Lærer) understøttes i sin Green af Underviisningen af en Adjunkt (eller anden Lærer), har Lektoren (eller anden ordinarie Lærer) Hovedledelsen af Disciplene i det ham paaliggende Underviisningsfag og som Følge deraf Tilsyn med den Maade, hvorpaa den deeltagende Lærer meddeler Underviisningen, men kan ikke uden Rektors Vidende og Billigelse fremkomme med Anordninger i denne Henseende.

(Sluttes i næste Hefte.)

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Dr. **Anton Goebel**. Ueber eine bisher ganz unbeachtet gelassene Wiener Juvenal-Handschrift aus dem X. Jahrhundert als einzige Vertreterinn der ältesten und unverdorbensten Recension Juvenals. Wien 1859. 41 S. 8vo. (Særskilt Aftryk af Videnskabernes Academies Beretning for Novbr. 1858).

Vore Haandskrifter til Juvenal ere alle interpolerede paa et eneste nær, som derfor i de nyeste Udgaver næsten udelukkende er lagt til Grund for Texten. Dette Haandskrift, som stammer fra den ungariske Konge Matthias Corvinus's Bibliothek (codex Budensis) og senere kom i den Parisiske Jurist og Philolog Petrus Pithoeus' Hænder (cod. Pithoeanus) ansaas i lang

Tid for tabt, indtil Dübner (Ao. 1847) gjenfandt det i Bibliotheket i Montpellier (cod. Montepersulanus). Nu har Dr. A. Goebel fremdraget et Haandskrift i det k. k. Hofbibliothek i Wien (No. CXI i Endlichers Catalog) fra det Xde Aarhundrede, som foruden Stykker af Avieni Aratea, Phaenomena et Prognostica og Lucretii de rerum natura (cfr. Dr. Eduard Goebels Artikel i Rhein. Mus. XII. p. 449) indeholder et Brudstykke af Juvenal's Satirer forfra indtil V. 96 (med en Lacun fra II. 60—106 incl.). Haandskriftet er øiensynligt samvittighedsfuldt afskrevet efter et ældre Haandskrift, hvor de enkelte Ord ikke vare sondrede. Afskriveren forstod ikke, hvad han skrev: f. Ex. II. 158 tedis set siforetum id alaurus d. v. s. taedis et si foret umida laurus, og oftere. I det Hele stemmer Wienerhaandskriftet med Pithoeanus imod de interpolerede, saaledes udelader det V. 91 og læser med Pith. IV. 96 tam festinata, hvor de andre have jam destinata. Ogsaa i Skrivemaaden viser det sin Ælde (satura, cumba o. s. v.), uden dog at støtte Curiosa som scribtus og cludere, som Jahn lidt ubetænksomt har optaget efter Pithoeanus alene. Det frembyder mange ægte Læsemaader, som kun ere bekjendte fra Scholier og Grammatikere. I. 169 anime ante tubas, IV. 43 torrentis. Ofte peger Pithoeanus hen til samme Læsemaade som findes i Vindobonensis. II. 30 revocabat V. revoca.at P. revocarat codd. interp. III. 18 praesentius V. praes.ntius P. praestantius codd. int. Mange andre Steder bekræfter den Conjecturer som II. 108 Asyria—urbe (Valesius). III. 218 Hic Asianorum (Jahn). Af de fuldkommen nye Læsemaader, Haandskriftet giver, turde V. 38 have størst Interesse: Appiadum crustas, hvormed G. sammenholder: Ov. Art. am. 1. 79; III. 451. Appiades kaldtes Vandnympherne, der smykkede Vandspringet paa Forum Caesaris.

J. F.

G. Curtius. Grundzüge der griechishen Etymologie. 1ster Theil. Leipzig 1858. (Teubner). XIV + 371. 8.

Indledningen (S. 1—98) giver en Bedömmelse af forskjellige Etymologers Fremgangsmaade; fremdeles fremstiller den de Grundsætninger, som man har at følge med Hensyn til Lyd og Betydningsudvikling samt Udfindelsen af Grundbetydningen. Foruden Indledningen indeholder dette Bind den regelmæssige Lydovergang. De vigtigste Led af hver græsk Ordfamilie sammenstilles med hverandre og sammenlignes med de beslægtede sanskritske, latinske, gotiske, litauiske og kirkeslaviske Ord. Anden Del skal indeholde de Ords Etymologi, hvis Lydovergang er uregelret, og de Indices, som ere nødvendige for at slaa efter i Bogen.

Sveinbjörn Egilsson. Lexicon poëticum antiquæ linguæ Septentrionalis. Fasc. IV. Hafniæ 1859. (Edidit societas regia antiquariorum Septentrionalium). pag. 641—832. st. 8.

Indeholder de i den oldnordiske Poesi forekommende Ord, saavel de Ord, der ogsaa findes i Prosa som de blot poetiske. Steder, hvor Ordene forekomme, anføres med Oversættelse i saa rigelig Mængde, at Skriftet kan tjene som Commentar til hele den oldnordiske Poesi. Det nu udkomne Hæfte gaaer fra rakkliga til -umk.

Dr. **G. Lund.** To stykker af det oldnordiske sprogs ordföjningslære. Prøve af en fuldstændig fremstilling. Nykjøbing 1859. 52 S. 8. (Skoleprogram fra Nykjøbing).

Første Stykke handler om Sætningens Bestanddele (Grundord og Omsagn) og deres indbyrdes Overensstemmelse. Det andet Stykke er Læren om Nævneformens og Gjenstandsformens Brug. Forfatteren har i længere Tid beskjæftiget sig med Indsamling af Stof til Oldsprogets Ordföjningslære og

haaber engang at kunne give en fuldstændig oldnordisk Ordföjningslære. En Udvikling af den fuldstændige Plan og Udførelse af nogle enkelte Dele deraf vil blive optagen i det næstkommende Bind af „Annaler for nordisk Oldkyndighed" med Aarstallet 1858.

C. Molbech. Dansk Ordbog indeholdende det danske Sprogs Stammeord tilligemed afledede og sammensatte Ord, efter den nuværende Sprogbrug forklarede i deres forskiellige Betydninger, og ved Talemaader og Exempler oplyste. Anden forögede og forbedrede Udgave. 1ste Deel. A—L. Med en kort Oversigt af det danske Sprogs Historie. LXVIII Sider + 1500 Spalter. 2den Deel. M—Ö. 1636 Spalter. st. 8. Kbhvn. 1859. (Forlagt af den Gyldendalske Boghandling [Hegel]).

1813 udkom „Dansk Haand-Ordbog" af C. Molbech; Planen var omtrent den samme som i Badens orthographiske Ordbog 1799. „Dansk Ordbog" udkom 1833 (LXXXII + 700 + 732 S. 8.); heri er til Ordene og deres grammatiske Bestemmelser (Genus, Pluralis, Conjugation), som „Haand-Ordbogen" indeholdt, tilföjet Forklaring af deres Betydning og Exempler til Modificationerne i Ordets Brug og Bemærkelse samt Skriftsteder af bekjendte Forfattere. Heraf foreligger nu andet Oplag, hvis Udgivelse er afsluttet efter Forfatterens Død (1857). Forfatterens Plan for sine Ordbogsarbejder har han bragt til Udførelse ved 3 Samlinger: denne Ordbog behandler Skriftsproget og det dannede Talesprog, „Dansk Dialect-Lexikon" (1841) derfra afvigende Ord i Almuens Sprog, „Dansk Glossarium" (1ste Deel A—L. 1857) forældede danske Ord af Diplomer, Haandskrifter og trykte Bøger fra 13de til 16de Aarhundred. Udgivelsen af Glossariet er ikke afsluttet.

P. Möller. Ordbok öfver Halländska landskapsmålet. Lund 1858. XXIV + 231. 8.

Én Samling af de Ord i den Hallandske Sprogart, som afvige fra det svenske Skriftsprog. Substantivernes Kjön og Verbernes Conjugation bestemmes. Sammenligning anstilles med andre svenske Sprogarter, andre Sprog og gammel Svensk. Foruden Betydningens Forklaring anføres ved nogle Ord Exempler paa deres Brug. Nogle grammatiske Bemærkninger samt Sprogprøver fra de forskjellige Egne findes i Fortalen. Søndre Hallands Maal nærmer sig til Dansk, forsaavidt *k*, *t*, *p* blive til *g*, *d*, *b* i Ordenes Slutning og mellem to Selvlyd. Ogsaa med Hensyn til Ordforraadet danner Hallandsk en Bro fra Svensk til Dansk; mange Ord, der anføres som afvigende fra Svensk, stemme ligefrem med dansk Skriftsprog: alika, kaja, d. Allike, bede, gällad gumse, d. Bede og mange andre.

J. G. L. Kosegarten. Wörterbuch der Niederdeutschen Sprache. 1sten Bandes 2te Lieferung. ai—amt. Greifswald 1859. S. 161—336. 4.

Ordbogens Hensigt er at behandle det nedertydske Sprog fra 13de Aarhundred indtil den nærværende Tid i Nord-Tydsklands forskjellige Egne. Han ordner de afledte og sammensatte Ord under Stamordene. Foran Stamordene stiller han Formerne i de nærmest beslægtede Sprog. Ordenes Brug oplyses ved talrige Exempler af den nedertydske Litteratur; disse ledsages af en höjtydsk Oversættelse. Hovedarterne af de gamle nedertydske Skrifter ere Retsbøgerne, Krønikerne, Kirkeskrifterne og Digtene. Som Kilder kunde desuden benyttes de gamle Vocabularier fra 15de Aarhundred. For det nyere Sprog har han benyttet de trykte Ordbøger for Bremen, Pommern o. s. v. samt nogle Ordbøger i Haandskrift; endvidere, hvad der i nyere Tid er skrevet paa Plattydsk (Groths Quickborn); desuden have flere Mænd sendt ham

Bidrag. Men nöjagtig Betegnelse af Lyden i Dialecterne stræber han ikke efter. „Ich möchte empfehlen, möglichst einfach und der ursprünglichen Form des Wortes gemäss zu schreiben; dann bleibt es deutlich. Man muss in der Schrift nicht zu viel der Aussprache nachgeben." (S. XIV). Som Ordbog over den ældre nedertydske (den mellemnedertydske) Litteratur vil Skriftet være tilstrækkeligt; for de nuværende nedertydske Almuesprog staaer der vist endnu meget tilbage at udrette. — 1ste Levering udkom 1856. Paa Omslaget til 2den Levering loves, at de følgende Hæfter skulle følge hurtigere paa hverandre.

A. Schleicher. Volkstümliches aus Sonneberg im Meininger oberlande. Weimar 1858. (In commission bei Böhlau). XXV + 158. 8.

Heri indeholdes (S. 1—63) en „Grammatik der Sonneberger mundart" af den ved sine Arbejder over Slavisk og Litauisk (Die formenlere der kirchenslawischen sprache, erklärend und vergleichend dargestellt, 1852; Handbuch der litauischen sprache, I. Grammatik 1856, II. Lesebuch und glossar, 1857) bekjendte Forfatter. Han har indskrænket sig til Byen Sonneberg uden at bryde sig om den omliggende Egn. Denne By ligger paa Sydskraaningen af Düringerwald og hører til Sachsen-Meiningen; Sprogarten er frankisk. Betegnelsen er omtrent phonetisk; Bogstavet *å* bliver anvendt; *e* er = fransk *e* ouvert; *ë* er lukket e; Halvlyden *e* betegnes efter Schmellers Exempel ved *ə* (*åckər* = t. Acker); Vocalens Længde betegnes ved Fordobling (*måå* = t. Mann). I Lydlæren gjennemgaas alle Vocaler saaledes, at de henføres til de tilsvarende mellemhöjtydske med rigelig Exempelsamling: som Oversigt følger en Udsigt over Lydene fra mellemhöjtydsk Standpunct af, hvor man ser, til hvilke Lyd enhver mht. Vocal i denne Sprogart kan blive. Verbernes Conjugation er behandlet saaledes, at de ere delte i „stamverba" og „abgeleitete verba"; som Inddelingsgrund for de første anvendes Dannelsen af Præsens, d. e. samme Inddelingsgrund, som man anvender i Sanskritgrammatiken, er her overført paa vor Sprogklasse. Systemet vilde tydeligere træde frem, anvendt paa et ældre Sprog, f. Ex. Gotisk. I Sonneberg-Dialecten findes præteritum indic. kun i et Par Exempler og Brugen af præt. conj. er meget indskrænket; i Reglen omskrives begge. Desuden indeholder Bogen Gaader, Børnerim o. s. v., som leve i Folkets Mund.

F. Diez Grammatik der Romanischen Sprachen. 1ster Theil. 2te, neu verfasste Ausg. VI + 481. Bonn. 1856. — 2ter Theil. 2te, umgearb. Ausg. 470. 8. Bonn. 1858. (E. Weber).

„Sex romanske Sprog tildrage sig vor Opmærksomhed ved grammatisk Ejendommelighed eller literair Betydning, to østlige, det italienske og walachiske, to sydvestlige, det spanske og portugisiske, to nordvestlige, det provençalske og franske. Alle have deres første og fornemste Kilde i det latinske." At behandle Bogstavovergangene mellem Latin og de romanske Sprog, Böjning og Orddannelse med Hensyn til Stamsproget, samt Syntaxen med Hensyn til historisk Udvikling er Gjenstanden for Diez' Gr. d. rom. Sprache, hvoraf 1ste Udgaves 1ste Del (Lydlære) udkom 1836, 2den Del (Böjnings- og Orddannelseslære) 1838, 3die Del (Syntax) 1844. Siden den Tid har han udgivet „Etymologisches wörterbuch der romanischen sprachen", Bonn 1853, XXVI + 782 S. 8. I Indledningen til Grammatikken tales om de romanske Sprogs Bestanddele med Hensyn til Ordforraadet, der meddeles her en Fortegnelse over latinske Ord, der tilhørte eller kunne anses for at have tilhørt den lavere Talebrug i Latin og som ere gaaede over i de romanske Sprog, fremdeles behandles Optagelsen af græske og „tydske" Ord; næsten helt ny er Fortegnelsen paa latinske Ord, der ere gaaede tabt i de romanske Sprog (S. 45—55). Derpaa kommer i 2den Udgave i Indledningen et Afsnit under Overskriften „Gebiete"; her handles om de Folk, der oprin-

delig beboede hver Provinds eller nedsatte sig der, de særegne Bestanddele i de enkelte Sprog, den første offentlige Brug, Sprogets første Prøver og Mindesmærker, Begyndelsen til dets grammatiske Behandling. Her er Tilföjelsen af Lydforholdene i italienske, provençalske og franske Dialecter ny. — 1ste Bog behandler Lydlæren og bestaar af 3 Afsnit. 1) Kildesprogenes Bogstaver. Latinske Bogstaver. Den Skjæbne, de enkelte latinske Bogstaver have i de romanske Sprog, undersøges; Sprogene tages saa vidt muligt under ét. — Tydske Bogstaver. — Arabiske Bogstaver. Ny Tilföjelse. — 2) Romanske Bogstaver. Ny Tilföjelse. Det omvendte foretages nu af hvad der foretoges i 1ste Afsnit. I de enkelte Sprog undersøges for hvert Bogstav, fra hvilke latinske det stammer, f. Ex. ital. lukket *e* kommer af kort *i* eller langt *e*. — 3) Prosodi (Qvantitet, Accent). Flyttet til denne Plads og udvidet til et eget Afsnit.

2den Del indeholder i to Bøger Böjningen og Orddannelsen. I Böjningen behandles under hver af de Ordklasser, der ere Gjenstand for Flexion, efter almindelige Bemærkninger hvert Sprog for sig. I Conjugationen antages to Flexionsarter, der ifølge 2 Udg. adskille sig derved, at 1 og 3 Person i Perfectum ɔ: den franske Grammatiks passé défini i den svage er flexionsbetonet, i den stærke stammebetonet (it. cantái—vídi). Den svage har 3 Conjugationer (it. I. cantare. II. vendere. III. a. parto, partire. III. b. floriseo, fiorire); den stærke 3 Classer, svarende til latinske Perfecter paa i, si og ui (it. 1. vidi, 2. piansi, 3. parvi). Dette System er gjennemført i alle Sprogene, kun Fransk og Walachisk afvige lidt. — Paa Behandlingen af gammel Fransk har i 2den Udg. Burguys Bog (se nedenfor) havt Indflydelse. Det spanske „Fut. Conj." (cantare), som han för henførte til lat. Perf. Conj., henfører han nu til lat. Fut. ex. (cantaro), da man paa gammel Spansk finder Former for 1ste Person paa -o. — I Orddannelseslæren behandles hver Afledningsendelse for sig med alle Sprogene under ét; han adskiller de med Afledningsendelsen fra Latin overleverede Ord (it. cattivo = lat. captivus) fra Efterdannelserne (it. pensivo). Særskilt behandles Numeralia, Pronominer og Partikler, hvor det ikke kommer an paa Formerne som saadanne, men paa Individuerne. — Et Register er tilföjet til den ny Udgave af 2den Del, dels over de afvigende Verber, dels over Afledningsformerne i hvert Sprog for sig. — Af Syntaxen er hidindtil intet nyt Oplag kommet.

G. F. Burguy. Grammaire de la langue d'oïl ou grammaire des dialectes Français aux XIIe et XIIIe siècles Tome I. XIV + 409. Berlin 1853. — Tome II. VI + 410. Berlin 1854. (F. Schneider et comp.). — Tome III. Glossaire étymologique. XX + 398. 8. Leipzig 1856. (L. A. Kittler. Berlin. F. Schneider et comp.). — (Trykt i Berlin hos Brødrene Unger, Fortalen til 3die Del er underskrevet Berlin).

Fra det 9de Aarhundredes Slutning findes i Frankrig to meget forskjellige Sprog, det provençalske (la langue d'oc) i Syd, og det egentlige franske (la langue d'oïl) i Nord. Det Provençalske medtages ikke i dette Værk; Gjenstanden for det er det egentlige franske Sprog. Burguy har især lagt an paa at sondre Dialecterne. For at adskille Dialecterne har han ikke benyttet Texterne i Bøger, fordi Stederne, hvor Bøgerne ere skrevne, næsten altid ere usikre, og den største Del af de Afskrifter, der ere komne til os, skrive sig fra en Tid, hvor Dialecterne allerede vare meget blandede. Han har tyet til Documenter fra 13de Aarhundred, og efter længe at have studeret dem har han sammenlignet deres Former med de nuværende Almuesprogs, senere har han ordnet Bøgernes Texter i Classer og gjort Udvalg af de Former, som de fremstille. I de talrige Citater har han undgaaet at citere utrykte Kilder for at enhver kan have Lejlighed til at se Sammenhængen, hvori de løsrevne Steder forekomme. Han deler det gamle Franske i tre Hoveddialecter: normannisk, picardisk, burgundisk; Navnene ere tagne fra de Provindser, der tydeligst fremstille deres Character. Denne Inddeling er ta-

gen fra Fallot, Recherches sur les formes grammaticales de la langue française et de ses dialectes au XIIIe siècle, Paris 1839, et Værk, der blev afbrudt ved sin Forfatters Død. B. adskiller „dialecte" og „patois": „On se servira de dialecte quand il s'agit des différences de langage d'un pays où il n'y a pas de langue fixée, officielle et généralement admise; dans le cas contraire, on parle de telle ou telle langue et de ses patois. Ainsi, au XIIIe siècle, il n'y avait en France que des dialectes; plus tard il y a une langue française et des patois". (I, S. 14). — Lydlæren er yderst kort, om Udtalen tales der slet ikke, men denne vil B. gjöre til Gjenstand for et særegent Værk. Den største Del af Grammatikken optages af Læren om Verbalformerne. Paradigmerne for de 4 Conjugationer opstilles med Formerne i de 3 Dialecter ved Siden af hverandre. De afvigende Verber behandles i Bogstavorden under den Conjugation, hvortil Infinitiven henviser dem. Syntaxen er ej medtaget. — 3die Del indeholder et Lexicon over de Ord af det gamle Sprog, som findes i Værket. Ordene ere ordnede alphabetisk, men med de afledte Ord under Stamordet. Foruden Betydningen behandles tillige Oprindelsen.

K. Claëson. Om språkets ursprung och väsende (S. 16—137 i Nordisk Universitets-Tidskrift, 4de Aargang, 4 Hæfte, Upsala 1858).

Indhold. C. adskiller to Betydninger af Ordet Sprog; der menes dels — som naar man priser Sprog*ets* Gave — en Evne (den subjective Betydning), dels — naar der tales om *et* Sprog, Sprog*ene* — en Samling af Ord (den objective Betydning). Gjöre vi os Rede for de Forestillinger, som ere forenede med Ordet Sprog i begge Betydninger, finde vi 1) Forestillingen om Lyd, 2) Forestillingen om et talende Væsen, Mennesket, af hvem Lydene faa Betydning (Sproglydenes subjective Betydning), 3) Forestillingen om Meddelelse mellem flere talende Væsener; den samme Betydning, Sproglydene have for den talende, maa de have for flere (Sproglydenes objective Betydning). De, som forstaa den Talendes Ord, ere hans Landsmænd, Medlemmerne af samme Nation. Det er først ved Øvelse, ved Undervisning af andre, at hvert Menneske erhverver Kundskaben om Sproglydenes objective Betydning. Hvilket Væsen har nu givet Sproglydene deres Betydning? Sproget og Sprogene maa enten 1) søge deres Oprindelse hos Guddommen, 2) eller forklares af det enkelte Menneskes Væsen, eller 3) være noget for Nationerne eget. C. giver derpaa en kort Oversigt over de Tænkeres Anskuelser, som have omfattet én af de 3 Muligheder, som han kalder 1) den theologiske, 2) den anthropologiske og 3) den ethnologiske Forklaring. Den theologiske Forklaring er t. Ex. anvendt af Hamann. Grundlæggeren af den anthropologiske Sproganskuelse er Plato. Den förplatoniske Philosophi havde i Sproget blot sét Tingene, hvis objective Billeder „Navnene" skulde være; den kunde ikke forklare Menneskets Sprog, Sproget var Følgen af en blind Naturnødvendighed (Heraklit) eller en blind Hændelse (Demokrit). Den efterplatoniske Philosophi saa i Ordene blot Menneskets Benævnelser paa de opfattede Gjenstande. Medens man indtil Herder havde holdt sig til den objective Betydning, holdt han og de nyere Sprogphilosopher sig især til den subjective Betydning, til Sprogevnens Nødvendighed for Menneskene. Psychologernes Forsøg at forklare Tilværelsen af adskilte Sprog mislykkedes. Den fra den græske Philosophi udgangne anthropologiske Anskuelse sluttedes, da den empiriske Sprogforskning havde taget et nyt Opsving. Den beviste, at hvert Sprog havde et System, en Historie og en Sjæl. Hvert af disse Resultater gav Anledning til et nyt Forsøg at løse Problemet: Becker, Grimm, Steinthal. De begik den Fejl, ikke at bryde fuldstændig med den anthropologiske Sprogphilosophi. Fælles for dem alle er Forvexlingen af Sprog i objectiv Betydning med Sprog som Evne; i Forbindelse hermed staar den Vægt, alle nyere lægge paa Sproglydenes subjective Betydning med Tilsidesættelse af den objective. Disse Fejl findes ikke hos Madvig; Sprogets Opgave er efter ham at være Meddelelsesmiddel; alene de Lyd ere virkelige

Ord, hvis Betydning er sanctioneret af en Nation. Mod Madvig indvendes, at han ikke giver Agt paa eller ikke anerkjender Humboldts Opdagelse af den indre Sprogform. Claëson finder, at *„Sproget er en Aabenbarelse af Nationalaanden"*; *„Sproget som et af et indre Princip oplivet System af Lyd, der have Betydning for flere Mennesker* er Hovedbegrebet, af hvilket . . . *Sproget som menneskelig Taleevne* faar sin Forklaring".

K. L.

T. S. Rørdam. Libri Judicum et Ruth secundum versionem Syriaco-Hexaplarem ex codice musei Britannici nunc primum editi, Græce translati notisque illustrati. Fasc. prior, cont. lib. Jud. cap. I—V. Cum dissertatione præmissa: De regulis grammaticis, quas secutus est Paulus Tellensis in Veteri Testamento ex Græco Syriace vertendo. Havniæ 1859. VIII + 93 pp. 4to.

Dette Skrift indeholder det første Stykke af en Udgave af Dommernes og Ruths Bog i den saakaldte syrisk-hexaplariske Oversættelse, hvilke Bøger nu for første Gang udgives efter et Haandskrift i det britiske Museum i London, hvorhen det i de seneste Aar er blevet bragt fra de nitriske Klostre i Ægypten. Den syriske Text er ledsaget med en græsk Oversættelse, d. e. et Forsøg til at restituere den græske hexaplariske Text af Septuaginta, hvilken vel ligger til Grund for adskillige af de bedste græske Haandskrifter (f. Ex. det Alexandrinske), men dog neppe i noget er opbevaret saa rent, som i det eller de Haandskrifter, der have ligget til Grund for nærværende syriske Oversættelse. En saadan Restitution af den hexaplariske Text maa utvivlsomt anses for at have Betydning for Septuagintas Textkritik, da den hexaplariske Text er det vigtigste Hjælpemiddel til at fastsætte Septuagintas oprindelige Text. At restituere den græske Grundtext vil ved denne Oversættelse kunne udføres med större Sandsynlighed for et tilfredsstillende Resultat, end det i Almindelighed lader sig gjöre, fordi Oversætteren, Paulus af Tella, i det Hele slavisk følger sin græske Original; endog saa nöje, at hans Oversættelse af og til synes at maatte have været uforstaaelig for indfødte Syrere, naar de vare ubekjendte med det græske Sprog. For at vinde et fastere Grundlag for Gjengivelsen af den græske Grundtext har Udgiveren i den forudskikkede Dissertation søgt at fastsætte de Regeler, som Pavlus af Tella har fulgt ved at oversætte fra Græsk til Syrisk, hvilket han iverksætter ved at gjennemgaa de enkelte Taledele og paavise, hvorledes de oversættes i de forskjellige Forbindelser, hvori de forekomme. Under Afsnittet om Oversættelsen af den græske bestemte Artikel oplyses tillige, at Bibeloversætteren Aquilas ikke, som det hidtil har været antaget, har oversat det hebraiske Akkusativ-Mærke את ved *σύν* allevegne, men i Regelen kun hvor det følgende Nomen i Hebraisk tillige havde Artikel. — Til Texten er der endvidere föjet Anmærkninger, dels kritiske, dels saadanne, ved hvilke saavel denne, som den græske Oversættelse nærmere belyses.

Codex iuris Scanici, iuris Scanici expositio Latine conscripta ab Andrea Sunonis f. archiepiscopo Lundensi, codices iuris ecclesiastici ac urbici Scaniæ, et statuta diversa Scaniam spectantia, cum notis criticis, variis lectionibus, glossariis et indice nominum propriorum. — Skånelagen, med ärkebiskopen i Lund Andreas Sunessons latinska bearbetning, Skånska kyrkrätten och stadsrätten, samt åtskilliga stadgar för Skåne, utgifven af D. **C J. Schlyter.** Lund 1859. CLXXXIII + 652. 4to. (Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui. Samling af Sveriges gamla lagar. Nionde bandet).

Af Texter indeholdes heri I) Skaanske Lov, udgiven efter et Pergaments-Haandskrift paa det kongelige Bibliothek i Stokholm, sign. B. 76, 4to. Gjengivelsen af Haandskriftet er bogstavret; Forkortelsers Opløsning er antydet. Nogle faa Steder er der indsat noget efter andre Haandskrifter, dette kan naturligvis altid ses i Noterne. Skaanske Lov blev første Gang trykt i Kbhvn. 1505 hos Gemen til praktisk Brug efter et yngre Haandskrift; dernæst blev den udgiven af Hadorph, Stokh. 1676, efter samme Haandskrift, som S. har fulgt. Siden blev den ikke udgiven för i Kbhvn. 1854 af Thorsen (XVIII. Bind af nordiske Oldskrifter) efter Runehaandskriftet (A. M. 28, 8vo.); Hullerne udfyldte Thorsen efter A. M. 41, 4to. Vi have altsaa nu begge Hovedhaandskrifter af Skaanske Lov udgivne. II) Andreas Sunessons latinske Bearbejdelse af Skaanske Lov, efter A. M. 37, 4to. paa Universitets-Bibliotheket i Kbhvn. Opløsning af Forkortelser er ej betegnet. Denne latinske Bearbejdelse blev først udgiven Kbhvn. 1590 af A. Hvitfeld; siden er den udgiven af Kolderup-Rosenvinge, Kbhvn. 1846; den findes ogsaa hos Thorsen. Angaaende Forholdet mellem den danske og latinske Form af Loven mener Schlyter, at hverken Schlegel, der ansaa Andreas Sunessons Arbede for Grundlaget for den danske Text, eller J. E. Larsen, der ansaa den danske Text i de ældste Haandskrifter for at ligge til Grund for Sunessons Skrift, har Ret, men at en ældre dansk Text har ligget til Grund for begge, der ere udarbejdede i det 13de Aarhundredes Begyndelse uafhængig af hinanden. III) Skaanske Kirkeret, paa Dansk efter samme Haandskrift som I, hertil komme to latinske Texter. IV) Skaanske Stadsret efter det Ledreborgske Haandskrift 12, 4to. Haandskrifterne henføre den til forskjellige Byer, de vakle især mellem Lund, Malmø, Landskrona og Helsingborg; S. antager det for sandsynligst, at den oprindelig er forfattet for Lund, men at tilsidst alle Stæder indenfor Skaanske Lovs Omraade have tilegnet sig den. V) Adskillige Bestemmelser for Skaane (9 Numre). — Noterne indeholde afvigende Læsemaader; af de vigtigere Haandskrifter, som i Noterne betegnes med Bogstaver, optegnes alle Uligheder (med Undtagelse af orthographiske Smaating og aabenbare Skrivfejl); af de yngre med deres Nummer betegnede anføres blot de Uligheder, som synes at have Betydning. — En Fortale beskriver Haandskrifterne og anstiller andre Undersøgelser om Lovene; et Par af Resultaterne ere anførte her ovenfor; fremdeles anføres her Grunden til, at den saakaldte Arvebog ej er medtagen; den skriver sig nemlig fra den ældre Sjællandske Lov, men forbigaar, hvad der allerede fandtes i Skaanske Lov; Arvebogen er Sjællandsk Lov, den har ikke ophørt at være det, fordi den i Skaane er benyttet som subsidiair Ret. — Et Glossarium ledsager Værket. — 2 Tavler med Facsimiler: 1) Cod. 1. (Bibl. Reg. Stokholm. B. 76). Cod. 2. (A. M. 28, 8vo.). 2) Cod. 3. (A. M. 37, 4to.). Cod. 7. (Ledreborg. 12). Cod. 9. (B. U. H. ex don. var. 136, 4to.). — Alle til denne Samling hørende Landskabslove ere nu udgivne; 10de Bind skal indeholde Kong Magnus Erikssons Landslov.

C. Säve. Gutniska urkunder: Guta lag, Guta saga och Gotlands runinskrifter språkligt behandlade. Academisk afhandling. Stockh. 1859. (Norstedt & söner). XLI + 81. 8.

Da Gotlandsk indtager en egen Stilling iblandt de svenske Landskabsmaal, har S. anset det for oplysende for svensk og nordisk Sprogforskning at have det Gotlandskes ældre Sproglevninger samlede og behandlede paa ét Sted. Arbejdet er bestemt til at bestaa af 3 Afdelinger: 1. Texten af samtlige gutniske (oldgotlandske) Sprog-Mindesmærker. 2 Udkast til en gutnisk Formlære. 3. Ordbog. Her findes første Afdeling. Hensigten med Udgivelsen af Gutalag og Gutasaga har været at give en renset og fejlfri Text, med en ensartet Orthographi. De vigtigere Tilfælde, hvori Haandskrifternes Læsemaader ere rettede, blive anførte. S. antager, at de første 61 Capitler (tilligemed Cap. 64) af Gutalag ere ældre end Cap. 62, 63, 65 og Gutasaga. Gotlandsloven er for faa Aar siden bleven udgiven (efter Haandskr. B. 64 paa det Kongel. Biblioth. i Stokholm) af Schlyter, Lund

1852, i 7de Bind af Samling af Sveriges gamla lagar. Fremdeles har Säve i denne Bog samlet de gotlandske Runeindskrifter; Antallet er (iberegnet en Indskrift med Munkeskrift) 204; et Par ere ulæselige, ulæste eller mistænkte. Runeindskrifterne gjengives først med bogstavret Omskrivning med latinske Bogstaver, siden med rettet Text. En Indledning til Skriftet handler især om vanskeligere Steder og Ord i Gutalag.

De hellige Kvinder, en Legende-Samling, udgiven af **C. J. Brandt.** Kbhvn. 1859. (Selskabet for Danmarks Kirkehistorie). 115 S. 8. (Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen II.).

Bogstavret Udgave efter et dansk Papirs-Foliehaandskrift, i det kongelige Bibliothek i Stokholm, som har arvet det efter Antiqvitets-Archivet, hvor det bar Signatur K. 4; enkelte nærmere betegnede Steder ere rettede. Haandskriftet, skrevet med én og samme Haand i Midten af 15de Aarhundred, indeholder iøvrigt noget mere, f. Ex. en Eriks Krønike. Det her udgivne tredie Afsnit anser B. for en Afskrift af en ældre Bog. Paa den enkelte Undtagelse nær, med St. Pauli Nedfart til de Dødes Rige, holder Samlingen sig udelukkende til den heilige Jomfru og dem, der senere have faaet Helgenindenavn; den har vel altsaa tjent til Brug for Klosterjomfruer. Bogens Kilder ere at søge i Middelalderens latinske Litteratur; dog er den næppe Oversættelse af et bestemt enkelt Skrift. En Ordliste ledsager Udgaven.

Danmarks gamle Folkeviser. Udgivne af **Svend Grundtvig.** 3 Dels 1 Hefte. Kbhvn. 1858. (Forlagt af Samfundet til den danske Literaturs Fremme). 385 S. st. 8.

De tidligere Udgaver indeholde ifølge S. Grundtvig kun det halve Antal af de opbevarede Viser og det ofte i en vilkaarlig tilstudset eller udpyntet Skikkelse. Gr. udgiver Folkeviserne fornemmelig efter skrevne Visebøger fra 16de og 17de Aarhundred; Aftrykket er, hvor Originalen er ældre end Aar 1700, bogstavret med ubetydelige nærmere beskrevne Ændringer; hvor vi have flere Opskrifter, meddeles disse hver for sig. Hver Vise har en Indledning, der undersøger dens Historie i og udenfor Norden. 1ste Del (1853 og 1854) indeholder de egentlige Kæmpeviser, der besynge de forhistoriske, mythiske Helte (Nr 1—32). 2den Del (1854 og 1856) indeholder Trylleviserne med Tillæg af Vidunderviserne (Nr. 33—114). Viserne i 1ste og 2den Del tilhøre den mythiske Kreds. Derimod ere de i dette Hæfte udgivne Viser (Nr. 115—145) historiske. Visen om Valdemar og Tove (Nr. 121) henføres af Gr. til Valdemar den store; Tovesagnet har man tidligere henført til Valdemar Atterdag, det eftervises, hvorledes man med Hensyn til Tove har dynget Gjetning paa Gjetning. Udenfor Danmark forekomme Viser, hvis Indhold ligne Visen om Kong Valdemar og hans Søster (Nr. 126); Gr. mener, at Visen fra første Færd er en dansk historisk Vise om Valdemar den store og hans Søster, som fra Danmark har udbredt sig mod Nord og Vest: til Sverrig, Norge, Island, Færøerne og Skotland; mod Syd og Øst: gjennem Holsten og Tydskland ind i Venden. Af Visen om Marsk Stig (i Opskrifterne Marstig med Tonen paa første Stavelse) meddeles 10 Texter foruden de 4 Vedelske (Nr. 145); Gr. antager, at Kvadet om Marsk Stig vel oprindelig har udgjort et Hele, men at dette fra første Færd har delt sig i en Række af Afsnit eller Sange; et Forsøg paa en Restitution har Gr. givet i 1ste Hæfte af Tidskriftet „Folke" (1859).

Gamle norske Folkeviser. Samlede og udgivne af **Sophus Bugge.** Kristiania 1858. (Feilberg & Landmark). XII + 156 S. 8.

Medens Grundtvigs Udgave af Danmarks Folkeviser fornemmelig sker efter Visebøger skrevne i 16de og 17de Aarhundred, udgiver Bugge norske Folkeviser efter sin egen Optegnelse, som han har foretaget paa Rejser i

øvre Telemarken i Somrene 1856 og 1857. Viserne gjengives nöjagtig, som de lyde i Folkets Mund, ogsaa med Hensyn til Sprogformen. Med Hensyn til Retskrivningen af Dialekterne slutter Forfatteren sig til J. Aasen, men anvender Accenten til at betegne Vocalens lukte Udtale (dog skrives *aa)*. Indledningerne give Oplysning om Visernes Udbredelse, hvortil Sv. Grundtvigs Undersøgelser i hans Udgave af Danmarks Folkeviser ere benyttede. Alphabetisk ordnede Ordforklaringer findes bag i Bogen; her er det udeladt, som er tilstrækkelig forklaret hos J. Aasen. — Udgiveren agter efterhaanden at udgive flere mindre, skilte Samlinger af Folkeviser, da han anser det for utilraadeligt allerede nu at ville begynde paa en fuldstændig Udgave.

Íslenzk fornkvæði, ved **Svend Grundtvig** og **Jón Sigurðsson.** 2det Hefte. Kbhvn. 1858. S. 221—369. — 3die Hefte. Kbhvn. 1859. 216 S. 8. (XXIV. og XXVI. Bind af Nordiske Oldskrifter, udgivne af det nordiske Literatur-Samfund).

Islandske Folkeviser, hver i sine forskjellige Opskrifter med en Indledning, som gjengiver Indholdet paa Dansk og kortelig henviser til tilsvarende danske, svenske, norske, færøiske, skotske (tydske, spanske og slaviske) Viser.

Grettis saga. Ved **G. Magnússon** og **G. Thordarson.** Oversat af **G. Thordarson.** 2det Hefte. Kbhvn. 1859. (Det nordiske Literatur-Samfund). 234 S. 8. (XXV. Bind af Nordiske Oldskrifter).

Indeholder en dansk Oversættelse af Thordarson. 1ste Hefte (1853, XVI. Bind af Nord. Oldskr., 208 S.) indeholdt den islandske Text med Normalorthographi; G. Magnússon har afskrevet Texten efter A. M. 551 A., 4to.; en Del Varianter ere tilföjede; S. Egilsson har redigeret Versene i Textudgaven. Grettis saga er én Gang för udgivet, nemlig i Björn Marcussons Sagasamling: Nockrer marg-frooder sögu-þætter Islendinga, Hol. 1756, 4to.

Diplomatarium Islandicum. **Íslenzkt fornbréfasafn,** sem hefur inni að halda bréf, og gjörnínga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða Íslenzka menn. II. Kbhvn. 1859. (Det islandske literaire Selskab). S. 321—480. 8.

Documenterne staa i chronologisk Orden; foran stillede Indledninger handle om deres historiske Forhold og om Haandskrifterne, hvoraf de ere tagne. Aftrykket er bogstavret med Hensyn til de orthographiske Egenheder, som skrive sig fra gammel Tid. Særegne Bogstavfigurer ere gjengivne, derimod er Opløsning af Forkortninger sædvanlig ej antydet. Dette Hefte gaar fra 1201 til 1224.

Die **Edda.** Eine sammlung altnordischer götter- und heldenlieder. Urschrift mit erklärenden anmerkungen, glossar und einleitung, altnordischer mythologie und grammatik. Herausgegeben von **H. Lüning,** Professor an der Cantonschule in Zürich. Zürich 1859. XVI + 670 S. 8.

Hensigten med denne Udgave er ikke at levere en kritisk Bearbejdelse af Texten, men at lette Arbejdet for dem, der ville læse Edda i Grundsproget. L. har fornemmelig de Læsere for Öje, der ved Selvundervisning af selve Edda ville bemægtige sig Sproget. Han har sluttet sig til Texten i Munchs og Ungers Udgave (Christ. 1847); under Texten har han tilföjet Haandskrifternes Læsemaader, saaledes som de anføres hos Munch og Unger. I Anmærkningerne under Siden har han søgt overskueligt at sammenstille, hvad

der hidtil var vundet for Eddas Fortolkning og at tilföje, hvad han selv var i Stand til at give. Glossariet indeholder en fuldstændig Fortegnelse paa alle i Edda forekommende Ord med deres Betydninger; han har stræbt at forklare Eddasproget af det selv, og han anser Forskjellen imellem Eddasproget og det senere oldnordiske for större, end man, ledet af Ligheden i de grammatiske Former, plejer at antage. Foruden en Indledning gaar en Mythologi og en Grammatik forud for Texten.

M. Hammerich. Svenske Læsestykker, med Oplysning om Sprog og Litteratur, udgivne til Skolebrug. Kbhvn. 1859. (Gyldendalske Boghandling). VIII + 268 S. 8.

Skriftet er nærmest bestemt til Brug i danske og norske Skoler, hvor der overhoved læres fremmede Sprog. H. tænker sig Svensk helst læst i Forbindelse med Modersmaalet, dog først i de höjere Mellemclasser. Læsestykkerne ere med Hensyn til Stoffet valgte efter den Grundsætning, at de handle om det Land og Folk, hvis Sprog skal læres, at de omhandle Sæder, Naturforhold, Historie og Litteratur, og de ere hentede fra Hovedforfattere i Videnskaben og Digtekunsten. I Forbindelse med Forordet staar en Sproglære paa et Par Blade; Bogen slutter med en kort Udsigt over Litteraturen. Under Siden ere de vanskeligere svenske Ord oversatte.

K. L.

E. Manicus, Conrector. Det lærde Skolevæsen i England (Dansk Maanedsskrift. Anden Række, andet Bind, 4de Hefte p. 241—264, 5te Hefte p. 321—349, 6te Hefte p. 409—432).

Forfatteren har i denne interessante Afhandling givet en Fremstilling af de classiske Studiers Stilling og de lærde Skolers eiendommelige Beskaffenhed i England, dels efter tydske og engelske Skrifter, dels efter Notitser samlede under et Ophold i Landet selv. Igjennem en Række Skildringer af de betydeligste Skoler — der i England ikke støbes i en af Regjeringen bestemt Form, men frit kunne danne og udvikle sig efter Tidens Krav — føres man ind i den Kamp, der i England som alle andre Steder føres mellem classisk og real Dannelse. De gammel-engelske Gymnasiers Plan og Indretning træder frem for Læseren i Skildringen af Eton Skole, hvor Mathematik, Naturvidenskaberne og de nyere Sprog endnu ikke ere optagne som regelmæssige Skolefag, og af Rugby Skole, hvor dog Mathematiken er Examensgjenstand. I Modsætning hertil fremtræde som Repræsentanter for de nyere engelske Gymnasier Hill-Mill Skole, det londonske Universitets Skole og Kings Colleges Skole, der, hvor forskjellige, ja tildels modsatte de forøvrigt ere, alle give en fuldstændig Realdannelse foruden den classiske. I Edinburgh Academy fremtræder en anden Løsning af Opgaven: en Parallelisme af klassisk og real Dannelse indenfor de enkelte Classer, idet nogle Fag ere tvungne, medens andre ere Valgfag; men Realisterne anvende dog 12 ugentlige Timer paa Latin, gammel Historie og Geographi! Og om de end snart give Slip paa Græsk, lære de dog saameget, at de kunne følge med Religionsundervisningen, hvor det nye Testamente læses i Originalsproget. Hvor stor derfor ogsaa Forskjellen mellem de enkelte Skoler kan synes, er Grundtanken dog fælleds: Studiet af de classiske Sprog i nøieste Forbindelse med Theologien er Grundvolden for den sande Dannelse. Der læses Meget af de gamle Forfattere, og det kommer væsentlig an paa en grundig Tilegnelse af det Læstes Indhold; det Grammatiske træder aldeles i Baggrunden. Høist characteristisk er den for ganske nylig oprettede Examen for Civil-Embeder i Ostindien, som Forfatteren har helliget et eget meget interessant Capitel; men angaaende dette og meget Andet maa vi henvise Tidskriftets Læsere til Afhandlingen selv, der har dobbelt Interesse for alle dem, hvis Livsvirksomhed fører midt ind i Kampen mellem den classiske og reale Dannelse.

J. F.

Philologisk og pædagogisk Bibliographie.

Meddelt ved *Jean Pio.*

A. De i Danmark, Norge og Sverrig fra Juli—Decbr. 1859 udkomne philologiske og pædagogiske Skrifter*).

1) Nordiske Sprog.

Grammatik og Lexicographie, samt Literaturhist., Mythol., etc.

Arentzen, K., og St. Thorsteinsson. Nordisk Mythologi efter Kilderne. Kbhvn. Steen. 8. 126 pp. 64 Sk.

Asbjörnsen, P. C., Norske Huldreeventyr og Folkesagn. 1ste Samling. Nyt Opl. Christ. Steensballe. 8. 84 Sk.

Berg, A., Kortfattet dansk Sproglære, med dansk og tydsk Text. Kbhvn. Steen. 8. 56 Sk.

Beskow, B. v., Om förflutna tiders svenska ordboks-företag. (I Sv. Akad. Handl. XXXI. Stockh. Norstedt. pp. 227—76.)

Brandt, C. I., Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen. II. De hellige Kvinder, en Legende-Samling. Kbhvn. Gad. 8. 115 pp.

Calmander, C., Dansk Grammatik m. Chrestom. f. svenska Elementar-Läroverkets öfra klasser. Stockholm. Häggström. 12. 2 + 192 pp. 2 rd.

Cimmerdahl, Chr. R., Några Upplysn. om Folkspråket i Bleking. Akad. Afh. Lund. Lundberg. 8. 2 + 32 pp.

Corpus juris Sueo-Gotorum antiqui. Vol. IX. Saml. af Sveriges gl. Lagar, utg. af Dr. C. J. Schlyter. (Skånelagen.) Lund. 4. CLXXXIII + 652 pp. m. 2 stentr. (separ. 16 rd. 50 öre.)

Diplomatarium Islandicum. II. (Islandsk Literaturskb.) Kaupmannahöfn. (10 Ark.)

Erslew, Th. H., Supplement til „Alm. Forf.-Lexicon for Kgr. Danmark m. tilh. Bilande" o. s. v. 7de Hefte. (Kaalund—Lassen.) Kbhvn. Forlagsforeningen. 8. 160 pp.

Flatöbogen. En Samling af norske Kongesagaer. Udg. efter off. Foranstaltning. I, 1. Christiania. Malling. 8. 20 Ark. 80 Sk.

Folkeviser fra övre Telemarken v. Soph. Bugge. (i Fr. Barfods „Folke" 1. p. 351—371. Kbhvn. Cohen.)

Fornkvæði, Íslenzk, v. S. Grundtvig og J. Sigurdsson. 3die Hefte. (Nord. Lit.-Samf.) Kbhvn. Gyldendal. 8. 216 pp. 1 Rd. 16 Sk.

Hammerich, M., Svenske Læsestykker m. Oplysn. om Sprog og Litteratur, udg. til Skolebrug. 8. VIII + 268 pp. 1 Rd.

Hansen, H., Praktisk Vejledning ved d. mundtl. Underv. i Modersmaalet. Christiania. Abelsted. 8. 20 Sk.

Holst, H. P., Dansk Retskrivningsordbog. 5te Lev. Kbhvn. Philipsen. 8. 128 pp. à 36 Sk.

Kraft, I. E., Norsk Forfatter-Lexikon 1814—1856, udgivet af Chr. C. A. Lange. 4de Hefte. (Keyser—Neumann.) pp. 337—464. Christiania. I. Dahl. 8. 56 Sk.

Lund, G., To Stykker af det oldnord. Sprogs Ordføiningslære. (Progr.) Nykjöb. p. F. 8. 52 pp.

*) Et Supplement hertil vil blive leveret i 4de Hefte. J. P.

Magazin, Danske, 3die Række. Udg. af d. kgl. Danske Slskb. f. Fdrldt.'s Hist. og Sprog. VI. 2 og 3. Kbhvn. Gyldendal. 4. 84 & 96 pp. à 72 Sk.

Michaelsen, G. W., Systematisk norsk Grammatik, ogsaa under Titel: Tænke- og Taleøveiser til Brug ved Underviisningen i Modersmaalet. Christiania. I Commission hos I. Dybwad. 8. 66 Sk.

Molbech, C., Dansk Ordbog. 2. Udg. 19de Hefte. (Slutn.) Kbhvn. Gyld. 8. 204 pp. 1 Rd. (cpl. 1—2: 10 Rd.)

Rääf, L. F., Ydremålet eller folkdialekten i Ydre härad i Östergöthland. Ordbok samt förteckn. på alla oregelb. och starka verber etc. (akad. Disp.) Örebro. Lindh. 8. 1 rd. 50 öre.

Rygh, O., Sagaen om Gunnlaug Ormstunge og Skalde-Ravn, overs. f. Gammelnorsk. (Tillægshft. t. Folkevennen.) Christiania. 8. 39 pp.

Snorre Sturlesons Norske Kongers Sagaer fra de ældste Tider indtil 1177, oversatte af P. A. Munch. 6te Hefte. W. C. Fabritius i Christiania og G. E. Petersen i Trondhjem. 19 Sk. Bogladepriis for 1—6te Hefte 1 Spd.

Uppström, A., Skáldskaparmála-qvæði Snorra-eddu öfvers. och med anmärknn. försedda. (akad. Afh.) Upsala. 8. IV + 80 pp. 1 rd.

Zachrisson, I. A., Praktisk Lärobok i Svensk Rättstafning m. Skriföfningar. 2. Uppl. Göteborg. Hedlund. 8. 69 pp. 40 öre.

2) Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Grammatiske Skrifter og Afhandlinger, Læsebøger o. d. l.

Aulin, L. A. A., Grekiska Skriföfningar, efter Krügers, Kühners och Rabes gramm., dels utarb., dels bearb. Stockh. Häggström. 8. VI + 200 pp. 2 rd. 50 öre

—, Herodoteisk Forml. f. Begynnare. ibid. 8. 24 pp. 35 öre.

Berg, C., Schema til den græske Formlære. 2 Udg. m. Tillæg. 1853 & 1859. Kbhvn. Steen. 8. 106 pp. 92 Sk.

Broman, A. Th., Läran om Consecutio tempp i Latinska Språket. Upsala. Arrhen. 8. 75 öre.

Calén, H. G., de cap. V ejus lib. qui in cod. sacro Judicum inscribitur. (Diss.) Upsaliæ. 8. 16 pp.

Cassel, I. M., de capite II. ej. lib. qui in codice sacro Genesis inscribitur. (Diss.) Upsaliæ. 8. 20 pp.

Curtius, D. G., Græsk Skolegrammatik. Oversat og bearbeidet af Cand. mag. Valentin Voss. Christiania. I. Dahl. 8. Indb. 1 Spd. 24 Sk.

Fibiger, O., Latinsk Chrestomathi. Et Udvalg af lat. Prosaister. Til Skolebrug udg. 1—3 Hft. Kbhvn. Steen. 8. 172, 144 og 148 pp. à 72 Sk.

Hermansen, Chr., disp. de cod. Evangell. Syriaco, a Euretono typis descr. (Progr. v. d. akad. Reformationsfest. Decbr. 1859.) Hauniæ. 4.

Kjær, L. O., Latinsk Læsebog f. Begyndere. (Trykt s. Mskript.) Kbhvn. Hagerup. 8. 60 + 7 pp.

Rusén, L. E., de vi & usu subjunct. fortuit. s. conjunctivi determ. lingvæ Græcæ comment. Holmiæ. Marcus. 8. VI + 57 pp. 1 rd. 25 öre.

Schenkl, Karl, Græsk Elementarbog til Curtius's Grammatik. Oversat af cand. mag. Val. Voss. Christiania. P. T. Malling. Indb. 96 Sk.

Sundén, J. M., de orationis arte structæ ap. Græcos orig. et incrementis Theses. Upsal. Wahlström. 8. 15 pp.

b) Politisk- og Cultur-Historie, Archæologie o. s. v.

Borch, K. A., Lærebog i Verdenshistorien til Brug f. Latin- og Realskoler.

I. (den gl. Historie.) I Comm. b. Feilberg & Landmark. (Christiania.) 8. heft. 72 Sk.

Gilljam, G. F., de Orestia Æschyli Quæstiones. (Diss.) Upsaliæ. 8. 66 pp.

Heurlin, A. O., de Lycurgi orat. Att. vita & rebus gestis. (Diss.) Lundæ. 8. 62 pp.

Linder, C. G., de rerum dispositione apud Antiphont. et Andocid. oratores Atticos commentatio. Upsaliæ. 8. 88 pp.

Petersson, C. C. A., Om C. Licinius Macer, Q. Ælius Tubero och Valerius Antias såsom hist. auktor. f. T. Livius Patavinus. — Akad. Afh. (Lund.) Malmö. 8. 18 pp.

Rosenberg, C., Illustreret Verdenshistorie. Oversigt over Verdenshistorien. (Oldtiden) m. Illustr. Hft. 5—15. (à 32 pp.) Kbhvn. Stinck. 8. à 20 Sk.

Ussing, Prof., Ostia. (i Steenstrups Dansk Maanedsskrift 2den Række. II. p. 96—116.)

c) Forfattere.

Anacreon. — Grenander, A. V., Carmina nonnulla Anacreontis, Suethice reddita. (Diss.) Lundæ. 8. 16 pp.

Aristoteles. — Den 8. og 9. Bog af d. Nikom. Ethik overs. med oplysn. Anm. af E. Bojesen. (Progr.) Sorö. 8.

Horatius. — Olander, L. J., Anteckn. t. Q. Horatii Flacci Lib. I Od. 28. Akad. Afh. Lund. 8. 16 pp.

Lykurg. — Kommentar til Lykurgs Tale mod Leocrates af Fr. Nutzhorn. Kbhvn. Steen. 8. 36 pp. hft. 48 Sk.

Platon, Philebos, overs. og opl. m. Anm. af C. I. Helse, udg. af F. C. Sibbern. M. Fortale o. s. v. Kbhvn. Reitzel. 8. XXXV + 170 pp. 1 Rd. 12 Sk.

Sulpicia. — Möller, C. A. F., Sulpicias Satir; öfvers. med anm. (Akad. Afh. Lund.) Malmö. 8. 26 pp.

Terentses Lystspil. Overs. af H. K. Whitte. (Svigermoderen.) Randers. 8. 56 pp. 48 Sk.

3) Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik og Lexicographie.

Borring, L. S., fransk-dansk Haandordbog. 2. Udg. I. (A—K.) Kbhvn. Soldenfeldt. 8. 610 pp. 2 Rd. 64 Sk.

Drysén, J. A., Tableau des prépos. Suéd. trad. en Français suivi d'un traité des articles Anglais et de quelques remarques etc. Stockh. Beckmann. 8. 40 pp.

Grönlund, J. W., Lärobok i Tyska Språket efter Prof. Ollendorfs nya Method. I. 2. Uppl. Stockholm. Häggström. 12. XII + 432 pp. 3 rd. 50 öre.

Holbech, I., og P. Petersen, Materialier t. at indöve d. tydske Formlære. Kbhvn. Reitzel. 8. 128 pp. indb. 48 Sk.

Kahleis, W., Tysk Språklära. Upsala. Bonnier. 1 rd. 25 öre.

—, Tyska Skrif- och Stilöfningar. Westerås. Bonnier. 8. 131 pp. 1 Rd.

Listov, I., Engelsk Elementarbog. 4de Udg. Kbhvn. O. Schwartz. 8. 72 pp. 32 Sk.

Olde, E. M., De l'influence des idiomes Gothogerman. & Scandin. s. la formation de la langue Française etc. I. p. Lund. 4. 40 pp.

Rönsholdt, I. C., Samling af Ord og Samtaler, som meest forek. i d. dagl. engelske Omgangssprog m. Tilf. af ethvert Ords Udt., samt en kortf. Gramm. o. s. v. 2. Udg. Kbhvn. Ursin. 8. 136 pp. 72 Sk.

Simonsen, T. L., Tydsk Syntax til Skolebrug. Kbhvn. Philipsen. 8. 88 pp. Indb. 56 Sk.

4) Pædagogiske Skrifter og Afhandlinger.

Berndtson, C. I. B., Kurzgef. Bemerkk. ü. die Eigenschaften, welche von einem Lehrer erfordert werden u. s. w. Upsala. Wahlström. 8. 8 pp.

Buchwald, H., Om Opdragelsen i vor Tid. Kbhvn. Schubothe. 8. 20 pp. gratis.

Dorph, Chr., En Oplysn. om Undervisningen i nord. Mythologie i nogle lærde Skoler. (Dansk Maanedsskrift. II. p. 389—92).

Hammerich, M., Nogle praktiske Spörgsmaal i Sprogstriden. (Progr.) Kbhvn. 8.

Manicus, E., Det lærde Skolevæsen i England. (Dansk Maanedsskr. II. p. 241—65, 321—50 og 409—33.)

Melchior, H. B., Om Opdragelsen ude og hjemme. Fra Latin v. P. C. Zahle. Kbhvn. Reitzel. 8. 96 pp. 48 Sk.

Rosenberg, C., To Undervisningsspørgsmaal. (Dansk Maanedssk II. p. 235—41.)

Scharling, P., Nogle Ord om Religionsunderv. i de lærde Skolers øv. Kl. (Progr.) Horsens. 1—21 pp. 8.

Schneekloth, H., Hjemmet og Skolen. 2det Hefte. pp. 97—176. Kbhvn. Thaarup. 8.

Schow, K. H., Vor Skoles Maal. (Progr.) Slagelse. 8.

Starbäck, C. G., Historiens betydelse såsom undervisningsämne. Föredrag. Norrk. Wallberg. 8. 22 pp. 35 öre.

Norske Universitets- og Skole-Annaler. Udg. af Universitetets Secretair. 3die Række. 2. 3. Christiania. Dybvad.

Tidskrift f. Philologi og Pædagogik. I, 1 og 2. Kbhvn. O. Schwartz. 8. 92 og 82 pp. Aarg. à 4 Heft. 3 Rd.

Tidskrift f. Svearliges Läroverk, utg. af C. Callerholm, A. Broman och Z. Göransson. I, 1. Upsala. 8. 64 pp. (6 Heft. à 4 Ark. 2 Rd.)

Udsigt, Kort, over d. philol.-hist. Samfunds Virksomhed 1858—59. V. Aarg. (Trykt s. Msc. f. Medll.). Kbhvn. 8. 27 pp.

B. De vigtigste nye, i Udlandet udkomne philolog. og pædagog. Skrifter.

I. Tidskrifter (philol. og pædagog.)

Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen etc. herausg. v. L. Herrig. XXV. 4 Hefte. Brschwg. Westerm. 8. 2 Rth.

Beiträge z. vergl. Sprachforschung (auf d. Geb. d. arischen, celt u. slaw. Sprachen). hrsg. v. A. Kuhn u. A. Schleicher. II. 1. Berlin Dümmler. 8. 1 Rth.

Bibliotheca Philologica, oder geordn. Uebers. aller auf d. Gebiete der class. Alterth.-Wissensch., wie d. ält. u. neueren Sprachwsschft. neu erschienenen Bücher. Hrsg. v. Dr. G. Schmidt. XII. 1. (Januar—Juni). Gött. Vandenh. & Ruprecht. 8. 64 pp.

Denkmäler, Forschungen u. Berichte, als Fortsetzung d. archäol. Ztg. hrsg. v. E. Gerhard. 4 Hefte. Berlin. Reimer. 4. n. 4 Rth.

Deutsche Mundarten; hrsg. v. K. Frommann. 6. Jahrg. 4. Hefte. Nördlingen. Beck. 8. n. 3 Rth.

Journal asiatique, on recueil de mémoires etc. relatifs à l'histoire, à la philos., aux langues et à la litérature des peuples orientaux; réd. p. M. M. Bazin, Bianchi, Botta etc. et publ. p. la Soc. Asiat. 5e série. T. XIII. 1. Paris. Duprat. 8. 568 pp. Prix annuel. 2 voll. 25 fr.

Journal, the, of class. and sacred philology. 4 Pp. Cambridge. Deighton, Bell & C. 8. à 4 sh.

Mélanges Gréco-Romains, tirés du Bulletin hist.-philol. de l'Acad Impér. d. sciences de St.-Pétersbourg. II. 1. St. Pétersbourg. 8. 92 pp. ½ Rth.

Mnemosyne. Bibliotheca philol. Batava. Scrips. & colleg. C. G. Cobet, T. Halbertsma, H. Hamaker, etc. Vol. VIII. Lugd. Bat. Brill. 8. 4 Pp. n. 3 Rthlr.

Philologus. Ztschr. f. d. klass. Alterthum. Hrsg. v. E. v. Leutsch. 14. Jhrg. 4. Hefte. Göttingen. Dieterich. 8. n. 5 Rth.

Revue archéologique ou recueil de documens et de mémoires relatifs à l'étude des monumens, à la numism., et à la philologie etc. 16e année. Paris. Leleux. 8. 30 fr.

Verhandlungen d. 18. Versammlung Deutscher Philologen etc. in Wien v. 25 b. 28. Septbr. 1858. Wien. Gerold. 4. XIV. u. 180 pp. n. 2 Rth.

Zeitschrift d. Deutschen morgenländ. Gesellschaft. Hrsg. v. Dr. Arnold, Dr. Rödiger, Dr. Anger u. Dr. H. Brockhaus. XIII. (4. Hefte). Leipzig. Brockhaus. 8. n. 5 Rth.

Zeitschrift f. deutsches Alterthum, hrsg. v. M. Haupt. XI, 3. Berlin Weidm. (216 pp.) 8. n. 1 Rth.

Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung auf d. Gebiete d. Deutschen, Griech. u. Lat., hrsg. v. A. Kuhn. IX. 6. Hefte. Berlin. Dümmler. 8. 3 Rth.

II. Almindelig og comparativ Grammatik.

Asher, D., on the study of modern languages. Lpzg. C. Fleischer. 8. 15 ngr.

Bopp, Fr., Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griech., Latein., u. s. w. 2te gänzl. umgearb. Ausg. 2ter B. Berlin. Dümmler. 8. 564 pp. 4 Rth.

Charencey, H. de, de la classification des langues et des écoles de linguistique en Allemagne. Paris. Challamel ainé. 8. 31 pp. 2 fr.

Gyll, J., a tractate on Language. London. 8. cloth. 7 sh. 6 d.

Rapp, Prof. M., Der Verbalorganismus d. indisch-europ. Sprachen. I.—III. Stuttg. Cotta. 8. (VIII + 223; VII + 296; VII + 216 pp.) 3 Rth.

Stephan, Einfluss des Slawischen auf das Wallachische. Ostrowo. 4. 32 pp.

III. Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Grammatiske Skrifter og Ordbøger.

Caspari, C. P., Grammatik der arabischen Sprache. Nebst einigen aus Hss. entnommenen u. durch ein Glossar erläut. Lesestücken. 2. Aufl. Leipzig. 8. XXV. + 442 pp. 2⅔ Rth.

Christ, W., Grundzüge der Griech. Lautlehre. Lpzg. Teubner. 8. 2 Rth.

Corssen, W., Ueber Aussprache, Vocalismus u. Betonung d. latein. Sprache. 2ter B. Lpzg. Teubner. 8. 494 pp. 3 Rth.

Donaldson, J., A complete Greek Grammar for the use of students. 2d edit. Cambridge Bell. 8. 666 pp. 16 sh.

Georges, Dr. K., Thesaurus d. class. Latinität. Fortges. v. Dr. G. Mühlmann. 1, 2. Lpzg. Brockh. 8. XIV + 1188 Sp. n. 1⅙ Rth.

Krüger, K. W., Griech. Sprachlehre f. Schulen. 2 Th. 2 Hft. poet.-dial. Syntax. 2. verb. Aufl. Berlin. K. W. Krüger. 8. 206 pp. n. 20 ngr.

Longfield, G., An introd. to the study of the Chaldee language; compr. a grammar and analysis of the text of the Chaldee portion of the book of Daniel. London. Whittaker. 8. 198 pp. 7 sh.

Nägelsbach, C. F., Lateinische Stilistik f. Deutsche. Ein sprachvergl. Versuch. 3. bericht. Aufl. Nürnberg. Geiger. 8. XXXVI + 611 pp. 3 Rth.

Ὀνοματολόγιον ναυτικόν. Athen 1858. 72 pp. 8.

Oppert, Jules, Grammaire Sanscrite. Berlin. Springer. 8. X + 234 pp. 2¼ Rth.

Pape, Dr. W., Deutsch-Griech. Wörterbuch. 2. Aufl. bearb. v. M. Sengebusch. Braunschweig. Vieweg. 8 XVI + 954 pp. 3 Rth.

Robert, A., Inquiry into the original Language of St. Matthew' Gospel; with relat. discussions on the language of Palestine in the time of Christ, and on the origin of the Gospels. London. 8. 160 pp.

Sanskrit-Wörterbuch, v. O. Böhtlingk u. R. Roth. III, 1. St. Petersburg (hrsg. v. d. kaiserl. Akad. d. Wiss.) Eggers & Co. 4. 159 pp. (Sp.) n. 1 Rth.

Schmidt, K. E. A., Beiträge z. Geschichte der Grammatik des Griech. u. Lateinischen. Halle. Waisenh.-Buchh. 8. 2½ Rth.

b) Politisk og Cultur-Historie, Mythologie, Archæologie etc.

Ἀσωπίου, Κ., Λόγος περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἀθήνησι. 1858. 8. νς'. 335 pp.

Aufrecht, Th., Catalogus Codd. mss. Sanscritt. postvedicorum, qui in Bibl. Bodl. adservantur. I. Oxon. 4. pp. 203. 3⅓ Rth.

Bernhardy, G., Grundriss d. Griech. Literatur. 2te Bearb. II. Th. (Poesie). 2. Abth. Halle. E. Anton. 8. XXXII + 699 pp. 3¼ Rth.

Beulé, E., l'architecture au siècle de Pisistrate Paris. Lacour. 8. 302 pp.

Brugsch, H., Histoire d' Egypte dès les premiers temps de son existence jusqu' à nos jours. Acc. de planches lith. & d'un atlas de vues pittor. 1re P. — Lpzg. Hinrichs. 4. 8 thlr.

Coste, A., l'Alsace Romaine. Études archéol. avec 2 cartes. Mulhouse. 8. 134 pp. 5 fr.

Fallue, L., Antiquités Gallo-Romaines et cryptes Mérovingiennes d'Epinay sur Seine. Paris. Leleux. 8. 20 pp. & 1 pl.

Fétis, F., Mémoire sur l'harmonie simultanée des sons chez les Grecs & les Romains. Bruxelles 4. 128 pp. avec 2 tabl. et 2 pl. 10 fr

Gruppe, O. F., Minos. Über die Interpol. in d. Röm. Dichtern mit besond. Rücks. auf Horaz, Virgil u. Ovid. Lpzg. 3⅓ Thl. 8. (38 Ark.)

Kirchhoff, Dr. A., Die homerische Odyssee u. ihre Entstehung. Text u. Erläut. Berlin. Hertz. 8. XIX + 317 pp. n. 1⅔ Rth.

Koeppen, C. F., Die Religion des Buddha. 2 Bd. Berlin. Schneider. 8. XI + 408 pp. 2⅓ Rth.

Kuhn, Dr. Ad., die Herabkunft des Feuers u. des Göttertranks. Ein Beitrag zur vergl. Myth. d. Indogermanen. Berlin. Dümmler. 8. 1⅔ Rth.

Lassen, Chr., Indische Alterthumskunde. II, 2. m. 1 Karte. Bonn. 1852. 8. VII—XII u. 519—1092 pp. m. Beil. 52 pp. Nachberechn. 3⅔ Rth.

Lepsius, R., Über einige Berührungspunkte der ägypt., griech. u. röm. Chronologie. Berlin. Dümmler. 4. 26 Ngr.

Mommsen, A., Zweiter Beitrag zur Zeitrechnung d. Griechen und Römer. Lpzg. Teubner. 8. 110 pp. M. 1 Tab. 24 Ngr.

Monumenten, Aegyptische, van het Nederl. mus. van oudheden te Leyden, uitgegeven op last der Hooge regering d. Dr. C. Leemans. II, 12. (m. gelith. pl.) Leyden. Brill. 19 fl.

Müller, Max, a history of ancient Sanskrit Literature. London. Williams & N. 8. cl. 21 sh.

Numismatique des Arabes avant l'islamisme, p. V. Langlois. Paris. Rollin. 4. XII + 158 pp. 20 fr.

Parthey, G., Zur Erdkunde des alten Ägyptens. M. 16 Karten. Berlin. Dümmler. 4. 2 Rth.

Reinhard, H., Griech. und Röm. Kriegsalterthümer f. d. Gebr. in Gelehrtenschulen. M. e. Vorwort v. Dr. C. Roth. Stuttg. Liesching. 19 Steintaf. u. 2 S. Text. qu. gr. Fol. n. 1½ Rth.

Ring, Max. de, histoire des peuples opiques, de leur legislation, de leur culte, de leurs mœurs, de leur langue. Paris. Duprat. 8. VIII + 358 pp. & 1 tabl. 8 fr.

Saint-Hilaire, J. Barthélemy, le Bouddha et sa religion. Paris. Didier. 8. XXVIII + 441 pp. 7 fr.

Taylor, G., the Stones of Etruria and Marbles of ancient Rome; or remarks on ancient Roman and Etruscan Architecture and Remains; the result of recent Studies on the Spot. Illustr. w. pl. London. Longman. 4. 24 pp. 15 sh.

Thompson, H., a manual of Roman literature. London. Longman. 8. 520 pp. cloth. 7 sh. 6 d.

Weber, Albr., Zwei vedische Texte über Omina und Portenta. (Aus d. Abhh. d. k. Akad. d. W. 1858). Berlin. Dümmler. 4. 1 Rth.

Weber, G., Dr., Geschichte des hellenischen Volkes. Lpzg. Engelmann. 8. (60 Ark). 2¼ Rth.

Welcker, F. G., Griechische Götterlehre. 2. Bd. 1 Lfg. Göttingen. Dieterich. 8. IV + 384 pp. 2 Rth.

Zahn, W., die schönsten Ornamente u. merkwürdigsten Gemälde aus Pompeji, Herculanum u. Stabiä. 3. Folge. 10 Hft. Berlin. Reimer. Fol. m. 10 Steintf. 8 Rth.

Zumptii, A. W., Studia Romana, s. de sel. antiqq. Roman. Capp. Commentt. IV. Dümmler. 8. 2½ Rth.

c) Forfattere.

Al-Makkari, Analectes sur l'hist. & la litérat. des Arabes de l'Espagne. Publ. p. R. Dozy, G. Dugat etc. II, 2. Leyde. Brill. 4. 835 pp.

Athenæi Deipnosophistæ. E recogn. A. Meineke. Vol. 3 (Extrem.) Lpzg. Teubn. 8. 500 pp. 1 Rth.

Babrii Fabulæ Æsopeæ. E Codice mscr. Partem 2dam nunc primum ed. G. C. Lewis. London. Parker & Son. 8. 72 pp. 3 sh. 6 d.

Bág-o-bahár: the Hisdust. text of Mir Amman. Ed. in Roman Type, w. notes, and an introd. chapter etc. by M. Williams. London. Longman. 8. 280 pp. cloth. 5 sh.

Bhagavad-Gita, the, a Sanskrit philos. poem. Transl. w. copious notes, an introd. on Sanskrit philosophy, and other matter. By J. Cockburn Thomson. London. Longman. 8. 273 pp. 7 sh. 9 d.

Chalef elahmar's Qasside. Arab. Text, Uebers. u. Comm. v. W. Ahlwardt. Greifswald. Koch. 8. 456 pp. 2⅔ Rth.

Celsi, A. Cornelii, de medicina libri VIII. Ad fid. optt. libb. denuo rec. C. Daremberg. Lpzg. Teubn. 8. XLVIII + 408 pp. 1 Rth.

Ciceronis, M, Tullii, Oratio pro L. Murena. Rec. & explic. A. W. Zumpt. Berlin. Dümmler. 8. LII + 192 pp. 16 ngr.

Corpus Inscriptt. Græcc. Ex materia coll. ab A. Boeckh. edid. A. Kirchhoff. Vol. IV. fasc. II. Berlin. Reimer. fol. 5⅔ Rth.

Erotici scriptores Græci rec. R. Hercher. P. 2. (Charito, Eustathius, Theod. Prodromus, Nic. Eugenianus, Const. Manasses.) Lpzg. Teubner. 8. LXVIII + 612 pp. 1½ Rth.

Euripides ex rec. F. A. Paley vol. III. (s. Hft. 1.)

Hafis, die Lieder des; persisch m. d. Commentare des Sudi hrsg. v. H. Brockhaus. II, 3. Lpzg. Brckhs. 4. p. 161—240. 2⅔ Rth.

Herodoti Halicarn. Musæ. Textum ad F. Gaisfordii editionem etc. recogn. I. C. F. Baehr. Ed. II. vol. 3. Lpzg. Hahn. 8. VI + 825 pp. 4 Rth.

Hesychii Alex. Lexicon rec. M. Schmidt. Vol. 2. fasc. 2. u. 3. Jena. Mauke. à ⅔ Rth.

Hippocratis et aliorum Medicorum Vett. reliquiæ. Ed. Fr. Z. Ermerins. Vol. I. Utrecht. Kemink. 4. CXXXIV + 720 pp. n. n. 10 Rth.

Horatius. — Acronis et Porphyrionis, qui circumferuntur, commentarii. Ed. F. Hauthal. P. I. Lpzg. Schrader. 8. M. 1 Stlf. 40 ngr.

Horatiana scholia quæ feruntur Acronis et Porphyrionis post Georg. Fabricium ed. Fr. Pauly. I et II. Prag. Bellmann. 8. 5⅔ Rth.

Ibn Hischâm, Abd-el-Malik, das Leben Muhammeds nach Muhammed Ibn Ishâk bearb. Aus d. Hss. zu Berlin etc. hrsg. v. Fr. Wüstenfeld. 3. u. 4. Abth. Göttingen. 8. VIII + 304 pp. u. CVI + 232 pp. n. 5½ Rth. (1—3: n. 11 Rth.)

Isocrates ausgew. Reden. Erkl. v. Dr. O. Schneider. I. Lpzg. Teubner. 8. VIII + 120 pp. 9 sgr.

Justinus. Trogi Pompei historiarum Philipp. epitome. Recens. J. Jeep. Lpzg. Teubn. 8. CCVIII + 273 pp. 27 ngr.

Livius. — E. v. Leutsch, krit. Feststellung d. Text. d. perioch. v. 44n. Buche d. Livius. (Gött. Lect.-kat. 1859—60.)

Musäos, Hero u. Leander. Von Fr. Torney. Mitau. 8. 95 pp. ⅔ Rth.

Pantschatantra. Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen u. Erzählungen. Aus d. Sanskr. übers. m. Einltg. u. Anm. v. Thdr. Benfey. 2 Thle. Lpzg. Brockhaus. 8. LI, 1167 pp. 8 Rth.

Philostrate, traité sur la gymnastique. Texte Grec, traduction & des notes p. Ch. Daremberg. Paris. Didot. 8. XXIV + 100 pp.

— de Philostrati περὶ γυμναστικῆς libello recens reperto. Scr. C. G. Cobet. Leyden. Brill. 8. 96 pp. 26 gr.

Platonis Opera Omnia. Rec. & perp. ann. illustr. Gf. Stallbaum. Vol. X. 1. (Leges & epinomis. I.) Gotha. Hennings. 8. CLXXV + 468 pp. 4 Rth.

— Gorgias. M. Einleitg. u. Anm. hrsg. v. E. Jahn. Wien. Gerold. 8. LXVIII + 215 pp. n. ⅔ Rth.

— Sämmtliche Werke, übs. v. H. Müller, m. Einl. v. K. Steinhart. VII, 1 & 2. (Schluss.) Leipzig. Brockhaus. 8. 5 Rth.

Plinii Secundi, C., Naturalis hist. libri XXXVII. Recogn. L. Jan. Vol. 4. Lpzg. Teubner. 8. LXVIII + 312 pp. 18 ngr.

Sallusti Crispi, G., quæ supersunt, rec. R. Dietsch. vol. II (hist. rell. Index.). Lpzg. Teubner. 8. 2 Rth. 12 ngr.

Sophocles, with English Notes. By the Rev. I. H. M. Blaydes. London, Longm. 8. 680 pp. cloth. 18 sh.

Sophos. Fabeln. Syrisches Original d. griech. Fabeln d. Syntipas. Bericht. Text m. Glossar, u. literar. Vorbemerkk. u. Untersuchung ü. d.

Vaterl. d. Fabel, v. Dr. J. Landsberger. Posen. Merzbach. 8. 4 Bll. CXLIV + 186 pp. 2 Rth.

Taciti, P. Cornelii, Agricola. E Wexii rec. recogn. & illustr. Fr. Kritzius. Berlin. Schneider. 8. XV + 163 pp. n. ⅔ Rth.

Ujjvaladatta's Commentary on the Uṇādisûtras. Ed. fr. a ms. in the library of the East India House by Th. Aufrecht. Bonn. Marcus. 8. XXII + 279 pp. 3⅓ Rth.

Vergili Maronis, P., Opera rec. O. Ribbeck. I. Lpzg. Teubner. 8. 1 Rthl. 18 ngr.

— Opera ex rec. J. Conington. (Cambridge Greek and Latin Texts.) London. Longman. 18. 330 pp. cl. 3 s. 6 d.

Xenophontis expeditio Cyri. In us. schol. emend. C. G. Cobet. Lugd. Bat. Brill. 8. 8 + 298 pp. 1 fl. 20.

Yajurveda, the white, ed. by Albr. Weber. P. 3. nr. 6 & 7. (Schluss). Berlin. Dümmler. 4. XVI + 332 pp. 6 Rth.

IV. Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik, Lexicographie og Literatur.

Bartlett, J. R., Dictionary of Americanisms: a glossary of words and phrases usually regarded as peculiar to the united States. 2d edit. Boston. 8. 556 pp. 16 sh.

Bergmann, F., Les chants de Sôl, poème tiré de l'Edda de Saemund, avec une trad. et un commentaire. Strasbourg. 8.

Boerio, Gius., Dizionario del dialetto Veneziano. 2da edizione aument. etc, Fasc. 8. (mag—odi.) Venezia. 4. pp. 385—448.

Booch-Arkossy, F., Nuevo diccionario de las lenguas castellana y alemana el mas completo que se ha publicado hasta el dia. I & II. Lpzg. Teubner. 8. (Spanisch-Deutsch. XII + 1132 pp.; D.-Sp. VIII + 704 pp.) 4 Rth.

Boudard, P., Essai sur la numismatique Ibérienne, précédé de recherches sur l'alphabet et la langue des Ibères. Paris. Franck. 4. V. p. 241—318 & pl. 5 fr. 25 c.

Bowen, I. F., Grammar and Dictionary of the Yoruba language; w. an introd. descript. of the country and people of Yoruba. 4. Washington.

Buschmann, J. C. E., die Spuren der aztek. Sprache im nördl. Mexico u. höheren amerik. Norden. Zugleich eine Musterung der Völker u. Sprachen des nördl. Mexico's u. s. w. Berlin. Dümmler. 4. 6⅔ Rth.

Coleridge, Herbert. A glossarial Index to the printed English Literature of the thirteenth century. London. 8. 100 pp. 6 sh.

Danneil, J. F., Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart. Salzwedel. Schmidt. 8. XI + 299 pp. 2 Rth.

Diez, Fr., Krit. anhang zum etymolog. wörterbuche der romanischen sprachen. Bonn. Marcus. 8. 36 pp. 6 ngr.

Dochez, L., Nouveau dictionnaire de la langue Française, contenant la définition de tous les mots en usage, leur étymologie, de nombreux exemples choisis dans les auteurs anc. & modernes et disp. de manière à offrir l'hist. compl. du mot etc. Paris. 4. XII + 1351 pp (3 colonnes) 22 fr.

Förstemann, E., Altdeutsches namenbuch. 2. Bd. Ortsnamen. Nordhausen. Förstemann. 4. VI + 1700 Sp. 10 Rth.

Grimm, J. u. W., deutsches wörterbuch. 3 Bd. 2 Lfg. (einöde-engführung). Lpzg. Hirzel. 4. n. ⅔ Rth.

Hardeland, A., Dajacksch-Deutsches Wörterbuch. Bearb. u. hrsg. im Auftr. u. auf Kosten der Niederl. Bibelgesellsch. Amsterdam. 8. VIII + 638 pp. 11 Rth. 6 ngr.

Högelsberger, K. G., Das Gesammtgebiet der deutschen Sprachwissenschaft. Wien. 8. XXIV + 675 pp. n. 3 Rth. 6 ngr.

Kosegarten, J., Wörterb. d. niederdeutschen Sprache ält. u. neuerer Zeit. I, 2. Greifsw. Koch pp. 161—336. n. 1½ Rth.

Lüning, Hm., die Edda. Urschrift m. erkl. Anmerkk., Glossar u. Einleitg., altnord. Mythologie u. Grammatik. Zürich. Meyer & Zeller. 8. XVI + 672 pp. 6 Rth.

Mätzner, Edw., Englische Grammatik. I. Die Lehre vom Worte. Berlin. Weidm. 8. 512 pp. 2⅔ Rth.

Norris, E., Sketch of cornish grammar. London. Parker. 8. 2 sh. 6 d.

Rykarczewski, E., Grammatyka języka. Berlin. Behr. 8. 320 pp. n. 2 Rth.

Sanders, Dn., Wörterb. d. deutschen Sprache. Lfg. 2—6. Lpzg. O. Wigand. 8. à n. ⅔ Rth.

Schott, W., die Cassiasprache im nordöstl. Indien, n. Bemerkk. ü. das Tai oder Siamische. (Aus d. Abhh. d. k. Akad. d. W. 1858.) Berlin. Dümmler. 4. 8 ngr.

Stahl, J., Romänische Sprachlehre. 2. Aufl. Bukarest. Ulrich. 8. 16 Ngr.

Trench, R., A Select Glossary of English Words used formerly in senses different from their present. 2d edit. rev. London. 12. 250 pp. 4 sh.

Vriend, J., Beknopte Deensche spraakkunst. Voor Nederlanders bewerkt. Kampen. (v. Hulst.) 8. IV + 63 pp. ¾ fr.

Wegwood, H., A. Dictionary of Engl. Etymology. Vol. 1. Lond. 8. 530 pp. 14 sh.

Wörterbuch, mittelhochdeutsches, m. benutzung d. nachlasses v. G. Benecke, ausg. v. Dr. W. Müller & F. Zarncke. II, 3 & III, 3. Lpzg. Hirzel. 8. à Lfg. n. 1 Rth.

Wörterbuch d. deutschen Sprache v. d. Druckerfindung b. z. heut. Tage, v. Chr. Wurm. I, 2—6. Freiburg. 8. à ⅔ Rth.

Zappettini, Stefano. Vocabolario Bergam.-Ital. per ogni classe di persone e specialmente per la gioventù. I—II. Bergamo. 8. 1—144 pp. ⅔ Rth.

V. Pædagogik.

Chavée, H., la part des femmes dans l'enseignement de la langue maternelle. Montmartre. Truchy. 18. 252 pp. 3 fr.

Riecke, Dr. G., Erziehungslehre. 2. verb. Aufl. Stuttg. Franckh. 8. III + 256 pp. 1 Rth.

Schmidt, H., Dr., die Geschichte der Pädagogik in weltgesch. Entwickelung u. im organ. Zusammenh. m. d. Culturleben der Völker. I. (in 2 Bd.) Cöthen. Scheffler. 8. XII + 490 pp. 2 Thlr.

Théry, A., historie de l'éducation en France depuis le cinq. siècle jusqu'à nos jours. 2 vols. Paris. Dezobry. 8. LXXVI + 867 pp. 8.

Nekrologer.

Zedritz, Carl Edward, professor i Romersk vältalighet och poesi vid Upsala universitet. — Bland Sveriges för klassisk lärdom utmärkte män hafva många tagits ifrån plogen och vallgången, men ingen, oss veterligen, från handelsdisken, med undantag af Zedritz. De skola äfven lätt kunna räknas, som sednare, än han, börjat sina lärda studier*); och dock skola de befinnas vara få, som i mångsidig, humanistisk bildning varit hans jemlikar. Född i Alingsås, den 25de Juni 1805, erhöll han sin första uppfostran i Köping**), der hans fader var stadskassör. Oaktadt de ovanliga anlag, gossen lade i dagen, var man dock icke betänkt på att låta honom studera. Gossens medellösa ställning gjorde det i allas ögon till en omöjlighet att, såsom det fordrades för en lärd uppfostran, tillbringa en längre tid vid gymnasium och universitet: och ingen tänkte derpå, att så mången Svensk vetenskapsidkare bragt sig upp i verlden utan det minsta understöd från föräldrahemmet. Den unge Z. blef alltså bestämd för handeln, ett yrke, som åtminstone genast förskaffar dagligt bröd; och efter slutad skoltid sändes han till hufvudstaden, der han erhöll plats i Medbergs krambod. I Stockholm gjorde den ovanligt intelligente bodbetjenten ett visst uppseende; och dåvarande hofpredikanten Morén (död såsom prost i Carlskoga) rigtade dåvarande kronprinsen Oscars uppmärksamhet på honom. Dermed var Z.'s lycka gjord. Den ädle fursten upptäckte genast hvad som låg uti den sex år yngre ynglingen, och anvisade honom en bana, på hvilken hans anlag kunde fullt utvecklas och i en fram-

*) Tegnér skötte visserligen i sin första ungdom expeditionen på ett kronofogdekontor, men bestämdes redan vid 14 års ålder åt den lärda banan; och före fyllda 17 år var han student med mycket goda kunskaper.

**) Af detta förhållande, jemte det, att han sedermera vid Westerås gymnasium beredde sig för universitetet, kommer sig, att Z., fastän född i Vestergöthland, betraktades under hela sin lefnad såsom Vestmanländning. Han inskrefs i Upsala bland de studerande af Vestmanna och Dala landskap, och var, såsom professor, från 1857, inspector för samma nation. Det stift, der han var uppfödd, betraktade honom äfven såsom sin uteslutande tillhörighet: och om den allmänna kärlek och vördnad, han derstädes åtnjöt, vittnar den omständighet, att, när han år 1851 låtit prestviga sig, blef han genast af Sala församling kallad till profpredikant. Men Z., ovan vid andra talarestolar, än cathedren, skyggade tillbaka för detta prof. Han kom också på en mera passande plats, då han, ett år derefter, blef professor.

tid blifva rätt fruktbärande för fosterlandet. Från den tiden åtnjöt Z. af kronprinsen ett årligt understöd, hvilket, användt med sparsamhet, och under det att han sjelf genom andras undervisning bidrog till sitt underhåll, satte honom i stånd att studera; och den furstliga hjelpen drogs icke förr tillbaka, än Z. kunde, om äfven jemförelsevis med andra i fattigdom och försakelse, fullkomligt försörja sig sjelf. Förflyttad till Westerås gymnasium, blef han en af denna läroanstalts utmärktaste alumner; hvarför han äfven, sista året af sitt vistande derstädes, erhöll förtroendet att hålla tal i anledning af vår oförgätlige prins Gustafs födelse. Student i Upsala 1828, egnade han sig företrädesvis åt humanistiska studier, och tog magistergraden 1833. Tre år derefter upptogs han bland universitetets lärare, såsom docent i Latinska språket, och befordrades 1842 till literarum humaniorum adjunct. Titel af E. O. Professor erhöll han i slutet af 1849. Såsom adjunct (d. 29 Nov. 1844) höll han, i academiens namn, offentligt tal i anledning af sin välgörares uppstigande på thronen. Äfvenledes såsom adjunct (1847) mottog han det maktpåliggande uppdraget att granska skolrevisionens förslag, väl icke såsom synlig ledamot i någon dertill utsedd kommitté, men på enskild begäran af dåvarande ecclesiastik-ministern, Silverstolpe, hvilken egde det största förtroende till Z.'s så väl grundliga insigter i ämnet, som frisinnade uppfattning af detsamma. Från den 23 Dec. 1852 till sin död, som inträffade den 17 Mars detta år, var Z. ordinarie professor uti Romersk vältalighet och poesi.

Z. var af ett lifligt lynne och känd för qvickhet. Särdeles i sina yngre år, var han en glad och eftersökt sällskapskarl, och kunde roa sig med samma kraft, som han kunde arbeta. Bland sina jemnåriga var han en erkänd hufvudman och ledare, så i allvar som i skämt, och utöfvade också på dem, liksom på studenterna (i all synnerhet dem, som tillhörde hans egen nation) ett utomordentligt inflytande. I arbete och pligters utöfning var han trägen och punktlig. I allt, hvad han gjorde, inlade han en noggrannhet, som dock stundom icke var sig sjelf nog, och derför hade lätt att öfvergå till ängslan och obestämdhet. Hans kunskaper voro vidsträckta, hans bildning jemn. Om det än i afseende på lärdomens djup var ett stort svalg emellan honom och hans föregångare, professor Sellén, öfverträffade han dock denne i smak och omdöme, dock utan att vara i besittning af den geniala blick, som utmärkte Selléns företrädare, den alltför tidigt bortryckte professor Törneros. Nogräknad som Z. var vid behandlingen af en saks enskilda delar, underlät han dock aldrig att åt sitt betraktelsesätt gifva en allmännare rigtning. Hans muntliga uttryckssätt var enkelt och belefvadt; och man kan säga detsamma om hans stil, som dock, i hans äldre dagar, förlorade något af sin jemnhet. Af ungdomen var han ogement afhållen, och måste vara det. Hans ädla utseende tilltalade genast. Dertill kom nu hans

flärdlösa framträdande; vidare det vänliga, redbara bemötandet mot enhvar, som med honom stod i beröring; slutligen ett särskildt godt sätt med studenter, hvilket (att dömma efter akademisk erfarenhet) är i ännu högre grad en medfödd, än en förvärfvad egenskap.

Z.'s lärda arbeten sysselsätta sig (såsom förteckningen öfver desamma redan utvisar*) mindre med philologien sjelf, än med denna vetenskaps utanverk och tillbehör. Med hvilken samvetsgrannhet Z. än, såsom lärare, höll på det rent språkliga, tyckes han dock, såsom författare, hafva drifvit philologien mera såsom skön vetenskap, än såsom egentlig språklärdom. Vi återfinna hans personliga drag i hans författarskap. Det mest utmärkande i detta sednare är en älskvärd rättframhet, en omfattande bildning och en öm noggrannhet uti att skärskåda ämnet på alla sidor, och att låta hvarje förut yttrad åsigt i detsamma gälla för hvad den kan. Om man följaktligen i Z.'s skrifter än icke får nya uppslag i frågorna, så får man vanligtvis god reda på desamma, och kommer, under hans ledning, till ett sansadt och sundt betraktelsesätt. Det värdefullaste af dessa arbeten är ovedersägligt undersökningen om Metamorphosens ursprung och väsende, i hvilken icke blott på ett förtjenstfullt sätt skärskådas detta antikens egendomliga sträfvande att utbreda mensklig själ och menskliga lifsyttringar öfver hela naturen, utan ock detta sträfvande skildras i dess förhållande till de gamles tro och lära om en *μετεμψύχωσις*: hvarjemte den lilla skriften lemnar icke ovigtiga bidrag till uppfattningen af mythbildningen i allmänhet. — Bland Z.'s öfriga arbeten utmärka sig hans Oratio ad celebranda solennia, quibus rex aug. Oscar I. inauguratus est, (Ups. 1845. 4to) och hans uppsatser i tidskriften Frey**). — År 1855 utkom i Stockholm en novellsamling under titeln: „Lecture, innehållande smärre berättelser af ******". Man antog tämligen allmänt, att något af vårt lands många vitterlekande fruntimmer skänkt oss denna tidsfördrifsläsning, som icke i något afseende är bättre, än att hon kunde hafva utgått från en af de minsta författareförmågorna. Först efter Z.'s död upplystes man derom, att han var författaren; hvarjemte flera tidningar företogo sig att berömma dessa noveller. Den oväldige läsaren frågar

---

*) Utrum utilitatis plus, an detrimenti, scriptores veteres linguæ vernacula redditi adferant, disquisitio. Pars I—II. Ups. 1835—36. 4to. De origine et natura metamorphoseos ex Ovidiano maxime metamorphoseon opere consideratæ disqu. ib. 1839. 4to. In concipienda pulchri imagine quid per se valeat phantasia disqu. Pars I—II. ib. 1841. 8to. Romanis quæ fuerint causæ insectandi Christianos Dissertatio. ib. 1851. 8to. De Disciplina et studia litterarum latinarum. ib. 1855. 4to. (in Actis societ. scient. Upsal.)

**) Nordisk Univ. Tidskr. innehåller också i sin andra årgångs fjerde häfte (utgifvet i Upsala. 1857) en uppsats af Z. med titel: „Om Latinska stilöfningar och stilprof." Z. har äfvenledes skrifvit icke så få artiklar i tidningarne. Signaturen för hans anonymitet är nästan alltid: — *ed* —.

med förvåning: huru kan Z. vara författaren? och svaret lyder, att dessa småsaker sammanskrefvos och offentliggjordes för att förtjena penningar. I detta afseende äro de måhända rått lyckade. Professor B. E. Malmström, som (enligt hvad förljudes) skall utgifva Z.'s samlade skrifter, kommer tvifvelsutan, ur så väl tryckta som otryckta källor, att meddela allmänheten helt annorlunda beskaffade prof på Z.'s förmåga såsom vitter skriftställare. — Härmed hafva vi, dels med ledning af Z.'s skrifter, dels efter tillförlitliga sagesmän, meddelat jemt så mycket, som vi tro, att en kort nekrolog får innehålla.

A. Th. Lysander.

Frederik Christian Petersen blev født 9de December 1786 paa Antvortskov i Sjælland, hvor hans Fader var Forpagter. Efter i 3 Aar at have besøgt Borgerdydskolen i Kjøbenhavn blev han Student 1803. Han erholdt Udmærkelse baade til første og anden Examen og til den theologiske Embedsexamen, som han underkastede sig 1811. Hans forberedende Studier havde været meget omfattende; han havde ved Siden af Theologien ogsaa lagt sig efter Philosophie og Philologie. 1814 disputerede han for den philosophiske Doctorgrad over en Afhandling de Æschyli vita et fabulis, og holdt derefter offentlige Forelæsninger over Æschylos' Prometheus. 1815 blev han ansat som Adjunct ved Kjøbenhavns Universitets philosophiske Facultet, foretog 1817 en videnskabelig Reise i Tydskland, og udnævntes 1818 til Professor i Philologien ved Kbhvns Universitet, hvor han i Aarene 1819—21 under en Vacance i det theologiske Facultet ogsaa holdt Forelæsninger over det Nye Testamentes Exegese. 1826 blev han Medlem af det Kgl. danske Videnskabernes Selskab; 1829 Provst ved Regentsen. Da han efter 30 Aars Forløb søgte sin Afsked fra dette Embede, hædredes han med Conferentsraadstitlen. Han døde 20de October 1859. — Petersen var ikke en genial, men en særdeles flittig og omhyggelig Videnskabsmand, og forsømte ikke let at gjøre sig bekjendt med noget Skrift, der udkom i det Fag, han særlig havde valgt sig, græsk Literatur, Antiquiteter og Mythologie. Som Universitetslærer havde han især i de første 10 Aar stor Betydning ved den Iver og Velvillie, hvormed han ledede de philologiske Studier. Af hans videnskabelige Skrifter ere de bekjendteste hans „Indledning til Archæologien" (1825) og hans „Haandbog i den græske Literaturhistorie" (1826—30). Begge udmærke sig ved Nøiagtighed; de bleve begge oversatte paa Tydsk, og den første, der ved sin Fremstilling var beregnet paa et større Publicum, og tillige indeholdt en udførlig Levnetsbeskrivelse af Winkelmann, blev modtaget med stor Anerkjendelse. Af hans mindre Afhandlinger, hvorom vi forøvrigt henvise til Erslews Forfatterlexicon, ville vi kun nævne hans 4 Programmer de Libanio (1827—

28), og hans Afhandling „om Epheterne" i Videnskabernes Selskabs Skrifter 1852. — Han stod i nær og venskabelig Forbindelse med de fleste samtidige danske Videnskabsmænd og Digtere, og var en af Stifterne af „Maanedsskrift for Litteratur", der ved at samle de bedste kritiske Kræfter i Landet bidrog saa meget til at udbrede en sund Dom om Literaturens Frembringelser. Saalænge Maanedsskriftet bestod (1829—38), var han dets Redactionssecretair, og efter at det Selskab, der udgav det, havde opløst sig, fortsatte han det paa egen Haand under Navn af „Tidsskrift for Litteratur og Kritik" (1839—42). Med samme Interesse som Literaturens fulgte han Studenternes Liv. I tidligere Dage indfandt han sig ikke sjelden som Gjæst i Studenterforeningen; senere søgte han undertiden ved Smaaskrifter at gjøre sin formanende Stemme gjældende. Som Regentsprovst indlagde han sig stor Fortjeneste ved at indføre en bedre Orden i denne Stiftelse, og skjøndt hans Strenghed i Begyndelsen ikke behagede Studenterne, skaffede hans oprigtige Velvillie ham dog i Tidens Løb Alles Anerkjendelse og Hengivenhed.

— g.

Oversigt over de nyopdagede Fragmenter af Taleren Hypereides.

Ved *O. Fibiger.*

(Fortsættelse fra 2det Hefte.)

Det er allerede antydet (2det Hefte Pag. 96), at der i Papyrus Harrisianus fandtes tre Stykker, som beviisligen ikke kunde høre til Hypereides's Tale mod Demosthenes i den harpaliske Sag, medens der ikke var nogen Grund til at betvivle at de vare af Hypereides, samt at et senere Papyrusfund havde kastet et ligesaa uventet som interessant Lys over disse Brudstykker. Hermed forholdt det sig paa følgende Maade. I Aaret 1848 (efter Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft XI Nr. 34 i 1847) kjøbte Englænderen Joseph Arden af to Arabere en Papyrusrulle, som disse havde fundet ved Opgravningen af en gammel Grav i Nærheden af det gamle Theben i Ægypten (nu Gourou). Efterat Fundet var bleven bragt til London og der undersøgt af forskjellige Lærde, kom Samuel Birch til den Erkjendelse, at de nyopdagede Fragmenter vare Stykker af den samme Papyrusrulle, i hvilken man havde fundet Brudstykkerne af Hypereides's Tale mod Demosthenes i den harpaliske Sag (Papyrus Harrisianus). Begge Dele vare fundne paa samme Sted og omtrent paa samme Tid og stemmede fuldkomment overens med Hensyn til ydre Udstyr, Skrifttræk og Stof. Denne Papyrus Ardenianus blev i Aaret 1853 udgivet af Englænderen C. Babington med et nøiagtigt Facsimile af Haandskriftet[1]); samme Aar udkom i Göttingen Schneidewins Bearbeidelse: »Hyperidis orationes duæ ex papyro Ardeniano editæ. Post Ch. Babingtonem emendavit et scholia adiecit F. G. Schneidewin. Haandskriftet (om hvis Beskaffenhed og ydre Udstyr vi i eet og alt kunne henvise til den i forrige Hefte p. 95 givne Beskrivelse af Pap. Harr.) indeholdt Slutningen af Hypereides's Tale for Lykophron samt den

[1]) The orations of Hyperides for Lycophron and for Euxenippus, now first printed in facsimile with a short account of the discovery of the original manuscript at western Thebes in upper Egypt in 1847 by Joseph Arden, Esq. The text edited with notes and illustrations by Churchill Babington.

fuldstændige Tale for Euxenippos. Da man først var kommen til Erkjendelse af, at Pap. Harr. og Pap. Arden. begge hørte til samme Rulle, laae den Slutning nær, at de tre Stykker i Pap. Harr. der ikke kunde høre til Anklagetalen mod Demosthenes (thi de to af disse Stykker, Nr. IX og XIII, viste sig at høre til en Forsvarstale, og det tredie Stykkes, Nr. XVII's, Indhold lod sig ikke bringe i nogen Forbindelse med den harpaliske Sag, medens en vis Euphemos, der omtales i dette Brudstykke, ogsaa forekommer i det af Talen for Lykophron i Pap. Ard. opbevarede Fragment) vare Dele af Talen for Lykophron. Vi ville betragte hver enkelt af disse Taler for sig.

Hypereides's Tale for Lykophron var allerede tidligere kjendt af Navn og et Par af den hentede Citater findes hos Pollux og andre Grammatikere (s. Baiter og Sauppe Oratores Attici Vol. II p. 295); allerede Meier (Attischer Process p. 260) havde opstillet den nu bekræftede Formodning, at denne Tale var rettet imod Lykurgs Anklagetale mod Lykophron i en *εἰσαγγελία ὕβρεως*, af hvilken (eller rettere: hvilke; thi Lykurg havde holdt to Taler i denne Sag, den ene ved selve Sagens Forhandling, den anden ved den efter Domfældelsen stedfundne *τίμησις*) ligeledes nogle Fragmenter ere opbevarede (s. Baiter og Sauppe Vol. II, p. 267). Disse sparsomme Brudstykker gave imidlertid ingen Oplysning, hverken om Lykophrons Person eller om Beskaffenheden af den Forbrydelse, for hvilken han var bleven anklaget. En sammentrængt Fremstilling af Indholdet af det i Pap. Ard. fundne Brudstykke, der, som ovenfor antydet, udgjør Slutningen af Talen, samt af de tre mindre Stykker af Pap. Harr., om hvilke der ikke er nogen Grund til at betvivle at de ere Dele af Talen for Lykophron, vil paa den letteste Maade give et Overblik over hvad der ved Ardens Fund er ydet til Forøgelse af vor Kundskab om den lykophroniske Sag.

Pap. Harr. Nr. IX viser sig tydeligt at være en Deel af Indledningen; Lykurg havde i sin Anklagetale sammenhobet en Mængde Beskyldninger, der for en stor Deel synes kun at have staaet i en temmelig løs Forbindelse med den egentlige Anklage; den Anklagede anmoder derfor Dommerne om at det maa være ham tilladt at føre sit Forsvar paa den Maade, der synes ham bedst, og beder dem om ikke at ville afbryde ham, hvis han i sit Forsvar skulde synes at omtale Ting, der ligge udenfor Sagen; thi Nødvendigheden af at gjøre dette var ham paalagt af Anklagerne selv. Brudstykket lyder: [*ὥσπερ καὶ τοῖς ἀντι-*

δίκοις ἐπετρέψατε ὡς ἐβούλοντο][1]) *τῇ κατηγορίᾳ χρῆσθαι, οὕτω καὶ ἐμὲ ἐᾶτε ὃν τρόπον προῄρημαι καὶ ὡς ἂν δύνωμαι ἀπολογεῖσθαι· καὶ μηδεὶς ὑμῶν ἀπαντάτω μοι μεταξὺ λέγοντι· „τί τοῦθ' ἡμῖν λέγεις"; μηδὲ προστίθετε τῇ κατηγορίᾳ παρ' ὑμῶν αὐτῶν μηδέν, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ ἀπολογίᾳ* — — — —

Pap. Harr. Nr. XIII indeholder aabenbart Slutningen af Talens Proömium: — — *ὁ νόμος συγκατηγορεῖν μὲν τῷ βουλομένῳ κατὰ τῶν κρινομένων ἐξουσίαν δίδωσι, ἀπολογεῖσθαι δὲ κωλύει. ἵνα δὲ μὴ πρὸ τοῦ πράγματος πολλοὺς λόγους ἀναλίσκω, ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀπολογίαν πορεύσομαι, τοῖς μὲν θεοῖς εὐξάμενος βοηθῆσαί μοι καὶ σῶσαι ἐκ τοῦ παρόντος ἀγῶνος, ὑμᾶς δέ, ὦ ἄνδρες δικασταί, ἐκεῖνο παραιτησάμενος πρῶτον* . . . .[2]) Begyndelsen af Stykket har aabenbart indeholdt en Udtalelse af det Ubillige, der vilde være i at nægte den Anklagede det, som tilstodes Anklagerne; denne Mening faaer Boeckh ud ved at supplere Haandskriftets saare mutilerede Skrifttegn paa følgende Maade: *[οὐ γὰρ] ὁ νόμος ε[ἰς τ]ὸ κα | [τηγο]ρεῖ[ν] μὲν τῷ βου | [λομ]ένῳ κατὰ τῶν | [κριν]ομένων ἐξου | [σίαν] δίδωσι, [ἐ]ᾶν ἀπο | [λογεῖσ]θαι δὲ κωλύ | ει.*

Pap. Harr. Nr. XVII, af hvilket kun de mellemste Linier lode sig reconstruere, gav før Fundet af Pap. Ard. Anledning til forskjellige Hypotheser. Det lyder saaledes: *τοὺς ἐγγυτάτω γένους εἴργειν τὸν Εὔφημον, ἀλλ' ἐᾶν· νῦν δὲ τοῦτο ποιήσαντες ἔργῳ μεμαρτυρήκασιν αὐτοί, ὡς ψευδής ἐστιν ἡ αἰτία κατ' ἐμοῦ. πρὸς δὲ τούτοις πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ μέν τι ἔπαθεν τὸ παιδίον ἢ γιγνόμενον ἢ καὶ ὕστερον, ταύταις ταῖς διαθήκαις ἰσχυρίζεσθαι ἂν αὐτούς, ἐν αἷς ὑ* . . . . . Ved første Øiekast synes den Antagelse at ligge nær, at vi her have et Brudstykke af en i en Arvesag holdt Tale, hvilken Antagelse ogsaa blev adopteret af Sauppe; Boeckh derimod søgte med megen Skarpsindighed at paavise, at Stykket Nr. XVII hørte til den samme Tale som Nr. IX og XIII (v. Neu aufgefundene Bruchstücke des Hyperides p. 43 ff.). Ved Pap. Ard. er det sat udenfor al Tvivl, at han har Ret, og at alle tre Stykker høre til Talen for Lykophron. Vel er det ikke muligt at paavise af hvilken Beskaffenhed den Beskyldning er, imod hvilken den Anklagede forsvarer sig, eller i hvilken Forbindelse den har staaet med den egentlige Hovedanklage; men det er allerede ovenfor antydet, at Lykurg i sin Anklage havde sammendynget

---

1) Det i [ ] Tilføiede er Sauppes Supplement.

2) Aftrykt efter Sauppes Text.

en Masse af forskjellige Klagepunkter mod Lykophron og der er saaledes ikke noget urimeligt i at antage, at vi i Nr. XVII have et Brudstykke af et saadant Klagepunkt, hvor umuligt det end er at opstille nogen holdbar Hypothese om dette Punkts Forhold til det Hele. Af væsentlig Betydning er det forøvrigt, at Euphemos, hvis Navn forekommer i dette Brudstykke, ogsaa nævnes længere nede i den i Pap. Ard. opbevarede Deel af Talen for Lykophron.

Den første Spalte af Pap. Ard. er complet ulæselig; med den anden Spalte begynder det lange sammenhængende Brudstykke, der i 16 Spalter indeholder den fuldstændige Slutning af Hypereides's Tale for Lykophron.

Indholdet af den 2den Spalte frembyder for saavidt et Analogon til det nylig omtalte Stykke Pap. Harr. Nr. XVII, som vi ogsaa her have et Fragment (Slutningen) af et Klagepunkt, hvis Forbindelse med Hovedklagen nu umuligt lader sig paavise. Der er deri Tale om en vis Ariston, der som Sykophant pressede Penge ud af Folk ved at true dem med Retsforfølgelse; Pengene gav han til en Person ved Navn Theomnestos, der for dem kjøbte Slaver, som han udleiede til Arbeide hos Private og derpaa gav Ariston Andeel i Gevinsten.

Med den 3die Spalte begynder den sammenhængende Deel af Talen. For hvorvidt vi derved ere satte istand til at danne os en bestemt Forestilling om Beskaffenheden af den mod Lykophron anlagte Sag, vil vel lettest vise sig ved at hidsætte et sammentrængt Referat af de 14 opbevarede Spalters Indhold. — Paa den Tid, da Lykurg i Folkeforsamlingen indbragte sin Eisangeli mod Lykophron, var denne fraværende fra Athenen, hvorfor Klagen blev ham skriftligt meddeelt af hans Venner. Den gik ud paa at Lykophron, da en Kvinde, med hvem han havde staaet i utilladelig Forbindelse, skulde giftes med en vis Charippos, havde trængt sig hen til Bryllupstoget og tilhvisket Bruden en Opfordring til ikke at indlade sig med sin nye Ægtefælle, men vedligeholde den utilladelige Forbindelse med ham (Lykophron). Er denne Beskyldning sand, udbryder den Anklagede, da tilstaaer jeg ogsaa at være skyldig i alt Andet, som Lykurg har fremført mod mig; men det vil være let at bevise Beskyldningens Usandhed. Han paaviser derpaa det aldeles Urimelige i at han skulde have gjort noget Sligt ved en Leilighed, hvor mangfoldige Mennesker vare tilstede, saameget mere, som han ved en saadan Fremfærd vilde have udsat sig for paa

Stedet at lide en alvorlig Straf for sin Frækhed; thi baade Dioxippos, Kvindens Broder, og Pankratiasten Euphraios[1], der vare bekjendte for at være de stærkeste Mænd i Byen, vare i Brudefølget; disse vilde have dræbt ham paa Stedet. Endelig fremhæver han som et Hovedpunkt, at Charippos naturligviis ikke vilde have ægtet en Kvinde, der, som Anklagerne sagde, selv havde tilstaaet at hun før Bryllupet havde staaet i et utilladeligt Forhold. — Derfra gaaer han over til at vise, hvorledes Anklageren er langt fordeelagtigere stillet, end den Anklagede: hin kan uden Frygt[2] fremføre hvad han vil, Sandt og Falskt, medens denne er stillet i det vanskelige Dilemma, enten at maatte forsvare sig mod alle de udenfor Sagen liggende Beskyldninger, som Anklageren har fremført, og derved svække Virksomheden af Forsvaret mod det egentlige Anklagepunkt, eller, naar han udelukkende holder sig til dette, at bibringe Dommerne den Tro, at han Intet har at anføre mod de Beskyldninger, der ligge udenfor den egentlige Anklage. Lykurg har endelig fulgt en forkastelig Fremgangsmaade ved at søge forud at indtage Dommerne mod de *συνήγοροι*, der ville optræde for den Anklagede; Intet var dog billigere eller mere stemmende med det demokratiske Princip (*δημοτικώτερον*), end at de, der forstode at tale, stode den deri Ukyndige bi; ja, han var endogsaa gaaet saa vidt, at han vilde binde den Anklagede til en vis bestemt Orden og Gang i Forsvaret og foreskrive Dommerne, hvad han skulde have Lov at tale om og hvad ikke. Anklageren havde endog omgaaet Loven, idet han havde benyttet en Eisangeli der hvor han havde burdet indgive en *γραφὴ πρὸς τοὺς θεσμοθέτας*. Tilsidst paaminder han Dommerne om, hvor vigtigt det er, at de i en saadan Sag, som den foreliggende, toge hele hans foregaaende Liv med i Betragtning; Anklageren vil ikke kunne overbevise ham om nogen usædelig Handling i hans tidligere Liv, og urimeligt vilde det dog være, om den, der havde levet sædeligt indtil sit halvtredsindstyvende Aar, skulde gjøre sig skyldig i en Forseelse, som den, han var beskyldt for. Han var en Mand, der stedse havde levet for sine Medborgeres Øine og

---

[1]) Han kaldes Dioxippos's *προσγυμναστής*; dette Ord er ikke andetstedsfra bekjendt, men dets Betydning er klar nok.

[2]) *διὰ τὸ ἀκίνδυνον αὐτοῖς εἶναι τὸν ἀγῶνα.* Herom vil der længere henne være Leilighed til at tale.

hvis hele Hu havde været henvendt paa at opdrætte Heste og paa at deeltage i de hippiske Væddekampe; han var derfor af Athenienserne bleven udvalgt først til Phylarch, senere til Hipparch og sendt til Lemnos for der at staae i Spidsen for de atheniensiske Riddere. Der var han gjentagne Gange bleven bekrandset af begge Byer paa denne Ø, og aldrig var der, hverken privat eller offentligt, reist nogen Sag imod ham. I Slutningen af Talen beder han Dommerne om at de ville tillade hans *συνήγοροι* at tale, da der er reist en saa svær Anklage imod ham, og han selv ikke føler sig i Besiddelse af Talegaver. Tilladelsen gives, og han slutter med at opfordre sin Ven Theophilos til at tale.

Hvad Udfaldet af Sagen angaaer er der ingen Tvivl om at Lykophron er bleven erklæret for skyldig; det fremgaaer ligefrem deraf, at Lykurg ellers ikke kunde have holdt sin anden Tale (i *τίμησις*); desuden er det bekjendt, at Lykurg aldrig er optraadt i en offentlig Sag uden at bevirke den Anklagedes Domfældelse.

Vi ere ved det Opbevarede satte istand til at danne os en nogenlunde sikker Anskuelse om den juridiske Beskaffenhed af Lykophrons Sag. Der kan fornuftigviis ikke reises nogen Tvivl om at vi i det opbevarede Stykke have selve Hovedanklagen; thi deels betegnes (Sp. 3) Lykophrons Adfærd mod Charippos's Brud ligefrem som den egentlige Gjenstand for Lykurgs Eisangelie, deels er det i og for sig naturligt, at den Anklagede sidst forsvarer sig imod det egentlige Hovedanklagepunkt efterat han i en tidligere Deel af Talen har dvælet ved de forskjellige andre leilighedsviis af Anklageren fremførte Beskyldninger. Lykophrons Adfærd falder ligefrem ind under Begrebet *ὕβρις*, og hermed stemmer hvad han længere nede i Talen (Sp. 10) gjør gjældende, at Lykurg havde fulgt en ulovlig Fremgangsmaade ved at benytte Eisangelie *ὑπὲρ ὧν γραφαὶ πρὸς τοὺς θεσμοθέτας ἐκ τῶν νόμων εἰσίν*, hvorved der aabenbart ikke kan tænkes paa Andet end en *γραφὴ ὕβρεως*. Hvad det forøvrigt angaaer, at Lykophron betegner Lykurgs Anvendelse af Eisangelie som lovstridig, er det naturligviis at opfatte som sagt fra et eensidigt Partistandpunkt; det er bekjendt, i hvor høi Grad det i mange Sager afhang af Anklagerens Forgodtbefindende, om han vilde benytte en *γραφή* eller den strengere Form, Eisangelien (s. Meier und Schoemann, Attischer Process p. 264); Lykophron holder

sig udelukkende til Eisangelielovens[1]) Ordlydende og siger temmelig sophistisk, at Lykurg, istedetfor at indgive en *γραφὴ ὕβρεως* til Thesmotheterne, ved at at benytte Eisangelieformen *i Virkeligheden* har reist en Anklage *δήμου καταλύσεως* imod ham (Sp. 10: *καὶ ἐμὲ μὲν αἰτιᾷ ἐν τῇ εἰσαγγελίᾳ καταλύειν τὸν δῆμον παραβαίνοντα τοὺς νόμους*); thi kun for denne og lignende Forbrydelser gjaldt Eisangelieloven. Thi urimeligt vilde det dog være at antage, at Lykurgs Eisangelie *skulde have lydt paa δήμου κατάλυσις*, og at han da som Motiv for denne Beskyldning skulde have fremført det der udgjør Klagens Hovedpunkt, at nemlig Lykophron ved sin Adfærd mod Charippos's Brud havde begaaet en Lovovertrædelse, der vel at mærke efter sin særegne Natur maatte falde ind under Begrebet *ὕβρις*. Den indgivne Eisangelie var sikkert en *εἰσαγγελία ὕβρεως*, og sin Exception mod den benyttede Anklageforms Gyldighed indklæder Lykophron i en pikant Form, der er beregnet paa ret slaaende at vise det formelt Uberettigede i Klagerens Optræden.

Med Hensyn til et enkelt Punkt bliver der nogen Usikkerhed tilbage. Pollux (VIII, 52) bevidner, at Hypereides i Talen for Lykophron har sagt, at Anklageren i en Eisangelie ikke løb nogen Risico selv om han ikke satte Sagen igjennem eller fik den femte Deel af Stemmerne, og en saadan Yttring findes virkelig i Sp. 7: *οἱ μὲν γὰρ (οἱ κατήγοροι) διὰ τὸ ἀκίνδυνον αὐτοῖς εἶναι τὸν ἀγῶνα ῥᾳδίως ὅ,τι ἂν βούλωνται λέγουσι καὶ καταψεύδονται*; men andetstedsfra (Harpokration) vide vi, at denne Bestemmelse kun gjaldt for *εἰσαγγελία κακώσεως*. Man kunde derved fristes til at antage, at det var en *εἰσαγγελία κακώσεως* og ikke en *ε. ὕβρεως*, Lykurg havde indgivet; men det gaaer neppe an, da de for *κάκωσις* nødvendige Betingelser (Mishandling af en Person, til hvem man stod i Slægtskabsforhold, som Børn til Forældre, Mand til Kone o. desl.) ikke ere tilstede i Lykophrons Sag. Hvorledes det forholder sig med denne Bestemmelse, tør jeg ikke udtale nogen bestemt Mening om; men ganske usandsynligt er det vel ikke, at Harpokrations

---

[1]) Denne *νόμος εἰσαγγελτικός* anføres fuldstændigt af Hypereides i Begyndelsen af Talen for Euxenippos; Eisangelie skal anvendes *ἐάν τις τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων καταλύσῃ, ἢ συνίῃ ποι ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου ἢ ἑταιρικὸν συναγάγῃ ἢ ἐάν τις πόλιν τινὰ προδῷ ἢ ναῦς ἢ πεζὴν ἢ ναυτικὴν στρατιάν, ἢ ῥήτωρ ὢν μὴ λέγῃ τὰ ἄριστα τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων χρήματα λαμβάνων.*

Angivelse ikke er nøiagtig; i ethvert Tilfælde staaer den i Strid med Pollux's, der taler om Eisangelier *i Almindelighed,* hvorpaa han tilføier, støttende sig til Theophrastos's Autoritet: *τοὺς εἰσαγγέλλοντας μὴ ἀτιμοῦσθαι μέν, ὀφλεῖν δὲ τὰς χιλίας. ἔοικε δὲ τοῦτο διὰ τοὺς ῥᾳδίως εἰσαγγέλλοντας ὕστερον* (ɔ: efter Hypereides's Tid) *προσγεγράφθαι.*

Resten af Pap. Ard. (Sp. 17—49) indeholder Hypereides's Tale for Euxenippos, hvilken er *fuldstændigt* opbevaret. Med Euxenippos's Sag havde det følgende Sammenhæng. Da Philip efter Slaget ved Chæronea havde tilkjendt Athenienserne Besiddelsen af Oropos, bestemte disse ved et Psephisma, at de ti Phyler skulde dele Byens Gebeet, der synes at have bestaaet af fem Høie (*ὄρη*) saaledes, at to og to Phyler tilsammen skulde tage hver en af Høiene i Besiddelse. Men da der efterat Fordelingen havde fundet Sted reistes Tvivl om hvorvidt Phylerne Akamantis og Hippothoontis med Rette kunde beholde deres Deel, eftersom Nogle fremkom med den Paastand, at den Høi, der var tilfaldet disse Phyler, havde været indviet Amphiaraos, overdrog Folket en vis Euxenippos tilligemed to Andre at lægge sig til at sove i Amphiaraos's Tempel for at forsøge om maaskee Guden i en Drøm vilde aabenbare Sagens rette Sammenhæng. Euxenippos erklærede da, efterat have sovet i Templet, at Guden i en Drøm havde aabenbaret ham, at Høien virkelig var indviet til ham, og at de to Phyler vare i uretmæssig Besiddelse af den. Da fremtraadte Polyeuktos, en Mand, der paa den Tid spillede en ikke ganske ubetydelig politisk Rolle, med det Forslag, at de to Phyler skulde give Høien tilbage til Amphiaraos og erstatte den Sum, for hvilken de havde solgt den. De øvrige otte Phyler skulde da erstatte de to Phyler Tabet. Dette Forslag af Polyeuktos blev Gjenstand for en *γραφὴ παρανόμων*[1]); Polyeuktos tabte sin Sag og blev idømt en Bøde af 25 Drachmer. Forbittret herover anklagede nu Polyeuktos Euxenippos (uagtet han før ingen Tvivl havde reist mod hans Sanddruhed) ved en Eisangelie for at have til Gunst for Andre fingeret en falsk Drøm; tillige fremførte han en heel Mængde andre Beskyldninger mod Euxenippos og fik den berømte Taler Lykurg til at understøtte Anklagen. Hypereides kom Euxenippos til Hjelp og holdt som *σύνηγορος* den foreliggende Tale; førend Hypereides

---

[1]) Jeg veed ikke, hvorpaa Schneidewin støtter sin Formodning, at det var Hypereides, der fremkom med denne *γραφὴ παρανόμων.*

havde allerede en anden *συνήγορος* havt Ordet, saa at altsaa Hypereides's Tale er en Deuterologi. Deraf forklarer det sig naturligt, at flere Punkter, der maa antages at være udførligere behandlede af den forrige Taler, kun ligesom i Forbigaaende berøres af Hypereides.

Angaaende Euxenippos's Person er os Intet videre bekjendt; at han skulde være identisk med en hos Diodor og Dionysios Halicarnass. omtalt Archont Euxenippos for Ol. 118, 4 er vel ikke umuligt; men der er i al Fald ikke nogen positiv Grund til at antage det. Bedre staaer det sig med vor Kundskab til Polyeuktos. Allerede før Ardens Fund vidste man, at Hypereides havde holdt tre Taler, der havde Hensyn til Polyeuktos, nemlig: *κατὰ Πολυεύκτου, περὶ τοῦ Πολύευκτον στρατηγεῖν* og *πρὸς Πολύευκτον;* Fragmenterne af disse Taler findes sammenstillede af Sauppe i 2det Bind af oratores Attici p. 298—99. Allerede Sauppe havde seet, at den Polyeuktos, mod hvem disse Taler vare rettede, neppe kunde være den bekjendte Statsmand og Taler af dette Navn fra Sphettos; thi denne var en Ven af Demosthenes og Hypereides og ligesom disse en ivrig Modstander af det makedoniske Parti. Af et Fragment af Talen *πρὸς Πολύευκτον*, der er opbevaret af Harpokration (*Κυδαντίδης· Ὑπερίδης ἐν τῷ πρὸς Πολύευκτον. δῆμός ἐστι τῆς Αἰγηΐδος Κυδαντίδαι*) uddrog Sauppe den Slutning, at det maatte være Polyeuktos fra Kydantidai, en paa den Tid ikke ubekjendt Demagog og Sykophant, der af Demosthenes omtales som en af Eubulos's Partigjængere. Rigtigheden af denne Formodning bekræftes ved den nu fundne Tale Sp. 26, hvor der berettes, at Polyeuktos engang i en Retssag *δέκα συνηγόρους ἐκ τῆς Αἰγηΐδος φυλῆς ᾐτήσατο*[1]); thi Kydantidæ var netop en af de til Phylen Aegeis hørende Demer. Denne Polyeuktos fra Kydantidæ omtales af Dinarch (m. Demosth. § 58): *Πολύευκτον τὸν Κυδαντίδην τοῦ δήμου προστάξαντος ζητῆσαι τὴν βουλήν, εἰ συνέρχεται τοῖς φυγάσιν εἰς Μέγαρα, καὶ ζητήσασαν ἀποφῆναι πρὸς ὑμᾶς, ἀπέφηνεν ἡ βουλὴ συνιέναι. κατηγόρους εἵλεσθε κατὰ τοὺς νόμους, εἰσῆλθεν εἰς τὸ δικαστήριον, ἀπελύσαθ' ὑμεῖς ὁμολογοῦντος Πολυεύκτου βαδίζειν εἰς Μέγαρα ὡς τὸν Νικοφάνην. ἔχειν γὰρ τὴν αὐτοῦ μητέρα τοῦτον.* Hypereides omtaler Polyeuktos som en forslagen, i Talekunsten vel øvet

[1]) At det var Skik at opfordre Borgere af samme Phyle til at optræde som *συνήγοροι* sees af Andok. om Myster. § 150: *δεῦρο Ἄνυτε, Κέφαλε, ἔτι δὲ καὶ οἱ φυλέται οἱ ᾑρημένοι μοι συνδικεῖν.*

Mand (Sp. 27: *ὅς οὐ μόνον ὑπὲρ σεαυτοῦ δύνασαι εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅλῃ πόλει πράγματα παρέχειν ἱκανὸς εἶ*).

Gangen i Talen er følgende. Hypereides begynder med at anke over, at Anklageren er gaaet udenfor Loven ved at benytte Eisangelieformen. Han advarer mod den Misbrug, der har begyndt at gjøre sig gjældende, derved at Sager af ringe Betydning[1]) forfølges ved en Eisangelie og citerer selve Loven (*νόμος εἰσαγγελτικός*, s. ovenfor) for at bevise, at Euxenippos *som privat Mand*, der har holdt sig udenfor Deeltagelse i det offentlige Liv, ikke med Rette kan forfølges ved en Eisangelie; thi Loven byder *εἰσαγγέλλειν „ἐάν τις ῥήτωρ ὢν μὴ λέγῃ τὰ ἄριστα τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων χρήματα λαμβάνων"*. Ogsaa i en anden Ubillighed gjør Polyeuktos sig skyldig idet han søger at formaae Dommerne til at negte Euxenippos Tilladelse til at lade sine Venner optræde som *συνήγοροι*; Polyeuktos havde dog selv, da han engang var anklaget, ikke forsmaaet en saadan Hjelp, og i selve den foreliggende Sag havde han sikkret sig Bistand af den berømte Taler Lykurg.[2])

Derpaa opfordrer Hypereides Dommerne til nøiagtigt at undersøge de enkelte Beskyldninger samt giver en kort Fremstilling af hvad det var for et Hverv, Folket havde betroet Euxenippos, hvorledes denne havde udført dette Hverv, og hvor naturligt det var at Polyeuktos var bleven domfældt i den foregaaende Sag. Havde denne, siger Hypereides, virkelig Mistanke om at Euxenippos fingerede en falsk Drøm, saa havde han burdet søge at faae Sandheden at vide ved at forespørge sig hos den delphiske Apollo, men ikke anklage en uskyldig Mand for Domstolen. Tvertimod dette havde han foreslaaet et Psephisma, der baade var uretfærdigt mod de to Phyler og tillige indeholdt en Selvmodsigelse; thi hvis disse Phyler besad Bjerget med Rette, saa begik den en Uretfærdighed, der vilde berøve dem deres lovlige Eiendom; hvis de derimod havde taget Gudens Eiendom i Besiddelse, saa var det saa langt fra at de andre Phyler skulde tilholdes til at erstatte dem Tabet, at de to Phyler

[1]) s. Sp. 19: *Διογνίδης μὲν καὶ Ἀντίδωρος ὁ μέτοικος εἰσαγγέλλονται ὡς πλέονος μισθοῦντες τὰς αὐλητρίδας] ἢ ὁ νόμος κελεύει, Ἀγασικλῆς δ' ὁ ἐκ Πειραιέως ὅτι εἰς Ἁλιμουσίους ἐνεγράφη, Εὐξένιππος δ' ὑπὲρ τῶν ἐνυπνίων ὧν φησιν ἑωρακέναι.*

[2]) Hypereides betegner denne som *οὔτε τῷ λέγειν οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ πόλει καταδεέστερον ὄντα, παρὰ τούτοις (τοῖς δικασταῖς) τε μέτριον καὶ πιεικῆ δοκοῦντα εἶναι.*

meget snarere maatte være glade ved at slippe uden videre Straf. Det var derfor naturligt at Dommerne havde domfældt Polyeuktos, og fra denne Domfældelse skrev sig hans brændende Had mod Euxenippos, hvilket han nu havde givet Luft ved i sit Klageskrift at sammenhobe en Masse af de forskjelligste Beskyldninger. Navnlig havde han søgt at stille den Anklagede i et hadefuldt Lys ved at insinuere at han var makedonisksindet; han havde beskyldt ham for at villet indsmigre sig hos Alexanders Moder Olympias ved at raade Folket til at tillade hende at opstille en Skaal paa Hygieias Billedstøtte i et athenaiisk Tempel[1]). Hypereides godtgjør det Intetsigende i denne Beskyldning og paaviser, at Euxenippos til enhver Tid har opført sig som en brav og fædrelandskjærlig Borger, der Intetsomhelst har havt at gjøre med Makedonerne. Naar Anklageren, hvad han ifølge sin Dygtighed som Taler var velberettiget til, vilde beskjæftige sig med de offentlige Anliggender, saa skulde han ikke gjøre sig det til Opgave at chikanere Privatmænd, men rette sine Angreb imod Talere, Feltherrer og andre offentlige Personligheder. Dette havde han (Hypereides) stedse selv gjort, og han nævner som Exempler herpaa Anklager mod flere ansete Mænd, som Aristophon fra Azenia, Diopeithes fra Sphettos og Philokrates fra Hagnus; derimod havde han aldrig anklaget nogen privat Mand, men forsvaret flere.[2])

Blandt de mange underfundige Beskyldninger, som Polyeuktos havde sammenhobet mod Euxenippos, var ogsaa den at han var rig og havde erhvervet sine Rigdomme paa en ulovlig Maade, navnlig ved Driften af Sølvminer uden at iagttage de af Staten for denne Drift foreskrevne Love. For at denne Beskyldning ikke skal skade Euxenippos minder Hypereides Dommerne om flere lignende Exempler; de havde ofte, naar et slettænkende Menneske havde anklaget en riig Mand for at have drevet sine Miner paa ulovlig Maade, frikjendt ham, uden at lade sig lokke ved Udsigten til den Berigelse, som en Domfældelse vilde tilføre Statsskatten. Dette samme ædle og høimodige Sindelag holder

---

[1]) Sp. 31: *δεινὰ γὰρ ἐποίησε περὶ τὴν φιάλην ἐάσας Ὀλυμπιάδα ἀναθεῖναι εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Ὑγιείας.* Skaalen skulde staae paa Billedstøttens udstrakte Haand; Hygieia fremstilledes i Almindelighed med en Slange, som hun lod drikke af en Skaal.

[2]) Hypereides udtaler dette aldeles bestemt (Sp. 38): *οὐδ' αὐτὸς ἰδιώτην οὐδένα πώποτε ἐν τῷ βίῳ ἔκρινα, ἤδη δέ τισι καθ' ὅσον ἐδυνάμην ἐβοήθησα.*

han sig forvisset om at Dommerne ogsaa ved denne Leilighed ville lægge for Dagen.

Slutningen af Talen indeholder en indtrængende Opfordring til Dommerne om at frikjende Euxenippos, der er anklaget uden skjellig Grund og under en Form, der strider mod Lovens klare Ord. Da Polyeuktos havde beskyldt Euxenippos for at have talt mod Statens Interesse, bestukket af Folkets Fjender, saa burde han aabenbart, da de, der havde øvet denne Bestikkelse, befandt sig *i* og ikke *udenfor* Staten, anklage disse og ikke Euxenippos. Efter at have opfordret Dommerne til at dømme efter deres Samvittighed og i Overeensstemmelse med Lovene slutter Hypereides sin Tale med følgende ret charakteristiske Vending: *ἐγὼ μὲν οὖν σοί, Εὐξένιππε, βεβοήθηκα ὅσα εἶχον· λοιπὸν δ' ἐστὶ δεῖσθαι τῶν δικαστῶν καὶ τοὺς φίλους παρακαλεῖν καὶ τὰ παιδία ἀναβιβάζεσθαι.*

Endnu staaer *λόγος ἐπιτάφιος* tilbage at omtale; men da jeg har anseet det for hensigtsmæssigt at behandle denne Tale noget udførligere end de foregaaende, har jeg, af Hensyn til Pladsen, maattet afbryde her og gjøre Gravtalen til Gjenstand for en særskilt Afhanling i et følgende Hefte.

Om Ablativ ved andet Sammenligningsled efter Comparativ i Latin.

Af *L. C. M. Aubert.*

2.

Om Brugen af Ablativ ved andet Sammenligningsled i Latin.

Som tidligere bemærket skulde ved ulige Grader af samme Prædicering Sammenligningen egentlig i fuldstændigt Udtryk finde Sted umiddelbart mellem disse ulige Grader selv. Dette fuldstændige og udførligere Udtryk for Sammenligningen ved Comparativ finder man dog i det latinske Sprog blot sporadisk forsøgt i de forhen af Plautus og Terents (og Aulus Gellius)

anførte Exempler, hvor Partikelforbindelserne *præut* og *præquam* (hos Gellius ogsaa: *præ hoc, quod est)* dertil anvendtes, medens Sproget senere i Betegnelse af Forholdet blev staaende ved den enkelte Partikel *quam*, som generel Form for Jevnførelsen af det andet Sammenligningsled. Denne Partikel brugtes da saavel ved den enkelte Prædicerings ulige Grad ved forskjellige Subjecter (eller Objecter) — i hvilket Tilfælde, ifølge almindelig Korthed i Udtrykket, ved *quam* blot det enkelte andet Sammenligningsled sattes, uden at gjentage det, som var fælleds i Prædiceringen og altsaa forstodes fra det foregaaende overordnede Led — som ogsaa der, hvor ulige Grader af forskjellige Prædiceringer (ved samme eller forskjelligt Subject) sammenlignedes, hvor altsaa det andet Sammenligningsled bestod af en i Formen heel og fuldstændig underordnet Sætning (hvor alene Subject eller Object kunde være fælleds med det overordnede Led) [1]. Kun i første Tilfælde altsaa, ved ulige Grad af samme Præ-

[1]) Med Hensyn til Betydning og oprindelig Mening af dette *quam* ved andet Sammenligningsled efter Comparativ — som ganske modsvarer det tydske *als* efter Comparativ (feilagtigt »wie,« tidligere »denn«) ɔ: oprindeligt »*also*« (ganske saa), brugt baade demonstrativt og relativt, hos Luther endnu blot saaledes (som engl. *as*) cf. J. Grimm D. Gr. 3,282 — har Schömann (»über die Comparativpartikeln der griech. u. d. verwandten Sprachen« i Hoefer Ztschr. f. d. Wissensch. der Sprache 4. 2.) en, sandsynligt for ham særegen Opfatning. Han sætter *quam* efter Comparativ i Forbindelse med det af Plautus (og A. Gellius t. Ex. 16, 1, 3) brugte *præquam*, hvor *quam* i denne udførlige og umiddelbare Sammenligning af Prædiceringens ulige Grader vistnok betegner, som Sch. siger, Maalet eller Qvantiteten af Attributet, udover hvilket den ved Comparativen udtrykte Forhøielse af dette samme Attribut gaaer. Efter Schömanns Mening er altsaa ved *quam* efter Comparativ Udtrykket eller Forbindelsen mellem begge Led altid elliptisk eller ikke egentlig udtrykt. »At Forhøielsen (»die Steigerung«) kun finder Sted med Hensyn paa dette Maal (for Attributet ved det underordnede Sammenligningsled) er af Sammenstillingen af begge Sætningsled let at slutte, og der behøves dertil ingen udtrykkeligere Hentydning, som forøvrigt ikke var umulig f. Ex. (ɔ: i Analogi med Plautus's og Gellius's *præquam): hic ditior est præquam ille (sc. dives est)*, hvor Præpositionen da indeholder hiin Hentydning, at det ene er at opfatte i Ligeoverforstillen mod det Andet ɔ: i Sammenligning til (imod) det Andet.« Den almindelige Opfatning ellers af *quam* efter Comparativ, skjønt jeg ei veed at paavise den udtrykkeligt udtalt, er dog nok sandsynligt den, at *quam* er bibeholdt som generelt Udtryk for Sammenligning fra denne Partikels Brug ved Lighed i Grad, saaledes som ogsaa *ac* uegentlig fra Udtryk for Forholdet af almindelig Lighed og Ulighed er ført udover sin rette Grændse ved at overføres til at betegne Forholdet ogsaa ved Ulighed i Grad ɔ: ved

dicering, hvor det enkelte Begreb ved Udtrykkets Forkortning optraadte som andet Sammenligningsled, kunde Ablativen anvendes som Form og Udtryk for dette. Om Brugen af denne Ablativ som Udtryk for andet Sammenligningsled, og hvad der her er at betragte som regelmæssig og hvad som friere (digterisk) d. e. uregelmæssig Sprogbrug, derom finder man hos de forskjellige latinske Grammatikere temmelig forskjellige, men overhoved uefterrettelige og vildledende Regler udtalte. Madvigs Regel i § 304 er saadan: »Naar ved en Comparativ (af et Adjectiv eller Adverb) det første Sammenligningsled er Nominativ eller Accusativ, kan Sammenligningspartiklen udelades og det andet Led sættes i Ablativ." Iblandt Exemplerne paa en saadan regulær Brug opføres nu saavel Comparativ af Adjectiv, baade i fuldstændig Prædicering *(nil laudabilius est placabilitate et æquitate)* og i Apposition *(quem auctorem, locupletiorem Platone, laudare possumus)*, som Comparativ af Adverb ved verbum neutrum *(lacrimā nil citius arescit)* og comparativt Adverb ved verbum transitivum, hvor ved samme Prædicering forøvrigt og det samme Subject Objecterne ere de to Sammenligningsled *(Sybaris olivum sangvine viperino cautius vitat = quam sangvinem viperinum)*. »Dog«, hedder det, »udelades ikke *quam*, hvor Comparativen hører til et andet Ord end Sammenligningsledene f. Ex. *Tŭ splendidiorem habes villam, quam ego.*« Men hvorledes Comparativen kan høre til et andet Ord end Sammenligningsledene eller, navnlig, til det ene overordnede Sammenligningsled, er dog vel umuligt at fatte; i det anførte Exempel er jo dog de to Villaer de virkelige Sammenligningsled, Subjecterne sammenlignes blot middelbart gjennem disse. Det sidste Tillæg har naturligt Hensyn til Sammenligning med græsk Sprogbrug (som Hdt. 2, 134 *πυραμίδα δὲ καὶ οὗτος ἀπελίπετο πολλὸν ἐλάσσω τοῦ πατρὸς,* hvor Genitiven dog tilsteder anden Opfatning; andre Expll. v. Madv. gr. Synt. § 90 A. 1.), hvorom mere senere. I den følgende Anmærkning hos Madvig tales nu derimod om den Casus, istedetfor hvilken Ablativen sættes, altsaa om selve det andet Sammenligningsleds Casus, og med Hensyn til det foregaaende, som regelmæssigt opførte, Exempel af Horats, hvor Objectet er sat i Ablativ *(sangvine viperino)* hedder det, at »i god Prosa bruges denne

---

Comparativ, hvor det i Mening ei mere ret passer. Spørgsmaalet om den egentlige bestemte Mening af *quam* efter Comparativ er forøvrigt vistnok ei let at afgjøre.

Ablativ mere for Accusativ som Subject (i Accusativ med Infinitiv) end for Accusativ som Object. Dog er Ablativ for en Objectsaccusativ heller ikke sjelden og især hyppig ved Pronominer: *hoc nihil mihi gratius facere poteris.«* Paastanden om Objectsaccusativ i dette Exempel og Exemplet selv er forøvrigt fælleds med Zumpt § 484 A. 1 (5te Udg.), der ogsaa i Exemplet: *neminem Lycurgo aut maiorem aut utiliorem virum Lacedæmon genuit* antager, at *Lycurgo* staaer for et Objectsaccusativ, uagtet det dog nødvendigt maatte opløses: *quam Lycurgus fuit;* at Accusativ *(quam Lycurgum)* kunde staae ved Attraction, gjør det dog ikke til Objectsaccusativ. Hvorledes *hoc* i Madvigs ovenanførte Exempel kan være Objectsaccusativ, er vel ligesaa umuligt at indsee. Udtrykt ved *quam* maatte det dog hedde: *nihil gratius quam hoc est.* Derhos gjør M. især opmærksom paa den hyppige Brug af pronomen relativum styret i Ablativ af en følgende Comparativ med Nægtelse *(quibus nil perfectius videmus)*, hvor i Dansk sættes Superlativ i Apposition, og hvor i Latin aldrig sættes *quam.* Efter Sammenhængen her er naturligt ogsaa Relativen i dette Tilfælde, som hos Zumpt, saa hos Madvig betragtet som et Objectsaccusativ — med samme Ret eller Uret som *hoc* i Exemplet ovenfor.

Men medens saaledes Ablativ for Objectsaccusativ er opført som regelmæssig Brug af Comparationens Ablativ, kaldes det derimod en sjelden Frihed »at sætte Ablativ efter en Comparativ i anden Casus end Nominativ og Accusativ, som hos Hor. (Epp. 1, 10, 11): *pane egeo iam mellitis potiore placentis.«* Hvorledes nu dette skal være en sjelden Frihed, Ablativ derimod for Objectsaccusativen regelmæssig Brug, er vel saare vanskeligt at fatte og nogen Grund derfor er vel neppe at paavise i Sagens eller Forholdenes Natur.

Det er vel allerede her indlysende, at man i dette Tilfælde paa Grund af Udtrykkets Forkortning har forblandet og forvexlet de *i* begge og *mellem* begge Sammenligningsled stedfindende grammatiske og logiske Forhold. Weissenborn, forøvrigt ligesom R. Kühner yderst kortfattet om Comparationens Ablativ, gjør (i § 262) det endog til digterisk Sprogbrug, naar den sammenlignede Gjenstand (ɔ: det overordnede Sammenligningsled med adjectivisk Comparativ i Apposition) staaer i Accusativ, saaledes i: *non tulit ullos hæc civitas gloria clariores P. Africano, C. Lælio* (skjøndt hos Cic. de or. 2, 37), og Weissenborn sammenstiller dermed umiddelbart som eensartet Horatses Sted: *Sybaris cur*

olivum sangvine viperino cautius vitat, hvilket han altsaa, heri afvigende fra Madvig, antager for digterisk Frihed, dette sidste vel med Rette, hvorom nedenfor, men falskeligt derimod for eensartet med det foregaaende Exempel, hvori vistnok ingenslags digterisk Frihed er tilstede. Ogsaa Reisig og Haase (§ 390 p. 700) sige at i hiint af Cic. de or. anførte Exempel »Accusativen er forvandlet til Ablativ«, tydeligt nok med den samme Forvexling af det overordnede og underordnede Leds Forhold.

Ogsaa hos O. Schulz p. 432—33 (2te verbess. Ausg.) viser sig tydeligt Forvexlingen af Forholdene i det overordnede og underordnede Led. Thi skjønt han indleder sin Forklaring af Ablativens Brug med den udentvivl rigtige Regel, at det underordnede Sammenligningsled maa være et Subject, saa tilføier han dog senere, at, »da det Ord, som skal staae i Comparationens Ablativ, maa være et Subject, saa finder denne Construction nærmest kun Sted, hvor den sammenlignede Sag (ɔ: det overordnede Led) staaer i Nominativ, Vocativ eller Accusativ c. Inf.« (med adjectivisk Comparativ i Apposition efter Exemplerne), men erkjender Ablativen dog og for rigtig (»der Ablativus findet ferner Statt«), hvor denne adjectiviske Comparativ staaer i Apposition til et Objectsaccusativ. Men at, uanseet hvad Casus det overordnede Sammenligningsled staaer i, som har en adjectivisk Comparativ som Apposition, det andet Sammenligningsled er et Subject, som udtrykt ved *quam* regelmæssigt (ɔ: naar ei Attraction finder Sted) maa staae i Nominativ med en Form af Verbet *esse*, maa dog vel for Alle ligge klart for Dagen, og det overordnede Leds Casus bør i dette Fald være udenfor Tale.

G. Grotefend § 319 er med Hensyn til den regelmæssige Brug af denne Ablativ for vag og omfattende i sine Udtryk og blander overhoved ligesaa regelmæssigt og uregelmæssigt Udtryk om hinanden. Forvexlingen af Forholdene sees ogsaa hos Billroth § 224. Han mener ogsaa at i Exemplet (Cic. Phil. 11, 10, 25): *num mittent hominem Servilio digniorem* Ablativen *Servilio* staaer for en Objectsaccusativ, og ligedan i de eensartede følgende Exempler, hvor Relativet i Ablativ staaer ved nægtet Comparativ. Saaledes siger han, at i Cic. or. 2 § 8: *Phidiæ simulacris*, *quibus nil in illo genere perfectius videmus, cogitare tamen possumus pulcriora* (samme Exempel som hos Madvig) staaer Ablativen 2 Gange for en Objectsaccusativ med *quam*.

Heldigst af de tydske Grammatikere har unægteligt Krüger behandlet Themaet, endskjønt der endnu hos ham er nogen Famlen og Uklarhed, navnlig motiveret derved, at han fra først af har villet omfatte samtlige Tilfælde under een Regel, hvad han dog senere modificerer ved efterhaanden at opløse og særskilt behandle de enkelte Tilfælde. At Madvigs Regel i den græske Syntax, hvor der henvises til den latinske, i det Hele er analog med Reglen for den latinske Sprogbrug, var at vente. Men i den græske Syntax har dog Madvig en baade rigtig og vigtig, dog lidt ufuldstændigt udtrykt Regel, som ganske mangler i den latinske. Det hedder nemlig der § 90 A. 1: »Regelmæssigt skulde der efter Comparativ kun sættes Genitiv af et Substantiv (substantivisk Ord), der direct sammenlignes med første Led som Subject for Comparativen (for Adjectivet eller for Verbet, hvortil Adverbiet hører).« Reglen er forsaavidt ufuldstændig, som det ialfald for Tydeligheds Skyld vel burde tilføies, at dette Substantiv selv altsaa er Subject i det andet Sammenligningsled, der jo altid kan udtrykkes ved en Sætning med ἤ (quam), om denne ei altid i Form er fuldstændig. Implicite ligger vistnok det savnede Tillæg i Ordene: »Substantiv, der direct sammenlignes med første Led, som Subject for Comparativen.« Denne Bemærkning altsaa, helst udvidet med det savnede Tillæg, gjelder ligefrem ogsaa for Comparationens Ablativ i Latin. Blot maa Tillægget hos Madvig om »første Led som Subject for Comparativen (som Adjectiv)« forstaaes cum grano salis og anderledes, end det af M. er begrændset i hans Exempel og Regel, som eensidig blot berører det enkelte Tilfælde. Naar M. nemlig blandt Exempler til Bemærkningen kort anfører: *οἰκίαν μείζω ἢ τὴν ὑμετέραν* (hvor den sidste Accusativ alene kan være sat ved Anvendelse af den i § 89 omtalte Attraction), saa sætter han altsaa Accusativen *οἰκίαν* som Subject for det adjectiviske Comparativ. Og vistnok med Rette maa et Substantiv med et comparativt Adjectiv som Apposition eller attributivt Tillæg erkjendes som Subject for dette, der jo altid kan betragtes som forkortet for eller identisk med en relativ Sætning, hvori dette Adjectiv prædiceres om det samme Substantiv (som Subject i pron. relat.s Form). Men dette gjelder naturligt ei blot om dette ene Tilfælde, naar Substantivet staaer i Accusativ, men ligegodt i hvilken obliqve Casus det saa end staaer, da det overordnede Leds Forhold til Comparativen og dennes til Substantivet eller Subjectet i 2det Sammenligningsled jo altid bliver uforandret det

samme, i hvilken Casus det overordnede Led med den adjectiviske Comparativ som Attribut end staaer. Dette er ogsaa tilsidst efter nogen Famlen rigtigt bemærket hos Krüger (§ 372 d. A. 2), og det er netop herved hans Fremstilling har et afgjort Fortrin for de andre Grammatikeres. Det er for dette Tilfælde (Comparativen af det relationsløse Adjectiv) overhoved uden Mening at tale om det første Sammenligningsleds Casus. Dette kan alene have nogen Betydning ved den adverbiale Comparation ved et transitivt eller et med fjernere Relation staaende Verbum, hvor Sammenligningens modsvarende Led kunne være Verbets nærmere eller fjernere Objecter. Og et saadant Forhold kan ligesaa finde Sted ved Comparativen af et relativt Adjectiv (t. Ex. *cupidior gloriæ quam virtutis*). Det er netop Sammenblanding under samme Regel af disse temmelig uligeartede Tilfælde, Comparation ved et ikke relativt Adjectiv eller ved Adverb med relationsløst Verbum, og Comparation ved Adverb med mere eller mindre relativt (nærmere eller fjernere Object styrende) Verbum eller relativt Adjectiv, som maa erkjendes at være Aarsag til den Uklarhed og Holdningsløshed, den Forvexling af de logiske og grammatiske Forhold, kort den Uefterrettelighed, hvoraf Grammatikernes Regler om dette Punkt overhoved lide. Ved en særlig Betragtning af begge Tilfælde vil den tidligere Forvirring her udentvivl lettest undgaaes. Vi ville derfor først som det enklere og mere ligefremme Tilfælde betragte Comparationens Ablativ ved Comparativen af et relationsløst Adjectiv og af et Adverb ved relationsløst Verbum (t. Ex.: *splendet purius Pario marmore, nil lacrima citius arescit, stagna latius extenta Lucrino lacu)* ligegodt enten dette Comparativ forekommer som Prædicering i en Hovedsætning eller som Attribut (Apposition) til Subject eller et nærmere eller fjernere Object i denne (hvad naturligt træffer ulige sjeldnere ved adverbialt Comparativ med Particip af relationsløst Verbum) og dernæst det langt mere sammensatte og mangfoldige Tilfælde, hvor comparativt Adverb staaer ved et Verbum med nærmere eller fjernere Object (eller hvor der staaer Comparativ af et relativt Adjectiv).

A. Comparationens Ablativ efter Comparativ af et relationsløst Adjectiv eller efter adverbialt Comparativ ved relationsløst Verbum.

Her kan for den regelmæssigt tilstedelige Brug af Com-

parationens Ablativ ingen anden Begrændsning gives end den, som dog egentlig altid ligger i Sagen selv, at det directe andet Sammenligningsled, som skal kunne sættes i Ablativ, maa være Subject i den underordnede Sætning, hvis Sammenligningspartiklen *quam* benyttes. Om Casus af første Sammenligningsled kan i dette Tilfælde overhoved ikke være Tale; og ved Casus af andet Sammenligningsled, der, som sagt, maa være Subject, er alene at bemærke, at dette, naar Comparationen er betegnet ved *quam*, staaer enten i Nominativ med eller uden tempus finitum af verbum *sum* (uden, hvis Comparativen prædiceres i en Hovedsætning: *melior est certa pax, quam sperata victoria;* med, hvis Comparativen staaer i Apposition eller som Attribut)[1], eller kan ogsaa, uagtet Subjectsforholdet, staae i Accusativ ved Attraction[2]) enten paa Grund af Acc. c. Inf., eller efter et transitivt Verbum (cf. Madv. § 303 A. 1. og b.). Exempler paa det sidste Tilfælde ere (hos Madvig): *Decet nobis cariorem esse patriam quam nosmetipsos* og (»ofte«): *ego hominem callidiorem vidi neminem quam Phormionem* (= *quam Phormio est*) og: *tibi, multo maiori quam Africanus fuit, me non multo minorem quam Lælium* (ogsaa her i Acc. c. Inf.). Sjeldent staaer vistnok andet Led som Accusativ-Subject i Acc. c. Inf., hvor det styrende Verbum ogsaa afficerer dette Led (Saa udentvivl Cic. N. D. 1, 27, 77: *natura homini præscripsit, ut nil pulcrius quam hominem putaret*, visselig vel at forstaae heelt igjennem subjectivt: *ut nil pulcrius putaret esse, quam hominem (putaret esse),*

---

[1]) I Græsk udelades, som bekjendt, ved ἤ og Nominativ i dette Tilfælde »gjerne« Verbet εἰμί (Madvig gr. Synt. § 89). Om dette gaaer an i Latin er vel tvivlsomt, dog er det formodentlig, om end sjeldent, dog neppe uden Exempel. Ialfald finder man hos Tacitus i censartet Tilfælde Ann. 13, 19 *destinavisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem pari, ac Nero, gradu a divo Augusto,* ligesaa hos Tac. Ann. IV, 32 Udeladelse af verbum finitum activum efter Participet i Passiv: *longius penetrata Germania, quam quisquam priorum* (som om *penetraverat* var gaaet foran).

[2]) Attraction ved andet Sammenligningsled efter *quam* udenfor Accusativ findes nok i Latin meget sjeldent, medens i Græsk Attractionen desuden finder Sted baade i Genitiv og i Dativ (Madv. gr. S. § 89). Exempel paa saadan Attraction i Ablativ findes dog Tac. Ann. 14, 24 *eodem plura quam gregario milite tolerante* (Hom. Il. 1, 261 ἀρείοσι, ἤπερ ἡμῖν, ὁμίλησα). Lignende ogsaa hos Liv. 4, 23 *bellum tanto majore quam proximo conatu apparatum est*, hvor Weissenborn desuden anfører Liv. 35, 21, 5: *infestiore, quam priore, impetu.*

i hvilket Tilfælde da, hvis Ablativ bruges, Sammenligningen egentlig kun er middelbar med Begrebet *homo*, umiddelbar med den subjective Anskuelse om *homo*. cf. og auct. ad Herenn. 3, 3: *antiquiorem (ɔ: potiorem) mortem turpitudine habere aportet*).

Nogen Indskrænkning af Ablativens Brug her, foreskrevet ved det første Sammenligningsleds Casus, naar dette har en adjectivisk Comparativ i Apposition, lader sig som sagt ikke i Sagens eller Forholdets Natur hjemle, heller ikke af den i Forfatterne foreliggende Sprogbrug [1]). Alene Tydelighedens Lov kan her sætte Grændse, naar tilfældigt Sammenstød i Formen vilde gjøre de indbyrdes Forhold af Begreberne utydelige; derom strax nærmere. En anden Sag er det, at i Latin overhoved Betegnelsen af andet Sammenligningsled ved Fjernelsens Casus er baade langt sjeldnere og mere begrændset end i Græsk og sjeldnere end den udførligere Construction med Sammenligningspartiklen *quam*, skjønt man rigtignok af Priscian 3, 3, 17 (cf. 18, 2, 32) snarere skulde troe at det Omvendte var Tilfældet (»*et Comparativus gradus ablativo casui adjungitur utriusque numeri, interdum tamen etiam nominativo, quando quam adverbium sequitur*« — altsaa ogsaa efter Priscian kan regulært blot Subjectet i andet Sammenligningsled sættes i Ablativ). Men Priscians Syntax er, som bekjendt, overhoved høist ufuldstændig. Ablativen staaer saaledes overhoved regelmæssigt efter adjectivisk Comparativ i Apposition som Betegnelse af andet Sammenligningsled, der maatte blive Subject i den med *quam* udtrykte Sætning, ligegodt om den Casus, hvori Comparativen selv med sit sammenhørende Substantiv i det overordnede Led staaer, er Nominativ, Vocativ og Accusativ, eller om det er Genitiv, Dativ og Ablativ [2]). Blot i dette sidste Tilfælde giver

---

[1]) Naturligviis er her det Tilfælde ganske udenfor Tale, naar andet Sammenligningsled som virkeligt Accusativobject afficeres af det transitive Verbum i Hovedsætningen, t. Ex. *maiorem ostendit audaciam quam prudentiam*, hvor altsaa de forskjellige Objecter selv sammenlignes (vistnok egentlig fuldstændig og mere logisk rigtigt saa: *maiorem quam ea prudentia est, quam ostendit*, en Fuldstændighed, som dog ei Sprogbrugen anerkjender, der construerer her paa samme Maade, som om der stod blot comparativt Adverb). Derimod i *hoc nihil mihi gratius facere poteris* og i Ablativen af et Relativ ved nægtet Comparativ har man naturligt blot Subjectet i andet Sammenligningsled *(nihil gratius quam hoc est)*, ikke noget Objectsaccusativ i Ablativ, da det jo ikke afficeres af det transitive Verbum.

[2]) Dette erklæres ogsaa udtrykkeligt af Priscian 18, 2, 32 „*flexis quoque*

Tydelighedens Lov den nødvendige Indskrænkning, at til et adjectivisk Comparativ i Ablativ ei kan staae et Ablativ i Singularis som andet Sammenligningsled, da det ved Casusen udtrykte Forhold her nødvendigt maatte blive utydeligt. Det samme gjælder naturligt ogsaa ved Comparativen i Dativ, ei blot saa ofte det singulare Ablativ af et Ord i Form falder sammen med Dativ, men ogsaa vistnok ellers, forsaavidt Comparativens Dativ jo selv i Formen er tvetydig, da ogsaa dens Ablativ, om end sjeldnere, kan ende paa *i* ligesom Dativen. At noget sikkert Exempel af de latinske Forfattere paa Comparationens Ablativ, selv i Fleertal, efter adjectivisk Comparativ i Dativ Singularis ei endnu er paaviist, kanske ei heller lader sig paavise, maa være reen Tilfældighed; nogen Begrundelse derfor i Sagens Natur lader sig ikke paavise. (Det hos Krüger l. c. § 372 d. A. 2. anførte Exempel: *hoc negotium mandabo homini callidiori Phormione* er udentvivl selvgjort).

Exempler paa Comparationens Ablativ efter adjectivisk Comparativ i Vocativ, Genitiv, Ablativ, hvor denne Casus maa erkjendes ligesaa regelmæssigt brugt, som efter Comparativen i Nominativ og Accusativ, ere:

a) Vocativ:

O luce magis dilecta sorori V. Æ. 4, 31.
O matre pulcra filia pulcrior H. Od. 1, 16, 1.
Galatea, thymo mihi dulcior V. Ecl. VII, .

b) Genitiv:

Lucili ritu nostrum melioris utroque H. S. 2, 1, 29.
splendentis Pario marmore purius (ɔ: splendidioris) H. Od. 1, 19, 6.
Sen. ep. 18. *Durus fenerator, a quo minoris centesimis propinqui numum movere non possunt.*

c) Ablativ:

centum potiore signis munere donat H. Od. IV, 2, 19—20.
Pane egeo jam mellitis potiore placentis H. Epp. 1, 10, 11.
Qui potiore metallis libertate caret ibid. 39.
Cum de se loquitur, non ut potiore reprensis H. S. 1, 10, 55

---

nominativis in obliquos casus eadem constructio in obliquis quoque casibus servatur", men han anfører blot eet og det selvgjort Exempel paa Ablativ efter Comparativ i Genitiv: *fortioris Hectore Achillis maxima virtus fuit.*

og Cic. ad Att. 1, 12 (Forbilledet for Senecas Udtryk ovenfor): *nam a Cæcilio propinqui* *m i n o r e c e n t e s i m i s* *numum movere non possunt*[1]).

I Horats Od. 2, 14, 28 *vino tinget pavimentum potiore Pontificum coenis* er vistnok at see friere digterisk Brug, dog er det ei med Hensyn til Comparationens Ablativ men med Hensyn til Begrebernes logiske Forhold uregelmæssigt, da *Pontificum coenis* ei er det virkelige andet Sammenligningsled men et dermed blot i fjernere Forbindelse staaende Begreb.

Noget Exempel paa Ablativ efter adjectivisk Comparativ i Dativ veed jeg, som sagt, ei at paavise, men f. Ex. *cede homini, ceteris longe superiori* eller *parce pueris te minoribus* vilde vistnok i enhver Henseende rigtigt siges, og ligesaavel som der — mod Madvigs Benægtelse i § 303 [2]) — istedetfor *verba sunt Varronis hominis doctioris, quam fuit Claudius* rigtigt maatte kunne siges: *Claudio doctioris* (cf. Horatses Exempler ved Genitiv ovenfor), ligesaa rigtigt maatte det og istedetfor: *Verres argentum reddidit homini non gratiosiori, quam Cn. Calidius est* have kunnet hedde: *gratiosiori Calidio*, hvad O. Schulz p. 433 erklærer »lader sig retfærdiggjøre af almindelige Grunde« — hvis ikke her netop — hvad Schulz ei har taget i Betragtning, — Dativ- og Ablativformen i Singularis ved begge Ord (baade Comparativen og Substantivet) faldt sammen, hvorved naturligt Utydelighed vilde opstaae af denne Sammenligningsform. Det samme gjelder Krügers Exempel *(callidiori Phormione)* ovenfor; ved forskjelligt Numerus derimod af Substantivets Ablativ og Comparativens Ablativ eller Dativ kan ingensomhelst Utydelighed finde Sted.

Cic. de off. 1, 15, 47 *nullum officium referenda gratia magis necessarium est* kan vel neppe være noget Exempel paa Ablativ ved Gerundiv istedetfor Infinitiv efter *q u a m* (da Gerundium eller Gerundiv m e d r e e n t V e r b a l b e g r e b ei existerer i Nominativ), skjønt det dog saa af Madvig betragtes § 416 A. 2*) og af Weissenborn de gerundio etc. p. 129 n. 257. Noget

---

[1]) At bemærke her er Undtagelsen fra Madvigs Regel § 294, at der af Comparativerne ligesom af *tantus*, *quantus* altid staaer Prisens G e n i t i v.

[2]) Paastanden om at her »m a a dannes en ny Sætning med et eget Verbum *(sum)*« er overeensstemmende med Ruddimann 2. p. 102 n. 84 ed. Stallb. (Exemplerne der ere de samme, som hos Madvig).

adæqvat Exempel paa Gerundium eller Gerundiv i Comparationens Ablativ mangler ialfald. Men enten ligger selve Begrebet *officium* her i *referenda* (Taknemlighed, som bør vises), eller Udtrykket er at betragte som forkortet af hvad der vistnok med strengere logisk Rigtighed kunde have staaet med Gerundiv (med reent Verbalbegreb): *magis necessarium est, quam referendæ gratiæ* (sc. *officium*). Det var da samme Uregelmæssighed eller Frihed i Brugen, som ovenfor ved Horatses Sted: *pontificum coenis*, idet istedetfor det egentlige 2det Sammenligningsled, blot det dermed i fjernere Forbindelse staaende Begreb er sat, for nemlig at undgaae Gjentagelsen af det styrende Ord fra det overordnede Led.

Med Hensyn til Ciceros Sprogbrug bemærker Billroth § 224, at Cicero bruger Constructionen med Ablativ ulige sjeldnere i affirmative end i negative Sætninger, og at ved almindelige negative comparative Sætninger (for affirmativt Superlativ) hyppigt i det overordnede Led staaer neutrum. Th. Linacer III p. 190 (cf. Ruddimann ed. Stallb. 2. p. 101) bemærker, at diminutive Comparativer (f. Ex. *maiusculus, minusculus, grandiusculus, duriusculus*) alene have Constructionen med *quam* (som Ter. Eun. 3, 2, 21 *Thais, quam ego sum, maiuscula est*). De bruges dog overhoved sjeldent, og vel oftest med absolut Mening. At hvor Relativen er det andet Sammenligningsled ved nægtet adjectivisk Comparativ (dog aldrig for noget Objectsaccusativ) der maa staae Ablativ og *quam* ei kan bruges (hvad ogsaa gjelder *nemo* og *nullus* af let fattelig Grund t. Ex. *nemine vult inferior videri*, hvor *vult videri inferior quam nemo* vilde være uden Mening) grunder sig naturligt simpelt paa den relative Natur af *quam*, som udelukker et andet Relativ i samme Sætning, og paa at Relativet efter sin Natur altid maa staae i Spidsen af sin Sætning, hvad *quam* her ei vilde tillade.

Den friere Construction, som Madvig gr. Synt. § 90 i Græsk anfører Exempel paa, den nemlig, at Grækerne »ved en mindre nøiagtig Opfatningsmaade og Stræben efter Korthed sætte ved Comparativ ogsaa Genitiv af et Subject, der sammenlignes med et andet i Henseende til en tredie Tings (ɔ: et Objects) Grad« som: »*ἐγὼ μείζω οἰκίαν ἔχω σοῦ* = *ἢ σύ*, og *ἔδοξε τῷ ἀνδρὶ ἄλλος μεῖζον ἑαυτοῦ λαβεῖν* (Xen.) = *ἢ αὐτὸς λάβοι* og: *οἱ Πελοποννήσιοι πλείοσι ναυσὶ τῶν Ἀθηναίων παρῆσαν* (Thuk.) = *ἢ οἱ Ἀθηναῖοι*« benægter Madvig l. l. ganske for det Latinskes Vedkommende (»*quam* udelades dog ikke, hvor Comparativen hører til et andet

Ord end Sammenligningsledene f. Ex. *tu splendidiorem habes villam quam ego*«). Den er vistnok i ethvert Fald sjeldnere i Latin end i Græsk, men ganske udelukkes kan den vistnok ikke, endog blot simpelt derfor, at denne Frihed dog ei er dristigere eller utydeligere end selve Udtrykket med *quam*, da jo heller ikke her det directe modsvarende Begreb staaer som andet Sammenligningsled, men ogsaa her et Subject sammenlignes med et andet Subject middelbart i Henseende til en tredie Tings (Objectets) Grad. Den findes ogsaa i Latin, ialfald — dog sandsynligt alene — ved Comparativen *plus (plures, plura)* saavel hvor denne staaer substantivisk selv som Object, som hvor den staaer som adjectivisk Apposition til et Substantiv i Accusativ. Analogt altsaa med t. Ex. Græsk: *μείζονα ἐποίησας ἐμοῦ* siges paa Latin, Liv. 44, 40: *fortuna plus humanis consiliis pollet* (egentlig: *eo quod pollent h. c.*). Juv. 1, 108: *ego plus possideo Pallante et Licinis;* Hor. Epp. 1, 17, 44 *plus poscente ferent*; og ved *plures* som adjectivisk Attribut Hor. S. 1, 9, 23 *quis me scribere plures aut citius possit versus,* hvor vistnok det disjunctive: *aut citius* modificerer Friheden i Udtrykket, hvis overhoved nogen saadan kan siges at være tilstede der, hvor ingen Utydelighed er. Hor. a. p. 432 *et faciunt prope plura dolentibus ex animo* er dog ei stort mere middelbar Sammenligning end mellem Subjecterne ved transitivt Verbum med adverbialt Comparativ. Efter saadan Analogi kunde Tacitus vistnok ogsaa Ann. 14, 24 istedetfor med en mærkelig Attraction: *eodem plura, quam gregario milite, tolerante* simpelt have sagt: *eodem plura gregario milite tolerante,* hvis ikke netop Casusformerne stødte sammen til at volde Utydelighed. Ganske umiddelbar og almindelig regelmæssig Sammenligning er tilstede Hor. S. 1, 10, 50: *ferentem plura tollenda relinquendis (tollenda, relinquendis* begge brugte substantivisk). Den samme middelbare Sammenligning mellem 2 Subjecter med Hensyn til et tredie Begreb (Objectet) findes ogsaa i det ved Dativ udtrykte Forhold af Lighed eller Identitet (den modsatte Sammenligningsform), hvilket ialfald er eensartet og ligesaa stor Frihed som det andet ved Comparativ. Saaledes Hor. a. p. 467 *invitum qui servat idem facit occidenti* (cf. Madv. § 247 A. 8); Lucrets 3, 106 *eadem aliis sopitus quiete est;* Hor. S. 1, 4, 136—37 *numquid ego illi imprudens olim faciam simile.* (Med samme Middelbarhed i Sammenligning, men her for Objectsaccusativ, staaer Dativ ved *idem* hos Justin 2, 4, 10 *virgines in eundem ipsis*) (egentlig *ei mori, in quem se ipsos* eller vistnok ogsaa *se ipsi) morem exercebant.*

Plin. X, 84 *idem interpretationi tuæ existimo* kan vel maaskee opfattes som middelbar Sammenligning).

Forøvrigt er det uregelmæssige i Brugen af Ablativ efter Comparativ i dette Tilfælde (den adjectiviske Comparation) eller de Friheder i Brug, som her finde Sted, for en Deel (t. Ex. undertiden ved Ablativerne *spe, exspectatione* etc.) vistnok de samme, som kunne finde Sted ved adverbial Comparation med relativt Verbum. De lade sig neppe alle ved specielle Kategorier udtømme og jeg skal indskrænke mig til at gjøre opmærksom paa følgende:

Ved Udtrykkets Korthed i det underordnede Sammenligningsled, ifølge hvilken de Begreber, som allerede forekomme i det overordnede Led, pleie at udelades, sættes ofte istedetfor det virkelig directe andet Sammenligningsled, naar dette alt forekommer i den overordnede Sætning og skulde gjentages, den nærmere eller fjernere deraf afhængige Bestemmelse selv i Ablativ. Dette er egentlig blot et enkelt Phænomen af den i de gamle Sprog hyppige Mangel paa nøiagtig Paralellisme mellem Sammenligningens Led ved enhver Art af Sammenligning, hvorpaa alt det senest omtalte Tilfælde ved *plus* og *idem* frembyder Exempel. Saaledes i det anførte Sted af Hor. Od. IV, 2, 19 *vino potiore Pontificum coenis* for: *quam vinum est in Pontificum coenis* (naar *vinum* her virkeligt gjentoges, kunde Ablativ paa Grund af Substantivets Numerus ei længer beholdes, efter Bemærkningen ovenfor). Hor. Od. 3, 6, 46 *nos ætas parentum, peior avis, tulit* f. *peior ætate avorum.* Uden det anførte Motiv til Korthed, men dog med Sammentrængen af Udtrykket H. Od. 3, 24, 1—2 *intactis opulentior thesauris Arabum* og Hor. S. 2, 4, 16 *nihil est elutius irriguo horto* (ↄ: *irrigui horti oleribus*). Den samme Korthed finder man i anden Sammenligningsform hos Hor. Od. 2, 6, 14—16 *non Hymetto mella decedunt, viridique certat baca Venafro.* Liv. 2, 13 *supra Coclites et Mucios id facinus esse* (hvor Motivet til Mangelen paa Paralellisme tydeligt nok er det samme, som ovenfor er forklaret). Justin 1, 7: *nullus tamen fortunæ Candauli comparandus.*

I Hor. 4, 1, 17: *et quandoque potentior largi muneribus riserit æmuli* er der ingen virkelig Mangel paa Paralellisme mellem Leddene, men det er sagt tydeligt og udtrykkeligt, hvad Horats netop vil sige, at den Enes personlige Fortrin *(potentior)* overveier Indflydelsen af hans Rivals rige Gaver; og ikke Person

med Person, men Person sammenlignes her med rige Gaver paa den anden Side.

I mange Tilfælde har man ved Comparationens Ablativ her antaget en Korthed i Udtryk ɔ: Uregelmæssighed, som dog neppe kan erkjendes. En Gjenstand sammenlignes ofte i Egenskabens Grad med den Ting, som bestemmer Maalet for Egenskaben eller dens Grad og om hvilken Ting den samme Egenskab kan udsiges; for saavidt er deri ingen uregelmæssig eller friere Korthed i Udtrykket. Men den Omstændighed, at den anden Gjenstand afgiver det rette Maal for Graden, gjør at man her almindelig gjengiver Udtrykket: »for stor (liden etc.) i Forhold til« og paastaaer at Comparationens Ablativ her er kort Udtryk istedetfor: *quam pro*. Saaledes Madvig § 308 A. 1., der som Exempel anfører: *ampliores humano fastigio honores* f. *quam pro* og erklærer at det blotte *quam* ei her kan bruges, hvorved der altsaa statueres en ellers ukjendt Forskjel i Betydning mellem Comparationens Ablativ og Partikelen *quam*. Men der siges dog ellers *amplissimum*, *summum*, *altum*, *sublime*, *tantum fastigium*, og Madvig anfører selv andre ligesaa umiddelbare Sammenligningsformer ved det samme Ord (»regelmæssigere: *honores humanum fastigium excedentes, supra humanum fastigium exaggerati* eller deslige«), saa at nogen Grund til den her paastaaede Forskjel mellem *quam* og Comparationens Ablativ neppe vil indlyse. Noget bestemt Exempel paa *quam* ved *fastigium* veed jeg dog ei at anføre. Ligesaa er *calceus maior* vel *minor pede* (Hor. Epp. 1, 10, 43): større (mindre) end Foden er ɔ: for stor (liden) for Foden. Lignende er i Hor. Epp. 1, 20, 21: *maiores pennas nido extendisse* (hvor *nido* er at forstaae dobbelt; ogsaa til *extendisse*, som ofte hos Horats) ogsaa *pennæ* ligefrem i Størrelse sammenlignet med *nidus*, som bestemmer deres Maal. Analogt ogsaa Hor. Epp. 1, 17, 40 *onus horret, ut parvis animis et parvo corpore maius*, hvor det i sig overflødige Tillæg af *parvus* dog gjør Paralellismen i Sammenligningens Led tydeligere (Byrden er stor, Aand og Legeme begge smaa). I H. S. 2, 3, 310 *corpore maiorem spiritum et incessum* er samme Forhold mellem Begreberne. Derimod i »*cultus censu maior*« kan ingen saadan directe Paralellisme tænkes, men Talen er om at leve paa en Fod, større end Formuen kan taale (ikke directe: større Udgift end Formuen er stor), altsaa i egentligt Udtryk vistnok: *quam pro censu*. *maior* og *minor* ere imidlertid saa ofte brugte saaledes, at de næsten ere gaaede over til simple relative Adverbier

eller til at betegne præpositionelle Forhold. I *maior invidia, suspicione*, hvor vel heller ingen directe Paralellisme kan siges at være tilstede, er *maior* »hævet, ophøiet over«, men her viser sig ret egentlig Ablativ som Fjernelsesbegreb i sit fulde Lys (»som Misundelse, Mistanke ei kan naae op til«). Lignende Forhold er vel i: *major prætoria cognitione summa* (Exemplet, udentvivl af Cicero, hos Linacer uden Citat). I *lis minor dignitate* skimter man endnu Leddenes Paralellisme (= *infra dignitatem*); men ofte staaer *minor* i Forbindelser, hvor det næsten falder sammen med et præpositionelt Begreb (attributivt fattet) som Hor. Epp. 1, 12, 28 *Cæsaris genibus minor* ɔ: »liggende lavere end, nedenfor«. Hor. S. 2, 7, 75 *rerum imperiis hominumque tot tantisque minor* »som staaer under« (eller participialt, i overført Mening, *subjectus* ɔ: *minor*, mindre mægtig, kraftig end), beslægtet i Begreb med *inferior*, der, som bekjendt, endog har skeiet ud i Construction til Relationens Dativ. *Minor* med Ablativ svarer ofte til vort: »for lidet til noget«, hvor ingen directe og tydelig Paralellisme er tilstede, som Ov. Tr. 2, 214 *et sunt notitia multa minora tua* (ɔ: *quasi non satis digna*, egentlig vel meent: *quam quæ digna sint tua notitia*). Ov. Pont. 2, 10, 37: *sæpe dies sermone minor fuit* (andet Sammenligningsled *sermo* er her Gjenstanden (men in abstracto, futuro) for Dagens Anvendelse, altsaa vistnok lidet tydelig Paralellisme), vi: for kort til Samtalen (ɔ: *quam qui sermoni sufficeret*). Freund synes at tage det, ialfald falsk, for Midlets Ablativ (»forkortet ved«: Fr. »kürzer«). Meningen viser noksom det følgende: *inque loquendum tarda per æstivos defuit hora dies.*

En heel Deel ved temmelig hyppig Sprogbrug hjemlede Forbindelser, hvori Comparationens Ablativ forekommer af et (ialfald forsaavidt) substantivisk brugt Adjectiv eller Particip (*æquo, iusto, necessario, nimio, vero, solito, dicto*) eller af et abstract Substantiv (*opinione, cogitatione, spe, exspectatione, voto, fama* etc.) pleie almindeligt at opføres under samme Rubrik, som ganske eensartede Tilfælde af en speciel friere Brug af Comparationens Ablativ, medens der om deres sande Forhold og Beskaffenhed i Almindelighed Intet videre forklares. Krüger § 372 d. A. 3 synes at antage disse Constructioner for regelmæssige, naar han siger at de ere at opløse paa den under litera b) angivne Maade; men under denne litera findes dog intetsomhelst til Oplysning om denne Construction. Sanctius Minerva 2. p. 307 forklarer alle disse Ablativer som »*obliqua comparatio*«

(ↄ: ikke paralel Comparation, istedetfor *quam pro*), hvad Perizonius tiltræder, idet han dog heller vil forklare *quam præ* (efter hans tidligere Opfatning og Forklaring af Comparationens Ablativ). Zumpt § 484 (5te Ausg.) Slutn. siger ganske kort og med høist utydelig og ufuldstændig Forklaring, at samtlige disse Ablativer ere at opløse med *quam—est* eller *erat*, hvad vistnok giver et meget forskjelligt grammatisk og logisk Forhold ved de forskjellige Udtryk. Virgils: *dicto citius æquora placat* forklarer Zumpt: hurtigere end det var talt, altsaa Ablativ istedetfor et virkeligt Prædicat (ikke Subjekt). Billroth (§ 224. A. 4) alene forklarer bestemtere: »Comparativen med udeladt *quam* og Ablativ bruges og da, hvor en egen Sætning maatte dannes, saasnart *quam* stod. Saaledes i Talemaaderne: *dicto*, *exspectatione*, *æquo*, *iusto*, *solito*, *opinione* med Comparativ, fordi Gjenstanden ikke egentlig sammenlignes med *exspectatio*, *spes* o. s. v. selv, men med sammes Gjenstand« (vil sige: med en Acc. c. Inf., hvortil disse Ord er Prædicat, ved neutra af Adjectiver og Participer altsaa et upersonligt) f. Ex.: *Latius opinione disseminatum est hoc malum* (Cic. Cat. 4, 3, 6) ikke = *hoc malum latius est disseminatum, quam opinio est disseminata*, men = *hoc m. l. e. d.*, *quam opinio est esse disseminatum* »end Meningen er, end man mener, at det er udbredt«. Som andre Exempler anføres: *Servilius consul minus opinione sua efficiebat* (Cæs. civ. 3, 21). *Serius spe omnium venit* (Liv. 26, 26). *Non verendum est, ne plus æquo in amicitiam congeratur* (Cic. Læl. 16, 59) forklares: *quam quod congeri æquum est* (hvor *quod* i Udtrykket ialfald er overflødigt).

Det er vistnok sandt, at den omtrentlige Mening af saadanne Udtryk ogsaa kunde betegnes paa den af Billroth angivne Maade, men ikke, at denne overalt ogsaa nødvendigt maa ansees for at være den regelmæssige Form. Thi hverken Eensartetheden eller Friheden kan ved dem alle indrømmes. De forekomme langt hyppigere ved adverbialt (her baade ved relationsløst og relativt Verbum i eensartet Forhold) end ved adjectivisk Comparativ, men det selvsamme Comparationens Ablativ kan her staae i temmelig forskjelligt logisk og oprindeligt grammatisk Forhold, og navnlig viser Forholdet sig ialfald partielt forskjelligt ved den adjectiviske og adverbiale Comparation, hvilke begge man derfor ogsaa i dette Tilfælde ei bør stræbe at omfatte under samme Regel.

Ved den adjectiviske Comparation maa man i mange af disse Udtryk erkjende en ganske regelmæssig Brug af Comparationens Ablativ. Disse Udtryk referere sig nemlig deels til Sammenligning mellem det objective og det subjective ɔ: mellem Tingen selv og Forestillingen (Haabet, Forventningen, Ønsket, Formodning, Tanke, Omdømme, Rygte etc.) om Tingen (undertiden omvendt, som ofte ved Ablativen *vero*), deels til Sammenligning mellem den concrete Grad af et Prædicat og en Regel eller abstrakt Maalestok for denne (det nødvendige, retmæssige, billige, overdrevne, sande, sædvanlige ɔ: de fleste ovenfor omtalte substantivisk satte Neutralia). Det kommer vel her altid an paa, om virkeligt det i Comparativ satte Prædicat efter Sprogbrugen ogsaa lader sig prædicere om det her i Ablativ satte andet Sammenligningsled, eller ikke. Herved kommer navnlig i Betragtning den af G. I. Voss de constructione c. 16 gjorte Bemærkning, som vistnok gjelder for alle Sprog ogsaa ved den simple og ligefremme Sammenligning: at der anstilles rigtig Sammenligning mellem i sig ulige Ting gjennem et homonymt Prædicat ɔ: et Prædicat, som i Forbindelse med det ene Begreb er at fatte i en figurlig, i Forbindelse med det andet i egentlig, eller og ved begge i en forskjellig figurlig Betydning. Som Exempel anfører Voss af Hom. Il. 1, 249:

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή

og Plaut. Epid. 3, 2 *versutior es* (neppe oversætteligt Ordspil) *quam rota figularis.* Verg. Ecl. VII, 37: *Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ.* Man seer let, at herved er for Sprogbrugen aabnet en rig Kilde til Ordspil, som ei altid i andre Sprog kunne gjengives.

Regelmæssig Brug af Comparationens Ablativ maa vel saaledes erkjendes hos Hor. Epp. 1, 11, 3: *quid tibi visa...? maiora minorave fama?* da enhver Sag jo kan have sit »*fama*« og dette »*fama*« kan være *magna* eller *parva.* Ligesaa i Hor. Epp. 1, 6, 13 *quidquid videt melius peiusve sua spe*, da *spes* kan være *bona* og — ialfald catachrestisk — ogsaa *mala* (det sidste om *spes* som Middelbegreb). Anderledes og vistnok uregelmæssig staaer den samme Comparationens Ablativ *(spe)* Hor. Sat. 1, 10, 90—91 *si placeant spe deterius nostra* ved det adverbiale Comparativ *deterius*, hvorom senere. Regelmæssige ere ligeledes Udtryk som: *spe, exspectatione maior* og *minor;* thi *exspectatio* som *spes* kan være *magna* og *parva*; ligesaa *opinio.* Som regelmæssigt kan vel derfor ogsaa ansees det hos Billroth af Cæsar b. civ. 3, 21 citerede Sted: *consul minus opinione sua efficiebat*

(hans Resultat var mindre end hans Tanke), da *opinio* efter Sprogbrug kan være *magna*, altsaa ogsaa *parva*. Regelmæssigt er vel ogsaa Ov. Tr. 5, 6, 42:

crede mihi, vero est nostra querela minor

»end Virkeligheden, Sandheden« (unødvendigt at forklare: *quam pro vero*, som jo ikke er ganske det samme), hvor altsaa det subjective i Overordning er sammenlignet med det objective i Underordning. Regelmæssigt er ligesaa Liv. 21, 32 *incerta in maius vero ferri solent*, og, hvad vel selvindlysende, i Fleertal Ov. Her. 1, 11: *quando ego non timui graviora pericula veris*. Muligt er ogsaa det af Billroth citerede og anderledes forklarede Sted Cic. Læl. 16, 59: *non verendum est, ne plus æquo in amicitiam congeratur* at fatte som regelmæssigt: »mere end det billige (det som er billigt, det billige Quantum) er«, som Sammenligning med det fra Billighed hentede Maal (*æqua mensura*). Liv. 23, 19 *amnis citatior solito* kunde forsaavidt opfattes som regelmæssigt, som *solitum* vel kan staae substantivisk (med afhængigt Genitiv og med Adjectiv, som Liv. 3, 38: *hostibus belloque gratiam habendam, quod solitum quicquam liberæ civitatis fieret* (hvor Tvivlen om, hvilket af de to Ord staaer substantivisk vel afgjøres ved Genitiven, som maa hænge af *solitum*, som ogsaa Weissenborn forklarer); Vellei. 2, 41 *si quando aliquid ex solito variaret;* Tac. H. 5, 8 *alia solita* og ofte *præter, supra solitum*) og forsaavidt det samme maatte kunne prædiceres derom (om Reglen, det sædvanemæssige), som comparativisk udsiges concret om Subjectet (»end dens, eller det, Vanlige«). Imidlertid er vistnok overhoved en anden Opfatning af disse Ablativer: *æquo, iusto, necessario, nimio, solito* rigtigere, hvorom senere hen ved 2det Hovedtilfælde. — I Hor. Epod. 17, 62 *fata tardiora votis* er ogsaa Sammenligning mellem det objective og det subjective; *vota* ɔ: Phantasien, den higende Tanke, som jo overhoved anticiperer Virkeligheden, iler hurtigt og langt forud for denne; uden Figur, men ogsaa langt mattere, vilde det hedde: *quam pro votis*.

Men, som saa ofte, gaaer nu Brugen af saadanne engang satte Udtryk ved partiel Analogi videre i tilsyneladende samme Forhold, og anvendes ogsaa der, hvor ingen regelmæssig Comparation længer kan erkjendes at være tilstede, forsaavidt den specielle Prædicering ei længer kan passe til et saadant i Ablativ sat Begreb, hvilken Ablativ ved det adverbiale Comparativ (om hvilken Forbindelse nærmere nedenfor) altid staaer

uregelmæssig. Men ogsaa ved adjectivisk Comparativ passer den samme Prædicering ei længer til Ablativen t. Ex. i: *spe frequentior senatus convenit* (Liv. 3, 38) og *res exspectatione omnium tranquillior* (d. s. som *præter, supra spem, exspectationem* ved Positiv), hvor altsaa, egentlig urigtigt, den i det forkortede Udtryk alene satte substantiviske Prædicering i det underordnede Led om selve Hovedsætningen, der i Acc. c. Inf. skulde gjentages som Subject, netop paa Grund af Udtrykkets Korthed, idet Verbum *sum* er udeladt, ved en Slags Attraction er sat i det 2det Sammenligningsled. Ved comparativt Adverb staae imidlertid de her nævnte Comparationens Ablativer altid uregelmæssigt selv ved det relationsløse Verbum, hvilken særlige Form af Sammenligning altsaa for dette Tilfældes Vedkommende bliver at tage Hensyn til under eet med det 2det Hovedtilfælde af Brugen af Comparationens Ablativ, nemlig ved adverbialt Comparativ med Relationsverber (og ved Comparativ af relative Adjectiver).

Endnu er her under dette første Hovedtilfælde, Comparationens Ablativ efter adjectivisk Comparation, at omtale en ganske speciel Brug af denne Ablativ, som maa erkjendes for regelmæssig, men hvor Forholdene dog ere aldeles forskjellige fra de hidtil omtalte og fra de, som ved Comparationens Ablativ ellers overhoved finde Sted. I det her meente specielle Tilfælde finder ingen Sammenligning Sted mellem forskjellige Subjecter gjennem den samme Prædicerings ulige Grader, hvilket Forhold ellers er det almindelige, hvor Comparationens Ablativ kan anvendes, men ved det samme Subject gjelder Sammenligningen alene Prædicatet selv, som nemlig angives og bestemmes ved Sammenligning med en vis bestemt Grad eller et bestemt Maal af den samme Prædicering (angives at være over eller under dette Maal). Dette Tilfælde har overhoved ikke saa lidet Omfang, da det ofte finder Anvendelse, hvor Graden eller Maalet af en vis Subjectets Udstrækning (Alder) sammenligningsviis (over eller under et vist Maal) skal angives. Men medens dette Tilfælde forøvrigt falder ind under en uregelmæssig Brug af Comparationens Ablativ, som ved det andet Hovedtilfælde af denne bliver at omtale (ved Adjectiver, der betegne en Udstrækning (Alder) med Maalets Accusativ, forsaavidt altsaa at betragte som relative Adjectiver), saa hører hidhen en ganske enkeltstaaende Brug af Comparationens Ablativ, nemlig efter *maior* og *minor* ved Aldersbetegnelse gjen-

nem Sammenligning med en vis bestemt Alder, naar denne sidste ogsaa udtrykkes i adjectivisk Form, som undertiden, skjønt sjeldnere, er Tilfældet. Denne til Prædicatet alene indskrænkede Sammenligning, hvis ulige Grader umiddelbart sammenlignes med hinanden, er forsaavidt jo særegen og afvigende, som, naar Sammenligningen udtrykkes ved *quam*, det efter *quam* satte Ord (her et Adjectiv) ikke, som ellers, naar Comparationens Ablativ istedetfor Partikel anvendes, repræsenterer en heel Sætning i forkortet Udtryk og egentlig er at supplere dertil. Her er det andet Sammenligningsled derimod blot et Supplement til Prædicatet, idet Comparativen med Adjectivet som andet Sammenligningsled først tilsammen danne det fuldstændige Attribut, og naar *quam* her bruges foran det andet Sammenligningsled med adjectivisk Form (som det undertiden staaer ved en saadan Aldersbestemmelse) maa der naturligviis nødvendigt (altsaa regelmæssigt) staae samme Casus bag efter som foran *quam* (ganske ligesom Tilfældet er ved et Prædicatssubstantiv i absolut Ablativ). Regelmæssigt altsaa saaledes hos Liv. 45, 32: *cum liberis maioribus, quam quindecim annos natis.* Men som regelmæssig maa ogsaa Brugen af Ablativ her erkjendes, hvor det bestemte Alderstrin er udtrykt adjectivisk (ved recta comparatio eller begge Leds Paralellisme). Regelmæssige ere saaledes Udtryk, som Liv. 45, 15: *filius quinquenni maior;* Gaius 1 § 73: *minor anniculo;* Capitol. Pertinax 4: *sexagenario maior.* Ved den ellers fuldstændige Opregnen hos Madvig (§ 306 A.) af de mangfoldige og tildeels saare uregelmæssige Udtryk ved Aldersbetegnelse gjennem en saadan Sammenligning med et bestemt Aldersmaal er denne Form af Sammenligningen ikke omtalt. En tredie Form af denne Prædicering er Udeladelsen af *quam* med samme Casus bibeholdt, som *maior* eller *minor* staaer i (anført hos Madv. § 306 A. ved Ex.: »*maior triginta annos natus*«). Varro r. r. 1, 20, 1, *quos* (sc. *boves*) *rudes, neque minores trimos, neque maiores quadrimos parandum.*

B. Comparationens Ablativ ved adverbialt Comparativ med Relationsverber (transitive eller med fjernere Objectsbestemmelser) eller ved Comparativ af relativt Adjectiv (deriblandt og medregnet Adjectiver med Maalets Accusativ).

Som regelmæssig Brug af Comparationens Ablativ ogsaa i disse Tilfælde er det at regne, naar Subjectet for den fælleds

Prædicerings underordnede Grad, hvad enten det comparative Adverb staaer ved et transitivt eller blot fjernere relativt Verbum, sættes i Ablativ; om end dette Tilfælde overhoved er sjeldnere, end det forrige. Ligesaa regelmæssigt derfor, som: *lacrima nil citius arescit* (Cic. inv. 1, 55) og: *recte auguraris de me, nihil abesse a me longius crudelitate* (Cic. Att. 9, 16) og: *dicto quod non levius valet* (H. S. 2, 7, 78), *tanto reprehendi iustius illis* (H. S. 2, 4, 86), *non ego sanius bacchabor Edonis* (H. Od. 2, 7, 26), *deterius Libycis olet aut nitet herba lapillis?* (H. Epp. 1, 10, 19), *luctamur scitius unctis Achivis* (H. Epp. 2, 1, 33) — er Udtrykket Hor. Sat. 2, 8, 17: *sive Falernum te magis appositis* (ɔ: quam vina apposita) *delectat* — hvad Ramshorn ubeføiet erklærer for digterisk Frihed, uagtet Subjectet alene er forskjelligt i det underordnede Led og den hele Prædicering fælleds — og H. Od. 2, 12, 27 *quæ poscente magis gaudet eripi* — skjønt dog muligt tvetydigt, da *poscente* kunde være et Subjectsablativ, som i: *scriberis Vario, Mæonii carminis alite* —; H. Epp. 1, 9, 6 *novit me valdius ipso*; H. Epp. 1, 2, 4 *melius Chrysippo dicit*; H. Od. 3, 1, 9 *vir viro latius ordinet arbusta;* H. S. 1, 10, 14 *ridiculum acri fortius et melius plerumque secat res*; og Hor. Od. 1, 24, 13: *quod si Threicio blandius Orpheo auditam moderere arboribus fidem.*

Friere og uregelmæssig derimod er Brugen af Comparationens Ablativ efter transitivt eller fjernere relativt Verbum med adverbialt Comparativ, naar denne Ablativ staaer i Stedet enten for et Objectsaccusativ eller en fjernere Styrelse i den med *quam* udtrykte Sammenligning. Uregelmæssig er denne Brug først i logisk Henseende, fordi her er Mangel paa Paralellisme mellem Sammenligningsledene (altsaa »obliqua comparatio«), da den fælleds Prædicering maatte forstaaes passivisk om Objectet i det overordnede Led som Subject for at Modstillen eller Paralellismen skulde være rigtig; dernæst i grammatisk Henseende, fordi et Forhold, som i Talens Sammenhæng nødvendigt efter Tydelighedens Lov fordrer sin Betegnelse, det nærmere eller fjernere Objectsforhold, saaledes bliver ubetegnet, idet dets Betegnelse fortrænges af Udtrykket for et andet Forhold (Sammenligningsforholdet). At Tvetydighed herved kan opstaae, gjelder dog egentlig blot de Steder, hvor denne Objectsaccusativ ogsaa er en Person (ligesom Subjectet) t. Ex.: *Titum Gaio magis amo,* hvis *quam Gaium* var meent, forsaavidt det almindelige og

regelmæssige er, at Subjectet i 2det Sammenligningsled sættes i Ablativ.

a) Comparationens Ablativ for en Objectsaccusativ findes dog temmelig ofte og ei blot hos Digterne. Urigtigt ansees vistnok som Exempler paa Objectsaccusativ sat i Comparationens Ablativ det af Madvig § 304 A. med Zumpt anførte Tilfælde af Pronomen demonstrativum og relativum i Ablativ ved et adjectivisk Comparativ; urigtigt ligesaa det hos Billroth af Cic. Phil. 11, 10 citerede: *num mittent hominem Servilio digniorem;* urigtigt nok ogsaa det af den samme citerede Sted af Cic. Verr. 2, 3, 48: *ostendo minus tribus medimnis in iugerum neminem dedisse,* da skjønt det rigtigt med *quam* hed: *quam tres medimnos,* dette *medimnos* dog alene beroer paa Attraction, og ikke er afficeret af Verbet i Hovedsætningen. Udtrykket kan ialfald opfattes som regelmæssigt efter foregaaende Hovedtilfælde, forsaavidt *minus* her nemlig er ubestemt Qvantitetsbegreb (sc. *frumenti*). Det kan derfor ei stilles paa Siden af Liv. 4, 52 *non plus singulis senatoribus invenientes,* der vilde være regulært, hvis der stod *plures.* Om Særegenhederne i Construction ved *plus, minus* etc. skal der dog nedenfor nærmere blive Tale.

Comparationens Ablativ efter adverbialt Comparativ med transitivt Verbum for Objectsaccusativ staaer derimod foruden paa det af Madvig citerede Sted af Hor. Od. 1, 8, 9 *olivum sangvine viperino cautius vitat,* videre t. Ex. Hor. Od. 1, 12, 13 *quid prius dicam solitis parentis laudibus;* V. Æn. 1, 15 *quam Juno fertur terris magis omnibus unam coluisse;* H. Od. 1, 18, 1 *nullam sacra vite prius severis arborem;* H. O. 4, 9, 50 *peius leto flagitium timet* og Epp. 1, 17, 30 *cane peius et angue vitabit* (cf. H. S. 1, 2, 22 *non se peius cruciaverit atque hic*); *peius* er paa disse Steder tydeligt Adverb, saaledes som *male* hos Horats ofte staaer ved verba timendi som Gradsadverb. Videre Hor. Epp. 2, 1, 197 *spectaret populum ludis attentius ipsis;* Hor. Epp. 1, 14, 23 *feret tus ocius uva;* Hor. S. 1, 6, 24 *fulgente constrictos curru trahit gloria non minus ignotos generosis;* Hor. S. 1, 1, 53 *cur tua plus laudes cumeris granaria nostris;* H. S. 2, 8, 79 *nullos his mallem ludos spectasse.* Curtius: *ignavus pluris* (som Adverbialbegreb) *qualemcunque vitam honesta morte æstimat.* Tac. Ann. 12, 46 *ne dubitaret armis incruentas conditiones malle* (Ablativen ved *malle* nærmer sig til Styrelse, ligesom ved *præstare.* Naar Weissenborn paa-

staaer at *anteferre* ogsaa staaer med Ablativ, saa bevises det ialfald ikke af det af ham som Exempel anførte Sted Sall. Iug. 16, 5: *omnibus suis rebus commodum regis anteferre,* der jo efter Formen ligesaagodt og rimeligst er Dativ). Liv. VI, 28, 6 *quanto magis Aliensi die Aliam ipsam, monumentum tantæ cladis, reformidaturos* (hvor Weissenborns indskrænkende Bemærkning (uden noget Hensyn til Objectsaccusativen her), at *magis* med Ablativ for *quam* ikke er hyppig uden ved Adjectiver som *solito* etc., vistnok er ubeføiet). Hor. S. 1, 1, 97 *ut se non unquam servo melius vestiret,* som kan synes tvetydigt, var det dog nok ikke for den romerske Læser, fordi *servus* var *res* og klædtes af sin Herre (efter Krügers Bemærkning). Derimod vilde i saadant Forhold tvetydigt siges: *Brutum non minus te amo* (end dig? eller: end du?). Cicero siger derfor — Citatet hos Krüger —: *Brutum non minus amo quam tu, pæne dixi quam te.* Ovid siger dog Met. 14, 170: *Si minus Æneam veneror genitore* (ɔ: *quam meum genitorem*), hvor dog Sammenhængen udelukker Tvetydighed.

b) Comparationens Ablativ for fjernere Relationer overhoved, end Objectsaccusativ, er vistnok i Latin meget sjelden, og Friheden i Brugen af denne Construction gaaer i Latin langtfra saavidt, som i Græsk ved Comparationens Genitiv. Noget modsvarende Exempel i Latin til det græske Udtryk f. Ex.: *μείζων τῷ εἰπόντι γίγνεται βλάβη τοῦ πεποιηκότος* vil man i Latin vist ikke kunne paavise. Ikke sjeldent er det dog, at Ablativ sættes ved Comparativer af Adjectiver — i saadant Forhold altsaa relative, — som betegne Udstrækninger i Rummet ɔ: Længde, Bredde, Høide, Dybde, Tykkelse, eller i Tiden: Alder og Varighed, og af Adverbier med samme Betegnelse og i samme Forhold (*longius, plus, minus, amplius,* det sidste ogsaa, som *longius,* om Tidsmaal). I fuldstændigt Udtryk skulde efter Adjectivets Comparativ ved *quam* egentlig Positiven af det samme Adjectiv staae gjentaget som andet Sammenligningsled med Maalets Accusativ, analogt med det forhen omtalte fuldstændige Udtryk ved *maior* og *minor* om Alderen. Der var imidlertid Positiven af forskjelligt Udtryk (enten sammensat Adjectiv af *annus* t. Ex. *quinquennis* eller *natus* med Accusativ), medens her det samme Adjectiv maatte gjentages, hvad Sproget skyer; paa Grund af denne Indskrænkning skulde Sproget her almindeligt blot sætte *quam* med Maalets Accusativ uden gjentaget Adjectiv i Positiv. Men her bruges dog ogsaa (cf. Madvig § 306) opløst

Comparativ, *amplius* t. Ex., med Positiv, hvortil føies Maals Accusativ uden *quam*, ved hvilken Construction (t. Ex. hos Madvig: *umbra non amplius quatuor pedes longa, nix minus quatuor pedes alta*) det ei er let at sige, om *quam* er udeladt foran Positiven eller foran Maalets Accusativ.

Exempler paa Comparationens Ablativ efter Comparativen af saadanne Adjectiver ere: Hor. a. p. 189 *neve minor neu sit quinto productior actu fabula* (hvor og Ordenstallet friere for Cardinaltallet). Cæs. b. g. 7, 19 *palus non latior pedibus L* (hos Madvig). Ved *maior* og *minor* om Alderen staaer ogsaa ofte Comparationens Ablativ af *anni* (*annis* ɔ: for Maalets Accusativ).

Ogsaa ved comparative Adverbier, som fordre Tids- eller Længdemaalets Accusativ kan (foruden bibeholdt Accusativ uden *quam*) staae Comparationens Ablativ. Saaledes ved *longius* Hor. Od. IV, 5, 11: *cunctantem longius spatio annuo*. Cæs. b. g. 4, 1: *longius anno uno in loco remanere*, hvad Krüger (p. 494 A. 3.) urigtigt opløser: *quam annus est*, hvorved han overseer, at *longius* er Adverb (i længere Tid) og at Adjectiv og Adverb ei rigtigt grammatisk kunne sammenlignes. Ligesaa staaer *plus* og *amplius* med Comparationens Ablativ (om Tidsmaal): *amplius hora moliebantur* (Cic.); *hoc nomen triennio amplius* (ɔ: *longius*) *in adversariis relinquebas* (idem); *affuit non plus duobus an tribus mensibus* (id; Ablativen kan dog her forklares anderledes); *plus iam anno scio* (Plaut.).

Men den uregelmæssige Brug af Comparationens Ablativ for Maalets Accusativ gaaer her ved Siden af en anden Frihed nemlig Bibehold af Maalets Accusativ saavel efter de betegnede Adjectiver i Comparativ, som efter Adverbierne *plus*, *minus* og *amplius* med et Adjectiv i Positiv eller uden dette og efter *longius* (som med Krüger p. 801 er at tilføie, ogsaa hos Madvig § 306 findes i Exemplerne saa construeret) uagtet at *quam* er udeladt [1]). Ganske vist uden indre Grund i Sagen og Forholdet selv og uden al Tvivl ogsaa uden nogen

[1]) Som et saare sjeldent Exempel paa udeladt *quam* efter *magis* anfører Stallbaum til Ruddimann 2. p. 106 A. 95 efter Schwarz til Tursell. p. 602 Cic. p. R. A. c. 14: *Annos natus magis quadraginta*, hvad han dog senere (p. 295) ligesom Hand. H. T. erkjender efter Codd. maa rettes: *maior* (saa i Madvigs Udg.).

Grund i selve Sprogbrugen indskrænker Madvig (§ 306) ogsaa denne Brug af Comparationens Ablativ efter adjectivisk Comparativ (for Maalets Accusativ, hvor Begrebet af denne selv vistnok udelukker al Tvetydighed) til det Tilfælde, naar Comparativen er Nominativ eller Accusativ. Tydeligheden bliver nemlig ogsaa her overalt den samme, uanseet Comparativens Casus, naar blot ikke lige Casus- og Numerusformer støde sammen. Ialfald seer jeg at Plin. maj. 17, c. 24 endog construerer saa efter Comparativen i Ablativ: *cuneo tribus non ampliore digitis* og sandsynligt ville vel flere Exempler uden stor Vanskelighed kunne findes i den samme Forfatters techniske Beskrivelser.

Paralel med Udeladelsen af *quam* og bibeholdt Maals Accusativ ved adjectivisk Comparativ er tydeligt nok Beskrivelsens Genitiv uden *quam*, ei blot ved *maior* og *minor* (see Madvig § 306 A.*)), men ogsaa t. Ex. ved *altior* Plin. *non altiore quatuor digitorum sulco* og *longior* idem: *nec longiores duodecim pedum.* Ganske paralel hermed er ogsaa den af Madvig ovenfor i § 305 som særegen anførte Brug af *plus, minus* og *amplius* som nomina — her ei ved Maal, men ved ubestemt Qvantitet, Tal af et Substantiv i direct eller indirect Casus — at ved udeladt *quam* den Casus kan beholdes, som Sammenhængen vilde fordre uden *plus, minus* og *amplius.* Naar ved *plus, minus* og *amplius* i dette Tilfælde Comparationens Ablativ følger, er vistnok den af Madvig satte Indskrænkning rigtig, at Comparationens Ablativ alene kan staae efter dem, naar de sættes som Nominativ og Accusativ; men Sagen er jo, at det uforandrede *plus, minus* og *amplius* ikke kan staae som Substantiver uden netop i disse to Casus. Comparationens Ablativ maa dog, naar det her sammenlignede Substantiv er en upersonlig Talangivelse (Tallet selv som Substantiv) ansees for regelmæssig efter første Hovedtilfælde, cf. Exemplerne hos Madvig 305 c.: *non amplius intererat sex milibus passuum* (ɔ: *quam — sunt*), Cæs.; *Catilina initio non amplius duobus milibus militum habuit* (Sall.); mens derimod, naar det andet Sammenligningsled er en Personangivelse i Tal (Person med adjectivisk Talbetegnelse), *plus* etc. vel allerede selv i directe Objectscasus er at betragte som et forstenet Nomen, nedsjunket til Relationsbetegnelse (over et Tal), hvorom senere nærmere vil blive Tale, og f. Ex. i Liv. 4, 52 *non plus singulis senatoribus invenientes,* Ablativen er at ansee for uregelmæssig istedetfor Objectsaccusativ med eller

uden *quam*, medens den var regelmæssig, hvis der stod *non plures*.

Men denne Analogi af udeladt *quam* ved *plus, minus* og *amplius* som nomina og ved Comparativer af Maals-Adjectiver og af Adverbier foran bestemt Talord eller Maal strækker sig sandsynligt endnu videre, end almindeligt er antaget. Ganske vist er den samme Analogi, som ellers ved Adverbierne *plus, minus, amplius* og *longius*, hvor den samme Casus beholdes efter udeladt *quam*, som Sammenhængen vilde kræve uden *plus, minus* etc., ogsaa at erkjende i det af Krüger som en sjelden Undtagelse fra Regelen eller Frihed (i Brugen af Comparationens Ablativ) anførte Sted: Hor. Od. 4, 14, 13: *arces Alpibus impositas tremendis dejecit plus vice simplici*, som han selv siger: *quam vice simplici*, ikke dog, som han paastaaer, at opfatte som Comparationens Ablativ, men efter hans egen Bemærkning p. 801 blot som Udeladelse af *quam* efter *plus*, uden Forandring foran bestemt Tal i den oprindelige Construction, som vilde staaet uden *plus* (»med mere end enkelt ɔ: lige Gjengjeldelse« efter de gll. Scholl. Orell forkaster med Rette Forklaringen *quam semel* som hørende til en langt sildigere latinsk Sprogbrug). Vanskeligere er det nok at sige, om Horats har udvidet denne samme Analogi af blot udeladt *quam* ogsaa til *prius* i Epp. 2, 1, 112 *prius orto sole vigil* og til *citius* i Hor. Od. 1, 13, 20 *quos nec suprema citius solvet amor die.* Ved dette Spørgsmaal er med Hensyn til Forholdene Følgende at tage i Betragtning. Ved alle disse her omtalte Tilfælde vedrører, ligesaavel som i det ovenfor sidst under A. ved *maior* og *minor* anførte, Sammenligningen blot en enkelt Sætningsdeel udelukkende, og ikke sammenlignes her ulige Grader af Prædiceringen ved forskjellige Subjecter. Naar *quam* derfor her bruges, antyder dette aldrig nogen forkortet Sætning, men blot en Udfylden af den ellers ubestemte Sætningsdeel, saaledes som ovenfor er omtalt ved *maior* og *minor*, hvor altid samme Casus maa staae bag, som foran *quam*. Den enkelte ubestemte Sætningsdeel, som Sammenligningen alene vedrører, er enten et Attributs specielle Størrelse eller Grad (som ved *maior* og *minor* om Alderen og de anførte Adjectiver med Maalsaccusativ) eller et Substantivs (Subjects eller nærmere og fjernere Objects) Qvantitet eller Tal, eller en adverbial Bestemmelse (Tidsvarighed, Afstand). Den ubestemte Sætningsdeel bestemmes ved Sammenligning med et bestemt Tal eller Maal (over eller

under dette). Ved det adverbiale Comparativ her (t. Ex. *longius, amplius, plus* om Tidsvarighed og — det første — om Afstand) er derfor i saadanne Tilfælde det andet Sammenligningsled i virkeligt Forhold om end ei just i Form (skjønt disse Ord jo ogsaa kunne opfattes som Maalsaccusativer) en directe Paralel eller Modstilling til selve Adverbiet, ganske ligesom ovenfor ved *maior* og *minor* det i underordnet Led tilføiede bestemte Alderstrin i Adjectivform, som der ogsaa kan udtrykkes ved *plus quam* eller blot *plus* og *annos natus (plus quam viginti annos natus* og *plus viginti annos natus)*. Comparativerne her i disse med hine ved *maior* og *minor* ganske eensartede Forhold kunde derfor synke ned til en blot adverbial Relationsbetegnelse (uden Styrelse) af mere eller mindre (over eller under) et bestemt Maal af Attributet eller en anden Deel af Prædiceringen eller af selve Subjectet eller det nærmere og fjernere Object, som ikke selv bestemtere skulde angives. En Slags Analogi for denne Brug af disse Comparativer frembyder *præter* brugt paa samme Maade som *præterquam* i Betydningen »undtagen«, uden præpositionel Styrelse, med samme Casus bag efter som foran (ganske, som om der stod *præterquam* cf. Madv. § 172 A. 2. Madvigs Undtagelse, at dette ikke skeer ved Nominativ, modsiges af A. Gell. 1, 23 in fin. *præter ille unus;* Justin 13, 5 *præter cædis damnati* og Ov. Fast. 6, 406: *nil præter salices cassaque canna fuit*); ligesaa staaer *ad* i Betydning »henimod« reent adverbialt uden Indflydelse paa Casus. Vi bruge »før« ofte for »førend«. *plus, minus* og *amplius* synke i disse Forhold (over eller under et bestemt Tal eller Maal) skjønt nomina ned til indeclinable Partikler foran enhversombelst saaledes modstillet Casus. Ex. Nominativ: *plus sexcenti ceciderunt* (Liv. 39, 31); Genitiv: *paulo plus viginti milium alius exercitus fuit* (Liv. 10, 38); *spatium quod non est amplius pedum DC* (Cæs. b. g. 1, 38; Ex. hos Madvig); Ablativ: *rex, qua sex mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta* (Vi: »*i mindre* end 30 Dage«) *in Asiam reversus est* (Corn. Nep. 2, 5, 2); *capta quatuor milia octingenti cum equis plus quingentis* (Liv. 40, 32). Exempel paa *plus* saaledes sat ved Dativ, som Billroth (§ 225. 3.) savner og som Stallbaum til Ruddimann 2. p. 106 R. 95 benægter kan findes (hos Madvig intet Exempel derpaa), anføres af Zumpt § 485 af Properts 2, 19, 18 *et se plus uni si qua parare potest.* Især ved tilføiet Nægtelse staae disse Ord — *plus, minus,*

amplius — ofte som reent parenthetisk Tillæg, omsluttet af det bestemt udtrykte andet Sammenligningsled (som ovenfor: *cum equis plus quingentis*): Liv. 4, 6 *cecidere duo milia, haud minus, peditum;* (id. 39, 31 *Romani sociique paullo plus sexcenti cecidere*); Liv.: *triduum non plus Delphis moratus*; Tac. H. 4, 52 *decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuit;* Liv. 30, 27 *sexdecim haud amplius eo anno legionibus defensum imperium est;* V. Æ. 1, 683 *noctem non amplius unam falle dolo*; Ov. M. 11, 478 *aut minus aut certe medium non amplius æquor secabatur.* Besynderligere er her det partielle Comparations Ablativ Liv. 24, 17 *eo die cæsi sunt Romani minus quadringentis* (ganske, som om der stod *pauciores*). Og-saa med Grads Ablativ (uden Comparations Ablativ) staaer *plus* reent parenthetisk hos V. M. 1, 8, 5 *uno plus Etrusci ceciderunt* (hos Madv. 305 A. 3 af et eensbetydende Sted hos Liv.: *uno plus Etruscorum*). Og *minus* med Gradsablativ synker i saadan parenthetisk Brug ned til en Slags Præposition (hvad den i tilsvarende Brug i vort Sprog jo er bleven til). O. Met. 12, 554 *bis sex cecidere me minus uno* (*minus* parenthetisk i Sammenligning med *bis sex*) ɔ: paa mig ene nær, undtagen mig ene. Varro r. r. 1, 22, 3 *ut* (sc. *faceret*) *furcas ferreas octo, sarcula totidem, dimidio minus* (ɔ: *pauciores*) *palas* = Halvparten færre (sc. *quam totidem*). Lignende Forstening af ***plus*** (*minus*) findes ogsaa i det figurligt ved for svagt Udtryk brugte ***plus quam***, som staaer i Apposition i hvilkensomhelst Casus, f. Ex. Liv. 10, 28 *prima eorum proelia plus quam virorum, postrema minus quam feminarum*, hvor *plus quam* og *minus quam* er ligesom sammensmeltede med det følgende til et Ord.

Sandsynligt er det derfor den ovenomtalte Analogi som er fulgt af Horats i den directe adverbiale Sammenligning: *citius suprema die* (ɔ: *priori tempore quam suprema die*) og *prius orto sole* (ɔ: *priori tempore quam orto sole*); thi tilstrækkeligt bestemt er jo ogsaa her det andet Led, om end intet Talord staaer til, hvad i »*plus vice simplici*« endnu er Tilfældet.

Til denne Analogi af uregelmæssig Brug af Comparationens Ablativ istedetfor Maalets Accusativ slutter sig vel utvivlsomt ogsaa flere af de forhen omtalte Ablativer af Adjectiver og Participium: *iusto, æquo, necessario, nimio, solito* saavel ved Comparativ af Adjectiv, som Adverbium. De ere at opfatte i Analogi med de egentlige Qvantitetsadjectiver *multum, aliquantum, quantumvis, nimium*, der hos Digtere og sildigere

Skribenter kunne staae som Maalsaccusativ endog ved Comparativ (for Gradens Ablativ). Ogsaa disse angive jo et Maal af Adjectiv eller Adverbium. Saaledes er *plus æquo, iusto pronus* vistnok egentlig at forstaae: *quam æquum, iustum pronus*; *copia plenior iusto = quam iustum (plena)*; for *plus iusto cavere* (Hor. Od. 3, 7, 24) maatte vel kunne siges *plus iustum cavere* (cf. Madv. ℥ 302). Lucr. 4, 1234 siger *semine liquido præter iustum* tydeligt som Maal = *plus iusto*; i foregaaende Linie modsvarer: *nimium crasso*. At *æquum* og *iustum* maatte kunne staae som Maalsaccusativ ved Positiv viser rimeligviis ogsaa Ter. Ad. 1, 1, 39 *nimium est durus, præter* (ɔ: *plus quam*) *æquum bonumque*, hvor det sidste Led er epexegetisk til Maalsaccusativen *nimium*. At *solitum* kunde staae saa, viser — vistnok ikke Hor. Od. 1, 6, 20 *non præter solitum leves* (hvor *non præter solitum* hører sammen som Adverbialbegreb = *ut solitum, ex solito*) — men vel derimod Seneca de benef. 6, 36: *Ætna immensa ignium vi supra* (ɔ: *plus quam*) *solitum ardens et incensa*. Saaledes er vel *solito* altid at opfatte som Abl. for Maalsaccusativ i Forbindelser som: *amnis solito citatior; solito uberior, formosior, exactior, frequentior; solito citius, velocius; sol visus rubere magis solito*. »Billigt, lovligt, rimeligt« ere jo ogsaa i vort Sprog Grads- eller Maalsadverbier. *longius necessario procedebant* (Cæs. b. g. 7, 16) forklares vel rettere efter denne Analogie som Maalsaccusativ, end som Krüger opløser det: *quam necessarium erat* (sc. *procedere*). Denne Brug af Adjectivets Neutrum som Maalsaccusativ gaaer vel vistnok her videre end ellers i Sprogbrugen almindeligt vedtaget ved Positiven eller ved simpelt Prædicat (Hor. Epp. 2, 2, 215 *potus largius æquo*, Lucr. 3, 966 *lamentari amplius æquo*). Ovid M. 6, 470 *rogabat ulterius iusto* er naturligt regelmæssigt efter første Hovedtilfælde.

c) Endnu staaer tilbage at betragte Ablativconstructionen ved de forhen omtalte Substantiver (*spe, exspectatione, opinione* etc. og *dicto*) efter adverbialt Comparativ. Disse Comparationens Ablativer ere efter adverbialt Comparativ altid at erkjende for uregelmæssige og kunne aldrig, som ialfald i nogle ovenfor paaviste Tilfælde efter adjectivisk Comparativ, staae regelmæssigt. *opinione, spe, exspectatione celerius (tardius) venire* og lignende beroe vistnok ogsaa paa den samme Sammenligning mellem det objective og det subjective, som ovenfor er gjort gjeldende, hvor Brugen af disse Ord i Comparationens

Ablativ efter adjectivisk Comparativ oftere maatte erkjendes for regelmæssig, og de anvendes efter en videre — egentlig forvidt — gaaende speciel Analogi af saadanne Udtryk (t. Ex. *exspectatione maior* v. *minor*). De maa dog i fuldstændigt Udtryk forstaaes saaledes, som af Billroth blev forklaret, ligesom ved de Adjectivers Comparativer, der ikke passe i positiv Prædicering til disse subjective Begreber (som: *spe frequentior senatus*; *res exspectatione omnium tranquillior*). Det maa, som sagt, være Kortheden i Udtrykket, ifølge hvilken blot det substantive Begreb (som vistnok egentlig skulde staae med Form af verbum *sum*) optræder paa andet Sammenligningsleds Plads, som i Forbindelse med hiin Analogi her motiverer Brugen af Ablativ.

Ganske eiendommeligt og idiotistisk derimod er det overhoved hyperboliske: *dicto citius*, som nok alene i den hele latinske Litteratur kan paavises brugt paa disse 3 Steder: Virg. Æn. 1, 142 *sic ait et dicto citius tumida æquora placat*; Liv. 23, 47: *Tum Campanus Romano* etc. *inquit: equorum erit, non equitum certamen, nisi in cavam viam e campo demittimus equos; dicto prope citius equum in viam Claudius dejecit* ɔ: — paa begge Steder — hurtigere end han havde udtalt (= førend der var udtalt). Besynderligere og utydeligt og derfor forskjelligt opfattet staaer dette Udtryk Hor. Sat. 2, 2, 80: *alter ubi dicto citius curata sopori membra dedit, vegetus præscripta ad munia surgit.* Her er nemlig slet intet »*dictum*« tilstede og det er egentlig ei ret klart om *dicto citius* hører til *curata* eller til *dedit.* Scholiasterne (Acro og Sch. Cruq.) henføre disse Ord mod al rigtig Construction endog til: *surgit ad solita munia.* Af Orell faaer man ingen Oplysning, han sammenligner blot lidet à propos (med Dünzer) Hor. Od. 1, 11, 7: *dum loquimur fugerit invida ætas*; men der tales jo af Horats. Kirchner siger intet; Krüger henviser blot til Livius's Sted. Heindorf, der omtaler Scholiasternes Henførelse til *surgit*, henfører selv til *curata* (»i Modsætning til Fraadserens lange Bordsidden«); vel nok; men naar han som Grund for denne Henførelse paastaaer, at *membra sopori dedit* ikke er (»ganz einerlei«) d. s. s. *obdormivit* (»er indslumret«) feiler han vistnok; thi det kan dog være ganske det samme. Hans Forklaring af *dicto* = *quam dici potest* (som Forcellini) giver just ingen tydelig Opfatning af det grammatiske Phænomen. Gesner siger blot: *proverbiale dictum* og Cruquius blot *h. e. parce et sobrie* (altsaa

ogsaa henført til *curata*, hvad jo unægtelig ogsaa er den simpleste Construction).

Dette Udtryk staaer ialfald aldeles isoleret og har overhoved intet tilfælleds med det ovenfor af Billroth forklarede Tilfælde, hvor Substantivet eller det substantive Adjectiv i Ablativ egentlig, naar *quam* brugtes, skulde staae som Prædicat for den af Hovedsætningen gjentagne Prædicering i Acc. c. Inf. som Subject. Enten er her nemlig *dicto* at forstaae: *quam dictum erat* (»end der var talt«), hvor altsaa en heel ny Prædicering udgjør det andet Sammenligningsled (Sammenligning mellem Handling og Tale), i hvilket Fald ellers aldrig Comparationens Ablativ har nogen Anvendelse; eller *dicto* er at opfatte som et Substantiv ɔ: »end Ordet, Talen, det udtalte« (analogt med *factum*), som i Korthed da er at betragte som underordnet Led. Men da er og Sammenligningsformen forsaavidt irregulær, som der, modsvarende det comparative Adverb i det overordnede Led, egentlig maa forstaaes et Adjectiv i Positiv ved det underordnede. Endnu en 3die mulig Opfatning af dette Udtryk kan dog tænkes, nemlig at *dicto* ei er Comparationens Ablativ, men det absolute og at opfatte efter samme Analogi af udeladt *quam*, som bruges foran nøiagtige Bestemmelser af Tal, Maal (Tid) og ovenfor ved Horatses Udtryk: *prius orto sole (citius suprema die)* er gjort gjeldende, altsaa egentlig: »før (hurtigere, tidligere) end, efterat der var bleven talt«. Udtrykket er ialfald tydeligt paa Virgils og Livius's Sted, vel ogsaa paa Horatses, i Mening blot graduelt forskjelligt fra Terentses hyppigere adverbiale: *dictum ac factum* eller *dictum, factum* »som sagt, saa gjort« ɔ: flux, øieblikkeligt (t. Ex. Ter. And. 2, 3, 7: *dictum ac factum invenerit aliquam;* Heaut. 4, 5 (al. 3), 12: *dictum ac factum reddidi* og ibid. 5, 1, 31 *dictum, factum huc abiit Clitipho* = *cito, statim, sine mora* = græsk: *ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον* parenthetisk brugt, ligesom *λεχθὲν καὶ πραχθέν* (cf. ogsaa Hom. Il. 19, 242: *αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον*). At sammenligne er ogsaa Justin 2, 3, 13: *nec dicta res morata* (Personification): »Gjerningen lod ei Ordene vente paa sig« (som Ov. M. 4, 549 *res secuta est dicta*); Apulejus siger: *cum dicto facere.* Terentses Udtryk (der ogsaa af Freund s. *dico* sammenlignes med *dicto citius*) kan maaskee kaste noget Lys paa Horatses ellers dunkle Udtryk; thi ogsaa ved Terentses Udtryk *dictum, factum* er altid noget »*dictum*« tilstede. En Inscription hos Marini Iscriz. Alb. p. 5

(hos Orell 1573) har: *Æsculapio dictu et factu* (sic, = *dictum et factum*) *Isochryphus* fortolket: *statim atque Æ. in somniis monuit*, *Isochrysus fecit* eller af Orell »i. e. *quod*, *ut in somniis v. c. promiserat Isochryso*, *factum reddiderit*, *sanitatem ei restituerit*", begge Dele vel høist tvivlsomt; i sidste Opfatning burde der jo staaet *ob dictum et factum.*

Om den aldeles udskeiende og falske Analogi, hvormed Comparationens Ablativ af Plautus og Andre er ført videre og anvendt ogsaa ved Lighedsbegreber (*æque*, *adæque* etc.) er talt ved det foregaaende Afsnit.

Lærer vore Forfædres Mytologi evige Straffe?

Af *J. Aars.*

(Foredraget i den filologiske Forening i Kristiania den 15de September 1859).

At der hos vore Forfædre i Hedendommen levede en Forestilling om positive *Straffe* efter Døden for de aabenbare Syndere, for Menedere, Mordere, Egteskabsbrydere o. s. v., og at denne Forestilling er uadskillelig sammenknyttet med deres hele Trosbygning, dette er en utvivlsom Sag. Det findes med klare og tydelige Ord udtalt allerede i *Völuspá* (v. 40—43 [1]),

[1]) Disse Vers (jeg citerer overalt i den ældre Edda efter *Munchs* og *Ungers* Udgave, Kristiania 1847,) lyder saaledes:

40.
Á fellr austan
um eitrdala
saurum ok sverðum,
Slíðr heitir sú.

41.
Stóð fyr norðan
á Niðafjöllum
salr or gulli
Sindra ættar;
en annarr stóð
á Ókólni,
bjórsalr jötuns,
en sá Brímir heitir.

42.
Sal sá hon standa
sólu fjarri
Náströndu á,
norðr horfa dyrr:
féllu eitrdropar
inn um ljóra,
sá er undinn salr
orma hryggjum.

navnlig i v. 40 og 42—43). Der har vistnok været enkelte Mytologer, som har ment, at denne Forestilling er ugermanisk, og at den i Hedendommens senere Tider har indsneget sig fra Kristendommen. Men for det første er Straffene paa Náströnd af en ganske anden Art end de, som efter Middelalderens katolske Forestillinger lides i Helvede, og som jo opfattedes om legemlig Brand i evig Ild; disse to Forestillinger er saa *væsentlig* forskjellige, at den ene umuelig kan have sin Rod i den anden. Og for det andet har vi Gjendrivelsen af hin Mening klar og bestemt nok i de nævnte Vers af *Völuspá*; thi om end ikke et Ord i andre af de gamle Kilder tydede hen paa hin Lære, saa staar dog disse Völuspás Ord aldeles fast, og det er vistnok en utilbørlig Vilkaarlighed uden videre at ville erklære saadanne Vers for *uegte*, som dog alle Haandskrifterne har. Thi om der end kunde rejses Tvil mod v. 40—41, (da de mangler i den ene Pergamentsbog,) saa har dog v. 42—43 — og dem er det her mest om at gjøre — saa god Auktoritet som noget. Der behøves derfor ikke mange Ord imod saadanne Ytringer, som denne[2]: »Die strophen« (nl. af Völuspá), »welche die traurigen peinvollen orte auf náströnd beschreiben, *sind unecht;* von dem germanischen glauben war die vorstellung von höllenstrafen durchaus fern«. — Imidlertid møder den samme Forestilling os ogsaa i andre af de gamle Digte; saaledes ser vi den i *Sigrdrifumál* v. 22—23, *Sigurðarkviða Fafnisbana II*, v. 4, samt i *Sólarljóð*[3]), hvor hedenske Forestillinger ikke mindre end kristelige træder frem; fremdeles ligger den maaske ogsaa til Grund for Fortællingen i *Helreið Brynhildar*[4]). Og man vil dog vel ikke ogsaa om alle disse Steder paastaa, at de

---

43.

Sá hon þar vaða
þunga strauma
menn meinsvara
ok morðvarga,
ok þann annars glepr
eyrarúnu;
þar saug Niðhöggr
nái framgengna,
sleit vargr vera.
Vituð ér enn eða hvat?

[2]) *K. Weinhold* i *Haupts* »Zeitschrift für deutsches Alterthum«, VI, p. 312.

[3]) Sml. *S. Bugges* Afhandling i »Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur«, 1854—55, p. 102—121.

[4]) Se *Simrock* i »Allgemeine Monatsschrift für Wissenschaft und Literatur«, Braunschweig 1853, p. 576. Vilde man end se formeget ved at tillægge dette Digt en bestemt Forestilling om *Straf* efter Døden, saa indeholder det dog vistnok Tanken om *Ansvar*.

»*sind unecht*«. Ogsaa *den yngre Eddas* Forfatter ses tydelig nok at have opfattet Sagen saaledes, at Hels Rige ikke blot indbefatter det glædeløse Opholdssted for »*sóttdauðir menn ok ellidauðir*«, (*Gylfaginning* c. 34), men ogsaa Pinens Sted for »*vándir menn*«. — De fleste Fortolkere er da ogsaa nu tilstrækkelig enige i dette Spørgsmaal, som af flere er udførligere behandlet [5]).

Det er altsaa sikkert, at den gamle Mytologi indeholder Læren om en Straflidelse efter Døden. Denne Straflidelse hensættes i *Völuspá* (efter de levnede Haandskrifter) til Tiden *før* Ragnarök, medens der ikke er Tale om nogen lignende *efter* Ragnarök, d. e. i den nye Tingenes Orden. Paa de øvrige Steder, hvor denne Straflidelse omtales, findes intet bestemt om dens Tid, skjønt Ordene vistnok ogsaa der gjør det sandsynligt, at der kun er tænkt paa den nærværende Verdensorden og dens Tid. Nu har man imidlertid fundet det naturligt, at Mytologien skulde indeholde hin Lære om *evige* Straffe, og for at faa denne frem har man da maattet ty til at forandre Völuspás Versorden, saaledes at de Vers, der omhandler de afdøde Synderes Straf, kommer ind i den Del af Digtet, som beskriver Verdens Tilstand *efter* Ragnarök, hvorved da ogsaa denne de ondes Straf

---

5) Saal. af *Dietrich* i »Zeitschr. f. d. A.«, VII, p. 305—308 og IX, p. 175—186, og af *Simrock* i det nævnte »Monatsschrift«, 1853, p. 572—576 (samt i et Program fra samme Aar »*Vaticinii Valae vindiciae*«); sml. hans »Handbuch der deutschen Mythologie« Bonn 1855, p. 164 og 176—177, og »*Die Edda*«, 2 Ausg. 1855, p. 378—379; (naar Simrock, uagtet han ikke tviler paa, at Mytologien lærer Straffe efter Døden, dog mener, at v. 40—43 i Völuspá »den Gang der Ereignisse sehr zur Unzeit unterbrechen«, og at de derfor synes »eingeschoben«, da forstaar jeg ham ikke; se nedenfor Side 333.) Sml. ogsaa *Bunsen*, »*Gott in der Geschichte*«, III, p. 486—487. Naar forresten Bunsen (p. 505) erklærer Völuspás v. 41 og 42 samt de 6 sidste Liner af v. 43 for uegte, men beholder v. 40 og Begyndelsen af v. 43, da beror dette formodentlig paa den 2den af hans (p. 457 og 458) opstillede Regler for Textkritiken i Völuspá, nemlig at alle Afvigelser fra det 8linede (ell. 4linede) Fornyrðalag beror paa Interpolationer, en Regel, som ogsaa *N. M. Petersen* følger (se Ann. f. nord. Oldk. 1840—41, p. 66), men som dog vistnok er vilkaarlig og uberettiget. Det kan ogsaa her være Stedet til at gjøre opmærksom paa det fejlagtige i den fuldstændige Overseen af Völuspás Textform efter cod. Arn. p. 544 qv., som ligger til Grund for Bunsens hele Forsøg paa at rekonstruere Digtets oprindelige Text, og som f. Ex. paa dette Sted bringer ham til at optage Vers, som *kun* findes i cod. reg., medens han udstøder Vers, som baade cod. Arn. og cod. reg. har.

skulde blive en Del af de nye »*véskŏp þau er vera skolu*« (Völuspá v. 63). Det opkastede Spørsmaal kan altsaa ogsaa formes saaledes: har Völuspás v. 40—43 en forsvarlig Plads i de gamle Haandskrifter, eller maa de hensættes foran v. 63?

Denne Omflytning af Versene er første Gang, saavidt vides, egentlig forsvaret af *N. M. Petersen* i »Annaler for nordisk Oldkyndighed«, 1840—41, p. 84 og 89, og senere har saagodtsom alle Fortolkere givet den sit Bifald; de fleste Mytologer forudsætter som en afgjort Sag, at disse Vers skal have sin rette Plads foran v. 63, og kun hos en[6]) har jeg fundet nogen egentlig Gjendrivelse af denne Mening, medens ogsaa tidligere end Petersens Afhandling enkelte har været tilbøjelige til at betragte Sagen paa samme Maade[7]); hos de senere Mytologer findes den samme Betragtningsmaade ofte gjentaget[8]), men for det meste uden nogen nærmere Begrundelse. Sagen synes derfor endnu at staa saaledes, at det maatte kunne lønne Umagen at underkaste den en Prøvelse.

Det bør da vel ved en saadan Undersøgelse fastholdes, at man maa holde sig til Kilderne fra Hedendommen selv og til dem alene, naar man vil bestemme, hvad der hos det enkelte

---

[6]) *Wiborg*, »Fremstilling af Nordens Mythologi«, Kbhvn. 1843, p. 271—272, (sml. p. 130). Kun meget faa andre afviger fra Petersen og vil holde paa Haandskrifternes Ordning, saal. *Bunsen*, (»Gott in der Geschichte«, III, p. 493).

[7]) Saaledes *Geijer* (i »Svea rikes häfder«) og mere bestemt *Hammerich* (»Om Ragnaroksmythen«, Kbhvn. 1836, p. 25 o. a. St.)

[8]) Af *Petersen* selv (saal. i »Nordisk Mythologi«, Kbhvn. 1849, p. 396—397, og i »Danmarks Historie i Hedenold«, 2 Opl., Kbhvn. 1854—55, III, p. 54, 1)); fremdeles af *Keyser* (»Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen«, Krist. 1847, p. 15, 48, 51; sml. »Den norske Kirkes Historie«, I, p. 6); af *P. A. Munch* (»Det norske Folks Historie«, I, 1, p. 172, og »Nordmændenes ældste Gude- og Heltesagn«, Krist. 1854, p. 90); af *Thorpe* (»Northern Mythology«, London 1851, p. 82—83); af *Simrock* (»Handb. d. deutschen Mythol.«, p. 176—178), af *Thaasen* (i Nordisk Universitetstidsskrift, I, 3, p. 143); af *Grimm* (»Deutsche Mythologie«, 3 Ausg., Gött. 1854, p. 784, sml. 764—767) og af *Mannhardt*, den eneste af de senere Fortolkere, der har ledsaget sin Opfatning med en nærmere Begrundelse, (»Germanische Mythen«, Berlin 1858, p. 322—324); sml. *Hauch*, der synes at ville henføre Versenes Indhold baade til denne Verdens Tid og til Tilstanden *efter* Ragnarök, (»Die nordische Mythenlehre«, Leipzig 1847, p. 30—31, sml. p. 152); noget lignende er ogsaa *Lünings* Mening (»Die Edda«, Zürich 1859, p. 85—86, sml. p. 81.)

Hedningefolk har været troet og lært, og hvad ikke; man maa ved en samvittighedsfuld Fortolkning søge at udfinde, hvad disse Kilder lærer, og bøje sig for dette — uden Hensyn til, hvad man selv ønskede eller fandt det rimeligt, at de skulde lære.

Hvad der nu har bevæget *N. M. Petersen* og de andre Fortolkere til at ville foretage hin Omflytning af Völuspás v. 40—43, med andre Ord til at antage Læren om evige Straffe, det er dels en almindelig Forestilling om, at en saadan Lære nødvendig skal høre med til enhver Mytologi, dels — og især —, at denne Opfatning allerede ligger til Grund for Fremstillingen i *den yngre Edda* (Gylfaginning c. 52). Men det maa da her udhæves, — hvad mange Fortolkere næsten synes at overse, — at Gylfaginning ikke er andet end en *fortolkende Fremstilling* af de gamle Gudesagn. Man nævner saa ofte begge »Eddaerne« som sideordnede Kilder og synes neppe at have stor Betænkelighed ved efter den yngre Edda at berigtige den ældre. Men medens den ældre Eddas Digte er blevet til i en Tid, da man endnu *troede* paa de gamle Guder, da endnu Myten *levede* blandt Folket, og medens altsaa deres Stof netop er *Myterne*, saa er den yngre Eddas Stof *Mytologi*, og deri ligger en stor Forskjel; den er som bekjendt, et *videnskabeligt* Arbejde, tilblevet langt ude i den kristne Tid, og allerede det beviser klart nok, at den ingenlunde kan staa den ældre Edda ved Siden som Kilde. Vistnok er det sandt, at den yngre Edda har en ganske anden og større Betydning end alle senere Fortolkninger og mytologiske Fremstillinger; den ligger selve Hedendommens Tid endnu forholdsvis nær, Folkets Aand var endnu i mange Dele den samme som før, og mange af de gamle Gudesagn levede endnu gjennem umiddelbar Forplantning paa Folkets Læber, hvormeget de end blev foragtet af de fleste og misforstaat af alle. Men trods alt dette bliver dog Gylfaginning aldrig mere end en *fortolkende Fremstilling*. Vel har dens Forfatter (Snorre Sturlassön) ikke indladt sig paa nogen nærmere Forklaring af Myternes Tilblivelse og Væsen; vel har han ladet sin Fremstilling i alt væsentligt være upaavirket af hans Anskuelser om Myternes historiske Oprindelse, som vi ser dem i *Fortalen* og i *Ynglingasaga* c. 2—13; men det ligger dog i Sagens Natur, at en paa den Tid forfattet Fremstilling af de hedenske Gudesagn maatte blive et videnskabeligt Arbejde, en gjennemtænkt Kombination af de mange enkelte Myter, som forelaa i de gamle Digte, for en stor Del grundet paa Slutninger eller Hypoteser,

med andre Ord — det maatte blive en *fortolkende Fremstilling*, om end Fortolkningen blot strakte sig til at paavise, ordne og sammenstille Stoffet og ikke gik ind paa dettes Oprindelse eller indre Sammenhæng og Væsen eller dets symbolske Betydning.

At den yngre Edda maa være paa denne Maade at betragte, synes saaledes allerede paa Forhaand nødvendigt. Og dens egen indre Beskaffenhed synes ogsaa at godtgjøre det samme. At paavise dette i det enkelte vilde her blive for vidtløftigt og føre for langt bort; det være nok med Hensyn til Gylfaginning at bemærke, at det blandt andet i Kapitlerne 3, 14, 15, 17, 42 og 52 selv ved den løseste Betragtning synes at maatte falde i Øjnene, at Forfatteren i sin Fremstilling optræder som Fortolker og det endog som en ingenlunde ufejlbar Fortolker[9]).

Den Omstændighed, at Gylfaginnings Forfatter anvender v. 40—43 af Völuspá paa Tiden *efter* Ragnarök, og at han saaledes rimeligvis har villet have dem henført til Digtets sidste Del, kan altsaa neppe være nok til at bevise, at dette ubetinget og uden al Tvil er det rette, dersom andre Grunde taler derimod.

Og saadanne Grunde findes. Nærmest ligger den, som maaske ogsaa er den vigtigste, nemlig *Haandskrifternes Enstemmighed*. Der skal stærke Grunde til, for at man kan billige Afvigelser fra Haandskrifter, der er uafhængige af hverandre, men dog stemmer overens, og Gylfaginnings Opfattelse er her en Grund, som neppe har Styrke nok. Der maatte i alle Fald mere til; dersom Digtets hele Sammenhæng og Tankegang, dersom Gudelærens eget Væsen eller tydelige Udsagn i andre Digte fra Hedendommen fordrede en saadan — altid betænkelig — Tilsidesættelse af saadanne Haandskrifters Auktoritet, da maatte man vel gaa ind derpaa. Vi vil da kaste et Blik paa den Tankeforbindelse, hvori de omhandlede Vers forekommer i Völuspá, og dermed tillige paa den Sammenhæng, hvori de staar med den øvrige Lære.

Det fortælles, at i Begyndelsen blev Æserne til, og de skabte og ordnede den organiske Verden, og de levede glade og uskyldige, og alt var godt og vel (v. 1—8). Men Jötnerne var ogsaa blevet til, de udviklede sig mere og mere til Æsernes

---

[9]) Kun sjælden raader denne Anskuelse af den yngre Edda hos Fortolkerne, (bl. a. f. Ex. hos *Hammerich*, »Om Ragnaroksmythen«, p. 14—17 og p. 27.)

Modsætning (»Materien modsat Aanden«), til *onde Magter*, og Æserne laa under for denne sin Modsætning, den fik Magt over dem: de var glade, heder det, *indtil (unz)* tre saare mægtige Tussemøer kom fra Jötunheim (v. 8); det var *Nornerne*, der kom til Æsernes Samfund, »Syndens Nødvendighed herskede over dem«, Synden havde trængt ind og besmittet de hellige. Æserne søger nu sin Tilfredsstillelse (eller sin Hjælp) i at skabe underordnede Væsener, først Dværge (v. 9—16) og derpaa Mennesker (v. 17—18). Nu er da den nærværende Verden fuldt udviklet i al sin Kraft og Skjønhed: Yggdrasils Ask staar himmelhøj og evig grøn over Urds Brønd; men denne Verden og dens Slægt er dog ogsaa syndebesmittet: Yggdrasil selv maa overøses med det hvide Dynd fra Urds Brønd for at kunne bevare sin Livskraft og sende sin frugtbargjørende Dug i Dalene (v. 19—20). Og det onde faar mere og mere Overhaand; al Odins store, dyrt kjøbte *Kundskab* hjælper ikke; den er selv i al sin Herlighed Synd og Følge af Synden (v. 21—24); Begjærligheden og Hevngjærrigheden (v. 25—27) og Stridslysten (v. 28 — og 39? —) og Troløsheden udbreder sig mere og mere; Jötnernes Anfald møder Æserne med List ikke mindre end med Magt og Vold, al Luften er blandet med Svig (v. 29—30), ja endog Gjallarhornet er skjult under Yggdrasil selv, det Horn, hvoraf baade den Kundskab øses, som Odin har sat sit Øje i Pant for, Kundskaben om Ragnarök og det, som derefter skal komme, og hvormed al Verden skal kaldes til den sidste store Kamp, Kampen til *Undergang*, dette Horn er »skjult under« selve den hellige *aldrnari*, Verdens Opholder og Verdens Symbol (v. 31)[10]). De rædsomme Væsener fremstaar, som især skal være virksomme ved den store Kamp (v. 32—35), og *Balder dør* (v. 36—37). Nu har da det onde vundet sin Sejer. Denne Sejers Følger viser sig siden paa en frygtelig Maade; men allerede her ser vi dens Tilværelse og Lokes Overmagt; Loke straffes vel haardt, men kan dog ikke tilintet-

---

[10]) Jeg har holdt mig til *Thaasens* Fortolkning af dette mærkelige Vers, hvis Kjærne bliver den, at »selv Ragnarok, Æsernes og Verdens Undergang, er *en Frugt, som i Skjul modnes* paa det Træ, der opholder den fra Æserne udgaaende Verdensorden«, Dette Vers viser os da ret »Tilværelsens Modsætning i klare Træk«. (Se N. Univ. Tidsskr. I, 3, p. 134). Man kunde maaske finde denne Fortolkning vel dristig; men hvor findes en anden, mindre dristig og dog blot *nogenlunde* tilfredsstillende?

gjøres (v. 38—39). Og som en Afslutning af Valaens Ord om denne det ondes Overmagt følger nu disse 4 (eller — efter cod. Arn. — 2) Vers (40—43, cod. Arn. har blot v. 42--43), hvoraf i alle Fald de 3[11]) har til Hensigt at vise, hvor skrækkelige de Straffe er, der er beredt for de grundfordærvede Mennesker, og hvor vidt det altsaa maa være kommet med deres Ondskab.

Omtrent saaledes er Versordenen i de allerfleste Udgaver efter yngre Papirshaandskrifter. Og det maa da vistnok indrømmes, at disse Vers (40—43) giver en ret god og passende Mening paa det Sted, hvor de her har faat sin Plads? Imidlertid har begge Pergamentsbøgerne en noget forskjellig Ordning, og man gjorde vel bedst i at holde sig til dem, da ogsaa de giver god — endog bedre — Mening. I *codex regius* staar nemlig disse Vers *foran* dem, der omhandler hine frygtelige Væseners Tilblivelse og de forskjellige Haner o. s. v. (i Udg. v. 32—35), Vers, hvis Mening vistnok i det enkelte kan give Anledning til Tvil, men som dog i det hele tydelig sigter til Ragnaröks Nærmelse; men ogsaa i dette Haandskrift følger v. 40—43 umiddelbart efter Fortællingen om Balders Død og Lokes Straf, og dette er netop det væsentlige, at de staar som Afslutning af Skildringen af den skrækkelige Fordærvelses Udbredelse og Gjennemtrængen; Forskjellen er kun den, at her bliver de Vers, som antyder Undergangens Nærmelse, (32—35), henført umiddelbart til Skildringen af den Tilstand og de Begivenheder, som gaar nærmest forud for Ragnarök (v. 45 fg.), medens Papirhaandskrifterne og Udgaverne allerede anfører dem som en Del af selve hin almindelige Fremstilling af det ondes Udbredelse, der afsluttes med v. 43. Er saaledes end Sammenhængen ret god og passende selv efter Udgavernes Versorden, saa synes dog denne Pergamentsbogs Ordning at give en endnu mere sand og naturlig Fremstilling af Verdensudviklingens Gang efter de gamles Tro. Det er derfor uden Tvil med stor Uret, at *Mannhardt* om disse Vers siger, at de i dette Haandskrift opføres »*ganz unmotivirt*«, og at *Simrock* mener, at de »den Gang der Ereignisse sehr zur Unzeit unterbrechen«. Ogsaa

---

[11]) V. 40, 42 og 43; hvad den egentlige Tanke er i v. 41, som neppe endnu er fyldestgjørende forklaret, er for nærværende Spørsmaal ligegyldigt; det indeholder i alle Fald intet, som *strider imod*, hvad der i de 3 andre Vers udtrykkelig udsiges.

den anden Pergamentsbog, hvori Völuspá findes, henfører, som sagt, de omhandlede Vers til denne Del af Digtet; i det enkelte er dens Ordning af Versene noget forskjellig, hvilket imidlertid nærmest er en Følge af en Del Afvigelser i det foregaaende.

Naar man[12]) som Grund for Flytningen af v. 40—43 har anført *den ydre Lighed* af v. 42 og v. 62 og saaledes meent, at disse Vers nødvendig skulde høre sammen, da er det let at se, at en saadan Grund ikke kan have nogen Vegt ligeoverfor andre og væsentligere Argumenter; ved den ydre Lighed ved Siden af Adskillelsen i Plads kan desuden netop »den indre Modsætning saa meget stærkere være udhævet«, og Snorre selv (*Gylfag.* c. 17) har i alle Fald ikke haft nogen Betænkelighed ved at adskille disse Vers fra hinanden, skjønt paa en modsat Maade (se nedenfor Note 19); og endelig er i cod. reg. Ligheden heller ikke saa særdeles stor; thi medens det i v. 42 heder *»sal sá hon standa«*, saa heder det i v. 62 *»sal sér hon standa«*. Paa denne Forskjel i tempus har ellers enkelte Fortolkere lagt stor Vegt, ja det er for en stor Del netop den, som bevæger *Wiborg* til ikke at gaa ind paa de øvrige Fortolkeres Mening om Versenes Flytning. Han udhæver nemlig (p. 271), at Valaen betragter Ragnarök, som om det var *nærværende*[13]), og at saaledes fra hendes Standpunkt alt det foregaaende er *forbigangent*, saa at hun kun kan omtale det som saadant[14]); »derfor«, siger han, »er det af afgjørende Vægt, at hun i de nævnte Vers (40—43) siger: »*stóð* fyrir norðan« og »sal *sá* hon standa«, hvorimod hun, hvor Talen er om Gjenfødelsen, siger: »Sal *sér* hon standa««. — (Dog bør her ikke overses, — hvad Wiborg ikke nævner, — at det kun er én codex, om end den vigtigste, som gjennemfører denne Adskillelse.)

Endnu et Argument maa imødegaas. *Hammerich* beraaber sig nemlig[15]) paa *Vafþrúðnismál* v. 43, hvor det heder:

»níu kom ek heima
fyr Niflhel neðan,
hinnig deyja or helju halir«,

---

[12]) Saaledes *Mannhardt*, p. 323.

[13]) Alle Verber efter v. 43 staar i *præsens*.

[14]) Indtil v. 43 forekommer (i cod. reg.) aldrig *sér*, kun *sá* (samt *man* eller *veit*).

[15]) »Om Ragnaroksmythen«, p. 25

og paastaar, »at det just er ved Ragnaroks Tid, at de afdøde skulde foretage denne Udvandring«, hvilket skal »følge deraf, at der baade i de foregaaende og de efterfølgende Gaader altid tales om den nye Orden efter Ødelæggelsen«. Men dette er uefterretteligt; i alle de foregaaende Vers handles der netop om Tiden *før* Ødelæggelsen, og Omtalen af denne bliver netop afsluttet med hin Bemærkning om afdøde Menneskers Straflidelse i Niflhel, her ganske som i *Völuspá* (se ovenfor Side 333); først i det følgende Vers (44) begynder Odin at spørge om Fornyelsen. Forresten har *Lüning*[16]) og maaske flere forstaat dette Sted anderledes end *Snorre* (i Gylfag. c. 3) og efter ham de fleste andre Fortolkere; han forklarer nemlig »*halir or helju*« med »die männer aus (d. i. *nach*) *dem tode*«. Men heller ikke efter Snorres Fortolkning beviser altsaa dette Sted noget for hin af Hammerich (og tillige af andre, f. Ex. allerede *Finn Magnusen*[17])) forsvarede Mening.

Det er da vist, at Versene (eller i alle Fald de 3 af dem, som for vort Spørsmaal har Betydning,) efter Völuspás Tankegang saare godt kan forsvares paa det Sted, hvor de i Haandskrifterne staar, nemlig som Dele af Skildringen af Verden og Tilværelsen *før Ragnarök*. Og efter Kritikens Regler skulde vel da enhver Forandring være ubeføjet.

Hin Lære om *evige* Straffe finder vi altsaa ligesaalidt udtalt i *Völuspá* som i de andre Eddadigte (se ovenfor Side 328). Naar derfor *Gylfaginnings* Forfatter alligevel har optaget den i sin Fremstilling, saa bliver det sandsynligt, hvad allerede *Grundtvig* har formodet[18]), at han ikke har forstaat Völuspás Ord om Straflidelsen efter Døden, og at han derfor har givet dem en urigtig Plads og, som *Grundtvig* udtrykker sig, »kun paa et Træf kastet dem bagefter Ragnarök«, eller rettere, at han har anført dem paa den Plads, som han fandt nødvendig for at kunne forsvare den Opfatning, som han havde dannet sig, af Mytologiens Lære i dette Punkt. Og han kunde have Grund nok for en saadan Opfatning, — som nedenfor skal vises (se Side 342—343). Naar man formoder, at Gylfaginnings Forfatter har haft for sig Haandskrifter af Völuspá, hvori allerede Versene har haft sin Plads foran v. 63, da er vel altsaa denne

---

[16]) »Die Edda«, p. 163.
[17]) »Eddalæren og dens Oprindelse«, IV, p. 124.
[18]) »Nordens Mythologi eller Sindbilledsprog«, Kbhvn. 1832, p. 551*).

Formodning neppe nødvendig eller berettiget. Thi Forfatterens Maner er netop den, at han ordner de gamle Sagn til et systematisk hele og derfor citerer Eddadigtenes Vers der, hvor han efter sin Opfatning og Fremstilling har Brug for dem, — naturligvis uden Hensyn til deres Plads i Digtene selv; saa har han gjort paa mange andre Steder[19]), og al Rimelighed synes mig at tale for, at han ogsaa har gjort saaledes her[20]).

Det hidtil naaede Resultat er altsaa det, at de gamle Kilder indeholder Læren om Straffe for de afdøde Forbrydere *indtil* Ragnarök, men ingen saadanne *efter* dette, d. e. for Evigheden. Og jeg skal nu ogsaa søge at vise, at dette *maa* være deres Lære, med andre Ord, at den hele Forestilling om Undergang og Gjenfødelse, som vi kjende den fra Eddadigtene, ikke kan forenes med Forestillingen om *evige* Straffe.

De onde, som skulde lide disse evige Straffe, maatte nu i ethvert Fald være Mennesker, som havde levet i denne Verden og i dens Tid, og som her havde øvet sin Ondskab. Disse skulde altsaa, som Fortolkerne almindelig opfatter det, lide *evig Straf*. Men de skal ogsaa som alt andet gaa under i Ragnarök, de ligesaa vel som Einherjerne i Valhal[21]). Altsaa maatte da Meningen være den, at disse skulde gjenopstaa til Straf og evig Pine, de øvrige til evig Salighed. Men holder man sig til, hvad Kilderne selv lærer om denne Apokatastase og navnlig om de gjenfødte Menneskers Tilstand, da bliver denne Mening neppe holdbar. *Völuspá* fremstiller den nye Tingenes Orden saa klart og anskuelig og med saa tydelige Mærker paa Fuldstændighed, at det allerede paa Forhaand er sandsynligt, at der intet væsentligt mangler, og at der altsaa ogsaa indeholdes alt

---

[19]) Af saadanne Steder er bl. a. c. 4, 5, 7, 8, 12, 17, 18, 20, 36, 41, 51. I c. 17 indflettes *Völuspás* v. 62; det henføres altsaa til Tiden *før* Ragnarök, hvad alle Fortolkere erkjender som en Fejl; men kan Gylfaginnings Forfatter begaa den ene Fejl, saa maa han ogsaa kunne begaa den anden — af ganske ensartet Beskaffenhed.

[20]) *Mannhardts* Argumentation (p. 324) bliver det saaledes ikke nødvendigt nærmere at imødegaa.

[21]) At de gamle har tænkt sig en fuldstændig Tilintetgjørelse i Ragnarök saavel af de onde som af de gode Magter, benegtes vistnok af enkelte Fortolkere, men erkjendes af de fleste; og vist er det, at det udtrykkelig siges paa flere Steder; saaledes i *Völuspá* selv v. 55: »*munu halir allir heimstöð ryðja*« (se Note 30), og i *Gylfaginning* c. 52: »*dauð* (efter Sammenhængen tydelig = tilintetgjorte) *eru goðin öll ok allir Einherjar ok alt mannfólk*«.

væsentligt af Læren om *Menneskenes* Tilstand i Gjenfødelsen. Det er kun i v. 62, at denne omtales, og dette Vers lyder saa:

Sal sér hon standa
sólu fegra,
gulli þakðan,
á Gimli.
þar skolu dyggvar
dróttir byggja
ok um aldrdaga
yndis njóta.

Völuspá taler altsaa her kun om *hellige Mennesker* og om *deres* Opholdssted og Tilstand i den gjenfødte Verden[22]). Og nu er her at lægge Mærke til et vigtigt og oplysende Sted af *Vafþrúðnismál;* det heder nemlig her i v. 44—45:

»*Hvat lifir manna,*
þá er inn mæra líðr
fimbulvetr með firum?«

»*Líf ok Lífþrasir,*
en þau leynask munu
í holti Hoddmímis;
morgindöggvar
þau sér at mat hafa,
þaðan af aldir alask«.

Her læres altsaa klart og bestemt, at efter Menneskeslægtens fuldkomne Undergang i Ragnarök (se Note 21) skal dens Gjenfødelse atter ske gjennem ét Par, fra hvilket nye Slægter skal stamme; og dette ene Par undgaar Undergangen, idet det faar Ly i den brændende Yggdrasils Grene og næres af Morgenduggen, som kommer fra den. Saaledes skal da ogsaa *det nye Liv* udgaa fra Yggdrasil, ogsaa dettes Princip ligger i den gamle *aldrnari.* Og kun derved bliver denne Gjenfødelseslære ret motiveret, kun derved kommer den til at staa i konsekvent Overensstemmelse med hele den gamle Mytologi og dens sande Grundtanke.

---

[22]) Det vil ses af min hele Udvikling, at naar *Gylfag.* c. 52 taler om, at »*margar eru þá vistir góðar ok margar illar*«, da maa jeg regne dette med til den fejlagtige Fortolkning, som ligger til Grund for hele dette Kapitel.

Men her bliver det nødvendigt med et Par Ord at imødegaa den Mening, at Yggdrasils Ask fuldkommen tilintetgjøres i Ragnarök, at den altsaa ingen Funktion har efter Verdens Fornyelse, og at derfor »*Hoddmímis holt*« i det citerede Vers af *Vafþrúðnismál* ikke kan betegne Yggdrasil. — Vel heder det i *Fjölsvinnsmál* v. 20 om Mímameiðr, d. e. Yggdrasil:

»*við þat hann fellr,*
er fæstan varir,
flærat hann eldr né járn«. (Sml. v. 24.)

Men er *Hoddmimir* den samme som *Mimir*, hvad der dog er klart nok af *Sigrdrifumál* v. 13, hvor *Heiðdraupnir* og *Hodddropnir* i Overensstemmelse med *Völuspá* v. 31 nødvendigvis maa være *Mimir*, saa maa da vel ogsaa *Hoddmimirs Holt* være det samme som Mimirs Træ, *Mímameiðr*, d. e. Yggdrasil[23]); og i saa Fald staar det jo klart nok i *Vafþrúðnismál* v. 45, at Yggdrasil overlever Undergangen. Hint Vers af *Fjölsvinnsmál* maa man da vel forstaa saaledes, at Yggdrasils Ask vistnok under Ragnarök brænder (Völuspá v. 56) og er i saare stor Nød, (den skjælver endog, Völ. v. 48), *men den staar dog end* (v. 48; sml. v. 19: »*stendr æ yfir grænn Urðar brunni*«), om den endogsaa formedelst den overmægtige Synd (det er det, »*er fæstan varir*« — efter Fjölsvinnsmál v. 20,), saaledes medtages, at det kan siges, at den *falder* derfor; ja selv om man maa forstaa *Völuspá* v. 48 efter Læsemaaden i cod. Arn. saaledes: »Yggdrasil skjælver, men staar dog, o. s. v. — *indtil Ilden sluger den*«, (noget, som dog — vel at mærke — ikke findes i cod. reg.), saa viser dog det nævnte Sted af *Vafþrúðnismál*, at dens Liv ingenlunde er udslukt, ja meget mere, den har endnu Kraft nok i sig til at blive Fornyelsens Ophav og Menneskets Frelse. Saaledes er det da ogsaa forstaat af enkelte Mytologer, f. Ex. *Hauch*[24]), der forklarer, »dass der Baum der Zeit nicht ganz verbrennt, oder wenigstens ein *Keim* zurückbleibt, aus dem sich nochmals ein neuer Weltbaum entwickeln kann«, hvilket væsentlig bliver det samme, nemlig at Yggdrasil i alle Fald indeslutter Motivet for eller Muligheden af Menneskeslægtens Gjenfødelse.

---

[23]) Se herom navnlig *Wiborg*, p. 84 og 254—255; *Simrock*, »Handbuch der deutsch. Mythol.«, p. 174; *Thaasen*, Univ. Tidsskr. II, 3, p. 91 og II, 4, p. 110, og *Mannhardt*, p. 547.

[24]) »Nordische Mythenlehre«, p. 152. Sml. *Thaasen*, Univ. Tidsskr. II, 3, 91 og I, 3, 194.

Det vil her maaske kunne give et Bidrag til vort Spørsmaals Belysning at betragte, hvorledes vore Forfædre i det Hele har tænkt sig *Æserne* paa den ene Side og *Menneskene* paa den anden i deres Forhold til Synden og dens Følger. De var begge overvundet af den; det onde havde faat Magt over dem begge, men i hvilken Grad? Uden Tvil har man tænkt sig Æserne endog *efter* Syndefaldet som bedre, fuldkomnere, helligere end Menneskene; vistnok var ogsaa i *deres* Samfund »*lopt alt lævi blandit*« (Völuspá v. 29); men de staar dog endnu som det gode Princips Repræsentanter, det synes dog, som om endnu alt, hvad der er tilbage af gode Kræfter, findes hos dem. Dette ligger med Nødvendighed deri, at de vedbliver at være *Guder*, og det ses da ogsaa i mange Tillægsord og Udtryk, som om dem forekommer. Og navnlig viser det sin Sandhed deri, at Æserne endnu har Frelseskraften i sig selv, den hellige Spire er ikke hos dem aldeles kvalt, de fremstaar igjen til det nye Liv uden noget ydre Motiv[25]). I Modsætning til Æserne staar de *onde Magter*, Jötner, Dværge, Loke, Hel og »allir Heljar-sinnar« (*Gylfag.* c. 51). Oprindelig har vel heller ikke disse eller i alle Fald ikke *alle* disse været tænkt som ubetinget *onde*. Saaledes heder det om *Hel*, at hun er halv sort og halv hvid[26]), og hendes Rige har maaske i den ældste Forestilling indeholdt ogsaa salige Boliger eller Belønningssteder, som senere udelukkende er henlagt til Valhal[27]). Og *Jötner* og *Dværge* stammer ligesaavel som hele den øvrige naturlige Verden fra *Ymirs* Krop. At *Loke* oprindelig ikke er en absolut *ond* Skikkelse, derpaa tyder mange Træk, som det vilde blive for

---

25) At alle Æserne faar Del i Fornyelsen, er sikkert; det ligger i den hele Sammenhæng i *Völuspá* og strider hverken mod Völuspá v. 60-61 eller mod *Vafþrúðnismál* v. 50-51 eller mod noget andet Sted i de gamle Digte; det er vel ogsaa nu erkjendt af de allerfleste Fortolkere. Forresten vilde det her føre for langt bort at gaa ind paa en Gjendrivelse af de Argumenter, som enkelte har fremført for den modsatte Mening; fuldstændigst er maaske Sagen bevist af *Hammerich* (»Om Ragnaroksmythen«, p. 27-29).

26) »*Blá hálf ok hálf með hörundarlit*«, Gylfag. c. 34.

27) Herom forstaar nogle *Völuspás* v. 41. Se forresten *Simrock* i »Allg. Monatsschr.«, 1853, p. 575 (eller i Programmet »Vaticinii Valae vindiciae«, p. 6). Endnu i *Baldrsdraumar* v. 12 beskrives Beredelsen til Balders Modtagelse *hos Hel*, og det ganske som i *Valhal* for Eirik (efter *Eiríksmál*). Sml. ogsaa *Grimm*, »Deutsche Mythol.«, 3 Ausg., p. 292.

vidtløftigt at forfølge;[28]) kun det være nævnt, at han jo er selve Odins *Fostbroder*. Men idet nu alle disse Væsener udvikle sig i sin Ensidighed, skiller sig fra Æserne og tager en *fiendtlig* Stilling ligeoverfor disse, *bliver* de onde, saa at i *Völuspá* ser vi f. Ex. *Loke* fuldkommen som Løgnens og Ondskabens Fader[29]). — Nu er der altsaa hos alle disse kun Ondskab og Synd, her er derfor ogsaa *kun* en absolut Tilintetgjørelse[30]). Men midt imellem Æserne og disse »Heljar-sinnar« staar nu *Menneskene*, skabte af Æserne og begavede med *önd* og *óð* fra dem (*Völuspá* v. 18), med deres aandelige Dygtighed ligesaavel som med deres onde Lyst, men dog under alt dette som *ringere* Væsener, (det skabte kan ikke staa det skabende ved Siden); de staar vistnok Æserne *nærmest*[31]), men er dog baade i intellektuel og moralsk Henseende slettere udrustet end disse, har mindre af alt det gode, mere af alt det onde; derfor har ogsaa baade *Odin* og *Hel* sin Del i dem, skjønt i større og mindre Grad; nogle hører nærmere til Odins Væsen, andre nærmere til Hels, men selv de bedste hører dog for en Del til dem begge[32]). Derfor kan

---

28) Sml. bl. a. *Simrock*, Handbuch etc., p. 109-114.

29) Se *Völuspá* v. 29 og 38, sml. v. 50.

30) At saavel alle disse som alle Æser gaar under i Ragnarök (de sidste rigtignok for at opstaa igjen), det ligger implicite i den hele Fremstilling i *Völuspá*; sammenlign saadanne Udtryk som »*hræðask allir á helvegum* (v. 48 — efter cod. Arn.), »*stynja dvergar*« (v. 52), »*munu halir allir heimstöð ryðja*« (v. 55; »*allir halir*« synes neppe at kunne betegne andet end *alle menneskelige Væsener*, uden Hensyn til, hvor deres »heimstöð« er). — Ogsaa i *Gylfaginning* fremstilles Kampen i Ragnarök som en Kamp til *fuldkommen gjensidig Ødelæggelse*.

31) Saa siger *Hávamál* om dem i v. 134:

Löstu ok kosti — *erat maðr svá góðr,*
bera ljóða synir — *at galli ne fylgi,*
blandna brjósti í; — *né svá illr at einugi dugi.*

32) Dette vanskelige Punkt i vore Forfædres Mytologi er af de fleste Fortolkere overset eller misforstaat; *Keysers* Opfatning (se »Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen«, p. 47-50) er vel her uimodsigelig den sande; jeg skal af hans interessante Udvikling deraf hidsætte følgende: »Aselærens Mening synes altsaa egentlig at have været den, at skjønt Mennesket var delt mellem Odin og Hel, saa var dog hvers Andel af hans Væsen i Døden større eller mindre efter Beskaffenheden af hans Virken i Jordlivet. Den Dydiges og Tappres Aand havde Kraft til i Døden ogsaa at hæve den bedre Deel af sit legemlige Væsen med sig til Himlen; af ham fik Hel kun Støvet. Men den, hvis Aand Ondskab og ussel jordisk Begjærlighed havde fjærnet fra Himlen, blev med sit hele Væsen

ikke alle de enkelte Mennesker ligesom alle de enkelte Æser efter Ragnarök igjen opstaa til den evige Salighed, skjønt Menneskeslægten heller ikke saaledes som de onde Magter er den absolute Tilintetgjørelse hjemfalden; men det er kun *Slægten som saadan*, der endnu kan faa igjen sit oprindelige *Væsen*, kan blive frelst, gjenfødt og helliggjort — i fuldkommen Modsætning til hine onde Magter; men — og heri ligger den mærkelige Modsætning til Æserne — ogsaa hertil behøves et ydre Motiv, her behøves *Yggdrasils* nærende, livgivende, frelsende, helliggjørende Kraft; først ved at skjules og næres i *Hoddmimirs Holt*, *det hellige Træ*, *aldrnari*, kan *Líf* og *Lífþrasir* blive helliggjorte, saa der fra dem kan spire *hellige*, *evige* og *salige* Slægter [33]).

Det synes da af Kildernes Ord at følge, at vore Forfædre ikke har tænkt sig, at hvert enkelt af de i denne Verdens Tid levende Mennesker personlig og hver for sig efter Ragnarök for anden Gang skulde opstaa til nyt Liv — paa samme Maade, som de tænkte sig Heltenes Opstandelse efter Døden til Livet i Valhal. De maa derimod have tænkt sig, at *Menneskeslægten som saadan* skulde gjenfødes, idet den paany spirer frem fra det ene Par, der ved Hjælp af Yggdrasil, hos hvem Frelsens Kraft laa, har undergaat Forvandling, saa at baade det og alle de Slægter, som fra det stammer (»*þaðan af alask*«, Vafþr. v. 45,), nu til evig Tid kan leve salige i Gimle. Dette maa have været nok til væsentlig at tilfredsstille deres Udødelighedshaab, dette i Forening med den faste Fortrøstning, at *Æserne* skulde opstaa igjen og leve evindelig; thi i Æserne gik dog Menne-

---

Hels Bytte; hans Sjæl var ei kraftig nok til fri at opsvinge sig i Gudernes himmelske Boliger, men droges i Dybet af det Støv, ved hvilket den stedse havde klæbet. Udentvivl har Forestillingen om Hel som *halv hvid og halv blaableg* netop i denne Tanke sin rette Rod. For den Gode viste Døden sig som en lys, frigjørende Guddom, for den Onde som en mørk og straffende.»

33) *Þar skolu dyggvar*
dróttir byggja
ok um aldrdaga
yndis njóta. (Völuspá v. 62). Vistnok tales der i Edda ikke udtrykkelig om, at Yggdrasils Ask ogsaa indeslutter en *helliggjørende* Kraft; men da Menneskene før Undergangen er syndefulde og i alle Henseender besmittede, i Fornyelsen derimod *hellige*, (hvad der jo er nødvendigt, for at der kan være nogen Mening i, at de skal være *evig salige*, og hvad der

skene op, de var den idealiserede Menneskeaand og altsaa i Grunden *ét med den*[34]).

Denne Lære om Menneskeslægtens Gjenfødelse til nyt Liv og evig Salighed formedelst Yggdrasils Kraft er vistnok høj og storartet; men den har da formodentlig heller ikke staat ret klar og tydelig for Æsedyrkernes Bevidsthed i Almindelighed, der sjælden rakte ud over Ragnarök[35]); og hvor mange andre ligesaa storartede og dunkle Anelser ligger der ikke skjult i den gamle Tro og i dens fyldigste Udtryk, Völuspá? — Denne Lære har været haard at fatte og haard at tro, og den har derfor uden Tvil allerede i selve Hedendommens Tid været misforstaat og forvansket; og endnu meget mere er den blevet misforstaat og forvansket af Fortolkere; selv *Gylfaginnings* Forfatter er aabenbart i Vildrede med den; heller ikke han har kunnet give Slip paa Forestillingen om de enkelte Menneskers vedvarende Tilværelse i en god og en ond Tilstand ogsaa efter Ragnarök, maaske netop fordi den tilsvarende kristelige Lære har været for indgroet i hans Forestilling til at han har kunnet løsrive sig derfra, og netop heri har vi da en naturlig Grund til, at han har troet at maatte anvende *Völuspás* v. 40-43 paa denne Tilstand *efter* Ragnarök, ligesom han omvendt — med

---

vel ogsaa ligger i Ordet *dyggvar*, som *Egilsson* gjengiver med *pii*,) saa synes det nødvendigt, at det er det samme *hellige Træ* (Völuspá v. 31), der har skjænket dem Næring og evig Livskraft, som ogsaa helliger dem og gjør dem *skikkede* til dette evige Liv.

[34]) Man kunde ogsaa falde paa, at vore Forfædre havde tænkt sig, at i denne Slægternes Stammen fra Líf og Lífþrasir endog hvert enkelt Menneske saa at sige skulde *fødes paany*, hvilket vistnok ikke er let at forstaa, men dog ingen umuelig Tanke; en lignende Forestilling ser vi i alle Fald flere Steder Spor af; sml. Slutningsbemærkningerne til *Helgakviða Hjörvarðssonar* og til *Helgakviða Hundingsbana II* (paa det sidste Sted heder det bl. a.: »*þat var trúa í forneskju, at menn væri endrbornir*»); se ogsaa *Keyser*, »Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen«, p. 167-168, og *Mannhardt*, p. 292-293. — Paa denne Maade vilde det blive lettere at fatte, hvorledes ved hin Lære vore Forfædres Udødelighedshaab kunde være fyldestgjort, skjønt det dog neppe er nødvendigt og altsaa vel heller ikke tilbørligt at ty til denne Udvej.

[35]) Se det mærkelige Sted i *Hyndluljóð*, v. 41:

Fáir sjá nú
fram um lengra,
en Óðinn mun
úlfi mœta.

samme Fribed, skjønt med endnu mindre Grund — har henført v. 62, (som handler om de saliges Ophold i Gimle,) til Tiden *før* Ragnarök; overhovedet synes ogsaa han ofte at »sammenblande den nye Tingenes Orden, som *efter* Ragnarök skulde indtræde, med Menneskenes Tilstand efter Døden, men *før* Ragnarök«. Mærkeligt er det saaledes, at medens baade han og alle andre Fortolkere omtaler, hvad de da heller ikke *kunde* undlade at omtale, at Líf og Lífþrasir skal være den gjenfødte Menneskeslægts Stammeforældre, saa holder de dog til samme Tid fast paa hvert enkelt i denne Verdens Tid levende Menneskes personlige og umiddelbare Opstandelse efter Ragnarök; og dog findes saadant ikke med et eneste Ord nævnt i de gamle Kilder.

Kilderne lærer derimod, som vi har set, at Menneskeheden gjenfødes i en ny og forædlet Skikkelse; efterat Líf og Lífþrasir har været næret i og af det hellige Træ, kan der fra dem spire *hellige Mennesker* (»dyggvar dróttir«). Men om *onde* er der ikke mere Tale eller Tanke, altsaa heller ikke om *ondes Straf*. Og hvor skulde vel ogsaa disse onde komme fra? De er gaaet under i Ragnarök (se Note 21 og 30), og det er en Umuelighed, at nogen af *dem* kan være blevet bevaret og blive Oprindelsen til en ny Slægt af *onde* Mennesker; det ene Pars Bevarelse i Hoddmimirs Holt staar netop i den inderligste Forbindelse med og beror paa dets *Forvandling* (se Note 33), og i denne Forvandling faar *den hele Slægt* Del; men de onde Enkeltmennesker gaar under med Hel og forsvinder *som saadanne* for stedse[36]). Og hele denne Gjenfødelseslæres Aand

[36]) Dersom *Völuspás* v. 64 er egte, hvad mange Fortolkere betviler eller endog ganske benegter, og dersom det kan forsvares paa den Plads, som Haandskrifterne anviser det, da er vel den ene rigtige Forklaring deraf den, som f. Ex. af *Wiborg* (p. 255) er saaledes udtrykt: »Men fra neden, fra Mørkets Fjelde, kommer Nidhöggr, den skumle Drage; og see! den flyver bort over Marken med Lig under Vingerne; thi Døden og Dødens Genier skulle ikke mere være til« Dog har denne Forklaring store Vanskeligheder, og det tør vel være tvilsomt, om Texten eller i alle Fald Versordenen er rigtig. Den franske Udgiver *Bergmann* (»*Poëmes de l'Edda*«, Paris 1838,) sætter Verset foran v. 56 og forklarer det saaledes (p. 237-238): »— Nidhoggr, qui après avoir dévoré les cadavres dans Niflhel, quitte l'enfer à Nidafioll et revient chercher une pâture abondante sur la terre jonchée de morts. Son arrivée annonce que la terre va bientôt s'abimer dans la mer«.

synes da ogsaa nødvendig at maatte udelukke enhver Tanke om Straf og Usalighed. Var først Menneskeaanden eller rettere Menneskehjærtet gaat ud over den første nødvendige Konsekvens, Ragnarök, og havde uddannet Læren om en Gjenfødelse, hvori *alt* ondt skal vendes til godt (»*böls mun alls batna*», Völuspá v. 60), hvori baade Guderne og Menneskeslægten, skjønt begge syndige, skal frelses, da var det lidet tænkeligt, at ovenpaa dette Læren om en evig Pine skulde komme. Det er den *evige Fred*, som karakteriserer den gjenfødte Tilværelse[37]), og der er ikke længere Tale om nogen Strid eller Plage; en saadan Lære kom vistnok ikke ind i vor gamle Mytologi, i alle Fald ser vi i de gamle Digte, de egentlige Kilder, intet Spor af den. *Den hele Menneskeslægt* gaar under i Ragnarök, og *den hele Menneskeslægt* fornyes gjennem Líf og Lífþrasir til almindelig og evig Salighed; Straffene for dette Livs Ondskab lides hos Hel *før* Ragnarök.

Og saaledes bliver der da — fra naturmenneskeligt Standpunkt — Klarhed og Konsekvens i Mytologiens Lære om Gjenfødelsen, hvori alt skal være *Fred og Glæde og evig Salighed.*

Nærmere at vise, hvorledes dog denne Lære — dybere betragtet — staar i Strid med hele den øvrige Lære om Syndens Indtrængen i Verden, hvorledes nemlig Frelsen indtræder og Synden udslettes *af sig selv*, uden noget i Sandhed gyldigt Motiv, idet Yggdrasil baade er den hellige og frelsebringende *aldrnari* og til samme Tid selv er ligesaa syndebesmittet og syndefordærvet som noget (se *Grimnismál* v. 32-35, *Fjölsvinnsmál* v. 24 o. fl. St.), det hører ikke hid; Nødvendigheden af denne Inkonsekvens er klar; enhver Hedningereligion (ligesaavel som alle Fritænkernes Spekulationer) er i sit Væsen Inkonsekvens; men selv indenfor Inkonsekvensen kan der igjen blive Spørsmaal om Rimelighed og Konsekvens, og denne, mener jeg, ser vi først ret i vore Forfædres Lære, naar vi ikke tillægger den Forestillinger som denne om *evige* Straffe.

---

[37]) Man læse blot *Völuspá* v. 57-63, og bemærke den Aand og Tone, som her danner Grundlyden i Valaens Tale; alt aander Fred og Forsoning.

Anmeldelser.

Horatii Oden. Öfversatta och kommenterade af L. F. Kumlin, Lector i Strengnäs. I. öfversättning. II. III. Kommentarier. Stockholm 1851—59.

Jemte prosaisk öfversättning, som för hvarje Ode föregås af en inledning, hvari upplyses om den sannolika anledningen och om gången af stycket, lemnar Hr. K. i detta arbete på 576 större duodezsidor fullständiga real- och språkförklaringar till Horatii 4 böcker Carmina.

Hr. Kumlins förfarande ss. kommentator är, i allmänhet sagdt, den omsorgsfulle lärarens, som ej nöjer sig med att af lärjungen få, hvad denne oftast anser vara nog för att sägas „kunna sin lexa", en af någon hjelpreda honom i munnen lagd öfversättning af hvarje periods ungefärliga mening, utan vill att denna öfversättning skall framgå ur och belysas af en klar uppfattning af hela styckets sammanhang och af hvarje enskilt uttrycks så väl språkliga som sakliga innehåll och villkor. Hr. Kumlins förfarande är äfven i det afseendet lärarens att han vid det enskilda ställets förklaring fäster uppmärksamhet på allmänna reglor, som dermed kunna stå i något sammanhang och detta i temligen stor utsträckning. Utan tvifvel är en sådan kommentar, om den af lärjungen enligt afsigt begagnas, egnad att hos denne framkalla ett uppmärksamt studium af författaren. Det må ock gälla såsom ett bevis på Hr. Kumlins samvetsgrannhet att, liksom han sjelf icke blindt följer någon föregångares auctoritet (den sista delen af kommentarierna är dock väsentligen utarbetad efter eller med kritisk hänsigt till *Nauck*, des Horatius Oden und Epoden für Schulgebrauch, 3. Aufl. Leipsig 1856) han ej heller vid tvifvelaktiga eller omtvistade ställen för lärjungen blott uppgifver ett öfversättningssätt att utan pröfning begagnas, utan lemnar honom val emellan flera, ofta jemte belysning af hvarderas antaglighet eller förkastlighet. Hvad man vid detta förfarande kan och måste anmärka är dels att Hr. Kumlin någon gång i sitt bemödande att förklara Skaldens ord tagit sig anledning till quæstioner af de slag, som både är onyttigt och omöjligt att besvara, såsom när i anm. till Od. III. 27. v. 19 uppkastas och discuteras den frågan, huruvida det var på resa till eller från Grekland som Horatius fick erfara *„rabiem Noti"* och *„peccata atri Japygis"*, dels att förf. ofta på sådana ställen visar sig tveksam mellan olika förklaringssätt, der för en okonstlad betraktelse af sammanhanget ingen tvekan alls tyckes böra komma i fråga. Så t. ex. i afseende på öfversättningen af *splendidus* i Od. IV. 8., af *quo non arbiter Hadriæ* et cet. Od. I. 3. Det kan redan sättas i fråga, huruvida hela denna kritiskt raisonnerande method i allmänhet är lämplig i en skolbok och om det icke vore bäst, äfven der verklig tvekan kunde ega rum, att förf. blott

uppgåfve den förklaring, han ansåge riktigast jemte dess motiver. Vare härmed emellertid huru som helst, att anföra hvarje konstlad eller oriktig uppfattning af ett språkligt uttryck jemte den enkla och naturliga är säkert en både öfverdrifven och onyttig samvetsgrannhet. På en sådan företer dock Hr. Kumlins kommentar många prof. Så t. ex. säges Od. III. 4. 73. „*monstris* kan förklaras dels ss. abl., dels ss. dativus till *injecta*". Od. III. 5. 2. „*præsens* kan dels betyda *mäktig* (?), dels *uppenbarad*". I samma Ode v. 6. *conjuge barbara turpis maritus* säges: „*c. b.* kan förklaras såsom abl. qual., dock äfven såsom abl. causæ" ock dervid hänvisas till det Ovidianska — *fratre marita soror*. Det är alltså till *maritus conjuge* skulle vara abl. caussæ. Denna förklaring är *Naucks*, som till ifrågavarande ställe säger: „Wer Ehemann ist durch eine Gattin, ist es auch von ihr: maritat mit dem Abl. Ep. 2. 10. Ebenso *facere prole parentem* Virg. Aen. I. 75, scheinbar für *prolis*". Det har nu visserligen sin riktighet, att en *maritus* är detta blott genom sitt förhållande till *conjux* men *just* derföre är det otroligt att Latinet eller något annat språk, som hade ett annat uttryckssätt, skulle sätta dessa tvenne substantiver, såsom sådana fattade, i causalförhållande till hvarandra, der det ej ville säga annat än (en barbarisk) hustrus man. Måste man således nödvändigt sätta *conjuge* i omedelbar förbindelse med *maritus*, så vore det ock nödvändigt att dertill söka grunden i detta sednare ords ursprungliga natur af ett adjectivum eller participium, hvilken adjectivbetydelse för öfrigt sällan eller aldrig framträder i detta masculina begrepp *maritus*, men så mycket bestämdare i det feminina *marita*, hvilket derföre ock kan construeras med en ensam ablativus i analogi med *conjuncta* eller kanske troligare med *fecunda*, *gravida*, liksom detta sednare är förhållande med *maritare*, der fråga är om djur eller vexter feminini generis. Men den naturliga och enkla uppfattningen af uttrycket är väl den, att dessa tvenne ablativer *conjuge barbara* (med en barbarisk hustru) angifva de förhållanden under hvilka *miles Crassi vixit turpis maritus* och således bestämma ej något enskilt ord utan hela det sammansatta uttrycket. —

Å andra sidan synes oss kunna anmärkas, att, der förf. afgjordt bestämmer sig för ett visst förklaringssätt, detta stundom röjer en tendens att mera fästa sig vid grammatiska termer och schemata, än vid språkuttryckens enkla förhållanden. Ett exempel härpå är förklaringen af Od. III. 13. 13. *Fies nobilium tu quoque fontium*, der författaren (i öfverensstämmelse med *Nauck*) säger: *nob. font.* är *icke* en Genit. Partit. utan Genit. possessivus (subjectivus, proprietatis, ditionis) = äfven du skall göras till de ryktbara källornas tillhörighet, de skola räkna Dig ss. sin d. ä. du skall öka deras antal, höra till deras klass. Att förf. här blott förnekat genitivus partitivus eller generis (ty så kunde man väl rättast beteckna genitiven i uttrycket *unus fontium nobilium*) såsom den *egentliga* betydelsen för att genom omvägen af genit. possessivus återkomma till den samma såsom den *verkliga*, visar sig för hvar och en, som icke ser på, med hvilka ord den ena eller andra genitiven är förenad,

utan tänker efter, huru dessa genitiver i grunden förhålla sig till hvarandra. Båda utmärka nemligen ett tillhörighets — eller sammanhörighets-förhållande, men genit. poss. så, att det ena tinget tillhör det andra såsom dess egendom, således såsom något utanför detsamma, då deremot med genit. generis och partitivus utmärkes, att det ena hör till det andra såsom en del till det hela eller en individ till sin art. Att det sednare förhållandet här eger rum, medgifver förf. sjelf, då han tror sig kunna öfversätta: du skall räknas till deras klass (genus), och jemför: *operum hoc mihi crede tuorum* „detta hör till *omfånget* of dina göromål." Något *unus* behöfver således alls icke underförstås; genitiverna uttrycka i alla fall icke ett egande i egentlig mening, utan ett hörande till omfånget för att bruka förf. egna ord. De exempel förf. anför ss. analoga äro dels af helt annan art så till vida, som uti „*laborem illorum faciam, quæ mulieris fuerant, viri fiunt*," genitiverna verkligen och icke blott egentligen utmärka ett egande. Dels måste med afseende på det af förf. citerade stället ur Disput. Tusc. I. 18. *Animus, si est horum quattuor generum*, läggas märke dertill, att den Latinska genitiven i sin allmänhet och obestämdhet, kan utmärka hvarje slag af tillhörighet, då deremot alla de sätt, hvarmed vi Svenskan återgifva samma casus, blot uttrycka en speciel sida af förhållandet. Det ena af dessa sätt är då lika berättigadt, som det andra, blott hvart och ett användes der det motsvarar originalets mening. Præpositionen är lika berättigad som vår genitivändelse, och den ena præpositionen med det ena verbet lika väl, som den andra præpositionen med det andra verbet, t. ex. *höra till* lika väl, som *vara af* eller *bland*. Användes nu detta på det citerade stället ur Cicero, så finner man att genitiven *horum generum* hvarken utmärker ett egande, ej heller ett sådant förhållande, som om *anima* skulle vara ett af *genera* (d. v. s. ett af elementerna, fattade såsom totaliteter), men väl betyder uttrycket: om själen hör till dessa 4 slag, (nemligen — detta är förklaring, icke öfversättning — såsom af dem bestående och bildad), så består den af eld och luft (*inflammata anima*).

Såsom förf. sjelf i företalet anmärker, innehålla hans kommentarier åtskilligt, som ej egentligen hörer till förklaringen af den kommenterade författarens ord. Härtill har förf. ansett sig befogad deraf, att lärarens pligt gått i bredd med kommentarieförfattarens. Dessa anmärkningar „utom ämnet" torde af lärare ej alla bli bedömda på samma sätt. Mot den archæologiska, synonymiska och historiska delen torde ingen hafva något betydligare att anmärka. Dels sakna våra skolor läroböcker i dessa stycken, så att läraren bör vara nöjd med att lärjungen vid öfverläsningen får några påminnelser och upplysningar derom, dels utgöras dessa förf's. kommentarier af enkla referater ur större verk. Annat torde vara förhållandet med de vidlyftiga grammatiska excurserna. En någorlunda fullständig Latinsk grammatik eger hvarje skolyngling. En stor del af förf's. excurser äro obehöfliga derföre, att de innehålla detsamma, som Ellendts grammatik. Hvad afvikelserna beträffar, så är den för skolor skrifna kommentaren ej det fält, der olika grammatiska

åsigter lämpligen kunna granskas emot hvarandra. Om ock den antagna läroboken ingalunda tillfredsställer alla fordringar, så länge den begagnas, både blir den och bör den bli den enda codex, hvari skolynglingen lärer sig det Latinska språkets lagar. Två Latinska grammaticor är det samma som ingen, åtminstone för nutidens scholares, som i de öfre klasserna måste lära sig eller åtminstone plåga sig med 6 till 7 olika språks grammaticor. Enligt all förmodan lär icke heller förf's. grammatiska excurser bli mycket studerade af vår med läroämnen öfvertyngda skolungdom. Detta vore väl att beklaga, om de genom en djupare och sannare uppfattning af det Latinska språkets syntax, eller genom en klarare och enklare framställning utmärkte sig framför den begagnade läroboken. Men ett sådant företräde tro vi att ingen skall tillerkänna dem. När t. ex. förf. i anm. till Od. I. 14. v. 11. säger, att *quamquam* uttrycker ett verkligt medgifvande, men *quamvis* ett blott poneradt (antaget) i stället för att säga, såsom saken är, att vid *quamvis* uttryckes också genom modusformen ett medgifvande af det talande subjectet, hvilket deremot icke är fallet vid *quamquam*, eller då förf. i anm. till Od. I. IV. säger att i satserna: *Seu poscat agna sive malit hædo*, står conjunctivus derföre att dessa alternativer icke gerna kunna vara annat än tänkta, så äro dessa bestämningar af den lösa och intet sägande art, att hvilken skolgrammatik som helst åtminstone har lika användbara. Hvad förf. i andra delen pag. 36 talar om Modus i frågesatser lärer väl ingen kunna begripa, då förf. t. ex. förklarar en oberoende frågesats i conjunctivus för att vara „direct till sin form men icke til sin natur, d. v. s. att satsens innehåll utsäges tvekande" (?) eller anför Relativsatser i Oratio obliqua såsom det 4de fall „då frågeord regera conjunctivus." Lika litet redig är den i anm. till Od. IV. 8. 22. uppställda åtskillnaden emellan *esset* och *foret*, der förf. ömsom fasthåller den blott temporala åtskillnaden, ömsom vill på de besynnerligaste grunder också inblanda en modal. Jfr. också Od. III. 3. 69., der förf. anför *hoc ipsum nil agere me delectat*, såsom ett exempel på den regeln att prædicativet till en infinitiv, som är subject, skall stå i accusativus.

Vi hafva gjort dessa anmärkningar mot i fråga varande skolboks plan och enskilda sidor af densamma, emedan vi ansett sådana frågors discussion just egentligen hafva sin plats i en tidskrift sådan som denna. Det har naturligtvis ej varit vår mening att bestrida det stora värde, dessa kommentarier, om de blott begagnas och rätt begagnas, i många afseenden kunna ega såsom en ej altför snäft tilltagen hjelpreda åt vår skolungdom vid studiet af Horatius.

Lund.

C—.

Die vier Evangelien in Alt-Nordhumbrischer Sprache. Aus der jetzt zum erstenmale vollständig gedruckten Interlinearglosse in St. Cûðbert's Evangelienbuche hergestellt, mit einer ausführlichen Einleitung, einem reichhaltigen Glossare, so wie einigen Beilagen versehen und herausgegeben von K. W. Bouterwek. Gütersloh 1857. CLXIV + 397 S. 8vo.

De Gejstlige i Middelalderen var, som bekendt, langtfra altid synderlig stærke i Latin; det kunde tit holde haardt nok endog blot at bitte ud af en Evangelietext, et Ritual, o. s. v.; selv den, der turde holde sig for temmelig boglærd, maatte kunne føle den samme Trang som en Skoledreng nutildags til at have Oversættelsen af de latinske Ord, ét for ét, skreven til, helst mellem Linierne i den latinske Text. Den Slags Interlinearoversættelse ser tit ud, som om den ubehjælpsomste Skolepog havde udført den, hvorpaa haves et iöjnefaldende Exempel i de Angel-Saksiske Gloser i Northumbrisk Dialect, som, vistnok i 10de Aarh., er skrevet til i et Haandskrift fra c. Aar 700, kaldet „the Durham Book", ogsaa „the Lindisfarne Gospels", indeholdende de 4 Evangelier paa Latin. Mt. Ev. er allerede tidligere bleven udgivet af J. Stevenson for the Surtees Society, 1854, og senere ved Ch. Hardwick i: The Gospel of St. Mathew in A. S. & Northbr. Versions synoptically arranged. Cambridge 1858. 4to. Begge leverer den latinske Text sammen med Gloserne, som de staar mellem Linierne. Man ser öjeblikkelig, at disse Gloser ikke danner en sammenhængende Oversættelse, men er sat til over hvert enkelt latinsk Ord for sig, tit i samme Casus, Modus, Tempus etc., som dette, uden Hensyn til A. S. Construction, blot med den Hensigt at give Begynderen Oplysning om det latinske Ord, men i andre Tilfælde i den Böjningsform, som A. S. kræver; undertiden er over ét lat. Ord sat flere angelsaksiske, ikke som Oversættelse til det foreliggende Sted, men som Underretning om, hvilke Betydninger det lat. Ord kan have. Viljen til at meddele grammaticalsk og lexicalsk Kundskab er imidlertid bedre end Evnen; t. Ex. sættes over *igni* stadig Genitiv *fyres*, skönt Ejeform heller ingen Mening giver i den A. S. Construction; Mt. 21, 12 staar over *columbas* baade *culfra* (Duer) og *staplas* (Støtter: *columnas*). Sommetider har Glossator ikke iforvejen fattet Latinen, men først sat Gloser til, for ved Hjælp af dem at finde Rede i Meningen, hvilket maaske kunde oplyses ved følgende fornöjelige Exempel (allerede fremført af *Hickes*: Thesaurus I. p. 92): Mt. 13, 7 „Men Noget faldt iblandt Torne, og Tornene vokste op, og kvalte det", der hos Hardwick ser saaledes ud:

andre	derimod	faldt	i	Torne	ell.	Rygge	og	voksede
oðro	uutedlice	gefeollon	in	ðornum	o.	hrygum	a.	woxon
Alia	autem	ceciderunt	in	spinas			et	creverunt

Tornene	ell.	Ryggene	og	undergravede	dem	
ða ðornas	o.	hrygas	a.	underdulfon	ða	
spinæ			et	suffocaverunt	ea	(Forveksling af *suffoco*

og *suffodio;* eller Fejllæsning, idet han har taget Stregerne i -*ca*- for -*di*-: *suffodiverunt*, og troet, at *fodio* gik efter 4de Conjugation). Et Forsøg paa Ordfortolkning ved Hjælp af Etymologi er gjort med *publicanus* (Tolder), som han af *publicus* og den hyppige Forbindelse *peccatores et publicani* har sluttet maatte betyde: „den der synder *publice*, aabenbare": *bær-synnig* Mt. 21, 32 o. a. St.; Forsøget er forresten lige saa respectabelt som mange moderne. — Det er indlysende, et en saadan Interlinearoversættelse bedst udgives sammen med den latinske Text. Bouterwek har kun leveret de A. S. Gloser i Durhambogen, uden Text. Han har til de 3 første Evangelier brugt en Afskrift, som B. Thorpe har overladt ham[1]), og til Joh. Ev. en af en Hamilton; se Indledn. p. CXI, hvor B., lige efter at have meddelt dette, tilföjer: „Ich halte es für keine geringe Ehre, dass die nordhumbrische Evangelienglosse zuerst in Deutschland erscheint, wärend in England Stevenson's vor kurzem erlassener Aufruf einen erneuten Versuch zu ihrer Herausgabe noch nicht zur Folge gehabt hat". B. nöjes ingenlunde med at lade en af Andre leveret Afskrift trykke, men skænker os „die 4 Ev. hergestellt" efter en Fremgangsmaade, hvorom i Forordet siges: „Bei näherer Bekanntschaft mit den Abschriften Thorpes entstand der Wunsch, dieses reiche Material . . nicht aus meinen Händen zu lassen, ohne es für die gelehrte Welt nutzbar gemacht zu haben. Unter den verschiedenen Wegen . . wählte ich den mühsameren . . die Glosse nach der angelsächsischen Wortfügung zu ordnen, die auffallendsten Fehler und Missverständnisse zu beseitigen . ." Dette „mühsame" Arbejde har han virkelig udført, med uforstyrret Andagt, mit echt deutschem Fleisse, og er meget vel fornöjet med det Product, der er kommet ud af det, hvilket han p. CIX kan give det Skudsmaal: „In unserm Texte sind die meisten der gerügten Mängel (ɔ: fejl Casus, Genus, Tempus, Modus, Glose, Ordstilling) gebessert". Hvortil „die gelehrte Welt" skal bruge denne „hergestellte" Text, er ikke let at se. Den, der vil vide, hvad der omtrent staar i Haandskriftet, maa studere sig til det ved Hjælp af en Mængde kritiske Tegn og Henvisninger til „Lesarten" p. 256 ff. Det er ikke bleven tydelig for B., at Materialsamlinger bör være saa hurtige og lette at bruge som mulig, og at en Videnskabsdyrker, for hvem Nødvendigheden at overse mange Fag og en vid Mark daglig stiger, ikke finder, at en Materialsamling er gjort „nutzbar" for ham, naar den spilder hans Tid. Med samme Alvor, hvormed B. laver Texten, bruger han den derefter til at fælde „ein begründetes Urtheil" om Dialectens syntactiske Egenheder; saaledes p. CIV: „Eine eigenthümliche Verwendung des part. præs. ist es, wenn das lat. part. perf. dadurch ausgedrückt wird, es also passive Kraft erhält, z. B. Mr. 14, 61 *benedicti: ðæs gebloedsendes;* 16, 20 *profecti: færende*" (to aldeles forskellige Tilfælde); dette hører altsaa ikke til „die gerügten Mängel, die in unserm Texte gebessert sind"; „Sehr wahrscheinlich beruhen diese Ungewöhnlichkeiten mehr auf Verschlechterung der Mundart und sind

[1]) den synes at have stemt ret vel med den af Hardwick besørgede Text af Mt.

Zeichen später Zeit, als dass sie einem tieferen Sprachgesetze folgen. Ebenso wird es zu beurtheilen sein, wenn der nordh. inf. act. für den lat. inf. pass. steht; z. B. Mt. 2, 18 *noluit consolari: nalde froefra*". Til at gennemgaa Indledningen, p. I—XCVIII af historisk, især kirkehist., p. XCIX—CLXIV af linguistisk Indhold, har jeg ikke Lejlighed eller Plads; et par vigtige Puncter skal straks omtales. B.'s Glossar er nyttigt ved temmelig mange Henvisninger til Steder, hvor hvert Ord kan findes i denne Interlinearoversættelse, og tildels i en anden: Rituale Ecclesiæ Dunelmensis. ed. Stevenson for the Surtees Society 1840. 8vo.

Endel Exempler er p. CXIV samlede paa Brug af Tegnet ´ (hos B. naturligvis trykt ^) over oprindelig korte Selvlyd foran Liquidæ, som *ál*, *blínd*, *córn* o. a., tildels stemmende med nuværende Forlængelser. Jeg har ovenfor p. 203 f. søgt at vise, hvorledes i en langt sydligere Dialect endnu c. 1200 ingen virkelig Forlængelse, men rimeligvis en Tilnærmelse dertil, var indtraadt; Orm undgik i tilsvarende Tilfælde Brug af Tegnet ´ (medmindre det sammentrukne *þálde* p. 207 kan komme i Betragtning). I Durhambogen findes det tillige i Tilfælde, hvor næppe nogensinde en Forlængelse er indtraadt; B. opfører saaledes *énde*, *ún-*. Det er derfor tænkeligt, at Nogle har brugt Tegnet ikke blot til at vise Selvlyds Længde, men tillige det forøgede Tidsmaal, Stavelsen faar ved Medlydens „rullende" Udtale. I forskellige A. S. Texter findes ´ over oprindl. kort Selvl. foran ethvert Slags Medlyd (enten denne hører til dem, der kan udtales rullende, eller ikke) paa en saadan Maade, at deri kun kan ses det groveste Jaskeri, eller en barnagtig kalligraphisk Prydelse.

De Northumbriske Sprogmindesmærker er, foruden de 2 nævnte fra Durham og fra sidste Halvdel af 10de Aarh., en Interl.overs. til de 4 Ev., vel ligeledes fra 10de Aarh. og fra Harewood i the Westriding af Yorkshire, kaldet „the Rushworth Gospels" (Mt. findes i Stevenson's og Hardwick's Udgaver; Mr., Text og Gloser, i en Bog af Bouterwek: Screadunga (!) eller Anglosaxonica inedita. 1858. 4to); en meget ældre Interl.overs. i et Psalterium (udg. af Surt. Soc. ved Stevenson 1843—47); en Runeindskrift fra Ruthwell i Dumfriessh. i Skotland (se Archæol. Brit. vol. 28); desuden Egennavne hos Beda. — I Durhambogens Sprogform, der er paa et yngre Stadium end den sydligere A. S. Literaturs i 10de—11te Aarh., finder B. p. XLVII, CVIII „unwiderlegliche Beweise" for, at Gloserne er sat til i 12te Aarh., som om det var givet, at Sprogudviklingen maatte holde ens Skridt i hele England; dens Gang umuliggör Henførelsen af Durhb. til saa sen Tid; om de höjst bestemte ydre Beviser for Henførelse til 10de Aarh. se Fortalerne i de engelske Udgaver, og *Letters of eminent literary men. ed. Ellis* i Camden Selskabets Skrifter 1843 p. 267, samt *Wright's Biographia Literaria Britannica.* Ogsaa Fraværelsen baade af danske og romanske Ord (smlgn. de mange danske Ord i Ormulum, og romanske i Slutningen af A. S. Krön.) passer til en tidligere Tid. — B. finder vel p. VII atter i Sprogformen 1) „den bestimmtesten Beweis für die nahe Verwandtschaft der Friesen

und der nordhumbrischen Angeln", 2) „ein entschiedener scandinavisches Element"; men herimod maa den bestemteste Indsigelse göres. 1) Nærmere Slægtskab mellem Friser og Angler i Modsætning til Sakser var i og for sig tænkelig; der har imidlertid aldrig existeret en Modsætning og Grænse mellem angelske og saksiske Dialecter, men vel mellem sydangelske og nordangelske; til disse sidste maatte det særlige Slægtskab med Friser indskrænkes; dette Slægtskab kan imidlertid aldeles ikke bevises af Sproget. For det første kan Forskellighederne mellem northumbrisk og sydligere oldengelsk Dialect med största Lethed føres tilbage til ét Grundlag, og behøver intet at have med Fris. at göre. For det andet kan denne Dialectkløvnings Fremkomst og Udvidelse eftervises i de northumbriske Mindesmærker, og kan altsaa ikke have med Frisisk at göre; jeg finder næmlig ved at efterse Sprogformerne i disse Mindesmærker: Psalteriets Sprog staar nærmere ved Sydengelsk end de andre northbr. Skrifters; det indeholder kun de Afvigelser fra Sydengelsk, der er Bevarelser af et ældre Stadium (*oe*; Endelser i Udsagnsord -*u*, -*es*, -*eđ*, -*un* o. a.; tydeligere Adskillelse af Rasks Conjug. 1, 1 i to; *mec*, *đec*; o. s. v.), paa hvilket Sydengelsk engang ligeledes har staaet, og af hvilket Lævninger, skönt i ringere Grad end i Psalteriet findes i sydangelske, ja endog saksiske, Documenter; Navne hos Beda stemmer hermed. I alle de andre northbr. Mindesmærker er Bevarelser af ældre Stadium langt mere udslettede, derimod yngre Former talrige, og Opløsningen i Böjningssystem samt Tilnærmelse til moderne Sprogform rykket forud for Sydengelsk; Bortkastelse af *n* og Forandring af *đ* til *s* i Böjningsendelser, det første som i Frisisk, hvilket ikke finder Sted i Psalteriet, er i 10de Aarh. naaet videre i Durham end i det sydligere Harewood[1]): Bortkastelsen af *n* faar saaledes aldeles Intet med Fris. at göre; det er vel nærmest paa den, at B. bygger Slægtskabet med Frisisk. Adskillelsen af Northbr. og Sydengelsk fortsættes consequent efter den normanniske Erobring, saaledes at Northbr. bestandig er foran i Udvikling, og indenfor Sydengelsk atter de nordøstlige Egne forud for de sydvestlige. Sprogformen i Northumbrisk c. 1300 gör Henførelse af Durhb. til 12te Aarh. aldeles umulig. 2) Skandinaviske Elementer i Engelsk skriver sig ikke fra den Tid, Angelsakserne boede paa Fastlandet, men fra de danske Erobringer i 9de—11te Aarh., og har ikke med Adskillelsen mellem Northbr. og Sydengelsk at göre, da de ligesaavel findes i Dialecter Syd som Nord for Humber; de findes endnu ikke i de nothbr. Interlinearoversættelser (medmindre det ene Ord *til*, Durhb. Mt. 26, 17. 31 der ogsaa findes i andre A. S. Skrifter, kunde vises at være nordisk), skönt man vel kunde vente dem; med Hensyn til Durham kunde dette allerede komme af, at Nordboerne især var indvandret endel sydligere i Lincolnsh., Yorksh. o. s. v.; men Hovedgrunden er vel, at ligefrem Indvirkning af dansk Sprog næppe har gjort sig synderlig gældende för henved Knud den Stores Tid;

[1]) ifølge Formerne i Mt. Ev.; i Mr. Ev. fra Harewood og i Ritualet fra Durham er Forskel i Brug af for *đ* ikke fremtrædende.

i den ældre Indvandringstid omkring Aar 900 har de Danske vist holdt sig temmelig for sig selv i flere Byer, og i videre Kreds nærmest gjort sig bekendt ved Plyndringstog, der naturligvis ingen Sprogblanding kunde afstedkomme. Hvad Bouterwek mener med „skandin. Element", kan kun være nogle misforstaaede Lydforhold (nærmest i nogle Endelser); som om Sprogblanding, og det paa den Tid, bestod, ikke i Optagelse af fremmede Ord, men i vilkaarlig Indsættelse af en fremmed Lyd eller Böjningsendelse i indfødte Ord, en löjerlig Forestilling, der er et Sidestykke til P. A. Munchs Opdagelse i de ulæselige blekingske Runeindskrifter af et gotisk-nordisk Blandingssprog, efter gensidige Indrömmelser saaledes sammensat, at Lydsystemet skulde være gotisk, Endelserne nordiske; se Annal. f. nord. Oldk. 1848 p. 283.

C. A. E. Jessen.

Bemærkninger i Anledning af Skriftet „**Til Kritiken af det Synonyme i Dansk.** Ved I. Levin. Kjøbenhavn, V. Pio, 1860".

Naar en saa omhyggelig, skarpsindig og ædruelig Sproggransker som Hr. I. Levin udgiver et nyt Skrift, kan man altid være vis paa et værdifuldt Udbytte af hans Forskninger, selv om det kritisk-negative Element skulde have Overvægten over det positive, og selv om Forfatteren, trods sin videnskabelige Ædruelighed, ikke skulde kunne siges at have skrevet sine ira et studio, hvad rigtignok sjelden lykkes ham. I det foreliggende Skrift findes nu begge hine Elementer. Det positive Udbytte er væsentligst indeholdt i de værdifulde synonymiske Sammenstillinger, som udgjøre henved Halvdelen af Skriftet (S. 59—103); men da disse mere fremtræde som Exempler til Belysning af de i den forudgaaende Afhandling opstillede Anskuelser, saa maa denne indledende kritiske Afhandling betragtes som Hovedsagen ved Skriftet, hvad da ogsaa dets Titel antyder; og det er til denne kritiske Del af Hr. Levins Arbejde jeg det følgende skal tillade mig at knytte nogle Bemærkninger, da jeg her ikke kan være enig med Forfatteren i alle hans Paastande.

Hovedindholdet af Hr. Levins Afhandling kunde vel i Korthed gjengives saaledes. Ordet s y n o n y m passer slet ikke til det, man i den saakaldte Synonymik vil betegne dermed, da Ordet ifølge sin virkelige Betydning er det samme som i d e n t i s k og udenfor Sprogvidenskaben bruges saaledes. Det af Sporon og senere vedtagne e n s t y d i g er ogsaa ubrugbart, da det ikke lader sig adskille fra e n s b e t y d e n d e. Forf. foreslaaer derfor l i g e t y d i g. Man har hidtil ført megen taaget og uklar Tale om S y n o n y m i k som en egen Videnskab og om S y n o n y m e r som en bestemt Klasse Ord. Der gives ingen saadan Klasse af Ord; de saakaldte Synonymer staa ikke i nogetsomhelst andet Forhold til hinanden end en hvilkensom-

helst „Bunke" Ord, taget ud af Ordbogen. „Synonym" betegner slet ikke noget Begreb, men er en vilkaarlig vedtaget Benævnelse for Ord, som man sammenstiller for ved Modsætning at oplyse deres Betydning, og det kan ske i det uendelige uden nogensomhelst Grændse. Den saakaldte Synonymik er derfor slet ikke nogen Videnskab eller Disciplin, men kun en vis Methode i Ordenes lexikalske Behandling, som kan blive meget frugtbringende for Lexikonnet. Her hører den egentlig hjemme, men kan dog ogsaa udøves i selvstændige Skrifter, for ikke at overlæsse Lexikonnet med altfor vidtløftig Detail. En Hovedfordring ved Ordenes synonymistiske Sammenstilling er nu, at man strængt fastholder det rent lexikalske Standpunkt og ikke lader sig forlede til Raisonnementer over selve Begreberne, Realiteterne, der ikke have noget med Udtrykket som saadant at gjøre. I denne Henseende dadles stærkt Sporon og P. E. Müller, som efter deres franske Forbilleder have gjort Synonymiken til Vehikel for philosophisk, moralsk, pikant og interessant „Udenomssnak" og derved bidraget meget til at udbrede uklare Forestillinger om den hele Sag. Sluttelig opstiller Forfatteren nogle methodiske Regler for Behandlingen af „ligetydige" Ord.

Hvad jeg nu strax maa erklære mig fuldkommen enig med Forfatteren i, er hans Betragtning af Synonymiken som hjemmehørende hel og holden i den lexikalske Sprogbetragtning, saa at alt, hvad der i synonymiske Undersøgelser ikke paa en eller anden Maade befordrer den lexikalske Indsigt, bliver at betragte som uvedkommende og forsaavidt som uvidenskabeligt. Naar jeg her skal tillade mig at nævne en lille Afhandling, som jeg i 1850 lod udkomme som Program for Slagelse lærde Skole, „Bidrag til græsk Synonymik", saa er det ikke fordi jeg lægger nogen synderlig Vægt paa den, men kun for yderligere at constatere min Overensstemmelse med Forf. i denne Opfattelse; thi man vil der finde Synonymiken fremstillet som en ligesaa integrerende Del af Lexilogien, som Syntaxen udgjør af Grammatiken. At jeg desuagtet maa tillægge den en noget selvstændigere Stilling end Hr. Levin er tilbøjelig til at indrømme den, skal jeg nedenfor komme tilbage til. Ogsaa Forfatterens Bemærkninger om den rette Fremgangsmaade ved Synonymers Behandling finder jeg sande og træffende. Min Uenighed med ham angaaer fornemmelig Navnet og Begrebet „synonym", som han i sin Afhandling fører en sand Udryddelseskrig imod, ligesom jeg heller ikke kan være enig med ham i hans rigoristiske Bedømmelse af den danske Synonymiks Grundlæggere.

Forf. troer endnu, som saa mange andre, at Ordet synonym egentlig og oprindelig betyder identisk, fuldkommen ensbetydende. Dette er imidlertid en Vildfarelse, som man hidtil paa Tro og Love har optaget efter sine Forgjængere, hvorom Forf. kunde have faaet Oplysning ved at efterse et for faa Aar siden udkommet akademisk Lejlighedsskrift[1]). Ordets Historie er i Korthed følgende.

[1]) De vestigiis et reliquiis synonymicæ artis Græcorum. Scr. Fr. Guil. Wiehe. 1856. Se navnlig Partic. I, der handler om Ordene homonym og synonym.

Oprindelig betegnede hos Grækerne synonym det samme som homonym, altsaa hvad der har Navn, Benævnelse tilfælles. Først Aristoteles indførte til dialektisk Brug en bestemt Forskjel i Anvendelsen af disse to Ord, idet han lod homonym betegne hvad der kun har Navn, men ikke Begreb, tilfælles, synonym hvad der baade har Navn og Navnets Definition tilfælles, hvor da ved Navn skal tænkes paa Slægtsnavnet, som er fælles for Arterne og bruges til deres Definition. Altsaa ere Synonymer hos Aristoteles slet ikke andet end species under et fælles genus, saa at flere Ord kaldes Synonymer, naar de falde sammen i Slægtsbegrebet og kun adskille sig ved de specifiske Differentser, og eet Ord kaldes synonymt, naar det altid og i enhver Forbindelse bevarer det samme Slægtsbegreb (Grundbetydning), til Forskjel fra Homonymet, der er tvetydigt, flertydigt (æquivocum). Dette blev fra nu af Grundbetydningen af Ordet synonym. Men allerede Aristoteles bruger enkelte Gange Ordet i en snævrere Betydning om saadanne Udtryk, der i det sædvanlige Sprog bruges iflæng for at betegne ganske det samme Begreb, f. Ex. *βαδίζειν* og *πορεύεσθαι* (han kalder dem *κύριά τε καὶ συνώνυμα*). Saadanne Ord interessere ham nu ikke videre som Dialektiker; han overlader dem til Digterne, som trænge til Mangfoldighed og Afvexling i Udtrykket. I denne snævrere Betydning optoge nu de sprogphilosopherende Stoikere Ordet, medens andre Philosopher brugte Ordet *πολυώνυμα* om saadanne mangfoldige Benævnelser af det samme Begreb. Fra Stoikerne gik det igjen over i Grammatikernes og Rhetorernes Terminologi, hvor da ved Synonymer betegnes Ord, som i det sædvanlige Sprog kunne ombyttes med hinanden for at betegne det samme Begreb, hvad da ogsaa Pollux udhæver som deres Ejendommelighed, naar han siger, at hans Onomasticon indeholder *ὅσα τε συνώνυμα, ὡς ὑπαλλάττειν δύνασθαι κ. τ. ἑ.* Men om man nu ogsaa ved Brugen af Ordet synonym kun havde denne Egenskab for Øje, altsaa det fælles i Begreberne og den deraf følgende Anvendelighed til rhetorisk Variation i Stilen, saa følger dog ikke deraf, at man betragtede saadanne Ord som fuldkommen identiske. Og dette var heller ikke Tilfældet; thi hvad der hos nogle Grammatikere kaldes Synonymer, paavise ofte andre (*οἱ ἀκριβέστεροι*) den nøjagtige Forskjel imellem, og skjøndt man ved Paavisningen af Forskjellen ikke plejede at bruge Benævnelsen synonym, saa har dog Suidas opbevaret os Titelen paa et Skrift af Grammatikeren Seleucus: *περὶ τῆς ἐν συνωνύμοις διαφορᾶς*. Og naar Eustathius etsteds, som Exempler paa hvad Synonymer er, anfører *βροτος, μέροψ, ἄνθρωπος*, saa kan dette kun være, fordi disse Ord kunne (og for det meste ogsaa skulle) tydes ens d. e. udtydes om det samme Begreb, betegne det samme Begreb (om end fra forskjellige Sider), men ingenlunde fordi Eustathius var saa uvidende, at han virkelig skulde have troet, at disse Ord dækkede hinanden med deres Betydnings hele Omfang eller vare ensbetydende. Jeg kan nemlig heller ikke være enig med Forf. i hans temmelig løse Kritik over Brugen af den danske Benævnelse

enstydig, saaledes som Sporon og P. E. Müller have fastsat den. Ved den Paastand, at „Ord kun kan tydes eens fordi de ere af eens Betydning", overseer Forf. den ejendommelige Betydning af Ordet tyde: man tyder et Ord hos en Forfatter, naar man angiver dets Betydning paa det givne Sted, hvilket jo ingenlunde altid er Ordets fulde eller egentlige Betydning. Derfor vilde man heller ikke kunne sige, at et Lexikon tyder Ordene, thi det angiver deres fulde Betydning, som omfatter alle de specielle Anvendelser. Der er derfor meget god Mening i at kalde saadanne Ord enstydige, som i en given Sammenhæng kunne tydes ens; men naar Forf. i en Parenthes tilføjer „men ikke bør", saa hidrører dette hverken fra Sporon eller Müller, hvis Mening derved forvanskes. Den første siger p. XXVII (Dahl): „Der er utallige Tilfælde, hvor de Ord, som meget ere forskjællige, dog kan bruges uden Forskjæl, fordi det saa ofte ikke kommer an paa andet end at betegne det Almindelige af et Begreb eller en Tanke"; og den sidste siger p. LXXIII: „Heraf følger, at slige (enstydige) Ord staae i et saadant Forhold til hinanden, at de undertiden kunne sættes i hinandens Sted, thi ellers havde man aldrig Grund til at udtyde dem paa samme Maade". Havde Forf. derfor som Modsætning opstillet Ord, der kunne have ens Betydning og Ord, der nødvendigvis (altid) have ens Betydning (istf. „Ord, som have ens Bet."), saa havde han baade gjengivet sine Forgjængeres Mening rigtigt og selv undgaaet den almindelige Fejl at danne Modsætningen: Mulighed — Virkelighed istedenfor Mulighed — Nødvendighed. Til enstydig i denne Forstand svarer nu netop tvetydig, flertydig, som det almindelig bruges. Naar Rahbek siger: „Publikum er et mangetydigt Ord", saa mener han ikke, at Ordet nødvendigvis har mange og altsaa grundforskjellige Betydninger, men at det i forskjellig Sammenhæng lader sig tyde paa mange forskjellige Maader. Der gives jo nemlig ogsaa Ord, der nødvendigvis have forsk. Bet., de egentlige Homonymer, f. Ex. at pibe (med Munden) og at pibe (en Krave); men disse tænker man i Almindelighed ikke paa ved den danske Benævnelse tvetydige Ord; thi de ere i Virkeligheden to ganske forskjellige Ord, der tilfældigvis lyde ens, men som i sig selv indeholde ikke blot Muligheden, men ogsaa Nødvendigheden af en forskjellig Tydning. Disse Ord (som man ikke har dannet noget eget dansk Navn for) svare da til de ensbetydende Ord, der nødvendigvis (altid) maa tydes ens f. Ex. de naturhistoriske saakaldte Synonymer. — Men det mærkeligste ved Forf.s Kritik er nu, at det Ord, som han, „for at komme ud af denne Uklarhed", foreslaaer, ikke er et Haar bedre end det, han forkaster. Han vil have ligetydig sat istedenfor enstydig, saa at hint kommer til at betyde Ord af lignende, men ikke ens, Betydning. Men dette strider mod al Analogi, da i alle Sammensætninger lige (som første Led) betyder netop det samme som ens. Ligeberettigede ere kun de, der have een og samme Berettigelse; en Mathematiker vilde meget frabede sig, at man i Udtrykkene ligestor og ligedannet tog lige i Betydn. lignende, og en lige-

lydende Gjenpart af et Dokument svarer kun til sit Navn, naar den er ordret overensstemmende med Originalen. Forf. har saaledes kun beriget Sproget med et nyt, men et ganske overflødigt Ord; thi ligetydig kan efter al Analogi ikke have anden Betydning end enstydig. Hvis fremdeles, som Forf. paastaaer, „enstydig aldrig kan blive nogen adæqvat Benævnelse for Ord, der væsentlig beskjæftige os formedelst deres Divergents eller indbyrdes Fleertydighed" (hvilket iøvrigt er en let gjennemskuelig Sophisme), saa kan ligetydig det heller ikke, selv med den af Forf. postulerede Betydning, og han gjør sig da skyldig i den samme „logiske Forkeerthed", som han lige iforvejen har tillagt sine Forgjængere.

For nu at vende tilbage til det græske Ord og dets Anvendelse hos nyere Forfattere, saa fremgaaer det af Ordets tidligere Historie, at, forsaavidtsom man har anvendt Benævnelsen Synonymer paa Ord, der ligge hinanden saa nær med deres Betydninger, at disse for en større eller mindre Del dække hinanden, og som derfor paa dette Fællesgebet kunne ombyttes og udenfor dette ere udsatte for Forvexling, — saa har man været i sin fuldkomne Ret, om man end ikke selv har været sig dette bevidst. Og dette maa nu ansees for den korrekteste Brug af Ordet. Men man bruger det ogsaa paa en løsere Maade. Dels indskrænker man det til at betegne fuldkommen identiske Ord, hvad enten de nu virkelig ere det (som i den naturhistoriske Terminologi)[1], eller man ikke har Øje for eller bekymrer sig om den rigtignok ofte ubetydelige Forskjel, der dog virkelig lader sig paavise imellem Synonymerne; saaledes nu i den vulgære Sprogbrug. Denne Sprogbrug mangler nu heller ikke ganske Støtte hos Grækerne; thi ogsaa for Aristoteles var Identiteten en Art Synonymi, og naar Grammatikerne og Rhetorerne opstille Synonymien som en Talefigur, saa mene de dermed en blot rhetorisk Ophobning af Synonymer for stærkere at betegne det samme Begreb og adskille derfor ikke denne fra Tautologi eller Pleonasme. Dels udstrækker man Begrebet Synonymi ogsaa til Ord, der vel aldrig kunne være udsatte for Forvexling, men dog paa en eller anden Maade betegne beslægtede Begreber og derfor naturlig tilbyde sig til Undersøgelse for den, der overhovedet beskjæftiger sig med at fastsætte Forskjellen mellem beslægtede Begrebsbetegnelser, hvorfor det ogsaa er de egentlige Synonymikere, hos hvem man især træffer denne udvidede Brug af Begrebet Synonymi. At de rette Grændser her kunne overskrides og ere blevne overskredne, skal ikke benægtes; men Grundformen for denne Synonymi er dog den samme, som Aristoteles har opstillet, saa at heller ikke denne Brug af Ordet er uden Hjemmel.

Det er imidlertid klart, at, vil man tale om Synonymik som en Del af Linguistiken, saa maa man ogsaa fastsætte Begrebet Synonymi og ikke lade det henstaa i en taaget Almindelighed, der

---

[1]) Man erindre imidlertid, at dette ikke er overensstemmende med den antike Sprogbrug; thi for Aristoteles, den naturhistoriske Videnskabs Grundlægger, ere en Ko og en Hest Synonymer.

gjør det utilgjængeligt for videnskabelig Behandling. Dette anseer nu Forf. for en Umulighed og nægter derfor ikke blot Synonymiken, men ogsaa Synonymi og Synonymer al Realitet som Begreber. Der gives efter ham ingen Ord, som kunne kaldes Synonymer; der gives kun synonymistiske Sammenstillinger. Man kommer rigtignok herved uvilkaarlig til at tænke paa Sokrates, da han for Domstolen rettede følgende Spørgsmaal til sin Anklager: „Er der noget Menneske, som ikke antager, at der gives Heste, men vel Heste-Anliggender, eller som ikke antager, at der gives Fløjtespillere, men vel Fløjtespiller-Anliggender? Nej der er ikke, min gode Mand; dersom du ikke vil svare mig, saa siger jeg det til Underretning for dig og disse andre". Og vilde man nu anvende Forf.s egen Stringents i logiske Conclusioner (s. S. 15 af hans Skrift), saa maatte man komme til det Resultat, at Sokrates ikke vilde kunne anse Hr. Levin for et Menneske. Jeg skal imidlertid ikke urgere denne tilsyneladende Modsigelse hos Forf., der aabenbart i sit Skrift bruger Ordene „synonym" og „synonymistisk" som en midlertidig Concession til den store Hob, inden han endnu har faaet disse Ord udryddede, om ikke af Jordens, saa dog af Videnskabens Overflade; thi kun paa Overfladen mener han at de sidde. Jeg troer dog ikke, at „Begrebet" Synonymi lader sig saaledes bortblæse. Det er ganske sandt, at der ikke gives en vis begrændset Klasse af bestemte Ord, der kunne kaldes Synonymer, og det har vel heller aldrig nogen paastaaet i den Forstand, som Forf. tænker sig det; thi Synonymi betegner jo ikke nogen Egenskab ved det enkelte Ord i og for sig, men et Forhold imellem flere Ord. Naar altsaa Forf., forat latterliggjøre Begrebet Synonymi, S. 17—18 giver sig til at undersøge, om et bestemt enkelt Ord er et Synonym eller ikke, saa er det virkelig kun en Vejrmølle, han der vinder en let Sejr over. Men lader hint Forhold sig nu bestemt angive, saa faa vi ogsaa et Begreb, og Sagen bliver ikke saa begrebsløs som Forf. gjør den til; thi et Begreb ophører ikke at være et Begreb, fordi det har et betydeligt Omfang[1]). Det eneste i Linguistiken berettigede Begreb af Synonymi er nu det ovenfor opstillede og fra de græske Grammatikere overleverede, ifølge hvilket man ved Synonymer forstaaer saadanne Ord, som ligge hinanden saa nær med deres Betydning, at de for en Del dække hinanden og derfor i nogle Tilfælde uden Skade for Meningen kunne ombyttes med

[1]) Hvorledes selv Forfatteren ikke kan afvise den uvilkaarlige Trang til at danne sig et Begreb om de Ord, han nu dog engang vil tale videnskabeligt om, viser den »Definition af Begrebet«, som han S. 5 forlanger og S. 6 opstiller. Rigtignok siger han atter S. 14, at det ikke er nogen Definition, men kun en overfladisk og udvortes Forklaring; men S. 27 tales der dog igjen om, at de ligetydige Ord »bestandigt fjerne sig længere bort fra Begrebet synonym, jo mere Forklaringen mangler lexicalsk og sproglig Characteer«; og S. 35 hedder det: »Enhver ligetydig Sammenstilling behandler Ord, der betegne det samme Begreb eller den samme Gjenstand med forskjellige Modificationer«. Hvad er dette andet end en Begrebsbestemmelse?

hinanden, men som derfor ogsaa i andre Tilfælde, hvor Forskjellen burde iagttages, ere udsatte for utilbørligt at forvexles. Dette anerkjender nu ogsaa P. E. Müller p. LXXIII (Dahl) for det charakteristiske ved Synonymerne, skjøndt han rigtignok i Anvendelsen ofte overskrider denne Grændse. Synonymiken beskjæftiger sig da med at paavise saavel Ligheden som Forskjellen mellem saadanne Ord, idet den paa Sprogbrugens Grundvold sammenstiller dem i oplysende Exempler. Synonymiken træder saaledes supplerende til den egentlige Lexikographi uden dog at falde sammen med denne; thi medens Lexikographens Opgave er at fremstille hvert enkelt Ords Betydning i sin Selvstændighed og Afslutning, at give, saa at sige, det enkelte Ords Historie ligefra dets etymologiske Oprindelse til dets mest afledede og uegentlige Brug, saa betragter Synonymikeren Ordene i deres indbyrdes Forhold og afgjør deres Grændsestridigheder. Dette Forhold udtrykker Sporon p. XXIII (D.) ganske rigtigt og simpelt saaledes: „Det er ikke Ordenes Bemærkelse jeg har sat mig for at forklare, men deres Eenstydighed." Ordbogen leverer de sproglige Individers Biographi, Synonymiken forudsætter Biographien og behandler, saa at sige, Samfundsforhold. Men det er indlysende, hvor meget disse to Operationer maa gribe ind i hinanden, saa at Lexikographen ganske naturligt stundom henviser til synonyme Forhold, uden dog at kunne gaa i Detail paa dette Gebet, ligesom omvendt Synonymikeren stundom maa gjøre Strejftog ind paa Etymologiens Enemærker, naar Sprogbrugen i og for sig ikke er tilstrækkeligt oplysende. Men Forf. gaaer aabenbart meget for vidt, naar han S. 28 siger: „Den synonymistiske Forklaring af Ordenes Betydning er hverken i Formen eller endnu mindre i Realiteten i nogen Henseende afvigende eller forskjellig fra den lexicalske, men absolut een og den samme, og hvad der i denne Henseende er urigtigt og skjevt paa det ene Sted, er det i samme Grad paa det andet." For det første modsiger Forf. selv denne Paastand S. 50—51, hvor han fraraader at begynde den synonymistiske Undersøgelse med Etymologien, da man derved udsætter sig for at forvirres og føres paa Afveje. Gjælder dette da nu ogsaa om Lexikonnets Behandling af Ordene? Fremdeles: Synonymiken maa paa eet Sted opstille begge eller alle Synonymer som ligeberettigede til samme ombyggelige Behandling, forat kunne meddele det rette Indblik i Fællesbegrebet og de specifiske Differentser; Lexikonnet kan fra sit Hovedemne, det enkelte Ord, kun gjøre Sideblik til Synonymerne; ellers maatte det enten opgive sin Charakter af alphabetisk Ordbog eller paa en uvidenskabelig Maade gjentage sine Forklaringer i det uendelige. Og endelig: Synonymiken betragter væsentlig kun Ordenes nugjældende Betydning; den griber Ordene i Flugten og sammenstiller dem som de ere; kun undtagelsesvis kommer deres vita anteacta i Betragtning. Anderledes med Ordbogen.

En selvstændig Videnskab bliver saaledes Synonymiken vel ikke; men det har da heller ikke nogen af vore danske Synonymikere paastaaet: Müller kalder den blot en „Undersøgelse", og Spo-

ron nævner end ikke Ordet Synonymik. Vil nu Forfatteren kalde den en blot lexikalsk Methode, saa kan derimod heller intet væsentligt indvendes, naar det kun indrømmes, at Methoden staaer paa videnskabelig Grund og betjener sig af videnskabelige Midler, hvad Forf. jo indrømmer, naar han S. 35 siger, at den „paa det strengeste er bundet til almindelige linguistiske (lexicalske) Regler."[1]) Men man kunde vel med lige saa megen Ret kalde den en Kunst, i samme Forstand som Kritiken, hvis Realitet Forf. dog vel mindst af alle vilde benægte. Og dog lod Kritiken sig reducere in absurdum paa samme Maade og ved samme Midler, som Forf. anvender mod Synonymiken. Tænke vi nærmest paa den philologiske Textkritik, saa kunde man sige: Hvad beskjæftiger denne Videnskab sig egentlig med? Gives der en bestemt Klasse af „kritiske" Ord, som lade sig bringe ind under en vis Kategori ligesom andre Ordklasser? Nej: snart er det et Substantiv, snart en Præposition, snart et Komma, snart et Spørgsmaalstegn, snart en Ordstilling, kort sagt de tilfældigste og uberegneligste Ting, der kan blive Gjenstand for denne saakaldte „Kritik". Og nu selve Fremgangsmaaden, hvor Kritikerens Phantasi og Gjætteevne ofte spiller ligesaa stor en Rolle som Haandskrifternes historiske Grundlag! Nej: „hvad der ikke kan underkastes Anordning, Classification, Definition, Regler og Love, det ligger langt udenfor al Videnskab" o. s. v. o. s. v. — Saaledes vilde nu Forf. neppe tale om Kritiken, og om der ogsaa have levet nok saa mange slette Kritikere, som ved deres uvidenskabelige Fremgangsmaade have bidraget til at bringe Kritiken i Vanrygte, saa er dog dermed dens Realitet ikke modbevist.

Jeg har her nævnet det, som for Synonymikens Vedkommende rimeligvis har drevet Forf. til en uholdbar Yderlighed i hans Paastande. Han har stirret saalænge paa sine Forgjængeres Behandling af Synonymiken og opdaget eller troet at opdage saa megen Uvidenskabelighed i denne, at tilsidst hele Synonymiken er bleven borte for ham. Det er dels Valget og Udstrækningen af de sammenstillede Ord, dels og fornemmelig Behandlingen selv, som dadles. Hvad det første Punkt angaaer, saa er det ganske vist, at, jo videre man breder sig, jo større Masser af Ord man sammenstiller og behandler under eet, desto mere fjerner man sig fra den egentlige Synonymik efter dens ovenfor opstillede Begreb; men da dog Grændserne her altid maa blive mere eller mindre flydende, saa kan en Overskridelse af disse vanskelig undgaaes, men den kan heller ikke berøve den hele Undersøgelse sin videnskabelige Charakter, naar blot Kjernen deri er virkelig Synonymik og viser sig som det afgjørende for hele Sammenstillingen[2]). Hvad Behandlingsmaaden angaaer, saa dadler

---

[1]) Forresten er denne »Methode« ikke, som Forf. troer, en Opfindelse af den nyere Linguistik, thi den fremtræder første Gang over 400 Aar før Christi Fødsel med Sophisten Prodikos og udøvedes senere jævnlig af de græske Grammatikere.

[2]) Man er i denne Henseende mindre vanskelig stillet ligeoverfor et fremmed Sprogs Synonymer end for sit Modersmaals; thi fastholder man som det ejendommelige for Synonymer Muligheden af en tilladelig

Forf. skarpt sine Forgjængeres Bestræbelse for at gjøre deres Fremstilling belærende og tiltrækkende udenfor de strængt lexikalske Hensyn. Forsaavidtsom nu dette er skeet paa den lexikalske Belærings Bekostning, saa er Dadelen naturligvis berettiget; men det turde dog være et Spørgsmaal, om denne Dadel rammer dem i et saadant Omfang, som Forf.s Anklage vil gjøre gjældende. For det første maa det nemlig erindres, at en stor Del af den philosophiske og moralske Belæring, som Forf. saa ubetinget afviser, ikke er andet end Indklædning for de oplysende Exempler. Forfatteren tilraader jo dog selv i Behandlingen af Modersmaalets Synonymer selv at danne sine Exempler, og naar disse blot i sproglig Henseende oplyse hvad de skulle, saa er jo Indholdet aldeles ligegyldigt; og har man maaske en naturlig Modbydelighed for Exempler af moralsk eller andet bestemt Indhold, saa er dette en Idiosynkrasi, der ikke videnskabeligt kan gjøres gjældende. Men her kommer nu ogsaa det Spørgsmaal frem, hvorvidt det er muligt at adskille Betragtningen af det sproglige Udtryk fra Betragtningen af det Begreb, hvis Udtryk det er. Kun i Grammatikens Formlære lader denne Adskillelse sig fuldstændig gjennemføre; allerede i Syntaxen kommer lidt af Begrebet frem, omend ganske formelt. Men slaaer jeg et Ord op f. Ex. i en latinsk-dansk Ordbog, saa finder jeg det der gjengivet med det Ord, som i Modersmaalet fremkalder det samme Begreb for Tanken, og i en Ordbog over Modersmaalet selv finder jeg nu dette Begreb nærmere bestemmet, omend ikke altid fuldstændig defineret. Men allermindst forstaaer jeg, hvorledes man ved at udvikle Forskjellen mellem to Synonymer skulde kunne undgaa at sætte en Begrebsanalyse i Bevægelse. Der kan naturligvis ikke være Tale om paa dette Gebet at udtømme Begreberne, hvilket bliver de specielle Videnskabers Sag; men at nægte Berettigelsen af al Eftertanke over Realiteterne, netop for at oplyse deres sproglige Udtryk, forekommer mig at være det samme som at nægte en organisk Sammenhæng mellem Tanken og dens Udtryk og nedsætte denne til en blot mechanisk. Hvorledes P. E. Müller selv vilde have saadanne Begrebsovervejelser betragtede, udtaler han i Indledningen p. LXXV (D.) saaledes: „Meget i Synonymiken beroer derfor paa philosophiske Undersøgelser, og mange af de følgende Artikler bestemmes ved disse. Men disse Undersøgelser anvendes her kun, forsaavidt de knytte sig til Sproget og tiene til at udfinde, hvad der hos den Talende ligesom uvilkaarligen bestemte Ordenes Valg, og til at vise, hvorledes han ved at jevnføre det samme Ords forskjellige Anvendelser, kan ledes til at forstaae sig selv." Maa man nu end tilstaa, at han stundom gaaer dybere ind paa saadanne Betragtninger end det tilsigtede Øiemed synes at kræve, og at dette

---

Ombytning eller utilladelig Forvexling, saa har man Kriteriet i den Omstændighed, at de fremmede Ord lade sig gjengive ved eet Ord i Modersmaalet, saa at her »Synonymer« staa i deres oprindelige Betydning, forsaavidt som de have Navn tilfælles. Det fremmede Sprogs Synonymer ere Exponenter for Modersmaalets Flertydighed.

er til Skade for den præcise Klarhed i Fremstillingen af Ordbetydningernes Forskjel, saa ligger Fejlen dog ikke i en urigtig Opfattelse af hele Opgaven, men kun i Mangel paa Evne til at begrændse sig. Det Spørgsmaal, om al Popularisering af Videnskaben i og for sig er fordømmelig, skal jeg ikke indlade mig paa at besvare, men kun bemærke, at, hvis nogen Del af Sprogvidenskaben egner sig til populær Behandling, saa maa det være Synonymiken, netop fordi den har til Gjenstand lyslevende Phænomener, som ethvert Menneske kommer i daglig Berøring med og derfor ogsaa let kan faa en vis Interesse for. Denne Interesse har aabenbart Sporon og Müller villet vække og imødekomme. Man kan nu forkaste mange af deres videnskabelige Resultater, men man er neppe berettiget til uden videre at skyde Skylden paa den populære Form, thi denne maa kunne forenes med videnskabelig Nøjagtighed.

Jeg formaaer derfor ikke at komme til anden Erkjendelse, end at Forf. med sin videnskabelige Rigorisme har været i høj Grad ubillig imod sine Forgjængere; ved at gjennemlæse disses Fortaler faaer man ingenlunde Indtrykket af al den Forkerthed i Opfattelsen af deres Opgave, som Forf. tillægger dem. Men hermed skal naturligvis ikke være sagt, at jo baade Behandlingsmaaden og Resultaterne hos dem paa mange Punkter kunne trænge til Berigtigelse; thi det vilde være urimeligt at nægte, at, som den videnskabelige Methode paa alle andre Gebeter bestandig bliver strængere, saa maa den ogsaa blive det paa dette Gebet; og herved sættes den netop istand til at berigtige Forgjængernes Resultater og føre Videnskaben et Skridt videre. Derfor ville vistnok ogsaa alle Sprogvidenskabens Venner med Taknemlighed modtage saadanne Bidrag til dansk Synonymik som dem, Forfatteren har leveret i sin Exempelsamling til den foreliggende Afhandling, selv om disse senere skulde vise sig at trænge til fornyet videnskabeligt Eftersyn.

F. W. Wiehe.

Den nyere Ordning af det høiere Skolevæsen i Sverig.

(Slutning.)

Af *C. Berg.*

Økonomiske Bestemmelser. Skolebygningens Opførelse og Istandsættelse, forsaavidt ingen særlig Lov bestemmer, at Afgifterne herved paaligger de særlige Byer, bekostes af Stiftets Bygningskasse, under Biskops og Consistoriums Tilsyn. Dog paaligger det altid Byerne at afgive vel beliggende Bygningspladser. Foruden tilstrækkelig Plads til store, lyse og luftige Classeværelser skal der i enhver Skolebygning være en Forsamlingssal, der kan rumme hele Skolens Ungdom, og Værelser til Opbevarelse af Inventarier, Instrumenter og øvrigt Skolens Tilbehør. I Tilfælde af, at en ny Skolebygning skal opbygges eller fuldstændig Ombygning

skal foretages, bør Planen for Foretagendet af Biskop og Consistorium indsendes til „Öfver-Intendents-Embetet". Ved mindre, men dog betydeligere Reparationer tager Rektor og Lærerkollegiet Bestemmelser derom, hvilke dog maae billiges af Consistorium. Mindre Reparationer bestemmer Rektor alene. — I enhver By, hvor der er et offentligt „Elementar-läroverk", skal Indvaanerne anskaffe og bekoste Embedsgaard for Skolens Rektor eller indrette, hvor Leilighed dertil er, selve Skolebygningen saaledes, at der kan være tilstrækkelig „bonings- och hushållsrum". I modsat Tilfælde svares ham af Byens Kasse en efter hans Værdighed passende Huusleie.

Ved hver Skole skal der være et Bibliothek, hvortil Adgangen staaer aaben for Lærere, Disciple og Byens Indvaanere. Til Bibliothekar vælges af Ephorus efter Forslag af Rektor og Lærerkollegiet helst (ikke nødvendigt) en af Skolens Lærere. Hvert Bibliothek skal være forsynet med tre særskilte Kataloger: a) Acqvisitions-Katalog, hvori Bøgernes Indkjøbspriis eller Giverens Navn er anført; b) alphabetisk Bogfortegnelse; c) en Real Katalog. — Endogsaa i Ferien holdes, saavidt muligt, Bibliotheket aabent. Udlaanet skeer paa Bibliothekarens Ansvar; dog have Lærerne altid Ret til at benytte Bibliotheket; Disciplene laane Bøger paa vedkommende Lærers Ansvar; af Folk udenfor Skolen kan Bibliothekaren forlange Sikkerhed. For alt, hvad udleveres, undtagen det, som benyttes i selve Skoletimerne, leveres Beviis. Bogindkjøb bestemmes af Rektor i Forbindelse med Lærerkollegiet efter Forslag af Bibliothekaren. Naturaliesamlinger, physiske Instrumenter o. lign. staaer vedkommende Lærer alene til Ansvar for. Ligeledes skulle Musik-, Tegne- og Gymnastiklæreren staae til Ansvar for de til deres Underviisning hørende Apparater.

Hvert Stift skal til „Elementar-läroverkets" Behov have: 1) en Bygningskasse, hvis Indkomster ere: a) de fra Staten ydede Midler, b) tvende aarlige Kollekter over hele Stiftet, c) eet Aars Indkomster af ledigværende Kirkeembeder, d) frivillige Gaver og Bidrag af Byer eller enkelte Personer. — 2) Præmie- og Fattigkasse, som har sine Indkomster af Kollekter og af alt, der indkommer som Erstatning for Degnepenge og „helgonskyld" (forsaavidt dette ikke er bestemt til Lærernes Lønning). Disse Indkomster fordeles hvert Aar, efter Disciplenes Antal, mellem Stiftets Skoler. 3) „Emeriti-kassa", der (idet den indtil videre beholder de den ifølge tidligere Bestemmelser fastsatte Indkomster) forsaavidt den ikke er istand til at udbetale den fornødne „emeriti-lön", understøttes af Staten. Forvaltningen af alle disse Kasser paaligger Consistorium. — Hver Skole skal have: 1) sin egen Kasse, hvis Indkomster ere a) fire Rdl. 50 öre R. M. af hver Discipel, som indskrives; b) frivillige Gaver, hvortil de formuende Disciples Forældre bør opmuntres; c) den Afgift, som Disciplene maae yde til Lys, Brænde og Lønning af en „vaktmästare" eller Oppasser, der sørger for Lokalernes Reengjøring o.s.v. d) Skolepenge, fire Rdl. 50 öre R. M. af hver Discipel for hver Læsetermin. Uformuende fritages af Rektor og Lærerkollegiet, (det stadfæstes af Ephorus). Denne Kasse anvendes til Trykning af

Programmer, Indkjøb af Brænde o. l., Lønning af Oppasseren, Anskaffelse af Underviisningsapparater. — 2) Præmie- og Fattigkasse, hvis Indkomster ere a) den Andeel, som tilflyder Skolen fra den ovenfor omtalte Stiftskasse; b) frivilligt Bidrag af hver ikke uformuende Discipel, som indskrives; dog ikke mindre end een Rdl. R. M. Kassens Indhold uddeles aarlig af Lærerkollegiet deels som Belønninger, deels som Hjelp til Skolens Disciple. Ansvaret for disse Kasser paaligger Rektor. — Ved hver fuldstændig Skole skal være en Bibliothekskasse, hvis Indkomster ere a) Afgift af hver Kirkens Embedsmand, som i Stiftet befordres (Biskop 32, Domprovst eller Præst af første Classe 16, enhver anden Præst 8, Lektor 8, Rektorer 10 el. 2, Regimentspastor 2 Rdl. R. M. 50 öre o.s.v. og saaledes ned indtil 50 öre. b) af Dødsbo efter Biskop, Domprovst, Lektor, Rektor, Præst 2 Rdl. R. M. c) af hver ikke uformuende Discipel ved Indskrivning 50 öre. Ansvaret paaligger Bibliothekaren. — Stipendier skulle nøie uddeles efter Giverens Ønske. Ansvaret for Kassen paaligger Rektor. — Regnskaber for alle de Kasser, som Rektor og Bibliothekar bære Ansvaret for, skulle inden de indsendes, eftersees og underskrives af Lærerkollegiet. Skeer ingen Anmærkning, have Medlemmerne alle for een, een for alle Ansvaret. [1])

Studentexamen. Den fuldstændige Studentexamen med særskilte Examinatorer (i Modsætning til den tidligere, som foretoges særskilt af det philosophiske Fakultets Dekanus) skriver sig fra 1831, da en saadan bifaldedes af daværende Universitetskantsler Kronprinds Oscar (efter Forslag af Läroverks Commitéen 1828), „da det ved de Embedsexamina" skriver Kronprindsen, „som jeg personligt har overværet ved Universitetet, ikke er undgaaet min Opmærksomhed, hvorledes didhenhørende Lærekursus altid ufuldkomment maae svare til Statens Fordringer, dersom de ei understøttes af grundig Elementar-Dannelse". Imidlertid indskreves dog de Unge førend de havde underkastet sig Studentexamen ved Universitetet som Examinandi og nøde Studenters Rettigheder og Friheder indtil Aar 1842 (Cancel. Brev af 22de Octbr.), da dette alene indrømmedes dem, der vare dimitterede fra de lærde Skoler, medens privat dimitterede blot indtegnedes hos Rektor og opførtes i særskilte Matrikler i Nationerne; de kaldtes Præliminarister og stode under

[1]) Med Hensyn til Lærernes Lønning havde jeg deels selv samlet Materiale, deels velvilligt erholdt en Deel Oplysninger. Men jeg har ikke været istand til at faae nøiagtig Oplysning om, hvorledes Lønningsvilkaarene og Lønningsmaaderne ere nu. De Bidrag, jeg har faaet, angaaer Tiden indtil 1849. Sagen synes ikke endnu fuldstændigt ordnet, saa at jeg hellere vil opsætte dette Punkt, indtil jeg kan meddele noget Bestemt for alle de kgl. lærde Skoler. Af Öresundsposten for 23de Marts d. A. sees saaledes, at ved Lunds lærde Skole har iaar fjerde Lærer, faaet en Gage paa 3000 Rdl. R. M.; syvende og ottende Lærer, hver paa 2500 R. M.; niende Lærer, paa 2000; tre Adjunkter ved Malmø-Skole 2500, 2500 og 2000; hvad der langt overstiger de tidligere bekjendte Lønninger ved Skolerne.

Opsigt af særskilte Sponsorer. Ved Universitetets nye Statuter (1852) forsvandt hele denne Indretning, og fra dette Aar af bliver ingen indskreven ved Universitetet, før han har underkastet sig Student-Examen. Detaillerede Lovbestemmelser med Hensyn til Qvantum af hvad der opgives haves næppe. Den nye Skolelov og de der opstillede minima maae naturligt virke ind paa Studentexamen, og de smaae Qvanta, som denne ved Hævd efterhaanden har faaet slaaet fast, maae nødvendig forstørres, hvis ikke endnu mere, end hvad allerede er Tilfældet, de Unge i Masse skulle forlade Skolen for ad den private Vei lettere at komme til Universitetet[1]). De Bestemmelser, som nedenfor skulle angives, støtte sig deels paa Skoleforordningen af 1820 (1ste Sect. cap. 6, § 9), deels paa „Reglemente för Student-Examen vid Universiteterna i Lund och Upsala" (23de Octbr. 1855), deels paa Kantsler-Breve[2]); men i flere Punkter har jeg maattet hjælpe mig med privat Meddelelse. Forresten er selve Studentexamen eller Afgangsexamen for Skolerne Gjenstand for Overveielse og mulig snarlig nærmere Regulering.

Studentexamen falder i de to første og to sidste Uger af hver Læsetermin. Anmeldelse skeer skriftligt til Universitetets Rektor. Er Ansøgningen ledsaget af de fornødne Oplysninger (efter § 100 i Universitetsstatuterne om Studier og Opførsel o.s.v.) overgiver Rektor den til det philosophiske Fakultets Dekanus, der fører det nærmere Tilsyn med Studentexamen. Examensgjenstandene ere følgende 9: Theologi og Kirkehistorie, Latin[3]), Græsk[3]), Hebraisk[3]), Historie og Geographi, Levende Sprog tilligemed Modersmaalets Grammatik, Philosophi, Mathematik, Naturhistorie. Desuden foretages først en skriftlig Prøve, der, naar Latin hører med til Examensgjenstandene, bestaaer i en Opsats paa Svensk og en latinsk Stiil; men, naar Latin ikke hører med til Opgivelserne, bestaaer den blot i en svensk Opsats. Forat Vedkommende kan antages, maa han i det mindste have „godkänd" i skriftlig Svensk, „försvarlig" i latinsk Stiil. Til den mundtlige Examen ere Examinandi inddeelte i Hold paa 8, der examineres parviis, een Time af hver Examinator. Cha-

---

1) Denne Klage over, at saamange istedenfor at gjennemgaae den vel langsommere, men ogsaa sikkrere Vei, som Skolen tilbyder, tye til privat Veiledning for i en Hast at kunne tilfredsstille de tarvelige minima, som den nærværende Studentexamen efter Vedtægt opstiller, vil vel desværre snart komme til at lyde ogsaa hos os, hvor Privatlæsning af samme Grund er i stærk Tiltagende.

2) Sv. Förf. Sml. 1831, S. 301, 304, 381; 1832, S. 394, 395.

3) Af Lærercommiteen den 20de Decbr. 1828 androges paa, at der ved „Elementar-läroverket" maae være to Dannelseslinier, en for de gamle Sprogs Litteratur i Forening med den moderne, og en for den senere Litteratur, skilt fra den klassiske; dog saaledes at Realkundskaberne drives lige i begge Linierne. Og 1831 bestemtes, at ved Universitetet skal enhver gjennemgaae den fuldstændige Studentexamen, førend han begynder paa noget Lærekursus der. Dog indrømmes den af Consistorium anbefalede Fritagelse fra det eller de lærde Sprog, som der ikke senere ved Embedsexamen forudsættes Indsigt i Sv. Förfatn. Saml. 1832 p. 394—95.

raktererne ere: *berömlig, med beröm godkänd, godkänd, försvarlig, otillräcklig.* Til fuldgyldig gjennemgaaet Examen fordres i det mindste 6 *godkänd* og i intet Fag *otillräcklig.* Ønsker den, som har underkastet sig „godkändt" Studentexamen, men ikke ladet sig examinere i Latin, at aflægge Kundskabsprøve deri, skal han underkaste sig en heel ny Studentexamen. — Ved hver Dekanusskifte bestemmes Examinatorerne for det næstfølgende akademiske Aar. Examinator i Theologi tages af det theologiske Fakultet, de Øvrige af det philosophiske, iblandt de til hvert Fakultet hørende Adjunkter eller Docenter. Er nogen enten paa Grund af Slægtskab til en Examinand eller fordi han har læst privat med ham hindret fra at deeltage i hans Prøve, tilforordner Dekanus en anden akademisk Lærer.

For at underkaste sig fuldstændig Studentexamen fordres følgende Kundskaber: I Theologi, at kunne gjøre Rede for den opgivne Lærebog. I Kirkehistorie, ligeledes for det i Gymnasiet benyttede Compendium (for Charakteren „Godkänd" Bekjendtskab med Bibelhistorien, Oversigt over det kristelige Lærebegreb f. Ex. efter Norbeck, samt Kjendskab til det Vigtigste i Kirkehistorien; for Charakteren „Med beröm Godkänd" det samme, men Kirkehistorien fuldstændigere Dog forlanges sædvanligt nu Norbecks Dogmatik og Anjous Kirkehistorie, og Gradationen i Charakteer bestemmes efter Kundskabens Qvalitet). — I Latin, sikkert at kunne oversætte de klassiske Autores, som ere læste i Gymnasiet (Fakultets-Beslutning af 1846 bestemmer for Charakteren „Godkänd" Cicero de officiis, de senectute og de amicitia, 1 Bog af Vergils Æneide; for Charakteren „Med beröm Godkänd" Cic. de off., 6 Bøger af Vergils Æneide, 1 Bog af Livius), at skrive Sproget nogenlunde feilfrit, have Øvelse i at udtrykke sig forstaaeligt paa Latin, at have Indsigt i Prosodien og de almindeligste Begreber i Rhetorik, samt Kjendskab til den græske og romerske Mythologi og Antiqviteter. — I Græsk, at kunne oversætte paa Svensk og Latin de Partier af det nye Testamente og de profane Forfattere, som ere læste i Gymnasierne (Sædvanligt for „Godkänd" Xenophons Anabasis; for „Med beröm Godkänd" desuden 6 Bøger af Homer). — I Hebraisk, i det Mindste de 9 første Capp. af Genesis eller 15 Davids Psalmer. — I Mathematik, (som Minimum) Geometri 1, 5, 6 og 11 (nu 1—6 og 11) af Bøgerne af Euklides; at kunne løse Ligninger af 1ste og 2den Grad med een Ubekjendt og kunne hele Arithmetiken. — I Philosophi, at have Indsigt i Logiken i Forbindelse med almindelig Sproglære, samt iøvrigt at kunne gjøre Rede for det af Philosophien, som er foredraget i Gymnasiet (Logik efter Afzelius er nu det, som opgives for et „Godkänd"). — I Historie, nøiagtig Kundskab til Sverigs Historie og den gamle Historie til Folkevandringen, samt at have en almindelig Oversigt over Middelalderens og den nyere Histories Hovedepoker (1846, for Charakteren „Godkänd" Fædrelandets Historie efter Ekelund, sammes Lærebøger i den gamle og Middelalderens Historie og Palmblads i den nyere Historie). — I Geographi, at kunne efter Lærebøgerne gjøre Rede for „Läran

om Jordgloben", de europæiske Staters Specialkort, de øvrige Verdensdeles Statsfordeling, og en i historisk Henseende tilstrækkelig Kundskab til den gamle Verdens Geographi. — I Physik og Naturhistorie nøiagtigt at gjøre Rede for det i Skolen gjennemgaaede (nu sædvanligt et Compendium af almindelig Naturvidenskab, især Zoologi og Botanik). — I Tydsk og Fransk, at være fuldkommen hjemme i Udtalen og ved Hjælp af Lexikon at kunne forstaae Sprogene.

Med denne Opgivelse troer jeg det ikke vil være uden Interesse at sammenligne, hvad der ved Reglement for Examen artium (ved kgl. Resolution af 8de Decbr. 1858) er bestemt for de norske Skoler, idet det vel maa erindres ved Sammenligningen med Fordringerne hos os, at der i Norge bestaaer den her ved Skolernes Reform afskaffede saakaldte anden Examen. Examen artium i Norge afholdes ved Universitetet hvert Aar i Begyndelsen af August. Til at afholde samme udnævner det akademiske Collegium en Examensdeputation, som bestaaer af de Universitetslærere, der ere ansatte til at foredrage de Sprog og Videnskaber, i hvilke Kandidaterne skulle prøves. — Den skriftlige Prøve bestaaer af a) to Opgaver i Modersmaalet. Ved Bedømmelsen sees ikke paa nogen detailleret Kundskab i et eller andet enkelt Fag, men deels paa Kandidatens Aandsmodenhed overhovedet, deels og især paa hans Færdighed i at ordne og udtrykke sine Tanker i Modersmaalet. b) Oversættelse i Modersmaalet af et latinsk Stykke, der maa antages at være Examinanden ubekjendt, men hvori dog ingen særegne Vanskeligheder forekomme. Examensdeputationen bestemmer Opgaverne. De bedømmes af 3 Censorer af Deputationen. — Den mundtlige Prøve foretages i Latin, Græsk, Tydsk, Fransk, Religion, Historie, Geographi, Arithmetik og Geometri samt i Hebraisk og Engelsk forsaavidt noget af disse to Sprog angives. 1) Latin, Prøven i Oversættelse af et Stykke i en forhen ikke læst Forfatter. Som læste Forfatteres Skrifter opgives: i Prosa, Sallust. bell. Catilin. eller Jugurt.; 2 Bøger af Livius, et Udvalg af Cicero (enten 50 Kapitler af Talerne, eller Cato Major og Lælius eller et lignende Qvantum af de officiis eller af qvæstiones Tuscul., eller et Udvalg af Brevene svarende til 12te Bog af epistol. ad diversos); af Digterne, 2 Bøger af Vergils Æneide; af Horats 900 Vers af Oderne; 500 af hans andre Digte. — 2) Græsk, af Prosaister, 60 Kapp. af Herodot, 1 Bog af Xenoph. memorab. (eller Platons Apologia Socratis, eller et tilsvarende Qvantum af andet af Plat.); 1 af de større af Demosth. philippiske Taler eller to af de mindre (eller et tilsvarende Qvantum af andre Taler, eller af Xenophon, Plutarch, Lukian, Herodian); af Digterne, 6 Bøger af Homers Iliade el. Odyssee (ell. 4 Bøger af Hom. og et til to Bøger svarende Parti af en græsk Anthologi, eller 3 Bøger af Hom. og en Tragedie. 3) Hebraisk, Gesenii Læsebog (Stykkerne af Mose og Dommernes Bog samt af Davids Psalmer) eller 10 af Davids Psalmer og 20 Kapp. af Genes. (el. Dommernes Bog, Samuels Bøger el. Kongernes Bøger). 4) Tydsk, Prøver i Oversættelse af et forhen ikke læst Stykke; der kræves tillige Kundskab i det Væsentlige af Grammatiken. 5) Fransk, Prøver i Oversættelse af et forhen

ikke læst, let Stykke af en prosaisk Forfatter; der kræves tillige Kundskab til det Væsentlige af Formlæren og de vigtigste syntaktiske Eiendommeligheder. 6) Engelsk, Prøve i Oversættelse af et forhen ikke læst let Stykke af en prosaisk Forfatter; der kræves tillige Kundskab til det Væsentlige i Formlæren og de vigtigste syntaktiske Eiendommeligheder. 7) Religion, Kundskab i den kristelige Troes- og Sædelære efter den evangelisk-lutherske Bekjendelse og i den bibelske Historie, som til de mærkeligste Begivenheder af Kirkens Historie. Oversættelse af et af Evangelierne fra Grundsproget. 8) Historie, klar Oversigt over den almindelige Verdenshistorie med fuldstændigere Kundskab i Grækernes, Romernes og de tre nordiske Rigers, fornemmelig Fædrelandets Historie. 9) Geographi, klar Oversigt over den almindelige Geographi med udførligere Kundskab i de tre nordiske Rigers, fornemmelig Fædrelandets. 10) Mathematik: Arithmetik og Algebra: Læren om de fundamentale Operationer (Addition, Subtraktion, Multiplikation, Division, Potentseren og Rodextraktion) med hvilkesomhelst numeriske Værdier og med Bogstavudtryk, bestemte Ligninger af 1ste og 2den Grad, Logarithmernes Theori og Anvendelse. 11) Den plane Geometri. — Ved den mundtlige Examen tilkaldes for hvert Fag en af Departementet for Underviisningsvæsenet udnævnt Censor. — For de foranførte skriftlige og mundtlige 13 Prøver gives særskilte Charakterer (Ug., Mg., G., Tg., Mdl., Sl.). Den, som ved Prøven i Modersmaalet eller skriftlig Latin faaer Mdl. eller Sl. ansees for umoden til at blive Student; ligeledes den som har faaet Sl. i eet af de mundtlige Fag (med Undtagelse af Hebraisk og Engelsk). Dog kan han, naar han ikke har faaet 3 Sletter indstille sig efter en bestemt Tid til fornyet Prøve blot i dette ene Fag.

Kaster man et Blik tilbage paa disse Fordringer til en Studentexamen i Norge og til hvad der forlanges i øverste Klasse i de svenske Skoler og sammenligner dem med hvad der hos os forlanges til Afgangsprøven, vil man, naar der tages tilbørligt Hensyn til den hos os ophævede første Deel af anden Examen, see, at der ikke er synderlig Forskjel mellem Fordringerne.[1]) Dog vil det vist erkjendes af de fleste, at der er to Retninger, der spille en fremtrædende Rolle hos os, men som Disciplene i Sverig og Norge ere fritagne for. Jeg mener den tydske Stiil og den skriftlige Mathematik, hvorpaa der synes, som Sagen nu har udviklet sig, at anvendes en i Forhold til de andre Fag altfor overveiende Arbeidskraft.

[1]) Kun træder i de norske Skoler Engelsk istedetfor Naturhistorie, hvilken sidste derimod hos os paa flere Steder ikke synes rigtigt endnu at have kunnet afrunde og begrændse sine Fordringer, men ofte drives i en altfor stor Udstrækning og med en altfor fordringsfuld Paatrængenhed.

Blandinger.

Meddelelse om et fundet Blad af en Codex af Saxo Grammaticus.

Af ***Chr. Bruun.***

Det synes, som om det Mørke, der saa længe har hvilet over Haandskrifterne til Saxo Grammaticus's Danske Historie, efterhaanden skal forsvinde og at Tiden ikke ganske har ødelagt dem. For nylig er der nemlig atter kommet et Fragment af en Pergaments-Codex af Saxo for Dagen, et Blad i Folio, godt bevaret og aldeles fuldstændig. Det fandtes i afdøde Kammerraad, Bibliotheksecretair G. F. Lassens litteraire Samlinger, som bleve overladte det store kongelige Bibliothek, blandt hvilke Conferensraad Werlauff traf paa det og strax blev opmærksom paa, hvor det hørte hen. Det er et Brudstykke af 6te Bog, som begynder i Müllers Udgave med Pag. 275, Linie 4 f. n.: *in commune* etc. og ender med Pag. 282, Linie 11 f. o.: *corpus dissecuit.* I Tillægget til C. F. Wegener's Aarsberetninger fra Geheime-Archivet, 1 Bind, 1852—55, Pag. 23, har Prof. Kall-Rasmussen med Ledsagelse af et Facsimile ladet aftrykke 2 Fragmenter af en Codex af Saxo, som han fandt som Heftelister om en »Kronborg Slots Jordebog fra 1627—28«. En Sammenligning har viist, at det nye Blad og de 2 Fragmenter have hørt til samme Codex; flere Omstændigheder tale for at det sidst fundne Blad, der har været brugt som Omslag, ligeledes skriver sig fra det nordlige Sjælland, hvor der da vel i Førstningen af det 17de Aarhundrede har været en fuldstændig Codex eller større Dele af en saadan, som efterhaanden er brugt som Maculatur; der er da maaskee endnu Haab om, at flere Brudstykker kunne komme frem. I det følgende Hefte af Tidskriftet vil blive meddeelt et fuldstændigt Aftryk af det nye Fragment, ledsaget af en nærmere Beskrivelse.

Tillægsbemærkninger til afhandlingerne i foregående hæfte om gammeldanske lydforhold o. s. v.

Af ***C. A. E. Jessen.***

Til side 218 linie 15 f. n. »Grundlyden *u* (lukket) bevaret«. Imod ord som *buden, bruden, bud, brud, skud* og (med lyd *o*) *frussen, hul* kunde stilles *lod, lov* (= tilladelse), *låg*, hvilke har lyden *å*, hvor grundlyd er *u*, og allerede i de ældste danske skrifter findes med *o* (således skånske lov, der i disse forhold plejer at stemme med vores udtale), ligesom svensk nutildags vel har *bud*, men *brott, skott, lott, lof, hål*. At *o* (*å*) her er yngre, og ikke fællesnordisk, ses ikke blot af det islandske *hlutr* (med *u*, fordi det ikke er böjningsæmne på *a*), men ogsaa af oldsvensk, hvor *u* endnu har overvægt; sødermannalagen har: *buþ, brut, ruf* (ɔ: brud), *hul, luf* og *lof, luter* og *loter*.

uplandsl.: *buþ, brut, ruf, hulsæri, utskut* og *skot, lof, loter.* vestmannal.: *brut, skut, hulsar, buþ boþ, luf lof, luter loter.* østgøtal.: *buþ, brut, skut, luk* (slutning), *luter, lof.* vestgøtal.: *buþ, brut, luter loter, skot.* smålandsl.: *brut, luf, luter, buþ, boþ.* — Når en del af de gammel-danske skrifter (ligesom norsk og islandsk) viser *o*, hvor vi har *u* i *brud, bruden* o. s. v., så kan vedkommende skrifter ikke gælde for uforvanskede gengivelser af den dialect (sællandsk; måske tillige skånsk?), hvorfra almén- og skrift-sproget er udgået.

Til s. 226. Nr. 3): til *þeþen, wheþenn* kommer *greses* (urter), *gresshoppe*; er danske ord, da Orm gengiver angelsaksisk *æ* ved *a* (d. e. giver rént *a* og höjt *a* ét tegn), men gl. dansk *æ* (= isl. *e*) ved *e* (f. ex. *skemmtinng* skæmt, *merrke*); den norsk-isl. form er *gras.* — Til Nr. 8): foruden *tor, war* findes *ser* »for sig«; følgelig var i dansk c. år 1000 oprindelig kort selvlyd forlænget foran udlydende *r*, men ellers ikke. — Endnu et par danske ord hos Orm tilföjer jeg. Gl. dansk *o: ro* (hvile), *rosenn* (at rose), *uselldom.* Formen *usell,* med *u*, er fortrinsvis dansk (skånske lov 2, 13, V. sæll. lov 3, 5), smlgn. isl. *vesall.* *y* bliver til *i* (ligesom a. s. *y*): *trigg* (tryg), *biggenn* (bo), *flittenn, flitting* (flytte, flytning); dog *lefftenn* (løfte), der følgelig i dansk så tidlig synes at have faaet *ø* (ɔ: åbent *y*). *scaldess* sangere; havde *skjald* været olddansk form, vilde den hos O. blevet til *shald*; skrivemåden *skjald* bör forkastes, ligesom *gjaldt,* som de fleste lige imod udtalen skriver istedenfor *galt* (smlgn. Petersens sproghist. s. 169). — Olddansk *ý* haves i de mange engelske stednavne på *-bý*: at ingen på *-bé*, efter norsk-isl. *bær*, findes, har P. A. Munch udhævet: det norske folks hist. I s. 631 note 6.

S. 207 l. 16. læs *nŭjju.* Eneste og uregelret (se s. 205 l. 14 flgd.) exempel på dobbelt betegnelse af selvlyds korthed.

S. 218 l. 17. »til yderpunktet lukket *i, u*«: *u* (medtaget af uagtsomhed) slettes ud.

(S. 202 l. 8 f. n. Orm var kannik og fulgte St. Augustins regel.)

Rettelser.

Side 5,	Lin. 32.	sårskilta	læs:	särskilta
— 23,	— 2.	begge ordene	—	begge ordene *axel.*
	— 27.	*forau*	—	*foran*
— 24,	— 36.	tånte	—	lånte
— 27,	— 9.	*briþ ... wiþ*	—	*brið ... wi*
	— 22.	*fallær*	—	*fall*ær
	— 24.	*bindær*	—	*bind*ær
— 30,	— 21.	foran *nn*	—	foran *nd*
— 43,	— 24.	Opfattelse	—	Opsættelse
— 51,	— 9.	Lystpil	—	Lystspil
— 63,	— 28.	gjøre	—	gjøres
— 78,	— 31.	Necomedia	—	Nicomedia
— 82,	— 22.	Biskupssagaerne	—	Biskoppesagaerne
— 125,	— 6.	og idet den	—	idet den
— 218,	— 17.	Yderpunctet lukket i, *u*	—	Yderpunctet lukket *i*
— 228,	— 21.	öfversättningen *λογ. παρεσκ.*	—	öfversättningen af *λογ.. παρεσκ.*
	34. 35.	de ständigt rättvise domarne „voro	—	de „ständigt rättvise domarne" voro
— 229,	— 47.	afstyrka) kommer	—	afstyrka) hafvande kommer
— 237,	— 35. 36.	Leogoras utrotadt	—	Leogoras hus utrotadt.
— 238,	— 25.	*σύντομος ἀνάμνησις*	—	*ἀνάμνησις*
	26.	paragrapharne	—	paragrapherna
— 258,	— 2.	cod Montepersulanus	—	col. Montepessulanus.

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Anden Aargang.

Kjöbenhavn.

Otto Schwartz's Boghandel.

1861.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Tidskriftets Redaction:

C. Berg, Formand. *O. Fibiger*, *E. Holm*, Secretair. *K. J. Lyngby*.

Comitee i Lund:

Professor *Ek*, Professor *Hagberg*, Adjunkt *Lysander*, Docent *Cavallin*, Lektor *Brag*.

Comitee i Christiania:

Lektor *Thaasen*, Cand. philol. *O. Rygh*, Cand. philol. *E. Schreiner*.

Upsala:

Docent *C. A. Fahlcrantz*.

Medarbejdere i denne Aargang.

Aulin, Ax., Lektor. Gefle.
Bruun, Chr., Underbibliothekar ved det Store Kongelige Bibliothek. Kjøbenhavn.
Cavallin, Chr., Docent. Lund.
Ek, Joh. Gust., Professor. Lund.
Fistaine, G., Dr. Kjøbenhavn.
Forchhammer, Joh., Overlærer, Dr. Aalborg.
Holm, E., Dr. Kjøbenhavn.
Ingerslev, C. F., Prof., Dr. Kjøbenhavn.
Jessen, C. A. E., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Krarup-Hansen, Subrector. Haderslev.
Lyngby, K. J., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Nutzhorn, H. F. F., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Petersen, P., Adjunkt. Kjøbenhavn.
Pio, J., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Siesbye, O., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Törnebladh, R., Lektor. Kalmar.
Ussing, J. L., Prof., Dr. Kjøbenhavn.
Wiehe, F. W., Overlærer, Dr. Aarhuus.

Indhold.

Side.

Anmeldelser, Gjenmæler.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexicalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei).

Öfversigt af de nyare meningarne om grunderna för Plauti och Terentii versbyggnad.

Af *Chr. Cavallin.*

Då det ligger i denna tidskrifts plan att jemte producter af sjelfständig forskning upptaga äfven innehållsöfversigter så väl af enskilda verk, som öfver större eller mindre områden af samtidens philologiska literatur, torde för en framställning af det sednare slaget de nyare forskningarne med afseende på den Romerska comoedien erbjuda så mycket lämpligare ämnen, som dessa forskningar beteckna de vigtigaste framsteg inom alla grenar af det Latinska språkets och literaturens studium. Vi säga ämnen, ty saken är i sig för vidtomfattande för att en tidskriftsartikel skulle för densamma kunna redogöra, och har flera sidor än som kunna behandlas i ett sammanhang. För vår del kunna vi ej försöka en redogörelse för de nyare handskriftsforskningarne med afseende på Plautus och Terentius och för de grundsatser och methoder, som dervid blifvit följda, ej heller för större eller mindre textrestitutioner i och för sig betraktade, utan inskränka oss till en kort öfversigt af de nyare undersökningarne rörande de nämnda författarnes versbyggnad.

Det är bekant, huru stora svårigheter denna versbyggnad erbjuder, om man derpå vill tillämpa de metriska schemata, hvilka från forntiden blifvit oss öfverlemnade, och på samma gång de quantitetslagar hvilka gälla i den sednare Latinska poesien. Huru olika än åsigterna varit både om dessa prosodiska afvikelsers utsträckning och om sätten att åt dem gifva en med en regelbunden versbyggnad förenlig förklaring, så ingår dock i alla dessa theorier det på åtskilliga sätt modificerade antagandet, att de gamle Comici ej byggt sina verser efter quantiteten ensamt utan äfven efter accenten. Det är derföre vi bestämdare kunna fatta vårt ämne såsom en framställning af de yare åsigterna rörande accentens betydelse i den äldre Latinska poësien.

För att vinna en bestämd föreställning om ofvannämnda endast i dess största allmänhet framställda antagande och på samma gång en norm för bedömandet af dess giltighet för Latinsk verskonst torde det icke vara olämpligt att erinra om de grundsatser för Latinsk rhythmus, som blifvit oss öfverlemnade af theoretici från språkets classiska period[1]).

Rhythmiskt tal är det som i sig har motsatsen emellan svag og stark stafvelse och hvilket vi kunna uppmäta i vissa genom denna motsats markerade afdelningar[2]). Dessa afdelningar eller afstånden mellan percussiones kallas pedes. Bunden rhythmus eller metrum är sådant tal, der percussionerna på constanta afstånd efterträda hvarandra d. v. s. der de systemer, som bildas af markerade och icke-markerade stafvelser, äro lika stora. Till metrum eller vers hör således icke blott ett bestämdt mått i och för sig[3]), utan äfven en inom de lika afdelningarne befintlig och hörbar motsats emellan stafvelserna (sublatio et positio syllabarum). Denna motsats måste ligga i orden sjelfva, sådana de höras i det vanliga uttalet: annars kunde allt tal reciteras såsom vers af hvad slag som helst. Rhythmen frambringas sålunda genom en sådan anordning af orden, att de till följe af sina inneboende egenskaper bilda likformiga och lika stora figurer[4]).

Dessa grundbegrepp kunna sägas vara gemensamma för all rhythm. Men frågar man, hvilken den motsats emellan orden eller ordens beståndsdelar är, på hvilken rhythmen beror, så kan det sägas, att för olika språk gälla olika rhythmiska principer. I våra nyare språk är den accentuerade stafvelsen i motsats till den oaccentuerade markerad stafvelse i versen. På denna motsats beror sålunda dessa språks versbyggnad: accenten är i dem rhythmisk princip. Vi finna ock, att detta förhållande ej beror på godtyckligt val, utan är en nödvändig följd deraf, att i dessa språks prosaiska uttal motsatsen emellan betonad och obetonad stafvelse starkt och bestämdt höres, under det quantitetsskillna-

---

1) Cfr. Madvig i Danske Vidensk. Selsk. Hist. o. Phil. Afh. VII. Deel p. 67—75. Ritter, Elem. Gramm. Lat. Liber I, Cap. I. p. 11—15.

2) Cic. de Or. III. 48. 185.

3) Cic. de Or. l. c. Numerus in continuatione nullus est: distinctio et æqualium et sæpe variorum intervallorum percussio numerum conficit.

4) Ut (numeri) sint alii aliis crebriores, non verba facient, quæ neque augeri nec minui, nec sicuti modulatione produci aut corripi possint, sed transmutatio et collocatio. Quint. Inst. IX. 4. 89.

den visserligen finnes till, men blott har en underordnad och secundär betydelse. Häraf sluta vi ock, att intet språk kan godtyckligt välja eller förändra den princip, efter hvilken versen bygges, utan att denna är med tvingande nödvändighet angifven uti ordens uttal i och för sig.

I det Latinska uttalet på Ciceros och Quintiliani tid hördes visserligen både accentuations- och quantitetsskillnaden stafvelserna emellan[1]), men den sednare öfvervägande och med en sådan distinction, att det quantitativa förhållandet emellan kort och lång stafvelse var en äfven af det obildade örat fattad och erkänd lag[2]). Derföre taga ock dessa författare i sina rhythmiska föreskrifter aldrig med ett ord hänsyn till accenten, utan blott till stafvelsernas quantitet. Ej heller säges någorstädes den i rhythmen markerade stafvelsen acui utan pelli, imprimi, percuti, feriri, poni. Det förstnämnda uttrycket betecknar en högre ton, de sednare ett större eftertryck i uttalet. En sådan eftertrycksstafvelse var i det Latinska uttalet den långa stafvelsen, ej i och för sig, utan i förhållande till den korta, liksom i modern rhythm accentstafvelsen endast i relation till den oaccentuerade är det[3]). Der öfvergången hördes från kort till lång stafvelse eller tvärtom, der hördes också i och med detsamma den ictus eller positio[4]), hvilken är »distinctio intervallorum« och rhythmens princip. Att denna ictus i sig ej var någon för den bundna rhythmen eller versen egendomlig princip, att den låg just i denna öfvergång från den ena motsatsen till den andra, icke uti något markerande af den långa stafvelsen jemte det eftertryck den såsom sådan i sig egde, visar sig deraf, att, såsom de gamle författarne bestämdt intyga, rhythmen, der den fanns, markerades och hördes på alldeles samma sätt i prosa, som i vers. Talet hade sina »impres-

---

1) Omnium longitudinum et brevitatum in sonis sicut acutarum graviumque vocum judicium ipsa natura in auribus nostris collocavit. Cic. Or. c. 5. 173.

2) Cic. de Or. III. 50. 196. Quotus quisque est qui teneat artem numerorum aut modorum? At in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione longius fieret aut productione brevius, tota theatra exclamant. e. l. c. 47. 183. Est hic posterior pæan (⏑ ⏑ ⏑ —), non syllabarum numero sed aurium mensura, quod est acrius judicium, par fere cretico (— ⏑ —).

3) Ex longis et brevibus syllabis fiunt pedes. Quintil. IX. 4. 61.

4) Thesis est positio pedis cum sono, arsis sublatio pedis sine sono. Marii Victorini ars Gramm. Ed. Putschius p. 2482.

siones« lika väl som versen: men det hade icke, eller borde åtminstone icke hafva percussionum modi[1], continui pedes, paria intervalla. Cicero och Quintiliani ord gifva ingenstädes anledning till den förmodan, att t. ex. ett iambiskt ord skulle hörts annorlunda i prosa, än när det i versen bildade en iambisk fot, eller att der i prosan de sammanställda och i ett sammanhang uttalade orden komme att bilda en iambisk vers, de kunde uttalas och höras annorlunda än såsom en sådan. Det heter hos Cicero[2]: »iambum et trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, qui tamen natura incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum, sed sunt insignes percussiones et minuti pedes.« Hade nu denna »percussio« varit »insignis« genom något annat än den constant alternerande motsatsen emellan kort och lång stafvelse, så hade den ju i prosaisk uttal kunnat underlåtas och derigenom också det så att säga hackande i declamationen undvikas. Appuleji ord: »Splendet intus umbra signi de nitore lapidis« måste vi declamera såsom en trochaicus septenarius, derföre att sju gånger betonad och obetonad stafvelse constant omvexla. Detta skulle icke fallit Cicero in, derföre att i den för rhythmen vigtigaste sjunde foten lapidis har kort antepenultima. Deremot hade för hans öra Crassi ord »Missos faciant patronos — ipsi prodeant«[3] ohjelpligt varit en iambicus senarius, om ej talaren gjort en paus efter patronos. På samma sätt var för Quintilianus — adeas tantum dabis nödvändigt slutet af en senarius, och i Sallustii ord Falso queritur de natura sua finner han något ἔνρυθμον, som med största sorgfällighet måste undvikas i prosaisk stil[4].

Det är af sig sjelf klart, att Quintilianus i dessa båda exempel funnit iambisk rhythm, men att med derefter lämpad scandering ictus eller percussio i intetdera exemplet någorstädes träffar in på betonad stafvelse. Således betraktade Quintilianus äfven prosans rhythmus utan allt afseende på accenten. Men tillika se vi att i samma exempel den iambiska rhythmen ej i de enskilda fötterna förefinnes, utan endast för så vidt det hela betraktas med hänseende till ett visst metriskt schema och

---

1) Cic. Or. 58. 198.
2) de Or. III. 47. 182.
3) Cic. Or. c. 66 § 222.
4) Quint. instit. IX. 4. 77.

dess friheter. Om nemligen rhythmen beror på motsatsen emellan lång och kort stafvelse och metrum på lika afstånd emellan öfvergångarne, så är deraf en nödvändig följd, att rhythmen ej finnes, der motsatsen ej eger rum, och att den ej är regelbunden eller metrisk, der intervallerna ej äro lika stora. Likväl förekomma i alla versmått undantag från denna stränga regelbundenhet. Saken är den, att i verkligheten förekommer aldrig foten såsom ett rhythmiskt helt utan större eller mindre systemer af fötter. Ju mera uppmärksamheten rigtades uteslutande på detta sammansatta hela, desto lättare fördrog örat, dels att rhythmen på vissa ställen i versen hvilade och blott måttet iakttogs, dels att måttet på vissa ställen förlängdes, blott båda på de vigtigare ställena i versen verkligen voro i sin renhet förhanden. Det förra skedde derigenom, att det egentliga måttet utbyttes emot dess metriska æquivalent d. v. s. den långa stafvelsen mot två korta eller tvertom, hvarigenom foten kom att bestå af idel lika stafvelser. Att sådana fötter, som i sig icke innehålla någon motsats emellan sina beståndsdelar, — spondéer, tribracher m. fl. — endast hafva tillvaro såsom egentligen orhythmiska æquivalenter för verkliga fötter, visar sig tillräckligt deraf att intet rhythmiskt helt kan bildas af dem ensamma. — Det sednare eller afvikelsen från den metriska regelbundenheten skedde genom utbyte af den korta och således svaga stafvelsen i rhythmen emot två korta eller en lång. I förra fallet förefanns rhythmen och blott metrum förorenades, i sednare fallet gick äfven rhythmen förlorad. Att den sednare oregelbundenheten i sjelfva verket var större än den förra, visar sig deraf, att, under det i den Attiska comoedien anapæster förekomma äfven i de jemna versrummen af iambici senarii, spondéers användande i samma rum af Horatius så strängt tadlas såsom en den Romerska dramatiken ensamt tillhörande licens, hvilken gjorde versen tung och orhythmisk. Likväl voro i de från Cicero och Quintilianus anförda exemplen de många spondéerna ej en gång i prosaiskt uttal i stånd att för dessa författares öra utplåna den iambiska rhythmen blott derföre, att denna i sin renhet förefanns vid öfvergången emellan den näst-sista och sista foten.

Cicero och Quintilianus kunna utan allt tvifvel anses såsom fullgiltiga vittnen för det Latinska uttalet, sådant det var på deras tid, och på deras auctoritet kunna vi, synes det, med full säkerhet antaga, att då i den i egentlig mening klassiska literaturperiodens poesi alls ingen öfverensstämmelse sökes emellan ac-

cent och ictus i versen, denna uteslutande på quantitetsmotsatsen byggda rhythmik ej var ett af lärdom och konst på Latinska språket utifrån tillämpadt system, utan stod i full öfverensstämmelse med det hvardagliga uttalet och med inre nödvändighet utvecklade sig ur detsamma. Men att denna quantitativa versbyggnad redan före den gamla Latinska literaturens fullständiga utdöende hann blifva en för det talade språket i viss mån främmande konsttheori, derom vittna både den till våra tider bevarade samlingen af »Latinska grammatici« och den sednare Latinska folkpoesien. De förstnämndes vittnesbörd är helt och hållet indirect. I sina uteslutande till hjelpredor vid studiet af den gamla klassiska literaturen bestämda läroböcker definiera de de metriska och rhythmiska grundbegreppen med ord, som fullständigt öfverensstämma med de äldre, i språkets klassiska tid lefvande, theoretikernas. Från dessa eller från äldre talare och skalder hemta de sina exempel, och knappt finnes på ett eller annat ställe yttranden, hvari man skulle kunna se en direct antydning derom, att i deras tids Latin andra principer gjort sig gällande, än de som gällde i den literatur, med hvars studium de sysselsatte sig[1]). Men ett indirect bevis derför är utan tvifvel det förvirrade och sig sjelf motsägande sätt, hvarpå dessa andefattiga compilatorer använda den äldre tidens rhythmiska begrepp och termer. Så t. ex. utgå de från den bestämningen att thesis eller positio är den långa stafvelsens eftertryckligare eller liksom tyngre uttal, arsis eller sublatio den korta stafvelsens lättare och mindre intensiva[2]). Men omedelbart med dessa definitioner sammanställas andra, enligt hvilken arsis är den starka taktdelens d. v. s. den långa stafvelsens höjda, thesis deremot den svaga eller korta stafvelsens sänkta uttal. Och det är dessa sednare definitioner som läggas till grund för den speciella redogörelsen för arsis och thesis i de olika fötterna, så att i trochæen och dactylen den första långa säges

[1]) En sådan skulle man möjligtvis kunna se i Marii Victorini ord (p. 1955 Putsch.) om »cantica vulgarium poetarum, non metrica ratione sed numeri sanctione ad judicium aurium examinata; eller i Diomedis förklaring, (p. 464) att han i fråga om prosaisk rhythmus blott vill göra afseende på verklig naturlängd, ej på positionsförlängning. Cfr. Servius, de ult. syll. p. 1302—3.

[2]) Arsis et Thesis significant pedis motum: est enim Arsis sublatio pedis sine sono; Thesis positio pedis cum sono. Item Arsis est elatio temporis, soni, vocis: Thesis depositio et quædam contractio syllabarum.« Mar. Vict. p. 2482.

tolli, den eller de följande korta poni. Utan tvifvel visar denna förblandning af beteckningar för lång och accentuerad stafvelse, att på Victorini och Diomedis tid en förändring försiggått i förhållandet emellan quantitet så, att det numera var accenten, som företrädesvis hördes i talets modulation, under det quantitetsskillnaden nedsjunkit till en jemförelsevis underordnad betydelse. De nämnde författarne kunde derföre ej föreställa sig den motsats i stafvelsernas uttal, hvarpå den äldre Latinitetens versbyggnad berodde, annorlunda än såsom en slags accentuation, något som för den klassiska periodens uppfattning måste hafva varit fullkomligt främmande. Att en sådan förändring kunnat vara försiggången på en tid, som ligger så nära det klassiska skriftspråkets fullständiga bortdöende, är så mycket mindre osannolikt, som ett enahanda bevis för quantitetens försvinnande eller fördunkling i det Latinska uttalet synes framgå ur de monumenter af en folkpoesi, som blifvit oss bevarade från kejsaredömets sednare århundraden. Sådana verser, som

Si verum putăs esse, non irascor

eller

Tantum vini nemo hăbet, quantum fudit sanguinis —

eller sådana hexametrar

Dolorem sine fine dedit Felicitas isto —

— — —

Hæc mater et genitor conscribunt carmina busto —

Quo legenti simul redeat sub corde figura[1]) —

tillåta visserligen icke några bestämda slutsatser rörande enskilda ords eller ordklassers uttal. Ty det ligger i sakens natur, att i verser, som skrefvos i ett språk, hvilket för författaren var både främmande och eget, och detta utan bestämdt medvetande om motsatsen, det lefvande språkets lagar skulle komma att brytas ej mindre än det dödas och rhythmen ej mindre förorenas än metrum. Men hvad man i allmänhet tyckes kunna sluta af dessa verser, är det att Latinska folkspråket redan i ofvan nämnda sekler tagit ett steg fram emot det tillstånd, på hvilket nu de Romaniska språken befinna sig, i hvilka genom casusbeteckningarnes bortfallande, genom svaga consonanters bortnötning inuti orden och stafvelsernas deraf föranledda sammandragning, genom fördunkling af medvetandet om sammansatta ords särskilda beståndsdelar såsom sådana m. fl. förändrin-

[1]) Corssen Ausspr. et cet. II. p. 395, 6. Weil & Benloew, Théorie de l'Accentuation Latine p. 264 ff.

gar, de för betydelsen af ordet, i den form det förekommer, vigtigaste delarne af detsamma trängt sig tillsammans till en lång stafvelse, hvilken genom accenten betecknas i denna sin primära och centrala betydelse i motsats till ordets öfriga stafvelser[1]. Att vissa stafvelsers starkare framhäfvande genom accenten skulle varit en orsak till de öfriges bortfallande eller förkortning, är väl ett förklaringssätt[2], som vänder bakfram på det rätta sakförhållandet: ty hvarföre skulle accenten i den ena perioden af språket bli starkare än i den andra? Ändelserna m. fl. stafvelser bortföllo derföre att de för språkbruket i sin characteristiska betydelse blifvit öfverflödiga: denna upplösning af språkets organism var tvärtom orsaken dertill att accenten, i det den, enligt regeln, hvilar på samma stafvelse i alla ordets eller ordformens böjningar, synes förvandlad till en »logisk princip«, som framhäfver den för betydelsen vigtigaste delen af ordet, under det den fordom utan all sådan bestämmelse berott uteslutande af quantiteten.

Det kunde nu sättas i fråga, huruvida denna successiva förminskning af ordformernas volum och accentens deraf föranledda öfvervälde öfver quantitetsskillnaden först på denna sednare tid af det Latinska språkets tillvaro börjat göra sig gällande eller om detta förhållande, i trots af Ciceros och Quintiliani yttranden, tillhört det Romerska folk- och hvardagsspråket äfven under den äldre tiden. Att det sednare fallet i större eller mindre mån egt rum, är i sjelfva verket antingen en tyst förutsättning eller en ur språkets utvecklingshistoria härledd slutsats i alla nyare theorier öfver de äldre Latinska skaldernas prosodik, ehuru man ingalunda öfverallt satt accentens betydelse för rhythmen i bestämdt sammanhang med en quantitetsförminskning i det verkliga talspråket, utan fastmera, under det man antagit den förra, antingen förklarat de prosodiska afvikelserna såsom poetiska licenser, eller ock nedsatt quantiteten äfven i dess oförsvagade skick till en för rhythmen alldeles likgiltig sak. Det är af dessa åsigter vi nu gå att gifva en kort framställning.

Menar man med »accentuerande Rhythmus« en sådan, som beror på motsatsen emellan betonad och obetonad stafvelse, så måste den, som finner sådan rhythmus i den gamla Latinska

---

[1]) Cfr. Diez, Grammatik d. Romanischen Sprachen (2. Aufl.) I. p. 454 ff.
[2]) Weil & Benloew's åsigt l. c.

comoedien, naturligen antaga, att Plautus och Terentius sökt att så vidt möjligt var, låta ictus i versen falla på hvarje ords accentstafvelse, under det ordets öfriga stafvelser, åtminstone de, som stodo den betonade närmast, för versen gällde såsom sänkta. Ty en s. k. versaccent, betraktad såsom en öfver och utom orden fritt svåfvande metrisk princip, som egde makt att höja eller sänka hvilken stafvelse som helst, utan afseende på ordens verkliga accentuation, måste naturligtvis anses såsom ett oting, om det annars är en sanning att hvarje språks rhythm utvecklar sig ur det talade språket sjelft. Giltigheten af ofvannämnda antagande beror således, hvad de enskilda orden beträffar, på uppvisandet af en öfverensstämmelse emellan accent och ictus metricus hos de comiska skalderna. Men då den flygtigaste bekantskap med dessa författare visar en mängd undantag från denna regel, så blir den verkliga uppgiften att bestämma gränsen för dessa undantag och för deras tillvaro uppställa en giltig förklaringsgrund.

Det är denna uppgift Bentley ställt sig, och i likhet med honom de nyare forskare, hvilka tänkt sig ofvannämnda öfverensstämmelse såsom en regel för Plauti och Terentii versbyggnad. Vår framställning måste derföre börja med en redogörelse för Bentleys åsigter, sådana de förefinnas i hans »Schediasma de metris Terentianis et cet«.[1]

Bentley utgår från den förutsättningen att ordaccent och »versaccent« är en och samma princip«[2]), för öfrigt alls icke sättande i fråga, att ju stafvelsernas och fötternas mått varit grundvalen för äldre så väl som yngre Latinska skalders versbyggnad. Men af den ofvannämnda åsigten följde med nödvändighet, att de Comiska skalderna, »qui Fabulas suas populo placere cuperent« måst laga att ej »ictus seu accentus« föll så, att versens pronunciation bröt emot språkets accentuationslagar och sålunda stötte det vid dessa lagar vana örat. Och då den förnämsta lagen för latinsk accentuation är den, att intet två- eller flerstafvigt ord har sista stafvelsen betonad, var det också i versen en sådan betoning, som förnämligast måste undvikas. Detta skedde inuti versen genom Synaloephe, Synæresis m. fl. pro-

---

[1]) Aftryckt i Weisses stereotypupplaga af Terentius.

[2]) l. c. pag. 2. Ictus percussio dicitur, quia tibicen, dum rhythmum et tempus moderabatur, solum pede feriebat. Ἄρσις autem sive elevatio dicitur, quod in isdem syllabis, quibus Tibicen pedem accommodabat, Actor vocem acuebat et tollebat.

sodiska friheter, hvilka alla afsågo, att genom ordens sammansmältning och sammandragning förhindra accentens inträffande på slutstafvelsen. Men i slutet af de mest brukliga versmåtten kunde sådana accentfel icke undvikas. Ty då t. ex. den iambiska senaren slutar med betonad stafvelse, så hade med ett strängt iakttagande af accentuationslagen intet tvåstafvigt ord kunnat bilda sista foten i versen. Samma svårighet inträffade med första foten o. s. v. För att derföre ej försvåra sin konst och förfalla i en tröttande enformighet, tilläto sig skalderna att tvärtemot språkbruket i den första och sista dipodien af en iambisk senar betona många tvåstafviga ord såsom oxytona, ehuru i vanligt tal den, som betonat malúm, omnés et c. skulle blifvit utskrattad. »Sed sine ista venia actum conclamatumque erat de Comoedia Tragoediaque Latina. — Nimirum aures vel invitæ patienter id ferebant, sine quo ne una quidem in fabula scena poterat edolari.« I mellersta dipodien deremot har åtminstone Terentius högst sällan och ej utan stor vinst för tanken tillåtit sig sådan frihet.

Dessa yttranden framträda icke hos Bentley under formen af en språk- eller literaturhistorisk theori, i hvilken den äldre och den sednare Latinska metriken motsättas hvarandra så, att i den förra accenten och i den sednare quantiteten skulle hafva varit versbyggnadens princip. Det är först hos Hermann, i hans Elementa Doctrinæ Metricæ, den Bentleyska åsigten är utbildad till en sådan theori, när det heter (p. 23. 25): »Hos Romarne hafva på olika tider tvenne olika slag af prosodi varit rådande. Den äldre prosodien följde det vanliga uttalet, och hade liksom den Tyska väsendtligen accenten till sin princip (maximam partem ex solo accentu pendebat). Den sednare, som med hexametren af Ennius infördes i Latinska poesien, var grundad på samma principer, som den Grekiska«, d. v. s. på ett strängt iakttagande af quantiteten. (Græcorum imitata est severitatem).

Vid ett så bestämdt genomförande af i fråga varande åsigt om accentens betydelse i den äldre Latinska poësien kunde det ej undgå uppmärksamheten, att två- eller flerstafviga ords oxytonering hvarken var den enda eller den vigtigaste afvikelsen från det prosaiska uttalets accentuation. Dennas lagar brötos i sjelfva verket lika grundligt genom betoningen af antepenultima i ett ord med lång penultima (t. ex. pístrīnum, piscátōres Pl. Capt. 809. 813), eller genom betoning af præantepenultima i hvilket

ord som helst, der accenten icke derjemte föll på penultima. Hermann fördes derföre alldeles consequent till den förmodan, att det äldre språket i denna punkt ej varit i öfverensstämmelse med de sednare theoretiska skriftställarnes föreskrifter. Sedan han (i § 26) yttrat, att de gamles ofullständiga och föga noggranna uppgifter rörande accenten måste suppleras och beriktigas genom aktgifvande på skaldernas bruk, anmärker han särskildt den besynnerliga omständigheten, att hos skalderna ord som bilda en pæon IV. nästan regelbundet betonas på första stafvelsen, och likaså molossiska ord, när deras sista stafvelse elideras. Att den förmenta afvikande accentuation ej inskränker sig till dessa af Hermann anförda fall, utan sträcker sig till ord af alla slag, öfvertygas man snart vid en blick på Plauti och Terentii verser. Så förekomma ej blott på första stafvelsen betonade choriambiska ord, i hvilka slutstafvelsen är eliderad (såsom Lindemann, De lat. lingu. accentibus p. 35, anmärkt) sådana som désubito o. d., utan ock álienus (Pl. Capt. 98) och cónspicio (utan elision), ámittat, sérvabit (ibd. 96, 36, 42).

I § 100 af sin Epitome Doctrinæ Metricæ, Ed. II. antyder visserligen Hermann, att grunden till en sådan accentuation vore att söka i »familiaris sermo Latinorum«, men från att bestämdt ur skaldernas bruk deducera vissa lagar för detta hvardagsspråks betoning hindrades han utan tvifvel af den nära till hands liggande reflexionen att, då man oftare hos samma skalder finner sådana ord, som de anförda, på vanligt sätt betonade misériа, aliénus, amíttat o. s. v., man i sådant fall antingen måst antaga för Plauti tids Latin tvenne motsatta accentuationslagar d. v. s. antaga att språket i detta hänseende varit laglöst, eller ock förvandla de flesta fallen till undantag, för att få de färre erkända såsom regelbundna. För detta betänkliga dilemma har emellertid Lindemann (l. c.) ej tvekat att utsätta sig. Hans ord äro: »ánimula, Túlliola och dylika ord hafva utan tvifvel af skalderna betonats på fjerde stafvelsen från slutet och för min del tror jag att de derutinnan följt den äldre tidens bruk (priscum loquendi usum), ehuru redan Cicero föreskrifver, att accenten ej får gå tillbaka öfver antepenultima«. Lindemann tror sig alltså af denna brist på öfverensstämmelse emellan ictus metricus och den vanliga accentuationen kunna sluta till, att under tidernas lopp (ætatis decursu) en verklig förändring i Latinska språkets accentuationslagar försiggått, och uppställer i detta hänseende trenne språkets perioder, af hvilka den första

innefattat tiden före Ennius, den andra börjar med denna skald och betecknar Grekiska mönstrens stigande inflytelse på den Latinska poesien, och den tredje är de grammatiska studiernas tidehvarf, »då hela språket började gestalta sig efter theoretiska regler«.[1]) Det måste nu utan tvifvel förefalla hvar och en högst osannolikt, att skalder och grammatici skulle kunna omgestalta något i språkets innersta väsen och egendomlighet så djupt grundadt som dess accentuationslagar. Sådana förändringar försiggå endast genom en långsam, inre utveckling af det talade språket, eller genom en för språkets sjelfständighet och egendomlighet förstörande inverkan af ett främmande idiom, men just tillvaron af literär och språkvetenskaplig verksamhet fixerar språket, så vidt möjligt är, i dess egen lagbundna form och tryggar dess sjelfständighet emot främmande idiomer. Men lika osannolik som dessa hypotheser är i sjelfva verket, särskildt med afseende på det underordnade sammanhang, hvari uti det klassiska Latinet accenten stod till quantiteten, det till grund liggande antagandet, att i det äldre Latinska uttalet (vulgaris pronunciatio) accenten till den grad öfvervägde quantitetsskillnaden, att den var den väsendtligt bestämmande principen i den äldre versbyggnaden, och att Ennius samt de sednare skalderna med den bestämda quantitetsskillnaden för Latinsk vers gjorde gällande en rhythmisk princip, som ej var grundad i språkets eget väsende. Likväl har denna Hermanns mening, understödad af vissa åsigter om Romarnes äldsta nationala versmått — det Saturniska — af åtskilliga literaturhistoriska författare blifvit framställd såsom en alldeles otvifvelaktig sanning och det i långt större utsträckning än upphofsmannen tänkt sig den. Det är här icke fråga om en förening af lagbundet metrum och accentuerande rhythm, utan man frånkänner quantiteten all betydelse för versbyggnaden. Så uttalar sig Bernhardy[2]): Den accentuerande rhythmen är den naturliga och för Latinet såväl som för andra språk den ursprungliga. I det för Latinet egendomliga versmåttet, det Saturniska, var accenten utan afseende på stafvelsernas mått den enda regulerande principen, och äfven de Comiska skalderna iakttogo accenten såsom den säkraste regeln för versens rhythmiska byggnad. Stafvelsernas quantitativa värde är hos dem underordnadt och tillfälligt, och tidsmåttet för den stilistiska compositionen all-

[1]) Cfr. Lindemann, de prosodia Plauti lib. (1844.) p. V—IX. l. c. (1316).
[2]) Röm. Litt. I. 21. 175.

deles likgiltigt. Först med Ennius och hexametrens införande började man jemte det förståndsmessiga föredraget efter accenten på det Latinska språket tillämpa en alltigenom lärd princip nemligen stafvelsernas mätning efter den tid, de behöfde för att uttalas[1].

Så som denna Bernhardys åsigt blifvit framställd och motiverad, står den eller faller med giltigheten af den historiska grundval, hvarpå den vill stödja sig, den nemligen att den Romerska poesi, som förefanns före bekantskapen med Grekernas konstpoesi och oberoende af dennas inflytelse, var bildad utan allt afseende på stafvelsernas quantitativa värde Ty var den quantitativa principen erkänd och hemma i Latinska språket redan före Plautus och Terentius och var den uteslutande herrskande i det språk, hvarifrån de hemtade sina metriska förebilder, så bortfaller väl all sannolikhet för det antagande, att quantitetsskillnaden för dessa skalder endast skulle egt en underordnad och tillfällig betydelse. Men nu är det efter all den kännedom, vi ega om den Saturniska versen, otvifvelaktigt, att denna ej ens i sina allra äldsta och konstlösaste quarlefvor blifvit bildad utan afseende på stafvelsernas mått, och har accenten uteslutande till sin princip[2], så vida man nemligen ej[3] vill antaga en med »ordaccentuationen« alldeles olika »versaccentuation« och sålunda göra rhythmen oberoende af det vanliga uttalets både betoning och quantitet.

Med en egendomlig modification förekommer denna åsigt om en på accenten beroende rhythmus i ett äldre arbete af Gep-

---

[1]) Bernhardys ord upprepas af Heffter, die Geschichte d. Latein. Sprache p. 63. Oaktadt Bernhardy i recitationen af den fornlatinska poesien ser »eine Aussprache nach den verstandesmässigen Accenten« tadlar han det såsom en ensidighet af Bentley, när denna menade att »ordaccenten och metrisk ictus måste sammanfalla«. »Der Wortaccent«, heter det p. 23. ann. 11«, wechselte mit dem metrischen Ton oder Ictus und herstellte hierdurch ein Gleichgewicht«. Denna jemvvigt måste varit af nog eget slag, om annars följande Saturniska vers är af Bernhardy riggtigt uppdelad (pag. 175 anm. 120):
dedét tempéstatíbus et cet.

[2]) se Ribbeck i Jahrbücher f. Phil. u. Pädag. 1858. p. 200.

[3]) Med Düntzer och Lersch i deras behandling af den Saturniska versen, hvarom se Grauert »Nachschrift zu Köne, Die Römischen Epiker« pag. 270.

pert[1]). Denna författares åsigt, hvilken här endast angår oss i sin största allmänhet, torde i korthet kunna framställas sålunda: Plauti och Terentii verskonst kan öfverhufvud icke betraktas från metrisk ståndpunkt, utan endast och allenast från rhythmisk. Metrisk versbyggnad beror på ett constant förhållande emellan den korta och den långa stafvelsen (1 : 2): den är absolut bunden vid det värde stafvelserna ega i det vanliga uttalet och medelbart vid ett bestämdt stafvelseantal. Förlängning af en kort stafvelse och förkortning af en lång är från metrisk ståndpunkt en orimlighet. Annorlunda är det med rhythmen. För denna existerar intet sådant constant förhållande emellan de motsatta momenterna i talets modulation, utan detta blir olika med olika takt. »Rhythmen binder sig hvarken vid stafvelsernas antal eller vid deras quantitet«: »han har sjelf makt att förkorta och förlänga efter behag«. Sådana blott rhythmiska verser äro Plauti och Terentii: »de existera alla icke i något metriskt schema utan i musikerns öra«. Rhythmen följer i dem naturligen »det vanliga lifvets accent så, att den betonade stafvelsen är för rhythmen lång, men den obetonade stafvelsen och hvarje ord, som genom sin underordnade ställning i satsen förlorar accenten, också genom rhythmen förkortas«. Sålunda, heter det, när i iambisk rhythm förekomma fyrstafviga fötter, förhåller sig den korta stafvelsen till den långa som 1 : 3, och om stafvelserna äro i sig korta eller icke, är för rhythmen likgiltigt. Hvad som metriskt är en Ionicus a minori (⏑⏑——) är för rhythmen en proceleusmaticus (⏑⏑⏑⏑) o. s. v. Likaså är i trochæisk rhythm d i i s t æ c, q u i a m a n t en dactylus, under det de metriskt bilda molosser och cretici. De sednare Latinska författarne begrepo icke denna blott rhythmiska verskonst: deraf kommer det sig, att Horatius klagar öfver de tunga spondeerna i den äldre dramatikens senarier, hvilka spondéer (menar Geppert) endast förefunnos för den, som betraktade de gamla skaldernas verser från metrisk ståndpunkt.

Det är lätt att finna att åsigten drifven till denna ytterlighet vederlägger sig sjelf. Först och främst saknar den all auctoritet från forntiden. Geppert förkastar Horatii, Ciceros, Quintiliani vitsord i denna fråga, emedan de icke begrepo någon annan versbyggnad än den, hvari man »räknade stafvelserna på fingrarna

---

[1]) Ueber den Codex Ambrosianus et. cet. 1847. pag. 70—91.

och med örat afvägde deras längd och korthet», men vill finna stöd för sin åsigt hos sednare Grammatici sådana som Mar. Victorinus m. fl. Det är likväl alldeles otvifvelaktigt, att Victorini ord: »Differt rhythmus a metro, quod — metrum pedum sit quædam compositio, rhythmus autem temporum inter se ordo quidam et quod metrum certo numero syllabarum vel pedum finitum sit, rhythmus autem numero nunquam circumscribatur: nam ut volet protrahit tempora ita, ut breve tempus plerumque longum efficiat, longum contrahat» — att dessa ord icke innehålla något annat, än ett utförande af den hos Cicero och Quintilianus beskrifna skillnaden emellan obunden quantitativ rhythm, sådan den i prosa och i dramats lyriska partier förekommer, och en regelbunden (metrisk) rhythmus med öfverallt lika fötter eller systemer af fötter. Med den af Victorinus omtalade förkortningen menas således icke, att rhythmus kunde bruka stafvelser långa eller korta, utan afseende på deras verkliga quantitet, utan att den kan omvexla med olika fötter efter behag.[1]) För det andra hvilar Gepperts åsigt på det antagandet, att äfven dialogen i den gamla comoedien föredrogs på ett sätt, som ej iakttog det förhållande emellan stafvelsernas olika tidsmått, som iakttogs i prosaiskt uttal, d. v. s. att det hela var mera en till sång sig närmande recitation än declamation. Huru grundlöst ett sådant antagande är särskildt för iambiska ock trochæiska versmått, som enligt så många intyg allra mest närmade sig till det vanliga hvardagstalet, behöfver ej särskildt utredas. Och då Geppert dessutom uppställer accenten såsom princip för den fria rhythmen, hade han consequent bort lemna både det vanliga lifvets och musikens quantitetsförhållande emellan tonerna åsido, och blott tala om höjda och sänkta stafvelser.

Geppert har i sina sednare skrifter, till hvilka vi framdeles komma, förklarat sig bestämdt emot denna åsigt om accentens uteslutande välde i den äldre Latinska poesien. Den har icke

---

[1]) Cfr. Quintil. IX. 4. 46. rhythmi spatio temporum constant: metra etiam ordine ideoque alterum esse quantitatis videtur, alterum qualitatis. — 50. rhythmus libera spatia, metris finita, sunt. Diomedes: 469, 470. Rhythmus est pedum temporumque junctura sine modo. Metrum est pedum junctura, numero modoque finita. — Distat metrum a rhythmo, quod metrum certa qualitate ac numero syllabarum temporumque finitur certisque pedibus consistit ac clauditur: Rhythmus autem temporum syllabarum pedumque congruentia in infinitum multiplicatur ac profluit. Jfr härmed Quint. IX. 4. 50, 55, 60, 91.

heller af någon annan blifvit lagd till grund för en recension af de gamle författarnes texter. Med så mycket större styrka har deremot i nyaste tider den modererade åsigt, som, i närmaste anslutning till Bentleys principer, vill i Plauti och Terentii versbyggnad se en förening af accentens och quantitetens herravälde, framträdt och försvarats af Ritschl, som i Xde capitlet af sina Prolegomena ad Trinummum i stället för föregångarnes spridda observationer och på dem byggda theorier lemnat en fullständig och detaljeradt noggrann behandling af frågan om öfverensstämmelsen mellan accent och ictus metricus hos Plautus.

Ritschl står fullkomligt qvar på Bentleys ståndpunkt så till vida, som äfven för honom ictus och accent är ett och det samma och sålunda ordens accent emot språkets lagar och bruk förändras (accentus licentia l. insolentia), hvarhelst ictus faller på annan stafvelse i ordet, men icke på dess rätta accentstafvelse. Han anser ock i öfverensstämmelse med Hermann, att Latinska språkets quantitativa prosodi ej ännu i det enskilda vunnit den bestämda lagbundenhet, som den eger i det sednare språket. Men å andra sidan heter det hos Ritschl (pag. 207) i skarp och utan tvifvel afsigtlig motsats till Hermanns theori: »Öfverhufvudd är det fullkomligt falskt, när man uppställer en sådan motsats emellan de äldre och de sednare Latinska skaldernas verskonst, som skulle den förra grunda sig på accenten, den sednare på quantiteten. — Riktigt uttryckes förhållandet först då, om man säger, att äfven den gamla comoedien haft ett strängt och obetingadt iakttagande af stafvelsernas quantitet (quantitatis summa severitas), sådan den hördes i det Latinska uttalet på deras tid, till sin princip och grundval, men att de derjemte, så vidt sådant var möjligt, gjort afseende på accenten, något som till följe af sakens natur endast kunde ske under stora inskränkningar (modica accentus observatio).« »Ja«, heter det pagg. 238—9, »denna bristande öfverensstämmelse emellan rhythmisk och vanlig accentuation, som hos de gamle skalderna fått insteg i följd af en tvingande nödvändighet och liksom emot deras vilja, började så småningom betraktas såsom en elegans och skönhet hos versen, och det långt förr än den blef ett bestämdt bruk« hos en tidsålder, som följde en utbildad och lagbunden stafvelselära såsom enda principen för versens byggnad«.

Giltigheten af denna åsigt beror naturligen, liksom Bentleys, derpå, om det kan bevisas, att de gamle comiska skalderna,

åtminstone mera än i sednare Latinsk poesi varit fallet, gjort sig sammanträffandet af accent och ictus metricus till en regel. Ritschl har sökt lemna detta bevis genom att utstaka de gränser, inom hvilka de äldre skalderna kunnat och måst göra afseende på accenten, eller, med andra ord, inom hvilka på hvarje ställe i versen ordens rätta accentuation finge förändras, när de inträdde såsom lemmar i ett rhythmiskt slutet helt (conclusa numeris). Vi vilja försöka att följa denna bevisning med afseende på den vers, Ritschl anser för den regelbundnaste af dem, de gamle Comici begagnat, nemligen den iambiska senaren.

Utgående från den iakttagelsen, att versens iambiska slutfall med nödvändighet föranledde skalderna att på detta versställe emot språkets accentuationslagar bruka många ord såsom oxytona, har Ritschl uppvisat, att framför en så bildad iambus i andra rummet från slutet alla två- eller flerstafviga ord med lång ultima kunna ingå, således också de oxytoneras. Ja, denna frihet sträcker sig äfven till tredje rummet från slutet, dock med den inskränkning, att 1) tre på hvarandra följande iambiska ord i dessa rum sällan eller aldrig förekomma, och att 2) i tredje rummet ord, som utgöras af eller sluta med spondéer och anapæster (t. ex. ◡◡— —, —◡◡—, — — —), sparsamt och endast under vissa förmildrande villkor ingå[1]). Hvad den första hälften af senaren beträffar, så kan äfven der ett iambiskt ord upptaga hvilket som helst af de tre versrummen, dock är sådant i tredje rummet sällsynt och än mera sällsynta tvenne iambiska ord i oafbruten följd på hvarandra. I första rummet ingå ej blott iambiska, anapæstiska och spondeiska ord, utan ock trocheiska ord med accent på ultima och dactyliska med accent på penultima. Deremot kunna i andra och tredje versrummet icke ens spondeiska och anapæstiska ord någonsin förekomma[2]), och dactyliska ord eller flerstafviga properispomena kunna aldrig få accent på slutstafvelsen[3]). Påträffas, heter det pag. 231, någon afvikelse i accentuationen (accentus licentia), som ej faller under dessa lagar, så måste texten utan tvekan anses vara corrumperad (confidenter imputa librariis).

Denna af Ritschl med lika stor sorgfällighet som skarpsinne genomförda bevisning har emellertid icke förblifvit utan

[1]) Proleg. ad Trin. 211—217.

[2]) För denna theoris skull har Ritschl och de, som följt honom, på flera ställen ändrat texten t. ex. Fleckeisen i Ter. Andr. v. 64.

[3]) Derföre ändras t. ex. Plauti Mil. 27.

anmärkningar af nyare forskare. Så vidt nemligen, invänder man, de af Ritschl vunna resultaterna fastställa inskränkningar med afseende på vissa slag af ord i och för sig betraktade, så kunna de, då de icke allenast redan från början för sitt bestånd måst anlita temligen vidsträckt textändring och Ritschl sjelf i sednare textrecensioner lemnat emot de fastställda reglerna stridande verser oanfäktade[1]), på sin höjd anses beteckna det vanliga i Plauti och Terentii versbyggnad. Ritschl har i sjelfva verket fullständigt löst den uppgift, han enligt eget yttrande satt sig, nemligen att lemna ett detaljeradt bevis för Bentleys sats, att, under det i den första och de två sista fötterna af den iambiska senaren ordens accentuation nästan utan inskränkning förändras, detta förhållande mera sällan eger rum i de trenne mellersta fötterna. Men orsaken härtill ligger endast och allenast i den iambiska trimeterns byggnad. Då nemligen i denna vers cæsur regelmessigt inträffar efter den första stafvelsen eller »thesis«[2]) i tredje foten, så var det naturligt, att 1) den andra ictus i versen oftast måste träffa den långa och i detta fall betonade penultima i ett två- eller flerstafvigt ord, eller ock, i fall andra foten hade en upplöst arsis, den tredje, betonade stafvelsen i ett ord med kort penultima. 2) Efter samma regelmessiga cæsur infaller ictus, således antingen en lång stafvelse eller två korta. Är nu det begynnande ordet tvåstafvigt eller anapæstiskt eller tribrachiskt, så träffar i alla dessa fall ictus betonad stafvelse och den obetonade ultima. Med fjerde fotens ictus upprepas samma förhållande. Inträder efter cæsuren ett ord, som bildar en creticus, så blir dess sista stafvelse betonad, något hvarèmot Ritschl intet har att invända: endast i det fallet att skalden velat bruka en spondé eller anapæst i 4de versrummet och tillika låta cæsur infalla före 5te foten, kan det förhållande inträffa, hvilket Ritschl betecknar såsom oregelbundenhet. Likaså kan den »oriktiga accentuationen« af ett spondéiskt eller anapæstiskt ord i andra versrummet endast förekomma under tvenne i iambisk trimeter visserligen icke för sig, men tillsammans ovanliga villkor, nemligen att 1) den regelmessiga cæsuren underlåtes, 2) det ursprungliga iambiska måttet äfven i detta jemna versrum förlänges.

Kan således versens beskaffenhet anses såsom en tillräcklig

---

1) Corssen, Aussprache et. cet. II. p. 462.

2) Vi begagna här och på följande ställen dessa ord, thesis och arsis, i deras sedan Bentley och Hermann vanliga betydelser.

förklaringsgrund för ordaccentens och versaccentens nästan constanta sammanträffande i den iambiska senarens mellersta rum, så synes detta förhållande ej kunna minska vigten och betydelsen af de i andra versens rum ständigt förekommande exemplen på en strid emellan dessa båda principer. Och denna betydelse tyckes, då accenten ej blott gäller för en stafvelse utan bestämmer hela ordets ljudform, ej böra göras beroende af fallens mängd, utan af deras beskaffenhet. Ty visserligen kan man icke helt och hållet förneka sannolikheten deraf, att Latinska språkets accent dels i vissa fall i sig kan ha varit vacklande, dels kunnat träffa andra och flera stafvelser i den rhythmiska recitationen än i det vanliga uttalet. Detta är så mycket mindre osannolikt, som Latinets vanliga uttal ej constant i hvarje ord framhöll genom accenten en viss stafvelse i motsats till de öfriga såsom för betydelsen mindre väsendtliga (såsom i Svenskan t. ex. Gud, Gudlig, Gudligare —) utan accenten under quantitetens herravälde flyttade från den ena stafvelsen till den andra, och redan den blotta sammanställningen af vissa sjelfständiga i väsendtlig mån kunde förändra accentuationen. Så mycket mindre bör det förefalla oss underligt, om dels i vissa lösa sammansättningar höjning och sänkning inom vissa gränser kunde träffa hvilken af de ännu såsom sjelfständiga ord fattade beståndsdelarne som helst (t. ex. pósthac och posthác), dels att i ord, hvilkas stafvelseantal öfverskrider de rhythmiska enheters (fötters), hvaraf versen är byggd, äfven andra stafvelser, än den egentliga accentstafvelsen, kunde betonas, dels slutligen att inflytelsen af enclisi och proclisi i mån af ordens innerligare sammanslutning kunde sträcka sig längre i versen än i prosan. Men här måste väl ock accentens flyttbarhet ega sin gräns: när vi inuti orden se ictus i versen falla så, som i orden aggrédiemúr, accépisti, ádiuró så nödgas vi till den slutsatsen, att icke ordens accentuation kunde efter godtycke i versen förändras, utan att rhythmen i sådan vers alls icke berodde på motsatsen emellan betonad och obetonad stafvelse, att sålunda de gamle skalderna icke gjort och ej för språkets skull föranledts att göra sig til regel den öfverensstämmelse emellan accent och ictus metricus, hvilken de sjelfve ofta på ett så fullständigt sätt lemnade å sido.

Dock, invänder man väl från andra sidan, dessa slutsatser äro gjorda från våra språks ståndpunkt och det är vanskligt att på grund af analogier inom dessa vilja afgöra, hvad som kan hafva varit tillåtligt eller icke inom ett främmande idiom, hvars

2*

klang våra öron aldrig hört. Versens byggnad är det enda, hvarpå vi kunna grunda våra slutsatser rörande de principer, hvarefter den bildats och regeln upphäfves ej af enstaka undantag. De äldre Latinska skalderna tilläto sig för versens behof äfven de största afvikelser från accentuationsprincipen: men sjelfva sällsyntheten af dessa undantagsfall visar, att principen ej var så utan all betydelse i den äldre Latinska versbyggnaden, som den blef i den yngre, hvilken helt och hållet rättade sig efter quantiteten ensam.

Emellertid är det just detta antagande, nemligen att ordaccent och versaccent mindre ofta komma i strid med hvarandra hos Plautus och Terentius, än t. ex. hos Horatius och Virgilius, som särskildt af Corssen[1]) genom en massa af de noggrannaste beräkningar blifvit vederlagdt. Så vidt alltså denna statistiska method i sådana ting kan skänka någon visshet, är det intet skäl för det antagandet, att accenten för Plauti versbyggnad egt mera betydelse än för Virgilii, eller att Ciceros rhythmiska theori ej skulle vara grundad i Latinska språkets egen natur, utan från ett främmande språks versbyggnad med konst på Latinet tillämpad. Det kan nu visserligen icke förnekas, att hos Plautus, liksom i den äldsta Grekiska poesien, mycken prosodisk obestämdhet i det enskilda kan röja sig[2]), men detta upphäfver ej den princip, hvarpå versbyggnaden hvilar. Tvärtom synes det så mycket mindre tillåtligt, att från antydningar och mot den klassiska periodens vittnesbörd stridande uppfattningssätt hos i 5te eller 6te seklet efter Christus lefvande Grammatici leda sig till slutsatser rörande det Latinska uttalet på Plauti och Terentii tid, som det är otvifvelaktigt, att quantiteten var starkare på dessa författares tid, än under det Augustiska tidehvarfvet och i samma mån accenten, ordens enhetsprincip, mindre mäktig att öfverväldiga ordens massa och göra sig märkbar såsom den afdelande och modulerande principen i talets sammanhang.

Men kan det ock genom ofvan nämnda undersökningar anses såsom bevisadt, att de gamle Comici ej skydde att låta ictus i versen falla på hvilken af ett ords uttalade stafvelser, som helst, utan afseende på ordets accentuation, så är dermed dock ännu icke quantitetsmotsatsen fastställd såsom den enda principen för dessa skalders versbyggnad. Samma fråga om

[1]) l. c. II. 406—417.
[2]) Cfr. Ritschel, Proleg. ad Trinumm. cap XIII.

accentens betydelse återkommer i sjelfva verket under en ny form, i hvilken den så mycket mindre låter sig lösa genom hänvisande på enskilda slående exempel eller genom inductiva slutsatser rörande tillståndet i det hela, som sjelfva uppdelningen af versen i icke obetydlig mån är beroende af den betydelse, man der tillerkänner accenten. Det frågas nemligen: Har den metriska ictus en rhetorisk betydelse i satsen, d. v. s. en sådan, att den faller på de för tankens sammanhang och motsats vigtigaste orden? Kan ett sålunda logiskt betonadt ord genom synaloephe eller ecthlipsis förlora all metrisk betydelse för versen? Om det är afgjordt, att synæresis haft en större utsträckning hos de äldre än hos de sednare Latinska skalderna, har vid sådan prosodisk frihet den accentuerade korta stafvelsen försvunnit för den oaccentuerade långa? Vidare, och då det är ett oafvisligt factum, att äfven med den mest utsträckta frihet för synæresis och synaloephe likväl hos Terentius och Plautus fötter förekomma af 5 eller 6 moræ istället för 3 eller 4, har man att antaga, att den korta af consonant efterföljda, betonade stafvelsen genom vocalens syncope eller på annat sätt kunnat för versen försvinna, eller har den långa oaccentuerade stafvelsen undergått förkortning? Om det sednare fallet antages, är denna förkortning en blott poetisk frihet, eller har den någon grund i det hvardagliga uttalet och sammanhänger den i denna händelse med accentuationen? — Hvar och en af de åsigter, som här antydts, har i sjelfva verket funnit sin målsman, och äfven der, hvarest man principielt frånkänner accenten all betydelse för rhythmen, låter man honom i andra förhållanden uppträda såsom en quantiteten helt och hållet beherskande makt.

Det kan här icke vara meningen att i detalj redogöra för tillståndet med Plauti och Terentii verser, så mycket mindre som detta ingalunda ännu kan anses vara till fullo constateradt, ej heller att i och för sig granska de försök, som gjorts att från den ena eller andra ståndpunkten förklara, regelbinda eller restituera desamma. Endast så vidt dessa försök beröra de allmänna grunderna för versens byggnad, angå de oss här, och för att inse detta sammanhang torde en kort öfversigt af frågans behandling ifrån Bentleys tider vara tillräcklig.

Det saknas för öfrigt icke intyg, som visa, att redan den sednare forntiden hos Plautus och Terentius funnit metriska eller prosodiska oregelbundenheter, som tarfvade förklaring. För att här ej omtala Horatii yttrande om »immodulata poemata« eller Ciceros om »abiecti comicorum senarii«, för hvilka yttran-

den måhända dessa författare funno grund nog i de gamle skaldernas oinskränkta bruk af spondéer i den iambiska versen och den lika fria upplösningen af långa stafvelser, de regelmessiga cæsurernas underlåtande o. s. v., så heter det hos Priscianus, att på hans tid funnos de, som nekade tillvaron af regelbundna metra hos comici eller åtminstone höllo dem för ett arcanum, till hvars förklaring icke vanlig metrisk kunskap räckte till. Sjelf var Priscianus af den mening, att Comici ej följt några andra metriska schemata, än de för de begagnade versmåtten vanliga, men att de genom »crebris Synaloephis, Episynaloephis, Collisionibus et abiectionibus literæ S[1])« lämpat orden efter dessa schemata, att sålunda afvikelserna från de öfriga skaldernas bruk voro uteslutande af prosodisk natur.

Att före Bentleys uppträdande de Philologer, som behandlat Plautus och Terentius, voro till sina åsigter delade på samma sätt, som Priscianus och hans samtida, röjer sig af den kritik Bentley i sitt Schediasma de metris et cet. anställer med sina föregångare. Det heter nemligen[2]): »Gränsen för de Comiska skaldernas godtycke att corripiera långa stafvelser lyckas det ej hvem som helst att finna. Af interpretatorerna hafva somlige antingen, under det de velat åt alla stafvelser bevara den quantitet, de ega hos Roms episka skalder, på mångfaldigt sätt vanställt metrum (addendo, mutilando, invertendo), eller ock medgifvit comici en nästan obegränsad prosodisk frihet att förkorta eller elidera nästan hvilka stafvelser, som helst, och dervid ej blott ursäktat vidunderliga och orimliga läsarter, utan ock försvarat dem, allt under föregifvande, att grunden härtill legat i det hvardagliga uttalet, hvilket Comici måst följa i sina till att höras, ej till att läsas bestämda dikter.« I motsats till båda dessa ytterligheter ville Bentley å ena sidan fasthålla versmåttets renhet, och å andra sidan inskränka de prosodiska friheterna inom vissa gränser. Såsom fullt berättigade friheter antog han 1) förkortning af vissa vocaliska långa ändelser (t. ex. abi, jube et cet.). 2) Sammandragning af tvenne inuti orden sammanstötande vocaler (t. ex. deum, fuit, fuisse) och vocalisering af *j* och *v* med samma påföljd, nemligen att 2 stafvelser sammansmälte till en. 3) Elision af *s* framför consonanter. Deremot förnekade han all förkortning af naturlånga stafvelser inuti orden, men antog för Comici en obegränsad frihet med afseende på positionens iakttagande eller uraktlåtande, så

[1]) Priscianus, de Metris Comicis. Edd. Putsch. p. 1319—1322.

[2]) p. 12.

väl inuti orden, som der de sammanträffande consonanterna tillhöra särskilda ord. Så t. ex. antog han att Terentius brukat color, negat, simul, habent, student såsom pyrrhichii äfven der ett med consonant begynnande ord följde, att hanc, hinc m. fl. hos dem kunnat gälla såsom korta stafvelser och att på samma sätt förfarits med första stafvelserna uti nempe, inde, omnis, ille, invidia, excludor, m. fl. Detta godtyckliga förfarande med afseende på positionen ville dock Bentley hafva betraktadt såsom en afvikelse från det vanliga correcta uttalet, således såsom en verklig licentia, hvilken behöfde, men kanske ej förtjenade ursäkt[1]).

I sin Latinska grammatik har Schneider[2]) underkastat den Bentleyska åsigten en omständlig kritik. Han medgifver, att, då man aldrig finner Comici hafva iakttagit positionen i sådana fall, der den hos de Episka skalderna är anceps (mutæ med *r*), de med skäl kunde anses hafva uraktlåtit den också vid sådana consonantsammanställningar inuti ordet, med hvilka öfverhufvud stafvelser i Latinska ord kunna börjas (mediæ med liquidæ i allmänhet, *sp*, *st* m. fl). Vidare kunde de möjligen anses hafva utsträckt denna frihet äfven till de fall, der sådana consonanter utgjorde slutet och början af enklitiskt sammanställda ord, sådana som idne, hicne m. fl., ja till och med till fullt åtskiljda sammanställda ord, om dessa genom ett hastigare uttal kommit att behandlas efter analogien af sammansättningar (t. ex. hæc res, est apud m. fl.). Men här, menar Schneider, måste ock friheten hafva sin gräns i ett språk, för hvilket position i afseende på quantitet var något mera än ett tomt namn: vid sådana sammanställningar, som id gratum, ingenium, excludor, kunde ett sådant språk omöjligen uttala den föregående vocalen såsom kort.

I denna negativa ställning til de Bentleyska åsigterna öfverensstämmer med Schneider en af de forskare, som i sednaste tider i dess sammanhang behandlat den Plautinska verskonsten, nemligen Geppert[3]), hvilken emellertid kommer till helt andra

---

[1]) Licentia certe erat et indigna fortasse, cui Romuli nepotes indulgerent. Ille et esse Terentius interdum corripit, sæpius producit: quod si recte et ex usu corripit, tanto sæpius, dum sæpius producit, peccat. p. 18. l. c.

[2]) Ausführl. Lat. Grammatik. Berl. 1819. p. 714—726.

[3]) Die Aussprache des Lateinischen im älteren Drama. Berlin 1858. Captivi. Edd. C. E. Geppert. Berlin 1860.

positiva resultater än de Schneiderska, för hvilka vi framdeles skola redogöra i sammanhang med andra beslägtade förklaringsförsök. Gepperts försök öfver den äldre Latinska verskonsten eger sitt största intresse derutinnan, att man hos honom finner bestämdast uttalade de principer, genom hvilkas tillämpning i uppdelandet af versen de prosodiska afvikelserna i icke obetydlig mån uppkomma äfven för andra nyare forskare. Det är derföre vi vilja försöka en kort redogörelse för den Geppertska theorien.

Emot Ritschl, som sökt att inskränka så väl de öfriga, af Bentley antagna, prosodiska friheterna, som positionens urakt-låtande, till vissa ord eller ordklasser, har Geppert bemödat sig at bevisa, det sådana inskränkningar alls icke låta sig uppställa. »De comiska skaldernas prosodi är alldeles laglös. Hvarken natur- eller positionslängd, hvarken consonanternas beskaffenhet eller deras antal, icke en gång 4 sammanstötande consonanter efter en af naturen lång vocal hafva hindrat dem att bruka en stafvelse såsom kort.»

Detta påstående synes nu visserligen af Geppert icke vara gripet ur luften, utan grundar sig på anförandet af en ofantlig mängd versställen ur Plautus och Terentius, med hvilka skall bevisas, att dessa författare ej skytt sådana stafvelsesnätningar, som ă, dĕ, ĕx, ămens, ĭre, decĕre, ĭbo, ŏrnatus o. s. v., men behandlingen af dessa ställen är hvarken samvetsgrann, ej heller utgår den ifrån hållfasta eller obestridda grundsatser.

Först är dervid att märka den lättfärdighet, hvarmed Geppert afvisar äfven de lättaste textändringar, så snart de afse att häfva en prosodisk svårighet, men sjelf utan betänkande ändrar texten för att tillskapa sådana. Så t. ex. vill G. ej veta af den Trin. IV. 2. 127 föreslagna läsarten: Quod te a me accepisse fassus i st. f. Quod a me te accepisse fassus, ej heller Rud. IV. 3. 101 — — tetulit íbo ad árbitrum i st. f. tetulerít ibo ad árbitrum; deremot insättes på fri hand Most. I. 1. 63 ett tu, när det gäller att bevisa charactervocalens korthet uti ire, och, sedan G. i Plauti Poen. IV. 2. 9 funnit en trochaisk dipodi byggd af följande stafvelser »quasi Acheruntem», drager han ej i betänkande att på tvenne ställen i samma comoedi insätta ett ad framför Acheruntem och derigenom tillskapa i iambiska senarer en tribrachys — it ád $\bar{A}$ — och en dactylus sunt ad $\bar{A}$.

För det andra ser man, att för Geppert vissa regler för

versens afdelning eller articulation gälla mera än prosodiens lagar. Hellre än att uppoffra versens regelmessiga hufvudcæsur eller tillåta incision på ett mindre vanligt ställe påbördar han Plautus och Terentius de djerfvaste förkortningar af naturlånga stafvelser. Så grundar sig den påstådda kortheten af *a* i Trucul. III. 2. 18. Asin. I. 1. 44, af slutstafvelsen i pedes Adelph. III. 3. 32, af penultima uti amorem Andr. I. 1. 28 derpå, att G. ej vill medgifva en af elementer från tvenne ord bildad anapæst i andra eller 5te foten af en senarius. I Capt. II. 2. 71, hvilken G. sålunda scanderar:

Né patri, tam et|si únicús sum, | décĕre vídea|túr magis

kunde decere utan all textändring få bibehålla sitt rätta mått, om G. ej fordrade hufvudcæsur på det vanliga stället efter fjerde foten och bisatsens afslutande i sum, utan medgåfve en sådan scansion (med elision af *s* uti unicus):

Né patri tam et|si unicus sum de|cere videa|tur magis.

I Cist. II. 1. 55 förblifver *a* uti amens långt, om man medgifver en dactylus i 3dje foten:

Sed tamen | ibo et | pérsequar: ámens ne quid et.;

men G. läser:

Sed tamen ibo et pérsequár: ămens et cet.,

för att undvika cæsur efter tredje foten.

Men huru stor vigt för versens character och elegance än må hafva legat på en sådan regelmessighet i cæsurer och incisioner, så hafva de comiska skalderna allt för ofta på fullt obestridda ställen afvikit från densamma för att den ej skulle få vika för prosodiens bestämda lagar. Var det denna versens modulation, som mest frapperade örat vid declamationen, så kan man i Horatii tal om »immodulata poemata« se ett stöd för det antagandet, att det ock var den, som en mera konstmessigt bildad tid företrädesvis saknade hos de äldre skalderna.

För det tredje bero en stor del bland de af Geppert antagna prosodiska oregelmessigheterna på ett strängt genomförande af den grundsatsen, att sådana ord eller stafvelser, på hvilka en s. k. logisk accent hvilar eller hvilka för motsatsens skull måste uttalas med ett större eftertryck i tonen, ej få underkastas synaloephe eller synæresis. Hvad i detta hänseende först de enstafviga orden beträffar, så skulle man vid första blicken på Gepperts edition af Captivi[1]) kunna frestas till den förmodan,

---

[1]) De följande citaterna, vid hvilka icke något särskildt namn är tillsatt,

att han alls icke ville medgifva synaloephe af ett sådant ord, så snart det står i »arsis« eller ictus skulle falla derpå, i fall det för sig uttalas. Så t. ex. läsa vi v. 319 quǽ hic fass|(ust), v. 352 mé esse, v. 372 quó impe|rabitis, v. 418 mé erga, 411 quǽ illum, v. 592 ví hosti|li, 885 vǽ æta|ti, 1014 nám hunc ex o. s. v. Men då man på andra ställen finner sådan synaloephe tillåten (890 mi ístæc, 892 cum égo iu|rem tibi, 632 Num égo curo tuam, 597 si híc sapi|at, 535 te hóstes, 539 mi áliquam, 540 Quis homo | est me hómi|num miserior) så måste man antaga, att det är ordens större vigt för tankens sammanhang eller motsats som i de förra fallen skyddat dem från sammansmältning. På denna grundsats bero då ock sådana mätningar, som

Ego proiector, quod tu peccas; tú de|línquis| égo ärgu|or
Ennius. Iphig. VI[1]).

eller

Quod a me té acce|pisse fassus — —

Likväl torde det vara omöjligt att bevisa, att en större vigt för tankesammanhanget legat på quæ, quo, nam et cet. i de först anförda exemplen, än på te, mi, me i de sednare der Geppert medgifver elision, eller på tu, te i följande exempel, der den väl lika litet kan nekas:

Ter. Ad. 130. Curemus æquam uterque partem: tu álterum
Capt. 371. Ad te átque ad illum et cet.

I alla fall kommer afgörandet i det enskilda att bero på helt subjectiva grunder, hvilka väl intet kunna gälla emot verkliga prosodiska svårigheter. Och hvad som är hufvudsaken, hela förfarandet eger endast i det fallet något berättigande, om den princip, hvarpå det hvilar, är rigtig, den nemligen, att ictus metricus verkligen egt betydelsen af en logisk eller rhetorisk accent. Vore denna princip riktig, så skulle man väl finna ur de gamles verser, att de gjort sig till regel att ställa de tankevigtigaste orden i arsis och tvärtom. Men denna regel motsäges af verkliga förhållandet så tidt och ofta, att man ovillkorligen nödgas till att tvifla på dess tillvaro. Å ena sidan befinna sig de i starkaste motsats stående ord i thesis och elideras, t. ex.

---

gälla alla denna edition, »i hvilken« såsom det heter i företalet, »det första försöket är gjordt att gestalta Plauti text efter fasta metriska och prosodiska principer«.

[1]) Geppert, Die Aussprache im ältern Drama, p. 112.

v. 257. Scio qui|démme | te esse nunc et | te esse me—Hém istuc si potes —
- 438. Quom me servom in servitute pro me hic dereliqueris
- 444. Obsecro infi|delior mihi | ne fuas, quam ego | sum tibi
- 570. Pól ego, ut rem vide|ó, tu inventus, | vera vanitudine Qui convincas —

Å andra sidan se vi, huru ofta sådana ord, hvilkas hela betydelse uppgår uti att beteckna förhållandet emellan andra ord och satser, men sjelfva icke stå i något förhållande eller någon motsats, på hvilka såsom särskilda ord således ingen vigt ligger — huru ofta sådana ord — præpositioner, conjunctioner, pronomina relativa, hvilka enligt classiska vittnesbörd varit encliticæ, — stå under ictus. Exempel sådana som á me, dé me, — dé præda, á quæstoribus, vérbum dé verbó, på under ictus stående ut, qui, et et cet. äro oräkneliga i hvarje comoedi af Plautus eller Terentius[1]). Månne vi ej deraf måste sluta, att arsis och thesis i de gamles verser berodde uteslutande på motsatsen emellan lång och kort stafvelse, och saknade all rhetorisk betydelse?

Elisionen kan, såsom bekant är, hos Epici ej sträcka sig längre än till ett ords slutvocal. Vill man fasthålla samma inskränkningar för de Comiska skalderna, så uppkomma sådana fötter, som de, hvilka Geppert anför till bevis på en laglös prosodi:

Trin. IV. 2. 10. Illurica facies videtur hominis: | éo örna|tu venit.
Menæchm. V. 2. 53. Me despóliat:|méa órna|ménta
Rud. II. 3. 22. — — |méa Ampe | cisca
Trucul. II. 3. 22. Post factum plector, | quía ante|partum —
Capt. v. 865. Proin tu | déum hunce | sáturi|tate.

Från forntiden ega vi visserligen lika litet något vittnesbörd för, som emot en större utsträckning af elisionen. Men då det å ena sidan är otvifvelaktigt att hvarken genom synaloephe eller genom synæresis den framför vocal stående vocalen helt och hållet utplånades[2]), utan blott genom ett förkortadt uttal upp-

---

[1]) För motsatsens skull kan nämnas, att i de 108 trochaici septenarii, hvaraf Tegnérs »Frithiofs frestelse» utgöres, under det i 66 verser ny sats begynnar efter hufvudcæsuren, endast 9 af dessa satser förmedelst conjunction eller relativum sluta sig till de föregående, i hvilket fall sådana ord starkare accentueras i metrum än i det vanliga uttalet.

[2]) t. Ex. i Terent. Ad. 160 har naturligtvis icke de två sista orden — meorum, morum — uttalats alldeles lika.

hörde att räknas för en prosodisk tidsenhet, och å andra sidan elision inträder äfven på sådana ställen i versen, der interlocutörer omvexla, ja till och med två på hvarandra följande enstafviga ord kunna elideras, så torde man i sjelfva verket böra anse äfven tvenne i samma ord på hvarandra följande stafvelsers elision sannolikare än en prosodisk laglöshet, sådan som den af Geppert statuerade. Den innersta grunden, hvarföre Geppert förnekar en fullständig elision af ord, sådana som méa, déum, är återigen den, att i sådant fall den i ordet och i satsen accentuerade stafvelsen skulle försvinna eller åtminstone bli obetonad. Af samma skäl nekar Geppert, att vid synæresis af éā, méā (efterföljda af en consonant) den första accentuerade stafvelsen uttalats såsom en slags förslagsstafvelse till den andra, utan påstår att »tvärtom den första stafvelsen betonades, icke den andra«. Att Geppert med betoning menar ictus metricus eller det eftertryck, hvarmed den starka stafvelsen i rhytmen utmärktes, ser man, när han tillämpar den ifrågavarande åsigten i en sålunda uppdelad vers:

Nomen | virgi|nis ni|mirum | déinte|gravit etc.[1])

Men har man, såsom Geppert sjelf, medgifvit, att äfven den gamla Latinska versbyggnaden hade quantitetsmotsatsen till sin princip, så måste man consequent antaga att i alla förhållanden en stafvelse för versen gällt i mån af sin quantitet och ej i mån af sin högre betoning, att sålunda vid synæresis, såvidt verkligen tvenne stafvelser hörts, den andra långa stafvelsen verkligen gällt såsom sådan, d. v. s., enligt Gepperts sätt att tala, varit i versen betonad, under det ordets föregående korta accentstafvelse blott hörts såsom ett bihang eller ett »förslag« till denna.

Dessa äro de fall, i hvilka Gepperts påstående om de Comiska skaldernas prosodiska oregelbundenhet hvilar på antingen falska, eller ock åtminstone icke tillräckliga grunder. En oafvislig svårighet göra deremot de ingalunda sällsynta fall, i hvilka i Plauti och Terentii versfötter en kort och från de öfriga genom consonant skiljd stafvelse finnes till öfvers, d. v. s. ungefär de fall, der Bentley ansåg positionen hafva blifvit uraktlåten. Geppert har riktigt visat, att Bentleys antagande icke gör tillfyllest derföre att i många fall naturlängd är förenad med positionens. Så t. ex. är hos Plautus och Terentius intet vanligare än fötter af 5 moræ, i hvilka hinc, ille o. d. pronomina eller pronominala

---

1) Die Aussprache etc. p. 17.

adverbia förekomma. Men i alla dessa ord var den genom position långa stafvelsen säkert eller åtminstone enligt all sannolikhet äfven af naturen lång.

Om man således med Geppert blott fäster sig vid stafvelserna och ej vid orden d. v. s. anser hvarje prosodisk afvikelse, som constaterats i ett ord eller en ordklass, för tillåtlig i alla ord, så synas endast tvenne slutsatser möjliga, nemligen att de comiska skalderna antingen alls icke byggt sina verser efter quantiteten (Gepperts förra ståndpunkt), eller ock följt helt andra quantitetslagar än den sednare Latinska verskonsten. Ingendera slutsatsen vill dock Geppert medgifva. Åsigten om en blott accentuerande rhythm anser han oförenlig med Latinska språkets ståndpunkt på Plauti och Terentii tid, och att quantiteten under olika tider skulle hafva varit en annan förklaras rent af för en orimlighet. Derföre är ock hela talet om Plauti och Terentii prosodiska laglöshet hos Geppert endast en accommodation efter andras (Bentleys och den Ritschlska skolans) föreställningssätt, hvarmed Geppert velat drifva deras regler och påståenden in absurdum. »De prosodiska afvikelserna hos de comiska skalderna äro blott ett sken, som uppkommit deraf, att man på dessa skalders verser lagt Prisciani metriska schema, d. v. s. de samma regler, som Grekerna följde för iambisk och trochæisk vers med den större frihet för bruket af spondéer, som enligt Horatius var de äldre Latinska skalderna egen. Detta sken försvinner återigen så snart man, utgående från den förutsättningen, att hvarje stafvelse hos Plautus och Terentius egt samma quantitet, som hos andra Latinska skalder, söker att ur verserna sjelfva utleta deras metra.«

Geppert antager sålunda, att de äldre skaldernes trochæiska och iambiska versmått varit sammansatta ej blott af iamber, spondéer, dactyler, anapæster, utan och af cretici, bacchii, ja till och med molossi. Den prosodiska regelbundenheten är härmed bevarad, men den metriska är helt och hållet gifven till spillo, och ej en gång de gränser, inom hvilka Geppert velat inskränka regelbundenheten, har han vid närmare pröfning funnit hållfasta [1]. Ty är det en orubblig lag för all antik rhythmus, att dess taktslag faller på lång stafvelse eller på dess æquivalent, tvenne korta, så måste, om i trochæisk rhythm en bacchius inträder, ictus falla på dennas andra, långa stafvelse, d. v. s. foten egentligen börja

[1]) Jfr. Pl. capt. 1031 med regeln i företalet till editionen af Trinummus.

med denna stafvelse och den föregående korta bli ett slags anacrusis eller en stafvelse som icke räknas med i metrum. På samma sätt måste en i iambisk vers inträdande creticus få ictus på den tredje långa stafvelsen och den mellanstående korta bli ett slags hypermetrisk förslag till denna. En sådan hypermetri kunde visserligen icke göra anspråk på elegantia metrorum, men innehölle med all sin oregelbundna polyschematism ingen afvikelse från språkets rhythmiska grundlagar. En sådan statueras deremot af Geppert, då han i iambiska och trochaiska versmått inför fötter, i hvilka en kort stafvelse »betonas« framför eller emellan tvenne långa. Ty sådana fötter (⏑́ — —, — ⏑́ —) bli hvarken bacchii eller cretici, utan helt enkelt rhythmiska oting.

För de särskilda satserna i Gepperts nya, metriska theori behöfva vi ej närmare redogöra. Det må vara nog, om af det ofvan anförda synes, att på den ståndpunkt, der man förutsätter, att hos Plautus och Terentius hvarje stafvelse uttalats och egt samma specifika värde, som i den sednare poesien, det blir nödvändigt at statuera icke blott en viss polyschematism i metrum, utan verkliga afvikelser från en correct metrik, om man ej vill stanna vid rena, rhythmiska omöjligheter.

Men vill man sålunda ock antaga verkliga metriska incorrectheter hos Plautus och Terentius, så nödgas man dock af sjelfva sakens natur att för dem uppsöka en gräns, i fall man ej vill förtvifla om all consequent recension af de nämnde författares texter. Det är ock ett factum, hvars verklighet Geppert ej lyckats gendrifva att ifrågavarande »vitia metri«, om ock ej uteslutande, så dock i öfvervägande antal förekomma vid vissa ord, ordklasser och i sådana ordställningar, der den förmodan ligger nära, att de vid ett hastigare uttal kunde undgå uppmärksamheten. Detta factum är nu ock det bästa stödet för den mot Gepperts uppfattning motsatta åsigt, som vill undanrödja all metrisk oregelbundenhet genom antagandet af vissa prosodiska egendomligheter och friheter, i hvilkas bruk de äldre Latinska skalderna skulle skilja sig från den sednare konstpoesien. Det är till en redogörelse för denna åsigt, enkannerligen sådan den i sednaste tid utförts af Corssen, vi nu slutligen öfvergå.

Ofvanföre är antydt, huru denna åsigt, understödd af yttranden hos Priscianus, redan före Bentleys uppträdande blifvit utvecklad af nyare Philologer. Schneider, som ej kunde finna sig vid den Bentleyska läran om positionens uraktlåtande, omfattar i stället den mening, som framställts af en Bentleys äldre

samtida och landsman, Wase[1]), enligt hvilken oregelmessigheterna i Plauti och Terentii versbyggnad egde sin grund uti skillnaden emellan det skrifna språket och det talade, till hvilket sednare de nämnde skalderna anslutit sig. »Af analoga förhållanden inom våra egna språk måste vi finna det troligt, att i det Latinska hvardagsspråket dels vissa vocaler egt ett så svagt ljud, dels vissa stafvelser genom consonanternas förmjukning eller förnötning så sammansmält, att de comiske skalderna i anslutning till detta hvardagsspråk verkligen iakttagit versmåttets renhet äfven der det i skrift ser ut, som om versfötterna innehölle en eller två moræ för mycket. Ehuru directa intyg rörande det hvardagliga uttalet äro sparsamma, måste man dock vid betraktande af de mångahanda sammandragningar och afkortningar, hvilka Latinska ord och stammar dels under det classiska språkets egen lefnad, dels i dess öfvergång till de Romaniska idiomerna undergått, finna detta på det hvardagliga talspråket hänvisande förklaringssätt mera antagligt, än att skalderna blott af godtycke skulle här och der suspenderat språkets eller versmåttets lagar.«[2])

I det enskilda tillämpar emellertid Schneider dessa grundsatser med stor försigtighet, i det han anmärker, att man genom att i det Latinska hvardagsspråkets bruk söka grunden till skaldernas prosodiska egenheter, inlåtit sig på ett område, der olika språkliga analogier leda åt olika håll och till flera lika möjliga, men lika osäkra förklaringssätt. Han antager i allmänhet för att häfva de prosodiska svårigheterna, att vissa korta vocaler, der de för ordens uttal lättast kunnat undvaras d. v. s. i öppna stafvelser och särdeles der flera sådana följt på hvarandra, nedsjunkit till ett slags vocaliska halfljud jemförliga med Hebreiskans scheva och chatef, hvilka derföre af skalderna, der versmåttet så fordrade, behandlats såsom icke fyllande en metrisk tidsenhet, utan såsom blotta bihang till de följande långa stafvelserna. På stafvelsernas specifiska natur af stamelement eller ändelse, betonade eller obetonade, fäster Schneider i allmänhet intet afseende. Han antager sålunda att i bonus, malus, manus, efferendus, sine, m. fl. stamvocalerna kunnat nedsjunka till blotta halfvocaler. Deremot vil han i pater, soror, caput, habet o. s. v. antaga en partiel syncope af ordbildnings-

---

[1]) Hans hit hörande arbete (Oxf. 1687) hade till titel: Senarius sive de legibus et licentia veterum poetarum.

[2]) Schneider, Ausführl. Gramm. pag. 726, 7 ff.

stafvelsernas eller ändelsernas vocaler (pat'r, cap't etc.). »Det skall aldrig lyckas«, heter det i slutet af Schneiders behandling af detta ämne, »att bringa de comiska skaldernas prosodiska egenheter uti ett för alla enskildheter tillfredsställande system, utan man måste vara nöjd med att göra sig reda för de olika möjligheterna af en sannolik förklaring«[1]).

Sanningen af denna Schneiders sats har factiskt blifvit erkänd af Plauti berömde »sospitator«, Ritschl. Han sluter sig i vissa fall till Bentleys lära om positionens uraktlåtande, i andra fall antager han elision af kort stamvocal, i åter andra låter han ändelsens vocaler förkortas och på samma gång positionen, der den förekommer, lemnas utan afseende. Det första fallet inträffar inuti orden ille, iste, ipse, unde m. fl. hvilkas första stafvelser oaktadt de efterföljande consonanterna förblifva korta[2]). Det andra fallet eger rum i vissa iambiska eller pyrrhichiska nomina och partiklar[3]), och det tredje med alla iambiska på vocal slutande eller med frågepartikeln *n* sammansatta verbalformer och dessutom i några partiklar och korta i hvardagsspråket ständigt brukade ord[4]). Hvarföre dessa quantitetsförminskningar fördelats på olika ordklasser, derföre anser Ritschl ingen grund kunna uppgifvas utan åberopar sig på »erfarenheten« (Rationem quæris? experientiam oppono. l. c. p. 148).

Sednare theoretici hafva emellertid ej nöjt sig med Ritschls blott empiriska resultater. Under medgifvande deraf, att alla dessa förkortningar varit och måst af en bildad Romares öra på Plauti tid erkännas såsom fel emot prosodiens lagar, då de till quantiteten förminskade stafvelserna på de flesta ställena hos Comici bibehålla den quantitet, de constant ega i Latinsk poesi flera sekler efter dem, har man dock för dem velat finna en förklaringsgrund[5]) och härleda dem ur en språkets utvecklingshistoria genomgående princip. Och denna princip är accenten och dess successivt inträdande herravälde öfver stafvelsernas quantitetsskillnad. Denna åsigt, först angifven af Weil och Benloew, har

---

1) l. c. p. 744.

2) Prolegg. ad Trinumm. pag. 122 ff.

3) l. c. cap. XI.

4) l. c. cap. XIV. pag. 166 »in vocalem exeuntes verborum formas iambicas quaslibet vitæ consuetudo passa est correpta ultima pronuntiari. cfr. p. 169. Fleckeisen, Neue Jahrb. 61 p. 38 ff. utsträcker denna förkortning til alla iambiska ordformer.

5) Weil & Benloew p. 204.

blifvit med största consequens utförd af Corssen, och det är förnämligast i denna form vi vilja gifva en framställning af densamma.

Det Latinska språkets vocalism befann sig under hela dess tillvaro såsom skriftspråk uti en successiv utnötnings- och upplösningsprocess, hvarunder långa vocaler förkortades och korta helt och hållet utplånades. Men inteldera skedde i det lefvande språket med ens och liksom med ett penndrag, utan emellan den korta och långa vocalen låg en vocal af medelquantitet, och den korta vocalen förkrymptes först till en stum vocal eller ett bråk af en metrisk tidsenhet, innan den helt och hållet försvann. Och sådana stumma vocaler förekommo i Latinet ej blott i öppna stafvelser, utan äfven i slutna och framför hopade consonanter.

Sålunda förefunnos i det Latinska hvardagsspråket icke blott långa och korta stafvelser, utan ock irrationella d. v. s. sådana, som utgjorde ett bråk öfver eller under en mora, och derföre icke läto sig bestämdt mätas med den antagna enheten. De comiska skalderna rättade sig i detta hänseende noga efter talspråket. De läta den irrationelt långa vocalen än gälla såsom bestämdt lång, än såsom bestämdt kort, och den stumma vocalen än gälla för en verklig vocal, än för ett blott biljud, som ej räknas i versen. Det sednare röjer sig hos dessa skalder dels derutinnan, att vissa korta vocaler i öppna stafvelser än äro utsatta, än saknas, t. ex. vinculum och vinclum, Alcumena och Alcmena, Ariadine och Ariadne, dels att de framför hopade consonanter ej blifva genom positionen långa. En stafvelses positionslängd är summan af dess vocals och de derpå följande consonanternas quantitet, eller af den tid, som dessa ljud tilsammans fordra för att uttalas[1]). Men ett stumt ljud kunde äfven genom flera följande consonanter icke completteras till fullständig tonlängd, såsom detta var fallet med en fullgiltig kort vocal[2]). En sådan stafvelse var irrationel och blef af de comiska skalderna både brukad såsom lång och — enligt regeln i thesis — såsom kort.

På tillvaron af sådana irrationella stafvelser beror det nu, att hos Comici t. ex. ille, domi och soror efterföljda af consonant, hvilka ord hos andra Latinska skalder utgöra 3 moræ,

---

[1]) l. c. p. 73. 74.
[2]) l. c. p. 79.

stundom endast räknas för 2[1]). Och frågas nu: hvilken af dessa ords 2 stafvelser är den irrationella?, så svarar Corssen: den obetonade, ty accentstafvelsen är genom sin natur skyddad från förstöring.

Men det går igenom hela Latinska språkets historia — sådan är de nämnde författarnes åsigt — en strid emellan accenten såsom ordens eller tankens enhetsprincip, och de quantitativt bestämda stafvelserna såsom ordens utsträckta massa. Accenten, i det klassiska skriftspråket ovillkorligt bunden vid quantiteten, får allt mera en logisk och rhetorisk betydelse[2]) och sträfvar att förena hela ordets massa uti den stafvelse, som genom den utmärkes såsom ordets substans och centrum. Följden häraf har blifvit, att dels de obetonade stafvelserna, således förnämligast ordbildningselementer och ändelser, bortfallit, dels hela ord, hvilka i satsen varit encliticæ, äfven till sitt stamelement blifvit afstympade och förnötta.

Af denna process, hvars resultat ses i de Romaniska språken, röja sig nu redan spår så väl i det classiska skriftspråket i allmänhet, som särskildt hos de Comiska skalderna. Förkortningen eller bortfallandet af vocalen i penultima är gemensam för allt skriftspråk och har frambragt sådana dubbelformer, som accepsti och accepisti, amavisti och amasti, då man antingen förkortat penultima för at kunna bibehålla accenten på samma stafvelser, som egde den i formens öfriga personer, eller ock flyttat accenten till den långa penultima.

För Comici egendomliga äro deremot följande yttringar af accentens makt öfver quantiteten, neml.:

1°. Att alla vocaler i iambiska nominal- och verbalformer nedsjönko från lång quantitet till kort och från kort till stumma ljud hvilka ej genom position kunde completteras till långa. Förklaringen härför gifves af Weil och Benloew (l. c. p. 215) med följande ord: Latinets accent älskade att sätta åtminstone två korta stafvelser emot en lång ändelse, och det fanns från denna regel intet annat undantag än de iambiska orden såsom cato och Caro, i hvilken acuten faller på penultima. Det var då naturligt, att accenten för att besegra den långa stafvelsen, som

---

[1]) Enl. Weil och Benloew l. c. p. 205 har den långa stafvelsen fortfarit att vara relativt lång och den korta att vara relativt kort, men hvardera förlorat en del, »sannolikt en tredjedel», af sin valör.

[2]) Weil & Benl. p. 292.

hotade att absorbera den genom att draga den till sig, tyngde så mycket starkare på den korta, hvilken yttrade sin återverkan på den långa ändelsen genom dennas förkortning«. Med utelemnande af åtskilligt i den nog äfventyrliga motiveringen har Corssen (l. c.) tillegnat sig denna åsigt, då det heter (p. 104): »I det stamstafvelsen genom högtonen skarpt framhäfdes, förkortades ändelsens tonlängd t. ex. i dedi, bibi, volo, jube, rogan, juben, negas, voles, domi, domo, mali, fores, foras etc. Det var då icke heller besynnerligt, om vocalen bortnöttes ända till stumhet och man uttalade t. ex.:

Pl. Trin. 868.	Forĭs pultabo — —
Ter. Eun. II. 2. 21.	Négăt quis
— Ad. V. 7. 2.	Student facere
Plaut. Stich. 95.	Patĕr quid opus est etc.,

utan att de dessutom i vissa fall svagt hörbara slutconsonanterna egde makt att i förening med de följande ordens begynnelseconsonanter åstadkomma positionslängd.

Stumma vocaler förekomma 2°. uti vissa obetonade stafvelser inuti orden. När t. ex. hos Plautus senectutem, vetustatem, talentum m. fl. brukas så att stafvelserna *-ect*, *-ust*, *-ent* äro korta, så grundar sig sådant på de inuti orden stående vocalernas irrationalitet.

3°. En mängd pronomina[1]) och partiklar[2]) voro i Latinet encliticæ och slöto sig sålunda såsom osjelfständiga ord till de föregående. I detta fall sjönko deras stamvocaler ned till stumma ljud; i följd deraf blefvo stafvelserna irrationella och kunde, äfven der de slötos med flera consonanter, i thesis och på obetonade ställen i satsen brukas såsom korta, särdeles om de föregingos af ett ord, hvarpå eftertrycket i talets sammanhang eller den logiska accenten hvilade[3]). Härpå grunda sig sådana mätningar, som t. ex.

Plaut. Rud. Prol. 148.	Quíd illuc — —
- Pseud. 702.	Quís istic —
Terent. Ad. IV. s. 22.	Quíd ipsæ —
Pl. Stichus 217.	'In hunc diem —
Pl. Capt. 128.	'Inde me sumam —
- Stich. 704.	Sét interim stratege — —

---

[1]) ille, ipse, iste, hic m. fl.

[2]) inde, unde, nempe m. fl.

[3]) Corss. p. 77.

3.

Dessa satser framställas visserligen af Corssen med fulla vissheten af ett i Latinska språkets utvecklingshistoria grundadt system. Men låter det sig svårligen förneka att hela denna lära om irrationela stafvelser i Latinet på Plauti och Terentii tid endast tillkommit för att gifva en förklaring öfver dessa skalders versbyggnad, så torde följande från sannolikhetens ståndpunkt gjorda anmärkningar mot densamma ej vara alldeles ogrundade.

Vi fråga då först: är det sannolikt att för uttalet stumma vocaler varit tillräckliga på alla de ställen, der de af Corssen antagas? Alla de bevisliga exemplen på stumma vocaler röra öppna stafvelser, som vanligtvis omgifvas af andra af samma slag. Så i supera (supra), techina (techna), vinculum m. fl. Enahanda är, som kändt är, förhållandet i det språk, Corssen till jemförelse åberopar, neml. Hebreiskan: en sluten stafvelse måste der nödvändigt hafva ett fullständigt vocalljud. Vill man då finna det troligt, att Latinaren skulle uttalat *d-nt-f* (Ter. Ad. V. 7. 2.), eller *l-r-v* (Ter. Eun. 318 Color vérus — —), eller *t-r-qu* (Pl. St. 95) efter hvarandra utan mellanliggande fullständig vocal? Eller låter det icke nästan som en ironi öfver språkvetenskapliga distinctioner, när Corssen försäkrar, att vocalen i sådana fall eller uti inde, unde, ergo, nempe omöjligt kunnat utfalla, men att den varit stum?

Det är sant, Corssen antager icke, att i alla sådana fall alla de consonanter, som omgifva den stumma vocalen, verkligen uttalats. »I Latinska verbers 3 pers. pl. har nt haft ett mycket svagt uttal, hvilket ådagalägges af förkortningen ĕre för ĕrunt i perfectum, samt af åtskilliga fornlatinska perfectformer, ss. dedro, dedrot i st. f. dedĕrunt« [1]). På samma sätt antages, att i negat, minas, dolet, dedit jemte vocalens stumhet slutconsonanten haft ett matt och klanglöst (dumpf) ljud. Utan tvifvel är det sannolikt, att, om ändelser sådana som de ifrågavarande verkligen uttalats såsom korta, detta stått i sammanhang med consonanters utstötning. Men ville man försöka att bestämma, huru detta tillgått, så skulle man inlåta sig på ett fält för de lösaste gissningar. Ty den utväg, som i det ena fallet står öppen, är i det andra stängd. Att *s* uti minas, fores etc. kunnat i uttalet försvinna, saknar ej all språklig analogi, men *r* uti color, miser, pater har väl ej kunnat på enahanda sätt förflygtiga sig?

---

[1]) l. c. p. 123.

Hvad särskildt de stumma vocalerna uti ille, ipse, inde, nempe, interim etc. beträffar, så, om stumheten beror på ordens natur af encliticæ, så måste den väl också upphöra med den orsak, hvaraf den framkallats. Denna sjelfklara slutsats förnekas likväl af Corssen. »Var örat engång vandt vid att höra den irrationella vocalen, så bibehöll den sig i ordets alla ställningar, i sammansättningar, ja till och med i härledningar«. Pronomen pers. is, relativet qui och præpositionen inter sluta sig encliticskt till föregående och följande ord, och deras vocaler äro derföre stumma. Derföre är i inde, äfven der det står i satsens början, vocalen *i* stum, likaså uti interim och interest, der första stafvelsen är betonad, och uti unde m. fl. (?)

Men för att lemna denna fråga om uttalet å sido, så kan det för det andra frågas: äro alla de antagna förkortningarne i och för sig enligt språkliga analogier sannolika?

Se vi till en början på ändelsernas förkortning, så är det väl icke sannolikt, att hela Latinets formsystem redan på Plauti tid var utsatt för en så omfattande quantitetsförminskning, som den af C. antagna. Ty deraf, att vissa ändelser förkortades i vissa förhållanden, lär man icke kunna sluta till, att så kunnat ske med alla i alla förhållanden. *O* i 1 pers. sing. præs. kunde brukas ss. kort och detta lika väl i spondéiska och cretiska ord, som i iambiska, *unt* i perf. 3 pers. pl. förkortades till *e*, men detta efter lång penultima. Månne icke dessa exempel både göra det åtminstone tvifvelaktigt, att penultimas korthet och skarpa accentuation haft någon skuld till sista stafvelsens förkortning, och genom sin isolerade ställning i de episka skaldernas prosodi varna för att taga det allt för lätt med hvad som i det afseendet var tillåtet i det äldre språket?

Vill man inlåta sig på de sannolika slutsatsernas område, så måste man finna det antagligt, att utan afseende på accentuationsförhållanden hvarje element i ordet lättare bibehöll sig i samma mån, som det var för ordformens betydelse characteristiskt och af språkmedvetandet såsom sådant erkändt. Man måste finna det antagligt, att en ändelse lättare bibehöll sig i sin bestämda quantitet, så länge den för den talandes medvetande mer eller mindre klart bibehöll sin bestämmelse af ett bildningselement, hvarmed han af grundbegreppets beteckning utpräglade från andra former åtskilda beteckningar för detta begrepp i dess relationer, men var lättare utsatt för förvandling eller afstympning i samma mån, som formen äfven utan detta bestämda

ändelseelement eller utan den bestämda quantiteten var tillräckligt skiljd från andra former, eller som genom en eller annan orsak känslan af den härledda formens sammanhang med sitt primitivum, om stam) och ändelse såsom olika elementer i ordet utplånades. Skulle man ej häruti kunna tro sig finna förklaringen, hvarföre verbaländelsen *o* lättare kunde få obestämd quantitet än former på *ās*, *ēs*, o. s. v., *unt* uti perfectändelsen *ērunt* förkortas, men icke *ent* i præsensformer, der den ensam utgjorde ändelsen, *o* uti modo brukadt såsom adverbium, men icke casusändelser i andra och fjerde declinationen brukade såsom sådana? Är det icke sannolikare, att ultima uti bene och male förkortats till följd deraf, att man så småningom kommit ifrån tanken på att dessa gångbara ord genom ändelsen *e* bildats af adjectivstammarne bono- och malo-, än genom »högtonens eftertryck på den korta stamstafvelsen«?

Man anför vidare t. ex. casusändelsernas försvinnande i de Romaniska språken såsom ett bevis derför, att de redan under det klassiska Latinets tid förkortats och försvagats. Men dels är det orätt att vilja påbörda stammodren all den svaghet, som röjer sig hos slägten många sekler sednare, dels är det alls ingen gifven sak, att dessa casusändelser bortfallit endast derföre, att sjelfva formerna såsom sådana blifvit utnötta och förbrukade. Hade språket känt behof af att på detta sätt uttrycka ordens relationer, så hade det nog vetat att behålla casusformerna med den quantitet, som för hvardera var characteristisk[1]), lika visst som t. ex. Italienskan stundom med uppoffrande af den accentuerade stamstafvelsen bevarat *o* såsom beteckning för 1 pers. sing. af verberna (ho = habeo, fo (faccio) = facio, so = sapio).

Hvad som ytterligare gör det otroligt, att den skarpa högtonen på penultima förorsakat ändelsens förkortning, är att i en del af de former, för hvilka denna förklaring användes, penultima enligt all sannolikhet icke haft acut, utan tvärtom ultima sjelf varit circumflecterad. Detta är nemligen fallet med sådana former, som rogan, juben i. st. f. rogasne, jubesne, i hvilka Grammatici intyga — hvad som ock i sig är nästan na-

---

[1]) Diez, Rom. Spr. II. p. 12. — — man muss sich die Einführung der Hülfswörter als ein dem Untergange der Flexion vorausgegangenes Ereignis denken — etc. etc.

turligt — att äfven efter bortfallandet af *e* och *s* accenten bibehöll sig på det långa *a* eller *e*.[1])

Öfvergå vi nu till de irrationella stamstafvelserna uti de antagna enclitiska orden, så tro vi os med afseende på dem med sannolikhet kunna påstå, att 1) enclisien åtminstone ej behöft medföra quantitetsförminskning, 2) att för en mängd af de anförda orden ingen enclisi egt rum.

Grekiskan har encliticæ både af 2 och af 3 moræ, men de bibehålla alla i versen sitt fulla quantitetsvärde. Dess pronomina indefinita äro tonlösa ord, men deras quantitet är alldeles densamma, som de starkt betonade frågeorden. Med afseende på Latinet intygar Quintilianus[2]) att præpositioner brukade såsom sådana voro tonlösa, men brukade utan sammanhang med nomina accentuerade. Ville man nu med Corssen antaga, att på grund af den enclitiska naturen af præp. inter dess första vocal vore stum och stafvelsen irrationel, så skulle detsamma gälla om den præposition, Quintilianus begagnar ss. exempel, nemligen circum, men i båda fallen måste man, såsom ofvan är nämndt, antaga att den fullständiga vocalen återkomme med accenten.

Men är det både sannolikt och bestyrkt, att Latinets præpositioner, conjunctioner samt relativa och indefinita pronomina voro enclitiska ord, så är deremot de demonstrativa pronominernas och adverbiernas enclitiska natur hvarken af de gamle författarne intygad, ej heller af Corssen bevisad. För beviset med afseende på ille hänvisas man ifrån capitlet om irrationella vocaler till capitlet om »Tonanschluss«, men der finnes intet annat bevis än det att en och ille har sammansmält till éllum — en etymologisk förklaring, som måhända ej är rätt säker, förr än man först utrönt etymologien af ille sjelf. Hufvudbeviset, som redan anföres i capitlet om irrationella vocaler, är emellertid, att stamvocalen i ille, iste etc. bortfallit i Italienskan m. fl. Romaniska språk. Detta bevis vore ock icke utan sin giltighet, om ille i Latinet redan vore, hvad det blifvit i de Romaniska språken, blott individualitetsmärke, artikel. Men på det öfvervägande antalet af de ställen, der Corssen påstår hic, ille, iste, ipse vara encliticæ med stumma stamvocaler, sluta sig dessa ord icke till något substantivum,

---

[1]) Corss. l. c. 216.
[2]) Lib. I. 5. 27.

utan äro enstående demonstrativa och determinativa, således till sin natur bestämda och i motsats till andra stående ord och till följe deraf i tankens sammanhang logiskt accentuerade. När Corssen säger, att pronominernas enclisi och stamstafvelsernas deraf beroende irrationalitet hade sin grund i den starka logiska accent, som föll på det närmast föregående fråga, motsats, eller försäkran uttryckande ordet i sådana ställningar, som

Enn. III. 2. 10. Quid hunc nón
Plaut. St. 704. Séd interim,

så är detta påståendes riktighet ingalunda oinskränkt. Rådfråga vi våra språk, så finna vi att ingalunda alltid det ord, som betecknar satsen såsom innehållande en fråga, utan det ord, som genom det sökta svaret skall förklaras eller bestämmas, och i allmänhet icke det ord, som bestämmer och utmärker motsats, utan det som bestämmes och ställes i motsats, är det i satsen accentuerade. Snarare än att antaga, att ett Quid, Sed kunnat verka en förkortning af ett hic, ille, ipse skulle man kunna gissa, att så quantitetssvaga ord kunnat oanmärkt löpa med i metrum omedelbart före de till quantiteten långa och starkt betonade pronomina.

Men vi hvarken våga eller kunna uppställa några hypotheser till förklaring af de gamle comiske skaldernas prosodi. Vi tro, att deras verser för vår tid måste gälla för i vissa delar oregelbundna inom de gränser, som den methodiskt kritiska textrecensionen utan afseende på förut fattade åsigter finner sig på grund af texternas eget tillstånd i det hela och i det enskilda befogad att utstaka. Har grunden legat i det hvardagliga uttalet, så är väl nyckeln till gåtans lösning med detta uttal försvunnen. Men hvad vi tro oss kunna antaga för säkert, är att denna oregelbundna prosodi eller metrik lika litet, som något annat hos Comici, röjer en accentens betydelse för dessa skalders versbyggnad.

Lund den 2. Juni 1860.

Om det nylig fundne Fragment af en Codex af Saxo-Grammaticus.

Ved *Chr. Bruun.*

Det er bekjendt, hvormegen Vanskelighed Christiern Pedersen havde for at tilveiebringe et Haandskrift af Saxo, da han vilde lade hans Historie trykke i Paris; naar han trods alle Anstrængelser længe end ikke kunde faae noget tillaans, synes deri at ligge et Beviis for, at allerede paa hans Tid et saadant har været en Sjeldenhed, som man ikke vilde give Slip paa (*tam obstinato animo eius possessores eum occluserant.* Chr. Pedersen i Brevet til Lage Urne.). Omhyggelige Undersøgelser[1] have bragt det dertil, at der med Sikkerhed kan eftervises omtrent 10—11 Codices, men alt, hvad der er os levnet af disse, er 2 smaae Brudstykker og 1 heelt Blad. Saameget kostbarere blive disse uvurderlige Reliqvier, der ligesom bringe os Saxo nærmere og give os et Indblik i Beskaffenheden af Texten i hans Værk, for ikke at tale om, at de omstøde en Nordinsk Hypothese imod Saxos Authentie; og det tør vel antages, at enhver Oplysning om disse vil være Venner af den danske Histories Fader kjærkommen. Naar Otto Sperling, efter omhyggeligt at have gjennemgaaet det Fragment af en Codex af Saxo, han omtaler i sine Samlinger: De nummo gothico Dn. Jani Rosekrantzii, forsætter saaledes: »Hæc ideo tam prolixe narrare volui, ut si forte compares aut sociæ membranæ aliquando reperiri possent, de iis facilius constaret, tum vero etiam, ut animus addatur doctis viris investigandi, num aliqua ratione damnum hoc sarcire possent, pluribus eiusdem tabulis ex hoc naufragio servatis,« — da kan jeg med god Grund tilegne mig disse hans Ord idet jeg vil gjøre det nylig fundne Blad til Gjenstand for en udførligere Beskrivelse. Som tidligere bemærket[2], har afdøde Kammerraad, Bibliotheksecretair G. F. Lassen eiet det, og rimeligviis fundet det ved at gjennemgaae det gamle Rentekammerarchiv. Efter hans Død er det indlemmet i det

---

[1]) See Prof. Kall-Rasmussens indholdsrige Afhandling »Om to nylig fundne Fragmenter af en Codex af Saxo« I I Bind (1852—55) af Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv, Tillæg, Pag. 23 ff. og Confer. Werlauffs Anmeldelse i Nyt historisk Tidsskrift, VI, (1856) Pag. 597—99.

[2]) See Tidskrift for Philologi og Pædagogik første Aargang, Pag. 369.

store kongelige Bibliotheks Manuskriptsamling, Nye Saml. Folio, Nr. 570.

Naar man seer de 2 af Prof. Kall-Rasmussen udgivne Fragmenter, der vare benyttede til Heftning af en Kronborg Jordebog, og det nylig fundne Blad ved Siden af hverandre, er Ligheden i enhver Henseende saa stor, at der ingen Tvivl kan være om, at de have hørt til et og samme Haandskrift. Dette sidste Blad er meget godt bevaret og saa smukt, at man kun kan beklage, at et saadant Vidne om boglig Syssel og Kunst her i Landet i Middelalderen, som den hele Codex (fra Begyndelsen af det 14 Aarhundrede) vilde have været, ikke paa en værdigere Maade er kommet os i Hænde[1]. Det er et stort Pergamentsblad — 15½ Tomme høit, 10 Tommer bredt, — af Kalveskind. Nederst paa første Side staaer VII', hvilket betegner, at dette Blad har været det første i det 7de Læg. I nogle af Ydremarginerne er tegnet et simpelt Zirat, nemlig et noget langstrakt Kors. Paa Bagsiden er der nede paa Foden sat et lille Slyngezirat. Paa hver Side er der to Spalter, hver med 46 Linier, som ere dragne med en Blystift. Skriften, udført med en regelmæssig, sikker Haand, er gothisk; Bogstaverne store og fyldige. Forkortelser ere ofte anvendte, men lade sig let løse. De store Bogstaver ere forzirede med rød Farve (paa et af de tidligere Fragmenter findes et meget smukt udført Initial, et **p**, i grøn Farve med Snirkler i rød)[2]. Afskriveren har, som det synes, med Omhu fulgt sin Original; nogle Steder har han overstreget, udpunkteret eller raderet en Feilskrift og skrevet det rette ovenpaa; andre Steder har han føiet et Bogstav, eller endog et Ord til, over Linien. Flere Gange ere Feil rettede af en senere Lærer, som ogsaa undertiden har løst en Forkortelse ved at skrive hele Ordet ud oven over Linien. Endelig har en meget nyere Haand deels rettet deels skrevet et og andet Ord i Marginen. Det hele Haandskrifts Størrelse lader sig let beregne; det har bestaaet af omtrent 160 Blade i 26 Læg og har været mindre i Tykkelse, men større i Format end det, hvoraf Thomas Bartholin eiede 2 Blade (1 Ark).[3] Dette var i stort Format (in folio superregali) med 2 Spalter paa

---

[1]) Som en Følge af, at Bladet har været brugt til Omslag, er den ene Side noget tilsmudset og falmet, den anden derimod har bevaret Pergamentets hvide Farve.

[2]) See Facsimilet, som ledsager Kall-Rasmussens ovenanførte Afhandling.

[3]) See Müllers Udgave af Saxo, Vol. 2, Pag. XCVII.

hver Side, men kun med 38 Linier i hver Spalte. Otto Sperling har nøiagtig anført, hvor langt hver Spaltes Text gaaer i Stephanius's Udgave; ved ligefrem at tælle, faaer man ud, at dette Haandskrift maa have bestaaet af omtrent 216 Blade.[1])

Efter saaledes at have betragtet dette Blads ydre Værd, gaae vi over til dets indre og lade da det hele Stykke aftrykke. Det er et Brudstykke af 6te Bog og begynder i Müllers Udgave af Saxo med Pag. 275, L. 4 f, n. og ender med Pag. 282, L. 11, f. o. Alle Forkortelser angives ved Cursivskrift, Liniernes Længde betegnes ved Tværstreger; alle Rettelser, Tilføielser, saavelsom Læsemaader afvigende fra Chr. Pedersens Udgave, blive anførte under Texten.

......in co*m*mune deducta su*nt*, ut legentib*us* li|quidu*m* fiat. quib*us* q*uibus*[2] pat*ri*a n*os*tra ritib*us* paga|na sup*er*stitione paruerit. Nu*n*c p*ro*positi diu|*er*ticulum repeta*m*. Tradu*nt* uet*er*es starcatheru*m* c*uius* | sup*ra* memini in wicari norwagiensi[3] regis iu|g*u*lo d*eorum* fauori facinoru*m* suo*rum* p*ri*ncipia dedi|casse. cui*us* rei tenor. tali quo*run*da*m* assertione | co*n*texit*vr*. Volens q*u*ondam othin*us*. wicaru*m*[4] fune|sto interire supplicio. cu*m* id ap*er*te exequi nol|let. starcatheru*m* inusitata p*ri*us *gra*nditate *con*|spicuu*m* no*n* solu*m* a*nim*i fortitudine *sed* ecia*m* *con*dendo*rum* | carminu*m* p*er*icia illustrauit. quo promtiore | ei*us* op*er*a ad p*er*agendu*m* regis exiciu*m* ut*e*r*etvr*. Hanc | q*ui*ppe eu*m* dignationi sue gra*tia*m relat*vr*um sp*era*|bat. Que*m* ecia*m* ob hoc t*er*nis etatis humane cur|ricul*is* donauit. ut in hijs totide*m* execrabiliu*m* | op*er*um auctor euad*er*et. Adeo illi *con*sequente fla|gitio uite t*em*p*or*a p*ro*roganda co*n*stituit. Q*ui* mox wi|caru*m* adiens inq*ue* ei*us* aliq*ua*mdiu *con*tub*er*nio diu*er*|sat*us*. insidias obseq*ui*o texit. Tande*m* piraticu*m*

---

1) Da der i Müllers Udgave af Saxo ikke er angivet noget nøiere om dette Fragment, skal jeg meddele Følgende efter O. Sperlings Optegnelser. Det udgjorde 2 sammenhængende Blade og begyndte i Müllers Udgave med Side 300, Linie 9 f. n. *necdum offensæ acerbitate deposita*, og endte med S. 322 L. 13 f. o. *Quo comperto Regnon pacti memoria concitatus*. Men mellem 2den og 3die Side var der et Spring fra i M. Udg. S. 304 L. 1 f. n. *Advenæ digno vacuus receptu;* til S. 316 L. 5 f. o. *Efferat officiis merito caritura supremis.* Denne Lacune er opstaaet ved, at der mangler 2 Blade (1 Ark), som skulde have ligget imellem de beskrevne.

2) Dette Ord er overstreget af en senere Haand.

3) Chr. Pedersens Udgave: Noruagiensium; r er oversprunget, men tilføiet over Linien af en senere Haand.

4) u er skrevet af en senere Haand, efterat noget er blevet udraderet.

cum eo | op*us* ingred*itu*r Cu*m*q*ue* q*uo*dam in loco diutina te*m*pesta|tu*m* seuicia uexarent*vr*. ita uentis nauigatione*m* | frust*r*antib*us*, ut maiore*m* anni p*ar*te*m* q*ui*eti t*ri*buerent | deos humano sang*ui*ne p*r*opiciandos duxeru*nt*. Ita*que* | *con*iectis in urna*m* sortib*us*, regie necis uictima*m* depo|sci *con*tigit. Tu*n*c starcatherus f*act*o ex wiminib*us* la|queo rege*m* implicuit pene spec*ie*m du*m*taxat. exigu|o t*em*po*r*is mome*nt*o dat*vr*um. *Sed* nodi rigor suu*m* ius ex|equens, supp*r*emu*m* pendentis alitu*m* rapuit. Cuj st*ar*|cather*us* adhuc palpitanti, f*er*ro[1] sp*iritu*s reliq*ui*as euul|sit. Cu*m*q*ue* remediu*m* afferre deb*e*ret, p*er*fidia*m* detexit. | Ne*q*ue eni*m* illa m*ihi* recensenda uidet*vr* opinio que ujmi|nu*m* mollicie*m* subditis[2] solidata*m* complexib*us* ferrei mo|re*m* laquei p*er*egisse commemorat[3]. Deinde capto wica|ri nauigio benone*m*[4] quendam cunctis danie pi|ratis u*ir*tute prestante*m* maritimu*m* p*r*edone*m* gestur*us* | accedit. Benoni[5] na*m*q*ue* collega fracc*us*[6] nom*ine* pira|tici laboris tedio nup*er* se ei*us* societate.[7] int*er*posita | pecunie pactione subduxerat. Tanta*m* a*utem* starcat|her*us* ac bemon*us*[8] seruande sobrietatis c*vr*am habe|bant, ut nu*m*cq*uam* ebriosa s*ibi* potione indulsisse | dicant*vr*. ne p*r*ecipuu*m* fortitud*in*is uinc*ulum* *con*tinen|cia. luxurie uirib*us* elid*er*et*vr*. Cu*m* *ergo* p*r*o*f*ligitatis[9] late | p*r*ouincijs ardore q*uoque* tyrannico rusci*am* inuasisse*nt*. | incole paru*m* menib*us* armis*ue* *con*fisi p*r*ohibend*is* ho|stiu*m*[10] *in*cessib*us* *in*usitati acu*min*is clauos obic*er*e ce||p*er*unt.[11] ut quo*rum* rep*r*imere*nt*[12] impetu*m*, morare*n*|t*vr* excursum. taciteq*ue* plantas hum*us* elid*er*et. q*uibus* |palam acies resist*er*e trepidass*et* *Sed* ne id q*ui*dem | impedim*e*nti gen*us*. arcendi*s* hostib*us* efficax fuit | Ne*q*ue eni*m* danis ad eludenda*m* rutenor*um* op*er*am | calliditas defuit. Continuo na*m*-

---

1) Ovenover Linien er med en senere Haand skrevet: ferro.
2) Chr. P. U. subitis.
3) Stavelsen mo er skrevet over Linien.
4) Chr. P. U. Bemonum.
5) Chr. P. U. Bemoni.
6) Det første c føiet til over Linien.
7) Chr. P. U. societati. Her er Spor af en Rettelse, foretaget af Afskriveren selv.
8) Her er et Bogstav udraderet.
9) Chr. P. U. profligatis.
10) Her er Spor af en Rettelse af Afskriveren selv.
11) Ved den dobbelte Streg begynder 2den Spalte.
12) Chr. P. U. reprimere nequirent.

que lignea pe|dib*us* tegmi*n*a. sumittentes subiectos plantis | aculeos, innocuis pressere uestigijs. Est a*utem* | fe*r*rum hoc. IIII. disp*er*titu*m* stil*is*. hijsdem[1] *t*alit*er*[2] *con*sti|tutis. ut in *quamcunque* illud p*ar*te*m* casus[3] eiciat, | t*r*ium incunctant*er* pedu*m* equalitate subsistat | Tu*m* saltus inuios ac *queque* nemo*rum* densissima[4] | penet*ra*ntes, ruteno*rum*[5] p*r*incipe*m* floccu*m*. mouta|nis *quibus* erep*ser*at[6] latebris eiescere[7]. *Quo* in loco | *tantum*[7] p*re*de potiti su*n*t, ut ne un*us* *qui*de*m* exstaret. | *qui* no*n* auro argento*que* onust*us* classem repet*er*et | Mortuo *autem* bemone[8] starcather*us* ab athletis | biarm*en*sib*us* ob u*ir*tute*m* adcit*us*. •cu*m* pl*ur*i*m*a apud eos | memoratu digna edidiss*et* facinora, sueonu*m* | fines ingredit*ur*. Ubi cu*m* filijs frö septennio fe|riatis[9] ab hijs tande*m* ad hacone*m*[10] danie tyran|nu*m* se co*n*tulit, quod ap*u*d upsula*m*[11] sac*ri*ficio*rum* te*m*|p*or*e *con*stitut*us*. effeminatos corp*or*um mot*us*. scenicos|*que*[12] mimo*rum* plausus. ac mollia nola*rum* crepi|tac*u*la fastidiret. Unde patet *quam* remotu*m* a la|ciuia a*n*imu*m* h*ab*u*er*it. *qui* ne ei*us* quide*m* spectator e*sse* | sustunuit.[13] Adeo u*ir*t*us* luxui resistit. Ita*que* cu*m* | hacone classem in hyb*er*nia*m*[14] extulit. ne u*el* ul|tima reru*m* humana*rum* imp*er*ia. danicis armis | intacta *con*sist*er*ent. Ea te*m*pestate rex insule hug|lec*us*[15] exstabat. *Qui* cu*m* freque*ns* opib*us* erariu*m* h*ab*eret | adeo *tamen* auaricie obnoxi*us* estitit, ut datis ali|*quando* calceis *quo*s studiosi manus co*m*mendass*et* opi|ficis, ligamenta det*rah*eret, submotis*que*

---

1) Chr. P. Udg. iisdemque.
2) a er skrevet over Linien.
3) Chr. P. U. casu se.
4) Chr. P. U. nemorum densissima quæque.
5) Chr. P. S. Ruthenorum.
6) Chr. P. U. irrepserat.
7) Chr. P. U. tanto.
8) Chr. P. U. Bemono.
9) Rettet til feriatus, som der staaer i Chr. P. U.
10) h staaer skrevet over Linien af en senere Haand.
11) Chr. P. U. Upsalam.
12) Det første c skrevet over Linien.
13) Chr. P. U. sustinuit.
14) I Marginen er med en meget nyere Haand skrevet: hybernia.
15) Chr. P. U. Hugletus.

loco suo | corrigijs, donum ad iniuriam[1] transferret. Cujus rei defor|mitate tantum muneri deformitatis[2] afferebat, ut | odium pro gratia recipere[3] uideretvr. Itaque neminem ex hones|tis liberalitate[4] prosequi sollicitus[5] circa mimos ac io|culatores munificencie studijs uti consueuit. | Opportebat namque ut turpis turpibus commercia fa|miliaritatis impenderet. & uiciorum tabo obsitus. | culpe socios blandimentorum lenocinio demul|ceret. fuere tamen ei spectate uirtutis proceres gegathus | & subdauus.[6] qui inter effeminatorum consorcia ueluti | gemme stercoribus insite. conspicuo militarium operum | fulgore pollebant. Itaque soli regiarum opum defen|| sores[7] exstabant. Igitvr prelio inter huglecum[8] & haconem | cepto mimorum gregem[9] quibus instabilitatem corporum le|uitas peperit animorum trepidis aciem soluere decursibus tan|taque regis beneficia sola fuge deformitate pen|sarunt. Tunc gegathus & suibdauus soli tot milibus | hostium[10] obiecti, incredibili bellum uirtute gesserunt. | ut non duorum modo militum. sed uniuersi agminis partes | agere uiderentvr. Sed et gegathus haconem sibi pertinacius imi|nentem tanto pectoris[11] uulnere affecit, ut iocino|ris supprema detegeret[12]. Illic starchatherus dum ferro gegathum petit, acerbissimum capite uulnus exce|pit. Unde postmodum in quodam carmine non alias tristi|orem sibi plagam incidisse perhibuit. quod licet discissi | capitis partes exteriore pellis ambitu necterentvr, | latens tamen in uulnere liuor clausum putredinis con|tagium occultabat. Uicto occisoque hugleco. sed & hyber-

---

1) Med en senere Haand er Forstavelsen in føiet til over Linien. Chr. P. U. injuriam.

2) Chr. P. U. criminis, som ogsaa med en senere Haand er skrevet over Linien.

3) Chr. P. U. percipere.

4) Stavelsen ta er med en senere Haand føiet til over Linien.

5) Chr. P. U. solitus.

6) Chr. P. U. Suibdavus. Der har først staaet subdanus, men det er rettet ved Radering.

7) Ved den dobbelte Streg begynder 2den Side.

8) g føiet til over Linien med en senere Haand. Chr. P. U. Hugletum.

9) Chr. P. U. greges.

10) Chr. P. U. hostium milibus.

11) Her har først staaet peccoris, men det sidste c er rettet til et t af en senere Haand.

12) Her er raderet og rettet af Afskriveren selv.

13) Chr. P. U. detergeret.

niensib*us* in fuga*m* actis, starchather*us* | ex histrionib*us* q*uo*scu*n*-q*ue*[1] captioni casus obtulit. ce|dendos curauit. sati*us* rat*us* in scurra-*rum* augm*en*[2] cu|ticule da*m*pno ridic*ulu*m dictare suppliciu*m* q*uam* pena | capitis funestu*m* imp*er*are[3] discrim*en*. Ita iocu|laris mini-st*er*ij sordide[4] *con*dicionis cat*er*ua*m*. p*ro*bro|so animadu*er*sionis gen*ere* insecut*us*, obceno u*er*be|ru*m* ludibrio multare co*n*tent*us* extitit. Tum | dani apud urbem duflina*m*[5] regias opes era|rio egestas puplico raptu *con*uelli iusserunt. | Tante siquide*m* magni-tud*in*is pecunia rep*er*ta | fuerat, ut minor partic*i*onis cu*m*[6] cunc-tis ex|ist*er*et. Post hec starcather*us* ad *in*hibendam orien|taliu*m* defectione*m* una cu*m* wiuo[7] slauo*rum*[8] p*rin*cipe delegat*ur*. Q*ui* simul adu*er*sum curetu*m*[9] sembo|ru*m*, samgabo*rum*[10] om*n*iumq*ue* postremo orientali|u*m* exercit*us* p*re*liati claras late uictorias edi-d*ere* | Eximie opinionis gladiator no*min*e wiscinn*us* | apud ruscia*m* rupe*m* que hanafial[11] d*icitur* sede & man|sione complex*us*, uicinas longinq*uas*q*ue* p*ro*uinci|as om*ni* iniurie gen*ere* uexauit. Hic om-ne*m* telo*rum* | acie*m* ad ebitudines[12] habitu*m* solo *con*spectu re-di|*gere*[13] solebat. Qua*m*obre*m* tanta*m* uirib*us* ei*us*[14] audacia*m* | pep*er*it exclusus uulneru*m* met*us*, ut ecia*m* illus|t*ri*um uiro*rum* *con*iuges maritis spectantib*us*[15] rap|tas ad stupru*m* p*er*t*ra*herent.[16] Cui*us* sce-leris starca|ther*us* rumore excit*us* tollendi auctoris *grati*a | ruscia*m*

---

1) Chr. P. U. quoscunque ex histrionibus.
2) u er udpuncteret.
3) Chr. P. U. impetrare.
4) Chr. P. U. sordideque.
5) Chr. P. U. Dufflinam.
6) Dette Ord er udpuncteret, overstreget med rødt, og cura, som Chr. P. U. har, føiet til over Linien.
7) Chr. P. U. Wino.
8) Chr P. U. Sclavorum.
9) De to første Stavelser have været skrevet feil, men Feilen er af Afskriveren selv rettet ved Radering.
10) b er tildeels udraderet og med en senere Haand rettet til l. Chr. P. U. Sangalorum.
11) h er foran føiet til over Linien af en senere Haand.
12) Chr. P. U. hebetudinis.
13) Afskriveren har først skrevet regere, men rettet ved Radering og sat det Rette.
14) Skrevet over Linien af Afskriveren selv.
15) c skrevet over Linien; Radering har fundet Sted ved de nærmeste Bogstaver foran.
16) Chr. P. U. pertraheret.

petit. *Qui quoniam* nich*il* expugnatu diffici|le h*ab*uit, petitu*m* ex prouocatio*ne* wiscinnum | etia*m* artis sue *bene*fic*io* spoliatu*m* oppressit.||[1] Ferru*m* quippe ne prestigiatori *con*spicuu*m* foret, te|nui admodum pelle *con*texit. Neq*ue* wisinno | aut prestigij u*ir*t*us* aut uiriu*m* magnitudo quo|minus starcathero cederet. auxilio fuit. De|inde apud bizantiu*m*[2] inuicte opinionis gy|gante*m* tana*m*[3] no*mi*ne corp*or*is uirib*us* fret*us*, colluctan|do deuicit. ignotasq*ue* t*errarum* p*ar*tes p*ro*scr*i*pti tytu|lo pet*er*e coegit. *Igitur* cu*m* nulla fortune seuicia. | uires ei*us* uictoria fraudare potuiss*et* polo*n*ie p*ar*tes | aggressus, athleta*m* que*m* n*ost*ri wasce theuto*n*es[4] | u*ero* diu*er*so litt*erarum* cemate[5] wilzce no*mi*na*n*t. duali[6] c*er*|tami*n*e sup*er*auit. Int*er*ea saxones defectionem | moliri idque maxi*m*e cu*m* a*n*i*m*o[7] h*ab*ere cep*er*unt q*ua*lit*er* | inuictu*m* bello frothone*m* p*ræ*ter publici *con*flictus | more*m* opp*ri*m*eren*t. Q*uo*d opti*m*e duello g*er*endu*m* rati, | mittunt q*ui* rege*m* ex p*ro*uocatione lacesserent. | scientes eu*m* discrim*en* om*ne* pro*m*ta se*mper* m*en*te com|plecti, a*n*i*m*iq*ue* ei*us* magnitudine*m* nulli prorsus | exhortationi cessura*m*. Q*ue*m t*u*nc t*em*p*or*is maxi*m*e ad|oriendu*m* putabant. cu*m* starcatheru*m* cui*us* pleris|q*ue* formidolosa u*ir*t*us* exstabat. negotiosum ab|e*sse* cognosc*eren*t. Cunctante u*ero* frothone. seq*ue* | cu*m* amicis su*per* dando responso collocut*v*rum[8] | dicente, sup*er*uenit starcather*us* piratica ia*m* re|gressus. q*ui* ex hoc maxi*m*e p*ro*uocatio*n*is habitum | rep*re*hendit. q*uod* dic*er*et regib*us* no*n* *nisi* i*n* comp*ar*es arma | *con*gr*v*ere. eade*m*q*ue* adu*er*sus[9] populares capienda n*on* e*sse*. | p*er* se u*ero* ta*m*qua*m* obscuriore loco natu*m* pugna*m* | recti*us* a*m*minist*ra*nda*m* exist*er*e. *Igitur* saxones hama*m* | qui ap*u*d eos gimnicis palmis clarissim*us*[10] habe|bat*v*r, multi*s* agressi pollicitationib*us*. si duello | op*er*am comodaret. molem corp*or*is ei*us* auro sepul|turos[11] e*sse* p*ro*mittunt. illectu*m*q*ue*

---

1) 2den Spalte.
2) I Marginen er med en meget nyere Haand skrevet: bizantium.
3) Chr. P. U. Tannam.
4) Chr. P. U. Theuthones.
5) Chr. P. U. Shemate.
6) Chr. P. U. duelli.
7) Chr. P. U. in animo.
8) Det sidste Bogstav i responso og de 2 første i collocuturum ere skrevne qaa et raderet Sted.
9) Chr. P. U. adversum.
10) Efter dette Ord er et Bogstav udraderet.
11) Chr. P. U. se repensuros. I Marginen med en meget nyere Haand: repensuros.

pecunia pugilem | ad campum conflictui deputatum militaris pompe tripu|dio prosecuntvr. Hinc dani starcatherum regis sui par|tes executvrum ad certaminis locum milicie insigni|bus ornati producunt[1]. Quem hama etate marcidum. | iuuente fiducia despicatus. defunctum uiribus senem | lucta quam armis[2] quam armis excipere preoptauit. E|undum[3] adortus terre nutabundum adegerat ni for|tuna que uinci uetulum non sinebat, iniurie res|titisset Ita enim impellentis hame pugno obrutus. | memoratvr, ut genibus nixus humo[4] mento contingeret. | Quam corporis nutationem. egregia ultione pensauit. | Nam ubi resuscitato poplite manum expedire ferrumque | destringere[5]. licuit[6], medium hame corpus dissecuit.....

See vi nøiere paa Varianterne, da ere de fleste kun saadanne Skrivefeil, som findes i ethvert Haandskrift; kun faa afvige saameget, at de bør særlig omtales. Disse ere, som det synes mig, følgende:

Müllers Udgave, Side 277, L. 8 f. o. læses: *Bemonum quendam—accedit*; strax efter forekommer: *Bemoni* (Genitiv) og S. 278 L. 5 f. o. *Mortuo Bemono*. Her har Fragmentet: *Benonem*, *Benoni*, *Bemone*. Samme Navn forekommer i Genitiv Lib. VIII, Side 380, L. 6.: *Bemonis*. Thomas Gheysmer (Script. R. D. II, 318) har med en let Forskrivning: *Benionem*; Krantz (Dan. S. 23, L. 1). *Bemoni*. Navnet forekommer i Snorra Edda (Arn. Mag. Udgave I, Pag. 530). *Beimar svâ hétu þeir*, *er fýlgðu Beimuna konúngi*, med Varianten *Beima* for *Beimuna*. Om Saxo har brugt Formen *Bemo, nis* eller *Bemonus*, *i* lader sig neppe afgjøre uden en nøiere Undersøgelse af de islandske Navnes Overgang til Latin hos ham.

Side 277. L. 3 f. n. læses om Fodanglerne: *ut, in quamcunque illud* (ɔ: ferrum) *partem casu se ejiciat, — incunctanter subsistat.* Fragmentet har: *casus ejiciat,* hvilken Læremaade jeg skulde foretrække.

Side 279, L, 4 f. n. læses: *Ea tempestate rex insulæ Hugletus extabat.* Hvad der her fortælles om Kong Huglet i Irland, til-

---

1) Chr. P. U. perducunt.
2) Disse 2 Ord ere overstregne med rødt.
3) u i Endelsen um er næsten udraderet.
4) Chr. P. U. humum.
5) Chr. P. U. distringere.
6) Foran og i første Stavelse af Ordet licuit har Radering fundet Sted.

lægges i Ynglingasaga Cap. 25 Kong Hugleik i Sverrig; man har derfor formodet, at der paa dette Sted hos Saxo burde læses: *Huglecus* (N. M. Petersen, Danmarks Historie i Hedenold 2 Opl. I, Side 199, Anm.). Denne Gisning bestyrkes ved Fragmentet, som alle 3 Steder, hvor Navnet forekommer (Linie 5, 18, 31) har Formen *Huglecus*.

Side 279, L. 9 f. n. læses: *tanto pectoris vulnere affecit, ut jecinoris suprema detergeret.* Fragmentet har *detegeret* som vist passer bedre; hos Th. Gheysmer staaer der: *ut interiora detegeret*.

Side 279, L. 1 f. n. læses *quoscunque—casus obtulit, cædendos virgis curavit.* Ordet *virgis* har Stephanius føiet til; da det mangler baade hos Chr. Pedersen og i Fragmentet, maa det vel antages, at *cædere* er brugt i Betydningen: *flagellari* (dette Udtryk har Th. Gheysmer), og at altsaa *virgis* kan udelades.

Side 281, L. 2 f. n. fortælles, at Saxerne, for at faae Hjælp af Kjæmpen Hama, *molem corporis eius auro se repensuros esse promittunt.* Her har Fragmentet en meget betydelig Variant, nemlig: *auro sepulturos;* disse Ord ere med en meget nyere Haand overstregne og den almindelige Læsemaade skrevet til i Marginen. *Auro sepelire* (vel svarende til det islandske, *hylja með gulli* Snorra Edda, Arn. Magn. Udgave I, 352, 354.) er vist en saa usædvanlig baade Fremgangs- og Udtryksmaade, at man uden Betænkning kan beholde den gamle Læsemaade (*auro rependere* forekommer saaledes lib. VI, Pag. 261 Müller). Krantz fortæller, aabenbart efter Saxo, den samme Begivenhed, men noget omskrevet: *cui (ɔ: Hamæ), ut discrimen non recusaret, tantum se auri congesturos pollicentur, ut molem corporis eius superaret.* (Saxonia, Francof. ad M. 1575. Pag. 12).

Side 282, L. 3 bør vel med Fragmentet læses: *producunt*, istedetfor Udgavernes: *perducunt.*

Varianterne i de 2 af Kall-Rasmussen udgivne Brudstykker give ingen Bidrag til Textforandring.

Vi have altsaa deels Brudstykker, deels Varianter af 2 Codices af Saxo;[1] hvor disse afvige fra Chr. Pedersens Udgave,

---

[1]) Naar det sædvanlig hedder, at Caspar Barth har eiet *2* Codices af Saxo, da troer jeg, at dette er en Misforstaaelse. Hans Ord til Stephanius ere: »Saxonis vestri exemplaria duo manuexarata—cum ipso Codice, cui varia margines compleverant, incendio perierunt«. Meningen synes jeg kun kan være den, at Barth har eiet *1* Codex (ipse Codex), og *2* Afskrifter heraf. — I de Bind af Barth's Adversaria, som findes paa det kongl. Bibliothek,

er Afvigelserne som oftest mindre betydelige, uden at de medføre store Forandringer i det historiske Indhold, saa at Textkritiken kun faaer et forholdsviis ringe Udbytte ved dem. Baade Stephanius[1]), Müller og andre, der have beskjæftiget sig med Saxo (f. Ex. Madvig, N. M. Petersen), have paa ikke faae Steder med Grund forbedret og rettet paa Texten, som den foreligger i Chr. Pedersens Udgave; men det maa dog vel staae fast, og det bekræftes ogsaa af de fundne Fragmenter, at den første Udgiver har havt et godt Haandskrift (et »*exemplar fidele*«) eller ialt Fald benyttet det godt (thi et bogstavret Aftryk af Haandskriftet er hans Udgave neppe); saa at vi saa omtrent have Saxos Historie saaledes som den er kommet fra hans egen Haand, (en Undtagelse gjør dog vel mange Navne).

Om stavelsemåls og „toneholds" gengivelse i lydskrift.

Af *C. A. E. Jessen.*

For at kunne afhandle det i overskriften fremsatte æmne må jeg forudskikke lydskriftens øvrige tegn, saa meget mer som jeg også i dem finder enkelte småforandringer tilrådelige, mens jeg i det hele, ligesom K. J. Lyngby i sine arbejder over almuemål, holder betegnelsen hos Lepsius i: das allgemeine linguistische Alphabet, Berlin 1855, for tilstrækkelig.

1 Lydskriftens bogstaver: for selvlydenes vedkommende foretrækker jeg, ligesom Lyngby, Rasks tegn, ordnede efter Chladnis bekendte scala (retskrivningslære § 32), for medlydenes på det

omtales Saxo et Par Gange i Forbigaaende, nogen Oplysning om hans Codex findes ikke.

[1]) Stephanius nævner i sine Prolegomena Christian IV blandt dem, ved hvis Hjælp han har kunnet udgive Saxo. Denne Hjælp bestod i, at Kongen paa et Andragende fra ham meddelte Rentemesterne Ordre til at »lade Mr. Staphan Hanszen bekomme halffandet hundrede Rixdaller« til »hundrede Riisz schriffuer papir til Saxonem Grammaticum paa trychen at lade forferdige.« Geh. Arch. Sjæl. Tegn. 16 Decbr. 1642. (Denne Notist skylder jeg afdöde Kamerr. G. F. Lassens Collectanea).

nærmeste Lyngbys tegn (sønderjysk sproglære s. 2), der kun i mindre væsenlige ting afviger fra Lepsius's:

	a		*p*	*b*	*f*	*v*						*m*	*w*
æ	*ö*	*å*	*t*	*d*	*þ*	*đ*	*s*	*z*	*ꞩ*	*ƶ*	*l*	*r*	*n*
e	*ø*	*o*	*k*	*g*	*ꝁ*	*ǥ*						*ŋ*	*ȷ*
ı	*y*	*u*			.	*h*							

Istedenfor *þ đ ꝁ ǥ* kunde ligesåvel bruges *ϑ ð χ γ*. Ved *ı ȷ* må prikken nødvendigvis udelades. Istedenfor de i den senere tid almindelige tegn *š ž* vilde jeg finde det höjst tilrådelig at indføre *ꞩ ƶ*, ja om mulig endog ved lignende udveje omdanne tegnene *ö å*; lydskriftens alphabet vilde så aldeles, eller dog for medlydenes vedkommende, slippe for bogstaver med særlige bimærker udenfor linien, hvilke det er særdeles ubekvemt at forbinde med det uundværlige system af almindelige bimærker. For *ŋ* vilde jeg foretrække et gennemstrøget *n*.[1]).

2 Bogstavernes værdi i lyd: *þ* = islandsk þ, engelsk hårdt th, nygræsk *ϑ*. *đ* = isl. ð, engl. blødt th, nygr. *δ*, dansk åndende d. *ꝁ* = nygr. *χ*, tysk ch. *ǥ* = dansk og tysk åndende g, nygr. *γ*. *z* = engl., hollandsk, fransk, portugisisk z, nygr. *ζ*, tysk ſ. *ꞩ* (*š*) = svensk skj, tysk ſch, engl. sh, fransk og portug. ch, italiensk sci. *ƶ* (*ž*) = fransk og portug. j. *ŋ* = dansk ng eller n i enke. *w* = engl. w, dansk v i hovne, tysk u i Baum. De øvrige tegn har samme værdi som i forlyd i dansk. Selvlydstegnene må naturligvis ikke forblandes, således som hyppig i dansk (når i y u, e o tit skrives, hvor lyden er kort *e ø o*, kort eller langt *æ å*), ligeledes i andre sprog, f. ex. tysk (hvor i den almindelige udtale lydene kort *ı y u* mangler, og kort *e ø o å* altid, kort og langt *æ* tit, skrives i ü

---

[1]) Lepsius opstiller ikke blot Chladnis selvlydscala s. 23, men tillige s. 24 et andet skema med 4 rækker nedenfor *a*, hvilket må forkastes, da han enten har indskudt en mellemrække mellem Chladnis 2 øverste rækker, og forsömt det mellem de 2 nederste, eller, hvis afstanden mellem leddene skal være lige store, opgivet tegnenes normalværdi (der er lig den i dansk gældende). Når man for de enkelte Sprogs vedkommende nødes til afændringer af denne normalværdi, eller til indskud af mellemled, kan dette ske på så mange måder, at L's udvidede skema alligevel bliver betydningsløst (smlgn. f. ex. de norske almuemål). — Rasks tegn (d. e. de almindelige danske) har den store fordel at have færre bimærker end Lepsius's.

u o, e), eller således som i den splintergale exempelliste hos Lepsius s. 42[1]).

3 Bimærker til at skelne afændringer af medlyd: *r* uden bimærke kommer til at sammenfatte 2 væsenlig forskellige lyd, den danske (efter den dannede udtale), der frembringes langt bagtil i munden ved drøbelen, og den i andre europæiske sprog almindeligste, der frembringes med tungespidsen[2]); den danske borde skelnes ved gennemstrøget *r*; dog kan det (når man mangler denne type) sjælden volde ulæmpe at skrive *ṛ*. Et *l* frembragt på samme sted i munden måtte skrives *ł* (*ḷ*). Disse 2 strøgne bogstaver skulde strængt taget ikke opfattes som blotte afændringer (og just derfor ikke have bimærke udenfor linien), og må i alphabetet komme til at stå i række med *k*
4 (eller om man vil endog med *h*)[3]). — Alle afændringer af medlyd foreslår jeg at mærke med ̣ eller ̩ under linien, næmlig: 1) udtale af *t*-rækken med langt tilbagebøjet tungespids („cerebraler" i indisk) og udtale af *k*-rækken langt tilbage i munden ved drøbelen („gutturaler") med prikken; f. ex. *ḳ* som i sydtysk (nöjagtigere *ḳḳ*), *g̣* som i hollandsk, *ḳ* = spansk j, hollandsk ch, foruden exempler i semitiske sprog. (*r* kan være „cerebral": *ṛ*; hvor denne lyd i et sprog fandtes sammen med den danske, kunde den sidste naturligvis slet ikke mærkes med én prik under linien.) 2) „mouilleret", „palatal" udtale (d. e. ved tungeflade + gumme) af *t*- og *k*- rækken med lodret streg[4]), f. ex. *t̩* = russisk Tb, *s̩* = russ. Cb; *k̩*, *g̩* nærmest = kj, gj i dansk provinsudtale af ord som kjær, gjærne (i hovedstadens udtale
5 har dette j ingen betydning[5]); *k̩* = ch i tysk ich. — Man skulde altså have 12 hvislere, der dog vel må indskrænkes til 10, da *s* og *ṣ*, *z* og *ẓ* næppe kan skelnes som „cerebraler" (*ṣ*, *ẓ* er ikke allerede i og for sig cerebraler). Af næselyd må foruden *m* kunne frembringes 6, da mouilleret *n* og *η* må kunne skelnes. Af *l* og *r* gives efter det foregående, drøbellyden med-

---

[1]) smlgn. Lyngby: om nordfrisisk s. 7.

[2]) hvor et sprog kun har ét *r*, behøves ingen bimærke, når læseren éngang for alle underrettes derom. Dette gælder også om bimærker for de øvrige afændringer.

[3]) En 3dje væsenlig forskjellig *r*-lyd, frembragt med læberne, som i et bekendt tilråb til heste, kan jeg vel forbigå.

[4]) „Lingualerne" i semitisk må høre herhen.

[5]) smlgn. Dyrlund: de danske sprogarter, s. 23.

regnet, 4 slags[1]), der endda alle må kunne tilstæde en dobbelthed af en anden art, hvorom længere nedenfor (22). *t d ƀ đ, k g ƙ g* deler sig hver i 3 afændringer. Om *g* kan skelnes
6 fra *j*, er måske tvivlsomt? — *f*, *v* udtales i næsten alle sprog ved underlæbe + overtænder, men kan også frembringes med læberne lodret mod hinanden uden hjælp af tænderne, ligesom *p b m w*, uden at derved forskellen mellem *v* og *w* ophører; *φ* må engang, om end ikke oprindelig, have været frembragt således; hollandsk w er et *v* frembragt på denne måde[2]); denne udtale kan ligeledes mærkes med en prik under linien.

7 De omtalte (forøvrig ikke strængt afgrænsede) afændringer af medlyd fremkommer ved forandringer i taleredskabernes stilling. Hver medlyd i alle sine afændringer er desuden modtagelig for små forskelligheder, fremkaldt ved stærkere og svagere bevægelser med taleredskaberne (hvorved forskellen mellem enkelte led, f. ex. *p t k* og *b d g*, kan blive temmelig utydelig), eller ved större og mindre forbrug af luftmasse ved medlydens frembringelse. *v* og *đ* lyder svagere i dansk end i engelsk, *r* svagere i engelsk end i dansk; g foran t, f. ex. i magt, har i dansk i manges (ikke i alles) mund fået lyden *ƙ*, men svagere end i tysk Macht[3]); i tysk lyder d i udlyd = *t* (der også skrives i ældre tysk), men dog måske svagere end det t, der bliver stående også i indlyd; i sydtydsk udtale lyder d og t i forlyd begge = *d* (måske to af de under 4 omtalte afændringer), b og p begge = *b*, men hårdere end dansk d og b. I nordiske og tyske sprog (undtagen engelsk) udtales *p t k*, *b d g* med större udstødelse af luftmasse end i de romanske. Slige gradforskjelligheder kan man i det hele se bort fra; hvor det bliver ønskelig at skelne dem, véd jeg ikke andet råd, end at bruge federe og mindre fede typer. Hvor man ønsker at skelne en stærkere og svagere *h*-lyd, kan tegnet ʽ bruges til den sidste.

---

1) foruden læbe-*r*.

2) efter L. ten Kate.

3) Rask har ikke ret i at holde denne udtale af *gt* for indkommen fra tysk (retskrl. § 52), da det er en naturlig udvikling, grundet i taleredskabernes bygning. — R. skelner § 55 et „hårdt" og et „blødt" *j*; *j* må være modtagelig for små afændringer; men det er et fejlgreb, når R. sammenstiller denne adskillelse, ikke med en mellem et hårdt og blødt *w*, men med den mellem *v* og *w*, hvilken sidste han borde sat jævnsides med den mellem åndende *g* og *j*. I R's medlydsopstilling § 68 er herved 4de plads i læbelyd kommen til at stå tom.

8 Mellemled i selvlydscalaen er egenlig uendelige, kan forsåvidt ikke udtömmes ved noget tegnsystem; deres tegn må for hvert sprog fastsættes særlig, med störst mulig tillæmpning til grundscalaen. Til „dybt" *a*, mellem rent *a* og *å*, kunde bruges en halveret ring[1]), til „höjt" *a*, mellem *a* og *æ* (som i engl. fat), en prik.

9 „Halvlyden", som e i tonløs stavelse i dansk, skrives e̥, en endnu svagere lyd, som tit mellem r og l i Karl, ved den blotte ring i linien mellem de 2 tilstødende bogstaver. En indskudt svag bilyd, der ikke danner stavelse (f. ex. patach furtivum i hebraisk), men som øret dog er istand til at henføre til en bestemt plads i scalaen, må udtrykkes ved bogstav i mindre format: e_a, e^a.

10 Selvlyds- og medlyds-forbindelser skrives naturligvis aldrig med 1 tegn; altså skrives f. ex. *ts* (*tš*) = engl. ch, ital. ci; *dz* (*dž*) = engl. j, ital. gi. — Den der ikke ynder at skrive de indiske „aspirater" *kh*, *gh* o. s. v. (fordi de ikke danner „position"), kan vælge tegnene *k*‘, *g*‘ o. s. v. — „Tvelyd", d. e. selvlyds forening i én stavelse, kan, om fornødent, udhæves ved at skrive *a͡u* (*a‿u*) o. s. v.

11 Under linien må sættes ikke blot bimærkerne . og , , men også nødvendigvis de ved *ö å* (*š ž*), og hvilke andre man får brug for til mellemled i selvlydene; altså *o̜* o. s. v., hvorved den halve ring (8) ved dybt *a* (og *š ž*) bedst vendes om, så den bliver åben nedefter. (Det for danske og svenske stødende i at vende *ö å* om falder bort for de fleste andre nationer, men er én grund mer til at sætte andre tegn, uden bimærker uden-
12 for linien, isteden.) — Ligeledes må tegnet ˛ for selvlyds næseudtale, som i fransk og portug. in, en o. s. v., sættes under linien[2]).

13 Over linien må følgende mærker sættes; A) tontegn: tonstavelse mærkes med ′ over selvlyden, bitone med ‵ (*jǽrnvæ̀rk*), grader i bitone ved gentaget mærke, eller bedre ved stær-
14 kere og svagere mærke; B) tegn for tonehold og tidsmål, næmlig ˙ for toneholdet (hvilket navn jeg, i henhold til hvad der straks skal udvikles, kun bruger om Rasks

[1]) medmindre *å* med hel ring byttes med nyt tegn (1), hvorefter så tegn for dybt *a* måtte læmpes.

[2]) Lepsius sætter skelnende bimærker ved selvlyd under linien, nasaltegnet over, bimærker ved medlyd dels over dels under.

„tonehold" no. 3 og 6, „det stansende og det stødende", og ikke om noget andet af de forhold, Rask og andre sammenfatter under navnet „tonehold"), og ¯ for selvlyds såvelsom medlyds længere tidsmål; dette bliver for medlyds vedkommende først og fremmest Rasks „rullende tonehold" (d. e. no. 4), hvilket jeg vilde kalde medlydens rullende udtale, eller medlydslængde. Om disse 2 tegns brug, og om de forhold, de skal gengive, er det jeg vil handle noget nöjere[1]).

15 a) Lang selvlyd mærkes med ¯, som ā i *hade*; kort selvlyd behøver ingen mærke (tegnet ˘ kan bruges, hvor man med eftertryk vil udhæve en selvlyds korthed). Hvor man skulde finde grund til at skelne grader i længde, må det ske ved at halvere eller fordoble stregens længde. I dansk er f. ex. ø i *høre* længere end i *hør!*, men forskellen behøver ikke at vises ved særlig tegn, da i dansk den ringere længde kun indtræder i et vist tilfælde, nemlig hvor tegnet ˙ må bruges.

16 b) Selvlyd er i dansk (dog ikke i alle almuemålene), som det synes i plattysk og i litauisk, og vel i flere sprog, modtagelig for en egen affection: toneholdet, der ligesom holder igen på lyden, d. e.: hindrer at uddrage selvlydens længde vilkårlig, såvelsom at udtale en følgende medlyd „rullende", men dog ikke ophæver adskillelse af længere og kort selvlyd; for ø i *hør!* (med tonehold), skönt af ringere tidsmål end det i *høre* (uden tonehold), er dog længere end det korte både i *tørv* (med tonehold) og i *hør* (planten) (uden tonehold), u i *gul* vel kortere end i *gule*, men længere både end i *fuld* og i *guld*; og der er ingen lov for, at lang selvlyd nöjagtig skal have samme mål som i *høre*, *gule*; i *hør! gul* haves lang selvlyd, men med ringere længde. Tegnet for tonehold ˙ må forenes med længdetegn; men de 2

[1]) Om man vælger at sætte tegn for betoning, tonehold, tidsmål, over, de øvrige bimærker under linien, eller omvendt, er naturligvis en biting. Jeg vil endog indrömme, at når et sprog mangler toneholdet, og har så simpel betoning, at dennes tegn kan undværes, da vilde det blive nærmest at sætte tidsmålstegn under linien, alle øvrige bimærker over, eftersom man så slap for at vende ö, ȧ om. Jeg tvivler imidlertid på, at bitonen i noget sprog følger så simpel lov, at dens tegn bliver overflødig. I „germaniske" sprog kunde i indfødte ord hovedtonen undvære tegn, hvis ikke en del af de sammensatte ord (især partikler) voldte vanskelighed.

forskellige forhold må ikke sammenblandes, og kan i tilfredsstillende lydskrift ikke sammenfattes under ét tegn; altså: *tør*[v], *ful*[d], *hør*, *gul*. Hvis grader i toneholdets tydelighed kan skelnes (smlgn. Lyngby: sønderjysk sproglære s. 3), måtte de, om fornødent, mærkes med stærkere og svagere prik; herfra må imidlertid adskilles grader i selvlydens tidsmål indenfor det spillerum, som toneholdet lævner dette tidsmål[1]. — Udlændingen, der ikke kender toneholdet, har blot at overse prikken, og hindres herved ikke i at forstå hele den øvrige lydbetegnelse. Når man ved behandling af lyd i ældre dansk ikke kan fastsætte toneholdet, udelades prikken, og ingen forstyrrelse i tegnsystemet voldes derved.

17 c) Medlyd. De „bløde" („sonants", „voice-consonants" hos engelske grammatikere): *b d g*, *v ð g*, *z ʒ*, *l r*, *m n η*, *w j* efter kort selvlyd får hyppig en „rullende" udtale (= Rasks „rullende tonehold"), som i vældig, hamre, vidne, der giver dem större tidsmål (sammenlign f. ex. væld, ham, vid), og derfor mærkes med længdetegnet *hamre*, hvilket atter, for at skelne grader i denne dvælen på medlyden, kunde halveres og fordobles. — Med samme rullende lyd kan man ikke udtale de „hårde" medlyd („surds", breath-consonants" h. e. gr.): *p t k*, *f þ k*, *s ʃ*, *h*. — Ikke des mindre kunde længdetegn tænkes brugt ved alle medlyd, og valget mellem det og medlydsfordobling kan blive tvivlsomt; dette spörsmål hænger sammen med begrebet stavelsemål, og begge dele må afhandles sammen.

18 Lydenes normal-tidsmål fastsættes ved Hjælp af de sprog, hvis vers er bygget på tidsmål, som græsk, latin, sanskrit, således: kort selvlyd = 1. lang selvlyd = 2. medlyd almindelig = $\frac{1}{2}$. kort stavelse < 2. lang stavelse = 2, eller > 2. I quantiterende vers regnes en stavelses mål fra selvlyds begyndelse til påfølgende selvlyds begyndelse, d. e. medlyd beregnes til foregående stavelses tidsmål (de medlyd, der begynder et vers foran dets første selvlyd, kan følgelig ikke regnes med). Kort bliver da en stavelse med kort selvlyd uden følgende medlyd (tidsmål = 1), eller med én medlyd efter (tdsm. = 1$\frac{1}{2}$). Lang bliver en stavelse med kort selvlyd fulgt af to medlyd (tdsm. =

[1]) Til at frakende litauisk toneholdet er det ikke nok at udhæve, at i vedkommende stavelser længere tidsmål finder sted end i dansk, da det er let at overbevise sig om, at den störste længde, toneholdet tilstæder, ikke findes forbunden med det i dansk.

2), eller flere end to (tdsm. > 2), samt med lang selvlyd af normal længde uden følgende medlyd (tdsm. = 2), eller med én eller flere følgende medlyd (tdsm. > 2). Naturligvis måler øret ikke med fuld mathematisk nöjagtighed; heller ikke kunde formlerne mathematisk nöje virkeliggöres i noget sprog, da ikke alle medlyd medtager nöje samme tid, og selvlydene heller ikke behøver at være indskrænket til forholdet 1 : 2; en længere selvlyd kan synke til tidsmålet $1\frac{3}{4}$, $1\frac{1}{2}$ o. s. v., og i så tilfælde ikke uden følgende medlyd udfylde lang stavelses varighed. — Betonet selvlyd kan ikke være < 1; tonløs selvlyd må kunne være < 1, og den tonløse „halvlyd" (3) er vel altid < 1; svage bilyd, der ikke danner stavelse (9), og < 1, kan indsnige sig i det moment, taleredskaberne skifter stilling fra én lyd til en anden (patach furtivum o. lign.), og er brøker, hvis minimum ikke kan fastsættes.

Bestemmelsen: „medlyd almindelig = $\frac{1}{2}$" må nærmere prøves. Medlyd er i og for sig modtagelige for lige så stort tidsmål som selvlyd, men har dog almindelig et ringere end
19 kort selvlyd. — 1) De „bløde" medlyd (se 17). Lydene *v ð g*, *z ž*, *l r*, *m n ŋ* (også *w ȷ*) kan uddrages vilkårlig, sålænge åndedrættet slår til (*w* og *ȷ* uddraget over et vist mål går dog over til *u* og *ı*), kan synges, og kan (dog vel med undtagelse af *w* og *ȷ*) udtales hørlig uden selvlyd foran eller efter; disse egenskaber har de tilfælles med selvlydene[1]); de kan følgelig, ligesom selvlyd, danne stavelse, et forhold, der næppe er os dansktalende så fremmed, som vi ved første öjekast tror; vi udtaler tit ord som sönnen, vennen således, at „halvlyden" falder ud, og kun *n* bliver tilbage, og danner sidste stavelse; i engelsk kan *n* og *l* (driven feeble), i sanskrit kan *r*, danne stavelse; for at udhæve dette kan, om fornødent, en ring sættes under medlyden: *r̥*[2]); slig stavelse er modtagelig for toneholdet, der, hvis man fik brug derfor, måtte mærkes, som ved selvlyd, med en prik over. — At alle disse medlyd kan uddrages, kommer af: at ved *v ð g*, *z ž*, *(w ȷ)* taleredskaberne ikke lukkes,

---

[1]) Derved udslettes grænsen mellem selvlyd og medlyd ikke rent, da de sidste altid indeholder et element, som mangler ved selvlydene. Benævnelserne „selvlyd", „medlyd" er strængt taget ikke tilstrækkelig tydelige; men hvor findes benævnelser, der er det?

[2]) End ikke i dette tilfælde tör man kalde *l*, *r*, *n* o. s. v. selvlyd, med mindre man finder på et nyt navn for de virkelige selvlyd, der ikke indeholder medlydselementet.

men kun nærmes til hinanden, så luftens gennemgang ikke afbrydes; at ved *l*, *r* ligeledes en udvej for luften lævnes til begge sider af tungen; at ved *m n ŋ*, uagtet taleredskabernes fuldstændige tillukning i munden, hvorved den dėr frembragte lyd afbrydes, en udvej åbnes for luften gennem næsen, i hvilken en ikke afbrudt lyd frembringes[1]). At de kan udtales uden hjælp af selvlyd foran eller efter, og synges, kommer af, at de selv indeholder 2 elementer: et medlydagtigt og et (om man vil) selvlydagtigt, hvilke frembringes på éngang; det sidste er ikke et af selvlydscalaens led, men ledsager ligeledes disse, og frembringes ved dirren (vibreren) i stemmeridsens vægge (stemmebåndene); det er, rigtig udtrykt, „stemmen", der netop ikke er andet end vibrering i „stemmebåndene" („stemmeridsens" vægge); alle sprogets lyd deler sig i dem, der kan frembringes med „stemme", men også kan hviskes, d. e. frembringes uden „stemme", og dem, der kun kan hviskes, d. e. ikke kan ledsages af „stemme"; den første art er selvlydene og de „bløde" medlyd. Heri ligger grunden til, at mellem en foregående selvlyd og de omhandlede („bløde") medlyd ikke plejer at indtræde noget indsnit (afbrydelse) i „stemmens" virksomhed; stemme (dirring i stemmebåndene) lyder uafbrudt fra selvlydens begyndelse til påfølgende blød medlyds slutning, og ledsages i 1ste del af sit tidsmål af selvlyden, i 2den af medlyden, et forhold, der er let at iagttage i sang, når man bliver ved at synge (den begyndte tone) på medlyden. Toneholdet (14) ved selvlyd er imidlertid en stansning i stemmens virksomhed, der, især hvis selvlyden er lang, vanskeliggör (ikke umuliggör), dens vedvaren under medlydens frembringelse, hvorfor man almindeligvis mærker ligesom et indsnit mellem selvlyd med tonehold og følgende medlyd, f. ex. i ʄjæl, hvor selvlyden er lang, om end ikke så tydelig i ʄjæld, hvor den er kort (heraf, og især af at toneholdet ligeledes hindrer længere uddragning af selvlyden ligesom af „stemmen", kommer det, når toneholdet falder bort i sang). Når der efter kort selvlyd dvæles således på disse med-

---

[1]) Denne samme næselyds forbindelse med selvlyd frembringer de såkaldte næseselvlyd (12), som i fransk, portugisisk, polsk, sydtysk dialect. De er historisk sædvanlig fremkommet af selvlyd med følgende *m*, *n*, *ŋ*, idet den til disse hørende bevægelse med læber eller tunge er falden bort. Næseselvlyd skiller sig fra stavelsedannende *n*, o. s. v. ved ikke at indeholde noget i munden frembragt medlydselement, og ved at bevare selvlydscalaens led.

lyd (og selvfølgelig tillige på den dem ledsagende „stemme"), at deres tidsmål bliver större end medlyds almindelige tidsmål,
20 er det at Rask tillægger stavelsen „rullende tonehold". — Når det samme tillægges stavelser endende på *b d g*[1]), bliver det i noget forandret betydning. Disses lyd kan, på grund af taleredskabernes fuldstændige tillukning (læbernes mod hinanden, eller tungens mod ganen), ikke i og for sig selv uddrages, og de kan ikke göres hørlige uden selvlyd foran eller efter. Men efter en selvlyd kan de dog i en vis betydning dvæles på, og synges: næmlig, fordi én „selvlyd" (den, der høres i udråbsordet hm udtalt med lukket mund og h gennem næsen) kan frembringes uden at åbne munden; — eller rigtigere (for ordet „selvlyd" bruges ellers kun om lyd, der frembringes i munden, næmlig selvlydscalaens led; men i munden frembringes sligt hm ikke): fordi „stemmens" virksomhed ikke hindres ved mundens tillukkede stilling, så kan, idet taleredskaberne lukker sig for at frembringe *b d g*, „stemmen", der ledsagede en foregående selvlyd, uden stansning (indsnit) vedblive at lyde, og tilstæder större eller mindre uddragning, under mundens lukkede stilling, indtil oplukningsbevægelsen giver resten af den imens afbrudte lyd *b d g*, i hvilket öjeblik „stemmen" stanser. Slig dvælen på *b d g* (egenlig: på „stemmens" virksomhed under mundens lukkede stilling) høres i engelske ord som rob, god, dog, hvilke Rask ligeledes måtte tillægge sit „rullende tonehold". —
21 Denne benævnelse forkaster jeg, for ikke at komme til at bruge ordet „tonehold" om uensartede forhold, og taler kun om lang (tilnøds: rullende) medlyd. De 15 bløde medlyd er modtagelige for alle grader af længde. At dvæle på dem er lige så vel mulig efter lang selvlyd, hvorfor Rask kunde have föjet et 7de led til sit toneholdsystem; exempler herpå er vel sjældnere, eller sjældnere iørefaldende, men kan neppe nægtes i engelske ord som robe, grave, freeze; jeg udtaler f. ex. sten-bord både med langt e og n, men sten-plade, (på grund af den påfølgende „hårde medlyd) med langt e og kort n[2]). Følgelig må, om fornødent, sættes længdetegn både over selvlyden og medlyden (i de nævnte engelske ord måske halveret længdetegn over med-

[1]) den danske læser advares mod at tænke på det danske „åndende" *d, g* (2); svenske læsere behøver ingen slig advarsel, norske idetmindste ikke m. h. t. *d*.

[2]) I hurtig udtale kan jeg også forkorte *e* i begge sammensætninger, men ikke *n* i den første (hvor det både er længere, og ledsages af stærkere „stemme", end i den sidste).

22 lyden?). — De „hårde" medlyd (se 17). Lydene *f þ k*, *s s*, *h* ledsages ikke af selvlydagtig element, og kan ikke synges; med andre ord: de hindrer „stemmens" virksomhed, og er kun hviskende lyd (at hviske er at undertrykke den virksomhed i stemmebåndene, som vi kalder „stemme"). De kan, fordi taleredskaberne ikke lukkes, men kun tilnærmes, vilkårlig uddrages, sålænge åndedrættet slår til. Luftens gennemgang er ved dem så kraftig, at de kan høres uden selvlyd foran eller efter, uagtet de selv ingen selvlyd indeholder; dog må *h*, for at høres for sig, udtales med langt stærkere fremdrivning af luft end i talen, eller idetmindste end i de sprog, vi er fortrolige med. Uagtet de er modtagelige for uddragning, synes de i de sprog, jeg kender, regelret at udtales så kort som mulig, undtagen i visse udråbsord, som det blotte s, hvormed vi, eller det ſch, hvormed tyskerne hysser. Hvorsomhelst denne længere udtale måtte findes, bliver den at mærke med længdetegn. Den forskel fra de 15 bløde medlyd, at disse ledsages af „stemme", ligger i medlydenes natur, er altså betegnet ved at bruge selve medlydstegnet, og har ikke med tidsmålstegnet at göre. — Som de sidst afhandlede 6 lyd forholder sig 2 til, som det er vanskelig at finde passende tegn til, men som kan oplyses af dansk. *l* og *r* i alle deres under 3—5 omtalte afændringer (den almindelige lyd, den „mouillerede", „cerebral"-lyden, drøbellyden, hvoraf i dansk findes det almindelige *l* og drøbellyden *r*) ledsages almindeligst af stemme (er „bløde"), således i dansk i enhver stilling, også i forlyd, undtagen : i efterlyd efter lang selvlyd med tonehold (14. 16), f. ex. i Karl, fjæl, hær, hvor de ikke ledsages af stemme, men er hviskende („hårde"), i modsætning til det lange l, r i vældig, hærde; mellem 2 selvlyd kommer hos mig „stemmen" gærne (ikke nødvendig) frem uagtet foregående tonehold: fjælen, hæren; efter kort selvlyd med tonehold stanser hos mig gærne, ikke altid, stemmen, för udlydende l, r kommer frem: fjæld. Det korte l i udlyd efter kort selvlyd uden tonehold udtaler jeg almindeligvis med stemme: hul, guld; det korte r i samme stilling måske ikke sjælden uden: er, kar, at løbe sur, dog ikke hvor det i talens flugt bliver at regne som indlydende: at løbe sur i noget[1]). I forbindelserne pl, kl, fl, sl;

---

[1]) I slige, såvelsom flere andre forhold, gör muligvis rent personlige forskel i udtale sig gældende. Jeg finder hos mig selv endog rent öjeblikkelige forskel, rimeligvis afhængige af hele sætningens tonefald.

pr, tr, kr, fr udtaler jeg vist altid l, r uden stemme (men finder det dog görlig at lade den indtræde allerede ved dèm, og ikke først ved selvlyden): plet, træt; i spl, o. s. v., spr o. s. v. er jeg måske noget mere tilböjelig til at göre l, r til stemmelyd: splitte, sprætte[1]). Adskillelse af disse 2 slags lyd er af vigtighed i keltisk, hvor den endog udtrykkes i skrift, og skal ikke mangle i fransk (faible, autre med hvisket l, r, modsat engelsk feeble, hvor l ledsages af stemme). *ȹ* var måske éngang èt hvisket *r*. Om polsk rz er et mouilleret *r* eller (tillige) hvisket *r* (der, når det er almindelig, ikke dansk, *r*, må ligne *s* noget), véd jeg ikke. Med at udtrykke denne forskel i lydskrift kommer man i forlegenhed; den er næmlig ens med den mellem *s* og *z*, *f* og *v*, o. s. v., skulde følgelig gengives, ikke ved bimærke udenfor linien, men ved forskellige bogstaver; hvor de almindelige bogstaver slipper, har jeg hidtil hjulpet mig med gènnemstrøget tegn, (foruden med tegnet *η*, istedenfor hvilket gennemstrøget *n* kunde sættes), men har ved *l*, *r* allerede brugt dette til en anden endnu vigtigere adskillelse (se 3); jeg kunde i 4 tilfælde (se 1) ligesåvel have hjulpet mig med græske bogstaver; denne udvej bliver vel den eneste i de sjældnere tilfælde, hvor det kan være magtpåliggende at udhæve hviskelyd af *l*, *r*, altså *λ*, *ϱ*; for den, der krymper sig ved at optage græske bogstaver, véd jeg i dette tilfælde ikke andet råd end at bruge forskelligdannede typer (f. ex. cursive og opretstående[2]). Ved „spiritus asper": ʽl, ʽr, kan den lyd, jeg mener (som i fjæl, hær) ikke betegnes (Lepsius sætter, uden forklaring, i exempellisten s. 43 bogstav med sp. asp. overfor *ȹ* og walisisk ll, og må vel altså sætte disses ejendommelighed i en „aspiration"). — (*m n η* må rigtignok i og for sig være modtagelige for lignende hvisket udtale; jeg kender imidlertid ingen exempler, og de vil vel ikke let findes, fordi articulationen i næsen vel kan hviskes, når hele ordet hviskes, men kun med stor vanskelighed, når hele ordet

---

1) Den, der er i tvivl om han kan høre forskellen, kan måske lette iagttagelsen af „stemmens" virksomhed ved at lægge fingeren på strubehovedet, men må vogte sig for at forveksle den med den muskelbevægelse, der foregår dèr ved bogstavernes udtale også uden stemme d. e. også når man hvisker (ikke: taler).

2) Den indvending mod indblanding af græske bogstaver, at det tager sig ilde ud for öjet, finder jeg pedantisk; den må vige for vægtigere hensyn. Hvorledes den slags arbejder, der har brug for lydskrift, tager sig ud for öjet, er temmelig ligegyldig.

tales d. e. fremføres med stemme). — De afhandlede 2 lyd: „hårdt" *l*, *r*, kan uddrages (være lange) på samme måde som de 6 forrige. — De afhandlede 8 „hårde" lyd, eller rettere, efter fradrag af *h*, de 7, kan i og for sig danne stavelse, om end exempler er sjældne nok; det bliver hviskede stavelser, der forøvrig kan være meget lydelige[1]. Slig stavelse, både kort og lang, er modtagelig for toneholdet (14 16), som man let kan overbevise sig om ved den stavelse, hvormed vi hysser; toneholdet er næmlig en virkning i strubehovedet, der ikke blot afbryder „stemmen", men ligesåvel er til hinder for åndedrættets brug til vedvarende uddragning af bogstavernes egen i mund eller næse frembragte lyd; og det falder derfor ikke bort, når man hvisker. Dets betegnelse bliver naturligvis atter en prik
23 over medlyden. — De 3 øvrige hårde lyd *p t k* kan hverken uddrages, ledsages af stemme, eller göres hørlige for sig alene (da en langt hæftigere bevægelse af læber eller tunge end i talen ikke kommer os ved her); de udkræver fuldstændig tillukning af taleredskaberne; ved at dvæle på den lukkede stilling må følgelig fremkomme en fuldkommen lydløs tidsdel (moment), der varer til oplukningsbevægelsen giver resten af lyden *p t k* (som i italiensk atto). Atter denne dvælen kan betegnes ved længdetegn, da tidsdelens lydløshed er betegnet ved selve medlydstegnet, og tidsmålstegn overhovedet kun betegner mål, ikke lyd. Man kan imidlertid ikke bestemt kalde ombytning af længdetegn med dobbelt medlydstegn (smlgn. 17) upassende i dette tilfælde. Jeg må altså dernæst tale nærmere om:

24 Medlydsfordobling. Følgende bestemmelser fremgår af de allerede givne: *p t k*, *b d g*[2], der kræver taleredskabernes fuldstændige lukning, deles ved denne kendelig for øret i 2 parter (som i: op, oppe), 1ste part frembragt ved tilluknings-, 2den part ved oplukning-bevægelse. *m n ŋ* deles ligeledes i 2 parter m. h. t. articulationen i munden, medens lyden i næsen

---

[1]) Istedenfor „hård" og „blød" lyd kunde siges: „hviskelyd" og „stemmelyd". Dog ligger forskellen ikke blot i, at blød lyd ledsages af stemme; for når man hvisker, d. e. udelukker stemmens virksomhed, skelnes hårde og bløde lyd ligefuldt; man kan kun sige, at de bevægelser, der frembringer „hård" lyd, ifølge deres natur udelukker stemme, og kun kan frembringe hviskende lyd; stemmelyd, d. e. selvlyd og bløde medlyd, er de lyd, der frembringes ved bevægelser som tilstæder, og i talen ledsages af, stemmen, men ikke nødvendig fremtvinger den.

[2]) den danske læser må ikke tænke på sit åndende *d*, *g*.

ikke deles (amme). *l*, *r* deles ikke i 2 parter ved en grænselinie, men kan dog udtales således, at øret hører en tilnærmelses- og en fjærnelses-bevægelse; det samme gælder om *w* og *j*, men mindre om de øvrige medlyd, ved hvilke øret ikke, eller dog höjst utydelig, mærker disse 2 bevægelser, måske lidt tydeligere ved de hårde end ved de bløde; ingen af dem skilles
25 ved en grænselinie i 2 parter. — Ved *p t k*, *b d g* høres nødvendig begge parter efter kort betonet selvlyd 1) i udlyd: op 2) foran følgende tonløs selvlyd, „halvlyden" (9): oppe; men ved *m n ŋ* kan i udlyd sidste part mangle, fordi luften får udvej gennem næsen: ham. Efter lang selvlyd mangler 1ste bevægelse, d. e. tillukningsbevægelsen, ikke, men er lydløs, eller næsten lydløs: rype, skib. Når selvlyd med bitone følger, er det næppe umulig, efter kort selvlyd, at göre 2den bevægelse, oplukningsbevægelsen, lydløs; i dansk høres den imidlertid: natugle, om end ikke så tydelig som foran „halvlyden" i natten, oppe. Da selvlydscalaens led ikke kan blive så tonløse som „halvlyden", er måske foran dem 2den part ikke så lydelig som foran halvlyden, f. ex. måske ikke så lydelig i fattig som i fatte? I Indlyd foran en anden medlyd kan anden part (oplukn. bev.) dels virkelig mangle: hutle (hvor 2den part af t kan falde ud, fordi tungen ved tillukningsbevægelsen er bragt i en stilling, hvori l kan frembringes), dels være meget svag, og optage mindre end sin normaltid: fakler (hvor 2den part af k ikke fuldkommen kan mangle, men kan optage yderlig lidt tid, og er mindre hørlig, fordi k og l frembringes med samme organ: tungen, der imidlertid lidt må skifte stilling for at gå fra k til l); i skrupler mangler 2den part af p aldeles ikke; dens tidsmål behøver imidlertid ikke nødvendig at levere sit sædvanlige bidrag til stavelsens tidsmål; for det er mulig netop i det moment, læberne er lukkede, at føre tungen mod ganen, og derefter udtale 2den part og l samtidig (eller tildels samtidig), så at de 2 medlyds tidsdele tildels falder indenfor hinanden. På samme måde kan efter en anden medlyd første part mangle: helte, eller være höjst umærkelig: falken. I forlyd plejer den at mangle: på. I stampe, vente, synke mangler 2den part af *m*, *n*, *ŋ*, 1ste af *p*, *t*, *k*. Vel at mærke er det i enhver forbindelse mulig at articulere begge parter fuldstændig, skönt i de fleste sprog den ene plejer at falde ud eller svækkes, hvor den kan. — Det er indlysende, at fuldkommen udtömmende lydskrift måtte opgive de latinske bogstaver, indføre ét tegn for tilluk-

nings-, et complement-tegn for oplukningś-bevægelsen, og kun bruge begge tegn, hvor begge bevægelser er tilstæde, en nöj-
26 agtighed, vi får at give slip på. — Imidlertid opstår det spörsmål: er de 2 parter ikke at beregne som 2 medlyd, så at lydskriften kommer til at bruge dobbelt medlydstegn, hvor de begge høres; med andre ord: er de 2 parters tidsmål = 1, så de danner „positio"? udtaltes græsk og latinsk dobbelt medlyd (hvis mål er = 1) som i dansk? Svaret er: nej. Dobbelt skreven medlyd udtalt som i dansk er i tidsmål = $\frac{1}{2}$, danner ikke positio; for oplukniugs- + tillukniugs-bevægelsen ved *p t k* tager ikke mer (snarere mindre) tid end lyden af enkelt skrevet *f*, *s* o. s. v., der kun gælder = $\frac{1}{2}$. Desuden: uagtet det altid er mulig at articulere to medlyd således, at de i tid gælder mindst = 1 d. e. danner position, så gælder dog f. ex. i græsk kort selvlyd + to medlyd tit < 2, de to medlyd følgelig < 1 (se 18), altså f. ex. = $\frac{3}{4}$ eller $\frac{1}{2}$, hvilket kun kan komme af, at én eller to bevægelser (parter) mangler; da nu to medlyd umulig kan være mindre end to bevægelser, sjælden mindre end tre, så ses, at hver bevægelse er = $\frac{1}{4}$[1]. De to parter af *p t k* o. s. v. udtalt som i dansk (oppe, bytte) er altså = $\frac{1}{2}$, d. e.
27 danner ikke position. — Hermed er ikke just bevist, at dobbelt medlyd i de antike sprog nødvendig articuleredes fuldstændig med 4 bevægelser, hvilket, på grund af uundgåelig stansning mellem 2den og 3de, i tidsmål vilde blive > 1. De to mellemste bevægelser kunde tænkes forsömt, men deres tidsmål bevaret ved dvælen på taleredskabernes lukkede eller tilnærmede stilling, hvilken dvælen ved *p t k* nødvendig, ved andre medlyd almindeligvis ikke bliver lydløs. Denne udtale af skriftlig fordobling gælder, såvidt jeg af bøgers forklaring kan se, i italiensk, måske i nogle ord i fransk (Abrahams, fransk sproglære § 58), og synes, om end i en svagere form, almindelig i svensk, måske i norsk almuemål (? smlgn. Aasens grammatik § 41), og i nogle sydtyske dialecter; i danske sammensætninger som pak-kammer, ret-troende er begge udtale-måder mulige:

---

[1]) Når *β γ δ* foran „liquida" nødvendigere danner position end *π κ τ*, følger ikke straks, at hine articuleredes nöjagtigere med begge bevægelser fuldstændig bevarede, heller ikke, at de lød som i nygræsk (smlgn. 2), hvor de ikke mer er delelige i 2 parter; de kunde nemlig havt „rullende" udtale d. e. været lange, og lange nok til at udfylde den manglende bevægelses mål.

fuldstændig articulation, eller også dvælen på den lukkede stilling; i hurtig udtale kan endog denne dvælen bortfalde, dog ikke let f. ex. i ord-rig, sol-lys o. lign. I ét tilfælde kan vi slet ikke forsömme slig dvælen, næmlig i tillægsformer som den svundne, bundne, der nødvendig udtales: ***dæn svoñne, boñne***[1], dog med 2, ikke med 4 bevægelser ved nn, men med (ikke lydløs) dvælen på den lukkede stilling, og somtid desuden derefter med en stansning i stemmen (et lydløst moment) inden opluknings-bevægelsen indtræder, der betegnes ved det sidste n; *-oñn-* er da i tidsmål mindst $= 2\frac{1}{4}$, næmlig *o* = 1, *ñ* = 1, *n* = $\frac{1}{4}$, hvortil i meget höjtidelig udtale endnu foran dette sidste kan komme en lydløs tidsdel.

28 Lydskriftens fordring taget strængt bliver: *p t k*, *b d g*, *m n ŋ* må kun skrives dobbelt, hvor 4 parter articuleres, alle de øvrige, de udelelige, medlyd kun, hvor en stansning, et lydløst moment, virkelig skiller 2 lyd, som i hof-folk, is-slag, omhyggelig udtalt. Derimod må dvælen på den stumme tidsdel i *p t k* (så kun 2 parter articuleres), på en stum tidsdel, eller på ledsagende vibrering i stemmebåndene, ved *b d g*, *m n ŋ*, og simpel dvælen på lyden af alle de øvrige, udtrykkes ved længdetegn (ved forøget længdetegn, hvor medlyden får större mål end kort selvlyd, som i: den svundne, da heller ikke her *nn* er fuldkommen rigtig skrivemåde). — Denne fordring kan ikke let virkeliggöres, ved de døde sprog, fordi vi ikke kan göre iagttagelser over dem, og både dvælen og virkelig udtalt fordobling kan danne position, ved de levende, fordi udtalen tildels vakler. Man kan derfor også, uden synderlig ulæmpe, tilstæde skriftlig fordobling overalt, hvor 4 bevægelsers tid, eller derover, udfyldes; imidlertid er betegnelse af blot dvælen (uden afbrydelse) på udelelige medlyd, som *v*, *ð*, *z* o. s. v., allerede mindre passende, mens man ved de delelige kunde tænke sig 2 bevægelser udfaldne, hvor deres mål bevares, og hermed forsvare skriftlig fordobling. (At vise foregående selvlyds korthed ved medlydsfordobling, som i nyere „germaniske" sprog, stemmer naturligvis ikke med lydskriftens væsen). — Nöjagtig opfatning af virkelig dobbelt *p t k*, *b d g* vanskeliggöres endnu i höj grad ved, at det er mulig at forene 1ste part af *p*, *t*, *k* med 2den af *b*, *d*, *g*, og omvendt (smlgn. 25). Måske passer dette just på tysk bb, dd, gg; i angelsaksisk skrives ikke dobbelt g,

[1]) naturligvis med lyd *o*, som i *bonde* (smlgn. 2).

men og (leogan); samme grundsætning måtte lydskriften i slige tilfælde følge.

29 Stavelsers mål er naturligvis betegnet ved at betegne bogstavernes mål, hvis sum regelret udgör stavelsens; i de enkelte tilfælde (smlgn. 25), hvor en med læberne og en med tungen frembragt medlyds tidsdele tildels kan falde indenfor hinanden, er udtalen vel yderst sjælden så fast, eller iagttagelse således görlig, at lydskriften skulde kunne tage særlig hensyn dèrtil[1]). En stavelse kan blive lang (18) ved dvælen på selvlyd, på medlyd (eller på begge), eller ved at ende på medlydsforbindelser (virkelig fordobling medregnet) af 4 bevægelsers mål eller derover. Vel at mærke, er lang medlyd almindelig af samme mål som kort selvlyd. Medlydene, udtalt så kort som mulig, er forøvrig ikke alle nöjagtig af samme mål; *p t k*, endog med begge parter bevaret, synes at optage mindst tid.

30 Til slutning må jeg udhæve: 1) Quantitet (tidsmål) i de antike sprog var ikke af anden art end i de moderne, fordi der ikke gives mere end 1 art quantitet. Dansk skiller sig fra latin og græsk kun ved at tonløst *e* („halvlyden") er $<$ 1, forudsat næmlig, at ingen tonløse selvlyd i latin og græsk har været $<$ 1; at lang selvlyd med tonehold (16) er $<$ 2, finder sidestykke i, at lang selvlyd uden medlyd efter i latin og græsk ikke altid danner lang stavelse, altså ligeledes kan være $<$ 2. Nogle nyere sprog, som russisk og nygræsk, skal kun have korte selvlyd; derfor mangler de naturligvis ikke lange stavelser. anden sag er det, at i nogle sprog lange og korte stavelser ikke er således fordelt, at de danner brugbart grundlag for versebygning, eller at i andre betoningen endnu ikke er på den
31 måde udviklet, at dèn kan lægges til grund i verset. — 2) Foruden betoning og tidsmål er der kun ét forhold til, hvori selvlyd (og „bløde" medlyd) kan bevæge sig: höjde og dybde i den betydning, disse ord har i musik, hvilket må betegnes ved noder, eller ved taltegn.

32 Rasks tegn (retskrivningslære § 36—41): fare, sûr, hær'ge, fâst, månd omsættes således til mine: *fāre, sūr, hærge*, *fast*,

---

[1]) Man måtte bruge sammenslynget tegn, eller sætte bogstaverne over hinanden, f. ex. *k* = latinsk *qu*.

man; Lyngby (sønderjysk sproglære s. 3) skriver: fare, sur, hærge, fast, man, hvilket er en overmåde næm betegnelsesmåde; imidlertid medfører skrivemåden man ulæmpe, da „stødende" udtale af kort selvlyd kan tænkes uden følgende medlyd. En afvigelse mellem Lyngbys betegnelse og min ligger i, at min på synlig måde skelner tidsmålsbegrebet fra toneholdets (14, 16), og hvor toneholdet finder stæd, hævder tidsmålsbegrebets samtidige gyldighed. — Ligesom Lyngby forkaster jeg aldeles Rasks tonehold no. 1 „det slæbende" (retskrvl. § 36); i dette er to forhold sammenblandet: 1) den forøgede længde, vi stundum giver udråbsord som å, hu, der bliver at mærke med forøget længdetegn; 2) den forskel, der høres mellem fa'r (= fader) og 1ste stavelse af fare, der blot kommer af den nødvendige indvirkning, overgang til ny stavelse udøver, hvortil ingen tegn behøves. Rask har oversét, at opstilling af 2 „tonehold" for fare og fa'r måtte kræve tilsvarende opløsning af alle hans „tonehold", fremfor alle no. 4, i to nye, da forskellen mellem fare og fa'r er lig den mellem 1ste stavelse i hegne, hovne og hej! hov! (med „rullende" *j, w*), eller mellem 1ste stavelse i fulde og det engelske ord full.

At sprogvidenskaben, for at kunne sammenligne sprogene og opfatte ordformernes udvikling uden for stor misvisning, må have både dialecter og skriftsprog, og såvidt mulig de uddøde med, omsat i lydskrift, er en sætning, jeg næppe har nødig at udhæve[1]). — Forøvrig kan lydskrift ikke nå fuldendt congruens med lydenes uendelige forskelligheder. Disse deler sig imidlertid idetmindste ved medlydene, ved grænselinier nogenlunde rent i en overskuelig række hovedlyd; og disses betegnelse kan lydskriften levere: grænserne mellem hovedlydenes afændringer er langt utydeligere og vanskeligere at følge. Den der leverer en dialect, eller et hidtil ubearbejdet sprog, i lydskriftens alphabet (1), og forsynet med tontegn (selv om bitonen forbigås) eller udtömmende betoningsregel (13), og længdetegn over tydelig lange selvlyd (15), leverer langt bedre og fuldstændigere underretning, end der findes i næsten alle mig bekendte sproglærer.

---

[1]) Det er kun i rent videnskabelige arbejder, der kan blive brug for lydskrift, undtagen, hvor hidtil uskrevne sprog skal føres i skrift, da lydskrift så bör vælges også til almindelig brug.

De bimærker, der skal vise finere afændringer, og tonehold, og tidsmål, har jeg indrettet således, at hvilketsomhelst af dem, når man ikke er vis på at have opfattet vedkommende forhold med tilforladelig sikkerhed, kan udelades, uden at nogen forstyrrelse derved voldes i det øvrige tegnsystem.

Som tillæg til denne afhandling vil følge lister over de mere almindelig kendte levende sprogs omsætning i lydskrift.

Anmeldelser.

Förklarande anmärkningar till **P. Vergilii Maronis** Aeneidos libri I—VI. Utgifne af R. Törnebladh. Upsala 1859. (90 pagg. 12°)

Dessa commentarier torde, hvad methoden beträffar, i vissa fall fördelaktigt utmärka sig framför förut förhandenvarande Svenska arbeten i samma väg. De äro korta, bestämda, och röja ett prisvärdt bemödande att, der så ske kan, helst tolka Vergilii ord genom hänvisning till parallelställen hos skalden sjelf, eller hos andra klassiska författare. Dansken *Lund* og Tysken *Ladewig* hafva i detta hänseende varit förf.s källor. De grammatiska upplysningarne utgöras väsendtligen af citater til *Rabe*'s og *Ellendt*'s läroböcker.

Hvad för öfrigt de hermeneutiska förklaringarne beträffar, har förf. med all rätt i företalet till sin edition fästat läsarens uppmärksamhet på de stora svårigheter, som med en sådan behandling af Vergilius äro förenade. Det torde väl knappast gifvas någon Latinsk författare, som på ett lika antal rader af en fullt säker text erbjuder flera för Philologien hardt nära olösliga knutar, än dessa 6 böcker af Aeneiden. Ett eget förhållande är i detta hänseende med de ställen, der Vergilius öfversatt Homerus. Den Latinske skalden har nemligen vanligtvis ej blott återgifvit de Grekiska orden, utan i skildringen tillagt några drag af egen uppfinning, hvilka det stundom faller sig svårt både att tolka i och för sig betraktade och att förlika med originalets mening. Exempel härpå äro Aen. I. 159 ff, I. 592, 3, III. 542 m. fl. — Till förklaringen af Vergilius hafva många generationer af philologer lemnat bidrag, och den som i våra dagar vill lemna en genomgående commentar till denna författare, har till sin hufvudsakliga uppgift att välja emellan den temligen fullständigt uttömda mängden af mer eller mindre möjliga tolkningssätt.

Det är ock vid beskaffenheten af detta val kritiken förnämligast har att fästa sig. Förf. har väsendtligen anslutit sig till *Ladewig*, hvars noter till Vergilius (Leipz. 1855) till största delen i ordagrann, fast ofta afkortad, öfversättning ingått i det Svenska arbetet. Mången skall väl med oss finna detta val af ledare föga lyckligt och tycka, att förf. gjort våra läroverk en vida större tjenst, om han lagt den gamla Heyneska commentaren till grund för en bearbetning. Det torde nemligen vara både kändt och erkändt, att Ladewig esomoftast mindre utmärker sig för en objectiv och omsorgsfull sak- og språkförklaring, än för skrufvade omtydningar af hvad han ofta orimligt nog anser för oegentliga uttryck, för ett subjectivt, spetsfundigt raisonnerande om den aflägsnare syftningen af skaldens ord och deras motiver, och framför allt för ett olidligt manér att analysera Vergilii berättelser med fordran på samma prosaiska punktlighet i detaljer, som vore det fråga om att granska ett rättegångsprotocoll eller en polisrapport. Exempel på sistnämnda egenhet finner man t. ex. i anm. till V. 858, VI. 355 m. fl. Förf. har visserligen icke tillegnat sig allt, hvad Ladewig har att bjuda på i den vägen, men redan det, som han deraf upptagit, är alltför mycket, särdeles då det blifvit ökadt med egna „förklarande anmärkningar" i samma stil. När t. ex. förf. vid VI. 566 anmärker: „Rhadamanthus bor ej i Tartaren, men har makten i denna straffets boning", vid IV. 166—168 (der det i berättelsen om Aeneas och Didos bröllopsfest heter: „*Prima et tellus et pronuba Juno, Dant signum*): „något egentligt sådant tecken får man dock knappt föreställa sig", eller vid I. 388: „en hvar som kommer till Carthago bevisar sig derigenom ss. Gudarnes älskling", eller vid III. 567 upplyser: „Hela skildringen är öfverdrifven" (cf. anm. vid III. 595 och V. 556), så är allt detta lika helt i det Ladewigska manéret, som paraphrasen af II. 779 „det är ej tillåtet af ödet, eller, om detta ej uppenbarat sin vilja, af Jupiter", och af V. 521 „Konsten att afskjuta pilen med kraft och så, att bågen klingade, hvilket visade dennes förträfflighet", m. fl. äro helt och hållet hemtade från Ladewig.

Men vi lemna reflexionerna och de vid sidan om saken gjorda anmärkningarne derhän för att i ordning anföra några af de ställen i dessa Vergilii sex böcker, med afseende på hvilkas ordaförstånd vi ej kunnat förena oss med förf.s uppfatning.

I. 48, 49. Förf. läser här indicativer *adorat* — *imponet*. Med denna läsart kan väl den förmedelst *et* med den föregående coordinerade utropssatsen ej innehålla något annat än en förundran deröfver, att man oaktadt Junos vanmakt ändå (verkligen) tillbeder och offrar åt henne. (Jfr. Liv. III. 19. *Et vos intulistis* — *Et hi postulant* —) Men utom det, att detta väl svårligen kan hafva varit den mening, skalden velat lägga i Junos mun, så har *quisquam* absolut ingen plats i den jakade satsen, der det nedsjunker till ett tonlöst någon = man. Läser man deremot *adoret* — *imponat*, så blir satsens mening: Och ändå *skulle någon* menniska tillbedja Juno et cet., d. v. s. det hela blir ett uttryck af hån öfver den föreställning eller fordran,

att *någon* skulle dyrka en Gudomlighet, som visat sig så vanmäktig. I denna indirect negatíva sats passar *quisquam* fullkomligt.

I. 81—83. *Conversa cuspide montem impulit in latus* et. c. „skjöt på sidan den delen af bergväggen, som utgjorde dörren". (Jfr. Ladewigs högst characteristiska förklaring: „Aeolus schiebt den Berg — etwas auf die eine Seite, d. h. richtet ihn auf der einen Seite etwas in die Höhe". Man föreställe sig situationen!) För det första kan *impellere in latus* omöjligt betyda „skjuta på (auf, åt?) sidan" (summovere). För det andra säger ju Vergilius alldeles icke, att en i berget förut befintlig dörr öppnades (reclusa est), utan att genom Gudens slag i klippväggen en utgång bereddes (gafs, data est) för vindarne. Huru detta skedde, borde en förståndig interpretation ej taga sig på att förklara.

I. 293. *Diræ ferro et compagibus artis Claudentur Belli portæ* — „ferro et c. a. bestämma närmare diræ, skräckliga genom tätt sammanfogadt jern". Skälet till en sådan construction (efter Ladew.) är väl svårt att inse. På fastheten af lås, dörrbakar m. m. som kan räknas till portarum compages, berodde det ju just, att dessa blefva säkert stängda, och ablativerna *ferro et comp. a.* höra således alldeles egentligen til *Claudentur* såsom en symbolisk beteckning af fredens trygghet.

I. 495. *obtutuque hæret defixus in uno* „står fördjupad i åskådande ensamt, d. v. s. är helt och hållet öga". Uttrycket betyder väl: försänkt i *ett* (oafbrutet) beskådande. — II. 644. *Sic o sic positum affati discedite corpus* „så som jag ligger här (på båren)". Att Anchises låg på bår, är hvarken en rimlig förmodan, ej heller sagdt af skalden. — II. 256 ff. *Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat — — flammas quum regia puppis Extulerat* — „detta var signal till affärd" (för skeppen som redan *ibant*?) „och för Sinon". Det motsägande i denna förklaring faller så mycket mera i ögonen, som det öfriga af förf.s anm. till detta ställe just går ut på att visa, att signalens gifvande (*extulerat fl.*) blott i förhållande till *Sinon laxat* är att fatta som något föregående. — II. 668. (vocat) *lux ultima* (victos) „mera målande än mors". (!) Det var ej döden, som manade de besegrade, hvilka utan Anchises ej ville fly, till striden — döden hade hunnit dem lika säkert om de blifvit stilla — utan det sista ögonblickets, tilfälle att såsom hjeltar lefva. Detta skulle de just göra genom att „ej dö ohämnade". — IV. 247. „Skalden visar här, huru förvandlingen verkat på Atlas' kroppsdelar" (Lad.), v. 250. „Floderna som nedstörta från Atlas' baka utgöras af de långt nedfallande skäggstråna". För att undvika slik orimlig förklaring hade förf. bort följa Ladewigs hänvisning till Ov. Metam. IV. 657, 8, der det heter:

— *Mons factus Atlas, nam barba comæque In silvas abeunt* — — V. 391, 2 jemför utg. med Ladewig Cic. de Or. I. 23, 206 *Te semper in dicendo putavi deum* och tyckes således fatta *deus* i Acestes' mun blott ss. ett hyperboliskt uttryck, innebärande ett litet gyckel med Entellus och hans konst. I anm. till V. 466 tyckes förf. föreställa sig Eryx såsom en verkligt erkänd Gud eller heros, hvarom V. 772

ej heller lemnar något tvifvel öfrigt. — V. 628. — — *Jam septima vertitur æstas Quum freta, quum terras omnes tot inhospita saxa Sideraque emensæ ferimur*; „*sidera* = tempestates, stormar". Förklaringen är ytterst Servii, hvilken likväl också har en annan neml. *sidera* = *provinciæ quæ sideribus subjacent.* Då *emetiri* väl ej förekommer i annan betydelse än tillryggalägga ett spatium (continuum) i rummet eller i tiden, och *sidera* svårligen utan någon slags bestämning kan betyda stormar, så är väl meningen här helt enkelt: Fara förbi stjernor d. v. s. försätta sig till trakter, der andra stjernbilder synas på himmelen eller åtminstone de samma i förändrade afstånd från horizonten. — V. 821. — *fugiunt vasto æthere nimbi* „då hela himmelen var öfverdragen med moln föreföll den formlös och omätlig" (Ladew) Månne ej den klara himmelen lika väl kunde betecknas med dessa båda epitheter. — VI. 298. Af den periphras, som förf. här gifver på ordet *portitor* „eg. qui portorium exigit a mortuis" skulle man väl snarare taga sig anledning att tolka ordet med tullnär, än med färjkarl, för så vidt som den förre just är till såsom sådan för att upbära portorium (i bet. tull), men detta lika litet är fallet med färjkarlen, som embetsmannen är till för att incassera sin lön. Såsom en etymologisk förklaring kan naturligtvis periphrasen i intetdera fallet gälla. Derivationen „*bractea* af βρέχειν" VI. 209 hade commentaren ock väl kunnat umbära.

I en skolbok sådan som denna är svårigheten icke blott att träffa den rätta förklaringen, utan lika mycket att bestämma hvilka punkter, som behöfva förklaring, och hvilka som lämpligast böra lemnas åt lärjungen sjelf att utreda. Detta gäller särskildt om den delen af commentaren, hvarmed förf. „afsett att för skolynglingen lätta mödan att öfversätta". Man har ofta satt i fråga, huruvida öfversättningar af de klassiska auctorerna äro lämpliga hjelpredor för skolungdom. Säkert är att de ofta olämpligt begagnas. Men om en commentar gör till sin uppgift, icke att lemna villkoren för en riktig tolkning utan lägga skolynglingen denna i mer eller mindre periphraserad form färdig i munnen, så medför den alla de olägenheter, som vidlåda en öfversättning, begagnad såsom hjelpreda vid öfverläsningen, men ingen af de fördelar, hvilka åtminstone en god metrisk öfversättning skänker. Den sednare låter läsjungen se poesi återgifven med poesi och vänjer hans öra vid god Svenska, men kan just för sin egendomliga poetiska forms skull svårligen omedelbart af honom begagnas vid uppläsningen, utan han måste försöka att uttrycka det derur uttagna ordaförståndet i sin egen form. Deremot ju simplare och alldagligare den fragmentariska, prosaiska öfversättningens ord äro, desto mera ogeneradt upptagas de af scholaren, och stå, engång vid den första öfverläsningen inlärda, svårligen att utrota hvarken hos den *ena* lärjungen eller hos generationer af sådana. Det skall icke nekas, att sådana öfversättningsfragmenter hos förf. mera sparsamt förekomma, än man är van att finna i Svenska „commentarier till skolornas bruk", och att de, som finnas, ofta röja en icke ringa lätthet att finna ett för sig betraktadt vackert och klingande Svenskt uttryck. Men det kan å andra sidan ej heller

nekas att lättheten ofta vinnes genom uppoffring af troheten eller beror derpå, att förf. i stället för att återgifva eller förklara meningen sådan, som den Latinske skalden tänkt sig den — hvilket likväl för skolynglingens rätta uppfattning så väl af språket som af poesien just varit det vigtiga — angifver huru man i Svensk hvardagsprosa skulle hafva kunnat beteckna samma sak. När t. ex. förf. tolkar „*celebramus litora ludis* — fira festliga lekar på stranden (III. 280)", eller „*hiemem luxu fovere* — tillbringa vintren i yppighetens sköte" (IV. 193), eller VI. 507 „*nomen honosque locum servant* — beteckna stället såsom ett minnesmärke af Dig och bevara derigenom Ditt minne", så hade hans förtjenst varit mycket större, om han i stället för dessa paraphraser, dem skolynglingen kanske af sig sjelf funnit lika lätt och lika väl, gifvit verkliga, om ock ej fullt så lediga, Svenska ordförklaringar af celebrare, fovere et cet. med litora et cet., till objecter. Exempel på dylika prosaiska paraphraser äro vidare I. 453 „*manus* i bet. händers verk", III. 134 *hortor amare focos* „hålla hus og hem kära d. v. s. hålla sig i hemmen", IV. 91 (nec) *famam* (obstare furori) „omsorgen om hennes rykte", IV. 376 *Heu furiis incensa feror* „jag råkar i raseri", V. 455 *conscia virtus* = „virtutis conscientia", VI. 135 *insanus labor* „vådlig", *indigna mors* „ömklig" et cet. Vederspelet härtill äro de öfversättningar, der förf. af bemödande att vara egentlig, råkat in på antingen rent af osvenska eller i sammanhanget mindre passande eller otympligt släpiga uttryck: I. 19 *progeniem — Trojano a sanguine duci* „höll på att ledas", I. 159 *in secessu longo* „i en fjerran afsides belägen trakt", I. 289 *fatigat* „anfäktar", I. 739 *pleno se proluit auro* „sköljde sin strupe", II. 317 *furor iraque mentem præcipitant* „egga till ytterligheter", III. 174 *præsentia ora* „lifslefvande", III. 310 *Vera mihi facies verus mihi nuntius affers* „kommer du såsom en verklig budbärare, en lifslefvande helsning et cet.", IV. 154 *agmina glomerant* „hopa sig i flockar", IV. 265 *invadit* (Mercurius Aenean) „antastar", VI. 302 *velis ministrat* „betjenar med segel" (detta hade dessutom på Latin hetat *vela* min.) m. fl.

Lund. *C—.*

Adolf Schöll. Gründlicher Unterricht über die Tetralogie des attischen Theaters und die Compositionsweise des Sophocles, zur Wiederlegung eines hartnäckigen Vorurtheils aus den Quellen entwickelt. Leipzig. C. F. Winter'sche Verlagshandlung 1859.

Til de mange dunkle Punkter, som møde os i det attiske Dramas Historie, hører ogsaa Spørgsmaalene om Tragediens tetralogiske (trilogiske) Behandling. De antike Vidnesbyrd ere paa dette Gebet yderst svage. Ingen af de gamle Forfattere fortæller os, om der fra

Tragediens første Oprindelse har været krævet et saadant Hele, bestaaende af 3 (4) nøie sammenhængende Dele, eller naar og hvorledes en saadan Konstform er opstaaet. Vi finde den fuldt udviklet hos Aeschylus; den foreligger i Trilogien Oresteia (Satyrspillet Proteus er tabt), og antike Didaskalier nævne os flere andre Aeschyleiske Tetralogier. I Almindelighed antages vel nu, at Aeschylus altid har benyttet den tetralogiske Form. I Modsætning hertil antager man, at Sophocles kun har skrevet Enkelttragedier. Ingen antik Efterretning nævner os nogen Tetralogi af Sophocles, og vi have et bestemt Vidne — rigtignok et Vidne paa anden, tredie Haand, fra en meget sen Tid — paa, at Sophocles har gjort en Forandring i saa Henseende. Suidas siger nemlig i sin Artikel Sophocles: *καὶ αὐτὸς* (Sophocles) *ἦρξε τοῦ δρᾶμα πρὸς δρᾶμα ἀγωνίζεσθαι, ἀλλα μὴ τετραλογίαν*, (eller *τετραλογεῖσθαι*). Efter disse Ord skulde man vel nærmest tro, at Sophocles indførte den Forandring, at ikke længer Tetralogi kjæmpede med Tetralogi, men Drama imod Drama, ligesom i Comedien. Imidlertid have vi Beviser fra Sophocles' og Euripides' Tid for, at Tragikere optraadte ligesom tidligere med 4 Stykker.

Saaledes seirede Sophocles i Aaret 438 over Euripides, der traadte op med fire Stykker: Kreterinderne, Alkmaion (*ὁ διὰ Ψωφίδος*), Telephos og Alkestis, og i Aaret 431 seirede Aeschylus' Søn Euphorion over Sophocles og Euripides, der atter træder op med 4 Stykker: Medeia, Philoktet, Diktys og Satyrspillet Høstfolkene. Siden Euripides optraadte begge Gange med 4 Stykker, maa vi vel antage det Samme om de to andre Medkjæmpere. Hvori bestod da vel Sophocles' Forandring? Den almindelige Mening turde være den, at Sophocles har løsnet det Baand, der sammenbandt Tetralogiens 4 Dele til et Hele, og at han opførte 4 Stykker, der kunde og skulde bedømmes som afsluttede Helheder, hvert for sig, medens Aeschylus' enkelte Stykker kun fuldkomment kunne forstaaes som Dele af en høiere Enhed.

Imod denne Opfattelse er A. Schöll allerede for over 20 Aar siden optraadt i sine: „Beiträge zur Kenntnisz der tragischen Poesie der Griechen". Berlin. Reimer. 1839. Hans Bevisførelse gaar ud paa, at Tetralogien aldrig er ophørt at være en digterisk sammenknyttet Firhed, at altsaa ogsaa Sophocles' (og Euripides') Tragedier kun fuldelig kunne forstaas som Led i en høiere Enhed. I „Leben des Sophocles" (Frankfurt a. M. Suchsland. 1842.) søger dernæst Schöll at godtgjøre, at de to Oedip'er og Antigone maa være forfattede og opførte samtidigt (429), idet de først opfattede som sammenhængende Trilogi danne et virkelig afsluttet Hele. I det Hele synes Schölls Hypotheser hidtil ikke at have vundet synderlig Indgang: man opfatter og nyder nu som før Sophocles' og Euripides' Tragedier som afsluttede Helheder; kun Sophocles' Aias vækker endel Betænkeligheder.

„Gründlicher Unterricht o. s. v." er et fortsat Indlæg i samme Retning, og som Titelbladet viser, er den Sophocleiske Composition gjort til Hovedsagen. Suidas' Paastand, mener S., er en Opdig-

telse eller Misforstaaelse af en meget sen Oprindelse. Hvad den tetralogiske Behandling angaaer, staa Aeschylus og Sophocles væsentlig paa samme Standpunkt. Men Tetralogien er af en dobbelt Art. Allerede hos Aeschylus finde vi ved Siden af Fabeltetralogier, der bevæge sig inden samme Sagnkreds, ogsaa Thematetralogier, hvis enkelte Stykker ere sammenknyttede ved et fælleds Grundthema, saasom Phineus, Perserne, Glaukos og Satyrspillet Prometheus, hvori Schöll med Welcker søger Grundtanken: Hellenernes forudbestemte Seier over Barbarerne. Paa samme Maade mener Schöll, at der lader sig paavise en Fælledstanke i Euripides' Tetralogier, i den første (Kreterinderne, Alkmaeon, Telephos og Alkestis) skulde det være Kvinden i hendes sædelige Betydning; i den anden (Medeia, Philoktet, Diktys og Høstfolkene) skulde Fælledstanken være: Fædrelandets Ret og Pligt og de Fremmedes Ret og Pligt. Et saadant knyttende Baand skulde vi nu tænke os, ogsaa altid sammenholdt Sophocles' Tragedier, der kom til Opførelse paa engang, og Schöll mener, at det er ligesaalet at sammenknytte Sophocles' Stykker tetralogisk, som Aeschylus'. En stor Del af Bogen indeholder Forsøg i denne Retning; navnlig behandles de Dramaer, der knytte sig til den troiske Kreds. Da vi imidlertid her kun have med en Restitution af tabte Dramaer at gjøre, hvoraf vi foruden Titlerne kun have ubetydelige Fragmenter tilbage og Forfatteren derfor er bange for, at „den gjendrevne Anskuelse skal søge Skjul i Nattens Asyl", ender Afhandlingen med en Undersøgelse om de os bevarede 7 Tragedier af Sophocles. Hele dette Afsnit er en fortsat Polemik mod dem, der beundre de sophocleiske Dramaer som afrundede og i sig afsluttede Stykker, navnlig imod Bernhardy, der heller ikke i sin anden Udgave af sin græske Litteraturhistorie (som er udkommet efter eller samtidigt med Schölls Beiträge) væsentlig har forandret sit tidligere Standpunkt i denne Strid.

J. F.

Har Indførelsen af den nyere Underviisningsplan for de lærde Skoler været en Fremgang eller en Tilbagegang? En pædagogisk Undersøgelse af E—e.

Kbhvn 1860*).

Om Underviisningsplanen og Afgangsexamen ved de lærde Skoler af Hh.

Kbhvn 1860*).

Begge disse Skrifter ere Udtryk for den blandt nogle Skolemænd og Andre, som staae i Forhold til Skolerne, udbredte Misfornøielse

*) I et senere Hefte haaber Red., at der nærmere vil blive gaaet ind paa de i disse to Afhandlinger omtalte Skoleforhold; i dette Hefte har den anseet det for rigtigst at meddele en i det hele objectiv Angivelse af begge Skrifters Indhold.

med den nugjældende Underviisningsplan for de lærde Skoler. Den første Forfatter, der i et livligt, maaskee noget forceret Sprog kjæmper mod Alt, hvad der er foranstaltet i det lærde Skolevæsen siden 1845, gaaer ud fra den vistnok uomtvistelige Sandhed, at de Fordringer, som den nuværende Underviisningsplan stiller til de lærde Skoler, ere større og strengere end de, som under den tidligere Tingenes Orden stilledes, idet der nemlig deels i Tydsk nu i 6 Aar skal udrettes mere end forhen i 8 og navnlig skal præsteres en tydsk Stiil, som forhen ikke fordredes, deels i Latin og Græsk fordres det samme Resultat tilveiebragt i 6 og 5 Aar som forhen i 8 og 6, medens, efter Forfatterens Anskuelse, denne Fremgang, selv uden en saadan forkortet Tidsfrist vilde være vanskeligere end forhen, paa Grund af hvad han kalder de nyere Philologers subtile Opdagelser og af de nyere Skolebøgers Mangel paa Simpelhed og Klarhed i Anordning og Fremstilling, deels endelig idet Fordringerne i Mathematik ere betydelig skjærpede, og Naturhistorie saavelsom den forrige Andenexamens Discipliner med Undtagelse af Philosophie ere komne til som nye Fag. Da det imidlertid er en anerkjendt Sag, at et vist Maal af Kundskaber ikke er Dannelse eller Intelligents; medens det dog er denne og ikke hiint, som er Skolens Formaal (ikke multa, men multum), saa antager Forfatteren, at Virkningen af det meget Kundskabsstof kun kan blive skadelig. Der er ikke Tid for Læreren til at gjøre sit Fag interessant for Disciplen; der er ikke Tid for Disciplen til at dyrke noget Fag som Yndlingsstudium eller til nogen aandsdannende Beskjæftigelse udenfor Skolens Omraade. Følgen deraf maa blive, at Aandsfriskhed og frugtbar Erkjendelse hos enhver ikke aldeles bomstærk Natur kues og knækkes, at mangen finere og mindre normal Organisation eller langtsomt udviklet Natur med aandelig Dybde, Phantasie og ypperlige Dispositioner taber Veiret og Concepterne, bliver hemmet og forqvaklet under det næsten materielle Tryk samt fjernet fra sin sande Fremtidsbestemmelse, medens mangen regelret, men ordinair og ideeløs Brændehuggernatur, der blot er saa lykkelig at være i Besiddelse af en aandelig Strudsemave, vil kunne gjøre i det mindste en god timelig Carriere. At disse Følger spores, troer Forfatteren bekræftet ved bestemte Erfaringer. Han er selv Lærer i Modersmaalet og vil i de danske Afhandlinger, der nu leveres, have bemærket en paafaldende Mangel paa Phantasie, Livlighed, Aandsbevægelighed og uafhængig Tankefylde i Sammenligning med tidligere Tider. Forhen hørte det til god Tone i Skolen paa egen Haand at være noget bevandret i den danske og tildeels ogsaa i den tydske Skjønliteratur. Sligt skal der, ifølge Forfatterens Iagttagelser, nu slet ikke mere være Tale om, saa at Dansklærerens litteraturhistoriske Foredrag nu er det Eneste, som, naar det drives hensigtsmæssigt og animeret, kaster en Smule Liv, Lys og Friskhed ind i de aandelige Skoleqvælerier. Uden dette, mener Forfatteren, vilde den langt overveiende Pluralitet møde som Studenter ved Universitetet uden at kjende Holberg, Ewald, Wessel o. s. v. anderledes end af Navn. Der manglede nu blot, siger han, at ogsaa dansk Litteraturhistorie

skulde være et Examensfag, altsaa i Skolen blive Gjenstand for reglementerede Lectier, for ogsaa at ibjelslaae denne sidste humaniserende Paavirkning. Forfatteren viser sig ellers her som temmelig partisk Oppositionsmand, idet han strax paa den følgende Side, hvor han kritiserer de ved Ministeriets Skrivelse og Underviisningsinspecteurens Circulaire af 9de November 1858 paabudne Lempelser, siger: det Eneste, der er reent udstrøget, er — tydsk Literaturhistorie, som under en fornuftig Lærers Ledning virkelig [som Examensfag!] kun blev en ret underholdende Recreation under Arbeidet og ingen videre Forøgelse af dette. Mærkværdigt er det ellers, at ogsaa den anden Forfatter, Hr. Hh., giver ham Medhold i denne Selvmodsigelse. Forfatteren finder sig forøvrigt lidet tilfredsstillet ved nysnævnte Lempelser,* hverken ved den maaskee noget vage Bestemmelse, at i den tydske Stiil kun grove Feil skulle undgaaes, eller ved det, der er slaaet af i det fordrede Pensum i de gamle Sprog; ved det Sidste saa meget mindre, fordi jo mindre der læses af Forfattere, desto vanskeligere blive de qvalitative Fordringer at fyldestgjøre. En formeentlig stedse tiltagende Mangel paa Sprogtakt og Usikkerhed i grammatiske Former forekommer ham under disse Omstændigheder meget forklarlig, og den Fordring, at Disciplen skal studere sine Forfattere uden Hjælp af trykte eller skrevne Oversættelser, under de givne Forhold næsten som en Ironie. Allermindst er Forfatteren tilfredsstillet ved Lempelserne i Mathematik, da han antager, at denne Videnskab, der mere end nogen anden staaer isoleret i Videnskabernes Række og fortrinsviis er et Fagstudium, ogsaa kun bør dyrkes saa vidt i en Skole, hvis Formaal er almindelig Dannelse, at de Faa, der have særeget mathematisk Talent, ved Skolens Hjælp kunne komme til Bevidsthed om deres Bestemmelse, og hertil, mener Forfatteren, støttet paa tidligere Tiders Erfaring, var det, som før 1845 fordredes i Skolen, tilstrækkeligt. Som yderligere Beviis for den ganske særlige Disposition, der udfordres til Mathematiken, beraaber Forfatteren sig paa Examenslisterne, der ofte udvise, at den, der har staaet sig godt i de andre Fag, er kommen tilkort i de mathematiske, og omvendt. Forfatteren gjør i denne Anledning foreløbig et subsidiært Forslag, at nemlig Arithmetik og Geometrie under Fællesbenævnelsen Mathematik skal udgjøre een Charakteer til Afgangsexamen, og Naturlæren den anden, for dog noget at formindske disse Fags overveiende Indflydelse paa Candidatens Skjæbne, men han erkjender selv, at dette Forslag kun er af ringe Betydning med Hensyn paa det Hele. Den forcerede Fagunderviisning og en derved bevirket aandelig Sløvelse hos Ungdommen anseer Forfatteren i det mindste for en medvirkende Grund til, at de unge Studenter nutildags have saa ondt ved at fatte Professor R. Nielsens philosophiske Foredrag. Ifølge alt dette og mere gaaer Forfatterens Hovedforslag ud paa, at Alt bringes tilbage til den forrige Tilstand, at den gamle examen artium og anden Examen oprettes igjen, kun under Control af Censorer, og at Skolens Underviisning indrettes ganske paa samme Fod som før 1845. Den ærede Forfatter bedes undskylde, om nærværende Referat ikke

ganske nøiagtigt og fuldstændigt skulde have truffet hans Mening. Hr. E—e har en saa egen Maade at udvikle sig paa, at Opgaven for en Referent faaer nogen Lighed med den, i Prosa at skulle gjengive Indholdet af et lyrisk Digt. Forøvrigt kan man ikke læse hans Skrift uden Anerkjendelse af, at det indeholder ved Siden af store Overdrivelser og Urigtigheder noget Sandt, og i ethvert Tilfælde er det en Bog, man ikke falder i Søvn over.

Med mere Ro og Omsigt har den anden Forfatter, Hr. Hh, behandlet det foreliggende Emne. Han erklærer sig strax enig med Hr. E—e i det Resultat, at Indførelsen af den nyere Underviisningsplan har været en Tilbagegang, men kan dog ikke i Eet og Alt tiltræde sin Forgængers Argumentation. Med denne priser han som den gamle Nestor den gamle Latinskole, fordi den ikke betog sine Disciple den ungdommelige Friskhed og aandelige Livlighed, der er Ungdommens skjønneste Forret; derimod tilstaaer han, at den sendte dem til Universitetet med vel tarvelige Kundskaber. Han giver sin Forgænger Ret i, at et vist Maal af Kundskaber ikke er Dannelse, ikke Intelligents; men gjør dog paa den anden Side gjældende, at Dannelse eller Intelligents altid maa have sin nødvendige Forudsætning i et vist Maal af Kundskaber. Nutildags udrustes de unge Studerende med langt flere Kundskaber end forhen, men al deres Viden er en død Skat, som de ikke formaae at hæve, men som, naar den er udlosset ved Examensbordet, kun efterlader Tomhed; det ungdommelige Mod, den frie og freidige Livsbetragtning, som hidtil var saa charakteristisk for Studenten, skal nu være ganske ukjendt; heri stemme begge Forfattere overeens, og Hr. Hh. overbyder ved dette Punkt sin Forgjænger i stærke Udtryk (Referenten, skjøndt noget imponeret ved denne Enighed, kan dog ikke faae dette til at stemme med Erfaringen). Ligeledes udtaler Forfatteren med langt større Bestemthed end Hr. E—e den Overbeviisning, at Skylden for Professor Nielsens Mangel paa Popularitet ene ligger hos Nutidens Skoleunderviisning. Derimod afviger Hr. Hh i flere væsentlige Punkter stærkt fra sin Forgjængers Anskuelser. Han vil ikke have den nye Skoleplan heel og holden forkastet, men kun saaledes modificeret, at al berettiget Grund til Klage kunde falde bort, medens vi beholdt de virkelige Fordele, den har bragt os, og hertil regner Forfatteren fornemmelig de eetaarige Classer, der have medført en gavnlig Forøgelse af Skolens Lærerkræfter, og Realfagenes Ligestilling med de humanistiske Fag. Hr. Hh hører nemlig ikke, som Hr. E—e, til dem, der ansee Oldtidsvidenskaben for det ene Fornødne; han vil ikke, at Skolen skal lefle med Døgnets skiftende Meninger og Yndlingstilbøieligheder, men heller ikke, at den stivnet i en afsluttet Form skal stræbe at lede Tidens Culturstrøm udenom sig; den skal tvertimod lede sine Pleiebørn til de samme Kilder, hvoraf Slægten Tid efter anden øser sit aandelige Liv, før den sender dem ud i Verdenslivet. At dette ogsaa i Virkeligheden altid er skeet, om end efter nogen Modstand, beviser Forfatteren ved et Henblik til de lærde Skolers historiske Udvikling hos os. Den nye Skoleplans Feil ligger, efter Forfatterens Mening,

ikke deri, at den aabent tog sig af Realfagene, men deri, at den hverken for disses eller for de gamle Fags Vedkommende iagttog det Maadehold eller den Oekonomie, som var nødvendig for at forebygge Overanstrengelse for Disciplene og paa Skolens forskjellige Stadier Trængsel af Fagene. For at bøde herpaa motiverer og formulerer Forfatteren adskillige Forslag. Med Hensyn paa Latin mener Forfatteren, at Stilen, der endnu drives paa samme Maade som under den gamle Latinskoles anderledes beskafne Forhold, er den værste Hindring ikke blot for classisk Dannelse i Almindelighed, men ogsaa for den blotte Tilegnelse af selve det latinske Sprog, da den medfører et uendeligt grammatisk Qvælerie og røver Tiden for en mere udbredt Forfatterlæsning, som langt bedre vilde vække Sprogsandsen, danne Øret og føre ind i Oldtiden. Ligesaa lidt finder han, at den tydske Stiil, saaledes som den drives i vore Skoler, svarer til Hensigten, og vil vide, at den Dygtighed at læse og forstaae Tydsk omtrent med samme Lethed som Modersmaalet, der forhen fandtes hos enhver flink Dimittend, nu siden den nye Skoleplans Indførelse slet ikke mere kjendes [Referenten kan ikke fragaae, at begge Dhrr. Forfatteres foregivne Erfaringer undertiden synes ham at have mere Lighed med Phantasier]. Forf. foreslaaer derfor, at saavel den latinske som den tydske Stiil bortfalder som Examensfag og som særskildt Underviisningsfag. Hvad han forstaaer ved det Første, er klart nok, men hvad han tænker sig ved det Sidste, er mindre tydeligt, etsteds i en Note yttrer han, at Intet er til Hinder for, at Formlæren i begge Sprog skriftlig indøves i Classetimerne, f. Ex. den latinske i 3die og maaskee i 4de Classe, den tydske i 1ste og 2den Classe; det lader altsaa næsten til, at han vil have al skriftlig Øvelse i Sprogene indskrænket hertil og ethvert Forsøg paa, hvad han et andet Sted kalder at reproducere Sproget, udelukket. Fremdeles foreslaaer Forfatteren, at Tydsk gjennemføres til Afgangsexamens 2den Deel og aflægges i 7de Classe med een Time ugentlig, der ikke skal anvendes til fortsat Lectielæren, men til Erhvervelsen af et mere udbredt Bekjendtskab med den tydske Literatur. Hvad Mathematiken angaaer, advarer Forfatteren mod den vildfarende Mening, at Skoleunderviisningen nu kun omfatter det gamle Artiumspensum samt hvad der i sin Tid fordredes til 2den Examen. Kun nominelt forholder det sig saaledes, men reelt fordres der nu næsten tre Gange saa meget, hvorom man efter Forfatterens Opfordring skal overtyde sig ved at sammenligne Nutidens mathematiske Lærebøger med de ældre. I Mathematiken seer Forfatteren et Exempel paa et Realfag, der ved den nye Skoleplan har tilrevet sig en aldeles utilbørlig og med det Heles Tarv uforeenlig Overvægt og drives saa forceret, at en stor Deel af Disciplene netop derved hindres fra at have nogen virkelig Gavn deraf. Hr. Hh. er imidlertid ikke enig med Hr. E—e i, at denne Videnskab kræver en ganske særlig Disposition; en anden Aandsvirksomhed end den sædvanlige, bemærker han, forudsætter ikke nødvendigviis andre Evner end de sædvanlige; han anseer netop Mathematiken som Skolefag, fornuftig begrændset, for et fortrinligt

Dannelsesmiddel, fordi den tangerer Aandsvirksomheden paa Punkter, hvor denne ellers vilde ligge Brak, og navnlig lærer Ungdommen at udtrykke sig correct og bestemt. Som en for Tiden hensigtsmæssig Indskrænkning foreslaaer han at stryge Stereometrie og Trigonometrie; paa et andet Sted, hvor han for Oversigtens Skyld, recapitulerer sine Forslag, tilføier han: „eller et lignende, muligviis mere passende Qvantum". Forfatteren kan overhovedet ikke gaae ind paa den Anskuelse, at Skolen skal gjøre Forskjel paa vigtigere og mindre vigtige Fag; alle Fag, som den har optaget i sin Plan, maa den indenfor deres bestemte Skranker betragte som lige vigtige; da jo ingen fornuftig og nidkjær Mand kan paatage sig Faglærerens Kald under anden Forudsætning. Derimod bør den af yderste Magt forhindre Trængsel af Fagene, og i denne Henseende anseer Forfatteren det ingenlunde for nødvendigt, at ethvert Fag skal følge med lige til Afgangsexamen. Han bringer dette Princip i Anvendelse paa Religion og Naturhistorie. Han sætter ingen Priis paa den Hæder, Religionen nyder ved at slaaes i Hartkorn med alt det Andet og saaledes stedes til Examensbordet; han vilde foretrække at afslutte Religionsunderviisningen i 6te Klasse uden at Religionen blev et Fag ved Afgangsexamens 1ste Deel, dog saaledes, at der i 7de Classe stilledes een ugentlig Time til Religionslærerens Disposition, som Forfatteren tænker sig anvendt til en kort Udsigt over Kirkens Historie eller enkelte Afsnit deraf, en Udvikling af de religiøse Spørgsmaal, der stærkest bevæge vor Tid, o. d., og vilde kun finde det saa meget glædeligere, om Timen af og til fik en opbyggelig Charakteer. Underviisningen i Naturhistorie bør, ifølge Forfatterens Forslag, standses i 5te Klasse. For 6te Klasse, som især trænger til en Lettelse, vilde derved være vundet, at Afgangsfagene til 1ste Deel bleve 2 i Stedet for 4, naar Tydsk gik med op i 7de Classe. Naturhistorien selv, naar den ophørte at være Examensfag, vilde derved Intet tabe; at Underviisningen blev mindre streng systematisk, at Læreren ikke mere med kold Upartiskhed lod alle Partier af sin Videnskab skee lige Ret, men alt efter sin individuelle Forkjærlighed eller sine Studiers Gang, dvælede ved enkelte Partier og gik let hen over de andre, vilde, efter Forfatterens Mening, snarere være til Gavn end til Skade. Afgangsfagene vilde ved Antagelsen af disse Forslag være reducerede fra 13—10, nemlig to til 1ste Deel, og 8 til 2den. — En Anskuelse, hvori begge de her omtalte Forfattere ere enige (men foruden dem vist neppe Mange), er den, at Ophævelsen af den gamle examen artium og anden Examen og Henlæggelsen af Afgangsexamen til Skolerne, snarere er at betragte som et Onde end som et Gode. Hr. E—e støtter denne sin Antagelse kun ved et Udbrud af lyrisk veemodig Erindring om det tabte gamle Rusaar, og ved et i overdreven Beskedenhed udstødt oh! oh! ved Tanken om at skulle indtage de gamle Artiumsprofessorers Plads (thi Hr. E—es Bog er næsten ligesaa vel udrustet med Interjectioner som een af Bürgers Ballader). Hr. Hh, som deler sin Forgængers Sympathie for Rusaaret, vil dog ikke støtte sin Mening alene herpaa. Længst dvæler han ved det Argument,

at Afgangsexamen ved Skolerne paa Grund af Examinatorernes nøie Bekjendtskab til Candidaterne faaer et Præg af Prædestination, som examen artium ikke havde. Men hermed staaer det i besynderlig Modsigelse, naar Forfatteren endog paa selvsamme Sted yttrer, at han i Grunden helst saae, at der slet ingen Examen afholdtes, men at Skolen [for at undgaae Prædestination?] blot meddeelte hver Dimittend et paa flere Aars Bekjendtskab grundet Vidnesbyrd om hans Evner og Kundskaber i de forskjellige Discipliner, hvoraf der, om fornødent, kunde uddrages en Hovedcharakteer. Dette Argument er altsaa svagt. Forfatteren mener, at en Forelæsning ved Universitetet over en latinsk Auctor, en græsk Tragedie eller Komedie, et Afsnit af Historien efter Kilderne o. d. som Overgangsled mellem Skolen og det akademiske Fagstudium vilde skaffe de unge Tilhørere et friere Blik paa vedkommende Videnskab og give deres almindelige videnskabelige Dannelse et bedre Stød fremad end det sidste Skoleaars Underviisning, der, om end nok saa dygtig, dog sjelden kan blive i nogen anden Aand end den, hvori de alt i en Række Aar ere underviste. Ogsaa finder Forfatteren en betænkelig Hindring for en friere Tilegnelse af Underviisningsstoffet deri, at Disciplen, der forbereder sig til Afgangsexamen ved Skolen, maa betragte Examens Fordringer som identiske med Lærerens ham vel bekjendte Fordringer, efter hvilke han slavisk stræber at indrette sig. Endelig erindrer Forfatteren ogsaa om den Mislighed, at de forskjellige Skoler selv med den bedste Villie vanskelig ville kunne anlægge een og samme Maalestok for deres Candidaters Dygtighed. Men forøvrigt indrømmer han, at det hele Spørgsmaal, om Examen bør holdes her eller der, er af ringe Vigtighed, naar ellers Underviisningen er besjælet af den rette Aand. Om en hensigtsmæssig Ordning af Examens skriftlige Deel, hvad enten den holdes ved Skolen eller ved Universitetet, gjør Forfatteren til Slutning nogle Bemærkninger, som dog ere af liden almeen Interesse.

Fornødent Gjenmæle mod Skriftet: „Til Polemiken om det Synonyme i Dansk". Ved I. Levin.

Kbhvn. V. Pio. 1860.

Det var sagtens ikke at vente, at en Polemiker af den Natur som Hr. I. Levin skulde finde sig i nogensomhelst Indsigelse mod et Skrift, der var udgivet af ham med saa megen Brask og Bram, og hvis Berettigelse i sin nuværende Fremtrædelsesform netop skulde bero paa Utænkeligheden af, at der kunde reises nogen begrundet Indvending mod dets videnskabelige Indhold. Det er da forsaavidt i sin Orden, at han nu i ovennævnte Pjece har rettet et af sine velbekjendte litteraire Mordattentater imod mig, som i forrige Hefte

af dette Tidsskrift havde vovet at være uenig med ham om et og andet Punkt i hans Skrift. Denne Pjece er iøvrigt af en saadan Beskaffenhed, at jeg helst ønskede at lade den ligge hvor den ligger og berømme hvor den berømmes; men da ikke alle kunne have Lyst og Leilighed til at undersøge Beskaffenheden af dens Indhold, og Tavshed i dette Tilfælde let kunde faa en falsk Udlægning, saa nødes jeg til i Korthed at paavise, af hvad Art Hr. Levins Argumenter ere. Synderlig megen Plads kunde der ikke indrømmes mig i dette Hefte af Tidskriftet, og jeg skal derfor indskrænke mig til at meddele saa meget, som behøves for at danne sig en tilstrækkelig Forestilling om Hr. Levins hele Fremgangsmaade.

Først nogle Exempler paa min Modstanders Sandhedskjærlighed. Hr. L. havde i sin kritiske Afhandling med Rette paastaaet, at „Synonymik" som Betegnelse for en vis bestemt Videnskab eller Lære, for en særegen Disciplin, var en aldeles falsk Benævnelse, og dette havde jeg S. 359 indrømmet med de Ord: „En selvstændig Videnskab bliver saaledes Synonymiken vel ikke" og S. 360: „Vil nu Forf. kalde den en blot lexikalsk Methode, saa kan derimod heller intet væsentligt indvendes". Denne Indrømmelse gjengiver nu Hr. L. i sin Pjece S. 21 saaledes: „Dette *modsiger* Hr. Overlæreren *i de bestemteste Udtryk*". I den Grad stoler Hr. L. paa det store Publikums Utilbøielighed til selv at se efter. — Jeg havde S. 360 efter Hr. Levins Mønster udkastet et Karrikaturbillede af Kritiken og tilføiet, at saaledes vilde Hr. L. dog neppe tale om den. Nu udgiver han S. 21 dette Karrikaturbillede for at være „Hr. Doctorens Lære". — Efter Hr. L.s Paastand S. 24 skal jeg have sagt, at den reale, den moralske, den aandrige Snak [hos Sporon og Müller] „ikke er andet end Indklædning for de oplysende Exempler". Sandheden er, at jeg S. 361 har sagt, „at en stor Deel af den philosophiske og moralske Belæring ikke er andet", idet jeg har villet vise, at Hr. L.s Dadel, som jeg tildels har indrømmet Berettigelsen af, dog ikke rammer Sp. og M. „i et saadant Omfang, som Forf.s Anklage vil gjøre gjældende". Nu paastaaer han S. 25, at jeg skal have erklæret hans Anker for at være „altsammen Passiar". — Hr. L. siger i sin Pjece S. 5: „Alt, hvad jeg har tilladt mig at sige om Betydningen af det fremmede Ord synonym, indskrænker sig til denne ene Sætning (Afh. S. 2): „synonym, der jo betyder identisk". Men Hr. L. glemmer at anføre, at han i Noten hertil taler om Ordets virkelige Betydning, at det „i Lingvistiken har antaget en Betydning, der staaer i Strid med Ordets virkelige Bemærkelse, og med dets almindelige Betydning i det Videnskabelige og det Trivielle". Det var denne Yttring, som foranledigede mig til at give en Fremstilling af Ordets Historie og virkelige Bemærkelse, som jo Forf. selv adskiller fra den trivielle, en Fremstilling, som han nu finder sin Regning ved at foreslaa „at vi reent overspringe". — Af disse Exempler vil man kunne danne sig en Forestilling om Paalideligheden af Hr. Levins Referater i Almindelighed.

Den i det foregaaende paaviste Egenskab i Forening med

Snildhed i at combinere og stille op samt Dristighed i at paastaa udgjøre nu Hovedingredienserne i den Ret, Hr. Levin har tillavet og krydret med hvad der laa ham nærmest. Jeg havde saaledes i Anledning af hans Polemik mod Ordet „enstydig" for „synonym" sagt, at han oversaa den eiendommelige Betydning af Ordet tyde, naturligviis hvor der er Tale om at tyde Ord, hvad Sammenhængen klart nok viser; men saa oplyser Hr. L. mig nu (S. 7) om, hvad Ordet „saadan i Almindelighed" betyder i alle sine forskjellige Forbindelser, som om det var det, jeg havde villet sige noget om, og som om det kunde kaldes en eiendommelig Betydning af Ordet. Han nægter S. 8 at have (som Fortolkning af Sporons Mening) opstillet Modsætningen mellem Ord, som kunne have ens Betydning, og Ord, som have ens Bet. og henviser til sine „ovenfor [i Pjecen] anførte Ord", hvoraf man skal kunne se det; men han glemmer at anføre, at der i hans Afh. S. 4 staaer „som kan have ens Betydning i Modsætning til Ord, som have eens Betydning". Hvad forresten Sagens rent logiske Side angaaer, som ikke her er Hovedsagen, skal jeg blot bemærke, at, naar Hr. L. troer at kunne affærdige en stræng logisk Modsætning (som ingenlunde er min Opfindelse) ved at appellere til den trivielle Modsætning, saa er dette temmelig trivielt. Hr. L. paastaaer endvidere atter i Pjecen S. 9, at Sporon med „enstydige Ord" maa have ment Ord, som kunne udtydes ens, men ikke bør, og mener, at jeg i pure Distraction har benægtet Rigtigheden heraf. Jeg skal da ved et Par Exempler oplyse, hvad jeg mener. Naar jeg siger: „En saadan Reise vilde blive mig vel kostbar, og det er overhovedet altfor dyrt for Smaafolk at gjøre Reiser", saa bør virkelig i denne Sammenhæng de to Synonymer udtydes ens; men naar jeg siger: „Brystnaalen er rigtignok ikke dyr til hundrede Rbd., men en Brystnaal til hundrede Rbd. er altfor kostbar for mig", saa bør de ikke udtydes ens (smlgn. Hr. L.s Afh. S. 75). Forklaringen af Sporons „enstydige Ord" maa derfor blive „Ord, som kunne udtydes ens, men ikke altid bør det". At dette ikke er sprogstridigt, har jeg godtgjort i mine „Bemærkn." S. 356, og naar Hr. L. idelig holder sig til den vulgære, den trivielle Sprogbrug, saa maa dertil bemærkes, at Videnskaben jo dog saa ofte nødes til at udpege og fastholde en Ordforskjel, som Vulgærsproget ikke vedkjender sig, og hvis det lykkes Hr. L. at faa „ligetydig" indført til Forskel fra „enstydig", saa kan der neppe være Tvivl om, at Vulgærsproget, som ikke kan fastholde saadanne fine Distinctioner, i Tidens Løb vil slaa det sammen med „enstydig", og saa skal man igjen til at finde paa et nyt Ord. — For nu ogsaa at paavise den „logiske Forkeerthed" i Ordet „enstydig" for „synonym", gjentager Hr. L. S. 10 sin dristige Paastand, at „det characteristiske ved de saakaldte Synonymer, det konstituerende i Begrebet Synonymitet ikke er Congruentsen, men netop Divergentsen". Man skulde ikke tro det var alvorlig ment, og dog er det saa. Herefter skulde altsaa f. Ex. en Ko og en Veirmølle indeholde et betydelig større Qvantum af det, der constituerer Synonymitet,

end f. Ex. en Kjæde og en Lænke, medens Sagen dog aabenbart er den, at der imellem de to førstnævnte Ord slet ikke kan blive Tale om Synonymi, netop fordi de mangle al Congruents, medens omvendt al Divergents kan mangle, og dog Benævnelsen „synonym" have en vis Berettigelse (s. mine „Bem." S. 357), en Berettigelse, som Vulgærsproget har slaaet fast. Det, der vækker Synonymikerens Opmærksomhed og Interesse, er netop den Omstændighed, at to Ord saa ofte bruges iflæng, saa at man maa se nøie til for at udfinde Forskjellen, og dernæst interesserer han sig for at fastsætte Forskjellen; men at gjøre denne secundaire, praktisk-videnskabelige, Interesse til det constituerende i selve Ordenes Naturforhold, er en Begrebsforvirring, som, hvis den er forsætlig, bliver til en „let gjennemskuelig Sophisme". At Hr. L.s eget Ord „ligetydig, maa rammes af den selvsamme Beskyldning for „logisk Forkeerthed", gjør han ikke det ringeste Forsøg paa at modbevise. Han søger iøvrigt at forsvare det ved den Paastand, at lige som første Led af en Sammensætning kan komme af lig og betegne en blot Lighed; men han glemmer ganske at bevise det og anfører ikke et eneste Exempel derpaa. Derimod tales der en Del om, at det, naar det kommer af lige, ogsaa i Almindelighed betegner Ligeligheden, en Overeensstemmelse i det qvantitative, medens ens betegner Overensstemmelse i det qvalitative, det identiske. Hvad denne Udvikling skal bevise, er imidlertid ikke godt at se; thi skal den statuerede Forskjel anvendes paa Ordene „ligetydig" og „enstydig", saa har Hr. L. selv brudt Staven over sit Ord som Betegnelse for Synonymer, hvis Betydnings Overensstemmelse jo dog skulde være en qvalitativ og ikke en qvantitativ. Forresten holder denne Forskjel heller ikke Stik undtagen i saadanne selvlavede Ord og Sammenstillinger, hvor man udenfra har indbragt et Moment, som leder Identitets-Forestillingen hen i en bestemt Retning, og man seer, hvilken Møje Hr. L. har med at bortforklare de Exempler, der stride mod hans Theori.

Hr. L. beklager sig gjentagne Gange over, at jeg ikke har indladt mig paa hans argumenterende Udviklinger, men kun angrebet Resultaterne, saaledes nu S. 16—17 i Pjecen. Dette hidrører naturligvis fra, at jeg er enig med Forf. i hans Udviklingers faktiske Indhold, men ikke betragter hans Resultat som en nødvendig Følge deraf. Rigtigheden af de der tilsigtede Udviklinger har jeg indrømmet med de Ord („Bem." S. 358): „Det er ganske sandt, at der ikke gives en vis begrændset Klasse af bestemte Ord, der kunne kaldes Synonymer, og det har vel heller aldrig nogen paastaaet i den Forstand, som Forfatteren tænker sig det". Disse sidste Ord, som Hr. L. vil fremstille som en Phantaseren over hans mulige Tanker, betyde naturligviis: „som det af Forf.'s egne Ord fremgaaer at han har tænkt sig det". Og Forf.s egne Ord ere disse: „de [ligetydige Ord] danne i ingen Henseende nogen særskilt Klasse af Ord — — saaledes som Nomina, Partikler, fremmede Ord, Germanismer, forældede Ord o. d., hvilke vel alle mangle skarpe Begrændsninger, men dog i deres indre Væsen

danne bestemte Kategorier, hvis Love lade sig abstrahere og fremstille". Alle de her opregnede Exempler betegne Klasser af Ord, som *i deres Enkelthed* hver for sig have visse Egenskaber, hvorpaa de *som enkelte* ere kjendelige. Men saafremt nu Synonymi betegner *et Forhold mellem flere Ord*, saa er det urigtigt paa den Omstændighed, at Synonymer ikke have saadanne Egenskaber som hine Ord, at begrunde en Paastand om deres Begrebsløshed. Man kunde ellers med samme Ret benægte Realiteten af Begrebet „Venner" og „Venskab". Hvad nu Begrebet Synonymi angaaer, saa kunde herom disputeres til Dommedag med Hr. L., fordi han i sin Afhandling har udtalt sig saa svævende og modsigende derom, at det er vanskeligt at faa fat paa, hvad han egentlig har ment. Snart taler han om Nødvendigheden af en Definition paa *Begrebet*, nævner og forudsætter paa flere Steder ligefrem Tilværelsen af et saadant Begreb (s. mine „Bem." S. 358 Anm), ja foreslaaer selv et nyt Ord derfor, hvilket da vel skal betegne et Begreb; snart hedder det igjen, at det slet ikke lader sig bestemme, om to Ord ere Synonymer eller ikke (S. 14), at de kun ere lexikographiske Sammenstillinger, hvorved man forklarer to eller flere Ord sammen under eet, ved at opfatte dem i deres Modsætning (S. 26), hvorefter altsaa ogsaa Ord af ganske *modsat* Betydning kunde blive Gjenstand for „synonymisk" Behandling, ja at de i *alle* Henseender ere lige saa forskjellige som en *hvilkensomhelst anden lexikalsk Bunke* (S. 30). Da nu en saadan Forklaring forekom mig højst utilfredsstillende, opstillede jeg („Bem." S. 358—59), idet jeg fastholdt den historiske Traad i Begrebet Synonymi, en Forklaring (Hr. L. er saa god at kalde det en „Definition"), som væsentlig er den samme som Hr. L.s foreløbige Definition i Afh. S. 6, og hvori er optaget det *praktiske* Moment, som angaaer de *talendes* og *skrivendes Brug* af dem, fordi det netop er dette, der gjør dem til virkelige Synonymer. Dette lader nu Hr. L. som han slet ikke forstaaer og faaer derved en ønskelig Leilighed til at paadutte mig at have talt om „sproglige *Phænomener*, der burde *findes*, men ere udsatte for utilbørligen at *fattes*". Forskjellen mellem min og Hr. L.s Opfattelse af Synonymer bliver altsaa den, at, medens jeg søger det afgjørende Kjendemærke i Sprogbrugen (eller Sprogmisbrugen), søger han det i Lingvistikerens vilkaarlige Indfald, hvoraf jo saa rigtignok følger Begrebsløshed. Et mærkeligt Træf er det imidlertid, at *alle* de Exempler, som Hr. L. i Tillæget til sin Afh. har forklaret, *uden Undtagelse* svare til det Begreb af Synonymer, som jeg kræver, hvilket jeg derfor ogsaa betragtede som et af deres videnskabelige Fortrin; i ingen af disse Sammenstillinger træder det *bunke*agtige frem. — Hvad jeg i „Bem." S. 360 Anm. 2 har sagt om et *fremmed* Sprogs Synonymer, vil jeg oplyse ved et Exempel. En Dansk, som *for sine Landsmænd* skriver græsk Synonymik, kunde være berettiget til at opstille de 3 Verber βούλομαι, ἐθέλω og μέλλω som Synonymer; en Græker vilde kun opstille de to første, som begge betegne Sindets Retning paa noget, medens det sidste objektivt betegner det forestaaende,

hvilket ogsaa paa Dansk ofte gjengives ved jeg vil. Dette danske Verbum indeholder saaledes en Flertydighed, hvis Momenter hine 3 græske Verber sætte ud fra hinanden (exponunt). Selv om jeg derfor ikke andetsteds, udenfor den mathematiske Sprogbrug, havde seet Ordet Exponenter anvendt i en saadan Betydning, vilde jeg dog ikke tro, at man i denne Sammenhæng let kunde misforstaa det. At Hr. L. gjør sig en Fornøielse af at misforstaa det, er jo i sin Orden.

Hr. L. havde i sin Afh. S. 50—51 sagt: „Ogsaa Etymologien — — opsætte man helst, indtil det ligetydige Forhold er udfundet. — — Bagefter — — kunne Etymologi saavelsom Talemaader — — gjøre god Tjeneste, — — men at begynde dermed er at udsætte sig for at forvirres og føres paa Afveie". Naar jeg nu i „Bem." S. 359 med Henvisning hertil siger, at Forf. jo selv fraraader at begynde den synon. Undersøgelse med Etymologien, saa svarer han mig nu S. 19: „Jeg har ikke ubetinget eller absolute fraraadet Udgangspunktet fra det Etymologiske, men vælger det jo endog selv, f. Ex. i Artiklen Krop-Legeme, Afh. S. 92". Det er tilstrækkeligt herom at oplyse, at Ordene „ubetinget eller absolute" ere en hensigtsmæssig Tilsætning af Hr. L. Her er naturligvis kun Tale om Principet i Almindelighed; og det samme gjælder saa om Hr. L.s følgende Bemærkning om Lexikonnet. Mine Indvendinger paa det nævnte Sted vare ogsaa rettede mod Hr. L.s extreme Paastand, at den synonymistiske og den alm. lexikalske Behandling ogsaa i Formen ikke i nogen Henseende vare afvigende eller forskjellige, men absolut een og den samme; men nu insinuerer han S. 20, at jeg derved har villet tillægge dem en forskjellig „videnskabelig Characteer". Af min Bemærkning om, at Synonymiken væsentligt kun betragter Ordenes nugjældende Betydning, hvorved jeg selvfølgelig nærmest har tænkt paa Modersmaalets Synonymik, tager Hr. L. Anledning til det chikaneuse Spørgsmaal, hvad jeg mener med det, anvendt f. Ex. paa Græsk. Jeg kan hertil svare, at Synonymer overhovedet kun existere som saadanne i Samtidighed med hinanden; historisk Orientering kan ofte blive nødvendig, men i Lexikonnet er den det altid, thi der er den Princip.

Størst Opfindsomhed lægger dog „den øvede Polemiker" før Dagen i det sidste Afsnit af sin Pjece, hvor han til en Forandring er vred over min Ros. Hermed hænger det saaledes sammen. Uden at kunne eller ville indlade mig paa en kritisk Undersøgelse af Forf.'s „Exempelsamling" udtalte jeg som det Indtryk, den ved Gjennemlæsningen havde gjort paa mig, at den indeholdt værdifulde Bidrag til dansk Synonymik, og henviste ved min Slutningsyttring Sagen til competentere Dommere. For nu ogsaa at faa Nonsens ud af dette oplyser Hr. L. os om, at Exemplerne bl. a. ogsaa ere Exempler paa „det Urigtige eller Forkeerte", saa at det er indlysende, „at ikke alle Exemplerne ere virkelige synonymistiske Sammenstillinger"; og herpaa anføres saa 4 Exempler, der nu maaske skulle betragtes som en ringe Del af en Mængde lignende, og hvis

Fejl efter Forf.'s egen Oplysning bestaaer i, at det første er ufuldstændigt og har „et latterlig opskruet Exempel", de to næste ere ufuldstændige, og det sidste er, som ogsaa udtrykkelig var bemærket i selve Sammenstillingen, „ikke synderlig mere end et løst Indfald". Med denne Oplysning beder jeg nu Læserne at sammenligne hvad der gjentagne Gange i „Efterskriften" til Afhandlingen er udtalt (S. 107, 113, 114, 115, 124), nemlig: at de 24 Exempler, som Hr. L. der selv gjentagne Gange kalder „synonyme Sammenstillinger", men som nu i Pjecen S. 27 ikke længer maa kaldes saa, oprindelig have været bestemte til kun at forøges i Tallet med en anseelig Mængde „synonyme Sammenstillinger" og derpaa udgives under Titelen „Ligetydige Sammenstillinger" med den kritiske Afhandling til Indledning. Paa intet Sted er der Tale om, at de 24 Exempler til dette Brug skulde omarbeides, kun at de skulde forøges og indordnes mellem de øvrige Sammenstillinger, og Hr. L. har nu ladet det hele „mechanisk optrykke". Det er derfor saare let at se Sammenhængen med Hr. L.s affekterte Raseri over min Ros; det er kun mærkeligt, at han har troet saa let at kunne føre Læserne bag Lyset.

Af saadan Beskaffenhed ere nu de Argumenter, hvorpaa Hr. Levin har vovet at bygge sit Smædeskrift. Hans Tone er helt igjennem den vrængende, hvori jeg naturligvis ikke har villet efterligne ham; men eet er der, som jeg ubetinget heller ikke kan efterligne ham i: jeg kan ikke underholde Galleriet ved at gjøre Kunster med hans Navn; men det behøves da heller ikke, thi „det eiendommelig Levinske" trænger ikke til at forkvakles og fortydskes forat fremkalde en ganske bestemt og klar Forestilling.

F. W. Wiehe.

Nogle Bemærkninger til F. Lange: Hvem er kaldet til at være Lærer.*)

Da Hr. Prof. Lange i denne Afhandling opfordrer til en principiel Debat, saa vil det maaskee ikke findes upassende, at jeg med Hensyn dertil fremkommer med nogle Bemærkninger, ikke egentlig for at opponere mod den høitærede Forfatter, men snarere for ligesom at see de mange fortræffelige Tanker i en anden Belysning. Navnlig skal jeg see Sagen fra den reent praktiske Side og ikke indlade mig paa den historiske eller philosophiske Deduktion.

Ved en principiel Debat forstaaer jeg her — idet jeg navnlig holder mig til de »didaktiske Bemærkninger« — en Debat, som gaaer ud paa at finde et ledende Princip for den, der med Held vil virke som Lærer. Jeg vil her forsøge at give et lille Bidrag til at finde et saadant Princip, fordi jeg er overbeviist om, at et saadant Princip har en stor Betydning. Vel er det

*) Tidskrift for Philologi og Pædagogik I, S. 44—51 og S. 122 ff., ogsaa udgivet for sig selv.

sandt, at en Lærers Virksomhed er af en saa praktisk Natur, at Meget beroer paa et umiddelbart almindeligt Omdømme. Alligevel vil et godt ledende Princip give den enkelte Lærers Optræden større Fasthed og Sikkerhed, fordi det er hævet over tilfældige Stemninger. Tilmed vil et ledende Princip bidrage mægtig til den enkelte Lærers Udvikling i hans Kunst, fordi det, naar det kommer i Strid med det almindelige Omdømme, ligesom fremkalder en indre Debat, der i gunstige Øieblikke medfører en Modifikation i selve det ledende Princip. Endelig er et saadant Princip et Støttepunkt for Udvexling mellem flere Lærere af deres Tanker og Erfaringer.

Naar man nu i ovennævnte Afhandling vil opsøge et saadant Princip, saa maatte det vel være der (Side 15), hvor der siges: »Spørge vi altsaa, hvilket der er det simpleste og i praktisk Retning det bestemteste og meest betegnende Udtryk for den didaktiske Kunst, saa sige vi, at dens Opgave væsentlig er den at opdrage Barnet til Opmærksomhed og Flid.« Men dette Udtryk forekommer mig ikke tilfredsstillende som ledende Princip, fordi Opmærksomhed og Flid kunne tilveiebringes paa to høist forskjellige Maader. Den ene Maade gaaer ud paa ved udvortes Midler at virke paa Barnets Villie, at fremkalde Flid og Opmærksomhed ved Belønninger og Straffe. Ifølge den betragtes Arbeidet og Anstrengelsen som en Ubehagelighed, hvortil skal lokkes ved en tilsvarende Behagelighed, eller hvortil skal drives ved Frygten for en større Ubehagelighed. De almindelige Hjælpemidler for denne Maade ere Characterer, Anmærkninger for Uopmærksomhed, Stipendier og Sligt. Den anden Maade er at vække Lyst til at lære hos Barnet, saa at det driver sig selv frem og arbeider frivillig, saameget som Omstændighederne tillade. Det synes især at være denne Maade, som Forfatteren har havt for Øie, naar han f. Ex. siger (Side 16): »Vi tænke os altsaa Barnet som det, der med instinktmæssig Drift forlanger at komme ind med i det almindelige aandige Liv og at faae sin Andeel deri, og Læreren, den opdragende Lærer, som den, der ved sin Meddelelses Kunst ikke blot skal forstaae at give Barnet et Indhold, men tillige lære det selv at tage dette Indhold.« Men det ligger ikke bestemt udtalt i det Udtryk, at en Lærer skal opdrage Barnet til Opmærksomhed og Flid.

Dette Udtryk vilde altsaa for at kunne bruges som ledende Princip trænge til en nærmere Bestemmelse eller maaskee til gjennem en Række af Modifikationer heelt at omændres. Jeg skal nu ikke forsøge paa nogen dialektisk Udvikling af saadanne Modifikationer, men strax fremsætte det Princip, som jeg er kommen til ad Erfaringens Vei, og som synes mig at indeholde de væsentlige af de Fordringer, som Forfatteren forresten har opstillet. Det siger: En Lærer skal bevirke, at Barnet danner sig rigtige og livlige Forestillinger med Hensyn til det, hvori der undervises. Og dernæst skal jeg korteligen fremsætte de Fordringer, som synes mig at følge med Nødvendighed af dette Princip.

Den første Betingelse for Anvendelsen af dette Princip er den negative, at Barnets Sjæl har Ro til at danne sig Forestillinger, hvortil ikke blot hører, at det holdes fri for uvedkommende Indtryk, men ogsaa, at det veed sig sikkert ligeoverfor Læreren, at han ikke f. Ex., naar det hører og siger feil, jeg vil ikke sige, slaaer eller skjænder eller leer haanligt eller siger Vittigheder paa Barnets Bekostning, men blot gjør en Sagen uvedkommende Bemærkning eller Mine i Stedet for deeltagende at rette Feilen og hjælpe paa

Forestillingen. Hertil hører ogsaa, naar flere Forestillinger skulle samles til een Betragtning, og Barnet kommer for langsomt med den følgende, saa at den foregaaende vilde forsvinde, at Læreren hurtig kaster den følgende Forestilling ind eller opfrisker den foregaaende, f. Ex.

Lærer. Hvad Part er $1^1/_3$ af 32?

Barn. $^1/_8$.

Lærer. Nei. $1^1/_3$ er hvormange Trediedele.

Barn. 4.

Lærer. 32 er hvormange Trediedele.

Barn. 96.

Lærer. $1^1/_3$ var $^4/_3$ og 32 var $^{96}/_3$. Hvad Part er saa $1^1/_3$ af 32?

Barn. $^1/_{24}$.

Et andet Exempel.

Lærer. Hvad er Svingningernes Midpunkt i et legemligt Pendul?

Barn. Det er et kortere Pendul.

Lærer. Nei. Svingningernes Midpunkt er et Punkt. Det er det Punkt, der er saaledes beliggende, at —

Barn. at det fremskyndes ligesaa meget af Dele, der ligge over det, som det sinkes af Dele, der ligge under det.

Forsaavidt der samtidig undervises mange Børn, og et enkelt Barn skulde vise Trods eller med Letsindighed bryde den aldeles nødvendige ydre Ro, fordrer dette Princip, at der aldrig straffes haardere, end netop dette Barn behøver for at give efter, at der atter kan blive Ro. Den almindelige Retfærdighedsfølelse tilfredsstilles ved, at der altid gaaes netop til denne Grændse, og Børnene see desuden, at Straffen ikke er Hevn, men blot et nødvendigt Middel til Underviisningens Fremme. Forresten vil en Lærer, der forstaaer at vække livlige Forestillinger (saaledes som vi ved de positive Fordringer af dette Princip snart skulle komme lidt nærmere ind paa), sjelden have Brug for nogen alvorlig Straf, fordi Børnene, hvor Intet ellers fordærver Forholdet, uvilkaarlig føle Hengivenhed for ham, som den, ved hvem deres »instinktmæssige Drift til at komme ind med i det almindelige aandige Liv« tilfredsstilles. Naar han da agter paa Physiognomierne og af og til kaster et Spørgsmaal hen, hvor han seer, at Opmærksomheden begynder at svigte, bliver han »i Stand til at styre den Enkelte og holde sammen paa Klassen mere med Munden end med Haanden, mere med Øiet end med Munden« og hans Væsen som Lærer vil kunne siges at være »en Forbindelse af Ro og Livlighed, af Alvor og Mildhed, af Taalmodighed og Iver, af Strenghed og Overbærenhed« (Side 35).

Med Hensyn til de positive Fordringer, som ligge i dette Princip, kan jeg først henvise til Forfatteren Side 12, hvor han forlanger, at Lærerens Meddelelse skal være klar, tydelig og livlig, derhos grundig, nøiagtig og fuldstændig, Side 17, hvor han nærmere udvikler, hvad det vil sige at fortælle, at beskrive, at forklare; og endelig Side 24, hvor der indskjærpes al mulig Omhu med at gjennemgaae Lektier. Derhos skal jeg først i Almindelighed fremhæve, at Læreren ved at gjennemgaae Lectien navnlig gjør Forestillingerne mere livlige, deels fordi hans sikkre og rigtig betonede Fremstilling giver Barnet en umiddelbar Overbeviisning om, at der er Tale om noget Virkeligt, deels fordi hans Ord og Tegn trænge frem til dets Øre og Øie

uden nogen videre Virksomhed fra dets Side, hvoraf ifølge Livsvirksomhedens rastløse Fremskriden maa følge en Reaction, hvilken her naturligst er de tilsvarende Forestillingers Dannelse, deels endelig fordi Barnet kan spørge (en anden Yttring af Reactionen), og Læreren ved idelige Spørgsmaal forvisse sig om, at de rigtige Forestillinger ere tilstede eller ifærd med at dannes.

Hvad nu særskilt de sproglige Studier angaaer, da tænker jeg mig Fordringen strakt saa vidt, at der ved Læsningen af en Forfatter, skal vækkes rigtige og livlige Forestillinger om, hvad Forfatteren vil fremstille. I denne Henseende ere de gamle Sprog heldigt stillede, fordi Stoffet er saa mangfoldig bearbeidet. Derimod træffer man i de nyere Sprog ikke sjelden Læsestykker f. Ex. af naturvidenskabeligt Indhold, hvortil det ikke er nok at være kyndig i Sproget for at gjennemgaae dem tilstrækkeligt.

Ved abstrakte Videnskaber, f. Ex. Arithmetik og for en Deel Grammatik, vil Læreren ved velvalgte Exempler fremkalde livligere Forestillinger, som kunne siges at være rigtige, forsaavidt som Reglerne finde Anvendelse. Det er f. Ex. ikke nok at bevise $(a-b)c = ac - bc$. Det er endnu for Barnet en temmelig ufrugtbar Viden; men Læreren vil formedelst livligere Forestillinger, f. Ex. 5 Rd. er 500 ß — 20 ß, lære det deri at see en Mangfoldighed af Exempler.

Ved Videnskaber, der oplyses ved Figurer, som Geometrie og flere Grene af Naturlæren, vindes særligt ved at gjennemgaae Lectien, at disse Figurer sees i deres Vorden, at der kan peges paa enkelte Dele af Figurerne og antydes Bevægelser. Det bliver især væsentligt, hvor flere Forestillinger skulle samles til een Betragtning, da denne meget hindres, naar Barnet selv skal efterlæse Beskrivelser og opsøge vedføiede Bogstaver. Ved Experimenter, som i Reglen opfattes livligt nok, kommer det meest an paa, at Forestillingerne ere rigtige, at Barnet opfatter det Væsentlige.

Ved Videnskaber som Verdenshistorie, Naturhistorie og flere Grene af Naturlære, hvorved det ikke gjælder saameget om at forklare Meningen af Lærebogens Ord, som om at fremkalde livlige Forestillinger, tænker jeg mig dog ikke Gjennemgaaen af Lectien og Overhøring strengt sondrede. Der især er det heldigt, om Læreren kan aldeles emancipere sig fra Characterer og andre Sagen ikke direkte vedkommende Hensyn. Naar Lærebogen er god, vil han da ofte finde det passende at lade Barnet læse lidt frem paa egen Haand, for foreløbig at komme lidt ind i, hvad der er Tale om. Er Lærebogen mere vidtløftig, vil han maaskee indskrænke sig til at fremhæve, hvad han anseer for det Væsentlige, f. Ex. ved at lade enkelte Ord og Sætninger understrege. Men hvad Barnet saaledes har læst sig til, staaer i Reglen med temmelig svage og uklare Omrids; det er snarere Ord end Forestillinger. Ved Overhøringen kan da Læreren behøve sin Sjæls hele Kraft, for at han paa samme Tid, som han fastholder i sin egen Tankekreds de Forestillinger, han vil kalde tillive, kan rette sin Opmærksomhed paa Fremstillingen og Børnenes Opfattelse. Han vil da afvexlende spørge, lade Barnet forsøge sin Fremstilling, falde ind med rettende eller supplerende Bemærkninger, gribe Leiligheden til mere sammenhængende Fremstillinger, Alt efter Omstændighederne.

Hvad endelig angaaer de forskjellige Øvelser, hvad enten disse gaae ud

paa at indøve tillærte Regler eller gaae ud paa at udvikle Barnets Evne til at fremstille (tale, skrive, tegne, synge etc.), saa vil Nytten og Fremgangen af saadanne Øvelser vel væsentlig beroe paa, hvorvidt rigtige og livlige Forestillinger ere tilstede hos det. Ved Regneøvelser f. Ex. vil Læreren idelig, saasnart der er Noget iveien, lade Barnet komme med dets Arbeide, paavise Feilen, indskjærpe Reglen klart og kort, paavise dens Anvendelse og hjælpe Barnet med at sammenfatte flere Forestillinger. Ved geometrisk Tegning vil Læreren idelig forvisse sig om, at det er Forskriftens Anviisning, der bliver til Handling, selv tage Passeren eller Blyanten i Haanden og vise, hvorledes det gaaer til, og hjælpe Barnet med virkelig at forestille sig de Rumstørrelser, der fremstilles.

Forsaavidt nu dette Princip skal anvendes i den almindelige opdragende Skoles Tjeneste, saa forekommer det mig at være en Selvfølge, at Skolen maa vælge Underviisningsstoffet og Øvelserne, da Barnet dog ikke kan vælge mellem Ting, som det ikke kjender. Og man kunde vel i Almindelighed sige, at den skal vælge dem saaledes, at Barnets »instinktmæssige Drift til at komme ind med i det almindelige aandige Liv« ved rigtige og livlige Forestillinger med Hensyn til Omverdenen og ved deres Fremstilling mere og mere udvikles til en fleersidig Erkjendelse af den almeen fornuftige Verdensorden og til en Trang og Evne til at indordne sig i denne Verdensorden. Forresten skal jeg ikke her indlade mig paa den vidtløftige Opgave at udvikle de nærmere Bestemmelser af denne Fordring til den almindelige opdragende Skole. Jeg har kun villet fremsætte nogle Bemærkninger for ogsaa fra et andet Standpunkt at give et lille Bidrag til »en principiel pædagogisk Debat«, som Hr. Prof. Lange har indledet.

Haderslev i Marts 1860.

Krarup-Hansen.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

E. Holm. De græske Undersaatters politiske Stilling under de romerske Keisere indtil Caracalla. Kjøbenhavn 1860. 295 pp. 8.

Denne Afhandlings Formaal er at vise, hvorvidt det i de to første Aarhundreder efter Chr. Fødsel lykkedes den keiserlige Politik at sammensmelte de østlige eller græske Lande med de vestlige eller latinske til en virkelig Eenhed. Der gives først en Oversigt over den græske Culturs Udbredelse paa Augusts Tid og over det Forhold, hvori Romerne dengang stillede sig til Grækerne, hvorledes de ringeagtede dem, men dog havde ladet sig stærkt paavirke af deres Cultur og aldeles ikke tænkte paa at underkue denne, et Forsøg, der desuden efter den græske Culturs Udbredelse at dømme, umulig kunde have ført til et heldigt Resultat. Dernæst gaaer Forf. over til at undersøge de græske Folks politiske Stilling under Keiserne; det paavises, hvorledes Provindsadministrationen var, hvad der væsentlig adskiller den fra som den var i Republikens Tid, og hvorledes den var under de forskjellige Keisere indtil Caracalla; det fremstilles dernæst, ad hvilke forskjellige Veie

den romerske Borgerret udbredte sig i Orienten, og hvorledes der derigjennem efterhaanden skabtes en politisk Ligeberettigelse for Folkene med græsk og med latinsk Cultur. Det undersøges, hvorvidt denne Borgerret var underkastet Indskrænkninger, og derefter gives en Oversigt over den politiske Rolle, Grækerne spillede indenfor den omhandlede Periode, hvorledes Grækere i Slutningen af den træde frem som Jurister og høitstaaende Embedsmænd. Ved Siden af disse reent politiske Forhold paavises Keisertidens Betydning for de græske Lande i materiel Henseende, hvorledes disse i denne Retning havde store Fordele fremfor de vestlige, et Forhold, der maatte faae stor politisk Betydning. Ogsaa selve den græske Culturs Forhold vare af Vigtighed i politisk Henseende; det paavises, at den snarere vinder end taber i geographisk Udbredelse i Keiserdømmets to første Aarhundreder og at der fra Regeringens Side indrømmes det græske Sprog en langt større Anvendelse i det politiske Liv, end det tidligere havde havt. Endelig betragtes det, hvorvidt der i den græske Culturs Hovedtræk ved Slutningen af Perioden findes Spor til nogen Paavirkning fra Romernes Side, saaledes at man derigjennem kunde tænke sig aandelige Baand af Betydning knyttede imellem Øst og Vest. Det vises, at denne Indvirkning kun kan efterspores i faa Træk af Vigtighed, og at det Vexelforhold, der var imellem de to Culturer ikke havde gode Følger. Slutningen af Undersøgelsen dreier sig, om hvorvidt den Udvikling i forskjellige Retninger, der er fremstillet i det Foregaaende, kom til at indvirke paa den nationale Stemning imellem de to Hovedmasser af Rigets Befolkning, og det vises da, hvorlidt hele Udviklingen bragte Grækerne til at slutte sig nærmere til Romerne, hvorledes de bestandig følte sig isolerede ligeoverfor disse, medens omvendt Romernes Stemning imod Grækerne ingenlunde blev bedre, end den var ved Begyndelsen af Perioden. Der laae heri en tydelig Spire til den senere Spaltning. Resultatet af den hele Udvikling blev, at alle Bestræbelser fra den keiserlige Regerings Side for at sammensmelte Riget til en virkelig Eenhed strandede paa den nationale Modsætning.

Philologisk og pædagogisk Bibliographie.

Meddelt ved *Jean Pio.*

A. Nye, i Danmark, Norge og Sverrig udkomne philologiske og pædagogiske Skrifter.

1) Nordiske Sprog.

Grammatik og Lexicographie, samt Litteraturhistorie, Mythol., etc.,

Bárðarsaga Snæfellsáss, Víglundarsaga, Þorðarsaga, Draumavitranir, Völsaþáttr, ved Guðbr. Vigfússon. (Nord. Oldskrifter. XXVII.) Kbhvn. 8. 178 pp.

Boisen, F. E., Dansk Læsebog. Oplyst m. 46 Afbildn. 2. Deel. Kbhvn. Stinck. 8. 210 pp. cart. 64 Sk.

Borgen, V. A., og G. F. F. Rung, Dansk Læsebog. 1. Kurs. 6. Udg. Kbhvn. Reitzel. 8. 192 pp. indb. 44 Sk.

Brandt, C. J., Ældre danske Digtere. Et Udvalg. 1. H. (Hr. Michael: Ska-

belsen og Syndefaldet) og 2det H. (Dødedandsen. Broder Rus.) Kbhvn. Iversen. 8. 52 og 42 + 24 pp. 24 Sk. og 32 Sk.

Djurklou, G., Ur Nerikes folkspråk och folklif. Anteckningar utg. t. fornvänners ledning. Örebro. Lindh. 8 XII + 136. (m. musikbil.).

Flor, C., Dansk Sprog- og Retskrivnings-Lære. 2det forøg. Opl. Kbhvn. Gyldendal. 8. 76 pp. 32 Sk.

Holst, H. P., Dansk Retskrivningsordbog 5te Levering. Kbhvn. Philipsen. 8. à 36 Sk.

Levin, J., Til Kritiken af det Synonyme i Dansk. Kbhvn. V. Pio. 8. 132 pp. 1 Rd.

—, Til Polemiken om det Synonyme i Dansk. ibid. 8. 24 Sk.

Magazin, Danske. Tredie Række. Udg. af det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. VI. 4. Kbhvn. (Gyldendal.) 4. VIII. + 126 pp.

—, Norske. Skrifter og Optegnelser ang. Norge o. s. v. samlede og udg. af N. Nicolaysen. I. 3. Christiania. Dahl. 8. 345—626 pp.

Monrad, C. F., Dansk Formlære til Skolebrug. 2det Oplag. Flensborg. (Kbhvn. Eibe.) 8. 48 Sk.

—, Dansk Syntax til Skolebrug. ibid. 8. 40 pp. 24 Sk.

Petersen, N. M., Bidrag til den danske Literaturs Historie i Oplysningens Tidsalder 1750—1800. 1ste Afdeling. (Udg. af d. danske hist. Forening). Kbhvn. 8. 432 pp. 2 Rd. 48 Sk.

Schiller, A. L., Svensk språklära. 2. u. omarb. o. till. 1859. Göteborg. Lamm. 12. 221 pp. 1 Rd. 50 öre.

Selmer, H., om de i det danske sprog forekommende fremmede ord, samt tyskagtigheder, andre ufuldkommenheder o. s. v. Et blik paa modersmaalets nuværende tilstand og muligheden af dets fuldkomnere udvikling herefter. 1—3 Hefte. Kbhvn. (Wroblewsky.) 8. 488 pp. 3 Rd. 72 Sk.

Valasangen, Ravnegalderet og Viismandstalen, Eddas ægte Trillingruner foryngede for Nordens Folk af en Lægmand. Kbhvn. (Gyldendal.) 8. 55 pp. 24 Sk.

2) Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Politisk og Cultur-Historie, o. s. v.

Blad ur Menniskoslägtets äldsta Litteratur. Egyptiska Hieroglyfskrifter. Öfversättning. Stockh. Müller. 8. 16 pp. 25 öre.

Holm, E., De græske Undersaatters polit. Stilling under de rom. Kejsere indtil Caracalla. (Afhandling for Doctorgraden). Kbhvn. Reitzel. 8. 300 pp. 1 Rd. 24 Sk.

b) Forfattere.

Livius, — J. N. Madvig, Emendationes Livianæ. Hafn. Gyldendal. 8. 638 pp. 4 Rd.

Platonis Crito. In usum scholarum ed. Z. Göransson, 1859. Upsala. J. Arrhenius. 12. 43 pp. 75 öre.

Plutarch, Udvalgte Biographier. Til Skolebrug udgivne af C. Berg. 2den Afdeling (Agis, Kleomenes, Tib. og Cajus Gracchus, Philopoimen). Kbhvn. Steen. 8. 116 og 120 pp. 1 Rd. 56 Sk.

Virgilii Maronis, P., Æneidos libri I—VI. Med förkl. anmärkn. I. text. II. anmärkn. Upsala. J. Arrhenius. h. i 2 häften. 12. 127 & V + 90 pp. 2 Rd.

3) Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik, o. s. v.

Fibiger, O., Materialier til tydske Stile. Kbhvn. Steen. 8. 66 pp. indb. 40 Sk.

Fistaine, G., udvalgte Stykker til Brug ved den mundtlige og skriftlige Overs. fra Dansk til Fransk i Skolernes mellemste og øverste Klasser. Udg. m. Ordforklaringer. Kbhvn. Steen. 8. 140 pp. indb. 88 Sk.

Jürs, J., og G. Rung, methodisk ordnede Materialier til Brug ved mundtlig og skriftlig Overs. fra Dansk til Tydsk. 1. Kurs. 6te Udg. Kbhvn. Reitzel. 8. 174 pp. indb. 68 Sk.

Krøyer, A., det franske Sprogs Formlære i sine Grundtræk. 2den forøgede Udgave med et Tillæg af Syntaxen. Kbhvn. Reitzel. 8. 166 pp. 68 Sk.

Ord og Sætninger til Indøvelse af det engelske Sprog. Af en Lærer i Engelsk. Kbhvn. Hagerup. 8. 48 pp. 36 Sk.

Petersen, P., Om Brugen af de personl. Modi i Tydsk. (Progr. f. Metropol.-Skolen 60). Kbhvn. 8. 45 pp.

Smith, Casp. Guil., De locis quibusdam grammaticæ lingvv. Baltic. et Slavonic. Part 3. Havniæ. 1859. Gyldendal. 8. 68 pp.

Stephens, G., Ghost-Thanks or the grateful Unburied a mythic tale in its oldest European form Sir Amadace, a Middle North-English metrical romance of the thirteenth century. Reprinted from the texts, with an introduction. Kbhvn. (Michaelsen & Tillge). 8. 74 pp. 64 Sk.

4) Pædagogiske Skrifter og Afhandlinger.

Broberg, I. W., Om Universitets-Ideens Betydelse. Stockh. Norstedt. 8. 23 pp. 25 öre.

E — e., Har Indførelsen af den nye Underviisningsplan for de lærde Skoler været en Fremgang eller Tilbagegang. En pædag. Undersøgelse. Kbhvn. J. Lund. 8. 48 pp. 20 Sk.

Hh., Om Underviisningsplanen og Afgangsexamen i de lærde Skoler. Kbhvn. J. Lund. 54 pp. 28 Sk.

Lange, F., Hvem er kaldet til at være Lærer? Et Bidrag til pædag. Orientering. (Særsk. Aftryk af Tskft. f. Philologi og Pædagogik 1 og 2 H.). Kbhvn. Gyldendal. 8. 36 pp. 24 Sk.

Norske Universitets- og Skole-Annaler, udg. af Universitetets Secretair 3. Række. II. 1. Hfte. Christiania. Dybwad. 8. 36 Sk.

Tidskrift for Philologi og Pædagogik. I., 3 og 4. Kbhvn. O. Schwartz. 8. 108 og 90 pp. Aarg. à 4 Hefter 3 Rd.

B. De vigtigste nye, i andre Lande udkomne philolog. og pædagog. Skrifter.

1) Tidskrifter (philol. og pædagog.).

Monatsschrift, pädagogische, f. die Schweiz. Im Auftr. d. Schweizer. Lehrervereins hrsg. v. H. Zähringer. 5. Jhrgg. (12 Hefte). 8. Zürich. Meyer & Zeller. 8. 1½ Rth.

Museum, rhein., f. Philologie. Hrsg. v. F. G. Welcker u. Fr. Ritschl. N. F. XV. (4 Hfte). Frankf. a. M. Sauerländer. 8. n. 4 Rth.

Zeitschrift f. d. Gymnasialwesen, begründet im Auftrage d. Berlin. Gymnasiallehrer-Vereins u. unter Mitwirkung desselben sowie anderer

Schulmänner hrsg. v. Dr. J. Mützell. XIV. (12 Hefte.). 8. Berlin. Enslin.

—, f. d. österreich. Gymnasien. Red.: J. Seidl, H. Bonitz, J. Mozart. XI. (12 Hfte.). 8. Wien. Gerold. 5⅓ Rth.

2) Almindelig og comparativ Grammatik.

Bopp, Fr., Vergleich. Grammatik d. Sanskrit, Send, Armen., Griech., etc. 2te gänzl. umgearb. Ausg. III, 1. Berlin. Dümmler. 8. 272 pp. 2 Rth.

Humboldt, G. de, de l'origine des formes gramm. et de leur influence sur le développement des idées; trad. p. A. Tonnellé. Paris. Franck. 8. 81 pp. 2 fr.

Oppert, J., Remarques sur les caractères distinctifs des différentes familles linguistiques. Paris. (Extrait de la Revue de l'Orient.) 8. 15 pp.

3) Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) *Grammat. Skrifter og Ordbøger.*

Barb, H. A., Ueber den organismus des persischen verbums. Wien. Helf 8. 96 pp. 1 Rth.

Freund, G., Grand dictionnaire de la langue Lat., trad. etc. p. N. Theil. 6e livraison (G — incredibilis). Paris. Didot. 4. 200 pp. 7 fr.

Kayser, V., Théorie élémentaire de l'accentuation grecque. Strasbourg. Dérivaux. 12. 36 pp. 1 fr.

Saegert, Carol., De usu pronominis relativi Latini epexegetico. Gryph. Libr. Acad. 8. 50 pp. 8 ngr.

Sanskrit-Wörterbuch v. O. Böthlingk u. R. Roth. III., 2. 3. St. Petersburg. Eggers & Co. 4. 320 pp. Sp. à 1 Rth.

Zumpt, Dr. C. G., latein. Grammatik. 11 Aufl. Berlin. Dümmler. 8. IV + 700 pp. 1⅓ Rth.

b) *Politisk og Cultur-Historie, Mythologie, Archæologie, o. s. v.*

Archaia; or studies of the cosmogony and natural history of the hebrew scriptures, by J. Dawson. Montreal. 12. 406 pp. 1 dollar 25 c.

Bas-Reliefs du Parthenon et du temple de Phigalie, dispos. suivant l'ordre de la compos. origin. et grav. d'après les procédés de M. Ach. Collas. Album in 4. cont. 20 pl. & 40 pp. 20 fr.

Batissier, L., Histoire de l'art monumental dans l'antiquité et en moyen âge. 2 éd. Paris. Furne. 8. VIII + 179 pp. 20 fr.

Béchard, F., Droit municipal dans l'antiquité. Paris. Durand. 8. CIII + 552 pp. 8 fr.

Bensen, H., Hieroglyphen u. Buchstaben. Eine historische Studie. Schaffh. Hurter. 8. VIII + 176 pp. 24 ngr.

Bonnin, Th., Antiquités Gallo-Romaines des Éburoviques. Paris. 4. 36 pp. m. Pl.

Brugsch, H., Die Geogr. d. Aegypter u. d. Denkmm. aus d. Zeiten d. Ptolemäer u. Römer u. s. w. (3 Bd. der »Geogr. Inschrr. altägypt. Denkmm.«). M. 17 Tf. u. 1 K. Leipzig. Hinrichs. 4. XIII + 125 pp. 8 Rth. 20 gr.

Desjardins, E., Mémoire sur les dernières découvertes archéologiques faites dans la campagne de Rome. Paris. Dupont. 8. 30 pp. 1 fr. 25 c.

Dietsch, R., Lehrbuch der Geschichte f. d. oberen Klassen d. Gymn. u. z. Selbststudium. 2. Aufl. I, 1. (Die Geschichte des Orients u. Griechenlands.) Lpzg. Teubner. 8. VII + 311 pp. 1 Rth.

Eichhoff, F. G., Poésie héroïque des Indiens comparée à l'épopée Grecque et Romaine etc. Paris. Durand. 8. 6 fr.

Gebhart, E., Histoire du sentiment poétique de la nature dans l'antiquité Grecque et Romaine. 8. 203 pp. 3 fr.

Heinze, H., De spuriis actorum diurnorum fragmentis undecim comment. crit. I. Gryphisv. Koch. 8. 52 pp. 8 ngr.

Huebner, Aemil., de senatus populique Romani actis. Lpzg. Teubner. (Abdr. a. Jahrb. f. cl. Philol.) 8. 74 pp. 16 ngr.

Lau, Th., Das Leben des Syrakusaners Dion. Gekrönte Preisschrift. Prag. Kober. 8. 20 ngr.

Leake, W. M., Topography of Athen, with some remarks on its antiquities; to which is added the Demi of Attica. 2 Ed. Maps and plates. London. Murray. II. 8. 30 s.

—, A Supplement to Numismata Hellenica. ibid. 4. 21 s.

Ménant, Joach., Inscriptions assyriennes des briques de Babylone, essai de lecture et d'interprétation. Paris. Duprat. 8. 59 pp. 5 fr.

St. Martin, Vivien de, Étude sur la géogr. et les populations primitives du nord-ouest de l'Inde, d'après les hymnes védiques; précédé d'un aperçu de l'état actuel des études sur l'Inde ancienne. Mémoire couronné par l'Acad. d. inscr. & belles-lettres. Paris. 8. LXXII + 205 pp. 7 fr.

Schayes, A., La Belgique et les Pays-Bas, avant et pendant la domination romaine. 3 voll. Bruxelles. 8 21 fr.

Sharpe, Sm., The history of Egypt from the earliest times till the conquest by the Arabs. 4 ed. 2 vols. London. 8. (9 Rth. 18 ngr.).

Smith, Thornley, the history of Moses viewed in connection w. egypt. antiqq. and the customs of the times in which he lived. Edinburgh. 8. 300 pp. cl. 4 s. 6 d.

Weil, G., Geschichte der Chalifen. Nach handschriftl., grösztentheils noch unbenützten Quellen bearbeitet. 4. Bd. Stuttg. Metzler. 8. XXIV + 576 pp. 4 Rth. 16 gr.

Wiskemann, H., Die antike Landwirthschaft u. das v. Thünensche Gesetz. Aus d. alten Schriftstellern dargelegt. Leipzig. Hirzel. 4. 95 pp. 24 ngr.

Wrightson, R., An introductory treatise on Sanscrit hagiographa; or the sacred literat. of the Hindus. With Appendix and Notes. Dublin. 12. 265 pp. (2 Rth.).

c) *Forfattere.*

Abou Chodjà', Précis de jurisprudence musulmane selon le rite Châfeite. Public. du texte Arabe, av. trad. et annott. p. S. Keyzer. Leyde. Brill. 8. XXXII + 165 pp. 3 fl.

Aristotelis rhetorica et poetica ab Imm. Bekkero tertium editæ. Berol. Reimer. 8. 206 pp. 18 ngr.

Ciceronis, M. Tullii, Opera quæ supersunt omnia ediderunt J. G. Balter & C. L. Kayser. Vol. I & II. Lps. Tauchnitz. (Ed. stereot.) 8. L + 208 & XXVIII + 396 pp. — 12 ngr. og 18 ngr.

—, de officiis libri III. Texte revu, avec introduction, sommaires & notes en français; p. MM. Fr. Dübner & E. Lefranc. Paris. Lecoffre. 18. 180 pp.

—, speech f. Aulus Cluentius w. prolegg. and notes. By W. Ramsay. London. Griffin. 8. 216 pp. 6 s.

—, Bake, J., Over de methode van onderzoek naar de echtheid of de onechtheid van de op naam van Cicero gestelde eerste Catilinaria. Amsterd. v. d. Post. 4. 2 + 44 pp. 90 c.

Cyrilli, S. Patris nostri, Hierosolym. archi-episc., Opera quæ supersunt

omnia. Vol. 2. ed. Jos. Rupp. München. Lentner. 8. IV + 495 pp. 2 Rth.

Elfachri, Gesch. d. islamischen Reiche v. Anfange bis z. Ende des Chalifates v. Ibn Etthiqthaqa. Arabisch. Hrsg. v. W. Ahlwardt. Gotha. Perthes. 8. LXIV + 392 pp. n. 5 Rth.

Euripides. — Aug. Nauck, Euripideische Studien. I. St. Petersb. (Aus Mémoires de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Petersbourg, VII, I, 12.) Eggers & Co. (Lpzg. Voss.) 1859. 4. 139 pp. n. n. 1 Rth. 7 ngr.

—, Ribbeck, O., Euripides u. seine Zeit. Ein Vortrag. Bern. Rätzer. 4. 33 pp.

Hafis, die Lieder des; hrsg. v. H. Brockhaus. II, 4. Lpzg. Brockh. 4. 241—320 pp. 2⅔ Rth.

Hegesippus; qui dicitur, s. Egesippus, de bello Judaico' ope cod. Cassellani recogn. C. F. Weber. Fasc. 1—3. Marburg. Elwert. 4. 168 pp. 1 Rth. 21 ngr.

Hesychii Alexandr. Lexicon rec. M. Schmidt. Vol. II. fasc. 4, 5 & 6. Jena. Mauke. 4. à n. ⅔ Rth.

Homers Odyssee. Für d. Schulgebrauch erkl. v. Dr. K. Ameis. 2. Bd. 2. Hft. (ges. XIX—XXIV.) 8. 10 ngr.

—, Widal, A., Études littéraires et morales sur Homère. Scénes tirées de l'Iliade. Paris. 8. 308 pp. 6 fr.

Horace, Oeuvres, traduction nouv. avec le texte en regard préc. et suivie d'études biogr. et littéraires p. Patin. 2 vols. Paris. Charpentier. 18. XC + 935 pp. 7 fr.

Arnold, A., Das Leben des Horaz u. sein philos., sittl. und dicht. Charakter. Halle. Pfeffer. 8. 24 ngr.

Jordanis seu Jornandis de rebus Geticis libr. cap. 1—3. ed. Dr. C. Stahlberg. Hagen. 1859. (Butz.) 4. 24 pp. n. ⅓ Rth.

Josephus, transl. fr. the original Greek incl. explanatory notes and observations by W. Whiston. W. a compl. index. 4 vols. 1859. Philadelphia. 8. 24 s.

Koluthos, Raub der Helene v. Fr. Torney. Mitau. Reyher. 8. XII + 128 pp. 24 ngr.

Livi, T., ab urbe condita libri, Erkl. v. W. Weissenborn. VII. Buch 31—34. Berlin. Weidemann. 8. 358 pp. ¾ Rth.

—, Essai sur Tite-Live p. H. Taine. 2. éd. (couronné p. l'Académie Fr.) Paris. Hachette. 18. VIII + 352 pp. 3 fr. 50 c.

Lucrèce. — Étude sur Lucrèce considéré comme moraliste, (Thèse p. le doctorat.) par P. Montée. Paris. Durand. 8. 179 pp.

Pindar's Siegesgesänge. Deutsch in den Versmaszen d. Urschrift v. J. J. C. Donner. Lpzg. Winter. VIII + 339 pp. 8. 1 Rth. 18 ngr.

Philostratus. — Friederichs, K., Die philostratischen Bilder. Ein Beitrag z. Charakteristik d. alten Kunst. Erlangen. Deichert. 8. XI + 251 pp. 1¼ Rth.

Plato. — Volquardsen, Dr. C. R., Platon's Idee des persönl. Geistes u. seine Lehre ueber Erziehung, Schulunterricht u. wissensch. Bildung. Berlin. Hertz. 8. VII + 192. 22 ngr.

Polybius. — Richter, A., Polybios' Leben, Philosophie, Staatslehre; letztere im Zusammenh. m. d. polit. Theorien v. Platon, Aristoteles, Cicero u. Tacitus, n. einer Einleit. ü. d. Bedeutung d. class. Studiums u. s. w. Landshut. Thomann. 8. XVI + 127 pp. 1 Rth. 2 ngr.

Prudentii Clementis, Aurelii, quæ extant carmina rec. expl. A. Dressel. Lpzg. Mendelssohn. 8. 2½ Rth.

Sallustii Crispi, C., Catilina et Iugurtha. With notes by G. Long. London. Longman. 12. 300 pp. 5 s.

Térence, Comédies de; traduction nouv. p. E. Talbot, avec le texte Latin en regard et une introduction. 2 vols. Paris. Charpentier. 18. LI + 941 pp. 7 fr.

Testament, the Greek, from Cardinal Mai's edit. of the Vatican bible. By Rb. Ornsby. Lond. 8. 402 pp. 10 s.

Theophrasti Characteres, ed. Dr. Eug. Petersen. Lpzg. 1859. Breitkopf & Härtel. 8. VI + 181 pp. 1 Rth.

4) Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik, Lexicographie og Literatur.

Bendsen, B., Die nordfriesische Sprache nach der Moringer Mundart, z. Vergl. m. d. verw. Sprachen u. Mundarten. Hrsg. v. Dr. M. de Vries.

Edda Saemundar hins fróda. M. einem Anhange z. Theil bish ungedruckter Gedichte hrsg. v. Th. Moebius. Lpzg. Hinrichs. 8. XVIII + 382 pp. 2 Rth.

Grimm, I. u. W., deutsches wörterbuch. II, 7. (Druck-dwatsch). Lpzg. Hirzel. 4. (XV + 1441—1776 pp.) n. 1 Rth.

Marsh, G. P., Lectures on the English language. New York. 8. 698 pp. cl. 16 s.

Richardson, Ch. — A new dictionary of the English language, combining explanation with etymology. New edit. Lond. Longman 8. 942 pp. 15 s.

Roehrig, F., de Turcarum linguæ indole ac natura. Philadelphia. Schäfer. 8. 30 pp. n. 12 ngr.

Sanders, Dr., Wörterbuch d. deutschen Sprache. 7—9 Lfg. Lpzg. O. Wigand. à 2/3 Rth.

Wörterbuch, mittelhochdeutsches u. s. w. v. G. Benecke, ausg. v. Dr. W. Müller u. F. Zarncke. III, 4. Lpzg. Hirzel. 8. à Lfg. n. 1 Rth.

Worcester, Jos., a Dictionary of the Engl. language. London. Longman. 4. 1844 pp. cl. 31 s. 6 d.

5) Pædagogik.

Braun, Th., Manuel de pédagogie et de méthodologie à l'usage des élèves des Ecoles normales. Bruxelles. Parent 12. 3 fr.

Dauphin, De l'éducation. Paris. 18. XIV + 451 pp. 4 fr.

Tate, T., The philosophy of education, or the principles and practice of teaching. 3. ed. London. Longman. 8. 350 pp. cl. 6 s. 6 d.

Den Etrusciske Krig 311—308.

En Episode af den 2den Samnitiske.

Af *P. Petersen.*

Da det efter en 14aarig Krig med Samniterne næsten saae ud, som om dette Folk var overvundet, da Campanien og Apulien vare vundne tilbage, og det Romerske Herredømme i disse Lande sikkret ved Anlæggelsen af Colonier — Luceria, Saticula, Suessa Aurunca og Interamna — opstod der i Rom i Aaret 312 f. Chr., det Aar, da Appius Claudius, der anlagde den berømte Vei gjennem det nylig gjenvundne Campanien, var Censor, pludselig det Rygte, at Etruscerne, som siden Vaabenstilstanden af Aar 351 havde holdt sig rolige, uden at benytte den gunstige Leilighed, som Romernes Krig med Samniterne frembød, rustede sig til et Angreb. Samniterne fik i dem en Allieret, som de vistnok længe havde ventet paa, og Romerne en Fjende i Ryggen, som de i høieste Grad maatte frygte. Da den ene Consul stod i Samnium for at tilintetgjøre den sidste Rest af Modstand, og den anden laa syg i Rom, fandt Senatet det nødvendigt at lade vælge en Dictator, og Valget faldt paa C. Junius Bubulcus. Han ansaae Stillingen for saa critisk, at han strax tog alle de Yngre i Ed og traf flere Forberedelser til Krigen, men det forventede Angreb udeblev i dette Aar (Liv. IX, 29, 1—6). Dictatoren blev udnævnt til Consul for det følgende Aar (311), men Krigen i Etrurien tilfaldt hans Collega, G. Aemilius Barbula. Etruscerne havde nemlig alle med Undtagelse af Arretinerne, som dog snart maae have sluttet sig til de øvrige, grebet til Vaaben, maaskee fordi den 40aarige Vaabenstilstand af 351 nu var udløben. De begyndte Krigen med et Angreb paa den Romerske Coloni Sutrium, som var beliggende paa Grændsen af det Romerske Etrurien. Æmilius drog ud med en Hær for at bringe den beleirede Stad Undsætning og slog Leir foran den. Allerede den anden Dag kom det til et Slag, idet Etruscerne, overlegne i Antal, angreb Romerne. Kampen skildres som heftig med stort Mandefald paa begge Sider. Livius tilskriver Romerne Seiren, og Fasti Consulen en Triumph, begge Dele vistnok med Urette. I al Fald udrettedes Intet; Etruscerne vedbleve deres Beleiring af Sutrium, og Romerne erkjendte, at

een Consul og een Hær ikke vare nok til at undsætte den, thi de sendte det følgende Aar (310) begge Consuler, blandt dem den prøvede Feltherre Q. Fabius Maximus Rullianus, med en Forstærkningshær derhen (Liv. c. 32 og 33, 1. 2.). Da de marscherede langs Foden af Bjergene, kom en overlegen Hær dem imøde. Romerne trak sig op paa Høiene, men bleve alligevel hidsigt angrebne af Etruscerne. Ved at storme op ad Høiene kom disse i Uorden og maatte efter en varm Fægtning trække sig tilbage til deres Leir. Hos Diodor (20, 35) hedder det, at Romerne *ἐνίκησαν μάχῃ τοὺς Τυῤῥηνοὺς καὶ συνεδίωξαν εἰς τὴν παρεμβολήν.* Livius c. 35 skildrer Kampen som et stort Nederlag for Etruscerne, der afskjæres fra deres Leir, som erobres, og flygte ind i den Ciminiske Skov, saa at Romerne endog tænke paa at forfølge dem, en af hans sædvanlige urimelige Overdrivelser.

Medens begge de Romerske Consuler med deres Hære laa for Sutrium, havde Samniterne benyttet Leiligheden til ustraffet at plyndre og røve fra de Romerske Bundsforvandte i Apulien (Japygien). Det blev derfor nødvendigt at dele sig, og den ene Consul Marcius førte en Deel af Hæren til Samnium. Saaledes beretter Diodor l. l. og tillige, at der havde samlet sig en stor Mængde Etruscer ved Sutrium (*Τυῤῥηνῶν πολλοῖς πλήθεσιν ἐπὶ τὸ Σούτριον συνδραμόντων*). Det var saa langt fra, at Fabius med sin formindskede Styrke kunde tænke paa at forfølge, at han ikke engang turde indlade sig i en Kamp for at undsætte Colonien. Derimod fattede han den eventyrlige Plan ved en Diversion til det nordlige Etrurien at drage Fjendens Opmærksomhed derhen. Grændsen mellem det sydlige Romerske og det nordlige uafhængige Etrurien dannede dengang den Ciminiske Skov, Lago di Vico's skovbegroede Kraterrand, der fortsættes i Lago di Braccianos Rand. Mellem begge er det Pas, som fører fra Sutrium til det nordlige Etrurien. Denne Skov var efter Livius Fremstilling lige saa ubekjendt for den Tids Romere som den Hercyniske Skov for hans egen Samtid (c. 36, 1), skjøndt det maa betragtes som en Overdrivelse, naar det hedder, at den paa den Tid ikke engang var betraadt af Kjøbmændene. Saa aldeles uden Forbindelse kan det sydlige og nordlige Etrurien ei have været. Men det ansaaes i ethvert Fald for et dumdristigt Forsøg at ville overskride denne Grændse; kun Consulen havde Mod derpaa. Der gik det Sagn, at en Broder eller Halvbroder til ham, som var opdraget hos en Gjæsteven i

Caere og kunde Etruscisk, tilligemed en Slave, som ogsaa var Sproget mægtig, paatog sig i Forklædning at drage forud som Spioner. De vare heldige nok til uanfægtede at komme gjennem Skoven og den mellemetruriske Slette og at trænge frem lige til Camerinum i Umbrien paa den Picenske Grændse; først her fandt de Stemningen saadan, at de gave sig tilkjende og i Consulens Navn sluttede et Forbund med Camerinerne, som lovede at understøtte Romerne med Mandskab og Proviant, hvis de kom derhen. Til dette Sagn maa vistnok Beretningerne fra en senere Tid (Liv. XXVIII, 45 aequum foedus; Cic. p. Balbo 20, 46 sanctissimum foedus; Val. Max. V, 2, 8) om et nøiere Forbund med Camerinerne henføres. Da Fabius modtog Underretning herom, besluttede han sig til Vovestykket. Ved den første Nattevagt sendte han Bagagen og Legionerne iforveien, men blev selv staaende med Rytteriet. Ved Daggry førte han det frem foran Fjendens Forposter, som stode udenfor Skoven efter Livius Fremstilling, der forudsætter, at Leiren var tagen af Romerne. Paa den anden Side viser Fabius's Forsøg paa at beskjæftige Etruscerne saalænge, indtil hans Hær havde et tilstrækkeligt Forspring, at disses Styrke var betydelig. Da han meente, at dette var opnaaet, trak han sig tilbage til sin Leir, men drog ud igjen ad den anden Port, som vendte fra Fjenden, saaat han inden Nat naaede sine foruddragne Legioner (Liv. c. 36, 1—10). Efter Livius's Fremstilling maa man antage, at han gik gjennem Passet ved Sutrium, skjøndt det synes høist paafaldende, at dette ikke var besat; Hos Diodor l. l. hedder det: *ἔλαθε τοὺς πολεμίους διὰ τῆς τῶν ὁμόρων χώρας ἐμβαλὼν εἰς τὴν ἄνω Τυῤῥηνίαν.* Udtrykket: *τῆς τῶν ὁμόρων χώρας* er ubestemt, men kan ikke betegne et Bjergpas. Man har foreslaaet at læse *Ὀμβρίκων*, og det er ei usandsynligt, at han kan være dragen udenom Bjergene gjennem Umbrien. Efter Livius stod han den følgende Morgen paa det Ciminiske Bjergs Top med en vid Udsigt over den rige mellemetruriske Slette, som i lang Tid havde været forskaanet for Krigens Rædsler (Diod. *ἀπόρθετον γενομένην πολλῶν χρόνων*). Han lod sine Folk røve og plyndre det forsvarsløse Land og gjorde et stort Bytte. De Etrusciske Høvdinger samlede vel i Hast nogle Folk sammen, men disse irregulaire Tropper vare et let Bytte for Romerske Legioner; Mange bleve nedhuggede; nogle tagne til Fange (Liv. c. 36, 11—12; Diodor l. l.). Rigt belæssede med Bytte vendte Romerne tilbage til Leiren, efter Livius Leiren ved Sutrium, hvor man traf

7*

5 Gesandter og 2 Folketribuner, som vare komne fra Rom for at forbyde Fabius at overskride den Ciminiske Skov, men nu var det for silde (Liv. c. 36, 13—14). Fabius's Plyndringstog bragte ikke blot Mellemetruriens Stæder, men ogsaa deres Naboer, Umbrerne — maaskee var deres Neutralitet krænket ved Gjennemmarschen — under Vaaben, og der samlede sig en større Hær end nogensinde ved Sutrium. Fabius overrumplede dem henad Morgen og vandt en fuldstændig Seier. Men, tilføier Livius, efter nogle Kilder er dette Slag ikke holdt ved Sutrium, men hiinsides den Ciminiske Skov ved Perusia, medens man hjemme var i stor Angest for et Nederlag, som her havde været afgjørende (Liv. c. 37, 1—11). Er dette rigtigt, saa er den Leir, hvortil Fabius efter hiin lette Seir vendte tilbage med sit Bytte, ikke den ved Sutrium, men den ved Perusia, og at det forholder sig saa, bestyrkes ved Diodor, som kun kjender et Slag ved Perusia, og bevises ved begge Kilders overeensstemmende Beretning om Følgerne af Seiren, at der kom Gesandter fra de vigtigste østetruriske Stæder, Perusia, Cortona og Arretium for at underhandle, og at der afsluttedes en Vaabenstilstand paa 30 Aar (Liv. c. 37, 12). En Seir Syd for Bjergene vilde ikke have havt denne Følge. Saaledes fik dette dristige Tog af Fabius, den første Romerske Anfører, som betraadte disse Egne, et heldigt Udfald. Han erobrede endnu en os ubekjendt By, Kastola, og tvang Etruscerne til at hæve Beleiringen af Sutrium. Saa fortæller Diodor os. Livius omtaler ikke denne Coloni mere.

Imidlertid var Fabius's Collega Marcius kommen til Samnium og havde begyndt sine Operationer. Han indtog Byen Allifae (Liv. c. 38, 1, Diod. l. l.), som ligger i Nærheden af Floden Vulturnus. Den var allerede i Aaret 326 bleven erobret af Romerne; Samniterne synes nu at have beleiret den, men Marcius at have undsat den. Ogsaa andre Byer faldt i hans Hænder, medens den Romerske Flaade samtidig opererede langs den Campanske Kyst og gjorde en uheldig Expedition mod Nuceria (Liv. c. 38, 2. 3). Imidlertid kom Efterretningen om den Etrusciske Krig og Fabius's Tog hiinsides den Ciminiske Skov til Samniterne. De besluttede at benytte sig af hans farlige Stilling og gjennem Marsernes og Sabinernes Land at drage til Etrurien og forene sig med Roms nordlige Fjender. Marcius søgte at hindre Udførelsen af denne Operation, men var med den halve Romerske Magt ikke Fjenden voxen. Det kom til et

Slag, hvori han selv blev saaret, og en Legat, nogle Krigstribuner og andre Mænd af Stand faldt (Liv. c. 38, 4—8). Livius kalder det uafgjørende, det var altsaa et Nederlag, og det saae farligt ud for Romerne; da bestemte Senatet, at der skulde vælges en Dictator, og designerede dertil den bekjendte Feltherre Papirius Cursor (Liv. c. 38, 9), som havde været 5 Gange Consul og 1 Gang Dictator. Fabius havde dengang været hans magister equitum og havde ved mod hans Ordre i hans Fraværelse at levere et Slag paadraget sig hans høieste Unaade og strenge Forfølgelse. De vare fra den Tid af bittre Fjender, og Senatet frygtede for, at Fabius ikke skulde ville proclamere ham; Marcius var syg og fraværende. Dog lykkedes det de afsendte Gesandter at overtale ham. Papirius proclameredes, og et uheldigt Varsel udsatte kun en Dag Meddelelsen af Imperium (Liv. c. 38, 10—16). Han drog ud med nye Legioner og modtog ved Longula de gamle af Consulen. Longula er en Volscisk By, som kun laa 5 til 6 Miil fra Rom; Nogle have meent, at Navnet var forskrevet, eller at der laa en anden By af samme Navn i Samnium, idet de ikke kunde tænke sig, at Marcius havde trukket sig saa langt tilbage, og at Samniterne vare saa nær. En Tidlang stode begge Hære ligeoverfor hinanden (Liv. c. 39, 1—3). Her standser Beretningen, idet der, som Madvig (Vidensk. Selskabs Forh. Februar 1859; emendationes Livianae p. 183) har paaviist, er en Lacune i Livius's Text. Den synes at have indeholdt en eller anden Skjærmydsel mellem Dictatoren og Samniterne, dernæst Overgangen til at fortælle om Begivenhederne i Etrurien — Afskriverne have udfyldt den med Ordene: interea res in Etruria gestae — navnlig Krigen med de vestetruriske Stæder: Volsinii og Tarquinii, som endnu stode under Vaaben. Texten begynder igjen med Beretningen om en meget let og afgjørende Seier, som Romerne (Fabius) vandt over Umbrerne (Liv. c. 39, 4).

Alle de Begivenheder, som Livius (c. 33—40) fortæller som henhørende til Fabius og Marcius's Consulatsaar, ere efter den nu almindelig antagne Tidsregning fordeelte paa to Aar, idet man efter de Capitolinske Fasti ved det første (A. 310) sætter Fabius og Marcius som Eponymer, ved det andet (A. 309) Dictatoren Papirius. Den Formodning kunde nu ligge nær, at et Consulpar var udfaldet i Lacunen, men derfor havde Forfatteren til de Capitolinske Fasti jo ligegodt kjendt dem, og den hele følgende Fortælling viser tydeligt, at det ikke er saa. Til det

sidste Aar (309) henføres foruden hiin Seir over Umbrerne, det Slag, som Livius umiddelbart derefter skildrer os uden nogensomhelst Overgang: et ad Vadimonis lacum Etrusci, lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copiis simul animis dimicarunt. Altsaa efterat Beleiringen af Sutrium er hævet, efterat de vigtigste Stæder have sluttet en 30aarig Stilstand, og Umbrerne ere overvundne, samler der sig strax igjen i det følgende (efter Livius endog i det samme) Aar en større Armee end nogensinde før. Den udskrives paa en særegen høitidelig Maade, som skal give større Garanti for dens Tapperhed, ifølge en lex sacrata, en Skik, der, som vi skulle see, tilhører en anden Stamme, Samniterne, der ikke engang ere beslægtede med Etruscerne. Kampen skildres som hidsig og Nederlaget som afgjørende, men der forekommer intet individuelt Træk i den, viser sig intet umiddelbart Resultat af den. Den stod ved den Vadimoniske Sø, Syd for det Pas, som dannes mellem den Ciminiske Skovs nordlige Affald og Tiberen, indenfor hvilket Falerii laa, som netop ikke nævnes blandt Deeltagerne i denne Krig (Liv. c. 39, 5—11). Efter en længere Beretning om en Seir, som Dictatoren vandt over Samniterne (c. 40, 1—17), hvortil vi siden skulle komme tilbage, fortsætter Livius atter uden nogen Overgang saaledes: Eodem anno cum reliquiis Etruscorum ad Perusiam, quae et ipsa indutiarum fidem ruperat, Fabius consul nec dubia nec difficili victoria dimicat. Perusia capitulerer, og Etruscerne sende atter Gesandter til Rom for at bede om Fred, men vi faae ingen Underretning om, hvad Senatet svarer dem. Fabius triumpherer og vælges til Consul for det følgende Aar (308) tilligemed Decius (Liv. c. 40, 18—21).

Man seer strax, at den af Livius givne ovenanførte Fremstilling af Begivenhederne i Aaret 309 mangler al indre Forbindelse og Sammenhæng med det forrige. Ved nærmere Betragtning viser det sig, at Livius ved en hos ham ikke ganske sjelden Uagtsomhed i Benyttelsen af sine Kilder ikke har bemærket, at han har fortalt de samme Begivenheder to Gange. Det første Slag ved Sutrium gaaer igjen i det ved den Vadimoniske Sø, som er udpyntet med en særegen Udskrivningsart og henlagt ved det andet Pas til det Sted, hvor Dolabella Aar 283 slog Etruscerne. Den anden Kamp ved Sutrium, som efter nogle Annalister havde staaet ved Perusia, er den samme som den anden Kamp ved Perusia og fører til det samme Resultat, nemlig at Etruscerne bede om Fred, og der sluttes en Vaaben-

stilstand, om hvis Brud der nu ikke mere kan tales. Den i Lacunen udfaldne Krig i Etrurien gjentager sig i Beretningen om Kampen mod Volsinii og Tarquinii i Aaret 308 (c. 41, 5—7), og den lette Seir over Umbrerne, hvormed Texten igjen begynder, i en lignende let Seir (c. 41, 8—20), hvor der da atter uden Grund er Tale om et Frafald, skjøndt det paa den anden Side hedder, at Umbrerne hidtil vare uberørte af Krigen med Undtagelse af en Gjennemmarsch af Fjenden, naar siges ikke. Diodor, som netop for disse to Aar har en usædvanlig klar Fremstilling af de romerske Forhold, giver et Resumé af alle disse Facta, men kun eengang. Endelig bliver der Orden og Sammenhæng i Begivenhederne, naar vi bortkaste Alt, hvad Livius har fortalt fra c. 39, 4 til c. 40, 21 som en blot Gjentagelse. Men dermed udgaae ogsaa alle de Begivenheder, der nu pleie at henlægges til Aar 309, ganske af Historien, og dette for Livius og Diodor ukjendte Aar reducerer sig til, hvad det saavelsom de andre tre af samme Art (333, 324 og 301) i Virkeligheden ere, en chronologisk Fiction. Nogen Forbindelse mellem Indskydelsen af et Aar i de capitolinske Fasti og Fordoblingen af Facta hos Livius finder sikkert ikke Sted.

Det mangler heller ikke paa en Bedrift af Dictatoren til at forherlige dette af Senere opfundne og efter ham opkaldte Aar 309. Livius begynder i c. 40 med en Skildring af Samniternes Hær. Der var to Afdelinger, den ene med Guldskjolde og brogede Pantsere, den anden med Sølvskjolde og linnede Pantsere. Deres Hjelmbuske, Beenskinner o. s. v. beskrives ogsaa. Den sidste bestaaer af milites sacrati more Samnitium, der staae paa høire Fløi. Magister equitum, som fører Romernes venstre Fløi, lykkes det først at rokke sine Modstandere, hine milites sacrati; Dictatoren, som commanderer høire Fløi, raaber da harmfuld til sine Soldater, at de maae skamme sig ved at overlade Seiren til den anden Fløi, og opflammer dem saaledes, at de nu ogsaa seire over deres Modstandere. Der gjøres et rigt Bytte, og med Fjendens kostbare Skjolde prydes Vexelerernes Boder paa Torvet i Rom. Campanerne derimod væbne deres Gladiatorer dermed. Det Hele er en simpel Gjentagelse af Sønnen Papirius Cursors Seir over Samniterne i den følgende Krig, Aar 293. Livius (X, 39, 12. 13) bemærker selv Ligheden, at de Samnitiske Soldater havde de samme pragtfulde Vaaben o. s. v. Han omtaler atter milites sacrati, men først der faae vi en Forklaring af, hvad det vil sige. Der aflægges en frygtelig Ed, ritu vetusto, af de

Fornemmere, dernæst vælges ved en Art Cooptation et stort Corps nova lege, og disse ere milites sacrati. Valgmaaden er altsaa i Aaret 293 ny, medens den i Aaret 309 siges at være anvendt more Samnitium, og i det fingerede Slag ved den Vadimoniske Sø endog omtales som Etruscisk. Eden aflægges A. 293 under et Linnedseil, hvoraf Corpset kaldes legio linteata; A. 309 omtales ved en Misforstaaelse tunicae linteae (Liv. X, 38). I Aaret 293 commanderer Legaten Volumnius paa høire, Scipio paa venstre Fløi. Den første forfølger Fjenden til Leiren og erobrer den, Scipio fører sin Fløi mod Bovianum, men kan ikke saa hurtig trænge ind i den, som Volumnius i Leiren; da skammer han sine Soldater ud, der ikke kunne udrette det Samme, som den anden Fløi, og saa lykkes det ham at tage Byen (Liv c. 41, 10-14). Med de erobrede Rustninger smykkes Torvet; nogle af dem uddeles til de Bundsforvandte til Prydelse for deres Pladser (Liv. c. 46, 8), og den særegne Brug, som Campanerne i Aaret 309 skulle have gjort af deres, hører naturligviis herhen. Det er iøinefaldende, at den hele Seir af 309 er en af de sædvanlige Gjentagelser i den ældre Romerske Historie, hvis Hensigt var at udfylde Papirius's Dictatur. Diodor har ikke et Ord derom; den medfører intet Resultat, ingen Bøn om Fred, ingen Forandring i Samniternes Stilling og Planer.

Det hele, Dictatoren kan have udrettet, er at forsinke dem i at udføre deres Operationsplan gjennem Marsernes og Sabinernes Land at gaae til Etrurien. Ved Aarets Slutning maa han have nedlagt sit Mandat, thi i Begyndelsen af det næste Aar (308; A. 309 gaaer ud) overtog den til Consul gjenvalgte Fabius Commandoen mod dem og indtog Nuceria. Samniterne havde iværksat deres Forening med Marserne, men begge Folk bleve slagne i en ubetydelig Træfning; Pelignerne, der ligesom Marserne havde taget Parti mod Rom, havde samme Skjæbne. Saaledes fortæller Livius (c. 41, 1—4). Diodor 20, 44 derimod siger, at Samniterne havde angrebet Marserne — maaskee paa deres Forsøg paa at drage gjennem deres Land til Etrurien — og at Romerne kom dem til Hjælp og sloge Samniterne i et blodigt Slag. Det er efter Livius første Gang, at Romerne komme i Berøring med dette krigerske Folk; om Berøringen var fjendtlig eller venskabelig, kunne vi nu ikke afgjøre.

Den Coalition, som havde været paa Veie til at danne sig mellem Etruscer, Umbrer, Marser (?) og Samniter, var saaledes bleven sprængt af Fabius, idet de östetruriske Stæder, Perusia,

Cortona og Arretium efter Nederlaget ved Perusia havde maattet slutte en Vaabenstilstand (A. 310), og Samniter og Marser i Begyndelsen af det næste Aar (308) vare blevne overvundne. Men endnu stode Vestetrurerne og Umbrerne tilbage. Den anden Consul Decius stod i Etrurien. Ham besluttede de forenede Etruscer og Umbrer at omgaae for at drage lige mod Rom, hvor de formodentlig skulde have forenet sig med Samniter og Marser. Derfor drog Decius i store Dagmarscher fra Etrurien ad Hovedstaden til og posterede sig paa den Pupiniensiske Mark (Liv. c. 41, 8—10) i Nærheden af Gabii 8000 Skridt fra Rom (Liv. XXVI, 9, 12). Fabius fik Ordre af Senatet til at føre sin Hær til Umbrien og drog skyndsomst til Mevania ved Tiniafloden, hvor Umbrernes Hær stod. Hans pludselige Ankomst skræmmede i den Grad Umbrerne, som troede ham beskjæftiget med Samniter og Marser, at de Fleste stemte for at kaste sig ind i deres faste Pladser. Kun en Afdeling — plaga Materina — holdt Stand og fik de øvrige til at angribe Romerne, der just forskandsede deres Leir. Men Romerne vandt en fabelagtig let Seir, og Umbrerne overgave sig paa Naade og Unaade; kun med Okrikulanerne, som boede nærved den Etruriske Grændse, afsluttedes et Fordrag (Liv. c. 41, 11—20). Fra Umbrien drog Fabius til Etrurien og forenede sig med sin Collega. Vestetruscerne stode endnu under Vaaben, men vare ikke samlede (Diod. l. l.), og til et Hovedslag kom det ikke. Romerne indtoge den ene By efter den anden, først Tarquinii, dernæst nogle af Volsiniensernes faste Pladser (Liv. c. 41, 5—6). En enkelt, Kaprion, nævnes af Diodor. Tilsidst trættedes Etruscerne af Krigen og sluttede en Vaabenstilstand — Tarquinienserne paa 40, de andre paa 1 Aar — som de maatte kjøbe med Leverancer af Proviant til den Romerske Hær (Liv. c. 41, 7; Diod. l. l.).

Hermed endte den Etrusciske Krig. Romerne havde atter splittet en farlig Alliance og overvundet de enkelte Deeltagere. Samniterne udholdt kun 4 Aar endnu Krigen.

Gamla namn.

Af *Joh. Gust. Ek.*

---

1. De moderna sätten att behandla fornclassiska namn.

Till en början visar sig den stora skilnaden mellan de Romaniska och de Nordiska (Germaniska, Scandinaviska) folkens sätt, att de förra lättare assimilera dem i sin språkorganism och med större consequens gifva dem en sådan moderniserad gestalt, som bäst öfverensstämmer med deras egna språks namnbildningar, hvaremot de sednare sväfva emellan två ytterligheter, å ena sidan ett fullkomligt oorganiskt upptagande utan försök till assimilation, å andra sidan ett osjelfständigt, efterhärmadt och derföre aldrig fullt genomfördt införlifvande. Deraf har följden blifvit, att de Nordiska folken icke blott skilja sig från hvarandra, utan också, åtminstone delvis, äro hvart för sig inconsequenta i de gamla namnens behandling. För att nu först vidröra den art af fornclassiska namn, der öfverensstämmelsen på den Nordiska sidan är störst, nemligen local-namnen, så göra Germaner och Scandinaver med hvarandra gemensam sak i att 1) låta några mera bekanta localnamn förlora sina classiska declinationsändelser (-a, pl. -æ, -us, -um), med användande af den Latinska formen såsom norm och förmedling hvad beträffar de Grekiska namnen: alltså Rom, Athen, Corinth, Tarent, Agrigent; men deremot låta den stora mängden af mindre bekanta behålla sina ändelser; ex. Verona, Gaeta, Pola, Ravenna, Bajæ, Tusculum; 2) i afseende på några få af de mera bekanta antaga en äfven annorlunda än genom ändelsens bortkastande förändrad form; ex. Neapolis: Neapel; Venetia: Venedig. Deremot har i synnerhet ett localnamn Mediolanum på den Germaniska sidan undergått en våldsammare och villsammare förändring till Majland, under det vi Scandinaver upptagit den Italienska moderniseringen Milano.

Här är det således först sammanställningen af de Romaniska och de Nordiska folkens sätt att behandla de gamla namnen, som ger ett brokigt utseende t. ex. Venetia: Venezia, Venise, Venedig; Neapolis: Napoli, Naples, Neapel.

Mera störande deremot är de Nordiska folkens sinsemellan olika sätt att behandla de classiska person-namnen. I det

fallet torde Svenskarne, sedan den Gustavianska periodens Gallomani väl blifvit öfvervunnen, hafva valt den säkraste vägen. Den regel, vi följa, är att låta de Latinska namnen behålla sina gamla ändelser oqvalda och att taga de Grekiska, sådana de efter försiggången latinisering blifvit till oss öfverlemnade. Vi säga och skrifva således nu mera hvarken Horats eller Ovid eller Vitruv eller Virgil eller Tibull eller Properts eller Orest, Pylad, Achill, Homer o. s. v. Att samtliga dessa förkortningar äro af Fransk härkomst och att de i Franskan utgöra ett slags naturalisation af de fremmande namnen, jemförlig med det sätt, hvarpå appellativerna (ex. monde af mundus, cheval af caballus, sesterce af sestertius, factice af factitius) blifvit af sina Latinska ursprungsord bildade, är uppenbart. Är nu detta redan i sig för ett af Latinets dotterspråk fullt berättigadt, så blir den consequens, hvarmed naturaliseringen fullföljes, ett skäl mera till godkännande, så länge det gäller de gamla namnens behandling i Fransk skrift. Det stannar nemligen der icke vid de nyss uppräknade och andra med dem jemförliga, utan på samma sätt behandlas t. ex. Titus Livius: Tite-Live; Plinius: Pline; Curtius: Curce; Plautus: Plaute o. s. v. Men deremot huru regellöst blir icke förfarandet på Tyska, ja äfven Danska sidan, der namnen Horaz (Horats) och Plinius, Virgil, Ovid och Livius, Ennius anträffas om hvarandra, men på samma gång hvarandra så olika, att den, som icke vet det, knappast skall tro, att dessa namn tillhört samma folk. Att i vissa fall samma namn brukas än i sin genuina form, än förkortadt, såsom hos Tyskarne än läses Augustus, Vespasianus, än August, Vespasian, gör saken så mycket brokigare.

Den som skrifver detta räknar icke på, att hans ord skall nå de Tyska Philologerna, men inom vårt inskränktare område (Danmark, Norge, Sverige) synes det som vi väl skulle kunna komma öfverens om något, hvarigenom på samma gång consequensen och det classiska utseendet i möjligaste måtto bevarades. Local-namnen må, om man så vill, lemnas derhän, ehuru det äfven der visserligen vore bäst att bibehålla de gamla namnen alldeles oförändrade, med den modification för de Grekiska, som ofvan blifvit antydd, nemligen att Latinet utgjorde en förmedling mellan Grekerna och oss. Person-namnen åter äro så att säga mera philologernas egendom. De borde derföre,

så långt språkförvandtskapens naturliga gemensamhet sträcker sig, hafva något när enahanda tydelse.

2. Virgilius? eller Vergilius?

Det har åter börjat blifva modernt, äfven här i vår undangömda Nord, såsom det engång förut på yrkande af Italienaren Poliziano varit, att skrifva på det sednare sättet, och man nästan fruktar att synas icke hafva följt med sin tid, om man skrifver annorlunda. För mina ögon har icke kommit något direct och theoretiserande försök att bevisa det återupptagna skrifsättets äkthet och ursprunglighet. Jag får således gissa mig fram. Jag antager då, att det är den genom Mommsens Inscr. Regn. Neapol. vunna upplysningen, att på de af honom behandlade inskrifterna finnes sju gånger mansnamnet Vergilius, tolf gånger fruntimmersnamnet Vergilia, blott en gång Virgilia, men ingen gång Virgilius — som anses hafva gjort slag i saken. Men nu har det ju redan länge varit bekant, att i afseende på orthographien inskrifterna äro de minst tillförlitliga auctoriteter, att det är en handtverkare-orthographi, de lemna och att missbruk från det dagliga talet haft mycket lättare att i inskrifterna insmyga sig, än i handskrifterna. Hvad åter dessa beträffar, så voro ju de bästa Virgilianska codices[1]) väl kända under den mellantid, då man utan invändning skref Virgilius, och dessutom är det dels i allmänhet bevisligt att i handskrifterna många orthographiska egenheter bero på afskrifvarnes nationalitet, dels låter det såsom utgångspunkt för detta särskilta fall väl antaga sig, att en Italiensk afskrifvare, i hvars modersmål virgo öfvergått till vergine, kan hafva känt en stark frestelse ja nästan ofrivilligt blifvit dragen att af ett namn sådant som t. ex. Virginius göra Verginius, likasom det är bekant, att under Italienska afskrifvares hand namnen Phyllis, Amaryllis oftast blifvit förvandlade till Phillis, Amarillis. Men hade med Virginius denna förändring skett, så följde en likadan behandling af namnet Virgilius nästan af sig sjelf, då äfven för oss, med en blick på Varinius och

[1]) Hafva också dessa (Mediceus och Vaticanus) i underskrifterna vid slutet af hvarje bok . . Vergili . . (se Ribbeck), så bör det just märkas, att dessa underskrifter voro afskrifvarnes egna tillsatser, der de kunde mera opåtaldt följa hvad som må hafva varit deras eget tidehvarfs (5 eller 6 årh.) förderfvade skrifsätt. Det samma kan gälla titeln.

Varilius (så vida läsarten i Tac. Ann. II. 50 är riktig) Virgilius och Virginius hafva allt utseende af att vara stambeslägtade namn. Det förra synes till och med vara ett slags deminutivum till det sednare. Att Virginius åter är att härleda från virgin-, den i casus obliqui tydliga stamformen till virgo, blir mer än sannolikt genom appellativet virginius. Skrefs nu virgo aldrig annorlunda än med *i*, så borde icke heller Virginius annorlunda skrifvas. Och äfven om blott Virginius skulle vara att härleda af virgo, Virgilius åter, enl. Calvi af Forcell. anförda epigramm, af virga (laurea, med hänsyftning på traditionen om Virgilii moders dröm), ett antagande, som ej har stor sannolikhet, så torde dock de båda namnens skrifsätt hvad stamstafvelsen och i synnerhet dess vocal beträffar, hafva varit detsamma. (Jfr. Carbo, Carvilius; Sergius, Servius, Servilius; Gargilius, Gargonius; Pompejus, Pomponius, Pompilius m. fl.).

Till samma resultat leder slutligen också det sätt, hvarpå Grekerna behandlade namnet Virgilius. De gjorde deraf dels *Βιργίλιος* dels *Οὐιργίλιος*, men icke *B* (eller *Οὐ*)*εργίλιος* — utom såsom namn på ett fartyg, hvarvid tanken på constellationen Vergiliæ såsom stam och utgångspunkt var vida naturligare, än det skulle vara att med Pott (Die Personennamen s. 581) äfven vid personnamnet Virgilius tänka på en som vore född vid tiden för nämnde constellations uppgång d. v. s. vid slutet af våren. Pott medgifver dock sjelf, att frestelsen till ett sådant etymologiserande motväges af det med Vergilius analoga skrifsättet Verginius.

Till hvad härofvan blifvit sagdt om handskrifterna och deras vitsord i frågan bör ännu det tilläggas och starkare betonas, att det icke är handskrifterna till Virgilius, (i hvars text namnet blott en gång förekommer, för öfrigt endast i titeln och subscriptionerna), som böra rådfrågas, utan handskrifterna till sådana författare, der det namnet oftare anträffas i texten. I afseende på dessa har jag företrädesvis ansett mig kunna lita på M. Hertz' Priscianus, der namnet Virgilius så utomordentligt ofta i texten anföres och det utan att Hertz någon enda gång antecknat någon varierande läsart. Han sjelf skrifver likväl Vergilius. — Hvad beträffar Horatius, hos hvilken namnet Virgilius 9 gånger förekommer, försäkrar Kirchner, att formen Vergilius af de äldre Horatianska codd. ej erkännes (»quam [formam] tamen apud Horatium libri veteres non agnoscunt»).

3.

Hvilken person betecknar namnet Virgilius Hor. Od. IV. 12 ?

Denna fråga kan synas föga vigtig, men dess besvarande på ena eller andra sättet är dock icke utan sitt inflytande på omdömet om Horatii sällskapston och umgängesförhållanden; och emedan hans lif och lefverne för öfrigt genom hans egna här och der inströdda skildringar ligger i öppen dag för oss, vilja vi ogerna att det i någon punkt skall vara oss oklart. Häraf har det kommit sig, att frågan, om denne Virgilius varit skalden, till hvilken Od. I. 3 och I. 24 äro adresserade och om hvars intima förhållande till Horatius utom dess vinkar gifvas Sat. I. 5. 40, 48 och i synnerhet Sat. I. 6. 55 — eller någon annan, af gammalt varit föremål för en liflig strid, som ännu i dag knappast kan sägas vara afgjord. Tvertom hysa två af de hos oss mest bekanta nyare utgifvarena Orelli och Dillenburger ännu i det afseendet fullkomligt stridiga åsigter. På samma sätt skiljde sig redan de två gamle scholiasterne Acron och Porphyrion, i det den förre har öfverskriften: »Ad Virgilium negotiatorem«, den sednare rätt och slätt: »Ad Virgilium«. Redan i äldre tider synes likväl det antagandet, att det icke kunde vara fråga om skalden Virgilius, hafva varit det allmännare; och man tillerkände, för att komma ifrån svårigheten, manuscripternas öfverskrifter och scholiasternas utsagor ett vitsord, som de allraminst i fråga om de hos Horatius förekommande personer förtjena. Sålunda hemtade man stöd af 3 Torrentii handskrifter, der öfverskriften var: »Ad Virgilium unguentarium« och af ett par glossatorer till 2ne Vanderbourgs manuscripter, af hvilka den ene gjort den särskilta anmärkningen: »Ad Virgilium negociatorem et Medicum Neronum«, den andre åter allrabestämdast uttalat sig: »Ad Virgilium negociatorem, non ad poëtam«. På den sidan ställde sig Landinus, den äldre Aldus, Fabricius och, efter hvad man af deras tystnad kan sluta, Mancinellus, Locherius, Lambinus, Pulmannus. Polemiskt mot denna åsigt uppträdde allraförst Henr. Stephanus i sin ed. af 1578. Redan förut hade Ascensius, men utan att vidare inlåta sig i någon polemik, antagit att fråga var om skalden Virgilius. Men äfven efter Stephani uppträdande vidhöllo Fabricius, Cruquius, Torrentius och sannolikt äfven, för att åter döma af tystnaden, D. Heinsius och Tanaq. Faber den häfdvunna åsigten. Deremot trädde Dacier, Rodeille, Baxter, Bentley, Sanadon och i sednare tider

Wetzel, Mitscherlich, Walckenaer, Dillenburger på Stephani sida, under det att Gessner, Nitsch, Fea, Vanderbourg, Orelli, Bugge, Strodtmann, Ritter, ställt sig på motsidan och förfäktat den gamla meningen.

Efter denna lilla historik är det på tiden att jag framställer min egen åsigt, hvilken är att här verkligen är fråga om skalden Virgilius, hvilket jag tror kunna både med positiva och negativa skäl ådagaläggas. Jag vill börja med de negativa:

1) Öfverskriften i de 3 Torrentii handskrifter: »Ad Virgilium unguentarium«, hvilken äfven Orelli finner löjlig, fastän han för öfrigt befinner sig på samma motpartis sida, är icke blott tydligen påhittad af någon, som tyckte, att odens innehåll och särskilt det ställe, der den tilltalade anmodas att medföra essencer, på samma gång som det icke passade på skalden Virgilius, icke gerna kunde hänföras till någon annan än en unguentarius, utan tillika ur den synpunkten olämplig, att Horatius på sådant sätt måste tänkas till umgängesvän haft en näringsidkare af det slag, som icke blott Cicero, utan Horatius sjelf och det på ett ställe i en af sina tidligare dikter, betecknar såsom hemfallet åt det allmänna föraktet. Jfr. Cic. de Off. I. 42: *Opificesque omnes in sordida arte versantur. Nec enim quidquam ingenuum potest habere officina. Minimeque artes eæ probandæ, quæ ministræ sunt voluptatum:*

Cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores

ut ait Terentius. Adde huc, si placet, unguentarios, saltatores totumque ludum talarium. — Hor. Sat. II. 3. 226 följ.

Hic simul accepit patrimoni mille talenta,
Edicit, piscator uti, pomarius, auceps,
Unguentarius ac Tusci turba impia vici,
Cum scurris fartor, cum Velabro omne macellum
Mane domum veniant. Quid tum? venere frequentes.
Verba facit leno. —

der på ett ännu bestämdare sätt unguentarius sättes i bredd med dem, som drefvo de föraktligaste näringsfång.

2) Acrons öfverskrift: »Ad Virgilium negociatorem« håller lika liket stånd. Väl voro negotiatores icke, såsom unguentarii, en föraktlig menniskoclass, men de voro icke heller köpmän i vanlig mening, allraminst köpmän, som handlade med essencer, hvilket knappast någon annan torde hafva gjort, än den som sjelf förfärdigade dem. Negotiatores åter voro sådana capitalister, som gjorde affärer i stort och visste att fördelaktigt pla-

cera sina penningar, antingen i provinserna, såsom förläggare för verkliga köpmän, i synnerhet spannmålshandlare, eller i Italien på vinstgifvande statsarrenden. Också voro de antingen equites eller annars personer af betydenhet, som visst icke befattade sig med sådant småkram, som essencer och dylikt. I sjelfva staden drefs dessutom den mesta handeln antingen genom slafvar, frigifna och legda personer under namn af institores eller af ett slags bättre commissionärer under namn af mercatores, men äfven dessa föga aktade och alltid ansedda såsom opålitliga. *Nihil proficiant, nisi admodum mentiantur*, Cic. På grund häraf och i sammanhang härmed är

3) öfverskriften hos Vanderbourgs ene glossator: »Ad Virgilium negociatorem et medicum Neronum» ännu mindre antaglig, fastän Orelli finner den, sedan han förmodligen sjelf godtyckligt förkortat den till: »Ad Virgilium medicum Neronum», hafva skenet mera för sig än de öfriga (»speciosior«). Ty kan man icke tänka sig någon negotiator hafva drifvit handel med unguenta, så kan man lika litet tänka sig någon hafva varit på samma gång negotiator och medicus. Har nemligen också den regeln många undantag, att medici hos Romarne voro slafvar, så voro de likväl svårligen något annat jemte det att de voro läkare, allraminst de, som voro frie män, hvilka ofta på året förtjente betydliga summor, ända till 250,000 ja någon gång till och med 500,000 sestertier (öfver resp. 23,436 och 46,872 Rdr. Bco.), så att de åtminstone allsicke kunna tänkas hafva derjemte varit negotiatores, i den, såsom förut är visadt, felaktiga betydelsen af köpmän, krämare. De åter, som voro slafvar, förtjente naturligtvis ingenting, utan fingo sitt uppehälle i ersättning för sin tjenstbarhet.

Leder således ingen af dessa öfverskrifter eller glossemer till något ljus i saken och kan man icke heller fästa något afseende på Orelli's alldeles omotiverade gissning, att denne Virgilius kan hafva varit antingen en slägting eller client till skalden eller en afkomling af den prætor C. Virgilius (eller Vergilius), som var Ciceros vän, så återstår att undersöka, om de skäl, som blifvit uppställda såsom hinder för att tänka på skalden Virgilius, bättre hålla stånd.

1) Invändningen att det vore skalden Virgilius ovärdigt att på anmodan medföra och släppa till essencerna, hvarmed de skulle ingnida sitt hår (ty derom är det företrädesvis fråga) vid

det glada tillfället, är redan vederlagd af Dacier genom åberopande af Catull. XIII. så lydande:

Coenabis bene, mi Fabulle, apud me
Paucis, si tibi di favent, diebus,
Si tecum attuleris bonam atque magnam
Coenam, non sine candida puella,
Et vino et sale et omnibus cachinnis.
Hæc si, inquam, attuleris, venuste noster,
Coenabis bene: nam tui Catulli
Plenus sacculus est aranearum.
Sed contra accipies meos amores
Seu quid suavius elegantiusve est.
Nam unguentum dabo, quod meæ puellæ
Donarunt Veneres Cupidinesque:
Quod tu quum olfacies, deos rogabis,
Totum ut te faciant, Fabulle, nasum.

hvilket visserligen från början till slut är ett skämt, men hvarunder likväl framskymtar den seden, att ett par vänner just på det sättet kunde slå sig tillsamman om en glad tillställning, att den ene bestod essencerne, och den andre allt det öfriga. Men detta lilla stycke af Catullus synes mig upplysa ännu mer, än Dacier funnit sig kunna deraf hemta, det nemligen att, då Catullus skämtvis kunde anmoda sin vän Fabullus att bestå allt det öfriga, som erfordradas till ett gille, mot det att han sjelf endast lemnade unguenta, likasom hade det varit »parti égal«, så skämtar här Horatius med sin vän Virgilius på det motsatta sättet, nemligen att, fastän han af honom fordrar så litet som essencerna och sjelf vill bestå allt det öfriga, han likväl låtsar sig dermed hafva låtit Virgilius betala sin del i gillet och varnar honom, att han icke må tro sig göra någon god affär. Sålunda är

2) äfven den svårighet, man finner i *pone studium lucri*, aflägsnad. Det är nemligen i synnerhet detta, som man finner både af Horatius opassande, ja oartigt, såsom varande en släng åt den tilltalade, och icke öfverensstämmande med de underrättelser, Donatus lemnar om Virgilii charakter. För att nu icke tala om eller fästa någon särskilt vigt vid den hushållsaktighet, hvarom det obestridligen vittnar, att Virgilius, som till en början ingenting egde, lemnade efter sig ett hus i Rom, stora egendomar i Campanien, med ett ord en qvarlåtenskap, bestigande sig i värde till omkring 750,000 Rdr. Sv. Bco., och från

hvilken hushållsaktighet det väl kunde anses såsom en, om än ringa, afvikelse att på detta sätt kasta ut penningar eller penningevärde (essencer), vore det verkligen ingen omöjlighet, att skalden med sin uppmaning att för den gången lägga bort allt vinst-begär kunde syfta på just detta lilla afbrott i hvad Virgilius eljest torde haft för vana, att oaflåtligen öka sin förmögenhet. Dervid vill jag, såsom sagdt är, icke fästa mig, enär i en sådan anmaning, huru välgrundad den också måtte vara, alltid skulle legat någonting för vännen sårande. Deremot ligger det å Horatii sida ett godmodigt skämt i uttrycket, om man fattar det så, som vi förut antydt, att, fastän Horatius sjelf lofvat bestå allt det öfriga, utom essencerna, han nog skall veta ställa det så, att Virgilius icke skall vinna på affären. Han gifver sig dermed sken utaf att ämna taga saken ganska knapphändigt, att icke göra större anstalter, än att den enes och den andres bidrag kunna anses jemnt motsvara hvarandra, naturligtvis så tillförståendes, som då mången värd nu för tiden bjuder på husmans-kost eller på en hvardagsmiddag — med ett ord lofvar mindre, än han ämnar hålla.

Till en sådan uppfattning, enligt hvilken *studium lucri* icke antages hafva något slags syftning, allraminst en klandrande syftning på Virgilii lefnadsvanor i det hela, utan endast vara en fortsättning af det föregående skämtet och skämtvis ämnadt att förebygga allt missförstånd i afseende på hvem som dyrast skulle få betala kalaset, hemtar jag skäl af uttryckets nära sammanhang med *pone moras*. Ty lika litet som detta rimligtvis kan få någon annan betydelse än blott för tillfället, lika litet behöfver *pone studium lucri* annorlunda fattas. Annars skulle man kunna hitta på att — ja man borde till och med — finna i *pone moras* en indirect förebråelse för habituell långsamhet, söleri, likasom man i *pone studium lucri* funnit en förebråelse för habituell vinningslystnad.

På detta sätt vinnes också, hvad man tyckt sig sakna, nemligen en ton af förtrolighet, jemförlig med den, som röjer sig i inbjudningen till Torquatus Ep. I. 5, der skalden likaledes förringar sin egen anrättning och skämtvis uppmanar och tillsäger vännen, att, om han vill hafva det bättre än huset förmår, så får han medföra det sjelf. Att denna ton af förtrolighet är en annan, än i Od. I. 3 och I. 24 har sin grund i situationens olikhet; ty högst naturligt är ju, att man annorlunda tilltalar en vän, då han står i begrepp att resa bort öfver ett stormigt haf

eller då han nyss gjort en närgående förlust, än då man under helt lugna och glada förhållanden inbjuder honom till gäst.

De almindeligst kendte levende sprogs lydbetegnelse sammenstillet med lydskriftens.

Tillæg til den phonetiske afhandling s. 51—69.[1])

Af *C. A. E. Jessen.*

Forat kunne bruge følgende lister må afhandlingen, hvortil de er tillæg, og til hvis paragraphnummere vises tilbage, haves ved hånden. Afhandlingen er en sammentrængt udsigt over almindelig phonetik (dens overskrift fremhæver de puncter der er underkastet ny og selvstændig undersøgelse); hensigten med tillægget er nærmest at oplyse og lette lydskriftens brug, desuden ved hjælp af det almengyldige lydskemas sammenstilling med de enkelte sprogs lydskemaer at udhæve, i hvilken udstrækning oplysning om lyd må kræves af sproglæren. Nødvendigheden af nöjagtig lydlære pågtes nemlig af de fleste ikke tilstrækkelig; för lydene er således fastsat, at de kan omsættes i lydskrift, kan lovene for lydskifte i böjning og afledning, altså hele formlæren, ikke formuleres nöjagtig og correct; endnu langt mindre kan den såkaldte sammenlignende sprogvidenskab undvære nöjagtig lydbestemmelse, da dens mest fremtrædende genstand er ordformernes historie (udvikling), der består i deres fortsatte lydomdannelse. De tilfælde, hvor jeg har måttet sætte spörsmålstegn til, eller forbigå noget, eller har taget fejl vildledt af mine hjælpemidler, er håndgribelige vidnesbyrd om de fleste sproglærers ufuldstændighed og uklarhed i lydlæren; af de medtagne sprog har jeg nemlig, foruden dansk, kun hørt svensk, islandsk, engelsk, tysk af indfødte, og det endda tem-

[1]) Note til afhandlingens § 28: bestemmelsen, at lydskrift må bruge fordobling, hvor 4 parter articuleres, er ikke udtömmende; dobbelt medlydstegn må nemlig også bruges, hvis det er 1ste eller 4de part, der mangler (f. ex. kamp-plads nöjagtig udtalt, hvor p-p udtrykker kun 3 bevægelser, idet den 1ste af de 4 mangler: se 25), med andre ord: overalt hvor man har en oplukningsbevægelse (d. e. 2den part) foran en tillukningsbevægelse (d. e. 1ste part).

melig sjælden, og må ved de øvrige udelukkende holde mig til bøger, der tit svigter mig (min tvivl om opgivelsernes fuldstændighed har jeg tit kun tilkendegivet ved at udelade den streg, der ellers sættes på en tom plads i skemaerne).

Jeg opfører først lydskriftens skema[1]) — med udelukkelse af „cerebralerne" d. e. rækken II. 3 (se afhandlingen § 4), på hvilke jeg ingen sikkre exempler véd i de medtagne sprog — medlydsafændringer nedenunder hver hovedrække[2]) — *h* stillet for sig, da det kan göres hørlig på ethvert sted i munden fra drøbelen til læberne, såvelsom udtales gennem næsen (20), følgelig ikke kan sættes i nogen af rækkerne særlig.

Sprogenes tegn og tegnforbindelser indordner jeg i tilsvarende skemaer, så at pladsen viser deres udtale og hvad tegn de gengives med i lydskrift. Lydforbindelser udtrykt ved enkelt tegn kan ikke få plads i skemaerne, men må omtales for sig. Jeg medtager ikke just enhver uregelret og enkeltstående måde, en lyd kan findes skreven på; f. ex. i fransk og engelsk, hvor jeg kun giver lydlærens hovedtræk.

Vanskelighed volder adskillelse af virkelig tvelyd fra forbindelse af selvlyd med *w* og *ȷ*. I „germanske" sprog har jeg sat det sidste, i romanske det første.

Adskillelsen af det „mouillerede" *g* (der skrives med lodret streg under: se 5) og *ȷ* er ikke let at eftervise; hvis de faldt sammen, vilde der fremkomme uoverensstemmelse mellem tungelyd og læbelyd, da forskel mellem det puncterede *v* (6) og *w* er tydelig nok. Når jeg i skemaerne alligevel gör adskillelsen (f. ex. regner svensk og norsk gj for mouilleret *g*, ikke for *ȷ*), så er det ikke fordi jeg har iagttaget forskel, men efter skön: jeg sætter mouilleret *g* i tilfælde, hvor det sandsynligst vilde findes, hvis forskellen er virkelig; den der benytter listerne kan altså foreløbig tænke sig *ȷ* isteden.

---

[1]) Den der bruger Lyngbys tegn (sønderj. sprgl. s. 2), eller Lepsius's, ser let forholdet mellem dem og mine. Lyngby afviger fra mig i bimærker, ikke i de bogstaver han hidtil har havt brug for.

[2]) Forskellen mellem tungelydenes rækker (II. i skemaet) ligger mest i måden hvorpå tungen rører ved ganen, tænderne (og drøbelen); de ordner sig ikke i regelrette afstande bagved hverandre i munden, så de kunde ordnes herefter i skemaet: det bageste sted hvor lyd af *t*-rækken kan frembringes, ligger langt bag det forreste hvor lyd af *k*-rækken kan frembringes. (De fleste phonetikere har regnet forskellen for blot local, og har ordnet derefter).

For ikke ved „germanske" og romanske sprog at optage for megen plads ved særlig skema til korte og til lange selvlyd, bruger jeg ¯ i betydning: „kun lang", ˘ i betydning „kun kort", ingen tegn istedenfor at sige: „både kort og lang".

At lydskriften ikke kan udtömme lydafændringernes mangfoldighed, er omtalt i afhandlingen. Et forhold, den vanskelig kan tage hensyn til, er f. ex. det, at en tungelyd kan afændres ved den stilling læberne indtager imens, og omvendt (gælder det ikke bl. a. om ɵ i svensk?)

Jeg er først bagefter bleven var, at jeg har brugt ordet „efterlyd" noget afvigende fra andre, næmlig kun om medlyd der følger efter en til samme stavelse hørende selvlyd (så jeg tiest isteden kunde have sagt: „i ords og stavelsers udlyd"), men ikke om en medlyd mellem to selvlyd, altså ikke i betydning: „indlyd og udlyd".

I lydskriftens medlydsskema er: I læbelyd. II tungelyd. I 1 rene læbelyd. I 2 frembringes ved underlæbe + overtænder. II 1 de almindelig (men urigtig) såkaldte „tandlyd", „dentaler". II 2 de samme „mouillerede". II 3 de samme som „cerebraler". II 4 de såkaldte „ganelyd", („palataler"; aldeles urigtig: „gutturaler"). II 5 de samme „mouillerede" (hos nogle grammatikere „palataler" i særlig betydning). II 6 drøbellyd (urigtig kaldt „strubelyd", „gutturaler").

Lydskrift.

	a		ạ, a̰ (8)		e̥, ∘ (9)
æ	*o̤*	*ḁ*	ă o. s. v. (15)		ȧ, ā̇ o. s. v. (16)
e	*ø*	*o*	a͜u o. s. v. (10)		a̰ o. s. v. (12)
ı	*y*	*u*	e^a o. s. v. (9)		á, à o. s. v. (13).

I	1	*p*	*b*	*f̣*	*ṿ*								*m*	*w*	λ, ϱ (22)
	2	„	„	*f*	*v*										ʻ (7)
II	1	*t*	*d*	*þ*	*ð*		*s*	*z*	*ɵ*	*z*	*l*	*r*	*n*		kʻ o.s.v. (10)
	2	*t̩*	*d̩*	(*þ̩*)	(*ð̩*)		*s̩*	*z̩*	*ɵ̩*	*z̩*	*l̩*	*r̩*	*n̩*		m̄ o.s.v. (14 f.)
	4	*k*	*g*	*ꝁ*	*g*								*ŋ*		r̥ o.s.v. (19)
	5	*k̩*	*g̩*	*ꝁ̩*	*g̩*								*ŋ̩*	*j*	$\frac{k}{w}$ o. s. v. (29, note).
	6	*ḳ*	*g*	*ꝁ̣*	*g̣*						*ɫ*	*ʀ*	*ŋ*		
						h									

Om de tilkomne bogstaver se § 1, 2, 3. Rækkerne II, 2, 3, 5, 6: § 3, 4; puncteret *f* og *v*: § 6.

NB.: både i afhandlingen og tillægget betegner heldende (cursiv) tryk lydskrift.

Dansk (københavnsk udtale).

	a	
æ e[1]	ö	å o[2]
e i[3]	ø y̆[4]	o ŭ[5]
i[6]	y[7]	u[8]

ej, tit eg, ig i mig dig sig [i nogles udtale æg i kvæg væge] (desuden ai i fremmede ord) = *ăj* (*ă* i manges mund „höjt": 8), i almueudtale *æj*. öj, ög, tit øg (se ndfr.) (oi i fremmede ord) = *ăj* (i manges mund mellemlyd mellem *ă* og *ŏ*), i almueudtale *ŏj*.

Explr.: [1] her (langt) vende (kort). [2] sprog (l.) blot (k.). [3] fisk. [4] lykke. [5] bunden. [6]. [7]. [8] korte: pidsk skyld guld. — Ved i y u findes enkelte uoverensstemmelser; jeg udtaler dem „lukket" i et större tal tilfælde end københavnerne (f. ex. trind rund mund). Andre uoverensstemmelser sjældne, som i valget af ö og ø: jeg siger f. ex.: først hør (planten) men har også hørt: först, hör.

Alle 10 selvlyd, både korte og lange (de korte ikke i udlyd, eller foran p t k f s, også gt), modtagelige for toneholdet (14. 16): *ȧ* o. s. v., og især tilböjelige til det i 1stavelsesformer samt nutids fremsættende måde af aflydende udsagnsord (byder binder), også i sammensatte udsagnsord og tildels i deraf afledte navneord (forbyde fortælle fortælling); de kræver det: foran 2 (udtalte) udlydende „bløde" medlyd (hjælm sagn), også foran udlydende forbindelser af l m n v j med følgende „hård" medlyd (folk holdt hals skæmt; undtagen: holdt!); altid hvor de i sidste stavelse er lange (sten bord), undtagen sammentrækninger som: fa'r mo'r sa' la', og udråbsord som: å hu og lign. De 3 sidste regler træder ud af kraft, når ordet bliver 1ste sammensætningsled (hjælmbusk halspine stenbrud)[1]). — Således bliver de danske selvlyds tal 40, hvortil kommer:

---

[1]) Rask (rtskrl. § 36) har overset, at i ord som sten-plade (smlgn. 21) 1ste led forholder sig som fa'r o. s. v. — Jeg kunde her udhæve, at Höjsgårds fastsættelser, raison. gram. § 309 f., er langt fra at stemme med min udtale, der kun i yderst få ord afviger fra den københavnske: f. ex. „jeg kender" har tonehold i min udtale, ikke i københavnernes. Rask tillægger (§ 41) guld toneh. imod den almindl. udtale. Levin, lydlære § 103—105, opgiver: stank pjalt vildt som toneholdsløse, en udtale der

e i tonløs stavelse er halvlyden" (9), der tilstæder små afændringer afhængige af hvad medlyd der følger på, eller om ingen følger.

p (b)[1]	b	-					m	v[4] (g)[5]
"	"	f (v)[2]	v (b)[3]					
t	d	-	d[6]		s - - -	l -	n	
-	-	-	-		- - [7] -	- -	-	
k (g)[8]	g	[9]	g[11]				ng n[14]	
[12]	[13]	[10]	-				-	j g[15]
-	-	-	-			- r	-	
				h				

[1] b i udlyd (hvis det foran tilföjet endelse fordobles) og foran s, t, lyder efter kort selvlyd uden tonehold som *p*: stub gibs støbt. bb efter selvlyd af nævnte art lyder måske ikke ens hos alle: stubbene; snarest: 1ste part af et *p* i tilluknings-, 2den part af et *b* i oplukningsbevægelsen (28 slutning); jeg udtaler bb: stubbe, og pp: hyppig, ikke ens; hvis der er dem, der udtaler dem ens, kommer det vel af at de siger bb (strængt taget: *pb*) for pp, ikke omvendt.

[2] v = *f* i vt: havt stivt.

[3] Udtale af ind- og udlyd b som *v* (vel tiest det puncterede: 6), som sprogudviklingen kræver jævnsides med det „åndende" d og g, søger skoleundervisningen at trænge tilbage; men den høres ellers altid (undtagen i de under [1] vedrørte tilfælde).

[4] v = *w* efter kort *a æ ọ ạ̈*: hævne skov (undtagelse: se [2]); mellem 2 selvlyd høres ved siden heraf udtale med *v*, hvorved selvlyden bliver lang: skoven; talesproget foretrækker altid *w* (og kort selvlyd), kun at københavnerne af ikke gennemført stræben efter „correcthed"[1]) i et par ord stadig bruger *v*: forlovet. Efter nødvendig lang selvlyd gælder kun *v*: stave.

i kbhvnsk (ikke i jysk) er en ligefrem fejl, ligesom: forkullet og sag uden toneh., hellig med det.

[1]) Börneundervisningen udretter måske mest i den retning: s, k, o: sko, v, e, n: ven: sko-ven. Theatret bidrager sit til ukyndig poleren på sproget; den pæne udtale af forlovet har måske især fået bistand herfra; måske skriver den falske udtale: ørn for örn sig sammestedsfra.

Efter andre korte end de nævnte gælder *v*: stivne syv løvfald grevskab (*w* i almueudtale).

[5] g = *w* mellem kort å og n: vågne vogn; *g* gælder ved siden heraf, om end sjælden i daglig tale. I hagl høres *g* og *w* (i logre kogle *g*).

[6] I ords og stavelsers udlyd og mellem 2 selvlyd; også i fordobling: odde; og i tonløs stavelse: måned fremmed. (At udtale åndende d efter medlyd: sværdet, er jysk, ikke københavnsk, hvor d enten forstummer eller udtales ligesom i forlyd).

[7] sj udtaler jeg efter tegnene; kbhvnrne er yderst tilböjelige til (mouilleret) *s*: sjæl.

[8] g i udlyd (hvis det foran endelse fordobles) efter kort selvlyd uden tonehold: lig hug, i gt i intetkön som: stygt, i gs i en ejeform som: et hugs, lyder som *k*. gg efter selvlyd af nævnte art snarest: 1ste part af et *k* i tilluknings-, 2den part af et *g* i oplukningsbevægelsen (28); jeg udtaler gg: ligge ryggen, og kk: kikke rykker, ikke ens (men gg på ingen måde åndende); der er vistnok dem, der siger gg (strængt taget *kg*) istedenfor kk (det omvendte, kk for gg, kan kun være rent personlig fejl). — Ord som: æg væg, ægget væggen, med lang selvlyd og tonehold, og: vægge, med lang selvlyd uden tonehold, har rent (ikke: åndende) *g* (lyden *k* er her, idetmindste i indlyd, rent personlig fejl). — bygg (kornarten), dugg udtaler jeg med tonehold og rent *g*, andre uden tonehold og altså med *k*.

[9]. [10] gt (magt) udtaler mange *kt* (undtagen: stygt, se [8], hvor denne udtale er sjældnere, og ngt der lyder *ŋt*), nogle *kt*. I *kt* efter æ e i ø y (rigtig dygtig) bliver *k* i manges mund mouilleret. Tildels rent personlige forskelligheder.

[11] I ind- og udlyd; undtagelser se [8]. [9]. [10].

[12]. [13] kj gj, findes kun foran a o u, og lyder i Kbhvn ikke som blot mouilleret *k g* men som *kj gj*, således at disse forbindelsers *k* og *g* tillige er mouilleret i nogles udtale, men ikke i alles. Udtale af k g foran æ e i ö ø y (kær gærne) som mouilleret *k g*, eller endog som *kj gj*, er ikke københavnsk, og nutildags sjælden hos de dannede stænder (til fordel for sproget, da udviklingen ellers tilsidst vilde føre til *ts* og *j*), men høres, dog efter forskellige regler, hos dem hvis udtale er påvirket af localdialect. Københavnere udtaler k i kid

kær aldeles som i kan, g i gik gærne aldeles som i gå; det samme gör jeg, uagtet jeg er fra Jylland.

[14] n foran k: enke, hvor 2den part af *ŋ* falder ud (25). — nkt kan i slap udtale høres, ens med ngt, som *ŋt* (f. ex.: punct kan høres rimende paa tungt). — sprang hører jeg af enkelte kbhvnre udtalt spra*ŋk* (i jævnstilling med formen: bandt).

[15] g = *ȷ* i mig dig sig, tit i eg øg hvorved det lange e ø forandres til kort *a* [*æ*], *a* [*ǫ*] (smlgn. ovenfor under selvlydene); det kbhvnske talesprog foretrækker denne udtale, i modsætning til jysk, og til declamationsudtalen, der begge foretrækker udtalen *eg øg* (steg løg), efter hvilken skrivemåden retter sig; i visse tilfælde gælder kun udtalen efter tegnene (neg bøg), i andre kun den med *ȷ*, og da bör skrives ö (regn dögn). Også her har ikke gennemført (sporadisk) stræben efter „correcthed" medført forvirring i den kbhvnske udtale. (Om egt øgt: stegt søgt, se [9]. [10]; da g ikke her kan blive til *ȷ*, beholder e ø, forkortet, den rette lyd; enkelte kbhvnre siger dog stegt med *æ*, hvilket for mig lyder meget frastødende).

Spörsmålet om man i sp st sk hører *p t k* eller *b d g* forbigår jeg (også ved de andre sprog).

Af tilfælde hvor medlydstegn ikke udtales udhæves: h i hj hv. d i ld rd nd (undtagelser se dette tidskrifts 1ste årgang s. 29), dt, ds (undtagen ejeform af ord på d, hvor det tit udtales) (på theatret høres en höjst latterlig, ellers ukendt, udtale af ds i enkelte ord, f. ex. trods stedse, som ts); fremdeles, i sprogets virkelig talte form, tit i ind- og udlyd, især når det svarer til oldnordisk ð: vid brød rød ved med, tidlig; sjældnere hvor oldn. har t, dog f. ex. i hvad lod (derimod: vid! hvid sød o. s. v. altid med udtalt d). g oftest mellem i y u og e: pige ryge bruge; i endelserne -ig -lig (i intetkön både g og t stumt); også ellers når oldn. har g: dag (i slog kan man ikke engang forsvare at skrive det), mindre let når oldn. har k, dog i datiden tog. Det er stumt i: solgte solgt salg, valgte valgt, dulgte dulgt dølgsmål, spurgte spurgt spörgsmål, hvor det ved misforståelse er kommet ind i skrivebrugen og dets udtale er en ligefrem fejl; ligeledes i: sælge spörge, hvor det vel næppe bedre kan forsvares, og i: følger fulgte fulgt, uagtet det i disse i og for sig er berettiget; den „ædlere" udtale, som en samvittighedsfuld men ukyndig skolemester søger i alle disse ord at sætte g igennem, hvilket nok også næsten er lykkedes med: vælger vælge

valg, dølger dølge, så det i disse tit høres endog i daglig tale, der dog ellers er en langt fuldkomnere sprogform end skriftsproget og declamationsudtalen; skulde det samme lykkes med de øvrige, fik vi en fornöjelig prøve på hvorledes kunst (affectation) kan virke med i sprogformers udvikling (hærge høres og skrives sammen med hærje, uagtet man fra først af med tegnet g her mente *ȷ*, hvilken rette lyd skoleundervisningen så fortrængte, ligesom i værge, ganske som i de för nævnte: vælge, dølge o. s. v.; i alle slige ord burde g lades stumt eller udtales som *ȷ*). v er i daglig tale tit stumt i udlydende lv rv: halv spurv kurv (hvorved toneholdet kån gå tabt: sølv gulv; smlgn. ovenfor), og bliver ved at være stumt foran tilföjet endelse: halvt spurven.

„Blød" medlyd (stemmelyd: 22, note, s. 63) i tonstavelse er lang („rullende": 17) efter kort selvlyd uden tonehold: hvis en anden „blød" medlyd følger (hamre sejle hovne) eller hvis der mellem 2 selvlyd skrives fordobling (alle rydde; bb gg kan ikke regnes for virkelig bløde, se [1]. [8]) eller tegnforbindelse af samme værdi (vende falde; ng kan ikke skrives dobbelt: synge; heller ikke v j eller g udtalt som j: sove, smlgn. [4]; veje; lege, smlgn. [15]). Følgelig kan medlydslængde ikke indtræde i sidste stavelse (se toneholdsbestemmelserne), undtagen i udråbsordene: hov hej sej höj, der kan have rullende *w*, *ȷ*.[1]) — I min udtale indtræder lang medlyd ligeledes efter lang selvlyd, hvis de øvrige betingelser er de samme som nys fremsat (ingen tonehold, og påfølgende blød medlyd) (smlgn. 21): sten-bro fyn-bo lyn-glimt rim-brev il-bud hår-lok ord-lyd; tårne hornet (d. e. „med horn"); i modsætning til: sten-plade lyn-slagen hår-pynt; borte skjorte; i sammensætninger kan den indtræde, selv om en selvlyd følger: jyn-ovn jord-axe.

I **Nordmændenes** udtale af alménsproget findes samme 10 selvlyd, korte og lange, og skrives på samme måder. Toneholdet falder bort. I mange norske almuemål deler de 5 led *æ* *a̰* *e* *ø* *o* sig hvert i 2 afændringer, idet „åbent" e o i y u ikke,

---

[1]) Lang medlyd er ikke allevegne af samme mål; man kan derfor ikke sige, at den nødvendig frembringer lige så lang stavelse som lang selvlyd, endsie som lang selvlyd med medlyd efter. — Den opstillede regel om medlydslængdens indtrædelse følges ikke altid i sammensætninger; nogle kbhvnere siger f. ex. iforgårs, omgås uden at göre r, m „rullende".

som i dansk, er aldeles lig med æ å e ø o, men frembringes lidt mer „fremskudt" (d. e. længer foran i munden) (Aasen: gram. § 13 f.; er A. vis på, at det ikke, i forhold til dansk, var rigtigere at kalde de 5 sidste lidt mer tilbageskudte?); i almensprogets udtale hersker denne adskillelse ikke (Aasen: ordbog s. XI).

I medlydsrækken falder *đ* og *g* bort, da d og g (?) ikke kan blive åndende (Knudsen i Langes norske tidskr. 1850. s. 210). kj gj (smlgn. [12]. [13]) lyder som blot mouilleret *k g* (j). sj skj = mouilleret *s*. r lyder ikke som i Kbhvn, men er det almindelige *r*. — Hvis den af Björnson brugte retskrivning fulgte alménsprogets udtale, og p t k (krype litet tok) i overensstemmelse med oldnordisk virkelig hørtes, hvor vi nu har b d g, isåfald måtte nordmændene i dette punct forandre retskrivningen; udtalen må imidlertid, efter Munch: d. danske, svenske, tyske sprogs formlære s. 6, i slige tilfælde ikke være p t k. Björnson forkaster j i ord som kjær gjærne o. s. v.; j er ikke, som i dansk, uberettiget, men dog unødvendig.

Svensk (afvigelser i gøternes udtale se Strömborg sv. språkl. s. 5-6).

	a	
ä e[1]	ŏ[5] (y̆)[6]	- ă̊[10] ŏ[11]
e[2] ĭ[3]	ŏ[7] (y̆)[8]	å̄[12] ō[13] -
	u ?[15]	
i[4]	y[9]	o[14] -

Explr.: [1] tjena (langt) berg nej (kort). [2] del (l.) skepp (k.). [3] fick flicka vilja till. [4] gripa (l.) icke brinna himmel (k.). [5] töra (l., Srömborg s. 4) spörja törst dölja möjligt (k.). [6] kyrka (Tullberg s. 4 § 9). [7] bröd lös (l.) född öppna (k.; academiens språkl. 1836 s. 31). [8] lyfta krycka syster (Tullberg § 9). [9] krypa (l.) fylla mygg (k.) [10] ålder lång. [11] kom folk. [12] råd fågel. [13] sofva son lof. [14] for bok gro bo (l.) grodd oxe dom (k.; acad. sprkl. s. 26); Strömborg sætter denne lyd aldeles lig andre sprogs u; dog er det efter mit skön en mellemlyd; rent *u* og *o* mangler i svensk, ja vel også rent ḁ. Lyden [15] brud (l.) tugga (k) er os danske ukendt; dens plads i rækken tör jeg ikke afgöre. — Langt a kaldes lidt „åbnere" end det korte, d. e. noget dybere (nærmere ḁ)

Toneholdet (14. 16) kendes ikke (heller ikke i de følgende sprog).

p	b	-	-				m	-[9]
»	»	f	v fv f[1]					
t	d	-	-		s - - -	l r	n	
-	-	-	-		- - {sj stj / skj sk[3]} -	- -	-	
k ck q[4]	g	-	-				ng n g[6]	
-	-	-	gj g[5]				-	j
-	-	-	-			- -[7]	-	
				h				

tj kj, og k hvis det står foran ä e i ö y og disse hører til ordets stamme, ikke til endelsen, = *tø* (tillige mouilleret). — x = *ks*.

[1] f når det ikke er forlyd (undtagen i ff ft fs). fv skrives mellem 2 selvlyd, og mellem l, r og følgende selvlyd. — [2] Findes ikke i indfødte ord. — [3] sk foran ä e i ö y, i ordets stamme. — [4] Desuden gt efter kort selvlyd = *kt* (Rask slde afhdlgr III s. 9). ch kun i: och. — [5] g foran ä e i ö y, i ordets stamme, og efter l r; lyden kan vel ikke skelnes fra j (se ovenfor). — [6] Om ng allevegne er *ŋ*, eller i visse tilfælde *ŋg*, kan jeg ikke opgive forvist. n = *ŋ* foran k. g = *ŋ* foran n i ord som vagn. — [7] (I Sydsverrig skal r være „strupljud": Strömborg s. 6).

h i hj hv, l i lj, d i dt og tildels i dj, k i skt, udtales ikke.

Medlydslængde er fremherskende, betegnes tit ved fordobling (ikke altid, f. ex ikke i: vilja värja vänja, höja, o. s. v.); jeg kan ikke opgive i hvilken udstrækning skriftlig fordobling svarer til dette forhold, eller hvorvidt den tillige bruges som blot tegn for selvlyds korthed. Smlgn.: Rask slde afhdlgr III s. 9.

Bemærkninger om udtalen i daglig tale (d. e. sprogets virkelige tilværelsesform) se: svensk språklära utgifven af academien 1836. s. 72—75.

Islandsk.

	a 2 1	
e	ö	o
3 i y	4 u[6]	5 -
í ý[7]	-	ú

Hertil kommer: [1] á = *aw*, hvori *a* måske er lidt „dybere", [2] æ, œ = *aj*, hvori *a* måske er lidt „höjere". [3] ei, ey = *ej*, [4] au = *øj*, [5] ó = *ow* (med temmelig svagt articuleret *j*, *w*), dog således at selvlyden i disse 3 forbindelser er en mellemlyd der nær-

mer sig til *œ ǫ ḁ*[1]) (se endvidere: Rasks anvisning til isl. 1818. § 16).

[6] I et par ord har y denne lyd (Gislason formlære § 23). — [7] Desuden (i Nordlandet) i y foran gj og dermed ligegældende g (G. 81).

è = *jæ* (måske i nogle ord *je*: Rasks anv. 1818. § 17), ì = *je*; skrives nu rettere je, ji.

Enhver selvlyd kan være lang og kort; den lange er af mindre mål end lang selvlyd uden tonehold i dansk. — I rodstavelser er enhver selvlyd: kort foran medlydsforbindelser og dobbelt medlydstegn[2]) (stakk; ást háski; fagri; telja segja örvar; og ligeledes om jeg hører ret: mála mæla bjóða beina; samt: mál bein? i ord som de 6 sidste forekommer selvlyden mig kort og det påfølgende *w*, *j* „rullende"; dette er jeg så forsigtig at henstille til nærmere undersøgelse) og ellers lang (i udlyd: fje; foran 1 udlydende medlyd: á, þat; foran 1 indlydende medlyd: fagur fagurt). Undtagen: „hård" enkelt medlyd (p t k s[3])) med r, j, v (oprindelig lydende *w*) efter sig, eller med *j*, *w* (i skrift indeholdt i de 7 „tvelyds"-tegn: æ œ ei ey au og á ó) foran sig, kræver forudgående lang selvlyd (dapri betri akrar vísri; þekja nesjum, götva tvisvar; og ligeledes: sátu kráka skjóta beita sæti, hvor selvlyden er længere, og *w*, *j* ikke „rullende"). — I bistavelser er selvlyden kort; undtagelser fremgår imidlertid f. ex. af G. 92, 3.

p	b f[1]	-	-				m	(v)[4]
»	»	f p[2]	v f[3]					
t	d[5]	þ	ð		s - - -	l r	n	
-	-	-	-		- - - -	- -	-	
k[6]	g	[8]	g[7]				n[13]	
[9]	[10]	-	gj g[11]				-	j[14]
-	-	-	-			- -	-	
				h[12]				

[1]) æ œ lyder som dansk ej i dannet udtale; ei, au mere lukket end ej, öj i dansk almuemål. — Ved á ó foran tt bliver „stemmen" (19) borte før læberne er lukkede; deraf kommer det, at man istedenfor *w* næsten synes at høre et *h* mellem læberne (dóttir).

[2]) Om r, s i udlyd hvor ældre isl. har rr, ss, se G. 93. 89.

[3]) indlydende þ. h findes ikke; indlydende f er ikke „hård" medlyd i isl.

x skrevet for ks gs, se G. 88, og i udg. af droplaugarsonasaga s. 7.

[1] f almindeligvis foran ð l n (G. 85). — [2] p i pt (G. 75). — [3] f udenfor forlyd, undtagen i: ff ft fs fk efter selvlyd (G. 85); om indskudt lyd v efter g se G. 81. — [4] Idetmindste i nogles udtale i hv; om á ó se ovenfor. — [5] Desuden gælder ll og rl som dl; nn efter tvelyd og í ý ú, samt rn som dn,[1]) (G. 91—93, smlgn. 99 anm. 1). — [6] Om nogle egnes udtale af hv som kv se G. 82. — [7] I udlyd efter selvlyd; mellem 2 selvlyd (undtagen de under [11] omtalte tilfælde); mellem selvlyd og følgende r; derimod „hårdt" mellem selvlyd og følgende ð l n: G. 81. gt kt [gs?] (G. 75) synes at være = [8] *kt* [*ks*?]. Om enkelte egnes udtale af hv som *k* se G. 82. — [9]. [10] kj, gj, desuden k, g foran e i y í ý æ œ udtales *kj*, *gj* hvor *k*, *g* tillige er mouilleret (lyden er næppe blot mouilleret *k*, *g* uden *j* efter); sammenhold imidlertid [11] (G. 76). — [11] gj mellem 2 selvlyd, og g mellem selvlyd og endelsens i (G. 81); lyden kan næppe skelnes fra j, og bliver tildels borte (se G.). — [12] Om udtale af kn som hn se G. 75. — [13] n foran g, k. — [14] Om j indeholdt i tvelydstegn se ovenfor.

Tilfælde hvor medlydstegn ikke udtales se: G. 77. 81. 104. 107. 114. og udgvn. af dropl. s. sga. s. 7.

Lang („rullende") er (efter kort selvlyd) „blød" medlyd (*w j* i de 5 „tvelyd" medregnet) foran en anden blød i indlydende medlydsforbindelser (telja örvar, segja, i hvilket sidste gj gælder som jj, ligesom g i: degi flugi, — smlgn. [11], og G. 76 — alle med kort selvlyd; — ligeledes, om jeg hører ret: mála mæla bjóða beina) også, om end svagere, i udlydende medlydsforbindelser (svelg mörg; — mál bein?). Reglens indskrænkninger (f. ex ll rl rn, nd ng?) kan jeg ikke nærmere opgive. Rullende medlyd synes af ringere mål end i dansk. — Dobbelt medlydstegn svarede, dengang den ældste orthographiske afhdlg i Sn. Edda blev forfattet, enten til virkelig fordobling eller til medlydslængde, hvilket ikke gælder mere; dog udstødes det måske lidt hårdere end det enkelte (7).

Tysk.

Almindelig höjtysk lydværdi af bogstaverne kan ikke opstilles. Her følger jeg den udtale, vi her i landet plejer at lære,

---

[1]) ikke ðl ðn, som P. A. Munch fortæller: fornn. o. fornsv. språkb. § 10.

som nogle kalder „guthochdeutsch", og som tilhører den udvikling, höjtysk skriftsprog har fået i de mere boglærde stænders brug i Nordtyskland, altså i det hele taget i lande, der ikke er oprindelig höjtyske, men dels plattyske dels slaviske; også indenfor disse hersker stor forskel, så en udlænding så temmelig er i de tyske grammatìkeres vold, hvis lovbestemmelser mere gælder på papiret end i virkeligheden, og desuden bliver uklare ved tyskernes sædvanlige mangel på evne til at opfatte lyd, ja tit indeholder vilkårlige opfindelser (som adskillelsen af ei og ai, o. lign.). Den virkelig höjtyske (sydtyske) udtale i de lande, hvis dialecter er umiddelbare udviklinger fra middelalderens höjtysk, er det ikke let at få nöjagtig underretning om[1]), da grammatikerne, latterlig nok, opstiller nordtysk udtale som den normale, fordi den såvidt mulig holder sig til det skrevne tegn efter dets alméneuropæiske lydværdi, dog tillige med tillæmpninger efter nedertysk lydsystem; når de derfor skal nævne, hvor „guthochdeutsch" udtale bruges, kan de sjælden blive enige om noget tysk forbundsland — nogle udpeger Holsten og Hannover i plattyskens hjem, medens andre tyr til de tyskere der bor i de russiske østersøprovinser; ja en enkelt synes ikke utilböjelig til at indrömme, at en og anden udlænding, eller for at sige det rent ud, en og anden dansk, der særlig har lagt sig efter tysk, hvis hans taleredskaber er böjelige, kommer hint theoretiske og fjærntliggende ideal, den „gut-hochdeutsche" udtale nok så nær som andre dødelige.

ɨ	a	ɑ
ä e	ŏ̈	ŏ
ē[1] ĭ	ȫ ü̆	ō ŭ
ie[2]	ǖ	ū

Lydene langt ọ̈ ạ̊, kort ɩ *y* *u* mangler[2]) i „guthochdeutsch" (de 3 sidste måske fordi nedertysk kort i ü u lyder som *e ø o*; i sydtysk dialect findes vist lydene kort *ɩ y u*?). — „Das tiefe a" f. ex. i jahr aal (provinsielt rent *ạ*) vil de fleste grammatikere ikke vedkendes. — Kort i ü u lyder måske ikke altid fuldkommen ens, men muligvis i nogle tilfælde

[1]) fatteligst underretning giver: Götzinger i sin tsk. gram., og Schleicher: volkstümliches ausz Sonneberg (om en af de nordlige höjtyske dialecter). Se også: Rapp i physiologie der sprache, og afhdlgr i Frommanns monatsschrift. Schmeller: mundarten Baierns. Stalder: schweizer idioticon o. fl.

[2]) Når udlydende langt *i u* (die du) forkortes fordi det i talens flugt mister tonen, må vel lyden virkelig kort *i u* fremkomme?

(ich, früchte, bulldogge?) mere fremskudt, d. e. som i norsk dialect? — *æ* foran r er åbnere end ellers. — Langt o synes åbnere end i dansk? — Lydene *ø y* er tilböjelige til at svinde, ved den udbredte udtale af langt ö, ü som e, ie, og af kort ü som i (for den lange lyds vedkommende turde dette opstilles som den factisk gyldige udtale).

[1] Findes sjælden og kun langt, mest hvor ældre tysk har ê (see stehen).[1]) — [2] I enkelte ord skrives blot i (mir). — [3]. [4]. [5] au = *aw* (med dybt *a*?); ei ai = *aj* (med höjt *a*?); eu äu såvidt jeg skönner mellemlyd mellem *ǫ* og *a* med *j* efter; det udtales ikke ens af alle.

e i tonløs stavelse er „halvlyden" (9).

Foran enkelt medlydstegn er betonet selvlyd lang, foran medlydsforbindelser dels lang dels kort; mellem 2 selvlyd hvoraf den 1ste er kort, og i udlyd efter kort selvlyd (undtagen: das in an o. s. v.) skrives medlydsfordobling, som da også bevares foran tilföjede endelser der begynder med medlyd (fällt). — Flere sydtyske dialecter udmærker sig ved udstrakt bevarelse af kort selvlyd, hvor den er bleven forlænget i skriftsproget (vogel lesen o. s. v.).

I betoningen skiller tysk (også hollandsk, engelsk) sig fra skandinavisk ved at „partikler" i sammensætning med udsagnsord (og i deraf afledede navneord) mister hovedtonen (unternéhmen, das unternéhmen) (áufnehmen o. lign. er slet ikke sammensætninger).

p b[1]	b	-								m	u[3]
"	"	f v[2]	w								
t th dt d[4]	d	-	-		ſz ſſ s[5]	ſ	ſch ſ[6]	-	l r	n	
-	-	-	-		-	-	-	-	- -	-	
k ck q / ch g [7]	g	ch g[8]	g[9]							ng n[12]	
-	-	ch g[10]	g[11]							-	j[13]
-	-	-	-						-[14]	-	
				h							

z, tz = *ts*. — Om bb dd gg smlgn. 28, slutning.

[1]) Efter nogles opgivelse skulde langt *e*, hvor det er omlyd, i enkelte sydtyske dialecter være „lukket"? — I de sydtyske dialecter findes næseselvlyd (19) og, som det synes, virkelige tvelyd, ligesom i romanske sprog.

[1] b = *p* i udlyd (dog kan udlyd i talens flugt gælde som indlyd). — [2] I Nordtyskland udtales pf meget almindelig som f. — [3] u = *w* i „diphthongen" au. — [4] d = *t* i udlyd (med mindre denne i talens flugt gælder som indlyd). — [5] ſz skrives efter lang, ſſ efter kort selvlyd, s i udlyd hvis ſ indtræder i indlyd (los), og i böjnings-endelser (das, gutes). Desuden lyder ſ vel almindelig „hårdt" efter en anden hård medlyd (räthſel). — [6] ſ = *s* i ſt, ſp i forlyd (dog ingenlunde i alles udtale). — [7] ch = *k* i chs (wachs) (undtagen hvor endelserne s, st lægges til ord på ch); g i udlydende ng (sic). — [8] ch efter a o u au; og i udlyd efter a o u au. [9] g mellem a o u au og følgende selvlyd. [10] ch efter ä e i ie ö ü ei eu äu l r n og i -chen; g i udlyd efter ä e i ie ö ü ei eu äu l r. [11] g i de flestes udtale mellem ä e i ie ö ü ei eu äu l r og følgende selvlyd; lyden kan måske ikke skelnes fra j (gennemgående udtale af g, også i forlyd, som j, gælder i visse egne). — [12] n = *ŋ* foran k og udlydende g. — [13] Om *ɟ* i „diphthongerne" se ovenfor. — [14] Der er tyskere, der udtaler r som i dansk, enten blot i efterlyd, eller allevegne.

l m n r, desuden *w ɟ* i „diphthongerne", er i tonstavelse lange („rullende") 1. hvor mellem to selvlyd deres tegn skrives dobbelt (altså efter kort selvlyd; dog kan ng u i ikke fordobles, men findes kun efter kort selvlyd). 2. hvor de står mellem kort selvlyd og en anden „blød" medlyd (würde kreide). — Fordoblingen er vel somtid også i udlyd istand til at holde sin længde, hvor et i den nuværende sprogform brugelig e vilkårlig udstødes efter den: renn', måske endog foran et t: ihr renn't.

Den sydtyske udtale af medlydene er ikke ens i de forskellige dialecter. Imidlertid kan man meget vel opstille en normal overtysk udtale, væsenlig stemmende med middelalderens höjtysk; og dette bliver, tiltrods grammatik og „guthochdeutsch", at tage for den ene rette og gyldige höjtyske udtale. Det vigtigste bliver:

k = *kk* (i mange egne dog rent *k* foran l r n) (i de sydvestlige, „alemanniske", dialecter er k, ch, og vel også g, „strubelyd" d. e. drøbellyd). — p (findes egenlig kun i fremmede ord: pein) og b begge = (et hårdere?) *b*; t og d begge = *d* (dog, idetmindste i ældre tid, 2 forskellige afændringer af *d*; smlgn. 4. 7); g er (et hårdere?) *g*; i efterlyd indtræder lydene *p t k* for b d g, hvormed den ældre skrivemåde stemmer (lop tac o. s. v.)[1]).

[1]) Det er altså let at forklare sig den velbekendte iagttagelse, at tyskere fra virkelig höjtyske egne, når de vil tale dansk eller andre europæiske sprog,

— Leddene *g* og mouilleret *k* falder bort, da ch altid lyder som i ach, ikke som i nordtysk udtale af ich, og da g mellem 2 selvlyd udtales ligesom i forlyd, men i udlyd som *k*. — f (v) hvor det svarer til andre germaniske sprogs f, v (ikke til p, b), får mellem 2 selvlyd, og vel også i forlyd, en noget svagere eller blødere udtale, nærmere lyden *v*. — w (oprindelig lydende *w*) er vel det puncterede *v*? (6). — De 4 venstre medlydsrækker bliver altså:

b (udlyd)	p b	-	w
"	"	f (udl.). f (v)	-
d t (udlyd)	t d	-	-
-		-	-
g (udlyd)	g	ch	-

hvor jeg lader stå hen, om t og d kan skelnes (som hårdere og blødere *d*, eller på anden måde efter § 4?) eller ikke. Hertil kommer *kk*, skrevet k.[1])

Man kunde mene, at hverken den „guthochdeutsche" eller den sydtyske udtale borde følges, men øvresaksernes, i henhold til en temmelig almindelig forestilling, at skriftsproget er øvresaksisk, og skabt af Luther. Denne forestilling er ikke rigtig; skriftsproget er ikke udgået fra det øvresaksiske folkesprog, og afviger i lydsystem aldeles fra dette; Luther skrev hverken i det øvresaksiske, eller i det thüringske, folkesprog, og har ikke skabt skriftsproget (noget der naturligvis i og for sig var en umulighed); han fralægger sig udtrykkelig begge dele: han siger, at han ikke skrev nogensomhelst localdialect, men et för ham bestående alménsprog; han siger, ikke at han skrev øvresaksisk, men „efter det saksiske cancelli", med udtrykkelig tilföjelse, at dette skrev som de øvrige regeringer, først og fremmest som det kejserlige cancelli. Og andre samtidige forfattere, der erklærer det kejserlige cancellis tyske skriftsprog for det almengyldige, henviser just til Luthers skrifter som mønstere på dette alméngyldige skriftsprog; Luther har altså fremhjulpet dettes sejr, men ikke skabt det. Det kan ikke ubetinget føres tilbage

regelret gör forlyd p t til b d, men udlyd b d til p t (f. ex. siger drikkefrihet for trykkefrihed). — Efter nogles opgivelse skulde i enkelte dialecter forlyd p og b begge lyde som p, t og d begge som t, og g som k; næppe nöjagtig iagttagelse; det får ikke med normaludtalen at göre.

[1]) Til denne fremstilling knytter jeg en kritik over Grimms lydfremskydningslære, se nedenfor under blandinger.

til en enkelt localdialect, da det netop er udviklet hos de stænder, der mindst er bunden til fast opholdssted; dog må det første udgangspunct søges i den baiersk-østrigske dialect, medens senere de øvrige dialecter har været medvirkende; fortrinlig indflydelse synes Augsburg og Nürnberg at have udøvet; den svabiske dialect, den mest fremtrædende i middelalderens literatur, er ikke grundlag for det nuværende skriftsprog, om dens indflydelse end ikke kan mangle. Til 15de århundrede må dette fælles cancellisprogs udvikling henlægges, selv om den første spire kan være ældre. Hvor fortrinlig det tyske skriftsprogs charakter stemmer med dets udvikling fra et cancellisprog, er iöjnefaldende. — Om disse forhold se især en afhdlg af R. v. Raumer: über die entstehung der neuhochdeutschen schriftsprache, trykt i Münchener gelehrte anzeigen 1854, og aftrykt i hans bog: über deutsche rechtschreibung 1855. 8vo.

Hollandsk.

	a $\overline{aa}$	
e ee[3]	$\overline{eu}$?[5]	o $\overline{oo}$[4]
$\overline{ee}$[1] ĭ	ŭ?[6]	$\overline{oo}$[2]
$\overline{ie}$	ū $\overline{uu}$	$\overline{oe}$[7]

Dobbelt selvlyd skrives for at vise længde foran udlydende medlyd og medlydsforbindelser, og foran indlydende medlydsforbindelser. — Dog skrives [1] ee [2] oo i alle slags ordformer, hvis de svarer til fællesgermansk grundlyd ai au, altså for at vise „lukket" lyd (heelen oogen). — Efter plattysk skulde man vænte [3]. [4] at derimod ikke blot kort e o, men også den lange lyd, der, efter hovedreglen, i nogle ordformer skrives e o, i andre ee oo (geef geven, noot noten), var „åben" d. e. *æ* *ǫ* (bestemmelserne om lyden i dette tilfælde er modsigende i de forskellige sproglærer; i Amsterdam skal de 2 lange lyd nutildags være bleven ens; efter nogle skulde kort o synes at tilstæde forskelligheder). — [5]. [6] Modsigende bestemmelser (eu vel altid langt?). — [7] Efter en enkelt opgivelse skulde oe være kort foran k? (boek). — Hvis opstillingen er rigtig, skulde lydene kort *ı y u* *o ǫ* og langt *ø* mangle (men eu er måske langt *ø*?)

ij og ei skal ikke lyde ganske ens, måske *aȷ* og *æȷ*? ui er vel *ǫȷ* (eller en mellemlyd). Alle øvrige „diphthonger" er forbindelser af selvlyd (med disses sædvanlige udtale) og *w ȷ*, der skrives u i, men foran påfølgende selvlyd uw ij (uw skrives tillige i udlyd) altså f. ex aai aaij = *āȷ*, ieuw = *īw*, eeuw = *ēw*,

o. s. v. (hvis kort u var = o̤, kunde denne regel passe også på ui; den passer vel på ei?)

p	b	-	w[1]				m	u uw[3]
„	„	f	v?[2] -					
t	d	-	-		s z - -	l r	n	
-	-	-	-		- - - -	- -	-	
k	-[4]	-	-				ng[5] n	
-	-	-	-				-	j i ij[6]
	-	ch	g			-		
				h				

b d g i udlyd „næsten lig" p t ch; det er vel den höj- og neder-tyske regel, at blød medlyd bliver hård i udlyd; derfor forandres i udlyd (og foran t) v z til f s.

[1] Således idetmindste i forrige århundrede, da L. ten Kate udtrykkelig udhæver, at w frembringes med Læberne lodret mod hinanden i modsætning til v. — [2] Plejer at kaldes en „mellemlyd mellem f og almindelig v"; om det er hårdere *v* eller blødere *f* véd jeg ikke; muligheden af virkelige „mellemled" mellem „hårde" og „bløde" medlyd drager jeg i tvivl, da jeg tager forskellen for qualitativ, ikke blot en gradforskel. — [3] I de såkaldte diphthonger, se ovenfor. — [4]. [5] Lyden *g* mangler, da ng også i udlyd synes at være = *ŋ*, ikke *ŋg*. n er = *ŋ* foran k. — [6] i og ij i de såkaldte „diphthonger" (se ovenfor).

Engelsk.

căt[2]	fāther[1]	
	bŭt ?[13]	āll[8] nŏt[9]
cāre[3] ĕll[4]	-	-
āle[5] - ill[6]	-	nōte[10]
ēel[7]	-	gŏŏd[11] fōōd[12]

Det synes ikke umagen værdt at opregne alle de måder, hver lyd kan skrives på; her kan blot udhæves, at lydene [3] og [5] tiest skrives a ai ay ei ey; [6] i y; [7] e ee ea ie; [8] a au aw o; [9] o a; [11] oo ou u; [12] oo, også u; [13] u o.

Flere mellemlyd findes, tildels fordi udtalen vedvarende er i omdannelse; udhæves kan: a i ord som fast, dance har svag længde, og er hverken ganske lig [1] eller [2]. Lyden [6]

er måske ikke altid fuldkommen ens, men muligvis lidt mere „lukket" foran sh ch end ellers. Lyden [13] får en afændring foran r, og nærmest samme lyd indtræder, hvor lydene [4] og [6] skulde stå foran r som efterlyd i stavelsen (se medlyd [17]). Om lyden [11] skulde tilstæde en forskel (f. ex. mellem good og full), tör jeg ikke afgöre; jeg har ikke kunnet iagttage slig forskel, skönt den efter lydudviklingens historie kunde væntes. — Lyden [3] findes kun foran r. — Lyden [5] er tilböjelig til at ende med et svagt *j*, [10] med et svagt *w*. — At lydene [4] og [6] på ingen måde er de korte, der svarer til de lange lyd [5] og [7], har blandt de engelske phonetikere A. J. Ellis udhævet: essentials of phonetics 1848, s. 91: de er alligevel ikke ganske lig dansk kort æ og e, men lidt mer „fremskudte", d. e. de må ligne „åbent e i" i norsk dialectudtale.

Første led i de såkaldte „diphthonger" opfatter de engelske phonetikere forskellig; i y (mine my) måske snarest lyden [9] (ikke [13]) med *j* efter; oi oy lydene [8] (boy) og [9] (oister) med *j* efter; ou ow (found fowl) måske „dybt" *a* med *w* efter? — u ew = *ju*, dog kan *j* svækkes i forskellige grader; efter r l (idetmindste når en anden medlyd står foran dette l), z og tildels s, bliver *j* borte, men synes at efterlade „mouilleret" l [r?], om s, z se nedenfor.

Selvlydene i tonløse stavelser danner forskelligartede tilnærmelser til „halvlyden" (9).

p	b	-	-							m	w u[1]
»	»	f ph	v								
t	d	th	th[4]		s c sc	z s[5]	sh ch[6]	[7]	l r	n	
[2]	[3]	-	-		-	-	{si ci / ce ti[8]}	zi si[9]	[10] [11]	-	
k c q ch[12]	g	-	-							ng n[15]	
[13]	[14]	-	-							-	y i[16]
-	-	-	-						r[17]	-	
				h							

ch = *ts*. — g (i romanske ord foran e i y) og j = *dz*. — x = *ks*, *gz*.

[1] u i ou, hvor dette er „tvelyd". — [2]. [3] t og d i ord som nature soldier (går med det følgende *j* tit over til samme lyd som ch og j); også i forlyd i ord som Tuesday duke, der kan høres

uden *ȷ*, hvor den videre udvikling må føre til rént *t*, *d*. — [4] th „blødt": i forlyd, hvis det svarer til dansk d; i indfødte ord mellem 2 selvlyd, eller hvor det i ældre engelsk stod mellem 2 selvlyd (bathe, paths); uregelret i de flestes udtale i with. — [5] Enkelt s i indfødte (og de fleste fremmede) ord mellem 2 selvlyd, eller hvor det i ældre engelsk stod mellem 2 selvlyd (to rise); i is, was; som böjningsendelse efter selvlyd og „blød" medlyd. — [6] ch kun i senere optagne franske ord. — [7] I forbindelsen *dz*, se ovenfor. — [8]. [9] Når slige forbindelser efter tonstavelse står foran selvlyd (ocean, evasion), desuden s, z i su zu, (se ovenfor), i su endog tit i forlyd. Lydene bliver hos mange til rent *s*, *z*. — [10]. [11] l r foran u ew (se ovenfor), idetmindste i nogles udtale. — [12] ch kun i græske ord. — [13]. [14] k (c) og g i ord som card kind guard guide i manges, ikke i alles, udtale. — [15] n foran k; foran g i indfødte 2stavelsesord, der for den nuværende sprogbevidsthed står som uafledte (finger), eller er sammenligningsgrader (stronger). — [16] i i oi, og i ord som million o. lign. — [17] l efterlyd.

Om stavelsedannende l, n se 19.

„Blød" medlyd er i tonstavelse efter kort selvlyd (og i svagere grad efter lang selvlyd) lang („rullende") allevegne, undtagen foran hård medlyd. Efterlyden r har fået en svækket lyd, der gör dets længde mindre tydelig, uden derved at minske stavelsens mål, da det til foregående selvlyd afgiver så meget tidsmål, som det selv har mistet ved denne svækkelse.

(Fortsættes).

Anmeldelser.

Tysk grammatik för elementar-undervisningen af Wolter Edward Lidforss. Örebro. 1860.

Forfatteren anmelder i Fortalen sit Værk som et Forsøg paa at afhjælpe et i flere Aar følt Savn af en tydsk Grammatik, svarende til Sprogvidenskabens nuværende Standpunct og med en strengere videnskabelig Form end de nu brugte. Der viser sig ogsaa i hele Bogen en kjendelig, skjøndt navnlig for Syntaxens Vedkommende ikke heldig Stræben efter at naae dette Maal gjennem Benyttelse af de nyere især de tydske Bearbeidelser; navnlig har K. F. Beckers

Schulgrammatik der deutschen Sprache øvet en stærkt fremtrædende Indflydelse paa Behandlingen saavel af det hele System som af de enkelte Partier. At paavise dette i det Enkelte vilde være let, men ligger udenfor denne Anmeldelses Plan. Jeg skal her tage Forfatterens Værk som et selvstændigt Arbeide, for hvis Heelhed og Enkeltheder han saaledes selv maa bære Ansvaret. Skjøndt han udtaler sig mod dem, som skrive Grammatiker uden at bekymre sig om de til Grund for Sprogets Dannelse liggende Regler, og saaledes lægger stærk Vægt paa Sproget i dets Tilbliven, ikke i dets færdige (nuværende) Form, hvilket ogsaa viser sig i en Mængde spredte etymologiske og sproghistoriske Noticer, har han dog ikke, som Becker, stillet Orddannelseslæren foran Bøiningslæren, men idet han omstillede disse to Dele, har han undladt tilstrækkelig at omarbeide dem, saaat grammatiske Kunstudtryk bruges i Bøiningslæren, medens de først defineres og forklares i Orddannelseslæren. Bogen bestaaer af tre Afdelinger: Lydlære, Formlære og Sætningslære. Som almindelig Indledning til Formlæren gives Læren om den stærke og den svage Bøining og Dannelse af Ordene, den første gjennem Omlyd og Aflyd, den anden gjennem Fortillæg og Endetillæg, en Inddeling, som ligger til Grund for hele Formlæren. Bøiningslæren begynder saaledes efter Artiklen (Cap. 1) med Substantivernes (Cap. 2) Inddeling i Stammer (Verbaler, fremkomne ved Aflyd), Grenformer (dannede ved Afledningsendelser) og sammensatte Ord. Kjønslærens Hovedregel er den Beckerske, at Aflydsformer ere af Hankjønnet, Middelformer af Hunkjønnet, men først i Orddannelseslæren erfarer man, at hine ere de rene Stammer (*Trank*, *Trunk* af *trink-en*), disse saadanne, som foruden Aflyd have faaet en Endelse (*die Fahr-t*, *die Kun-st*, *die Bitt-e*). Hvorledes skal nu Disciplen kunne anvende denne Regel, skjelne mellem Aflydsform, Middelform og Grenform, indsee, at *der Ernst* og *der Wanst* ere Verbaler af Middelformen og derfor Undtagelser, at *er* i *die Feier* (glt. *vira*, Middelf.) hører med til Stammen, i *der Kumm-er* (glt. *kum*, Aflydsf.) er betydningsløs og i *der Sperb-er* (Grenf.) betydende Endelse? I Læren om Grenformernes Kjøn, som bestemmes efter Endelsen, har Forf. selv taget feil ved som Undtagelser fra Neutra paa *sel* at anføre nogle Ord paa *el*, hvor *s* hører med til Stammen (f. Ex. *der Schlüssel* af *schliess-en*)[1]. Der er to Declinationer for Substantiver og Adjectiver, den svage og den stærke, (af de Ord, som i Fleertal bortkaste deres *e*, dannes med Rette ingen egen Afdeling) samt en blandet. Talordene udgjøre ingen egen Ordclasse, men gaae ind under Adjectiverne (Cap. 3). Derimod opstilles Distributiver (*je zwei*) som en egen Art Talord. Pronomina behandles (Cap. 4) paa sædvanlig Maade. Verbum (Cap. 5) kaldes et saadant Ord, som tjener til umiddelbart at henføre en Bestemmelse til Subjectet, men, naar undtages *sein* (Kopula), indeholder Verbet selv denne Bestemmelse (*der Knabe läuft*, Drengen løber

[1]) At opstille *Drangsal*, *Mühsal* og *Trübsal* udelukkende som Feminina er urigtigt og medfører Nødvendigheden af at opstille stærke Feminina uden Omlyd i Pluralis.

= er løbende). Conjugationerne ere den svage og den stærke. I Afsnittet om de Verber, som baade kunne være ægte og uægte sammensatte, savnes Regler for det Tilfælde, at Betydningen er overført (*Er hat ihn umgebracht*). Adverbiers, Præpositioners og Conjunctioners (Cap. 6—8) Inddeling i enkelte, afledede og sammensatte (*nicht* af *ne wiht*, *sonst* af *so es nicht ist*) er medtagen i Bøiningslæren. De sideordnende Conjunctioner ere deels rene Conjunctioner (*und, aber, allein, denn, entweder, oder, sondern;* hvorfor ikke *sowohl — als, weder — noch* og *allein?*) deels conjunctionelle Adverbier, der forholde sig i Sætningen, som andre Adverbier. Ganske vist falde disse Partikler hverken ind under den almindelige Definition paa Conjunctioner eller Adverbier og bør sondres. — Orddannelseslæren slutter sig paa nogle smaa Udeladelser og Omstillinger nær (Verbet efter Adjectivet, ligesom i Formlæren) saa nøie til Becker, at det gjør et besynderligt Indtryk at see en enkelt Bemærkning aftrykt ordret med Beckers Navn under.

Sætningslæren (Syntaxen) begynder med et Capitel: „om Sætningen" (Cap. 1), som ikke blot indbefatter Sætningens Dele: Subject, Prædicat og Copula, samt disses nærmere Bestemmelser: Attribut, Object og Adverbial, men ogsaa de forskjellige Arter af Sætninger. Bisætninger deles i Overeensstemmelse med den enkelte Sætning i Subjectssætninger, Attributsætninger (ↄ: relative S.), Objectssætninger og Adverbialsætninger (ↄ: Conjunctionssætn.). De kunne forkortes og gaae tilbage til at blive enkelte Dele af Hovedsætningen, hvorved de bortlægge deres Subject, og Verbet bliver Infinitiv eller Particip, f. Ex. *Ihr macht mich zittern* for *Ihr macht, dass ich zittre* (forkortet Objectsbisætn.). Men i § 318 hedder det: „naar *laszen* „betyder at tillade, er dets Object altid udtrykt ved en Bisætning, „som ofte forkortes, hvorved, som sædvanligt i saadanne Tilfælde, „Bisætningens Subject sættes i Accusativ f. Ex. *lass ihn gehen.*" Altsaa har den fork. Bis. dog et Subject og skal maaskee være en Accusativ med Infinitiv. Hvad der menes med „saadanne Tilfælde", siges ikke. Udtryk som *Er lehrte mich lesen, er hiess mich gehen* er det ikke, thi der vil Forfatteren have Infinitiven anseet som Object (§ 347, 3), og *mich* kalder han (idetmindste ved *heiszen*) (§ 318) Personsobject; medens dog Personen ved begge disse Verber i Virkeligheden er Tingsobject (i Passiv Subject; § 312. 1 Anm.) og ved laszen ligesaa (jubeo, doceo te legere, hvor te er Object for jubeo og doceo). — Læren om Sætningernes Art maatte medtages i Cap. 1, fordi Cap. 2 skulde behandle Ordfølgen, hvor Forskjellen viser sig. Derpaa vendes tilbage til den Deel af Syntaxen, som angaaer den enkelte Sætning, Læren om Artiklen (Cap. 3) og om Casus. Medens i Formlæren Ordclasserne behandles hver for sig, sættes det som Syntaxens Opgave at vise deres Betydning i Sætningen. Dette skeer nu ikke saaledes, at de enkelte grammatiske Former gjennemgaaes efter deres Betydning og Anvendelse, men de enkelte Ordclasser efter det angivne Schema for Sætningens Dele, hvorved Sprogets Individualitet tabes af Syne, og sammenhørende Phænomener adskilles, forskjellige blandes. Substantivet (Cap. 4) som Subject (§ 1)

kan være grammatisk eller logisk, og dette sidste kan staae i Accusativ (*es giebt keinen Frieden*, *es friert mich*), i Genitiv (*es bedarf nur eines Wortes*) og med Præposition (*dem Glücklichen kann es an nichts gebrechen*). Det hele Begreb hører ikke hjemme i det enkelte Sprogs Grammatik, og Læren derom er for Disciplen høist forstyrrende. I den sidste Sætning kunde *dem Glücklichen* ligesaa godt være logisk Subj. som *nichts* (vi sige: den L. kan Intet mangle); i den første maa Grammatiken fastholde *keinen Frieden* som Object for det active *es giebt* i Modsætning til det svenske og danske Passiv: der gives. Det eneste Tilfælde, hvor der kunde tales om logisk Subject (*Es giengen drei Jäger wohl auf die Birsch*) er paa dette Sted ikke engang antydet. Som Prædicativ staaer Substantivet (§ 2) ved *sein*, enten i Nominativ (*der Künstler ist der Sohn seiner Zeit*) eller i Genitiv, som betegner en Egenskab ved Subjectet (*Elisabeth ist meines Stammes und Ranges*, men ogsaa *wir thun*, *was unsers Amtes ist* og *du bist des Todes*; possessiv og ikke qualitativ Gen.); ved andre Verber som Prædicatscomplement i Nominativ (*Alles wird Gewehr in ihrer Hand; Er wird König* vil Forfatt. altsaa have forklaret anderledes end *er ist Prinz*, thi *wird* = *ist werdend*, saaat *werdend*, og ikke *König*, er sideordnet med *Prinz*); i Accusativ (*er nannte mich seinen Freund*) eller styret af en Præposition (*Ob er zu unserm Könige taugt; Deutschland zerriss in zwei Parteien*). Som Attribut staaer Substantivet (§ 3) i Genitiv, styret af et andet Nomen (subjectiv, objectiv, qualitativ og partitiv), eller i Apposition; som Object (§ 4) i Accusativ — umiddelbart Object eller Tingsobject (ved Transitiver) og paratactisk (ved Verber af samme Stamme eller til at betegne Maal, Vægt og Værdi) — i Genitiv styret af Verber og Adjectiver, eller i Dativ; som Adverbial (§ 5) i Genitiv, Accusativ eller med Præposition til at betegne Tid, Rum og Maade. Læren om Genitiv har Disciplen saaledes at søge paa 4 Steder, den objective paa 3, den qualitative paa to, og maa ikke troe, at den subjective Genitiv staaer som Subject eller den objective altid som Object. Dernæst behandles Adjectivet og Pronomet (Cap. 5. 6), og først ved Verbet (Cap. 7) faae vi Læren om dets Overeensstemmelse med Subjectet (§ 1) og om dets Genus (§ 2), dernæst om Brugen af Modi og Tempora (§ 3).

Læren om Indicativ og dens Tider er meget kort. Indicativ bruges, naar en Handling fremstilles som virkelig eller idetmindste af den Talende tænkt som virkelig. Præsens, Præteritum (d. e. Imperf.) og Futurum udtrykke en ufuldbyrdet Virksomhed, Perfectum, Plusqvamperfect. og Fut. exact. en fuldbyrdet, men nogen nærmere Forklaring heraf gives ikke; kun et Par specielle Tilfælde omtales. Ogsaa Conjunctiv og dens Tider behandles stedmoderligt med Forbigaaelse af mange almindelige Phænomener. Conjunctiv betegner en Handling som ikke virkelig eller dog af den Talende ikke tænkt som virkelig. Optative, hortative, dubitative, hypothetiske og potentiale Hovedsætninger omtales, dernæst af Bisætninger attributive (d. e. relative) uden nogen Bemærkning om, at de dog i Almindelighed staae i Indicativ, eller om den særegne Brug af Imperfect efter en Nægtelse; ved objective Sætn. bemærkes, at Ver-

bets Tid i Almindelighed henføres til Subjectets (sic) i Hovedsætningen, (d. e. at Tiden beholdes fra direct Tale), men ikke at det indskrænker sig til Enkelttallet (undt. af *sein*) efter en Hovedsætning af den forbigangne Tid. Af Adverbialsætninger omtales først hypothetiske, men uden Angivelse af at disse kunne forkortes til et enkelt Ord eller ligge i Contexten; hvorfor en Conjunctiv som i *An die Möglichkeit der That glaubt keiner; da müszten sie dich fürchten und achten* henføres til den dubitative. Ligesaalidt bemærkes, at der i hypoth. Sætn. kun bruges Imperf., Plusq., betinget Fut. og bet. Fut. exact, og concessive Hovedsætninger som *Ich bin bei dir*, *du seist auch noch so ferne* regnes med til hypothetiske Bisætninger. Concessiv Conj. kjendes ikke; *Es sei, wie Ihr gewünscht* er et Ønske. Om oratio obliqua er der ikke Tale. I *Da schrie ich den Knechten handlich zuzugehn, bis dass wir vor die Felsenplatte kämen* staaer *kämen* i Conj. efter den Regel, at denne Modus bruges i Bisætninger, som indledes med *ehe* og *bis*, naar Tidsbestemmelsen er en Fremtid og tillige tænkes som uvis (ja Fremtiden er altid uvis). Hvad Becker har opstillet som sjeldnere Sprogbrug, gjøres her til en almindelig Regel. Imperativ har kun 2den Person i Singularis. Ellers bruges Conjunct. (*Bleibt getreu!* er altsaa Conj.) eller Interjectioner f. Fx. *Vorwärts; Frisch auf!* Om Biformerne (§ 4) hedder det (i Formlæren), at de have tabt de egentlige Verbalformers Kraft umiddelbart at henføre en Bestemmelse til sit Subject og derfor hverken have Genus, Person, Numerus, Tempus eller Modus. Modus vil vel næppe Nogen tillægge dem, da de selv ere en Art Modi, men Tempus tillægger Forfatteren dem endnu i samme §, hvor det hedder, at de fremstille Handlingen som ufuldbyrdet eller fuldbyrdet og derfor hver have to Former, Præsens (rettere Imperfect; hvorfor?) og Perfect, og Genus paa mange Steder. Infinitiven bruges i visse Tilfælde uden *zu* f. Ex. som Subject og som Object efter heiszen o. a. f. Ex. *Er hiesz mich gehen*, men ogsaa *das heiszt* (kaldes) *Einen zum Besten haben, das nenne ich schlafen* (hvor Infinitiven er Prædicatscomplement og ikke Object); ligesaa „i adskillige for Tydsk eiendommelige Talemaader, som neppe kunne henføres under nogen bestemt Regel f. Ex. *Hier ist gut wohnen*" (hvor Infinitiven er Subject). — De 3 sidste Capitler, som skulle give Adverbiets, Præpositionens og Conjunctionens Optræden i Sætningen, ere for en Deel af lexikalsk Indhold.

P. Petersen.

Nogle Bemærkninger i Anledning af: „Fransk Grammatik til Skolebrug. Af Dr. C. F. Ingerslev. Kjøbenhavn 1860. Gyldendalske Boghandlings Forlag," navnlig fremkaldte ved den af Forfatteren brugte Udtale.

Under ovenstaaende Titel har Hr. Prof. Ingerslev, Adjunct i Fransk ved Metropolitanskolen, for nylig udgivet en lille Bog, hvori

han giver en kort Fremstilling af den franske Formlære i Forbindelse med en meget kortfattet Ordføiningslære.

Det hele Arbeide er temmelig ubetydeligt og ikke Andet end, hvad Enhver, der besidder almindelig sproglig Dannelse kunde sammenskrive, uden megen Specialkundskab i Fransk, saameget mere som Bogen kun synes at være et Excerpt af større tidligere udkomne franske Grammatikker. I een Deel af Bogen synes dog Forf. særligt at have beflittet sig paa en, rigtignok høist uheldig, Originalitet, nemlig i det Afsnit, som behandler den franske Udtale. Dette afgiver imidlertid et saa slaaende Beviis for Hr. Prof. Ingerslevs totale Mangel paa Opfattelsesevne for denne vigtige Side af Sproget, at man deraf er fuldt berettiget til at slutte til hans Standpunkt i Fransk overhovedet. Vi ville dog nu lade Forfatteren selv tale, udbedende os for nogle Øieblikke Læserens Opmærksomhed, medens vi ledsage hans Ord med saadanne Commentarer, som maatte tjene til nærmere at belyse den Maade, hvorpaa Professoren tillader sig at traktere dette smukke Sprog.

§ 9.[1]) Forf. taler her om det saakaldte halvstumme e og siger: e (uden Accent) halvstumt, der udtales som et kort svagt[2]) ø, især i Ordene je, me, te, se, ne, ce, le, og i Enden af en Stavelse i Ord, hvis Udtale vilde blive haard eller besværlig, dersom e blev ganske stumt.

Det er fuldkomment uklart og vildledende naar Forf. siger, at dette e især udtales paa den af ham angivne Maade i de Smaaord, han opregner. For det Første forekommer, som Enhver veed, det halvstumme e i adskillige Tusinde Ord, og navnlig overalt, hvor e er den eneste Vocal i en Stavelse, som det ender, og ikke lader sig absorbere i Udtalen, som i revenir, hvor baade re og ve oprindelig have dette e, men hvor dog det sidste absorberes i Udtalen, derved at v i ve støtter sig til den foregaaende Stavelse; udtal derfor omtrent röv'nir[3]). Aldeles den samme Regel finder sin Anvendelse paa disse Smaaord, i hvilke dog det halvstumme e, efter Forf.s Mening, skulde have særligt Privilegium paa at opholde sig; det franske Sprog tillader nemlig ikke, at flere Stavelser med det halvstumme e følge umiddelbart efter hinanden[4]), i saa Fald absorberes stedse hvert andet af disse i Udtalen, eller bliver aldeles stumt, hvad enten det hører til saadanne smaa enklitiske Ord, eller det forekommer inde i Fleerstavelsesord: je ne te le dis pas, udt.: jø n' tø l' dis pas; je le revois, udt. jø l' røvois o. s. v.

Ved den Maade, hvorpaa Forf. affærdiger dette halvstumme e, der i Fransk spiller en saa overordentlig vigtig Rolle, har han givet et saa urigtigt og forvirret Begreb om denne Vocallyds Udtale, som det vel lod sig gjøre i faa Ord. Hvad dernæst tilføies om, hvor-

---

[1]) Vi henvise her som i det Følgende til Bogens §§.

[2]) Hvad her menes med et svagt ø er ikke let at indsee.

[3]) For Nemhed Skyld antydes her denne e-Lyd ved dansk ø, der dog kun tilnærmelsesviis betegner den.

[4]) See herom, blandt mange andre, Mme Sophie Dupuis. Traité de Prononciation. Paris 1838. p. 50—51.

vidt Udtalen af e vilde **blive haard og besværlig** i Enden af en Stavelse — og naar den derfor i dette Tilfælde skal høres eller forblive stum, — da er ogsaa dette aldeles uklart og utilfredsstillende. Kun en Indfødt kan bestemme, hvad der er haardt og besværligt for hans Organ at udtale, og det lyder høist pudserligt naar en Orthoepist som Prof. Ingerslev, for sit Vedkommende, appellerer til det franske Sproggehør.

Reglen om det halvstumme e's Udtale i dette Tilfælde er forresten bekjendt nok, og kan findes i enhver ordentlig Grammatik. Vi skulle her anføre den saaledes som den findes hos Bescherelle i hans Dictionnaire national, (Paris 1855): Cet e (ɔ: l'e faible ou demi-muet) a le même son que la voyelle eu dans les mots heure, malheur, bonheur, coeur, soeur, peur. L'e sans accent est demi-muet lorsqu'il est placé après bl, br, cl, cr, dr, fl, fr, gl, gr, pl, pr, tr, vr, comme dans bretelle, âpreté, souffleter, diablerie, Bretagne, Grenoble, grelotter, que les gens du peuple à Paris prononcent beurtelle, apeurté, diabeulrie . . . . (Confr. ogsaa det ovenfor citerede Værk af S. Dupuis p. 35).

Pag. 6, i den sidste Anm. paa denne Side, angiver Forf. aldeles urigtigt, at det bekjendte Ord hennir[1]) skal udtales a-nir; dette behøver ingen videre Commentar; Forf. kan være fuldkommen forvisset om, at han aldeles ikke vilde blive forstaaet af en Franskmand, naar han sagde til ham: mon cheval **a-nit**. Feilen har for Resten sin Grund i den høist mærkværdige Anskuelse hos Forf., at han nemlig troer, at de Franske intet aspireret h have; han fortæller os nemlig:

§ 21 „H høres ikke i Udtalen."

Vi vide ikke, hvem Forfatteren skylder denne taabelige Paastand, eller om den maaskee er opstaaet i hans egen Hjerne; vist er det, at den er aldeles falsk, og Ingen, der har Begreb om fransk Udtale, kan ville forsvare den. De fleste Danske have rigtignok vanskeligt ved at udtale det franske aspirerede h, da det baade er mindre beaandet end det danske og ligger længer tilbage i Munden, hvorved det faaer noget Gutturalt ved sig, som dette ikke har, men af den Grund at ville benægte dets Existents er aldeles utilladeligt, og endnu mindre er det fair play. Det er vist, at ingen Franskmand udtaler **haute** og **ôte** paa samme Maade, ligesom han ogsaa ganske tydeligt vil skjælne mellem Ord som **hauteur** og **auteur**. For den Kyndige er det nu vel overflødigt at føre Beviser for en saa bekjendt Ting, til Hr. Prof.'s Oplysning skulle vi dog tillade os at citere den alt nævnte Bescherelle, som yttrer sig saaledes om Bogstavet h: la lettre h initiale est aspirée ou muette. Cette distinction répond à celle de l'esprit rude et de l'esprit doux des Grecs. H est aspiré quand il se prononce avec une forte aspiration et fait donner à la voyelle qui le suit un son guttural, son effet alors est celui des autres con-

---

[1]) L'Acad. siger ganske simpelt om dette Ord: Hennir, v. n. (H s'aspire. On prononce hanir). Det kunde Hr. Prof. for Resten have seet i ethvert fr. Lexicon.

sonnes; il n'y a pas élision de la voyelle finale du mot qui précède; on dit le héros etc.

Selv den, der kun kan lidt Fransk, føler, hvor underligt sært det vilde lyde at udtale le éros og lignende Ting; „Si l'on (siger Napoléon Landais) n'aspirait pas h dans hauteur il y aurait équivoque par rapport au mot auteur". (Conf. S. Dupuis 124).

Dette, haabe vi, vil være tilstrækkeligt til at vise, at Forf.s Paastand, at H ikke høres i Fransk, er aldeles feilagtig og greben ud af Luften.

§ 22. „J udtales med en blød Hvislelyd, der nærmest betegnes med blødt dsj."

Det vilde være vanskeligt at udfinde nogen mere forkeert Betegnelse for den franske j-Lyd end den her angivne, eller nogen, der paa en mere slaaende Maade kunde vise Forfatterens totale Ubekjendtskab med de allersimpleste Principper for fransk Lydlære. Han synes nemlig at troe, at det franske j ligger paa Spidsen af Tungen, ligesom Tunge- eller Tandbogstaverne d og s, medens dog Enhver nok saa lidet kyndig veed, at det fremkommer derved, at Tungens øverste Flade let berører Ganens Overdeel, thi j-Lyden er, som Enhver med en correkt construeret Tunge og Gane selv kan overtyde sig om, ikke Andet end den bløde Lyd, hvis tilsvarende haarde er det franske ch eller det tydske sch. Intet er hæsligere eller mere ufransk end at udtale j som dansk sj-Lyd, uden det skulde være ovenikjøbet at sætte en d-Lyd foran det. Lad os nu høre, hvorledes Bescherelle udtrykker sig om dette Punkt: Le j, articulation adoucie de ch, a pour identique le g doux . . . Mme Depuis siger aldeles det Samme: Le j, l'articulation adoucie de ch, a pour identique le g doux, consonne palatale. Les Suisses et les Allemands confondent presque toujours j avec ch.

Man seer heraf, at, i Udtalen dsj, er Prof. Ingerslev aldeles enestaaende.

Den Fremstilling, Forf. giver af det mouillerede l er ogsaa feilagtig og vildledende. „Egentlig (siger han p. 8) skulde i Udtalen af denne (son mouillé), det foran l staaende i flyttes efter l og denne Consonant udtales meget blødt."

Det er ikke let at blive klog paa, hvad Meningen er af dette; men saameget seer man dog tydeligt nok, at Forfatteren er ligesaa lidt istand til enten at beskrive eller at udtale denne Lyd som nogen af de øvrige, der ere særegne for den franske Udtale. Dette viser han klart naar han vil have, at Ordet travail skal udtales traval-i, hvad naturligviis ingen Franskmand vilde kunne forstaae. Dette skal nu rigtignok være den „gamle Udtale" efter hans Mening, „nu", beretter han med en lærd Mine, „sige de meest Dannede trava-i"; dog tør vi uden Overdrivelse paastaae, at saavel de meest Dannede som de mindst dito blandt Franskmændene ville have ondt ved at forstaae den Mundfuld Fransk.

§ 25. P udtales som paa Dansk, dog foran en Vocal ofte endeel blødere (undertiden næsten som b).

Dette er ikke saa. P lyder aldrig som dansk p, men derimod

langt bestemtere, men tillige mindre aspireret end dette; det Samme gjælder om det franske t og den haarde c-Lyd (k), der staae respektive i samme Forhold til dansk t og k; i Ord som Paris, tout, calamité, udtale Franskmændene ikke P, t og c saaledes som de Danske udtale disse Bogstaver; men denne Nuance er vanskelig at beskrive, den maa høres, dog ikke af Prof. Ingerslev. Naar Forf. derimod siger, at p undertiden lyder som b, da kan dette kun betragtes som en besynderlig Mangel paa Sproggehør, der gjør ham aldeles uskikket til at opfatte et fremmed Sprogs Lyde; dette er nemlig aldrig Tilfældet; vil man ikke troe os, saa kunne vi støtte vor Paastand ved Bescherelle: „P initial se prononce toujours, soit devant les voyelles, soit devant les consonnes, comme dans pays, pauvre, psalmiste."

Det tør vel antages, at Ingen vil falde paa at troe, at disse Ord skulde lyde: bage, bsaume, bsalmiste etc.

Bescherelle tilføier end yderligere: Le p conserve toujours son articulation propre dans la liaison.

Den her som Regel opstillede Udtalefeil have vi iøvrigt oftere truffet paa hos Begyndere, hvis Øre endnu ikke var tilstrækkelig udviklet for fremmede Lyde, ligesom det overhovedet kan siges, at forkeert Udtale mere har sin Grund i mangelfuld Opfattelse gjennem Øret end i Feil i Organet. Hos Begyndere er denne Feil naturligviis meget tilgivelig. Hos den, der træder op som Lærer i Fransk, synes den mildest talt at maatte vække Forundring.

§ 27. R har i Almindelighed en mere snurrende Lyd end i Dansk.

Ogsaa denne Beskrivelse af denne Lyd er mangelfuld, skjæv og vildledende. Sandheden er, at det franske r er et Tunge- eller Tandbogstav, der altid lyder paa Tungespidsen og aldrig maa frembringes i Struben eller i Halsen, som det danske r. Man hörer det rigtignok yderst sjælden rigtigt articuleret af Danske, men det er vist, at Intet mere berøver den franske Udtale dens charakteristiske Præg end en feilagtig Udtale af dette Bogstav. De Franske selv betragte den ligefrem som en Feil i Organet, ligesom at stamme eller deslige; det er det, som de betegne ved Ordet grasseyer, der maaskee nærmest, om end mindre elegant, kunde gjengives ved „at tale med Smør"[1]). Bescherelle betegner r-Lyden saaledes: La consonne r est le signe représentatif d'une articulation linguale qui est le résultat d'une vibration très vive de la langue dans toute sa longueur.

§ 28. „S har en meget blød Lyd (et blødt ds) naar det staaer mellem to Vocaler."

Denne Betegnelse af det bløde S, en Lyd, som forekommer i de fleste Sprog, i Tydsk, Italiensk, Engelsk o. s. v., er i den Grad latterlig og absurd, at vi nok tør paastaae, at Ingen, der har den fjerneste Idee om, hvorledes et blødt s virkelig lyder, vilde troe, naar han ikke saae det med sine egne Øine, at den virkelig findes

[1]) I Analogi med at synge med Smør.

fremsat paa Prent i Rektor, Professor Ingerslevs franske Grammatik; og dog staaer den der pag. 9 § 28, som en splinterny Opdagelse i den franske Orthoepi; dog, den geniale Forfatter bliver ikke staaende herved; vender man Bladet finder man:

„Sieyes (udt. Siædsi)"[1]).

Til saadanne Ting er det vanskeligt at give en passende Commentar, med mindre den skulde være: un rire inextinguible!

Og hermed skulle vi foreløbigen slutte disse Bemærkninger om Professor Ingerslevs Fortjenester af den franske Orthoepi, i det Haab, at Læseren vil yde os venlig Anerkjendelse fordi vi, i Overeensstemmelse med den gamle Ariosts Regel, afbryde paa det morsomste Sted.

G. Fistaine.

I Anledning af de Angreb, der nylig ere gjorte paa de lærde Skolers Underviisningsplan. Af J. N. Madvig. Kbhvn. 1860. 108 S.

I dette Skrift har Conferentsraad Madvig besvaret de Angreb, der for ikke længe siden ere rettede mod de lærde Skolers Underviisningsplan. Madvig fremtræder deri som den, der for største Delen bærer Ansvaret for denne Plan, idet han deels som Medlem af den i 1845 derom nedsatte Commission væsentlig har udarbeidet den provisoriske Skoleplan, deels som Cultusminister i 1850 har bevirket dens fuldstændige Indførelse i alle Skoler; deri og i sin nuværende Stilling som Underviisningsinspecteur har han, som han selv bemærker, havt særlige Grunde til at optage Kampen. Saavel paa Grund af denne sidste Stilling og den dermed følgende rige Erfaring, som ogsaa, fordi man hos denne Forfatter er sikker paa en alvorlig og samvittighedsfuld Prøvelse samt en aaben Vedkjendelse af de muligt berettigede Anker, maa man tillægge Madvig's Ytringer en særegen Betydning.

Dette Svar er nærmest kun rettet mod de to Forfattere E—e og Hh; thi med en tredie Forfatter R, der ogsaa har skrevet et Angreb paa Skoleplanen, erklærer M. strax ikke at ville indlade sig, da hans Forestillinger ere saa svævende og hans Kjendskab til Sagen saa løs, at det vilde være spildt Umage. Efter da først foreløbigt ved Citater at have godtgjort den Modsætning, der finder Sted

---

[1]) Med Hensyn paa den her opstillede Udtale, skal det dog bemærkes, at vi ikke ere ganske vis paa, om det sidste Bogstav er i eller j, da dette i Bogen er trykt noget utydeligt. I Realiteten er det forresten ligegyldigt; er det Forfatterens Mening, at Ordet skal udtales Siædsj — en Sammenstilling af Lyde, der i Reglen vilde falde et fransk Organ vanskeligt at articulere, — da er denne Udtale fuldkommen ligesaa absurd som den anden og fortjener aldeles den samme Commentar som den.

mellem E—e og Hh, uagtet deres tilsyneladende Enighed, idet Hh maa siges at staa paa Underviisningsplanens Standpunkt, men E—e paa et ganske modsat, gaaer Forf. over til at imødegaa de reiste Anker.

E—e's og Hh's Klager gaa i deres Almindelighed ud paa, at Skolen er opfyldt med for mange og forskjelligartede Fag, som maa gjennemløbes i altfor kort Tid med Overanstrængelse for Disciplene, samt at disse dog ikke opnaa de tilstrækkelige Kundskaber eller den ønskelige Dannelse, men ere sløve og slappe, naar de forlade Skolen. Disse Paastandes Rigtighed benægter M. bestemt. Med Hensyn til det første Punkt paaviser han, at de nytilkomne Fag, Naturhistorie, Physik og Astronomi kun ere optagne fra anden Examen (og hvad Naturhistorie angaaer, kun tildeels, da den ogsaa før lærtes i Skolerne), medens Skolens Underviisningstid er bleven forøget med et Aar, hvortil endnu kommer den Omstændighed, at Skolen har 6 etaarige Klasser istedetfor 3 toaarige, saaat der, som ogsaa Hh indrømmer, kan udrettes ikke lidt Mere. Imod Beskyldningerne for den Hastighed, hvormed Stoffet maa læres, gjør Forf. for Physikkens Vedkommende opmærksom paa, at dette Fag, hvorpaa der ved anden Examen i det Høieste anvendtes 4—5 Maaneder, nu er Gjenstand for en regelmæssig Underviisning i 2 Aar, og for Latinens og Græskens, at disse vel læres i 6 og 5 Aar istedetfor i den gamle Skole i 7 og 6; men at man, foruden Lettelsen ved Klassedelingen, ogsaa maa tage Hensyn til, at de 6 og 5 Aar ikke falde i en saa tidlig Alder som før, og at der forud for dem gaaer 2 Aars Øvelse i fremmede Sprog og de almindelige grammatiske Forestillinger. Forf. kan derfor heller ikke anerkjende, at der i det Hele finder Overanstrængelse Sted i Skolen, men mener endog, at de 2—3 nederste Klasser ere lettere end før, tildeels paa Grund af den kortere Skoletid; imidlertid maa han indrømme, at der i Mellemklasserne, navnlig i 6te formedelst Examens Ordning, stundom udøves et Tryk, hvorfor han dog nærmest finder Skylden i Aarsager, der ikke hænge sammen med Underviisningsplanen f. Ex. Uforsigtighed i Arbeidets Fordeling eller en uheldig Form i Meddelelsen, navnlig en altfor stor Detailleren, især i naturhistorisk og philologisk Retning; men erklærer tidt og ofte at have ivret mod enhver Udvidelse, der gaaer ud over Skoleplanen. Endnu mindre kan Forf. gaa ind paa E—e's og Hh's mørke Skildring af de nuværende Studenter, men betegner ligefrem Klagerne over Slaphed og Blaseerthed som eensidige og usande. Vistnok er der efter hans Mening Mangler i Studenterverdenen, som dog ingenlunde kunne paabyrdes Skolen, men ere begrundede i andre Forholde, hvorover hverken Skole eller Universitet raade, nemlig i hele Livets Indhold og Tidsalderens Retning, f. Ex. i Opdragelsen. At saaledes de æsthetiske og tildeels de videnskabelige Interesser ere blevne optagne af de politiske, anseer Forf. just ikke for heldigt, medens han dog i enkelte Fag, som oldnordisk Philologi og Astronomi, finder Interessen stærkere end før. Hvis der imidlertid skulde være nogen Sandhed i hvad der af Modstanderne er paastaaet, at de unge Studenter i vor Tid strax efter Examen

kaste de i Skolen erhvervede Kundskaber overbord og i det Hele glæde sig mindre ved den humanistiske Dannelse, maa man som medvirkende Grund dertil ikke lade ude af Betragtningen, at Agtelsen for denne Dannelses Betydning maa nedbrydes ved de Angreb, der fra saamange Sider gjøres paa den, hvorimod den før overalt støttedes. Tvertimod E—e og Hh fremsætter M. da som sin Mening, „at Studenten nu som Følge af Skolens forandrede Indretning medbringer en Dannelse, der, naar man tager alle Fagstudier i Gjennemsnit, fuldstændigere sætter ham istand til at modtage og finde sig tilrette i Videnskaben i den Skikkelse, hvori den nu fremtræder i Dannelsens Bevægelse". Naar E—e og Hh have draget Prof. R. Nielsen's philosophiske Forelæsninger med ind i Debatten om de lærde Skoler og have benyttet den Omstændighed, at saamange i de senere Aar ere blevne rejicerede ved hans Examination, som Beviis for Studenternes ringe Modenhed, da betegner M. det som en „uforsvarlig Letsindighed" hos dem at fremføre en Sag, hvorom Meningerne ere saa deelte, og det uagtet de (som i det Mindste E—e selv indrømmer) ikke have kunnet undersøge den tilstrækkelig, og kun have et ringe Kjendskab dertil, idet Forf. derhos anfører forskjellige Momenter, som ved en retfærdig Bedømmelse burde tages med under Overveielse.

Efterat have betragtet Sagen i dens Almindelighed, gaaer M. over til det andet Punkt: at gjendrive de Klager, der af E—e og Hh ere rettede mod Dimittendernes Dygtighed i enkelte Fag. Hvad for det Første Afhandlingerne i Modersmaalet angaaer, som E—e havde frakjendt Phantasi og Tankefylde i Sammenligning med før, sætter Forf. mod denne Paastand sin, „at der i det Hele og ved de fleste Skoler er skeet en ikke umærkelig Fremgang i god Samling og Gruppering af Stoffet, i sund og naturlig Fremstilling af Tanker, som Disciplene magte", og tilbyder som Beviis derpaa at lade trykke danske Afhandlinger for flere Aar. Heller ikke kan Forf. med Hensyn til Tydsk gaa ind paa, at Færdigheden deri skulde være aftaget, men fremhæver tvertimod, at Disciplene ved Udgangen af 6te Klasse besidde en Færdighed i at oversætte Tydsk, der ikke er lidt større end tidligere, ligesom han erklærer Hh's Paastand, at før en nogenlunde flink Dimittend læste og forstod Tydsk med samme Lethed som Modersmaalet, for en af de allerstærkeste og usandeste Overdrivelser. Den tydske Stiil, som baade E—e og Hh ville have afskaffet, holder M. paa, da han anseer det for at være af Vigtighed, at Disciplene lære i det Mindste et af de levende Sprog saa sikkert, at de ere istand til at gjengive det i dets enkelte Former, hvad der igjen er en Betingelse for at tale Sproget, Noget, som for os har stor praktisk Nytte. Derimod er ved Circulære fra Ministeriet 9de Novbr. 1858 særskilt Examination i tydsk Litteraturhistorie afskaffet, medens der ved samme er givet Skolerne Bemyndigelse til i 7de Klasse at anvende en Time ugentlig i Tydsk og Fransk til i friere Form og uden Lectier og foresat Hjemmearbeide at vedligeholde Disciplenes Kundskab. Med Hensyn til de gamle Sprog har Hh paastaaet, at der i Latin i alle Skoler er en afgjort Tilbagegang og i

Græsk i det Mindste ingen Fremgang, for hvilket han kaster Skylden paa den altfor stærkt grammatiske Retning i Underviisningen og paa den latinske Stiil, hvorpaa der anvendes formegen Tid; han foreslaaer derfor Stilen afskaffet. M. besvarer denne Anke med et bestemt: Nei, især naar der hensees til Versionen og den extemporerede Oversættelse af et ikke læst Sted, ligesom han ogsaa erklærer, at de latinske Stile i det Hele ere fuldt saa gode som før, men vel antager, at Ordforraadet er mindre. Til en ensidig grammatisk Retning, som vel af og til findes, indeholder Underviisningsplanen efter Forf. Mening ingen Spore, ligesaalidt som han selv personlig begunstiger den. Hans Anskuelse, som han ofte har udtalt, er den, at Betydningen af de klassiske Studier beroer paa Kjendskabet til den oprindelige antike Cultur og Evnen til at forfølge den videre, altsaa Philologiens historiske Side. Latinsk Stiil, som nu ikke længer er noget særskilt Underviisningsfag eller Examensfag, da den slaaes sammen med Versionen, skal ene have det Formaal at sikkre den rette Forstaaelse af Sproget; Forf. betragter den som aldeles nødvendig og modsætter sig derfor bestemt dens Afskaffelse, idet han dog antyder, at Methoden for Latinskrivningen maa forandres noget og mere slutte sig til den mundtlige Underviisning. Hvad der i det Hele taget med Hensyn til de klassiske Sprog gjør Opgaven ulige vanskeligere end forhen, men ikke synes at blive paaagtet, er at der nu er stillet den Fordring til Skolerne „at meddele Underviisningen i de gamle Sprog som reent historisk Dannelseselement og tillige som Grundlag for den historiske Side i Universitetsstudierne. uden nogen Understøttelse af Universitetets ydre Læreform". De øvrige Fag behandles kortere. Forf. antager, at Mathematikken vel kunde indskrænkes lidt mere; men det, der stundom gjør den noget vanskelig, ligger efter hans Formening mere i den altfor abstrakte Form, hvori den undertiden meddeles. Hb's Forslag om at standse med Naturhistorie i 5te Klasse kan han ikke billige, da adskillige herhen hørende Forestillinger ved en saa tidlig Afslutning ikke vilde blive tilstrækkelig udviklede, men han udtaler sig ogsaa her mod altfor megen Detail, hvorhos han antyder en mulig forestaaende Begrændsning af dette Fag. Et Punkt endelig, i hvilket han er enig med Hb, er Religionsunderviisningens Ophør med 6te Klasse, ligesom han ikke ugjerne seer, at Religion ophæves som Examensfag ved Afgangsexamen.

Ogsaa Spørgsmaalet om Afgangsexamens første Afdeling drøfter M. Endskjøndt han anseer Delingen af Examen for i og for sig rigtig, deels fordi de 4 Fags egen Beskaffenhed tillader en tidligere Afslutning, deels for at Kræfterne kunne samles i 7de Klasse om de øvrige Fag, indrømmer han dog det mindre Heldige i at slaa 2 Prøver, aflagte med 2 Aars Mellemrum, sammen til en samlet Examenskarakteer, og, forat den uheldige Omstændighed kan forhindres, at Disciplene i 6te Klasse for de 4 Fags Skyld saa ofte forsømme de andre, gjør Forf. det Forslag, at de 4 (med Religion 5) Fag afsluttes med 6te Klasse, uden at udgjøre en Deel af Afgangsexamen, men kun med Indflydelse paa Oprykningen i 7de Klasse, dog med

den Indskrænkning, at en Discipel, der ikke havde et vist fastsat Minimum i de 4 Fag, ikke kunde opflyttes. Den ogsaa af Andre paaankede Uskik, at Disciple, der i Skolen have underkastet sig Afgangsexamens første Deel, men formedelst Mangel paa Modenhed ikke ere opflyttede, ofte forlade Skolen og lade sig dimittere privat i 2, ja 1 Aar, ønsker han hindret paa enhver Maade. Ogsaa den nu gjældende Ret for 7de Klasses Disciple til selv at indstille sig til Afgangsexamen, kan det efter Forf.s Mening maaskee blive nødvendigt at indskrænke til dem, der, efterat have tilbragt et Aar i den nederste Afdeling, udtrykkelig opflyttes i den øverste, da Erfaringen har viist, at Disciplene undertiden stolende paa denne Ret ere mindre flittige det første Aar. Til Slutning behandles kort Spørgsmaalet om, hvorvidt det har været rigtigt at henlægge Dimissionsprøven til Skolerne, Noget, der slet ikke hænger sammen med Forøgelsen af Skoleaarene og Ophævelsen af anden Examen. M. antager denne Foranstaltning for fuldkommen rigtig, da Uligheden i Bedømmelsen derved ikke er bleven større, og, hvad der for ham stiller sig som Hovedsagen, Lærerne ved denne Ordning have en langt større Frihed til at meddele Stoffet efter deres individuelle Opfattelse; heller ikke kan Forf. billige de Indvendinger, der ere gjorte mod Ophævelsen af anden Examen, men betvivler, at Forelæsningerne til denne vare en heldigere Form end den Skoleunderviisning, der er traadt istedet derfor, eller at de i høiere Grad kunde betragtes som Overgangsled til Fagstudierne.

Blandinger.

Bemærkninger om de Gamles Krigsskibe, fremkaldte ved Capitain N. E. Tuxens Afhandling i Tidskrift for Søvæsen: „Noget om Krigsskibe i ældre og nyere Tider".

Af *E. Holm.*

Det er naturligt for Philologen at lægge Vægt paa Fagmænds Yttringer om forskjellige Spørgsmaal i Oldtidens Forhold, hvor han maa sige sig selv, at han af Mangel paa techniske Kundskaber har Vanskelighed ved at danne sig en sikker Anskuelse, og dette gjælder for Exempel om de Gamles Søvæsen. Forfatteren af disse Linier maa derfor tilstaae, at han glædede sig ved i en interessant Afhandling af Directeuren ved vort Orlogsværft Capitain N. E. Tuxen om »Krigsskibe i ældre og nyere Tider«, som nylig er udkommet i Tidskrift for Søvæsen, 5te Aargangs 3die Hefte, ogsaa at finde et Par Bemærkninger om Constructionen af Oldtidens Triremer, Qvadriremer o. s. v. Det er bekjendt nok, at dette Spørgsmaal har været meget omstridt og det har en uafviselig Betydning for Enhver, der kommer til at læse

nærmere om Oldtidens mærkelige Søkrige og ikke har Lyst til at lade sig nøie med en tør schematisk Opfattelse af disse.

Capitain Tuxen giver i den nævnte Afhandling en Fremstilling af hvorledes Rofartøierne i Middelalderen og den nyere Tid udviklede sig til de overordentlig store Galeier, som man navnlig i Middelhavet har anvendt indtil Slutningen af forrige Aarhundrede; han paaviser, at der paa disse ikke anvendtes mere end een Række Aarer, men saaledes at jo større Skibet var, desto større vare ogsaa Aarerne, og desto flere Mand sattes der til at roe hver enkelt af disse. Som Exempel anfører han, at en malthesisk Galei af 1ste Classe i forrige Aarh. havde 30 Aarer paa hver Side, med 5 Mand ved hver, altsaa tilsammen 300 Roknægte, og den havde i det Hele en Besætning af noget over 500 Mand. Foruden dette Princip, der var det almindeligste, anfører Forf. (S. 162), at man en Tidlang (imellem det 12te og 16de Aarh.) ogsaa anvendte en anden Ordning, nemlig istedenfor een svær Aare at anbringe flere lette Aarer ved hver Bænk, saaledes at hver Mand arbeidede med sin, og Bænkene have da sandsynligviis været stillede skjøns, saa at Aarerne kunde gaae fri af hinanden. Det synes endelig, fortsætter Capitain T., at man ogsaa har havt Langskibe med to Rækker Aarer over hinanden, i det Mindste paa en Deel af Skibets Længde; men dette System mener han næppe har holdt sig længe eller været meget udbredt, i alt Fald haves ingen omstændelige Beretninger derom. Med Hensyn derimod til Skibe med 3 eller flere Rækker Aarer over hinanden, da anseer Capitainen det for i høi Grad tvivlsomt, om saadanne virkelig have været byggede eller været benyttede i det practiske Liv. Han mener fremdeles, og det vistnok med Rette, at man ligesaa godt kunde betegne Størrelsen af en Galei ved Antallet af de Folk, der betjente hver Aare, som ved Antallet af Aarerne og altsaa tale om en tremandsaaret, femmandsaaret Galei istedenfor en Galei med 20 eller 30 Aarer paa Siden etc. En Triremis, siger han da, eller Qvinqveremis kan meget godt have betydet en Galei med tre eller fem Mand ved hver Aare, og Decaremis været en lignende Benævnelse for en meget stor Galei eller og betydet en mindre med 10 Aarer paa Siden; en Tesseracontaremis kan derimod have været en Galei med fyrretyve Aarer paa Siden eller med et saadant Antal Aarer i det Hele. Forf. mener, at paa denne Maade kunne disse Benævnelser forklares »uden at hæve Phantasien til Langskibe af ubegribelige Former og Dimensioner«; men han fremsætter imidlertid sin Anskuelse fordringsløst som en Bemærkning, der har fremstillet sig for ham under Udarbeidelsen af hans Afhandling, da han »ikke besidder en saadan Kundskab i de historiske Kilder, at han kan tiltage sig en Dom i saa Henseende.«

Capitain Tuxen har saaledes selv, som det synes, henstillet det til dem, for hvem de historiske Kilder ligge nærmere, at undersøge, hvorvidt denne Mening kan bringes i Overeensstemmelse med de antike Vidnesbyrd, og en i sit Fag anseet Mand som Capitain Tuxen fortjener vistnok, at man noget nærmere lægger Mærke til hans Anskuelse, saameget mere som den ved første Øiekast har noget i høi Grad Tiltalende ved sig; man vilde derefter komme til en let og simpel Løsning af et i og for sig vanskeligt Spørgsmaal, og man kom til en tiltalende Overeensstemmelse imellem Oldtidens og de nyere Rofartøier, hvor det af Capitainen anførte Princip, som ovenfor sagt, har havt en aldeles overveiende Anvendelse.

En Prøvelse af denne Anskuelse og en Undersøgelse af, hvorvidt den

kan forsvares efter Kildernes Vidnesbyrd, skal jeg tillade mig at fremstille her i Tidskriftet, skjøndt jeg vistnok ikke har noget nyt Stof at fremdrage. Jeg troer saameget mere at turde gjøre det, som det maaskee er de Færreste af Tidskriftets Læsere, der have sikker Kundskab til Oldtidens Vidnesbyrd derom eller nogen let Adgang til at lære dem at kjende.

Undersøger man da, om disse lade sig forene med den af Capitain T. fremsatte Mening, kommer man rigtignok snart til det Resultat, at det er umuligt; Vidnesbyrdene ere altfor bestemte til, at man kan være i Tvivl derom. Jeg skal først gjøre opmærksom paa adskillige Forfattersteder, der tydelig vise, at vi ved de Gamles store Rofartøier ere nødte til at tænke os flere Rækker Aarer over hinanden. Saaledes siger Florus (4de Bog, c. 11, 5), hvor han skildrer Slaget ved Actium, at Antonius's Flaade bestod af Skibe af overordentlig Størrelse »*quippe a senis in novenos remorum ordinibus ferebantur*«, og Florus, der levede paa Trajans Tid, kan ikke tænkes saaledes simpelthen at tale om flere *ordines remorum*, hvis man ikke i Oldtiden havde brugt meer end een eller to Rækker Aarer. Det stemmer godt med dette Sted, skjøndt det ikke i og for sig er overbevisende, naar Dio Cassius (50, 18) ved Skildringen af det samme Slag lader Antonius tale om sine Skibes overordentlige Høide, og hvorledes enhver Fjende, der nærmede sig dem, vilde blive knuust af Aarernes Masse. Hos Memnon fra Heraclea, en Historieskriver paa Augusts Tid, fortælles der om en Okteres af en forbausende Størrelse og Skjønhed, og i denne siger han, at *ἑκατὸν μὲν ἄνδρες ἕκαστον στοῖχον ἤρεττον.* (Phot. Cod. 224. ed. Bekker). Fremdeles tales der hos Lucan (Pharsalica III, 529) om „*validæ triremes, quasque quater surgens extructi remigis ordo commovet*", og v. 535 hedder det om et meget stort Skib, at det drives frem »*senis verberibus*« og »*summis longe petit æquora remis*«. Det distributive Talord »*senis*« viser klart, at her maa tænkes paa flere Rækker, og dermed stemmer ganske Udtrykket »*summis remis*«, som ligeledes forudsætter forskjellige Rækker over hinanden. Betegnende ere ogsaa flere Steder hos Silius Italicus i 14de Bog af hans Punica. Saaledes taler han v. 387 om et Skib, der »*quater centum, numeroso remige, pontum pulsabat tonsis*« og Udtrykket *quater centum* viser, at vi her have et Skib for os med flere Rækker Aarer. Fremdeles nævner han v. 573 et Skib »*quæ Sidonios vultus portabat Elissæ bis ternis ratis ordinibus grassata per undas*«, hvor Ordene om muligt ere endnu klarere. Særlig Interesse har et tredie Sted (v. 423 ff.), hvor han skildrer en Ildebrand, der udbrød paa en punisk Flaade, ved at Fjenderne kastede Fakler der ombord. Da hedder det »*intrat diffusos pestis Vulcania passim, atque inplet dispersa foros: trepidatur omisso summis remigio; sed enim tam rebus in artis fama mali nondum tanti penetrarat ad imos.* Man seer, at her nødvendigviis maa tænkes paa flere Rækker Roknegte over hinanden. Endelig kan man anføre et Sted, der ligger enhver Philolog meget nær, nemlig Æneidens 5te Bog v. 119, hvor der skildres en Væddekamp imellem flere af Trojanernes Skibe, og hvor det hedder »*ternò consurgunt ordine remi*«, et Udtryk, der er saa bestemt, at det umulig kan misforstaaes. Tage vi en noget senere Kilde, nemlig Vegetius, fra det 4de Aarhundrede, der som bekjendt har skrevet om Krigsvæsenet, da hedder det hos ham (II, 37): *Quod ad magnitudinem pertinet, minimæ liburnæ* (det almindelige Navn for Krigsskibe i Keisertiden) *remorum habent singulos ordines: paullo maiores binos, idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum*

quinos sortiuntur remigum gradus, og i Slaget ved Actium tilføier han, at der har været Skibe »*senorum etiam vel ultra ordinum*«. Udtrykket *gradus* viser klart, hvad der ligeledes kan sluttes af Begyndelsen, hvor der tales om *singulos remorum ordines*, at han mener flere Rækker *remiges*, siddende den ene over den anden. Ogsaa i et andet Skrift fra Slutningen af Oldtiden, som er af anerkjendt Betydning med Hensyn til Opfattelsen af antike Forhold, nemlig de fortrinlige Scholier til Aristophanes, faae vi en bestemt Angivelse om Aarerækkernes Ordning, der stemmer med de allerede anførte Steder. Der hedder det om de saakaldte *θαλάμακες*, at de brugte kortere Aarer end de andre Rækker Roknægte, fordi deres Aarer vare *μᾶλλον ἐγγὺς τοῦ ὕδατος*, og saa staaer der videre *ἦσαν δὲ τρεῖς τάξεις τῶν ἐρετμῶν. καὶ ἡ μὲν κάτω θαλαμῖται* (= *θαλάμακες*), *ἡ δὲ μέση ζυγῖται, ἡ δὲ ἄνω θρανῖται*, et Sted, hvormed det ganske stemmer, at vi i Inventarielisterne fra de attiske Søarsenaler idelig finde ved hver Triere angivet Antallet paa de 3 forskjellige Slags Aarer *θρανίτιδες, ζυγίαι* og *θαλαμίαι*[1]).

Hvad der saaledes kan bevises af Vidnesbyrd hos Oldtidens Forfattere, bekræftes paa en interessant Maade af antike Monumenter t. Ex. af Mønter og Basreliefs, selv om det ikke er mange, der ere levnede os. Som et saadant skal jeg anføre et Basrelief fra Trajans Søilen, der findes copieret i Montfaucons Antiquitée expliquée, og hvorefter hosstaaende Træsnit er taget.

Man vil her see en Deel af en Trirem fremstillet, de 3 Rækker Aarer ere tydelig angivne, om end naturligviis som sædvanlig paa den Slags Monumenter Forholdene i Skibet og imellem dets Størrelse og Roknægtenes Høide ere ganske forkeerte. Det er kun et Fragment, der er fremstillet her, da den bagerste Deel af Skibet ganske er skjult af en foranliggende Biremis og Forstavnen som det Spørgsmaal uvedkommende, vi tale om, heller ikke er medtaget. Ligesaa tydelig er en Afbilding efter et antikt Maleri, der findes i Turnbulls »*Ancient paintings*«, og som forestiller Paris's og Helenas Flugt; ogsaa der vil man finde et Skib med 3 Rækker Aarer bestemt angivne over hinanden. Det Samme viser sig klart paa en Mønt fra Hadrians Tid, der

[1]) Som Steder, der foruden de allerede nævnte fortjene Opmærksomhed med Hensyn til det omhandlede Spørgsmaal, kan endnu anføres Thucydides VI, 31 og Scholiasten dertil; Polyb. XVI, 3; Appian *'Εμφ.* V; Pausanias I, 29; Plinius VII, 56; Jul. Pollux I, 87.

er afbildet i Skotten Smiths Afhandling *»On the ships of the Ancients«*, og endelig kunde man anføre et Basrelief, der findes i Museo Borbonico (III, 44); men det er maaskee mindre tydeligt.

Efter saamange og i det Væsentlige samstemmende Vidnesbyrd vil man indsee Umuligheden af at komme bort fra den almindelige Anskuelse, at de Gamles større Krigsskibe havde flere Rækker Aarer over hinanden. Jeg har her blot talt om Skibene med 3 eller flere Rækker, da Ingen har turdet bestride Tilværelsen af toradaarede Skibe, hvorfor der unægtelig lader sig anføre en Mængde uomstødelige Beviser; men jeg skal dog med Hensyn til disse sidste gjøre opmærksom paa et Par interessante Afbildinger, der findes af saadanne i Piranesis smukke Værk om de antike Vaser og Candelabrer. Det ene er efter et stort Basrelief i Vaticanet, hvorpaa der er mærkelige Detailler, det andet er efter en Candelaber, hvis øverste Deel er dannet som en Birem. Flere Forfattere have antaget, at det første af disse fremstillede et treradaaret Skib; men denne Mening er, saavidt jeg kan see, urigtig, thi der er aldeles intet Spor til Aarehuller for meer end to Rækker Aarer.

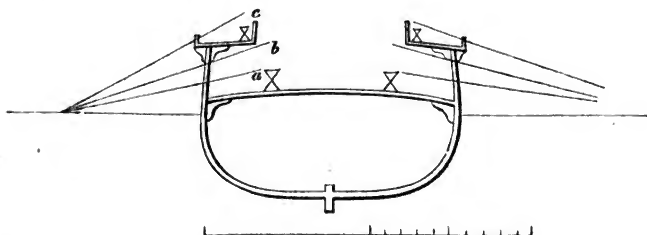
Ligesom jeg altsaa troer at have viist, hvor lidt den Tuxenske Anskuelse om Triremerne etc. kan forenes med de antike Vidnesbyrd, saaledes skal jeg endnu søge at godtgjøre, at vi, i det Mindste ved de Skibe, der ikke havde meer end tre Rækker Aarer, maae tænke os det som Regel, at der kun sad een Mand ved hver Aare. Derfor taler med Hensyn til den ældre Tid ganske bestemt et Sted hos Thucydid (II, 93), hvor han skildrer et Forsøg af Peloponnesierne paa at gjøre et coup de main tilsøs imod Athen. En peloponnesisk Flaade, fortæller han, løb op igjennem den korinthiske Havbugt, man trak Skibene (der vare treradaarede) op paa Land, og derpaa begav Mandskabet sig over Isthmen for at gaae ombord i Skibe, som de meente at kunne finde i Megaras Havn Nisæa. Paa denne Marsch hedder det, at **ἕκαστος τῶν ναυτῶν** bar **τὴν κώπην καὶ τὸ ὑπηρέσιον καὶ τὸν τροπωτῆρα.** Dette Udtryk forudsætter nødvendig, at hver Mand havde sin Aare, og det viser fremdeles, at Aarerne ikke vare meget lange, siden de ikke vare tungere, end at en Mand kunde tilbagelægge en ikke saa ubetydelig Marsch med en saadan paa Nakken. Det stemmer godt dermed, at de Aarer, hvis Størrelse findes angivet paa Listerne over Inventariet i de athenæiske Søarsenaler, siges kun at have havt en Længde af 9 eller $9^1/_2$ græske Alen, det vil sige omtrent 14 Fod. Hvad der var Tilfældet paa den peloponnesiske Krigs Tid, har sandsynligviis været almindeligt ogsaa senere; i det Mindste see vi paa den ovenfor afbildede Trirem fra Trajans Søilen tydelig, at der ved den øverste Rad Aarer, som vistnok vare de længste, kun sidder een Roknægt ved hver Aare. Hvad Biremerne angaaer, har man blandt Andet Beviser for det Samme, deels i Basreliefs fra Trajans Søilen, deels i Keiser Leos klare Forskrifter for, hvorledes et saadant Skib bør indrettes (Tactica XIX, 7 og 8). Ved de større Skibe har Forholdet vistnok været anderledes.

Uagtet der, som vi i det Foregaaende have seet, er uomstødelige Beviser nok, for at vi maae tænke os Oldtidens større Krigsskibe med 3 eller flere Rækker Aarer, har der dog, som bekjendt, meget ofte været fremsat den Anskuelse, Capitain Tuxen nylig har udtalt sig for, at man ved slige Langskibe maatte komme til at tænke sig ubegribelige Former og Dimensioner. Det er fremfor Alt Sømænd, der have udtalt sig imod Philologernes Opfattelse af de gamle Skibsformer, og det er ganske interessant, at den Forklaring af Ordene

Trirem o. s. v., som har givet Anledning til denne Opsats, netop i sin Tid har været gjort stærkt gjældende af engelske Søofficierer ligeoverfor den af Undersøgelsen om de antike Skibe fortjente Englænder General Melville, og at allerede tidligere Parallellen med Galeierne i Middelhavet havde bragt flere Lærde til samme Anskuelse. Men da denne Mening i altfor høi Grad strider imod Oldtidens Vidnesbyrd, har den iblandt Videnskabsmændene ikke fundet mange Forsvarere, og man har til forskjellige Tider anstrængt sig for at komme paa det Rene med, hvorledes de gamle Skibe vare construerede. Adskillige af disse Forsøg, som jeg her ikke skal gaae ind paa, have unægtelig været saa uheldige, at man ikke kan fortænke Sømændene i, at de have trukket paa Smilebaandet af de Lærde som Skibsconstructeurer. Men idet Mænd med techniske Kundskaber samvittighedsfuldt have søgt at klare Spørgsmaalet i Overeensstemmelse med de antike Vidnesbyrd, er det vistnok efterhaanden, i det Mindste hvad det Væsentlige angaaer, rykket sin Løsning betydelig nær. Den almindelige Indvending imod Antagelsen af Skibe med 3 eller flere Rækker Aarer har været den, at de øverste af disse vilde blive af en saa enorm Længde, at det var umuligt eller i ethvert Tilfælde høist vanskeligt at roe med dem; man antog nemlig en saa stor Afstand imellem de enkelte Rækker, at selv en Trirem maatte blive et Skib af en overordentlig Høide, og Franskmanden Lescallier kom endog til det Resultat, at Aarerne i den nederste Række vilde blive 44 Fod lange, i den mellemste 77 og i den øverste 110 Fod lange. Men hertil er der aabenbart aldeles ingen Grund; de antike Monumenter vise, hvad man f. Ex. kan see paa det ovenfor anførte Træsnit, at de 3 Rækker Aarehuller ikke have siddet perpendiculairt over hinanden, og at man tvertimod skal tænke sig dem anbragte efter følgende Princip.

o o o o o Herved vindes der overordentligt, da Afstanden imel-
o o o o o lem de enkelte Rækker paa denne Maade kun be-
o o o o o høver at være langt mindre, og det er ved at gaae ud herfra, at man er naaet til at danne sig rimelige Forestillinger om de antike Krigsskibes Construction; navnlig synes to Mænds Anskuelser at have Betydning. Den ene af dem var den ovenfor nævnte Englænder General Melville, der i Slutningen af forrige Aarhundrede ivrig beskjæftigede sig med dette Spørgsmael. Han tænkte sig, at Skibenes Sider havde dannet en Vinkel paa 45 Grader med Havfladen, og at Siddepladser til Roknægtene havde været anbragte paa selve Skibssidernes indvendige Flade, hvorved da den øverste Række Aarer ikke vilde komme paafaldende høit over Vandet. Han nøiedes ikke med blot at opstille denne Theori, men lod endog forfærdige en Model af en Qvinqverem, der omfattede en Femtedeel af et saadant Skib, beregnet til 30 Aarer i hver Række, og det viste sig da, at der vilde blive Plads nok til at kunne arbeide med de mange Aarer. Modellen blev undersøgt af forskjellige baade practiske Sømænd og Technikere, deriblandt en Skibsbygmester ved den engelske Orlogsmarine; Forsøget skal have vundet almindeligt Bifald, og i længere Tid betragtede man i England Spørgsmaalet som løst derved, ligesom ogsaa Boeckh i sin „Staatshaushaltung der Athener" har udtalt sig anerkjendende derom; men der kan dog reises saa grundede Indvendinger imod denne Gisning, at den vistnok maa opgives. Selv om virkelig en Skibsbygmester ved den engelske Marine skulde have anseet en saadan Construction for rimelig, turde det vel være uomtvistelig sikkert, at et større Skib, der

var bygget efter dette Princip, i den Grad vilde mangle Stivhed, at det nødvendigviis maatte vælte, saasnart der blot gik en nogenlunde stærk Sø. Man kan derfor ikke Andet end langt give det Princip Fortrinet, hvorefter i den nyeste Tid den tidligere nævnte Skotte Smith har søgt at klare Spørgsmaalet[1]). Han gaaer ud fra det samme sikkre Factum som Melville, at Aarehullerne vare anbragte i en skraa Retning over hinanden, antager dernæst efter Vitruv (I, 2), at Afstanden imellem de nærmeste Aarer i samme Række var 3 eller $3^1/_2$ Fod, og mener, at efter de samstemmende Vidnesbyrd af de antike Monumenter har den verticale Afstand imellem to Rækker Aarer næppe udgjort det Halve af Afstanden imellem to Aarer af samme Række. Endelig gaaer han ogsaa ud fra den tidligere paaviste Kjendsgjerning, at alle Aarer paa en Trirem bleve roede, hver af een Mand. Den Maade, hvorpaa han tænker sig den hele Ordning af de forskjellige Aarerækker, lader sig bedst see af følgende Tværsnit af et treradaaret Skib, hvorved han har søgt at tydeliggjøre sin Anskuelse.

Den nederste Række Roknægte (de saakaldte θαλαμῖται), hvis Aarer ere antydede ved Bogstavet a, sade herefter paa selve det underste Dæk temmelig nær ved Skibets Side, og Smith tænker sig Aarehullerne ikke mere end 2 Fod hævede over Havets Overflade; omtrent 14 Tommer nærmere ved Forstavnen og 14 Tommer høiere end Thalamitens Aarehul var Aabningen for hans nærmeste Formands Aare (betegnet ved b) i anden Række (de saakaldte ζυγῖται); disse sade længere inde, paa Bænke eller Sæder, hvorved de kom til at sidde høiere end den nederste Række Roknægte. At der virkelig kan arbeides uden Vanskelighed med to Rader Aarer, ordnede efter dette Princip, og uden at den ene hindrer den anden, har Smith overbeviist sig om ved practiske Forsøg, og jeg skal henstille til Overveielse, om det ikke var meget lettere paa denne Maade at arbeide med et stort Antal Aarer end efter den Ordning, som Capitain T. selv omtaler (cfr. S. 150), en Tidlang var anvendt paa Galeierne i Middelalderen, hvorefter der anbragtes flere Aarer ved hver Bænk, saaledes at hver Roknægt arbeidede med sin. Umiddelbart over Thalamiternes Hoveder var en Gang, der løb langs Skibets Ræling, og som var bred

[1]) Afhandlingen »*On the ships of the Ancients*« i Værket »*The voyage and shipwreck of St. Paul*« (London 1848). I 3die Deel af Becker-Marquardts Handbuch der römischen Alterthümer findes et Uddrag deraf.

nok til at den øverste Række Roknægte (θρανῖται) kunde arbeide med deres Aarer (betegnede ved Bogstavet c); denne Rækkes Aarehuller vare da anbragte i samme Forhold til Zygiternes som det, der var imellem disses og Thalamiternes; Midten af Skibet tænker Smith sig uden Dæk over. Efter hele denne Ordning behøver den høieste Række Aarer paa et treradaaret Skib ikke at være mere end 5 Fod hævet over Vandfladen, og denne Høide kan ikke antages større, end at her har kunnet anvendes Aarer, som kunde føres, hver af en enkelt Mand.

Dette er det Væsentlige i Smiths Anskuelser, og at hans hele Antagelse i høi Grad er Opmærksomhed værd, vil vel Ingen nægte, skjøndt der nok kan gjøres Indvendinger imod flere Enkeltheder. Det synes mig saaledes kun lidet rimeligt, at Thalamiterne skulde have siddet paa selve det underste Dæk (saaledes benævner jeg det i Modsætning til Gangene langs Rælingen), thi et saadant Sæde var altfor ubekvemt, til at Roknægten skulde kunne arbeide her med Kraft i længere Tid, og det forekommer mig, at man snarere bør tænke sig dette Dæk noget lavere end Smith gjør det, og at da Thalamiterne have siddet paa Tofter ligesaavel som Zygiterne, men saaledes, at de vare noget lavere end disses. Hvad det angaaer, at Smith lader Thraniterne sidde ovenpaa en Gang langs Skibets Ræling, skal jeg gjøre opmærksom paa, at han herfor har en kraftig Støtte i det ovenfor staaende Træsnit efter Trajans Søilen, hvor man tydelig seer Thraniterne sidde langs Rælingen, hver med sin Aare imellem Hænderne, og det Samme bekræftes af Fremstillinger paa Mønter. Det er fremdeles en meget sandsynlig Antagelse af ham, at den øverste Rad Aarer toges ind under Kampen, og at da Thraniterne kæmpede med som Søsoldater, thi under en Kamp, hvor det saa tidt kom an paa Entring, vilde Roknægtene i høi Grad hindre Søsoldaterne i deres Bevægelser; men noget sikkert Vidnesbyrd derom fra Oldtiden kan jeg ikke see, at der er, thi de Monumenter, Smith støtter sig til (Afbildningen hos Montfaucon IV, 2, 142 og det tidligere omtalte Basrelief i Piranesis Værk over de antike Vaser og Candelabrer) ere næppe overbevisende. At Smith har givet Zygiterne længere Aarer end Thalamiterne, er uden Tvivl rigtigt, da han kan støtte sig paa det ovenfor (S. 152) anførte Sted af Scholiasten til Aristophanes, hvor der staaer, at Thalamiterne havde de korteste Aarer, hvorimod jeg er utilbøielig til at troe, at ogsaa Thraniterne skulde have havt kortere Aarer end Zygiterne (cfr. Thuc. VI, 31 og Scholiasten dertil samt Boeckh Staatshaushaltung der Athener, III. 116); ligesaalidt indseer jeg Nødvendigheden af, at alle 3 Rækker Aarer skulde naae Havfladen i samme Afstand fra Skibet, hvorved Roningen vistnok vilde blive underkastet Vanskeligheder.

Efter den Smithske Antagelse have vi seet, at de treradaarede Skibe vare temmelig lave, og dermed stemmer det ganske, naar vi saa hyppig læse om, at man trak dem paa Land, et Arbeide, der ellers sikkert vilde have kostet stor Møie; men derfor maae vi dog ikke tænke os dem som meget smaa Skibe, thi de havde forholdsviis en ret anseelig Udstrækning i Længden. Derom kunne vi danne os en tydelig Forestilling, da vi af Inventarielisterne fra de attiske Søarsenaler see, at der i hver Række har været imellem 25 og 30 Aarer paa hver Side, og et treradaaret Skib synes derefter at have været imellem 100 og 120 Fod langt; Bredden har naturligviis, saaledes som Capitain Tuxen paaviser, at det altid har

været Tilfældet ved Rofartøierne, forholdsviis kun været ringe. Skibe af saadanne Dimensioner og med et saa stort Antal Aarer have aabenbart kunnet drives frem med stor Hastighed; men et Spørgsmaal vil man dog let kunne gjøre, som det undrer mig, at Smith ikke har berørt, og det er, hvorledes man hindrede Vandet fra at slaae ind ad de mange Aarehuller, især naar, som Smith antager, den nederste Række kun har været 2 Fod hævet over Vandets Overflade. Mig er det i det Mindste forekommet nødvendigt at klare dette, og det har derfor interesseret mig paa det flere Gange omtalte Basrelief hos Piranesi at finde en tydelig Løsning heraf. Man seer nemlig her, og det med stor Klarhed, at paa det Sted, hvor Aarerne stikke ud af Aarehullerne, vare de omgivne af et tætsluttende Hylster af Læder eller Skind, og dette var fastgjort til Skibets Sider ved tydelige Nagler rundt om Aarehullet, hvorved aabenbart Vandet maatte blive forhindret fra at strømme ind; jeg skal henstille, om ikke maaskee *τροπωτὴρ* hos Thucydid II, 93 skal forklares om et saadant Hylster.

Vi have hidtil blot betragtet Constructionen af Skibe med tre Rækker Aarer, men man drev det, som ovenfor er viist igjennem adskillige Forfattersteder, til Skibe med endnu flere Rækker, og det er bekjendt nok, hvor stor en Rolle de saakaldte Qvinqueremer spillede paa de puniske Kriges Tid. Smith har ogsaa forsøgt i sin ovenfor omtalte Afhandling at klare sig Constructionen af disse, og han gjør dette blot ved en Udvidelse af det Princip, han mener laae til Grund for Triremerne; han tænker sig 3 Rækker Roknægte anbragte paa det underste Dæk, ligesom de 2 ved Triremerne, og 2 paa Skibets Gange langs Rælingen, og derved mener han, at den øverste Række Aarer ikke behøvede at være meer end 20 Fod lange, en Længde, der ikke er større, end at en enkelt Mand kunde føre en saadan Aare. Ogsaa hans Opfattelse af disse Skibe forekommer mig tiltalende; men jeg skal i Anledning heraf dog gjøre opmærksom paa, at vi ved dem ere i en afgjort større Forlegenhed end ved de treradaarede, fordi vi ingen Fremstilling have tilbage af dem paa antike Monumenter, en simpel Følge af, at man fra Augusts Tid hørte op at bruge dem. Eet Monument er der, som Smith vistnok, hvis han havde kjendt det, vilde have opfattet som fremstillende en Qvadriremis eller Quinqueremis, og det er det tidligere nævnte antike Maleri, hvoraf en Tegning staaer i Turnbulls: *Ancient Paintings.* * Jeg har omtalt det som fremstillende et treradaaret Skib, thi det har i Virkeligheden ikke mere end tre Rader Aarer; men disse sidde alle tre saa langt nede paa Skibets Side, at ingen af dem kan være roet af Mænd, der sade langs Skibets Ræling, og efter Smiths Opfattelse maatte vi da tænke os, at der egentlig til dette Skib havde hørt een eller to Rækker til foroven, men at deres Mandskab for Øieblikket var beskjæftiget med andet Arbeide og derfor havde taget Aarerne ind. Dette kan meget godt tænkes, men muligt var det unægtelig ogsaa, at der her antydedes en Construction af Triremer, som afveg fra den, der tydelig viser sig paa Trajans Søilen og Hadrians Mønt, og som Smith har fulgt. Der kan jo meget godt have været forskjellige Modificationer i Constructionen, som vi ikke kunne følge; men det er et mindre vigtigt Spørgsmaal, det Væsentlige er overeensstemmende med antike Vidnesbyrd at udtænke en Construction, der ikke bliver til en Umulighed i det virkelige Liv, og det forekommer det mig, at Smith har naaet. Forsaavidt han ogsaa ved Qvinqueremerne har tænkt sig Aarerne i øverste Række roede hver af sin

Mand, da er det muligt, at han har Ret i sin Beregning; men jeg skal dog baade med Hensyn til disse Skibe og med Hensyn til dem, der havde endnu flere Rækker Aarer, bemærke, at man ingenlunde med Sikkerhed kan nægte, at de længste Aarer have været drevne frem af mere end een Mand ved hver; vi have intet Sted, hvoraf man bestemt kan slutte det, og ved de Skibe, der havde meer end 5 Rækker Aarer, maa man nødvendigviis antage det Modsatte. Hvad disse Colosser angaaer, der endog stige til det Fabelagtige, da er det sikkert, at her er Meget, som det er vanskeligt at forstaae, og vore Beretninger om dem ere for sparsomme, til at man deraf kan danne sig Forestillinger om deres Construction; men paa den anden Side ere Kildestederne altfor bestemte, til at vi kunne benægte deres Existents, og om den største af dem alle, det bekjendte Skib med de 40 Rækker Aarer, som Ptolemæus Philopator byggede paa Nilen, hedder det ogsaa, at det var saa godt som ubevægeligt og i Grunden kun til Stads. Hvad der paa den Maade kan have været construeret, uden at det er kommet an paa at bygge et virkelig brugeligt Skib, kan det kun nytte Lidet at gruble over. Ja hvad alle de Skibe angaaer, der havde meer end 3 Rækker Aarer, er det værdt at lægge Mærke til, at man allerede i Oldtiden opgav dem som daarlige Søskibe, og at man derfor fra Augusts Tid hørte op med at bygge saadanne.

Om några ställen i Vergilii Aeneis.

Af *R. Törnebladh.*

Lib. I. 1—3. *Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris*
Italiam fato profugus Laviniaque venit
Litora.

1) Åtskilliga nyare uttolkare hafva borttagit de af Heyne och Wagner på båda sidor om *fato profugus* utsatta commata. Så Forbiger, hvilken vill hänföra *profugus* till *Troiae ab oris*, och Henry, som hänför *fato* till *venit*, hvartill *profugus* skall sluta sig så nära, att dessa begge ord nästan bilda ett begrepp; jfr. II, 200 *improvida turbat.* Servius säger: *fato ad utrumque pertinet et quod fugit et quod ad Italiam venit.* Emot dessa åsigter strider likväl ögonskenligen ett ställe hos Quintilianus Inst. Or. II, 3, 35 ff: *Observandum etiam, quo loco sustinendus et quasi suspendendus sermo sit, quod Graeci ὑποδιαστολὴν vel ὑποστιγμὴν vocant, quo deponendus. Suspenditur Arma virumque cano, quia illud ad sequentia pertinet, ut sit virum Troiae qui primus ab oris, et hic iterum. Nam etiamsi aliud est, unde veniat quam quo veniat* (så Bonn.), *non distinguendum tamen quia utrumque eodem modo verbo continetur venit. Tertio Italiam, quia interiectio est fato profugus et contineum sermouem, qui faciebat Italiam Lavinaque, dividit. Ob eandemque causam quarto profugus, deinde Lavinaque venit litora, ubi iam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus.* Häraf är tydligt, att Quintilianus ansett *fato* höra till *profugus*, en uppfattning, som, äfven utan den auktoritet, hvilken naturligen bör tillerkännas en så grammatiskt kunnig och med Vergilii sånger förtrogen skriftställare, som Quintilianus, torde för-

tjena företrädet framför öfriga åsigter härom. Ty att hänföra *profugus* till *ab oris* synes knappast möjligt i följd af det mellanstående, slutmålet utmärkande, *Italiam*; att deremot förbinda det med *venit* ger en ganska hård konstruktion och föranleder lätt en origtig uppfattning af *primus*. Och då *fato* på annat sätt än det sistnämnda omöjligen kan höra till både *profugus* och *venit*, återstår att hänföra det antingen till *venit* eller till *profugus*. I förra fallet skulle *profugus* komma att stå aldeles ensamt och nästan öfverflödigt. Sätter man det åter, såsom Quintilianus, i förbindelse med *fato*, inses lätt, huru som skalden velat antyda, att det var i följd af ödets tvingande magt, som Aeneas lemnade sitt fädernesland. Jfr. Servius v. d. st.: *Bene addidit fato, ne videatur aut caussa criminis patriam deseruisse aut novi imperii cupiditate.* Att härmed skulle vara afsedt att väcka medlidande med Aeneas, såsom Gossrau förmodar, vilja vi lemna derhän; omöjligt är det icke, såsom man kan öfvertyga sig af en jemförelse med början af 3. boken, der Aeneas framställes såsom af gudarnes bud drifven från sitt fädernesland i begrepp att gå okända öden till mötes. Att det var i följd af *fatum*, som han kom till Italien (*venit*) är fullkomligt sannt, men detta behöfver ej nödvändigt uttryckas, så mycket mindre som redan i *fato profugus* ligger en antydning om högre magters ledning. På grund af anförda skäl anse vi således, att orden *fato profugus* böra på det närmaste med hvarandra förbindas; hvad interpungeringen angår beror frågan derom på den åsigt, man i allmänhet hyser om skiljetecknens bruk.

2) Redan i äldre tider synes man hafva sväfvat i ovisshet derom, huruvida läsarten *Laviniaque* eller *Lavinaque* vore den rätta. Servius förklarar sig bestämdt för *Lavinaque*: *Lavinaque venit litora*; *haec civitas tria habuit nomina. Nam primum Lavinium dictum a Lavinio, Latini fratre*; *postea Laurentum a lauro*, *inventa a Latino*, *dum adepto imperio post fratris mortem civitatem augeret. Postea Lavinium a Lavinia*, *uxore Aeneae. Ergo Lavina legendum est*, *non Lavinia*; *quia post adventum Aeneae Lavinium nomen accepit. Et aut Lavinum debuit dicere, sicut dixi, aut Laurentum.* Om vi nu äfven med Gossrau antaga, att på första stället bör läsas *Lavinum* och *Lavino*, då i annat fall Servii yttrande ej låter förklara sig, finna vi lätt, huru föga det anförda stället kan bevisa derför, att *Lavinium* hetat *Lavinum*, då allt synes bero på en sammanblandning af de båda städerna *Laurentum* och *Lavinium*, så vida ej någon vill antaga, att Servius här talar om hela landet, hvilket knappt är troligt, då språkanalogien (jfr. Schwegler R. G. I. p. 319) och traditionen tala deremot. Det anförda stället synes således vara ett af de många, der Servius för oss vilse, och ingalunda bekräfta tillvaron af en biform *Lavinum*, för hvilken något säkert stöd ingenstädes finnes. Ty hos Iuvenalis XII, 71 synes man med fullt skäl kunna efter O. Jahn läsa *Lavinio*, och Propertii *Lavinis* (II, 34, 64) är tydligen = Laviniis, då Hertzbergs argumentation häremot till fullo är vederlagd genom de af Corssen (Über Aussprache etc. II, p. 163, 4) anförda exempel på en sådan vokalsammansmältning. Låtom oss nu efterse, huruvida de auktoriteter, som finnas för läsarten *Lavinaque* äro tillräckliga att bekräfta denna föröfrigt obestyrkta form, eller om den andra läsarten är bättre bestyrkt. Vi finna då, att de Vergilianska handskrifterna, nästan alla, hafva *Lavinaque*. Likväl har den vigtiga *Mediceus* a pr. m. *i*, som borttagits af m. altera, hvilket synes häntyda derpå, att någon corrector funnit Synizesis något hård och derföre

ändrat ordet, och ett sådant gemensamt ursprung för den i metriskt afseende lättare läsarten *Lavinaque* torde väl utan svårighet kunna antagas. Men läsarten *Lavinaque* skyddas äfven af det nyligen anförda stället hos Quintilianus, af Macrobius V, 2, Priscianus VIII, 54 och A. Gellius X, 16, 6. Häremot invända vi, att dessa ställens bevisande kraft minskas betydligt deraf, att hos Gellius läsarten *Lavinaque* tydligen måste bero på misskrifning. Hos Gellius säger nemligen Hyginus följande: *Neque simile illud videri debet, quod est in primo carmine:*

„Italiam fato profugus Lavinaque venit
Litora",

et aeque in Sexto libro:

„Chalcidicaque levis tandem superastitit arce",

quoniam poetae ipsi quaedam κατὰ πρόληψιν historia[*e*] *dicere ex sua persona concedi solet, quae facta ipse postea scire potuit, sicut Vergilius scivit de Lavinio oppido et de colonia Chalcidicensi.* (Hertz). Häraf är tydligt, att Hyginus ansett adjectivet härledas af stadens namn, som hos honom är *Lavinium*, och deraf följer, att det förra nödvändigt måste hafva varit *Lavinia*. Skulle någon invända, att stadens namn lika väl kan förete en falsk läsart (*Lavinio* för *Lavino*), så svara vi, att detta är så mycket mindre troligt, som ett nästan likartadt och kanske härifrån hämtadt ställe förekommer hos Diomedes (p. 439 P., 443 Keil) Lib II.: *et aliter de prolepsi disputatur, cum id quod posterius accidit ante tempus ascribitur, ut*

Laviniaque venit
litora.

Lavinium enim nondum erat, cum ad Italiam venit Aeneas, och derstädes orden *Laviniaque* och *Lavinium* synas fullt säkra. Dessa båda ställen synas äfvenledes till fullo kunna vederlägga det inkast, som någon skulle kunna göra, nemligen att af det anförda, dunkla stället hos Servius så mycket skulle kunna slutas, att ett adjektivum *Lavinus* funnits, som betecknat landet eller folket i allmänhet, och att detta af Vergilius användts. I sådant fall skulle nemligen ingen prolepsis finnas, tvertemot hvad Hyginus säger, och så mycken trovärdighet bör man väl tillerkänna en Vergilii samtiding, om hvars lärdom, förbindelse med skalden och bekantskap med hans dikter man eger tillräcklig kännedom (jfr. Bernhardy Röm. Litt. gesch. 3. Aufl. n. 188), att man icke anser honom hafva groft misstagit sig i förklaringen af Eneidens andra vers, heldst som Gellius och Diomedes hållit hans åsigt till godo. Till de skäl, vi nu anfört för läsarten *Laviniaque*, tillägga vi den lösa förmodan, att, om ett adjektivum *Lavinus* funnits, Vergilius skulle deraf hafva begagnat sig IV, 235 och i stället för den metriskt mindre lyckliga versen:

Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva

skrifvit:

Nec prolem Ausoniam Lavinaque respicit arva,

ehuru vi gerna erkänna, att dermed föga bevisas.

I, 48, 9: *Et quisquam numen Iunonis adoret*
Praeterea aut supplex aris imponat honorem?

De nyare editorerne hafva efter Wagner antagit läsarten *adorat* — *imponet*

och förklara *adorat praeterea* vara ungefär = *adorabit*. Detta antagande synes dock hvila på en nog lös grund, då ett analogt fall ingenlunda uppvisas. Att praesens stundom användes för futurum må medgifvas, men detta sker alltid så, att framtiden likasom tänkes såsom närvarande, under det att här snarare motsatsen eger rum, såsom det tillsatta *praeterea* utvisar. Men ett annat, vida vigtigare, skäl emot den allmänt antagna läsarten erbjuder Quintilianus IX, 2, 10, der vi finna följande: *Totum hoc* (interrogationis genus) *plenum est varietatis; nam et indignationi convenit:*

Et quisquam numen Iunonis adoret?

et admirationi:

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?

Då handskrifterna här öfverensstämmande gifva *adoret*, vill det synas, som om Quintilianus antagit denna läsart (och således äfven *imponat*), som dertill finnes i den Palatinska jemte några andra handskrifter af Vergilius. Och alldenstund Quintiliani vittnesbörd härutinnan måste vara synnerligen vigtigt, bör det hafva varit mycket talande skäl, som förmått Wagner att upptaga den andra läsarten. Låtom oss sålunda undersöka dessa skäl. Först möter oss då handskrifternas auktoritet, men emot denna står Quintiliani, hvilken väl får anses mera gällande, isynnerhet som, enligt hvad Wagner sjelf visat (Qu. Virg. VI. 1), vid två olika verbalformer, såsom *at* och *et*, en misskrifning är synnerligen lätt, hvilket deremot ej gäller i afseende på Quintilianus, der blott en form förekommer. Men det finnes ett annat skäl; så säger Wagner: *Indicativus in tali interrogatione mirantis est vel indignantis, Coniunctivus dubitantis; ille igitur ponitur, ubi significamus, de quo loquamur, id fieri quidem vel fieri posse, sed mirari nos, quod fiat; hic autem indicat, non credere nos aliquid fieri.* Denna argumentation synes gifva vid handen, att man frånkänt Quintilianus all auktoritet vid förklaringen af detta ställe. Ty om man ej vill antaga, att denna helt och hållet misstagit sig, måste man naturligen lemna all tanke derpå, att här skulle vara uttryckt *förundran* (*mirantis est*). Återstår således att i öfverensstämmelse med honom och Diomedes (p. 411 P., 417 Keil) lib. I. i det omtvistade uttrycket inlägga betydelsen af *harm* eller *förtrytelse* (*indignatio*). Ja, säger kanske någon, denna förklaring är rigtig; harm deremot uttryckes genom Indicativus och tydligen är läsarten hos Quintilianus falsk, ty coniunctivus skulle utmärka något helt annat. Detta äro vi så långt ifrån att medgifva, att vi tvertom påstå, att Indicativus på detta ställe omöjligen skulle kunna beteckna *harm*. Eller skulle då Iuno utbrista i *harm* deröfver, att *någon verkligen* skulle dyrka henne? Nej häröfver kan hon blott uttrycka *förundran*, ej *harm*. *Harm* deremot kan hon känna öfver den tänkta möjligheten, att ingen skulle dyrka henne, och just en sådan betydelse har stället. Med den högsta förtrytelse gör sig nemligen Iuno den frågan: Huru? skulle någon hädanefter dyrka mig, i hvilken fråga det nekande svaret ligger implicite. Men, invändes ytterligare, just det är orimligt, att Iuno skulle tänka sig möjligheten att icke vidare blifva dyrkad. Vi svara: ingalunda; ty man måste betänka, att Iuno talar i en högst uppretad sinnesstämning och i följd deraf öfverdrifver såväl förhållanden som uttryck, och just derigenom stegrar sin vrede till den grad, att hon liksom drifves med våld till att handla. Hon framställer sig såsom svag och kraftlös mot Trojanerna, och härmed står rätt väl tillsammans, att

hon säger sig genom dem blifva förödmjukad hos menniskorna. Men allt detta tal om hennes kraftlöshet och förödmjukelse gäller blott under den förutsättningen, att hon skulle gifva vika, och det är denna förutsättning med allt, som deraf följer, hvars falskhet hon skall visa, då hon går att förkrossa Trojanerna, naturligtvis icke tviflande på seger öfver dem. Skulle jag, säger hon, låta besegra mig af Trojanerne, då vore också slut på menniskornas dyrkan af mig, men likalitet kommer det ena att ske som det andra. Att hon blifver besegrad i striden gör naturligen intet till saken, ty detta sker genom en högre magt än hennes och förminskar ej hennes höghet i förhållande till Trojanerne.

II, 526—532: *Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,*
Unus natorum Priami, per tela, per hostes,
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta.
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
Concidit et multo vitam cum sanguine fudit.

Vid detta ställe hysa uttolkarne olika meningar om betydelsen af ordet *premit* och i sammanhang dermed derom, huruvida Polites föll i följd af det gamla såret eller i följd af ett nytt, som han just i det skildrade ögonblicket erhöll. För vår del anse vi, att denna frågas afgörande ingalunda beror på den betydelse man tillerkänner *premit*. Ty anses detta stå i allmännare betydelse = *urget*, *instat*, så är det klart, att i denne vers ej innehålles en skildring af dödsstöten. Men lika litet är detta fallet, om *premit*, såsom vi förmoda (jfr. IX, 330), står för *opprimit*, *transfigit*, ty till detta verbum likasom till det föregående bör då *iam iamque* hänföras, så att ej den verkliga handlingen skildras, utan blott den skenbara; jfr.:

VI, 602, 3: *Quos super atra silex iam iam lapsura cadentique*
Imminet assimilis.

Men det oaktadt behöfva vi ej antaga, att Polites föll i följd af det förut erhållna såret. Ty det torde väl vara temligen ögonskenligt, att, när skalden först skildrar, huru som Pyrrhus med lansen i hand förföljer Polites, så att han i hvarje ögonblick tyckes nå honom, och sedan säger, att, när denne kommit i föräldrarnes åsyn, *då* föll han, en hvar måste tro, att detta skedde i följd af en just då honom bibragt dödsstöt. Och ingalunda behöfver skalden uttryckligen säga, att denna stöt verkligen då gafs honom, alldenstund han kan anse detta vara fullt tillräckligt antydt genom den sårades fall. Vi vilja ej för rigtigheten af den åsigt, som antager ett nyt sår, åberopa Priami ord i v. 538, 9:

qui nati coram me cernere letum
Fecisti e. q. s.,

ty dessa skulle kunna fattas på ett annat sätt, och föreställas dessutom sagda i den starkaste affekt, hvilket äfven gäller om Aeneas' yttrande i v. 663:

Gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras,

men vi hemställa till en hvar, huruvida ej scenen företer något vida mera gripande och effektfullt, om skalden låter Pyrrhi lans träffa Polites just när denne kommit i föräldrarnes åsyn, så att dessa icke blott se hans död, utan

äfven sjelfva mordgerningen. Just härigenom blir Priamus så uppretad, att han glömmer sin kraftlöshet och rusar fram till strid.

III, 380, 1: *Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,*
Vicinosque, ignare, paras invadere portus, ...

De flesta kommentatorer förklara här den kopulativa satsen utgöra en fortsättning af relativsatsen, i det de utlägga den så: et *cuius* portus *tamquam* vicinos invadere paras. Det tillfogade *tamquam* skulle då häntyda derpå, att *portus* ej i sjelfva verket, utan blott enligt Aeneas' uppfattning voro *vicini*. Det synes dock ej behöfligt att så förklara detta ord, om man antager, att den kopulativa satsen blifvit grammatisk biordnad den föregående, ehuru den i tanken är att uppfatta såsom underordnad, enligt ett hos Vergilius ganska vanligt språkbruk. *Quam rere propinquam, vicinosque* e. q. s. skulle således vara = quam rere prop. vicinos portus invadere parans eller quum (si quidem) paras. Aeneas' förutsättning nemligen, att Italien (= det Italien eller den del deraf, som han sökte) var närbeläget, visar sig just deri, att han bereder sig att segla till de (till Epirus) angränsande hamnarna. Exemplen på en sådan biordning äro hos Vergilius alltför talrika att här behöfva anföras; vi åtnöja oss med att angående en kopulativsats' förbindning med en relativsats hänvisa till VI, 349, 50:

Namque gubernaclum multa vi forte revulsum,
Cui datus haerebam custos cursusque regebam

d. v. s. cursus regens, samt VI, 283, 4:

quam sedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent

i. e foliisque — haerentia.

III, 659: *Trunca manum pinus regit et vestigia firmat.*

De flesta utgifvare läsa här *manu*, som också har de bästa handskrifternas auktoritet för sig. Den andra läsarten *manum* finnes likväl i *Mediceus* a m. 2 och eger derförutom ett säkrare vittnesbörd för sig, nemligen Quintiliani VIII, 4, 24, der det heter: *Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius*

Trunca manum pinus regit?

Här visar *cuius* tydligen att *manum* ej kan vara misskrifning för *manu*, utan att Quintilianus så läst stället. Denna läsart synes äfven i och för sig sjelf vara fullt lika god som den andra, vid hvilken man till *regit* underförstår *monstrum* eller *eum*. Ty kan man säga *pinus manu regit hominem*, så kan man väl ock säga *pinus manum regit hominis*, såvida som handen, med hvars tillhjelp den blinde försigtigt famlande trefvar sig fram, väl behöfver ett stöd, och detta utgöres just af tallstammen, genom hvilken den ställer sig i förbindelse med den fasta marken och utforskar dess beskaffenhet och de hinder, som kunna möta på vägen. Äfven synas grammatiska betänkligheter upphäfva sig mot *manu*, såsom stående i stället för: quae manu fertur.

IV, 93, 5: *Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis*
Tuque puerque tuus; magnum et memorabile numen,
Una dolo divum si femina victa duorum est.

Tolkningen af ordet *numen*, hvilket i somliga handskrifter blifvit ändradt till *nomen*, har föranledt ej ringa meningsskiljaktighet. Somliga (så Thiel och Ladewig) hänföra *magn. et mem. numen* såsom apposition til *puerque tuus*. Vi hemställa dock, huruvida ej det kan möta grammatiska svårigheter att antaga en sådan apposition till det genom *que* vidhängda *puer túus*, äfvensom huruvida ej förbindelsen *refertis, una - si - victa est* blifver något hård. Äfven anmärka vi emot denna åsigt, att genom den ironi, som skulle ligga i appositionen *m. et m. numen*, upphäfdes till en viss grad skärpan i den föregående, hånfulla satsen: *Egregiam* . . ., ty för en så lumpen gudomlighet, som Amor då säges vara, kan ju en sådan seger vara rätt passande. Andra åter tilltänka till *numen* ordet *vestrum*, men detta synes ej fullt naturligt suppleras ur det föregående, heldst som den följande satsen står helt allmän och blott anger motsatsen mellan gudar och menniskor. Enklast och lättfattligast synes derföre vara att fatta *numen* allmänt = vis, potestas superum. Vi se då i meningen *magnum — est* ett allmänt begrundande af den föregående mera speciella satsen. Juno yttrar sig nemligen hånfullt om den seger som Venus och hennes son vunnit, och motiverar sitt hån dermed, att en sådan seger omöjligen kan bidraga att förhärliga den gudomliga högheten och magten. Denna nemligen kan ej vinna någon glans genom en seger öfver en menniska, och ännu mindre kan detta blifva fallet, när *två* gudomligheter besegra en *qvinna*. Det är således deras egenskap af gudomligheter, som gör, att man kan håna dem för den vunna triumfen. En likartad tanke finnes uttryckt hos Tibullus I, 6, 3—4, der han tilltalar Amor:

Quid tibi saevitiae (al. *saeve puer*) *mecum est? an gloria magna est,*
Insidias homini composuisse deum?

Ännu en gång Thukyd. III, 38.

Af *Ax. Aulin.*

Θαυμάζω ὅστις ἔσται ὁ ἀντερῶν καὶ ἀξιώσων ἀποφαίνειν τὰς μὲν Μυτιληναίων ἀδικίας ἡμῖν ὠφελίμους οὔσας, τὰς δ' ἡμετέρας ξυμφορὰς τοῖς ξυμμάχοις βλάβας καθισταμένας. — Detta ställe har Hr. conferentsr. Madvig i första årg. p. 41 af denna tidskrift infört bland de conjecturalcritiska problemer, på hvilka han uppmanar yngre philologer att försöka sig, med antydning af præmisserna för ställets tolkning och i hvad afseende en emendation bör anbringas. M.s egen lösning af svårigheterna i ställets tolkning består deruti, att till *τὰς ἡμετέρας* suppleras *ἀδικίας* från det första membrum, *ξυμφοράς* fattas såsom prædicat till *καθισταμένας*, parallelt till *ὠφελίμους οὔσας*, samt *βλάβας* utstrykes. Härmed är ock den af sammanhanget indicerade meningen vunnen. Det vill likväl synas som kunde och borde lösningen med samma resultat ske på en annan väg än genom en

uppoffring som icke i någon mån stödjes af traditionen. Tilläfventyrs vinnes den af M. uppvisade antithesen allra enklast genom exeges. Jag tänker mig ställets tolkning så, att jag, i likhet med M. fattar *ξυμφοράς* såsom hörande till *καθισταμένας*, men *βλάβας* såsom motsvarande och synonymt med *ἀδικίας* och alltså bestämdt genom *τὰς ἡμετέρας*. Det är möjligt att vid denna uppfattning begreppens anordning kan förefalla något tvungen, i det man vågar construera tillsamman *τὰς ἡμετέρας βλάβας* såsom attribut och hufvudord samt *ξυμφ. καθισταμένας*, ehuru dessa begrepp å hvardera sidan äro från hvarandra åtskiljda; men detta hyperbaton är i sjelfva verket blott skenbart dubbelt och består egentligen deruti, att *ξυμφοράς*, hvarpå motsättningen hvilar, icke fått sin plats symmetriskt till *ὠφελίμους* och framför *καθισταμένας*, utan trädt intill *τὰς ἡμετέρας*, som är motsatt *τὰς τῶν Μυτιλ.*, samt så väl derigenom som genom den sålunda uppkomna chiastiska ställningen *ἀδικίας ἡμῖν ὠφελίμους — ξυμφορὰς τοῖς ξυμμ. βλάβας* vinner starkare eftertryck. En motsvarande anordning återfinnes hos Xenoph. Anab. 7, 7, 24 *ὁρῶ τῶν ἀπίστων ματαίους . . καὶ ἀτίμους τοὺς λόγους πλανωμένους*. Enahanda structur företer äfven Plat. soph. 220, c *τοῦτο μὲν ἄρα ἑρκοθηρικὸν τῆς ἄγρας τὸ μέρος φήσομεν*.

Om J. Grimms lydfremskydningslære („die lautverschiebung").

Tillæg til fremstillingen af den höjtyske medlydsordning s. 130—132[1]).

Af *C. A. E. Jessen.*

De japhetiske („japetiske") eller „indo-europæiske" sprog: sanskrit, send, græsk, latin, slavisk, „germansk" (d. e. tysk og nordisk), også keltisk, o. fl., i deres ældste skikkelser sammenholdt med hverandre, viser at det grundsprog hvorfra de er udgået har havt følgende medlyd (se s. 52 § 1):

p	*b*	-	-								*m*	*w*
t	*d*	-	-	*s*	-	-	-	-	*l*	*r*	*n*	
k	*g*	-	-									*j*
				h								

og næppe fler; *h* vel kun i forbindelserne *bh dh gh*, som jeg vil skrive *b' d' g'*[2]). — Disse 3, i sanskrit bedst vedligeholdte, forbindelser går: A) i græsk (*φ ϑ χ*) og delvis i latin gennem *p' t' k'*

[1]) Dette stykke forudsætter forkundskaber i sammenlignende sprogvidenskab hos læseren, medens de øvrige tillæg til den phonetiske afhandling, ligesom denne selv, kun kræver iagttagelsesevne.

[2]) Det tiest af *g'* opståede sanskrit-*h* lød vist *g*, da det var stemmelyd.

over til *f* (først det puncterede: s. 54 § 6) *þ k*, hvorefter i latin *k* videre omdannes til *h* (ved for stor mundåbning), *þ* til *f*: *f*era *f*ores *f*umus (ved for ringe åbning af læberne, hvilket lod luftens gennemgang blive hørlig samtidig mellem tunge og tænder og mellem læberne, hvorefter tungens opløftningsbevægelse efterhånden forsömtes, så kun læbelyden blev tilovers, en omdannelsesmåde der genfindes andre steder: *f*ly gothisk *þ*liuhan; i engelske almuemål, som i Suffolk, Shropshire, *f*istle = thistle, *f*reaten = threaten[1]) B) i slavisk, lettisk og litauisk, germansk, keltisk, delvis i latin og send, enkeltvis i sanskrit (*d*wāra) ved udfald af *h* til *b d g*: *b*roder *d*ör *g*ås; derved falder de sammen med grundlydene *b d g* — i germanisk dog kun delvis, da her grundlyd *d g* sjælden holder sig: tysk schei*d*en, *g*å lan*g*, men gærne går over til *t k*: *t*o *k*næ, ligesom grundlyd *b*: *b*ad *b*lad tysk *b*art be*b*en, udenfor forlyd måske kan blive til *p*: ham*p*?; medens atter grundlyd *p t k* ligeledes (undtagen i *sp st sk ft kt* : fis*k*, tysk nach*t*) sjælden holder sig: engl. *p*ath isl. fla*t*r, sæ*k*, men delvis går over til stemmelyd *b d g*, i oprindelig indlyd: tysk e*b*er sie*b*en blei*b*en, bre*d* fa*d*er mo*d*er (smlgn. angels. og tysk), e*gg* tysk au*g*e isl. lö*g*r, måske også i forlyd: *b*red *b*age *g*ræde *g*öre, og tiest, ved forsömmelse af nöjagtig lukningsbevægelse, til *f þ k*, hvilket *k* flytter videre til *h*: *f*ader *h*orn engl. *th*ree (= *t*re, da forlyd *þ* i nyere skandinavisk, undtagen i stedord og „partikler" som *d*u *d*et *d*er, er bleven til *t* ved for stærk tilslutning af tungen mod tænder eller gumme, hvorved grundlyden er vendt tilbage). Omdannelserne af de 5 grundlyd *d g*, *p t k* er særlig germanske, om de end delvis eller enkeltvis findes andensteds. Almindeligvis er da:

	1	2	3		4	5	6	7	8	9
„germansk"	*p*	*t*	*k*		*b*	*d*	*g*	*b*ʿ	*d*ʿ	*g*ʿ
fællesjaphetisk	*f*	*þ*	*k*	(*h*)	*b*	*t*	*k*	*b*	*d*	*g*

hvilke forhold ændres ved hvert sprogs særlige lydlove; de 6 første er, selv i forlyd, ikke enegyldige.[2]) — (Ligesom i det fællesgermanske grundsprog 3dje medlydsrække *f þ k* (s. 52 § 1) udvikles fra 1ste *p t k*, således senere i de enkelte germ. sprog, atter ved forsömt tillukning, 4de *v ð g* fra 2den *b d g*; desuden fra 3dje (*g* fra *k* för dette blev til *h*) ved blødgörelse d. e. overgang til stemmelyd; leddet *v* i de nyere sprog også fra *w*).

Forholdet mellem de germanske medlyd og de beslægtede sprogs er fundet og først fremsat af Rask: det gle. nord. sprogs oprdlse. 1818. s. 169—71, hvor græsk er lagt til grund, da indisk endnu ikke var undersøgt; tyskerne tilregner J. Grimm udfindelsen,

[1]) Af grundlyd *d*ʿ kan i latin komme *b*: ru*b*er; mellemled: samtidig åbningsbevægelse af tunge og læber med *h* efter, hvorpå *h* og tungebevægelsen forsömtes.

[2]) Smlgn. med explrne: frater, *θύρα χήν σχίδνημι*, s. gā, *λαγγάζω δύο γόνυ*, s. bād, *βλαστάνω*, barba? *φέβομαι κάνναβις*, piscis, *νυκτός*, s. patha? *πλατύς σάκκος*, aper, *ἕπτα λείπω*, s. prthu? *πατήρ μήτηρ ἀκή*, oculus lacus, s. pac? krand? kr, cornu, *τρεῖς*.

en tysk lögn, der nærmest hjemfalder til Grimm selv, da det er vist at han kender Rasks skrifter, og den nævnte afhdlg., meget godt. Bopp har (vergl. gram. 2 ausg. I. s. 119) ydet Rask sin ret ved at fremhæve hans prioritet. Senere fremstillinger: Westergård i mém. d. l. soc. d. antiquaires du nord 1840—44. Munch i Langes norske tidskr. 1850, og i got. forml. Grimm „deutsche" gram. og sprach-„geschichte". Bopp vergl. gram. Graff althochdeutscher sprachschatz. Pott etym. forschungen. Schleicher forml. d. kirchenslav. spr. Curtius griech. etym. og „aspiraten d. indogerm. spr." i Aufrecht og Kuhn's zeitschr. f. vergl. sprachwissensch. 2 bd. 1853. Raumer aspiration u. lautverschiebung. Jeg må her være yderlig kortfattet, og henviser til disse forfattere, især Westergård, Graff, Curtius. Grimm har ikke fremhjulpet denne undersøgelse; han har kun ført den i det værste vilderede ved den floskel hvori han har villet formulere både forholdet mellem germanisk og andre japhetiske sprog og det mellem höjtysk og andre germaniske.

Ved fremstillingen af dette sidste forhold er den „guthochdeutsche" udtale (s. 129), der på kunstig måde er opstået udenfor de höjtyske landsdele efter falske forestillinger om bogstavernes höjtyske lydværdi, os aldeles uvedkommende; ligesålidt tager Grimm hensyn til den i sin „lautverschiebungs"-theori. Vi har kun med de virkelig höjtyske lyd at göre (s. 132). — Forud fremhæves: ord med forlyd *p* skulde efter det nys udviklede ikke let væntes i germansk, og findes alligevel (pleje plukke plov penning pung, engl. path, o. fl.) i alle de ældste germ. sprog, men er for en del fremmede; hvorvidt dette gælder om dem alle, eller om nogen er indfødte (med grund lyd *p* uregelret vedligeholdt, med *p* af *b*, eller af anden uregelret oprindelse) behøver jeg ikke her at indlade mig på at afgöre, da de er ældre end de höjtyske medlydsomdannelser, følgelig m. h. t. disse at regne ens med indfødte. — 1) *þ*, der til nu kun har holdt sig i islandsk og engelsk, går i höjtysk, saksisk (d. e. plattysk), nederlandsk, og (gennemgående eller delvis?) i nogle sydengelske dialecter, over til stemmelyd: *ð* (smlgn. skrivemåden *dh* i flere oldtyske mindesmærker: *dh*ri = *d*rei) og derfra, ved for stærk tilslutning af tungen mod tænder eller gumme, til *d* (udlyd *t*). I de øvrige sprog (allerede i gotisk?[1])) bliver *þ* ligeledes til *ð* i ind- og udlyd (i engelsk vender udlyden senere tilbage til *þ*: oa*th* = angels. á*ð*), men i forlyd kun i stedord og „partikler" som *th*ou *th*at *th*ere; denne forlyd *ð* er i islandsk atter trængt tilbage (Gislason frump. § 41, forml. § 118,7), men i dansk, svensk, norsk, og i frisisk (Lyngby s. 29) blevet til *d*.[2]) — *f* i forlyd og indlyd er i höjtysk, (saksisk?), nederlandsk, og nogle sydengelske dialecter, ligeledes blevet blødere; heraf skrivemåden *v* (nu næsten fortrængt i höjtysk), hvormed menes enten et svagere *f*, eller, som i sydengl. dial., virkelig *v*; blødgörelsen er ikke trængt således igennem som den af *þ*, og videre flytning til *b*, jævnsides med den fra *ð* til *d*,

[1]) gotisk retskrivning er i dette og flere puncter utilstrækkelig.
[2]) Nogle engl. dialecter har *d* for skriftsprogets *th* kun i slige ord.

er udebleven: læbelyd og tungelyd følges sjælden nöje ad. I de øvrige sprog (allerede i gotisk?) bliver *f* til *v* kun i ind- og udlyd (isl. úl*f*r læs úl*v*r) (i engelsk og frisisk vender udlyden tilbage til *f*: wol*f*; blødgjort har den vist været). — *k* blev i alle sprogene: almindeligvis svækket til *h*, delvis (ikke i forlyd) blødgjort til *g*: gotisk sla*h*ans tau*h*ans læs sla*g*ans tå*g*ans, smlgn. f. ex. angels. geslagen geto*g*en (i disse fortidsformer må lyden, efter det jævnløbende *d* f. ex. i gesniden, senere være bleven til *g*, hvilken lyd ligeledes gælder i virkelig höjtysk udtale: geschla*g*en gezo*g*en, og er senere trængt ind i nutid schla*g*en: oldtysk sla*h*an modsat gisla*g*an). — 2) *b d g* i forlyd bliver stående i alle germ. sprog, også höjtysk, hvor de dog udtales lidt hårdere, hvoraf er kommen skrivemåden *t* hvor lyden er *d*: *t*ag (i ældre tid vaklede man i valg af tegnet: Graff 5 bd.) og den forhen ikke ualmindelige *p* og *k c*, hvor lyden er *b* og *g*: *p*aum *c*ot; kun lyden vedkommer os[1]). (Overgange i de andre sprog: fra forlyd *g* til *j*, eller i færøisk til *dz*, eller i hollandsk til *g*, og de ældre fra ind- og udlyd *b d g*, til *v* (videre *w*, eller, i engl. i udlyd, *f*: wi*f*e), *ð*, *g* (videre *w*, *j*), ser vi her bort fra; de sidste findes allerede i gotisk: gro*b* og gro*f* d. e. gro*v*, bau*d* og bau*þ* d. e. bå*ð*, gu*d*a og gu*þ*a d. e. gu*ð*a, ai*g*an og ai*h*an d. e. æ*g*an[2]); den fra *b* til *v* findes senere i nogle höjtyske dialecter). — 3) Særlig höjtysk er: udvidelse af forlyd, tildels ind- og udlyd, *p t k* til *pf* (forhen også skrevet *ph*: *ph*at[3]), *ts* (skrives *z*), *kk* (skrevet *k*, forhen almindelig *ch kh*: *ch*alt[4]) — opkommet ved for stærk luftfremdrivning i oplukningsbevægelsen; og: omdannelse af ind- og udlyd *p t k* til *f*, *s* (skrives *sz ss*), *k* (skrevet *ch*, forhen også *hh h*: spre*hh*an) — opkommet ved for stærk luftfremstødning i tillukningsbevægelsen, hvorved denne svækkedes og forsömtes; indtræder altså naturligvis aldrig, hvor tillukningsbevægelsen manglede (s. 64 § 25); disse 3 lyd skilte sig i ældre tysk fra andre sprogs *f s k* ved större uddragning (tidsmål: s. 61 § 22), så de dannede position, hvilket efter Rapp i nogle dialecter endnu gælder om dette *s*; heraf skrivemåden *sz ss* og forhen *zz* og *ff hh*. (Overgang i dansk fra ind- og udlyd *p t k* gennem *b d g* til *v ð g* vedrører os ikke her, endsie den engelske, frisiske, svenske af *k* til *ts*, m. m.). — De to

---

[1]) *p t c* (*k*) var engang især fremherskende i skrifter fra St. Gallen. — Nogle valte at skrive *b*, *d* (af *þ*), *g* efter selvlyd og „liquida", ellers *p t k*, så at efter andre medlyd og i sætningsforlyd ældre *þ* og *d* faldt sammen i tegnet *t*: prøve hos Graff I. s. LXX; mindre nöjagtig er dette brug i Notkers psalmeoversættelse. — Omvendt kan begge falde sammen i tegnet *d*: Haupts zeitschr. f. deutsches altert. 7 og 8 bd., og i brudstykker på klg. bibl.

[2]) Da dette *g* (stigans bugans) ikke kræver *æ å* foran sig, må det enten være langt yngre end det af *k*, eller desuden (snarest) det sidste have været drøbellyd, eller *æ å* være opstået, da lyden endnu var *k*.

[3]) I en enkelt dialect skal lyden være *p-h*.

[4]) med *h* mentes her *k*. — I mange egne synes udtalen nutildags at være *k-h*? (i nogle blot *k*?) mod jævnordning med *pf*, *ts*. — I *kl kr kn* er lyden kun i de sydvestligste egne *kk*, ellers *k*.

slags *d* i höjtysk, saksisk og nederlandsk, det fællesgermaniske (*tag*) og det af fællesgerm. *þ* (*drei*), lyder nu, idetmindste i forlyd, ens[1]; i ældre tid har der endnu været forskel: det sidste var, og er vel i höjtysk i indlyd endnu, som følge af mellemleddet *ð*, blødere. Ved det latinske alphabets overførelse på höjtysk, efter at ældre *t* var omdannet, tildeltes tegnet *t* den hårdere *d*-lyd, tegnet *d* den blødere; denne tilfældige misvisning må lydlæren se bort fra; i saksisk og nederlandsk, hvor den virkelige *t*-lyd ikke omdannedes, kunde slig misvisning ikke indtræde, uagtet også i dem de to slags *d* naturligvis i længere tid måtte lyde noget forskellig. Lydene *b g* beholdt efter lang vaklen deres rette tegn (undtagen i et par ord: *p*racht em*p*or), idet tegnet *k* satte sig fast for lyden *kh*; da derimod lyden *pf* skrives *pf*, bliver der i forlyd og indlyd ingen brug for blot *p* (uden i nyere fremmede ord[2]). — I udlyd indtræder hård lyd for blød, hvormed den ældre skrivebrug stemmer; i forlyd og indlyd er:

		5	6	4 7	8	9	1	2	3
fællesgerm.	*p*	*t*	*k*	*b*	*d*	*g*	*f*	*þ*	*h* (*k*)
højtysk	*pf f*	*ts s*	*kh k*	*b*	*d*	*g*	*f*(*v*)	*d*	*h*

De særlig höjtyske omdannelser (de af *p t k*) har bidraget deres til höjtyskens ubehagelige charakter, der ellers ingenlunde ligger blot i den grimme klang.

J. Grimm vil sammenfatte forholdet mellem fællesjaphetisk (1ste trin) og fællesgermansk (2det trin) og forholdet mellem dette og höjtysk (3dje trin) i følgende formel:

1ste trin:	media	tenuis	aspirata
2det trin:	tenuis	aspirata	media
3dje trin:	aspirata	media	tenuis

og ser i de heri indeholdte bevægelser indenfor en trehed en naturnødvendighed og en i sig fuldendt kresgang: „widernatürlich und ein sprung, den auch die sprache meidet, wäre, wenn med. in asp., asp. in ten., ten. in med. gewandelt werden sollte" (en „widernatürlichkeit" som sprogene dog tar sig den frihed at begå, og det særdeles hyppig; i dansk findes alle 3 overgange). „Ich habe gesagt, dasz die dritte stufe den kreislauf abschliesze . . . weil der sprachgeist seinen lauf vollbracht hat, scheint er nicht wieder neu beginnen zu wollen." Og hvad vilde der sprachgeist" med dette kresløb? det hænger sammen „mit dem gewaltigen das mittelalter eröfnenden vorschritt und freiheitsdrang der Deutschen" (d. e. germanerne, nordboerne med); „bis in die innersten laute ihrer sprache strebten sie vorwärts, und ich wage sogar die gunst der dem hochdeutschen stamme vorzugsweise beschiedenen herschaft in

---

[1]) heraf den uetymologiske skrivemåde *t*ausend *t*eutsch (tillige falsk hensyn til Teutoner) des wer*th*es.

[2]) hvor der vel skrives, men ikke udtales *p*: for „wir deutsche können die französischen *p* und *t* nie herausbringen" (Götzinger): *p*aar udtales *b*aar, *p*ass *b*ass, o. s. v.

anschlag zu bringen, um daraus den eintritt der zweiten lautverschiebung herzuleiten" (sprachgesch. s. 416. 426. 417[1])). — Formlen omsætter han således i bogstaver (s. 394):

1)	*b*	*p*	*ph*	*g*	*k*	*ch*	*d*	*t*	*th*
2)	*p*	*ph*	*b*	*k*	*ch*	*g*	*t*	*th*	*d*
3)	*ph*	*b*	*p*	*ch*	*g*	*k*	*th*	*d*	*t*

hvilket han nærmest tænker sig virkeliggjort i forlyd, hvor han straks selv må lade den lodrette række *b p (ph)* falde bort; han må selv (i de lodrette rækker) indsætte *p f f* for *p ph b*, og *k h h* for *k ch g*, og *z* for *th* i *d t th*; hermed er allerede over 1/3 af det hele gået istykker, så fornöjelsen ved formlen: med. ten. asp. bliver temmelig tarvelig. På 3dje trin passer da: *ph b* „ . g „ *th* . „ ikke; for at få resten: . . *p*, *ch* . *k*, . *d t*, til at passe, kan han hverken bruge „guthochdeutsch" udtale, hvor kun de 2 sidste led *(d t)* passer, eller den virkelig höjtyske, hvor kun næstsidste led *(d)* passer; men må ty til et par oldtyske interlinearoversættelser, de eneste rette prøver på „strengalthochdeutsch"; efter deres retskrivning kunde tilnøds 6 led: *ph* . *p*, *ch* . *k*, . *d t*, siges at passe, men kun tilsyneladende, da deres tilpasning af det latinske alphabet på höjtysk ikke kan tages tilfølge; Graff har forlængesiden tilintetgjort phantasierne om „strengalthochdeutsch", og ingen taler mer om det, uden Grimm selv. I den almindelige retskrivning passer sidste led, *t*, ligeledes kun tilsyneladende, da lyden er *d*. — Men om så denne „strengalthchd." retskrivning kunde kendes gyldig for en enkelt localdialect, eller endog almengyldig, falder G's „lautverschiebung" dog sammen: 1) tre rækker, 1ste, 2den, 5te, er som sagt gået istykker. 2) overgang fra 1ste trins asp. til 2det trins media er ikke særlig germanisk, fra 2det trins asp. *(þ)* til 3djes media ikke særlig höjtysk. 3) overgangene til 2det og til 3dje trin er uensartede; G. skjuler dette ved allevegne for formlens „aspirata" at indsætte *ph th ch* (d. e. *kh*); men hvor er det rigtig? 1ste trins „asp." er *bh dh gh*, ikke *ph th kh* (der måtte først til tenuis på 2det trin, da overgang af *ph th kh* til media netop var „widernatürlich"). 2det trins „asp." er *f þ h*; G. synes vel at mene *ph th kh*, men det er splintergalt; og om det var rigtig, hjælper det ham ikke det mindste; for han skulde have 1ste trins *bh dh gh* genfrembragt; tager han *ph* for lige godt med *bh*, så må han også lade adskillelse af *p* og *b*, af tenuis og media, falde, hvormed hans formel var smukt faren. Ved 3dje trins „asp." *pf ts kk* og *f s h*, er ikke 1ste og kun stykkevis 2det trins asp. genfrembragt. Skal *ts* og *s* være „asp." i höjtysk, må det samme gælde i de andre sprog, hvorved formlen atter er ilde stædt. G's formel kræver at bruge „aspirata" om 8 forhold: 1) *ph th kh* 2) *bh dh gh* 3) *f þ h* 4) *v ð g* 5) *pf kk* 6) *ts* 7) *s* 8) *h*; sammenblanding blot af de to første, eller af de to næste, er aldeles

[1]) Jeg nænner ikke at give citater fra tysk i oversættelse; effecten vilde svinde i simpel dansk.

ens med sammenblanding af tenuis og media; 3dje, 4de, 7de, 8de forhold skelner G. under navnet „spiranter" stundom fra de øvrige: denne adskillelse tåler hans formel heller ikke. Hvor G. kun ser en 3hed, har virkeligheden 4leddede rækker. — Grimms „lautverschiebungs"-theori er ikke blot, som Graff udhæver, unöjagtig, den er meningsløs, en floskel, der slet ingen ting udsiger, langt mindre indeholder nogen lov, som virkeligheden véd af at sige.

Replik.

Redactionen har ikke villet nægte at optage nedenstaaende Replik, skjønt Hr. Professor Linder hverken har rokket Hovedresultatet af Hr. Docent Cavallins Kritik eller har været berettiget til at bruge Udtryk som dem, hvormed han har betegnet sin Modpart.

En Herr Cavallin, Docent i Lund, har, efter hvad jag för någon tid sedan förnummit, gjort sig det omaket att i Första Årgångens Tredje Häfte af »Tidskrift for Philologi og Pædagogik« in malam partem anmäla min afhandling »De rerum dispositione apud Antiphontem et Andocidem«. Som han förmodligen ej velat sätta de sämsta anmärkningarne i början af sin anmälan, vilje vi för roskull efterse, hvilka märkeliga ting de kunna innehålla. Han säger p. 227:

»I anm. 157 till § 24 af Andoc. Or. I. försvarar förf. den vanliga läsarten *ἅ με κατηγόρησαν* med det skälet, att 'talaren i många fall rättar sig efter hvardagsspråkets bruk' — en förklaring, som grundar sig på den obevisade förutsättningen, att man i Attiskt hvardagsspråk sade *κατηγορεῖν τινά τι*.«

På anmälarens anmärkning vill det bland annat synas som om det af förutsättningar funnes två slag, hvilka vore bevisade och obevisade. Vare dock härmed huru som heldst; den, som studerat något utöfver elementarkursen, bör kunna på egen hand öfvertyga sig om, att uttrycket *κατηγορεῖν τινά τι* hör till attiskt hvardagsspråk. Ett exempel derpå, som kan rekommenderas till Herr C.s kännedom, är Menand. Com. Fragm. CLXII.

Ὅταν τι μέλλῃς τὸν πέλας κατηγορεῖν,
αὐτὸς τὰ σαυτοῦ πρῶτον ἐπισκέπτου κακά.

Anförd. sid. o. följ. yttrar anmälaren:

»Andoc. I. § 19. anm. 156. Med förkastande af Wyttenbachs conjectur: *Οὕτω γὰρ καὶ δίκαιον ἀπολογεῖσθαι, ἀναμιμνήσκοντα τοὺς τῶν κατηγόρων λόγους ἐξελέγχειν*, bibehåller förf. den vanliga läsarten *Οὐ γὰρ καὶ δίκαιον* et cet. och fattar det hela såsom en fråga. 'Quum', säger han, 'post *ἐξελέγχειν* signum interrogandi posuerimus, si ante *ἐξελέγχειν* intelligetur *ὥστε*, causa non erit, cur verba mutentur. Nonne enim, inquit orator, vel (!) justum est ita se defendere, ut in memoriam revocet refutandi causa ea, quæ adversarii dixerint.' För giltigheten af denna förklaring förutsättes således, att i Grekiskan en ensam infinitivus utan att stå i förbindelse med ett verbal- eller adjectiv-uttryck, hvars betydelse af en riktning, verkan eller dylikt sådant föranleder, skulle kunna utmärka en följd eller en afsigt. Förutsättningen är falsk.«

Anmalaren är ferm i förutsättningar för andras räkning, såsom man kan se. Om han annars förutsatt för sig sjelf den kännedom af Grekiskt språkbruk, att participier kunna ansluta sig såsom bestämningsord till ett annat verbum sålunda, att de uttrycka ett närmare angifvande eller en slags specifikation af den dermed betecknade handlingen, ex.: *ᾤχετο ἀπιών, ἐλῶν ἔχει, οὔ τοι μὰ τὼ θεὼ σὺ καταπροίξει λέγουσα ταυτί*, o. s. v., o. s. v.; så hade han förfarit mycket bättre. Han hade då insett, att *ἀναμιμνήσκοντας* (ty så bör rätteligen läsas) utgör en sådan bestämning till *ἀπολογεῖσθαι*, och att *ἐξελέγχειν* åter refererar sig till *ἀναμιμνήσκοντας*. Den latinska öfversättningen af stället hade kunnat vara mera »efter orden», såsom det heter, ifall för en vetenskapligt underbygd läsare sådant erfordrats. Beträffande den infinitivregel, som anmälaren uppställer, tyckes han hafva lemnat ur sigte Græcismer sådana som *ἐμοὶ δοκεῖν, ὀλίγου δεῖν, ἑκὼν εἶναι* m. fl.

Med samma både djupsynthet och säkerhet ordar Herr C. bland mycket annat i sin anmälan vidare om huruledes *εἴ τις ἕτερος βούλοιτο ἐμοῦ κακίων* [*τὴν πόλιν τι ποιῆσαι ἀγαθόν*] är att betrakta som ett fullgodt attiskt uttryck, om bruket af optativus och conjunctivus om att i uttrycket »*κἂν μήτις ᾖ ὁ τιμωρήσων*» ordet *μήτις* »föga väl passar tillsammans med det bestämda *ὁ τιμωρήσων*», m. m.

Redan af det skäl, att Herr C.s anmälan, såvida jag annars riktigt bedömt dess anda, mera synes röra sig inom det klandersjuka än det vetenskapliga intressets område, bör jag lemna henne utan afseende. Dock finnes ännu ett skäl dertill. Det är visserligen sannt, att en undersökning, som berör ett för vetenskapens närvarande ståndpunkt temmeligen obearbetadt fält, behöfver fleres samverkan, kräfver vetenskaplig diskussion, innan hon kan vinna ett tillfredsställande resultat, med afseende hvarpå mina i närvarande afhandling framlagda bemödanden naturligtvis måste lemna ännu mycket öfrigt att önska; men derom inlåter jag mig icke i tankeutbyte med någon, hvilken uppträder såsom en vetenskaplig öfvermage.

Lund den 13 Juli 1860.

C. W. Linder.

Om Danaidesagnet.

Af *H. F. F. Nutzhorn*.

Naar man hører Danaidernes Navn, ledes Tanken nærmest hen paa deres bekjendte Straf. Denne Forestilling har været almindelig udbredt i den senere Oldtid.

Audiat Lyde scelus atque notas
virginum poenas et inane lymphæ
dolium fundo pereuntis imo (Hor. Od. III, 11).

Om Orpheus, der anraaber Plutos Medlidenhed, hedder det (Ov. Met. X, 43 flgg.):

Talia dicentem nervosque ad verba moventem
exsangues flebant animæ, nec Tantalus undam
captavit refugam, stupuitque Ixionis orbis,
nec carpsere jecur volucres, urnisque vacarunt
Belides [1]), inque tuo sedisti Sisyphe saxo.

Hos Lukian (Timon, 18) sammenlignes en Ødelands Pengepung med Danaidernes Kar, jo hurtigere Rigdommen strømmer ind, desto hurtigere øses den ud igjen; og som Lukian har den nyere Tid jævnlig brugt Danaidernes frugtesløse Travlhed som allegorisk Betegning for spildt Anstrengelse. — Poesien har videre udført og benyttet Forestillingen. Det er bekjendt, hvorledes Heiberg lader de halvhundrede Prindsesser blive hjulpne i deres Arbeide af dem, som her paa Jorden med agtværdig Pligtfølelse og Samfundsaand have udøvet deres borgerlige Dyder uden at lade sig anfægte af den magre Beenrad, som kaldes Idee; og saaledes seer man da Professores,

Magistre, Licentiater, Doctores,
I hvert et Fag de fleste Skribenter,
Poeter i Tusindtal, Recensenter
Og Belletrister, en Masse Studenter,
Som endog har ført op ved fine Baller
Og spilt Comedie taalelig godt,

kort sagt hæderlige Individer af enhver Classe, Aar ud og Aar ind i Fællesskab arbeide paa den store Samfundsopgave at fylde Karret med den hullede Bund.

I Slutningen af Oldtiden og i den nyere Tid er Forestillingen om Danaiderne fast sammenvoxet med Forestillingen om

---

[1]) Saaledes kaldes Danaiderne ogsaa efter deres Farfader Belos.

det utætte Kar. Saameget mere forbauses man ved at see, at hele den ældre græske Tid slet ikke har kjendt Noget til deres Straf. I den opbevarede Litteratur er Horats den ældste Forfatter, hos hvem Danaidernes Kar omtales; ikke engang Virgil nævner det i 6te Bog af Æneiden og i græske Skrifter finde vi det næppe før hos Lukian og Forfatteren til Dialogen Axiochos.

I Odysseens 11te Bog omtales Tantalos, Sisyphos, Tityos, men ikke Danaiderne; Pindar nævner Tantalos og Ixion, men heller ikke han kjender Danaidernes Straf.

Delpherne havde ladet Væggene i deres Forsamlingshuus (Lesche) male af Polygnotos. Han havde blandt Andet fremstillet Odysseus' Besøg i Hades' Rige, og havde i adskillige Punkter afveget fra Homers Fortælling. Saaledes fandtes der paa Maleriet en Figur, Oknos, som flettede et Reb af Straa, men ligesaa hurtigt han flettede, ligesaa hurtigt aad et Æsel det, der allerede var flettet. Oknos' Arbeide minder om Danaidernes, men Danaiderne selv fandtes der ikke. Ja Polygnot har endog saa tydeligt som muligt viist, at Danaidernes Straf var ham ubekjendt. »Der er ogsaa paa Maleriet«, siger Pausanias X, 81, »et Kar og en gammel Mand og en Dreng, og to Kvinder, den ene ung, underneden Klippen (Sisyphos' Klippe), den anden ved Siden af den gamle Mand og ham lig i Aar. De andre bære endnu Vand, men den gamle Kones Kande er gaaet i Stykker, og hvad der er tilbage i Skaaret, helder hun igjen ud i Karret. Vi formode, at ogsaa disse høre til dem, der ikke have viist Ærefrygt for det, som foregaaer i Eleusis.« Polygnot har altsaa vel kjendt en Straf i Underverdenen, som bestod i uheldig Vandøsning, men det er ikke Danaidernes [1]). Ja man kan endog slutte videre. Pausanias seer paa en Fremstilling af Underverdenen et Vandkar, omgivet af nogle Personer, hvis Betydning han ikke fatter; at han snarere havde ventet at finde Danaiderne der, siger han ikke med et Ord. Naar hertil føies, at han omvendt ved adskillige Leilig-

[1]) Naar K. O. Müller i sin Archæologie § 397 siger: »Danaiden und Oknos Symbole des thörichten und trägen Sinnes bei Polygnot«, saa maa det være en lapsus memoriæ. Den gamle Mand og Drengen kunne ikke være Danaider; og mislykket Øsning af et Kar er ikke det samme som mislykket Forsøg paa at fylde et Kar. — I senere Tid derimod synes Danaider i Underverdenen at være fremstillede paa Gravmalerier og Basreliefs. K. O. Müller Archæologie der Kunst 3die Udg. § 397, 1.

heder nævner Danaos og Danaiderne, men aldrig yttrer Noget om deres Straf efter Døden, saa maae vi slutte, at han ikke har kjendt dette Sagn; og dog levede han først henved 200 Aar efter Christi Fødsel, var vel bevandret i Argos' saavelsom de andre græske Landskabers locale Sagn, havde en ikke ringe Læsning i Sagnlitteraturen og havde studeret Kunstværkerne i alle Egne af Grækenland. Vi kunne saaledes ikke undre os, naar vi paa Vaser see Underverdenen med alle de bekjendte Figurer, Hades og Persephone, Orpheus, Herakles med Kerberos, Tantalos og Sisyphos o. s. v., men ingen Danaider.

Hvorledes er da Danaos' og hans Døttres Historie fortalt, naar den ikke har endt med Døttrenes Straf? Svaret findes hos Apollodoros, hvis korte Fremstilling (Bibl. II, 1, 4—5) kan suppleres med spredte Træk hos andre Forfattere og sandsynligviis er uddraget af et gammelt Epos, *Danaides*, der efter tabula Borgiana har bestaaet af 5,500 Vers.

Epaphos, hedder det, var Søn af Zeus og Io. Hans Datter Libye blev ved Poseidon Fader til Agenor, senere Konge i Phønicien, og til Belos, som blev hjemme i Libyen og ægtede Nilens Datter Anchinoe. De fik to Sønner, af hvilke Aigyptos blev Hersker i Arabien og Fader til 50 Sønner, Danaos fik Herredømmet i Libyen og blev Fader til 50 Døttre. Mellem Danaos og Aigyptos opstod der en Krig, i hvilken vi maae tænke os, at de 50 Kvinder rustede sig og kjæmpede som Mænd. I det Mindste nævner Clemens Alexandrinus dem blandt Fortidens tappre Kvinder og citerer følgende to Vers af Forfatteren til Danais (*ὁ τὴν Δαναΐδα ποιήσας*. cl. Al. Strom. IV. ep. 19).

Καὶ τότ᾽ ἄῤ ὡπλίζοντο θοῶς Δαναοῖο θυγάτρες
πρόσθεν ἐυῤῥεῖος ποταμοῦ Νείλοιο ἄνακτος.

Aigyptos seirede, og Danaos maatte flygte: Athene hjalp ham og lærte ham at bygge de hidtil blandt Menneskene ukjendte Skibe. Skibet førte ham først til Rhodos, hvor han ved den senere By Lindos reiste et Tempel for sin Beskytterinde Athene.[1]). Endelig naaede han sin Stammoder Ios Hjemstavn, Argos, hvis Konge Gelanor overgav ham Kongemagten.

Denne sidste Begivenhed berettes omstændeligere hos Pau-

---

[1]) Efter et Sagn, som omtales hos Strabo 654, havde Øens tre Byer faaet Navn efter tre af Danaos' Døttre. Efter Herodot 2, 182 var det Døttrene, som havde anlagt den lindiske Athenes Tempel.

sanias II, 19. Danaos vilde som Ætling af Landets gamle Konge Inachos gjøre Fordring paa Herredømmet Folket, der skulde dømme mellem ham og den herskende Konge Gelanor, kunde ikke finde, paa hvilken Side Retten var, og besluttede at opsætte Afgjørelsen til næste Dag. Da man saa Morgenen derefter kom sammen, foer netop en Ulv ind mod en Hjord, som græssede i Nærheden og gav sig i Kamp med Tyren. Denne Kamp blev af Folket betragtet som et Tegn, sendt fra Guderne. Ved Tyren tænkte de sig Gelanor, ved Ulven Danaos, fordi Ulven ikke ellers levede blandt Mennesker og Danaos hidtil ikke havde levet blandt dem. Ulven seirede; følgelig blev Danaos Konge og reiste af Taknemmelighed et Tempel til Ære for Apollon Lykios (Ulvesenderen).

Herefter følger en Episode, som maa have været meget populær i Oldtiden. Foruden Apollodor har ogsaa Hyginus fortalt den; Strabo og Pausanias hentyde til den, Aischylos har behandlet den i et tabt Skuespil, formodentlig et Satyrdrama, en Mængde Vasemalerier fremstille Situationer af den, og Lukian har travesteret den.

Der fortælles nemlig, at Poseidon var bleven fortørnet fordi Inachos, der skulde dømme mellem ham og Here om, hvem det argiviske Land skulde tilhøre, havde afgjort Sagen til Fordeel for Here. I Vrede havde han derpaa udtørret alle Floder og Kilder, og da Danaos mange Menneskeslægter senere kom til Landet, led det endnu under Gudens Forbandelse. Han udsendte jævnlig sine Døttre for at hente Vand, hvor de kunde finde det. En af dem, Amymone, fik paa en saadan Vandring Øie paa en Hjort, efter hvilken hun kastede sit Spyd. Hun traf feil, og Spydet faldt paa en sovende Satyr. Han vaagnede derved og blev strax betaget af ustyrlig Kjærlighed til den unge Pige, som i sin Angst paakaldte Poseidon. Denne kom og forjog Satyren, men fordrede nu selv Belønning for sin Hjælp, og Amymone lyttede mere villigt til Havgudens Ord end til Satyrens. Til Løn slog han med sin Klippe i Jorden og derved fremsprang Kilderne i Lerne, der samlede sig til en Bæk eller lille Flod, som kaldtes Amymone [1]).

---

[1]) Amymones og Poseidons Søn var Nauplios, Grundlægger af Havnestaden Nauplia og Fader til Palamedes. Strabo gjør p. 378 rigtig opmærksom paa den chronologiske Uovereensstemmelse i Sagnene: Palamedes, Deeltager i den trojanske Krig, er Sønnesøn af en Danaide; men fra en

Aigyptos' Sønner vare imidlertid ikke tilfredse med at have forjaget Danaos og hans Døttre fra Libyen. De fulgte efter dem over Havet til Argos. Dog fremkom de med et Fredsforslag, hvorefter de skulde have Danaiderne til Ægte. Danaos troer ikke Freden og er desuden endnu forbittret over sin nødtvungne Flugt; dog er han nødsaget til at indvillige i Brylluppet og fordeler sine 50 Døttre til de 50 Brodersønner. Derpaa høitideligholdes Bryllupsfesten, men Faderen giver hemmeligt sine Døttre Dolke, hvormed de om Natten dræbe deres Brudgomme. Kun Hypermnestra skaaner Lynkeus, idet hun dog bevarer sig selv som Mø. Til Straf holder Danaos hende i Fængsel; sine øvrige Døttre befaler han at nedgrave de dræbte Mænds Hoveder i Lerne; Kroppene blive paa sædvanlig Viis begravede foran Byen.

Hermed er Danaos og Danaidernes Nød endt. Zeus selv befaler Hermes og Athene ved hellig Renselse at aftvætte den Blodbesmittelse, der klæber ved Døttrenes Hænder. Faderen kan altsaa tænke paa at bortgifte dem efter eget Tykke. Han indbyder til festlige Væddekampe, og Seierherrerne faae da Kongens Døttre som Kampløn. Ogsaa for Hypermnestra faaer Begivenheden et lykkeligt Udfald. Hun bliver løsladt af Fængslet og faaer Lov til at leve som Lynkeus' Hustru; ja Lynkeus arver endog Kongemagten efter Danaos, og fra ham og Hypermnestra nedstamme Landets Konger, og Helte som Perseus og Herakles. Om de andre Döttres Efterkommere tales ikke, men man maa troe, at Landets meest anseete Slægter tænktes at nedstamme fra dem.

Danaos fremtræder i hele dette Sagn som Gudernes Yndling. Han maa vel til en Tid udstaae Forfølgelse og Efterstræbelser. Men det er jo saa Menneskenes Lod: kun Guderne leve uden Sorger. De lykkelige Menneskers Begunstigelse bestaaer kun deri, at Guderne give dem Held til at beseire Hindringerne, og Danaos bliver paa ethvert Punkt hjulpet af Guderne. Athene lærer ham at bygge Skibe, Apollo skaffer ham Kongemagten i Argos, Poseidon har ikke blot ladet ham lykkeligt naae sin Stammoders Hjemstavn, men af Elskov til hans Datter borttager han den Plage, som før hans Ankomst har hvilet over Landet. Da Fjenderne forfølge ham, give Guderne

anden Danaide, Hypermnestra, er der adskillige Menneskeslægter ned til Perseus, fra ham flere Led til Herakles, og denne var død før Toget mod Troja.

ham Held til at dræbe dem ved List, og forsaavidt Drabet dog efterlader nogen Besmittelse for dem, der have udøvet det, saa rense selve Guderne dem for al Brøde. De pragtfulde Festlege og den nye Bryllupshøitid danne en passende Slutning til hele Fortællingen, og der aabnes Udsigt til en stolt Fremtid for Landet derved, at det ene Brudepar er Herakles' Stamforældre.

Hvor gammelt dette Sagn er, lader sig vanskeligt afgjøre. Hvad vi sikkert vide, er, at Pindar har kjendt det, og kjendt det i den Form, hvorefter Danaiderne paany bortgiftes ved Væddekampe; og heri ligger tydeligt, at der ingen Tale kan være om Straf efter Døden; thi naar Sagnet vilde have Danaiderne straffede, saa vilde det lade Gjengjældelen følge strax efter Gjerningen og ikke sætte Bryllupsfest og Liv som Hustruer i nyt Ægteskab mellem Brøden og Straffen.

Pindars Hentydning til Sagnet findes i den 9ende pythiske Ode v. 112 flgg. Det hedder der om en Libyer, hvis Datter havde naaet den Alder, at Faderen kunde tænke paa hendes Bryllup:

ἄκουσεν Δαναόν ποτ' ἐν Ἄργει
οἷον εὗρεν τεσσεράκοντα καὶ ὀκτὼ παρθένοισιν, πρὶν μέσον ἆμαρ ἑλεῖν,
ὠκύτατον γάμον· ἔστασεν γὰρ ἅπαντα χόρον ἐν τέρμασιν αὐτίκ' ἀγῶνος·
σὺν δ' ἀέθλοις ἐκέλευσεν διακρῖναι ποδῶν,
ἅντινα σχήσοι τις ἡρώων ὅσοι γαμβροί σφιν ἦλθον.

Homer derimod kjender ikke engang Navnet Danaos; han kjender kun Navnet *Δαναοί* som Betegnelse for det samme Folk, der ogsaa kaldes *Ἀργεῖοι*. En senere Tid har da opdigtet en Stamfader for dette Folk, ligesom Hellen bliver Hellenernes Stamfader, Tyrrhen og Lydos Tyrrheners og Lyders, Doros og Ion Dorers og Joners o. s. v. Danaos' Betydning er ogsaa opfattet saaledes af Euripides i et Fragment som citeres af Strabo 371:

Πελασγιώτας ὠνομασμένους τὸ πρὶν
Δαναοὺς καλεῖσθαι νόμον ἔθηκ' ἀν' Ἑλλάδα.

Vi kunne temmelig sikkert slutte os til, at denne Stamfader er tildigtet efter Pelopidernes Dage, paa en Tid, da Heraklider vare Landets Konger; thi ellers vilde man have gjort ham til Agamemnons Stamfader, og ikke til Herakles'. Dette stemmer ogsaa ganske sammen med, at Homer ikke endnu kjender

hans Navn, hvorimod Pindar omtaler Sagnet som vel bekjendt, ja endog saa vel bekjendt i sine Enkeltheder, at han kan nævne de 48 Døttre og saa lade Tilhørerne slutte sig til, hvorfor de to (naturligviis Amymone og Hypermnestra) ikke tælles med.

Til Sagnet, som det her er fortalt, og som det formodentlig har været fremstillet i det allerede omtalte episke Digt, Danais, slutter sig den locale Tradition, som den findes hos Pausanias og Strabo. Overalt paaviste man Spor af Landets Heros og hans Døttre. Ved *Ἀποβαθμοὶ* udenfor Lerne vare de først stegne i Land, og ved Lyrkeia paavistes det Sted, hvor Lynkeus havde tændt en Baun for at underrette sin Hustru om sin lykkelige Flugt. Borgen, Larissa, var anlagt af Danaos, og hans Grav fandtes paa Torvet. Ved Opgangen til Akropolis saae man et Mindesmærke for Aigyptiaderne, hvis Hoveder laae begravede der, medens Kroppene vare kastede i Lerne [1]. Apollo Lykios' Tempel var bygget af Danaos, og i det fandtes Danaos' Thronstol og en Aphroditestatue indviet af Hypermnestra. Ved Strandbredden udenfor Lerne var et Steenbillede af Aphrodite, som skulde være opstillet af Danaiderne, og et Athenetempel ved Floden Pontinos var bygget af Danaos. Men en Velgjerning af Danaos og hans Døttre, som især var af stor Betydning, var Landets Forsyning med Vand. Hos Homer (Il. 4, 177) tales om *Ἄργος πολυδίψιον*. Af Pausanias (2, 15) vide vi, at om Sommeren udtørrede de fleste Floder, endog Inachos, og i Byens umiddelbare Nærhed fandtes der ingen rindende Strøm. Og dog var Staden i senere Tider saa vel forsynet med Vand, at Strabo ikke kan forstaae, hvorledes Homer har kunnet falde paa at kalde Landet tørstigt (Pag. 370). To Ting afhjalp nemlig Manglen: for det første den nærliggende, bestandig strømmende Flod, Lerne eller Amymone, som jo efter Sagnet skyldte Danaos' Datter sin Oprindelse; og dernæst en Mængde Brønde i selve Byen, som havde rigeligt Vand tæt ved Jordens Overflade. Disse Brønde henførte man til Danaiderne, og Strabo citerer derom følgende Verslinie:

Ἄργος ἄνυδρον ἐὸν Δαναοὶ θέσαν Ἄργος ἔνυδρον.

Især betragtede man fire af dem som hellige, rimeligviis de fire

[1]) Hos Apollodor var, som allerede omtalt, omvendt, Hovederne i Lerne, Kroppene foran Byen. Udtrykket *πρὸ τῆς πόλεως* om det, som her sees at have været Opgangen til Akropolis, viser, at Apollodors Kilde har været temmelig gammel.

først gravede, idet man under den store Vandrigdom tænkte sig tilbage i Vandmanglens Dage (ἐν εὐπορίᾳ ὑδάτων ἀπορίαν εἰσάγοντες). Plinius derimod (7, 56) nævner Danaos selv som den første Opfinder af Brønde, og hermed stemmer den anden Form, hvorunder det nylig nævnte Vers citeres:

Ἄργος ἄνυδρον ἐὸν Δαναὸς ποίησεν ἔνυδρον.

Hvilken af disse to Beretninger man følger, er nogenlunde ligegyldigt; Slægten, hvad enten det nu er Faderen eller Døttrene, havde skjænket Landet denne Velsignelse. — Endnu en Institution maa nævnes. Herodot fortæller 2, 171, at det var Danaiderne, som i Peloponnes havde indført Demeters Mysterier og Thesmophoriefesten. Det kan ikke sees, om han heri følger argivisk Tradition eller Conjecturer af ham selv eller ægyptiske Præster; men hvad der sees, er Tilbøieligheden hos den Ene eller den Anden til at henføre ældgamle Skikke til Danaiderne, der altsaa ogsaa her fremtræde som Culturens Grundlæggere og Landets Velgjørere.

Hvorledes er da Forestillingen om deres Straf efter Døden opstaaet, og hvorledes er den motiveret? Hyginus lover at besvare vort Spørgsmaal, idet hans 168nde Fabel, Danaus, ender med følgende Ord: »Ob id ceteræ dicuntur apud inferos aquam in dolium pertusum ingerere, Hypermnestræ et Lynceo fanum factum est.« Vi maae altsaa betragte hans Fortælling fra Begyndelsen. »*Ægyptus,*« siger han, »*vilde dræbe sin Broder og hans Døttre, for alene at komme i Besiddelse af Fædreneriget; han forlangte Broderens Døttre til Hustruer for sine Sønner.*« Det seer vidunderligt ud. Dem man vil dræbe, vil man ikke have til Svigerdøttre, og dem, man vil have til Svigerdøttre, vil man ikke dræbe. Hvis her ikke er en Sammenblanding af to Beretninger, saa ligger heri et Forræderi fra Ægyptus' Side, som er langt forfærdeligere end Danaus' senere; thi denne maatte nødtvungen indvillige i Brylluppet; Ægyptus kommer derimod af sig selv med Tilbudet, og lægger dog an paa at dræbe sine Svigerdøttre. »*Minerva bygger da det første Skib til ham.*« Altsaa er han Gudernes Yndling. »*Ægyptus sendte sine Sønner ud for at forfølge Broderen og befalede dem enten at dræbe Danaus eller aldrig mere komme for hans Øine.*« Efter en saadan Begyndelse fra Broderen og hans Slægt er da Danaus efter græsk saavelsom efter andre Nationers Mening vel berettiget til at øve Gjengjældelse; og da han saae, at han ikke

kunde forsvare sig med Magt, var det naturligt, at han tog sin Tilflugt til List. Naar altsaa Hyginus dog lader Døttrene (mærkværdigt nok ikke Faderen med) straffes i Underverdenen, saa maa han have sammenblandet to forskjellige Former af Sagnet og taget det meest Pikante af dem begge, uden at tænke paa, at der skulde være indre Sammenhæng mellem Begyndelse og Ende.

Der tilbyder sig nu en anden Vei til Forklaring af, hvorledes Danaidernes Kar er kommet ind i Sagnet. Man har nemlig taget sin Tilflugt til den nyere mythologiske Forsknings natursymbolske Betragtning. Danaiderne, siger man, ere egentlig Kildenympher, »und zwar scheint es in Argos eine alte Darstellung gegeben zu haben, wo sie mit zerlöcherten Gefässen Wasser schöpften, ohne Zweifel um die Natur dieser Quellen, deren Wasser im Sommer versiegte, auszudrücken.« Deraf er da Forestillingen om det bundløse Kar opstaaet. (Preller.)

Her er en lille Unøiagtighed i et uvæsentligt Punkt. Forestillingen om et *bundløst Kar, hvori Vandet heldes*, kan ikke godt være opstaaet af Billeder, hvor Danaiderne *øse Vand med sprukne Kander*. Hypothesen maa forandres en lille Smule, for at kunne anvendes. Men hvorpaa støtter den sig? »Dargestellt wurden sie als wasserschöpfende Nymphen, wie verschiedene anmuthigen Statuen der Art in mehreren Wiederholungen erhalten sind.« Hvor omtales da disse Statuer og hvor findes de? Hos de romerske Elegikere nævnes flere Gange Danaidestatuer mellem Søilerne foran den palatinske Apollos Tempel, f. Ex. Ovid: Ars am. I, 73:

Quaque parare necem miseris patruelibus ausæ
Belides et stricto stat ferus ense pater.

Danaus med det dragne Sværd viser, at Situationen er krigerisk. Enten kan det være en Scene af Kampen ved Nilens Bredder før Flugten, eller snarere Øieblikket før Drabet, hvor Faderen endnu engang opflammer Døttrene til dristigt at udføre den farlige Gjerning [1]). At disse vare afbildede som Kildenympher eller havde Urner i Haanden, omtales aldeles ikke. Ja det forbyder endog sig selv. De maae have staaet rustede til Kamp eller Drab. Imidlertid havde man nu een Gang voxet sig ind i

[1]) Da August opreiste et Tempel for Apollo efter den Seir, som han ved Apollos Hjælp havde vundet over Antonius og Cleopatras ægyptiske Krigsmagt, og efter Triumphen over Ægypten, var det naturligt, at han smykkede Apollos Søilegang med Billeder af de Kvinder, som havde dræbt Ægyptus' Sønner.

den Forestilling, at en Danaide absolut maattte have en Vandkrukke i Haanden, og man har derfor, hver Gang man fandt en kvindelig Statue eller Torso, som kunde skjønnes at have baaret Et eller Andet i sin Haand, strax erklæret det for en Danaide og troet deri at finde en Efterligning af en af de palatinske Statuer. Ved en af dem mener man dog at have fundet et mere bestemt Beviis. En Statue i den Blundelske Samling (Coll. Bl. t. 16, Mus. Pio Clem. III, t. A. 9) forestiller »ein schlankes junges Mädchen, welches sachte vorwärts schreitet, durch welche Bewegung der einfache dorische Chiton, mit welchem sie bekleidet ist, das vorgestreckte rechte Bein ein wenig entblösst. Die rechte Hand fasst leicht das Obergewand, das sie im Schreiten hindert, und hebt es leise auf, der linke Arm ist erhoben und *mag* ein Gefäss gehalten haben.« (Jahn Archæologische Aufsätze Pag. 26.) Paa Fodstykket staaer Navnet Anchyrrhoë. Man seer, at der ikke er Meget, hvoraf man kan slutte, at vi her have en Danaide for os, især da baade Apollodor og Hyginus opregne Navnene paa de 50 Danaider, uden at dette Navn findes hos nogen af dem. Men der drages følgende Slutning: Apollodor kalder Danaos' Moder Anchinoe, et Scholion til Platos Timaios Pag. 25. B kalder hende Anchirrhoe; da nu denne Statue benævnes Anchyrrhoë, saa maa man antage, »dass eine der Danaiden nach der Grossmutter benannt sei.« — De ydre Vidnesbyrd for, at Danaiderne have været afbildede som Kildenympher, svinde altsaa ind til Intet. Ja man kan næsten i Pausanias' Taushed see et Beviis for, at de i al Fald ikke i senere Tid have været dyrkede som Kildenympher i Sagnets eget Hjemland, Argos. Han maatte ellers have omtalt et Tempel eller i det Mindste et Alter med deres Statuer ved Siden; men hvor mange Mindesmærker om Danaos og Danaiderne han end nævner, findes der dog hos ham intet Spor af, at de have været dyrkede eller afbildede som Kildenympher.

Saa ligger der maaskee i Sagnet selv stærkere eller svagere Antydninger af dets Oprindelse fra Naturmytherne? Først er der Amymone; men hun nævnes jo udtrykkelig som en jordisk Kvinde, der gik og søgte efter Vand, og det var Poseidon, ikke hende, som kaldte Kilden ved Lerne frem. Er hun oprindelig en Kildenymphe, saa har Sagnet gjort Alt, hvad det kunde, for at skjule det. Dernæst er der de fire Brønde, som henføres til Danaos og Danaiderne; men Brønde ere menneskeligt Værk, gravede af Menneskehænder.

Endelig har man meent, at de enkelte Punkter i Sagnet først ret saaes i deres indre Grund, naar man tænkte sig Danaiderne som Landets Kildenympher. Aigyptiaderne skulde saa være Sommervarmen og de hede Vinde, som blæste fra Libyen og Ægypten og udtørrede Landets Kilder; Sagnet personificerede da dette Naturforhold og talte om Aigyptiaderne, der forfulgte Danaiderne. Men endelig seirede dog Landets Vandrigdom, og Heden med Tørken maatte fortrække, eller Danaiderne dræbte Aigyptiaderne. Dette seer ganske kløgtigt ud for det enkelte Punkts Vedkommende; men hele det øvrige Sagn vil slet ikke indordne sig. Hvad skal det sige, at Kildernes Fader og Solhedens Fader ere Brødre? og især, hvad skal det sige, at den ene Kilde skaaner den ene af de Brødre, der repræsentere den glødende Sommervarme. Völcker forklarer det: »Ihn, den Lynkeus *(das Land und Volk)*, rettet in der Noth Hypermnestra.« Saa komme altsaa de 49 Brødre til at betegne Solens hede Straaler, den 50nde Broder bliver Landet selv; og Hypermnestra bliver den bestandig rislende Kilde i Lerne, altsaa den samme som Amymone, og naar nu Amymones Elsker er Poseidon og Hypermnestras Elsker Lynkeus, saa bliver vel tilsidst Poseidon og Lynkeus, eller Land og Vand, eet. Finder eet Punkt af Sagnet en Art Forklaring ved Antagelsen af denne Natursymbolik som Grundlag, saa bliver det øvrige Sagn saa meget mere forvirret.

Man har derfor forsøgt Sagen anderledes. Aigyptiaderne ere Landets Floder. Disse udtørre om Sommeren alle, saaledes, at kun deres Kilder endnu svagt risle, altsaa Kilderne overleve Floderne, eller med andre Ord Kilderne myrde Floderne. At Danaiderne begravede Aigyptiadernes Hoveder i Lerne, forstaaes, naar man husker paa, at Flodernes Hoveder ere deres Kilder: altsaa medens Floderne selv ere døde, findes deres Kilder endnu i Lerne. — Hele denne Forklaring er om muligt endnu mere forvirrende end den foregaaende. Kilderne siges for det Første at myrde Floderne; dernæst siges Kilderne baade at være Danaiderne og tillige at være Aigyptossønnernes Hoveder; og endelig siges de Landets Floder, der udtørres om Sommeren, at have deres Kilder i Lerne; hvorimod det Factiske er, at i Lerne udspringer den Flod, som ikke udtørres, medens f. Ex. Inachos kommer fra Arkadien. Endelig, naar Hypermnestra skaaner Lynkeus, skal det betyde, at een Flod ikke udtørres, nemlig Amymone, som strømmer fra Lerne. Her identificeres altsaa Lynkeus med Amymone, og

Hypermnestra bliver Amymones Udspring. Denne Forklaring synes ikke at medføre megen Klarhed.

Vi maae altsaa sige, at baade ydre og indre Vidnesbyrd snarere tale imod end for, at Danaiderne oprindelig have været Kildenympher; og selv om man vilde antage en saadan Oprindelse til Sagnet, saa har man ikke Spor af Efterretninger om, at denne Forestilling endnu har været gjældende eller er fremtraadt i Billedværker i den senere Oldtid, da Karret kom ind i Sagnet. Men om man desuagtet vil holde sig til denne Forklaring, hvad forklarer den saa? At være Kildenymphe vil dog ikke sige det Samme som at blive straffet i Underverdenen. Det Høieste, som ad den Vei kan udledes, er: Naar man overhovedet tænkte sig Danaiderne straffede, laa det nær at forestille sig, at disse Kvinder, som i Reglen afbildedes med Vandkrukker i Haanden, efter deres Død bleve straffede med at øse Vand til evig Tid. Men ville vi vide, hvorledes Sagnet har motiveret Danaidernes Straf, saa maae vi aldeles fjerne Forestillingen om Nympher, der jo ere udødelige og aldrig besøge Hades' mørke Rige.

Vi maae altsaa fra Kildenympherne vende tilbage til de dødelige Kvinder, som dræbte deres Forfølgere. Naar begyndte man at betragte deres Daad som strafværdig, og hvorledes motiverede det forandrede Sagn denne Dom? Til en vis Grad besvarer det sidste Spørgsmaal sig selv. Drabet af Ægtefællerne paa selve Bryllupsnatten er en saa gruelig Gjerning, at kun en meget krigersk og vild Tid uden videre kan betragte den som en berømmelig Heltegjerning. Der ligger allerede i selve den oprindelige Fortælling en Fornemmelse deraf. De doriske Erobrere, hos hvem Sagnet maa være opstaaet, have, hvis vi tør slutte fra Spartanerne, været en haardhjertet Stamme, som ikke har taget det saa nøie med et Mord, hvor Statens Sikkerhed eller andre politiske Hensyn fordrede det. De kunde altsaa nok beundre Danaidernes Mod; men dog have de følt, at Snigmord, udøvet af Hustruen mod sin egen Mand, efterlod en Plet, som ikke engang Athene og Hermes efter Zeus's Befaling ganske kunde afvaske. Den heraklidiske Kongestamme kunde ikke have sit Udspring fra en ved Mord besmittet Kvinde, og derfor fortalte man, at deres Stammoder alene blandt alle Søstrene havde skaanet sin Mand. I Delphi var der opstillet Billedstøtter af Hypermnestra og Lynkeus og deres Efterkommere lige ned til Herakles; hvis vi kunne troe Hyginus, var der endog opreist en

Helligdom (et Heroon) for hende og Lynkeus. Hun maatte altsaa holdes fri for Blodbesmittelsen, og man vænnede sig snart i senere, mere fredsommelige Tider til at betragte hende, som den, der netop havde handlet ret i Modsætningen til Søstrene. Dette seer man allerede Spor til hos Pindar. Den 10ende nemeiske Ode begynder vel saaledes: *Δαναοῦ πόλιν ἀγλαοθρόνων τε πεντήκοντα κορᾶν*, altsaa med en hædrende Omtale af Argos som de skjønthronende Danaiders Stad; men kort efter, hvor han omtaler de store Bedrifter, som denne By har været Vidne til, siger han *οὐδ' Ὑπερμνήστρα παρεπλάγχθη, μονόψαφον ἐν κουλεῷ κατασχοῖσα ξίφος.* Denne Fremhævelse af Hypermnestra som den Uskyldige, i Modsætning til Faderen og Søstrene, træder bestemt frem i den locale Tradition. Efter Apollodor, og altsaa efter det gamle Digt, er det Danaos, som af egen Drift forsoner sig med Lynkeus, ligesom han egenmægtig havde fængslet sin Datter. En senere republikansk Tid kunde ikke tænke sig denne Sag afgjort uden Folkets Mellemkomst. — Danaos anklagede Hypermnestra for Folkets Domstol; man paaviste endnu paa Pausanias' Tid (Paus. II, 20) det Sted, *κριτήριον*, hvor Sagen var afgjort. Folket frikjendte Hypermnestra, som derpaa af Taknemmelighed mod de Guder, hvem hun skyldte sin Frelse, opreiste et Tempel for Artemis Peitho (II, 21) og i Apollos Tempel en Statue af Aphrodite Nikephoros (II, 19). I denne Frikjendelse fra Folkets Side og Hjælp fra Guderne ligger der indirect en Misbilligelse af de andre Søstres Færd.

Denne Misbilligelse træder endnu tydeligere frem hos Pausanias III, 12, 2. Vi erindre, at hos Apollodor og Pindar omtaltes de festlige Væddeløb, hvor Danaiderne vare Seirens Løn, og hvorledes Faderen vandt Brudgomme for sine 48 Døttre, før Solen naaede midt paa Himlen (*πρὶν μέσον ἆμαρ ἑλεῖν*). Nu have i senere Tider de fredsommelige Borgere i Argos ikke kunnet forstaae, hvorledes Nogen turde vove at indlade sig med de farlige Kvinder, som havde dræbt deres første Mand; og derfor omfortolkede man Sagnet saaledes:

Da Ingen turde gifte sig med Danaiderne, sendte Danaos Bud rundt omkring, at han vilde bortgifte sine Døttre uden at fordre *ἕδνα* af Beilerne. Herved bleve nogle faa Mænd lokkede til at melde sig, og mellem dem lod Danaos anstille Væddeløb. Den, som først naaede Maalet, fik Lov til først at vælge blandt samtlige Døttre, dernæst den anden og saaledes lige til den sidste. De tiloversblevne Døttre maatte vente, til der næste Gang indfandt sig nogle faa Beilere og saa fremdeles.

Vi finde atter her den samme Følelse af Gru for den blodige Gjerning. Men i Argos selv har man dog ikke vovet ligefrem at fordømme den. Dertil har Fortællingen om Danaos som Gudernes Yndling været for stærk; og hvorledes kunde man ogsaa dømme sine egne Stammødre til evig Straf i Underverdenen? Det maa være en Digter udenfor Argos, som har grebet det enkelte Moment af Sagnet, Drabet af Mændene, løsrevet det fra sin Forbindelse med det øvrige Sagn, opgivet Betragtningen af Danaos som Gudernes særdeles Yndling og oversprunget den tidligere Krig mellem Danaos og Aigyptos samt den Sidstes rænkefulde og grusomme Planer, hvorved Danaos' List jo kun bliver simpelt Nødværge. Han kunde da konsekvent i Stedet for Gudernes Billigelse af Gjerningen og Væddekampene, der indledede nye Ægteskaber, sætte Fordømmelse til evig Straf.

Paa den attiske Skueplads er Mythen behandlet i en Tetralogi af Aischylos. Hvis det er ham, Omdannelsen skyldes, vilde det være interessant at forfølge, hvorledes den ethiske Betragtning hos ham havde forandret de enkelte Punkter i Sagnet og flyttet Synspunktet for Bedømmelsen af det Hele. Maaskee vilde for denne Digtning Stolls Bemærkning om hele Mythen kunne gjælde: »Opfatter man Kjærnen i hele Sagnet om Danaiderne fra den ethiske Side, saa finder man deri det hensigtsløse, usalige Liv, til hvilket enhver Kvinde er fordømt, der viser den Bestemmelse fra sig at være Ægtefælle og Huusmoder.« Maaskee vilde man ogsaa finde et andet Synspunkt for Betragtningen. Sagen er ikke let at afgjøre, da vi kun have et af Trilogiens Dramaer, *Hiketides*, opbevaret, og her har Digteren med Forsæt kun ladet Danaiderne komme til Orde. Sætningen »audiatur et altera pars« vilde først rigtig kunne følges, hvis der var os opbevaret Noget af de Scener, hvor Aigyptiaderne træde frem. Vanskeligheden forøges derved, at Texten er saa slet overleveret [1]. Men paa den anden Side kunne vi vente, at man af en Deel af Digterværket kan slutte sig til, hvilken Betragtningsmaade Digteren har gjort gjældende, naar Digteren, saaledes

---

[1]) Vore Haandskrifter ere i meget nær Slægtskab med hverandre; det fælles Stamhaandskrift har maaskee havt en meget god, men tillige meget utydelig Original; hvis Bogstaver og Streger ere copierede af Afskriveren med kluntet Troskab uden Hensyn til Meningen. Der findes næppe Spor af forsætlig Interpolation, men aldeles ulæselige Linier som *ιοφ ὀμ αὐθι χακκας γο δυιαν* (828).

som Tilfældet er med Aischylos, er en Mester i Charakteertegning, (man tænke paa Modsætningen mellem Klytaimnestra i »Agamemnon« og Orestes i »Choephorerne«) og undertiden ved saa fine Antydninger, som f. Ex. i Scenen med Purpurteppet i »Agamemnon«, lader Tilskueren ane, hvad Fremtiden skal bringe.

Vi maae nu ikke lade os vildlede af, at Danaiderne gjennem hele Stykket fremtræde med saa megen Ynde, og at deres Angst skildres saa smukt, at Tilhørernes Medfølelse derved maa vækkes; thi Aischylos veed meget vel, at Elskværdighed ikke vil sige det Samme som Lydighed mod Guderne, og hvor den mangler, er det hans Overbeviisning, at Straffen ikke vil udeblive. Ville vi komme til Klarhed om Digterens Synspunkt maae vi see, hvor han har afveget fra det almindelige Sagn, og hvor han har fulgt det, vi maae søge at opfatte Danaidernes Charakteer af deres egne Udtalelser, omhyggelig fæste Øiet paa de enkelte Replikker og lægge Mærke til, ikke blot, hvad der siges, men ogsaa hvad der forties.

»Hiketides« afviger i mange Enkeltheder fra Sagnet, saaledes som vi kjende det fra Apollodoros og Pausanias. Den argiviske Konge hedder ikke Gelanor, men Pelasgos, og hans Rige er ikke, hvad der i Almindelighed forstaaes ved Argos, men hele det pelasgiske Land fra Strymon og Dodone til Halvøens Sydspids. Vi høre aldeles Intet om, at Athene har hjulpet Danaos paa hans Flugt; man faaer kun at vide, at Poseidon ikke har hindret deres Seilads, og nu anraabes han om fremdeles at beskytte dem (v. 219); ja Athene nævnes ikke engang i hele Stykket, uagtet Danaiderne i deres Angst bede snart til en, snart til en anden Gud. Danaos og hans Døttre ere altsaa her ikke i nogen særdeles Grad ledsagede af Gudernes Beskyttelse som efter den almindelige Form af Sagnet. — Dernæst finder man intet Spor af, at Aigyptos og hans Sønner, saaledes som Hyginus fortæller det, have villet dræbe Danaos og hans Slægt eller berøve ham Riget. Lige fra Stykkets Begyndelse nævnes der kun een Grund til Flugten, nemlig *αὐτογενῆ τὸν φυξάνορα γάμον Αἰγύπτου παίδων* (v. 9). At Aischylos heller ikke har tænkt sig nogen anden Grund til Fjendskabet end netop Aigyptiadernes Fordring paa at faae Danaiderne til Ægte, sees ogsaa af Tragedien Prometheus v. 853 flgg., hvor Prometheus spaaer Io hendes Efterkommeres Skjæbne:

Den femte Slægt, som stammer ned fra Epaphos,
skal mod sin Villie vende hjem til Argos' Land,

halvhundred Søstre, flygtende for Giftermaal
med nære Frænder; disse dog med hidsigt Sind,
som Glenter der mod Duesværmen fare frem,
dem følge hurtigt, for at naae, hvad ei kan naaes:
det Ægteskab, som dog en Gud dem har formeent.
Pelasgisk Jord skal dække dem. I Nattens Mulm
de myrdes skulle hemmeligt ved Kvindehaand;
thi grusomt Bruden selv vil farve Sværdet rødt
i Mandens Blod og dræbe ham paa saadan Viis.

Her er ikke udtalt nogen Dom om Gjerningens Strafværdighed. Kunde man af v. 859 *φθόνον δὲ σωμάτων ἕξει θεός* ledes til at troe, at Guderne vare for Danaiderne, saa synes v. 867—868, hvor det hedder om Hypermnestra: *δυεῖν δὲ θάτερον βουλήσεται κλύειν ἄναλκις μᾶλλον ἢ μιαιφόνος*, snarere at tyde paa, at Søstrenes Gjerning betragtes som forbryderisk (*μιαιφόνος*). En Dom om en Handlings ethiske Charakteer vil heller ikke have Betydning fra Prometheus' Mund, da han jo netop lider sin Straf, fordi han egenraadig ikke vil bøie sig for Zeus's Viisdom. Men hvad han, efter det, som han veed fra sin Moder Themis' Spaadomsord, kan udtale, det findes her, nemlig Handlingens factiske Momenter fremstillede i klare Træk; og, hvad der paa dette Sted er os af Vigtighed, vi see, at Aigyptiadernes Beilen ikke som hos Apollodor er et Mæglingsforsøg eller en Krigslist, fremkommen i Argos, da Krigen med Danaos ikke rigtig vilde lykkes, men allerede er foregaaet i selve Ægypten og har været første Aarsag til Flugten.[1] — Hele Vægten falder da paa det Spørgsmaal: Vare Danaiderne berettigede til at vægre sig ved at bøie sig for Aigyptossønnernes Villie, og, da aaben Modstand var unyttig, tage deres Tilflugt til Snigmord? Spørgsmaalet om Ægteskabet træder frem som det eneste, og de Momenter i Sagnet, der ikke staae i Berøring dermed (Krigen om Herredømmet i Ægypten, Bygningen af den første Triere, Templet paa Rhodos o. s. v.), ere skudte til Side.

Der er endnu et Punkt, hvor »Prometheus« og »de Bønfaldende« støde sammen, og maaskee kunne vi ogsaa her i den ene Tragedie finde Antydninger til den rette Opfattelse af den anden. Danaiderne beraabe sig nemlig bestandig paa deres

[1]) Nu seer man tydeligere Sammenblandingen af de to Sagn hos Hyginus: *Danaum fratrem et filias ejus interficere voluit*, ut regnum paternum solus obtineret, *filiis uxores a fratre poposcit.*

Nedstammen fra Zeus og Io og fordre, at Zeus skal frelse dem ud af deres Nød, ligesom han i sin Tid frelste Io fra Heres Forfølgelser. Nu spiller netop Ios Omflakken en betydelig Rolle i »Prometheus«, og vi have saaledes Midler til at undersøge denne Parallel, som Danaiderne selv drage. — Hvorfor maa da Io flygte hele Jorden rundt, halvt forvandlet til en Ko og forfulgt af det Raseri, som Here har sendt over hende? — Drømmesyn havde befalet hende at møde Zeus ved Lernes Kilder. Da hun ikke lyder, komme de samme Drømmesyn bestandig tilbage, og endelig betroer hun sig i sin Angst til sin Fader. Han sender Bud til Delphi for at raadspørge Oraklet, der befaler ham at støde sin Datter bort fra sit Huus. Han adlyder, skjøndt nødig, og nu forvandles Io til en Ko, jages fra Land til Land, over Bosporos og Kaukasos, gjennem hele Asien ned til Arabien, og finder først Ro i Ægypten. Her standser nemlig Zeus hendes Lidelser, og hun føder en Søn, der efter Zeus's lægende Berøring (ἔφαψις) faaer Navnet Epaphos.

Det seer næsten ud, som om Io, ligesaavel som Prometheus, af Digteren er fremstillet som Offer for Zeus's tyranniske Vilkaarlighed. Men en saadan, fra græsk Standpunkt, ugudelig Betragtning af Zeus tør vi ikke tillægge Aischylos, og den modbevises bestemt af hans eneste fuldstændigt opbevarede Digt, Trilogien Orestias, hvor Slutningsstykket netop er en Theodikee. Vi maae da tænke os Forholdet saaledes. Ved Zeus's Æt skulle Menneske fries for Ulykker; Io skal føde Epaphos (»gjennem evige Tider lyksalig, ved hvis Fødsel alt Landet jubler«, *Hiketides* 584); »fra ham skal atter Herakles stamme, der med Zeus's Minde skal befrie Prometheus, som nu straffes for sin utidige Beskyttelse af Menneskene. Io fatter ikke Zeus's Planer, hun forfærdes ved hans Bud og søger frygtsom at unddrage sig hans Villie. Derfor straffes hun, til hun gjennem Ulykken har lært at bøie sig; thi ved Lidelser indpræger Zeus sin Lærdom i Menneskets Sind (τὸν φρονεῖν ὁδώσαντα, τὸν πάθει μάθος θέντα κυρίως ἔχειν Agamemnon v. 176).

Saaledes maae vi opfatte Digterens Tanke. Parodien ligger nær nok; den bryder frem f. Ex. hos Plautus i Amphitruo og er videre udført af Molière. Men hos Aischylos er det fuldt Alvor.

Naar nu Danaiderne bede Zeus at befrie dem, ligesom han i sin Tid frelste Io, saa maae vi erindre, at Io først da fandt Hvile, da hun var bøiet af Lidelserne, og det er nok muligt, at

Digteren med Beregning har ladet Danaiderne drage denne Sammenligning mellem deres egen Flugt og Ios Omflakken. Maaskee ere ogsaa *de* egenraadige og uvillige til at bøie sig for Gudernes Villie. I det Mindste tyde deres Udtalelser paa, at de i paakommende Tilfælde ikke vilde lyde Zeus. De nøies nemlig ikke med at bede ham befrie dem for de forfølgende Beilere og høre deres Bøn:

σπέρμα σεμνᾶς μέγα ματρὸς,
εὐνὰς ἀνδρῶν, ἓ ἓ,
ἄγαμον, ἀδάματον ἐκφυγεῖν. (151 flgg.)

Men de true, at, hvis han ikke vil opfylde deres Fordring:

Da vandre vi med løvrig Green i Haand
til Dødens Bo,
hvor en mere gjæstfri Zeus tager mod hver sorgfuld Sjæl,
som paa Jorden Ondt har lidt.
Ja ved Strikken vil vi døe,
hvis Olympens Guder høre ei vor Bøn.

Da vil Roes for Retfærd vist ei blive Zeus til Deel,
hvis med Foragt
han forstøder Ios Børn, os, som er hans egen Æt,
og hvis fra vort bange Raab
bort han Øret vender. (154—174).

Med disse Stropher ender den indledende Chorsang, gjennem hvilken unægtelig vor Medfølelse for Danaiderne vækkes, men, som det let sees, bagved ligger dog et Sind, der vel var i Stand til at sætte sig op selv mod Zeus, hvis hans Villie ikke skulde stemme med deres Ønsker. — Truslen om, hvis Olympens Guder ikke ville rette sig efter dem, da at søge Tilflugt hos Hades, synes at stille den senere Straf hos Hades i Udsigt. Men endnu have vi ikke seet, hvorvidt nogen Pligt eller noget Guddomsord fordrer en saadan Lydighed fra Danaiderne. Herom faae vi først lidt Oplysning i den følgende Scene.

Landets Konge Pelasgos kommer nemlig kjørende i majestætisk Optog og seer de fremmede Kvinder, der have taget deres Tilflugt ved Foden af Gudernes Billedstøtter og som Bønfaldende, *ἱκετίδες*, der have givet sig under Gudernes Beskyttelse, i Hænderne holde Grene omviklede med hellige Baand. Da Kongen har faaet deres Slægt og Skjæbne at vide, spørger han flere Gange paa forskjellig Maade, om da ikke Beilerne

have Retten paa deres Side, men de svare bestandigt undvigende. Kongen har derfor Betænkeligheder ved at tage sig af dem, især da han er bange for derved at paadrage sig Krig med Aigyptiaderne. Da Danaiderne ville forklare ham, at Retfærdighed dog er bedre end Forbundsfæller, svarer han med de mistænksomme Ord:

εἴπερ γ' ἀπ' ἀρχῆς πραγμάτων κοινωνὸς ἦν.

Hvad der endelig bestemmer ham, er ikke Overbeviisningen om, at deres Sag er retfærdig, men deres Plads ved Gudebillederne og deres løvrige Grene (*πέφρικα λεύσσων τάσδ' ἕδρας κατασκίους*); de, som have søgt Beskyttelse hos Landets Guder, kunne ikke vises bort af Landets Konge. Og dog ere hans Betænkeligheder nær ved at seire, indtil Danaiderne kort og godt forsikkre ham, at de i Tilfælde af fortsat Vægring uden videre ville hænge sig paa Gudernes Billedstøtter, saa maa Kongen og Landet tage den Forbandelse, som vil følge en saadan Besmittelse af Helligdommene. Det virker; Kongen lover at tale deres Sag for Folket, men derfor ere hverken han eller Tilskuerne blevne overbeviste om, at Danaiderne have Ret. — Senere i Dramaet kommer Danaos tilbage fra Folkeforsamlingen og fortæller, hvorledes Kongen har stemt Folket til Gunst for ham og hans Døttre; men heller ikke her har Kongen udtalt, at Danaiderne vare forfulgte med Uret, men kun, at det vilde være dobbelt Synd mod Religionen at svigte dem, der baade vare under Gudernes Beskyttelse som *ξένοι* og *ἱκετίδες*, og tillige vare Landets egne Børn, Ætlinger af Landets gamle Kongeslægt (*ξενικὸν ἀστικὸν θ' ἅμα λέγων διπλοῦν μίασμα πρὸς πόλεως φανὲν ἀμήχανον βόσκημα πημονῆς πέλειν*).

Man faaer bestandig det Indtryk, at Aigyptiaderne maae have en Ret at støtte sig til. Hvad det nu kan være, er ogsaa et Sted antydet. Kongen spørger:

Men hvis Aigyptos Sønner efter Statens Lov
har Magten over dig, da de jo er i Slægt
dig nærmest, hvem kan da vel sige dem imod?
Du maa da klart os vise, at i Eders Hjem
ei nogen Lov dem hjemler Magten over Dig.

Danaiderne svare egentlig Intet hertil, men udbryde:

O, lad mig aldrig trælle for de herskesyge Mænd,
Himlens Stjerner lede mig paa Flugten fra forhadte
Bryllupsfærd!

Ved deres Taushed bekræfte de altsaa Kongens Formodning om Aigyptossønnernes Ret, og denne Ret kunde et attisk Publicum let forstaae. Naar nemlig i Athen en Mand kun efterlod sig Døttre, vare de nærmeste Agnater berettigede til at fordre disse til Ægte. Ja selv hvis Faderen havde bortgiftet sin Datter til en Anden, kunde dog Agnaten gjøre sin Ret gjældende, naar det ved Faderens Død viste sig, at der ingen Sønner var, og han kunde da endog fordre det af Faderen bestemte Ægteskab opløst og Hustruen overgivet til sig. — Vel sandt, Danaos levede endnu, og efter attisk Lov havde Agnaten ingen Ret, saalænge der endnu var Mulighed for, at Faderen kunde faae en Søn, men Digteren har ikke ladet sig binde af Loven i dens Enkeltheder; Danaos var efter Sagnet Manden, som kun havde Døttre, Brodersønnerne havde derfor Ret til at fordre disse.

Saaledes synes hele Vehiklet for Dramaet at være temmelig intetsigende, en Lov, som efter vore Forestillinger var urimelig og unaturlig, ligger til Grund for Forviklingen. — Vi maae vel erindre at Loven ikke stod som en Taabelighed for Athenaierne, og mindst for Aischylos med hans store Ærbødighed for nedarvet Skik. Imidlertid er det sikkert nok, at Digtningen vilde hvile paa et meget svagt Grundlag, hvis det kun var denne Lov, som Danaiderne skulde bøie sig for. Det vilde da ogsaa være besynderligt, at Gudinden Aphrodite, som vi af et Fragment vide, selv optraadte i Slutningsdramaet. Men paa dette Punkt af Dramaet har Aischylos endnu ikke antydet Mere, og vi maae her være tilfredse med at see, at selv efter almindelig attisk Tænkemaade var Aigyptossønnernes Fordring berettiget, om end ingen særegen understøttende Omstændighed kom til.

Hvorledes er nu Danaidernes Vægring motiveret? Uheldigviis vanskeliggjøres her, som paa flere Steder, Besvarelsen ved Textens Beskaffenhed. — Da de fremmede Kvinder have fortalt Kongen, at de ere flygtede for ikke at komme til at trælle for Aigyptos' Slægt, spørger Kongen dem v. 335: *πότερα κατ' ἔχθραν ἢ τὸ μὴ θέμις λέγεις;* Svaret seer i Haandskriftet saaledes ud: *τίς δ' ἂν φίλους ὤνοιτο τοὺς κεκτημένους.* Dette giver ingen rigtig god Mening: Hvem vil vel kjøbe sig Herrerne til Venner. Maaskee skal der læses *οἴοιτο* for *ὤνοιτο*: Hvem kan vel ansee sine Herrer for kjære? Hvem kan vel holde af at have Herrer over sig? — Men hvorledes dette Sted end er at forstaae, kan man dog allerede af flere af de anførte Citater see Danai-

dernes hele Sind. Det er ikke disse bestemte Beilere, de hade, men al Tanke om at blive nogen Mands Hustru. Dette fremtræder især, da Faderen fra sit høiere Standpunkt har seet Aigyptossønnernes Skib nærme sig og derpaa gaaer bort for at søge om Hjælp. Døttrene ønske i deres Angst først at blive til sort Røg eller til Støv, der hvirvles bort af Vinden, og da det næppe lader sig gjøre, tænke de paa at hænge sig, *πρὶν ἄνδρ᾽ ἀπευκτὸν τῷδε χριμφθῆναι χροΐ*, eller de ønske, at der dog var en høi Klippe, hvorfra de kunde styrte sig ned for at undgaae det forhadte Bryllup.

Jeg frygter ikke for at blive Hundes Rov
og mætte Landets gridske Fugle med mit Kjød.
Er først jeg død, saa er jeg fri
for de bittre Smerters Kval.
Dødens Rædsel er mig dog
mere kjær end Bryllupsfærd.

Hermed stemmer den Tale, Faderen holder til dem, da Kongen har bortviist Herolden fra Aigyptiadernes Skibe og nu indbyder Danaiderne til at vandre til de Boliger, Folket har skjænket dem. Danaos beder da sine Døttre ikke at gjøre ham nogen Skam i det fremmede Land. Han taler om de Farer, som true den spæde Frugt og om Gudinden Kypris' Efterstræbelser, men Texten er her ikke klar. Derimod er Slutningen tydelig nok.

Saa og ved Kvindens hulde Skjønhed vækkes flux
en mægtig Længselsild hos hver, som hende seer,
og strax hans Øie taler Elskovs milde Sprog.
Lad da ei skee, hvad kun med Nød vi have flyet,
idet vi pløied paa vort Skib den vilde Sø.
Lad os ei handle os til Skjændsel og til Fryd
for vore Fjender.

Døttrene berolige ham og lidt senere i Slutningssangen bede de:

Men o Artemis, du Høie!
See i Naade til vor Skare!
Lad Kythere ei til Bryllupsfærd mig tvinge;
thi forhadt er mig slig Høitid.

Disse Yttringer og det bestandig udtalte Had til Ægteskab og Forfærdelsen ved den blotte Tanke om Bryllupsfest indeholder endog en ligefrem Mangel paa Ærbødighed for Gudinden Aphrodite. Men Digteren selv nærer stor Ærefrygt for den høie

Gudinde, om hvem han lader den vise Spaadomsgud Apollo selv sige, at ved hende

det Kjæreste blier Mennesket til Deel;
thi Mands og Kvindes Ægteseng er Helligdom
meer selv end Eden hellig. (Eum. 215 flgg.)

I Slutningen af Stykket lyder derfor ogsaa alvorlige Formaningsord til Danaiderne. Det er i en Vexelsang, som man hidtil har fordeelt paa to Partier af Danaiderne; men kun den ene Parts Replikker svare til den Stemning og det Sind, som hele Stykket igjennem høre Danaiderne til; vi maae derfor søge andre Personer, hvem de kunne lægges i Munden. Man kunde tænke paa Hypermnestra og Amymone, men det vilde være stridende mod hele Trilogiens Oekonomie allerede nu at lade dem træde i bestemt Modsætning til Søstrene. Vi maae derfor søge Andre, hvem disse Ord knnne tillægges, og de findes.

V. 955 siger Kongen til Danaiderne:

Saa fatter Mod, og til vor muuromkrandste By
med trofaste Ledsagerinder vandrer trygt!

Vi forbauses over disse Ledsagerinder, der saaledes pludseligt falde ned i Stykket; men at de ikke beroe paa en Afskriverfeil, høres ret snart, v. 975:

Under værdig Tale og harmløst Ord
af Mændene her fra Argos' Land
træd nu frem du tjenende Pigeskare,
enhver til den Herskerinde, til hvem
hende Danaos skjænked som Terne.

Det lader sig ikke let afgjøre, om dette andet Chor, som saaledes viser sig i Orchestra, først nu er traadt ind og maa tænkes tidligere f. Ex. at have opholdt sig nede ved Danaos' Skib, eller om de ligefra Begyndelsen have fulgt deres Herskerinder, i hvilket Tilfælde maaskee en og anden Strophe i de tidligere Chorsange har været sunget af dem. Meningen med dem kan i al Fald ikke have været, at de stumme skulde staae bag ved det andet Chor, saa kunde de ligesaa gjerne være blevet borte. Det er rimeligt, at de ovenstaaende Linier ere fremsagte af selve Ternerne, som jo i det Hele Chorets Bevægelse pleier at gaae for sig under dets egen Sang, og Ordene passe langt bedre i deres Mund end enten i Danaidernes eller Kongens. Lidt senere findes endog en udtrykkelig Angivelse af at Ternerne deeltage i Chorsangen. Det hedder v. 1022: *ὑποδέξασθε δ' ὀπαδοὶ μέλος*. Man har forsøgt at fortolke Ordene

paa forskjellig Viis, men deres simple Mening er: Ledsagerinder! Stemmer med i Sangen. Vi maae da ligefrem tænke os to Chor ved Siden af hverandre i Slutningen af Stykket, ligesom i Eumeniderne, hvor paa Athenes Bud hendes Tempeltjenerinder træde frem og under Sang vise Eumenidernes Chor Vei til de Boliger, der ere de værdige Gudinder anviste. At Haandskrifterne Intet sige om det andet Chor, viser Intet. Heller ikke i Eumeniderne have Haandskrifterne angivet Chorets Vexlen; Personerne og Chorene betegnes i det Hele tit kun ved Begyndelsesbogstavet, og tilmed meget unøiagtigt; Hovedhaandskriftet til Hiketides har f. Ex. ingen Personvexel angivet fra v. 207 til v. 296.

Men for nu at komme til Vexelsangen: De forhen nævnte Vers:

Lad Kythere ei til Bryllupsfærd mig tvinge;
thi forhadt er mig slig Høitid;

afbrydes af Ternernes Sang:

Ei vor ydmyg fromme Sang skal glemme Kypris,
hun, som mægtig throner nærmest Zeus og Here;
og med hellig Ærefrygt hun dyrkes,
Elskovs listige Gudinde.
Men ved Aphrodites Side staae tre Døttre,
Pothos og den blide Peitho,
hvem man ingen Bøn kan nægte,
og den skjønne Harmonia, hvem blev givet
kjærlig Elskovs sagte Hvidsken.

Disse Ord kunne umuligt hidrøre fra Danaiderne, men maae tillægges Ternerne. Begyndelsen af det følgende Vers tilsteder forskjellig Opfattelse, eftersom man læser *φυγάδεσσιν δ'ἐπινοίαις* eller *φυγάδεσσιν δ'ἐπινοίᾳ* (jeg frygter i mit Flygtninghjerte eller frygter i mit Hjerte for Flygtningene). I første Tilfælde blive de første Linier at tillægge Danaiderne og kunne oversættes:

Ak, men i mit bange Hjerte end jeg frygter
blodig Kamp, og end jeg aner bittre Sorger.
Hvorfor skjænked Guderne Forfølgerskaren gunstig Medbør?

De næste Ord ere Formaning fra Ternerne:

Hvad dig Skjæbnen har bestemt, det vil indtræffe,
og hvad Zeus har fast besluttet,
ingen Dødelig afvender.

Man sammenligne hermed det Sted i Dramaet, hvor Danaiderne true med at søge Tilflugt hos Hades, hvis Zeus ikke vil

rette sig efter dem; og Forskjellen mellem Danaidernes og Ternernes Sind bliver klar. — De næste to Linier synes at være forskrevne, men Tanken i dem kan dog sees; ordret oversatte lyde de saaledes: Slutningen blive (eller: vil maaskee blive) blandt mange Fortidens Kvinders Bryllupper. Altsaa: Eders Bestemmelse er vel som andre Kvinder at blive Hustruer.

Denne Tanke forfærder Danaiderne, og de udbryde:

Store Zeus befri du mig
for Bryllup med Aigyptos Sønner.

En af Ternerne.

Det var vel den bedste Lykke,
men maaskee din Bøn ei nytter.

En anden.

Ei du veed, hvad Fremtid bringer.

En Danaide.

Hvorfor skal jeg ogsaa stirre
dybt i Zeus's mørke Planer.

En Terne.

Før dog ei saa stolt en Tale.

En Danaide.

Hvad er det, du vil mig lære?

En Terne.

Ei at dadle Guders Villie.

Danaiderne.

Hersker Zeus befri du mig fra forhadte Bryllupsfærd,
du, som fordum naadig frelste
Io fra den bittre Kval
ved din Haands Lægedom
og barmhjertig endte hendes haarde Nød.

Antistrophen til dette Vers danner Slutningen af Trilogiens første Deel, men Texten er ikke meget forstaaelig, dog synes den at indeholde en Opfordring til at finde sig i Skjæbnen, om der endog er blandet Ondt mellem det Gode (*τὸ βέλτερον κακοῦ καὶ τὸ δίμοιρον αἰνῶ*), og til at øve Retfærd.

Resultatet af Undersøgelsen bliver da, at Aischylos har anlagt sit Digt saaledes, at Danaidernes Gjerning maa betragtes som brødefuld og ugudelig. Vi have ogsaa et andet Vidnesbyrd derom. Ovids 14de Heroidebrev er et Brev fra Hypermnestra i Fængslet til Lynkeus. Kongen i Argos kaldes her Pelasgus (v. 23), og hun dvæler ved Tanken om sin Stammoder Io: Scilicet ex illo Junonia permanet ira, quo bos ex homine est,

ex bove facta dea est, o. s. v. v. 86 flgg. Man seer heraf, at Ovid paa første eller anden Haand har havt Aischylos til sin Kilde, og vi vide, at Ovid har forestillet sig Danaiderne straffede i Underverdenen; Slutningen er let at drage.

Hvorledes nu Aischylos videre har udført det her fremstillede Sujet, lader sig ikke forfølge, da vi kun have saa sparsomme Fragmenter. Almindeligviis har man antaget Hiketides for det midterste Stykke af Trilogien, og K. O. Müller siger derom: »Das geringe dramatische Interesse, welches dieses Stück für sich hat, erklärt sich dadurch, dass es nur das Mittelstück ist.« — og: »In den Mittelstücken steht auch nach andern Beispielen die Handlung beinahe still, indem die Betrachtung über allen den Leiden weilt, die aus dem noch ungelösten Streit entgegengesetzter Ansprüche und Richtungen hervorgeht.« For det Første maa hertil bemærkes, at denne Regel om det Stillestaaende og den ringe dramatiske Interesse i Trilogiens midterste Drama ikke gjælder om Choephorerne. Derimod mener K. O. M., at det gjælder om »de Syv mod Theben; men uheldigviis vide vi nu af en Didaskalie, at dette netop har været det tredie Stykke i en Trilogi, og ikke, som M. meente, det andet. Og hvad den ringe dramatiske Interesse i Hiketides angaaer, da beroer den paa den urigtige Mening, at Danaiderne ere forfulgte med Urette; thi saa bliver rigtignok hele Stykket ikke Andet end lyriske Udbrud af en velbegrundet Fortvivlelse. Men naar vi faae Øinene op for den svage Side i Danaidernes Charakteer, seer det Hele snarere ud som et Mesterværk af Charakteertegning, hvor Danaiderne paavirkede af de vexlende, snart trøstefulde, snart farefulde Forhold, under de forskjellige Stemninger efterhaanden lade os see hele deres Sind, saa vi ved Stykkets Slutning kjende dem nok til at forstaae den følgende Handling, om de end ikke selv skulde træde ind paa Scenen. Modsætningen mellem Danaiderne og deres Terner i Slutningssangen mangler heller ikke dramatisk Virkning, og den gamle Konges Charakteer vækker ogsaa Interesse; den er endog tegnet med et vist Humor, Blandingen af ærlig Retfærdighedsfølelse og svag Betænkelighed er truffet levende, som den saa tit kan findes hos gamle Folk. — Men det forstaaer sig, dramatisk Interesse kan der paa den Maade kun komme i Stykket, naar det betragtes som en Introduction; kun da er den langsomme Oplukken af Charakteren og den Skridt for Skridt foregaaende Indførelse i Situationen paa sin Plads. I Midten af

Digtet vilde den baade være overflødig og trættende, da Tilskuerne vilde længes mod Slutningen. At der skulde være gaaet et Drama forud, beroer paa den Mening, at et Digterværk skal begynde med den Begivenhed, hvoraf hele den følgende Handling udvikler sig; men

quanto rectius hic, qui nil molitur inepte —
nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri
nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Det er ogsaa en Kunst for Digteren at føre midt ind i Begivenhederne, og saa efterhaanden aabne Tilhørerens eller Tilskuerens Blik baade ind i Fortiden og Fremtiden. Vi maae altsaa med G. Hermann tænke os Hiketides som det første Drama i Trilogien, og der staaer da to Knudepunkter i Begivenheden tilbage. Først maae Aigyptossønnerne ved Lovens Hjælp eller ved Magt tiltvinge sig Brylluppet, saa følger selve Festen, der ender med Mordet; og endelig maa hertil føies en Slutning, i hvilken Dommen udtales. Alt dette synes ikke at kunne rummes i mindre end to Dramaer, eller, som vi kunde udtrykke det, i to Akter. — Da Aigyptossønnerne møde med lovlig Fordring, er det naturligst at tænke sig, at de ogsaa have gjort denne gjældende ad Lovens Vei, og Kong Pelasgos, der jo er en stræng retfærdig Mand, har da ligefrem tildømt dem Kvinderne som lovlig Eiendom. Dette bliver ogsaa bestyrket af Ovid, af hvis Ord det fremgaaer, at Brylluppet foregaaer i Pelasgos' Huus, hvor Aigyptossønnerne altsaa maa være Gjæster. Hypermnestra begynder nemlig Beskrivelsen af Bryllupsnatten saaledes:

Ducimur Inachides magni sub tecta Pelasgi,
et socer armatas accipit ipse nurus.

Ordet socer lyder her noget besynderligt. Man har meent, at det var Pelasgos, der kaldtes Danaidernes Svigerfader, fordi han repræsenterede Brudgommenes Fader; men det var dog muligt, at Aigyptos selv tænktes at være fulgt med sine Sønner. I det Mindste viser Eur. Or. v. 872—873, at en saadan Forestilling ikke har været ukjendt paa det attiske Theater. Et Sendebud siger nemlig, at han seer Folket samle sig

οὗ φασὶ πρῶτον Δαναὸν Αἰγύπτῳ δίκας
διδόντ' ἀθροῖσαι λαὸν εἰς κοινὰς ἕδρας.

Med disse Oplysninger om det følgende Dramas Detail maa man lade sig nøie. I Øvrigt vide vi saa Lidet derom, at vi ikke engang kjende dets Titel. Man har troet, det hed Aigyptos eller

Aigyptios, idet man sluttede sig dertil af et Citat i Etymologicum Gudianum, hvor det hedder:

Ζαγρεύς, ὁ μεγάλως ἀγρεύων, ὡς »πότνια Γῆ, Ζαγρεῦ τε θεῶν πανυπέρτατε παντων« ὁ τὴν Ἀλκμαιωνίδα γράψας ἔφη. — τινὲς δὲ τὸν Ζαγρέα υἱὸν Ἅιδου φασίν, ὡς Αἰσχύλος ἐν Σισύφῳ[1] *»Ζαγρεῖ τε νῦν με καὶ πολυξενωτάτῳ*[2] *χαίρειν«. ἐν δὲ Αἰγύπτῳ*[3] *οὕτως αὐτὸν*[4] *τὸν Πλούτωνα καλεῖ τὸν ἀγραῖον τὸν πολυξενώτατον Δία*[5] *τῶν κεκμηκότων.* — Altsaa som Vidnesbyrd for, at Zagreus ikke er Pluto selv, men en Søn af Pluto, citeres et Sted af Aischylos' Sisyphos, hvor der staaer Zagreus og Polyxenotatos, hvoraf kan sluttes, at Zagreus ikke er den Samme som Polyxenotatos, og at der ved denne menes Hades, bevises derved, at Aischylos i Aigyptioi kalder Hades saaledes[6]. Dette Drama har man villet gjøre til et Led i vor Trilogie, og deri har man Ret, men Titelen er ikke rigtig angivet. Det citerede Sted findes nemlig i Hiketides v. 157, hvor Haandskrifterne læse:

τὸν γάιον τὸν πολυξενώτατον Ζῆνα τῶν κεκμηκότων.

Det er altsaa Hiketides, der er citeret under Titelen *Αἴγυπτος* eller *Αἰγύπτιοι* eller maaskee *Αἰγύπτιαι*, og det kan godt være rigtigt; thi Danaiderne vare jo Ægypterinder. — Hermann har tænkt sig et andet Navn paa det tabte Drama. Der citeres nemlig hos Pollux et Par Linier om nogle Figurer i Loftet, af et aischyleisk Stykke *Θαλαμοποιοί*. Dette kan være rigtigt; thi det andet Stykke maa have handlet om Bryllupsfesten, og Choret kan have bestaaet af Arbeiderne, som tømrede Brudekamrene, eller maaskee af Ternerne, som udsmykkede dem; men dette er en heel usikker Sag. Om det tredie Stykke vide vi derimod, at Titelen har været Danaides. Det citeres flere Gange. Et Citat synes at høre til en Beretning om Aftenen før eller Morgenen efter Drabet (Skal *ἡλίου φάος εἶσι* betyde Solen kommer, eller den gaaer?), hvor Ynglinge og unge Piger under Sang ere komne til Bryllupshuset for at bringe Brudefolkene deres Hilsen. Et større Citat er et Stykke af en Tale, hvori Gudinden Aphrodite selv udvikler sin store Magt og sine Velgjerninger, ogsaa mod Naturen gjennem den befrugtende Regn:

---

[1]) Hdskr. *Σκύφῳ.* [2]) Hdskr. *πολυξένῳ.* [3]) i Cramers Anecdota citeres det Samme *Αἰγυπτίοις* [4]) Hdskr. *αὐτὸν διά.* [5]) *πολυξενότατον διά.*
[6]) Hermanns Antagelse, at der er udfaldet Noget, behøves ikke.

Ἐρᾷ μὲν ἁγνὸς οὐρανὸς τρῶσαι χθόνα,
ἔρως δὲ γαῖαν λαμβάνει γάμου τυχεῖν.
ὄμβρος δ᾽ἀπ᾽ εὐνάεντος οὐράνου πεσὼν
ἔκυσε γαῖαν· ἡ δὲ τίκτεται βροτοῖς
μήλων τε βοσκὰς καὶ βίον Δημήτριον·
δενδρῶτις ὥρα δ᾽ἐκ νοτίζοντος γάμου
τελειός ἐστι· τῶν δ᾽ἐγὼ παραίτιος. (Athenæus XIII, 600 A).

Denne Skildring af Elskovens Magt og Virkning i hele Naturen kunde vel passe i en Straffedom over Danaiderne og en Forherligelse af den kjærlighedsfulde Hypermnestra, og med denne Dom kunne vi tænke os Trilogien endt. Men endnu staaer den allerede een Gang nævnte Vanskelighed tilbage. Aischylos er Ethiker og Moralen synes bestandig at blive Hovedsagen. Har det da her væsentlig været ham om at gjøre at indskjærpe den attiske Lov om Agnaternes Ret? Det vilde dog være noget philistrøst. I Hiketides og Fragmenterne af Danaides finde vi intet andet Bud til Danaiderne om at bøie sig for Aigyptiadernes Fordring. Ovid giver os ingen Veiledning. Naar han blot finder et Sujet for sin erotiske Rhetorik, bryder han sig ikke om Sagnets øvrige Indhold. Desuden er der et og andet Spor af, at allerede han har kjendt Sagnet i den blandede Skikkelse, i hvilken Hyginus har kjendt det, og i hvilken det er gaaet over til den nyere Tid, f. Ex. v. 114—115.

Ille (Ægyptus) ferox solio solus sceptroque potitur,
Cum sene nos inopi turba vagamur inops.

Dog beroer dette maaskee paa Interpolation, da det bedste Haandskrift ikke har disse to Vers.

Men, som sagt, Ovid giver os ingen Oplysning om Sagnets egentlige Kjærne. Den kan derimod søges hos Aischylos selv i hans Prometheus. Efter det forhen Pag. 188 citerede Stykke følger nemlig v. 865:

μίαν δὲ θέλξει ἵμερος τὸ μὴ
κτεῖναι ξύνευνον, ἀλλ᾽ ἀπαμβλυνθήσεται
γνώμην. δυοῖν δὲ θάτερον βουλήσεται
κλύειν ἄναλκις μᾶλλον ἢ μιαιφόνος[1]).
αὕτη κατ᾽ Ἄργος βασιλικὸν τέξει γένος.
μακροῦ λόγου δεῖ ταῦτ᾽ ἐπεξελθεῖν τορῶς.

---

[1]) Disse Linier minde stærkt om de sidste Stropher af Horats III, 11. Ogsaa dette tyder paa, at Aischylos middelbart eller umiddelbart har været de romerske Digteres Kilde i deres Fremstilling af Danaidesagnet.

σπορᾶς γε μὴν ἐκ τῆσδε φύσεται θρασὺς
τόξοισι κλεινὸς, ὃς πόνων ἐκ τῶνδ' ἐμὲ
λύσει. τοιόνδε χρησμὸν ἡ παλαιγενὴς
μήτηρ ἐμοὶ διῆλθε Τιτανὶς Θέμις.

Altsaa Themis, Forkynderinden af Verdensstyrelsens Love, har spaaet, at Herakles skal stamme ned fra en af Danaos' Døttre og en af Aigyptos' Sønner. Hvad Betydning nu Herakles har havt i Aischylos' religiøse Forestillinger, kan ikke fuldstændig paavises; men vi kunne faae en Anelse derom gjennem et og andet Sted i hans Tragedier.

Naar Zeus har sikkret sin Magt, og hans Viisdom uantastet kan styre Verden, saa løser han Titanerne af deres Fængsel (see f. Ex. Eumeniderne v. 640—646, Brøndsteds Oversættelse 610—616). Disse drage da til Kaukasos for at see deres Lidelsesfælle Prometheus (Hermann fragm. 201, Citat fra Arrians Periplus Ponti Cp. 19), som sidder smeddet fast til Klippen og hver tredie Dag pines af Ørnen, som kommer flyvende og udhugger hans Lever. Herakles kommer til og ved Apollons Bistand træffer han Ørnen med sin Piil, hvorefter han befrier Prometheus. Denne kjende vi i den »bundne Prometheus« som Repræsentant for den selvraadige Menneskeaand, der vil magte Alt uden Gudernes Bistand. Naar nu han bliver befriet med Zeus's Villie, saa maa han først have bøiet sig for Zeus og sagt den Hemmelighed, hvorom han taler saa Meget i den opbevarede Tragedie; og at Prometheus bøier sig for Zeus og derpaa befries af ham ligesom de øvrige Titaner, maa ogsaa betegne en tilsvarende Forandring i Forholdet mellem Zeus og Menneskene. Herakles bliver altsaa ligefrem en Art Forsoner for Menneskeslægten, og hans Forfædres Historie maa stadig belyses af denne hans Betydning.

Her have vi altsaa Baggrunden, hvorfra hele Fremstillingen hæver sig ud. Zeus har gjennem Orakler eller paa anden Maade forkyndt, at Danaos og Aigyptos, hans og Ios Afkom, skulle være Stamfædre for Herakles; og de 50 Aigyptossønners Beilen bliver da ikke et almindeligt menneskeligt Anliggende, men hører med til Zeus's Verdensplan. Den giver Anledning til Danaidernes Flugt til Ios gamle Hjem; og her feires siden Brylluppet, efterat Loven og Domstolene have givet Aigyptos' Sønner Ret, maaskee ledede ved Orakelsvar eller andre Guddomsord. Men Danaiderne have for meget af deres Stammoder Ios Natur; de unddrage sig Skjæbnens Villie, ja tage

endog deres Tilflugt til den grusomste Forbrydelse for at hævde deres Frihed, og saa følger Straffen. Den ene, som har overvundet sit Sind eller ikke deler sine Søstres Haardhed og Trods, hende derimod bliver Velsignelsen til Deel og fra hende nedstammer Herakles. Om der nu tillige fra Digterens Side er antydet nogen Forskjel i Charakteren mellem Lynkeus og hans Brødre, og hvorledes han i det Enkelte har motiveret Begivenhederne, kan ikke afgjøres.

Sammenfatte vi nu i Korthed Undersøgelsen, saa finde vi tre Udviklingsstadier. Først er der Sagnets Oprindelse. Den er dunkel, men man har i nyere Tid været tilbøielig til i Drabet paa Mændene at see en phantasifuld Opfattelse af Naturbegivenheder f. Ex. Kamp mellem Solheden og Landets Kilder. Maaskee er denne Mening rigtig; rig Indsigt giver den os ikke. Vi faae Intet at vide om, hvilken Magt man har tillagt disse Phantasiens Skabninger udenfor deres Virksomhed i deres Element; om de tænktes at have Indflydelse paa Menneskets Skjæbne, om de fordrede Dyrkelse, om de lode sig forsone ved Offre; kort sagt, vi kunne maaskee have Ret i at antage, at Sagnet er udgaaet fra Forestillingen om slige Naturmagter, men finde ikke den ringeste Antydning af, hvorledes disse Naturmagter have været tænkte, og hvad Rolle de have spilt i Folkets religiøse Liv. De kunne heller ikke opklare os Meget i Sagnet; thi samtidig med at Phantasien har dristet sig til at tænke dem udsondrede fra deres Element, har den tillige frit omdannet hele deres gjensidige Forhold; den har betragtet dem som Mennesker og frit digtet om disse Menneskers Skjæbne. Her have vi det andet Udviklingstrin, det heroiske Sagn om Mennesker, som maatte udstaae Kamp og Nød, men dog tilsidst som Gudernes Yndlinge seirede ved Gudernes Hjælp. Men dette Sagn kunde ikke i Tidens Løb beholde sin Anseelse. Som Tiden blev fredeligere, som Agtelsen for Staten og dens Love voxede, saa maatte Meget, der tidligere havde været betragtet som stort og herligt, forekomme grumt og forbryderisk. Tillige foregik et Omslag i de religiøse Forestillinger, som træder klart frem hos Aischylos. Zeus blev ikke længer den mægtige og kloge Konge, som fra sin Throne paa Olymp efter eget Tykke eller Aftale med de andre Guder greb ind i de menneskelige Begivenheder; men han blev den vise Verdensstyrer, der gjennem sin Slægt f. Ex. Apollo, Athene, Hermes efterhaanden gjorde sine

Love gjældende i Verdens Gang og Menneskelivet. Han er udgaaet fra Titanerne, hans Herredømmes Begyndelse er en bestandig Kamp for at bringe dem ind under sin Lov, deels ved Magt deels ved Overtalelse. Alle Sagntidens Begivenheder føres ind under denne Kamp, saaledes bliver Orestes' Anklage og Frikjendelse tillige Strid og Forsoning mellem Zeus og Erinnyerne. Ogsaa Menneskene tænkes at have været til allerede paa Titanernes Tid og ere en Levning fra den; de maae derfor enten gaae til Grunde eller lære at bøie sig for Zeus. Dette fjendtlige Forhold og den derpaa følgende Forsoning mellem Zeus og Menneskene er det egentlige Grundlag for Digterens Forestilling om Prometheus og Herakles. Under dette Synspunkt maa da ogsaa Danaidesagnet betragtes. De andre Søstre ere de gjenstridige, Hypermnestra den ydmyge, paa hvem Prometheus' Propheti gaaer i Opfyldelse. De øvrige Søstre maae da tænkes straffede; og da ingen anden Ophavsmand til Sagnet om det bundløse Kar kan paavises, ere vi berettigede til at formode, at det har været Aischylos. Om billedlige Fremstillinger af Danaiderne i Argos have givet hans Phantasi Anledning til denne Forestilling, kan ikke afgjøres. Vi erindre, at der paa Polygnots Maleri i Delphi fandtes Nogle, som havde haanet Mysterierne og derfor bleve straffede med Vandøsning i Underverden. Her er et andet muligt Udgangspunkt for Forestillingen. — Den følgende Udvikling af Sagnet er mærkelig. Hele den theosophiske Baggrund, paa hvilken Sagnet har været tegnet hos Aischylos, er udvisket, saa at den møisommelig maa samles sammen af Fragmenter og Hentydninger i andre af hans Dramer; den følgende Tid har aldeles ignoreret den.— Derimod har Slutningskatastrophen, Straffen, skjøndt den var løsrevet fra sin Motivering, grebet Phantasien. Der findes vel ikke Spor af, at den er gaaet over i Folketroen, men gjennem de lærde Alexandrinere har den forplantet sig til senere græske Forfattere (Lukian) og til Romerne, fra hvem den er gaaet over i den moderne Forestillingskreds, hvor den egentlig først ret er bleven udviklet i hele sin Fylde (Heiberg).

Aischylos' religiøse Anskuelse har ingen Rod slaaet i det græske Folk, derfor har hans Omdannelser af Sagnene ikke kunnet ret forstaaes, de ere tit blevne glemte, tit parodierede. Det synes, at det sidste har fundet Sted med en Deel af Danaidesagnet, nemlig Episoden med Amymone. Vi erindre, hvorledes den fortaltes hos Apollodor. Hyginus har foruden

denne en noget afvigende Fremstilling. Amymone, der var sendt af sin Fader for at hente Vand til en Offring og havde lagt sig til at sove, bliver vakt af Satyren og kalder i sin Angst Poseidon til Hjælp. Denne kommer og forjager Satyren ved at kaste efter ham med sin Trefork, som farer ind i Klippen. »Cum Neptunus quæreret in solitudine a puella, illa se aquatum missam esse dixit a patre; quam Neptunus compressit. Pro quo beneficium ei tribuit, jussitque ejus fuscinam de petra educere. Quæ quum eduxisset, tres silani (Kildevæld) sunt secuti.« — Kilden blev kaldt den amymoniske og senere den lerneiske; Amymones Søn var Nauplius.

Man kunde formode, at denne Fortælling var hentet fra Aischylos' Satyrdrama; men saadanne Ting som Treforken, der blev kastet efter Satyren og senere blev draget ud af Klippen, hvorved tre Kildevæld sprang frem o. s. v., vogtede man sig for at føre ind paa selve Scenen; thi »quaecumque ostendis mihi sic, incredulus odi.« Naar vi altsaa finde en Deel Vasemalerier, hvor der ved Siden af Poseidon og Amymone sees Satyrer, som ganske gemytligt dandse eller blæse paa Fløite, kunne vi antage dette Sujet for at være hentet fra et Drama, hvor Satyrerne kun ere fremtraadte som Chor uden at gribe ind i Handlingen, og Poseidons Møde med Amymone maa da være anderledes motiveret. Af Fragmenterne blive vi ikke kloge; der citeres af Lexicographer tre Linier fra forskjellige Steder i Dramaet; vi kunne ikke engang drage nogen Slutning om, hvem Replikerne maae lægges i Munden; kun den ene er tydelig i sin Mening: *σοὶ μὲν γαμεῖσθαι μόρσιμον, γαμεῖν δ'ἐμοί*, hvor Udtrykket *γαμεῖν* af Herodianos henføres til *ἀκυρολογία*, Ord brugte i overført Betydning. — En anden negativ Bestemmelse er den: Vi kunne ikke tænke os, at Poseidon ophæver den Tørke, der hidtil har hjemsøgt Landet; thi af »Hiketides« see vi, at Aischylos allerede ved Danaos' Ankomst tænker sig Landet vandrigt, da der tales om Erasinos' gamle Strøm og Floderne, som sende deres befrugtende Strømme gjennem Landet (*ποταμοὺς δ'οἳ διὰ χώρας θελεμὸν πῶμα χέουσιν, πολύτεκνοι, λιπαροῖς χεύμασι γαίας τόδε μειλίσσοντες οὖδας*. 1027—1030). Hvad Betydning han da har tillagt Forholdet mellem Poseidon og Amymone, vides ikke. Men hvad der sees, er, at her som bestandig i den græske Mythologi staae Gudernes Velgjerninger mod Menneskene i Forbindelse med Kjærlighed til jordiske Kvinder. Dette fører til besynderlige Forestillinger om Gudernes Temperament, og er

derfor ogsaa noget af det, som først har nedbrudt Troen paa dem. Det lystige Hoved Lukian forfølger disse Forestillinger med skaanselløs Satire; ogsaa her have vi en Parodi af ham, og da den følger en Fremstilling, afvigende fra Apollodor og Hyginus, kunne vi maaskee antage, at han nærmest har tænkt paa Aischylos. Den findes i *ἐνάλιοι διάλογοι.* 6.

Til Lerna, Poseidon, kommer der hver Dag en ung Pige for at hente Vand, rigtig en deilig Skabning; jeg troer ikke, jeg har seet noget smukkere Pigebarn.

Er det en fribaaren Kvinde, Du taler om, Triton, eller en Tjenestepige, som bærer Vand?

Nei vist ikke, nei, det er en Datter af hin Ægypter, en af de halvtreds; Amymone hedder hun: jeg har nemlig spurgt om hendes Navn og Herkomst. Men den Danaos holder sine Døttre strængt; han lærer dem at arbeide, sender dem ud for at øse Vand og opdrager dem til heller ikke i andre Henseender at være forknytte.

Gaaer hun da alene den lange Vei fra Argos til Lerna?

Ja vist saa, og Argos er, som du veed fra Homer, *πολυδίψιον*, saa hun bestandig maa hente Vand.

Hør, veed du hvad, Triton, du har rigtig vakt min Lyst ved at tale om det Pigebarn. Lad os bare komme til hende.

Ja lad os det. Det er netop Tiden til at hente Vand, og hun maa omtrent være midt paa Veien til Lerna.

Naa, saa spænd da for! Aa nei, det tager for lang Tid op at lægge Seletøiet paa Hestene og gjøre Vognen i Stand; bring mig heller en af de hurtige Delphiner, paa den vil jeg raskest kunne ride derhen.

See her er den allerhurtigste af alle Delphinerne.

Godt, lad os saa komme afsted! Du kan svømme ved Siden af, Triton! — Da vi nu er kommet til Lerna, vil jeg skjule mig her; men du maa holde Udkig. Naar du saa seer hende komme, —

Her er hun.

Aa, hvor hun er smuk, Triton, hvor det dog er en deilig Pige! Vi maae ha'e fat paa hende. —

Amymone. Men Menneske dog, hvor slæber du hen med mig? Vil du føre mig i Fangenskab? Du er vist udsendt af min Onkel Aigyptos. Jeg kalder paa min Fa'er.

Triton. Saa ti dog stille Amymone, det er Poseidon!

Amymone. Hvad er det, du snakker om Poseidon? Hvor-

for holder du mig fast, Menneske, og trækker mig ned til Havet? jeg Ulykkelige drukner jo, naar jeg kommer derned.

Poseidon. Vær kun rolig, du skal ikke lide noget Ondt. Jeg skal endog slaae med min Trefork i Klippen her nede ved Stranden og lade en Kilde springe frem, der skal kaldes efter dig, og du skal blive lykkelig, og ene blandt dine Søstre blive fri for at bære Vand efter din Død.

De almindeligst kendte levende sprogs lydbetegnelse sammenstillet med lydskriftens.

Af *C. A. E. Jessen*

(Fortsættelse fra 2det hæfte s. 117—136)

Fransk.

	a[1]	
e ai ei[2]	eu	o au
e ai ei	eu	o au
i y	u	ou

[1] a kan være „dybt" (8), skrives da til à (Abrahams fransk sproglære 4de udg. § 14). — [2] Tilstæder afændringer: „ouvert" „très ouvert" (A. 16. 15).

e i me le og lign. er „halvlyden" (9) (A. 16, d).

I tvelyd (A. 23. 24) beholder hver selvlyd sin rette lyd, undtagen: oi = *oa* som 1 stavelse.

Næseselvlyd (12. 19 note s. 59): an (dybt *a*?). in (meget åbent *æ*?). un (meget åbent *ø*?). on (mellemlyd mellem *o* og *å*?) skrives hver på flere måder (A. 25—29).

Tidsmål: se bl. a. Diez gram. der romanischen sprachen. 2 ausg. I. s. 462—468.

Betoning: se Diez I. s. 475—479.

p[1]	b	-	-								m	-
»	»	f ph	v									
t th	d	-	-		s c ç sc t	z s[2]	ch	j g ge	l	r	n	
-	-	-	-		-	-	-	-	ill il[3]	-	gn[4]	
c qu k ch	g gu	-	-								-	
[6]	[7]	-	(ill il?)[3]								-	[5]
-	-	-	-						-	-[9]	-	
				(h)[8]								

x = *ks* og *gz* (A. 36, 5).

[1] Desuden b = *p* foran c s t (efter A. 33). — [2] s „blødt' mellem 2 selvlyd (A. 36, 4). — [3]. [4] Disse „mouillerede" lyd (4) er måske nu opløst i rent *lj nj*? af ill il gælder desuden en udtale nogetnær lignende dansk j (A. 35), hvorfor jeg opstiller det spörsmål, om den skulde være mouilleret *g* (4. 5)? hvorvidt den skiller sig fra den lyd, y får mellem 2 selvlyd (payer. Å. 15. 24, 5), og om denne er at regne for [5] *j*, eller for tvelyd-dannende *ı*, kan jeg imidlertid ikke afgöre. — [6]. [7] Lydene *k g* bliver mouillerede foran lydene *æ e ı ọ ø* (*y*?), hvorfor i spanske sproglærer skrevne for franske advares mod at overføre denne udtale på spansk; smlgn. også: Ellis essentials of phonetics s. 56. 156. — [8] Svag „aspiration" (7), eller måske aldrig virkelig udtalt? (A. 34. smlgn. imidlertid tidskriftets forrige hæfte s. 142). — [9] Den københavnske udtale af r er ikke ukendt, men regnes ikke for normal.

Om l r som hviskelyd se 22 s. 62, og Ellis s. 49.

Medlydslængde: i ord som donne somme og lign.

Om stumme bogstaver henvises til de almindelige sproglærer.

Italiensk.

	a	
e[1]	-	o[2]
e	-	o
i	-	u

[1]. [2] e og o i tonstavelse, når de kommer af latinsk ĕ ae og ŏ au, er almindeligvis „åbne" (og o altid, når det i udlyd har tonen).

e mellem tonstavelsen og en anden stavelse, f. ex. mellemste e i leggere, er måske halvlyden (9) (Blanc it. gram. s. 42).

I tvelyd har hver selvlyd sin sædvanlige lyd.

Betonet selvlyd er lang i stavelsers, ikke i ords, udlyd (Diez I. s. 455—458). Længde er måske af ringere mål end i dansk udenfor toneholdet?

Betoning: se Diez I. s. 468—475. Rask it. forml. § 17—20. Som i de øvrige romanske sprog er tonstavelsen i de allerfleste tilfælde den samme som i det tilsvarende latinske ord (f. ex. amárono, ils aimèrent = amárunt).

p	b	-	-								m	[11]
»	»	f	v									
t	d	-	-		s	s[1]	sci sc[2]	[3]	l	r	n	
-	-	-	-		-	-			gli gl[4]	-	gn[5]	
c q ch[6]	g gh[7]	-	-								n[10]	
[8]	[9]	-	-								-	(j?)[12]
-	-	-[14]	-						-	-	-	
				-[13]								

ci, og c foran e i, = *ts*. — gi, og g foran e i, = *dz*. — *z* = *ts dz*, det sidste især når det er udviklet fra „blød" medlyd (som ζ d).

[1] s „blødt" i forlyd foran blød medlyd (svelto), og tiest mellem 2 selvlyd. — [2] sc = *s* foran e i. — [3] Lyden *z* findes kun i forbindelse med foregående *d*, skrevet gi g, se ovenfor. — [4]. [5] „Mouilleret" *l n*; er nutildags måske opløst til *lj nj*? gl skrives foran i, ellers gli (men hvor det tilsvarende latinske ord har gl, udtales g-l: negligere. Rask § 10). — [6]. [7] ch gh skrives foran e i forat vise lydene *k g*. — [8]. [9] Nogle skelner ch gh „rotondo" (= umouilleret) og „schiacciato" (= mouilleret), og finder det sidste f. ex. i chiamo torchj ghiera, uden at sige, om det påfølgende i selv er en lyd (j i torchj da = 2 gange i), eller blot viser mouilleringen (Blanc s. 59. 61). — [10] n foran g k uden tvivl = *ŋ* (jeg mindes ingen opgivelse herom i sproglærer). — [11]. [12] Om u i som første led i „tvelyd", og j (jeri), må regnes for *u ı*, eller for *w ȷ* (da altså ikke: tvelyd), kan jeg ikke afgöre; der opgives imidlertid udtrykkelig, at j ikke lyder f. ex. som i tysk (Diez I. s. 350). — [13] h skrives i et par ord, men er stumt. — [14] (Denne lyd synes c ch at få i florentinsk udtale).

Om medlydsfordobling se 27 s. 65. I zz, cci (cc), ggi (gg) er det naturligvis bestanddelen *t*, *d*, der fordobles.

Spansk (efter den ny retskrivning).

Samme selvlyd og selvlydstegn som i italiensk; dog nægter nogle sproglærer „åbent" e o; de er idetmindste temmelig sjældne; e kaldes af de fleste „åbnere" foran r s z i samme stavelse. Tegnet y bruges ved siden af i i „tvelyd". — Tidsmål og betoning følger samme hovedlove som i italiensk; se Diez I. s. 458. 468 f. 480. Rask sp. sprogl. s. 9—18.

p	[1]	-	b v[2]								m	[16]
»	»	f	[3]									
t	d	-	d[4]		s	-		-	l	r[14]	n	
-	-	-	-		z c?[8]	[9]	[10]	-	ll[11]	-	ñ[12]	
c qu[5]	g gu[6]	-	-								n[13]	
-	-	-	-								-	(y?)[17]
		j g[7]	-						-	[15]		
				- [18]								

ch = *ts* (tillige mouilleret, da det »frembringes med tungefladen"). — x = *ks* (brugtes forhen også for samme lyd som j).

[1]. [2]. [3] b og v „lyder ens" (hvis enkelte forbindelser, bl br mb?, ikke gör undtagelse herfra, så mangler lyden *b*), idet „v altid får den lyd, b skulde have" d. e. det puncterede *v* (6), så at „den rette lyd af v er gået ud af sproget" (men har den været der?) („El verdadero sonido de la v está casi olvidado" Salvá: gramática de la lengua Castellana 1854 s. 355, smlgn. s. 5. „Presque tous les Espagnols prononcent le v comme le b" Ochando: traité de la prononciation Espagnole 1831. s. 6). — [4] d lyder som dansk åndende d: i udlyd og mellem 2 selvlyd (hvis den 2den ikke har tonen?). — [5]. [6] qu gu skrives foran e i (i gü læses u). — [7] g foran e i (j findes foran alle selvlyd); lyder = hollandsk og sydvest-tysk ch (s. 134. 131). — [8]. [9] c foran e i (z findes foran alle selvlyd); på hvilken plads lyden falder, véd jeg ikke; forskel mellem c og z, som nogle taler om, så z faldt under [9], er usandsynlig. — [10] Denne lyd indeholdes i ch. — [11]. [12] Samme spörsmål som ved andre romanske sprog. — [13] Uden tvivl foran lydene *k g*. — [14]. [15] Et „stærkere" r (i forlyd. i fordobling. efter l n s) skelnes fra et „svagere"; om det sidste lyder som i dansk, eller om det ene er hviskelyd det andet stemmelyd (22), véd jeg ikke. — [16]. [17] Samme spörsmål som ved de andre romanske sprog (y skrives: i forlyd.

mellem 2 selvlyd. af mange også i udlyd). — [18] Tegnet h er stumt.

Bortset fra sammensætninger (in-nato) findes ingen medlyds-fordobling, da ll rr står forat vise afændring i lyd.

Portugisisk.

Samme selvlyd og selvlydstegn som i italiensk; y skrives ved siden af i, især i tvelyd. Dog fremkommer i tonløse stavelser mellemlyd, idet „tonløst a nærmer sig til åbent e, tonløst e o til i u"; de tonløse selvlyd synes i overgang til at blive halvlyd (9).

Næseselvlyd (med svagere nasalering end i fransk, og, bortset fra nasaleringen, med sin sædvanlige lyd, ikke, som i fransk, en åbnere) er enhver selvlyd foran et til samme stavelse hørende m n (der altså mister sin articulation i munden: 19 note s. 59); istedenfor m n kan også bruges et tegn over selvlyden: um og ũ. ão og am bruges jævnsides, så betydningen af o her synes uklar.

I tvelyd beholder, som i andre romanske sprog, hver selvlyd (og næseselvlyd) sin rette lyd.

Tidsmål og betoning væsenlig som i spansk og italiensk (se Diez).

p	b	-	-								m	[11]
"	"	f ph	v								[illegible]	
t th	d	-	-		s c ç sc x [3]	z s[4]	ch x[5]	j g[6]	l	r[9]	n	[illegible]
-	-	-	-			-	-	-	lh[7]	-	nh[8]	
c q qu ch k [1]	g gu[2]	-	-								-	
		-	-								-	[12]
-	-	-	-						-	[10]	-	
				-[13]								

x i nogle ord mellem 2 selvlyd = *ks* (*gz*?); i andre tilfælde lyder det „som is" (Diez I. s. 380).

[1], [2] qu gu må skrives foran e i (men i nogle ord læses u med); ch (ligesom ph th) især i græske, k i græske og andre fremmede ord. — [3] c sc foran e i y; ç bruges kun foran a o u; x kan få lyden *s* i udlyd. — [4] s „blødt" mellem 2 selvlyd (z skal i udlyd blive „hårdere"?). — [5] x = *s*, hvor det svarer

til spansk j. — [6] g = ʒ i ge gi gy. — [7]. [8] Se de øvrige romanske sprog. — [9]. [10] r skal forholde sig som i spansk. — [11]. [12] se de øvrige rom. spr. — [13] Tegnet h stumt (f. ex. in-habil) (Constancio: gram. Portugaise 1832 vil tillægge det „en svag lyd" i enkelte ord, f. ex. halito?).

Skreven medlydsfordobling viser ikke (eller behøver ikke at vise) enten virkelig fordobling eller medlydslængde.

Græsk.

Den græske udtale er ikke ens i de forskellige dialecter (Mullach: gram. der griech. vulgarsprache 1856 s. 87—96). Om den, der opstilles i sproglærerne, tilhører visse egne eller visse stænder, eller om den kun er en norm, hvorefter man lærer at læse op af en bog, véd jeg ikke sikkert. I sidste tilfælde var den uden værd for sprogforskningen, der kun vedkendes sprogenes virkelige tilværelsesformer, og må vise alt fra sig, hvad der kun står på papiret.

	α	
αι ε	-	[3]
[2]	-	ω ο
η[1] υ υι ι ει οι		ου

[1] „η frembringes længer bagtil i munden. υ ligger mellem ι og η. οι ligeledes, eller nærmer sig måske til lyden y" (M. s. 109. Lange gr. gram. § 2). Hvis ingen af disse afændringer er = dansk „åbent i" d. e. e, så synes [2]. [3] lydene e ḁ at mangle, da αι ε begge skal være „åbne" d. e. = æ, ω ο begge „lukkede" d. e. = o: M. s. 109. Bloch lehre v. d. ausspr. des altgriech. 1826 s. 359. 361; andre opgivelser afviger: samme Bloch kalder i Roskilde skole-indbydelsesskrift 1830 s. 44 åbent o „almindeligst"; Schinas gram. du grec moderne 1829 s. 2 sætter αι ε = fransk é. — Efter nogle er υι = 2 gange ι? Efter M. ει οι „langes i"? Om υ siger M. s. 109: „seltener wird es wie ü gesprochen"; s. 122 tillægges denne lyd visse dialecter, medens B. i R. sk.-i. s. 68 aldeles nægter den. — Iota subscriptum har ikke med lyden at göre.

Alle selvlyd synes at være korte i enhver stilling? Miklosich gram. der slavischen sprachen I. s. 391: „im neugriechischen ist die länge spurlos verschwunden", det eneste tydelige ord herom, jeg kender. Af udtryk som „der verlust der quantität" (Mul. s. 70. 144) læres ikke, om den gamle quantitets-adskillelse

er afløst af ny (samme lov som i italiensk kunde væntes: Diez I. s. 455), foruden at de røber begrebsforvirring, da de strængt taget udsiger, at sproget mangler quantitet! som om nogen lyd kunde frembringes, der ikke fyldte sin tidsdel. Efter den utrolige mængde der er skreven om græsk udtale, kan man endnu ikke få en så simpel ting som tidsmål at vide. De fremmede grammatikere, der har hørt græsk, må have været dårlige iagttagere; og de indfødte, som mod naturens orden søger, idetmindste på papiret, at nærme sproget til det gamle formsystem, rører sagtens ikke for meget ved dette punct, da de nødig vedkendes gennemgribende afvigelse fra den gamle udtale. Det kan ikke nytte at tale om „quantitet. lang. kort. position" uden at göre sig rede for, hvad forhold derved betegnes.

Tegnene ´ ` ˜ har samme værdi (M. s. 145. Russiades gram. d. neuhellen. spr. 1834. I. s. 11) og viser tonstavelsen, der regelret er den samme som i oldgræsk (afvigelser se M. s. 144-145 og i böjningslæren).

π	π β $\mu\pi^1$										μ ν^{14}	-
"	"	φ π^8 υ^{12}	β^{10} υ^{11}									
τ	τ δ $\nu\tau^2$	ϑ	δ		σ ς	ζ $\dot{\sigma}^{13}$	-	-	λ	ϱ	ν	
-	-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	
$\varkappa$	$\varkappa$ γ $\gamma\varkappa^3$	χ $\varkappa^9$	γ								γ ν^{15}	
$\varkappa^4$	$\varkappa$ γ $\gamma\varkappa^5$	χ^6	γ^7								16	18
									-	-		
				$-^{17}$								

$\xi = ks.$ $\psi = ps.$[1])

[1]. [2]. [3]. [5] π τ $\varkappa$ lyder $= b$ d g i: $\mu\pi$ (og ν π, når ν er foregående ords udlyd) $\nu\tau$ (også når ν er udlyd) $\gamma\varkappa$ (og ν $\varkappa$, når ν er udlyd). Endvidere $\varkappa = g$ i $\varkappa\lambda$ (end da $\pi\lambda$ $\tau\lambda$?). — β δ γ $= b$ d g i: $\mu\beta$ $\nu\delta$ $\gamma\gamma$ (sidste γ: M. s. 112) (og væntelig efter udlyd ν?); at det, idetmindste tildels, gælder også om $\mu\beta$ $\nu\delta$ slutter jeg af jævnordningen med $\gamma\gamma$, og især af, at f. ex. ἐμβαίνω „gemein" d. e. i talesproget heder μπαίνω: M. s. 286; smlgn. Bloch i R. sk.-i. 1831 s. 111; dog gengiver M. og andre navnet på λ: lamwdha. — $\mu\pi$ $\nu\tau$ $\gamma\varkappa$ udtrykker b d g i fremmede ord og navne, og, som exemplet μπαίνω viser, også i indfødte, når sprogets virkelig talte form skal føres i skrift.

[1]) skulde umouilleret $\varkappa$ γ χ måske være drøbellyd?

[4]. [5]. [6]. [7] Lydene *k g ƙ g* „mouilleres" (se ovenfor 4 s. 53) foran *ε αι, ι η υ ει οι υι* (om [5] opgives dette ikke i mine hjælpemidler, men må følge med i jævnordningen). Om lyden under [7] kan skælnes fra *ȷ* (se ovenfor s. 118) véd jeg ikke. — Istedenfor [4] indtræder i nogle egne lyden *ts* (f. ex. ved Athen: Blanc italien. gram. s. 57), ligesom istedenfor [6] findes *s* (M. s. 92).

[8]. [9] *π κ* = *f k* i *πτ κτ* (M. s. 113. Lange § 1).

[10] Bloch i R. sk.-i. s. 113 gör *β* til det puncterede *v* (se ovenfor 6 s. 54), hvilket klinger rimelig nok, og idetmindste engang må have været udtalen, da udviklingen fra *b* til almindelig *v* må gå gennem det puncterede; dog har jeg ikke på B's ord alene villet opføre det på den plads, ligesom jeg ikke har opført *φ* som puncteret *f*, hvilket ligeledes nødvendig engang har været lyden; B. har næmlig öjensynlig fulgt ældre grammatikere (s. 114. 120), hvis bestemmelser kun kan gælde for deres egen tid; om nygræsk synes han næppe at vide nöjagtig besked. — [11] *υ* (ikke *ϋ*) = *v* efter selvlyd (undtagen *o*). [12] *υ* = *f* mellem en selvlyd (undtagen *o*) og *π τ κ φ ϑ χ ς ξ ψ*.

[13] *σ* „blødt" foran *β δ γ λ ϱ μ ν* (M. s. 113. Schinas s. 4).

[14] *ν* = *m* (i udlyd: M. s. 113) foran *β π φ μ ψ*. — [15] *γ* = *ŋ* foran *γ κ χ ξ*. *ν* = *ŋ* i udlyd foran *γ κ χ ξ*. [16] Denne lyd *ŋ* bliver væntelig „mouilleret", når følgende *γ κ χ* er mouillerede ([5]-[6])?

[17] Spiritus asper og spiritus lenis er begge stumme tegn.

[18] *ι*-lydene (og *ε αι*) kan sammen med følgende selvlyd danne 1 stavelse, som tit ses i vers (M. s. 142—143), hvorved opstår samme spörsmål som ved de romanske sprog, om vi har *ȷ* for os, eller tvelyd-dannende *ι*.

Hvad værdi dobbelt medlydstegn har, véd jeg ikke (M. s. 114).

Russisk.

	а я о[1]	
э̜ е ѣ а я[2]		о ё е ѣ і ы[4]
э е ѣ[3]	-	
и і[5] ы й[6]	-	у ю

Af disse tegn viser я е ё ѣ ю і og и (medmindre det sidste har samme lyd som ы?) foruden selvlyden selv tillige, at foregående medlyd er »mouilleret«, men hvis de står efter en selvlyd eller i forlyd, at der foran dem skal læses *ȷ* (dog ikke foran і? og foran и kun i nogle ord).

Lyden *o* synes at mangle, da der vel ikke er tvivl om, at **o** er »åbent« d. e. = *a̯*, og **y** »lukket« d. e. = *u*. — Efter Boethlingk[1] mangler derimod ikke [3] lyden *e*, da tegnene **e ѣ э** får den: foran *j*, foran mouillerede medlyd, foran **ч**, enten dette er mouilleret eller ej (slig virkning af påfølgende medlyd kan ved nöje forbundne ord, f. ex. foran partiklen **ли**, også udøves på foregående ords udlydende selvlyd). Boethl. tilföjer: foran de nævnte medlyd får de 5 øvrige selvlyd ligeledes en afændret udtale, uden at forklare, hvori forskellen så ligger (der bliver, undtagen ved [4], ikke plads til forskel parallel med den ved e, hvis den ved dette virkelig ligger i, at det dels er *æ* dels *e*). — Lyden **ы** kaldes »mellemlyd mellem *ı* og *y*«. I énstavelsesord (i udlyd ?) skal den blive »postjotert« d. e. »diphthong« endende med *j* (?).

[1] o lyder = *a*: i tonløs stavelse, der ikke er böjningsendelse, og i tonløse partikler (ikke alle provinsers udtale er ens heri). — [2] я, og efter **ш ж ч** ligeledes **a**, lyder = *æ*: i tonløs stavelse, der ikke er böjningsendelse. — [4] I tonstavelse foran umouilleret medlyd og i udlyd lyder **e** (der da almindelig skrives **ё**), og i nogle ord **ѣ**, »som o«. Det samme er almindeligvis tilfældet med **i ы** foran **й**. Ejeformsendelsen **aro** siges at lyde ova. — [5] **i** skrives foran selvlyd. — [6] **и** får samme lyd som **ы** efter **ш ж ч**; efter nogles opgivelse desuden i forlyd efter forholdsord, der i skrift ender med **ъ** (f. ex. **въ**).

Om de såkaldte diphthonger se under *j* (**й**). Boethl. holder paa benævnelsen »diphthong«, nægter altså, at **й** er at opfatte som medlyd.

Alle selvlyd er kun korte: Miklosich s. 391.

Tonstavelsen mærkes i ordbøger og sproglærer gærne med **'**. Hvorvidt der skelnes mellem bitone og tonløshed, véd jeg ikke. Da »halvlyden« (9) synes at mangle, kan vel ingen selvlyd blive så tonløs som e i bistavelser i dansk.

---

[1]) Bulletin de la classe historico-philologique de l'académie impériale de St Pétersbourg. tome IX. 1852. Her, og hos Miklosich: vergleichende gram. der slavischen sprachen. bd. I. findes bedst vejledning. De almindelige sproglærer er höjst utilfredsstillende. Selv de nævnte 2 hovedhjælpemidler er ikke udtömmende, så flere puncter står uafgjort. De regler, jeg kan give for tegnenes forskellige udtalemåder, er utilstrækkelige.

	п	б	-	-								м	-
	»	»	ф[1]	в[2]									
	т	д	-	-		с	з	ш	ж	-	р?	н	
mouil.	т (ть)	д	-	-		с (сь)	з	ш	ж	л (ль)	р (рь)	н (нь)	
	к	г	х[3]	г[4]								[6]	
mouil.	к	г	х	г[5] ?								[7]	й[8]
										л?	-		
					-								

ц = *ts* (kan efter Boethl. også være mouilleret). — ч = *tɕ* (kan efter Boethl. være både mouil. og umouil.). — щ = *ɕtɕ* (kan det skelne mouil. og umouil. lyd?); synes ikke at tilhøre talesproget (væntelig udøver det samme virkning på foregående selvlyd, og på følgende а и, som ч).

Muligvis skulde umouilleret к г х г stilles ned paa drøbellydenes plads? i en sproglære (af Joel 1854) finder jeg idetmindste om х og г opgivet, at de udtales »gennem struben«, х »som spansk j«. Hvad Boethl. opfatter som mouilleret к г х (г), er vist virkelig det mouillerede *k g ƙ* (*g*), og ikke det almindelige, da de har samme virkning på foregående selvlyd som de øvrige mouillerede medlyd. Det er måske urigtig at stille umouilleret л på drøbellydens, umouil. р på det almindelige *r*'s plads? de er vel snarere begge »cerebraler« (se 4 s. 53) d. e. falder i den i skemaerne udeladte række II, 3 (se s. 118. 119); idetmindste siges flere steder (f. ex. Vater r. gram. 1814. s. 6. smlgn. Lepsius 2 sprachvergl. abhdlgn. 1836 s. 10) om umouil. л, at det udtales »med tilbageböjet tunge«. р finder jeg ingensteds tillagt den danske udtale som drøbellyd.

[1] ф kun i fremmede ord. — [2] г i ejeformsendelsen аго его ого, og måske i flere tilfælde, lyder »i daglig tale« ligesom в. — [3] к i кто og i forholdsordet къ foran forlyd к lyder ligesom х. — [4. 5] г åndende i flere ikke nærmere fastsatte tilfælde, især i kirkelige ord (господь o. a.); explr på [5] dette åndende г mouilleret mindes jeg ikke at have set opført, uagtet Boethl. opstiller det som en af sprogets lyd. — [6. 7] Om disse lyd findes, afhænger af, hvorledes ord som тонкій санктъ o. lign. udtales. — [8] й = *j* skrives kun efter selvlyd (Boethl. opfatter det som tvelyd-dannende *ɩ*). *j* foran selvlyd indeholdes i de »præjoterte

vocaler« **я е ё ѣ и ю**, hvor de ikke står efter en medlyd (se ovenfor under selvlyd).

En medlyd med **я е ё ѣ и і ю** efter sig er mouilleret; når en udlydende medlyd er mouilleret, vises dette ved at sætte tegnet **ь** efter den. — Foran **а ы о у** er en medlyd umouilleret; efter umouilleret udlydende medlyd sættes, aldeles til overflod, tegnet **ъ**. Til nytte er derimod dette tegn, hvor det viser, at **я** o. s. v. ikke skal mouillere foregående medlyd men selv læses *ja* o. s. v. f. ex. **съѣлъ** = *sjæl*, men **сѣлъ** = *sæl* (med mouilleret *s*). Ved at sætte **ь** mellem medlyden og **я** o. s. v. kan vises, at både medlyden er mouilleret og det følgende **я** o. s. v. at læse som *ja* o. s. v. — (Boethl.).

De »hårde« og de »umouillerede« medlyd kan skrives med de »blødes« og de »mouilleredes« tegn[1], og omvendt:

A) I udlyd og foran hård medlyd læses hård medlyd, om end den blødes tegn skrives, altså f. ex. **въ** = **фъ**, **дъ** = **тъ**; **г** = **к** eller **х**, saaledes = **х** i **богъ мягко**. Omvendt læses (altid?) foran blød medlyd en blød, om end den hårdes tegn skrives, altså f. ex. **сд** = **зд**, **тг** = **дг** o. s. v.

B) Ved **т д с з л р н** er **ь** tegn på mouillering, ligesom de er mouillerede foran **я е ё ѣ и і ю**; men efter foregående bestemmelse må **дь зь** gælde som **ть сь**. — **к г х** findes foran **е ѣ и і** (i fremmede navne også foran **я ю**) og får så (efter Boethl.) mouilleret udtale, som derimod ikke kan indtræde i udlyd, hvorfor der ved dem ikke er brug for tegnet **ь**. — **шь жь чь** (**ць**?) **щь** skrives vel i udlyd ligesom **шъ** o. s. v., men uden forskel i udtale, så at **ь** bliver betydningsløst; følgelig lyder **шъ шь жъ жь** alle 4 ens som *ш*. Efter Boethl. (ikke efter Mikl.) er **ш ж ч ц** (**щ**) virkelig mouillerede foran **е ѣ** (de findes ikke foran **я ю**; om **и** efter **ш ж ч** se ovenfor under selvlyd). Efter nogle skulde **ч** i Moskva være mouilleret ogsaa foran **а у** (måske altså altid, også i udlyd?). — Også ved udlydende **п б** (**ф**?) **в м** findes **ь**, men uden betydning; altså lyder **пъ пь бъ бь** ens som *p*, og ligeledes **фъ фь въ вь** som *f*. Foran **я е ё ѣ и** kalder Boethl. dem mouillerede; foran **ю** findes **б в**, men »der ungeschulte Russe« (d. e. naturligvis: den der taler sit modersmål rigtig, uden skoleundervisningens forfalskninger) udtaler **бю**

[1] NB: »blød« og »hård« bruger jeg i den almindelige betydning (17 s. 57), ikke (som mange russiske sproglærer) i betydning »mouilleret« og »umouilleret«.

вю som **бу** **ву**: Mikl. s. 400. (Boethl. mener at i **бью** skulde **ь** vise at både **б** var mouilleret og **ю** = *ju*; væntelig viser det blot, at der skal læses *bju*, ikke *bu*; isåfald kunde der rigtignok lige så godt skrives **бъю**). Det forstår sig, at læbelyd ikke kan mouilleres i den sædvanlige betydning (4 s. 53), hvorfor Miklosichs mening bliver rigtig, at enten må **я е ё ѣ и** her gælde som blot **а** o. s. v., eller også (hvis Boethl.s iagttagelse, at **пя** o. s. v. og **па** o. s. v. skulde lyde forskellig, virkelig er rigtig) ligefrem som *ja* o. s. v.; da imidlertid læbelyd og *j* frembringes hver med sit organ, var det tænkelig, at deres tidsdele faldt indenfor hinanden, så at man i lydskrift kunde vælge at skrive dem over hinanden (se 29 note s. 67. og 25 s. 64), foruden at *j* her kunde bestå i en meget svag bevægelse med tungen, så det skilte sig fra det almindelige *j*.

C) I medlydsforbindelser plejer mouilleret medlyd også at mouillere foregående medlyd (f. ex. læses **есть** som om det var skrevet **есьть**); dog ikke altid, og skriften tjæner her ingenlunde til fuldstændig vejledning ved at sætte **ь** ved hver af medlydene, en værre fejl end det unyttige **ъ**. Ovenikøbet kan mouilleret medlyd, uden i alle tilfælde at forsynes med **ь**, stå foran umouilleret, f. ex i **первый** (Boethl.). Dette kunde let afhjælpes, da brug af **ь** udenfor udlyd (især ved **л н**) ikke er udelukket, f. ex.: **сельдь мелькать.**

Ikke alle medlydstegn udtales, f. ex. ikke **д** mellem 2 medlyd.

Om dobbelt medlydstegn finder jeg ingen bestemt underretning; det kan ialfald ikke tjæne til at vise kort selvlyd (se ovenfor); viser vel altså virkelig fordobling.

For at bringe russisk retskrivning i lige så god orden som den italienske og spanske måtte: 1) selvlydstegn ikke bruges til at vise mouillering, og indskrænkes til 6: **а э** (eller **е**) **и ы о у**, og disse altid bruges lige efter udtalen. 2) *j* betegnes ved **й** både foran og efter en selvlyd. 3) **ь** sættes efter enhver mouilleret tungelyd (se s. 119) i hvilkensomhelst stilling; det kunde også sættes ved læbelyd for at betegne svagere *j*, hvis et sligt ved dem kan skelnes fra det almindelige *j*, se ovenfor under B. 4) **ъ** forkastes. 5) hårde og bløde medlydstegn bruges lige efter udtalen. 6) åndende **г** forsynes med et bimærke.

Om de nærværende Forhold i vore lærde Skoler.

Et Par Ord til Oplysning af Kjendsgjerningerne.

Af *C. F. Ingerslev.*

Den Kamp, som nu omtrent i et Aar er bleven ført om vort lærde Skolevæsen i dets nuværende Skikkelse, har efterhaanden antaget saa store Dimensioner og en saa alvorlig Charakteer, at det næsten bliver Pligt for Enhver, der med sin Gjerning og sit Hjerte staaer Skolen nær, ikke at unddrage sig for Deeltagelse i samme, naar han troer at kunne bidrage blot Lidt til at oplyse Kjendsgjerningerne og klare Anskuelserne. Paa den anden Side er det formedelst Mængden af det, som herom er skrevet og sagt, vanskeligt at sige Noget, der egentlig er nyt, og at oversee og beherske Stoffet. Jeg vil derfor, idet jeg følger min Trang til at yde min Skjerv til Spørgsmaalets alsidige Belysning, iforveien bede om Undskyldning, hvis jeg stundom gjentager, hvad Andre allerede have sagt, stundom forbigaaer Noget, som burde været medtaget.

Naar jeg i det Følgende, støttet paa min Erfaring og inderste Overbeviisning, i alt Væsentligt maa optræde som Forsvarer af det Bestaaende, saa ønsker jeg at forudskikke to Bemærkninger. For det Første har jeg vel havt nogen Andeel i den nærværende Underviisningsplans Tilbliven; men Meget er ogsaa kommet ind i denne deels uden min Medvirkning, deels trods min Modstand[1]). Jeg har altsaa ingen Grund til forud at være saa indtagen af samme, at jeg ikke skulde kunne have en, som jeg mener, uhildet Dom; overhovedet er jeg over den Alder, hvori man lettere lader sig henrive af Stemninger og eensidig Forkjærlighed for Noget. Jeg vil derfor bede Enhver tiltroe mig idetmindste en alvorlig Villie til at være upartisk. For det Andet vil jeg bede Enhver af mine ærede Modstandere, som selv have udtalt mangt et stærkt, og, som jeg troer ubilligt Ord imod Skolerne og os Lærere[2]), ikke at tage det ilde op,

---

[1]) Udsættelsen af Latinunderviisningen til III. Kl., Afgangsexamens Deling o. M. modtog jeg fra først af med endeel Betænkeligheder; Mathematikens og Naturvidenskabernes Optagelse i saa stort Omfang (og det forlangtes endda endeel større) fraraadede jeg indstændig.

[2]) Jeg tænker her især paa Hr. R.: »Philologerne ere de værste Terrorister« (1. S. 65); »Den ene Skole strammer strax Tøilerne, naar den anden

om jeg ogsaa i Debattens Hede skulde komme til, paa et eller andet Sted at udtrykke mig lidt skarpt; det skal da ikke være saa slemt meent.

I.

1. Den nærværende Underviisningsplan, som i Hovedsagen maa dateres fra 1845 (da den provisoriske Plan udkom), havde fra først af nogle ugunstige Forhold at kjæmpe med. Maaden, hvorpaa den indførtes, var maaskee i Begyndelsen ikke i alle Dele heldig, og Feilgreb i det Nye vare uundgaaelige; det er just Ulykken, at den ikke har faaet Tid til at udvikle sig naturligen og i Ro at benytte de gjorte Erfaringer, den har været Gjenstand for hyppige Forandringer og Lempninger, hvorved Tilliden og Respecten for samme er bleven rokket hos alle Parter. Den vakte paa nogle Steder Uvillie formedelst den ifølge ydre Aarsager (thi ellers har dette da Intet med Planen at gjøre) samtidig besluttede Nedlæggelse af et Par lærde Skoler[1]), og den blev af Nogle fra først af gjort mistænkelig som »tydsk«. Endelig havde den, som alt Nyt, sine Modstandere blandt dem, der fandt sig vel tilfredse med den ældre Indretning. Men Sagen er, at de Fleste nu have glemt de mangfoldige Klager, som før førtes over denne; vil man eftersee, hvad der skreves om de lærde Skoler for 20-25 Aar siden, vil man finde, at der

ved Examen har leveret flere Laudabilister end den» (1, S. 10); »En stor Mængde Skolemænd mene, at ikkun de have Forstand og Ret til at tale med om Skolen» (2, S. 12); »Visse Skolemænds stolte Selvfølelse stikker betydelig af ved Siden af deres matte Eftergivenhed imod Trykket udenfra» (2, 34); »Forældrenes Penge betyde Intet i saadanne Skolemagnaters Øine, de have ikkun Examensresultatet for Øie» (2, 56). Og saaledes videre. Herimod har allerede Overl. Lefolii, S. 5. 22. 33, taget til Gjenmæle. Jeg troer, at heri indeholdes høist ubillige og ufortjente Anklager imod Lærerstanden i det Hele (og Hr. R. — som synes at have gjort personlige ubehagelige Erfaringer — taler jo ikke om Undtagelserne, hvilke vel sagtens findes), men jeg mener tillige, at Hr. R. derefter ikke maa forlange at betragtes som en ganske upartisk Dommer.

[1]) Hr. R. har i sit Skrift Nr. 2 (S. 45 ff.) atter bragt denne Sag paa Bane. Det vilde være orkesløst at debattere samme her, da Spørgsmaalet slet ikke foreligger. Jeg skal dog blot bemærke, at den oekonomiske Side af Spørgsmaalet ikkun angaaer netop det Par Stæder, i hvilke Skolerne nedlagdes, slet ikke de øvrige Kjøbstæder og Landbefolkningen. Naar en Mand dog skal holde sin Søn i Kost og Logis, er Bekostningen ikke større, hvad enten han boer 2 Miil eller 6 Miil fra Skolen. Men, det forstaaer sig, Hr. R. vil jo have »frie Skoler» oprettede i alle Byer.

dengang næsten fra alle Sider yttredes Misfornøielse med deres daværende Organisation.

De Anker, som nu fremføres mod de lærde Skoler, ere for en stor Deel hinanden modsatte, og Forslagene til Forandringer staae i flere Punkter lige mod hinanden. E—e. priser den ældre Indretning og vil have denne gjenoprettet, Hh. forkaster hiin og billiger i Hovedsagen den nærværende Plan[1]; det Samme gjør Overl. Fogh, men han vil gaae videre i Fagenes trinvise Fordeling paa Skolen ved at lade nogle Fag indtræde endnu senere og andre ophøre endnu tidligere. R. forkaster baade den ældre og nyere Organisation og er i dette Punct conseqvent. Han vil have alle Prøver paa en forberedende almindelig Dannelse ophævede, Skolernes og hele Underviisningens Indretning overladt til »Publicum« uden Statens Indblanding; han kræver Skolerne deelte i to forskjellige Retninger og for Eleverne ubegrændset Frihed i Henseende til hvad de i en Skole ville lære, hvad ikke; han vil derfor have Fagsystemet indført o. s. v. Der er vist ikke Mange, som ville følge Hr. R. i disse Planer, som tilmed ere holdte i den meest taagede Uklarhed, og han venter heller ikke selv disses Realisation (2, S. 73 ff.). Men hvorledes en Mand med slige Ideer og med en saa grundfast Overbeviisning om det hele Underviisningsvæsens[2] Forkeerthed og Fordærvelighed kan finde nogen Beroligelse i Lempninger som de af E—e. og Hh. foreslaaede og derfor slutte sig til disse, er mig ubegribeligt; det svarer kun lidet til de stærke Udtryk, han i sine Skrifter har brugt.

Eet er der imidlertid, hvorom man i det Hele er enig, nemlig den Overanstrengelse, som Planen skal medføre for Disciplene, der ved samme overlæsses med for meget og mangeartet Hjemmearbeide, saa at de ingen Fritid have, ingen Leilighed til selvvalgt Læsning og Uddannelse, derfor blive sløvede og blaserede, tabe Aandsfriskheden o. s. v. Dette er Hovedpunktet, ved hvilket vi derfor især skulle dvæle. Lader os da see, af hvilke Aarsager Ondet skulde komme, og derefter betragte de Kjendsgjerninger, hvoraf man vil bevise dets Tilstedeværelse.

---

[1]) See de paagjældende Steder hos Madvig (»I Anledning af de Angreb o. s. v.«) S. 13 f.

[2]) Hr. R. er ligesaa misfornøiet med Realskolerne (2, S. 35) og med Universitetet. »Examenssystemet har bidraget til at forvirre Nationen« o. s. v. (1, S. 29).

2. Man nævner først Underviisningsfagenes Mængde. Det har altid undret mig, at denne Grund kunde anføres imod den nuværende Plan, eftersom den hele Forøgelse bestaaer i Tillæg af 1 Fag, Naturvidenskaber, og Fagene nu ved den successive Til- og Afgang er saaledes fordeelte, at Disciplene paa hvert Stadium have enten kun meget lidt flere eller ligesaa mange eller endog færre Fag end under den ældre Organisation, over hvilken dengang ikke klagedes i denne Henseende, og som nu skal stilles os som Mønster. Naar vi lade Regning, Skrivning, Tegning (hvor denne lærtes), Sang og Gymnastik udenfor Beregningen og kun medtage de Fag, der gave Hjemmearbeide, saa havde en Discipel i det 1ste Aar (I. Kl.) dengang 6 eller, naar Fransk læstes der, 7 Fag; nu har han 6. I det 2det og 3die Aar (II. Kl.) havde han 8-9 Fag (Arithmetik læstes idetmindste i II. A); nu har han (II. og III. Kl.) resp. 7 og 9. I det 4de og 5te Aar (III. Kl.) havde han før 10 Fag, nu har han (IV. og V. Kl.) 11. I det 6te og 7de Aar (IV. Kl.) havde han 11 Fag (Hebraisk eller Æqvivalent derfor krævedes dengang af Alle); nu har han i det 1ste af de to tilsvarende Aar (VI. Kl.) ligeledes 11, i det 2det (VII. Kl. B) kun 9 Fag; i det 8de Aar (VII. Kl. A) er der ligeledes 9 Fag. Resultatet bliver altsaa, at der i to af Skoleaarene nu er eet Fag mere end før, men i de øvrige enten det samme eller et mindre Antal Fag.

Ja, siger man, men netop denne Fordeling af Fagene medfører den Hastighed og forcerede Iilfærdighed, hvormed der maa gaaes frem; Disciplene faae ikke Tid til at fordøie og samle det Lærte, Alting »gaaer med Damp«. Jeg skal nu først bemærke, at det ellers pleier at betragtes som en velgrundet pædagogisk Regel, at man skal begynde ethvert Fag med temmelig Kraft for at berede Ungdommen Glæden af den raske Fremgang i Kundskab og derved lette den Arbeidet; det var netop en af de almindeligste Klager mod den ældre Organisation, at man dengang drev Alt paa een Gang og derfor gik saa langsomt frem, at Drengene bleve kjede deraf. Det er Tanken ved den nærværende Fordeling af Fagene, at Disciplene skulle ved den erhvervede Kundskab i de os nærmere liggende og derfor lettere Sprog sættes istand til at gaae hurtigere frem i de ældre og derved lære disse med større Lethed; Fremgangen i disse maa altsaa være noget hurtigere, og det kan den utvivlsomt være, uden at Disciplene besværes. Jeg skal nu aabenhjertig tilstaae, at jeg aldrig har ventet saa Meget af denne Fordeling, som

enkelte Andre[1]), og jeg var fra først af imod den; men desto mere kan jeg da være upartisk i Dommen over dens Resultater. Jeg troer mig berettiget til at dømme herom efter selv i 1 Aar at have underviist i Latin i den begyndende Klasse (III.), og efter at have i flere Aar seet, hvad deri kan udrettes[2]), naar kun de to foregaaende Klasser ere ordentlig benyttede. Jeg er da overbeviist om, at man med samme Frugt og uden mindste Overbebyrdelse for Disciplene i III. og IV. Kl., som ere ældre og modnere end de, der før begyndte paa Latin, kan i 2 Aar lære dem det Samme, som man før lærte dem i 3-4 Aar. Thi dette var ikke Meget. Naar Disciplene i gamle Dage havde gjennemgaaet 1ste og anden Klasse, som dengang medtoge 3—4 Aar, saa havde de i Latin lært Formlæren og af Syntaxen høist Casuslæren, de havde læst en Elementarbog, Noget af Cornelius Nepos, stundom Lidt af Phædrus eller Cæsar. I Græsk havde de lært Formlæren og læst en Elementarbog. Dette er netop det, som nu udrettes i III. og IV. Kl. Efter den sidstnævnte Klasse have Disciplene 4 Aar tilbage til Underviisning i Latin og Græsk; og dette er ganske det samme Tidsrum, de før havde efter den gamle II. Kl. Resultatet bliver altsaa, at det kun er i de to begyndende Klasser, at der gaaes hurtigere frem end før, og det ved Hjelp af et større Timeantal, høiere Alder og større Modenhed hos Disciplene samt ved den store Fordeel at have eenaarige Klasser; i de følgende Klasser skrides der trods disse Fordele frem ganske som før. Og det, der skal opgives til Examen, er paa en Ubetydelighed nær det Samme som før; i mange Skoler læstes og opgaves der dengang endeel Mere.

Specielt fremhæver man, at en Overanstrengelse i VI. Kl. frembringes ved det Tryk, som den forestaaende Afgangsexamen lægger paa Disciplene »ved ikke blot at friste men næsten nøde dem til forceret Arbeide i de 4 Fag«, som standse ved Udgangen af denne Klasse[3]). Jeg er dog overbeviist om, at Skolen har det i sin Magt at forebygge det Meste af denne Mislighed, til

---

[1]) Madvig troede (1845), at man kunde udsætte Underviisningen i Latin og Græsk til resp. IV. og V. Kl., og denne Tanke har Overl. Fogh nu optaget. Dette gaaer ikke an.

[2]) Jeg henviser herom til Overl. Krebs's »Bidrag o. s. v.« S. 12 ff. I Kolding Skole, hvor der til Latin i III. Kl. var henlagt 10-11 Timer ugentlig, opnaaedes særdeles gode Resultater med Lethed af de allerfleste Disciple.

[3]) Fogh S. 34.

hvilken jeg i sin Tid i Kolding Skole ikke har mærket Noget. Det Pensum, som i disse Fag skal opgives, er ikke større, end at det med Lethed kan tilendebringes i V. Kl. (Overl. Fogh siger for Naturhistoriens og Geographiens Vedkommende endog i IV. Kl.). Aaret i VI. Kl. kan da for Størstedelen anvendes til Repetition af disse to Fag samt til en rask Læsning i Tydsk og Fransk, hvori der saagodtsom slet ikke er Tale om nogen Repetition. Hertil fordres kun en jevn Læsning, naar Skolen sørger for, at hine Fag drives tilbørlig i de nederste Klasser og fremdeles, og naar Fordringerne deri ikke overdrives (jeg troer rigtignok, at der navnlig i Naturhistorie ofte medtages overflødig og besværlig Detail[1]). Men paa den anden Side maa Skolen holde fast paa den Grundsætning, at det ikke er Præstationerne til Afgangsexamen i hine 4 Fag, men Disciplenes Standpunct i de øvrige Fag, der fornemmelig afgiver Maalestokken for deres Opflyttelse i VII. Kl. For de Kjøbenhavnske Skoler indeholder Udsigten til Privatdimission rigtignok en særegen Fristelse, mod hvilken der af flere Grunde bør gjøres Noget; herom nedenfor.

Førend jeg gaaer videre, skal jeg ikke undlade at benytte den Understøttelse, som en af Skolernes Modstandere, Hr. R., har ydet min Paastand, at den nærværende Underviisningsplan ikke i og for sig indeholder nogen Anledning til Overbebyrdelse af Disciplene. Hr. R. lærer os (I, S. 52 ff.), at der i sin Tid i Herlufsholms Skole blev givet en omhyggelig Underviisning, foruden i den lærde Skoles almindelige Fag, i Naturhistorie og Physik; at Underviisningen i Mathematik der omfattede ogsaa Stereometrie og Trigonometrie; at den i de øvrige Fag ikke stod tilbage for andre Skoler, og at alt Dette skete uden nogen kjendelig Anstrengelse fra Disciplenes Side. Dette er nøiagtigt, hvad den nærværende Underviisningsplan forlanger; den er altsaa efter Hr. R.'s Mening rigtig og god (forsaavidt han kan finde en Skole med Examina, Statscontrol o. s. v. god), det er kun Udførelsen, der er Skyld i Manglerne. Vi tage dette til Indtægt, som allerede Cfrd. Madvig (S. 19) med Rette har gjort.

3. Man indvender imod det Foregaaende, at Fordringerne i alle Fag ere nu for store og for strenge; at den Grundighed og videnskabelige Aand, man har stræbt

[1]) Jeg er især bleven bestyrket i denne Mening, siden jeg har seet Overl. Fogh forbigaae Meget af Detaillen, og dog meddele en god og høist tiltrækkende Underviisning.

at bringe ind i den hele Underviisning, har givet denne en Charakteer, hvorved den er rykket for høit op, op over Skolens rette Sphære, er bleven for abstract, for lærd o. s. v., derved byrdefuld og tillige ufrugtbar for Ungdommen. I Modsætning hertil fremhæver man[1]), at der »i ældre Tid kun arbeidedes af Disciplene i Latin og Græsk«, de øvrige Fag vare kun »Navneværdi, hvorpaa det ikke kom saa nøie an«.

Jeg skal først dvæle ved den sidste historiske Paastand, som strider stærkt imod mine Erfaringer. Jeg har som Discipel havt meget mere Arbeide med de andre Fag end med de gamle Sprog (vi læste Kofods store Historie i 3 tykke Bind og maatte lære Alt; vi havde Lectier til een og samme Time i 2-3 Lærebøger i Religion foruden et skrevet Tillæg, skulde lære Skriftstederne udenad paa Dansk, Latin og Græsk o. s. v.). I end høiere Grad har jeg siden erfaret det Samme som Lærer i Aarene 1826-45. Det var ikke de gamle Sprog, der lagde meest Beslag paa Disciplenes Tid; det var de andre Fag, især Mathemathik, Historie og Geographie, de to sidste formedelst den store Detail, som medtoges[2]) (Noget heraf gjelder endnu om disse Fag og om Naturhistorien; herom nedenfor). Den hele Sammenligning i dette Punkt mellem det Ældre og det Nyere hviler efter min Erfaring paa en urigtig Forudsætning, en Slutning kan da heller ikke med Rette deraf drages.

Angaaende »Grundigheden«, Videnskabeligheden« o. s. v. siger Overl. Lefolii meget rigtig S. 36: »Grundigheden i og for sig gjør ikke Underviisningen besværende og ufordøielig. Grundigheden bestaaer ikke i Enkelthedernes Mængde men i Tilegnelsens Kraft og Inderlighed«; og S. 24: »Videnskabens Sjæl er blot Sandhed; og hvad der er videnskabelig fremstillet, det er blot fremstillet, som det i Sandhed er. Vanskeligheden er ingen nødvendig Egenskab ved det Videnskabelige«[3]). Det er ganske rigtigt, at Underviisningen maa være afpasset efter Disciplenes Fatteevne; men dette udelukkes hverken ved Grundighed eller ved Videnskabelighed.

---

[1]) E—e S. 6 ff. R. 2, S. 23.

[2]) Der er vist Mange foruden mig, som erindre en forresten høist agtværdig Lærer i Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, der roste sig af »at hans Elever kunde 23 Slag i Syvaarskrigen foruden dem, der stode hos Kofod«. Lignende fandt Sted i andre Skoler.

[3]) Jeg maa her indskrænke mig til at henvise til Lefolii S. 24-37.

Derimod kunne disse to Egenskaber rigtignok ikke forenes med det Slags Fattelighed og den Art Popularisering, som gaaer ud paa at give ikke rigtige, udtømmende og for de ved Anvendelsen forekommende Tilfælde tilstrækkelige Oplysninger, men derimod Forklaringer, Regler o. s. v., som rigtignok i Øieblikket synes Disciplen lettere og forstaaeligere end hine, men som siden hvert Øieblik lade ham i Stikken og atter forvirre ham[1]). Med slig »Lettelse« er han sandelig daarlig tjent. Heller ikke kan en grundig og videnskabelig Underviisning forenes med en saadan Stræben efter Lethed og Popularitet, hvorved Disciplen kun halvt eller usikkert forstaaer det, han læser, og hvorved han vænnes til at læse og tænke overfladisk og utydelig; en saadan strider i høieste Grad mod Underviisningens sande Hensigt, saasandt som denne gaaer ud paa ikke blot at meddele den Unge et vist Kundskabsstof, men ogsaa paa derved at opdrage ham til søge og gjøre ham skikket til at finde det Sande i det, der omgiver ham i Livet. Denne Art af Grundighed og Videnskabelighed skal jeg rigtignok meget bede fastholdt i vore Skoler og det i alle Fag. Uden den er Underviisning en Uting, og den forøger ikke i Virkeligheden Disciplenes Arbeide, idetmindste ikke i Længden: de ere bedre tjente med at faae strax en Forklaring, som de fremdeles kunne beholde og anvende, om den end falder dem lidt haard i Begyndelsen, end at hjelpes for Øieblikket med en Besked, som de siden finde utilstrækkelig og derfor maae ombytte med en anden[2]). Jeg maa derfor navnlig erklære mig bestemt imod den Stilling, som Overl. Lefolii (S. 67 ff.) synes at ville anvise Underviisningen i de levende Sprog i de lærde Skoler. Selv uden Hensyn til den tydske Stiil er en vis sikker og færdig Kundskab i Grammatiken, saavel Formlæren som Syntaxen, en nødvendig Betingelse for at læse en tydsk eller fransk Bog med nogenlunde Lethed og saaledes, at man er vis paa at have fundet den rigtige Mening. Man kan ganske vist læse Adskilligt i et fremmed

[1]) Jeg kommer herved til at tænke paa en Fader, der ved sin Søns Optagelsesprøve forundrede og ærgrede sig over, at denne havde skrevet godhed for Godhed. Drengen forsvarede sig for Faderen med, at denne selv havde lært ham, at et Adjectiv var et Ord, der »betegnede en Egenskab«, saa var jo Godhed et Adjectiv; hvori han havde Ret. Dette kommer der ud af slige »fattelige« Forklaringer.

[2]) Det er derfor meget ønskeligt, at Disciplene beholde f. Ex. een og samme Grammatik i et Sprog hele Skolen igjennem.

levende Sprog med en høist tarvelig Kundskab i dets Grammatik, men ogsaa kun Adskilligt; der indtræffer mangfoldige Tilfælde, hvor kun Grammatiken viser En den eneste sikkre Vei til at finde den rette Mening. Jeg maa af samme Hensyn fremdeles holde paa en omhyggelig og grundig grammatikalsk Underviisning i de gamle Sprog, ikke som Øiemed[1]) men som et aldeles uundværligt Middel til at læse dem og til derved at tilegne sig en selvstændig, om end begrændset, Indsigt i Oldtidens Cultur og aandelige Udvikling. Men vil man have et vanskeligt og ved sin hele Bygning os fjerntliggende Sprogs Grammatik lært saaledes, at man med nogen Lethed og Sikkerhed finder sig tilrette i Sproget, ikke hvert Øieblik famler og først ængstelig maa see sig for og betænke sig, saa ere Skriveøvelser et uundværligt Middel dertil, saa maa den latinske Stiil fremdeles beholdes i de lærde Skoler og da tillige ved Afgangsprøven, thi ellers ville Øvelserne deri i Skolen (hvis man vilde sige, at disse dog skulde beholdes) upaatvivlelig snart hensygne og tabe deres Betydning. Efter min Overbeviisning vilde Afskaffelsen af latinske Stiiløvelser blive eensbetydende med at give Afkald paa en klar og færdig Tilegnelse af det latinske Sprogs Grammatik og hele Udtryksmaade og dermed paa Sikkerhed og Lethed i at læse Sproget[2]). Iøvrigt skal jeg angaaende den latinske Stiil henholde mig til, hvad navnlig Madvig (saavel andensteds som i sit ovenfor nævnte Skrift S. 86 ff.) og Prof. Hammerich i sin Tid have skrevet om sammes Betydning og Nødvendighed. Jeg har den Tro, at de fleste Lærere, som have underviist i Latin, ville være enige med mig i, at man uden Skriveøvelser enten slet ikke eller kun med langt større Besværlighed kan bringe Eleverne til, nogenlunde ordentlig at tilegne sig Sproget og erhverve den Færdighed i at oversee og finde Rede i Tankens Udtryk i samme, som er en nødvendig Betingelse for at forstaae det med Sikkerhed og med nogen Frugt og Glæde læse det. Og til dette Maal skulde vi jo dog ogsaa

[1]) Jeg er rigtignok meget uenig med Overl. Lefolii i hans Opfattelse af Hensigten med Oldtidsstudiet i Skolerne og af Grundlaget for dets Betydning som Dannelsesmiddel; men en Udvikling deraf hører ikke herhid. Efter min Anskuelse kan man kun gjennem solid Kundskab i Sprogene og Læsning af Oltidsskrifterne selv, ikke ved Oversættelser, ret tilegne sig disses Tankeindhold og Aand.

[2]) Jeg har naturligviis her bl. A. Hr. R. (2, S. 77 ff.) imod mig.

efter deres Mening, som ville forvise den latinske Stiil fra Skolerne, føre Disciplene [1]).

4. Det havde været det Naturligste og Behageligste at debattere hele dette Punct uden at komme ind paa Personlighedernes og de enkelte Lærebøgers Gebeet; det er imidlertid ikke godt muligt, fordi dette Spørgsmaal er blevet sat saaledes i Forbindelse med Madvigs Grammatik, at jeg ved at drøfte hiint ikke kan undlade at sige min Mening ogsaa om denne: Jeg troer at være berettiget til at have en saadan efter i mange Aar at have været Latinlærer før denne Bogs Tilblivelse og i omtrent ligesaa mange under Brugen af samme, efter at have benyttet den i 1 Aar med en begyndende Latinklasse, efter idelig at have samtalet om den med de Lærere, som benyttede den i Mellemklasserne i de to i sin Tid af mig bestyrede Skoler, og efter at have iagttaget, hvordan den stillede sig for mine egne Sønner og de ikke faa Pensionairer, som jeg har havt i mit Huus og under mit daglige Tilsyn, endelig efter at have hyppig talt med andre Skolemænd derom. Det er nu min individuelle Mening, at Reglerne i Syntaxen (om Formlæren gjelder det slet ikke) hist og her ere affattede i et noget bredt og besværligt Sprog, og at der er optaget noget Mere, end en Skolebog bør indeholde. Men herved skal kun være sagt, at den, som enhver anden Bog, synes mig at have sine Ufuldkommenheder, men rigtignok smaa i Forhold til dens store Fortrin; det er meget langtfra, at dermed skal være givet de tildeels urimelige Angreb Medhold, som ere gjorte paa denne Bog som Skolebog.

For det Første ere hine Mangler ved Fremstillingsmaaden i Madvigs Grammatik ikke af anden Art, end at en Lærer, der rigtig forstaaer Bogen og kan og vil bruge den ordentligt (dertil hører baade at kunne endeel Latin, og at have noget Greb paa at undervise samt saamegen Kjerlighed til Lærervirksomheden og til Ungdommen, at man ikke skyer Prøvelsens og Overveielsens Uleilighed), let bortfjerner den Vanskelighed, som vistnok vilde opstaae, dersom Læreren vilde lade Disciplene lære Alt som Lectie (hvorimod Forfatteren saa indstændig advarer) eller ind-

---

[1]) Hr. Hh. (S. 23) »betvivler aldeles ikke Nødvendigheden af omhyggelig Grammatikunderviisning ved al grundig Sprogunderviisning«. Nu vel, Spørgsmaalet er altsaa kun om det bedste Middel til denne, om, hvad der er nødvendigt, hvad »grammatikalsk Uvæsen«, og om, hvormed Disciplene ere bedst tjente.

skrænke sin Virksomhed til at sige: »derfra og dertil«[1]. Naar man først lader Phænomenet fremtræde for Disciplen i concret Skikkelse, i en Læsebog eller ved iforveien at vise ham Exemplet i Grammatiken, derpaa samtaler med ham om Sagen og saa viser ham Reglen i Bogen, saa forstaaer han denne uden Vanskelighed, og saa glæder han sig ved der at finde bestemt og fuldstændig udtrykt det, som hidtil kun stod for hans Bevidsthed i en mindre tydelig og udviklet Skikkelse. Vil man nu sige, at det paa den Maade er den foregaaende Forklaring og ikke Bogens Ord, der hjelper Disciplen til at forstaae Reglen, og at dette just vidner imod Bogen, siden slig Forklaring er fornøden, saa overseer man deels den Hovedrolle, som dog Bogen ved denne Fremgangsmaade kommer til at spille, idet den først giver en fuldstændig og tilfredsstillende Indsigt, deels anfører man imod Madvigs Grammatik, hvad der gjelder om enhver Syntax. Jeg har ingen saadan seet, ikke i noget Sprog, hvis Regler man uden videre kan give Disciplene for med Vished eller endog blot rimelig Formodning om, at de vilde forstaae dem ordentlig; derfor ere vi Lærere til, og det er vor Pligt at gjøre dette, som det da ogsaa, Gud skee Lov, bliver gjort[2]. Naar nu dette er Tilfældet, som jeg holder mig overbeviist om, og naar flere dygtige Lærere, som have benyttet Bogen, bestemt erklære, ikke at have fundet dens Brug besværlig for Disciplene, saa synes det noget dristigt af Andre, som heri mangle ethvert Slags Erfaring, at paastaae saadanne Ting om denne Bog og dermed om hele den Underviisning, hvorfor den lægges til Grund, som Dhrr. E—e.[3], Hh. og især min høitagtede Medlærer Overl. Fogh have fremført. Den Sidste har ikke ind-

---

1) Jeg henviser om dette til Overl. Krebs's lille Skrift og til Overl. Lefolii S. 28-32. Et Vidnesbyrd fra Mænd, der i saamange Aar med Held have underviist efter denne Bog, har dog vel mere Vægt end deres Ord, som aldrig have benyttet den.

2) Jeg har ikke kjendt noget Sted, hvor det ikke er blevet gjort af Lærerne med redelig Bestræbelse, men vistnok ikke altid med lige Duelighed og Held.

3) Hr. E—e mener (S. 8), at Latin (og tildeels Græsk) er bleven et vanskeligere Sprog at læse nu end før«. Dette er en besynderlig Sætning. Troer Hr. E—e. da, at Madvig har lavet Sprogene om? Nei, det skal være, fordi »før Adskilligt gled ned som godt Latin, der nu erkjendes som Urigtigt«. Han anseer det altsaa for uheldigt, at det Sande kommer frem, og at det Urigtige ikke længere faaer Lov at passere! Forresten er Hr. E—e.s Sætning urigtig, men derom siden.

skrænket sig til en almindelig Dom, men har anført endeel Regler, som skulle være slaaende Exempler paa Bogens Uforstaaelighed og Ubrugelighed for Disciplene paa det paagjeldende Standpunct; han har endog hertil knyttet endeel kritiske Bemærkninger om enkelte Udtryk o. s. v. Om et Par af hine Exempler gjelder maaskee, hvad jeg har indrømmet om Bogen i Almindelighed; ved de øvrige veed jeg sandelig ikke, hvorledes Reglen, hvis den virkelig skal være udtømmende og nøiagtigen affattet, skulde lyde stort anderledes [1]), og der synes mig at have paahvilet Overl. Fogh, naar han kritiserer Bogen saaledes, den Forpligtelse, at vise eller antyde, hvorledes da Reglen skulde være affattet, eller hvor han har seet Sagen bedre og dog rigtigen fremstillet. Ellers holdes det Hele for den, der søger Sandhed og ikke blot en rask Paastand, i en saa taaget Uklarhed, at Udbyttet bliver lidet eller intet. Men naar Overl. Fogh (S. 42) dadler Madvigs Definition af en Sætning og dertil føier den Bemærkning: »Huset med de syv Gavle« er aabenbart »en Forbindelse af Ord, der udsiger Noget (en Beskaffenhed) om Noget, og skulde altsaa være en Sætning«, saa staaer han rigtignok paa et saa eiendommeligt Standpunct i Henseende til Grammatik, at det er vanskeligt for os Andre, der gaae ud fra heelt andre Synsmaader, at disputere med ham. Om dette hans Standpunct skal jeg ikke indlade mig i nogen Debat, da jeg ikke kjender det; men han burde heller ikke bedømt Madvig fra samme, da denne gaaer ud fra andre Forudsætninger. Nei, i »Huset med de syv Gavle« udsiges der virkelig Intet, og det er derfor ingen Sætning, thi til en saadan hører nødvendig et Verbum, som netop derfor hos Madvig hedder »Udsagnsord« (jeg henviser Hr. F. til Madvig § 24, 3); det er en Ordforbindelse, i hvilken en Betegnelse af en Beskaffenhed er lagt til Navnet paa en Gjenstand, men som først bliver til en Sætning, naar det udsiges (med et Verbum) om Gjenstanden, at den har hiin Beskaffenhed [2]).

For det Andet maa en Lærebogs Vanskelighed, eller

---

[1]) Sign. Dr. E. Holm i »Fædrelandet« 1860 Nr. 304.

[2]) Det synes mig betegnende for Overl. Foghs Upartiskhed i hele denne Sag, at han finder Madvigs Gramm. paa 486 Sider urimelig stor og vidtløftig og besværende for Ungdommen, men ingen synderlig Bekymring yttrer for denne i Anledning af naturhistoriske Lærebøger (Lütkens Zoologie og Vaupells Botanik), som tilsammen udgjøre 646 Sider: »de kunde kun nok være kortere«.

rettere dens Forhold til Disciplenes Arbeide og supponerede Bebyrdelse, dog ikke bedømmes alene og eensidigen efter den Møie, den muligviis kan foraarsage dem paa det første Trin, paa hvilket de benytte den; der maa tages Hensyn til den hele Skoletid. Dersom det nemlig viser sig, at den større Uleilighed, den ved sit hele Anlæg maatte kunne medføre for Disciplene paa det lavere Trin, rigelig opveies ved den Lettelse, den siden bereder dem ved, som en trofast og paalidelig Consulent, at hjelpe dem over Vanskeligheder, de ellers vilde have Ondt ved at overvinde, saa er den i sin Heelhed Disciplene mere til Lettelse end til Besvær. Dette troer jeg nu rigtignok i høi Grad at være Tilfældet med Madvigs Grammatik, og derfor kan jeg ikke indsee, hvorledes man har kunnet troe at bedømme paa en forsvarlig Maade denne Bogs Stilling til Skolen overhovedet, dermed ogsaa hele Latinunderviisningen med Hensyn til dennes større eller mindre Vanskelighed, uden tillige at betragte denne Side af Sagen; heraf finder jeg imidlertid intet Spor. Jeg har aldrig fundet Latinunderviisningen saa besværlig som i Aarene fra 1826 indtil Madvigs Grammatik udkom. Den Grammatik, man havde, indeholdt udenfor Casuslæren næsten Intet; man maatte, naar man ikke aldeles vilde ignorere den philologiske Kundskabs daværende Standpunct og opgive al rationel Behandling af Sproget, hjelpe sig med uophørlige mundtlige Gjentagelser eller Dictat af de vigtigste Regler o.s.v. Men Enhver veed, hvor byrdefuldt og misligt dette er. Siden den Tid er Underviisningen i Latin bleven forsaavidt lettere, som man har en Støtte i Madvigs Grammatik, hvis forstandige Benyttelse sparer Disciplene megen Uvished og møisommelig Søgen, den de før ikke kunde undgaae, naar man ikke, som sagt, i Modsætning til Fremgangen i andre Fag, vilde holde Underviisningen i Latin paa et forældet Standpunct. Men der hersker ogsaa i dette Punct hos Nogle en urigtig Mening, idet de antage, at den »grammatikalske Retning« i Underviisningen først kom ind i Skolerne med Madvigs Grammatik, medens Sandheden er, at den samme Retning i det philologiske Studium, i Modsætning til den de saakaldte Realier (Oldsager, Archæologie o. d.) mere fremhævende Retning, som før var fremherskende, var opkommen hos os i Aarene 1821-26, tildeels ved Madvig og hans Samtidige, og derfra efterhaanden forplantede sig til Skolerne, hos hvilke den saaledes var meget ældre end Mad-

vigs Grammatik. Dette er Noget, som enhver Philolog og Lærer fra hine Aar vil kunne bevidne.

5. Uagtet jeg nu har efter Overbeviisning taget Ordet for en grundig og omhyggelig grammatikalsk Sprogunderviisning (som er meget langt fra at være »Pindehuggeri«) og specielt for vore Skolers nærværende Underviisning i latinsk Grammatik, saa er her dog et Punkt, hvori jeg villig indrømmer mine Modstandere Noget. Jeg troer, at man virkelig er gaaet noget for vidt i at arbeide for Kundskab i Grammatik under Læsningen; jeg troer ikke det kan nægtes, at man hist og her har gjort Læsningen altfor meget blot til et Middel til at indøve Grammatiken[1]), og at man derved baade har trættet Disciplene og berøvet dem Nydelsen af det Læstes Indhold, hvilket dog er og bliver Hovedsagen. Men for det Første er det en historisk Feil, naar man sætter denne Eensidighed i Forbindelse med den nærværende Underviisningsplan; den fandt (som en naturlig Følge af den forandrede Retning i det philologiske Studium hos os og den Iver, hvormed man gjerne griber det Nye) Sted længe før denne opkom, og den var vist paa sit høieste Punct for omtrent 8-10 Aar siden. For det Andet ere de fleste Skolemænd efterhaanden selv komne til den Erkjendelse, at man heri gik for vidt, og Tingen har allerede enten ganske eller fordetmeste rettet sig[2]); jeg troer virkelig ikke, at der nu er synderlig Meget i denne Henseende, man skal ønske forandret. Naar man blot vil lade Sagen fremdeles udvikle sig naturlig, saa kommer den nok af sig selv i den rette Gang, forsaavidt som den ikke allerede er det. Der er derfor ingen fornuftig Grund til at paakalde Rigsdagens eller Regjeringens Hjælp imod et Onde, som allerede fordetmeste er hævet og forøvrigt er i Begreb med at helbredes af sig selv.

Ogsaa i Mathematik antager jeg (uden forresten at turde have en selvstændig Mening), at Fordringerne ere blevne spændte noget for høit; men ogsaa heri har man jo allerede blæst til Retraite. Om Opgaverne til sidste Afgangsexamen yttrede endog Disciple, at de vare »urimelig lette«. Overl. Fogh anfører

---

1) Jeg tør ikke nægte, at adskillige af vore Skoleudgaver synes mig at vidne derom og at have bidraget dertil. Nogle af dem indeholde saa hyppige Henviisninger til Grammatiken, at de kunde blive en sand Plage for Disciplene, hvis Lærerne fordrede alle Henviisningerne efterseete.

2) Maaskee dog ikke efter Alles Mening. Men man skal ikke bygge paa extreme og ugrundede Domme, og man kan ikke gjøre Alle tilpas.

(S. 53) som Beviis paa de efter 1850 indtraadte overdrevne Fordringer i Dansk Udarbeidelse nogle ganske vist urimelige Opgaver, der ere blevne givne i en Skole, jeg veed ikke hvilken. Men hvad bevise slige paa et enkelt Sted begaaede Misgreb Andet, end at der ved den Skole har været en Lærer, der misforstod sin Opgave og fik Lov til at vedblive i denne Misforstaaelse? Troer Hr. Fogh, at Saadant kan undgaaes ved nogensomhelst Plan? Nei, det skal tilvisse paatales og forhindres, men det har Intet med Planen at bestille.

6. Som Aarsag til de formeentlig opskruede Fordringer opstiller man endelig ogsaa Skolernes prætenderede Ufrihed ligeoverfor Overbestyrelsen og specielt det Tryk, som igjennem Inspectionen og Underviisningsinspecteurens Function ved Afgangsexamen troes at blive udøvet paa Skolerne. Blandt de mange urimelige og urigtige Paastande, som ere fremførte i denne Sag, er der ingen, som i høiere Grad har forbauset mig end denne. Den er efter min Overbeviisning og mangeaarige Erfaring saa grundfalsk som mulig[1]). Jeg troer tvertimod, at det var høist ønskeligt, at Overbestyrelsen gjennem Inspectionen greb endeel mere ind ved Skolerne og overlod Mindre (Endeel skal ganske vist overlades) til Lærernes og Skolens Individualitet. Man taler herom, som om ikke de factiske Forhold laae klare for Enhver. Det hedder hos Hr. R. (1, S. 10): »Fra Kjøbenhavn »udstedes Ordrene. Der bestemmes Qualiteten og Quantiteten »af det, som Rectorer og Lærere skulle bibringe Disciplene. »Engang om Aaret holdes det store Skue. Forinden udsendes »de samme Stile og Opgaver til alle Landets Skoler. Naar den »skriftlige Examen er endt, begynder den mundtlige. Fra Kjø»benhavn udsendes et vist Antal Censorer, der skulle lede og »overvære Examinationen, bedømme og charakterisere de skrift»lige og mundtlige Svar o. s. v.« Og herom siger Hr. R. med med Kraft: »Det er den nøgne Sandhed«. Nei, det er den nøgne Usandhed. Hvad og hvorledes der skal læres i Skolerne, er eengang for Alle bestemt ved Planen af 1850 og enkelte senere kongelige eller ministerielle Bekjendtgjørelser, der er ikke

[1]) Hvorledes Overl. Fogh (S. 34) kan tage Deel i samme, forstaaer jeg ikke. Han har ogsaa heri sammenlignet de offentlige med de private Skoler; Dr. E. Holm har (Fædrel. 1860 Nr. 304) viist, hvor Lidet denne Sammenligning beviser. Have Skolerne ikke større Selvstændighed nu end før, saa er det deres egen Skyld, fordi de ikke bruge, hvad der er givet dem.

Tale om nogen »Ordrer«, der udstedes fra Kjøbenhavn. Lære- og Læsebøger foreslaaes af Skolen og approberes af Ministeriet, men hvorledes disse bruges, hvad der f. Ex. læses af de gamle Forfattere, derom skeer ikke engang nogen Indberetning til Ministeriet, Skolen handler aldeles efter eget Tykke, og jeg har i min lange Embedvirksomhed ikke oplevet noget Tilfælde, hvor Ministeriet directe eller indirecte har blandet sig deri, jeg har kun hørt tale om, at det et Par Gange i Anledning af aabenbare Misgreb har været nødt til at afgjøre opstaaede Uenigheder ell. d. At de samme Opgaver gives, er vistnok, Alt vel overveiet, et Gode. Hvad »Censorerne« angaaer, saa er Factum det, at Skolerne hvert andet Aar ene afholde Afgangsexamen, at hvert andet Aar een Mand, Underviisningsinspecteuren, paa Overbestyrelsens Vegne er tilstede og deeltager i Censuren i nogle Fag, og at han et Par Gange — medens jeg var Rector, indtraf det kun en eneste Gang — har medtaget en Videnskabsmand, fordetmeste En, der var sagkyndig i de Fag, hvori han selv ikke ansaae sig at være det tilstrækkelig (og disse Mænd have efter min Erfaring været Skolerne særdeles velkomne). Men, overeensstemmende med Anordningen, er der aldrig mere end een Censor udenfor Skolen, de To ere altid blandt dennes Lærere, og Skolen har altsaa baade i Navn og i Gavn den aldeles overveiende Indflydelse paa Censuren. Om ogsaa Underviisningsinspecteuren ledsages af en anden Videnskabsmand, saa kunne de ikke begge tage Deel i den samme Censur, gjøre det heller ikke. Vil Nogen sige, at Skolen dog factisk bliver afhængig, fordi Underviisningsinspecteurens Autoritet imponerer den, saa indeholder dette en nærgaaende Beskyldning imod Lærerne for Feighed og Uselvstændighed og en utilbørlig Insinuation mod Underviisningsinspecteuren; men det er desuden ikke sandt. Der er sjelden Tale om synderlig Dissens, fordi Cfrd. Madvig er en forstandig og human Dommer, som — det er kun en simpel Retfærdighedshandling at sige det — aldrig optræder ved Censuren med anden Autoritet end den, han har som ligeberettiget (ikke mere) Censor, og respecterer Andres Dom ligesaa godt som sin egen[1]), og fordi næsten altid Under-

[1]) Jeg har som Medcensor været i det Tilfælde at maatte fastholde tilligemed en Medlærer imod Cfrd. M. den Anskuelse, at en vis Opgave var mindre heldig given, og at dertil maatte tages Hensyn ved Charakteren: M. fandt sig ikke overbeviist, men billigede aldeles, at vi holdt paa vor

viisningsinspecteuren helder til den mildere Side. Det er efter min Erfaring saa langt fra, at Inspectionen, saaledes som den hidtil er bleven udøvet, har bidraget til at opskrue Fordringerne ved Afgangsexamen, at den tvertimod har hjulpet ikke lidet til at forebygge dette ved den mildere Betragtning af Præstationerne, hvortil Madvig som Censor næsten altid helder, og ved de derved ofte fra ham fremkomne Advarsler imod at besvære Underviisningen med det Overflødige.

Jeg skal herom endnu kun sige to Ting. For det Første bevæger man sig i besynderlige Modsigelser[1]). Man taler om Tvang formedelst »Control af Universitetet og lærde Fagmænd«; men det er jo ikke Universitetet, der fører Tilsyn, det er Ministeriet gjennem en dertil ansat Embedsmand, og at denne tilfældigviis tillige er Universitetslærer, kan dog ikke i og for sig gjøre ham uskikket til hiin Post. Man (især Hr. R.) har ingen Tillid til Lærerne (s. ovenfor), og dog vil man have Dommen over Disciplenes Modenhed til Afgang alene og uden Tilsyn overgivet til dem. For det Andet skulde jeg ikke have talt saameget herom, allerede fordi det er ubehageligt at komme ind paa det Personliges Gebeet, naar ikke de seneste Begivenheder havde, efter min Mening, tvunget den dertil, som overhovedet vil skrive om denne Sag. Jeg sigter herved til den i denne Tid fremlagte og cirkulerende Adresse til Cultusministeren, i hvilken man, dersom man ikke har udtrykt sig meget uheldig, ligefrem sigter til en Forandring (thi man vil jo dog have en Control) i det nærværende Tilsyn med de lærde Skoler. Jeg maa efter det Foregaaende antage, at de agtede Mænd, som have indbudet til denne Adresse, ikke ret have kjendt de factiske Forhold ved dette Tilsyn — og de kunne da ikke af egen Erfaring vide, hvorledes det i Virkeligheden gaaer til —, men at de, hvis de havde kjendt dem, ikke vilde have talt om, at »Skolerne, trods Lærernes gode Villie, ere blevne tvungne ind i Retning af en Hensynsløshed og Strenghed« o. s. v. Dette er efter min fulde Overbeviisning i ethvert Tilfælde at søge Roden til Ondet, hvis dette ellers existerer, paa et urigtigt Sted.

Dom, og at denne i det Væsentlige gik igjennem; og dette skete i al Venskabelighed. Er Sligt da et trykkende Tilsyn?

[1]) At Hr. Rr. fra sit Standpunkt, da han vil have al Control fra Statens Side bortfjernet, forresten er conseqvent ved at angribe det hele System med Examen og Inspection, indrømmer jeg gjerne.

II.

Efter saaledes at have betragtet de formeentlige Aarsager til den prætenderede Overbebyrdelse i de lærde Skoler, skal jeg tillade mig ligeledes at undersøge de Kjendsgjerninger, hvoraf man vil bevise sammes Tilstedeværelse.

1. Man nævner først den lange Arbeidstid, de mange Timer, i hvilken Disciplene holdes beskjæftigede deels paa Skolen, deels hjemme. Nu, Skoleungdommen har nok at bestille, og jeg anseer det for en hellig Pligt for Enhver at gjøre alt Sit til at lette den Byrden. Men paa den ene Side hænger det, at der maa læres og læses saa Meget, sammen med Menneskehedens hele nærværende Dannelsesmaade og Culturudvikling; naar det kommer til Stykket, turde det dog blive vanskeligt nok at udfinde, hvad man skulde kunne blive enig om at borttage, thi fra alle Sider stilles der Krav. Paa den anden Side indeholde de Paastande, som herom ere fremførte, meget store Overdrivelser. Jeg troer dog at turde yttre en Mening herom. Jeg har som Rector i Kolding hyppig confereret med Forældre og især med Disciple om dette Punct; jeg har havt Disciple som Pensionairer i mit Huus, og jeg har givet nøie Agt paa den Tid, disse samt mine 3 Sønner have maattet arbeide; jeg har endelig nu spurgt Disciplene i et Par Klasser i Metropolitanskolen om, hvor længe de maae arbeide hjemme, og jeg har talt med forskjellige Fædre, som have erklæret, at de ikke fandt deres Sønner overbebyrdede[1]). Alle mine Erfaringer og Iagttagelser ad disse Veie have ført mig — og Andre — til et fra hine Paastande ikke lidet forskjelligt Resultat. Overl. Fogh, som først er fremkommen med bestemte Angivelser angaaende dette Punct, sætter (S. 25) Tiden til Hjemmearbeide i VI. Kl. for særdeles velbegavede Disciple til 3-4 Timer, for godtbegavede til 4-5 T., for jevntbegavede til 5-6 T.; i V. Kl. til resp. $2\frac{1}{2}$-3, $3\frac{1}{2}$-4 og $4\frac{1}{2}$-5 T.; i IV. Kl. til resp. $2\frac{1}{2}$-3, 4 og $4\frac{1}{2}$ T.; i III. Kl. til resp. $1\frac{1}{2}$-2, $2\frac{1}{2}$-3 og $3\frac{1}{2}$ T. Disse Tal ere efter mine Erfaringer langt fra at være rigtige. Jeg maatte da erklære f. Ex. min Søn (nu i VII. Kl.) for et overordentligt Genie, imedens Ingen — heller ikke Overl. Fogh — vil sætte ham endog blot i den første

---

[1]) Det er bekjendt, at flere af de Mænd, som have underskrevet den fra Roeskilde Convent fremkomne Adresse til Rigsdagen, have nedlagt en Reservation imod dette Punct, Disciplenes Overbebyrdelse, hvis Rigtighed de ikke erkjendte.

af de her opstillede Klasser (de særdeles vel begavede); thi han har efter sin egen Erklæring og min Iagttagelse aldrig arbeidet saa meget, som her er angivet for de bedst begavede Disciple, og han har dog stedse staaet sig godt og f. E. ved Afgangsexamens 1ste Deel i 1860 erholdt 3 ug. og 1 mg. Men Tallene stemme heller ikke med Disciplenes egne Angivelser for mig (efter disse er f. Ex. i V. Kl. Arbeidstiden i Gjennemsnit for de Allerfleste 3 Timer eller derunder, for Ingen over 3½ T.). Ved denne hele Sag maa man vel erindre, at man, naar man vil have et paalideligt Resultat ud, ikke maa tage en enkelt Klasse i et enkelt Aar: dersom et Hold Disciple, af forskjellige Aarsager, har været svag i III. og IV. Kl. og derfor rykker svagt og maadelig forberedet op, saa er det uundgaaeligt, at de i V. eller VI. Kl. maae faae meget mere Arbeide, end de vilde faaet, hvis de ikke havde taget sig for lidt Arbeide i de foregaaende Klasser. Her maa (som ogsaa Overl. Fogh vil) tages Hensyn til det Almindelige, ligesaa lidt til de usædvanlig begavede Disciple, som til dem, der aldeles mangle Evner, eller dem, som ere komne slet og planløst forberedede ind i Skolen, eller dem, som ved Uflid i en foregaaende Klasse ere komne tilbage og nu maae indhente det i en efterfølgende, eller dem, som ved stadig Uopmærksomhed paa Skolen selv forøge deres Hjemmearbeide (dette skeer stundom med ellers ret flittige Disciple), eller endelig ganske Enkelte, som just ikke mangle Evne, men ifølge en naturlig Langsomhed behøve længere Tid end Andre. Naar man tager Fleertallet af Disciplene, som forene god (aldeles ikke forceret) Flid med jevnt gode Evner, faaer man efter mine Erfaringer, foruden 6 Timers Skoletid[1]), for IV.-VI. Kl. i Gjennemsnit 3 Timers Arbeide (for IV. Kl. er dette for Mange vist ½ T. for Meget, i V. og VI. Kl. for Nogle ½ T. for Lidt). At Arbeidstiden baade i III. Kl. og i det første Aar af VII. Kl. er mindre end i hine tre Klasser, er bekjendt nok. Man seer, at dette, og selv Overl. Foghs Angivelser, er langt under den i Adressen til Cultusministeren angivne Arbeidstid af 12 Timer daglig[2]). Jeg troer ikke, at der skal kunne paa-

---

1) De 2 Timer ugl. til Sang for de deri deeltagende Disciple kunne da ikke komme synderlig i Betragtning.

2) Dersom denne var rigtig, vilde jeg hellere for Resten af mit Liv søge mit Brød paa enhver anden skikkelig Maade end længere tage Deel i saadant Menneskeplageri.

vises en eneste Discipel udenfor de ovennævnte Undtagelser (og for dem har Skolen ikke Skylden), med hvem dette er Tilfældet i nogen Klasse, end sige i dem alle fra IV. Kl. af. Det tør ogsaa herved ikke lades ubemærket, at af de 14 Mænd, som have udstedet Adressen, boe kun de 5 paa et Sted, hvor der er en lærd Skole og altsaa Leilighed for dem til selv daglig at iagttage deres Børn eller Myndlinger; idetmindste de 9 maae altsaa støtte deres Udsagn alene paa Meddelelser paa anden Haand, og dette synes i saadan Sag ikke uden Mislighed.

2. Den anden Kjendsgjerning, som paaberaabes[1]), er, at et saa stort Antal Disciple behøver mere end den »normale« Tid for at fuldende Skolens Cursus (»sidde over«) og at et andet stort Antal slet ikke fuldender det (»udgaae af Skolen«). Jeg ønsker først herom at gjøre et Par almindelige Bemærkninger. Den »normale« Tid er inden Lavalderen, d. e. inden den laveste Alder, i hvilken Anordningen tillader Nogen at indstille sig til Examen. Er det nu, naar man tager Menneskene, som de ere — ældre og yngre —, saa forunderligt, at Fleertallet ikke naaer det Maal, til hvilket de stræbe gjennem flere Aar, i den korteste Tid, i hvilken det overhovedet er muligt? Er det ikke den samme Erfaring, vi alle gjøre med Arbeider og Planer for længere Tid, at vore Beregninger ikke slaae til, og at der paa et eller andet Stadium indtræder en Standsning eller Forsinkelse, som gjør, at der medgaaer lidt eller noget længere Tid end der absolut behøvedes? Hvorfor skulde da ikke det Samme blive Tilfældet med Ungdommen, og hvorfor skal dette enten paa den ene Side regnes den saa meget til Onde eller ansees for en saa stor Ulykke? Det gjelder jo dog ikke blot at faae de unge Mennesker til at blive Studenter, det gjelder meget mere om at faae dem sundt og naturligt udviklede, saaledes at de med Lyst og Modenhed kunne tage fat paa deres følgende Studier. Men denne Udvikling ville saa mange velmenende og kjerlige men utaalmodige Forældre ikke oppebie[2]). Saa kommer hertil andre Omstændigheder, som

---

[1]) Overl. Fogh. S. 23-30.

[2]) Jeg har mange Gange seet (og seer stundom endnu) med inderlig Medlidenhed paa Disciple, som kunde gaae Skolen igjennem med Glæde og Friskhed, naar de fik Lov til at samle Kræfter og »summe sig« ved at sidde over i en eller anden Klasse, men som man ikke lader Ro dertil. Skolen kan ikke negte dem Opflyttelse, naar de nogenlunde opfylde dens

Skolen ikke kan gjøre for, og som ved ingen Underviisningsplan — med mindre man for de Forsømmeliges eller de aldeles Ubegavedes Skyld vilde tilsidesætte alt Hensyn til Fleertallet — kunne bortfjernes. Ikke faa Disciple komme ind i Skolen under Lavalderen; de bør da ikke regnes med. Andre mangle ganske Evner (men dette ville rigtignok Forældre ikke altid indrømme, og det ifølge en meget tilgivelig menneskelig Svaghed) eller Lyst til at studere, men skulle dog pines dertil[1]). Andre blive ved Uflid, eller dog lunken Flid, tilbage paa et eller andet Trin i Skolen; Andre have et svagt Helbred. Disse Betragtninger ville efter min Overbeviisning i enhver høiere Skole og ved enhver Underviisningsplan gjøre sig gjeldende, og dette lærer, troer jeg, Erfaringen ogsaa. — Hine Anker ere, det forekommer mig utvivlsomt, efter den historiske Sammenhæng fremførte nærmest imod de lærde Skolers nærværende Organisation i Sammenligning med den ældre[2]). Men det viser sig nu, naar man nøiere undersøger Sagen[3]), at det Hele endog stiller sig gunstigere under hiin end under denne; der var i ældre Tider flere Disciple, der »sadde over« og »gik ud« end nu. Efter Overl. Fogh var der af 153 Disciple, som 1845-54 bleve optagne i Metropolitanskolens I. Kl., 47 pCt., som udgik af Skolen uden at tilendebringe dens Cursus, 30 pCt. som fuldendte det med Opoffrelse af eet eller flere Aar, 23 pCt. som fuldendte det i den »lovlig antagne« (d. e. i den kortest mulige) Tid. Naar man efterseer Metropolitanskolens Protocoller for Tiden før 1845, saa finder man, at f. Ex. (de andre Aar give lignende Resultater) i Aaret 1832 optoges i I. Kl. 11 Disciple, af hvilke 2

Fordringer, og et velmeent Raad i den Henseende modtages undertiden (skjøndt, Gud skee Lov, ikke altid) med samme Dom, som Hr. R. fælder derover (2, S. 57). For at man ikke skal troe, at jeg raader Andre, hvad jeg ikke selv vilde gjøre, skal jeg dog bemærke, at jeg af Overbeviisning har ladet mine egne Sønner blive tilbage hver i en eller anden Klasse, uagtet Skolen erklærede, at de kunde opflyttes.

[1]) Det er meget urimeligt af Hr. R. idelig at tale om, at Skolen »kasserer« Disciple. Hvad kan Skolen for, at Drenge skulle studere, som hverken have Evne eller Lyst dertil?

[2]) Dog ikke af Hr. R., der atter her er meest conseqvent. Efter ham sadde Disciplene ligesaa meget over før (2, S. 57).

[3]) Jeg troer rigtignok, at Overl. Fogh burde have anstillet denne Undersøgelse, førend han lod sine alarmerende Tal gaae ud i Publicum og derved fremstillede kun den ene Side af Sagen.

gjennemgik Skolen i 7 Aar (d. e. indtil Lavalderen), 3 i 8 Aar, de øvrige »udgik«; i Aaret 1833 optoges 8, af hvilke 1 gjennemgik Skolen i 8 Aar, 1 i 10 Aar, de øvrige »udgik«; i Aaret 1834 optoges 13 Disciple, af hvilke 1 gjennemgik Skolen i 7 Aar, 2 i 8 Aar, 1 i 9 Aar, 1 døde og 8 »udgik«. Af 32 i hine 3 Aar optagne Disciple forlode altsaa 20, d. e. 62½ pCt., Skolen uden at fuldende dens Cursus, og kun 3, d. e. ikke 10 pCt., fuldendte dette inden Lavalderen[1]). Efterseer man Protocollerne over Opflytningen fra Klasserne, saa faaer man Resultater, som gjøre Forholdet for Nutiden endnu gunstigere. Antallet af de fra deres respective Klasser opflyttede og ikke opflyttede Disciple var i Aaret 1835 resp. 71 og 15; i Aaret 1836 resp. 63 og 24; i Aaret 1837 resp. 68 og 14; i Aaret 1841 (for at gjøre et Spring) resp. 62 og 29; i Aaret 1842 resp. 69 og 14; i Aaret 1843 resp. 71 og 19; og saaledes fremdeles. Imellem ⅕ og ¼ af Disciplene blev altsaa dengang uopflyttet. Nu stiller Forholdet sig gunstigere, thi ved Udgangen af Skoleaaret 1858-59 bleve af 184 Disciple 29 — d. e. ikke ⅙ — uopflyttede, 1859-60 af 167 Disciple 32 — d. e. ikke ⅕. Overl. Fogh. bemærker jo ogsaa selv (S. 28) at Forholdene i de sidste 5 Aar stille sig anderledes, idet 27 af 80, d. e. henved 34 pCt., have gjennemgaaet Skolen i den korteste Tid. Er alt dette ikke en Bekræftelse paa, at i ethvert Tilfælde den nærværende Organisationsplan ikke med Rette kan siges at have fremkaldt eller forøget dette formeentlige Onde (hvilket Navn jeg nu ikke vil tillægge det), og at, hvorledes man end dømmer derom, Sagen nu staaer bedre end før? — Dersom man vil undersøge, hvorledes det gaaer til paa andre Steder, vil man finde de samme Erfaringer bekræftede, at mange Disciple behøve længere Tid end den indenfor Lavalderen liggende, og at saare mange falde fra paa et eller andet Trin i Skolen, fordi deres Anlæg eller Lyst fører dem til andre Veie (Adskillige ogsaa fordi de slet ikke vare bestemte til at gaae i Skolen længere end til en vis Alder). For at nævne et Exempel, skal jeg saaledes anføre[2]), at der 1837 (jeg har ikke nyere Angivelser ved Haanden) afgik fra samtlige preussiske Gymnasier til Universitetet 626, til andre Bestemmelser udgik 2656 Disciple. I Realskolerne faaer man

[1]) Efter denne maa man regne, og factisk var Skolens Cursus beregnet paa 7 Aar.

[2]) Jeg tillader mig at henvise til mit Skrift om Skolevæsenet S. 32.

de samme Resultater. I en af Hovedstadens Realskoler havde af 21 Disciple, som i Aarene 1857-59 underkastede sig Afgangsexamen, 3 en Alder af 15 Aar (Lavalderen), 2 af 15-16, 6 af 16, 3 af 16-17, 5 af 17, 2 af 17-18 Aar. Kun lidt over 14 pCt. fuldendte altsaa Skolen i den »normale« Tid, 33 pCt. brugte 2 Aar mere eller derover. I en anden Realskole vil der af de 11 Disciple, som i Aaret 1861 tænke at indstille sig til Afgangsexamen, være 1 paa $15\frac{3}{4}$ Aar, 1 paa 16 Aar, de øvrige paa 17 Aar eller derover; af de 12, som 1862 ventes at ville tage Examen, vil der være 1 paa $15\frac{3}{4}$ Aar, 2 paa 16 Aar, 2 paa $16\frac{1}{4}$ og 2 paa $16\frac{1}{2}$ Aar, 2 paa 17 og 1 paa $17\frac{3}{4}$ Aar; af de 11, som 1863 kunne antages at ville komme til Examen (thi alt dette gjelder under Forudsætning af, at ingen af dem endnu kommer til at blive tilbage ved Opflytningen), vil der være 1 paa 15 Aar, 1 paa $15\frac{3}{4}$ Aar, 2 paa 16 Aar, 2 paa $16\frac{1}{2}$ Aar, 2 paa $16\frac{3}{4}$ Aar, 2 paa 17 Aar, 1 paa $18\frac{1}{4}$ Aar. I disse Skoler bliver altsaa Lavalderen overskredet endnu mere end i de lærde Skoler. Dette synes mig at vidne stærkt om Rigtigheden af det, jeg ovenfor har sagt om »Oversidningen« og den Maade, hvorpaa den bør betragtes i enhver Skole. *Det er da i ethvert Tilfælde klart, at man ikke er berettiget til, deraf at udlede en Anke imod de lærde Skoler i deres nærværende Skikkelse.*

3. De skadelige Følger af den nærværende Undervisningsplan skulle vise sig i Ungdommens »*Blaseerthed*, Mangel paa friskt aandeligt Liv, paa Lyst og Interesse for almindelig Udvikling og navnlig for æsthetisk Syslen paa egen Haand, i dens Udueligbed til Andet end at lære Lectier, hvorfor de danske Afhandlinger nu skulle være tørre, trivielle o. s. v.[1]), Alt som en Følge af Disciplenes Overbebyrdelse og det Hastværk, hvormed Alt drives«. Jeg skal herom fatte mig kortere, fordi disse Paastande ere tilstrækkelig gjendrevne af Cfrd. Madvig (I Anledning o. s. v. S. 39 ff.). Maaskee Hr. E—e.s Skildring af Disciplene i hans Tid, hvad æsthetisk Dannelse angaaer, kan være rigtig for den Skoles Vedkommende, i hvilken han gik, som uden-tvivl var i Kjøbenhavn; for de øvrige Skolers er den falsk, allerede af den Grund, at Disciplene tidligere havde langt større Vanskelighed ved at faae fat i æsthetiske Bøger end nu. Jeg har som Discipel læst mange Romaner, men næsten ikke en

---

[1]) See især Hr. E—e. Side 14-20; Hh. S. 8; R. 1, S. 7. 12 o. fl. St.

dansk Digter, fordi Sligt var langt sjeldnere Varer, og jeg har som Lærer siden kjendt mange Disciple, der ikke vare bedre stillede deri end i sin Tid jeg. Men efter 1845 er dette blevet ulige sjeldnere end før, fordi Bekjendtskab med den fædrelandske Litteratur nu betragtes som en almeengyldig Fordring, hvilken hele Tidens Aand, Gud skee Lov, støtter. Det synes mig derfor en Urimelighed at paastaae Sligt. Heldigviis taler ogsaa Erfaringen derimod. Jeg har kjendt kjøbenhavnske Disciple i Mængde for 30 Aar siden og nu; de nærværende staae ikke tilbage for hine i æsthetisk Dannelse. (I Kolding Skole — og jeg veed, det Samme er Tilfældet i andre Skoler, slgn. Lefolii S. 8 ff.) — benyttede Disciplene i sin Tid meget stærkt Skolebibliotheket, især den æsthetiske Afdeling, de havde til forskjellige Tider Sammenkomster, hvori de drøftede Æmner af æsthetisk eller almeeninteressant Indhold, oplæste Smaaarbeider o. s. v.). Af de danske Afhandlinger skulde være gaaede tilbage, kan jeg ligesaa lidet som Cfr. Madvig indrømme[1]), men det nytter ikke stort at disputere derom; jeg vil kun sige, at jeg udentvivl, fordi mine Livsforhold have ført mig omkring til forkjellige Steder, har kjendt flere Skoler end Hr. E—e., og at derfor mit Nei kan være ligesaa godt som hans Ja. Jeg kan paa ingen Maade erkjende Rigtigheden af den rosende Skildring, der gjøres af Tilstanden i denne Henseende under den ældre Organisation. Og naar Hr. E—e. paaberaaber sig sin egen Erfaring som Lærer, saa synes der mig at have været Anledning for ham til alvorlig at undersøge, om ikke han selv kunde have nogen Skyld i den formeentlige Tilbagegang ved maaskee at være mindre livlig og aandsfrisk end tidligere[2]), eller om ikke andre locale Aarsager ved hans Skole udøve en deprimerende Virkning, saa at ikke Planen har Skyld i Ondet, eller (og dette er vel Sandheden) om han ikke maaskee ifølge subjective Aarsager nu seer og dømmer Alt med et andet Øie end i tidligere Tid, saa at det ikke er Disciplene, men ham, der har forandret sig. Den fremsatte almindelige Dom om Disciplene som sløve o. s. v. anseer jeg for ubegrundet; der er, Gud være lovet, Liv og Friskhed hos den

[1]) Jeg har i tidligere Tider sammenlignet dem fra flere Skoler.

[2]) Hr. E—e., som er Lærer i Dansk, mener jo rigtignok (S. 19), at »den officielle Syslen med dansk Litteratur« (ɔ: de danske Timer) er »det Eneste, der kaster en Smule Liv, Lys og Friskhed ind i de aandelige Skoleqvælerier«.

Ungdom, i hvis Midte jeg nu daglig færdes, og Nutidens Studenter staae, derom holder jeg mig overbeviist, heri slet ikke tilbage for de ældre (maaskee de nok ville more sig lidt mere end i gamle Dage). Det forekommer mig ogsaa, at Hr. E—e., der boer i en Provindsby, ikke kan have havt tilstrækkelig Leilighed til at sammenligne »det nærværende Rusdriveri« med »den forhenværende Ruslystighed« o. s. v.

Om den formeentlige Tilbagegang i Dansk har jeg allerede talt. Hr. E—e. og Hh. paastaae, at en lignende finder Sted i Tydsk, idet Disciplene skulle besidde langt mindre Færdighed i at læse dette Sprog end før. Jeg maa med Cfrd. Madvig paa det Allerbestemteste benægte Rigtigheden heraf. Den store Færdighed i at oversætte fra Tydsk, som man nu vil tillægge Disciplene i den ældre Tid, har jeg ikke mærket noget til, idetmindste ikke i den Grad; og hvorvidt derimod nu Disciplene bringe det deri, sees af den af Cfrd. Madvig (S. 57) nævnede og, troer jeg, ubestridelige Kjendsgjerning, at næsten alle Candidaterne ved Afgangsexamen vilde erholde ug. eller mg., naar Prøven blot gik ud paa at oversætte og ikke Grammatiken og Stilen kom til. — Heller ikke i Latin kan jeg see, at der er skeet en Tilbagegang[1]); men var den skeet, vilde det være meget overilet at give Underviisningsplanen Skyld derfor. I gamle Dage skulde Disciplen ved sit Universitetsstudium fremdeles bruge dette Sprog; man satte en Ære i at være ferm deri, og uden dette var Ingen ret anseet som en dygtig Academicus; det betragtedes som den foreløbige Betingelse for grundig Videnskabelighed og havde en stærk Støtte i alle den offentlige Menings Udtalelser. Nu er Alt lige modsat; efter Skolen har Disciplen ingen nødtvungen Brug for sin Latin, paa Kundskab deri lægger Mængden ingen Vægt, tvertimod hører og læser Disciplen hyppig, at Studiet deraf er en overflødig og besværlig Levning fra fordomsfulde Tider o. s. v. At man trods disse fjendtlige Indflydelser, af hvilke Disciplene naturligviis ikke kunne blive uberørte, dog har kunnet holde Kundskaben i Latin paa det Standpunct, den i det Hele indtager, er, troer jeg, tvertimod en Anbefalingsgrund for Underviisningsplanen.

---

[1]) Jeg kan her ganske slutte mig til Madvig S. 68 ff.

III.

De Forandringer, man til Afhjelpning af de formeentlige Ulemper har foreslaaet, ere af noget forskjellig Natur, men synes mig for det Meste uheldige eller dog af tvivlsom Nytte.

Dhrr. E—e. og Hh. ønske Prøven henlagt fra Skolerne til Universitetet ved Gjenoprettelse af den gamle Examen artium med nogle Reformer. Da ingen Anden har sluttet sig til dette Ønske og Dhrr. ikke selv urgere det, skal jeg ikke videre opholde mig derved. — Hr. Hh. og Hr. R. ville have alle Charakterer o. s. v. bortfjernede fra Afgangsexamen, Skolen skal blot meddele Vedkommende et Vidnesbyrd om »Modenhed«[1]. Medens jeg, som jeg nedenfor kommer til at udtale, ikke er nogen Ven af de daglige Charakterer, anseer jeg det dog for meget betænkeligt at ophæve al Gradbetegnelse ved Examina og derved slaae Alle i Hartkorn under den i sig selv meget ubestemte Erklæring af »Modenhed«. Herved aabnes Marken for en meget stor Ubestemthed og dermed Vilkaarlighed i Bedømmelsen; selv med den bedste Villie er det vanskeligt, stundom vel neppe muligt, at blive conseqvent og upartisk ved en saa vag Afgjørelse. Jeg forstaaer, som jeg ovenfor har sagt, heller ikke, hvorledes Hr. R., der ikke har synderlig god Tro til Lærerne, kan ville overlade til disse alene at fælde en saa almindelig Dom paa en Maade, der gjør enhver Control og eventuel Reclamation umulig. Endnu skal jeg tilføie, at jeg for 21 Aar siden i Preussen, hvor Afgangsexamen — dog under Control af en »Skoleraad« — dengang var (og formodentlig endnu er) indrettet saaledes, har været tilstede ved Forhandlinger efter Afgangsexamen i 6 forskjellige Gymnasier, og at det, som der af og til forefaldt (navnlig Strid om, hvor stor Vægt der skulde tillægges en betydelig Uvidenhed i et eller andet Fag i Henseende til Erklæring om Modenhed eller Ikke-Modenhed), har bestyrket mig i den Mening, at vi gjøre bedst i at beholde vore Charakterer ved Examen.

Overl. Fogh vil have en anden Fordeling af Underviisningsgjenstandene paa Skolen, ifølge hvilken nogle ikke skulde komme med ved Afgangsexamen. Han vil nemlig, for at formindske det af de samtidige Underviisningsgjenstandes Mængde (slgn. ovenfor) formeentlig opstaaede Tryk, lade Under-

[1]) Hr. R. vil ikke engang have et Testimonium udstedet, »Dimissionen skal være den hele Dom«.

viisningen i Naturhistorie, Geographie, Fransk, Tydsk og Religion »væsentligt« standse ved Udgangen af IV. Kl. og lade Latin indtræde i IV. Kl., Græsk og Mathematik i V. Kl.; Fransk og Tydsk skulde fortsættes som cursorisk Læsning (uden Hjemmearbeide) i de høiere Klasser, Naturhistorie skulde der gjenoptages som Physiologie, Plante- og Dyrgeographie med Tilføielse af Geologie. Jeg kan, efter hvad jeg ovenfor har udviklet, slet ikke ansee nogen synderlig Ompostering for nødvendig eller engang tilraadelig, men ved denne troer jeg at det Hele vilde forqvakles. Jeg kan her fordetmeste slutte mig til det, som Dr. E. Holm (Fædrelandet 1860, Nr. 303 f.) meget godt har bemærket imod Overl. Foghs Forslag. Ved de faa Aar, til hvilke efter dette hver Gruppe af Fag henvises, vilde først den Iilfærdighed og forcerede Hastighed indtræde, hvorover der nu klages. At begynde, og det med Kraft, paa to nye Sprog paa eengang med 10 Aars Drenge, kan ikke Andet end forvirre dem, det vilde være at lægge Byrden paa den yngre istedetfor paa den modnere Alder. Man vilde henlægge de gamle Sprogs Formlære, med dens Udenadslæren og Ramser (hvilke ikke kunne ganske undværes), til en Alder, der efter Enhvers Erfaring er ligesaa utilbøielig til at lære Sligt, som den yngre er villig dertil. Man vilde indskrænke den egentlige Læsning af de levende Sprog næsten til Børnebøger, fordi det Meste af hvad der laae ud over disse vilde være ved sit Indhold uforstaaeligt for Disciplene (selv af historiske Bøger vilde kun meget faa kunne læses i hine Klasser med sand Nytte). Disciplenes Kundskab især i Fransk vilde blive af meget indskrænket Omfang; og de til cursorisk Læsning i de øverste Klasser anviste Timer i Fransk og Tydsk vilde kun give en ufuldkommen Erstatning. Hvad Naturhistorie og Geographie angaaer, da vilde deres Ophør med IV. Kl. jo blive illusorisk, naar de skulde gjenoptages i VII. Kl. som Physiologie, Dyr- og Plantegeographie samt Geologie; da der vilde ligge 2 Aar imellem, vilde det dog blive nødvendigt at opfriske Meget af Detaillen, og hvad var saa vundet? Hvilken Masse af Skoletimer vilde ikke udfordres til den Mængde Fag, som i VII. Kl. skulde behandles (ogsaa Religion skulde jo her gjenoptages)? Jeg seer ikke rettere, end at Iværksættelsen af Overl. Foghs Forslag vilde adsplitte det Sammenhængende, forvirre og besvære Disciplene istedetfor at skaffe dem Lettelse.

Cfrd. Madvig (S. 96) synes ikke utilbøielig til at gaae ind paa den Forandring, at de i VI. Kl. afsluttede Fag ikke skulde

være Gjenstand for Afgangsexamen, og at denne alene skulde omfatte VII. Kl.s Fag, Alt af Hensyn til »det forcerede Arbeide i VI. Kl«. Denne Mening kan jeg ikke tiltræde. Jeg troer, at Skolen har det i sin Magt, naar den kun alvorlig vil, at forebygge en Forcering af Arbeidet i VI. Kl. (s. ovenfor, S. 223), og kan derfor heller ikke ansee slig Forandring for nødvendig eller tilraadelig. Charaktererne spille nu engang en saa stor Rolle hos os, at det neppe kan forebygges, at de Fag, der ikke komme med til Examen, ville blive betragtede af Disciplene som (ogsaa efter Autoriteternes Mening) mindre vigtige og betydningsfulde end de, der ere Factorer ved Examen og Hovedcharakteren[1]. Der maatte dog i ethvert Tilfælde bestemmes en vis Grad af Kundskab i hine Fag, uden hvilken Disciplen ikke maatte opflyttes i VII. Kl., og hvad vindes saa egentlig ved det Hele, da Skolen derefter ene — uden Control — vilde faae det i sin Magt at bestemme, om denne Grad var opnaaet?

Jeg kan her ikke — skjøndt jeg har liden Lyst dertil, fordi jeg neppe vil undgaae Misforstaaelse — undlade at sige et Par Ord om Privatdimissionen, fordi det er den, der ved de nærværende Bestemmelser fremkalder i de Kjøbenhavnske Skoler et Onde, som udenfor disse efter min Erfaring er lidet kjendt (sign. ovenfor S. 222). Det vilde være utilbørligt at lægge Hindring iveien for den private Dimission, den er i mange Tilfælde fornøden og gavnlig; men det forekommer mig vel forsvarligt at forebygge dens Misbrug, at træffe Foranstaltninger imod en Praxis, hvorved der næsten sættes en Præmie for Daarlighed. Naar en Discipel i en Skoles VI. Kl. ved Skoleaarets Slutning erklæres umoden til Opflyttelse i VII. Kl., saa kan han forlade Skolen, benytte de gode Charakterer, han (maaskee under Forsømmelse af alt Andet) har forskaffet sig i hine 4 Fag ved Afgangsexamens 1ste Deel, og Aaret efter lade sig privat dimittere til dennes 2den Deel med Udsigt — takket være de lave Fordringer, der stilles ved Adgangsexamen — til at slippe nogenlunde igjennem. Den, som efter Skolens Dom behøvede 3 Aar for at blive moden til Universitetsstudier, kan altsaa slippe med 1 Aar[2], imedens hans flittige og ferme Kammerat, som

---

[1]) Hvorledes behandles ikke Hebraisk nu sædvanlig af Disciplene?

[2]) Hr. R. skulde ikke ladet sig henrive til Declamationer som dem, han 2, S. 55 fremfører. Det er ikke den »fattige Enkes Søn«, der sædvanlig benytter Privatdimissionen; h a m understøtter Skolen, hvis han ellers er

blev opflyttet i VII. Kl., først 1 Aar sildigere kan blive Student. Dette er urigtigt og skadeligt baade for Skolen, for Universitetet og for Staten (thi jeg kan ikke indsee, at det kan være denne ligegyldigt, om der bliver en Mængde daarlige Studenter). Naar man vil tillade dette, maatte man for at være conseqvent ogsaa tillade en Discipel at indstille sig til Afgangsexamens 2den Deel efter at have været 1 Aar i VII. Kl.; ellers begunstiger man den Forsømmelige eller dog Svage fremfor den Flittige og Ferme. Noget bør derfor vist i Alles sande Interesse gjøres imod dette Onde[1]). Dette kan efter min Mening kun skee enten derved, at det bestemmes (det burde fra først af have været fastsat), at en Privatist ikke maa indstille sig til Afgangsexamens 2den Deel førend 2 Aar efter, at der er negtet ham Opflytning i en Skoles VII. Kl.[2]); eller derved, at man ophæver den Bestemmelse for de kongelige Skoler (for de private gjelder den, saavidt jeg veed, ikke), at en Discipel, trods Skolens Erklæring om hans Umodenhed til Oprykning i VII. Kl., kan indstille sig til Afgangsexamens 1ste Deel; eller derved, at man henviser alle Privatister til Skolerne (Adskillige foretrække allerede nu at indstille sig til Examen ved disse), hvorved en større Ligelighed i Bedømmelsen vil opnaaes; eller ved at forlange visse Qvalificationer af Dimissorerne og bestemme et vist Ansvar for dem, hvilket maaskee for disse selv vilde være velkomment som et Støttepunct for dem imod paatrængende Begjeringer om Dimission og som et Moment ved deres Ansporelse af Ungdommen til Flid. Om denne hele Sag bør der vistnok af Overbestyrelsen anstilles en Overveielse.

IV.

Hvis man nu spørger mig, om jeg da mener, at der slet Intet bør foretages eller forandres, saa vil det, efter det Stand-

---

flittig og sædelig, med fri Underviisning og Stipendier, og han har ikke Raad til at give 2-300 Rdl. aarlig ud for Underviisning, tilmed da han derved vanskeliggjør sig Opnaaelsen af Universitetsstipendier. De, der dimitteres privat, ere i Almindelighed ganske andre Folk.

[1]) Der er nu, naar man seer bort fra enkelte Undtagelser, en overmaade stor Forskjel, i Henseende til Kundskaber og sand Dannelse, paa dem, der udgaae fra Skolerne, og dem, der dimitteres privat.

[2]) Saa vinder han dog 1 Aar, og dette bør indrømmes. Jeg tænker, at Privatdimissorerne vilde finde deres vist ofte herkuliske Arbeide lettet herved og ikke have noget herimod.

punct, hvorpaa jeg i disse Blade overhovedet har stillet mig, neppe forundre Nogen, naar jeg svarer: hvad Planen og Organisationen angaaer, troer jeg at der bør forandres Intet eller grumme Lidet. Men derimod mener jeg, at vi Skolemænd vistnok have Ret til at beklage os over den ubillige Maade, hvorpaa vor Stilling til vore Disciple (som om vi ikke havde Øie og Hjerte for deres Tarv) er bleven bedømt af Nogle, men at vi deri bør finde en ny Opfordring til at overveie, hvorledes vi bedst kunne røgte vor ansvarsfulde og sandelig ikke lette Gjerning, og til af yderste Evne at bestræbe os for, at Underviisningen kan blive grundig og omhyggelig uden at besvære Disciplene[1]); og jeg troer ligeledes, at Skolernes Foresatte ved hensigtsmæssige administrative Foranstaltninger kunne bidrage Endeel til dette Øiemeds Opnaaelse. Jeg skal om begge fatte mig i Korthed, baade fordi det Meste af hvad jeg vil fremføre allerede er ved en eller anden Leilighed bemærket af Andre, og fordi det her synes mig tilstrækkeligt blot at antyde, eftersom dog baade den nærmere Udførelse af Tankerne og den eventuelle Iværksættelse af Forslagene maae overlades til de rette Vedkommende paa ethvert Sted.

For at nævne, hvad jeg mener at Skolerne og da især Lærerne kunne og bør gjøre, saa kan jeg ganske slutte mig til det Ønske, at man ved Underviisningen i nogle Fag, navnlig Historie, Geographie, Naturhistorie, tildeels ogsaa i Grammatikerne, omsider vil bestemme sig til at bortkaste endeel endnu ikke ganske (thi Meget er gjort i den Retning) opgiven Detail, som besværer Disciplene uden at yde dem en tilsvarende Nytte; jeg troer, at Skolerne i den Henseende endnu ikke ganske have lært at benytte den Selvstændighed, som Anordningerne have tiltænkt dem og Autoriteterne efter min Overbeviisning gjerne ville indrømme dem. Jeg troer ligeledes, at der stundom er Anledning for os Skolemænd til at lægge os paa Hjerte[2]), at vi skulle vogte os for at give vor Underviisning en for abstract Form og et for lærdt Tilsnit. At Brugen af vidt-

---

[1]) Ikke fordi jeg mener, at den nu i Almindelighed gjør det eller ifølge Planen behøver at gjøre det, men fordi alt Menneskeligt er ufuldkomment, og fordi det gjelder om, bestandig at stræbe frem mod Idealet.

[2]) Dog er det min Overbeviisning, at der for nogle Aar siden har været langt mere Anledning hertil end nu.

løftige og i deres hele Anlæg besværlige[1]) Lærebøger bør saavidt muligt undgaaes, ere vel Alle enige om. — Dette er imidlertid almindelige Sætninger, som først faae Betydning ved deres praktiske Anvendelse i de concrete Tilfælde. Som noget mere Specielt skal jeg nævne Ønskeligheden af, at Underviisningstimerne paa Skolen benyttes med den yderste Flid og den strengeste Tidsoekonomie, til at lære Disciplene der saa Meget som muligt, at derfor den største Deel af Timerne anvendes til at undervise, og at navnlig, idetmindste altid i de lavere og mellemste Klasser[2]), rigelig Tid tages til at gjennemgaae[3]) det næste Pensum saaledes, at Disciplene ved Timens Ophør kunne det Meste deraf. Hermed staaer i Forbindelse mit Ønske, at Brugen af de daglige Charakterer maa efterhaanden (en pludselig Ophævelse er maaskee lidt vovelig) forsvinde fra Skolerne, og Censurerne indskrænkes til maanedlige Vidnesbyrd (eller Charakterer?) samt til Examina. Jeg skal herom henholde mig til, hvad jeg for 20 Aar siden har yttret i mit Skrift om Skolevæsenet S. 396, og til hvad bl. A. Overl. Lefolii tidligere har skrevet herom. Jeg troer, at man ved at blive fri for denne smaalige og uophørlige Censurering, som tilmed gjør Læreren til noget Andet, end han skal være, vil kunne i Timerne lære Disciplene Mere end nu. Jeg veed meget vel, at man ogsaa kan undervise, idet man examinerer, og jeg haaber, at jeg gjør det hver Dag; men jeg troer, at man, naar man ikke skal give Charakterer, kan gjøre det lettere og bedre. — Fremdeles antager jeg (Cfrd. Madvig og Overl. Lefolii mene det Samme), at de to nederste Klasser ikke altid benyttes tilstrækkeligen, hvorved Arbeidet forøges i de følgende Klasser, i hvilke Fagenes Mængde er størst og de vanskeligere Gjenstande efterhaanden indtræde. Disciplene i de to nederste Klasser have meget Lidt at bestille; man kan derfor uden mindste Betænkelighed lægge Noget til det, som i dem sædvanlig udrettes, hvorved Omfanget af det, der gjemmes til de følgende

---

[1]) Hvorved jeg rigtignok beder erindret, hvad jeg ovenfor (S. 229 f.) har sagt om den Maalestok, hvorefter denne Egenskab ved en Skolebog skal bedømmes.

[2]) I de høiere kan man gaae for vidt deri og tilsidst gjøre Disciplene uvante og uskikkede til at tænke og arbeide selv, hvorved Underviisningens sande Hensigt vilde forfeiles.

[3]) Helst ved Disciplenes Medvirkning, som Overl. Lefolii (S. 38) godt har udviklet.

Klasser, formindskes. Jeg bemærker herved endnu — skjøndt dette hører til Overbestyrelsens Omraade — at det forekommer mig utvivlsomt at ville være i Alles Interesse, at Fordringerne for Optagelse i I. Kl. udvidedes Noget. Næsten enhver nogenlunde ordentlig forberedet Dreng har før sit 10de Aar læst noget Geographie, Naturhistorie, Tydsk og for det Meste lidt Historie. Heraf fordres imidlertid Intet, og Skolen maa stundom for et Par Sinkers Skyld, til Fortræd og Kjedsommelighed for alle de Andre, begynde heelt forfra i hine Fag. Ogsaa dette vilde blive en Lettelse for Mellemklasserne og ingen Byrde for Begynderne.

Men for vigtigere end alt Andet, ja for Hovedsagen, anseer jeg det, at Lærerne forene sig om, ved Forhandlinger indbyrdes, i partielle Møder og i Skolens Lærerforsamlinger, hyppigere, stadigere og mere indtrængende, end det nu idetmindste paa nogle Steder skeer, at underkaste hele Underviisningens Omfang, Indhold og Fordeling en samvittighedsfuld Prøvelse, for at der kan være Plan og Eenhed i Arbeidet, for at de Lærere, der trænge til at anspores, kunne derved føle sig drevne fremad, og de, der behøve at holdes tilbage, kunne derved erkjende Nødvendigheden af at lægge Tømme paa deres Iver; for at Alle kunne arbeide med klar Bevidsthed om, hvilken Plads Enhver indtager i den hele Underviisningsrække; endelig for at derved Usammenhæng og Forvirring i Underviisningen kan forebygges og Sammenhobning af overdrevent Arbeide paa et enkelt Stadium kan afværges. Hertil vilde ogsaa høre en omhyggelig Undersøgelse af Disciplenes Hjemmearbeide, en saavidt mulig ligelig Fordeling af dette paa alle Ugens Dage og Timetabellens Indretning derefter, om saa skal være med Opoffrelse af andre Hensyn. At lede disse Forhandlinger, være Organet for de derved fremkommende Resultaters Udtalelse og paasee og overholde det, som man er bleven enig om, bliver Rectorernes vistnok ikke altid lette men vigtige og, naar det lykkes, ogsaa taknemlige Arbeide. Heri maa Overbestyrelsen understøtte dem og Lærerne; efter min Anskuelse vilde Skolerne være vel tjente med, at der fra oven førtes et stadigere Tilsyn med dem end hidtil, og at i Fremtiden Nødvendigheden af, at den Enkelte underordner sin Individualitet under Hensyn til det Hele, gjordes i fornødent Fald stærkere gjeldende, end det vistnok ofte hidtil har været Tilfældet. Dette Punct, troer jeg, er i denne Sag et af de vigtigste; det er efter min Mening især ad denne Vei, ved Lærernes fælleds Overveielser og samvirkende Bestræbelser

i denne Retning, at Reformer, hvor de maatte være fornødne, skulle søges iværksatte.

Skulde jeg ved Afgangsexamen foreslaae nogen Forandring, saa skulde den snarest gaae ud paa, at den skriftlige Prøve, som den bedste og paalideligste, blev forstærket i Omfang og Betydning, og at der ved Charakteerberegningen tillagdes en udmærket Præstation i et eller flere Fag en større Vægt, end den nu har, hvorved der vilde aabnes Individualiteterne et større Spillerum, og den fortrinlige Udvikling i en vis Retning vilde finde større Paaskjønnelse. Dette skal imidlertid kun være en Henstilling. I Henseende til de af Andre nævnte eller foreslaaede Forandringer troer jeg man skal være meget forsigtig.

Blandinger.

Bemærkninger i Anledning af de sidste Angreb paa Madvigs latinske Sproglære.

Af *O. Siesbye.*

I Begyndelsen af forrige Aar udkom, som bekjendt, en „pædagogisk Undersøgelse" af Hr. E—e, som blandt Andet indeholdt nogle i meget almindelige Udtryk affattede Angreb paa den i vore Skoler nu almindeligt brugte latinske Grammatik. Jeg opfordrede dengang til en bestemtere Formulering af Klagepunkterne og lovede, hvis en saadan fremkom, efter Evne at prøve den. Den har nu fundet Sted i det af Hr. Overlærer Fogh udgivne „Indlæg i Skolesagen". Det er da min Pligt at underkaste de af ham gjorte Udsættelser en Prøvelse. De falde i to Dele; dels angribes nemlig Bogen i sin Helhed som altfor stor og altfor svær, dog kun for Mellemklasserne i de lærde Skoler, dels fremsættes endel Indvendinger mod enkelte Paragrapher. Lad os da først betragte Angrebene paa Bogen i dens Helhed, dernæst dem paa Enkelthederne, forsaavidt ikke Betragtningen af hine sparer os en nærmere Indgaaen paa disse.

Madvigs latinske Sproglære skal være for stor. Hvori kan nu den qvantitative Forskjel mellem en latinsk Skolegrammatik og en latinsk Ikkeskolegrammatik med Rette sættes?[1]) Efter min Mening i to Ting: dels er en Skolebogs Form dogmatisk, derfor maa hele Undersøgelsen af de sproglige Phænomener med dens Apparat udelades og kun Resultaterne gives, dels skal en Skolegrammatik, forsaavidt den tjener til Veiledning ved Forfatterlæsning, kun hjælpe til Forstaaelse af de Forfattere, der (efter Hensyn, som ligge uden-

[1]) Jeg kan ikke sige: Skolegrammatik og videnskabelig Grammatik. Videnskabelig skal i sit inderste Væsen ogsaa Skolebogen være. Lærebog og Haandbog vilde heller ikke være passende Benævnelser, da der ogsaa kan gives Haandbøger for Skolen.

for Grammatiken) kunne antages ialmindelighed at læses i Skolerne, derfor kan Endel bortfalde, der i en Ikkeskolegrammatik maatte medtages. Sproglige Særegenheder hos en i andre Henseender vigtig Forfatter som den ældre Plinius behøve ingen særlig Omtale, saa lidt som Eiendommeligheder i de juridiske, de grammatiske, de techniske, de efter det andet christelige Aarhundrede levende Forfatteres og endel tidligeres (som Silius Italicus, Persius) Sprogbrug; af Plautus kan der i en Skole i det Høieste være Tale om at læse et Par Komoedier, saa at Man ogsaa af hans Særegenheder kun behøver at medtage meget faae; selv hos de Forfattere, der i det Hele læses i Skolerne, trænger ikke Alt til Omtale, naar dog enkelte Skrifter af dem (f. Ex. de af Ciceros Taler, der gaae ind paa forviklede juridiske Undersøgelser, ligeledes de fleste af hans rhetoriske Skrifter) ikke kunne blive Skolelecture. Iøvrigt er den Indskrænkning af Bogens Omfang, som herved fremkommer, ikke saa særdeles betydelig; vigtigere er det første Punkt, at Bogen kun skal give Forskningens Resultater, ikke den selv. En Bog, der ikke fremtraadte som Skolebog, men med det udførlige Værks Form, maatte ved alle tvivlsomme Punkter medtage hele Debatten angaaende dem; den maatte, hvor Forfatterens Anskuelse afveg fra en ellers almindelig, give Grundene for den afvigende Opfattelse; den kunde (hvorved vi komme tilbage til det andet Punkt) ikke forbigaae fremtrædende Forfatteres Eiendommeligheder og ikke lade sig nøie med af den ældre Sprogbrug at optage Det, der just forekommer ved Skolelæsning, tvertimod maatte netop den ældre Sprogform, forsaavidt vi kjende den, fremstilles med Udførlighed som historiskt Grundlag for den senere. Har nu Madvigs Grammatik i noget af disse Punkter overskredet den (naturligviis ikke skarpt afstukne) rette Grændse? Man vil finde et og andet Exempel af Plinius og Columella, dog ikke paa Phænomener, der ere dem særegne; Man vil finde endel forældede Former medtagne, men kun saadanne, der endnu forekomme hos den i Skolerne læste Terents eller have efterladt sig Spor hos senere Forfattere; Man vil et Par Steder finde en efter Madvigs Mening urigtig Opfattelse tilbagevist, dog altid i Form af en Anmærkning, aldrig indblandet i Fremstillingen af det Rigtige. (Den ved Substantivernes fjerde Declination ved Bogens første Fremkomst gjorte Bemærkning om Genitiv af Ordene paa u var maaskee dengang nødvendig, nu er den første Del af den udeladt, men ogsaa det Øvrige kunde vist bortfalde. Til Persius er der et Sted taget et efter min Mening overflødigt Hensyn). Men i det Hele troer jeg ikke, Man skal kunne klage over Bogens Størrelse, hvis jeg ellers har angivet de Punkter rigtigt, hvori en Skolegrammatik kan være mindre end en Ikkeskolegrammatik. Men jeg ved vel, at Flere (her maa jeg forlade Hr. Fogh og ogsaa tage Hensyn til Andre) troe endnu at kunne angive to Differenspunkter; dels mene de, at visse Ting, som „følge af sig selv", ikke skulle optages i en Skolebog, dels at den indenfor Grændsen af de i Skolen læste Forfattere endda kan drage en snevrere, idet den ikke behøver at gaae ind paa Afvigelserne fra den regelmæssige Sprogbrug. Men ingen af Delene kan jeg billige. Til de Ting, der skulle følge af sig selv, regnes saadanne, som Man lærer saa tidligt og tildels alt i andre Sprog, at Man senere troer at have dem inde a priori, saasom at Prædicatet retter sig efter Subjectet, at Subjectet sættes i Nominativ og Objectet i Accusativ fremdeles saadanne, hvor den latinske Sprogbrug stemmer med den danske, som Meget af hvad der angaaer Infinitiv. Men en Grammatik maa naturlig-

vis fremstille just saadanne Ting, der ere simplest, som Grundlaget for de mere compliceerede; Reglen for Prædicatets Overensstemmelse med det enkelte Subject maa gaae forud for de følgende om dets Forhold til flere forbundne Subjecter, Infinitivens Brug som Subject og Object (Complement ved andre Verber) foran dens Anvendelse som Prædicat i de saakaldte accusativi cum infinitivo. At Noget her skulde følge af sig selv, er ikke Tilfældet; Forestillingen derom beroer blot paa, at Man forvexler det Tilvante med det Aprioriske. Skal det følge af sig selv, at det hedder: puer scribit, men pueri scribunt? Paa Dansk sige vi jo iflæng: Drengene skrive og Drengene skriver; hvorfor kunde ikke samme Vaklen finde Sted paa Latin? Skal det følge af sig selv, at det hedder: mons est altus, men montes sunt alti? Men paa Tydsk, hvor Adjectiverne ogsaa have Talbøining, hedder det jo: der Berg ist hoch, die Berge sind hoch. Skal det følge af sig selv, at Subjectet staaer i Nominativ, Objectet i Accusativ? Men Neutra faae jo i begge Tilfælde samme Form. En Bog, der antog Sligt for givet, vilde overalt mangle Fundament. — Hvad dernæst Indskrænkningen til den regelmæssige Sprogbrug angaaer, da har den ved første Øiekast Mere for sig; men dels er selve Begrebet af det Regelmæssige saa lidt som noget videnskabeligt Begreb saaledes fixeret, at Man kan holde alle Afvigelser ude, dels vilde en saadan Indskrænkning kun da være at anbefale, hvis en Skolegrammatiks Opgave var at sætte Disciplen fast i en vis Række af Regler, til hvilke han i sin Benyttelse af Sproget havde at holde sig. Men det er den ikke. En latinsk Skolegrammatik skal (indenfor de før omtalte Grændser) give et Billede af det latinske Sprogs Skikkelse, som det i sin Tid levede hos Romerne, forsaavidt vi gjennem de opbevarede Skrifter kunne danne os et saadant Billede. Vistnok kan dette ikke fremtræde paa een Gang, Skikkelsen maa sees fra mange Sider, de enkelte Indtryk opfattes og fremstilles gjennem Regler; men tilsidst skal der dog danne sig en Totalanskuelse af Sproglivet, hvori de enkelte Bestemmelser ere ophævede. Men et væsentligt Punkt ved Sproglivet er just det, at det er et Liv, ikke et Conglomerat af ydre Bestemmelser; en Fremstilling af et Sprog, der ikke viste det som bevægeligt, som indenfor en vis Grundform bøieligt og derfor ikke ens i alle Perioder, ja til en vis Grad smidigt føiende sig for den enkelte Skribents Eiendommeligheder, vilde være væsentligt usand, brugbar for en Undervisning, hvis Maal er at afrette, ikke for en, hvis Maal er at danne. Det er vist, at forsitan af Cicero forbindes med Conjunctiv; men det er lige saa vist, at Livius og senere Forfattere ogsaa forbinde det med Indicativ; skulle nu ikke disse Forfattere udelukkes fra Skolelæsning, da maa Grammatiken ogsaa medtage, hvad der vedkommer dem. De ældre Forfattere bruge Futurum af Participier i det Hele kun i Forbindelse med esse, de senere bruge det ogsaa alene som andre Participier til at udtrykke Blomstændigheder ved Hovedudsagnet; har nu Grammatiken Ret til at lade dette uomtalt? Den har det ikke engang i sproglig Henseende, thi her er slet ikke nogen Uregelmæssighed, men en conseqvent Benyttelse af et før ubenyttet Motiv; men den har desuden af Hensyn til Livius og Tacitus ingen Ret dertil. I iterative Bisætninger ved et Hovedverbum i Præteritum bruge de ældre Forfattere overveiende Indicativ; de enkelte Steder, hvor de have Conjunctiv, vilde kunne omtales i en Note; men hos de senere har den i den ældre Sprogbrug liggende Antydning af Conjunctiv udviklet sig til en hyppig Brug af denne, som maa fremstilles i en egen Regel. I en fuld-

stændig Grammatik maatte Varro og Plinius den Ældre finde Plads med alle deres Særegenheder; i en Skolegrammatik maae Virgil og Horats, Livius og Tacitus finde den med de vigtigste, hvis Man ikke vil udelukke dem fra Skolen — og det vil Man af andre Grunde neppe. Den Discipel maatte ogsaa kun faae daarlige Tanker om sin Grammatik, der tidt traf paa Ting, som stred lige mod dens Regler. Det for en Forfatter Eiendommelige, det Sjeldne, det Poetiske, det Senere kan ved en ydre Form skilles fra det Almindelige, det Hyppige, det Prosaiske, det Ældre; det kan ved Undervisningen forbigaaes, indtil Man faaer Anvendelse for det; men udelades bør det ikke[1]).

Madvigs Grammatik skal dernæst være for svær. Ikke, naar den bruges rigtigt; og jeg vil gjerne indrømme, at den tidt bruges urigtigt. Hr. Fogh synes næsten at forudsætte, at dette skeer overalt eller at Bogens Forfatter har tilsigtet det, naar han ved endel Paragrapher bemærker, at de ere for vanskelige for Drenge paa 13, 14, 15 Aar, det vil vel sige for Disciple i de kongelige Skolers 4de, 5te, 6te Klasse. Hvoraf ved Hr. Fogh, at de netop skulle læses i den af ham angivne Alder? Fordi en Paragraph staaer i et Afsnit, der i det Hele kan antages at passe for et vist Udviklingstrin, deraf følger ikke, at den just skal medtages, naar dette Afsnit læses. Efter min Mening bør Syntaxens første Afsnit først læses i 5te Klasse, af andet Afsnit visse Dele i 6te, Resten i 7de; men selv om Man læser alt Dette respective et Aar tidligere, er det jo ikke nødvendigt (eller rettere, er det saa meget mindre nødvendigt) at tage Alt med. Indledningsparagrapherne til de enkelte Casus, som Hr. Fogh klager meget over, bør, troer jeg, først læses i øverste Klasse, naar Diciplene have de enkelte Regler inde, og da ville de med Lethed forstaaes; men tager Man dem allerede tidligere med, bør de dog først læses, naar hele det Capitel, de indlede, er læst (altsaa forbigaaes ved første Læsning, medtages ved anden); Indledningsparagraphen til hele Syntaxen vil, naar denne er gjennemlæst, være meget let at fatte, da den kun giver en Oversigt over Syntaxens System; Lærere, der læse den før, maae enten være i høi Grad dygtige, hvis de nemlig virkelig faae Udbytte deraf, eller i høi Grad tarvelige, hvis de lade sig nøie med en tom Gjengivelse af Ordenes Lyd. For ikke at gaae mere ind paa Enkeltheder, der nedenfor skulle omtales, vil jeg blot bemærke, at til at lette de Vanskeligheder, Bogen kan have, hører naturligvis en Lærer, der forstaaer at bruge den. (Den af Professor Ussing opstillede Forskjel mellem Lærere, der forstaae dette, og dem, der ikke forstaae det, finder Hr. Fogh ikke delikat; dog taler han ogsaa selv om Lærere, der ret forstaae at bruge Bogen; hvorfor maa Professor Ussing ikke have Lov dertil? Lidt efter synes Hr. Fogh uden Videre at tilkjende alle Lærere god Villie, utrættelig Iver, ufortrøden Flid og Anstrængelse; jeg tvivler ikke paa, at mange Lærere have disse Egenskaber, men troer ikke, at de just findes hos alle, saa lidt som at det er umuligt at finde dem hos Universitetsprofessorer. Jeg for mit Vedkommende ved, hvor Meget jeg i saa

[1]) Hvorledes Man ved latinsk Stil har at forholde sig hermed, bliver et andet Spørgsmaal, som fortjener særlig Opmærksomhed. Hvad et af de ovenfor nævnte Punkter angaaer, Brugen af Fut. Part., troer jeg ikke, der er Grund til at forlange, at Disciple skulle holde sig til Ciceros Sprogbrug; heller ikke ved jeg, om det f. Ex. skulde være nødvendigt at fordre, at de sætte forsitan med Conjunctiv.

Henseende mangler, og vil for at opnaae det med Fornøielse „gaae i Skole" hos Enhver, hvor jeg kan lære Noget i denne Retning). — Men er dog ikke, selv forudsat at Bogen bruges fornuftigt, dens Form for tung, dens Udtryk for abstracte for en Skolebog? En Skolebog skal lægges til Grund ved Undervisningen i en Skole, men ikke absorbere denne. Den skal give Reglerne saa korte, som det er muligt, naar virkelig alle Tilfælde skulle være omtalte, tillige saa skarpe, at de ikke blive for vide; Undervisningen maa i mange Tilfælde gaae Omveie og betjene sig af Lettelsesmidler; den maa tage et Hensyn til de enkelte Disciples Fatteevne, som en Bog ikke kan tage. En Lærer møder dagligt Misforstaaelser af Ting, der synes aldeles ikke at være udsatte derfor, han maa tage Tingene fra Sider, han aldrig før er bleven opmærksom paa; men derpaa kan Grammatikens Forfatter ikke indlade sig, han maa give Stoffet saa klart opfattet, som det kan lykkes ham. Resultaterne af Lærernes Erfaringer om Reglernes Forstaaelighed kan jo meddeles ham og muligvis faae Indflydelse paa Bogens Skikkelse i en ny Udgave; og dog vil det aldrig lykkes at faae saadanne Regler, der paa een Gang skulde være lette at forstaae og udelukke enhver Misforstaaelse. Hvad der forøvrigt er vanskeligt ved Reglerne, ville de tilføiede Exempler hjælpe til at oplyse, men fremfor Alt, hvad der ikke noksom kan siges, Læreren. Indledningsparagrapherne til de enkelte Capitler ere vistnok abstracte og almindelige; det maae de være, naar Man ikke ved at fremhæve enkelte Sider af vedkommende Forms Brug skal gjøre Definitionen for snever (og i andre Henseender maaskee for vid). Ogsaa enkelte Paragrapher ellers ere maaskee noget vanskelige, dog vist kun saadanne (som § 453), hvor Indholdet medfører, at Formen ikke kan være den allersimpleste. Man betænke desuden deres Forfatters Individualitet. Non omnia possumus omnes: Madvig kan udentvivl Meget; men at en Mand med hans Klarhed og Skarpsindighed skal skrive pjattede Bøger, er for meget forlangt.

Men Hr. Fogh vil jo kun have Bogen afløst af en anden i Mellemklasserne; i øverste Klasse finder han ingen Betænkelighed ved dens Brug. Jeg troer imidlertid, at det vil forstyrre Disciple i de to sidste Aar at faae en anden Bog end den, de gjennem 4 (eller flere) Aar have brugt; da bestandigt det mere og mindre Væsentlige er sondret ved forskjellig Tryk samt ved Forskjellen mellem Paragraph og Anmærkning, seer jeg i Bogens Størrelse ingen Grund, hvorfor ikke en fornuftig Lærer kan bruge den allerede i Melklasserne saaledes, at Disciplene kun lære et passende Udtog deraf. Forøvrigt ville naturligvis ikke alle Lærere gjøre samme Udtog, det er da godt at have en Bog, der ikke utilbørligt hindrer den individuelle Frihed. Hvad dens formentlige Vanskelighed angaaer, da vil Madvig neppe kunne gjøre den saa let, at »praktiske« Folk jo altid fandt nok at udsætte paa den; og at en Anden skulde gjøre det — ja dels behøvedes dertil, som Bogens Forfatter har bemærket, hans og Forlæggerens Tilladelse, dels vilde et saadant Foretagende i en anden Henseende være voveligt. Denne Grammatik indeholder, som Man pleier at kalde det, Videnskabens Resultater; men Man troe ikke, at dette Udtryk er enstydigt med en Bunke Facta, Enhver efter Behag kan gribe imellem og forarbeide til »praktisk« Brug. Nei her er Tale om Udbyttet af en Videnskab, der vel er Aarhundreder gammel, men som en høitbegavet og selvstændigt forskende Mand personligt har gjennemarbeidet; Formen, hvori dette Udbytte er nedlagt, har, som nødvendigt er, Meget fælles med Andres

Fremstillinger af samme Gjenstand, men bærer ogsaa Mandens eiendommelige Præg. Den, der nu vilde levere et »praktiskt« Udtog af en saadan Bog, maatte dels have gjort de samme Studier som Madvig, dels have en ganske særegen Begavelse, hvis Udtoget ikke for hver »praktisk« Bestemmelse, der kom ind i det, skulde tabe Noget i Stringens og Klarhed.

Fra Angrebene paa Bogen i dens Helhed skal jeg da nu gaae over til de mod enkelte Paragrapher rettede. Af disse ere imidlertid de, der vedkomme § 207, 252 og 279, ovenfor besvarede, ligeledes det mod første Stykke af § 259, der forholder sig til de nærmest følgende Paragrapher, som § 252 til hele Capitlet om Ablativ. Hvad § 412 og § 456 angaae, da kan der efter min ovenfor fremsatte Mening om Bogens Brug først være Tale om at lære dem i 6te og 7de Klasse; den sidste, der under Eet samler de forskjellige Anvendelser af ne, som Disciplene successivt have gjort Bekjendtskab med, kan da slet ingen Vanskelighed have (og vilde selv paa et tidligere Standpunkt ingen Vanskelighed have for Forstaaelsen, men kun til ingen Gavn bebyrde Hukommelsen); den første omhandler et Phænomen, som Disciplene da i Regelen alt kjende praktiskt; skulde det undertiden ikke være Tilfældet (det kan jo træffe, at de ikke hos Forfattere have seet andet Supinum), bør Læreren træde til. Den mulige Misforstaaelse, Ordet »ved« kan medføre, maa han naturligvis fjerne, forsaavidt ikke alt Exemplerne gjøre det. Med Hensyn til § 280, kan jeg, da Hr. Fogh aldeles ikke siger, hvad han ved den finder vanskeligt, ikke indlade mig paa at undersøge hans Angreb. § 286 indrømmer jeg har nogen Vanskelighed, men dels kan den meget godt forbigaaes i det første Aar, da Casuslæren læres, dels er just denne Brug af Genitiv ingenlunde saa let i Ord at forklare, som f. Ex. den objective eller partitive; Stoffets Beskaffenhed maa dog vel faae nogen Indflydelse paa Formen. § 305 finder Hr. Fogh for lang; den er noget længere end f. E. § 307; men hvorledes vil Man faae den kortere uden at bortkaste nogen af dens Bestemmelser? Jeg seer det virkelig ikke, med Undtagelse af, at Ordene »forøges ved plus eller amplius eller formindskes ved minus« kunde ombyttes med »nøiere bestemmes ved plus, amplius eller minus«, samt at længere hen disse Adverbier ikke behøvede udtrykkeligt at anføres, men kunde betegnes som »de nævnte Ord.« At i § 277 Exemplerne rege vivo osv. ere komne en Linie for tidligt, skal jeg gjerne indrømme, ligeledes at Ordene »medens den befinder sig deri« kunde have været udeladte (de findes heller ikke i den sidste tydske Udgave).

Der staaer af de enkelte Paragrapher, mod hvilke Hr. Fogh har rettet sit Angreb, foruden § 24 kun to tilbage, § 208 a og § 375 c, som jeg maa tilstaae kunne give Anledning til Udsættelse, om end just hans Indvendinger ikke have meget at betyde. Jeg skal altsaa, idet jeg tilbageviser de fleste af hans Angreb, sige hvad jeg selv finder at udsætte ved de nævnte Paragrapher; jeg holder dette for min Pligt, da Man ikke saa sjeldent seer eller hører den Paastand fremsat, at Madvigs Disciple[1]) ikke tør udtale sig frit mod ham. Ved § 375 c mener jeg da ikke, at det kan være i høi Grad uklart for Disciplen, om »Begrebet« er Hovedsætningens eller Gjenstandssætningens, da alle de følgende Exempler vise, hvorledes Udtrykket

[1]) Hr. Fogh taler om Madvigs Tilhængere; jeg vilde ønske, at han ikke havde brugt dette Udtryk, der vækker Forestilling om politiske Forhold. Mit Forhold til Madvig er en Discipels, ikke en Tilhængers.

skal forstaaes. Ligesaa lidt er det i og for sig »uheldigt«, at Udtryk »faae deres Betydning ved Sammenhængen«; det maa just ansees for et Gode ved et Sprog, at de kunne det. Hr. Fogh mener, at Man skulde sige: »Betydningen sees af Sammenhængen«. Disse to Ting, at et Udtryk »faaer« Betydning af Sammenhængen, og at dets Betydning »sees« af Sammenhængen, falde ikke uden Videre sammen; den Betydning, et Udtryk »faaer« af Sammenhængen, maa ogsaa kunne »sees« af denne, men hyppig kan Betydningen sees af Sammenhængen, uden at Udtrykket kan siges at have faaet den ved denne, idet det, nævnet alene, frembyder Muligheden for flere Opfattelser. Saaledes betyder manus baade Haand og Hob; hvad det hvert enkelt Sted skal betyde, maa sees af Sammenhængen. Derimod betydede suspicere paa Latin vist ikke at mistænke; naar imidlertid Sallust (Jug. c. 70) siger: »suspectus regi et ipse eum suspiciens«, da har han, stolende paa, at Læserne ved Ordet suspectus vilde foranlediges til den rette Opfattelse, virkelig ladet det faae Betydningen mistænke. Hvorvidt den enkelte Forfatters Frihed gaaer i Sligt, kan ikke bestemmes ved almindelige Regler; det beroer dels paa hans Gave til heldigt at benytte den i Sproget liggende Mulighed, dels paa Læsernes Villighed til at forstaae ham rigtigt [1]). Jeg skulde slet ikke have indladt mig paa den fremsatte Distinction, hvis ikke Hr. Fogh viste en besynderlig Lyst til paa Grammaticæ Vegne at optræde som Ludimagister og rette Stil hos de Forfattere, hvis Bøger han angriber [2]). For at vende tilbage til § 375 c., da faae virkeligt Udtrykkene facere non possum (nolo) og nulla causa est (quid est causæ o. l.) ved Sammenhængen (Forbindelsen med quin) en Betydning, de i sig selv ikke have, idet de betyde: jeg kan (vil) ikke undlade, og: der er Intet (hvad er) til Hinder for; kun at her ikke den enkelte Forfatter, men Sprogbrugen lader dem faae denne Betydning. Men det forekommer mig mindre heldigt ved Reglens Affattelse, at disse Udtryk, der kun ved Sammenhængen (og vel at mærke er denne Sammenhæng netop Forbindelsen med quin) faae negtende Betydning, ere satte ind mellem dem, der i og for sig have denne. Reglen vilde, troer jeg, bedre være affattet saaledes: »Ved visse Verber og Talemaader, der have en negtende Betydning, kan en Gjenstandssætning tilføies med quin, dog kun naar det Benegtende i Begrebet er ophævet ved en tilføiet Negtelse eller ved Spørgsmaalsform. Dette skeer ved de Udtryk, der betegne en hindrende og modstræbende Virksomhed, fremdeles ved dem, der betyde at undlade, samt efter absum og dubito, dubium est.« Dernæst kunde følge

[1]) Maaskee vil Man sige, at suspicere dog kan have havt Betydningen mistænke, men at den tilfældigvis ikke findes i den opbevarede Litteratur. Jeg skal da anføre et Exempel af en dansk Forfatter. Læsemaade betyder den Maade, hvorpaa et Sted i et Skrift læses d. e. findes skrevet eller trykt. Imidlertid lader Enevold Falsen en Person i Kunstdommeren (Kjøbenhavn 1802, S. 88) sige: »hvad jeg især vil bede Dem om, er, at De lægger Vind paa at læse det godt, med Udtryk og Pathos; for De veed, at det kommer meget an paa Læsemaaden.« Har han ikke her ladet Ordet faae en anden Betydning end den sædvanlige, og det saaledes, at Ingen kan misforstaae hans Mening?

[2]) Endnu værre end Madvig gaaer det Prof. Steen, der faaer Skjænd, fordi der i første Udgave af hans Arithmetik findes en Mangel paa Kommaer, som er hævet i den anden, samt fordi han skriver: »gaaer ogsaa« for »ogsaa gaaer«. Efter min Mening ere begge Ordstillinger lige gode; men selv om dette ikke var Tilfældet, hvortil en saadan Strenghed mod en

Exempler herpaa[1]), og saa: »Ligeledes sættes quin ved facere non possum (nolo) og nulla causa est (quid est causæ) i Betydningen: jeg kan (vil) ikke undlade, og: der er Intet (hvad er) til Hinder for« med Exempler herpaa.

Ved § 208 vil Hr. Fogh atter rette Stil, men, som jeg synes, med lidet Held. »Huset med de syv Gavle« er ganske vist en Forbindelse af Ord, men den **udsiger ikke** Noget om Noget; den vækker en Forestilling med fyldigere Indhold end det blotte Ord Hus; om den saaledes fremkaldte Forestilling er der Intet sagt, end ikke, at dens Gjenstand skal tænkes som værende. Naar Man fremdeles siger »spis Maden«, er der ganske vist sagt Noget om Maden, ligesom der i enhver Sætning med transitivt Verbum og Object ikke blot siges Noget om Subjectet, men ogsaa om Objectet; idet jeg siger: Faderen har dræbt Sønnen, har jeg med det Samme sagt, at Sønnen er dræbt af Faderen. Men at der deraf skulde følge, at en Discipel skulde antage Maden for Subjectet i den første Sætning, er ikke Tilfældet, naar nemlig hans Undervisning i Grammatik skeer fornuftigt, hvortil i dette Tilfælde hører, at Man har indøvet ham i ligefremt udsigende Sætninger, førend Man gaaer over til dem, der indeholde en Opfordring. Han vil da vide, at Subject kaldes ikke ethvert Ord i Sætningen, hvorom Noget er udsagt, men det Ord, hvorom Verbet i den Form, hvori det forekommer, er udsagt; han vil altsaa, naar Man gaaer over til den imperativiske Sætning, indsee, at Maden ikke kan være Subject, da der om den ikke siges, at den skal spise; han vil søge Subjectet et andet Sted. Første Gang finder han det maaskee ikke, det er da (ja det er besynderligt at maatte minde en Mand derom, der selv er Lærer; men Hr. Fogh synes jo rent at oversee det), det er Lærerens Sag at hjælpe ham udover den Vanskelighed, her er; thi her er en virkelig Vanskelighed i Sagen selv (se lidt nedenfor). Alt Dette skal nu rigtignok være skeet, førend han begynder at lære latinsk Syntax efter Bog, hvad enten Man lader det skee i 4de eller 5te Klasse. Det i Bogen brugte Udtryk er ganske correct; »at udsige Noget om Noget« er i og for sig ypperligt Dansk; »at forlange Noget om Noget« er det ikke, her har Bestræbelsen efter Korthed og efter at lade det underordnede Punkt (Imperativiske Sætninger) træde tilside for det Almindelige medført en noget usædvanlig Construction. Derpaa kunde der let bødes ved at sætte: »udsiger Noget om eller forlanger Noget af Noget«; men oprigtigt talt, jeg saae hellere, at hele denne Antydning af Imperativ faldt bort i Definitionen, saa meget mere som denne dog ikke bliver fuldstændig, da Spørgesætninger ikke ret faae Plads deri. Vel kan Man i en Sætning som »hvem har været her?« sige, at der udsiges Noget om »hvem«, og dernæst forklare hvem som den omspurgte Gjenstand; imidlertid er det kun en formel Udvei, og i en Sætning som »har Manden været her?« kan Man neppe sige, at der

---

dansk Forfatter, naar det et andet Sted hedder, at hos Tydskerne selv den dannede Mand hvert Øieblik synder blodigt mod Grammatikens Love uden at faae mindste Straf? Forøvrigt var det vel værdt at vide, hvad det er for blodige Feil, her menes. (Prof. Steen dadles desuden, fordi han anvender en fra den almindelige afvigende Orthographi. Jeg billiger for mit Vedkommende ikke denne; men skulde det, hvis virkeligt ellers hans Bog er en god Skolebog, være til Hinder for dens Brug i Skolerne?)

[1]) Ved Exemplerne kunde jeg ønske et tilføiet, hvor der i den af dubito ell. dubium est afhængige Sætning forekom en Negtelse; et saadant findes anført § 378, 2 Anm.

udsiges Noget om Manden; der udsiges egentlig Noget om den Talende, nemlig at han ikke ved, om Manden har været der, og til denne Udsigelse føies en Opfordring om at betage den Talende hans Uvished i saa Henseende. Sagen er, at Benævnelserne Subject og Prædicat, der i en Sætning som: Manden spiser, ere saa simple at opfatte, dernæst beholdes ogsaa for andre Sætninger, saa at Navnet Subject bruges ogsaa om den (ikke altid udtrykkeligt nævnte) Gjenstand, til hvem en Opfordring rettes (raab! spis!), samt om den omspurgte Gjenstand, som maa tænkes at udføre en som faktisk forudsat Virksomhed eller være i en som faktisk forudsat Tilstand (hvem raaber? hvem dræbes?); og paa samme Maade bruges Navnet Prædicat, hvor der spørges, om en som faktisk forudsat Gjenstand skal tænkes i en vis Virksomhed eller Tilstand (raaber Manden? sover Drengen?). Begreberne udvide sig, ligesom f. Ex. Multiplicator, der fra først kun kan være et positivt Tal, dernæst viser sig ogsaa at kunne være negativ. Det vilde altsaa maaskee være bedst først at definere de ligefremt udsigende Sætninger, og dernæst at omtale de opfordrende og spørgende. Og for at gaae endnu videre ind herpaa, hører egentligt et Subject væsentligt med til en Sætning? Pluit er jo ogsaa en Sætning. Verbet er uden Tvivl det, der constituerer Sætningen, selv hvor det underforstaaes, og det forekommer mig, hvis der overhovedet skal være Tale om danske Benævnelser for grammatikalske Begreber, heldigt af Etatsraad Flor at oversætte det Livsord.

Nu staaer kun § 24 tilbage; af denne finder Hr. Fogh enkelte Stykker noget nær ulæselige i 3die Klasse og tilføier, at de dog ifølge en skjøn Illusion skulde være lærte i 1ste og lærte om igjen i 2den Klasse. Ja det kommer an paa, hvad Man forstaaer ved at lære. Vistnok skulle Disciplene have lært, hvad Substantiver osv. ere, allerede i første Klasse, saaledes at de med Sikkerhed vide, til hvad Klasse ethvert Ord hører, hvis Betydning de kjende eller faae meddelt; men i en anden Forstand skulle de blive ved at lære det hele Skolen igjennem; det Samme gjælder om Bestemmelsen af en Sætning, af Subject, Prædicat, transitive og intransitive Verber og lignende elementære Gjenstande. Den Sikkerhed i at kjende dem, som gjør, at Man ikke griber feil, maa erhverves meget tidligt, og til at bevirke den vil en Lærer vistnok maatte anvende mange forskjellige Midler. Han vil i Begyndelsen kunne lade sig nøie med meget yderlige Bestemmelser, som at et Substantiv paa Dansk kjendes paa, at Artiklen kan sættes efter det, osv.; Lærebogen kan naturligviis ikke gaae ind herpaa, men maa give Definitionerne saa correcte som muligt; skulle disse læres uden foregaaende praktisk Indøvelse, blive de vistnok ulæselige. Men den egentlige Indsigt i, hvad disse Bestemmelser ere, ja den kommer først successivt. At visse Ord kaldes Pronomina, maa Disciplen lære tidligt; hvad der berettiger til at indbefatte disse Ord under denne Benævnelse, og hvorvidt de ere at betragte som en særlig Ordklasse, vil han først langt senere kunne forstaae. I Begyndelsen maae vistnok alle Bestemmelser holdes meget fixe, senere ville de vise sig som dialektiske, dels ved Sammenligning af flere Sprog, dels indenfor samme Sprogs Grændser.[1]) Holder Man sig nu til hvad der kan opnaaes

[1]) At grammatiske Bestemmelser ere dialektiske, vil vist for Mange, der ret have levet sig ind i en Kreds af fixe Forestillinger, være forargeligt at høre; men sandt er det. Jeg beder dem overveie, f. Ex. om en ablativus consequentiæ er at opfatte som en Sætning eller som Bibestemmelse i en anden.

i de to første Klasser, den umiddelbare Sikkerhed i at kjende Ordklasserne, da vil det ikke være en Illusion, at disse alt læres der; vil Man for tidligt fordre den fuldendte Indsigt, ja da undgaaer Man neppe Illusioner.

Jeg troer ikke at have forbigaaet noget af Hr. Foghs Klagepunkter mod Madvigs Grammatik. Jeg kunde da her standse; men da jeg nu een Gang ifølge en paatagen Forpligtelse har begyndt at skrive, vil jeg endnu til Ovenforstaaende knytte nogle sporadiske Bemærkninger om Undervisningen i de gamle Sprog overhovedet.

Medens Man i en endda ikke saa meget langt tilbageliggende Tid satte Sprogundervisningens Betydning for Skolen væsentligt i en Aandsgymnastik, synes Man nu i det Hele at have adopteret den navnlig af Madvig fremsatte Anskuelse, at Sprogene læres, for at Man gjennem dem kan komme ind i visse Sider af Culturen, som den til visse Tider i Verdenshistorien fremtræder. Om nu denne Anskuelse er den ene rette, om ikke den tidligere endnu lader sig hævde, ikke som enegyldig, men som et Moment ved Siden af den anden, skal jeg her ikke indlade mig paa. Selv naar Sproget er nedsat til Middel i den historiske Undervisnings Tjeneste, kan den Fordring med Rette opstilles, at Undervisningen deri skeer med den Nøiagtighed, uden hvilken al Undervisning kun bliver daarlig; for at et Middel ret kan virke i et Formaals Tjeneste, maa det en Tid selv sættes som Formaal. Nøiagtigt skulle altsaa Sprogene læres; men Nøiagtighed er ikke det Samme som Fuldstændighed. Til Nøiagtighed hører, at Alt, hvad der tages med, fordres lært til Punkt og Prikke, men ikke, at Alt tages med. Og her troer jeg, der ved Undervisningen i de gamle Sprog begaaes Feil (vist ogsaa i de moderne; men lad mig holde mig til hine som dem, der nærmest vedkomme mig). Disciplene overlæsses med Stof, som de maaskee med Lethed lære (thi jeg indrømmer Hr. Fogh, at de i denne Retning have en stor Rumfylde), men som de kun i meget ringe Grad faae Anvendelse for og som de ikke kunne beholde i dets hele Udstrækning, hvorfor de let bortkaste det Væsentlige og huske det Uvæsentlige. Naar en Discipel f. Ex. lærer de Ord, der bøies efter miles, kan han sagtens lære de fire Ord ames, palmes, termes, tudes med; men de ville vist aldrig forekomme i Det, han skal læse; skulle de engang forekomme, har han jo en Ordbog at slaae dem op i. Imidlertid læres de; Disciplen gjør sig samme Umage med at huske deres Betydning som med de hyppige Ord og — glemmer tidt disse over hine. Det koster en Discipel liden Umage at lære de Adjectiver, der i Ablativ Singularis blot have e og ikke tillige i (cælebs, compos osv.); men hvorfor skal han lære dem?[1]) Seer han engang et af dem i Ablativ, kan han jo paa Endelsen e kjende, at det er denne Casus; hvad gjør det da, om han troer, at de tillige have i? Er Man bange for, at han i en Stil skal give dem i? Ved Stilene til daglig Brug kan Man jo, naar et af dem kommer for, henvise ham til vedkommende Anmærkning, hvilket er forskjelligt fra at fordre den lært; i den endelige Prøvestil maa Man, hvis et af dem staaer der og han giver det i, naturligvis ikke regne det for Feil. Dog her var Tale om Former, der findes; men hvad skal Man sige, naar Disciplene maae lære udenad visse Ord, der ikke forekomme

[1]) Jeg pleier selv at lade dem lære udenad, saa at jeg frit kan tale derom; det falder undertiden vanskeligt at bortkaste Fordringer, Man selv engang har maattet tilfredsstille.

(nemlig i den tilfældigvis opbevarede Litteratur) i Genitiv Pluralis? At et Ord som vas ikke har været brugt i Gen. Plur., er lidet sandsynligt; og komme vi nu ved at skrive Latin i det Tilfælde at skulle bruge det, maae vi dog bestemme os for vadum eller vadium. Bogens Forfatter bærer ingen Skyld, naar hans Bog misbruges; han har dels ved den ydre Form antydet Forskjellen mellem det Væsentlige og Uvæsentlige, dels givet Anvisning til den rette Anvendelse, hvilket Hr. Fogh (for ikke at tale om Hr. E—e) omtaler noget haanligt, men som Lærere ellers ville være Madvig taknemmelige for. Jeg kunde ønske, at endnu et og andet Ord i Reglerne for Kjønnet i Substantivernes 3die Declination var betegnet som uvigtigt, at f. Ex. furfur, merges, scrobis, tradux vare satte med smaae Typer eller flyttede ned under Texten; dog dette er Smaating.

Der begaaes Misgreb ved Undervisningen i latinsk Grammatik; men hvad ere de mod dem, der finde eller dog for ikke lang Tid siden have fundet Sted med Hensyn til Græsk? Naar en Discipel kan declinere et Ord nøiagtigt, skulde Man ansee det for overflødigt, om han vidste, hvad Man har hittet paa at kalde den Declination, hvortil det hører, om den hedder 1ste eller 4de, stærk eller svag, lyserød eller mørkeviolet (jeg venter, at disse Navne snart skulle afløse de andre). Alt Sligt skulde tjene til Lettelse, indtil Bøiningen var lært, og saa kastes overbord. Men siden Prof. Tregders græske Formlære udkom, have Disciplene maattet lære, ikke blot, til hvilken Declination et Ord hørte, men ogsaa til hvilken Klasse. Hvor har jeg ikke ærgret mig ved at høre en forresten dygtig Lærer, hvis pædagogiske Evner langt overgaae mine, efter at have ladet en Discipel declinere *βασιλεύς* fordre Besked af ham, om det gik efter anden anden eller anden tredie! Disciple have maattet lære udenad, hvilke Ord paa *ξ* og *ψ* der ere Masculina, hvilke Feminina, hvilke Verber der i Perfectum Activ forandre *ε* til *ο*, hvilke der i Perfectum Medium indskyde *σ*, osv. osv. Og da Prof. Tregder har fundet paa, at Perfectum i Activ regelmæssigt mangler Conjunctiv og Optativ, og at disse kun findes af enkelte Verber, som opramses i § 119 Anm. 4, have Disciplene pligtskyldigt ogsaa lært disse udenad. (Her indtræffer det curieuse Tilfælde, at der i Madvigs græske Syntax gives Regler for Brugen af Perf. Conj. og Opt., og der anføres Exempler paa ganske andre Verber end de hist nævnte)[1]. Hvor

---

[1]) Da jeg dog er kommen til at tale om Prof. Tregders græske Formlære, vil jeg ikke undlade at fremhæve et positivt Fortrin ved Madvigs Grammatik; der har før kun været Leilighed til at gjendrive Angrebene paa den. Madvig har ved Substantivernes tredie Declination opstillet forskjellige Klasser, men saaledes, at, naar Paradigmerne ere lærte, kan hele Schemaet glemmes; thi de følgende Regler om Kjøn og Særegenheder ved Casus knyttes ikke dertil. Han kunde naturligvis, som det er skeet i Prof. Tregders Formlære, efter hver Klasse have tilføiet Regler for Ordenes Kjøn samt Accusativs og Ablativs Form, til Glæde for alle Schematikere og Pine for Disciplene; han kunde ogsaa have slaaet flere af Declinationerne sammen og inddelt de saaledes fremkomne i Klasser; han har Intet gjort af alt Dette. Hos Prof. Tregder spiller den schematiske Anordning en utilbørlig Rolle. Saaledes hedder det (§ 118), at Fut. Exact. kun dannes af Udsagnsord af første Conjugation og af anden Conjugations første Klasse. Dette er meget rigtigt; men det bringer Disciplene til at huske, hvad de skulde glemme. Hvorfor ikke simpelthen: Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Vocal eller en P- og K-Lyd? Forøvrigt er det ikke min Mening, at Prof. Tregder har Skyld i al den Misbrug, Man har gjort af hans Bog; men nogen Skyld hviler unegteligt paa denne.

mange overflødige Kunstord have vi ikke! En Vokals Bortkastelse kaldes snart Ekthlipsis, snart Apokope, snart Synkope, snart Aphæresis; der behøvedes slet intet egentligt Kunstudtryk, det kunde hedde Bortkastelse. Et og samme Tegn kaldes snart Spiritus lenis, snart Koronis. To Vocaler skrives undertiden hver for sig, men udtales sammen, strax et eget Navn Synizesis. (Om Accentlæren vil jeg ikke tale; nu troer jeg den i det Hele aldeles negligeres, og jeg seer for Skolens Vedkommende ingen Skade derved, tilmed da Man ved Oplæsningen af Vers følger et andet Princip. Men Philologer ere ogsaa tidt uvidende om denne Sag; for dem synes det mindre anstændigt.) Hvorlænge skulle vi endnu sige, at Nomina declineres og Verber conjugeres, istedenfor simpelthen at sige, at begge Slags Ord declineres eller bøies?

Men pines saaledes Disciplene med intetsigende Navne og Distinctioner af væsentlig ensartede Ting, forsømmes derimod tidt meget vigtige Forskjelle, naar deres Opfattelse kræver nogen Eftertanke; thi »Abstraction og Reflexion« er ikke blot Hr. Fogh bange for (dog vist mere i Ord end i Gjerning, som hans Udtalelser om Naturhistorien vise), men mange, mange Sproglærere. Prædicatsforhold og Appositionsforhold, der ere meget forskjellige (man see blot en Sætning som: populus Numam, bonum virum, regem creavit), blandes ideligt sammen; hvad skal Man med Sligt; det er jo aldeles upraktiskt (Forskjellen mellem Apokope og Ekthlipsis er naturligvis praktisk). Den af Madvig opstillede Forskjel mellem Accusativ og Infinitiv (§ 390) og Accusativ med Infinitiv (§ 394) har jeg af en, nu afdød, Lærer hørt betegne som Pedanteri; staaer der ikke ogsaa i begge Tilfælde en Accusativ ved en Infinitiv? Den Discipel, der skriver consulerunt for consuluerunt, antages at have begaaet en slem Feil; har En skrevet consulebant for consuluerunt, det regnes af mange Lærere ikke, og Forskjellen mellem Imperfectum og Perfectum vil det vist i deres Øie være et rent Vanvid at ville forklare Disciplene, undtagen maaskee med intetsigende Talemaader, som at Imperfectum er Datid, Perfectum Førnutid. Begge Udtryk ere rigtige; men blot meddelte uden Forklaring nytte de ikke, ja kunne endog skade. Hvor kan Man fortænke en Discipel, der om Imperfectum kun har hørt, at det er Datid, naar han oversætter »da kom Kongen« ved tum rex veniebat? Nei, vil Man oplyse Disciplene om Forskjellen, maa Man gaae alvorligt ind paa Sagen (og da kan det, som jeg af Erfaring ved, lykkes, i det Mindste ved flinkere Disciple). — Man gjør Uret ved at fordre Reflexion, naar der ikke er et Stof at reflectere over; men man gjør det ikke mindre ved at fylde Disciple med Stof, som de aldrig faae Lov at bearbeide intellectuelt. Begge Feil ville hevne sig.

Begaaes der altsaa Misgreb ved den egentlige Sprogundervisning, saa begaaes der ikke færre eller mindre store ved Meddelelsen af hvad Man kalder Oldtidsvidenskabens reale Discipliner. (I og for sig ere de nu ikke mere reale end Sproget; det Sprog, hvorigjennem Sophokles taler til os, er ligesaa virkeligt som de Masker, hans Personer havde paa, naar de spillede; det Sprog, hvorigjennem hele den romerske Forestillingskreds træder os imøde, har samme Liv som Romernes Statsform; dertil er vor Kundskab om Sproget langt sikrere end vort Bekjendtskab med Staten i dens historiske Udvikling). Thi ogsaa her læres udenad en Mængde ligegyldige Bestemmelser, uden at Disciplene ledes til at fastholde det Væsentlige. Og havde Hr. Fogh klaget over de almindeligt brugte Lærebøger i Antiqviteter istedenfor over Madvigs Grammatik, kunde jeg have givet ham Ret. Thi i disse, systematiskt vel ordnede og meget indholds-

rige, Bøger er aldrig det Væsentlige skilt fra det Uvæsentlige. Det er forkert at lære udenad, hvilke Verber der danne Fut. Medium istedenfor Fut. Activ; men det er ikke mindre forkert at lære Navnene paa de enkelte Archonter, paa de enkelte Phyler, de enkelte Maaneder i Athen, eller de lakoniske og kretiske Navne paa Elskeren og den Elskede. Det er et urimeligt Plageri at lade Disciple lære, hvad Taledelene hedde paa Græsk, men det er ikke mindre urimeligt at lade dem lære, hvor mange homeriske Hymner vi have tilovers, naar Ennius var født (istedenfor at fastholde hans Levetid som samtidig med Catos, hvem Disciplene kjende fra den politiske Historie, de Fleste ogsaa fra Ciceros Bog de senectute), for nu ikke at tale om Udviklinger af Forholdet mellem Æschylos og Sophokles, Platon og Aristoteles for Disciple, som ingen af dem kjende, som maaskee ellers kunne faae Lyst til at kjende dem, men nu iforveien mættes med udenadlærte (maaskee aandrige, maaskee aldeles flaue og prosaiske) Betragtninger. Der spiller her tidt en falsk Forestilling ind, om hvad Man ikke kan være bekjendt at være uvidende om; jvfr. Prof. Langes «Skolen og Livet» Pag. 361. Dog herom har Prof. Hammerich saa ofte og indtrængende udtalt sig, at jeg ikke behøver at sige Mere.

Jeg kunde endnu have Endel at tilføie, men jeg seer, at jeg alt er bleven temmeligt vidtløftig, altsaa maa jeg standse. Hvis det, jeg har sagt om Misbrugene ved Undervisningen i Latin og Græsk, kan bevirke, at en og anden Lærer i Fremtiden undgaaer de omtalte og lignende Misgreb, vil det glæde mig; vække mine Bemærkninger kun Modsigelse, skal det dog glæde mig, om der deraf kan fremgaae en for Undervisningen frugtbar Debat.

Anmeldelser.

Jo. Nic. Madvigii, professoris Hauniensis, **Emendationes Livianae.** Hauniae MDCCCLX.

Af Livius' romerske Historie er, som bekjendt, tre hele og en halv Decade os bevaret. Hver af disse fire Afdelinger har sit særegne kritiske Apparat, der medfører sin særegne kritiske Behandling. Først i vore Dage er der vundet et sikkert Grundlag for en Fastsættelse af Livius' Text, idet de bedste Haandskrifter ere fremdragne og deres Læsemaader offentliggjorte i den Fuldstændighed og med den Nøiagtighed, som vor Tid kræver. I saa Henseende tør vi antage, at en vis Afslutning er naaet, med mindre nye Haandskriftskatte skulde blive fundne. Til første Decade ere de to ypperste Haandskrifter, vi have tilbage (siden det, Rhenanus brugte til de første sex Bøger, er forsvundet), Mediceus og Parisinus, omhyggeligt confererede af Alschefski. Til tredie Decade er cod. Puteanus (alle de andre Haandskrifter synes at nedstamme derfra, og altsaa slet ingen Betydning at have) til de tre første

Bøger confereret af Alschefski, hvis Hovedudgave af Livius standser med 23de Bog, til de 7 sidste af Gustav Becker, hvis Collation findes i 5te og 6te Bind af Weissenborn's Livius i den Weidmannske Samling. Til 4de Decade er cod. Bambergensis, det bedste af de bevarede Haandskrifter (da cod. Moguntinus er tabt), confereret af Kreyssig, og de afvigende Læsemaader meddelte i hans Udgave af XXXIIIte Bog. Til de fem sidste Bøger foreligger endnu ingen fuldstændig Collation af det eneste Haandskrift, vi have (cod. Laurishamensis, nu i Wien); men Conf. Madvig, der har forskaffet sig en saadan, har givet Haab om snart at offentliggjøre den.

Fra en indgaaende kritisk Behandling af disse fem Bøger ere Emendationes Livianae udgaaede; derfra har Forfatteren udvidet sin Recension til hele Livius; men mange af de her offentliggjorte Rettelser skrive sig fra tidligere Gjennemarbeidelser. Det var nemlig naturligt, at en Kritiker, som M., hvis Studier saa jevnligt bragte ham i Berøring med Livius, under Læsningen lidt efter lidt, navnlig altsom de bedre Haandskrifters Læsemaader offentliggjordes, maatte danne sig sin egen Text ved at optage dels bedre Læsemaader af Haandskrifterne, dels egne eller Andres Rettelser. Ikke saa faa Rettelser til Livius fra en tidligere Tid findes i M.'s Udgave af Cicero de finibus og i hans Opuscula Academica, navnlig anden Del. Senere har Prof. Ingerslev til Udgaverne af I—IIIdie Bog og XXI—XXIIIde Bog modtaget en Del Rettelser fra M.'s Haand; men hvormeget der var tilbage eller senere er kommet til, viser bedst den foreliggende over 600 Sider store Samling. Allerede i længere Tid havde Madvigs Disciple, ældre som yngre, der leilighedsvis vare blevne bekjendte saa med en, saa med en anden slaaende Rettelse og vidste eller anede, hvormeget der endnu henlaa ubekjendt for Alle, ønsket og vel ogsaa ligefrem udtalt deres Ønske om at se en fuldstændig Udgave af Livius fra Madvigs Haand; thi skjøndt de sidste Aar have været rige paa Udgaver af Livius, og meget Godt i det Enkelte derigjennem er kommet frem, lader dog Behandlingen i det Hele endnu meget tilbage at ønske — de store Kritikeres Tal kan aldrig være stort. Navnlig turde Savnet af en gjennemgaaende sund kritisk Behandling gjøre sig gjældende i første Decade og i de sidste 5 Bøger. I denne sidste Afdeling er Haandskriftet ikke fuldstændig lagt til Grund, siden Grynaeus første Gang med stor Dygtighed derefter udgav denne Pentade. I første Decade savnes især den sunde Behandling. Alschefski's Fortjeneste indskrænker sig til, at han har meddelt de bedste Haandskrifters Læsemaader. Som Udgiver har han gjort mere Skade end Gavn. M.'s Dom om hans Udgave er streng, men fuldkommen begrundet; den kan sammenfattes i M.'s Slutningsord: Itaque bonorum codicum auxilio corruptissimam effecit Livii orationem. Weissenborn er bildet i Beundring for denne sin Forgænger. I Fortalen til Teubnerudgaven siger han: Alschefskius — et quid adhuc in Livio edendo peccatum a criticis et quid quomodoque

agendum sit, non verbis solum sed exemplo docuit et comprobavit. Cujus viri doctissimi rationem et consilium — secutus sum. Men selv hvor Alschefski's Udgave slipper og Weissenborn mere kommer til at staae paa sine egne Fødder, savner man altfor ofte den Sundhed og Sikkerhed i Dommen, der bør kunne føles gjennem den hele Behandling og vækker Tillid hos Læseren; man snubbler hvert Øieblik over Ting, man anseer for Trykfeil, men som virkelig i Noterne paaduttes Livius. Trods al Weissenborns Dygtighed er det langt fra, at han har kunnet magte det kritiske Apparat og fastsætte en Normaltext for Livius, hvormed Slægten i det Væsentlige kunde slaa sig til Ro.

Kun modstræbende er Conf. Madvig gaaet ind paa at love en fuldstændig Text af Livius; Emendationes Livianae ere udarbeidede, maaske trykte, inden denne Beslutning blev taget. Det er muligt, at derfor lidt mere Stof er medtaget, end der vilde have været Tilfælde, om en Textudgave var besluttet samtidigt med Udgaven af Emendationes. Jeg tænker navnlig paa en Del Rettelser af tidligere Lærde, som M. vilde fremdrage fra den Forglemmelse, hvori de laa, begravne i en eller anden Commentar: men Faa ville vist beklage denne i hvert Fald ikke store Forøgelse.

Det er ikke min Hensigt, idet jeg henleder Philologers Opmærksomhed paa dette Værk, at danne en Slags Anthologi af de ypperste Rettelser eller fremsætte Exempler paa den lykkelige Genialitet, som ved de simpleste Midler løser Vanskeligheder saa let og sikkert, at der ikke bliver Tvivl tilovers. Ofte er det blot et Skilletegn, der flyttes, et eneste Bogstav, der forandres, sættes til eller tages bort. Overalt prøves det Overleverede først, det Urigtige paavises, og udaf Kritiken springer da ofte Rettelsen fuldstændig frem; den gaaer op for os, førend vi endnu se den fremsat paa Papiret. Men ikke alle Rettelser ere fremsatte som lige utvivlsomme, ja ikke saa sjeldent er blot en Vanskelighed antydet, hvor Forfatteren ikke har kunnet slaa sig til Ro ved det Givne, men heller ikke selv har kunnet give nogen Løsning. Bagved og til Grund for denne Samling af Rettelser ligger det dybe Kjendskab ikke blot til det latinske Sprog i Almindelighed og Livius' Sprogbrug i Særdeleshed, men ogsaa til Haandskrifternes Individualitet. Disse Afskriverfeil, der for den Uøvede staa som en forstyrrende og forvirrende Uendelighed af Smaatilfældigheder, forme sig for den øvede Kritiker til et samlet Billede — vi mærke, at vi have med en Videnskab at gjøre. Igjennem Indledningerne til de enkelte Afdelinger faae vi saadanne Billeder af de Grundhaandskrifter, hvortil vi gjennem alle vore Haandskrifter kunne føre Livius' Text tilbage. Jeg skal her blot holde mig til den første Decade, hvis Indledning fyldigst gaaer ind paa disse Spørgsmaal. Grundhaandskriftet (codex archetypus) var først og fremmest et fuldstændigt og i det Væsentlige uforvansket Haandskrift. Af større Lacuner har M. paavist to (VIII. 23. 10 og IX. 39. 4, cfr. dette Tidsskrift 1ste Aargangs 1ste Hefte p. 80). Af mindre Huller, som gjøre Texten i tredie Decade saa usikker i det Enkelte, fandtes ogsaa meget faa. Omsætning af

enkelte Ord er sjelden, end sige af hele Linier eller Sider. Et Sted (VIII. 10. 13) antager M. (E. L. p. 163), at flere Ord, som vare udfaldne, ere komne ind i Texten paa urette Sted. Noget Lignende skulde jeg tro er sket i samme Bog VIII. 18. 9, hvor der vist maa læses: — spatio ad colloquendum sumto quum summoto populo rem ad ceteras rettulissent, haud abnuentibus et illis bibere, in conspectu omnium epoto medicamento suamet ipsae fraude omnes interierunt. Forhøret holdes offentlig paa Forum, Raadslagningen mellem Kvinderne holdes summoto populo, men Resten sker igjen offentlig, for alle Folks Øine tømme de Giften og dø.

Det var nu Grundhaandskriftets væsentligste Fortrin; men ved Siden heraf maa det have vrimlet af Skjødesløshedsfeil; disse ere massevis gaaet over i vore Haandskrifter, der alle ere afledede derfra, og for en stor Del videre i de trykte Udgaver, hvorfra det har været og maa vedblive at være Kritikerens Opgave at fjerne dem, hvorsomhelst han med Sikkerhed kan paavise dem. Men i denne Skjødesløshed kan spores en vis Tilbøjelighed, en Slags Regel, som det vil lønne sig at lægge Mærke til. Naar vi saaledes se, at i Enden af Ordene atter og atter et *m* enten staaer, hvor der intet skulde være, eller mangler, hvor det skulde være, bør vi deraf lære, at der i saa Henseende ligger saare lidt Vægt paa Haandskrifternes Auctoritet, og vi kan freidigt lægge *m* til eller drage det fra, naar Sprogbrugen virkeligt kræver det; de enkelte tvivlsomme Spørgsmaal faa da at staa hen. Men hvad gjør en kritisk Dilettant? Efter ni Gange dristigt at have forandret Haandskrifternes Urimeligheder, faaer han den tiende Gang Skrupler og bevarer en ligesaa stor Urimelighed. Saaledes har Alschefski udgivet: IX. 26. 13 progressus in contione; IX. 27. 3 in conspectu hostibus data; IX. 39. 9. secuta deinde impetu eorum; — efter Haandskrifterne!

En anden Skjødesløshed i Grundhaandskriftet var den, at Nomina i Casus, Genus og Numerus urigtigt sluttede sig til deres Naboord; naar der saaledes skulde staa (I. 32. 11. Em. L. p. 45): quarum rerum litium causa, trak de to Genitiver den tredie uforvarende med sig, og Afskriveren skrev: quarum rerum litium causarum. Til denne Iagttagelse støtte flere smukke Rettelser sig. Jeg vil henstille, om der ikke III. 1. 4. nødvendigvis maa foretages en lignende Rettelse og læses: T. Quincti ductu et auspicio agri captum priore anno aliquantum a Vulscis esse; thi om man endogsaa vilde, at esse skulde have Betydningen af superesse, som vanskeligt kunde gaa an, forbyder dog Ordstillingen bestemt en saadan Opfattelse. VII. 25. 11 skulde jeg anse det rigtigst at læse: ob omen fausti ad Gallicum tumultum cognominis. Camillus var et cognomen ad G. t. faustum. Kun ganske kort berører M. en tredie Art Skjødesløshedsfeil, at et Bogstav eller en Stavelse er skrevet en Gang istedet for to, eller vel sjeldnere to Gange for en; dog turde her maaske en ganske interessant lille Iagttagelse være at gjøre. Naar nemlig ved den her berørte Skjødesløshed III. 40. 2. (for at tage et Exempel) istedet for similior orantis (Mdv. E. L. p. 80)

stod similis orantis, kan dette neppe umiddelbart være kommet af hint, vi maa søge et Mellemled. Jeg skulde tro, at vort Grundhaandskrift ikke er synderligt ældre end de ældste os bevarede Haandskrifter. De enkelte Ord vare bestemt adskilte, medens i dets Kilde Ordene endnu vare skrevne fortløbende i Et. Den ældste Form for Feilen er similiorantis; idet nu Ordene adskiltes, opstod ved urigtig Supplering, ved et Slags Interpolation, similis orantis. Interpolationen bliver saaledes det nye, Udeladelsen arvet. Saaledes troer jeg, at der VIII. 9. 7 har staaet petoroque (ɔ: peto oroque); da Ordene deltes, følte man, at Begyndelsen af det andet Verbum manglede, og ved Interpolation dannedes det urigtige Verbum, vore Haandskrifter have: peto feroque. Saaledes har der vist I. 39. 5 staaet dominde. Det er endvidere klart, at der i vort Grundhaandskrift er kommet en Mængde Ord fra Randen ind i Texten, dobbelte Skrivemaader og Forklaringer af forskjellig Art; enkelte af disse ere for længe siden fortrængte fra vore Texter, mange har M. paavist, ikke saa ganske faa turde selv efter hans Recension endnu staa i vore Texter. Det er overhoved min Overbevisning, at trods denne rige Høst en ikke saa ringe Efterhøst endnu er levnet, og jeg tvivler ikke paa, at netop M.'s grundige Forskninger ville klare Manges Blik og anspore til videre Undersøgelser. Som jeg allerede leilighedsvis har gjort opmærksom paa et Par Smaafeil i vor Text, skal jeg nu søge at eftervise et Par Interpolationer og begynder med et efter min Mening ret interessant Sted: X. 39. 6. 7. lacessendo quietos, resistentibus cedendo comminandoque magis quam inferendo pugnam dies absumebatur; quod quum inciperetur remittereturque, omnium rerum etiam parvarum eventus proferebatur indies. altera Romana castra, quae viginti millium spatio aberant, et absentis collegae consilia omnibus gerendis intererant rebus; intentiorque Carvilius, quo majore discrimine res vertebatur, in Aquiloniam quam ad Cominium, quod obsidebat, erat. Denne Beretning indeholder to Urimeligheder. Dels kan man nok sige, at hele Krigens Udfald kan udsættes fra Dag til anden, naar man venter en Hovedtræfning, men kun Smaatræfninger leveres; men man kan ikke sige, at selv Smaabegivenhedernes Udfald udsættes fra Dag til anden; dels er det en stor Urimelighed at sige, at den anden Leir og den fraværende Collegas Raad var med ved Alt, som skulde ske; der havde Leiren Intet at sige, for ikke at tale om Parallelismen mellem Leiren og Collegaens Raad. Derfor have de ringere Haandskrifter udeladt quae, og saaledes læste man før Alschefskis Tid, men det er øiensynligt en Conjectur, der endda ikke fjerner den ene Vanskelighed. Jeg troer, at vi ved at rette et Ord og udelade et andet, faa Livius' sande Tanke frem: quod quum inciperetur remittereturque, omnium rerum etiam parvarum eventus perferebantur in altera castra, quae viginti milium spatio aberant; et absentis collegae consilia omnibus gerendis intererant rebus. Saa forstaaer man Udhævelsen etiam parvarum, og Leiren og Consulen faa begge den dem tilkommende Rolle. Proferebatur gaar neppe an. Verbet bruges ikke saaledes uden i Talemaaden in medium proferre; om det er nødvendigt at rette Singularis til

Pluralis, skal jeg lade staa hen. V. 11. 1. Fors ita tulit, ut eo anno tribunus plebis Cn. Trebonius esset, qui nomini ac familiae debitum praestare videretur legis patrocinium. Det Treboniae, som føies til legis, er en øiensynlig Interpolation; Loven er nævnet lige ovenfor og her i den Grad betegnet ved Ordene: nomini et familiae debitum, at der ikke vel kan staa en yderligere Betegnelse. — IX. 6. 6. anser jeg Ordene fasces lictores for en uægte Forklaring og Tilføielse til insignia. Allerede Ordstillingen antyder det, men her træde bestemte reelle Grunde til. Naar og hvorledes havde Consulerne mistet deres Lictorer? og hvorledes kunde Campanerne sende Lictorer, der skulde være romerske Borgere og jo aabenbart kun kunde gives Consulerne i Rom? — IX. 13. 7 antager jeg Ordene ipsi montani atque agrestes for en uægte Tilføielse. Det Samme er sagt ovenfor: ea tempestate in montibus vicatim habitantes.

Til Slutning skal jeg endnu henstille nogle Conjecturer til Steder i den første Decade af Livius til Kyndigeres Prøvelse. — III. 16. 4 mansuetum id malum et per aliorum quietem malorum semper exoriens tumque esse peregrino terrore sopitum videbatur. Sætningsforbindelsen er løs; derfor have allerede nogle interpolerede Haandskrifter, som Sigonius raader at følge, udeladt que; men ogsaa det følgende esse har en mistænkelig Plads: mit Nachdruck vorangestellt, siger rigtignok Weissenborn. Der bør vist læses: tum quiesse peregrino terrore sopitum. Denne inchoative Betydning (quievi — jeg er gaaet til Hvile) har Verbet ogsaa Virg. Aen. IV. 523. VII. 6. — III. 67. 11. Esquilias quidem ab hoste prope captas et scandentem in aggerem Vulscum hostem nemo submovit. Madvig antager, at Verbet er udfaldet. Jeg skulde tro, at der skal læses: Esquilias vidimus ab hoste prope captas et scandentem in aggerem Vulscum. Hostem nemo submovit, in nos viri, in nos armati estis. Et lille que, der i Grundhaandskriftet er kommet ind efter Esquilias, gav Anledning til Feilen. Saaledes som jeg har rettet Interpunctionen, træder Modsætningen mellem hostem og nos klart frem. — V. 11. 2. Jeg skal ganske kort fremsætte min Conjectur til dette anerkjendt fordærvede Sted, hvor M.'s Løsning (p. 113) ikke synes mig ret heldig: Is, quod petissent patres nequidquam, primo incepto repulsi, tandem tribunos expugnasse vociferans. — V. 13. 12. Ogsaa her synes mig M.'s Rettelse at have fjernet sig noget langt fra Haandskrifternes Spor. Jeg vilde foreslaa: nec ita multo post palatis (Madv.) veluti sorte oblati; saaledes bruges velut sorte quadam VI. 21. 2 (og oftere) ligesom ved en høiere Tilskikkelse. — V. 20. 8. satius igitur esse reconciliari eo dono plebis animos, exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri et sentire praedae fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. Et foran det tredie Led, den active Infinitiv efter de to passive og hele Udtryksmaaden gjør Stedet mistænkeligt; læs: ut sentirent. — V. 31. 4. Læs: perseverantior caedendi — V. 37. 5. Efter Livius' Sprogbrug maa der læses late effuso agmine. — V. 54. 6. Med en ringe Tilføielse læser jeg: quod quum ita sit, quae — malum

— ratio est haec expertis alia experiri. Jeg ser ikke de Vanskeligheder, som M. ser med Hensyn til Dativen, ikke større end f. Ex. XXI. 63. 2. Hic in provincia consulatum inire consilium erat memori veterum certaminum etc. Begge Steder mangler grammatisk den nærmere Angivelse af Personen eller Personerne, men Tanken supplerer øieblikkeligt det manglende: Hvad Grund er der for Eder efter disse Erfaringer til at prøve andre. — VIII. 4. 4. maa der vist læses: ubi pars virium, ibi et imperii pars sit, ellers var Livius vedblevet med den Spørgeform, hvormed han havde begyndt: cur non. — IX. 23. 10. Modsætningen kræver: et si homines juvare velint, iniqua loca sunt.

For endnu engang at vende tilbage til Forfatteren af Emendationes Livianae, vil jeg slutte med det Ønske, at andre Forretninger ikke altfor meget maa drage Conferentsraad Madvig's Tid og Kræfter til sig bort fra Philologien; det er ikke til Livius alene, at der saaledes lidt efter lidt ere samlede Skatte; der er vel ikke mange af den classiske latinske Prosas Værker, der ikke allerede have modtaget en eller anden Berigtigelse, men nogle af disse ere saa omhyggeligt behandlede til Forelæsninger, at de kun synes at savne den sidste, ordnende Haand. Maatte de ikke for længe lade vente paa sig.

Aalborg.

Joh. Forchhammer.

Numismatique de l'ancienne Afrique. Ouvrage préparé et commencé par C. F. Falbe et J. Chr. Lindberg, refait, achevé et publié par L. Müller. Premier Volume. Les Monnaies de la Cyrénaique. Copenhague, 1860. 4. XII + 175 + VI Tables.

Som Titlen siger, er dette Værk begyndt af Falbe († 1849) og Lindberg († 1857), den første en flittig Samler, den sidste allerede for mange Aar siden anerkjendt som en af den nyere Tids dygtigste Forskere i den puniske Epigraphik og Numismatik. Medens Falbe samlede Mynterne eller tilveiebragte Afstøbninger og udarbeidede et beskrivende Catalog, var Planen den, at Lindberg skulde ledsage denne med de nødvendige Oplysninger i historisk, linguistisk og archæologisk Henseende. Arbeidet hvilede i lang Tid, og næppe havde Lindberg seet sig istand til, med Statens Understøttelse at gjenoptage og fortsætte det, før han blev Videnskaben berøvet ved Døden. Det blev da overdraget L. Müller at lægge den sidste Haand paa Værket, hvoraf 1ste Deel nu er udkommet. Ved Udgiverens Bestræbelser er Materialet blevet meget forøget ved Bistand fra Europas betydeligste offentlige og private Samlinger (af de private fremhæves især Hertugen af Luynes's); Commentaren var kun tilstede i Udkast og Materiale-Samling og stemmede ofte ikke over-

eens med Falbes Beskrivelse eller den nyeste Tids Resultater, saa at Müller har maattet udarbeide en selvstændig Commentar, i hvilken naturligviis alt Nyt og Brugbart hos Forgængerne er optaget.

Den foreliggende første Deel behandler alene Kyrenes Mynter, beskrevne i et Antal af 456 Nummere. Efter en kort Skildring af Kyrenes Historie (Pag. 1—8), som deles i 4 Perioder — 1) 640—450 under Battiaderne, 2) 450—322 uafhængig, 3) 322—66 under Ptolemæerne og uafhængig under romersk Overherredømme og 4) fra 66 romersk Provinds — behandles: I, de autonome Mynter i 3 Hovedafdelinger: A, Mynterne uden Bynavn (Pag. 9—41), B, Mynterne med Bynavn, nemlig fra Kyrene, Barka, Euesperis, Sozusa, Balagræ, Darnis, Heraklea (Pag. 42—129), C, Libyernes Mynter, (Pag. 130—135); dernæst II, Mynterne prægede under Ptolemæerne (Pag. 136—151), og endelig III, de romerske prægede deels før og under August, deels under de efterfølgende Keisere. Mynterne ere saavidt muligt fordeelte efter Epocherne, udførligt beskrevne med Angivelse af Metal, Størrelse, Myntsystem og Vægt (udtrykt i franske Grammer); en stor Mængde af dem er afbildet i Træsnit, trykte i Texten jævnsides Beskrivelsen; i Anmærkninger under Texten tilføies, i hvilke Samlinger den beskrevne Mynt er forekommet, saa at man deraf kan slutte sig til dens Sjeldenhed eller Almindelighed, samt hvor den er afbildet. Efter Beskrivelsen følger en mere i det Enkelte gaaende Forklaring af Typer og Indskrifter, medens et eget Afsnit (Pag. 99—129) indeholder Bemærkninger gjældende for den hele store Afdeling autonome Mynter, det vil sige den rigeste (343 Nummere, hvoraf Byen Kyrenes udgjøre 171) og interessanteste. Af mere almindelig Interesse er her de Afsnit, som handle om Silphiumplanten, Kilden til Kyrenes Velstand, som kun kjendes gjennem Forfatternes Omtale og Fremstillingerne paa Mynterne, men nu ikke mere findes, idetmindste endnu ikke er fundet; saavel i botanisk (hvor Forfatteren er bleven understøttet af Prof. Ørsted) som i culturhistorisk Henseende er her samlet alle de Kjendsgjerninger og Resultater, man er kommet til (Pag. 13—16 og 104—109).

Til de store Fremskridt, Numismatiken har gjort i den nyeste Tid, høre Undersøgelserne om Mynternes Betydning i Handel og Vandel. Ved Siden af de mange Bidrag til Kundskab om Oldtidens Cultur, Mynterne give os, er dog, strengt taget, Spørgsmaalet om Myntens Værdi og Cours det første, da det jo er derved, at den har spillet en Rolle; men dette Spørgsmaal er snart det sidste man har forsøgt at besvare, af den naturlige Grund, at Forfatternes Oplysninger ere for fattige, utilstrækkelige og uforstaaelige, naar ikke Talstørrelser og Beregninger tillige gives, medens det er forbundet med store Vanskeligheder, mangfoldige, minutieuse Undersøgelser at bringe det døde Metal til selv at tale og belære os, og da at komme til rigtige, sikkre Resultater. Videnskaben har imidlertid ikke ladet sig afskrække heraf, men arbeider sig maaskee langsomt, men ufortrødent og mere og mere sikkert frem; i det sidste Aar er saaledes Litteraturen bleven beriget med et Værk, som for nogen Tid

i det mindste maa betragtes som Hovedværket i denne Retning.[1]) Hele denne meget vigtige Side, som Falbe og Lindberg ikke havde forsøgt at behandle, er ikke forbigaaet af Müller; ved hvert større og mindre Afsnit er Myntsystemet behandlet (navnlig Pag. 116—125), med Benyttelse af de nyeste metrologiske Undersøgelser, uden at disse ubetinget ere fulgte, men selvstændig drøftede. Resultatet bliver for de autonome Mynter (og et lignende møder paa mange Steder i den græske Oldtid), at de ere slagne efter 3 forskjellige Systemer, et attisk, et asiatisk og et phønicisk. De ældste kyrenaiske Mynter ere prægede efter et attisk System; denne Benævnelse passer imidlertid ikke ganske, da Mynterne fra den første Periode veie mere og ere ældre end de atheniensiske og snarere maae henføres til et asiatisk eller ægyptisk System; dog er Benævnelsen attisk beholdt, fordi de slutte sig temmelig nøie til en Række Mynter fra den 2den Epoche, som ganske tydeligt ere slagne efter det attiske; dette er nemlig anvendt paa Tetradrachmer i Begyndelsen af 2den og paa Didrachmer i Slutningen af samme Epoche, i Guld paa Statere, Halve og Fjerdedels Statere. Efter phønicisk System er der kun præget Didrachmer under Ptolemæerne. Mynterne efter det asiatiske System indbefatte alle Arter af Skillemønt fra Tetradrachmer til Oboler i Sølv, i Guld paa alle Dele af Stateren lige til $^1/_{12}$. Dette sidste System har været i Brug fra Slutningen af 1ste til ind i den 3die Epoche, det er, som Navnet siger, kommet fra Asien, navnlig Lille Asien og opstaaet ved en gradviis Formindskelse af det tidligere saakaldet attiske; det er Hovedsystemet for Myntprægningen i Kyrene, hvorefter altsaa den egentlige Landsmynt er præget til Brug for Befolkningen i indenlandsk Omsætning; medens Anvendelsen af de to andre Systemer fornemmelig er grundet paa commercielle Hensyn og Forhold til Nabo- og andre Stater, hvorfor der efter dem kun er præget større Mynt; Smaamynt havde man ikke Brug for i den udenlandske Handel (Pag. 120—121). Medens man af Sølv- og Guldmynterne er istand til at opstille Systemer, er Forholdet anderledes ved Bronze-Mynterne, som veie meget mindre end de skulde i Forhold til Kobberets Værdi ligeoverfor Sølvets; de vare snarere et Slags repræsentativ Mynt, som mere adskiltes efter Typen end efter Vægten, og Størrelsen, og ere meget vanskelige at bringe i System; ogsaa her er man dog kommet nogle Skridt fremad, som det vil sees af de Oplysninger, der gives Pag. 123—125, hvorefter disse Mynter inddeles i 7 forskjellige Klasser.

Det er vel overflødigt at omtale, at der er anvendt stor Lærdom, Flid og Kritik paa Forklaringen af de mange Typer, Mynterne

[1]) Don V. Vasques Queipo. Essai sur les Systèmes metriques et monétaires des anciens peuples depuis les premiers temps historiques jusqu'à la fin du Khalifat d'Orient. T. 1–3. Paris, 1859. 8. — Heri behandles Længde-, Flade- og Rum-Maal, Vægt og Mynt hos Ægypter, Assyrer, Perser, Chaldæer, Græker, Alexandrinerne (Ptolemæernes Periode), Romere, Araber og Hinduer. 3die Deel indeholder ene Tabeller over Veininger af Mynter og de dertil hørende Beregninger.

fremvise, baade Hovedtyperne — saaledes Jupiter Ammons Hovedet, skjægget med Vædderhorn (Pag. 99—100), den libyske Dionysos's uskjægget, ligeledes med Vædderhorn (Pag. 101—104) — de mange accessoriske Mærker, som ere Commentarer til Forfatternes Beretninger om Kyrene og give Oplysninger om Folkets Cultur og Liv, Landets Fauna og Flora; endelig alle Navne, tildels forkortede, sammenslyngede i Monogrammer og enkelte Bogstaver — f. Ex. de autonome Mynter fra 3die Epoche med Indskriften *κοινων*, som antages slagne af Byer i Kyrenaika i Fælledsskab til Forskjel fra dem, som prægedes i det kongelige Myntofficin (Pag. 38—41); derimod er den kunstneriske Side ikke taget i Betragtning saameget som det maaskee kunde ønskes. 225 Mynter ere afbildede i 379 meget godt udførte Træsnit; det vilde vel være bleven meget kostbarere at lade saa mange stikke i Kobber, men uden Tvivl vilde der være vundet meget derved, idet Omridsene blive skarpere, Schatteringen stærkere og det hele Udseende fyldigere. Fremstillingen er, ligesom i Forfatterens tidligere numismatiske Arbeider, meget sammentrængt og kan maaskee af og til forekomme noget mager, hvortil dog uden Tvivl Stoffet selv og det fremmede Sprog har nogen Skyld; men paa den anden Side er derved vundet i Klarhed, Grunde og Modgrunde træde skarpt frem og al overflødig Tale er borte. De følgende Dele, som efter Bestemmelsen ville udkomme i de 2 nærmeste Aar, skulle indeholde Mynterne fra Zeugitana, Byzacena og Tripolitana i 2det, fra Numidien og Mauritanien i 3die Deel.

Chr. Bruun.

Om Brugen af „Charakterer" i Skolen. I. II. Af H. H. Lefolii, Overlærer (s. »Hjemmet og Skolen«, udg. af H. Schneekloth. Kbhvn 1860. 1. og 2. Hefte).

Meget er der hos os, ogsaa i den sidste Tid, skrevet og talt om Dannelsens, navnligen om den høiere Dannelses Med, Maal og Krav — skjønt fordetmeste saaledes, at Tilbøieligheden til at tale med stod i et omvendt Forhold til det tarvelige Maal af Indsigt og Klarhed, der medbragtes til den hoirøstede Discussion. Det foreliggende Skrift er derimod af en anden Slags, baade fordi dets Forfatter har gyldigt Krav paa at ansees for stemmeberettiget og fordi det, uden at tilsigte nogen Forandring i den høiere Dannelses Grundlag, beskjæftiger sig med en enkelt Side af Skolens daglige Gjerning. Lad det end være, at hvad der paa Pædagogikens snævrere, som paa de almindelige aandelige Interessers videre Enemærker, kommer frem med Nyhedens Stempel og under Reformens Flag, ofte vil befindes at være i det høieste nye Betragtningsmaader af noget ingenlunde Nyt, saa have dog vi Skolemænd god Gavn af imellem at underkaste vor Gjerning en fornyet Overveielse, der ialtfald altid vil være en Modvægt mod Sløvelse og Vanefærdighed.

Men desuden er der virkelig noget Nyt i den Sag, som her, og med Eftertryk, er bragt paa Bane af Hr. Overlærer Lefolii i Odense, og Spørgsmaalet er overhovedet af den Beskaffenhed, at det, naar det engang er reist, bør underkastes Drøftelse. Da dette nu, saavidt os bekjendt, ikke er skeet nogensteds, skulle vi tillade os nogle Bemærkninger derom og det saameget hellere, som vi — med al Anerkjendelse baade af det Berettigede i at Spørgsmaalet overhovedet er opkastet og af den ærede Forfatters Nidkjærhed og gode Villie — dog i det Væsentlige ere uenige med ham.

Spørges der nemlig om Charakterer, saaledes som vi pleie at give dem, timevis og fagvis med endelig Sammenregning og Omflytning, ere nødvendige, om de ere et uundværligt Middel for Skolen og Læreren til Arbeidets Fremme og god Ordens Overholdelse, saa maa det jo vistnok indrømmes, at netop denne Form ikke er nogen absolut Nødvendighed, ligesom vi da ogsaa, om ikke indenfor det danske Skolevæsens, saa dog indenfor Statens Grændser kunne finde Exempler paa en anden Fremgangsmaade. Forstaaer en Lærer at gjøre sig gjældende og Skolens hele Tone og Gang forresten er, som den bør være, vil han vel kunne virke under den ene, som under den anden Form. Spørgsmaalet er imidlertid et andet, nemlig om der enten i ydre Omstændigheder eller ifølge indre Grunde er tilstrækkelig Anledning til at forlade den hos os bestaaende, af de gjældende Lovbestemmelser opstaaede og til en fast Vedtægt udviklede Praxis.

Saadanne indre Grunde er det da, Hr. Lefolii har paaberaabt sig for sit Forslag og det vil da paaligge os at gjennemgaae disse og prøve deres Holdbarhed. Den Sætning, som Hr. L. har stillet i Spidsen (S. 19), er den, at Skolen skal ikke blot oplære den Unge, men ogsaa opdrage ham, og En og Anden vil maaskee glide let og med Bifald hen over den. Lader os imidlertid see dette lidt nærmere. Hvad forstaaes ved Opdragelse? Dog vel at Barnet ledes fra det Onde og til det Gode, at dets Villie forædles, dets Indsigt forøges, hvilket atter skeer dels ved Omgang med Andre og deres Exempel, dels ved umiddelbar Advarsel og Belæring. Denne Virksomhed, som fra den tidligste Alder stadigen søger at paavirke og lede Barnet, den tilfalder nu væsentligen og fortrinsvis Hjemmet, fordi Barnet har og skal have sin Rod i dette, fordi det ved Vanens, Afhængighedens og den naturlige Kjærligheds Baand er bundet ganske anderledes til Hjemmet end til Skolen. Denne derimod har til sin nærmeste Opgave Belærelsen; den skal forædle Mennesket og gjøre det aandeligen frit ved at udvide dets Synskreds, ved den høiere Dannelse, som vi — og Hr. L.s Tankegang giver Anledning til at minde derom — ligeoverfor Staten ere forpligtede til at give vore Disciple. Skolen vænner Ungdommen til regelmæssigt Arbeide, til Sanddruhed, til Lydighed mod Foresatte og den bestaaende Orden, til Omgjængelighed. Alt dette hører visseligen med til Opdragelsen og skal, naar Drengen bliver Mand, vise sig som Arbeidsomhed, som Agtelse for Andres Ret, som Underkastelse under Pligtens, Lovens, Ærens Bud, men i Skolen træder

det dog mindre ind som det i og for sig Tilsigtede end som Betingelse for det nærmeste specielle Formaal, en ordnet Undervisning. Dernæst mener Hr. L. at „Læreren (Opdrageren) skal virke paa Barnet med hele sin Personlighed og stille sig i Forbold til selve Barnets hele Personlighed. Denne Personlighedens Hengivelse er Kjærlighed." Vi tilstaae, at den hertil knyttede Udvikling synes os at lide af en vis Overspændthed og at vi i den have fundet mere Varme end Concision og overbevisende Klarhed. Grundtanken træder imidlertid tydeligt nok frem, den nemlig, at den gjensidige Kjærlighed mellem Læreren og hans Disciple bør være Skolens Drivefjeder, saa at „Læreren skal lade Barnet finde sin Løn for det godt udførte Arbeide i den Glæde, dette volder ham selv, Læreren, og Straffen for det slet udførte Arbeide i den Sorg, det volder ham" (S. 38). Dette kan nu lyde meget smukt og maaskee tiltale mange Udenforstaaende, men vi troe rigtignok, at hvo der kjender noget til Skolelivet hverken vil erkjende det Ovenanførtes Virkelighed eller dets Opnaaelighed. Om Paastanden for vore lærde Skolers Vedkommende holder Stik, om Fordringen der kan siges at være opfyldt, skulle vi ikke spørge. Hvad os selv angaaer, da vilde vi beklage, om vi ikke nærede en varm og alvorlig Interesse for den Ungdom, med hvilken vi have at gjøre, og vi skulle villigen indrømme, at hvo der ikke føler for Ungdommen og gjerne færdes iblandt den, ikke skal indlade sig paa en livsvarig Virksomhed i Skolevæsenets Tjeneste — en Bemærkning, der jo iøvrigt analogt lader sig anvende paa mangfoldige andre Stillinger og Beskjæftigelser. Vi ville blot erindre om, at der maa spørges, ikke om hvad der maaskee helst maatte være, men om hvad der er. For Disciplenes Vedkommende ere vi aldeles overbeviste om at det ikke lader sig gjøre at gaae ud fra et saadant Kjærlighedsforhold som noget Virkeligt og Almindeligt. Disciple ere vante til at tænke dem selv som Hele overfor Læreren. „Her sidde vi og der staaer han og passer paa os" er en ganske naturlig Tanke og Drenge elske ikke uden Videre og a priori den, der skal holde dem til Pligt, til Arbeide og god Opførsel. Naar en Lærer med den fornødne Kundskab og Arbeidsdygtighed — thi herpaa seer ogsaa Disciplen først — forener et velvilligt Sind og et humant Væsen, saa vil der vistnok efterhaanden og navnligen hos de bedre og dygtigere Disciple under det daglige Samliv udvikle sig en vis Velvillie, en Bevidsthed om en ogsaa indre Forbindelse, men et egentligt Hengivenhedsforhold danner sig kun langsomt og efterhaanden som Drengen voxer i Aar og Modenhed. Vi troe, at den Lærer, som vilde forlange eller vente Mere, vilde staae under Indflydelse af en Illusion, der let kunde slaae om til en følelig Skuffelse. Ogsaa i denne Henseende maae vi Ældre vise en vis Resignation og erindre, at de Yngre, og indenfor visse Grændser med nogen Ret, see fremad, medens vi staae bagved dem. Endvidere mener Hr. L., at Charaktererne ikke have den fornødne „Ensartethed", fordi de ikke af alle Lærere, undertiden maaskee ei heller altid af den samme Lærer anvendes paa eens Maade og fordi selv en flittig

Discipel paa Grund af manglende Evne kan have Vanskelighed ved at naae en god eller taalelig Charakter. Hvad det Første angaaer, da er det vistnok sandt, at der mellem de forskjellige Lærere ved en Skole let kan være nogen Forskjel i den Maalestok, hvorefter Charaktererne gives, og Lærernes Individualiteter lade sig ikke i denne Henseende gjøre uniforme. Men er dette en Mangel, saa følger deraf ialtfald kun, at Charaktererne ikke ere frie for Mangler, men ingenlunde, at det, hvormed Hr. L. vil erstatte dem, er noget Bedre. Det andet Punct har det derimod undret os at see paaberaabt. Thi naar en Discipel af Mangel paa Evne ikke kan tilfredsstille sine Læreres rimelige og nødvendige Fordringer til dagligt Brug og endnu mindre ved en Aarsexamen kan præstere det Fornødne, saa kan jo Skolen ikke Andet end i sin Dom — og en Ikke-Opflyttelse er jo ogsaa en Dom — at udtrykke dette. Det er Lærerens, det er Skolens Pligt at gjøre hvad den formaaer til at danne og oplære ethvert Barn, der betroes den, men Skolen kan eiheller oversee, at den er Forberedelsesstadiet til den høiere, videnskabelige Indsigt, der til sit positive Endemaal har en bestemt Livsretning og Levevei, og den Discipel, hvem manglende Evne gjør uskikket til at naae dette Maal og gaae denne Vei, ham bør Skolen, saasnart den kan have en bestemt Overbevisning om hans Ubrugbarhed i denne Retning, søge at holde tilbage. Men hertil ere netop Charaktererne, saavel de maanedlige som de aarlige, et meget virksomt Middel. Det kan være føleligt nok for en Dreng, der er flittig og skikkelig, sjeldent at drive det til Meré end „g." eller „tg.", medens hans Sidemænd med samme eller endog mindre Arbeide faae „mg.", og at dette ogsaa for Læreren undertiden er pinligt, vide vi selvfølgeligen. Men langt værre er det dog baade med Hensyn til Skolens Ansvar og for Disciplenes personlige Vedkommende, naar denne i en Alder af 17—18 Aar maa forlade Skolen, eller, hvis han naaer nogle Aar senere at blive Student, til liden Baade for sig og Staten slider sig op i et frugtesløst Universitetsstudium. At sige dette, kunde synes overflødigt, men Hr. L. har selv (S. 44) talt om „de heldigvis dog kun faae Børn, ved hvilke Skolen fristes til at glemme, at den aldrig maa opgive et eneste af sine Børn som umuligt at faae med, fristes dertil fordi de selv synes aldeles at mangle enten Evne eller Villie eller begge Dele." Tage vi her Overdrivelsen med sine betænkelige Consequentser [1]) bort, saa staaer den Sandhed tilbage, at Læreren med Skjønsomhed og Trofasthed bør arbeide paa sine Disciples Uddannelse og gjøre af dem hvad han efter enhvers Evne og Modtagelighed formaaer. — Hr. L. taler dernæst om det Skadelige i at Charaktererne i Virkeligheden blive til forholdsvis Løn eller Straf. „Charakteren, det

[1]) Man vil see, at paa Bunden ligger her det hos os endnu kun lidet behandlede, men væsentlige Spørgsmaal: hvorvidt gaaer den eller de dovne eller ubegavede Disciples Krav paa at Læreren skal læmpe sig efter dem, selv til Skade for den øvrige Classes Fremgang? Herved kommer ogsaa den ved Formindskelse af de lærde Skolers Antal og ved Folkemængdens Stigen bevirkede større Frequents i Betragtning.

Udvortes, skal ikke være Lønnen eller Straffen; Skolen skal ei lære Barnet at søge sin Løn eller sin Straf i Livet i det Udvortes; den skal ikke heller lægge denne Fristelse for de Smaae, ikke berede dem denne Forargelse." Men, naar vi ikke skulle komme tilbage til det ovenfor berørte „Kjærlighedsforhold", kan saa Skolen, — der, som Hr. L. selv indrømmer (S. 38 øverst), ikke kan forlange eller vente, at „Barnet" skal „gjøre det Gode for det Godes egen Skyld" — uden Videre undvære det Udvortes eller bør den bortkaste det? Men dernæst kan det eiheller saaledes siges, at Charaktererne gives som Løn eller Straf: de blive det, men ved deres egen Fortjeneste eller Skyld, som faae dem. „Det hændes idelig paa Skolen", siger Hr. L., „at et Barn under Overhørelsen staaer uden at anfægtes synderlig af alt det Urigtige, det kommer frem med, men falder saa tilsidst den daarlige Charakter, ja, da bryder Graaden frem, eller der viser sig andre Tegn paa, at det først nu er kommet til rigtig klar Bevidsthed om, at det ikke har gjort, hvad det skulde gjøre" (S. 40). Men er dette da unaturligt eller skadeligt? Charakteren „slaaer det fast" for Disciplen, at han har forsømt sin Pligt og er ham netop derved en Opfordring til at indhente hvad han har forsømt, til en anden Gang ikke at gjøre, hvad han burde have undladt — om end saa synlige Tilkjendegivelser, som det at „bryde ud i Graad", „vise Anger", „love Bedring", neppe burde høre til de „ideligen" forekommende Tilfælde. Man maa overhovedet erindre, at der her saa godt som udelukkende er Tale om halvvoxne Drenge fra det 11—12 til det 16—17 Aar, om den Tid i Livet, da den første Barnealders blødere Umiddelbarhed er forsvunden uden at Følelsen endnu har naaet den Udvikling eller den Finhed, som Tilvæxt i Alder og Dannelse efterhaanden giver den. — Hr. L. siger dernæst (S. 46), at Charaktererne ligefrem maae give Børnene et urigtigt Syn paa det Arbeide, de have at udføre til Skolen, og en vrang Opfattelse deraf. Thi naar Skolen fordrer, at „Barnet skal have paa rede Haand Ting, som just ikke ere foresatte til den Time, ialtfald ikke uden paa Skolens laveste Trin [altsaa Grundbegreber og forlængst indøvede Regler og Paradigmata], og naar Skolen i sin Charakter tager Hensyn til om denne Fordring opfyldes, saa gjør Skolen Ret deri, men den vilde have langt lettere ved at gjøre det tydeligt, hvilken Vægt den lægger paa hine almindeligere Fordringer . . . . . naar den var fri for at skulle give en Charakter for Arbeidet til den enkelte Time; den vilde da bedre kunne gjøre det indlysende, hvorledes den hele Dannelse, der meddeles Barnet, er en sammenhængende Kjæde og et i sit indre Væsen forbundet Hele." Men Herregud, hvad siger dog dette? For ikke at tale om det Urimelige i den Fordring, at Drengen skal tænke ikke paa sit Arbeide til hver Dag, men, og altsaa dog vel med Bevidsthed, skal betragte sin Dannelses „Hele", — en Fordring, som Hr. L. sammesteds selv maa modificere og altsaa ikke skulde have ladet staae, — hvorledes kan saa den Omstændighed, at, naar Drengen efter flere Aars Skolegang tankeløst glemmer, at Subjectet sættes i Nominativ eller at en ret Vinkel er

= 90°, Læreren da blot mundtligt irettesætter ham uden at der gives nogen Charakter, — hvorledes kan den „for Barnet gjøre det tydeligere, hvilken Vægt der lægges herpaa". Os synes det idetmindste, at Virkningen netop maatte blive den modsatte. — Nogle andre af de mod Charaktererne fremsatte Indvendinger skulle vi ikke dvæle ved, men blot i Almindelighed bemærke, at de Mangler, som kunne klæbe ved Skoleundervisningen, fordi Drenge netop altid ville vedblive at være Drenge og Lærerne altid Personer med forskjellige Mangler eller Fortrin, med indbyrdes modsatte Anskuelser og Retninger — at disse Mangler derfor ingenlunde behøve at hidrøre fra Charaktererne, hvilket da egentlig ogsaa først skulde bevises, og at, hvis Hensynet til og Tanken om Charakteren i den Grad, som her er forment, forknyttede Drengen og lammede eller indskrænkede hans aandelige Bevægelighed, saa maa ogsaa Hensynet til Læreren og dennes personlige Paavirkning — hvis den ellers er indtrængende nok til at erstatte Charaktererne, og det skulde den jo være — antages at udøve en lignende Virkning paa Disciplen. Væsentligere er derimod, eller synes det at være, hvad Hr. L. fremdeles anfører (S. 50—55). Han mener nemlig, at den hos os formentligen sædvanligvis anvendte Undervisningsmaade lider af væsentlige Mangler og bør afløses af en anden, med den daglige Charaktergivning uforenelig Fremgangsmaade, saaledes at Læreren, „uden just at tabe den enkelte Discipel af Sigte" dog „giver sig af med hele Classen paa engang", at derved vilde fremkomme større Selvvirksomhed og overhovedet tilveiebringes langt andre Resultater for „enhver alvorlig og ivrig Skolemand" end nu, da Læreren „indskrænker sig til enkeltvis at overhøre Disciplene og dernæst at gjennemgaae". Men at gjøre en Paastand, „at stille en Fordring er let nok; en anden Ting er det, om det er let at fyldestgjøre Fordringen", at bevise Paastanden, og vi tillade os rigtignok at troe, at Hr. L., hvor stærk end hans Overbevisning synes at være, dog ligefrem skuffer sig, naar han mener, at der lader sig gjøre nogen væsentlig og af væsentlige Resultater ledsaget Forandring i Undervisningens Form. Til hver enkelt Time maa Læreren søge at forvisse sig om at det opgivne Pensum er lært og forstaaet fuldstændigen og nøiagtigt, hvilket, hvad enten der handles om Cicero in Catilinam eller tydsk Grammatik, algebraiske Formler eller Geographi, kræver, at den Discipel, som adspørges, tilholdes til og faaer Ro til at sige hvad han ved, og til „Gjennemgangen" er det ligeledes nødvendigt, at Læreren meddeler samtlige Disciple under Eet hvad han finder nødvendigt, at altsaa de høre paa hvad han siger. Men naar dette er saaledes, hvilket andet virkeligt Indhold, hvilket andet Gehalt bliver der saa tilbage i Hr. L.'s nysberørte Yttringer, end den meget sande, men ingenlunde nye Sætning, at Læreren bør søge at vække sine Disciples Interesse og at fastholde deres Opmærksomhed under Arbeidet? Vistnok kan der herved forefalde mange Modificationer alt efter Fagene, det til enhver Time foreliggende Arbeide, Classens større eller mindre Evne, Tidspunctet i Skoleaaret o. s. v., men ogsaa her maa Læreren vogte sig for at

overvurdere den „Selvvirksomhed", som Classen viser ved frugtesløse Forsøg paa at finde den Bevisform, den Sammenhæng, den træffende Oversættelse, som tilsidst han dog selv maa angive, saavelsom for at det, at Alle tale med (S. 52 øverst), ikke bliver til at Alle tale i Munden paa hverandre. Disciple have, især i de lavere Classer, ofte Lyst til at sige Noget, navnligen ved at rette en begaaet Feil eller Fortalelse, men det gaaer sjeldent udover Grændserne af det ideligt indøvede Fællesgods eller af det i de nærmeste Timer Meddelte og netop de flinkeste Drenge yttre i Regelen mindst Tilbøielighed til saaledes at vise sig. Men, vil man sige, Charaktergivningen hindrer og deler Lærerens Opmærksomhed og der er noget Smaaligt i den uafbrudte Afveien af Præstationer, som i og for sig ere ubetydelige. Nu, der er noget Sandt heri og det at skulle give en Charakter er virkelig en Byrde, men uoverkommelig er den da ikke. Læreren kan jo desuden benytte det Ophold, som altid vil være ved den enkelte Times Ende, til at revidere sine Charakterer, hvortil der kan være saameget mere Anledning, som en Discipel, der under den nærmest til ham henvendte Examination ikke har klaret tilbørligen for sig, dog maaske nok i Timens Løb ved et velberegnet Spørgsmaal af Læreren kan have faaet Leilighed til at vise, at han dog ikke var saa slet forberedt. Den egentlige Vanskelighed ligger deri, at Lærerens Virksomhed paa engang er meddelende og bedømmende, men denne Omstændighed lader sig ikke forandre, idetmindste ikke uden at Undervisningens Plan og Skolens Fordringer til Læreren modificeres. — Til Slutningen mener Hr. L., „at Charaktervæsenet er en Opdragelse til det Onde og i det Onde" (2. Hefte S. 97—110), og at han „som Virkninger af Charakterværsenet" har „paavist" „Usandheden, den Vægt, Barnet kommer til at lægge paa det Udvortes, Forfængeligheden og Ærgjærrigheden, den indbyrdes Sammenligning, Hovmodet og Indbildskheden, Selvtilliden og Forknytheden, Misundelsen og Bitterheden, og hvad de nu hedde allesammen, disse fule Aander, der ødelægge Menneskehjertet og forstyrre et Menneskes Liv." Den hele Udvikling — i hvilken forresten forekommer saa tvivlsomme Sætninger, som den „at Forældrenes Vaagen over Børnenes Flid og Færd i Forhold til Skolen skal mere henvende sig til denne Færd i dens Helhed end til hver enkelt Dags og Times Gjerning" — ansee vi det ikke for nødvendigt [1]) udførligen at gjennemgaae. Med al Erkjendelse af Forf.'s gode Hensigt og uagtet hans stærke Varme og ikke ganske tolerante Exclusivitet, ere vi dog ligeoverfor hans Troessætninger forblevne paa Heterodoxiens Standpunct. Vi nægte ikke, at der jo hos ethvert Menneske, altsaa ogsaa hos Skoledrengen, i Bevidstheden om at have gjort sin Pligt og Besiddelsen af et derved vundet positivt Resultat kan blande sig et Element af Forfængelighed og Selvbehagelighed, men, for ikke at tale om at Fremstillingen hos

[1]) Det er en Skjæbnens Ironie, at Udgiveren af Tidsskriftet, Hr. Schneekloth i Indledningen (S. 16) selv advarer mod Følelsens Overmaal. Hr. Schneekloths Kraftudtryk er „sentimental Hikke".

Hr. L. overhovedet synes os overdreven, saa troe vi rigtignok, at vi Mennesker nu engang ere saadanne, at Bevidstheden om og Tilfredsheden ved at have gjort Dette eller Hint ikke vel kan borttages, uden at Driften og Lysten til overhovedet at gjøre Noget og gjøre noget Godt lammes. Der er, synes os, blandt Andet det Skjæve i Hr. L.'s Raisonnement, at han sammenblander Barnets, Drengens Tilfredshed med en god Charakter, der er erhvervet ved Flid og god Opførsel — hvilken ingenlunde kan betegnes som noget blot „Udvortes", men indtil en vis Grad er baade noget Reelt og noget Tilladeligt — at han, sige vi, sammenblander den med den forfængelige Higen, som i Livet saa ofte lader En søge Anerkjendelse eller dennes blotte ydre Tegn for hans egen Skyld og uden at Gjerningen, eller dog Sindelaget til at udføre den, iforveien har været tilstede. Men lader os vende tilbage til Skolen. Forfængelighed er naturligvis noget Ondt og at den hos Disciplen kan suge Næring af hans Charakterer, skal ikke benægtes. Men naar man nu af denne Grund afskaffer de daglige Charakterer, vil saa Sagen i Virkeligheden blive forandret i nogen væsentlig Grad? vil ikke den Glæde og Roes, som Hr. L. selv, og inden for visse Grændser med god Grund, kræver yttret og ydet af Læreren (S. 40) for den gode Præstation, og som selvfølgeligen vil medføre Dadel for det Modsatte — vil den ikke ligesaavel blive en Næring for Disciplens Selvbehagelighed? Hr. L. siger rigtignok med Hensyn hertil (2. Hefte S. 123), at „Lærerne bør selv vogte sig for at anskaffe sig et staaende System af Ord og Domme, hvorved de tilkjendegive Barnet deres Tilfredshed eller Utilfredshed." Men Lærerens Yttring til Drengen om dennes Arbeide er dog vel en Dom derover og denne maa dog komme frem med den bestemte og fyndige Korthed, som Skolelivet nu engang medfører. Den almindelige og næsten naturligt sig frembydende Brug henviser, og forresten til ikke ringe Gavn for Opsynet, den eller de dovne eller uartige Disciple — Egenskaber, som, og det sædvanligst forenede, naturligvis forekomme i enhver Skole — til den nederste Plads i Classen. Forandre vi nu denne Brug, saa vil dog det naturlige Forhold gjøre sig gjældende, idet de ved Flid, Kundskaber og Opførsel fremragende Disciple i Virkeligheden ville staae som de Første og dette være saa vitterligt for dem selv og deres Kammerater som for Læreren, at de ovenfor omtalte „fule og ødelæggende Aander" ligesaavel synes at kunne finde Leilighed til at tumle sig her som igjennem Charaktererne. Og maaskee endog saameget mere, som den Paagjældende bliver ene med sine Tanker. Det turde overhovedet være et Spørgsmaal, om det vil forekomme selve Disciplene ganske naturligt og retfærdigt, dersom Skolen, tvertimod hvad der ellers skees i Livet, ikke gjør nogen fremtrædende Forskjel mellem den gode og den maadelige Discipel. At disse Ord i Hr. L.'s Øren ville lyde som et slemt Kjætteri, forstaaer sig. For Forældrenes Vedkommende kunne Charaktererne vistnok give Anledning til Misbrug i adskillige Retninger, men disse Misbrug ville ligesaavel kunne indfinde sig ved enhver Form, hvorunder Skolen meddeler

dem sin Dom over deres Børn. Endnu skulle vi bemærke, at Hr. L., der lægger saa megen Vægt paa at „faae alle Børnene til at tale med", ikke synes at have betænkt, at en særlig Bestræbelse herfor hos Læreren i Hovedsagen maatte støtte sig til den ene Drengs Lyst til at sige noget Vist tidligere eller bedre end den Anden, hvilket vi ovenfor have berørt. Men denne Lyst, der især hos yngre Drenge træder frem med altfor megen naiv Umiddelbarhed, til at den skulde behøve at stimuleres ved „forud aftalte Tegn", beroer netop paa den af Hr. L. banlyste Kappelyst og kan vel saameget som Charaktererne siges at give Selvbehageligheden Næring.

Hr. L.'s Fremstilling er ved Bestræbelsen for at være udtømmende bleven noget vidtløftig. Hvis vi derfor skulde tage Alt med, saa maatte vi, som Hr. L. selv etsteds bemærker, egentlig skrive hans Afhandling om i modsat Retning. Imidlertid troe vi dog, at det er lykkedes os ovenfor at udhæve Hr. L. Hovedindvendinger mod Charaktererne. Vi skulle nu see, hvorledes Sagen vilde stille sig, dersom Hr. L.'s Forslag toges tilfølge. Det, han vil sætte istedetfor de daglige (maanedlige) Charakterer, er en saakaldet Meddelelsesbog, hvori Skolen nogle Gange i Skoleaarets Løb giver Disciplenes Forældre Efterretning om det Punct af Udvikling, hvorpaa de befinde sig (2. Hefte S. 117 fg.). Heri er noget Godt, forsaavidt som Skolen maa ønske at benytte ethvert til dens Raadighed staaende Middel for at tilveiebringe en livlig, samvirkende Forbindelse mellem Skolen, Lærerne paa den ene, Hjemmet, Forældrene paa den anden Side. Det var maaske ret ønskeligt, om det var almindelig Skik, at de af Sammenregningen fremkomne Maanedscharakterer, der unægteligen falde noget kort og tørt, ledsagedes eller dog kunde ledsages af Bemærkninger fra vedkommende Lærer, og at Charakterbøgerne vare indrettede derefter (om dette ikke er Brug ved nogle af vore lærde Skoler, skulle vi lade staae hen). De ovenomtalte Meddelelser eller Beretninger til Forældrene, der selvfølgeligen ikke skulde foresætte sig en piquant Fremstilling eller psychologiske Charakterbilleder, maatte derimod vel helst henvendes til Forældrene alene. I „Meddelelsesbogen" er der altsaa ogsaa efter vor Mening en god Tanke, men der standser ogsaa vor Enighed med Hr. L., idet han kun vil have Meddelelser om Disciplens „Stade", vi tillige en Dom over og Control med hans Gjerning. Men naar man maa ønske en livlig Forbindelse mellem Skolen og Forældrene, der kan foranledige disse Sidste til stadigen at føre Tilsyn med deres Børns Flid og til ogsaa gjennem Hjemmets Opdragelse at modarbeide, hvad Skolen paa deres Adfærd og Opførsel maatte have at udsætte, eller omvendt til at give Skolen nyttige Vink og Oplysninger, saa troe vi rigtignok, at man almindeligen vil indrømme, at der heri ligger en stærk Grund for Bibeholdelsen af de maanedlige Vidnesbyrd. De Opførselscharakterer, der nu, saavidt vi vide enten af hver enkelt Lærer eller som Quotient af de enkelte Læreres sammenlagte Charakterer, i vore Skoler pleie at gives maanedlig, vil Hr. L. have erstattet der-

ved, at Anmærkninger, som en Lærer i en Time har givet en Discipel, kunne blive Gjenstand for en umiddelbar Meddelelse til Hjemmet. Herved skulle vi blot bemærke, at, da det efter Hr. L.'s Forslag vilde blive „Bestyreren" som havde at „afgjøre", hvad der „skulde indføres i Barnets Meddelelsesbog", dette kunde komme til at paavirke Lærerens Stilling til Disciplene. Den Mulighed ligger ikke saa fjernt, at en Lærer, naar han havde Grund til at antage, at en af ham given Vedtegning eller Anmærkning ikke vilde faae den forlangte eller tilsigtede Virkning, igjennem Meddelelsesbogen umiddelbart at komme til Forældrenes Kundskab, da hellere vilde lade Et og Andet gaae upaatalt hen end udsætte sig for en betænkelig Desavouering. Saavidt herom. Men dernæst ansee vi det for meget tvivlsomt, om Lærerne saa lige kunne undvære Charaktererne, først fordi vi vilde have nogen Betænkelighed ved at berøve dem dette Middel til at paavirke Disciplene. Naar Ønsket om Charakterernes Bibeholdelse af Hr. L. omtales som et Tegn paa manglende Evne til at virke med egen aandelig Kraft, medens denne Evne i det modsatte Tilfælde skal være tilstede i sufficient Grad, saa skulle vi — næst i al Beskedenhed at minde om at Tilliden til egen Evne og egne Meninger er forskjelligen udpræget hos de forskjellige Individualiteter — bemærke, at vi Lærere dog ikke kunne tage Forpligtelsen til vore Disciples Oplærelse saa let som Hr. L. synes os at gjøre det (2. Hefte S. 124—125) — som vi ere overbeviste om, fordi han under sin Kamp med Charaktererne er kommen til at oversee, til hvilke opløsende Virkninger hans Yttringers Consequents kunde føre. Imidlertid vilde vi om dette Punct alligevel maaskee snarest blive enige med Hr. L., og vi skulle indrømme, at den Lærer, som ikke kan røgte sin Dont tilfredsstillende uden Charaktererne, vel ogsaa vil have Vanskelighed ved at gjøre det med dem. Væsentligere synes det os derimod, at Charaktererne, navnligen i en talrig Classe og hvor Faget kun har faa ugentlige Timer, hjælpe Læreren til at oversee og huske sit Arbeide, hjælpe ham til at passe ogsaa paa sig selv, paa Arbeidets Regelmæssighed og Ligelighed, paa at ingen Discipel forsømmes, og derfor troe vi ogsaa, at en regelmæssigt ført Charakterprotokol maa have en ikke ringe Betydning og Interesse for en Skoles Rector. Naar dernæst en Dom over Disciplen dog tilsidst under den ene eller den anden Form maa afgives, saa troe vi, uagtet Hr. L.'s Indsigelser, at Læreren, naar han vil være ganske retfærdig og ikke føle sig usikker ligeoverfor de Beskyldninger for Vilkaarlighed, som meget let kunne opstaae, maa gjøre regelmæssige Optegnelser angaaende Disciplenes Flid og Forhold, altsaa netop om deres daglige Præstationer. Men saa er det udentvivl meget bedre, at dette „Bogholderie", som Hr. L. kalder det, ligger aabenlyst, som man da ogsaa i vore Skoler har forladt de i Skoleanordningen tidligere forudsatte private Optegnelser. Vi ville nødigen paaberaabe os vort eget Vidnesbyrd, men maa dog bemærke, at vi i henved et Fjerdedelaarhundrede have havt Leilighed til under forskjellige Forhold at prøve Charaktergivningens forskjellige Former og ubetinget ville give

den, som vi troe, nu almindeligen brugelige Fortrinet. Endeligen finde vi det ikke usandsynligt, at, naar Lærerens Formaning og Advarsel viser sig frugtesløs, Afskaffelsen af Flids- og Opførselscharaktererne i ikke ganske faa Tilfælde vilde medføre, undertiden vel endog nødvendiggjøre Anvendelsen af corporlig Revselse, og vore Erindringer fra den Tid, da vi selv hørte til de Lærendes Antal, bestyrke os i denne Formening. Nu maa det vistnok indrømmes, at der, i Skolen som i Familielivet, kan forekomme Tilfælde, hvori det, navnligen for en Rector, vilde være urigtigt ikke for Drengens Skyld itide at anvende dette Middel, men i det Hele taget ville vel Alle være enige i, at det er et ikke blot „af Tidsaanden forkastet", men ogsaa i sig selv lidet ønskeligt Opdragelsesmiddel, hvis Anvendelse, tilmed i yngre, mindre erfarne eller vredagtige Læreres Hænder — thi, for at gjentage det, hverken Lærere eller Disciple blive nogensinde til Idealer — vilde være betænkelig.

Men vi ville standse. Til Slutningen endnu kun et Par almindelige Bemærkninger. Det forekommer os, at Hr. L.'s Forslag i sin Rod og hans Afhandling i Tonen har et nært og umiskjendeligt Slægtskab med den hos os meget bekjendte og stærkt fremtrædende aandelige Retning, der, oprindeligen udgaaet fra bestemte Bevægelser paa det statsborgerlige og kirkelige Gebet, nu ogsaa paa Skolens Enemærker fordrer „Frihed" og fremdeles „Frihed". Men disse Stemmer, der have begyndt med forlods at tage sig selv Frihed for saadanne trivielle og dagligdags Ting, som lidt Logik og lidt Menneskekundskab, — dem er der al Anledning til at minde om, at det er „Sandheden, som skal gjøre os frie". Og hvad er den „Frihed", der fordres, til Syvende og Sidst Andet end Frihed for Arbeide, Optugtelse, Orden, Regelmæssighed, uden hvilke baade Skolen overhovedet og den lærde Skole isærdeleshed udad og indad i Længden vilde blive til Intet? At Overlærer Lefolii vistnok vilde protestere imod at der tillagdes ham eller hans Forslag nogen Sympathie for eller nogen Ensartethed med slige Tendentser, forstaaer sig, og subjectivt med al Føie. Hans Tale er altfor indtrængende og ivrig, til at han ikke skulde være sig en alvorlig Villie og en god Hensigt bevidst. Men dette sikkrer ikke imod at Tanken geraader paa Afveie og vi troe, at den opmærksomme og ubildede Læser af Afhandlingen vil give os Medhold i vor Paastand om dens Slægtskab med den af os berørte aandelige Retning, der, som bekjendt, netop i Fyen ikke mangler Proselyter. For Hr. L. synes os ialtfald den Tanke at have maattet ligge nær, at hans Forslag let kunde blive taget til Indtægt af dem, der, forsaavidt de ville noget Bestemt, ville noget Andet end han og med hvilke han ikke vilde ønske at ansees for solidarisk [1]).

Dernæst vilde vi til Slutning erindre om, at Anvendelsen af

[1]) Vi ville herved blot tillade os at minde om hvad der i den sidste Tid i Folkethinget eller i Henvendelser til det er blevet yttret om Bortkastelse af Examina, om Ophævelse af Charakterer i Skolen og andensteds, om Afskaffelse af Skolediscipl es Hjemmearbeide o. dsl.

maanedlige Charakterer, og det i den nu almindelige Form, er det af Lovgivningens didsigtende Bestemmelser udviklede Resultat, hvortil man er kommen og hvorved man er forbleven staaende, efterat man, hvad de Ældre blandt os ville erindre, havde prøvet forskjellige Fremgangsmaader. Ogsaa heri ligger et stærkt, om end indirecte Argument for Bibeholdelsen af hvad der paa en Maade har faaet Hævd. Charaktererne forekomme os at være saaledes sammenvoxede med Undervisningen og hele Tilstanden i vore Skoler, som de nu engang ere, at det turde være et Spørgsmaal, om ikke Afskaffelsen af Charaktererne vilde medføre eller dog blive en Indledning til en Forandring saavel i Undervisningens Form og Maade som i Lærernes Forhold til de Fag, de repræsentere hver i sin Skole, saaledes at det mere blev Disciplenes egen Sag, om de vilde tilegne sig den Kundskab, der bydes dem, eller ikke. Om en saadan Eventualitet, der vilde passe fortræffeligt til de nysberørte Frihedsbestræbelser, men til hvilken vi ere aldeles overbeviste om at Overbestyrelsen aldrig vilde give sit Minde, skulle vi imidlertid ikke tilføie Noget.

χψω.

K. Rovsing, »Om Adkomst til at forestaae private Skoler under Skoledirectionen i København«, Artt. I—III (»Fædrelandet« 1860 nrr. 270, 273 og 274).

For at oprette og bestyre en privat Skole, som ikke har lærd Undervisning til Formaal, behøves i de mindre Communer udenfor København, kun Bevilling af vedkommende Communalbestyrelse, der paa Grund af Forboldene almindeligvis temmelig let vil kunne forvisse sig om den Paagældendes Dannelsesstandpunct og Dygtighed, og en Betryggelse er her givet ved Communalbestyrelsernes særegne Forhold og Forpligtelse ligeoverfor den enkelte private eller privat-communale Skole. For Hovedstadens Vedkommende stiller naturligvis Sagen sig anderledes, ikke fordi de Undervisende og Ledende i det Hele skulde behøve en anden Slags Dygtighed her end andensteds i Landet, men navnlig fordi Communens Störrelse forhindrer eller vanskeliggör det for Bestyrelsen af et almindeligt Omdömme eller ad personlig Kendskabs Vei at skaffe sig betryggende Sikkerhed og Forvisning om de udfordrede Egenskabers Tilstedeværelse hos den Ansøgende. En Borgen maa vistnok her i Reglen søges i en særlig Prøve, og en saadan har nu existeret siden 1845, da det bestemtes, at den, der ønskede Bevilling til Oprettelse af en slig Skole i København, foruden til Skoledirectionen at have indgivet sine Attester for hæderlig Vandel og i en detailleret Plan fremstillet den eventuelle Skoles Formaal og Beskaffenhed, tillige maatte underkaste sig en efter Skolens Art forskellig Examen. Til dennes 1ste Grad (forat kunne lede en Forberedelsesskole) forlangtes, at Aspiranten maatte kunne læse og skrive Modersmaalet færdig og rigtig, have

en ren Haandskrift, kunne regne færdig de 4 Species samt Regula de tri, være bevandret i den bibelske Historie, og bekendt med Grundsætningerne for Opdragelse og Undervisning i Almindelighed og specielt Elementarundervisningen (dette sidste ogsaa til skriftlig Opgave). Til Prøvens 2den Grad, som giver Ret til Oprettelse af almindelige Borgerskoler, fordredes Indsigt i Modersmaalets Grammatik og Literatur, Historie og Geographie, specielt Fædrelandets; Pædagogik og didactisk Methodik for Behandling og Gennemførelse af enhver af Skolens Discipliner; i dette sidste, samt Literatur og Historie, skulde tillige gives 3 Opgaver til skriftlig Behandling. Ved 3die Grad, Prøven for Bestyrere af höjere Realskoler, forlangtes foruden det ved 2den Grad Bestemte, grundig Indsigt enten i Historie og Geographie, eller i Mathematik og Naturlære (eller Naturhistorie), eller i et af de fremmede nyere Sprog (Tydsk, Fransk, Engelsk), saaledes at Examination i det heraf Valgte baade anstilledes mundtlig og ved skriftlige Opgaver.

I flere Punkter ere imidlertid disse Bestemmelser nu ikke længere tilstrækkelige, og det maa derfor ansees for meget tidssvarende, at et Medlem af Examenscommissionen, Prof. Rovsing, i Slutningen af forrige Aar har udarbeidet og til Skoledirectionen indleveret et nyt Forslag til en Reform. Den nærmere Begrundelse af dette, i Forbindelse med en Critik af de hidtil bestaaende Bestemmelser, er givet af Professoren i ovennævnte Afhandling, hvis Indhold vi her i Korthed ville referere.

For det Første paaviser R., at de hidtil forlangte Prøver i visse Tilfælde blive bebyrdende og vanskelige for Aspiranten, i andre utilforladelige. En Mand, der f. Ex. tidligere ved en anden Examen har aflagt Vidnesbyrd om sit, for den almindelige Dannelse nødvendige, propædeutiske Kendskab til Historien og Geographien, men som senere gennem en Række af Aar ved videnskabelige Studier har uddannet sig specielt i andre Fag, maa føle det som et hemmende Baand og en unødvendig, vilkaarlig Hindring, der lægges ham i Vejen, naar han atter i en ældre Alder skal søge at vinde Examensstandpunctet i hine Fag. Forat kunne lede en Skole er det nemlig ufornødent at være i Stand til selv at overtage hvert enkelt Fag i Skolen som Lærer; men derimod er det vist paa den anden Side en uafviselig Fordring til en Bestyrer, at han ikke er aldeles fremmed for Hovedfagene eller hele Grupper af Fag, hvilket efter Bestemmelserne fra 1845 let vil kunne skee, saasom der ikke engang ved Prøvens 3die Grad — efter de befalede Discipliner at dømme — forudsættes almindelige Skolekundskaber og almindelig Dannelse, og man jo paa ingen Maade kan drage den Slutning, at Examinanden ved at befindes tilstrækkelig hjemme i de befalede Fag eo ipso maa besidde den nødvendige Fordannelse i de øvrige. Ligesaalidt kan Prøven i Didactik give nogen Sikkerhed for det her omhandlede Kendskab til de Discipliner, der ikke specielt ere Genstand for Examination; ved den skal neppe andet end Fortroligheden med de almindelige Methoder og Blikket for deres Anvendelse kunne fordres eller komme for Dagen. Desuden har

denne Examen i det Hele mere Characteren af en almindelig — og dog utilstrækkelig — Kundskabsprøve, end en Lærer- og Bestyrerprøve, idet der absolut savnes en Undersøgelse af Aspirantens Selvstændighed i Tænkning og Fremstilling og det for ham nødvendige Herredømme over Stoffet.

Hvad dernæst en Reform af de hidtil gældende Bestemmelser angaaer, da mener R., at det for det Første — forinden der skrides til en speciel Prøve — er af Vigtighed at sikkre sig, at den fornødne almindelige Dannelse er tilstede, hvortil da de allerede bestaaende offentlige Examina vilde kunne benyttes, saaledes at f. Ex. ved 1ste Grad Attest for en ordentlig Skoledannelse efter Borgerskolens Maalestok, ved 2den Grad Seminarieexamen med 1ste Charakter eller muligvis den højere Præliminærexamen, godt bestaaet, vilde yde tilstrækkelig Garanti; medens der ved den 3die Grad i Reglen burde forudsættes Studenterexamen med 1ste eller en god 2den Character, — undtagelsesvis polytechnisk eller Officiersexamen. Naar nu den, der efter saadanne Regler søger sin Bevilling, tillige fremlægger tilfredsstillende Vidnesbyrd om fleraarig Øvelse i Skoleundervisning, vil kun en Suppleringsprøve være nødvendig. Denne maa ved 2den eller 3dje Grad eller for dem, der agte at oprette fuldstændige Skoler (Borger- og Realskoler) for det Første bestaa i en Undersøgelse af Aspirantens Kendskab til Grundsætningerne for Opdragelse og Undervisning i Almindelighed (Pædagogik og Didactik) og denne helst skee ved en skriftlig Besvarelse af en forelagt Opgave, der giver stort Spillerum for individuel Opfattelse, i Forbindelse med et Colloquium over et Thema af samme eller lignende Indhold. For ydermere ved hine Attester at godtgøre sin Duelighed som Lærer, bør der opgives 2 Fag elter Faggrupper, hvori han baade theoretisk, dels mundtlig (ved Foredrag og Colloquium), dels skriftlig, og practisk ved Foredrag og Examination i en af Byens Skoler viser sin Evne til at behandle disse Fags Indhold til Skolebrug. Her maa endvidere bemærkes, at Borgerskolens Væsen kræver, at det ene Fag ved 2den Grad skal være Modersmaalet; Realskolens (ved Prøvens 3die Grad) derimod, at dette bliver et fremmed Sprog, Mathematik, Naturlære eller Naturhistorie, og tillige, at der ved 3dje Grad bør fordres opgivet et Fag som Hovedfag, hvori Aspiranten ifølge omfattende Studium og derved erhvervet videnskabelig Indsigt er i Stand til at være forsvarlig og selvstændig Hovedlærer gennem den hele Skole. Ved Prøvens laveste Grad, der kun giver Adkomst til at oprette en Forberedelsesskole, kunne almindelig Pædagogik og Didactik som Fag ikke urgeres for strængt, men maa dog nævnes, for at der derved kan gives Anledning til en skriftlig Udarbejdelse, der viser Aspirantens Modenhedsstandpunct. Derimod er det meget vigtigt, at der kræves ordentlig Kundskab i Methodelæren for Elementarundervisning, og Prøven heri maa da helst være mundtlig. Den practiske Prøve i en Skole bør omfatte Anskuelsesøvelse, Læsning, Regning (de 4 Species, Reguladetri og Brøk), Bibelbistorie, Fædrelandshistorie (navnlig Sagnhistorie) og Jordbeskrivelse (Landkort).

Da der nu gaaes ud fra den Forudsætning, at Aspiranten tidligere har underkastet sig en eller anden offentlig Examen, følger det af sig selv, at disse Prøver (navnlig de theoretiske), dersom de ordnes saaledes, ikke blive ganske fælles for Alle, idet jo den Dygtighed, der een Gang tilstrækkelig er lagt for Dagen, ikke senere bør fordres godtgjort paany

For Lærerinder, der ønske at oprette Pigeskoler, foreslaaer R. ligeledes 3 Examina, saaledes at den før beskrevne 1ste Grad uden Forandring vil kunne passe for Bestyrerinder af Forberedelsesskoler, medens derimod for 2den og 3die Grads Vedkommende Lærerindernes Examen naturligvis fuldstændig — hvad Omfang og Indhold angaaer — vil adskille sig fra Lærernes. Tvedelingen af den höjere Prøve maa imidlertid bibeholdes, thi da de fuldstændige Pigeskoler lade sig henføre til to Arter, en lavere borgerlig, som bliver staaende ved de nationale Fornødenheder, og en höjere som optager et cosmopolitisk Element i sig, maa, foruden de for begge Klasser af Bestyrerinder fælles Fag (Modersmaalet, Historie og Geographi, samt Opdragelses- og Undervisningslære), og den fælles praktiske Prøve, et særeget Moment komme til og Prøven modtage en Skærpelse for dem, der agte at oprette höjere Pigeskoler. Af disse maa nemlig udtrykkelig fordres Kendskab til fremmede nyere Sprog, saaledes at specielt Fransk[1]) altid bør være eet af de to opgivne Undervisningsfag. — Sluttelig antager Forf., at den (if. kgl. Resol. af 4de Nov. 1859) oprettede Lærerindeexamen i Tiden vil kunne benyttes som almindelig Dannelsesprøve, og Bestyrerindeexamen derved indskrænkes til et Supplement.

J. P.

Gjenmæle.

I Anledning af Dr. Fistaine's Bemærkninger over min „Franske Grammatik til Skolebrug" i dette Tidsskrifts 2den Aargang 2det Hefte.

Skjøndt den Tone, hvori ovennævnte Bemærkninger ere skrevne, er saadan, at jeg nødig indlader mig paa at besvare samme, allerede fordi det er vanskeligt at gjøre det uden selv at komme ind i lignende Stiilart, saa kan jeg dog ikke undgaae det. Jeg skal imidlertid stræbe at gjøre det i Korthed.

Naar Hr. F. kalder min lille Bog et ubetydeligt Arbeide o. s. v., saa synes den mig for det Første ogsaa at optræde uden al Prætention, og dernæst anseer jeg det for tilstrækkeligt at henvise til Fortalen. Har Bogen løst sin

[1]) Dette Forslag — der muligvis vil møde Modstand — støtter sig paa Forf.s Anskuelse af Fransken som »det almindelige Civilisationssprog« og tillige som det, der (ogsaa for den lærde Skoles Vedkommende) bedst egner sig til Begyndelsessprog, ved Bibringelsen af de almindelige grammatikalske Forestillinger. Ref.s Anm.

der angivne Opgave paa en nogenlunde tilfredsstillende Maade, saa er den for Skolerne ikke ganske ubetydelig, men, indtil en bedre kommer, en nyttig Bog. Dog, hvad der tjener til Skolernes Tarv, forstaaer Hr F. ikke.

Hr. F. har Ret i at dadle den af mig angivne Udtale af *j* som *dsj*, den er urigtig; kun behøvede jeg ikke Dr. F.s Belærelse om, ved hvilken Stilling af Taleorganerne *j* fremkommer o. s. v. Jeg har villet forebygge, at Disciplene i Udtalen sammenblande *j* og *ch*, hvortil de, som enhver Lærer af Erfaring veed, ere tilbøielige, og er derved kommen til den modsatte Feil, hvorved det seer ud, som om *j* var en Tungelyd. Sagen er, at man slet ikke ved danske Tonetegn kan betegne slige et andet Sprog tilhørende Lyd Jeg skulde have indskrænket mig til at sige dette og i det Hele overladt endnu Mere til Lærernes mundtlige Anviisning. Hvor sandt dette er, sees deraf, at ikke engang en Mand med Dr. F.s overlegne Talenter har kunnet undgaae en ligesaa slem Feil ved Forsøget paa at betegne Udtalen af dette *j*. I sin „Dansk - Franske Tolk" giver han (S. 5 og 6) een og samme Betegnelse (*sch*) for Udtalen af *j* og *ch* (*joli* udt. *scholi; chose* udt. *schohs*) og forleder saaledes Disciplene til den bl. A. af Mad Dupuis[1]) dadlede Sammenblanding af disse to Lyd. At han taler om et „meget blødt" *sch*, hjælper ikke; for det Første er dette en Modsigelse, for det Andet betegner han dog begge Lyd ligedan. — Om Udtalen af *p* har jeg ikke sagt, at det udtales som *b*, men „stundom næsten som *b*". Maaskee er dette Udtryk uorrect; mig forekommer det dog, at adskillige Ord (f. Ex. *papa*) udtales af de Franske med en Lyd, der mere end i andre Ord nærmer sig til *b*. — Om *r* har jeg udtrykt mig ligesom f. Ex. Prof. Abrahams i sin Grammatik; der er i Hovedsagen af mig meent det Samme, som Dr F. siger, den nærmere Anviisning har jeg villet overlade til Læreren — Min Betegnelse af Lyden af det bløde *s*, ved et „blødt *ds*", er, troer jeg, rigtig, naar den forstaaes rigtig, ikke saaledes, at Lyden af *d* skulde træde skarpt og tydelig frem. I danske Ord som „fælleds" (der udtales ganske ligedan, hvad enten det skrives saaledes eller „fælles"), „vadske" o. d. udtaler Ingen dette *d* tydeligt, men *s* har en blød Lyd, som i denne Skrivemaade er betegnet ved Tilføielsen af *d*, imedens Andre bortkaste denne Betegnelse og skrive „fælles, vaske". Udtalen af det bløde *s* betegnes af de Franske ved *z*; Lyden af dette har jeg efter ovenanførte Opfattelse betegnet ved *ds*, men slig Betegnelse bliver, som jeg allerede har sagt, altid ufuldkommen.

Dr. F. kunde have sparet en stor Deel af sin Tale om det halv stumme *e*, hvis han havde læst mine Ord rigtig og ikke, med et for en Kritiker, der optræder paa den Maade, utilgiveligt Sluskeri havde forvansket disse. Han tillader sig at sætte et Komma ind i min Regel efter Ordet *le*, hvorved Meningen forandres, eftersom Ordet „især" da gaaer ikkun paa de anførte Smaaord, imedens det af mig er henført til alt det Følgende. Herved bortfalder hans vittige Bemærkninger om „særligt Privilegium for hine Smaaord" o. s. v. Jeg har her, som andensteds, villet overlade den detaillerede Udførelse af den almindelige Regel til Lærerens mundtlige Anviisning og til Øvelsen. Det, jeg har sagt, at en ellers (ɔ: hvis flere e'er efter hinanden bleve ganske stumme opstaaende Haardhed eller Besværlighed foranlediger denne Udtale af *e*, kan Hr. F. finde hos de af ham oftere anførte Autoriteter[2]); der er altsaa slet ikke Tale om, hvad jeg finder haardt, men om hvad „de Indfødte" mene derom. Den af Dr. F. nævnte Regel, at hvert andet *e* bliver halvt stumt (*ø*), hvert andet stumt, erkjendes for det Første ikke af Alle for rigtig, da Mange dadle en saa hyppig Slugning af Vocalerne (de kalde det „manger les syllabes"); for det Andet gjelder den i ethvert Tilfælde ikke uden Videre om al Oplæs-

[1]) „Les Suisses et les Allemands confondent presque toujours *je* avec *che*". (S. 130).

[2]) F. Ex. Mad. Dupuis S. 50: Lorsque, dans un même mot, deux *e* muets se trouvent séparés par une ou plusieurs syllabes sonores, ils peuvent très-bien s'élider tous deux, pourvu que les consonnes que cette elision rapproche ne soient ni trop rudes ni trop nombreuses Si l'on élidait tous les *e* muets qui se rencontrent dans une même phrase, les articulations, se trouvant précipitées les unes sur les autres, produiraient une prononciation tout-à-fait rude et désagréable. Pour remédier à cet inconvénient, on élide un *e* alternativement etc.

ning og Tale, da man, hvor man vil sige Noget med særeget Eftertryk og emphatisk Distinction, stundom lader være at udstøde *e* i nogle eller alle Stavelser, især i hine Smaaord; for det Tredie er det ikke altid det 2det, 4de o. s. v. af de stumme *e*'er, der elideres, men naar Vellyden kræver det, skeer det med det 1ste o. s. v.[1]). Jeg troer derfor, at Æren for at have bragt Forvirring ind i dette Punct tilkommer Dr. F. og ikke mig. Heller ikke overrasker dette mig, naar jeg seer hen til den mærkværdige Maade, hvorpaa han behandler dette *e* i sin „Dansk - Fr. Tolk", hvor han S. 2—3 lærer: „Hvor *e* „ikke har nogen Accent og er den eneste Vocal i en Stavelse, som det slut- „ter, der antager det en kort dansk *ø*-Lyd, som *me* (læs *mø*); *te* (læs *tø*); *se* „(læs *sø*). Men naar saadanne Ord og Stavelser komme i Forbindelse med „andre Ord og Stavelser, da sluges eller sløifes deres *e* i Udtalen: *par le* „*père* (læs omtr. *parl' pæhr*)". Mon Ord som de anførte (*je*, *me*, *te*, *se* o. s. v.) nogensinde kunne staae uden i Forbindelse med andre Ord eller Stavelser? Og naar saa er, skal *e* jo altid sluges, og naar kunne de saa faae Lyden *ø*? Dr. F.s Regel er jo meningsløs.

Hvori det Urigtige i det om *l* mouillé Sagte skal ligge, forstaaer jeg ikke, da Hr. F. udtrykker sig heelt dunkelt derom; jeg seer kun, at Hr. F. atter forvansker mine Ord, naar han siger, at jeg vil have Ordet *travail* udtalt *traval-i*, medens jeg har sagt netop det Modsatte[2]). Jeg har om dette *l* mouillé sagt det, som læres f. Ex. af Mad. Dupuis o. Fl., og skal ikke længer opholde mig ved Dr. F.s uforstaaelige Tale derom.

Dr. F. kalder det en „taabelig Paastand" (Brugen af slige dannede Udtryk synes nu engang at høre til Dr. F.s Natur) af mig, at *H* ikke høres i Udtalen. Jeg troer dog, at han heri tager feil. For det Første mener jeg, at Enhvers Øre lærer ham Sandheden deraf, naar han hører en Indfødt tale. For det Andet have flere Franskmænd, tidligere og nylig, til mig sagt netop dette; i det Høieste, meente de, kunde man sige, at den paafølgende Vocal efter et „aspireret" *h* udtales noget eftertrykkeligere[3]), men at en Beaandelse som ved det danske *h* (hvor det udtales og ikke, som i Hjerte, bliver borte) slet ikke maa finde Sted. For det Tredie kan Hr. F. finde denne Lære udtrykkelig fremsat i Lesaint's „Traité de la prononciation française (1850)[4]). Jeg veed meget vel, at navnlig Bescherelle udtrykker sig anderledes herom, men derved er Sagen ikke afgjort. At Ordet *aspiré*, hvor Talen er om *h*, ofte bruges saaledes, at derved kun menes, at et saadant *h* forhindrer Elisionen o. s. v., kan paavises af to Exempler: Poitevin udtrykker sig i sin mindre Grammatik („Cours théorique et pratique de langue française", 1850) saaledes „La lettre *h* est aspirée, quand elle empêche la liaison et l'union de la syllabe qui la précède avec la voyelle qui la suit"; om en Udtale af *h* siges her Intet. Mad. Dupuis (S. 129) sætter over det Afsnit, hvori hun lærer, at Elision ikke finder Sted foran *onze*, *oui* og et Par andre Ord, og at man altsaa læser *le oui*, *le onze*, o. s. v., Overskriften: „De l'aspiration de quelques voyelles sans le secours de l'H"; efter hende er altsaa Begyndelsesvocalen i hine Ord uden *h* aspireret, fordi Elisionen ikke finder Sted foran samme. Endelig skulde Dr. F. omhyggeligere have efterseet de Autoriteter, til hvilke han

---

1) Mad. Dupuis S. 51. anfører som Exempel: *Ce que je vous demande* líses *C'que j'vous d'mand'*.

2) S. 8: „Egentlig skulde i Udtalen det foran *l* staaende *i* flyttes efter *l* og denne Consonant udtales meget blödt (*travail* - traval'l). Nu er imidlertid o. s. v., og det kan betragtes som Regel, at der udtales trava-i o. s. v." Jeg har for 20 Aar siden hørt Drengene i de lærde Skoler i Paris idelig udtale trava-i o. s. v. og blive rettede derfor af Lærerne, som krævede traval'l o. s. v; hvad der dengang endnu forkastedes som en Skjødesløshed i Udtalen, er altsaa siden bleven Regel ogsaa for de meest Dannedes Tale.

3) Poitevin siger i sin „Grammaire générale et historique de la langue française" 1, S. 13: Si la lettre *h* est aspirée, elle donne un son fort à la voyelle suivante, et au commencement du mot elle empêche l'élision etc

4) S. 85: Si la lettre *h* est aspirée, elle a la valeur de toute autre consonne, c'est à dire qu'elle empêche l'élisionde la voyelle finale du mot précédent etc. Mais, quoique aspirée la lettre *h* doit être prononcée sans le moindre effort guttural; par exemple *le hameau*, *la honte* se prononcent comme s'il y'avait *le ameau*, *le onte* etc.

henviser. Han vilde da have funden, at for Ordet *hennir* angives hos Napoléon Landais netop den Udtale, som jeg har givet (*anir*), og om hvilken han siger, at ingen Franskmand vilde forstaae den; han vilde have funden, at den samme N. Landais angiver, som jeg, Udtalen af *haute* som *ôte*, af *héros* som *éro*, og saaledes ved alle Ord, der begynde med et aspireret *h*. Dersom det var N. Landais's Mening, at et *h* som det danske skulde høres i disse Ord, kunde han ligesaa lidt have brugt en saadan Betegnelse, som han i sin Ordbog kunde opføre blandt Homonymer Ordene *haute* og *hôte*, *homars* og *Omar*, *hune* og *une* o. ff. Saameget er i ethvert Tilfælde klart, at Meningerne herom ere deelte[1], og jeg troer at i Virkeligheden udtales *h* af Ingen.

Den 6te Januar 1861.

C. F. Ingerslev.

---

[1]) Prof. Abrahams siger i sin Grammatik: „*H* er i Udtalen næsten aldeles udslettet". Forskjellen imellem ham og mig er altsaa meget ringe.

Den oldnordiske udtale

oplyst ved

den ældste afhandling om retskrivningen i Snorra-Edda.

Af *K. J. Lyngby.*

Når man gör udviklingen af lydene og af sprogformerne i Nordens fastland til genstand for sproghistorisk betragtning, er det, for at undersøgelsens gang kan være sikker og fast, af vigtighed at være på det rene med det spørgsmål, hvordan den oldnordiske udtale har været, det vil ikke just sige, hvorledes man i den islandske literaturs klassiske periode har talt på Island, thi denne literaturs værker kunne uden skade læses med den nyislandske udtale, men det vil sige, hvilket lydsystem der danner det fælles grundlag for udtalen i alle Nordens skriftsprog og almuesprog; fastsættelsen af denne udtale er altså næsten af större vigtighed for os fastlandsbeboere end for Islændingerne. Som bekendt var det Rasks fremgangsmåde med enkelte ændringer at anvende den nyislandske udtale, Rask mener i sin Vejledning til det Isl. 1811 side XIX at »almuen ..., i det mindste mange steder i Fyn, har aldeles den islandske udtale af á, æ, ó, ei, au», hvori han vil finde en overensstemmelse med oldsproget. C. Säve mener derimod [1]), »at det gammelnordiske sprog, Norrœna, eller det islandske, har, f. ex. i Snorre Sturlesens tid, på det nærmeste været udtalt således, som vi finde det skrevet, såvel i de gamle sprogmonumenter, som på runestenene, og tildels i landskabslovene»; Säve synes dog ikke, som Grimm, at anse accenten for tegn på længde, siden han[2]) lader gutlandsk »giva», »gav» og lignende ord have »ursprungligen lång rotvokal». Forrige årgang af dette tidskrift har allerede indeholdt en afhandling af E. Jessen om udtalen i de ældre sprog i vor sprogklasse[3]), det antages der, at Grimm har ret i, at forskellen imellem a o u o. s. v. og á ó ú o. s. v. består i

---

[1]) i Molbechs Hist. tidskr. IV (1843), 216. 217.

[2]) De starka verberna i Dalskan och Gotländskan, 1854, side 13.

[3]) s. 202—219.

tidsmål[1]) (qvantitet). De midler vi besidde til at bestemme den oldnordiske udtale ere 1) de nyere sprogs udtale; udtalen må næmlig bestemmes ikke alene ved hjælp af den islandske udtale, men også ved hjælp af den norske udtale, som vi finde den hos Aasen, udtalen på Førøerne[2]) samt den gutlandske, svenske og danske udtale; 2) afhandlingerne om alphabetet i Snorra-Edda, fornemmelig den ældste, der findes i den Arna-Magnæanske udgave II (1852), s. 10—42; 3) må man med denne afhandling i Snorra-Edda sammenligne nogle af de ældste håndskrifter for at bestemme tegnenes brug.

De håndskrifter, hvoraf jeg har samlet exempler, ere følgende:

1) Det Arna-Magnæanske håndskrift 677 4to eller egentlig stort 8vo; dog tages her kun hensyn til det, der er skrevet med den anden hånd, side 13—82. Man finder her tegnet ǫ brugt i overensstemmelse med afhandlingen i Snorra-Edda; også stemmer det med afhandlingen i Snorra-Edda deri, at det aldrig anvender ð, men i dets sted þ; et par gange bruges dog d for ð, f. ex. tid 21[16], men endnu i samme linie tiþ (= tíð); i mð 41[22] er stregen over d forkortelsestegn; endvidere stemmer det med afhandlingen i Snorra-Edda i den stadige brug af tegnet ŋ (= ng), samt deri at det ikke plejer at anvende medlyds-fordobling; det sætter ɴ = nn, ʀ = rr, ɢ = gg; ved siden af ff findes s i samme betydning, medens f er enkelt s. Indholdet er oversættelse af nogle af pave Gregor den førstes homilier samt af nogle af hans dialoger. Bogen er beskreven hos K. Gíslason um frumparta íslenzkrar túngu i fornöld (1846) side XCIII—XCIX, hvor den sidste side meddeler et stykke af den; dens tid bestemmer han til begyndelsen af 13de århundred; der er meget tit taget hensyn til den i dette skrift af Gíslason f. ex. s. 132, 139, 142 og oftere. Efter dette håndskrift ere nr. XXIII og XXIV i Gíslasons 44 prøver af oldnordisk sprog og literatur (1860) meddelte, men med forandret retskrivning. Bagved denne afhandling meddeler jeg to små prøver af dette håndskrift, næmlig Gregors dialoger III, 4 (s. 50[1—19]) og III, 10 (s. 52[27—38]). Jeg anfører i det følgende dette håndskrift under mærket 677, ved citaterne medregner jeg ved sidetallet også de ikke benyttede 12 første sider; jeg tager ved citaterne intet hensyn til det, der ej synes mig at være af betydning og som kun vanskelig

[1]) s. 215.

[2]) V. U. Hammershaimb, Ann. f. nord. oldkynd. 1854 s. 237—246.

kunde betegnes i tryk, f. ex. de forskellige r-former; tegnet for ll, hvor det ene l står over det andet, betegner jeg ved *ll*: micil*l* se Gísl. Frpp. XCIX[6]; det af a og u eller v sammenslyngede tegn omskriver jeg her a*v*.

2) Det Arna-Magnæanske håndskrift 619 4to. Grunden til at dette håndskrift anvendes her er dets temmelig nöjagtige brug af tegnet ꜵ, også anvendt i ꜵu. Iøvrigt finder jeg ikke sprogformen i dette håndskrift i alle henseender videre fortrinlig. Et bevis på at sprogformen er yngre end i 677, er det, at nf. fl. af 2den persons stedord i 619 hedder þer 64[11], 66[1], men i 677 ér 27[28, 30]; 619 bruger stadig ð, det bruger aldrig q, derimod bruger det det oldengelske v-tegn ƿ. Somme tider synes der at være nogen vaklen i sprogets former; f. ex. når det hedder (mín) ſcapara (ƿæit) 153 nederst[1]), gf. for nf., eller (oll ſu) þionaſtu 103[25 2]), gf. for nf. eller u for a, eller når nf. kona bruges som gf. 12[23 3]), når det hedder hƿærr kendi ... ſit lanz tunga 92[1 4]) for síns lands tungu, når der er kommen forvirring i formerne for den höjere grad, mæira þorf 33[21 5]), gf., = meiri þörf, da synes alt dette at have sin grund enten i uvanthed med at skrive og ubehjælpsomhed eller i tankeløs afskrivning eller nedskrivning[6]) eller deri, at det er skrevet i en eller anden egn af Norge, hvor sprogformerne allerede havde begyndt at vakle, navnlig den svage nf. og gf. ha. og hu. at sammenblandes og böjningen af höjere grad at forstyrres; jeg kan næmlig ikke tro, at noget af dette skulde bero på sammenhæng med de gotiske former. Håndskriftet indeholder 1) oversættelse af Alcuini de virtutibus et vitiis liber og 2) homilier. Det er beskrevet i Gislasons Frumpartar XLVII—L, hvor to små stykker af det ere meddelte; det er tit benyttet i dette skrift af Gíslason, f. ex. s. 142 ff. Et facsimile af to stykker findes i Antiquités Russes I (1850), tavle IX; håndskriftet beskrives i dette værk s. XXIX—XXXI, det henføres der til sidste halvdel af 12te århundred; jeg finder ingen grund til at sætte det tidligere end 13de århundred[7]). Jeg citerer det under mærket 619 med an-

1) = Gísl. Frpp. 123[5], sml. Gísl. Forml. § 49. 2) = Gísl. Frpp. 126 nederst. 3) = Gísl. Frpp. 127 nederst, sml. Gísl. Forml. § 50 a. 4) = Gísl. Frpp. 128[4]. 5) = Gísl. Frpp. 123[12], sml. de følgende exempler. 6) Sml. *broðon* for *broðor* 92[20] = Gísl. Frpp. 209 nederst.

7) Dette håndskrift omtales også i Keysers og Ungers udgave af Ólafs saga hins helga (den legendariske saga), 1849, i anmærkningen til cap. 103 og af J. þorkelsson i Safn til sögu Íslands I, 172 ff.

givelse af side og linie. Bag efter denne afhandling meddeles som prøve side 130^{15}—131^{29}, næmlig slutningen af nr. 27 i Gíslasons indholdsfortegnelse (sermo de sancta Maria) og nr. 28 (in exaltatione sanctæ crucis).

3) Pergamentsbrudstykker af Olav den helliges saga, fundne i det norske rigsarchiv i ryggen af et fogedregnskab, udgivne side 90—95 i Ólafs saga hins. helga (den legendariske saga), udgiven af Keyser og Unger Kristiania 1849. Disse brudstykker anvende æ dels med dels uden accent på en nöjagtig måde; þ anvendes næsten helt igjennem for ð, der dog findes. Retskrivningen er forklaret side X, dog, som det vil vise sig, ikke aldeles rigtig. Det siges der, at brudstykkerne ere af et håndskrift der »måske kan henføres endogså til slutningen af det 12te århundrede»; jeg kan dog ej anse dem for ældre end A. M. 677. Jeg citerer dem her under mærket »Br. af Ól.» efter side og linie hos Keyser og Unger. Facsimile i Langes Norske tidskrift I (1847) ved side 52.

4) Desuden benytter jeg nogle af de exempler, som af Rydqvist i Svenska språkets lagar anføres af et islandsk pergamentshåndskrift i qvart på det kongelige bibliothek i Stokholm, sig. nr. 15. Det beskrives i Sv. spr. lagar I (1850), s. XIII—XVII, hvor der tillægges det en höj ælde, det forekommer mig dog næppe at kunne måle sig med 677. Lyden ð betegnes altid med þ, ng er for det meste betegnet ved 1 figur, dog, såvidt jeg kan skönne af de små stykker af det, som ere aftrykte i Íslendinga sögur I (1843), s. 385—387, ikke den samme som i 677. Jeg kan ikke benytte dette håndskrift med samme sikkerhed som de øvrige, da næsten blot løsrevne ord ere mig bekendte.

Den ældste afhandling om retskrivningen i Snorra-Edda findes kun i ét håndskrift, næmlig i codex Wormianus af Snorra-Edda, A. M. 242 fol., der er fra 14de århundred. Afskriveren har ikke altid forstået forfatteren, men afskriverfejlene i de exempler, forfatteren har anvendt, ere med stort held rettede i den Arna-Magnæanske udgave; da rettelserne ere öjensynlige, tager jeg i almindelighed ikke videre hensyn til håndskriftet, men citerer efter den Arna-Magnæanske udgave[1]). Afhandlingen er formodentlig skreven i det 12te århundred, förend man endnu havde nogen egentlig literatur. Forfatteren følger meget rigtige

[1]) I § 6, s. 32 lin. 3 skulde der stå f for det enkelte, s for ꞩ, betegne det dobbelte s, ligeledes i afhandlingens allersidste linie § 9 s. 42; endvidere skulde der i § 8 (s. 40^{27} og 42^{10}) stå fúf (= fús) og fús (= fúss).

grundsætninger for fastsættelsen af retskrivningen; efter sine egne ytringer benytter han først de latinske bogstaver, forsåvidt de svarede til lyd i det islandske[1]); for de lyd, som ikke kunde betegnes ved de latinske bogstaver, anvendte han afledede tegn[2]) — noget han, som jeg senere skal vise, udførte på en yderst sindrig måde —; de bogstaver fjærnede han, som han ej havde brug for til at betegne den islandske udtale[3]). Ved selvlydene benytter han altså først tegnene[4]) a e ı o u, som han forefandt i det latinske alphabet. Når vi ordne dem efter Chladnis selvlydsschema, få vi følgende opstilling:

a

\- - -

o - e

u - ı

Dernæst anvender han afledede tegn[5]), som han danner af disse grundstave ved at tage hensyn til, mellem hvilke af de gamle lyd de ny lyd ligge. Tegnet ǫ betegner en mellemlyd mellem a og o, mindre åben end a, mere åben end o; derfor föjer han til tegnet for o en krølle, der skal minde om a'ets krumning. (ǫ hefir lykkju af *ai*, en hringinn af *oi*, því at hann er af þeirra hljóði tveggja saman blandinn: kveðinn minnr opnum munni en a, en meir en o.) Tegnet ę betegner en mellemlyd mellem a og e, mindre åben end a, mere åben end e, derfor föjer han til tegnet for e en krølle, der minder om a'ets krumning. (ę er ritinn með lykkju *as*, en með öllum vexti *es*, sem hann er af þeim tveim samfeldr, minnr opnum munni en a, en meir en e.) Tegnet ø betegner en mellemlyd mellem e og o; tegnet for o er derfor gennemstrøget med en streg (kvist), som skal minde om e. (ø, hann er af hljóði *es* ok *os* feldr saman, minnr opnum munni kveðinn en e ok meir en o, enda ritinn af því með kvisti *es* ok með *osins* hring.) Om y siger han, at det er en mellemlyd mellem i og u; figuren betragter han som en ændring af (begyndelsesbogstavet) u. (y er af röddu *ıs* ok *us*, görr at einni röddu, kveðinn minnr opnum munni en ı ok meir en u, ok skal af því ena fyrri kvísl af höfuðstafs *ui* ....)

---

[1]) § 1 mod slutn. .... þá hefir ek ok ritað oss Íslendingum stafrof, bæði latínustöfum, öllum þeim, er mèr þótti gegna til várs máls vel, svá at rèttrœðir mætti verða, [2]) ok þeim öðrum, er mèr þótti í þurfa at vera, [3]) en ór várn teknir þeir, er eigi gegna atkvæðum várrar tungu.

[4]) § 2. Við þá hljóðstafi fimm, er áðr vóru í latínu stafrofi: a e ı o u, [5]) þar hefi ek við görva þessa stafi fjóra, er hèr eru ritnir nú: ǫ ę ø y.

De lange selvlyd betegner hans system ved at sætte en streg over selvlydstegnet[1]; i stedet for den sættes her en accent. Sætte vi nu hans ny tegn ind på de tomme pladser i opstillingen ovenfor (ǫ mellem a og o, o. s. v.), giver lydenes betydning sig af sig selv, så at jeg kan stille lydskriftens tegn ved siden, således som de findes i min sønderjyske sproglære, altså med en lille streg under selvlyden for at betegne dens længde. De tvivl, som på dette trin af undersøgelsen kunde rejses, håber jeg det følgende skal hæve. Det uaccentuerede ø giver jeg plads på to steder, hvad der foreløbig kan betragtes som usikkerhed om udtalen.

Afhandl. i Sn.-Edda.						Lydskrift.					
korte			lange			korte			lange		
	a			á			*a*			*a̲*	
ǫ	ø	ę	ǫ́	-	ę́	*ă*	*ö*	*æ*	*ȧ̲*	-	*æ̲*
o	ø	e	ó	ǿ	é	*o*	*ø*	*e*	*o̲*	*ø̲*	*e̲*
u	y	ı	ú	ý	i	*u*	*y*	*i*	*u̲*	*y̲*	*i̲*

Selv ordner forfatteren tegnene således, at han stadig sammenstiller 1 af de oprindelige med 1 af de tilföjede tegn; altså a ǫ, e ę, ı, o ø, u y, hvor blot ı står ene, da intet andet tegn er afledet af denne grundstav. Förend indførelsen af de tilföjede tegn må man have skrevet med de 5 selvlydstegn a o u e ı så godt det vilde gå, og selv efter at man havde optaget det forøgede alphabet, vedblev man at bevare mindet om, at de ny tegn vare afledede; derfor udelod man af og til bimærkerne og satte grundstavene for de afledede tegn, altså a eller o for ǫ, e for ę, o for ø, u for y, hvori man aldeles ikke må søge noget bevis for at man virkelig har sagt a for ǫ, u for y o. s. v. Dette ses af den måde, hvorpå afhandlingen indfører en modstander talende, idet den lader ham sige, at tegnene ǫ ę y ere unyttige, da a e u dog kunde læses med den paa hvert sted passende udtale. (Nú má verða at því, at nokkurr svari svá: ek má fullvel lesa danska tungu, þó at latínustöfum réttum sé ritað, má ek þó at líkindum ráða hvé kveða skal, þó at eigi sé allir stafir réttræðir i því er ek les; ræki ek eigi, hvárt þú rítr ǫ þitt eða a, ę eða e, y ok u[2]). Også ses det deraf, at han i gen-

[1]) § 4: . . . at er grein enn á raddarstöfum . . . , grein sú er máli skiptir: hvárt stafr er langr eða skammr . . . . Þá grein vil ek enn sýna . . . . ok merkja ena löngu með stryki frá hinum skömmum: far [skib], fár [fare, no.] . . . . goþ [gud], góþ . . . . .

[2]) I anførelsen af bogstaverne er håndskriftet ej ganske nöjagtigt, men meningen må være den, der her er udtrykt efter den A.-M.'ske udgave.

drivelsen heraf blandt andet siger, at det ikke just var enhvers sag at læse det skrevne på den rigtige måde, når det, der var skrevet ens, kunde læses på flere måder (ef fleiri vegi má fœra til rètts en einn veg, þat sem á einn veg er þó ritað).

Jeg betragter nu hver lyd for sig, dens skrivemåde, oprindelse og udtale, forsåvidt der er anledning til at tale om ethvert af disse tre puncter; jeg følger derved den orden, jeg for undersøgelsens gang finder tjenligst, næmlig ǫ, ǫ́, ø, ǿ, o ó, ę, e, ę́, é, a á, i y u í ý ú.

ǫ. Denne lyd skrives 1) ǫ. I 677 forekommer ǫ ikke meget hyppig for at betegne den korte lyd: rǫd[1]) 50^{13}, i det ene her meddelte stykke; ǫnd[2]) 37^{3}, 49^{21}, 53^{10}, ligeledes med stort bogstav 44^{11}, 63^{30}, glǫþ[3]) 40^{10}, ſtǫþvaþi[4]) 54^{22}, ǫllom[5]) 63^{30}. I 619: hǫfdu 60^{14}, fǫng (gf.) 62^{22}. I Br. af Ól. kun et par gange: fégiǫfom 94^{15}, nǫfnom 95^{23}. I den stokholmske homiliebog: lǫg, ǫfund, ǫþrom, hǫldom, kǫllom[6]). Tegnet ǫ ser ud som ǫ i ordene dǫt*tra* lin. 21, brǫþ*r* lin. 25, brǫþ*ra* lin. 21 på facsimilet i Antiquités Russes I, tavle I, af håndskriftet 2365 4to i det kongelige bibliotheks gamle samling (Sæmundar-edda[7])); der har det imidlertid en hel anden betydning end den, vi her behandle. Tegnet ǫ kan man også se på tavle III i Íslendinga sögur I (1843) i ordene: nǫfn lin. 1, lǫgfogo*maðr* lin. 2, Prefta nǫfn tredje sidste linie (efter håndskriftet 1812 4to i den gamle kongelige samling). — 2) ꜵ. Det forekommer meget hyppig i 619, f. ex. i det her meddelte stykke cꜵllum[8]) 130^{23}, bꜵrðufc[9]) 131^{10}, hꜵndum[10]) 131^{12}. Br. af Ól.: sꜵc[11]) 90^{23}, stꜵk[12]) 91^{16}, mꜵrc[13]) 91^{31}, þꜵck[14]) 91^{32}, mꜵrg[15]) 93^{2}, hiꜵlten[16]) 93^{2}, ꜵllom[17]) 93^{3}, fꜵþvr[18]) 94^{4}, at sváfꜵrno[19]) 95^{4}, ꜵll (scip)[20]) 95^{6}, hꜵfoþs[21]) 95^{16}. Sammenlign også de stykker af to gamle blade i A. M. 237 fol., som ere meddelte af Gislason Frpp. XVII, XVIII, f. ex. i næstsidste linie hꜵlldo*m*[22]). I 619 dannes ꜵ gærne således, at det a, der slynges sammen med o, ser ud som *a* i cursiv i nutidens tryk, medens a selv ser ud som nutidens trykte a i antiqua; hvorledes ꜵ ser ud, kan man se på de to stykker af

---

1) Efter den skrivemåde, som nu plejer at anvendes i udgaverne rödd. 2) önd. 3) glöð (hu. af glaðr), 4) stöðvaði, 5) öllum.

6) Rydqvist I, s. XV, 323.

7) Guðrúnarkv. I, str. 4, 7.

8) Plejer at skrives köllum, 9) börðusk, 10) höndum, 11) sök, 12) stökk, 13) mörk, 14) þökk, 15) mörg, 16) hjöltin, 17) öllum, 18) föður, 19) at sváförnu, 20) öll, 21) höfuðs, 22) höldum.

619, som findes fácsimilerede i Antiquités Russes I, tavle IX: gœrðum, fœgur, qyœlðufc; dog findes œ også skrevet således, at den første bestanddel er = a i nutidens trykte antiqua, således i cœllum 130[23]. Iøvrigt er œ og ǫ egentlig samme tegn, da buen, der i œ, således som det kan ses på dette facsimile, står langs siden af o, i ǫ sættes under det; det vilde heller ikke være vanskeligt at finde steder, hvor der er skrevet således, at overgangen viser sig[1]). Egentlig må vel œ betragtes som ældst, skönt ǫ nu står i afhandlingen i Snorra-Edda. At ǫ og œ er samme tegn, udtrykkes således i den anden afhandling i Snorra-Edda om alphabetet § 3: lofat er þat í ritshætti at rita af límingum [det vil her sige æ, œ] heldr a-lykkju en fullt *a*, ok er þá svá: ę, ǫ[2]). — 3) ao. Det vil sige ǫ (œ) opløses i sine bestanddele, eller mellemlyden udtrykkes ved at skrive de to lyd, som den ligger imellem, ved siden af hinanden. Aollu 619 21[8], se Gísl. Frpp. § 11, s. 24, hvor endnu et par exempler af andre håndskrifter anføres, men denne fremgangsmåde anvendes dog kun sjælden. — 4) o, a. Det vil sige, istedetfor det afledede tegn ǫ eller œ skriver man et af dem, hvoraf det er afledet; man udtrykker lyden ved et af de nærmest liggende ældre bogstavtegn. o er meget hyppig i 677: for[3]) 50[2], fogþo[4]) 50[5]; ligeledes hyppig i 619: ollum 130[18], gofga 131[6], hond 131[10], hoggpin 131[19]; ligeledes i den stokholmske homiliebog: dogom o. s. v., Rydqvist I, s. XV, 323. Men i 619 kan man også finde a i stedet for œ: langaðu (længtes) 130[20] (= lœngœðu), haldom 47[18]. — Når vi nu ville bestemme u d t a l e n af ǫ, da taler oprindelsen, da det næmlig er et ved u (o, v) omlydt a, for udtalen *å*; det synes urimeligt, at a ved disse lydes indflydelse skulde blive til *ö*; det ligger også nærmest at forstå tegnet œ, der, som omtalt, er dannet af a og o, om *å*, ej om *ö*; også det, at det så almindelig bliver udtrykt ved o, vidner for udtalen *å*, endnu mere betegnelsen a, en betegnelse, som ikke må forstås således, som om man, når man i dette tilfælde har skrevet a, virkelig har udtalt det *a*; at det

---

[1]) Jeg har derfor ej gjort mig videre umag med at adskille ǫ og œ; i 677 har jeg henført så meget som muligt til ǫ.

[2]) Den A.-M.'ske udgave II, s. 52, sml. s. 367; læsemåden er dannet ved forbindelse af to håndskrifters læsemåder, men er sikker. Codex Wormianus har her ikke den rette figur for ǫ, men et andet tegn, der vist egentlig var = *ø*. Udtrykket límingar kan jeg først senere forklare.

[3]) Plejer i udgaverne at skrives för, [4]) sögðu.

kun er en betegnelsesmåde, ses deraf, at 619 skriver hældum 64[18], holdum 67[4—5], haldom 47[18], af hvilke tre betegnelser hældum er den nöjagtigere, holdum og haldom derimod mindre nöjagtige midler til at udtrykke samme udtale; det vilde være urimeligt, at anse det for tre forskellige udtalemåder, så meget mere som æ ved sin figur giver sig tilkende som den nöjagtigere betegnelse. I Norge er u-omlyden af a *å* (kort og langt), der af Aasen, eftersom det er mindre eller mere åbent, skrives o eller å, f. ex. mork, tonn, også gota (o af ǫ i gf. gǫto), lånd (fl. af land), låmb (fl. af lamb), bodn (fl. af badn, barn), votn (fl. af vatn), gomol (hu. af gamall)[1]; ö tilhører en enkelt lydforbindelse — da næmlig j omlyder et følgende ǫ til ö: kjöt (kød), fjöl (fjæl), fjör (fjeder)[2] — eller enkelte egne (Hallingdalen og Valders): önd, hönd, strönd, vötn[3]), men i samme egne forekomme former som fōlk, gōtt, kōmen[4]). Rigtignok er omlyden mere eller mindre gennemgående i de forskellige sprogarter, imidlertid tror jeg dog, at man kan slutte, at den har været almindelig. Af det anførte følger, at den norske grundform af denne omlyd har været *å*, og at ö først er udviklet på Island[5]). På Førøerne har o holdt sig foran m, n, *ŋ*: lomb, tonn, stong[6]); i andre forbindelser er det blevet ö: hjörtum[7]). Vende vi os nu til Danmark og Sverrig, da ville vi også der finde, at u-omlyden, hvor den findes, må have forandret a til *å*, hvoraf tildels igen lydene o, u, ō, ø have udviklet sig: dansk dug (= islandsk dögg); dansk hoved, svensk hufvud, gammel svensk hovoþ[8]); d. spurv (= oldn. spǫrr, fl. spǫrvar); d. hug, sv. hugg; dansk hugge, sv. hugga, gl. dansk hoggæ Jyske L. 3, 34; d. trold, sv. troll?; d. lov, gl. dansk logh (fortalen til jyske lov) af lǫg (fl.), medens lag, lav kommer af entallet lag; d. og sv. hjort, -jo- må forklares af -iǫ- (hiǫrtr,

---

1) Aasen gramm. 49. 111. 125. 222. 235. 247.

2) Aasen gr. § 23 s. 15 øverst. Lighed hermed har det, når bjóða bliver til bjöðe, Aasen samme sted. — Ordbogen har dog hjort imod denne regel. — Endnu et tilfælde, hvori man bruger ö, kan jeg først senere omtale, da ö der ikke er = ǫ.

3) Aasen gr. § 68, 1. 235. 4) Aasen § 19.

5) At i omlyden udtalen ö er yngre end o (= ǫ), har også Fritzner set, Langes Norske tidskr. I (1847), 387. 388.

6) På Suderø høres dog stundom: tönn, önnur.

7) Hammershaimb, Færø. spr. § 4 i Ann. f. nord. oldkynd. 1854, s. 247.

8) Rydqvist II, 122.

hankönsord af u-klassen), da -ia- bliver til -jæ- (hjærte); d. skjold (sv. sköld), hvor lyden *å* grunder sig på ǫ (skiǫldr), nu for tiden indtræder *å* rigtignok altid på dansk foran oprindeligt ld, men i J. L. hedder det skiold 3, 4, men derimod haldæ 1, 8; d. bold, sv. boll, hvor o svarer til ǫ, da oprindeligt ll ej forandrer et foregående a[1]); gl. sv. bolker Rydqvist II, 149; d. og sv. gjord, hjord, jord; dansk börn, gl. svensk barn og børn[2]); d. hör; d. møl, sv. möll; d. øl, sv. öl; d. kød, sv. kött, gl. dansk kiøt-, Flensb. bylov 51; svensk mjöl (mel); d. og sv. smör, af smiǫr; d. og sv. björn, gl. sv. biorn[3]); d. køl, sv. köl, gl. svensk kiol[4]); d. mjød, sv. mjöd; d. og sv. örn[5]); svensk björk. Af de forskellige selvlyd, vi her finde i omlyden, må *å* være ældst, da dette let kunde blive til *ö*; det omvendte vilde være vanskeligere at forklare; det lader sig ikke göre at forklare dansk hoved af islandsk höfuð; derimod er intet til hinder for at antage, at d. börn udgår fra en grundform *bårn* (bǫrn), skönt formen börn er gammel og næppe nogen dansk sprogart har bevaret nogen ældre form; flertallet *bạr*, *bạn*, som findes på sine steder i Jylland, er kun en yngre overgangsform[6]). Overgangen fra ǫ til ö er af lignende beskaffenhed, som når i enkelte ord oldn. u på dansk bliver ø: brønd af brunnr, tynd af þunnr. Den mening er oftere bleven ytret, at u-omlyden aldrig har været almindelig i det danske og svenske sprog[7]); mig forekommer det rimeligst, at de anførte ord: dug, hoved o. s. v. stå som ruiner fra den tid, da u-omlyden var gennemført; den blev beholdt i de tilfælde, ordet ingen former havde, hvorfra *a* kunde trænge sig frem; formen hǫfuþ havde ingen form med a ved siden, hvorfra a kunde trænge sig ind, mens derimod a trængte ind i sak (for sǫk) fra de former, hvor det blev anvendt (sakar, sakir). Men lige så godt som ǫ kunde fortrænges af a, lige så godt kunde det selv trænge sig frem; dette er især sket,

---

[1]) Dette tidskr. I, 30.

[2]) Rydqvist II, 103. 104, hvor han gærne vil bortforklare formen børn.

[3]) Rydqvist II, 149. [4]) samme sted.

[5]) Der står også ørn i A. M. 619 47[b]. Hedder nu i Norge ørn med langt lukket ø, Aasens ordbog.

[6]) Ann. f. oldkynd. 1854, 219; Sønderj. sprl. s. IV.

[7]) Bredsdorff, Blandinger fra Sorø V (1833), 53 mener, at den danske og måske den svenske dialect »i almindelighed ikke således som den norske og især den islandske har forandret a til ö på grund af et følgende u.« — Rydqvist I, 323. 324. — Sml. også Petersen, sproghist. I, 41.

hvor -iǫ- og -ia- afvekslede[1]); derfra skriver det sig, at d. »jord«, »hjort« nu ej kende til a. Foruden denne gensidige udjævning af ordenes former kan man også tænke på en ligefrem hævning af *ǫ* til *a*; denne forklaring må måske anvendes på svensk dagg; på dansk have vel fortidsformerne sang, sank fået *a* formedelst analogien med sprang o. s. v., og ligheden med fortidsformen sang har atter draget navneordet med sig. Munch fremfører den forklaring, at gammel dansk og svensk havde u-omlyden som »stærk omlyd« eller »derivationsomlyd«, medens -u- som »flexionsvocal« eller »i de blotte endelser« ingen indflydelse havde[2]); derved forklares former som øl, kød, men ikke former som jord; forklaringen er desuden for kunstig, da omlyden var ren mekanisk uden at sproget kunde tage hensyn til u-ets eller v-ets beskaffenhed som bestanddel af roden, af böjnings- eller afledningsendelsen; Munch tilstår jo endog selv, at det ikke er let »att distinguera mellan hvad som måste kallas derivations-vocal eller flexionsvocal«[3]). Der findes endnu et bevis på u-omlydens tidligere tilstedeværelse; på gammel svensk og gammel skånsk findes næmlig i tillægsord forandringen af a i anden stavelse til u[4]) under samme forhold som omlyden; f. ex. gamul (intetk. fl.) ØGL. G. 16 begynd.; gamul lagh Upl. L., stadfæstelsen (Schlyter s. 4[4]), men gamæl (ha.) samme lov M. 11, 2 og gamalt samme lov J. 15, 1; annur iorþ Skånske lov (runehåndskriftet) 1, 25. I Sverrig går det langt ned i tiden: idhor löön (eders lön) Gustav Vasas bibel (1541) Matth. 5, 12, modsat idhar fadher 5, 16; Carl den 12tes bibel (1703) har edor löön og edar Fader. »När jag bodde i Vpsala,« fortæller J. Svedberg i Schibboleth (1716), s. 141, »kom jag til tals med ene bondahustru, som hade tv höns, ett vnder hwarje arm, at sälja. Jag sade: toppen motte wara mykit gammal. Hon swarade; nei, han är icke så mykit gammal. Än hönan tå? Hon är intet gammul, swarade hon. Ehuru jag kastade om och stellte talet, at komma henne ifrå gammal och gammul; hölt hon sitt språk fram, at toppen war ei gammal; hönan war ei gammul«. Hvad Gutland angår, da må vist også det have haft u-omlyden af a; har det ikke haft den, da må det forklares således, at Gutland ikke har fulgt med det øvrige Norden i udviklingens gang.

1) Sml. Munch i Ann. f. n. oldkynd. 1846, s. 267[19].
2) Fornsv. och fornnorskan § 35. 39. 3) § 39, s. 34.
4) hvad Gíslason kalder samlyd, oldn. formlære § 44.

Grimm taler rigtignok om Gutalags fuldkomne mangel på u-omlyd[1]), men uagtet det hedder: hafuþ (hoved) 23 begynd., hagga (hugge) 25, 3, haggvin (hugget) 19, 32, gar (= gǫrr) 6, 1, finde vi dog: ol, til ... waizlur ols, begge dele 24 begynd., fremdeles: annur (intetkön fl.) 65, modsat annar 33 begynd., Gylt kar oc belti gamul 65, modsat gamal retr 60; endnu i midten af foregående århundred adskiltes på Gutland gamal, annar som hak. fra gamul, annur som hunkön[2]); alt dette viser, at u-omlyden ikke har været så fremmed for Gutland, som Grimm tror. Det følger af det foregående, at man på **Island** ved bosættelsestiden må have udtalt u-omlyden af a som *á*, men det er vanskeligt at afgöre, når *á* i udtalen er gået over til *ö*. Et *middel* til at bestemme tiden for overgangen fra *á* til *ö* have vi måske dog i forblandingen af tegnene; 1) mindre sikkert er det, når ǫ sættes for *ó*, noget, som meget ofte findes i 2365 4to i den gamle kongelige samling på det kongelige bibliothek i *København* (Sæmundar-edda); jeg anførte ovenfor s. 295 som exempler brǫþr, brǫþ*ra*, dǫt*tra*; håndskriftet henføres i Ungers udgave til begyndelsen af 14de århundred; 2) med mere sikkerhed kan man drage slutning deraf, at man betegner ǫ med et tegn, som egentlig betyder *ø*, næmlig et o med en böjle over; for at overbevise sig om, at ǫ og *ø* forblandes ved brugen af dette tegn, sammenligne man den måde, hvorpå føra er skrevet hos Gísl. Frpp. XXIX[9] (efter A. M. 322 fol.) med den måde, hvorpå sögu er skrevet Frpp. XI[10] efter A. M. 226 fol.[3]). Hvorledes dette tegn ser ud i A. M. 226 fol. kan man se på facsimilet (af Stjórn) i Antiquités Russes II, tavle VI, hvor der i 1ste linie står mörg lönd, i begge ord med den omtalte böjle over o. Dette håndskrift henføres af Gíslason til den anden halvdel af 14de århundred. Af samme udseende er vel den böjle, som efter Rydqvist I, s. XVIII findes over o i et islandsk pergamentshåndskrift i 4to på det kongelige bibliothek i Stokholm med signaturen nr. 7, såvel når det svarer til *ó* som når det svarer til ǫ (bröðr, höfðu); håndskriftet henføres til 14de årh. Til 14de århundred synes det således at man bør henføre overgangen i udtalen af *ǫ fra*

[1]) »die gänzliche abwesenheit eines umlautes des a durch u«, D. gr. 1[3], 490.

[2]) Säve i Molbechs Hist. tidskr. IV. 229, anm. under siden.

[3]) Det indeholder Stjórn, Rómverjasögur o. s. v., se Gísl. Frpp. IX følg.; efter dette håndskrift er nr. VIII (Rómverjasögur) i Gíslasons 44 prøver af oldnordisk sprog og literatur udgivet.

å til *ö*. Beviset svækkes dog noget derved, at man i A. M. 226 fol. også kan finde hand[1]), som det kunde synes måtte læses *hånd*. På den anden side er der et meget gammelt håndskrift, hvori man finder ø brugt for ǫ; det er håndskriftet A. M. 645 4to, som man henfører til begyndelsen af 13de årh.[2]); her finde vi allerede øþº (= øþro)[3]), agøtu[4]), cøl*l*ot (hu.)[5]), skönt også ǫl*lom*[6]); deraf synes det man kan slutte, at i en enkelt egn på Island var allerede da ǫ blevet til *ö*.

ǫ́. Denne lyd skrives 1) ǫ, ǫ́. Exempler af 677 (til de små forskelligheder i krøllens anbringelse tager jeg intet hensyn, man kan se dem i Gísl. Frpp. § 14): mǫl (fl. af mál) 17[34], 18[26], tǫro*m* (hf. fl. af tár), 18[41], 45[16], ǫft 19[30], med stort begyndelses-bogstav 36[34], ǫn (uden) 20[5], 35[24], brǫþ[7]) 20[7], mǫt*t*[8]) (gf.) 21[25], hǫt*t*r[8]) 22[17], crǫfom 22[34], fǫr (fl. af fár). 22[36], fǫro*m* (hf. fl. af fár) 23[5], omǫlog (ikke snaksom, hu.) 27[8], fǫ*m* (få, hf. fl.) 31[38], ǫro (sendebud, gf. fl.) 35[18], fǫto (sadde, fl.) 40[20], ǫ (å) 52[28], med stort begyndelsesbogstav 52[18], mǫlo*m* 53[8], fǫ (så, fortidens fl.) 57[40], 64[19]; med accent over: ǫ́ (å) 13[11], rǫ́f 13[11] [9]), mǫ́l (fl.) 17[32], ǫ́n 18[27], 22[8], 42[16], nǫ́q (sin næste, gf.) 21[36], nǫ́qf 36[33], fǫ́r (fl. af fár) 22[8], [27], 60[5], hǫ́ro*m* (hf. fl. af hár) 24[14], nǫ́þo (nåede) 33[19], ǫ́to 33[19], fǫ́ (så, fortidens fl.) 33[20], 39[5], 54[25], ǫ́ft 33[23], 37[40], hofod ǫ́n 35[22] [10]), tǫ́r (tårer) 42[37], 45[2], 46[35], 57[4], 59[2], hǫ́va hl'i[11]) 43[15], þvǫ́*m* 46[20] [12]), fmǫ́ h'f 53[29] [13]). I den stokholmske homiliebog: ǫst, sǫ, sǫto, ǫto[14]). Sammenlign også hǫ́no*m* Gísl. Frpp. XVIII[13] efter A. M. 237 fol. — 2) æ, ǽ. 1619: i det her meddelte stykke litillǽt (ydmyg, hu.) 130[22], pǽro (vare, fortidens fl.) 131[3], begge gange med accent; fæ (fl.) 57[6], Hætið 64[17], hænu*m* 132[8]; med accent fǽ orð 51[8], ǽn (uden) 56[7].

[1]) spalte 226[2].

[2]) Håndskriftet er beskrevet og uddrag deraf givne i Gísl. Frpp. LXII—LXVI. Et stykke deraf (jarteinabók Þorláks biskups) er trykt i Vigfússons udgave af Biskupa sögur I, 333—356, sml. s. XLVII—XLIX.

[3]) Gísl. Frpp. LXIII[11]. [4]) á götu, samme sted linie 16. [5]) Gísl. Frpp. LXV[12]. [6]) Gísl. Frpp. LXIII[10].

[7]) Intetk. fl. af bráðr.

[8]) Det dobbelte t er udtrykt ved punct over t.

[9]) Jfr. Gísl. Frpp. 27[6].

[10]) hovedenglen. — Gísl. Frpp. 135[11].

[11]) háva hluti, höje genstande.

[12]) 1 pers. fl. nut. af þvá. — Gísl. Frpp. 27[7].

[13]) smá hrís, små ris.

[14]) Rydqvist I, xv.

I Br. af Ól.: ætto 90[16], i kæpo 92[21], hæþvng 92[24], vinætto 94[15], góþ ræþ 95[10], formodentlig ifølge Fortalen s. X med accent over. Sammenlign også Gísl. Frpp. XVIII, hvor nogle exempler findes af A. M. 237 fol., f. ex. tœrom lin. 3. Som ovenfor omtalt er ǫ og æ samme tegn; i det ene her meddelte stykke af 677 er ǫ́ 52[32] skrevet således, at jeg vilde have gengivet en sådan figur i 619 ved æ. — 3) ao: paon 619 3[12] og med stort begyndelsesbogstav 3[14], Aoft 619 43[13], [14], sml. Gísl. Frpp. 28 øverst, hvor endnu et par exempler meddeles af et andet håndskrift, men denne fremgangsmåde anvendes dog sjælden. — 4) o, ó, a, á, et af de gamle tegn bruges for det sammensatte. o er hyppig i 677: oen (åen) 52[34], oft 17[29], gofoþ 27[40], nótt 27[13]; exempler af 619: botiðum 131[26], hór faðer (en höj fader) 51[15]; mange exempler både af 677 og 619 ere samlede Gísl. Frpp. 141—182; exempler af Br. af Ól.: móto (fortid fl. af meta) 95[5], qvóþo 95[12]; af den stokholmske homiliebog: lotom, boro, boþo (bade, fl.)[1]). a findes brugt i 677: tarom 46[20]; i 619: parcunlát (hu.) 130[22], paro (vare, fort. fl.) 49[9], 52[2]; i Br. af Ól.: váno[2]). — At o forekom på steder, hvor man vilde vænte á, har længe været bekendt; Rask og Petersen betragtede sagen på den måde, at de antoge, at á i oldtiden har haft en dobbelt udtale, dels var det i almindelighed blevet udtalt som *aw*, dels havde »de nyare språkens uttal å . . . redan varit en uråldrig dialekt, ehuru ganska sällsynt i forntiden«[3]). Men at det forholder sig anderledes og at vi her have en u-omlyd for os, er opdaget af K. Gislason, der først antydede det i Frpp. (1846) s. 141 og siden tydelig udtalte det i Oldnord. formlære (1858) § 41. Når imidlertid Gíslason fremstiller denne omlyd som en overgang fra á — ó, så er det ikke ganske rigtigt, da denne lyd ikke falder sammen med det ældre ó (= sanskrit ā), som findes i móðer, fór; det viser allerede afhandlingen i Snorra-Edda, der anfører (§ 2 slutn.) fár (sår, et.), fǫ́r (sår, fl.), fór (svor, fortid) som exempler på tre forskellige selvlyd[4]); det beviser endvidere de ovenfor anførte exempler på brugen af ǫ́ eller ǽ. U-omlyden forandrede altså aldeles ligeløbende

---

[1]) Rydqvist I, xv. 375.

[2]) váno bráþara, hurtigere end man væntede, 92[3].

[3]) Rask, Anvisn. t. Isländskan (1818) § 521. Petersens sproghist. I, 38. Som exempler anføres: o, boro, fom (= á, báru, fám).

[4]) Der er nogen unöjagtighed i håndskriftet, men det er dog klart, at de tre anførte exempler have stået der.

a — ǫ, med lydskrift: *a* — *å*
á — ǫ́, *a̲* — *å̲*.

Overgangen af á — ǫ́ finder sted i de samme tilfælde som overgangen af a — ǫ, f. ex. i flertallet af stærke intetkönsord (góþ ræþ Br. af Ól. 95[10], men lige i forveien: leítar konvngrenn ráþs), i nf. af hankönsord af u-klassen (ǫ́ʀ = gotisk airus, sendebud); i det enkelte ord ǫ́n (uden) forklares omlyden af oldhöjtysk âno (= det nuværende ohne); formen hǫ́r, gf. fl. ha. hǫ́va, er = got. hauhs, a er forlænget og u, som blev v, fremkaldte omlyd; med fæt (þæir mælto fæt um guð dóm h's 619 47[7—8]) må sammenlignes gotisk fav-ai, lat. pauc-i. Det synes ikke at gotisk -hv, hvor det er bortfaldet efter a, har virket omlyd, det vil altså sige, at omlydens indtrædelse er yngre end udstødelsen af hv; det hedder t[1] are*xar* 677 52[30], t[1] are*x*ar 52[23], hvor ár- er = gotisk awos (= ahvōs), medens det 52[28] hedder ǫ = got. awa (= ahva), hvor omlyden er fremkaldt af det -u, hvortil det gotiske -a gik over; fremdeles hedder det fa = got. saw (= sahv, så, fortid ental) 677 54[22], 62[19], 65[14], 67[10], medens derimod, som de för anførte exempler vise, fǫ́ er flertal = got. sewun (= sēhvun). Udtalen af ǫ́, ǽ må have været langt *å̲*[1]); altså har ǫ, æ i alle tilfælde været kort. U-omlyden af á har ikke været særegen for Island, den har i det mindste også tilhørt Norge; spor af dens tilværelse synes at findes i Norge i de på nogle steder forekommende former bóro, góvo[2]) (= bǫ́ro, gǫ́fo), hvor *å̲* er sunket til *o̲*, dengang á (= *a̲*) sank til *å̲*; sammenlign også førøisk bóru, góvu[3]), gjógv (ejef. gjáar)[4]), tón (bf. fl.)[5]). Vanskeligere er det at afgöre, om denne omlyd har været tilstede i Danmark og Sverrig; da næmlig á er blevet til å, ere á og ǫ́, hvis omlyden har været til, faldne sammen og omlyden derved udslettet. Vi have dog måske et spor af den i d. sø, svensk snö, sjö. Med disse former synes det at være gået således til: det gotiske böjningsæmne saiva-, snaiva- blev til fáiva-, fnáiva- med langt a, deraf dels 1) (ved i-omlyd) fę́iv-, fnę́iv-, hvor i siden faldt bort: fę́v-, fnę́v-, dels 2) ved omsætning fiáva-, fniáva- og

---

[1]) enten således som det danske lange å lyder, eller som den (i det mindste i Telemarken) mere åbne norske lange å-lyd, men ikke som den svenske lyd, der er mere lukket end den danske.

[2]) Aasen gr. § 66, 270 og ordbogen.

[3]) Hammershaimb, Færø. spr. i Ann. f. oldkynd. 1854, s. 257. [4]) Samme sted § 47. 52. [5]) Samme sted § 56.

så ved indvirkning af v: fiǫv-, fniǫv-, nf. fiǫr, fniǫr[1]); ǫ́ (= ạ́) blev sænket til ǫ, da á blev til ạ́; således opstod gl. svensk -sior, snio[2]), gl. dansk syo (= sjo, Er. S. L. 3, 59); deraf ved fremadvirkende omlyd af j sv. sjö og med udeladt j sv. snö, d. sø[3]). Gutalag har sia, hf.[2]). På Island ere á og ǫ́ på enkelte tilfælde nær, hvor ǫ́ er blevet til *ðw* (ọ̈), sammensmeltede derved, at á er blevet enten til *aw* eller til ạ́ (skrevet o), ǫ́ ligeledes enten er blevet til *aw̥* eller beholdt som ạ́ (skrevet o)[4]), hvorved denne omlyd er gået ud af sproget[5]).

ø. Det skrives 1) ø: gøra 677 57[23] = Gísl. Frpp. XCIX[3]; somme tider står der i stedet for en streg gennem ø blot den del af stregen, som går ud fra o yderst til höjre, sml. den måde, hvorpå gørþi ses skrevet hos Gíslason lin. 5 samme sted. — 2) ơ: kơmr Gísl. Frpp. XX[14] efter A. M. 243 B fol. (Kongespejlet). — 3) eo, det vil sige, ø (ơ) opløses i sine bestanddele, eller mellemlyden udtrykkes ved at skrive de to lyd ved siden af hinanden, som den ligger imellem: georer, den stokholmske homiliebog (Rydqvist I, 96). — 4) o, det vil sige, i stedet for det ny tegn skriver man det, hvoraf det er afledet: gorþiſc 677 50[17]; om man også kan skrive e er tvivlsomt, da ø tildels senere går over til e (*e* eller *æ*?). — De tilfælde, hvori kort ø forekommer ere følgende: 1] ø er omlyd af a, hvor der kræves u- og i-omlyd på én gang, og fremkaldes altså af lydforbindelsen -vi eller -vj (*wi*- eller *wj*-). Exempler: gøra, smlign. oldsaksisk garuuuian (= garuwian), Schmellers udgave af Heliand 18[6], medens tillægsordet (= oldsaks. garu)[6]) hedder f. ex. gorvar ſvnþ' 677 19[3—4]; gøꝛ 17[25], 21[21], 35[16], geoꝛ 36[10], nöjere, biord i höjere grad, af en grundform garv-is; ſløcqᵃ (= fløkkva, slukke: þẏi at með almoſo ma ſyndir ſløcqᵃ ſem æld með ẏatne 619 64[9—10]), af en grundform fløkkvjan, sleokve*m* i den stokholmske homiliebog[7]), ſløcþi[8]) 677 60[6]; ſøcþi (sænkede) 677 62[29], sammenlign got. saggqjand (= sankvjand) hos Vulfila 1 Timoth. 6, 9,

---

[1]) Sml. Gísl. forml. § 132 b 2) og anm., der dog forklarer det noget anderledes. Formen snjór er anderledes forklaret hos Munch Fornsv. och fornnorskan § 27.

[2]) Rydqvist II, 37.

[3]) Formen sne udgår fra snǽ-r.

[4]) Gísl. forml. § 46. 118, 13). [5]) Det må nærmere undersøges, om ǫ́ umiddelbart er blevet til *aw* eller først er gået tilbage til á (= ạ).

[6]) De oldsaksiske ord have betydningen berede, beredt.

[7]) Rydqvist I, 232.

[8]) ø har samme form som i gørþi hos Gísl. Frpp. XCIX[5].

derimod socc (= sǫkk) Olav den helliges mindre saga (1849)[1]) 13^{19} = gotisk sagq (= sankv, Luc. 4, 40); døggpa 619 45^{28} (udsagnsord, dannet af dǫgg, dug); þrøng* (= þrøngva), trænge (t. drängen) 677 41^{9}; høggr (hugger) Br. af Ól. 92^{5} to gange, men hoG* 677 53^{18}, sammenlign Olav den helliges mindre saga (1849)[1]), der altid har hœggr f. ex. 3^{7} men derimod hoggua 54^{27}, hoguin 73^{39}, hogg (navneord) 27^{15} for hǫggva o. s. v.; œxarskapt Olavs mindre saga 73^{39}, með handœxi 54^{21}, sml. got. aqizi (= akvizi); ørindi 677 35^{22}, eorende i den stokholmske homiliebog[2]), gotisk airu-s (sendebud) ligger til grund derfor[3]), i i ai- er udskudt, *ø* er fremkaldt af *u* i airu- og *i* i endelsens slutning, i ǿR (sendebud) er efter bortkastelsen af i selvlyden a forlænget til á og omlydt; det hedder gløGr (skarpsindig, nöjagtig) 677 24^{40}, 25^{3}, så at gotisk glaggvus (sluttet af glaggvuba) må være gået igennem en form glaggvis. Medens på de fleste steder i Norge ǫ, forsåvidt ikke enten omlyden er udslettet eller j går foran, svarer til o, a, finder man der slökkja, fortid slökte (slukke, andre steder slekkja), sökkja (sænke, andre steder sekkja), döggja (vande, bedugge, også deggja, navneordet dug derimod hedder dogg), högg' (hugger, men hogga, nf.), öks (økse, på enkelte steder oks), glögg (andre steder glegg'e)[4]). Når disse former, der endnu leve i Norge, sammenholdes med de anførte gamle håndskrifter, afgive de et gyldigt bevis for at læren om omlyd af a bør fremstilles således:

a går	ved u-omlyd over til	ǫ,	med lydskrift *å*
	ved u- og i-omlyd samtidig til	ø	*ö*
	ved i-omlyd til	ę	*æ*.

Da på Island ǫ gik over til ö, faldt ǫ og ø sammen i *ö*, undtagen når ø gik over eller var gået over til e; formen ger*er* findes allerede i 677 19^{29} [5]). I Danmark og Sverrig have vi

[1]) Da denne saga (= nr. 8 fol. i den delagardieske håndskriftsamling i Upsala universitets bibliothek) nöje adskiller o (= ǫ) og œ, benytter jeg den uden betænkelighed til dette puncts bestemmelse.

[2]) Rydqvist I, xv og 232 anm. under siden.

[3]) Sml. Rask, Vejledning (1811), s. 242.

[4]) Se Aasens ordbog, sml. også hans gr. § 23 (s. 14 nederst), § 281 og Søndmørsk gr. § 74.

[5]) Nu er gera på Island det almindelige, men i Austfjörðr er gjóra beholdt, se G. Vigfússon og Th. Möbius, fornsögur (Vatnsdælasaga o. s. v.) s. XXX.

endnu göre, göra[1]), økse, yxa[2]). I jyske lov (Thorsens udgave = det flensborgske håndskrift) finde vi én gang hyggær 3, 34, men rigtignok to gange hoggær 2, 74. 3, 34, i nf. hoggæ 3, 34. 65. Overgangen fra ö til æ finder sted i dansk ærende, svensk ärende, dansk sænke, sv. sänka (af søkkva), i d. stænke, sv. stänka (af støkkva) og i svensk släcka (af sløkkva). Det sidste ord hedder nu på dansk slukke; fra Tønderegnen har jeg *sløk*, fort. *slot*[3]); udviklingsgangen er sagtens: slökke, slökte — sløkke, slukte — slukke, slukte og slukkede, skönt jeg ikke just kan bevise det. I Gutalag findes: miþ ... yxar hambri 8 begynd., gaf ... aina braiþyxi Gutasaga 3. — 2] ø kan komme frem derved, at e (*æ*?) påvirkes af et i næste stavelse følgende u eller v, f. ex. øngva (ingen, gf. hu.) 677 32[11], øngo*m* 34[11], øngr*i* (ingen, hf. hu.) 55[19] hvor v igen er faldet bort[4]) (derimod Engi 19[9]). Fremdeles må det have heddet føkkva, fortid fǫkk (synke), fløkkva, fortid flǫkk; det ser man deraf, at nogle norske sprogarter have sökkja, sokk, stökkja, stokk (ellers i nf. sekka, stekka). Fortiden stœk (for stœkk) finder jeg Br. af Ól. 91[18]; en nutidsform, som vist hører herhen er kløcq,ᵃd' 677 57[37] (= kløkkvandi, klagende, klynkende)[5]). Disse nutidsformer kunne dog ikke, i det mindste ikke alle, betragtes som fælles nordiske; svensk har sjunka, hvor formodentlig v (= *w*) istedetfor at vække omlyd er omsat og forandret til u, Gutlandsk har sinka. — 3] ø er omlyd af o, en omlyd, der dog sjældnere indtræder, da omlyden gærne bliver y, fordi der har været u i de former, hvor omlyden udviklede sig, f. ex. þyrnir (tjörn) af þorn kommer af en form þurnir. Omlyden o—ø findes i hnot, fl. hnøtr (nød, nødder); hnøtrnar står Br. af Ól. 93[14]; fremdeles i cø*m*r 677 18[19] og mange andre gange, 3 pers. ent. af koma; sml. også føfr, trøþr (af sofa, troða) Gísl. Frpp. 130, lin. 3 ff. Med de anførte former kan sammenlignes kym*ær* Jyske lov 1, 7 (men ellers kumær f. ex. 1,44) og formen *köm'r*, der endnu

---

1) Hvorledes det hænger sammen med ældre Vestmannalags giora (Rydqvist I, 96), véd jeg ej.

2) De ældre svenske former hos Rydqvist II, 76.

3) Sønderj. sprogl. cap. 5, § 29, s. 71.

4) v i øngva er ej indskudt, men endelsen -gvi (= got. hun i ainshun, nogensomhelst, med tilföjet nægtelse ingen) er = sanskrit *kana* f. ex. i *kaçkana* og sanskrit *k* = oprindeligt *kw*, sml. sankr. *ka* = lat. que.

5) q er i dette ord gennemstrøget med en vandret streg. Originalen (Greg. dial. I, 12) har »flens«. Sml. norsk klekke, fortid klakk, fare sammen.

findes i Angel som 3 pers. af *kom̲*[1], syver (skråen for St. Knuds gilde i Flensborg 42), *sö̲w̲'r* i Tønderegnen, hvor *ö* tillige har bemægtiget sig navneformen[2]. — 4] Desuden forekommer ø i nogle former, der dels ere uregelmæssige, dels vanskelige at forklare, f. ex. føni (hf. ent.) 677 19^{21} for syni (ved hævning), fnøri 34^{36} (fortid af snúa) og mø*n*di 18^{31}, den sidst nævnte form står netop som exempel i Snorra-Eddas afhandling § 4. — Hvad udtalen angår, har den i tilfældet 1] været kort *ö* (åbent), i tilfældet 3] mulig kort *ø* (lukket), medens tilfældet 2] er tvivlsomt. Lyden er senere på Island for en del bleven til e: gera, kemur, sefur[3]; det er den samme lydbevægelse, som førte *ǿ* over til *ǽ* (dǿma = dæma) og som førte øy over til ey, ja den sidstnævnte overgang er egentlig blot et enkelt tilfælde af overgangen ø-e. — [4])

ǿ. Det skrives 1) ø, ǿ: dømi*r* 677 16^{28}, fǿro*m* 19^{15}, grǿn (hu) 619 150^{21}. — 2) œ: fœrðe 619 65^{14}. — 3) eo: beon o. s. v. i den stokholmske homiliebog[5], sml. Gísl. Frpp. XVIII, hvor feoþo*m* (med accent over eo) og andre exempler af A. M. 237 fol. kunne findes. — 4) o: forþr 677 60^{29} [6]), sml. Gísl. Frpp. § 8, s. 20. Bǫ́ 677 29^{15}, bǫ́ 29^{16} er fejlskrift for bǿ (gf.); modsat fejlskrift møt*t*o 30^{30}. — Udtalen var langt *ø*, som endnu i dansk føre, men det gik tidlig på Island over til langt *æ*; allerede Olav Hvitaskalds grammatiske afhandling kender begge udtalemåder[7].

o og ó. o må, eftersom lyden *å* tilhører ǫ, udtales lukket, så at det blot adskiller sig fra ó derved, at det er kort; ó må udtales som dansk o i moder (ikke som svensk o i samme ord). Sandsynlig har ord, bord, nord, således som det nu udtales i dansk skriftsprog og i Norge (ór, bór, nór)[8] bevaret selvlydens

---

1) Hagerup s. 115.

2) Sønderj. sprogl. s. 59.

3) Derfor anfører Gísl. forml. § 40, 2) overgangen o—e mellem omlydene, men den gik igennem o—ø.

4) Munch har været på veje til at se den rigtige sammenhæng med ǫ og ø i Got. forml. s. 26 og i Fornsvensk. och fornnorsk. s. 30, Keyser og Unger i Olav den helliges mindre saga s. VIII, i Strengleikar s. XIX og i Barlaams og Josaphats saga s. XVIII, Fritzner i Langes Norske tidskr. I, 391^{1} og II, 100. 101.

5) Rydqvist I, xv.

6) o og r ere sammenslyngede, ved fejlskrift er der for þ sat figuren for þ*f*.

7) II, 80 i den A.-M ske udgave.

8) Aasen gr. § 46, anm. s. 30.

oprindelige beskaffenhed[1]), men kun forandret tonehold. I Norge er ǫ og o faldne sammen i *å*-lyden (skreven o, å), medmindre enkelte tilfælde skulde adskille å og o således at å = oldn. ǫ, o = oldn. o.

ę. Det skrives 1) ę: fvęri (forestill. måde) 677 67^{15}, ellers sjælden eller aldrig brugt for den korte lyd i dette håndskrift, fęgi 619 63^{14}. — 2) æ: fægia 619 63^{3}, tæcr 63^{9}. — [3) ae for ę i gaeymer Gísl. Frpp. 37^{7}]. — 4) e, det er, det oprindelige tegn sættes for det afledede. — Udtalen var kort *æ*.

e. Iblandt de korte selvlyd har der foruden det åbne *æ* vist også været et lukket *e*, men i hvilke tilfælde man har haft det, er vanskeligere at sige. Foran enkelt medlyd synes 619 at foretrække æ, hvor lyden er i-omlyd af a, men e, hvor det efter Grimms system er brydning: fęgi 63^{14}, ec 63^{3}; sml. reglen i Olav den helliges mindre saga s. VIII[2]).

ę́. Det skrives 1) ę, ę́: męla 677 21^{9}, lę́ra 26^{3}. Der er, som ved ǫ, mindre forskelligheder i anbringelsen af krøllen, de ere ligegyldige. — 2) æ, ǽ: hinum kærfta fyni 619 1^{2}, lǽger (gör lavere) 56^{18}. — [3) ae: uaeri Gísl. Frpp. 36^{15} efter A. M. 325 (2), 4to (ágrip), et håndskrift, jeg ellers på grund af dets forvirrede retskrivning intet hensyn har taget til]. — 4) e, é: mela 677 21^{10}, étliþ 27^{36}. — Udtalen var langt *æ*, enten som i dansk lære og i svensk lära, eller noget mere åbent, som i norsk læra (i det mindste i det vestlige Norge).

é. Exempler på brugen af accenten i 677: fév 24^{12}, ér féþ $27^{35, 36}$, léco 25^{11}. Her må udtalen have været langt *e*, da tegnet er det samme som det, der ellers betegner lang selvlyd, men man kan ikke uden videre antage, at udtalen allevegne, hvor udgaverne nu pleje at skrive è eller ė, har været langt *e*; man måtte særskilt betragte enhver af de forskellige måder, hvorpå è eller é kan opstå (Grimm D. gr. 1^{3}, 462. 463); en form som Grimms fèll kan, selv om den har været fælles

---

[1]) Forsåvidt i nogle norske bygder et forslag af a eller e indtræder foran ó (Aasen, Søndmørsk gr. § 8) og dette også skulde gælde disse ord, kommer det naturligvis ej i betragtning.

[2]) Skulde ingensteds i Norge i enkelte lydforbindelser forskellen *mellem* åbent e og æ bero på oprindeligt e og ę? Sml. berg, men ærge i Søndmør. Aasen, Søndm. gr. § 10. For at få det frem må man ikke efter Munchs forslag (Langes norske tidskr. II, 291) ved at skrive de norske sprogarter adskille e og æ efter indbildt overensstemmelse med stamsproget, men man må følge lyden.

for Norge og Island, dog ikke have været fælles nordisk, da jyske lovs flall 1, 16 står på et ældre trin.

a, á. Udtalen af det første har været kort *a*, af det sidste langt *a*, thi afhandlingen i Snorra-Edda gör ikke anden forskel på far og fár end tidsmålet. Langt *a* er altså det første trin i udtalen af á, og det findes endnu på Gutland[1]), f. ex. bat = oldn. bátr, ligeledes udtales det på Førøernes Norderøer »som et meget langtrukket a»[2]); idet lyden bliver lidt mere lukket, opstår den lyd, Aasen betegner å[3]), endnu mere lukket er dansk å og endnu mere igen svensk å, så at vi få følgende række: 1) gutlandsk, 2) norsk (i det mindste telemarkisk), 3) dansk og 4) svensk udtale af oprindeligt á. I de nyere sprog bevarer udtalen ikke i alle tilfælde selvlydens længde. På Gutland må formodentlig á og oprindelig kort a smelte sammen, thi der er næppe forskel på a i bat (båd) og i sat (sad). En følge af, at a var lang selvlyd, viser sig i gammel dansk; den består deri, at talordene på -tan i jyske lov stedse bevare a i endelsen, skönt den i alle andre tilfælde forandrer a i endelsen til æ, f. ex. attan 1, 8 = oldn. átján; også i skråen for St. Knuds gilde i Flensborg findes fæmtan cap. 6.

i y u må udtales som kort i, y, u i de danske ord gilde fylde fuld, når intet hensyn tages til toneholdet; derimod bliver í ý ú den lange lyd i vise lyse huse. Den rette udtale af i y u er bevaret i Norge i ord som tigga (= oldn. þiggja), liggja, stykkje, ill, fylla, finna, sigla, vilde[4]). Aasen antager, at der »er visse stillinger, hvori en vocal, som skulde være åben, er gået over til den lukte lyd»[5]), men det er omvendt, det er den gamle udtale, der her er bevaret. I Norge have alle exemplerne en selvlyd, der er vedbleven at være kort, på Førøerne have omvendt i og u bevaret udtalens rette beskaffenhed der, hvor tidsmålet er forandret: til (til), hurð (en dör) udtales som om man med den nuværende islandske retskrivning skrev tíl, húr[6]), hvor i og u have frelst deres rette lyd ved for-

---

[1]) Säve i Molbechs Hist. tidskr. IV, 247.

[2]) Hammershaimb i Ann. f. oldkynd. 1854, s. 237. Mon med bilyd efter?

[3]) På nogle steder har 619 ꜵ for á; mest synes det dog at komme deraf, at der i meningen har været noget, der bragte forfatteren til at tænke på flertalsformen istedet for entalsformen, f. ex. 92[1]: hværr kendi fit mꜵl, fordi der er tænkt på, at de kendte forskellige sprog, hver sit.

[4]) Aasen gr. § 47. [5]) Aasen, Ordbog s. XIII.

[6]) Hammershaimb, Ann. f. oldkynd. 1854, 238, 240 og anm. s. 239.

længelse. Imellem førøisk og islandsk er i dette punct den lighed, at begge sprog have forandret kort *i*, *u* til *e*, *o* (i lydskriftens betydning); men forskellen ligger i, at dette på Island er sket, förend tidsmålet undergik sin store omdannelse, men på Førøerne først efterat dette var sket. Derfor foregik på begge steder overgangen fra *finna* til *fenna*, men på Island gik *til* over til *tel* (kort) og derfra til *tel*, på Førøerne blev *til* (kort) umiddelbart til *til*, der dog undgik forblanding med í i bíta, som forinden var forandret. — y kan skrives u: hulia, hluþa Gísl. Frpp. § 8; det er, det ældre tegn anvendes for det senere optagne; 677 har gærne v for 1) y og 2) v, men u for u: bvgt (= byggt) 50[6], dvrſ (ejef.) 50[10], dvra (= dýra, ejef. fl.) 50[18], ſvin 50[12], nu 50[15].

Med hensyn til endelsens selvlyd, da er det rimeligt, at got. a og ai er blevet til e, som ikke har virket omlyd (flote, brotenn, þoler), men at got. i, ei (= ī), ju har svaret til i, der har virket omlyd (byndi, byndir, kænnir, synir), dog findes dette forhold næppe i noget håndskrift. Det er bemærket af Keyser og Unger, at i det håndskrift, hvorefter de have udgivet Olav den helliges mindre saga, adskilles i og u, e og o efter en bestemt regel[1]), hvor det dog er rodstavelsen, der bestemmer endelsens selvlyd, men nogle af tilfældene kunne godt være bevarede fra et ældre standpunct, hvor det omvendt var endelsen, der bestemte rodstavelsens selvlyd, f. ex. baðer, synir. Forholdet er lignende i 619. 677 har i (e) og o. Når man finder e og o i endelsen, må det ikke læses som *æ* og *å*, men e læses ganske som i i nutidens islandsk f. ex. i báðir. At overgangen fra -o til -ø, som -u nu udtales, tidlig må være begyndt i visse egne på Island, synes at fremgå deraf, at man i A. M. 645, 4to finder fylgiøna og lignende former, Gísl. Frpp. s. 129, dog er det ikke gennemgående. Sml. Rask, sml. afhandl. III, 139 om pergamentshåndskriftet nr. 7, 4to på det kgl. bibl. i Stokholm.

Fra de enkelte lyd gå vi over til dobbeltlydene, forbindelserne au, øy (ey), ei, hvis fuldstændigste betegnelse er ǫu eller æu, ęi eller æi, øy eller œy.

ǫu skrives 1) ǫu: lǫu[c]ſc[2]) (lukkedes) 619 131[17]. 2) æu: bræut (brød, fort.) 619 130[27], hyppig betegnelse i 619. 3) Med ufuldstændigere betegnelse skrives ou og au: brout (bort) 619 131[5], lauc (lukkede) 131[2]; i 677 er au næsten stedse trukket

[1]) s. IX.
[2]) Ved en fejlskrivning er det første c udeglemt.

sammen til én figur, som her opløses av. 4) ǫ, ǫ́, o, en anden ufuldstændig betegnelse, hvorved den sidste bestanddel af lyden udelades, men længdetegnet tildels sættes til: ǫgo, ǫ́go, ogo i 677, se Gísl. Frpp. s. 193 [1]); da avgo også forekommer i samme håndskrift, kan det ej være nogen egen udtale, men kun en betegnelsesmåde. Udtalen må have været *åu* eller snarere *åw*, da forfatteren af afhandlingen i Snorra-Edda har anset det andet led af au for medlyd [2]).

øy skrives 1) øy: høyrið 619 66[1]. — 2) ꝋy: hꝋyrðu lige efter det foregående. — 3) eoy: dreoymþi Íslendinga sögur I (1843), s. 385; det ses på tavle IV, hvor det afbildes efter 1812, 4to i det kgl. bibliotheks gamle samling. eoy er ganske simpelt = øy, fordi eo er = ø. Munch og Unger ere på vildspor, når de (Norrønasprogets gr. 1847, § 6 anm.) anse e i »dreoymdi» for et slags forslag. — 4) ø, ǿ, unøjagtigere betegnelse, hvorved sidste led udelades, og tildels erstattes ved accent: høra 677 26[21], hǿra 22[22]. Mange exempler af 677 Gísl. Frpp. s. 132. 133 [3]). — Jeg er ej istand til at afgöre, om den gamle udtale har været *öy* eller *öw* [4]). — En anden udtale (*æw* eller *æy*) betegnes med tegnene æy (det fuldstændigste, f. ex. læysli 619 131[27]), ey (det almindelige), ev (der anvendes i 677, måske som følge af at y skrives v): hevra 30[14], æu: æuru fin, sine ører, 619 16[3]. Denne udtale er tidlig indtrådt på Island, medens udtalen med *ö* som første led, altså vel som *öj*, endnu findes på de fleste steder i Norge. I skrivningen med ay (aýra, øre, Gísl. Frpp. 26[14]) er æ i æy formodentlig betegnet ved den ene af tegnets bestanddele a.

ę̨i skrives 1) ę̨i: ę̨igi 619 50[26]. — 2) æi: fræiftni 130[16]. — 3) ei, en ufuldstændigere betegnelse, anvendt fordi æ kan skrives e, f. ex. ꝑeita 131[2]; som bekendt er det den sædvanlige skrivebrug i de islandske håndskrifter. — 4) ę̨́, e, é, en anden ufuldstændig betegnelse, hvorved sidste led udelades: flę̨ri 677 69[32],

---

[1]) Sml. Gísl. forml. § 58.

[2]) En þat er gott at vita, sem fyrr var getið, er svá kveðr at hverjum raddarstaf í hverju máli, sem hann heitir í stafrofi, nema þá er hann hafnar sínu eðli, ok hann má heldr þá samhljóðandi heita en raddarstafr. Þat verðr þá er hann er stafaðr við annan raddarstaf, sem hèr eru nokkur dœmi nú: austr, eárn, eir, iúr, æyrir, uín. § 5 (s. 24).

[3]) Sml. Gísl. forml. § 57.

[4]) At i-omlyden af ǫu er øy, stemmer ganske med, at ø er i-omlyd af ǫ i høggr af hǫggva (ǫu : øy = ǫ : ø).

fléri 58[22], hlefren 57[24] for flæiri o. s. v.; talrige exempler af 677, Gísl. Frpp. 139—141 [1]). Denne skrivemåde antyder ej nogen særegen udtale, som Gíslason er tilböjelig til at tro [2]). — Udtalen af ę̨i var *æi* eller snarere *æj* [3]).

Vi have set, at man brugte 1) ǫ for ǫu, 2) ø for øy, ey og 3) ę, e for ęi, men denne skrivebrug eller den lydlighed, hvori den havde sin grund, førte til at man også omvendt 1) udtrykte ǫ, ǫ́ ved au, av, der egentlig betegnede ǫu; exempler af 677: af bravndom avfundar 38[15], gavtor 46[18], avllo 56[7], hvor av = ǫ; i bavþo 60[28] er av = ǫ́; exempler af den stokholmske homiliebog: havſþo (= hǫſþo), avtto (= ǫ́tto) [4]), qvavþofc (= kvǫ́þofk), avſt, de to sidste exempler [5]) med accent; 619 har 56[11] Gæufgare for gǫfgare (herligere); 2) ey sættes for ø (men ikke for ǫ), f. ex. evrucir 677 34[14] = ørvcr 24[5], Eiricr bloðeyx (= -øx) i Olav den helliges saga udgiven af Munch og Unger (1853), 3[28]; når den stokholmske homiliebog skriver både eorende og eyrende [6]), er meningen med begge dele ørende [7]); 3) ę, ę́ blev stundom udtrykt ved ei, æi: greitr 677 38[12] [8]), dæigi (hf. af dagr) 619 5[17] [9]). — At av, ey, ei kan bruges for ǫ, ø, ę, er måske skyld i, at det rette av, ey, ei kan modtage en accent, f. ex.: hóravſtare 677 54[22], hevrþ 53[2], reifa 54[29], alle tre exempler med accent.

Betegnelserne for ǫ ǫ́, ø ǿ og ę ę́ ere altså, når vi ej tage hensyn til tidsmålet, følgende:

1.	2.	3.	4.	5.
ǫ	ꜵ	ao	o, a	av
ø	ꝍ	eo	o	ey
ę	æ	[ae]	e	[ei]

[1]) Sml. Gísl. forml. § 59.

[2]) »Munu menn einnig hafa talað svo, og mun þaðan vera komið e i dönskum orðum þar sem vjer höfum ei«, Frpp. s. 141. [3]) Samlgn. anm. [2] s. 311.

[4]) Disse to exempler ere tagne af Rydqvist I, xv. farro, tarko stride imod, hvad jeg har udviklet, saglens fejlskrivninger eller urigtig lydopfattelse.

[5]) tagne fra Íslend. sög. I (1843), 386[8] og [9].

[6]) Rydqvist I, xv og 232 anm.

[7]) Om ey for »ö« se Gísl. Frpp. s. 25 og 129, forml. § 57, Rask, Vejledning (1811) 242[17]. Om ey for ǿ se Gísl. forml. § 64, sml. Frpp. 195[8]. ey for ø kan også forklares således, at man opfattede ø som mellemlyd mellem e og y.

[8]) Smlign Gísl. Frpp. 184[14]—185[4] (forml. § 62, 59). [9]) Sml. Gísl. Frpp. s. 137. Det er dog også muligt, som Gísl. antager, at dæigi betegner udtalen *dæjji*.

Med hensyn til forbindelserne i rodstavelsen af i med en følgende selvlyd (ia, iá, iǫ, [iǫ́], ió, iú) er det vanskeligt at afgöre, hvorvidt i har været selvlyd eller halvselvlyd (ja o. s. v.) på den tid, da afhandlingen i Snorra-Edda blev forfattet; kunde man stole på forfatterens ytringer [1]), måtte man antage, at eárn (jærn), iúr (yver, = júgr) havde j uagtet hans forsvar for e i eárn. Derimod er det sikkert, at på det fælles nordiske standpunct har man haft ia, ió o. s. v. med første led som selvlyd (eller halvlyd, shva), thi i Dalarne og Gutland er denne udtale bevaret og hensynet til lydenes oprindelse afgör sagen til fordel for disse former. Sml. Rydqvist I, 246 anm.[2]), Säve, de starka verb. i Dalsk. och Gutländsk. s. 11. Exempler af gutlandsk: stiäla, biauda, af dalsk: bioða, kriopa[3]). Formen fiá (se) har næppe været fælles-nordisk, men snarere en form féa. Jeg antager, at ió, iú (aflyd af u) har haft langt o og u, i det mindste skriver 677 fiúca*n* 24[24], fiúcr 28[2], hvor accenten næppe hører til i. Hvad -ia i endelserne angår, kan jeg ej være enig med Rydqvist og Säve i at oldnordisk har haft telia, biðia; thi såvel svage som stærke udsagnsord have på gotisk -ja, smlign f. ex. satjiþ Luc. 8, 16 med setja, bidjands Matth. 8, 5 med biðja, ja de stærke udsagnsord på -ja svare endog til sanskritske udsagnsord, hvor -ja er tilföjet i den udvidede rodform (4de klasse i sanskrit).

De islandske »udvidelser» af selvlydene a o u foran lk lg lp lf lm ls[4]) ere yngre end udvandringen fra Norge[5]), thi Nordmændene kende ifølge Aasen gr. § 46 anm. og Fritzner i Langes tidskrift I, 390 intet til disse udvidelser[6]). Her og ved den vist endnu senere »udvidelse» foran ng er det uvist, om overgangen er sket umiddelbart f. ex. fra hals til *hawls* eller gået igennem selvlydsforlængelse (*hāls*). Det er muligt, at et og andet, der ser ud som udvidelse, f. ex. þíng og úlfr, blot

[1]) Stedet er anført her anm. [2] side 311.

[2]) Dog er påberåbelsen af homiliebogens eo uberettiget, da det betegner en enkelt lyd (ø) og ikke er = ió eller iú.

[3]) Gutlandsk har hjälpa, formodentlig fordi j (da h er stumt) står i forlyden; fremdeles har det gälda, der vist er udviklet gennem følgende trin: giälda (= Gutalags gielda 28, 6), gjälda (fordi gi blev til gj. *ģ*), deraf gälda.

[4]) Grimm, D. gr. I[3], 459, 467, 471. Gísl. forml. § 37, 2).

[5]) Førøisk har dem dog, Hammershaimb, sprogl. (i Ann. f. oldkynd. 1854) § 7 slutn.

[6]) Når hålm og håm for halm kan forekomme på enkelte steder i Norge, ere disse former udviklede uafhængig af islandsk.

har bevaret den gamle udtale (skönt det også kan have haft *þiŋg* og *u̱lvør* til gennemgangsformer).

Følgende tavle viser betegnelserne såvel af de enkelte lyd som af ǫu, øy og ęi i håndskrifterne 677 og 619; blandt flere betegnelser foretrækkes den nöjagtigere for den unöjagtigere og den hyppigere for den sjældnere; accenterne tilföjes (også for 677 i ú, skönt jeg intet exempel derpå har optegnet af dette håndskrift).

677.						619.					
korte			lange			korte			lange		
	a			á			a			á	
o	ø	e	ǫ́	-	ę́	ꜵ	ø	æ	ꜵ́	-	ǽ
o		e	ó	ǿ	é	o		e	ó	ǿ	é
u	v	i	ú	v́	í	u	y	i	ú	ý	í
dobbeltlyd:			a*v*	ev	ei				ꜵu	øy	æi

For at anskueliggöre selvlydenes udtale opstiller jeg følgende tavle, hvor række 2 viser udtalen med lydskrift (selvlyd uden længdetegn kort), række 3 udtrykker udtalen med de tegn, hvormed den vilde betegnes efter bogstavtegnenes nærværende islandske lydværdi, dog må medlydsfordoblingerne i række 3 ej læses så skarpt som nu på Island; »bóð« angiver blot den omtrentlige udtale.

1.	2.	3.	1.	2.	3.
hat	*hat*	hatt	fár	*sa̱r*	sar
sǫk	*såk*	sokk	fǫ́r	*så̱r*	sor
borenn	*borenn*	—	fór	*so̱r*	—
bundenn	*bundenn*	búndinn	hús	*hu̱s*	hús
gøra	*göra*	görra			
(køm [1])	*køm*	kumm)	fǿra	*føra*	fura
fyndi	*fyndi*	—	lýfa	*lysa*	—
tęm [1])	*tæm*	temm	fę́r	*sæ̱r*	ser
nema	*nema*	nimma	grét	*gre̱t*	grit
binda	*binda*	bínda	bít [1])	*bi̱t*	bít
		Hertil kommer	bauð	*båwð*	bóð
			øyra	(*öjra*	aura ?)
			gręin	*græjn*	grein.

[1]) 1ste pers. ent. nut.

Lydudviklingen på Island af de uaccentuerede og enkelt skrevne selvlyd anskueliggöres ved følgende tavler, hvor pladsen betegner udtalen.

1.			2.			3.			4.			5.		
	a			a			a			a			a	
ǫ	ø	ę	-	ǫ	ę	o	ǫ	e	o	ǫ	e	o	ǫ	e
o		e	o		e	-	-	-	u	y	i	-	u	y, i
u	y	i	u	y	i	u	y	i	-	-	-	-	-	-

ǫ (1) blev ved overlyd til *ö* (2), o hævedes da til *å* (3), ligeledes e til *æ*, så at det faldt sammen med ę; i den tomme mellemrække rykkede u, y, i op, det er, de gik over til *o*, *ø*, *e* (4); senere blev u (= *o*) ved overlyd til *ø*, mens y faldt sammen med i (= *e*). Tavle 5 svarer til Jessens tavle i dette tidskrift II, 126. På hvilket trin forlængelsen af de korte selvlyd foran enkelt medlyd er indtrådt, lader jeg uafgjort, det kan først være sket senere end overgangen af á, æ, ó til dobbeltlyd.

Hvad tidsmålet (qvantiteten) i gammel Dansk angår, da skriver Flensborg bylov (fra tiden 1300) ikke alene aar 16, foor 16, huus 28, døør 6, flyyr 117, reep 35, tiim 64, men også saak 39. 58. 69 og oftere, gaat (gade) 29, scaath 59, woon (vane, udtalt *wån*[1]) 66, hool saar 74, øøl (öl) 75, høør (hör) 37, brunznees 88, swæær (sværge) 8 og foran medlydsforbindelser boorth 85, faast dagh (i tillægget, s. 112 hos Thorsen), hvilket viser, at allerede dengang vare, i det mindste på det punct i landet, forlængelserne indtrådte.

Med hensyn til det spørgsmål, når de nuværende dobbeltlyd i den islandske udtale ere indtrådte, kunde man let falde på, at den anden afhandling i Snorra-Edda om alphabetet betegnede æ som dobbeltlyd (»tvelyd«), når den regner det blandt límingar (§ 3, s. 48 i den A.-M.ske udg.). Men da måtte også á være tvelyd, thi udviklingen er sagtens samtidig, men han betegner á i ári som langt a (samme §, s. 50). Navnene »límingar« og »lausaklofar« have hos ham blot hensyn til måden, hvorpå de skrives; ved límingar forstår han de sammenslyngede bogstavfigurer æ, ꝏ og aꝩ, uagtet de første vare enkelte lyd, det sidste en dobbeltlyd (»tvelyd«)[2]), ved lausaklofar forstår han ei og ey, fordi de ikke kunde trækkes sammen til ét tegn.

---

[1]) Sønderj. sprogl. s. 90.

[2]) Den A.-M.ske udgave vil forklare aꝩ i opregningen af límingar som tegn for *ø*.

Efter den fremgangsmåde vil altså selvlyden i hønd høre til límingar, uagtet den aldrig har været tvelyd. Ikke engang af den 3dje grammatiske afhandling (Olav hvitaskalds) følger det, at man har udtalt æ som dobbeltlyd; han siger rigtignok (§ 4, s. 80), at der i m*er* og ser (d. e. mær og sær) er »diptongus« for at skille dem fra stedordene ser og m*er*; han siger også, at i løkr og øgr er der »diptongus« for vellydens skyld, fordi det lyder smukkere end lækr og ægr; men han mener vist ved tvelyd »mellemlyd« eller han tænker på at man skriver et sammensat tegn, thi man mærker ikke noget til, at han betragter á som tvelyd (sml. s. 70 nederst og 72 øverst, § 3); derimod vilde han vist anse ø i søkkva for »diptongus«. Forøvrigt kan han næppe undgå beskyldning for at have sagt noget fuldstændig meningsløst, hvordan man end vender og drejer det; er der »diptongus« i sær, mær, må der næmlig også være »diptongus« i lækr og ægr, enten man så ved diptongus forstår »tvelyd« eller mellemlyd (digraf). At Olav Hvitaskald har kunnet anse æ og ø for »diptongi«, bliver ellers mindre forunderligt, når man betænker, at en af det 19de århundreds dygtigste sprogmænd, næmlig Max Müller, har kunnet tale om »the diphthongs ai and au, pronounced as in French«[1]) eller betragte svensk å som diphthong[2]), han regner næmlig mellemlydene i selvlydsrækken med til tvelyd, da han antager, at f. ex. fransk ai er en tvelyd, hvor a og i frembringes samtidig.

Af de tegn, afhandlingen i Snorra-Edda har indført, forekommer ǫ rigtignok ikke i dansk eller svensk, men de tre andre tegn æ, ø og y anvendtes også i Danmark og Sverrig; æ og y findes vel også på oldengelsk, men brugen af y, vel også af æ[3]), sondrer i al fald Norden fra Nordtyskland (hvor y = i); tegnet ø (d. e. den gennemstrøgne figur) synes særegent for Norden; når man finder »vøghede« på facsimilet af et plattysk håndskrift fra mitten af 14de årh. (på det kongel. bibl. i Stokholm, sign. B. 63; det indeholder Visby stadsret; facsimilet tavle I hos Schlyter), så er grunden til, at det findes dèr, den, at håndskriftet er skrevet her i Norden, det samme gælder om y i »den

---

[1]) The languages of the seat of war in the east. 2cond edit. 1855, s. XLVIII, i afsnittet: Proposals for a missionary alphabet, submitted to the alphabetical conferences held at the residence of chevalier Bunsen 1854.

[2]) Samme sted s. XLIX.

[3]) æ i håndskrifterne af den oldsaksiske evangelieharmoni er efter Schmellers formodning (Heliand II, s. 183 og 184) opstået ved at rette a til e eller omvendt.

lyden», Visby stadsret I, 1, 9 (ikke på facsimilet). Ellers hjalp man sig på ældre plattysk i almindelighed, såvidt jeg kan skönne[1]), indtil henimod reformationstiden så godt man kunde med tegnene e (= e og ä), o (= o og ö), u (= u og ü), medens Norden havde et langt rigere system for lydenes betegnelse. I svensk tryk ere rigtignok æ og ø blevne fortrængte af tegn, der optoges fra Tyskland, men y har holdt sig. I dansk fra 15de årh. findes hyppig y = i, en forvirring, som kom til os fra Tyskland. Et til ø svarende tegn for y, et gennemstrøget u, forekommer i A. M. 455 12mo, hvorefter Thorsen har udgivet de sjællandske love; facsimile deraf findes i Rasks retskrivningslære, hvor man ser (Vald. Sj. L. 2, 13) twym*u*nt, d*u*l, d*u*læ, t*u*ltær eth skrevne med et gennemstrøget u, her gengivet med cursiv *u*.

Enhver af selvlydene er modtagelig for næselyd eller kan udtales gennem næsen («En nú elr hverr þessa stafa niu annan staf undir sèr, ef hann verðr i nef kveðinn», § 3, s. 18) og denne udtale betegner forfatteren med et punct over selvlyden: ȧ o. s. v., en betegnelse, som forudsætter, at punctet må være borte over ı uden næselyd. At denne udtale nu virkelig fandt sted på Island i 12te årh. og at næselyden var en lævning af et tidligere n (*n* eller *ŋ*), det bliver indlysende ved betragtningen af følgende 4 af hans exempler: 1) «annat er þat, er sauðrinn heitir fę̇r, en annat þat, er hann fę̇r lambs»; det første fę̇r betyder altså et får, det andet fę̇r (det skulde tillige have accent) er udsagnsordet «han får», hvor næselyden er en lævning af det ng, som viser sig i tf. fenginn; idet ng forsvandt, efterlod det altså næselyden; 2) «i sá skẏ́ja deild, þá er vèr kómum í ısa» (begge vedkommende i-er skulde tillige have accent); her må næselyden — imod forfatterens sædvane — søges i det første led af exemplet, hvor í som bekendt er opstået af in, der altså ikke pludselig har tabt sit n, men, måske århundreder igennem, har bevaret en lævning af n i selvlydens næselyd; 3) «órar» [rettelse for ǫrar] «eru úrœktir órar»; næselyden må søges i det sidste led, hvor órar = got. unsaros, -nsa- er bortkastet, u er hævet til o og forlænget, samt har, som mærke på n-ets tidligere tilstedeværelse, udtale gennem næsen; exempler på

[1]) Hvad her er sagt om nedertysk retskrivning, må nærmere undersøges; jeg forstår således ikke, hvorledes det hænger sammen med brødere, Lübeck. Urkundenbuch, 1ste Abtheil., II, s. 1001[1]; i thyghenisse samme sted 402[2] synes y = *y*.

órr = várr findes i Gísl. Frpp. s. 201[1]); det hele oversættes i den A.-M.ske udgave: juveniles sunt incuriæ nostræ; jeg anser órar for no., så at det hele omtrent giver følgende mening: forvirring er vor mangel på omhu; 4) »spakt skyldi hit elzta barn, þvíat hit ellra má øra hit øra« (kan göre det yngre galt, töjlesløst); det sidste led øri (der tillige skulde have accent, sml. øre 677 60[10]) er höjere grad = yngri[2]) og er opstået deraf ved undertrykkelsen af ng og hævning af y til ø samt forlængelse; sporet af ng bevaredes i næselyden. I § 4 ere alle exemplerne på næselydens brug af den beskaffenhed, at et n eller m følger efter selvlyden (i to exempler går m nok foran for selvlyden). Med hensyn til de exempler i § 3, som jeg ej har omtalt, da kan jeg ikke ved hjælp af sprogsammenligningen bevise, at der er grund til næselydens tilstedeværelse i dem, f. ex. til at hár (en haj), rǫ́ (en vrå) har næselyd, men det kan måske lykkes en anden. þuát (håndskriftet har punctet over a den ene gang, den anden gang er det udeladt) ser ud som fortid (þvátt) af et udsagnsord þvinda (smnlign bátt), som jeg ej videre kan forklare, oversættelsen »lavabat« er næppe rigtig. Heller ikke forstår jeg det sidste exempel med syna. — Når man på svenske runstene finder an = á (forholdsord) og Unfaikr (= Úfeigr)[3]), så betegner, såfremt læsningen er rigtig, n ikke medlyden n, men selvlydens udtale gennem næsen. Vi vide nu altså, at man på Island i 12te årh. har haft næselyd f. ex. i bátt, men hvorvidt det har strakt sig til endestavelserne, er vanskeligt at afgöre, thi når f. ex. nf. fl. ha. i den svage böjning (hanar) har fået sit r gennem indvirkning af den stærke (hestar), da det ellers vilde hedde hana ligesom gf.[4]), så er det et spørgsmål, om det har kunnet vedblive at beholde næselyden.

Med hensyn til medlydene, da optager vor forfatter q i alphabetet = *ŋg*, thi han bemærker udtrykkelig, at det er en

---

[1]) Sml. hans forml. § 118, 13); dog antager jeg ej med Gísl., at órr er opstået af várr, thi selvlyden i várr kommer af a i anden stavelse i den gotiske form (unsar), men dette a er faldet ud, idet formen órr dannedes.

[2]) Formen øre er ej blot islandsk, thi Jyske lov har then yræ (den yngre) 2, 22, og jeg har i Fjolde sogn hørt *yr* eller *y'r* (skridende tonehold), yngre.

[3]) Såve, runstenen vid Fjuckby, i Univers. tidskr. III (1858), Upsalaheftet, s. 106—108. Saml. også Jessen, dette tidskr. I, s. 223, anm. 1, om Anlaf, Unlaf i oldengelsk = Ólafr.

[4]) Gotisk har hanans både i nf. og i gf. i flertallet.

dobbeltlyd (§ 7). Tegnet findes gennemgående i 677, dog også for gn: igeq 20^{12}. Han forkaster x, q og z; de bruges dog i 677. v [1]) vil han også forkaste.

Ved de fleste medlyd må man have kunnet adskille udtalen af det, man skrev med enkelt tegn, fra udtalen af det, man skrev med dobbelt tegn. I stedet for det sidste vil vor forfatter skrive begyndelsesbogstavet [2]), undtagen for c (= k), hvis fordobling han skriver ĸ (= kk). I tostavelsesord, hvor medlyden står mellem to selvlyd, kån man ved c (= k), t, p, g, d, b, n, m tænke sig forskellen f. ex. mellem vina og viɴa (= vinna) gjort således, at i det første falder stavelsegrændsen mellem i og n (vi-na), i det andet falder den midt i n (vin-na), man kunde også i det andet tilfælde tænke sig en forlængelse af en lydløs standsning mellem medlydens to bevægelser [3]); i enstavelsesord kan man tænke sig lydens afslutning skarpere i stakk, ǫll og lignende ord end i sǫk, ǫl eller en forlænget spaltning i lyden mellem dens begyndelse og ophør. Ved l, r og f kan man måske tænke sig lyden virkelig frembragt to gange, hvor den skrives dobbelt (ſtóll, fúſſ). At fordoblingen ved n, m, l og r skulde betegne rullende tonehold, er ikke troligt. Vanskelighed volder skrivningen ll, hvor man skulde vænte enkelt l: vil*l*di 677 22^{14} [4]); formodentlig falder stavelsegrændsen midt i l: vil-ldi; denne udtale er mulig fremkaldt ved en bestræbelse efter at hindre det rullende toneholds fremkomst og at holde på det løbende. Overgangen af rl til ll (men naturligvis ej til dl) er gammel: cal*l*a (= karla, ejef. fl.) 677 27^{24}. f (= *v*), þ (= ð), i (= j), u (= *w*) fordobles aldrig, ej heller åndende g; dette bestyrker mig i den tro, at fordoblingen ej kan betegne rullende tonehold.

þ er i den 1ste afhandling om alphabetet i Sn.-E. og i 677 både = þ og ð; at udtalen i efterlyden virkelig har været *ð*, ej þ, som Gíslason gærne vil tro for Islands [5]), Säve for Gutlands vedkommende [6]), bevises deraf, at þ i efterlyden ej er

---

[1]) Håndskriftet har y.

[2]) For ʟ har håndskriftet rigtignok en figur, hvor det ene l står over det andet.

[3]) Om slig standsning ved p, t, k se Jessen, dette tidsk. II, 63, § 23.

[4]) Sml. Gísl. forml. § 99, anm. 1.

[5]) Forml. § 84.

[6]) Säve i hans udgave af Gutalag s. IV: »Gutn(iskan) egde derjämnte þ i fullt bruk, och om hon också icke så strängt åtskilde de tre tandljuden d,

bevaring af got. þ, men to lyd ere sammensmeltede deri: 1) got. þ, 2) got. og oldeng. d; det er nu ej rimeligt, at oprindeligt d skulde blive til þ, men det blev til *ð*, og dertil gik også *þ* over. Ligeså må f i efterlyden læses *v*; virkelig vakle håndskrifterne mellem f (fremkaldt ved runen) og u (v): hafa 677 34[15], hev*ir* 32[19]; det er opstået af 1) got. f, 2) got. b. Hvad der nu skrives v, må være = *w*[1]), i 619 skrives det p. g i indlyden mellem to selvlyd eller i udlyden efter en selvlyd må have haft den åndende udtale; derfor kan det også findes skrevet gh[2]). Også svensk har haft lydene åndende g og d (*g*, *ð*), som bleve skrevne gh og þ eller dh; i Gustav Vasas bibel (1541) anvendes dh[3]), gh med stor nöjagtighed (f. ex. i Matth. 5: hadhe v. 1, sadhe v. 2, titt höghra ögha v. 29), hvorfra de ere gåede over i Gustav Adolfs (1618), men i Karl den 12tes bibel (1703) har man gjort sig umag for at udslette h-et (hade, sade, titt högra öga) og man har vist ikke længere haft lyden, idetmindste synes Svedberg ej at ane, at dette dh, gh har noget med lyd at göre. »Af Tyska läromestare», hedder det, Schibboleth (1716), s. 12, »menar jag, thetta wara oss vppåkommit, som skrifwa, ich, mich», hvori han gör denne skrivebrug stor uret, uden forsåvidt som Karl den 12tes bibel (hvori han selv havde del) ser ud til at have skånet gh i jagh, sigh, måske fordi der stod ch i de tilsvarende höjtyske ord.

I forlyden har på det fælles-nordiske trin lyden af þ i stedordene (þú, þat) og de tilsvarende biord (þar, þá) mulig været *ð*, siden de nynordiske sprog have d, medens þ i forlyden

t och þ som Gotiskan, så egde hon dock i behåll þ både i udd-, mid- och slut-ljudet (an-, in-, auslautend, Grimm), såsom uti þula, broþir och bruþ d. sg., Got. þulan, broþar och bruþ a. sg., hvilka ej hunnit försvagas till Isl. þola, bróðir, brúð.» Han antager altså, at broþir på Gutnisk er blevet udtalt med þ. Men þ er blot tegn for *ð*. Det er denne lyd *ð*, som runindskriften på lysekronen i Hväte (nr. 104 i Säves bog) mener med sit puncterede þ, så at man altså bør læse: guði, siða- (det første ord kan ses på facsimilet i Ann. f. n. oldkynd. 1852, tavle 7 b.). Säve omskriver det urigtig gudi, sida(n) såvel i Gutn. urkunder som i Ann. f. oldk. 1852 s. 217; Ann. s. 218 ytrer han, at stunget þ her er brugt til at udtrykke d, men finder det »anmärkningsvärdt», da lyden d ellers blev udtrykt ved stunget t.

1) Säve, de starka verb. s. 11.

2) Gísl. Frpp. 88.

3) Sml. P. Sjöbring i Vitterh. hist. och antiqu. academ. handlingar XVIII (Stokh. 1846) s. 102.

Bilag.

I.

To stykker af håndskriftet A. M. 677,

1. Gregorii dialogorum III, 4.

(50[1]—50[19])

Of þes enſ ſama ks daga i⁹tin⁹. at*t*i daci⁹ meilanſ b′. bvſcop naþſ
for t¹ micla g′. En eſ h′ cō t¹ borg′. þrar eſ corinthiſ heiī. þa l
h′ s⁷ t¹ þes h⁹ giſtīgar eſ ſva micit v⁷i at liþ h′ſ met*t*i baſa rī
Þa ſa h′ h⁹ micit eit ſamā ſtanda þ′ eſ h′ō þot*t*i hoſlict at
oc baþ h′ lagſ m̄. ſina bua þ′ h⁹ ιnan t¹ ιniviſta*r*. En borg m̄
at þ′ mat*t*i n̄ v⁷a. þ¹ at diofol*l* hev⁷ lengi bvgt i þ¹ h⁹i. *oc* er þ′
tōt. En ḡſ m. daci⁹ ſv′. all heldſt ſcolō v⁷ þa i þ¹ h⁹i ιni v⁷
diofol*l* hev⁷ þ′ aþ*r* baνat m. Þa let h′ bua ιnā h⁹it. *oc* gek
at moti freiſtni ſianda. En a miþ¹ not*t* eſ ḡſ m. h¹ldi. þa toc
dī at lata h^e^rſ dvrſ lotō. ſtundō g^e^niaþi h′ ſē et o arga
ſtūdō hveſti h′ ſē hoɢ ormr. ſtūdō beliaþi h′ ſē na*v*t. ſtūdō
ɢiaþi h′ ſē h^e^s. ſtūdō iarmaþi h′ ſē geit. eþa hrein ſē
Þa vacnaþi daci⁹ viþ s^a^ m^r^g^a^ dvra rǫd. *oc* reiſ up *oc* h⁷ſtiſc
meþ reiþi *oc* m. Ertu ſa eſ mǫlī idrābi þino. at þu mond⁷
ſtol þiν i norþ¹ *oc* v⁷a glicr ɢvþi. en nu hev⁷ þu þ′ ſē þu ert
eſ þu gliciſc geitō *oc* ſvinō. Þa ſcāþiſc il*l*giarn and′ b¹gzla
oc þorþi ald^e^gi ſiþā at ſvna ſion h^e^rſiq^r^ ſina*r* i þ¹ h⁹i. *oc* gorþiſc
m^a^ bvgþ ſiþā ih⁹ino. þ¹ at ot^v^r and′ ſløþi þega*r* eſ eiν ſanlega t
vinr giſti i l

Sammenslyngede bogstaver ere givne således, at det sidste er betegnet med c

50[1]. Meilans b*org* er Milano (Mediolanum). at*t*i er udtrykt med én figur for tt, ligner vort t med en lille streg foroven til venstre, sml at*t*i i Gísl. Frpp. X Det samme gælder, hvor her i det følgende er trykt t*t*.

[10]. følg. lyder i originalen: coepit imitari rugitus leonum, balatus pecor sibilos serpentium, porcorum stridores et soricum.

[11]. Der er en fin streg over a*v* i na*v*t.

[13]. En fin streg nederst ved p i up betyder næppe fordobling (p*p*).

[17]. En lille krølle efter hverfin*gar* synes uden betydning.

[18]. fløþi har samme ø som gørþi hos Gísl. Frumpp. XCIX[5].

[19]. I denne linie begynder næste stykke (III, 5).

, 10.

4to.

/[n]ia
ɘitaþi
ı iɴi.
vexti
'ogþo
af þ[i]
'a. ef
ɔrvɢr
; fiā-
dyr.
gne-
fvin.
ıfiādā
ſetia
v[7]þr.
ſiɴa.
t[v]aþ[a]
r ɢſ-
ı[9]ino.

ırsiv.
. således at det omtrent
ƆIX[11], enkelt t ligner ᴛ.

um, ruditus asinorum.

d. at ϱ ſu ef pard[9]
þu t[i] areɴar *oc* męl
ıfar veg þiɴ. diacnī
'agat rita *oc* let rita
ſag[7] ñ f[w]m[w] or farveg
þa m. h' viþ þā er
þa h[a]rf oen aſtr þe-
þesō hnevciſc mioc
ıilag[w] ᴍ[a] i ɢvþſ c[w]pti.

M. 619, 4to.

ıælgu mario við
ındanſ *i* þeſſom
himinrikiſ dyrð
gan burðar dag
lar fæðr *oc* ſpa-
er guðſ orðum
til arnaðar órz

det foregående stykke.

ccersito notario.

l quam inobedientium hominum duritia
ntum irrationabile sancti viri præceptis

ar eller nūnigar, begyndelsen deraf går

først af en fejltagelse været skrevet burðan.

er hon er. þvi at hon er miſcūnſom *oc* hug vær *oc* varcunlát *oc*
oc cœllum á hana næſt guði at hon biði hin almatka guð at
gefe os allar ſyndir vórar *oc* ſtyrki ós til viðr ſió ſynda at ı
gem með guði vera *oc* guð með ós p' omia ſcl'a ſcl'or' amen. In e

COſdroe hét k'gr hæiðin ut á ſerc lande ſe
er heriaðe til iorſala borgar. *oc* brœut kirkiur
margar. *oc* hafðe brœut með ſer .+. drotēs várſ
oc mart fenge annat. Þa toc h' at dramba af ſigri
þeſſom *oc* þoteſc guð vera. *oc* let gera ſér glær himin.
á ho fialle. *oc* liking allra himin tungla. *oc* ſat h' þar á gul ſtole
let h' oc veita þegat í løynilegum t'mbū. *oc* lauc h' up*p* ſtundū
þæim er á vatn trubunum vóro *oc* þoteſc h' þa gefa rægn af l
guð. Son ſin ūngan at alldre hafðe h' með ſér á himni ſinū *oc*
ge þ' er h' hafðe brout tækit ór iorſala borg. En annan ſon
h' k'g. yſir land æign ſina. en ſic let h' goſga ſem guð. Erac
k'gr iorſala māna er liði ſamnaðe í gægn ſóne coſdroa *oc*
þæir hia á noccorre. Eraclius g'ðe þān coſt hinum hæiðı
at þeir ſcyldu tvæir beriaſc *oc* gera æigi mānz ſpæl mæira. Þ
þæir á bru *oc* bœrðuſc *oc* hafðe eracli⁹ gagn *oc* gecc allt lið coſdro
honū *oc* tóc t'. Þa gecc eracli⁹ up*p* á glær himin coſdroa með liði ſinu
coſdroe hœndum g'pin *oc* hoggvin þvi at h' vildi æigi t' taka.
clius g'ðe ſon h's hin unga ſér at ſoſt' *oc* tóc h' t'. Þa let eracl
glær himin en. *oc* tóc a braut fe þ' allt er coſdroe hafðe tæki
ſalom. *oc* fór h' hæim með ſigri. *oc* mycclo fenge. *oc* vildi h' riða

---

619, 130[25]. p' = *per* er skrevet med et forneden gennemstreget p.

130[26]—131[29]. Med hensyn til indholdet smlign. Ett fornsvenskt legendarium Vincent. Bellovac. Specul. histor. XXIII, 12 og »Eraclius. Deu Gedicht des zwölften Jahrhunderts... nebst... Anhängen un suchung... herausgegeben von H. F. Massmann. 1842«.

130[30]. guð, næppe: gvð.

131[1]. fialle, men e i slutningen er kommet til at se ud som o, sor tilsigtet.

[9], [11]. up*p*; de to p-er ere trukne sammen til ét.

[15]. figri. Der er kradset over r. — Ved [15] står ude i randen: an

litillæt. 130.
h' fyrir
4 þér me-
xaltatiōe
ē crucis.
v[f
ei
i
v
'o Vatne 131.
a ſva ræſū
a himni ſē
r allt ſē-
ſin ſetti
lius hét
g funnuſc
ſaa k'gi.
ſia gengo
ſa á hond
v oc varð
ſ En era-
viuſ b'ota
r t ór ior-
með c°ſ-

ırs
s
(Stephens), s. 722—24.
tsches und französisches
und geschichtlicher Unter-

jeg dog ej antager for

(næppe on).

þinſlar. En lið et
a er k'gr varð u
með biartū croſſe
r i gognū þetta lið
h' ó itarlegre af-
k'gr af ſér tignar
f guði. oc lauſc
com aptr til ior-
ſanzc. þvi at þa
dagr halden ſiðan
r ſer let ſóma at
i of fra æilifum
tacn hæilagſ croſ
ſcl'a ſcl'or' am̄.

men stregen gennem o løb sammen
r -u, men siden skrevet et c i ſ-et.

ste del.

ellers bliver *t*. Om spor til ð i oldnord. håndskrifter se Gísl. Frpp. 98, forml. § 118, 7 b *β*.

Den bløde udtale af k og g foran visse selvlyd er sagtens på Island (og i Norge) gammel (se Gísl. Frpp. 58—60), den er formodentlig ældre end overgangen af ǫ til ö, da ellers ö vilde have hørt til de bløde selvlyd; men den er ikke fælles-nordisk, thi i Sønderjylland hedder det *kør*, *gi*.

Jeg hidsætter nogle exempler på stærke udsagnsords böjning, sådan som den vil blive efter denne undersøgelses bestemmelser; alle formerne ere dog ikke fælles-nordiske; næselydstegnet er udeladt, da det hidtil ej er fundet i noget håndskrift; i endelsen skriver jeg i og u.

	nf.	nt.	ft. et.	ft. fl.	tf.
1.	dreka	drek	drak	drukum	drukit
	føkva	føk	fǫk	fukum	fokit
2.	gefa	gef	gaf	gǫ́fum	gefit
3.	fara	fęr	fór	fórum	farit
4.	bíta	bít	bęit	bitum	bitit
5.	fcióta	fcýt	fcǫut	fcutum	fcotit
6.	láta	lę́t	lét	létum	látit.

Nogle af de vigtigste resultater af denne undersøgelse ere altså:

1) u-omlyden af a har været fælles for hele Norden, dog måske med undtagelse af Gutland;

2) u-omlyden af a var oprindelig ǫ = *å*, ej ö; ǫ var forskelligt fra o derved at det sidste var lukket *o*;

3) forskelligt fra ǫ er det uaccentuerede *ø*, der kan fremkaldes

af a ved u- og i-omlyd på éngang,
af e ved u-omlyd og
af o ved i-omlyd;

4) u-omlyden af á var ǫ́ (= *å*), som var forskelligt både fra á og fra ó;

5) accenten var oprindelig længdetegn; accenten over ę́, ǿ er ej en overflødig betegnelse;

6) det n, som de nordiske sprog have bortkastet, svandt ej umiddelbart, men efterlod sig en tid lang — måske århundreder igennem — spor i selvlydens udtale gennem næsen.

Stycken ur en commentar till Horatius.

Af *Joh. Gust. Ek.*

1.

Od. III. 4. 9—13.

Me fabulosæ Vulture in Apulo
Altricis extra limen Apuliæ
Ludo fatigatumque somno
Fronde nova puerum palumbes
Texere . . .

Detta mycket omskrifna och omtvistade ställe tror sig Fr. Ritter (Hor. Carm. & Epod. Lips. 1856) hafva återställt till en sundare läsart genom att för *Apuliæ* insätta *Dauniæ*, och han säger sig hufvudsakligen hafva Lachmanns commentar till Lucr. I. 360 att tacka för den fingervisning, hvarigenom han kommit på rätta vägen.

Undersöka vi då, hvad Lachmann på det anförda stället åtgjort, så inskränker det sig till en temligen tvär och omotiverad förklaring, att i afseende på Apulia och Apulis ingen någonsin tviflat (»numquam dubitatum est«) att ju första stafvelsen var lång. Deraf skulle då följa, att »altricis extra limen Apuliæ vore en foedissima interpolatio«. Jag kallar denna förklaring tvär och omotiverad derföre, att hvad som går närmast förut (hos Lachm.) snarare synes kunnat och bort leda honom till en motsatt åsigt. Ty observationen, att vissa mycket begagnade ord hafva en vaklande quantitet, så t ex. att *cōturnices* anträffas jemte *cŏturnices*, *pālatia* jemte *pălatia*, *Vatīcanus* jemte *Vatĭcanus*, *Māmurra*, *Lūceres* jemte *Mămurra*, *Lŭceres*, hade kunnat gifva en lika så god utgångspunkt för det antagandet, att med *Apulia* förhållandet kunde vara enahanda, eller att det ordet, i trots deraf, att *a* i *Apulus* är långt och *u* kort, kunde begagnas tvertom med *a* kort och *u* långt. Och hade undersökningen blifvit hållen inom kretsen af Nomina propria, särdeles de mångstafviga och med aktgifvande på deras förhållande till kortare primitiva, så skulle det befunnits, att ännu mera talande analogier för en sådan quantitetens omkastning verkligen anträffas. Och hvad här särskilt bör anmärkas är, att dessa analogier kunna hemtas, icke blott såsom de nyss anförda, från olika skalder, (*cōturnices* från Lucr., *cŏturnices* från Ovid., *Lū-*

ceres från Prop., *Lūceribus* från Ovid.) utan från samme skald, så att icke tiden och folkets förändrade talbruk (»vulgi mobilitas») kan hafva vållat omkastningen, såsom L. synes föreställa sig, utan skaldernas bryderi vid mångstafviga nomina propria. När vi då se samme Virgilius, som vid de medgörligare och kortare formerna *Priamus, Priami* cet. följt den rätta stråten (kort antepenultimå) med det längre och i versen omöjliga *Prĭămīdes* företaga den korta stamstafvelsens förlängning (jfr. *Ĭtalus, Ĭtalos* cet. men *Ītaliæ, Ītalides; Sĭculus* men *Sīcelides* m. fl.), så må vi icke räkna Horatius till ondo, om han tager sig en liknande frihet, så mycket mer som vi hos honom ju få hålla till godo den ännu större friheten, att han, utan ett så beskaffadt nödtvång, ena gången brukar *Diana* med lång antepenultima, andra gången med kort. Och samtida som de voro, gåfvo likväl Virgilius och Horatius, om vi vilja sammanställa deras prosodiska bruk, någon gång olika quantitet åt samma ord. Så har *Ionius* hos Virg. denna quantitet –⏑⏑⏑, hos Hor. denna ⏑–⏑⏑. Följaktligen äro vi icke derföre, att Hor. brukar ordet *Apulus* med den regelrätta och vanliga quantiteten, genast berättigade att i *Ăpūliæ* vädra en corrumperad text.

Såsom rentaf olyckligt måste jag anse den berömde criticerns försök att rubba det för hans förkastelsedom öfver *Ăpūliæ* (här) olägliga *Ăpūlicum*, III. 24. 4; ty *t e r r e n u m omne tuis et mare p u b l i c u m* är en emendation, som icke ens Ritter funnit brukbar och för hvars ogillande knappast behöfves mer än en blick på parallelstället III. 1. 33—36. Mot påståendet, att då adjectivet till *Apulia* var *Apulus* vore *Apulicus* ett oting, kan med skäl anmärkas, att det snarare förhåller sig tvertom, nemligen att den rigtiga adjectivbildningen är *Apulicus*, likasom *Italicus, Marsicus, Africus,* och att den icke upphör att vara detta, fastän skaldernas friare språkbruk tillåtit sig att begagna substantiverna, de singulara folk- (eller person-) namnen *Apulus, Italus, Marsus, Afer*, ja till och med *Romulus* såsom adjectiver.

Men bör nu redan det här anförda göra tillfyllest för att rättfärdiga såväl förkortningen af *a*, som förlängningen af *u* i Apuliæ, så återstår dock för den sednare en ytterligare analogi uti Sat. I. 5. 77:

Incipit ex illo montes Apūlia notos . .

om hvilket ställe man väl får förstå Lachmanns tystnad så, att han lemnar dess riktighet obestridd.

Härmed synas mig alla prosodiska skäl till förkastande af läsarten *Apuliæ* vara undanröjda. Att texten är på något sätt corrumperad, vill jag dermed icke hafva förnekat. Jag har blott den föreställningen, att man satt den critiska knifven på någon annan punkt, än den sjuka. Försöken att hjelpa hafva hittills företrädesvis varit rigtade just på detta *Apuliæ*, i stället för hvilket man försökt att insätta: *patriæ*, *sedulæ*, *Puliæ*, *Polliæ*, *Aquilliæ*, *Dauniæ*, ja till och med *pes tulit*. Af dessa är den af Ritter i texten införda, redan af Düntzer föreslagna correctionen *Dauniæ* uppenbarligen den, som minst hjelper. Ty ligger, såsom allmänt antages, den stora svårigheten deri, att Hor. skulle befinna sig på samma gång på det Apuliska Vultur och likväl *extra limen Apuliæ*, så afhjelpes den icke dermed, att man i st. f. *Apuliæ* insätter ett annat namn, som dock betecknar samma sak, nemligen just landet Apulien, icke staden Venusia, såsom Ritter antager, men utan annan bevisning, än den mot Düntzer rigtade anmärkningen, som sjelf behöfver bevisas, att *Dauniæ* skall tagas såsom adjectivum.

För egen del tror jag, att felet ligger i den föregående versen och närmast i dess slut: *in Apulo*. Tänker jag mig det genom scriptio continua *inapulo*, så kan derunder lätt dölja sig en felskrifning i st. f. *inābulo* d. ä. *inambulo*. Vidare ser jag uti *me* och *fabulosæ* afsigtiga correctioner för *dum fabuloso* tillkomna, sedan man genom *in Apulo* förlorat rätta spåret. Jag läser således:

Dum fabuloso Vulture inambulo
Altricis extra limen Apuliæ
Ludo fatigatumque somno
Fronde nova puerum palumbes
Texere . . .

Constructionen *dum . . inambulo . . texere* är fullkomligt enahanda med den äfven till tankeinnehållet liknande I. 22. 9—12:

Namque me silva lupus in Sabina
Dum meam canto Lalagen et ultra
Terminum curis vagor expeditus
Fugit inermem . .

samt med I. 10. 10—12:

. . puerum minaci
Voce dum terret, viduus pharetra
Risit Apollo.

Fabulosæ palumbes såsom sammanhörande är en till den grad långdragen och sökt structur, att jag redan derföre tviflar på den läsartens rigtighet. Också visar det sig, att ingendera af de gamle Scholiasterna (Acron, Porphyrion) tänkte sig möjligheten att taga *fabulosæ* såsom epithet till *palumbes*, utan hänförde det, likaledes felaktigt, till *altricis*. Men skulle man också, hvad jag ej mindre betviflar, kunna i Hor. Oder uppsöka något epithet i första versen, som har sitt hufvudord först i den derpå följande fjerde — hvad vill då i allt fall *fabulosæ palumbes* säga? Det kan väl icke fattas såsom en antecipation på den saga, i hvilken de derefter genom skaldens berättelse om hvad med honom hade tilldragit sig, skulle komma att figurera? För öfrigt voro visserligen äfven foglar t. ex. *phoenix, strix, caprimulgus*, den ene sjelf en saga, de två andra föremål för sagor, sägner; men dufvorna? Deremot spelade och spela floder, berg och öfverhufvud localiteter i sagorna ofta en rôle. Jfr. *fabulosus Hydaspes, fabulosus Atlas, fabulosa palus, fabulosum fretum*.

Hvad slutligen beträffar *inambulo*, så äfven om icke Cicero en gång hade begagnat det ordet, kunde Hor. med sin kända förkärlek för nya ordbildningar, i synnerhet sammansättningar med *in* (jfr. *inæstuare, incogitare, indormire, inemori, inimicare, immori* o. s. v.) nog hittat på att sjelf förste införa det i språket.

Sedan πρῶτον ψεῦδος föregått, d. v. s. sedan af *inãbulo* genom felaktigt åtskiljande blifvit gjordt steg för steg *in ãbulo — in abulo — in apulo*, har det öfriga, *fabulosæ* för *fabuloso*, samt *me* för *dum*, följt såsom afsigtliga correctioner, i det *Vulture* icke syntes behöfva något annat epithet än *Apulo*, och *fabuloso* derföre ändrades, så att det skulle passa till *altricis* el. *palumbes*, samt den efter försvinnandet af *inambulo* bristande antydningen om personen ersattes genom ändringen af *dum* till *me*.

2.

Sat. I. 4. 86, 87.

. . . .

E quibus unus amet quavis aspergere cunctos
Præter eum, qui præbet aquam . . . .

Constructionen är hård, huru man tager den. Bibehålles läsarten, sådan den här i öfverensstämmelse med samtlige nyare

bearbetningar af Horatius är angifven, så äro följande tre olympligheter förhanden: 1) *quavis* absolute för *quolibet modo*; 2) *aspergere* absolute för *aspergere salibus* l. *dicteriis*; 3) *qui præbet aquam* genom meiosis för: *qui præbet vinum et aquam*, och detta åter för: *qui præbet convivium*.

Hvad nu först *quavis* beträffar, så åberopar man till stöd för dess absoluta användning Virg. Aen. I. 676 *Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem*; ib. 682 *Ne qua scire dolos mediusve occurrere possit*; — Buc. 9. 14 *quacumque novas incidere lites*; och Catull. 76. 13 *verum hoc qualubet efficias*. Vill man nu också icke hålla för strängt på den omständigheten, att i alla dessa fall *qua, quacumque, qualubet* icke så mycket betecknar (hvad) sätt (som helst), som fastmer väg, förfaringssätt, method (via et ratione), så är der likväl en annan ännu väsentligare skilnad mellan nyss anförda ställen och det här förevarande, neml. att *facere*, *scire*, *efficere* äro idel egentliga uttryck bredvid hvilka det obestämda och färglösa *qua (quacumque, qualubet)* icke gör något störande afbrott, samt att äfven *incidere*, ehuru ursprungligen tropiskt i betydelsen afbryta, göra slut på, i Virgilii tid redan upphört att göra effecten af en metaphor. Deremot är *aspergere* ett för den begreppsspher, dit det måste hänföras, så nytt och ovanligt uttryck, att det svårligen kan undvara en från samma bildliga område hemtad ablativus instrumenti, för att tanken skall få sin fulla bestämdhet. En sådan ablativus skulle nu visserligen kunna dölja sig bakom *quavis*, hvilket kunde tänkas vara en felskrifning t. ex. ist. f. *nævis* (ant. *gnævis*), så vida icke sjelfva betydelsen af *nævis* lade hinder i vägen. En homo dicax skulle kunna sägas *maculis aspergere aliquem* i betydelsen af sätta klick på, öfverösa med speord *(conviciis insectari)*, men ej gerna *nævis aspergere*. Deremot ligger *aqua* så helt och hållet inom samma metaphoriska område, som *aspergere*, att ett naturligare complement till den i verbet oafslutade tanken ej skulle kunna uppsökas. *Aspergere quavis aqua*: med hvad vätska som helst bestänka, är en med Horatii originella tankegång fullkomligt öfverensstämmande bildlig beteckning för den ohejdade, »hänsynslösa», scurrila påflugenhet, som strör speglosor omkring sig till den ene och andre af bordskamraterna. Skulle någon vilja särskilt urgera sjelfva bilden och fordra redovisning för den flerfald af vätskor, hvarpå den pekar — såsom hvarje bild, hvarje metaphor bör hafva en ostensibel sida, som kan uppfattas oberoende

af den egentliga tanke, för hvilken den är en omklädnad — så vore man oförhindrad att betrakta *quavis aqua* såsom sammanfattning af: *vel sputo vel felle vel denique urina.* Detta sista gör väl bilden något rå och grofkornig; men till något annat var den heller icke ämnad, om också grofkornigheten är mera antydd, än utpreglad. Man kan för öfrigt jemföra Sat. I. 3. 90 samt Suet. Nero 56.

Frågan är nu blott: behöfves icke *aquam* bättre, såsom fyllnad till tanken i *præbet*, än *aqua* till *aspergere*? Jag tror det icke. Ty om också verbet *præbere* endast undantagsvis och i speciel användning brukas absolute, för att beteckna bestå, släppa till (ex. Varr. R. R. II. 5. (vituli), *quibus non satis præbent matres*, Ov. Art. Am. II. 685 *Odi, quæ præbet, quia sit præbere necesse*), så hade redan före Horatii tid de deraf härledda substantiverna *præbitor* och *præbitio* antagit en sådan absolut och generel betydelse, det förra af värd, skaffare, Gr. *πάροχος*, det sednare af värdskap, skyldighet (tur) att bestå, att steget derifrån till bruket af *qui præbet* i samma betydelse, som för *præbitor* redan var gångbar, icke var särdeles vågadt. Dertill kommer också den stora lättheten, hvarmed ur *sæpe tribus lectis videas coenare quaternos* ljus kan vinnas öfver hvad for en præbitio, som är i fråga, neml. att saken bör fattas: *qui præbet coenam* l. *convivium.* Och i allt fall synes mig *qui præbet aquam* vara en så tillskrufvad och förkonstlad vändning i stället för *qui præbet convivium*, att, så länge ingenting dermed jemförligt kan ur literaturen förevisas, jag högligen betviflar, att Hor. skulle hafva så uttryckt sig. Man åberopar förgäfves den meiosis, som i moderna språk är vanlig, att värden då han inbjuder, äfven till yppigare gästabud, nedsätter sin egen anrättning och icke lofvar annat än »husmanskost» — ty det är här icke värden, som talar eller bjuder, utan som omtalas. Och äfven om det läte bevisa sig, att hos Romarne en convivii præbitor om sin egen anrättning, vid bjudningen, begagnade så förringande ordalag, att han bjöde blott på vattnet, hvarmed vinet skulle utspädas, men icke nämnde hvarken vinet eller maten, så är dock afståndet stort från en sådan användning till ett så vidsträckt bruk af denna meiosis, att, hvar gång man blott ville tala om en värd, han kort och godt skulle kunna betecknas, såsom den der består (släpper till) vatten — och det utan att något annat ställe hos någon författare vittnade om gångbarheten af ett sådant språkbruk. Af

Sat. II. 2. 69 *unctam præbebit aquam* kan icke något stöd hemtas för *præbet aquam* i denna betydelse; ty det uttrycket mera förutsätter, än utsäger, att han är värden (ungefär så: *qui, quando præbiturus est, ne aquam quidem puram præbebit*); och hos Juven. 5: 61 syftar *calidæ gelidæque minister* uppenbarligen icke på värden, icke heller på hela måltiden, utan på en slaf för denna särskilta förrättning att tillhandahålla vatten för tvagning och för vinets utspädning.

På grund af allt detta kan jag icke annat än förvånas öfver den enhällighet, hvarmed, en enda undantagen, alla mig för ögonblicket tillgängliga bearbetare (Bentley, Döring, Heindorf, Wüstemann, Orelli, Düntzer, Dillenburger, Keighthley, Strodtmann, Dübner) skjutit ifrån sig den hjelp, Muretus erbjudit: *quavis aspergere cunctos, præter eum, qui præbet, aqua.* Ty huru lätt afskrifvarena hade för att af en ablativus (singularis) göra en accusativus och tvertom, derom ger Madvig Emend. Livianæ p. 256, 257 nöjaktig upplysning. Här föll det sig så mycket naturligare att af *aqua* göra *aquā* d. v. s. *aquam* som på en tid, då antingen inga eller endast de större skiljetecknen begagnades, det låg så nära tillhands att af *aquam* göra ett object till *præbet.*

Det enda undantaget från denna enhällighet är Fransmannen Charpentier (Paris 1845). Han läser nemligen: *quavis* . . *qui præbet, aqua.* Men, besynnerligt nog, är hans egen anmärkning till stället snarare egnad att motivera den andra läsarten. Den lyder så: *Sic enim legendum et convivator intelligendus. V. infra* II. 2. 69. *Elegans præterea observatio est Gesneri: »Qui præbet aquam eo genere extenuationis dici videtur, ut ad sorbitionem invitant hodie, qui lautas epulas instruxere».* — Af alla öfriga finner jag blott Fea hafva insett behofvet af *aqua* till *aspergere,* men äfven han läser likväl *aquam* och vill, att det skall göra tjenst på dubbelt sätt, både såsom object till *præbet* och såsom ablativus instrumenti til *aspergere*, en construction ἀπὸ κοινοῦ, som svårligen lärer kunna godkännas.

Att *aqua* kommer väl långt efter *quavis* är väl ,sant, men det är likväl blott det till hufvudtanken hörande *aspergere cunctos* och den med *cunctos* articulerande sidotanken: *præter eum, qui præbet,* som skiljer dem åt. Utomdess är Hor. i Satirerna icke så noga, om ett ord kommer just så nära det, hvartill det med sin grammatiska relation hörer, blott det för öfrigt får en betecknande plats. Jfr. I. 2. 16, 17:

Nomina sectatur, modo sumta veste virili
Sub patribus duris, tironum...

der de sammanhörande *nomina* och *tironum* på liknanda sätt åtskiljas i den yttre ställningen.

Här på stället skulle nu verkligen *aqua* och *quavis* kunnat ställas alldeles bredvid hvarandra, blott genom den lilla förändringen att *amet* och *aqua* fått byta plats:

E quibus unus aqua quavis aspergere cunctos
Præter eum, qui præbet, amet...

Någon torde då deraf, att Hor. lemnat denna möjlighet obegagnad, vilja draga den slutsatsen, att skalden icke tänkt sig dem tillsamman och att således *aquam* likväl torde vara det rätta. Saken kan dock ses från en annan sida. Detta tredubbla *qu (quibus — aqua — quavis)* i en vers hade nemligen varit missljudande och erinrat om den på härmning af grodornas qväkande beräknade versen:

Quamvis sunt sub aqua, sub aqua maledicere tentant.

Och dertill hade det betecknande i ställningen (*quavis* och *aqua* såsom tankens hufvudmomenter inneslutande det dermed sammanhörande och jemförelsevis mindre vigtiga) blifvit i viss mån rubbadt.

Slutligen, för att ännu en gång återkomma till den antagna läsarten, så är uppenbarligen den svagaste punkten i den deraf betingade uppfattningen den, att *quavis aspergere* skulle betyda på hvad sätt som helst begabba (drifva gäck med) och det fastän *aspergere* hvarken enbart eller med en tillsatt ablativus på något annat ställe har en sådan betydelse. Ty *aspergere lingua* (ad Herenn. IV. 49) ser väl snårlikt ut, allramest eftersom det förekommer i en anvisning om begagnandet af bilder; men *aspergere lingua* är der del af en allegori och de särskilta uttrycken hållna mera i den egentliga och rättframma tonen af en totalskildring utaf den såsom bild valda draco och hans beteende, än att något af dem kan uttagas och behandlas såsom en fristående metaphor, syftande på en viss mensklig egenskap eller ett visst menskligt charaktersdrag. Dessutom är redan i och för sig och oberoende deraf, om *quavis aspergere* vore ett adæquat Latinskt uttryck för den angifna tanken, denna tanke sjelf mer än lofligt svag och betydelselös. Ty hvad vill detta säga: på hvad sätt som helst begabba? och behöfver det ena sättas i fråga, om den, som har den lusten att dricka gäck med sine bordskamrater (särdeles då man måste tänka sig

en *scurra* såsom den åsyftade begabbaren) icke väljer sätten, icke väger orden, icke tager det noga, huru uttrycken falla sig och om gäckeriet blir gröfre eller finare — då sjelfva hans natur anvisar honom just det gröfre gäckeriet såsom hans genre? Således skulle *quavis* i det fallet säga alldeles ingenting! Och dertill den ofulländade tanken uti *aspergere*? Redan med afseende på detta skulle och borde Hor., om han verkligen åsyftat »på hvad sätt som helst begabba», heldre sagt:

E quibus unus amet quacumque lacessere cunctos.

Men vi kunna sannerligen icke påbörda honom hvarken en så svag tanke, som den ett så beskaffadt *quavis* eller *quacumque*, eller en så obestämd, som *aspergere* skulle innebära, och tvingas derföre, om vi icke få taga *aqua* dit, att förkasta både *quavis* och *aspergere* och föreställa oss, att skalden, heldre än att onödigtvis tala om sättet, som genom begabbarens egen natur var gifvet såsom föga grannlaga, skulle betonat antingen hejdlösheten (att denne scurra aldrig ville upphöra, af ingenting lät störa sig) eller det rikliga flödet af hans gäckande suada, ymnigheten af hans råa, men naturligtvis icke all qvickhet saknande infall, eller slutligen den kitsliga, angripande syftningen. Allt eftersom det ena eller andra af dessa, utan tvifvel i jemförelse med sättet *(quavis)* betydelsefullare, momenter anstått honom bäst, hade han kunnat skrifva:

E quibus unus amet { *sine fine lacessere cunctos..*
sale multo aspergere cunctos..
petulans illudere cunctos.. }

ehuru äfven då *qui præbet aquam* skulle fallit sig sökt och onaturligt. Det värsta är likväl, såsom här torde vara til öfverflöd visadt, att den förra tanken faller alldeles sönder och hvarken af *quavis* eller *aspergere* blir någonting, nemligen som är Horatius värdigt, så vida de icke stödjas och uppbäras af ett dertill hörande *aqua*.

Blandinger.

Hesiod. Opp. et D. vv. 106—201.

(Efter Rud. Roth.)

Vanskeligheden ved Opfattelsen af ovennævnte Sted i den hesiodeiske Digtsamling *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, det bekendte Stykke om de 5 Menneskealdere, bestaaer hovedsagenlig i Besvarelsen af de Spørgsmaal: paa hvad Maade ere Benævnelserne for de forskellige Slægter at opfatte? og hvorledes forholde disse Slægter sig indbyrdes i den fremsatte Rækkefølge? — Herom er i vore Dage skrevet saare meget (bl. A. af Buttmann, Preller og K. F. Hermann), uden at det er lykkedes at komme til nogen synderlig Enighed; og dette Sted hører maaskee til de Steder hos de gamle Forff., der enten ved Textens Forvanskning eller det fragmentariske i Indholdet aldrig skulle blive os klare. — Et selvstændigt og interessant Bidrag til Forstaaelsen af den her omtalte Episode er imidlertid nylig leveret af Prof. R. Roth i en Afhandling (Ueber den Mythus von den fünf Menschengeschlechtern bei Hesiod. Tübingerprogr. 1860), hvis Hovedindhold vi her skulle forsøge at gengive. — Hvad for det første de fem Slægters Navne angaaer, da har Benævnelsen (for de fire) efter Metaller ikke blot givet senere Oldtidsdigtere og Scholiaster Anledning til den smagløse Opfattelse, at Menneskene skulde være skabte af disse Stoffer[1]), men ogsaa vildledet de nyere Fortolkere. Den sædvanlige Antagelse er saaledes den, at Metallerne skulde være Billede paa de efter dem benævnte Slægters Tilstande eller Egenskaber (s. f. Ex. Preller, Griech. Myth. I. p. 60). Men alle Forsøg i denne Retning frembyde saamange Vanskeligheder, at man i Reglen kommer til det Resultat, at hele Episoden er overleveret i en forvansket Skikkelse, som en senere Sammensmeltning af forskellige Myther. Roth (a. S. p. 12 f.) mener nu, at ved denne Classificering Navnene — uden nogen dybere symbolsk Betydning — blot ere laante fra en anden bestaaende, vel kendt Orden, og at »Vanskeligheden forsvinder, naar man i Benævnelsen efter Metaller ikke søger Andet end det billedlige Udtryk for en Rækkefølge: isteden for at tælle: den første, anden Slægt, anvender Mythens Billedsprog Metallernes Rækkefølge efter deres Værdi og siger: Guldalderen, Sølvalderen o. s. v. — Samtlige fem Slægter optræde hos Digteren som ensartede derved, at de oprindelig alle vare menneskelige, men som forskellige og egenlig dannende to Grupper, derved at den første og anden Slægt efter Bortgangen fra Jorden blive udødelige Aandevæsener (v. 121), medens dette ikke skeer med de tre andre. Selv de Heroer, der (if. vv. 165 ff.) hensættes paa de Saliges Øer »vedblive dog at være Mennesker; de ere ikke døde, men heller ikke Væsener af en højere Art, og denne særegne Begunstigelse fra Guderne er kun en Undtagelse« (Roth. a. S. p. 13 f.) Paa denne Adskillelse tyde ogsaa de Episoden indledende Vers 106—8 Her siger nemlig Digteren, at »han vil foredrage hvorledes Guder og dødelige Mennesker have samme Oprindelse(*ἐκκορυφώσω ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι*)«, hvilket

---

[1]) Dette mener endogsaa Göttling (Anm. til v. 108, 2den Udg.) om Guld-, Sølv- og Kobberalderens Mennesker, men opfatter (Anm. til v. 176) *σιδήρεος* om Characteren!

ved den almindelige Forklaring synes höjst paafaldende, da der ingensteds senere er Tale om Gudernes Oprindelse [1]). Ved derimod at opfatte θεοί her brugt lig med δαίμονες (det omvendte, δαίμονες for θεοί, er jo meget almindeligt), bliver Sammenhængen rigtig: Mythen handler om visse Guders — ikke Gudernes — og de dødelige Menneskers beslægtede Oprindelse, naar den for to Classer af Guddomme viser, at de ikke ere andet end Dæmoner, der oprindelig have været Mennesker. — Fortolkerne pleje nu ved hele denne Dæmonlære hos Hesiod kun ialmindelighed at henvise til Orienten, som den Kant, hvorfra disse fremmede Forestillinger have trængt sig ind; men her troer tvertimod R. — der som bekendt er hjemme i Vederne og hele den ariske Oldtidsdigtning — at have fundet endnu bevarede Spor af en gammel, den Indogermaniske Urtid tilhørende Forestilling. »Den gyldne Slægt betegner den Tid, da der herskede uforstyrret Lykke og barnlig Enfoldighed paa Jorden, da der var Fred mellem Guder og Mennesker, en Tid, som ikke alene den græske Digter, men de langt ældre vediske Hymnesangere see tilbage paa med Længsel, som Zendavesta skildrer i Mythen om Jima og Eddaen stiller som Gudernes Guldalder ved Verdensudviklingens Begyndelse. Sølvalderens Mennesker danne en fuldkommen Modsætning dertil [γένος πολὺ χειρότερον v. 126 f.]; deres Tilværelse er kun en möjsommelig Udvikling af de menneskelige Evner [ἑκατὸν παῖς ἔτεα ἐτρέφετο, μέγα νήπιος v. 129 f.]; en stakket Tid leve de som Mænd, gensidig forbitrende hverandre Livet, og da de endogsaa nægte Guderne Lydighed og Æresbevisning, bortrykker Zevs dem i Vrede« (R. p. 15 ff.). Her, i denne skarpe Modsætning, viser Mythen sig i sin Oprindelighed, uden Spor af de seneres Bestræbelser for at göre Slægternes Følge til en jævnt nedadgaaende Række. Guld- og Sølvalderen danne de to første Trin, »en forhistorisk Menneskehed«, ved hvis Skildring Mythens Digter har indvævet Forestillingen om Aanderigets Dobbelthed i Sagnene om Menneskehedens Slægter eller Epocher; og det er da denne Grundtanke — Modsætningen mellem lyse og mørke Aander, Dæmoner — der er gaaet over i Skildringen af de første Slægters Jordeliv. Det bliver altsaa ikke noget »østerlandsk«, d. v. s. en fremmed og uforstaaelig Tilsætning, der her optræder for første Gang for Grækeren, men en gammel, maaskee her for sidste Gang foredraget, religiøs Lære. Modsætningen mellem Lysets og Mørkets Rige staaer imidlertid ikke længere for Digteren i sit oprindelige Omfang. Hos ham er Adskillelsen kun i overjordiske (ἐπιχθόνιοι v. 122) og underjordiske (ὑποχθόνιοι v. 140) Aander: hine giver han (v. 122, jfr. 252) det samme Hverv — at vaage og bringe Velsignelse (φύλακες, πλουτοδόται) — som efter de gamle ariske Sagn [2]) tilkommer dels de salige Aander, »Fædrene«, dels »Spejderne« (spaças), den øverste Guds Tjenere. For den anden Klasse Aander kender Hesiod ikke mere nogen Bestemmelse. Han har jo ikke længere Mørkets Rige, dette er for ham kun »Dybet«; han

[1]) Göttling's Citat af Pindars: ἐκ μιᾶς πνέομεν ματρὸς ἀμφότεροι strækker ikke til, da »Gudernes og Menneskenes Oprindelse af Jorden, den fælles Moder, slet ikke her berøres med et Ord, men der tvertimod blot siges, at Guderne have skabt Menneskene (γένος ἀνθρώπων ἀθάνατοι ποίησαν v. 109 jfr. vv. 127, 142 og 157.)

[2]) Roth anfører mange slaaende Exempler til Sammenligning, af Rig- og Atharva-Veda og de iranske Religionsbøger.

kan derfor heller ikke beskrive den Virksomhed, som var givet dem af den höjere Oldtid, at optræde fiendsk mod Gudernes Verk og Menneskenes fromme Stræben. En Antydning er dog endnu bleven tilbage i v. 141: ἀλλ' ἔμπης τιμὴ καὶ τοῖσιν ὀπηδεῖ. Hvorledes kan nemlig »Hæder ledsage» dem, som i Livet ingen Ære have erhvervet sig og som deres Skaber i Vrede har bortrevet? Kun den oprindelige Forudsætning af en gudefiendsk, men dog overmenneskelig Virksomhed kan forklare os dette: efter den legemlige Død leve disse Væsener endnu et virkeligt Liv, ikke et Skyggeliv som de i Hades (jfr. μάκαρες θνητοί v. 140); de ere altsaa forsaavidt höjere staaende end Menneskene og derfor siges »Ære at følge dem». (Roth p. 18 f.) — Efterat nu disse Slægters Tid var omme, hvis Bestemmelse det var at fylde Aanderiget, fulgte Kobber-, Helte- og Jern-Alderen, en særskilt Gruppe, fremstillende den historiske Menneskeheds Epocher, som Begyndelse, Höjdepunct og Tilbagegang. Kobberalderen, denne Begyndelse til Digterens egen Verdensperiode, hvor Dødens Lod rammer alle og for bestandig, og kun ved Gudernes Naade undtagelsesvis holdes borte, — den skildres af Mythen som den raa Krafts og Voldsomheds Periode. Nærmest Digteren (προτέρῃ γενεῇ v. 159) laa den heroiske Tid, om hvis Færd hele Samtiden talte og sang. Bag ved den er der Mørke; det er for Grækeren den ældste Historie — og derfor ere Kobberalderens Mænd νώνυμνοι (v. 154); men raae og kraftige maae de være (μεγάλη δὲ βίη καὶ χεῖρες ἄαπτοι v. 147), da jo efter Sagnet Heroerne fremstaae og bryde sig en Bane i en Verden fuld af vældige Kræfter og Lidenskaber. Den sidste Levealder, Digterens egen, den er ligesom for Homer en Tid fuld af Sorg og Trængsel; Digteren varsler den Undergang, som Løn for dens Slethed. Men ligesom i alle andre mythiske Kosmogonier tænkes herved ikke paa et fuldstændig Ophør af Livet. Død er kun Overgang til ny Skabelse: disse Skabninger ville gaae under og Menneskeheden fremstaae igen i en fuldkomnere Skikkelse (jfr. Digterens Ønske ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι v. 173.).

I sin sammesteds tilföjede Afhandling: »Ueber die indische Lehre von den vier Weltaltern» viser Roth endvidere, at der aldeles ingen historisk Sammenhæng er mellem Grækernes selvstændigt udviklede Mythe om Menneskeslægterne og det indiske, efter de foreliggende Vidnesbyrd langt senere opstaaede Philosophem om de fire Juga eller Perioder. Ogsaa i Indhold og Form ere de ved nöjere Tilsyn aldeles forskellige, og fælles for begge Folk bliver da her kun den almindelige indogermanske Grundanskuelse, at Mennesket i sin Oprindelse er godt og uskyldig, Urtiden en Periode for Fuldkommenhed og salig Fred, men Samtiden fordærvet og sin Undergang nær.

J. Pio.

Kritiske Bemærkninger til Senecas Satire over Claudius' Apotheose.

Af *J. L. Ussing.*

I »Dansk Maanedsskrift» Juli 1860 har jeg meddeelt en Oversættelse af dette mærkelige lille Skrift, som Dio Cassius 60, 35 omtaler under Navnet Ἀποκολοκύντωσις, medens det i Udgaverne og Haandskrifterne benævnes

Ludus de morte Claudii, og kun Cod. Sangallensis synes at have bevaret den rigtige Titel: *Divi Claudii apotheosis per saturam*. Jeg forudskikkede en Indledning, hvori jeg gjorde opmærksom paa Skriftets overordentlige Vigtighed baade for Litteraturhistorien, som Exempel paa den af Qvinctilian saakaldte oldromerske Satire, og for den almindeligere Historie, som et samtidigt ligesom af Almanakken selv udrevet Blad, der sætter os istand til at bedømme hiin Tids Aand og Sædelighedstilstand ikke efter senere Forfatteres Fremstillinger, men efter dens egne Udtalelser. En sammenhængende Fremstilling af Claudius' Historie, forsaavidt den berøres i Satiren, troede jeg at burde forudskikke, for ikke at overlæsse Oversættelsen med Anmærkninger. Ved Oversættelsen maatte jeg naturligviis lægge an paa at gjengive Meningen saaledes, at den kunde forstaaes af enhver dannet Læser, selv om jeg derved skulde fjerne mig fra Textens Bogstav. Jeg troer i denne Henseende ikke at jeg er gaaet videre end nødvendigt; men det skulde ikke undre mig, om en philologisk Læser ved at sammenligne min Oversættelse med Originalen hist og her vilde finde paafaldende Uovereensstemmelser. For disse ønsker jeg derfor i al Korthed at gjøre rede.

Jeg har i det Væsentlige holdt mig til Haases Udgave (Leipz. Teubner. 1852), der støtter sig til det af Fickert givne Haandskriftgrundlag De i de yngre Haandskrifter forekommende Tilsætninger, som hos Haase ere satte imellem Klammer og med mindre Skrift, ere naturligviis oversprungne. Paa følgende Steder har jeg rettet hans Text.

Cap. 2, 4. »*Nimis rustice adquiescis nunc adeo omnes poëtæ non contenti ortus et occasus describere, ut etiam medium diem inquietent: tu sic transibis horam tam bonam?*« I Begyndelsen af Stedet, hvor Haandskrifterne have *adquiescunt omnes poëtæ* har Haase rigtig seet, at disse Ord ikke kunne høre sammen; Meningen kræver, som han har skrevet: *adquiescis*. At det Følgende derimod ikke er truffet, sees blandt Andet af at Verbet *sunt* mangler. Jeg antager, der har staaet: »*Nimis rustice adquiescis. Quum omnes poetæ, non contenti ortus et occasus describere, etiam medium diem inquietent; tu sic transibis horam tam bonam?*« Foran *etiam* var der ved en Feilskrift tilføiet *ut*.

Cap. 3, 1. »*nec unquam tam diu cruciatus esset.*« Meningen kræver: »*nemo unquam tam diu cruciatus est.*« Haases Forsøg, at rette *esset* til *exiet*, behøver ingen Gjendrivelse; hverken Ordets Form eller Betydning lader sig forsvare.

Cap. 5, 1. Haandskrifterne have rigtig: »*nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt.*« ɔ: »Der er ingen Fare for at man skal glemme, hvad der har indprentet en saa almindelig Glæde i Hukommelsen.« — I § 3 har Haase ligeledes med Urette forandret Haandskrifternes af Fickert beholdte Læsemaade: »*ut qui etiam non omnia monstra domuerit.*«

Cap. 6, 1 betegnes Claudius som den, der ikke er en ægte Romer, men født i Lugdunum i Gallien. Han kaldes som saadan i Haandskrifterne. »*Marci municeps.*« Dette er aabenbart galt. Haase har med andre Udgivere rettet det til *Munatii municipem*. De tænke paa L. Munatius Plancus, Cos. 2, som anlagde Staden Lugdunum. Men fordi han anlagde en Colonie der, er han jo ikke selv en Lugdunenser, og Lugdunenserne kunne derfor ikke kal-

des hans Bysbørn. Dertil kommer, at han ikke er tilstrækkelig betegnet ved Familienavnet Munatius; Forfatteren maatte have kaldt ham Plancus. Endelig ligger der intet Nedsættende i at være fra samme Sted som en Mand, der vistnok en Tidlang spillede et tvetydigt Spil og bar Kappen paa begge Skuldre, men som dog indtil sin Død vedblev at være en af Roms første Mænd. Der har aabenbart staaet et andet Navn; men Navnet paa den foragtelige Person, her sigtedes til, er ikke opbevaret. Jeg har antaget, det kunde være *Murcus* for at foretage den mindst mulige Forandring i Haandskrifternes Læsemaade; men jeg tænker naturligviis ikke paa Cæsars Legat, L. Statius Murcus, ligesaalidt som paa Adjectivet *murcus* (Ammian Marcell. 15, 12, 3).

Cap. 8, 3. »*colunt et ut deum orant*» skal være »*colunt ut deum et orant.*»

Cap. 9, 3. »*Olim magna res erat, deum fieri: iam, Fama, mimum fecisti.*» Saaledes læse Fickert og Haase efter Orellis Conjectur, uagtet det hverken er sandsynligt, at Jupiter midt i sin Tale til Guderne, paa en saa affecteert Maade skulde henvende sit Ord til Fama, eller der kan komme nogen rimelig Mening ud af »*mimum fecisti.*» See vi Haandskrifterne efter, har Cd. Sangall.: »*iam famam mimum*», de andre: »*iam fama nimium.*» En Deel af det Rette traf Erasmus, der skrev: »*iam fama minimum fecit*»; en anden Deel Ruhkopf: »*iam fama minimum fecistis.*» Men Ordet *fama* er bestandig i Veien. Det hidrører uden Tvivl kun fra en Feilskrift, idet Ordet *iam* er blevet skrevet 2 Gange. Der skal staae ganske simpelt; »*iam minimum fecistis*». Lignende Dittographier findes i Cap. 2, 4 *ut* foran *etiam*; i Cap. 10, 2, hvor *a me* er en saadan Feilskrift foran *ad Messalæ*; i Cap. 13, 5, hvor *et* efter *consanguinei* maa udslettes; i Cap. 14, 1: »*ceteros* CCXXI *ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε*», hvor Talbetegnelsen er meningsløs ved Siden af den følgende Angivelse af Uendeligheden; Tallet maa udslettes; det hidrører fra en øieblikkelig Feillæsning af de græske Ord: CCX for OCA. 14, 2: »*vetat et*» findes *et* kun i Sangall., og bør ikke optages. Det Samme gjælder om *Cæsar* i 15, 2. — I Slutningen af 9, 3: »*Qui contra hoc SC deus factus, dictus pictusve erit*», bør Junius' Conjectur *fictus* for *dictus* optages.

Cap. 10, 1 *Tunc divus Augustus surrexit sententiæ suæ loco dicendæ*». Saaledes de bedste Haandskrifter. Haase retter: »*sententiæ causa loco dicendæ*», urigtigt, s. Madv. Gr. 417, Anm. 5. Hellere maatte man optage den anden Læsemaade *suo loco;* men dette er maaskee heller ikke nødvendigt, s. Cap. 11, 4: »*ego pro sententia mea hoc censeo.*»

Cap. 10, 4: »*Videris, an in causa mala, certe in tua sit æquus futurus.*» Det synes et eiendommeligt Forlangende, at der skal vises *æquitas in causa mala;* jeg troer, der skal staae *in causa ulla*. Det første Ord i Sætningen har jeg formeent, burde rettes til: *Vide sis*. Dette var urigtigt; Haandskrifternes Levemaade bør beholdes: »Du vil faae at see, om han kan være retfærdig i nogen Sag», s. f. Ex. M. Senec. Controv. l. 2, 11 (p. 72 Bursian): *viderimus, quid in te audere potuerit feritas hostium.*

Cap. 11, 2. »*Crassum Magnum*» skal være »*Crassum, Magnum*». Det er 2 Personer, Faderen M. Crassus Frugi, Cos. A. 27, og Sønnen Cn. Pompejus Magnus.

I Cap. 13 og 14 har Haase været altfor tilbøielig til at finde uægte Tilsætninger. Hans kritiske Klammer bør næsten allevegne stryges, undtagen

hvor de støtte sig paa diplomatiske Grunde, d. e. hvor de indklamrede Ord ere trykte med mindre Skrift. 13, 4. *Junius* er en Trykfeil, der fra Fickert er gaaet over til Haase; der skal staae *Juncus*. Nedenfor i 5 burde Haandskrifternes *Saturninus* ikke været rettet til *Saturnius*. 14, 3. Haandskrifternes »*si um (uni) diu (di) laturam fecissent.*« Haase har optaget Junius' barbariske Conjectur *dilaturam;* meget sandsynligere er Curios: »*si unius diei iacturam fecissent.*« 14, 4 staaer rigtig i Haandskrifterne: »*excogitandum illi laborem irritum et alicuius cupiditatis spes sine fine et effectu.*« Haases Rettelse *speciem* for *spes* forstaaer jeg ikke, medmindre Ordet skulde tages i den moderne Betydning = genus. Ligesom Cicero i Slutningen af Talen for Milo udraaber: »*O frustra suscepti labores, o spes fallaces, o cogitationes inanes meæ!*« saaledes taler Seneca her om »en eller anden Begjærligheds altid skuffede Forhaabninger.«

Cap. 15, 2 læses hos Fickert og Haase: »*Adjudicatur C. Cæsari. Cæsar illum Aeaco donat. Is Menandro liberto suo tradidit.*« Men hvad Mening er der i at Caligula efter at Æacus har tildømt ham Claudius som Slave, forærer ham til Æacus? Og Menander er naturligviis ikke Æacus', men Caligulas Frigivne. Den mellemstaaende Sætning, *Cæsar illum Æaco donat*, maa altsaa udelades. Den staaer heller ikke saaledes i Haandskrifterne. *Cæsar* findes kun i Sangal., aabenbart en Dittographie. De andre Haandskrifter have næsten alle ikke *Æaco*, men *Æacus*. Der staaer altsaa »*illum Æacus donat.*« Vilde man endelig beholde dette, kunde man rette »*ei illum*« eller »*illi eum Æacus donat*«; men Fuldbyrdelsen af Dommen er jo ikke nogen Donatio; jeg kan kun ansee disse Ord for et uægte Tillæg.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

R. I. F. Henrichsen. Jødernes Forhold til Alexander den Store. (Skoleprogram fra Odense 1860.)

Denne Afhandling dreier sig om Josephus's Fremstilling af Alexanders Ankomst til Jerusalem og Jødernes Forhold til ham, og den gaaer ud paa at undersøge, hvorvidt den Fordømmelsesdom, som denne Beretning har fremkaldt hos flere nyere Critikere er berettiget; Forfatteren kommer til det Resultat, at de fremsatte Indvendinger i det Væsentlige ere uberettigede, at Josephus's Beretning i ethvert Tilfælde indeholder en historisk Kjærne, og at den hverken er bedre eller værre end saameget Andet, der berettes om Alexander den Store af de saakaldte paalidelige Historieskrivere. Særlig afviser Forfatteren med Bestemthed den Paastand, at Josephus's Fremstilling kun skulde beroe paa en Opdigtelse af denne selv.

J. L. Ussing. Om de Keiser Trajan tillagte Breve til Plinius. (Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5te Række, 3die Bind.) 26 Sider i Qvart.

Forfatteren fremstiller først i Korthed, naar 10de Bog af Plinius's Breve med Trajans Rescripter er fundet og hvilke Tvivl der i Tidens Løb have gjort

sig gjældende om denne Bogs Ægthed. Særlig dvæler Forfatteren ved et Skrift af Julius Held: »Prolegomena ad librum epistolarum, qvas mutuo sibi scripsisse Plinium juniorem et Trajanum Cæsarem viri docti credunt«, og han søger at vise, hvorlidt det Beviis, der heri er ført for Uægtheden af selve Plinius's Breve, kan holde sig; men derimod mener Forfatteren, at det stiller sig anderledes med de Breve, der tillægges Trajan, og Afhandlingen gaaer ud paa at vise disses Uægthed. Han støtter sig først til en Betragtning af selve Brevenes Indhold, idet disse efter Forfatterens Mening foruden at mangle den Tone, der kan passe paa en Keisers Rescripter, og foruden at de sjælden give et klart og bestemt Svar paa Plinius's Spørgsmaal, lide af positive Forkeertheder og Misforstaaelser af Plinius's Ord »Der findes ikke eet, hedder det, som kan antages at have Keiser Trajan til Forfatter«. Fremdeles seer U. i Sproget og Stilen et Beviis for Rescripternes Uægthed, idet Sproget vidner om en saadan Mangel paa Dannelse, som man paa ingen Maade skulde kunne tillægge Keiser Trajan, og selve Bogens kritiske Vilkaar indeholde et Vidnesbyrd for den fremsatte Anskuelse, idet der er en bestemt Forskjel paa Textens Tilstand i Plinius's egne Breve og i Rescripterne.

F. Walter. Geschichte des römischen Rechts bis auf Justinian. Erster Theil. Dritte Auflage. Bonn 1860.

Værket er i denne Udgave betydelig forøget; Forfatteren har benyttet alle Skrifter af Betydning, der staae i Forbindelse med hans Emne og ere udgivne siden 1845, da 2den Udgave kom ud, og medens denne var 504 Sider stor, er den nye 609. I vigtigere Spørgsmaal have Forfatterens Anskuelser ikke forandret sig.

Leo Meyer. Vocalvorschlag, vocalzerdehnung, distraction. (I Kuhns Zeitschrift für vergleichende sprachforschung, Xde Bind, 1ste Hefte, 1860, S. 45—58).

De i Overskriften anførte Benævnelser plejer den græske Sproglære at betjene sig af for at forklare homeriske Former som *ὁρόω*, hvor Udviklingsgangen siges at være: *ὁράω*, *ὁρῶ*, *ὁρόω*; den sidste Form skal være opstaaet af den foran staaende sammentrukne ved Forslag af en ligelydende kort Selvlyd. L. M. antager derimod, at *ὁρόω* (f Ex. Il. 5, 244) er opstaaet af *ὁράω* derved, at *α* assimilerede sig med det følgende *ω*; *ὁρόω* bliver saaledes Mellemtrinet mellem *ὁράω* og *ὁρῶ* (det sidste findes Il. 3, 234). Den assimilerede Selvlyd forlænges i *μενοινώω* Il. 13, 79. Det oprindelige *α* bliver staaende i visse Ord, f. Ex. *ναιετάω* Od. 9, 21. Former som *εἰσορόωσιν* Il. 12, 312 (3 Pl.) maa enten forklares af det oprindelige *-ὁράοντι* saaledes, at *α* har assimileret sig med *ο* og desuden har beskyttet den følgende *ο*-Lyd, eller maa rettes til *ὁρόουσι*. Samme Lydforhold findes i Partic. Fem. *ὁρόωσα* Od. 19, 514 af *ὁράοντια*. — Noget anderledes forholder det sig med Former som *ὁράᾳς* Il. 7, 448, der maa forklares saaledes, at det følgende *ι* har givet efter for det foregaaende *α* Ligeledes forholder det sig med *ἀγοράασθε* Il. 2, 337, Conjunctiven *ἐάᾳς* Od. 11, 110 og Infinitiver som *ἀντιάαν* Il. 13, 215, *ὁράασθαι* Od. 16, 107; L. M. sammenligner hermed Former som *πειδάασκον* Od. 23, 353. — Optativer som *ἡβώοιμι* Il. 7, 157 stemme med L. M.'s Theori; derimod vil han rette *ὁρόῳτε* Il. 4, 347 til *ὁρόοιτε* og ligeledes *αἰτιόῳτο* Il. 11, 654 til *-όοιτο* og lign. Fremdeles vil han i *εἰσορόωντα* Il. 15, 456, *πλανόωνται* Il. 23, 321, *εἰσορόωντο* Il. 23, 448 og lignende Former rette *-όω-* til *-όο-*, medens derimod *ἡβώοντα* Il. 9, 446, *ἐμνώοντο* Il. 2, 686 stemmer med hans Theori; den ved Assimilation opstaaede Lyd *ο* er i disse Former forlænget til *ω*.

H. B. Rumpelt. Deutsche Grammatik. Mit Rücksicht auf vergleichende Sprachforschung. 1ster Theil. Lautlehre. Berlin 1860. (F. Dümmler's Verlagsbuchhandlung). XXIII+328 S. 8.

Forfatterens Hensigt er at give en Fremstilling af det höjtydske Sprog betragtet fra det historiske Standpunct. Udgangspunctet er det gotiske Sprog; andre germaniske Sprog tages kun undtagelsesvis med; Dialecter komme kun i Betragtning der, hvor deres Indflydelse paa det höjtydske Omgangssprog bestemt kan eftervises eller hvor de opklare Udtalen i det ældre Sprog. Derimod mente Forfatteren, at det var nødvendigt at tage Hensyn til de grundbeslægtede Sprog, i det mindste de to klassiske og Sanskrit. Lydlærens phonetiske Side, Hensynet til den virkelige Lyd, der er stærkt forsömt hos Grimm, er i denne Sproglære meget fremtrædende. Fremstillingen af de tydske Lyds Historie indledes med en Fremstilling af de vigtigste Lydforhold i Almindelighed (1ste Afsnit). R. meddeler her et »naturligt« eller almindeligt Alphabet og inddeler Lydene; det almindelige Alphabet er omtrent som hos Lepsius. Derpaa taler han om Lydforbindelserne. Herefter søger han at give en Art almindeligt System for Lydenes Forandringer med særligt Hensyn til dem, der vedkomme den tydske Sproghistorie: 1) Navnet »Lautverschiebung« betegner hos ham den Lydombytning, der indtræder uden kjendelig Indflydelse af andre Lyd; hertil hører altsaa ikke blot hvad Grimm kalder saaledes (Overgangen *p:f* i latinsk *pater:* got. *fadar* o. s. v.), men ogsaa f. Ex. Overgangen af mht. *î : nyhöj. ei* i *stîgen : steigen.* 2) Ved »Lautabstufung« forstaar han de Lydovergange, der indtræde ved Indflydelsen af de andre Bogstavlyd, altsaa formedelst Assimilation og Dissimilation; hertil hører Omlyd og Brydning; Brydning forklarer han som den Indflydelse af *a* i Endelsen paa et *i* og *u* i Roden, hvorved disse blive til *e* og *o* (oht *stelan, stolan*); Brydningen frakjendes altsaa Gotisk. 3) Under »Compensation«, Indflydelsen af Lydvægten, behandles Læren om Guna og Wriddhi. 4) Ved »Gravitation« forstaar han de Lydovergange, der fremkaldes ved Accenten; hertil hører det, naar i Rodstavelsen paa Nyhöjtydsk den oprindelig korte Selvlyd bliver forlænget (det sker foran Lenes og i Almindelighed foran Liquidæ): mht. *sägen, dëgen; läden, rëden; häben, ëben; stëln, vil* bliver til nyhöjt. *sâgen, Dêgen: lâden, rêden: hâben, êben; stêhlen, vîel;* derimod kort Selvlyd i *Sitte, lachen, essen, hoffen);* ligeledes hører det herhen, når Endelsens Selvlyd svækkes. 5) »Figuration« (Bortkastelse, Tilsætning, Omsætning). 6) Contraction. — 2det Afsnit behandler de enkelte tydske Lyd i Særdeleshed. Her handles først om de gotiske Lyd; hvert Bogstav omtales for sig med Hensyn til Tegn, Forekomst, Lyd og dets etymologiske Forhold (de Bogstaver i andre Sprog, hvortil det svarer). Derefter gjennemgaar han hver enkelt höjtydsk Lyd for sig; hvor der er Anledning faar man dens Historie gjennem alle tre Perioder: oldhöjt., mht. og nyhöjtydsk; der tages, ogsaa for ældre Tydsk, ej alene Hensyn til Bogstavtegnet (det Graphiske), men tillige til den virkelige Udtale. Med Hensyn til Skrivebrug ønsker Forfatteren Forandringer i phonetisk Retning (han foreslaar f. Ex. at skrive *s* = andre Sprogs *s*, *ſ* = andre Sprogs *z*); ikke i historisk (han er altsaa en Modstander af at skrive *haszen* men *küssen*).

P. Petersen. Om Brugen af de personlige Modi i Tydsk. (I Metropolitanskolens Indbydelsesskrift for 1860). 45 S. 8.

Det eftervises, at Brugen af Modus, Indicativ eller Conjunctiv, i visse Bisætninger (de vigtigste ere afhængige Spørgesætninger, declarative Gjenstandssætninger, andre Gjenstandssætninger og Hensigtssætninger) er afhængig af Hovedsætningens Tid; efter en Hovedsætning, som tilhører en Fortid, sættes Conjunctiv, men efter en Hovedsætning, der tilhører en Nutid, kan der baade staa Indicativ og Conjunctiv. Fremdeles eftervises det, at Brugen af Tempus i conjunctiviske Bisætninger kan være afhængig af Bisætningens eget Numerus, da i conjunctiviske Bisætninger i Singularis Nutiderne kunne sættes for Fortiderne, men dette ej kan ske i Pluralis, da Conjunctivs Nutider der ingen særskilt fra Indicativs forskjellig Form have (undt. af *sein*).

B. Bendsen, Privatlehrer in Arröeskjöbing. Die Nordfriesische Sprache nach der Moringer Mundart, zur Vergleichung mit den verwandten Sprachen und Mundarten. Herausgegeben von Dr. M. de Vries, Professor der niederländischen Sprache, Lit. und Gesch. an der Univers. zu Leiden. Leiden 1860. (E. J. Brill.) XXVI+479 S. 8.

Omsider er det lykkedes at faa dette Værk udgivet, idet det nu i Holland er traadt for Dagens Lys. Et haandskrevet Exemplar af dette Arbeide i en ældre Skikkelse, hvor Fortalen er dateret 1ste Maj 1824, blev indsendt til Videnskabernes Selskab her og findes paa Universitetsbibliotheket her i Kbhvn. Skriftet beskriver Sproget i Risum Mor eller nærmest i selve Risum, Forfatterens Fødested. Böjning og Orddannelse ere betragtede i Forening under hver Ordklasse for sig; baade paa Rodord og paa afledte Ord ere Exemplerne saa rigelige, at ej alene en Sproglære, men ogsaa en Ordbog lod sig uddrage deraf, som Rask bemærker i sin Frisiske Sproglære (1825, S. 23 i Fortalen). Dette har Rask selv gjort eller begyndt at gjöre. Et Udkast til en nordfrisisk Sproglære, uddraget af Bendsens Værk (det vil sige, Haandskriftet paa Universitetsbibliotheket) findes iblandt Rasks Haandskrifter paa det kongel. Bibliothek Nr. 109; det fremstiller Sproglæren efter Rasks System for Böjningen, men i Lydbetegnelse holder det sig temmelig nær til Bendsen; dog sætter han *v* for *w*, *Stöjl* for *Stäujl* og lignende: Rask har ikke forstaaet, hvad Forskjel der var paa Bendsens *äi* i *käile* (køle) og *äj* i *stäjl* (stjal), hvad der rigtignok ogsaa kun meget vanskelig lod sig udlede af Bendsens Bog; det sidste betegner *stæl'* med mouilleret *l*. En Ordbog, uddraget af Bendsen, findes i Rasks Haandskrifter paa det kongel. Bibl. Nr. 32. Breve fra Bendsen til Rask findes i Rasks Haandskrifter Nr. 31; deri er der Bestemmelser om *ø* og *ö*.

J. F. Danneil. Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart. Salzwedel 1859. (I Commission hos J. D. Schmidt.) X+299 S. 8.

Forfatteren har især haft sin Opmærksomhed henvendt paa Synonymien; derimod har han taget mindre Hensyn til Etymologien. Han har selv i sine første 20 Aar næsten kun talt plattydsk; han begyndte for over et halvt Aarhundrede siden at optegne Ord og Talemaader; efterhaanden voxede hans Optegnelser, især fra den Tid af at hans Disciple leverede ham Bidrag fra forskjellige Egne af Altmark. Ordbogen er temmelig fuldstændig, saa at den ogsaa for en Del optager det Ordstof, som Sprogarten har tilfælles med höjtydsk. Ved stærke Verber anføres Aflyden i Imperfect og Particip. Substantivernes Genus anføres i Almindelighed ikke. Lyden langt *å* (hos Groth *a*) betegnes *ao*, langt ö (hos Groth *æ*) betegnes *öö*. Ordbogen gaaer til S. 252, derpaa kommer »Zusätze und Berichtigungen« indtil S. 281, endelig et Register paa de höjtydske Ord, hvorved de plattydske ere forklarede, undtagen hvor Omskrivninger maatte anvendes, S. 283—299.

A. Larsen. Veiledning til en correct engelsk Udtale, udarbeidet fornemmelig til Brug i lærde Skoler og ved Selvunderviisning, samt et lidet Tillæg om Danismer. Kbhvn. 1860. (Den Gyldendalske Boghandling (F. Hegel)). 47 S. 8.

Forfatteren har søgt at gjöre Lydlæren overskueligere ved (§ 13) at give en samlet Oversigt over den Indflydelse, *w* udover paa en paafølgende Selvlyd, *r* (»det vocaliske, ikke det stærke«, d. e. det gutturale) og *l* (»det vocaliske, ikke det stærke«) paa en foregaaende Selvlyd; *l* skal nemlig i de samme Tilfælde som *r* faa en svagere eller mere vocalisk (vil vel sige guttural) Udtale; *l* skal f. Ex. være »svagt« (d. e. vel gutturalt) i *hold*, men ej i *holly*; i *wholly* skal der være to *l*-Lyd, først den »svage« (gutturale), siden den »stærke«.

L. F. Rääf. Ydre-målet eller folkdialekten i Ydre härad af Östergöthland. Ordbok samt förteckning på alla oregelbundna och starka verber, som i Ydre begagnas, jemte gamla dopnamn. Örebro 1859 (N. M. Lindh.). 126 S. 8.

Danner anden Del af: Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergöthland, af Rääf. Ordbogen (S. 4—105) indeholder de Ord, der bruges i denne Egn og dels ere særegne for Ydre, dels fælles for Ydre med flere eller færre andre Dialekter, dels — omendskjönt de bruges mere almindelig — have særegne Betydninger eller afvigende Genus, eller som sædvanlig forkastes i Skriftsproget. De ofte anførte Exempler give Oplysning om Ordenes Anvendelse og rette Mening. Bagefter er tilföjet en alphabetisk Fortegnelse paa stærke og uregelmæssige Verber (S. 111—119). Fremdeles er der (S. 123—126) en Fortegnelse paa Døbenavne, der tidligere have været i Brug i Ydre, men nu ere gaaede af Brug eller sjældne; den har især Hensyn til 17de og 1ste Fjerdedel af 18de Aarh.

G. Djurklou. Ur Nerikes folkspråk och folklif. Anteckningar utgifne till fornvänners ledning. Örebro 1860 (N. M. Lindh.). XII+136 S. 8.

Bemærkninger om Methoden ved Dialektforskning og om Böjning og Lyd i Nerike S. 1—8. En Ordliste, udelukkende samlet fra Askers og Sköllerstads Herreders Slettebygd, den saakaldte Qvismaredal; den gaar fra A—F; S. 8—34. En Sprogprøve S. 34—36. Ordsprog og Gaader (i Dialektens Form) S. 36—45. Fremdeles indeholder Bogen: Folklifvet S. 46—61; Folk-sägner och sagor S. 61—89 (i Skriftsprog, undtagen *pojken å räfven* S. 86); Folkvisor, folklekar, m. m., S. 89—125 (i Skriftsprog, undtagen et Par af »barneqväden och rim« S. 121—122); Musikbilaga S. 127—136.

H. K. Friðriksson. Íslenzkar rjettritunarreglur. (Udgivet af det islandske literaire Selskab). Reykjavík 1859. XVI+246 S. 8.

Efter en kort Sproglære (S. 1—32) følger en Retskrivningslære, nærmest for Islændinger; der meddeles derfor f. Ex. Ordlister paa Ord med *æ*, *y*, *ý*, *ey*.

K. L.

Tidskrift för Sveriges läroverk. 1859—60. I, 1—4.

Om Tidskriftets Plan see dette Tidskrift I, 243. — *1sta häftet.* Betänkande i skolfrågan till Kongl. Maj:t afgifvet af 1858 års läroverkskomité S.—23. Opgaven for Committéen var en Revision af Skoleloven af 14 Aug. 1856 og særskilt af Læseordningen deri, i det Öiemed, at Antallet af Dannelseslinier kunde indskrænkes og Læregjenstandene i hver Klasse blive færre samt Lærekursernes Udstrækning mindre omfattende, samt i den Hensigt, at Disciplenes physiske og intellektuelle Udvikling ikke skulde standses ved det af Skolen paalagte Arbeide til Skade for deres fremtidige Virksomhed i en modnere Alder. De Ulemper, som Rigets Stænder have bemærket ved Skolerne, staae, mener Committéen, i nær Forbindelse med hverandre og flyde fra samme Kilde. Læregjenstandenes Mængde og endnu mere deres voxende Omfang og forandrede Behandlingsmaade har i Skoleunderviisningen fremkaldt Trængsel og knap Tid samt en Adsplittelse af Disciplens Tankë og Arbeidskraft, som har havt mindre heldige Fölger for deres Udvikling; Overanstrengelse kunde let fremkaldes ved Læregjenstandenes Trængsel og kunde atter medföre aandelig Slappelse. Anstrengelsen for at undgaae disse Vanskeligheder har atter medfört Forsöget paa at befrie Disciplene fra Kundskabsgjenstandenes store Mængde ved at give dem Ret til at vælge visse Fag, hvori

de helst ville undervises; dette Forsög har atter havt til Fölge, at Underviisningen er bleven adsplittet i flere saakaldte »bildningslinier«. Fagenes Antal er dog ikke betydelig större, end det tidligere har været eller er i andre Lande; en overeensstemmende Erfaring i de enkelte dannede Nationers Skolevæsen synes at bekræfte, at disse Fag i deres Forbindelse udgjöre den Kreds af Kundskaber, som sikkert egner sig til at bibringe den Unge den Dannelse, hvortil Skolens Underviisning sigter. Opgaven, at gjöre Underviisningen mindre anstrengende, kommer saaledes til at ligge i Underviisningsgjenstandenes Anordning, i det gjensidige Forhold imellem dem og i deres Fordeling paa ulige Underviisningstrin i Skolen. Med Hensyn til de forskjellige Dannelseslinier var ifölge Loven af 1820 den lærde Dannelse repræsenteret i gymnasium og lärdomsskolan, den almindelige Dannelse i apologistskolan, der ikke altid vare adskilte; ved et Circulaire af 6 Juli 1849 bleve de to Slags Skoler slaaede sammen; den nye Skolelov (1856) gav et vidt Spillerum for Disciplenes Valgret med Hensyn til Sprogene, man kunde f. Ex. lære Latin, men være fri for Græsk; blev Loven gjennemfört, vilde Underviisningen splittes i flere, deels sammenhængende, deels af hverandre uafhængige Linier. Committéen mener derfor, at Skolen urokkelig bör fölge sin Plan og at den enkelte Discipel fremmer sit Bedste ved at rette sig efter den. Næsten i alle tyske Stater har det været forsögt at fordele Fagene, eftersom Disciplene særskilt have havt dem Behov; men Baiern, hvor Forsögene ere gaaede videst, har ogsaa med störst Bestemthed udtalt sig mod Dispenser. Foreningen af lærd og real Dannelse er tilstede i Danmark og Norge, men hver Afdeling læser samme for alle forpligtende Gjenstande. Midler til at lette Arbeidet blive en passende Fordeling af Underviisningsmaterialet, en stærkere Fremtræden i visse Klasser af saadanne Læregjenstande, der fornemmelig bestemme Underviisningens Charakteer, og endelig Eenhed i Behandlingen af beslægtede Gjenstande. Ved at forene Klasselærer-Systemet og det ambulatoriske System, ved at lade samme Lærer undervise i to eller tre Fag i samme Klasse, vil Eenhed i Fagenes Behandling kunne fremmes og Læreren vil bringes til at tage Hensyn til Disciplenes Arbeidskraft i det hele. At forlægge Afgangsexamen under behörig Control til Skolen selv, vilde give dens Virksomhed paa dens höiere Udviklingstrin sikkrere Gang. Committéen önsker, at gymnastiske Övelser maatte foretages hver Dag. Betænkningen er ikke bleven fortsat i andet Hefte, da Regjeringen selv lader den trykke og Meddelelsen i Tidskriftet derved bliver overflödig. — Afgångspröfningen. Af *C. W. Callerholm.* S. 23—32. En Anmeldelse af et norsk Program (Christiania 1857) af Adjunct *J. E. Bödtker* om Henlæggelse af examen artium til Skolerne. — I Preussen blev Prövelsen af dem, der bleve Studenter, henlagt til Skolerne ved Circul. 23de Decbr. 1788; dog blev Bestemmelsen ei anvendt paa alle Skoler; en större Udstrækning blev först en Fölge af Edictet 1812. — I Norge er der ifölge Bödtker en stærk Opinion for Henlæggelse af Examen til Skolerne. — Förslag till plan för en tidsenlig bearbetning af Sjögrens latinska lexikon af *A. Falk.* S. 33—35. Den derivative Grundsætning burde bevares; det latinske Ords Rod, Grundbetydning og den af Grundbetydningen udviklede Kjæde af afledte Betydninger maatte opvises; Constructionen maatte antydes ved Exempler; nomina propria maatte optages. — Om undervisningen i botanik vid elementarläroverken af *J. Arrhenius.* S. 35—45. Forfatteren önsker, at Underviisningen i Botanik maatte udskydes til 5te Klasse og saa fortsættes til Skoleunderviisningens Ophör. Desuden nogle Bemærkninger om Fremgangsmaaden ved Underviisningen. — Om lärarebildningen af *J. I. Elfving.* S. 45—54. En Reservation, der fulgte med det af Collegium Gymnasticum i Stokholm afgivne Votum. Committerede havde fraraadt særskilte Dannelsesanstalter for Skolernes Lærere. E. derimod önsker, at een eller flere enkelte Skoler maatte indrettes til at Lærerkandidaterne der kunde modtage praktisk Uddannelse; i Forbindelse dermed skulde de modtage theoretisk pædagogisk Dannelse. — Litteratur. S. 55—61. »Fransk läsebok för nybegynnare, 1859, af *G. S. Löwenhielm*« anmeldes af *J. I. Elfving.* — Notiser från elementar-läroverken under den förflutna delen af året. (Döde. Utnämnde och befullmäktigade). S. 61—64.

2dra häftet. Åtskilliga elementarläroverks betänkanden med afseende på afgångspröfningen och lärarebildningsfrågan. S. 65—115. I Almindelighed tilrådes Henlæggelsen af Examen til Skolerne under Control af en Commission; der er stærke Udtalelser mod de til Universitetet privat dimitterede, da den private Dimission forleder Disciplene til at forlade Skolerne til egen Skade; Skolecollegiet i Calmar tilraader Oprettelsen af en Normalskole, hvor Lærerkandidaterne kunne modtage praktisk Uddannelse; det fraraader derimod at paabyde et theoretisk Cursus efter absolveret philosophisk Grad, men önsker at den vordende Lærer maa faae Underviisning i Pædagogik. — Litteratur. S. 116—126. »Platonis Crito. In usum schol. edid. *Z. Göransson*, 1859» anmeldes af *A. Aulin*. »P. Vergilii Maronis Aeneidos libri I—VI. Utgifna af *R. Törnebladh*,» anmeldes af *C. W. Callerholm*. Några ord om undervisningen i Tyska språket, af *M. Schück*; det er Bemærkninger om Underviisningen i Tydsk, knyttede til *Lyths* Tyska språklära, 8de Oplag, 1851 og *Grönlunds* lärobok i Tyska språket 1857. — Notiser från elementar-läroverken. S. 127—28.

3je häftet. Öfversigt af de pædagogiska föreningarnes i Stockholm och Upsala discussioner om de classiska språkstudiernas betydelse vid elementarundervisningen. S. 129—165. I Slutningen af 1858 förtes samtidig Forhandlinger ved de pædagogiske Foreningers Sammenkomster i Stokholm og Upsala. Den förste Forening opstilte under en Række Möder (6 Nov. — 7 Dec.) som Gjenstand for sine Forhandlinger Rector Cramérs Paastand: »de döde Sprog bör fjernes fra Skolerne og henlægges til Universitetet»; den anden discuterede i Möderne 30 Oct. og 27 Nov. det Spörgsmaal: »hvilken er den naturlige Orden, hvori Fagene bör indtræde ved Skoleunderviisningen»; under hele det sidstnævnte Möde afhandledes dette Spörgsmaal med Hensyn til Ordenen mellem Sprogene. Discussionerne i de to Foreninger vare i deres Hovedretninger hverandre diametralt modsatte. I Stokholm paastod man: at de klassiske Sprogs Tid var kommen til at træde bort fra den almindelige Dannelses Skueplads, Aristoteles' Philosophi herskede i 19 Aarhundreder og dethroniseredes saa, ligeledes vil det gaae med de klassiske Sprog; den almindelige Opinion er imod dem, den store Mængde af Medborgere behöver dem ikke; de fleste, der studere dem, komme ei længere end til Skallen, Studiet bringer ingen Erstatning for den Möie, som offres derpaa; de, der forsvare de klassiske Sprogstudier, ere blot Lærerne; Sprogene ere mindre dannende end Naturvidenskaberne; en Grund imod de klassiske Sprog er det, at de ere döde og ei kunne læres ved at tale dem, men Sproget er oprindelig for Öret; Kundskaben i dem er overflödig, man kunde lige saa godt finde hebraisk, chinesisk, arabisk nödvendigt; de gamle Folk selv lærte ei fremmede, end mindre döde Sprog; som sprogligt Dannelsesmiddel er Latin det daarligste blandt Sprogene, det mangler Artikkel, det har ei pronomen personale foran Verberne og det er en stor Mangel, det er ei stærkt med Hensyn til Partiklerne; moralsk virker Studiet af de klassiske Sprog skadeligt, Sysselsættelsen med at lære Gloser giver Disciplen Tilböielighed til Hovmod, Horats, Ovid, ja Virgil, ere usædelige. I Upsala sögte man, for at bestemme Underviisningens Orden, först at gjöre sig dens Formaal klart. Naar man betragtede Skolen som Læreanstalt, var dens Opgave, ved at fremkalde og befordre en alsidig Udvikling af de theoretiske Sjælcevner og især Forstanden, at berede Disciplen den Grundvold, hvorpaa han siden ved eget Arbeide kunde erhverve sig sand Dannelse; dog vilde man ikke oversee Underviisningens Indhold eller Meddelelsen af et Kundskabsmateriale, hvis Opnaaelse burde sættes i saa nær Forbindelse som muligt med Sjælcevnernes Udvikling. Ved Spörgsmaalet om, med hvilket Fag man burde begynde, havde man Valget mellem Sprog og Naturvidenskaber. Sproget har det Fortrin, at det udgjör det umiddelbare Udtryk for Menneskets bevidste Opfattelse, saa at Studiet kunde siges at indbefatte alle övrige Videnskabers; det lægger Beslag paa alle de theoretiske Evner. Tilfælles med Naturvidenskaberne har Sprogstudiet det, at det gjör Fordring paa Anskuelses- og Iagttagelsesevnens Virksomhed, men med den sandselige Side forenes en ideel; ved Sproget kan Phænomenet ei fattes, har ikke Skin af Betydning, uafhæn-

gigt af sit Begreb; i Naturvidenskaberne kan Phænomenet fremtræde uden at man aner Begrebet; Begrebet kan der for Disciplen synes fremmed for Phænomenet. Ved Sproget kan man sætte Disciplens Kræfter i Virksomhed i jævnt Forhold til deres Styrke; ved Studiet af Naturgjenstande kræves en forholdsviis lang Iagttagelse, inden Reflexionen kan indtræde. Sprogets Studium henvender Drengens Opmærksomhed paa ham selv som Menneske. Sprogunderviisningen vil have större Interesse for Drengen, og han vil der med större Lethed kunne bevæge sig indenfor Reflexionens Omraade; derfor maa den have Fortrin som förste Underviisningsgjenstand. Den 27 Nov. discuterede man dernæst det Spörgsmaal, med hvilket Sprog man burde begynde. To Anskuelser gjorde sig gjeldende; Meningerne vare deelte mellem Modersmaalet og Latinen. Til Stötte for den förste Anskuelse anförtes, at man burde begynde med det lettere, altsaa med et Sprog, der var saa bekjendt som muligt; da Disciplen her allerede var i Besiddelse af Stoffet, blev Abstractionen lettere. Fra den anden Side ytrede man, at i Modersmaalet var den sandselige Gjenstand i Forveien bekjendt og havde Betydning og Anvendelse uden Reflexion; men Overgangen fra den umiddelbare Opfattelse af noget bekjendt til en reflecteret, er meget vanskelig; den reflecterede Opfattelse vil derved falde uden for den förste og blive reent abstract; af fremmede Sprog vare ei heller de anvendelige til at begynde med, som laae Modersmaalet saa nær, at man fristedes til at anvende Gjetning i Stedet for Forstanden. — Bref om religionsundervisningen från en äldre tysk skolman [»Oberstudienrath Dr. *Roth*« i Stuttgart] till en yngre. S. 166—179. Oversat fra »Protestantische Monatsblätter für innere Zeitgeschichte, herausgegeben v. Gelzer«, 8 Bind. — Några ord om undervisningen i Tyska språket, af *M. Schück*. Fortsættelse fra andet Hefte S 173—179. — Om elementarlärares pensionering. S. 179—184. Aftrykt af Strengnäs Allehanda — Norska afgångsstadgan (Reglement for Examen Artium, bifaldt ved kongel. Resolution af 8 Dec. 1858) S. 184—192.

4de häftet. Om skolväsendet i fremmande länder. S. 193—212. Hensigten er at give en Fremstilling af Tydsklands, Frankrigs og Englands Skolesystemer, Begyndelsen skeer med Frankrig. Læseplanen for Frankrigs *Lycées* blev indfört i Oct. 1852 af Fortoul og i det væsentlige fastholdt af hans Efterfölger Rouland. Antallet af Klasser er nu 8. De to nederste Klasser, VIII og VII, danne *Division élémentaire*; Fagene i disse to Klasser ere de samme, nemlig 1) Modersmaalet, 2) Latin, 3) Bibelhistorie, 4) Geographi, 5) Regning, 6) Lineartegning, 7) Skjönskrivning. De tre næste Klasser, VI, V og IV danne *Division de grammaire*; Fagene ere i alle tre de samme: 1) Fransk, 2) Latin, 3) Græsk, 4) Historie, 5) Geographi, 6) Mathematik, 7) Tegning. Klasser III, II, 1 b (eller *Rhétorique*) og i a (eller *Logique*) danne *Division supérieure*; paa dette Trin deler Lyceet sig i to parallele Grene, *Section des lettres*, det humanistiske Gymnasium, og *Section des sciences*, Realgymnasiet; det er imidlertid langt fra, at den ene Section udelukkende skulde give sig af med de humanistiske, den anden med de realistiske Fag, dette er saa langt fra at være Tilfældet, at Humanisternes Studium af Naturvidenskaberne endog er henlagt til division supérieure og ei foregaaer paa de tidligere Trin, ja i 1 a beskæftiger deres Underviisning sig næsten udelukkende med Mathematik og Naturvidenskaber, og hvad Realisterne angaaer, have de i III, II og 1 b i Eftermiddagstimer fælles Underviisning med Humanisterne i Fransk, Latin, Historie og Geographi samt Tydsk eller Engelsk; Meningen med den i Oct. 1852 indförte Spaltning er altsaa blot, at den ene Green fortrinsviis fölger den sproglighistoriske, den anden den mathematisk-naturvidenskabelige Retning. Græsk læses i division supérieure ikke af Realisterne. I 1 a *(Logique)* bliver Logik [ɔ: Philosophi] optagen blandt Fagene. I nogle Lyceer er der en egen Afdeling for mathematisk Underviisning, *Mathématiques spéciales*; Eleverne faae daglig to Timers særlig Underviisning og nyde forövrigt Underviisning i *Logique*. I Begyndelsen henviste man de vordende Læger til la section des sciences, Rouland forandrede dette 1858 og nu dannes *la section des lettres* af vordende theologiæ, philologiæ, medicinæ og juris studiosi, *la section des sciences* af vordende Pharmaceuter, af Candidater til den polytechniske Skole

o. s. v. [Fortsættes.] — Om methoden för de klassiska författarnes studium vid elementarläroverken. (Efter *Nägelsbach*.) S. 212—232. Her tales om Oversættelsens og Forklaringens Beskaffenhed samt Valget af Forfatterlæsning. Hovedhensigten med Forklaringen bör være at Disciplen opfatter Indholdet, kun det bör medtages, som er nödvendigt for i sproglig, historisk og æsthetisk Henseende at forstaae Forfatteren; Forfatteren maa ei nedværdiges til et Middel for Meddelelse af andet end det, der har umiddelbart Hensyn til ham selv. — Litteratur. S. 232—249. *Aulin*: Grekiska skriföfningar, 1859; Aulin: Herodoteisk formlära, 1859; anmeldte af *C. W. Linder*. Q. Horatii liber de arte poet., quem Suethice redditum et commentariis instructum in usum schol. edidit *Bjursten*, 1860. Histoire de Charles XII par Voltaire, med grammatikaliska anmärkningar och ordförklaringar af *Nyberg*. — Till redaktionen af Tidskr. f. Sver. lärov. Af *C. J. Bohman*. S. 249—254. — Notiser från elementar-läroverken. S. 255—256.

Philologisk og pædagogisk Bibliographie for 1860. II.

Meddelt ved *Jean Pio*.

A. Nye, i Danmark, Norge og Sverrig udkomne philologiske og pædagogiske Skrifter.

1) Nordiske Sprog.

(Grammatik, Lexicographie, samt Literaturhistorie, Mythologie o. s. v.)

Åberg, L., lärobok i svenska språkets rättskrifning. 3. uppl. Lund. Gleerup. 12. 72 pp. 38 öre.

Berg, A., Kortf. dansk Sproglære. 2. forb. Udg. Kbhvn. Steen. 8. 64 pp. indb. 36 Sk.

Boisen, F., Dansk Læsebog. I. (m. 120 Afb.) 2den Udgave. Kbhvn. Stinck. 8. 384 pp. indb. 1 Rd. 8 Sk.

Cederström, K., Försök t. tolkning och förkl. af Håkonar-mál. (Disp.) Stockh. Norstedt. 8. 26 pp. 25 öre.

Dietrichson, L., Indledning i Studiet af Danmarks Literatur i vort Aarh. Ups. Edqvist. 8. 172 pp. 172 pp. 1 Rd. 50 öre.

Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af Ch. C. A. Lange og C. R. Unger. Femte Samling. Første Halvdel. Christiania. 8. IV, pp. 1—384.

Dybeck, R., Sverikes runurkunder, granskade och utgifne. Uppland 1. h. Stockh. utgifv. förl. Fol. 10 pp. & 12 lith. pl. 6 Rd.

Egilsson, S., Lexicon poëticum antiqvæ lingvæ septentr. Ed. Societas Regia antiqq. septentrionalium. Hafniæ. fasc. V. 8. LII+102 pp.

Erslew, Th., Suppl. til »Alm. Forf.-Lex. for Kgr. Danmark med tilh. Bilande» indtil 1853 incl. 8de Hefte. (Lassen-Marckmann.) Kbhvn. Forlagsforeningen. 8. 160 pp. 1 Rd.

Flatöbogen. En Samling af norske Kongesagaer. I, 2. Christiania. Malling. 8. 70 Sk.

Flor, C., Haandbog i den Danske Literatur. 5. forøg. Udg. Kbhvn. Gyld. 8. 672 pp. indb. 1 Rd. 92 Sk.

Fryxell, A., Bidrag t. Sveriges literaturhistoria. 1—3 hff. Stockh. Hjerta. 8. 217 pp. 1 Rd. 25 öre.

Gislason, K., fire og fyrretyve for en stor Deel utrykte Prøver af oldnord. Sprog og Literatur. Kbhvn. Gyld. 8. 576 pp. 3 Rd.

Grundtvig, S, Gamle danske Minder i Folkemunde. 3. Samling. Kbhvn. Iversen. 8. 256 pp. 1 Rd.

Hazelius, A., Inledning t. Hávamál. Upsala. Edqvist. 8. 39 pp.

Holst, H. P., dansk Retskrivningsordbog. 7. og 8. Levv. Kbhvn. Philipsen. 8. à 64 Sp. à 36 Sk.

Karlamagnus saga ok kappa hans. Fortællinger om Keiser Karl Magnus og hans Jævninger i norsk Bearbeidelse fra det trettende Aarhundrede. (Universitetsprogram.) Udgivet af C. R. Unger. Chra. 8. CV+566 pp.

Kraft, I. E., Norsk Forf.-Lexikon 1814—56, udg. af Chr. Lange. 5te Hefte. (Neumann-Stang.) Christiania. Dahl. 8. 56 Sk.

Landgren, C., svensk språklära f. folkskolor. 4. uppl. Stockh. Huldberg. 12. 64 pp. 50 öre.

Lundgren, I., Skeireins Aivaggeljons þairh Johannen, eller förkl. öfver Joh. evang., från Mösogötskan öfvers. m. anm. Ups. Edqvist. 8. 33 pp.

Marsk Stig Dansk Folkevise fra XIII Aarh. Efter Kilderne ved S. Grundtvig, m. Pennetegn. af C. Hansen; Melodier af A. P. Berggreen. Kbhvn. Gyld. 8. 36 pp. 2 Rd.

Meier, J. N., Kortf. dansk Sproglære. Kbhvn. Gyld. 8. 44 pp. 32 Sk.

Mellin, G., lärobok i svenska literaturens historia. Stockh. Looström. 8. 234 pp. 2 Rd.

Om dansk Retskrivning. (Aftr. af Nordisk Literaturtidende.) Kbhvn. Vissing. 8 22 pp. 16 Sk.

Rydqvist, J., Svenska språkets lagar. 2, 2. Stockh. Klemming. 8. pp. 359—633. 4 Rd.

Schram, E., Svensk språklära för nybegynnare. 6. uppl. Stockh. Bonnier. 8. 72 pp. 50 öre.

Selmer, H. P., om de i det danske sprog forekommende fremmede ord o. s. v. 4de hefte. Kbhvn. Wroblewsky. 8. 160 pp. 1 Rd. 24 Sk.

Sjöström, K., o. I. Ehrnström. Svensk språklära f. nybegynnare. 4. uppl. Stockh. Häggström. 8. 87 pp. 75 öre.

Stephens, G., two leaves of king Waldere's lay; from the originals in the great national library Cheapinghaven, Denmark. Now first publisht, with translation etc. and four photographic facsimiles. Cheapingh. Michelsen & Tillge. 8. XIII+94 pp. On fine paper, with the facsimiles, 15 sh. — On common paper, without facsimiles, 7 sh. 6 d

2) Græsk, Latinsk og Østerlandsk.

a) Politisk og Cultur-Historie, Archæologie og Numismatik.

Bugge, C, Fra Grækenland. Christiania. Jensen. 8. 276 pp. 48 Sk.

Flemmer, E., Kort Udsigt over Roms monumentale Historie. (i Roskilde Skoleprogr.) Rosk. 8. 22 pp.

Grafström, C., de tribunis pl. apud Romanos quæstiones. Ups. Edqvist. 4. 15 pp.

Henrichsen, R. J. F., Jødernes Forhold til Alex. d. Store. (i Progr. f. Odense. 8.) 30 pp.

Holm, E., Om Palmyra og Kejserinde Zenobia. (i Dr. Steenstrups dansk Maanedsskrift. 1860. 8. pp. 109—146.)

Müller, L., Numismatique de l'ancienne Afrique. Ouvrage préparé et commencé p C. Falbe & I. Lindberg. I. Copenh. Höst. 4. 194 pp. 5 Rd.

Svanberg, J., Hannibals tåg öfver Alperna. Ups. Edqv. 8. 58 pp. m. 1 pl.

Wallinder, Joh., de statu plebejorum Rom. ante primam secessionem quæstiones. Upsala. Edqv. 8. 25 pp.

Westergaard, N. L., Om de ældste Tidsrum i den indiske Historie m. H. til Literaturen. (Universitetets Reform.-Progr.) Kbhvn. 4. 90 pp.

—, Bemærkninger om Buddha's Dødsaar og nogle andre Tidspunkter i Indiens ældre Historie (i »Oversigt o. d. Kgl. Vsk. Selskabs Forh.« 1860. Nr. 5 og 6. pp. 149—184. Kbhvn. 8. 28 Sk.)

b) Grammatiske Skrifter, Lærebøger o. s. v.

Berg, C., om de græske Dialekter (om de vigtigere Særegenheder i den ion., dor. og æol. Sprogarts Formlære.) Kbhvn. Steen. 8. 46 pp. 32 Sk.

Gumælius, O., Om Latinska språkets orthoëpi. (Progr.) Örebro. Lindh. 4. 32 pp.

Henrichsen, R., Opgaver til Latinske Stile. Ny Samling. IV. Kbhvn. Reitzel. 8. 164 pp. indb. 80 Sk.

Rusén, L. E., Accusativus och dativus i Grekiska språket. Linköping. Ridderstad. 8. 15 pp.

c) Forfattere.

Aeschyli fabula, qvæ Persæ inscribitur, in sueth. conversa cum proœmio & comm. Scr. J. Johansson. Upsala. Edqvist. 8. 32 pp.

Ciceronis, M. Tullii, Somnium Scipionis ed. J. Forslund. Ups. Edqvist. 8. XX+9 pp.

— Disputationes Tusculanæ editæ a S. G. Cavallin L. Lat. Lectore. Liber primus. Lund. Gleerup. 8. (Text 50 pp., förklarande anmärkningar på Latinska språket 30 pp.) 75 öre.

—. Engstrand, C., de libris Ciceronis Academicis. Ups. Edqv. 8. 82 pp.

Euripides Medea. Öfvers. af V. Öman. Örebro. Lindh. 8. 70 pp. 1 Rd.

Horatii Flacci, Q, Liber de arte poët.; sueth. redd., comment. instr. A. H. Bjursten. (Disp.) Holmiæ. Westrell. 8. 18 pp.

Juvenalis Satira IVta suethicis verss. expressa a C. I. Tengman. (Disp.) Holmiæ. Westrell. 4. 14 pp.

Platon's Apologie for Socrates. Oversat af L. Westengaard. 3dje Opl. Odense. Milo. 8. 36 pp. 24 Sk.

Seneca. — Ussing, J. L., Senecas Satire over Kejser Claudius's Apotheose. (i Dr. Steenstrups dansk Maanedsskrift. 1860. 8. pp. 1—37.)

Statii, Pap., silva quædam verss. sueth. expr. c. prooemio etc. Scr. D. A. Sundén. (Disp.) Holmiæ. Westrell. 4. 13 pp.

Tibulli, Albii, Elegier. Öfversatta af P. Joh. Petersson, Professor i Latinska Språket och Litteraturen vid Upsala Universitet. Upsala. Leffler. 8. 72 pp. 1 Rd.

—. Östling, N., de A. Tibulli vita et carmm. quæstiones. Ups. Edqvist. 8. 21 pp.

Terentses Eunuchos, metr. overs. af H. K. Whitte. (i Progr. f. Randers 8.) 88 pp.

Trajan. — Ussing, J. L., om de Kejser Trajan tillagte Breve til Plinius. (Særsk. Aftr. af danske Vsk. Slsk. Skr. V.) Kbhvn. 4. 26 pp. 36 Sk.

Xenophontis apol. Socratis in Lat. conversa a P. Edén. Ups. Edqvist. 8. 15 pp.

3) Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik o. s. v.

Ahn, F., praktisk Lærebog i det tydske Sprog tilligemed en kortf. tydsk Grammatik. 2den Udg. v. J. Toepfer. Kbhvn. Erslev. 8. 200 pp. indb. 1 Rd.

Borring, L. S., fransk-dansk Haand-Ordbog, udarb. efter de bedste ældre og nyere Værker. 2den forb. Udg. II. (L-Z.) Kbhvn. Soldenfeldt. 8. 644 pp. 2 Rd. 32 Sk.

—, fransk Læsebog. 1ste Kursus. Kbhvn. Soldenfeldt. 8. 132 pp. indb. 56 Sk.

Bruun, C. F., Tydsk Grammatik for Borgerskoler. Horsens. Holm. 8. 68 pp. 36 Sk.

—, tydsk Grammatik til Skolebrug. 2den forög. Udg. Horsens. Holm. 8. 148 pp. indb. 72 Sk.

Drysén, J., franska tal- och skriföfningar f. inlärandet af grammatiken. Stockh. Flodin. 8. 169 pp. 1 Rd. 50 öre.

Eimele, F., les difficultés principales de la syntaxe des temps passés dans la langue franç. Gothembourg. 8. 3+35 pp.

Fistaine, G., dansk-fransk Tolk. En Vejledning for Enhver, der i kort Tid ved Selvstudium önsker at kunne gjøre sig forstaaelig i Fransk. Kbhvn. Philipsen. 8. 156 pp. 72 Sk.

—, Udvalgte Stykker til Brug ved den mundtlige og skriftl. Overs. fra Dansk til Engelsk o. s. v. m. Ordforkl. 2. Opl. Kbhvn. Steen. 8. 142 pp. 88 Sk. (Nögle dertil. 8. 88 pp. 1 Rd.)

—, Nögle til »Udvalgte Stykker til Brug ved den mundtl. og skriftl. Overs. fra Dansk til Fransk.» Kbhvn. Steen. 8. 88 pp. 1 Rd.

—, Saggi di Prose e di Poesie Italiane, con breve gramatica e con note. Copenh. Philipsen. 8. 286 pp. 1 Rd. 60 Sk.

Frellsen, G., Spansk-Norsk og Norsk-Spansk Ordbog. Christiania. Cappelen. 8. 2 Spd 48 Sk.

Gregersen, E., og L. S. Borring, fransk-dansk og dansk-fransk Haandordbog til Brug for begge Nationer. I. Kbhvn. Steen. 8. 536 pp. 1 Rd. 32 Sk.

Henriques, M., Remarques s. l'emploi du subjonctif dans la langue française. Gothembourg. 8. 16+4 pp.

Ingerslev, C. F., fransk Grammatik til Skolebrug. Kbhvn. Gyld. 8. 112 pp. indb. 68 Sk.

Lassen, H. C. F, tydsk Læsebog i to parallele Afdelinger for Skolernes lavere Klasser. Odense. Hempel. 8. 276 pp. 1 Rd. 48 Sk.

Lindforss, W., tysk grammatik f. elementar-undervisningen. Örebro. Lindh. 8. VIII+259 pp. 1 Rd. 50 öre.

Lyth, J., tysk språklära s. läsebok o. ordregister. 11. uppl. Stockh. Bonnier. 12. 224+319 pp. 2 Rd. 25 öre.

Paban, L., förenklad fransk grammatik. Stockh. Looström. 8. IV+251 pp. 2 Rd.

Petersson, A. M., om betydelsen och bruket af tempp. i ny-franska språket m. sarsk. afs. på Latinet. Ups. Edqvist. 8. 24 pp.

Petersson, G. F., von Partikelzusammensetzung bei Zeitwörtern im Neuhochdeutschen. Lund. Berling. 8. 67 pp.

Simonsen, T. L., tysk Formlære til Skolebrug. 2. forb. Udg. Kbhvn. Philipsen. 8. 124 pp. indb. 60 Sk.

Toepfer, J, tydsk Læsebog tilligemed Ordbog for de lavere Klasser. Kbhvn. Erslev. 8. 304 pp. indb. 1 Rd. 32 Sk.

—, tydsk Grammatik til Skolebrug. Kbhvn. Erslev. 8. 140 pp. indb. 64 Sk.

Zethraeus, A., om användandet af Participium i Engelskan. Stockh. 8. 20 pp.

4) Almindelig Grammatik.

Sundén, I., Några anmårknn. om d. grammat. könet. (Disp.) Upsala. Edqvist. 8. 17 pp.

Ulff, H., om d. Babyloniska förbistringen. Ett försök i vår tids språkforskning. Ups. Edqvist. 8. 37 pp.

5) Pædagogik og Skolevæsen.

Bloch, W. A., Prøve af en Lærebog i Middelalderens Historie med nogle Bemærknn. om d. histor. Undervisning. (i Progr. f. Haderslev. 8.) 43 pp.

Bohr, H. G., Om den første Del af Afgangsex. t. Universitetet. (i d. v. Westenske Instituts Progr. Kbhvn 8.) 10 pp.

Fogh, C., et Indlæg i Skolesagen. Kbhvn. Philipsen. 8. 62 pp. 36 Sk.

Hansen, C. Krarup, et Blik paa Striden om Kongerigets lærde Skolevæsen. Haderslev. 8 14 pp. 8 Sk.

Jürgensen, C., nogle Bemærkninger i Anledning af Hr. Cfr. Madvigs Skrift om de lærde Skolers Underviisningsplan. Kbvn. Lund. 8. 70 pp. 40 Sk.

Krebs, C., endnu et lille Bidrag til Forhandl. om Skolesagen, navnlig med Hensyn til Latinunderv. i Mellemclasserne. Kbhvn. Reitzel. 8. 36 pp. 16Sk.

Lefolii, H. H., et Ord under Forhandlingen om de lærde Skolers nærvær. Underviisning og Underviisningsplan. Kbhvn. Reitzel. 8. 86 pp. 48 Sk.

Lund, C. E., Nogle Bemærkninger om Religionsunderv. i de lærde Skoler. (i Progr. fra Nykjøbing. 8.) 17 pp.

Madvig, J. N., I Anledning af de Angreb, der nylig ere gjorte paa de lærde Skolers Underviisningsplan. Kbhvn. Gyld. 8. 108 pp. 56 Sk.

R., om det lærde Skolevæsen. Kbhvn. Reitzel. 8. 80 pp. 40 Sk.

—, om det lærde Skolevæsen. Nr. 2. ibid. 8. 96 pp. 48 Sk.

Warburg, L., Om Religions-Undervisning som et Skolefag. (i Progr. fra Latin- og Realskolen i St. Kongensgade. Kbhvn. 8.) 21 pp.

Hjemmet og Skolen. Gammelt og Nyt for Forældre og Lærere. Udg. af H. Schneekloth. 3. Hefte. Kbhvn. (Thaarup.) 8. 64 pp.

Kort Udsigt over d. philolog.-hist. Samfunds Virksomhed i Aaret 1859—60. 8. 32 pp.

Norske Universitets- og Skole-Annaler, 3. Række, 2. Binds 2—4de Hefte. Christ. Dybwad. 8. à 36 Sk.

Tidskrift f. Philologi og Pædagogik. II. 1—3. Kbhvn. O. Schwartz. 8. pp. 1—288. Aarg. à 4 Hft. 3 Rd.

Tidskrift f. Sveriges läroverk. 1860. Upsala. 8. (6 Hft. à 4 Ark 2 Rd.)

B. De vigtigste nye, i andre Lande udkomne philologiske og pædagogiske Skrifter.

I. Tidskrifter (philolog. og pædagog.).

Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen, hrsg. v. L. Herrig. XXVIII, 4 Hefte. Braunschweig. Westermann. 8. 2 Rth.

— pädagogisches. Hrsg. v. W. Langbein. II. 10. Hefte. Stettin. Müller. 8. 5½ Rth.

Beiträge z. vergleich. Sprachforschung etc. v. A. Kuhn u. A Schleicher. II, 3. Berlin. Dümmler. 8. (à) n. 1 Rth.

Jahrbb., neue, f. Philol. u. Pädagogik, begr. v. J. Jahn. Hrsg. v. R. Dietsch u. A. Fleckeisen. XXX. Jahrg. 12 Hefte. Leipzig. Teubner. 8. 9 Rth.

Journal asiatique etc., réd. p. Bazin, Bianchi, Botta, etc. V s. T. XIV. Paris. Duprat. 8. 25 fr.

Journal, the, of class. and sacred philology. XII. 4 Pp. Cambridge. Deighton. 8. 4 sh.

Monumenti, annali et bullet. publ. dall instituto di corrispond. archeolog. p. l'anno 1859. Roma. c. tabb. 18⅔ Rth.

Orient u. Occident in ihren gegenseit. Beziehungen u. s. w. Eine Vierteljahrsschrift hrsg. v. Th. Benfey. I. 4 Hefte. Gött. Dieterich. 8. n. 5 Rth.

Philologus. Ztschr. f. d. klass. Alterthum. Hrsg. v. E. Leutsch. XV. 4 Hefte. Gött. Dieterich. 8. n. 5 Rth.

Zeitschrift d. deutschen morgenl. Gesellsch., hrsg. u. d. Red. des Prof. H. Brockhaus. XIV. 4 Hefte. Leipzig. Brockh. 8. VI + 780 pp. c. tabb. n. 4 Rth.

— f. vergl. sprachf. u. s. w. hrsg. v. A. Kuhn. X. 6 Hefte. Berlin. Dümmler. 8. n. 3 Rth.

II. Almindelig og comparativ Grammatik.

Christ, Dr. Wilh. Von der Bedeutung der Sanskritstudien für die griechische Philologie. Festrede. München. Franz. 20 pp. 4. 8 ngr.

Baecker, L. de, Grammaire comparée des langues de la France. Paris. Blériot. 8. 272 pp. 6 fr.

Diez, Fr., Grammatik d. roman. Sprachen .III. (Schluss.) 2te Ausg. Bonn. Weber. 8. VI+476 pp. 2½ Rth.

Farrar, F. W., An Essay on the Origin of Language based on modern Researches, and especially on the works of Renan. London. 12. 230 pp. 5 sh.

Steinthal, H, Characteristik d. hauptsächl. Typen d. Sprachbaues. Berlin. Dümmler. 8. XI+336 pp. n. 2 Rth.

III. Græsk, Latin og Österlandsk.

a) Grammatiske Skrifter og Ordbøger.

J. W. Donaldson, Varronianus, a crit. and hist. introd. to the Ethnography of ancient Italy and the Philological study of the latin languoge. 3. edition. London. Parker. 8. 16 sh.

—, a complete latin grammar. 2. edit. ibid. 8. 14 sh.

—, a complete greek grammar. 2. edit. ibid. 8. 16 sh.

Freund, G., Grand dictionnaire de la langue Lat., trad. etc. p. N. Theil. 7. livr. (incred.-metr.) Paris. Didot. 4. pp. 201 – 480. 7 fr.

Leclair, L., & L. Feuillet, Grammaire de la langue grecque ramenée aux principes les plus simples. Grammaire complète. Paris. Belin. 8. 3 fr.

Oppert, J., Elémens de la grammaire assyrienne. Paris. Challamel. 8. 99 pp. 3 fr. 50 c.

Rodet, Léon, Grammaire abrégée de la langue sanscrite. Paris. 8. 171 pp. 6 fr.

Sanskrit-Wörterbuch v. O. Böthlingk u. R. Roth. III, 4 & 5. St. Petersb. Eggers. 4. sp. 481—800 à n. 1 Rth.

Sanskrit and english dictionary by Dr. Th. Goldstücker. Port. 4. Berlin. Asher. 4. pp. 241—320. 2 Rth.

Sophocles, E., a glossary of later and Byzantine Greek. Cambridge, Massachusetts. 4. 624 pp. (London. 42 sh.)

Thesaurus Græcæ lingvæ, ab H. Stephano constr.; ed. III. cura C. B. Hase, G. & L. Dindorf. Vol. VIII, 7. Paris. Didot. Fol. (Sp. 1921—2152 et 1—88.) n. 3⅔ Rth.

b) Politisk og Cultur-Historie, Mythologie, Indskrifter o. s. v.

Beulé, Fouilles à Carthage. Paris. Klincksieck. 4. 143 pp. avec 6 planches. 15 fr.

Brandis, Ch. A., Handbuch der Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie. 3. Thl. 1. Abth. Berlin. G. Reimer. 8. XII+411 pp. 1 Rth. 25 ngr.

Énault, L., de la litérature des Indous. Paris. Durand. 8. 3 fr.

Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, ἐκδιδόμεναι δαπάνῃ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολ. ἑταιρίας. I. Athen. Wilberg. 4. 35 pp. & 9 tabb. n. ⅔ Rth.

Diefenbach, L., Die alten Voelker Europas mit ihren Sippen und Nachbarn. Frankfurt a. M. J. Baer. 8. III+451 pp. 3 Rth. 10 ngr.

Donaldson, I. W., the theatre of the Greeks; a treatise on the history and exhibition of the greek drama. 7. ed. London. Longman. 8. w. 5 pl. & 27 woodcuts. 14 sh.

Drumann, W., Die Arbeiter und Communisten in Griechenland und Rom. Nach den Quellen. Königsberg. Bornträger. 8. VI+346 pp. 1 Rth. 22 ngr.

Egger, E., Mémoire histor. s. les traités publics dans l'antiquité, dep. les tems héroïques de la Grèce jusqu' aux premiers siècles de l'ère chrétienne. Paris. Durand. 4. 5 fr.

— Mémoire sur cette question: si les Athéniens ont connu la profession d'avocat. ibid. 8. 1 fr. 50 c.

Falkener, Ed., The Museum of Classical Antiquities, being a Series of Essays on Ancient Art. London. 8. 42 sh.

— Daedalus; or the Causes and Principles of the Excellence of Greek Sculpture. London. 8. 320 pp. 42 sh

Gaedechens, R., Glaukos der Meergott. Göttingen. Vandenhoeck. 8. 216 pp. n. 1 Rth.

Guhl, E., u. W. Koner, Das Leben der Griechen und Roemer, nach antiken Bildwerken dargestellt. 1. Haelfte: Griechen. Berlin. Weidmann. 8. XIV+324 pp. 2 Rth.

Heusey, L., le mont Olympe et l'Acarnanie. Exploration de ces deux régions, avec l'étude de leurs antiquités, de leurs populations anciennes et modernes, de leur géographie et de leur histoire. Ouvrage accompagné de planches. Paris. Didot. 8. 494 pp. & 16 Tabb.

King, C., antique gems; their origin, uses and value. With plates and illustr. Lond. Murray. 8. 42 sh.

Lassen, C., Indische Alterthumskunde. IV. 1. Leipzig. Kittler. 8. 3 Rth. 16 gr.

Lohde, L., die Skene der Alten. Mit 1 Bildtafel. Berlin. Hertz. 4. 24 pp.

Manuscript pictographique américain, p. E. Domenech. Paris. Gide. 8. avec 228 pl. 40 fr.

Mariette, A., lettre à Mr. le vicomte de Rougé sur les résultats des fouilles entreprises p. ordre du vice-roi d'Égypte. Paris. Didier. 8. avec pl. 2 fr.

Mazois, F., le Palais de Scaurus, ou description d'une maison romaine. 3. éd. p. M. Varcolier. Paris. Didot. 8. 7 fr.

Ménant, J., Les écritures cunéiformes. Paris. Duprat. 8. 15 fr.

—, recueil d'alphabets pour servir à la lecture et à l'interprétation des écritures cunéif. ibid. 8. 2 fr. 50 c.

Meier, M. H. E., Opuscula academ., edd. F. Eckstein & F. Haase. I. Halle. Francke 1861. 8. 343 pp. 2 Rth.

Mommsen, Th., Geschichte d röm. Münzwesens. Berlin. Weidmann. 8. XXXII+900 pp. & 1 tab. n. 6 Rth.

Rawlinson, G., the five great monarchies of the ancient world. (Chaldæa, Assyria, Babylonia, Media and Persia.) w. maps and illustr. 3 vols. London. Murray. 8.

Reallexicon d. class. Alterthums f. Gymnasien; hrsg. v. Dr. Fr. Lübker. 2. verb. Aufl. Mit zahlr. Abbildgn. Leipzig. Teubner. 8. XII + 1084 pp. 3½ Rth.

Ritschl, Fr., in leges Viselliam Antoniam Corneliam observv. epigraph. Cum exemplo lith. lapid. Tolos. Berl. Guttentag. 4. 16 pp. c. tab. n. 18 ngr.

Roskoff, G., die Simsonssage n. ihrer Entstehung, Form u. Bedeutung, u. der Heraklesmythus. Leipzig. Bredt. 8. IV+120 pp. n. 16 ngr.

Sauppe, H., die Mysterieninschrift aus Andania. Gött. Dieterich. 4. 58 pp. 20 ngr.

Seydel, R., Der Fortschritt der Metaphysik unter den ältesten ionischen Philosophen. Leipzig. Breitkopf. 8. VII+68 pp. 10 gr.

Siefert, O. A. B., Die Sklavenkriege. Ein Beitrag zur Gesch. Siciliens u. d Römerherrschaft. (Progr.) Altona. 4. 40 pp.

Spiegel, F., Die tradit. Literatur der Parsen in ihrem Zusammenhange mit d. angrenz. Literaturen dargestellt. Leipzig. Engelmann. 8. XII+472 pp. 4⅔ Rth.

Walter, F., Geschichte d. röm. Rechts bis auf Justinian. II. 3. sehr vermehrte Auflage. Bonn. Weber. 8. 5⅓ Rth.

Wassiljew, W., der Buddhismus, seine Dogmen, Geschichte u. Literatur. I. Aus d. Russ. übers. Leipzig. Voss. 8. XV+381 pp. n. 1⅔ Rth.

Welcker, F. G., Griech. Götterlehre. 2. Bd. 2. Gött. Dieterich. 8. pp. 385—817. n. 2 Rth.

Wietersheim, v., Geschichte der Völkerwanderung. 2 Bd. Leipzig. Weigel. 8. X, 1 Bl., 488 pp. 2 Rth. 10 ngr.

c) Forfattere og Texter.

Abu nowas, Divan, nach d. Wiener u. Berliner Handschrift u. s. w. herausg. v. W. Ahlwardt. I. Greifswald. Koch. 4. 83 pp. 1⅓ Rth.

Acta et diplomata Græca medii ævi sacra et profana, edd. Frz. Miklosich & J. Müller. Vol. I. Wien. Gerold. 8. X+607 pp. n. 6⅔ Rth.

Aristophanis comœdiæ. Ed. A Meineke. 2 voll. Leipzig. Tauchn. 8. CVIII+654 pp. 27 ngr.

— pax. Ed. J. Richter. Berlin. Nicolai. 8. VII+212 pp. n. 2 Rth.

Aristotele's Ethics, with english notes. By W. E. Jelf. Oxford. Parker. 8. 12 sh.

—. Spengel, L., über die κάθαρσις τῶν παθημάτων, ein Beitrag z. Poetik d. Aristoteles. München. Franz. 4. 50 pp. n. ⅔ Rth.

—. Thurot, Ch., Études sur Aristote: politique, dialectique, rhétorique. Paris. Durand. 8. 4 fr.

Aurelius, M. — Noël des Vergers. Essai sur Marc-Aurèle, d'aprés les monuments épigraphiques, précédé d'une notice sur le comte Bart. Borghesi. Paris. 8. XXXII+158 pp.

Carmina popularia Græciæ recentioris ed. A. Passow. Leipzig. Teubner. 8. XI+650 pp. n. 4⅔ Rth.

Catonis, M., præter librum de re rustica quæ extant. H. Jordan recens. & prolegg. scripsit. Leipzig. Teubner. 8. CIX+135 pp. 1⅔ Rth.

Cicero's ausgewählte Reden, erkl. v. G. Tischer. (Die Reden f. L. Murena u. ü. d. Consularprovinzen.) Berlin. Weidmann. 1861. 8. VI + 133 pp. 10 sgr.

—. Ausgewählte Briefe. Hrsg. von F. Hofmann. 1. Bdchen. Berlin. Weidmann. 8. IV+256 pp. 18 ngr.

Demosthenes. — Spengel, L., die δημηγορίαι des Demosthenes. I. München. Franz. 4. 74 pp. n. 26½ ngr.

Dionysii Halicarn. antiqvv. Roman. quæ supersunt rec. A. Kiessling. I. Leipzig. Teubner. 8. VLVIII+318 pp. 24 ngr.

Geoponicon in sermonem Syriacum versorum quæ supersunt. P. Lagarde edidit Leipzig. Teubner. 8. VI+120 pp. n. 4 Rth.

Hafis, die Lieder des; hrsg. v. H. Brockhaus. III. 1. Leipzig. Brockh. 4. pp. 1—80. n. 2⅔ Rth.

Hegesippus, de bello Iudaico, rec. C. F. Weber. Fasc. 4. Marburg. Elwert. 4. pp. 169—220. ½ Rth.

Herodiani ἐπιτομὴ τῆς καθολ. προσῳδίας. Recogn. M. Schmidt. Jena. Mauke. 8. VII+300 pp. 1 Rth. 18 ngr.

Hesychii lexicon; rec. M. Schmidt. Vol. III, 1—2. Jena. Mauke. 4. pp. 1—144. à ⅔ Rth.

Horatii Flacci, Q., Opera omnia. Rec. et comm. in usum scholarum instruxit G. Dillenburger. Ed. IVta. Bonn. Marcus. 8. XX+635 pp. n. 1⅔ Rth.

— sämmtl. Werke für den Schulgebrauch erkl. v. Dr. C. Nauck u. Dr. G. Krüger. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 8. I. (Oden u. Epoden.) XIII+253 pp. 18 ngr. II. (Satiren u. Epp.) XIII+346 pp. ¾ Rth.

— Lat. u. Deutsch. Mit Anm. v. L. Döderlein. Leipzig. Teubner. 8. XX+298 pp. 2½ Rth.

— w. notes by J. Currie. London. 12. 6 sh.

— traduction nouvelle p. J. Janin. 2. éd. Paris. Hachette. 12. XIII+383 pp. 3 fr. 50 c.

Hymni Homerici. Recensuit, apparatum crit. colleg. etc. A. Baumeister. Leipzig. Teubner. 8. VII+376 pp. 2 Rth. 12 ngr.

Hyperides. — Westermann, A., Index Græcitatis Hyperideæ. 1 & 2. Leipzig. Dürr. 4. 34 pp. 13½ ngr.

Livi, Titi, ab urbe condita libri; ed. Mart. Hertz. Vol. II. 1, 2. Leipzig. Tauchnitz. 8. XCVIII+530 pp. à 9 ngr.

—. Iterum recogn. W. Weissenborn. I. Leipzig. Teubner. 8. CXXXV+358 pp. à 9 ngr.

Lucianus Samosatensis. Fr. Fritzschius rec. Vol. I, 1. Rostock. *Leopold*. 8. XVI+152 pp. n. 1¼ Rth.

— ausgew. Schriften. Erklärt v. I. Sommerbrodt. I. (Ueber Lucians Leben u. Schriften. Traum. Charon. Timon.) Berlin. Weidmann. 8. XXXV+100 pp. n. ⅓ Rth.

Lucretius Carus, T., de rerum natura libri VI. Rec. H. Munro. Lond. 8. 190 pp. 2 sh. 6 d.

Nalopakhyanam. Sanskrit text w. vocab., gramm. analysis and introd. by M. Williams. Oxford. 8. 15 s.

Neriosengh's Sanskritübers. d. Yaçna. Hrsg. u. erl. v. Dr. Fr. Spiegel. Leipzig. Engelmann. 8. 242 pp. n. 2⅔ Rth.

Onosandri de imperatoris officio liber. Rec. A. Koechly. Leipzig. Teubn. 8. LI+63 pp. 12 ngr.

Philosophorum Graecorum fragmenta collegit, recensuit, vertit, annotationibus et prolegomenis illustravit, indicibus instruxit F. G. A. Mullachius. Paris. Didot. 8. XVII+579 sp. 15 fr.

Platon. — Grote, G., Plato's doctrine on the rotation of the earth and Aristotele's comment upon that doctrine. Lond. Murray. 8. 40 pp. 1 s. 6 d.

Poetarum scenicorum Græcorum fabulæ superstites & perditarum frgmm. Rec. G. Dindorf. London. 8. 21 sh.

Polyaeni Strategicon libri VIII. Recens. Ed. Woelffin. Leipzig. Teubner. 8. LXXXII+360 pp. 1½ Rth.

Ravennatis anonymi cosmographia et Guidonis geographica. E libris mscr. edd. M. Pinder & G. Parthey. Acc. tab. Berlin. Nicolai. 8. XXIII+677 pp. n. 3½ Rth.

Reinardus Vulpes; emend. et adnot. G. Knor. Utini. Voelckers. 8. X+62 pp. 15 ngr.

Sallusti Crispi, G., libri de conj. Catil. et de bello Jug. Acced. oratt. et epistt. ex hist. excerptæ. Ed. R. Dietsch. Ed. 3. Leipzig. Teubner. 8. 122 pp. 3¾ ngr.

Stobæi, Joa., eclogarum phys. & eth. libri II. rec. A. Meinecke. T. I. Lpzg. Teubner. 8. XV+368 pp. 1 Rth.

Suetonii Tranquilli, C., præter Cæsarum libros reliquiæ. Ed. A. Reifferscheid. Lpzg. Teubner. 8. XX+566 pp. c. tab. n. 4⅔ Rth.

Taciti, P. Corn., Germania. Recogn. et ill. Fr. Kritz. Berlin. Schneider. 8. XII+119 pp. n. ½ Rth.

Testamentum, Novum, ad fidem Cod. Vaticani edd. A. Kuenen & C. Cobet. Leiden. Brill. 8. CXXVIII+686 pp. n. 3 Rth.

—, Vetus, græce juxta LXX interpp.; textum Vatic. emendatius edidit, prolegg. et epilegg. instruxit C. Tischendorf. Editio III. 2 vol. Lpzg. Brockh. 8. CVI+1300 pp. n. 4 Rth.

—. Tischendorf, C., Notitia Cd. Sinaitici. Accedit catalogus codd. nuper ex oriente perlatorum etc. Leipzig. Brockhaus. 4. 124 pp. & 2 tabb. 3⅓ Rth.

—, Novum, Græce, ex antiqv. codice Alexandrino a C. Woide olim descriptum ed. Cowper. London. 8. 12 sh.

Thucydides. — Girard, J., Essai sur Thucydide. Paris. Charpentier. 18. 332 pp. 3 fr. 50 c.

Vergili Maronis, P., opera rec. O. Ribbeck. Vol. II. Leipzig. Teubner. 8. 432 pp. n. 2⅔ Rth.

IV. Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik, Lexicographie og Literatur.

Ballads, ancient Danish, translated from the Originals by R. C. Alex. Prior. 3 vols. London. Williams et Norgate. 8. LX+400; VIII+468; IX+500 pp.

Biondelli, B., osservazioni sull' antica lingua Azteca o Nahuatl. Milano. 8.

—, Evangeliarium, Epistolarium et Lectionarium Aztecum sive Mexicanum, ex antiquo codice Mexicano depromptum (forfattet 1520 af Missionairen Sahaguna). Milano 1858. Fol.

Boerio, G., Dizionario del dialetto Veneziano. fascc. 1—12. Venezia. 4. 9 fl. 80 c.

Borao, G., Diccionario de voces Aragonesas, preced. de una introd. filol.-hist. Zaragosa. Ariño. 4. 16 rs.

Buschmann, J., System. Worttafel d. athapask. Sprachstamms. Berlin. Dümmler. 4. 88 pp. n. 28 ngr.

Carpenter, W., a compreh. dictionary of English synonyms. 5 ed. by W. Webster. London. 260 pp. 12. 3 s. 6 d.

Donker-Curtius, J., Essai de grammaire Japonaise. Trad. du Hollandais p. L. Pagès. Paris. Duprat. 8. XV+281 pp. 20 fr.

Edda Sæmundar hins fróða. M. einem Anh. z. Theil. bisher ungedruckter Gedichte hrsg. v. Th. Moebius. Leipzig. 8. XVIII+302 pp. 2 Rth.

Fiedler, E., u. Dr. G. Sachs, Wissenschaftl. Grammatik der engl. Sprache. I. (Gesch. d. engl Sprache, Lautlehre, Wortbildung u. Formenlehre.) II. (Syntax u. Verslehre.) Leipzig. Violet. 8. 3⅓ Rth.

Fornsögur. Vatnsdælasaga, Hallfreðarsaga, Flóamannasaga. Hrsg. v. G. Vigfússon u. Th. Moebius. Leipzig. Hinrichs. 8. XXXII+239 pp. n. 1⅔ Rth.

Frädersdorff, a practical introduction to Danish and Norwegian, accomp. by grammat. remarks and references to Dr. Rask's Danish Grammar. London. Williams. 8.

Gachet, E., Glossaire roman des croniques rimées de Godefroid de Bouillon, du Chevalier au cygne et de Gilles de Chin. Bruxelles. Muquardt. 1859. 4. 12+447 pp. n. 5 Rth.

Grout, L., The Isizulu: a Grammar of the Zulu language, London. 8. 21 sh.

Grimm, J., u. W., deutsches woerterbuch III. Leipzig. Hirzel. 4. pp. 721—960. (erbgerichtsherr-erscheuen.) n. ⅔ Rth.

Grimm, W., Bruchstücke aus einem unbekannten Gedicht vom Rosengarten. Aus d. Abhandlgn. d. k. Akad. d. Wissensch. zu Berlin. 1859. Berlin. Dümmler. 4. 20 pp. 8 ngr.

Hanoteau, A., Essai de grammaire de la langue Tamechek etc., av. une carte indiquant les parties de l'Algérie, où la langue berbère est encore en usage. Paris. Duprat 8. av. 7 pl. 12 fr.

Jesbera, F. G., O písmeněch všech slovanských národův. V Praze. 8. 69 pp. Nebst 1 Schrifttabelle. 16 ngr.

Kasimirski, A., Dictionnaire arabe-français. II voll. Paris. Maisonneuve. 8. 100 fr.

Kosegarten, J., Wörterbuch d. niederd. Sprache u. s. w. I, 3. Greifsw. Koch. 4. pp. 337—440. n. 28 ngr.

Legonidec, Vocabulaire français-breton et breton-français, revu p. Troude. 2 voll. Paris. Durand. 18. 4 fr.

Matthes, B. F., Makassaarsch-Hollandsch woordenboek. Amsterdam. Fr. Müller. VIII+943 pp, 8. 22 fl. 50 c.

Nestoris Chronica. Textum-russico-slovenicum, vers. lat., glossarium ed. Fr. Miklosich. Vol. 1. Wien. Braumüller. 8. XIX+223 pp. n. 2 Rth.

Poitevin, P., Nouveau dictionnaire universel de la langue française, réd. d'aprés les travaux et les mémoires de l'Institut. 2 voll. Paris. Reinwald. 4. I. 1063 pp. II. VI+1015. 40 fr.

Raverty, H. G., a Dictionary of the Puk'hto, Pus'hto. or Language of the Afghans; with Remarks on the Originality of the Language, and its Affinity to the Semitic; and other Oriental Tongues. London. 4. XXIV pp. & 1116 sp. 84 sh.

—, A Grammer of the Puk'hto, Pus'hto, or Language of the Afghans. 2. edition. London. 4. XVI+204 pp. 21 sh.

—, The Gulshan-I-Roh; being Selections, Prose and Poetical, in the Pus'hto, or Afghan Language. ibid. 4. VIII+212 pp. 42 sh.

Richardson, Ch., a new Dictionary of the English language comb. explanation with etymology. London. 942 pp. 8. 15 sh.

Роговъ, Ник. Опытъ грамматики пермяцкаго языка. Санктпетербургъ. 8. X+164 pp.

Rumpelt, Dr. H., deutsche Grammatik m. Rücks. a. vergl. Sprachf. I. Lautlehre. Berlin. Dümmler. 8. XXIII+328 pp. n. 1⅓ Rth.

Sanders, D., Wörterb. d. deutschen Sprache. Lfg. 10—13. Leipzig. Wigand. 4. à ⅓ Rth.

Schott, W., Altajische Studien od. Unterss. auf d. Geb. d. Altai-Sprachen. Berlin. Dümmler. 4. 37 pp. n. 12 ngr.

Shea, I., A French-Onondaga dictionary. From a ms. of the 17 th. century. London. 112 pp. 8. 18 sh.

Ulfilas. — Gabelentz, H. v. d., u. Löbe, J., Uppströms Codex argenteus. Eine Nachschrift z. d. Ausg. d. Ulfilas. Leipzig. Brockhaus. 4. 20 pp. n. ½ Rth.

Varvati, Const., Nouveau dictionnaire français-grec moderne à l'usage des établiss. de l'instruction publ. I—IV. Athènes. Wilberg. 8. XII+2874 pp.

Vernon, E., a guide to the anglo-saxon tongue, after E. Rask, w. extracts in prose and verse etc. 2. ed. London. Longman. 12. 190 pp. 5 sh.

Walker, pronouncing dictionary of the english language, by B. Smart 6. ed. London. 8. 12 sh.

Wartmann, Dr. B., Prof. Beiträge zur St. Gallischen Volksbotanik. Verzeichniss d. Dialectnamen u. s. w. St. Gallen. Scheitlin u. Zollikofer. 8. 43 pp. 8 ngr.

Yrjö Koskinen. Finska språkets satslära. Helsingfors. 8.

Zecchini, Dizionario dei sinonimi della lingua italiana. Torino. 12. 2 fl. 10 c.

V. Pædagogik og Skolevæsen.

Brougham, lord, Éducation universitaire. Discours, trad. p. A. Pey. Paris. Dentu. 8. 1 fr.

Döderlein, Dr. L., öffentl. Reden m. e. Anh. pädagogischer u. philol. Beiträge. Frankf. a. M. Heyder. 8. X+446 pp. 2 Rth.

Hauschild, Dr. E., Funfzig pädagogische Briefe aus der Schule an das Elternhaus. Bremen. Strack. 8. VIII+351 pp. 1 Rth.

Heiland, Dr. K., die Aufgabe d. evang. Gymnasiums. Weimar. Böhlau. 8. X+274 pp. 24 ngr.

Henrichsen, Dr. A., der gegenwärtige Stand der Gymnasialfrage. Altona. Lehmkuhl. 8. 15 pp. 6 ngr.

Heppe, Dr. H., das Schulwesen des Mittelalters und dessen Reform im XVI. Jhrdt. Marburg. Elwert. 8. 3 Bll., 96 pp. 15 ngr.

Programme de l'examen du baccalauréat ès lettres. Examens de l'année 1860. Paris. Delalain. 12. 24 pp. 15 c.

Sternberg, P., die unabweisbare Nothwendigkeit einer gründl. Reform d. Gymnasien, m. prakt. Vorschlägen u. s. w. Stuttg. Göpel. 8. XVI+112 pp. 16 ngr.

Vaníček, A., Schematismus der österreich. Gymnasien u. Realschulen f. d. Jahr 1859—60. II. Jhrg. Prag. Tempsky. 8. VII+172 pp. 20 ngr.

Svar paa Professor Ingerslev's: „Gjenmæle i Anledning af „Dr. Fistaines Bemærkninger over min Franske Grammatik til Skolebrug“ i dette Tidskrifts 2den Aargang, 2det Hefte.“ See Tidskriftets 3die Hefte.

Da jeg her i Tidskriftet tillod mig at udpege en Deel slemme Bommerter, som Prof. I. har begaaet i den Udtale, han har opstillet i sin franske Grammatik, kunde det ikke være min Hensigt dermed at ville indlede en Discussion om den franske Udtale i Almindelighed eller om enkelte usikkre og omtvistede Punkter af samme; for en saadan kunde Forfatterens latterlige Feil ikke afgive Basis; jeg vilde alene paavise disse, forat de ikke skulde staae uimodsagte og tillige, om muligt, modvirke den Skade, som Brugen af hans Skolegrammatik nødvendigviis maatte afstedkomme i den franske Underviisning, saameget mere som den anbefales ved en Mands Navn, der jo har en god Klang i den pædagogiske Verden.

De begaaede Feil ere nemlig, — hvad enhver Kyndig vil indrømme —, af den slemmeste Slags; de angaae alle Ting, om hvilke der ingen Uvished eller Uenighed hersker; de ere simpelthen Bommerter, hverken mere eller mindre, som kunde og burde være undgaaede, og som allene have sin Grund i et »ubegribeligt Sluskeri« for at bruge Prof. I.'s eget »dannede Udtryk« og for ikke at sige noget endnu Værre. Disse Feil paaviste jeg, idet jeg støttede mig til aldeles uafviselige Autoriteter, ikke fordi dette var nød-

vendigt ved Urigtigheder som de her begaaede, men for at afskjære Forfatteren enhver Udvei til at modsige mine Anker i Realiteten.

Alligevel ventede jeg ikke, at Hr. Prof. vilde forholde sig tavs. Den lange Tid han, som jeg erfarer, skal have underviist i Fransk, saavel som hans Stilling som Adjunkt i dette Sprog ved Landets første lærde Skole, maatte jo gjøre ham det til en Æresag at tage til Gjenmæle. Han har da ogsaa forsøgt paa at forsvare sig, men med ringe Held; thi langt fra at rokke een eneste af mine Anker, har han ikke blot, deels direkte, deels indirekte, maattet indrømme dem alle, men han har end ikke kunnet undgaae til sine tidligere Forkeertheder at føie adskillige nye, medens han samtidig hermed ikke har forsmaaet at tage sin Tilflugt til ufuldstændige og vildledende Citater, hentede, ikke blot fra anerkjendte Autoriteter, men endog fra min beskedne lille »Dansk-fransk Tolk.« Alt dette skal jeg nu nærmere oplyse.

Hr. I. begynder med at indrømme, at hans Udtale af j, som dsj, er »urigtig.« ja, ganske vist, saa forkeert som tænkeligt. Skjønt jeg nu ganske vist troer, at Prof. I. vilde have gjort vel i at lade det blive ved denne candide Indrømmelse, hvad dette Punkt angaaer, foretrække han dog at tilføie, at »han ikke behøvede min Belærelse om, ved hvilken Stilling af Taleorganerne j fremkommer, o. s. v.;« — det er muligt; hvad han siger umiddelbart efter berettiger dog til den modsatte Slutning: »Jeg har villet forebygge, at Disciplene, i Udtalen sammenblande j og ch, hvortil de, som enhver Lærer af Erfaring veed, ere tilbøielige, og er derved kommen til den modsatte Feil, hvorved det seer ud, som om j var en Tungelyd.« Er dette ikke et moersomt Raisonnement? Hr. I. indrømmer selv, at det, ved hans egen Betegnelse af den franske j-Lyd, »seer ud« som om j er en Tungelyd; — mon da ikke Læseren, i saa Fald, er fuldberettiget til at troe, at Forf. antager den for en Tungelyd? Mon han da ikke trænger til Belæring med Hensyn paa en saa forkeert Antagelse?

Forøvrigt er det en høist besynderlig Fremgangsmaade af en Pædagog som Prof. I., der vistnok saa fortræffeligt veed »hvad der tjener til Skolernes Tarv,« naar han vil forhindre Disciplene i at sammenblande j med ch-Lyden, derved, at han tillader sig at betegne det førstes (j's) Udtale ved en Combination af Lyde, som denne slet ikke er Udtryk for eller nogensinde kan repræsentere i Fransk; hvorfor gjør han da ikke Forskjellen endnu mere skarp for Disciplenes Øre ved at betegne den franske j-Lyd med en hvilkensomhelst anden dansk Consonantlyd, der endnu ligger ch-Lyden fjernere, f. Ex. med p eller m, o. s. v., hvortil han vilde være fuldkommen saa berettiget som til at betegne den ved dsj; og det vilde være aldeles i Conseqvents af Prof.'s Raisonnement.

Naar Prof. I. dernæst vil snoe sig ud af sit Virvar med den trivielle Bemærkning, at man ikke med danske Tontegn kan betegne et andet Sprogs Lyde, saa skal jeg kun dertil bemærke, at han da heller ikke skulde have forsøgt derpaa, med mindre han maaskee vilde vise, hvor forkeert et saadant Forsøg kan gjøres, naar man ikke selv er paa det Rene med Udtalen af de Lyde, man vil betegne. Naar dernæst Hr. Prof. mener, at det heller ikke er lykkedes mig selv, i min »Dansk-fransk Tolk« at betegne den franske J-Lyd rigtigt, saa tør jeg dog paastaae, at min Betegnelse af samme som et blødt sch (idet det tydske sch er aldeles identisk med det franske ch) er aldeles correkt, og hans Indsigelse herimod kan kun forklares ved den besynderlige Forvirring, hvori han synes at befinde sig med Hensyn paa Lyde i Almindelighed. Ch og j, i Fransk, fremkomme nemlig begge ved en aldeles analog Anvendelse af de samme Taleorganer, kun ved at disse i første Tilfælde lægges kraftigere an end i det sidste, saa at ch og j ere Nuancer af den samme Lyd, nemlig respective den haarde og den bløde. J-Lyden (og altsaa ogsaa den bløde g-Lyd) betegnes ogsaa altid som saadan af de Franske selv, og blandt Andre af S. Dupuis, naar hun siger: »le j, articulation adoncie de ch, a pour identique le g doux, consonne palatale (Pag. 130)*)

*) Mine Ord ere „J lyder overalt som et meget blödt sch" (Dansk-fransk Tolk p. 6)

Hvorledes nu Hr. I. kan citere denne Forfatterindes Ord: »Les Suisses et les Allemands confondent presque toujours je avec che«, imod mig, er vanskeligt at indsee, thi hun vil jo netop vise, at, da disse Skrifttegn ere respektive den bløde og den haarde Betegnelse af den samme Lyd, saa forvexles de af Tydskerne, der selv kun kjende dens haarde Nuance. Prof. I. synes enten selv at have misforstaaet den franske Forfatterinde eller at have stolet paa Læserens Mangel paa Kundskab i Fransk.

Med Hensyn paa Prof. I.'s af mig paaviste urigtige Betegnelse af det franske p, lægger han Vægt paa, at han har sagt, at det »stundom udtales som b;« i Realiteten er dette dog aldeles ligegyldigt, thi Tingen er, at det aldrig lyder som b, og jeg henviser til hvad jeg allerede har sagt herom i min Anmeldelse. Prof. I. indrømmer ogsaa dette indirekte ved sin naive Bemærkning: »mig forekommer det dog, at adskillige Ord (f. Ex. papa) udtales af de Franske med en Lyd, der mere end i andre Ord nærmer sig til b.« Forøvrigt er det vel muligt, at Hr. I. kan have hørt Smaabørn udtale Ordet papa paa en urigtig og kjælen Maade, men dette beviser i ethvert Tilfælde Intet.

Om sin feilagtige Udtale af det franske R. siger Prof. I., at han har udtrykt sig som Prof. Abrahams. Det er ikke min Sag her at omhandle Prof. A.'s Udtale af dette Bogstav; jeg har her kun med Hr. I. at gjøre, og den Maade, hvorpaa han betegner det franske R's Udtale, er »mangelfuld, skjæv og vildledende«, som jeg alt har betegnet den i min Anmeldelse, thi det udtales rigtigt kun saaledes som jeg sammesteds har beskrevet det. Dette indrømmer Prof. I. ogsaa ved at sige, at han i Hovedsagen har meent det samme som jeg. Dette lader sig dog ikke udlede af hans Udtryksmaade, naar han simpelthen betegner det som mere »snurrende« end i Dansk. Hovedsagen er jo netop, at man advarer mod den stygge ufranske Udtale nede i Halsen, saameget mere som næsten alle Danske artikulere det paa denne Maade.

Den Maade, hvorpaa Prof. I. søger at forsvare sin absurde Betegnelse af det franske bløde s (nemlig som ds) er et Curiosum, som jeg ikke kan undlade at afskrive: »Min Betegnelse af Lyden af det blöde s, ved et »blødt ds«, er, troer jeg, rigtig, naar den forstaaes rigtig, ikke saaledes, at Lyden af d skulde træde skarpt og tydeligt frem. I danske Ord som »fælleds« (der udtales ganske ligedan, hvad enten det skrives saaledes eller »fælles«), »vadske« o. d., udtaler Ingen dette d tydeligt, men s har en blød Lyd, som med denne Skrivemaade er betegnet ved Tilføielsen af d, medens Andre bortkaste denne Betegnelse og skrive »fælles, vaske.«

Ligesom det er bekjendt, at der gives Mennesker, der ganske mangle Farvesands, saa at de ikke kunne see Forskjel paa Rødt og Grønt f. Ex., saaledes fristes man til at troe, at Prof. I. ganske mangler Høresands for de sproglige Lyde; navnlig synes det klart af disse hans Ord som af tidligere Udeladelser (cfr. j og ch), at han aldeles mangler Evne til at skjælne mellem haarde og bløde Nuancer af den samme Lyd, ja han synes endog slet ikke at troe paa deres Existents uden som en opstillet Theori uden Realitet.

Mon dette ikke fremgaaer af den Betragtning, at hele hans kunstige Raisonnement falder sammen, naar man betænker, at det danske s, i de anførte Ord »fælleds«, »vadske«, eller, om man hellere vil, »fælles«, »vaske«, aldeles ikke er blødt, ligesom jo overhovedet den bløde s-Lyd, saadan som den høres i maison eller i (tydsk) Wiese, er en i Dansk aldeles ukjendt Lyd? Desuden er det jo en vilkaarlig og høist latterlig Paastand, at det d, som findes i de anførte Ord, skulde staae der for at betegne, at s har en blød Lyd, da dog enhver Skoledreng veed, at dette d hører med til Ordenes Rod (vadske, vaad, Fælled, fælleds); at d her ikke udtales, er jo ikke Andet, end hvad der skeer i mange andre Ord, og i de anførte har jo d slet Intet at gjøre med det paafølgende s. I formel Henseende er det ogsaa en høist original Maade at udtrykke sig paa, naar Prof. I. siger, at det bløde franske s lyder som dansk ds, skjøndt han dog mener, at det skal lyde som ds minus d; i saa Fald synes det formelt simplere, — i det mindste for En,

der ikke tør gjøre Krav paa at forstaae Skolernes Tarv saa vel som Prof. I. — at sige: »det franske bløde s lyder som dansk s.»

Med Hensyn paa Hr. I.'s Forsvar for sin fuldkommen uklare og vildledende Regel om det halvstumme e, kan jeg kun betegne det som en jammerlig Udflugt, naar han hænger sig ved et Komma, der har Indsneget sig i mit Citat af hans Ord. Det er tydeligt nok, at han mener, at det halvstumme e især forekommer i de af ham udpegede Smaaord (hvilket er en urigtig Udtryksmaade), og dernæst, om han vil, at det ogsaa især forekomme »i Enden af en Stavelse i Ord, hvis Udtale vilde blive haard og besværlig, dersom e blev ganske stumt.» Dette »især» bliver alligevel uklart, og den sidste Deel af Reglen siger Intet for en Ikke-Indfødt; jeg kan derfor kun gjentage mine tidligere Ord, som ikke ere blevne rokkede ved Prof. I.'s Forsvar: »Kun en Indfødt kan bestemme, hvad der er haardt og besværligt for hans Organ at udtale, og det lyder høist pudseerligt, naar en Orthoepist som Prof. Ingerslev, for sit Vedkommende, appellerer til det franske Sproggehør.»

Reglen for det halvstumme e's Udtale i Fransk har jeg opstillet i min Anmeldelse, hvortil jeg henviser. Mod denne giver Prof. I. sig Mine af at opponere, og citerer mod mig S. Dupuis. Denne Forfatterinde maa han dog atter have misforstaaet, thi hendes Regel er aldeles den samme som den af mig opstillede; dette Citat lyder: Lorsque, dans un même mot, deux e muets se trouvent séparés par une ou plusieurs syllabes sonores, ils peuvent trèsbien s'élider tous deux, pourvu que les consonnes que cette élision rapproche ne soient ni trop rudes ni trop nombreuses. — Si l'on élidait tous les e muets qui se rencontrent dans une même phrase, les articulations, se trouvant précipitées les unes sur les autres, produiraient une prononciation tout-à-fait rude et désagréable. Pour remédier à cet inconvénient, on élide un e alternativement.»

Hermed sammenholde man mine Ord »— det franske Sprog tillader nemlig ikke, at flere Stavelser med det halvstumme e følge umiddelbart efter hinanden, i saa Fald absorberes stedse hvert andet af disse i Udtalen, eller bliver aldeles stumt, hvad enten det hører til saadanne smaa enklitiske Ord, eller det forekommer inde i Fleerstavelsesord: je ne te le dis pas, udt.: jö n' tö l' dis pas; je le revois, udt.: jö l' rövois.»

Prof. I. fortæller, at Franskmændene kalde »en saa hyppig Slugning af Vocalerne» »manger les syllabes», ganske rigtigt, et ce sont surtout les épiciers, les soldats et les grisettes qui mangent les syllabes, men Prof. er i Vildfarelse naar han mener, at dette angaaer de af de halvstumme e'er, som skulle sluges i Udtalen, og om dem er her Tale.

Hvad Prof. I. tilføier angaaende, hvad der ikke gjælder om »al Oplæsning» om »naar man vil sige Noget med Eftertryk», om »emphatisk Distinction» o. s. v., hvorved man stundom lader være at udstøde e; saa lyder det pudserligt at høre ham tale i denne høie Tone om det mere konstneriske Foredrag, paa samme Tid som han bomrer i de allersimpleste og bekjendteste Ting i den franske Udtale, som komme til Anvendelse naar der blot er Tale om at læse forstaaeligt op af en fransk Bog. Disse Trivialiteter sige desuden Intet, og høre ikke herhen; de tage sig kun ud som Udflugter, for derved at komme bort fra Hovedsagen. Herhen hører ogsaa den moersomme Stræben efter at komme mig tillivs gjennem min »Dansk-fransk Tolk». Læseren har ovenfor seet, hvor uheldigt Prof. I. er kommet fra et andet Forsøg paa at ville criticere min Betegnelse af den franske J-Lyd. Ogsaa paa dette Sted bruger han samme Taktik for at bortlede Opmærksomheden fra sit eget svage Forsvar for hans Betegnelse af det franske halvstumme e, naar han siger: »Heller ikke overrasker det mig, naar jeg seer hen til den mærkværdige Maade, hvorpaa han behandler dette e i sin »Dansk-Fransk Tolk», hvor han S. 2—3 lærer: »Hvor e ikke har nogen Accent og er den eneste Vocal i en Stavelse, som det slutter, der antager det en kort dansk ö-Lyd, som me (læs mö;) te (læs tö;) se (læs sö). Men naar saadanne Ord og Stavelser komme i Forbindelse med andre Ord og Stavelser, da sluges eller sløifes deres e i Udtalen: par le père (læs omtr. parl' pæhr.)»

Denne Regel finder Prof. I. meningsløs: »Mon Ord som de anførte (je, me, te, se, o. s. v.), siger han, »nogensinde kunne staae uden i Forbin-

delse med andre Ord eller Stavelser. Og naar saa er, skal e jo altid sluges, og naar kunne de saa faae Lyden ö? Dr. F.'s Regel er jo meningsløs.»

Prof. I. er atter i Vildfarelse; der er nemlig Intet i Veien for, at disse Smaaord kunne staae ene; de ere bestemte Ordformer, og som saadanne maa de dog vel repræsentere bestemte Ordlyde. Skulde Professoren af en Discipel blive spurgt om, hvad »jeg» hedder paa Fransk, da kan han kun svare je (ɔ: omtrent jeu), dog bør han vel vogte sig for at sige »dsjeu» (cfr hans Udtale af j), thi det vilde være et mindre belærende Svar til den Spørgende. Prof. I.'s Bemærkning om min Regel »er jo meningsløs.»*)

Prof. I. forstaaer ikke, hvori »det Urigtige i det om l mouillé Sagte skal ligge»; det er meget muligt; dog synes det mig, at jeg ikke har udtrykt mig saa ganske uklart, naar jeg siger, at Forfatterens Fremstilling er feilagtig og vildledende. Den bedste Commentar hertil ere Prof. I.'s egne Ord: »Egentlig,» siger han, »skulde i Udtalen af denne (son mouillé) det foran l staaende i flyttes efter l og denne Consonant udtales meget blødt.» Er det ikke meget forstaaeligt? Prof. I. paastaaer dernæst, at jeg forvandsker hans Ord naar jeg siger, at han vil have Ordet travail udtalt traval-i; at dette imidlertid maa være hans Mening, synes tydelig nok at fremgaae deraf, at han som Exempel paa den citerede meget forstaaelige Regel anfører: travail (traval'i) bataille (batal'i); en Dansk vil i Reglen ikke læse denne Betegnelse anderledes end: travál-i, batál-i. At han betegner denne Udtale som den ældre er en Bisag; det er ikke det, Talen er om her. Det mouillerede l er tidligere blevet, og bliver endnu ofte, udtalt saaledes, at L-Lyden høres skarpt, men det er ingensinde blevet udtalt paa den forkeerte Maade, som Prof. I. her angiver. Naar Prof. affærdiger min Anke med at sige, at han »om dette l mouillé har sagt det, som læres t. Ex. af Mad. Dupuis o. Fl.», saa kan dertil kun bemærkes, at dette ikke er saa, men han maa atter have misforstaaet sin Kilde, thi Mad. Dupuis udtaler ikke batál-i.

Prof. I. vil fastholde sin urigtige Paastand om det aspirerede h i Fransk, hvis Existents han vil nægte som en bestemt hørlig h-Lyd. Naar han her appellerer til sit Øre, saa er det en meget slet Autoritet, thi hans forskjellige Raisonnementer vise tydelig nok, at Sproggehør nu engang er hans svage Side. Den ene rigtige og velbekjendte Regel om h's Udtale i Fransk har jeg fremsat i min første Artikel efter Bescherelle, og henviser til samme.

Hr. I. taler om en Beaandelse som den ved det danske h; men her er slet ikke Tale om den danske h-Lyd, — der, som jeg udtrykkelig har udhævet, ikke er den samme som den franske — men vel om den franske aspirerede h-Lyd, om hvilken Prof. I. har sagt noget aldeles Urigtigt, som han ikke kan forsvare, medens han, ved sit Forsøg derpaa, aabenbart kommer til at forvandske Meningen af mine Ord (cfr. min Anmeldelse).

Prof. I. siger ganske kort, at han »veed meget vel, at Bescherelle udtrykker sig anderledes (end han) herom (nemlig om det aspirerede h)», som om han var den eneste, der udtrykker sig saa, og som om han, Prof. I., kunde underkjende denne Autoritet, da han dog burde vide, at den meer end opveier alle de Navne, han citerer. Dict. de l'Académie anerkjender ligeledes det franske aspirerede h som en bestemt hørlig Lyd, og Girault Duvivier (Gr. des Gr.) udtrykker sig saaledes om denne Lyd: »Si elle (h) est aspirée comme dans héros, hameau, elle donne au son de la voyelle suivante une articulation gutturale, et alors elle a les mêmes effets que les autres consonnes». Og hertil tilføier den sidste Udgiver, P.-Auguste Lemaire, som Note: »En effet, pour prononcer le h rude ne faut-il pas s'arrêter un instant et reprendre pour ainsi dire haleine afin de donner plus de force à l'émission de la voix?

---

*) Med Hensyn paa disse gjentagne Forsög paa at tage Represalier gjennem min „Dansk-Fransk Tolk", kan jeg ikke tilbageholde den Bemærkning, at Prof. I. vilde kunne have undgaaet de paaviste slemme Feil i sin Udtalelære, naar han havde nedladt sig til at raadföre sig med den af mig i min „Tolk" givne Fremstilling af den franske Udtale; dette vilde i det mindste have været mere heldbringende for ham end yderligere at blotte sig ved mislykkede Forsög paa at criticere den der opstillede Udtale.

Et bien! c'est ce mouvement d'aspiration ou de respiration qui caractérise avant tout la manière dont cette lettre est prononcée: on a donc raison de dire qu'on la prononce avec aspiration, qu'elle est aspirée.» Efter dette tilføier Grammaire des Grammaires en Liste paa omtrent 300 Ord, i hvilke h aspireres paa den her angivne Maade.*)

Naar Prof. I. dernæst vil udlede Noget med Hensyn paa det aspirerede eller ikke-aspirerede h af den Overskrift, som Soph. Dupuis sætter over det Capitel, hvori hun omhandler Ord som oui og onze, og hvori det hedder «De l'aspiration de quelques voyelles sans le secours de l'H,» saa beviser dette aldeles Intet eller i det Høieste kun, at hun her betjener sig af et mindre exact Udtryk, hvorved hun fastholder den Omstændighed, at o, i et Par Ord, udelukker Elisionen ligesom det aspirerede h. At dette virkelig er saa viser S. Dupuis's egen Betegnelsesmaade af H, naar hun siger p 124: «L'h est muette ou aspirée: muette elle n'ajoute rien à la prononciation de la voyelle suivante; aspirée, elle exige un léger effort de poitrine, ce qui lui donne une sorte de ressemblance avec un soupir à demi étouffé, outre qu'elle interdit toute espèce de liaison. Dette viser tydeligt nok, at denne Forfatterinde ikke giver Prof. I. Medhold, naar han paastaaer, at det aspirerede franske h ikke høres i Udtalen, og at han her, som sædvanligt, har misforstaaet sin Kilde.

Endelig skulde Prof. I. med større Critik have benyttet sine Autoriteter. Han kunde da have fundet, «at naar Napoléon Landais, for hvem han synes at have stor Veneration, angiver, at Ordet hennir udtales anir, da er dette en af denne Forfatters sædvanlige Inconseqventser, thi medens han (feilagtigt) mener, at Ord som haute og héros lyde respective som ôte og éro «og saaledes vel alle Ord, der begynde med aspireret h», saa forhindrer dette dog ingenlunde denne Lexicograph fra at udtrykke sig et Øieblik efter paa følgende conseqvente Maade: «Si l'on n'aspirait pas h dans hauteur, il y auroit équivoque par rapport au mot auteur.» Denne modsigende Maade at udtrykke sig paa hos N. Landais, gjorde jeg forresten opmærksom paa i min Anmeldelse; dette tager Prof. I. imidlertid ingen Notice af. For Læseren vil det dog formeentlig heraf være klart, at en saa uefterrettelig Autoritet kun er en daarlig Støtte for Prof. I.'s urigtige Paastand.

Med Hensyn paa Udtalen af det aspirerede h gjør dog Prof. I. en lille Indrømmelse, idet han ender sit Gjenmæle med de Ord: «Saameget er i ethvert Tilfælde klart, at Meningerne herom ere deelte, og jeg troer, at i Virkeligheden udtales h af Ingen.

Denne Troesbekjendelse i fransk Orthoepi af Prof. I. har noget meget Comisk ved sig.

---

*) „H. s. f. et m. — H aspiré, h prononcé avec aspiration" (Louis Dochez. Dict. Paris 1860). „Je n'aime pas les h aspirées: cela fait mal à la poitrine" . . . . Voltaire.

G. Fistaine.

Genmäle till Hr. C—, Recensent af Kumlins Horatii Oden[1]).

Den granskning, som Hr. C— uti Aprilhäftet af denna tidskrift (s. 345 f.) behagat underkasta mitt arbete öfver Horatius, påkallar i någon mån min erkänsla för de loford, hvarmed han lisat, både innan och sedan han risat, men ännu mera ett genmäle å de anmärkningar, som blifvit gjorde. Jag skall söka fatta mig kort och i möjligaste måtto gå i ordning med frågorna. Först måste jag dock förutskicka den anmärkning, att Hr. C. vid sitt raisonnerande utgår från och beständigt vidhåller den förutsättningen, att mitt arbete är en skolbok eller skrifven blott för scholares, och ur denna förutsättning drager flere slutsatser, som ej äro till fördel för mitt arbete. Jag har dock sjelf aldrig med ett enda ord antydt, för hvilkas räkning jag skrifvit, utan blott sagt, att jag »tänkt mig ett blandadt publicum af mer eller mindre försigkomne läsare». Jag kunde ock så mycket mindre skrifva för blott skolornas räkning, som vid den tid, då de 2ne första delarne utgåfvos, Horatius lästes vid högst få gymnasier eller skolor, utan merändels efter skoltidens slut. Detta förhållande gaf ock, såsom i företalet till 1sta delarne är antydt, första anledningen till hela arbetet, som, uppriktigt taladt, egentligen är beräknadt för dem, som vilja anlita det vid studium på egen hand, vare sig äldre skolarer eller yngre studenter, och vid desses sida tänker sig kommentatorn stå såsom lärare. Vore det nu ock beräknadt blott för skolarer, så bör Hr. C. besinna, att Horatius väl icke gerna sättes i händerna på dem förr, än på skolans högsta stadium, och då blir det en fråga, om t. ex. den der »kritiskt raisonnerande methoden» är så farlig eller förkastlig, som Hr. C. befarar. På detta stadium bör ynglingen i någon mån lära sig studera vetenskapligt och sjelfständigt, och torde kanske sålunda just denna method icke vara så alldeles fördömlig, utan tvärtom. Att ynglingen äfven i skolans högsta afdelningar skall blindt tro på den i handen en gång satta grammatikan eller jurare in verba magistri, såsom Hr. C. synes vilja (jfr. sid. 348), är något, som alltid stått i strid med mina pædagogiska grundsatser, och jag reserverar mig på det kraftigaste mot en dylik lära såsom ovärdig en vetenskapsman och befrämjande allt annat utom ungdomens förståndsodling. Att, der visserligen »för en okonstlad betraktelse af sammanhanget ingen tvekan tyckes böra komma i fråga», men der likväl månge ansedde män, som väl ock med skäl göra anspråk på att vara »okonstlade» i sin tolkning, yttra olika åsigter, med Hr. C.s tillförsigt bestämma, hvilken åsigt är den enda rätta, har ock mången gång synts mig gränsa till en förmätenhet, hvartill jag ej velat göra mig skyldig. Vanligen har jag dock temligen tydligt, vare sig i öfversättningen eller i kommentarierna, uttalat min enskilta tanka, och detta har jag ansett vara det rättaste i dylika fall. Möjligt är, att jag i denna grannlagenhet gått alltför långt; men ingalunda har jag dock anfört »hvarje konstlad eller oriktig uppfattning af ett språkligt uttryck jemte den enkla och naturliga». Kanske torde Hr. C. sjelf, »om det kommer till kritan», icke befinna sig utan all tvekan, tillochmed på så lätta ställen, som de citerade 1: 3: 15. 3: 4: 73 och 4: 7: 21 (icke 4: 8). Eller hvarföre fick jag och andre icke ens en fingervisning om det enda rätta? Och hvarföre sätter Hr. C. frågetecken i fråga om *præsens* (3: 5: 2) med bet. af mäktig? Har då ej *præsens* denna betydelse eller en snarlik, såsom kraftig, ögonskenligt eller genast verkande? Eller är den då så helt och hållet onaturlig här på stället? Jag har f. ö. äfven här sagt min mening.

Min temligen korta anmärkning till 3: 27: 19 är i sig visserligen ovigtig, men dock motiverad af andres motsatta påstående och har f. ö. saksammanhanget för sig. Det förundrar mig, att Hr. C. såsom bevis på dessa »quæstioner», som äro både »onyttiga och omöjliga att besvara» icke snarare valt 4: 15: 2.

---

[1]) Denne Artikel er paa Grund af en tilfældig Forsinkelse underveis kommen Redactionen saa seent ihænde, at den först har kunnet optages i dette Hefte.

Hr. C.s förklaring af *conjuge barbara* (3: 5: 5), om jag förstår honom rätt, såsom en Abl. Absol., den der hör till hela satsen, är jag så mycket heldre benägen att antaga, som jag sjelf aldrig gillat den Nauckska, utan funnit den temligen sökt och onaturlig. Jag har väl i öfverensstämmelse med Lübker och de fleste andre (hvarföre just den yngste Nauck?) förbundit *c. b.* med *maritus* i st. f. med *turpis*, men aldrig återgifvit Naucks förklaring. Jag inskränker mig blott till det yttrandet, att »*c. b.* kan förklaras för Abl. Qual., dock äfven för Abl. Caus.», genom hvilken sistnämnda förklaring jag kommer Hr. C. temligen nära, enär min mening dermed är den, att den är en kaussal Abl. Absol., hvaremot den enligt Hr. C. är en temporal. Citatet är blott en bekräftelse på sammanställningen *conjuge maritus*. Emedlertid har jag här genom en mer än vanlig korthet råkat att blifva otydlig, och jag medgifver gerna, att Hr. C. här haft fullt skäl till sin anmärkning. Hr. C.s anmärkning deremot, att jag »stundom röjer en tendens att mera fästa mig vid grammatiska termer och schemata, än vid språkuttryckens enkla förhållanden», kan jag ej besvara; ty jag förstår den ej, och kanske ej heller någon annan. Vill Hr. C. dermed ogilla, att jag icke sällan förklarar ett språkuttryck genom blotta angifvandet af den grammatiska termen; så må han fritt göra det. Jag skulle dock tro, att, är termen känd och förstådd af läsaren, så är nöjaktig förklaring gifven af kommentatorn. Lika obegriplig är Hr. C.s temligen långa diatribe om skillnaden mellan Genit Partit. och Genit Possessivus. Strängt taget är skillnaden ingen; ty all Genit. är i sjelfva verket possessiv. Men inom vetenskapen gör man dock en skillnad dem emellan för större redas skull, och denna bestämmer nu Hr C. så, att »båda utmärka ett tillhörighets- eller sammanhörighets-förhållande, men Genit. Poss. så, att det ena tinget tillhör det andra såsom dess egendom, således (?) såsom något utanför detsamma (det finnes således icke något inre, något inom »tinget» sjelft, som detta kan äga?), då deremot med genit. partit. utmärkes, att det ena hör till det andra såsom en del till det hela eller en individ till sin art». På denna grund vill nu Hr. C., om jag förstår honom rätt, i öfverensstämmelse med Obbarius (jag kan ju äfven få tala om »öfverensstämmelse» å Hr. C.s sida?) förklara *fontium* (3: 13: 13) för partitiv genit., och dock — märk det Hr. C. — dock är ju Bandusia icke ännu en medlem af det förnäma herrskapet, utan står ännu — stackars Bandusia — ännu .... »utanför» och rekommenderas nu som bäst till upptagning i den nobla kretsen. Om vi nu tänke oss denne sjelf på grund af Horatii beskrifning vilja recipiera novitien, skulle det ej hafva skett med de orden: *fies tu quoque nostra*? Men är ej *nostra* Genit. Possess. (Subjectiv.)? Bandusia blir dock icke derigenom degraderad till en »utanför» varande »egendom», utan hon blir en fullkomlig vederlike med de andra. Förhållandet blir detsamma, om i st. f. *nostra* substitueras *fontium*, och meningen äfvenså: du skall komma att tillhöra de ryktbara källorna. Detta är Genit. Subject. — Flera af de först anförda ex. tjena blott ungdomen till erinring derom, att *facio* och *fio* kunna omedelbart förbindas med Genit., de sista, äfven det ur Cic. Tusc. hemtade, äro fullt analoga med det ifrågavarande Horatianska uttrycket; de uttrycka alla en tillhörighet; men hvilken annan, än just Hr. C. sjelf, har sagt, att Genit. poss. blott betecknar, hvad man i allmänhet menar med egendom (»utanför»!) t. ex. en kåltäppa? —

Hvad de grammatiska excurserna angår, så ligga de ingalunda »utom ämnet»; ty de anknyta sig oftast helt naturligt och nödvändigt till det ifrågavarande stället De äro icke »obehöfliga»; ty de komplettera eller beriktiga de vanligast begagnade skolgrammatikorna; »de innehålla» ingalunda »till en stor del detsamma, som Ellendts grammatik» (förmodligen den s. k. Ellendt-Dahlströmska), utan komplettera äfven den betydligt med tillochmed sådana saker, som mig veterligen aldrig blifvit utvecklade i någon grammatik, derom kan enhvar genom en blick i registret lätteligen öfvertyga sig; men väl innehålla de någon liten del till komplettering af den härstädes nu mera begagnade Lector Rabes, hvilken å andra sidan kan tjena till komplettering af Ellendts. De hafva för öfrigt, säkerligen emot Hr. C.s förmodan, inbringat mig mer än en tacksägelse både af dessa »öfvertyngda»

skolarer efter skoltidens slut och äfven andre mindre ogine, än Hr. C., och begagnas vida mera, än Hr. C. vågar hoppas. Beträffande Hr. C.s yttrande om de befintliga afvikelserna från antagna grammatikor, så är det af redan anförda skäl å ena sidan oberättigadt, å andra sidan ovärdigt en vetenskapens målsman. Det må f. ö. vara sannt, derom må andre än både Hr. C. och jag dömma, att dessa excurser ej vittna om någon »djupare och sannare uppfattning af latinska språkets syntax»; men ett vågar jag dock påstå, nämligen att månget beriktigande skett, mycket både nytt och gammalt blifvit tillagdt. (Jfr. registret). Hr. C. påstår i sammanhang härmed, att jag vid bestämmandet af skillnaden mellan *quamquam* och *quamvis* (1: 14: 11) bordt säga: »vid *quamvis* uttryckes också genom modusformen ett medgifvande af det talande subjektet (hvilket annat kan det väl vara?), hvilket deremot icke är fallet vid *quamquam*». Skall detta vara en »klar och enkel framställning» af skillnaden? Vill man klandra andra, bör man göra åtminstone lika bra eller bättre sjelf. Att *quamquam* uttrycker ett »verkligt», uppriktigt menadt, medgifvande, lärer väl icke kunna förnekas; att *quamvis* deremot nyttjas vid antagandet af en supposition = må.... huru mycket som helst. Man ponerar och antager något äga rum i huru hög grad som helst, när man nyttjar *quamvis*. Visserligen göres icke medgifvandet genom *quamvis* sjelft, utan genom Conjunctiven, som är absolut, och det har jag sjelf nedanföre under *licet* anmärkt. Herr C.s anmärkning förfaller sålunda i denna punkt. — Hr. C. klandrar vidare min förklaring af Conjunctiven efter *sive* — *sive* (1: 4: 12) såsom mycket »lös och intet sägande». Den säger dock just, hvad den skall säga, nämligen hvarföre det emot grammatikan står Conjunctivus efter *sive* — *sive*. Hr. C. lärer svårligen på ett 3dje sätt kunna förklara den. — Ett riktigt »peccatum mortiferum» har jag begått genom läran om Modus efter frågeord (1: 8: 2), och sannerligen vore jag icke värd en skarp tillrättavisning, om dermed förhölle sig så, som Hr. C. antyder. Men Hr. C.s framställning deraf synes vara en afsigtlig vanställning. Jag har nämligen aldrig anfört »Relativsatser i orat. obl. såsom det 4de fallet, då frågeord regera Conjunctivus» — en ren galenskap! — men väl har jag såsom det 4de anfört det fall, då interrogativet för tillfället står relativt uti orat. obl. och analoga satsförhållanden, hvilket är något helt annat. Väl är det orätt, det medgifver jag, men det är dock ett vedertaget bruk, att kalla äfven andra ord för interrogativer, än dem, som för tillfället äro direkt frågande, och man borde aldrig tala om »indirekta frågeord», »indirekta frågesatser», utan härför utfinna någon annan benämning, heldst en gemensam för alla sådana ord, som kunna stå än »direkt», än »indirekt frågande», än helt och hållet relativt t. ex. *quantus*. Men, så länge *quis* uti t. ex. *nescio, quis hoc fecerit* kallas *frågeord*, kan jag ock under regeln för frågeord hänföra det fall, då t. ex. *quantus* väl står relativt, men ändock fordrar Conjunctivus. Hufvudsaken är, att man begriper, att ett ord ej på samma gång kan vara både interrogativt och relativt, och vet, att man i allmänhet, efter det vanliga språkbruket, med frågeord förstår sådana, som kunna inleda en fråga, utan att just alltid derföre göra det — och detta veta redan mina skolarer. — Vidare får jag med anledning af käromålet mot samma ställe fråga, om icke t. ex. satsen *quis dicat?* är direkt frågande till sin form och till sitt innehåll (till sin natur eller per se) är tvekande, m. a. o. om *dicat* ej är en Conj. dubitativus. — Det af mig till 3: 3: 69 citerade »*hoc ipsum nihil agere me delectat*» är, min Bäste Hr. C., icke ex. på regeln, att prædikativet, utan att attributet (epithetet) till en Infinitiv skall stå i Accus.; eller är väl *hoc ipsum* Nominat.? Man bör pröfva först och dömma sedan. — Att jag helt och hållet misslyckats i den uppställda åtskillnaden mellan *esset* och *foret*, finner jag thyvärr! af Hr. C.s domslut. Naturligt: den är icke hemtad ur — Ellendt! — Om nu Hr. C. vill vara god uppdraga denna skillnad och göra det bättre, skall åtminstone jag blifva Hr. C. mycket förbunden.

Jag har nu besvarat alla af Hr. C. gjorda anmärkningar. Jag måste härvid beklaga, att svaren ej kunnat höja sig till någon vetenskaplighet, såsom varande föranledda af anmärkningar, hvilka snarare passat för en

dagbladspublik, än de vetenskapligt bildade läsarne af en litterär tidskrift. Kunna icke, hvilket jag dock befarar, mera grundade anmärkningar göras, måste jag slutligen tillstå, att Hr. C.s granskning synes både temligen omotiverad och för omdömet vilseledande. Ty hvilket blir väl totalintrycket af recensionen, om ej det, att arbetet är helt och hållet misslyckadt? För att nu i någon mån motverka detta intryck, beder jag att få anföra, hvad en annan fullt ut lika kompetent domare yttrat om ifrågavarande arbete. Den kända signaturen R. yttrar uti Aft. Bl. Nr. 9 för år 1852 bland annat: »öfversättningen är gjord med omsorg och ..... eger ett obestridligt företräde framför de öfversättningar i obunden stil, hvilka hittills hos oss varit utgifna». Om kommentarierna yttras: »Man finner här goda och riktiga anmärkningar såsom stöd för och ytterligare förklaring af den meddelade öfversättningen, och dertill en större fullständighet än man torde träffa i de flesta andra dylika arbeten». Om de af Hr. C. så omildt antastade excurserna yttras: »I dessa excurser skall icke blott den mera försigkomne lärjungen, utan äfven läraren, träffa mycket af värde.» Vidare: »Ref. slutar denna anmälan med att uttala den förhoppning, att det värderika arbetet måtte röna en förtjent uppmuntran» m. m. Tidningen Bore Nr. 272 för år 1851 innehåller äfven en för mig och mitt arbete ganska smickrande anmälan [1].

Strengnäs i September 1860.

L. F. Kumlin.

---

[1]) Med afseende på Lector Kumlins ofvan införda genmäle anhåller undertecknad om plats för ett par ords förklaring. Anmälaren afsåg aldrig att lemna en genomförd granskning och ett derpå grundadt totalomdöme om Hr. K.s arbete, utan blott ett enkelt tillkännagifvande om bokens utkomst, om dess innehåll och dess plan. Om han dervid tillät sig att uttala några anmärkningar, som under bokens läsning fallit honom in, mot enskilda sidor eller punkter i förf.s förfarande såsom commentator, och detta med så mycken tillförsigt, att han uttryckte sin mening rätt och slätt, utan omsvep och bugningar, så ansåg han sig dertill så mycket mera oförhindrad, som han icke allenast icke i egenskap af auctoritet ville täfla med den af Hr. K. anförda, välkända signaturen, utan icke ens hade någon tanke på att i ringaste mån såsom auctoritet anses, och derföre icke heller fruktade, att någon läsare af hans anmärkningar om det enskilda och någongång förekommande skulle ledas till en, af anm aldrig afsedd, ofördelaktig tanke om arbetet i dess helhet. Derom öfverlemnar anm. gerna åt auctoriteter att dömme, och betviflar ej, att domen blir berömmande.

Att commentarierna äro beräknade för skolan, är ett på hela deras anläggning grundadt antagande, hvarom anm. ej torde vara ensam. Hvad särskildt angår de vidlyftiga grammatiska excurserna, så vågade anm. uttrycka ett tvifvel om deras ändamålsenlighet i en commentar, för så vidt de röra ämnen, hvarom våra vanliga grammatiska läroböcker lemna upplysning. Anmärkningen rörde således förnämligast deras plats, ej deras innehåll. Om Förf. ville för så många fall i tryck meddela andra och bättre syntactiska reglor, än de, som annorstädes äro att tillgå, så hade de varit lättare både att fatta och att bedömma, om de framställts i sitt sammanhang i en grammatisk lärobok. I det spridda skick, hvari de nu läsas, ansåg Anm. dem ej hafva mycken utsigt till att bli begagnade jemte en vedertagen lärobok, som åtminstone eger den förtjensten att vara något mera än en samling af fragmenter, och det så mycket mindre, som, enligt anm.s enskilda mening, förf.s excurser ej ega ett sådant företräde framför motsvarande stycken i de vanliga grammatikorna, att ej äfven i excurserna någongång det sammanhörande blifvit åtskiljdt och det skiljaktiga hopfördt, någongång mera en gångbar term använd, än en förklaring af saken gifven, någongång en liten glömska eller uaktsamhet begången o. s. v. Om Hr. K.s erfarenhet motsäger anm.s förmodan, så är det väl: beträffande de enskilda punkter, som vidrörts, torde vara nog sagdt, sedan nu både Förf och Anm. framlagt sina meningar. Att, när någon icke finner sig tillfredsställd med en gifven förklaring, uppmaningen att „sjelf reda saken bättre" ofta är mindre väl använd, än den ligger nära tillhands, ligger sannolikt ej utom Lector K.s erfarenhetskrets. Om anm verkligen synes någon i någon punkt helt eller half hafva missförstått Förf.s mening, så må han i dessa rader se en anhållan om ursäkt derfor.

Lund.

C—.

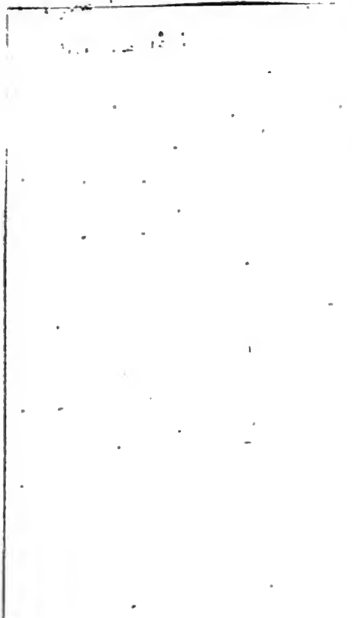
Rettelser.

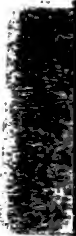
Side 12. Anm. [1]) Cfr. Lindemann, l. c. (1816) p. 35—36. id. de prosodia Plauti lib. (1844) p. V—IX.

Side 12,	Lin. 24.	understödad	læs:	understödd
— 18,	— 5.	och	—	utan
— 19,	— 18.	sjelfständiga	—	sjelfständiga ord
— 29,	— 35.	regelbundenheten	—	oregelbundenheten
— 52,	— 32.	afstanden	—	afstandene
— 53,	— 25.	*t*	—	*t̩*
	— 27.	*k̩*	—	*k̩*
— 54,	— 3.	Om *g*	—	Om *g̩*
— 61,	— 1.	De	—	2) De
— 67,	— 25.	stavelser	—	stavelser. En
	— 34.	fare	—	fāre
	— 37.	*k*	—	*k̫*
— 68,	— 1.	*man*	—	*mȧn*
	— 3.	*man*	—	*maṇ*
— 119,	— 34.	(1ste Bogstav) *k̩*	—	*k̩*
— 120,	— 20.	gt	—	gt og vt udtalt som ft
— 125,	— 27.	(y)^8	—	y^8
— 129,	— 32.	*ā*	—	*ḁ̄*
	— 35.	ie^2	—	$\overline{\text{ie}}^2$
— 131,	— 10.	og	—	g
— 133,	— 19.	ee^3	—	$\overline{\text{ee}}^3$
— 134,	— 33.	ill^6	—	ĭll^6
— 136,	— 21.	efter lang selvlyd)	—	efter lang selvlyd og i tonløs stavelse)
— 166,	— 28.	„germansk"	—	fællesjaphetisk
	— 29.	fællesjaphetisk	—	„germansk"
— 271,	— 28.	Kbhvn. 1860.	—	Kbhvn. 1859.
— 286,	— 21.	uorrect	—	ucorrect

Til foregaaende Aargang.

Side 27,	Lin. 9.	*briþ . . . wiþ*	læs:	*brið . . . wið*
— 277,	— 24.	Wegwood	—	Wedgwood
— 352,	— 48.	for *ð*	—	*s* for *ð*
— 370,	— 14.	Gl.dansk *o*	—	Gl. dansk *ó*.

Widener Library
3 2044 098 625 924